

ULUSLARARASI

1

Mehmet Akif ERSOY Sempozyumu

BİLDİRİLER KİTABI

19-21 Kasım 2008 / BURDUR

CİLT-1

MEHMET AKİF ERSOY
ÜNİVERSİTESİ

1. ULUSLARARASI
MEHMET AKİF ERSOY SEMPOZYUMU

BİLDİRİLER

19-20-21 KASIM 2008

CİLT I

EDİTÖRLER

Prof.Gökay YILDIZ

Prof. Dr. M. Zeki YILDIRIM

Yrd. Doç. Dr. Şevkiye KAZAN

Yrd. Doç. Dr. Hülya YAZICI OKUYAN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

**MEHMET AKİF ERSOY
ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
SEMPOZYUM DİZİSİ: 2**

**I. ULUSLARARASI MEHMET AKİF ERSOY
SEMPOZYUMU**

EDİTÖRLER

Prof.Gökay YILDIZ
Prof. Dr. M. Zeki YILDIRIM
Yrd. Doç. Dr. Şevkiye KAZAN
Yrd. Doç. Dr. Hülya YAZICI OKUYAN

ISBN 978-9944-729-03-1

©Yayımlanan bildiri metinlerindeki yazı, fotoğraf, harita, illüstrasyon, yazım, noktalama vb. konusundaki tüm sorumluluklar bildirilerin yazarlarına aittir.

I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı
T.C. Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun Destekleriyle Bastırılmıştır.

Birinci Baskı

Mart 2009 Burdur

Tasarım

Yasemin DURAN

Tel: 0 248 212 27 00 - 2210

e-mail: yaseduran@gmail.com

Baskı

DESEN OFSET

Birlik Mahallesi 7. Cadde 67. Sokak

No:2 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 312 496 43 43 (pbx) Faks: (0312) 496 43 47

e-mail: desenofset-w@desenofset.com.tr

I. ULUSLARARASI MEHMET AKİF ERSOY SEMPOZYUMU

Başkan

Prof. Gökay YILDIZ (Rektör)

Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. M. Zeki YILDIRIM (Rektör Yrd.)

Sempozyum Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Mehmet YALÇINER

Yrd. Doç. Dr. Hülya YAZICI OKUYAN

Yrd. Doç. Dr. Şevkiye KAZAN

Yrd. Doç. Dr. Hasan BAĞCI

Yrd. Doç. Dr. Kadir ŞEKER

Yrd. Doç. Dr. Nihat KARAER

Yrd. Doç. Dr. Salih CEYLAN

Öğr.Gör. Mustafa KARACA

Öğr.Gör. Kamuran Semra EREN

Öğr.Gör. Rabia BİCAKCI

Öğr.Gör. Ziyet YILDIZ

Ok. Demet Nazlı ÖRMECİ

Arş.Gör. Armağan KONAK

Arş.Gör. Huriye DENİŞ

Sempozyum Sekreteryası

Yrd. Doç. Dr. Şevkiye KAZAN

Yrd. Doç. Dr. Hülya YAZICI OKUYAN

Sempozyum Bilim Kurulu

- Prof. Dr. Abdullah UÇMAN (Mimar Sinan Ünv.)
Prof. Dr. Abide DOĞAN (Hacettepe Ünv.)
Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN (Uşak Ünv.)
Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ (Atatürk Ünv.)
Prof. Dr. Ahmet MERMER (Gazi Ünv.)
Prof. Dr. Ali İhsan KOLCU (Atatürk Ünv.)
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN (Bilecik Ünv.)
Prof. Dr. Bilge ERCİLASUN (Hacettepe Ünv.)
Prof. Dr. Cahit KAVCAR (Ankara Ünv.)
Prof. Dr. Cemal KURNAZ (Gazi Ünv.)
Prof. Dr. Danuta CHEMIŞLAKOVA (Varşova Devlet Ünv.)
Prof. Dr. Doğan AKSAN (Ankara Ünv. Emekli Öğr. Üyesi)
Prof. Dr. Ekrem ÇAVUÇEVİÇ (Zagreb Üniv.)
Prof. Dr. Fatih ANDI (İstanbul Ünv.)
Prof. Dr. Gürsel AYTAÇ (Ankara Ünv.)
Prof. Dr. Hikmet ALTUNAY (Mehmet Akif Ersoy Ünv.)
Prof. Dr. İlber ORTAYLI (Topkapı Sarayı Müzesi Müd.)
Prof. Dr. İrfan MORİNA (Priştina Ünv.)
Prof. Dr. İsmail ÇETİŞLİ (Pamukkale Ünv.)
Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Ünv.)
Prof. Dr. Kazım YETİŞ (İstanbul Ünv.)
Prof. Dr. Korkut TUNA (İstanbul Ünv.)
Prof. Dr. Kubilay AKTULUM (Süleyman Demirel Ünv.)
Prof. Dr. M. A. Yekta SARAÇ (İstanbul Ünv.)
Prof. Dr. M. Orhan OKAY (Emekli Öğr. Üyesi)
Prof. Dr. Mahiye ÖZÇELİK (Mehmet Akif Ersoy Ünv.)
Prof. Dr. Menderes COŞKUN (Süleyman Demirel Ünv.)
Prof. Dr. Muhammed HARİDİ (Mısır, Ayn Şems Ünv.)
Prof. Dr. Murat ÖZBAY (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa İSEN (Cumhurbaşkanlığı Genel Sek.)
Prof. Dr. Mustafa ÖZBALCI (Ondokuz Mayıs Ünv.)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Niğde Ünv.)
Prof. Dr. Nilgün ÇELEBİ (Mehmet Akif Ersoy Ünv.)
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Kosova, Priştina Ünv.)
Prof. Dr. Nurullah ÇETİN (Ankara Ünv.)
Prof. Dr. Olcay ÖNERTOY (Ankara Ünv. Emekli Öğr. Üyesi)
Prof. Dr. Osman HORATA (Atatürk Kültür Merkezi Başkanı)
Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN (Pamukkale Ünv.)
Prof. Dr. Özer ERGENÇ (Bilkent Ünv.)
Prof. Dr. Refik TURAN (Gazi Ünv.)
Prof. Dr. Sedat SEVER (Ankara Ünv.)
Prof. Dr. Suat CEBECİ (Sakarya Ünv.)
Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY (Gazi Ünv. Emekli Öğr. Üyesi)
Prof. Dr. Şükrü Haluk AKALIN (TDK Başkanı)
Prof. Dr. Talat HALMAN (Kültür Eski Bakanı)
Prof. Dr. Tulga OCAK (Hacettepe Ünv.)
Doç. Dr. Ahmet ARI (Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürü)
Doç. Dr. Kerima FİLAN (Saraybosna Ünv.)
Doç. Dr. Yakup ÇELİK (Başkent Ünv.)
Doğan HIZLAN (Gazeteci-Yazar)

İÇİNDEKİLER

CİLT I

A. AÇILIŞ KONUŞMALARI

1. Sunuş 1
2. Açılış Konuşmaları
Ertuğrul GÜNAY Kültür ve Turizm Bakanı 3
İbrahim ÖZÇİMEN Burdur Valisi 5
Prof. Gökay YILDIZ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörü 9

B. BİLDİRLER

1. Mehmet Akif Ersoy'un İnsan İrade ve Hürriyetine Bakışı
Abdulvahit İMAMOĞLU 15
2. Mehmet Akif Ersoy'un, Muhammed Hüseyin Şehriyar Üzerindeki Etkileri
Abdulkadir İNALTEKİN 23
3. Mehmet Akif Ersoy ve Johann Christoph Friedrich Von Schiller'in Şiirlerinde Hürriyet Motifi
Ahmet CUMA 29
4. Uzlaşma Kültürümüzün İdeal Bir Örneği Olarak M. Akif Ersoy
Ahmet Faruk KILIÇ 43
5. Akif'in İlk Şiir Toplamı Safahat'ta Eğitim Bilimsel Göstergeler
Ahmet ÇEBİ 51
6. Ayetlere Manzum Meal
Ahmet KIRKKILIÇ 61
7. Mehmet Akif'in "Hikmet" Cephesi
Ahmet SEVGİ 71
8. Mehmet Akif'in Kur'an Tasavvuru
Ali AKPINAR 75

9. Mehmed Akif Ve Alfred Döblin'in Berlin Şehri Perspektifinde Alman Sosyo-Kültürel Olgusu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma <i>Ali BAYKAN</i>	87
10. Tasvir ve Tahlil Şiirleri İle İki Şair: Mehmet Âkif Ersoy ve Mirza Elekber Sabir <i>Ali EROL</i>	101
11. Âkif'in Şiirlerinde Yalnızlık <i>Ali PULAT</i>	113
12. M. Akif'e Göre Mantık Yanlılıkları ve Sonuçları <i>Bayram DALKILIÇ</i>	117
13. Azerbaycan'da M. Akif Hayranı Bir Şair: Bahtiyar Vahabzade <i>Bayram GÜNDOĞDU</i>	127
14. Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Dil ve Üslup <i>Bilâl AKTAN</i>	131
15. Mehmet Âkif ve Kader Meselesi <i>Bilge ERCİLASUN</i>	135
16. Kendi Şiir Anlayışının Dışına Düşmüş Bir Şair: Mehmet Âkif'in Poetik Görüşleri Işığında Sanatına Bir Bakış <i>Cafer GARİPER - Yasemin KÜÇÜKCOŞKUN</i>	145
17. Safahat Tartışması <i>Cafer ŞEN</i>	157
18. Safahat'ta Eleştirel Tavrı: İroninin "Âkif"çesi <i>Dursun ŞAHİN</i>	165
19. Mehmet Akif Ersoy Şiirinde II. Meşrutiyet İstanbul'unun Sosyal Tipleri <i>Ebru KAVAS</i>	179
20. Mehmet Akif'in Milli Mücadele Dönemindeki Edebî Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme <i>Ebülfez AMANOĞLU</i>	183
21. Mehmed Akif Ersoy Yaratıcılığında Türk Zafer Tarihi ve İstiklal Duygularının Terennümü <i>Elman KULİYEV</i>	187
22. Mehmet Akif Ersoy'un (1873-1936) Arap Dili ve Edebiyatına Dair Tespitleri <i>Emine ERSÖZ</i>	191
23. Milli Mücadele'de Kamuoyu Oluşumunda Mehmet Akif <i>Emine KISIKLI</i>	203
24. İnsancıl Dünya Görüşü Açısından Mehmet Akif Ersoy <i>Emir İçhem İDBEN</i>	219
25. Mehmet Akif ve Hiciv <i>Erbay KÜCET</i>	223
26. Asım'da Eğitim Değerleri <i>Erol OGUR</i>	229

27. Necip Fazıl Kısakürek'in İdeoloji Bakımından Etkilendiği Şair <i>Eşkane BABAYEVA(EZİMOVA)</i>	239
28. Mehmet Âkif Ersoy'un Kadın Konusuna Yönelik Çevirileri ve Safahat'ta Kadın Olgusu <i>Evren KARATAŞ</i>	247
29. Metaforik Tercihler Bakımından Akif'i Okuyabilmek <i>Fatih ARSLAN</i>	259
30. Türk Dünyasının İki Ünlü Şairi: Mehmet Akif Ersoy ve Ehmed Cavad <i>Fergane KAZIMOVA</i>	265
31. Mehmet Akif'in Millî Mücadelede Dinî Metinleri Kullanma Biçimi <i>Fethi Ahmet POLAT</i>	271
32. Mehmet Akif Ersoy ve August Heinrich Hoffmann Von Fallersleben'in Şiirlerinde Vatan Düşüncesi: İstiklal Marşımızın ve Alman Milli Marşının Karşılaştırmalı Bir İncelemesi <i>Filiz İlknur CUMA</i>	285
33. Yirminci Yüzyıl Başlarında Eliot'a Göre Tarikat- Medrese Mensupları ve Atatürk'ün Bu Konuya Bakışı <i>Fuat YÖNDEMLİ</i>	297
34. Mehmet Akif'in Şiirlerinde Halk Edebiyatı Unsurlarından Kalıplaşmış Sözler <i>Halil Altay GÖDE</i>	307
35. Mehmet Âkif Ersoy'un Yakın Dostlarından Ömer Ferit Kam <i>Halil ÇELTİK</i>	319
36. Mehmet Akif Ersoy'un Şiirsel Söyleminde Doğu'nun Geri Kalmışlığının Felsefi Çözümlemesi <i>Hasan AYDIN</i>	327
37. Mehmet Âkif Ersoy'un Manzum Hikâyelerinin Okunabilirliği <i>Hasan BAĞCI</i>	337
38. Mehmet Akif Ersoy'da İslamcılık ve Milliyetçilik Düşüncesi <i>Hasan DURAN - M. Enes SALKIN</i>	345
39. Mehmet Akif'in Hayatı ve Eserlerindeki Ruhi Değişmelerin Psikanalitik Yorumu <i>Himmet UÇ</i>	355
40. Mehmet Akif Ersoy'un Küfe Şiirinde Yoksulluk İmgesinin Betimlenmesi <i>Hülya Yazıcı OKUYAN</i>	385
41. Nurettin Topçu'nun Düşünce Dünyasında Mehmet Akif Ersoy <i>Hüseyin KARAMAN</i>	389
42. Fikret-Âkif' Meselesine Nesnel Bir Bakış <i>Hüseyin TUNCER</i>	393
43. Mehmet Akif' in Şarkı Formunda Bestelenmiş Şiirlerinde Makam ve Usûl Özellikleri <i>H. Seval KÖSE - Beste ESEN</i>	399
44. Mehmet Akif Ersoy'un Milli Mücadele Yıllarında Çankırı'ya Gelişi ve Çankırı Vaazı <i>İbrahim AKYOL</i>	409

45. Bulgaristan'da Özel Türk Okullarında Mehmet Akif Ersoy <i>İsmail CAMBAZOV</i>	413
46. Mehmet Akif'in Şiir Kaynaklarından Biri Olarak Kur'ân-ı Kerîm <i>İsmail ÇETİŞLİ</i>	417
47. İkinci Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri İçinde Mehmet Âkif <i>İsmail PARLATIR</i>	425
48. Ulus Devlet Anlayışı ve Avrupa Birliği Çerçevesinde Mehmet Akif ve İstiklal Marşı <i>İsmail TAŞ</i>	429
49. Mehmet Akif ve Tıp Etiği <i>İsmail YAKIT</i>	439
50. Mehmet Akif Ersoy'da Spor Sevgisi ve Gençlik İdeali <i>Kadir PEPE</i>	445
51. Mehmet Akif'de Doğu-Batı Düşüncesi <i>Kadir ŞEKER</i>	451
52. Safahat'ta Giyim Kuşamla İlgili Tespitler <i>Kadriye TÜRKAN</i>	459
53. Mehmet Âkif'te Bülbül İmgesi <i>Kamile ÇETİN</i>	467
54. Mehmet Akif'te Seslenme Söylemi ve Ünlemler <i>Kamuran Semra EREN</i>	475
55. Mehmet Akif Ersoy ve Azerbaycan Şairleri <i>Lutfiye ASGERZADE</i>	479
56. Mehmet Akif'te Kader ve İrade İkilemi <i>Lütfü CENGİZ</i>	483

CİLT II

57. Marş ve Hi'mn Anlayışı Mehmet Akif Ersoy ve Ahmet CAVAT <i>Maarife HACIYEVA -</i>	489
58. Mehmet Akif'in Düşüncesinde Dinî Yenilenme <i>Mehmet AKGÜL</i>	495
59. Arnavut Mehmet Akif ve Devletin Bütünlüğü <i>Mehmet AZİMLİ</i>	501
60. Mehmet Akif, Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad <i>Mehmet Cemal ÇİFTÇİGÜZELİ</i>	507
61. Âkif'in Dinî Yazı ve Hitabelerinde Hadislerle Verdiği Mesajlar <i>Mehmet EREN</i>	513

62. Mehmed Akif Ersoy ve Antakya <i>Mehmet TEKİN</i>	517
63. Sa'dî'nin Edebiyatımıza Etkisi ve M. Âkif'in Sa'dî'den Yaptığı Alıntılar Üzerine Bir Değerlendirme <i>Mehmet TEMİZKAN</i>	533
64. Mehmet Akif'in Berlin Hatıraları'nda Batı(lı) İmgesi <i>Mehmet UYSAL</i>	539
65. Mehmet Âkif'in Şiir Anlayışı ve Şiir Seviyesine Yükselmiş Manzumeleri <i>Menderes COŞKUN</i>	547
66. Mehmed Akif Ersoy'un Temel İnanç Esaslarına Bakışı <i>Mustafa AKÇAY</i>	563
67. Mehmet Âkif Ersoy'un Kalemıyla Çanakkale Zaferi <i>Mustafa GÜNEŞ</i>	573
68. Mehmed Âkif Ersoy'a Göre Doğu'nun Geri Kalmışlığının, Batı'nın Gelişmişliğinin Eğitim-Öğretim İle İlişkisi <i>Mustafa KESKİN</i>	583
69. Süleymaniye Kürsüsündeki Vaiz: Abdurresid İbrahim (1857/1944) - <i>Namık Kemal KARABİBER</i>	593
70. Mehmet Akif'in Şiir Estetiği <i>Nazım ELMAS</i>	605
71. Türk İstiklâl Marşı İle İngiliz Milli Marşı'na Üslûp Açısından Karşılaştırmalı Bir Bakış <i>Nazlı GÜNDÜZ</i>	613
72. Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Hasbihâl Üslûbu <i>Necati TONGA</i>	621
73. Süleymaniye Kürsüsünde'n Dünya Görüşü Ve Varlık Tasarımı Olarak Yansıyan Uygarlık Anlayışı <i>Nesrin TAĞIZADE KARACA</i>	631
74. Mehmet Akif Ve II. Meşrutiyet <i>Nihat KARAER</i>	639
75. Mehmet Akif Ersoy'un Vaaz ve İrşat Faaliyetlerinde Kur'ân Tefsirinin Yeri ve Önemi <i>Nurettin TURGAY</i>	647
76. Mehmet Akif'in Şiirlerinde Çocuk Eğitimi ve Unutulan Bir Değer Âmin Alayı <i>Nuri ÇELEBİCAN</i>	653
77. Mehmet Âkif'te Batı Emperyalizmine Karşı Tavrı Alış <i>Nurullah ÇETİN</i>	661
78. Oğlu Emin Akif Ersoy'un Anlatımlarıyla Mehmet Akif Ersoy'un Millî Mücadeleye Katılması ve Bazı Hususiyetleri <i>Osman AKANDERE</i>	671

79. “Eşyaya Hakikati Söylemek” Yahut Mehmet Âkif Ersoy’un Şiirlerinde Tasvirin İşlevi <i>Özlem FEDAİ</i>	677
80. Mehmet Âkif’in İdeal İnsan Tipi <i>Ramazan GÜLENDAM</i>	687
81. Dramada Metin ve Tema Kullanımının Ekisi <i>Ramazan SAĞ - Rabiye BIÇAKCI</i>	693
82. Mehmet Âkif Ersoy’un Küfe’sinin Metin Dilbilimsel Açından İncelenmesi <i>Seher ERDOĞAN ÇELTİK</i>	703
83. Mehmet Akif’in Safahat’ında Farsça Yazan Ediplerin Bulduğu Yansımalar <i>Selami TURAN</i>	711
84. Mehmet Akif ve Neyzen Tevfik <i>Selman YAŞAR</i>	721
85. Mehmet Akif’in Azerbaycan Şairlerine Tesiri <i>Seriye GÜNDOĞDU</i>	731
86. Safahat’ta Ahlakî Öğeler <i>Soner AKPINAR</i>	737
87. Mehmet Akif’te Sa’y (İş/Çalışma) Felsefesi <i>Süleyman Hayri BOLAY</i>	747
88. Mehmet Âkif’te Tarih ve Manayı Geçitte İnşa Etmek veya Zamanı ve Kutsalı Asım’ın Neslinde Yeniden Okumak <i>Şevket YAVUZ</i>	753
89. Safaat’a Göre Kadın ve Aile <i>Şevkiye KAZAN</i>	759
90. Âkif Bey İçin Yazılmış Bir Mersiye ve Târih Manzûmesi <i>Uğur DERMAN</i>	773
91. Asım’da Tahkiye Unsurları <i>Ümmühan Bilgin TOPÇU</i>	781
92. Asım’ın Söz Varlığı Üzerine Bir Çözümleme Denemesi <i>Vedat KARTALCIK</i>	793
93. Mehmet Akif ve Safahat Adlı Eserinde Eğitim ve Kültür <i>Yaşar BARUT</i>	817
94. Mehmet Akif’in Çağında Propaganda ve Karşıt Propaganda <i>Yusuf Ziya BİLDİRİCİ</i>	821
95. İki Hatip Bir Kent: Mustafa Kemal ve Mehmet Akif Balıkesir’de <i>Yücel YİĞİT</i>	835
96. Tasavvuftaki İnsan Anlayışının Safahât’taki Yansımaları <i>Zafer ERGİNLİ</i>	847
97. I. Meclis’te Bir Meb’us: Mehmet Akif (Ersoy) Bey <i>Zeki ÇEVİK</i>	855

C. POSTER BİLDİRİLER

98. Safahat'ın Çocukları <i>Dilek ÇETİNDAS</i>	871
99. Bir Özdeşlik Kişisi Olarak Safahat <i>Halil ADIYAMAN</i>	881
100. Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Kişi Adları <i>İdris Nebi UYSAL</i>	889
101. Mehmet Akif' in Şiirlerindeki Sosyal Mesajlar <i>Metin CEYLAN</i>	903
102. Şair mi Baba mı? Çocuklarının Gözünden Mehmet Âkif Ersoy <i>Turgay ANAR</i>	913

D. I. ULUSLARARASI MEHMET AKİF ERSOY SEMPOZYUMU

FOTOĞRAFLAR - SERGİLER

1. Mehmet Rüyan SOYDAN Resim Arşivi	923
2. Mehmet Akif Ersoy ve Özgürlük Temalı Resim Sergisi <i>Hatice KETEN - Melek ŞAHAN</i>	937
3. 1. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu'ndan Fotoğraflar	945
4. Basından Haberler	956
5. 1. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Programı ve Katılımcıları	973

SUNUŞ

Bağımsızlığımızın simgesi olan İstiklâl Marşı'nın şairi, Cumhuriyet dönemi fikir ve sanat öncülerinden Mehmet Akif Ersoy'un adını almakla büyük onur ve ayrıcalık taşıyan Üniversitemiz, vatan şairimizin adını yaşatıyor olmanın mutluluğunu duymaktadır.

Mehmet Akif; edebiyatçı, şair, eğitimci, gazeteci, veteriner-hekim ve milletvekili olma özellikleri ile çok yönlü bir kişilik sergilemiş, böylece toplumsal verimliliğini ve topluma katkılarını en üst düzeye çıkarmış, etkileri kendi çağını aşarak günümüze ulaşmış bir Türk aydınıdır.

Olanaksızlıklar içindeki halkımıza umut, güven ve inanç aşılayan, Türk Ulusunun tarihinden getirdiği yüce kişilik özelliklerini, yüksek ruhunu, saygın ve soylu duygularını, düşüncelerini betimleyen Milli Şair Mehmet Akif Ersoy'a olan gönül borcumuzu canlı tutmak amacıyla 19-21 Kasım 2008 tarihleri arasında I. Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu gerçekleştirilmiştir. Sempozyum aracılığıyla bilim, kültür ve sanat dünyasının değerli isimleri bir araya getirilerek, onların araştırma ve çalışmaları paylaşımına sunulmuştur.

Mehmet Akif'in gerektiği gibi anlaşılması, eserlerinin gelecek kuşaklara aktarılması ve onun düşüncelerinden yararlanılması amacıyla düzenlenen sempozyumda sunulan bildiriler kitaplaştırılarak bilim ve kültür dünyasına armağan edilmiştir.

I. Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu'nun gerçekleştirilmesinde desteğini esirgemeyen başta T.C. Başbakanlık Tanıtma Fonu olmak üzere tüm kurum ve kuruluşlara, açılış oturumuna teşrif ederek sempozyumumuzu onurlandıran Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Ertuğrul GÜNAY'a, bildirimleriyle sempozyuma katılarak değerli görüşlerini bizlerle paylaşan bilim insanlarına ve emeği geçen üniversitemin değerli çalışanlarına teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Prof. Gökay YILDIZ
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörü

Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Ertuğrul GÜNEY'ın

Sempozyum Açılış Konuşmaları

İstiklal Marşı'nı bu millete armağan etmiş olan Mehmet Akif'i bütün Türk milleti, özellikle yeni nesil yakından tanımalıdır. Çünkü O, memleketin dert ve sıkıntılardan kurtulmasında halkın ve gençliğin eğitiminde ileri sürdüğü görüşleri ve fikirleri ile mükemmel bir rehber, gerçek bir eğitimcidir.

Mehmet Akif Ersoy, büyük şair olmasının ötesinde aynı zamanda büyük bir erdem örneğidir. İstiklal Marşı'nın yazılması karşılığında konulmuş olan o büyük para ödülünü almayan Akif'in, Taceddin Dergâhı'nda otururken doğru düzgün yanan bir sobası ve sırtında onu soğuktan koruyacak bir paltosu bile yoktur. Akif, böyle bir erdem, böyle bir büyük ahlâkın sahibidir.

O'nun asıl amacı hakikati ifade etmektir. Millette, toplumda, şarkta, İslam ve Türk âleminde gördüğü hakikati ifade etmek ve hakikatin iyiye doğru değişmesini sağlayabilmektir gayreti.

Akif, inançlı bir insandır. Onun inancı hiçbir zaman gerici bir anlayışın izlerini taşımamıştır. Akif hep gelişmeden, ilerlemeden ve toplumun ileri gitmesinden yana, ilerici bir çizgiyi temsil eden bir şair ve öğreticidir.

Kendi koşulları içinde büyük bir mücadeleci ve devrimci olan Mehmet Akif, Ankara'da sadece şiir yazan bir mebus değil, Anadolu'yu adım adım dolaşarak cephedeki mücadeleyi halka anlatmaya ve aşlamaya çalışan fedakâr bir neslin örneğidir. Bu yönü ile o bir eğitimcidir. Hayatının her sahnesinde halka, gençliğe, çevresine rehber olmuştur. O, öncelikle toplumu saran ümitsizliğin baş düşmanıdır. "Gayret, azim, ümit, uyanma, birlik" kelimeleri O'nun idealizmini yansıtır.

Bu duygu ve düşüncelerle Mehmet Akif Ersoy'u şükranla anıyor, Üniversitemizin öğretim üyesi ve öğrencilerine en iyi dileklerimi, sevgi ve selamlarımı sunuyorum.

Burdur Valisi Sayın İbrahim ÖZÇİMEN'in

Sempozyum Açılış Konuşmaları

*“Ağlarım, ağlatamam, hissederim, söyleyemem:
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bızırım”
(Safahat Giriş)*

Sen ey büyük şair! Ağladın ki ağlattın, hissettin ki söyledin hem de öyle bir söyledin ki küllerinden doğmuş bir millet, şimdi hala haykırıyor tüm dünyaya seninle:

*“Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim; bendimi çiğner aşarım,
Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım.”
(İstiklal Marşı)*

Ey Akif; Diyorsun ya,
*“Oku şayet sana bir hisli yürek lazımsa;
Oku, zira onu yazdım, iki söz yazdımsa.”*

Yıllardır tüm dünyaya seninle haykırırken, haykıramadık vicdanlarımıza seninle. Aslında hep sevdik seni, saygı duyduk, övündük seninle fakat bir türlü okumadık. Anlamayacağımızı sandık okusak ta seni. Hâlbuki anlayamayacağımız kadar uzak miydin gerçekten? Okudukça gördük yanı başımızdaydın hâlbuki.

Hele babasının ölümüyle omuzlarına çöken geçim derdini sırtındaki küfeyle taşıyan çocuğa seslenirken:

*“Kuzum ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak?
Ayıp: dilencilik, işlerken el, yürürken ayak.”*

Ne kadar da yakındın teselli verirken geçtiğin sokaktan,
“Artık ey millet-i merhume sabah oldu uyan” derken

*“Bence doktor, onu siz bir soyarak dinleyiniz;
Hastalık çünkü değil öyle ehemmiyetsiz.
Sade bir nezle-i sadriyye mi illet? Nerede!
Çocuğun hali fenalaştı şu son günlerde.”
(Hasta)*

derken verem illetinden muzdarip ve nihayetinde de birkaç gün sonra ölecek olan zavallı çocuğu dokunmadan muayene eden doktora da seslendin geriden.

Muasırların “Sanat sanat içindir. Sanatta gaye sanattır. Edebiyatta başka gaye aramak sanatı kösteklemektir.” diyorlardı. Ya sen “ Bu gibi bakış açılan bizim idrakimizin üstündedir”diyerek sinelerimizde alıyordun yerini.

“Bayramda güler çehre-i ma’sum-ı sabavet”
(Bayram)

derken, mesrur oluyordun sende bayram çocukları gibi. Zaten sen küfeci çocuğun yükünü taşıyor muydun, duymuyor muydun veremli çocuğun” ıstırabını.

*Sen büyük şair, öyle bir yürek taşıyordun ki gayen de yüreğin gibi büyüktü;
Ne büyük savaşlar gördün, ne büyük acılar çektin. Haykırdın:
“ Gitme ey yolcu, beraber oturup ağlaşalım;
Elemim bir yüreğin kân değil paylaşalım:
Ne yapıp ye’simi kahreyleyeyim, bilmem ki!
Ah karşımda vatan namına bir kabristan
Yattıyor şimdi... Nasıl geçmez insan?
Şu mezarlar uzanmış gidiyor, ey yolcu,
Nerden başladı yükselmeye, bak nerde ucu!
...
...
Azıcık kurcala topraklan, seyret ne çıkar
Dipçik altında ezilmiş, parçalanmış kafalar!”*

Balkan Savaşlarıyla dedelerinin en büyük kayıplarını yaşadın. Vatan dediğin topraklar çiğneniyordu bir bir. Hele o Kosova yok muydu, tarihi hep zaferlerle dolu olan? Şimdi altında taşıyordu Sultan Murat’ı,

*“Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk,
Bak nasıl doğranıyor? Kalk, baba kabrinden kalk!
Diriler koşmadı imdadına, sen bari yetiş...
Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müthiş!*

*Baba! En sevgili annem, o senin öz vatanın
Olacak mıydı, feda hırsına üç kaltabanın?
Dedemin sürdüğü, can ektiği toprak gitti.”*

Dedenin can ektiği topraklar, yetiştirdiği canlarla gidiyordu elinden; nasıl dayanabilirdi bu yürek feryat etmeden. Yalvardın, yakardın bir yok sadasına bile muhtaçtın.

*“Vefasız yurt! Öz evladın için olsun, vefa yok mu?
Neden kalbin kararmış? Bin ocaktan bir ziya yok mu?
ilahi kimsesizlikten bunaldım; aşına yok mu?
Vatansız,hanümanstız bir garibim... mültecâyok mu?
Bütüin yokluk mu her yer? Bari bir “Yok der sadâ yok mu?
Nasıl bir haleti ruhiyedir ki bir ‘yoka’ muhtaç oluyor fakat bulamıyordun.*

*“Nasıl bilirdin! Evet, bilmesen de hakkın var;
Bırakmamış ki, taş üstünde taş, kuduz canavar!
Yol uğratıp da bu sahradan önce geçmişten?
Nasıl da bitmiş o saymakla bitmeyen aşar*

Çok bunaldın, çok yalvardın hatta sorgular göründün Yüce Tanrının merhametini, adaletini.

*“Ya Rab, bu uğursuz gecenin yok mu sabahı
Mahşerde mi bi çarelerin yoksa felahı!
Nur istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!
“Yandık diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!*

*“Mazlumunu nedir ezmede, ezdirmede mânâ
Zalimleri adlin, hani, öldürmedi hâla!
Cani geziyor dipdiri.... Can vermede ma’sum!
Suç başkasınıdır da niçin başkası mahkum?
Benliğini saran o dini mübinmiydi elden giden, niye bu kadar telaş? Neden?*

“Ku’rân ayak altında sürünsün mü ilâhi?
Ayâtının üstünde yürünsün mü ilâhi?
Haç, Kâ’benin altında görünsün mü ilâhi?
Çoksun mü, nihayet yıkılıp koskoca bir din?
Çektirme, ilahi bu kadar zilleti.....”
Ateş ocağına düşmüştü:

“Etmeyin... Memleketin hali fenalaştı....Gelin!
Gelin Allah için olsun ki zaman buhranlı
Perdenin arkası-Mevlâ bir ama-kanlı”

Yanıyor ama inandıramıyordun. Perdenin önünü göremeyenler ne bilsinler arkasındakini.

Evler tünek olmuş, ötüyor bir sürü baykuş..
Seslerde: Vatan tehlikedeymiş...Batıyormuş
Lakin hani, milyonları örten şu yığından
Tek kol da ‘yapışsam’ demiyor bir taraftan
Sahipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sahip olursan bu Vatan batmayacaktır.
Feryadı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar...
Uğraş ki; Telifi edecek bunca zaman var.

Ne büyüksün ey şair, korkuyla baırdım , ümitle kaldırdın
Yol budur, hadi tut ucundan silkin dedin , kaldırdın
Öfkelin anladım, sabrın çok azalmış bildim; bu kin, bu nefret
söylede bilelim, kime?
İrzımızdır çiğnenen, evladımızdır doğranan
Hey sıkılmaz, ağlamazsan, bari gülmekten utan

Gülemez Akif’im kimse, hiçbir vatan evladı gülemez bu durumda. Aymazlığınıza mı kızgınlığın bilemem, Ümit varken ümitsizliğe düşüşümüze mi?

Atiyi karanlık görerek azmi bırakmak
Alçak bir ölüm varsa, eminim budur ancak
Dünyada inanmam hani görsem de gözümle
İmanı olan kimse gebermez bu ölümle
Ey dipdiri meyyit “iki el bir baş içindir”
Davransana... Eller de senin baş da senindir!
His yok, hareket yok, acı yok, leş mi kesildin?
Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin.
Kurtulmaya azmin niye bilmem ki süreksiz!
Kendin mi senin, yoksa ümidin mi yüreksiz?

Karşında ziya yoksa sağından ya solundan
Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan
Alemde ziya kalmasa, halk etmelisin, halk!
Ey elleri böğründe yatan şaşkın adam, kalk

Bize mi sesleniyorsun, namzeti miyiz Asımın neslinin, yoksa Asım mıyız sahiden.

Asımın nesli... Diyordum ya... nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek
Şüheda gövdesi bir baksana dağlar taşlar,
O, rüku olmasa dünyada eğilmez başlar,
Vurulup tertemiz alnından uzanmış yatıyor
Bir hilal uğruna, ya Rab, ne güneşler batıyor

Uyandırdın, ayağa kaldırdın, elimden tut, yüreklendir beni.Çiz yolumu. Duyuyorum mahşer misali savaş

meydanından haykıran sesini

*Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki hak yoludur, dönme bilmeyiz yürürüz!
Düşer mi sandın tek taşı, harim-i namusun
Meğerki harbe giren son nefer şehid olsun.*

Kabus muydu gördüğümüz, dağılıyor muydu kara tabutlar? Bunun için olmazsa olmaz bir şartın var.

*Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez
Tevekkülü yanlış anlayanlara seslenirken:*

*Görür de halini insan, fakat bu derbederin;
Nasıl günahına girmez tevekkülün, kaderin?
Sarılmadan en ufak bir içinde esbaba
Muvaffakiyete imkan bulur musun acaba?*

*Diyordun ya
Müslümanlık nerde? Bizden geçmiş insanlık bile...
Alem aldatmaksa maksad, aldanan yok nafile!*

Kaç hakiki Müslüman gördümse, hepsi de makberdedir. Müslümanlık bilmem amma galiba göklerdedir!

*Terakki, terakki derken onu da sen öğrettin bize.
Tevakkufun yeri yoktur hayâü millette!
Sükun belirdi mi bir milletin hayatında:
Kalır senin gibi zillet, esaret altında*

*Sa"yi yani durmadan çalışmayı haykırdım hep. Bekayı sa*y ile kıldın mümkün.
Alemde ne ektinse biçersin onu mutlak
Öyleyse nedir serde faide ummak*

*Ölen insan mıdır, ondan kalacak şey: eseri:
Bir eşek göçtü mü ondan da nihayet semeri*

Okuyoruz, daha iyi tanıyor ve de anlıyoruz seni. Haykırdın, korkuttun, acıdın, sevdin, yol gösterdin, ni-hayetinde güldürdün

*Kurt uzaklardan bakar, dalgın görürmüş merkebi
Saldırılmış ansızın yaydan boşanmış ok gibi
Lakin aşk olsun ki aldırılmaz da otlarınmış eşek,
Sanki tavsanmış gelen, yahut kılıksız köstebek!
Kâr sayarmış bir tutam olsun yutmayı
Hasmı derken, çullanmış yutmadan son lokmayı*

*Sadi'den alarak son sözü,
Ya bu alemde vefa yok zaten,
Ya vefasız bütün ebnayı zaman;
Kime ok atmayı öğrettimse
Son bir gün beni de aldı nişan!*

Milli Marşımızın Şairi rahmetli Mehmet Akif Ersoy için düzenlenen bu sempozyumun, hem ilimizde, hem ülkemizde hem de tüm dünyada O'nun daha çok anlaşılmasına vesile olmasını diliyorum, Sempozyumu düzenleyen ve katılanları tebrik ediyorum, başarılar diliyorum.

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Gökay YILDIZ'ın

Sempozyum Açılış Konuşması

Üniversitemiz tarafından düzenlenen I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumuna hoş geldiniz diyor hepimizi saygıyla selamlıyorum.

Bağımsızlığımızın simgesi olan “İstiklal Marşı”ımızın şairi, Cumhuriyet dönemi fikir ve sanat öncülerinden Mehmet Akif Ersoy’un adını almakla büyük bir onur ve ayrıcalık taşıyan Üniversitemiz, vatan şairimizin adını yaşatıyor olmanın mutluluğunu duymaktadır. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, bu toprakları vatan yapan ve bizlere miras bırakanlara karşı sorumluluğunu unutmadan çalışmakta, Ulu Önderimiz Atatürk’ün gösterdiği “çağdaş uygarlığın üstüne çıkma hedefi”ne ulaşma yolunda da kararlılıkla yürümektedir.

Bilindiği üzere Mehmet Akif Ersoy, XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında yaşanan toplumsal değişime ve dönüşüme tanıklık etmiş, bu tanıklığını eserlerine yansıtmış önemli bir fikir adamımızdır.

Türk Kurtuluş Savaşı’nın ön sözü niteliğinde olan Çanakkale Zaferini “Çanakkale Şehitlerine” adlı ölümsüz eseriyle belgeleyen Akif, şiirler yazarak, konuşmalar yaparak ve cephe cephe gezerek Kurtuluş Savaşı içinde etkin olarak yer almıştır. Sömürgeciliğe karşı yürütülen Milli Mücadelede ordumuza ve ulusumuza seslenerek umut, cesaret, inanç ve ulusal bilinç aşılayan kırk bir dizelik İstiklal Marşı ile Türk tarihinde silinmez bir sayfa edinmiştir.

Ulusal birliğimizi güçlendiren, ulusal duygularımızı coşturan İstiklal Marşı’mız, büyük yurt sevgimizi, paylaştığımız ortak değerlerimizi, ortak ülkümüzü anlatan dizeleriyle Türkiye Cumhuriyeti’nin bağımsızlığının en önemli simgelerindendir. Büyük şair Mehmet Akif Ersoy tarafından yazılan İstiklal Marşı, dünyadaki en haklı, en kutsal savaşlardan birini, sömürgeciliğe karşı verilmiş ilk kurtuluş savaşını, ulusal haykırışı, direnişi, heyecanı anlatan eşsiz bir yapıttır. Mehmet Akif, güçlü anlatımıyla seçkin bir eser oluşturmuş, özlü dizeleriyle ulusumuzun, ülkesine yönelen tehditlere kararlılıkla direneceğini; bağımsızlığını koşullar ne olursa olsun koruyacağını dünyaya duyurmuştur.

Olanaksızlıklar içindeki halkımıza o çetin koşullarda umut, güven, inanç aşılayan bu dizeler, aynı zamanda Türk Ulusunun tarihinden getirdiği yüce kişilik özelliklerini, yüksek ruhunu, saygın ve soylu duygularını, düşüncelerini betimleyen edebi bir anıttır.

İstiklal Marşı’ndaki yüce duyguların ve eşsiz anlatımın dayandığı temelleri, Akif’in de içinde olduğu, Milli Mücadele’nin olağanüstü koşullarında ve hiç kuşkusuz büyük şairin taşıdığı yüksek ruhta, vatanperverlikte, ulus ve insanlık onuruna düşkünlüğünde, ayrıca sanat gücünde aramalıdır. O Mehmet Akif’tir ki “İstiklal Marşı için yarışma açıldığını, güfte ve beste için beş yüzer lira ödül konulduğunu” bildiren duyurulara karşılık “Para için şiir yazamam.” demiş, dönemin Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey ve bazı arkadaşlarının kendisine ricalarını da aynı gerekçeyle geri çevirmiştir. Ancak, kendisine, “Kazansa da para verilmeyeceği” vaad olunca şiirini sunmuştur. Ödül olan parayı ise “Darülmesai” adını taşıyan ve amacı “yoksul kadınlara ve çocuklara örgü vb. becerileri, işleri öğretmek geçim sağlamak” olan hayır kuruluşuna veren şairin bu davranışı hem o günkü hem de bugünkü koşullarda değerlendirildiğinde oldukça anlamlıdır.

Mehmet Akif, İstiklal Marşı’nı, “Safahat”ına da almamış; bu şiirin, Türk ulusuna ait olduğunu belirtmiş, ulusun ortak ruhunu temsil ettiği inancıyla şiiri Türk Ulusuna ve “kahraman ordumuza” armağan etmiştir.

Mehmet Akif'in tüm yaşamı; duyguları, düşünceleri, eylemleri, eserleri ile bir bütün halinde, yüksek vicdanının, ruhunun, ahlakının yansımasıdır. O, bu saygınlığını ve güvenilir kişiliğini yaşadığı dönemden günümüze değin korumuş, kuşaktan kuşağa fener olmuş bir aydındır.

Üniversitemizin adını aldığı Mehmet Akif Ersoy, birinci meclisin Burdur milletvekilidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi albümünde ve kayıtlarında bilgisi şöyle yer almaktadır: "Mehmet Tahir Bey'in oğlu olup Sebilürreşat başmuharriri iken 48 yaşında mebus seçilmiştir. Maarif ve irşat encümenlerinde çalışmıştır. İstiklal Marşımızın yazarıdır."

Mehmet Akif o yıllarda, Sebilürreşat dergisindeki yazılarıyla, şiirleriyle düşman işgali ve zulmü altındaki halka sabır, ümit ve cesaret aşılama çalışmakta, camilerde vaaz kürsülerinden halka hitap etmekte, halkı Milli Mücadele'ye katılmaya çağırmaktadır.

Mehmet Akif Ersoy'un Burdur'dan mebus seçilmesine, o sırada yeni seçilmiş olan bir mebusun istifa etmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın onun yerine Akif Bey'in seçilmesini istemesi, sebep olmuştur.

Akif Bey'in seçilmesi, Mustafa Kemal Paşa'nın 29 Nisan 1920 tarihli telgrafı ile Burdur'un bağlı bulunduğu Konya Vilayeti'nin vali vekili ve kolordu kumandanı olan (Albay) Fahrettin (Altay) Bey'e bildirilmiştir.

Mehmet Akif; edebiyatçı, şair, eğitimci, gazeteci, veteriner-hekim olma özellikleri ile çok yönlü kişiliğine bir de milletvekilliğini eklemiş, böylece toplumsal verimliliğini ve topluma katkılarını üst düzeye çıkarmış, etkileri kendi çağını aşarak günümüze ulaşmış bir Türk aydındır.

Büyük Önder Atatürk'ün "Uygarlık öyle kuvvetli bir ateştir ki ona ilgisiz olanları yakar, yok eder." ve "Yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir, tekniktir ." sözleri ile Akif'in:

*"Çünkü milletlerin ikbali için evladım
Marifet, bir de fazilet... İki kuvvet lazım"*

dizeleri, hedefleri yönünden örtüşmektedir. Mehmet Akif, ulusumuzun geleceğini, kurtuluşunu eğitimde görmektedir ve eğitimi bir kurum olarak ele almaktadır. Ona göre, ülkenin geleceği, iyi yetişmiş kuşaklarla mümkündür. Mehmet Akif, tembelliğe, cahilliğe, batının bilim ve tekniğinden ders çıkarmamaya kızar, sömürülmeyi bir kader olmaktan çıkartacak olanın ancak bilim ve teknikte gerçekleştirilecek atılımlar olduğunu söyler. Onun tuttuğu yol, hep çalışmaktır: "İstikbal için azim, istikbal için gayret"

Onun özellikle üzerinde durduğu kesim gençliktir. Gençler; işçi, öğrenci, asker, öğretmen olarak eserlerinde yer almıştır. Safahat'ının altıncı kitap bölümü, Akif'in sembol genç olarak düşünerek oluşturduğu Asım adıyla yayımlanmıştır. Asım kimliği, Türk gencinin taşıması gereken değerler dizisini içerir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli kurumlarından olan "üniversite"nin ve bu bağlamda da Üniversitemizin "ülkenin geleceğini kuracak gençleri iyi yetiştirme" sorumluluğuyla davranırken Mehmet Akif'in ideal genci Asım'ı tanımak, Asım'ın üzerinden Türk gençlerine seslenişlerini duymak, bugüne ve yarına örnek gençler kazanmada bize yol gösterecektir. Bir ölçüde Akif, bizi özleştirir ve görevimizi başarma derecemizi sorgular; çünkü ulaşılacak değerleri şöyle sıralamıştır:

• Genç, sağlıklı bir bünyeye sahip olmalıdır. Sağlam bünye, verimli işler yapmak için gereklidir. Beslenmesine dikkat eden, spor yapan genç ister o.

• Genç, inançlı ve kararlı olmalıdır. Ruhun mayası budur.

• Genç, marifet ve fazilet sahibi olmalı; yani bilgili ve erdemli olmalıdır. Bilgi, gencin en önemli süsüdür.

• Genç, umudunu hiç yitirmemelidir. Umudu yitirmek, bataklığa düşmektir.

• Genç, çalışkan olmalıdır. Çalışmak, bir görevdir ve amaca ulaşmak için araçtır.

• Genç, haksızlıklara hukuk düzeni içinde karşı koyacaktır. Zorbalık yapmadan.

• Genç, kendine güvenir. Donanımlı ve birikimlidir ve bu onu güçlü kılar, pısrık ve ürkek olmaz.

• Genç, sorumluluk sahibidir. Çevresine duyarlıdır, görevinin bilincindedir.

• Genç, yeri geldiğinde vatani için ölür.

İşte bu yüzden de Çanakkale Şehitlerine şiirinde, vatani için canını verenler, şehit olanlar, Asım'ın neslidirler:

"Asım'ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek

İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek.

Şüheda gövdesi, bir baksana, dağlar, taşlar...

O rükû olmasa, dünyada eğilmez başlar.

Vurulup tertemiz alnından, uzanmış yatıyor,

Bir hilal uğruna ya Rab, ne güneşler batıyor!

Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!

Gökten ecdat inerek öpse o pak alnu değer. ..."

Türk kültür ve düşün tarihinin öncülerinden olan Akif hakkında birçok araştırma ve inceleme yapılmıştır. Bununla beraber Akif'in yapıtlarına ve tarihi kimliğine yansıyan çok yönlülüğün çağdaş yöntem ve tekniklerle değerlendirilmesi, var olan araştırmaların ışığında yeni araştırmaların yapılabilmesi düşüncesiyle ve adını üniversitemizde taşımanın onuruyla Mehmet Akif'e gönül borcumuzu canlı tutacak uluslararası bir sempozyumun düzenlenmesine gerek duyulmuştur.

Bu amaç doğrultusunda I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu aracılığıyla bilim, kültür ve sanat dünyasının değerli bireylerinin bilimsel düzlemde bir araya getirilerek araştırmaların paylaşılması hedeflenmiştir.

3 gün sürecek olan sempozyumda 131'i sözlü, 12'si poster olmak üzere toplam 143 bildirinin sunulması plânlanmıştır. Bunun yanı sıra sergi, konser ve şiir dinletisi etkinlikleriyle de sempozyum programımız zenginleştirilmiştir.

Bu etkinliğe maddî destek veren Başbakanlık Tanıtma Fonu başta olmak üzere, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'ne, Sempozyum Düzenleme Kurulu'na ve Bilim Kurulu'na teşekkür ediyorum.

Sözlerime son verirken, sempozyumun başarılı geçmesini diliyorum, katılımlarıyla sempozyumumuzu onurlandıran başta Kültür ve Turizm Bakanımız Sayın Ertuğrul GÜNAY olmak üzere tüm katılımcılara teşekkür ediyorum.

I. Uluslararası
Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu

BİLDİRİLER

MEHMET AKİF ERSOY'UN İNSAN İRADE VE HÜRRİYETİNE BAKIŞI

Abdulvahit İMAMOĞLU*

Günümüzde insanı tanımda onun iç dünyasının ve dışa yansıyan bu iç dünyanın asli özellikleri olarak iradesini irdelemenin doğru olacağını düşünüyoruz. Zira N.Topçu' ya göre; "irade içimizden dışa çevrilen itici kuvvetlerle frenleyici kuvvetler arasında şuurlu bir denkleme" olarak tanımlanmaktadır. Bu manada duygular itici kuvveti harekete geçirir, emirler ve baskılar frenleyici kuvveti idare ederler. Böylece bu iki zıt kuvvetin ortasında hareketlerimiz şekillenir. Hürriyet ise insanın kendi iradesini istediği gibi kullanabilme melekesidir. Ancak burada hürriyeti iç ve dış etkilerden tamamen soyutlayarak ifade etmek çok zor görünmektedir. Zaten Spinoza da "Dış olaylar bizde tam fikirler haline geldiği nisbette hür oluruz ve mademki Allah fikri fikirlerin Fikridir, bizi sadece o hür kılabilir." (Topçu, İsyân Ahlakı s. 47) demektedir. Bunlara bağlı olarak şunu diyebiliriz ki; insanın sorumlu olmasında sorumluluk iradenindir. Zira insan iradesinin gücü, sorumluluğuyla doğru orantılıdır. Dolayısıyla, sorumluluk hür iradenin de belirleyicisi olmaktadır.

Bu bağlamda Mehmet Akif'in de insan iradesine çok değer verdiğini görüyoruz. O, her şeyden önce insana değer veren bir şairdir. Bu değer onun hem iradesini kullanabilmesi hem de ilahi olanı tanıma ve ona yönelmesi noktasında kendini göstermektedir. Ne yazık ki çoğunlukla insanoğlu kendi değerinin farkında değildir. İnsanın kendinin farkında olması, aklını kullanabilme ve sorumluluk alabilmesiyle doğru orantılıdır. Nasıl olsa yaşıyoruz, bizim rızkımızı veren bir güç var diyerek sorumluluktan uzak duran insanların aynı zamanda kaderciler olduklarını ve kadere boyun eğdiklerini ifade etmektedir. Dolayısıyla günümüzde de çok tartışılan kader konusunda insanı ön plana çıkarmış görünmektedir. Esasen, M. Akif kadere, imanın farzlarından biri olarak inanmakta ve

*"Kader feraizi imana dahil.. Amennâ...
Fakat yok onda senin sapmış olduğun mânâ"*

diyerek kaderin bazı kişiler tarafından yanlış anlaşıldığını ifade etmekte ve özellikle yanlışlığın tevekkül anlayışında ortaya çıktığını belirtmektedir. Nitekim O;

*"Kader; şeraiti mevcut olup ta meydana,
Zuhura, gelmesidir mümkünatın a'yanda"*

diyerek kaderin ne olduğunu öğretmekte ve kaderle tevekkülü birbirinden ayırmaktadır. O'na göre kader, şartları mevcut ve meydana gelmesi mümkün olan bir durumun Allah tarafından meydana getirilmesidir. Fakat bunun niçin ve nasıl meydana geldiği konusunda bilgimizin olamayacağını, bunu ancak Allah'ın bileceğini söylemektedir.

Akif'in kader anlayışı, bazen halk dilinde geçen alinyazısının bir karşılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. 'Küfe' adlı şiirde:

*"O, yük değil, kaderin bir cezası ma'suma...
Yazık, günahı nedir, bilmeyen şu mahkûma!"*

diyerek, yük taşıyarak hayatını kazanmaya, ailesine bakmaya mahkûm olan bir çocuğun, babasının ölümünden sonra, ondan kalan 'küfe'yle geçinmek için yük taşımak mecburiyetinde kalışını şair kadere yüklemektedir.

M. Akif'e göre insan kendi irade ve hürriyetini ortaya koymalı ve buna göre hareket etmelidir. Zira insanlar Allah'tan ne isterlerse veya kendileri neyi yapmayı arzu ederlerse, Allah da onların isteğini yaratır. Yoksa Allah'ın iradesi insanların istekleri dışında, onlara zulüm için gerçekleşmez. Bir diğer ifadeyle; kötülüğe yönelmiş, kumar, içki ve benzeri olumsuzluklar içinde olan kişilerin sonu da olumsuz olabilecektir. Böyle bir yaşantıyı kendi irade ve hürriyeti dışında başka bir güce atfedip, bunu kaderle özdeşleştirmek yanlış olmaktadır. M. Akif her şeyi kadere yüklemeye karşı çıkmakta ve şöyle demektedir:

*"Kadermiş!" Öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru,
Belânu istedin Allah da verdi... Doğrusu bu"*

Burada, her eksikliği ve kötüye giden durumların sorumluluğunu kadere yükleyip, kendini kurtarmaya çalışan insanlara M. Akif; 'kadermiş' öyle mi? diye sormakta ve bunun doğru olmadığını, aksine kötüye gidişin sorumlusunun bizzat insanın kendisi olduğunu söylemektedir. Olumlu ya da olumsuz hallerin bizzat insanlar tarafından hazırlanmış olduğunu ya da bu yönde bir isteğin ortaya çıktığını ifade etmekte ve bundan sonra Allah'ın bu fiilleri yaratışı ile kişinin kendi hayatı belirlenmiş olmaktadır. Böylece, Akif'in insan iradesine verdiği önem kendini göstermekte ve Müslümanların kader anlayışının yanlışlığı vurgulanmaktadır. Çünkü insan iyi ve kötüyü seçme hürriyetine sahiptir ve bu doğrultuda herhangi bir konudaki isteği Allah tarafından yaratılmaktadır.

Esasen, Akif, her şeyi Allah'tan bekleyenlere tepki gösterir. Tevekkül ve kaderi anlamadan onlara sığılanları, kendi iradesi ve gücünü yeterince harekete geçirmeyenleri kınayan şair, bunu;

*"Görür de halini insan fakat bu derbederin;
Nasıl günahuna girmez tevekkülün, kaderin?"*

beytiyle tasvir etmektedir. Burada O, hayatın mana ve değerini kavrayıp, onun kendisinden beklediği istikamette yürümek ve kendine düşen vazifeleri yapmak yerine, kendini bırakıveren, irade ve şuurunu dağıtan, aklını kullanmayan ve böylece perişan hallere düşen kimselerin, tevekkül ve kaderi yanlış anladıklarını ortaya koymaktadır. Gerçekte Allah, kulunun "derbeder" bir hale düşmesini istemez. Böyle olunca kişinin kaderine Allah'ı ortak göstermenin bir manası yoktur. Nitekim kader konusunda bir gün Mehmet Akif ile Nevzad Ayas karşılıklı konuşurken; Nevzad Ayas, Einstein'in "Felsefi manası ile hürriyete inanıyorum" ve Schopenhauer'in "şüphesiz bir insan istediğini yapar, fakat her istediğini de isteyemez" sözlerini bu konuya örnek verince M. Akif bu sözlerle karşılık Kur'an'dan, "ancak Allah'ın istediğini isteyebilirsiniz" (İnsan Suresi, 30. ayetin bir kısmı) mealindeki ayeti okumuştur. Nevzad Ayas bundan sonrasını şöyle değerlendirmektedir; "...Akif'in yazılarında İslami rasyonalizm çeşni bulunmakla beraber, kader inancına da bağlı kaldığını gösteriyor. Onun iki Avrupalı mütefekkirin sözü karşısında hemen o ayeti hatırlayıvermesi, konuyu ne kadar derinden kavradığını, Kuran'a ne kadar samimiyetle bağlı olduğunu da anlatır" demektedir.

Aslında kaderin oldukça karışık ve insanın içinden çıkamayacağı bir yönünün olduğunu Akif'de kabul etmektedir. Zira kaderde insan irade ve hürriyetini aşan ve sadece Allah'ın bileceği hususların olduğunu ifade ederken;

*"Kader nedir sana düşmez o sırrı istiknâh,
Senin vazifen itaat, ne emrederse ilâh"*

diyerek, kader konusunda insanın kesin bir sonuca ulaşmak üzere derinliğine nüfuz edecek şekilde araştırma yapamayacağını, netice itibarıyla insanın, sonunda sadece Allahın takdirine boyun eğeceğini söylemekte ve bu konunun fazla irdelenmemesini istemektedir. Çünkü bunun kavranması ve aslına nüfuz edilmesi insan aklına sığmamakta bu bakımdan Allah'ın elçisi bile bu konuda ileri gidilmemesini talep etmektedir. Nitekim Mehmet Akif bu durumu;

*“Neden ya, Hazret-i Hakk’ın Resul-i Muhteremi,
Bu bahsi men ediyor mümine, boş yere mi?”*

beytiyle ifade etmektedir. Şu halde Allah, Hz. Peygamber aracılığıyla müminleri bu konuyu tartışmaktan men ettiğini belirtmektedir. Zira bu konunun tartışılması insanı hatalara sürükleyebilir. Yine bir başka yerde kaderi Allah’ın sonsuz kudretini belirtmek için kullanmakta ve şöyle demektedir:

*“Ey namütenahi sana nispet ile mahdud
Mahsür-i muhit-i kaderindir ne ki mevcûd”*

Ey sonsuz olan varlık (Allah) , sana nispetle sınırlanmış olan şu çevrede ne mevcûd ise hepsi senin kudretinin eseridir diyerek var oluşun ve mevcudiyetin Allah’ın kudretiyle şekillendiğini göstermiş olmaktadır. Nitekim İslami inanışın bu konudaki tezahürü de hayır ve şerrin yaratıcısının Allah olduğunu bilmek ve hayır ve şerri uygulamada insanın kendi sorumluluğunun da olduğunu kabul etmek şeklindedir (Akseki, İslam, s.429-430).

M. Akif insanı değerli bir varlık olarak kabul ederken bu değerini akıl ve imana bağlı olarak şekillendiğini ve bu manada daha değerli ya da değersiz olabileceğini ifade eder. Akif, Safahatta İnsan şiirini bu konu etrafında bezer ve şöyle der:

*“Esirindir tabiat, dest-i teshirindedir eşya,
Senin ahkâmının münkadıdır, mahkûmudur dünya”*

Dünya derken tabiatın, insanın esiri olduğunu, her şeyin ona bağlı olarak hareket ettiğini, onun hükmüne boyun eğdiğini ve dünyanın böylece insana mahkûm olduğunu ifade etmekte dolayısıyla aklını kullanan ve kendi değerini bilen insanın güçlü bir varlık olduğunu da idrak etmesi gerektiğini belirtmiş olmaktadır. İnsan şiirini Akif, bu ve benzeri değerlendirmelerle, insanın değerine atıflarda bulunarak işlemiş ve şiirin sonunda

*“Senin bir nüsha-i kübra-yı hilkat olduğun elbet
Tecelli etti artık; dur, düşün öyleyse bir hükmet”*

diyerek, insanın; yaratılışın çok büyük bir örneği olduğunu ortaya koyduktan sonra, bu büyüklüğün insan tarafından da akdedilmesi, farkına varılması ve ona göre hareket edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Ancak, Mehmet Akif insanın aklını kullanması gerektiğini önerirken, aklın yol göstericiliği ile ortaya koyduğu fikir ve davranışların sekteye uğraması ya da birileri tarafından kasıtlı olarak engellenmesine de karşı çıkmaktadır. Zira etkin olan insanın kendi iradesiyle ortaya koyduğu fiil ve davranışlardır. “İstibdad” adlı şiirinde Akif bu konuya değinmekte, halka zulmeden, idarecilerden ve görevlilerden söz ederken;

*“Bakın şu hayduda, durmuş yıkın diyor evimi!
Torunlarım ya herif, aç kalıp dilensin mi?
Mahallemizde de çıt yok, ne oldu komşulara?
Susup da kurtulacak sanki hepsi aklı sıra.”*

dizeleriyle bir kadının evinin kendi isteği dışında zorla yıkılışını ve çevresindeki insanların buna kayıtsız kaldığını ifade ederken, aynı zamanda bir zorbalığa ve insan irade ve fiiline ters düşen bir davranışa işaret etmiş olmaktadır.

Bu şiirin sonunda Akif insanların zorbalığa ve istibdada karşı dayanışma içinde olmalarını ve böylece hür olabileceklerini ve kendi iradelerini kullanabileceklerini ifade ederken hürriyetin genel manada ilan edilmesini ve o zamanki istibdattan insanların kurtulmalarının yeterli olmayacağını söylemekte ve şöyle demektedir:

*“Sade hürriyeti ilan ile bir şey çıkmaz
Fikri hürriyeti azm ettiriniz halka biraz.” (Safahat I, s.106)*

Akif, insanın hürriyetin anlamını kavrayabilmesi için bilgili olmasını serbest hareket etmenin kıymetini bilmesini ve ona göre hareket edebilmesini anlamaktadır. Bundan dolayı hürriyetin nimetlerinden istifade edebilecek olanın da ancak kendi düşüncelerinde hür ve serbest olmanın anlamını kavrayabilmesi ve onun kıymetinin farkında olması gerekir.

Akif “Tevhid yahud Feryad” adlı şiirinde, cüz’i irade ve külli irade ile ilgili görüşlerini ifade etmeye çalışmış, özellikle her şeyin Allah’ın kudretiyle ortaya çıktığını ve oluşumun ancak Allah’ın iradesiyle gerçekleştiğini ifade ederken, bazı konuları dile getirmekte, bu konularla ilgili sorular sormakta ve şu mısraları peşe sıralamaktadır:

*“Canileri, katilleri meydana süren sen;
Canideki, katildeki cür’et yine senden!
Sensin veren ilham ile takvayı, fücuru!
Zalimde teaddiye olan meyl nedendir?
Mazlum niçin olmada ondan müteneffir?
Akil nereden gördü bu ciddi harekâtı?
Cahil neden öğrenmedi adab-ı hayatı?”*

İşte bu ifadeler ve sorularda cani ve katillerin yaratıcısının Allah olduğunu, zulmetin, nurun, takva ehli olmanın ya da günahkar olmanın Allah’ın iradesinde olduğunu belirttikten sonra; zalimi kötülüğe meyledenin, mazlumu zalimden nefret ettirenin ne olduğunu, aklının aklı doğrultusunda hareket edebilme özelliğini, cahilin de neden öğrenemediğini ve cahil kaldığını sorgulamaktadır. Bütün bunlara cevap olarak da Allah’ın külli iradesinin etkisini işaret etmekte, biraz tereddütle “Cebri değilim... Olsam İlahi ne suçum var?” diyerek bir bakıma, bu konuda insanların aklının karıştığını ve meselenin içinden kolay kolay çıkamayacaklarını ifade etmiş olmaktadır. Buna bağlı olarak Al-i İmran suresi 26. ayetin mealini vererek¹ şöyle demektedir:

*İlahi, emrinin avare bir mahkûmudur âlem;
Meşiyet sende, her şey sende... Hiçbir şey değil adem!
Fakat, hala vücüt isbat eder, kendince, hey sersem!*

İfadeleriyle de yine insan iradesinin Allahın iradesi karşısındaki aczini göstermekte alemin Allah iradesine bağlı olarak oluştuğunu, iradenin tamamen ilahi olduğunu ve insan oğlunun bu külli irade karşısında hiçbir şey ifade etmediğini belirtir. Hatta kendini bu güç karşısında bir şey zannedenleri “sersemlikle” itham etmekte dolayısıyla cebriliği andıran bir görünüm ortaya koymaktadır. Ancak aynı şiirin sonunda;

*Sus ey divane! Durmaz kâinatın seyr-i mu’tadı
Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryadı?
Bugün, sen kendi kendinden ümit et ancak imdadı;
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bidadı.
Cihan kanun-i sa’yin, bak, nasıl bir hisle münkadı!
Ne yaptın? “Leyse li’l-insani illâ ma-se’a”² vardı!..*

diyerek kader inancı ile ilgili olarak orta yolu tutmaya çalışıyor. Kâinatın Allahın dileği doğrultusunda hareketini devam ettirdiğini insanın aczinin ve feryadının yine kendi sayesinde dineceğini söyleyerek insan için bu dünyada kendi aklıyla hareket etmesi ve ancak çalışmasıyla hayatını sürdürmesini öne çıkarmış oluyor. Her şeyden önce Akif insana sorumluluk yüklüyor ve bu sorumluluğunun kendi irade ve hürriyeti doğrultusunda insanı belli bir noktaya götürebileceğini ifade etmiş oluyor.

Akif bir başka şiirinde Zümer suresi 9. ayetin³ bir kısmını şiirin başına alarak;

*“Olmaz ya... Tabii biri insan biri hayvan!
Öyleyse, “cehalet” denen yüz karasından
Kurtulmaya azmetmeli baştanbaşa millet.”*

Diyerek aklını kullananla kullanamayanın farklı olacağını birinin insan diğerinin aklını kullanamadığı oranda hayvanlara benzeyeceğini ifade etmiş olmaktadır. Dolayısıyla insanı insan yapan asli özellik kendi iradesini kullanabilme ve bu doğrultuda iş yapabilme özelliğidir. Daha doğrusu insan nefsanî arzularını kontrol edebildiği oranda davranışlarını daha etkin hale getirecek ve insani özelliği öne çıkmış olacaktır. Devamında ise iradesini kullanmayan ya da kullanamayan, asırlarca sıkıntıya düşen, sürünen, diğer milletlerden geri kalan Müslümanları uyarmakta ve şöyle demektedir:

*“Yıllarca, asırlarca süren uykudan uyan artık
Silkinde muhitindeki zulmetleri yak, yık
Bir baksana gökler uyanık yer uyanıktır
Dünya uyanikken uyumak maskaralıktır.”*

1 “Ya Muhammed, de ki: Ey mülkün sahibi olan Allah’ım, sen mülkü dilediğine verirsin; sen mülkü dilediğinin elinden alırsın; sen dilediğini aziz edersin; sen dilediğini zelil edersin; hayır yalnız senin elindedir; sen, hiç şüphe yok ki, her şeye kadirsin.”

2 “İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.”

3 “hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”

Burada Akif bir yandan çalışmayan, miskinlik eden Müslümanları uyarmaya çalışırken aynı zamanda bütün kâinata bir hareketlilik varken fertlerin çalışmamalarının kendi iradelerini kullanamayışlarından kaynaklandığını dile getirmiş olmaktadır.

Akif'in düşünce ve duygu dünyasında yeis ve üzüntüye yer yoktur. Onun bütün hayatı Müslümanları ve özellikle gençleri azimli kılmak ve geleceğe ümitle bakmak ve baktırmaktır. Bunun için Akif şöyle demektedir.

*“Ye’s öyle bataktır ki düşersen boğulursun.
Ümmide sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!”*

.....

*Bir seyyie yoktur sana; ey unsur-i iman
Nevmid olarak rahmet-i mev’ud-i Huda’dan
Hüsrana rıza verme... Çalış... Azmi bırakma;
Kendin yanacaksan bile, evladını yakma!*

.....

*Yok yok! Hele azminde ki zincirleri bir kır!
İş bitti... Sebâtın sonu yoktur deme; yulma. (Safahat/Hakkın Sesleri s. 176)*

Akif yukarıdaki dizelerde ye’se düşenin, olaylara üzülen hiçbir şey yapmak istemeyenin bu düşüncelerle sıkıntıya gireceğini ve kendi kendini perişan edeceğini ifade ederken, ümitvar olanın ise bir gün bu ümidinin karşılığını alacağını belirtmektedir. Şiirin devamında ise Allah’ın rahmetinden Allah’ın yardımından ümit kesme, pişman olmanın imanı sıkıntıya sokacağını, insanı ve insanlığı hüsrana götüreceğini belirttiikten sonra, insanın azmi ve çalışması sayesinde bu sıkıntılardan kurtulabileceğini, dolayısıyla kendini kurtarmasa bile kendinden sonrakileri kurtarma imkânının olacağını ifade etmiş olmaktadır. Aynı konuyla ilgili bir başka şiirinde de :

*“Ey, yolda kalan, yolcusu Yeldâ-yı hayatın!
Göklerde değil, yerde değil, sende necatın.”*

diyerek bu uzun hayat yolculuğunda yolda kalan insanın kurtuluşunun göklerde ya da yerde değil doğrudan doğruya insanın kendinde olduğunu belirtmektedir. Burada çok etkin bir şekilde insana değer verdiğini, insanın güçlü bir varlık olduğunu ama bu gücü idrak etmesini, aklını kullanmasını ve bu yolda kararlı ve azimli bir şekilde yürümesi sonucunda başarıya ulaşacağını göstermiş olmaktadır. Şiirin sonunda ise;

*Allah’a dayan sa’ye sarıl, hikmete ram ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol. (Safahat / Asım, s. 390)*

Diyerek insanoğlunun kendi iradesiyle kendini yönlendirmesi yanında, kendinden güçlü olan yüce bir varlığa dayanması gerektiğini de ifade etmekte ancak çalışmak ve aklını iyi kullanmakla bütün problemleri çözebileceği gerçeğini bir hap gibi gençliğe ve insanlığa sunmuş olmaktadır.

Akif hürriyetin insanın hayatı için asli unsurlardan biri olduğunu ifade eder ve şöyle der:
*“Desen bin kere “insanım!” kanan kim? Hem niçin kansın?
Hayır, hürriyetin, hakkın masun oldukça insansın.”*

Burada şair, insanın insanlığının olabilmesi için hak ve hürriyetinin korunuyor olmasını bir diğer ifadeyle var olmasını asli unsurlardan görmektedir. Zira dışardan bakanlar ferdin kişilik özelliklerini değerlendirebilmeleri için onun kendi aklıyla ve hür iradesiyle davrandığına hükmetmeleri gerekir. Ve şiirin devamında bu hürriyetin bir bakıma sağlamasını yapmanın ancak çalışmaktan geçtiğini de *“Bu hürriyet bu hak bizden bugün ahengi sa’y ister.”* ifadesiyle belirtmiş olmaktadır. (Safahat / Gölgele s. 382)

Akif bir başka şiirinde adamlığı hür olmayla birlikte algılar ve toplumda hür insanların kabul görmesinin bu hürriyetinin eseri olduğunu ve onu hiç kimsenin kendi boyunduruğu altına alamayacağını belirtirken:

*“Adam mısın: ebediyen cihanda hürsün, gez;
Yular takıp seni bir kimsecik sürükleyemez.”*

demekte ve bunun karşıtı olanlar ya da hürriyetini hiçe sayanlar için ise;

*“Adam değil misin, oğlum: gönüllüsün semere;
Küfür savurma boyun kestiğin semercilere.” (Asım, s.335)*

diyerek semere gönüllü olanların yani başkasının emriyle hareket eden, en süflî işlerde çalışmayı göze alabilen insanların ancak hürriyetsiz yaşayabileceğini ve bu yaşantıdan dolayı insanların başkalarına kızmalarının, başkalarını yadırgamalarının bir anlamı olamayacağını çünkü kendi iradelerini yeterince kullanmadıklarını ve hürriyetin değerini bilemediklerini ifade etmiş olmaktadır.

Akif başarıya giden yolun insanın aklını kullanması ve çalışması sonucu açılacağını belirttiikten sonra bu çalışmayla birlikte Allah'a kul olacağını ona yöneleceğini ve başarıyı tescil etmesi adına Allah'ın yönlendirmesini ve tevfiğini isteyebileceğini ifade eder ve şöyle der:

*“Ama kul neyle mükellefti ki tevfiğ ile mi?
Hiç değil sa'y ile; tevfiğ, o Hüda'nın keremi.
Sarıl esbaba da çık, işte tarık, işte refiğ;
Ne vazifen senin olmazmış, olurmuş Tevfiğ?
Oturup dil dökecek yerde gidip döksene ter!
Bin çalış gayen için, bir kazan ömründe yeter. (Asım s.342)*

Akif insana düşenin aklını ve iradesini kullanıp çalışmayı son noktasına vardırarak hem kendi için hem çevresi için faydalı olmaya gayret etmektedir. Gidilecek yol budur. Yardımcı olarak seçilen ise yaratıcıdır. Tefviğ sadece ondan beklenir. Ancak öncelikle insan kendine düşeni yerine getirecek sonra Allah'a tevekkül edecektir. Tefviğ zaten Allah'ın insana bir lütfudur.

Akif'in insan aklına verdiği değeri anlayabilmek için din ve akıl kavramları üzerine Sırat-ı Mustakimde yazdığı bir “Hasbihal”de: “Ma'kul olan şeylerin hepsi meşru, meşru olan işlerin hepsi ma'kuldur.” ifadesini kullandığında, karşısındaki kişi din namına musamahakâr bir tutum sergilediğini kendisine söyleyince;

“Hayır efendim hazreti peygamber “Din akıldan ibarettir; akli olmayanın dini de olamaz” buyuruyor. Akla bu kadar yüksek paye veren Müslümanlığın ahkâmında ma'kul olmayan bir hüküm bulunabilir mi? Ne hacet! Bütün tekâlif-i şer'îye zevi'l-ukule aid değil midir?” diyerek dini hükümlerin akla ters düşen bir noktalarının bulunmadığını zira dinin insanlar için gönderildiğini ve onun aklına hitap ettiğini ifade etmiş olmaktadır. (Sırat-ı mustakim, C. 4, Aded: 102, s. 403.)

Ancak Akif Müslümanların kendi dinlerini yeterince anlamadıklarını ya da anlamak istemediklerini bu yönde bir gayret de sarf etmediklerini çok iyi tespit etmiş, Safahat'ının büyük bir kısmında Müslümanların bu konuda düşünmelerini ve harekete geçmelerini istemiş devamlı olarak onları ikaz etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak;

*Bir. Neyiz? Seyreyle artık; bir de fikr et, neymişiz?
Din de kürkün aynı olmuş: Ters çevirmiş giymişiz!
Nehy-i ma'ruf emr-i münkendir gezen meydanda bak!
En metin ahlakımız, yahud, görüp aldırmmamak!*

diyerek insanların dinin emreylediği doğrultuda emir ve yasaklara uymadıklarını bu konuda iradelerini kullanmadıklarını ve bazen da menfaati, dini gereklerin önünde tutuklarını ifade ederek ahlaki bir zafiyete düştüklerini de ortaya koymuş olmaktadır. Özellikle maddenin esiri olmak ve aşırı lükse düşkün olmak gibi günümüzün en etkili olumsuzluklarını tarihin derinliklerinden bu güne kadar insanoğlunun karakterinde görmek mümkün olmuştur. Akif'in bu konuda kendi iradesine ve nefesine hâkim olmasının onu gerçek hürriyetine kavuşturacağını ifade etmesi ve kendi düşünce ve davranışını yansıtan şu mısralarla ortaya koyması oldukça önemlidir.

*“Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâl,
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle”*

diyerek hayatı boyunca hürriyetini maddenin (paranın) önünde tuttuğunu ifade etmiş ve ona hiçbir zaman için tutsak olmamıştır. En sıkıntılı zamanlarında bile imkân ölçüsünde cebindeki ve elindeki fakir kimsesiz ve yoksullarla paylaşmış istiklal marşının yazılması için o günün parasıyla bir servet eğerindeki mükâfatı hiç tereddütsüz reddedebilmiş bir ruhun sahibi olabilmiştir. Akif aynı özelliği inanan tüm insanlarda aramakta ve hürriyeti ahlaki değerlerle bezeyerek yaşamasını ondan istemektedir.

Her şeyden önce Mehmet Akif bildiğini çok iyi bilen bilmediği üzerinde konuşmayan bir kişiliğe sahiptir. Konuları değerlendirmekte ki hüneri konuya vakıf olmaktan geçmektedir. Konuya vakıf olmak zihnen o konuyu derinlemesine kavrayıp kendine mal etmek ve onunla icraat etmek demektir. Aksi takdirde yapılan iş taklitten öteye gidememektedir. İşte Akif taklide karşı tavrını ortaya koyarken insan iradesini öne çıkarmakta

ve bu özelliği şöyle dile getirmektedir: “Dini taklid, dünyası taklid, adati taklid, kıyafeti taklid, selamı taklid, kelâmı taklid, hülâsa her şeyi taklid olan bir milletin efradı da insan taklidi demektir ki kabil değil hakiki bir heyeti ictimaiye vücade getiremez, binaenaleyh yaşayamaz. (Sebilürreşad sayı 209, S.4)

Dolayısıyla Akif’e göre taklitten kurtulmak, gerçeği ve işin aslını öğrenmek ve uygulamakla mümkün olmaktadır. İnsanların bazı konulara körü körüne karşı çıkmaları ya da sevdiği kişilerin fikirleri doğrultusunda onlar kabul ediyor diye kabul etmeleri insan iradesine ters düşen bir tutum olmaktadır. Özellikle, birilerinin geçmişte yaşananları bütünüyle olumlu ya da olumsuz görme veya göstermelerine, her yeniliğe de mutlaka iyidir şeklinde bakmalarına; onları kırmamak için veya sabit fikirlilikle katılmak doğru değildir. Akif bu konuyu dile getirirken de şöyle demektedir: “yeni iyiliğinden, hususiyle lüzumundan dolayı almak eskiyi de fenalığı sabit olduğu için atmak kimsenin aklına daha doğrusu işine gelmiyor.”

Nihayet diyebiliriz ki, M. Akif insanoğlunun iradesini kullanamadığını ya da kullanmadığını buna bağlı olarak hürriyetin gerektirdiği sorumluluğu da yerine getirmediği hükmüne varmaktadır. Özellikle külli irade konusundaki anlayışları yanlış olan bazı kişilerin kendi cüz-i iradelerini hiçe sayarak her şeyi külli iradeden yani Allah’tan beklediklerini, kendi yetersizliği, basiretsizliği, miskinliği ya da vurdumduymazlığı nedeniyle başına gelen olumsuzlukları ve belaları “kader” olarak değerlendirdiklerini ve kendilerini mazlum gibi göstermeye çalıştıklarını Mehmet Akif çok isabetli algılamakta ve buna cevaben şöyle demektedir:

*Taleb nasılsa, tabii, netice öyle çıkar,
Meşiyetin sana zulmetmek ihtimali mi var?
“Çalış” dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de “tevekkül” sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!
Bırak çalışmayı, emret oturduğun yerden,
Yorulma, öyleya, Mevla eciri hassın iken;
Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini,
Birer birer oku tekmil edince defterini;
Bütün o işleri Rabbim görür: Vazifesidir...
Yükün hafıfledi... Sen şimdi doğru kahveye gir!*

Sonuç olarak diyebiliriz ki Akif, ferdi hürriyet ve sorumluluk fikirlerini benimsemiş ve yaptığı dünyevi ve dini faaliyetlerden tamamen ferdi sorumluluğu kabul etmiş görünmektedir. Ancak böyle bir görüşü benimseme Allah’ın külli iradesini tamamen yok sayma anlamına gelmemektedir. Zira kaderi imanın şartlarından biri olarak görmekte, fertlerin yaptığı ya da yapacağı faaliyetlerin Allah tarafından önceden bilindiğini ve şartları oluşan fiillerin Allah tarafından yaratıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla insan kendi iradesini kullanabilme, bir şeyi isteyebilme ve istediğini uygulayabilme imkân ve hürriyetine sahip bir varlıktır. İradesi, seçme ve yerine getirme hürriyeti sayesinde ise dini sorumluluk yüklenmiş olmaktadır.

MEHMET AKİF ERSOY’UN, MUHAMMED HÜSEYİN ŞEHİRİYAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Abdulkadir İNALTEKİN*

Giriş

Öncelikle “etki” kavramına kısaca açıklık getirmek gerekecektir. İlmi cihetten düşünüldüğünde, bir kim-seden etkilenmek için mutlak surette o kimse hakkında müstakil bir eser ortaya koymak gerekmediği gibi, o kimse hakkında bilimsel bir araştırma yapmış olmakta gerekmemektedir. Etkinin oluşabilmesi için tarafların mutlak surette bizatihi görüşüp-tanışmaları da gerekmez. Hatta etkinin kaynağı zaman ve mekân olarak etkile-nenden asırlar önce yaşamış da olabilir. Bir kimse bir sanatçının her hangi bir eserinden etkilenebileceği gibi, onun bütün sanat hayatından da etkilenmesi mümkündür.

Etkilenmekteki önemli unsur, etkinin kaynağı ile etkilenenin aynı beşeri his, düşünce ve duyguları büyük ölçüde taşıyor olmalarıdır; dünya görüşü, sanat anlayışı, his, duygu, düşünce vs. etkiyi doğuran sebepler de zaten bunlarla oluşmaktadır.

Etkilenmenin bir inceleme, araştırma konusu olması ise, durumu “etki” kavramının dışına taşır ki, o tak-dirdirde buna bilimsel çalışma, araştırma, inceleme gibi ilmi kavramlar yüklemek gerekir. Bu noktayı-nazardan hareketle maruzada ortaya koymaya çalışacağım konu, “Mehmet Akif Ersoy’un, Muhammed Hüseyin Şehiriyar Üzerindeki Etkileri” olacaktır. Maruzada, bir şairin başka bir şairin eserlerinden nasıl etkilendiğinin örnekleri sarıh şekilde ortaya konulacaktır.

Türk halkı Mehmet Akif’i, şair olduğu kadar da bir “milli kahraman“ olarak görür ve halkın bu düşünce tamamıyla doğru ve yerindedir. Kahraman olmak için mutlaka düşmanla muharebe etmek, silahlı mücadele vermek, fiziki kahramanlık sergilemek gerekmez. Güzel ahlakla, ilimle, eğitimle, maddi ve manevi yardımla da kahraman olunmaktadır. Tarihte de örneklerine çokça rastlanacağı gibi, bazen düşmana karşı savaşanlar kahraman olamazlar. Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Mevlana Celaleddin, Hacı Bektaşî Veli, Hacı Bayram Veli ve ilahir emsali şahsiyetler düşmana karşı silahla savaşmamışlardır fakat silahlı mücadele edenlerden hem daha etkili, hem de kuşaktan kuşağa kahramanlıkları destan olmuştur. Bu manada o şahsiyetlerin her birinin birer kahraman olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz; o cümleden Mehmet Akif de bir kahramandır. M. Akif, yaşadığı dönemin Osmanlı Toprakları içinde devam eden son derece kötü ve olumsuz şartlara rağmen, yurtiçinde ve dışında cephe cephe dolaşarak askerleri, halk arasında yaptığı tebliğlerle kamuoyunu düşmana karşı birlik ve beraberlik içinde hareket etmeye davet etmiş ve büyük ölçüde bu mücadelesinde muvaffak olmuştur.

Her milletin tarihinde müstesna şahsiyetler vardır ki, onlar o milletin tarihinde sadece bir sanat adamı, milli kahraman değil, aynı zamanda bir “milli kimlik” olmuşlardır. Artık öyle bir şahsiyet, dünyanın neresinde ve kim tarafından hatırlanırsa, o müstesna insanın şahsında derhal mensubu olduğu millet akla gelir. Böyle müstesna insanlar hayatın bütün alanlarından çıkmıştır; devlet adamı, bilim adamı, siyasetçi, sanatçı, şair, ya-zar vb. sahalarda emsaline rastlayabiliriz.

Mensubu olduğu milletin kimliğine dönüşen şahsiyetler sadece kendi ülkelerinde yaşayan insanları değil, aynı kökten beslenen, aynı dinî, millî ve medenî değerlere sahip olan başka toplulukları, hatta tamamıyla ec-nebi olan milletleri de etkilemişlerdir.

Mehmet Akif'in etkilediği, Güney Azerbaycanlı büyük halk şairi ve mütefekkir Muhammed Hüseyin Şehriyar da halkı nezdinde milli bir kimlik haline dönüşmüş, tarihin önemli şahsiyetlerindedir. Aynı zaman ve mekânlarda yaşamış olsalar da, birbirlerini hiç görmemişler ve fakat birçok yönleriyle birbirine benzeyen bu iki büyük insan aynı düşünce ufkuna sahiptirler.

Mehmed Akif ve Kısa Hayatı

Babası Fatih Medresesi müderrisi ve mucizlerinden (icazet veren) “İpek’li Temiz” lakabıyla anılan Tahir Efendi, annesi Buharalı Mehmed Efendi’nin kızı Emine Şerife hatun. Babası Rumelili (Arnavut) annesi ise Buhara’dan hacca giderken Amasya’da vefat eden Buharalı Şirvani Rüştü Efendi’nin kızıdır. Tahir Efendi, Emine Şerife Hanım’ın ikinci eşidir.

Akif babasını, “Beyaz sarıklı, temiz, yaşça elli beş ancak vücudu zinde, fakat saç sakal ziyadece ak.” diye tasvir eder.

Annesini ise şöyle anlatır: “Annem çok âbid (ibadetine düşkün) bir hanımdı. Babam da öyle. Her ikisinin de dinî selabetleri (metanet) vardı. İbadetin verdiği zevkleri heyecanla tatmışlardı.”

Mehmed Akif, 1873 yılında İstanbul’da, sade ve geleneksel bir hayatın yaşandığı Fatih’in Sarıgül semtinin Nasuh mahallesindeki 12 numaralı evde dünyaya geldi. Büyük bir yangında harap olan bu semtin ortasından bugün Vatan Caddesi geçmektedir. Asıl adı Mehmet Ragif’tir. Ragif, ebced hesabıyla hicri 1290 rakamına tekabül etmektedir ki, bu rakam Akif’in doğum tarihidir. Mehmet Akif, 27 Aralık 1936’da İstanbul’da siroz hastalığından vefat etti.

Büyük mütefekkir ve şair Sezai Karakoç, Akif’in ailesi ve kökeni ile ilgili şu nefis yorumu yapar:

“Baba soyu Rumelili, ana soyu Buharalı, doğum yeri Fatih: Yani tam bir Doğu İslâmlığının, Batı İslâmlığının ve Merkez İslâmlığının sentezi bir çocuk”

Yine Sezai Karakoç, Akif’in doğduğu Fatih semtini ise şöyle tasvir ediyor:

“Fatih semti, İstanbul’un içinde ikinci bir İstanbul’dur. Yüzdeyüz Fatih şehridir. Fatih camii, İslâm-Türk kültürünün bu ölmez abidesinin çevresinde halka halka Fatih medreseleri ve semti, en saf Müslüman Türk heyecanının ördüğü bir toplumdur.”

Akif’in çocukluk yılları, Osmanlı devletinin “hasta adam” ilan edildiği ve bu görüşün dönemin devlet adamlarına ve aydınlarına uğursuz bir hastalık gibi bulaştığı, çöküş şartlarının hemen herkeste çözülme, umutsuzluk, buhran yarattığı, buna rağmen hemen herkesin bir şeyler yapma çabasında olduğu bir döneme rastlar.

Mehmet Akif’in milli-manevi-irsi ruhunu yoğurup meydana getiren işte o, altı asırlık cihan devletinin ve onun dünya tarihi sahnesindeki ihtişamının guruba döndüğü şartlar olmuştur.

Şehriyar ve Kısa Hayatı

Babası Tebriz’in ünlü avukatlarından kemal ve faziletle şöhret bulmuş Hacı Mir Ağa, annesi ise Kövkeb hanımdır.

1904 yılında Tebriz’in Bağmeşe mahallesinde doğmuş, 18 Eylül 1988’de vefat etmiş ve Tebriz’in ünlü Makberetü’ş-Şuara’da (Şairler kabristanlığı) toprağa verilmiştir.

İran edebiyatındaki yeri dolayısıyla Şehriyar, birinci dereceli Maarif nişanı ile taltif edilmiş, Tebriz Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin en büyük amfisine ve Tebriz’deki okullardan birine ismi verilmiştir. Ayrıca daha sağlığında 16 Mart günü “Şehriyar Günü” olarak kabul edilmiş, ölümünden sonra da evi müze haline getirilmiştir.

Künyesi, Doktor Seyyid Mehmed Hüseyin Behcet Tebrizî. Adı Mehmed Hüseyin, soyadı Behcet Tebrizî, (Seyyid) lakabı ise peygamber soyundan geldiği içindir. Tıp fakültesini bitirmesine kısa bir zaman kala sürgüne gönderildiğinden mezun olamamıştır. Doktor lakabının da buna göre söylendiği muhtemeldir.

Behcet aynı zamanda ilk mahlası, Şehriyar ise daha sonraki mahlasıdır. Şair, ülkesinde ve dünyada Şehriyar mahlası ile tanınmaktadır.

Şehriyar’ın şairlik kimliği, 76 beyitlik meşhur “**Haydar Baba’ya Selâm-I-**” beşleme manzumesinden tanınır. Bir başka deyişle, sade bir konuşma içinde bile “**Haydar Baba**” ifadesinin geçmesi, edebiyata aşına çevrelerde derhal Şehriyar’ı akla getirir. “**Haydar Baba’ya Selâm**” şiiri Şehriyar’ın ismi ile özdeşleşmiştir. Bu manzume sadece bir şiir değil, Güney ve Kuzey Azerbaycan’ın, Türkiye’nin tarihi gelenek ve göreneklerinden, efsanelerinden, musiki, edebi sanatından, adet ve ananelerinden harmanlanmış bir şah eserdir.

Şehriyâr, Türkiye’de ilk defa 1954 yılında ismini duyurmuştur. Haydar Baba’ya Selâm manzumesinin

birinci kısmı 1954 yılında *Azerbaycan* isimli dergide yayımlanmıştır. Derginin Eylül-Ekim 1954 tarihli ve 30–31. sayılarında yayımlanmaya başlanan şiir, Temmuz-Ağustos 1955 tarihli ve 40–41. sayılarına kadar devam etmiştir.¹

Türkiye’de Şehriyar’dan etkilenenler ve onun “**Haydar Baba’ya Selâm-I- ve -II-**” manzumelerine nazireler yazan epeyce şairler mevcuttur.

Türkiye’de Kaleme alınmış olan bu nazireler Osman Fikri Sertkaya tarafından “Haydar Baba’ya Selâm şiirinin Türkiye’deki Akisleri” başlığı altında **Türk Kültürü** ve **Azerbaycan Türkleri** isimli dergilerde yayımlanmıştır.

Şehriyar’ın 76 beyitlik meşhur “**Haydar Baba’ya Selâm**” beşleme manzumelerinden birkaç beytini sizlerle paylaşmak isterim:

HEYDER BABA’YA SELÂM

*Heyder Baba, ıldırımlar şagganda,
Seller, sular şaggıldayıb ahanda,
Gızlar ona sef bağlayıb bahanda,
Salam olsun şövkütüze, elüvze,
Menim de bir adım gelsin dilüvze.*

*Heyder Baba, gün dalıvı dağlasın,
Üziin gülsün, bulagların ağlasın,
Uşagların bir desde gül bağlasın,
Yel gelende ver getirsin bu yana,
Belke benim yatmış behtim oyana.*

*Heyder Baba, yolum senden keç oldu,
Ömür keçdi, gelemmedim keç oldu,
Heç bilmedim gözellerin neçoldu,
Bilmez idim döngelik var, dönüm var,
İtginlik var, ayrılık var, ölüm var.*

*Bir uçaydım bu çırpınan yelinen,
Govuşaydım, dağdan aşan selinen,
Ağlaşaydım uzag düşen elinen,
Bir göreydim ayrılığı kim saldı?
Ölkemizde kim gırıldı, kim galdı?*

*Heyder Baba, göyler bütüin dumandı,
Günlerimiz birbirinden yamandı,
Birbirivüzden ayrılmayın, amandı,
Yakşılığı elimizden alıblar,
Yakşı bizi yaman güne salıblar!*

*Men senintek dağa saldım nefesi,
Sen de gaytar, göylere sal bu sesi,
Bayuşun da dar olmasın gefesi,
Burda bir şir darda galıb bağırır,
Mürüvvetsiz insanları çağırır.*

Mehmet Akif Ersoy’un Muhammed Şehriyar Üzerindeki Etkileri

Şehriyâr’ı etkileyen fazlaca Türk şairleri olduğu muhakkak. Onların başında şüphesiz Milli Marşımızın şairi Mehmet Akif Ersoy gelmektedir.

Şehriyâr da milli şairimiz Akif gibi inanç, ahlâk ve mücadele adamı olmuş, zulme, haksızlığa rıza göstermemiş, her zaman halkının eli, dili, gözü, kulağı olmuş bir mücahit şairdir.

Mehmet Akif’le Şehriyâr’ı kıyaslamak ayrı bir çalışmayı, araştırmayı gerektirecek hacimde bir konudur

ve zaruridir. Ancak maruzanın mahdut çerçevesinde konuyu hülasa etmeye çalışalım.

Mehmet Akif, “Sanat sanat içindir düsturu ölmüştür. Cemiyete, hayata yaramayan sanat yerin dibine batsın! 2” derken, Şehriyâr da aynı ifadelerle, “Sanat, eğer içinde Allah’ın rızası varsa faydalıdır. Sanat, sanat ile fakat toplum için yapılmalıdır 3.” diyerek sanatın, sadece sanat için yapılmasına karşı çıkarlar.

Akif’in İstiklâl Marşında dile getirdiği kelimeleri Şehriyâr da sıklıkla kullanmıştır. Örneğin Akif’in, İstiklâl Marşının ilk beyti:

*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde en son ocak.*

Buna karşılık Şehriyâr şu dizeleri dile getirir:
*Görüm ay nazlı hilalim sancag
Parlasın gét géde bu sönmez ocag 4*

Şehriyâr’ın “Türkiye’ye Hayali Sefer” adlı şiirinde Mehmet Akif’ten esinlenerek dile getirdiği bu ve buna benzer kelimelerle sık sık karşılaşırız. Bu şiirin Farsça olarak kaleme alınan dizelerinde de aynı kelimeleri görmemiz mümkündür.

Şehriyâr, “Türkiye’ye Hayali Sefer” isimli şiirinde (hem Türkçe hem de Farsça ayrı ayrı iki şiirinde) Mehmet Akif ile birlikte Yahya Kemal ve Tevfik Fikret’i de zikrederek onları övmektedir:

*Gelmişem nazlı hilâl ölkesine
Fikret’in ince heyâl ölkesine
Akif’in marşı yaşardıb gözümü
Baxıram Yahya Kemal ölkesine 5.*

Aynı şiirinin bir başka beytinde de bu üç şairi şu şekilde zikretmektedir:

*Déyirem Akif ile gâh cumalım
Üfüqün cilve-i maviyyetine
Gah Kemal’den qol alıb yükselelim
Baxayım Fikret’in ülviyyetine 6.*

Şehriyâr, “Bir hilal parlayaraq oldu güneş / Bir saçaklı güneş, ehlam” 7 adlı dizelerini dile getirirken de büyük bir ihtimalle Tevfik Fikret’in “Çınar” isimli şiiri ile, Yahya Kemal’in “Açık Deniz” isimli şiirinde, Osmanlı Devletinin yükselme ve çöküş dönemlerinin remzi ifadelerinden etkilenmiştir. Zira her üç şair de Türk milletinin tekrar kendine geleceğini Çınar ağacı, deniz ve güneş ile benzetmeye çalışmışlardır. 8.

Şehriyâr, Mehmet Akif’in emperyalist güçlerin Türklere neler ettiğini, ne zararlar verdiğini, İslâm’a dönlüdüğü takdirde Türklerin hem dünyalarını hem de ahiretlerini kurtaracaklarını “Türk övladı qeyret Vahtıdır” isimli şiirinde şöyle dile getirmiştir:

*Akif’in şe’rine bah gör, neler etmiş bize küfr
Her qedemde guyu gazmış ne de salmış derine
Biz de İslam’a gayıtdıqda gelin elbir olağ
Türklerin her iki dünyası gayıtsın yerine 9.*

Sonuç

Şehriyâr’ın bu şiirlerinden anlaşılan odur ki Türk diline karşı olduğu gibi Türkiye’ye karşı da büyük bir özlem içindedir. Türkiye’yi hiç görmediği halde görüp dolaşan birinden çok daha güzel tasvir etmiştir. Birçok vilâyeti özellikleri ile birlikte vasfederken ünlü kişileri de anmadan geçmemiştir. Fatih Sultan Mehmed Han ile Mustafa Kemal Atatürk gibi büyük Türk şahsiyetlerini de anarak layık oldukları derecede övmüştür. Mevlâna Celâleddin’i de Türkiye’de biri olarak zikretmiş ve övgüde bulunmuştur.

Şehriyâr’ın dua nitelikli ve Akif’in İstiklal Marşına atıfta bulunduğu şu dörtlükle maruzamı bitirmek istiyorum:

لاله و مرجن رف زوريف تيور ني بري اي
بر اي ناري و ميكرت تلم نانچمه

رتخا نازورف و دنمرفسظ راد دبا ات
رگج ود اب ناج تفلا ناشتفلا دبا ات

“Ya Rabb, bu kutlu ay yıldızlı görüntüyü
Ebede kadar zaferli ve parlak yıldız kıl.
Aynı şekilde, Türkiye ve İran milletini ya Rabb,
Aralarındaki ülfeti ebediyete kadar ciğerdeki can ülfeti kıl”¹⁰.

Kaynakça

- Şehriyar ve Türk Edebiyatı, Hasan Almaz, A.Ü.D.T.C.F. Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.I.
Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, İstanbul 1987, s. XXXVI.
Muhammed Huseyn Şehriyâr, *Dîvân (Farsça)*, 16. bs., Tahran 1374/1995, C. 2., s. 1170.
Muhammed Huseyn Şehriyar, *Dîvân (Türkçe)*, 8. bs., Tahran 1373/1994, s. 324.
Dîvân (Türkçe), s. 317.
Dîvân (Türkçe), s. 318.
Dîvân (Türkçe), s. 318.
Yusuf Gedikli, *Şehriyâr ve Bütün Türkçe Şiirleri*, 3. b.s., İstanbul 1997, s. 95. a.g.e., s. 174. Divan (Farsça), C. 3., s. 198.

MEHMET ÂKİF ERSOY VE JOHANN CHRISTOPH FRIEDRICH VON SCHILLER'İN ŞİİRLERİNDE HÜRRIYET MOTİFİ

Ahmet CUMA*

Alman edebiyatında hürriyet şairi olarak tanınan Johann Christoph Friedrich von Schiller (1759-1805)'in eserlerinde hürriyet motifini önemli bir konuma yerleştirmesinin en önemli sebeplerinden birisi yaşadığı dönemde Orta Avrupa'nın parçalanmışlığı ve feodal yapısından duyduğu rahatsızlıktır. Buna bağlı olarak hayat ve ideal, olması arzulanan ve mevcut dünya düzeni arasındaki düşünsel gerginlik Schiller'in eserlerini besleyen en önemli kaynaklardır. Hürriyetin ve insan onurunun ayaklar altına alınması ise eserlerinin trajik yanını oluşturmaktadır.

Milli şairimiz Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936) İstiklal Marşımızdaki “*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım*” dizesinde olduğu gibi başka bir çok eserinde de hürriyet düşüncesine ayrı bir önem vermiştir. Şairin eserlerinde hürriyet motifini bu derece öne çıkarmasının en önemli sebebi kuşkusuz ülkenin o dönemde içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal durumudur. Mehmet Âkif eserlerinde adeta toplumun hürriyet bağlamında bilinçlenmesi için çırpınmıştır.

Mehmet Âkif ve Schiller'de karşılaştığımız hürriyet motifleri içerik bakımından bazı noktalar dışında genel olarak benzer bir paralel üzerinde bulunsalar da, işleniş, perspektif ve üslup bakımından farklılık göstermektedirler. Bu çalışmanın amacı Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi disipliniyle Mehmet Âkif ve Schiller'in şiirlerindeki hürriyet motiflerini benzerlik ve farklılıklar bakımından incelemektir.

Mehmet Âkif Ersoy ve Hürriyet

Türk Edebiyatının önemli fikir ve sanat öncülerinden, İstiklal Marşımızın yazarı, milli şairimiz Mehmet Âkif Ersoy eserlerini verdiği dönemde yaşanan gerek iç, gerekse dış siyasetteki çalkantılar, savaşlar, toplumsal ve iktisadi buhran sebebiyle inanç, ümit ve hürriyet düşüncelerini yapıtlarında merkezi bir konuma yerleştirmiştir. Bu kavramlar onun yapıtlarında arzulanan, özlemi duyulan ve toplumun dikkatinin çekilmesi istenen değerlerdir. Onun şiirinde somut olarak olmasa bile satır aralarında her zaman hürriyet düşüncesini bulmak mümkündür. Mehmet Âkif'in şiirini besleyen en önemli kaynaklardan birisi hürriyet ve buna bağlı olarak da bağımsızlık düşüncesidir. Âkif bunlarla ilgili derin duygu ve düşüncelere sahip aydın bir şahsiyettir. Ona göre bir millet ancak “marifet” ve “fazilet” temellerine dayanarak yükselebilir. Şairin “marifet” ile kastettiği ilim, teknik ve sanattır; “fazilet” ise maddi ve manevi özellikleriyle kültür değerlerimizdir.¹ Hayatını ülkesinin bağımsızlığına, hürriyetine ve kalkınmasına adan Mehmet Âkif bunun için sadece maddiyatı değil, maneviyatı da kapsayan çok yönlü bir perspektife sahip idi.

Daha küçük yaşta babasından din ve edebiyat dersleri alan Mehmet Âkif'in Şairliğe merakı Mülkiye İdadisinde başlamıştır.² Mehmet Âkif'in İstanbulda dünyaya geldiği ve yetiştiği semt, yoksulluk ve inanç ba-

1 Bkz. BAKİLER, Yavuz, Bülent, “Birkaç Söz”, (13.09.2008): www.mehmetakifersoy.com/yorum_oku.asp?id=32

2 Bkz. DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *Mehmet Âkif Ersoy*, Kaynak Yay., İstanbul 2004, s. 21-23

kımından edebi karakterinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.³ Daha sonra Halkalı Baytar Mektebi'ni bitirmiş ve uzun yıllar bu alanda mesleğini icra etmiştir. Mehmet Âkif'in edebiyatın dışında seyreden bu eğitim çizgisi onun edebiyattan kopmasına engel olmamıştır. Sanatının kaynağını insanlardan alan şair mesleği gereği ülkenin pek çok yerini dolaşmış ve halkın her tabakasını yakından gözlemleme, böylelikle Milletin ve vatanın dertlerini tespit etme imkânı bulmuştur. Böylece milletini çok iyi tanıyan bir fikir adamı, bir hürriyet şairi olarak halkın karşısına çıkmıştır. Veterinerlik yaptığı yıllarda da şairliği ile tanınan Mehmet Âkif 1908'de Darülfünun Edebiyat-ı Umûmiye'ye edebiyat hocası olarak tayin edilmiştir. Böylelikle edebiyata daha fazla yönelmiştir.⁴

Edebiyatın teorisiyle de ilgilenen Mehmet Âkif bu alanda birçok makale yazmıştır. Bu makalelerinde biçim ve teknik olarak Batı edebiyatını örnek aldığını belirtmektedir. Örneğin tasvir ile ilgili kaleme aldığı şu cümle bunu göstermektedir:

"(...) ediblerimiz garbın âsâr-ı edebiyesine bigâne kalmasalardı bugün bizim de elimizde tasvîre dair güzel güzel eserler bulunurdu."⁵

Mehmet Âkif bu kaniya kuşkusuz Batı edebiyatıyla Türk edebiyatını karşılaştırarak varmıştır. Mehmet Âkif'in karşılaştırmaya meyilli yapısı birçok eserinde olduğu gibi "Berlin Hatıraları"nda da belirgindir.⁶ Tahsil hayatında Doğu ve Batı kültürleriyle temas halinde olması onu doğal olarak karşılaştırma yapmasına sevk etmiştir. Nitekim 1919'da kendisiyle yapılan bir röportajda Doğu edebiyatından en çok Sâdi'nin, Batı edebiyatından ise Lamartine ve Alexandre Dumas'nın etkisinde kaldığını belirtmiştir.⁷ Tasvir konusunda Türk edebiyatının geri kalmasını da resim sanatının bizde geç gelişmesine bağlar.⁸ Midhat Cemal onun tasvirlerinin özelliğini şöyle ifade etmiştir:

"Nazmının çizgileri, renkleri, noktaları var. Evet, Noktaları! Çünkü, bazen, çok uzun yazan Akif, bazen da, güzelliğin bir noktadan ibaret olduğunu bilir. Tasvirde şahinleşen bir kudreti var."⁹

Mehmet Âkif'in şiirinde Batı edebiyatında sıkça karşılaştığımız muğlaklık, karanlık ve esrarengizlik yok denilecek kadar azdır. Onun nazmındaki keskinlik muğlaklığa yer bırakmayarak esrarengizliği ortadan kaldırmaktadır. Midhat Cemal'in de belirttiği gibi Mehmet Âkif'in şiiri sadedir fakat basit değildir, "ondaki sadelik olgunluktur."¹⁰ Mehmet Âkif buna paralel olarak imgelerinin kısa olmasına özen göstermiştir. O, imgeleri ustalikle kısaltmayı başarmıştır. Bunun sebebini Mithat Cemal şöyle açıklamıştır:

"Resim yaparken 'kısa' olmayı bilir; ve çizgileri o kadar ufak, renkleri o kadar damla olarak kullanır ki fazla rengin boyalaşarak, fazla çizginin demetleşerek realitenin yüzünü örteceğini, fazla renk ve fazla çizginin birbirini boyayarak çokluğu yokluğa müsavi olacağını bilir."¹¹

Daha önce de belirtildiği gibi, Mehmet Âkif'in yapıtlarını, sanat anlayışını ve üslubunu besleyen en önemli unsur kuşkusuz ülkenin o dönemde içinde bulunduğu durumdur. 1908'de Meşrutiyetin ilan edilmesiyle ülkenin zorluklardan kurtulacağını ümit eden Osmanlı aydınları, birbiri peşine patlak veren savaşlar ve felâketlerle derin bir hayal kırıklığına uğramışlardır.¹² Ülke içindeki kavgaların cinayetlere kadar varması, Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşlarının on yıla yakın ülkeyi tehdit altında bırakması ve sonunda düşmanın İstanbul'a kadar gelip Anadolu'yu işgale kalkışarak ülkenin bağımsızlığını tehlikeye sokması¹³, milli değerlere bağlı Mehmet Âkif'i halkı birlik ve beraberliğe çağıran, toplumsal dertleri ele alan ıstırap şairi yapmıştır. Mehmet Âkif böyle bir ortamda ülkeyi hürriyetine kavuşturmak için çırpınmıştır. Yurdun değişik şehirlerini dolaşarak insanlara hürriyet ve bağımsızlık düşüncesini yaymaya çalışmıştır.

Mehmet Âkif Sırat-ı Mustakim'de yayınlanan şiirlerini 1911 yılında *Safahat*'ın birinci kitabında toplamıştır. 1908-1910 yılları arasında yazılmış şiirleri kapsayan *Safahat*'ın 1. kitabı, toplumsal olayları konu eden

3 Bkz. DOĞAN, D. Mehmet, *Câmideki şair Mehmet Âkif*, İz Yay., İstanbul 1998, s. 23

4 Bkz. DOĞAN, D. Mehmet, a.g.e., s. 23

5 ERSOY, Mehmet, Âkif, "Edebiyat Bahisleri-Tasvir", *Sırat-ı Müstakim*, 9 Şubat 1327, C.:7, s. 391-392, içinde: ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim- ABDÜLKADİROĞLU, Nuran, *Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri (Sırat-ı Mustakim ve Sebili'r-Reşat Mecmualarında Çıkan)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, s. 133

6 Bkz. İNANDI, Battal, "Mehmet Âkif'in Berlin Hatıraları", içinde: *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif'i Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., No 99, Ankara 1986, s. 139

7 Bkz. DOĞAN, D. Mehmet, *Câmideki şair Mehmet Âkif*, İz Yay., İstanbul 1998, s. 21, 23

8 ERSOY, Mehmet, Âkif, "Edebiyat Bahisleri-Tasvir", *Sırat-ı Müstakim*, 9 Şubat 1327, C.:7, s. 391-392, içinde: ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim- ABDÜLKADİROĞLU, Nuran, *Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri (Sırat-ı Mustakim ve Sebili'r-Reşat Mecmualarında Çıkan)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, s. 133

9 MİDHAT, Cemal, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1986, s. 271

10 MİDHAT, Cemal, a.g.e., s. 266

11 MİDHAT, Cemal, a.g.e., s. 274

12 Bkz. ÇETİŞLİ, İ.-ÇETİN, N.-DOĞAN, A.-GÜR, A.-DEMİR, Ş.-KARATAŞ, C., *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Akçağ, Ankara 2007, s.55-57

13 Bkz. DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *Mehmet Âkif Ersoy*, Kaynak Yay., İstanbul 2004, s.s. 23

şairleri, tarihi manzum hikâyeleri ve istibdatı kötülleyen şairleri kapsamaktadır.¹⁴ Ona göre edebiyat “*insanımızı tehlikelere karşı korumalı, ona zırh vazifesi görmeli, onların dertlerini dile getirmelidir*”¹⁵. Mehmet Âkif edebiyatta öncelikle sosyal faydayı önemsemiştir. Bununla ilgili “Edebiyat” başlıklı yazısında şunları dile getirmiştir:

“Şiir için, edebiyat için ‘süs’, ‘çerez’ diyenler var. Karnı tok, sırtı pek milletlere göre bu söz belki doğrudur. Lâkin bizim gibi aç, çıplak milletlere göre süsten, çerezden evvel yiyecek, yiyecek lâzım. Onun için ne kadar süslü, ne kadar tatlı olursa olsun, libas hizmetini gıda vazifesini görmeyen edebiyat bize hiç söylemez.”¹⁶

Âkif’in bu sözleri onun edebiyat anlayışını çok güzel yansıtmaktadır. Mehmet Âkif’in şairlerinin çoğu bu yüzden nasihat şeklindedir ve *Safahat*’ın büyük bir kısmını teşkil eder. Tasvir ve tahliller bu nasihat için zemin hazırlamaktadır.¹⁷ Mehmet Âkif’in şiiri telkin ve eğitim aracı olarak kullandığı açıktır. Şairin telkin ve eğitimden ne anladığı, şiirleri konu bakımından tasnif edildiğinde ortaya çıkmaktadır. Bunları genel olarak şöyle kategorize etmek mümkündür: insan, hürriyet, adalet, vatan, millet ve aile sevgileri, hoşgörü, dayanışma, ahlak, birliğe düşkünlük ve batıl inançlarla mücadele.¹⁸

Mehmet Âkif yapıtlarında her zaman doğrudan olmasa da satır aralarında sürekli ülkenin birlik ve bütünlüğünü, insanların bağımsızlık ideali etrafında kenetlenmelerini ve hürriyet aşkını haykırmaktadır. Mehmet Âkif ülkenin işgal edilmesi, bağımsızlığının tehdit edilmesi, insanların çaresizlik ve yoksulluk içinde yaşamaları gibi bütün olumsuzluklara rağmen şiirinde hiçbir zaman ümitsizliğe yer vermemiştir. Ümit haykıran mısralarıyla insanları coşku, kararlılık ve birliğe çağırmıştır. Ümit ve aydınlığı haykıran “Durmayalım” şiiri buna örnek olarak gösterilebilir.

“Durmayalım” başlıklı şiir *Safahat*’ın 1. kitabında yer almaktadır ve Mehmet Âkif’in kendisinden çok etkilendiğini belirttiği Şirâzlı Sadî’den alegori niteliğinde bir anekdotla başlamaktadır. Şiir zorlu bir yolculukla çölü geçmeye çalışan kervan yolcularından birinin yorgun düşüp uyuyakalarak kervanın ondan uzaklaşması üzerine bir devecinin kendisine yaklaşıp kervandan uzaklaşmaması için telkin ve öğütlerde bulunmasıyla başlamaktadır. Devecinin yolcuya söylediği şeylerden bazıları şunlardır:

“Kalk ey zavallı yolcu, uzaklaştı kârban!
Uykum benim de yok değil amma bu deşt-zâr,
Âramgâh olur mu ki bin türlü korku var?
Ser-menzil-i meramâ varır durmayıp giden;
Yoktur necât ümîdi bu çöller geçilmeden.
Heyhât, yolda böyle düşen uyku derdine,
Hep yolcular gider de kalır kendi kendine!”
(*Safahat I*, s.60)^{19*}

Bu mısralar okuyucuda gece, karanlıkta uzun bir çölü geçmeye çalışan kervana ayak uyduramayarak, uykuya yenik düşen, kervandan uzaklaşan bir yolcu imgesini çağırıştırılmaktadır. Mehmet Âkif okuyucunun zihninde bu imgeyi uyandırdıktan sonra bu alegorik anlatımı didaktik bir şekilde açmıyor. Şair okuyucunun zihninde oluşan imgeyi adeta analiz ediyor. Bu bağlamda yazdığı mısralardan bazıları şunlardır:

“Başka bir düstûr-i hikmet var mı, insâf et, bugün?
Varmak istersen –diyor Sa’dî- eğer bir maksada,
Tuttuğun yollar tükenmekten muariâ olsa da,
Şedd-i rahl et, durmayıp git, yolda kalmaktan sakın!”
(*Safahat I*, s. 60)

14 Bkz. KABAKLI, Ahmet, *Mehmet Akif*, Toker Yay., İstanbul 1977, s. 95; bkz. ayrıca: ERSOY, Mehmet, Akif, *Safahat/Orijinal Metin-Sadeleştirilmiş Metin-Notlar*, Haz.: HUYUGÜZEL, Ömer, Faruk-BAĞCI, Rıza, GÖKÇEK, Fazıl, Feza Yay., İstanbul, s. IV

15 YETİŞ, Kâzım, *Mehmet Âkif’in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara 1992, s. 2

16 ERSOY, Mehmet, Akif, *Edebiyat*, içinde: ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim- ABDÜLKADİROĞLU, Nuran, *Mehmet Akif Ersoy’un Makaleleri (Sırat-ı Mustakim ve Sebili’r-Reşat Mecmualarında Çıkan)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, s.142

17 Bkz. DOĞAN, D. Mehmet, *Câmideki şair Mehmet Âkif*, İz Yay., İstanbul 1998, s. 11

18 Bkz. KAVCAR, Cahit, “Mehmet Âkif’in Şiirlerinde Eğitim Değerleri”, içinde: *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif’i Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., No 99, Ankara 1986, s. 129

19 *Safahat’tan yapılan alıntılar eserin şu baskısındanadır: ERSOY, Mehmet, Akif, *Safahat/Orijinal Metin-Sadeleştirilmiş Metin-Notlar*, Haz.: HUYUGÜZEL, Ömer, Faruk-BAĞCI, Rıza, GÖKÇEK, Fazıl, Feza Yay., İstanbul

Bir başka yerde

*“Nehr-i feyzâfeyz-i insâniyyetin âhengine
Uymadan, kâbil değildir düşmemek bir engine.
Menzîl-i maksûda varmazsın uyanmazsan eğer...
Var mı bak, yollarda hiç didâr olanlardan eser?”*

(Safahat I, s.62)

İngesel bir alegori olarak algılanması gereken Sâdi’den aktarılan anekdot ile sanki bireyin toplum içindeki durumunu yansıtmaya çalışan şair böylelikle aslında ülkenin içinde bulunduğu zorluklara işaret etmektedir. Mehmet Âkif adeta ülkenin kurtuluşu için halkın birlik içinde hareket etmesi gerektiğini öğütlemektedir. Trajik fakat aynı zamanda da didaktik bir içerikle başlayan şiir daha sonraki mısralarda ümit ve coşkulu ifadelerle dönüşmektedir:

*“Merd-i sâhib-azm için neymiş uzak, neymiş yakın?
Hangi müşkildir ki himmet olsun, âsân olmasın?”*

(Safahat I, s.60)

Bir başka yerde:

*“Durma, mâzî bir mugaylanzâr-ı dehşetnâktir;
Git ki, âtî korkusuzdur, hem de kudsî hâktir!”*

(Safahat I, s. 62)

Fakat Mehmet Âkif ancak çalışanın, gayret edenin, yılmayıp azmeden kişilerin kurtuluşa ereceğini, umutsuzluğun ancak inancsızların işi olduğunu belirterek şiirine şöyle son veriyor:

*“Mâsivâ bir şey midir, boş durmuyor Hâlik bile:
Bak tecellî eyliyor bin şe’n-i gûnâgûn ile.
Ey, bütün dünya ne mâfihâ ayaktayken; yatan!
Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah’tan utan.”*

(Safahat I, s. 64)

Mehmet Âkif birçok şiirinde olduğu gibi bu şiirinde de çalışmanın ve ümitsizliğe kapılmamanın önemine değinmiştir. Bu bağlamda Mehmet Âkif Kâzım Yetiş’in de belirttiği gibi Türk şiirine farklı bir anlam, değer ve “ruh” yüklemiştir. Çünkü Mehmet Âkif’in şiiriyle edebiyatımız toplumla bütünleşmiştir.²⁰ Ona göre sanatçının amacı iyi ve doğruyu bulup toplumu bunun etrafında toplamaktır. Âkif bununla ilgili şunları dile getirmiştir:

“Hele ‘San’at san’at içindir. San’atta gayet yine san’attır. Edebiyatta edebiyattan başka bir gaye aramak san’atı takyîd etmektedir.’ Gibi yüksek nazariyeler bizim idrakimizin pek fevkindedir. Zaten bu türlü nazariyeler ahlâksızlığa felsefe şekli veren; edebiyat namına milletin namusuna, hayatına, mevcûdiyetine yürüyen bir takım hazelenin eser diye ortaya koydukları hâhnûmelere revac verilmek için ileri sürülüyor.”²¹

Mehmet Âkif’in yapıtları adeta yaşadığı dönemin aynası gibidir. Natüralist bir gözlem tarzıyla sadece yaşadığı dönemin olaylarını yansıtmakla kalmayıp bu olayların birey ve toplum üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur. Buna şairin “İstibdat” başlıklı şiiri örnek gösterilebilir. Bu şiirin ilk iki mısrası şöyledir:

*“Yıkıldın, gittin amma ey mülevves devr-i İstibdat,
Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yâd!”*

(Safahat I, s. 166)

Safahat’ın 1. kitabında yer alan ve Âkif’in yakın dostu Midhad Cemal (1885-1956)’e ithaf edilmiş olan şiir, başlığından da anlaşılabilir gibi baskıların çoğaldığı ve buna paralel olarak özgürlüklerin daraldığı istibdat yönetiminden bahsetmektedir. Mehmet Âkif bu şiirde öncelikle halkı eleştirmektedir. Çünkü bu baskıların sebebini yine halka dayandırmaktadır. Yukarıda alıntılıdığım mısralardan sonra şairin halka olan ağır eleştirileri gelmektedir:

*“Diyor ecdâdımız makberlerinden: ‘Ey sefil ahfâd,
Niçin binlerce ma’sum öldürürken her gelen cellâd,*

20 Bkz. YETİŞ, Kâzım, *Mehmet Âkif’in Sanatı-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara 1992, s. 2

21 ERSOY, Mehmet, Akif, “Edebiyat”, içinde: ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim- ABDÜLKADİROĞLU, Nuran, *Mehmet Akif Ersoy’un Makaleleri (Sırat-ı Mustakim ve Sebili’r-Reşat Mecmualarında Çıkan)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, s.142

Hurûs etmezdi, mezbûhâne olsun, kimseden feryâd?

*Otuz milyon ahâlî, üç sâkînin böyle mahkûmu
Olup çeksin hükûmet nâmına bir bâr-ı meşâûm!
Utanmaz mıydınız bir, saysalar zâlimle mazlûmu?
Siz, ey insanlık isti'dâdının dünyâda mahrûmu
Semâlardan da yüksek tuttunuz bir zıll-i mevhûmu!”
(Safahat I, s. 166)*

Mehmet Âkif masumlar öldürülürken kimseden bir ses çıkmadığı, bu duruma karşı koymadıkları, otuz milyon insanın üç eşkıyanın kölesi olduğu ve aslı esası olmayan bir gölgeyi yükseklerden de yüksek tuttukları için istibdat döneminin suçlusu olarak milleti gördüğünü bu mısralarda anlatmaktadır. Şair topluma karşı ağır bir eleştiride bulunmaktadır. Hatta aynı şiirde geçen “*Semâ-peymâ iken râyâtımız tuttun zelil ettin*” (Safahat I, s. 166) mısrasında milleti hürriyetin simgesi olan bayrağı gökten yere indirmekle suçlamaktadır. Şair bu nedenle bunun yüce milleti alçalttığını ve gelecekle ilgili ümidi imkânsız kıldığını daha sonraki mısralarda dile getirerek karamsar bir tablo ve ruh hali ortaya koymaktadır. Bu karamsarlığın sebebi açıktır. Çünkü Cahit Kavcar’ın da belirttiği gibi:

“Ona göre, ‘hürriyeti ve hakkı elinde bulunmayan bir kimse insan değil’dir ve ne kadar ‘insanım!’ diye bağırsa yalan söylemiş olur, ona kimse inanmaz.”²²

“İstibdat” şiirinin ilk bölümü Mehmet Âkif’in her zaman ümit var olunması gerektiğini anlattığı “Durmayalım” şiiriyle tezat teşkil ettiği düşünülebilir. Ancak şair asıl anlatmak istediğine zemin hazırlama gayreti içerisinde. Mehmet Âkif’in asıl anlatmak istediği şiirin birinci bölümünün son kıtasında ortaya çıkmaktadır. Mehmet Âkif milleti için kâbus değil, uyanık olma zamanı olduğunu “*Değil kâbusün artık, devr-i devlet intibâhındır*” (Safahat I, s. 168) mısrasıyla dile getirmektedir. Bu şekilde başlayan kıta’nın sonraki iki mısrası şöyledir.

*“Gel ey nâzende hürriyet ki canlar fers-i râhındır.
Emindir mevki’in: En pâk vicdanlar penâhındır”
(Safahat I, s. 168)*

Bu mısralarda canların hürriyet yolunun yaygısı olduğu en temiz vicdanların hürriyet için bir sığınak olduğu ve artık korkunun olmadığı anlatılarak hürriyete ulaşmak için yapılması gerekenler ümit dolu ve patetik bir üslupla anlatılmaktadır.

“İstibdat” başlıklı bu şiirden sonra “Hürriyet” başlıklı şiirin gelmesi tesadüf olmasa gerektir. Mısra sayıları birbirinden farklı 7 kitadan meydana gelen bu şiirde kafiye yapısına önem verilmemiştir. Ancak her kıtada farklı tınısal yapıyla meydana getirilen müzikalite şiirin içeriğini destekler niteliktedir. Böylelikle biçim ve içerik armonik bir yapı oluşturmaktadır. “İstibdat” şiiri; “*Arnavutluk’ta gürleyen toprak / Geliyor işte pâyitahta kadar*” (Safahat I, s. 178) mısralarıyla sona ermektedir. Mehmet Âkif bu mısralarda II. Meşrutiyetin ilânı sebebiyle Arnavutluk’ta atılan toprakların sesinin İstanbul’a kadar geldiğinden bahsetmektedir. “Hürriyet” şiiri ise “*iki gün sonra*” (Safahat I, s. 180) açıklamasıyla başlamaktadır. “İstibdat” şiiriyle bağlantılı düşündüğümüzde Mehmet Âkif’in “Hürriyet” şiirinde II. Meşrutiyet’in İstanbul’daki etkisinden bahsettiğini anlayabiliriz. Mehmet Âkif tarihi bir gerçekten yola çıkarak toplumun bu olay karşısındaki tutumunu realist bir gözlem tarzıyla mısralarına aktarmıştır. Mehmet Âkif yaşadığı dönemin olaylarını yapıtlarına aktarmada usta bir şairdir. Ahmet Kabaklı onun bu özelliğini şöyle dile getirmiştir:

“Yaşadığı devri bütün gençlik ve derinliği ile Mehmet Âkif kadar eserine geçirmiş olan bir başka şairimiz yoktur. Safahât, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk halkını, münevverlerini ve büyük çalkantılar geçiren yurdumuzun bütün acıları, sevinçleri, umutları, düşkünlükleri ve eğilimleriyle anlatan manzum bir tarih, bir roman, bir destan gibidir.”²³

Gerçi bir edebiyat eserinin birinci derecede amacı tarihi gerçekleri bir tarih araştırmacısı gibi okuyucuya aktarmak değildir, ancak 1908 ve sonraki dönemi araştırmak isteyen bir tarihçinin Mehmet Âkif’in yapıtlarına başvurması yararlı olacaktır. Mehmet Âkif mısralarında duyduğu ve yaşadığı olayları adeta okuyucuya da duyurarak yaşatmaktadır.²⁴

22 KAVCAR, Cahit, “Mehmet Âkif’in Şiirlerinde Eğitim Değerleri”, içinde: *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif’i Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., No 99, Ankara 1986, s. 132

23 KABAKLI, Mehmet, *Mehmet Akif*, Toker Yay., İstanbul 1977, s. 101

24 Bkz. YETİŞ, Kâzım, *Mehmet Âkif’in Sanatı-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara 1992, s. VI

“Hürriyet” şiirinde Mehmet Âkif, baskı döneminin sona ermesiyle toplumun sevincini dile getirmiştir. Şair bunun için çocuk imgelerini kullanmıştır. Şiirin birinci kıtasında 5-6 yaşlarında iki kardeşten biri olan bir kız çocuğunu betimlemektedir. Bu betimleme masumiyeti, zaferi ve özgürlüğü çağrıştıran imgelerle sağlanmıştır: Kar gibi beyaz entarisıyla cennetten gelen kızın omuzlarında bir ışık bulutunun uçuşması, belindeki hürriyet kuşağıyla durmadan dünyayı dolaşması ve onun bu hali ancak şafağın ayı halelemesi kadar gönül alıcı olması (Bkz. *Safahat I*, s. 180) imgeleriyle çocuğun masumiyeti anlatılarak hürriyet düşüncesi görselleştirilmiştir.

Şiirin ikinci kıtasında ise birinci kıtada adeta hürriyet için sembolleştirilen kız çocuğunun erkek kardeşi şöyle anlatılıyor:

*“Ya şu oğlan, şu tostopaç afacan
Ki fezâlar gelir sürûruna dar;
Taşıyor sanki sığmıyor kabına...
Kendisinden büyük de bayrağı var!”*
(*Safahat I*, s. 180)

Bu mısralarda da 1. kıtada olduğu gibi sevinç ve coşku anlatılmaktadır. Bunun sebebi ise kıtanın 4. mısrasında karşımıza çıkan ve hürriyeti sembolize eden “bayrak” ile somutlaştırılmıştır. Kıtanın son iki mısrasında ise burada anlatılan hürriyet sevinci ve coşkunun sebebi daha da belirgin bir hale getirilmiştir:

*“Geçti mâzî denen o devr-i melâl,
Haydi feth et: senindir istikbâl.”*
(*Safahat I*, s. 180)

Mehmet Âkif aynı şiirde yer alan şu mısralarla adeta hürriyet ve tutsaklık arasında bir karşılaştırma yapmaktadır:

*“Bir mezarlık gibi dalgın yatarken daha dün,
Şu sokaklarda bugün dalgalanan rûhu görün!”*
(*Safahat I*, s. 182)

Şair “mezar” kelimesiyle tutsaklığı sembolleştirirken “dalgalanan rûh” ifadesiyle hürriyet özdeşleştirilmiştir. Tutsaklık ölümle eş tutulurken, hürriyet coşku ve sevinci çağrıştıran, adeta özgürlüğün simgesi olan, bir bayrak gibi “dalgalanan rûh” ifadesiyle anlatılmıştır. Şiirin başlığına paralel olarak her mısrasında buram buram coşkuyla hürriyet sevinci anlatılmaktadır. Ancak Mehmet Âkif bu şiirde bireysel bir özgürlüğü değil, bütün milleti ve vatani kapsayan hürriyeti anlatmaktadır. Şu mısralar bunu çok güzel gösteriyor:

*“Derken alkış geliyor; sonra da nevbet nevbet,
Ya Vatan şarkısı, yahut ona benzer bir şey
Okunup her köşe çın çın ötüyor... Hey gidi hey!”*
(*Safahat I*, s. 182)

Bu mısralardaki “Vatan şarkısı” ifadesinden hürriyet sevincinin bütün ülkeyi kapsayan bir duygu olduğunu anlaşılmaktadır.

Mehmet Âkif “Hürriyet” şiirinde sadece kendi duygularını değil, bütün milletin sevincini anlatmaktadır. Çünkü o, toplumcu-ahlâkçı şiir anlayışını benimsemiştir. Şiirlerinde şairin kendi duyguları hiçbir zaman toplumunkilerinden öne çıkmaz. Kenar mahalle insanların sıkça eserlerine konu etmiştir. Yapıtlarında kötülük, yoksulluk ve gerilikle boğuşmaktadır. Kaygısız aydın ve zenginlere acıma duygusu telkin ederken taklitçiliğe kesinlikle karşıdır. Samimiyetsizliğe düşmandır.²⁵

“Hürriyet” şiirinde de görüldüğü gibi Mehmet Âkif’in hürriyet düşüncesini vatan duygusundan soyutlamak mümkün değildir. Şair bütün yapıtlarında vatanın bağımsızlığı için adeta çırpınmakta ve okuyuculara hürriyet aşkını aşılama çalışmaktadır. Mehmet Âkif bu öğretiye ihtiyaç duymaktadır. Çünkü vatanın hali “Canan Yurdu” şiirinde anlatıldığı gibi iç burkucudur. Şiirin ilk kıtası şöyledir:

*Eyvâh ıssız diyâr-ı dilber...
Her hatvesi bir mezâr-ı muğber!
Uçmuş da bakındığım terâne,
Kalmış sessiz bir âşiyâne.
Yer yer medfun durur emeller...
Gâyâ ki kıyâm-ı haşri bekler!*

25 Bkz. KABAKLI, Mehmet, *Mehmet Akif*, Toker Yay., İstanbul 1977, s. 00-100

*Yâ Rab! Niye böyle bir yığın hâk
Olmuş yatıyor o buk'a-i pâk
Yâ Rab, ne için o lem'a nâbûd?
Yâ Rab, ne için bu sâye memdûd
Yâ Rab, ne demek harîm-i cânan
Üstünde bu perde perde hicran?"*

(Safahat I, s. 206)

Bu mısralarda sevgilinin yaşadığı ülke sessiz, ıssız, ayak bastığı her yer sanki kırgın bir mezarlık, ahenk yok olmuş, her yere ölüm sessizliği çökmüş, kıyameti bekler gibi ışık solmuş, gölgeler uzayıp gitmekte ve sevgili ile ülkesi arasında kat kat ayrılık perdesi gerilmiş olarak betimlenmektedir. Bu betimleme okuyucuda karamsarlıkla beraber terk edilmiş, ölüm sessizliğine bürünmüş bir ülke imgesinin çağrışımına sebep olmaktadır.

Şiirde ben-anlatıcı konumunda olan şair-ben "Cânan"ı, yani 'sevgili'yi aramaktadır. Mehmet Âkif'in "Cânan" kelimesine sembolik bir anlam yüklediğini düşünmek gerek. "Cânan" kelimesinin sembolik anlamını şairin analizini yaptığım diğer şiirleriyle paralel olarak düşündüğümüzde, bu sembolün bu şiirde hürriyete işaret ettiğini düşünmek gerekir. Bu durumda yoğun bir imgesel dokunun hâkim olduğu "Cânan Yurdu" şiirinde Mehmet Âkif'in "Cânan"ını, yani hürriyetini yitirmiş ülkesini anlattığı sonucuna varmak mümkündür.

Safahat'ın 2. kitabını meydana getiren "Süleymaniye Kürsüsünde" başlıklı oldukça uzun manzum eserde de hürriyet motifine sıkça rastlanmaktadır. 1912'de yayınlanan bu yapıt bu meşhur cami'in geniş bir tasviriyle başlar. Bu tasvir mistik bir atmosferin oluşmasına sebep olmaktadır. Daha sonra ülkenin içinde bulunduğu siyasî, toplumsal ve ahlaki durumunu eleştirel bir perspektifle ele almıştır. Mehmet Âkif'in o dönemdeki toplumsal durumu dile getirdiği bir bölümü aktarmak gerekirse:

*"... Yokluyayım şimdi avâmın da biraz,
Nedir efkârı, dedim. Hey gidi vurdum duymaz!
Öyle dalgın ki, meğer sûrunu İsrâfil'in.
İşitip, yattığı yerden azıcık silkinsin!
Yürüyor, altı çürük toprağa gelmiş, seyyar
Bir mezarlık gibi: Her nâsiye bir seng-i mezar!
Duymamış kaygı denen duyguyu vicdanında.
Okunur her birinin cebhe-i hüsrânında,
'Ne gelenden haberim var, ne gidenden haberim;
Serserî-güne gelelden beri serserî gezerim!' "*

(Safahat II, s. 316-318)

Sonra Rusya, Türkistan, Çin, Japonya ve Hindistan'ı kapsayan seyahatiyle ilgili izlenimlerini aktarmaktadır. Rusya'nın durumunu anlatırken "zulüm", "tazyik", "ezilmek", "ölüm" ve "kan" gibi kavramları kullanmıştır (Bkz. Safahat II, s. 318). Fakat insanlara yapılan bu eziyetin hürriyet düşüncesine engel olmadığını şöyle dile getirmiştir:

*"Sanyorlar kafa kesmekle, beyin ezmekle,
Fikr-i hürriyet ölür. Hey gidi şaşkın hazeera!
Daha kuvvetleniyor kanla sulanmış toprak:
Ekilen gövdelerin hepsi yarın fişkıracak!"*

(Safahat II, s. 318)

Mehmet Âkif'in bu seyahati sırasında II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. İstanbul'a döndüğünde karşılaştığı manzarayı kınamaktadır. Şair bu mısralarda hürriyet kelimesini ironik anlamda kullanmıştır. Örneğin:

*"Bir de İstanbul'a geldim ki: Bütün çarşı pazar
Nâradan çalkanıyor! Öyle ya... Hürriyet var!
Galeyan geldi mi, mantık savuşmuş... Doğru:
Vardı aklundan o gün her kimi gördümse zoru."*

(Safahat II, s. 344-346)

Âkif bu mısralarla aslında halkın yapmacık bir hürriyetin sarhoşluğuyla ülkenin gerçek halini görmediğini alayla birlikte eleştirmektedir. Çünkü ona göre ülkenin durumu hiç de sevinilecek ve hürriyet ile bağdaşır bir durumda değildir:

“Ne devâirde hükûmet, ne ahâlîde bir iş!
Ne sanâyî, ne maârif, ne alış var, ne veriş.
Çamlıbel sanki şehir: Zabıta yok, râbûta yok;
Aksa kan sel gibi, bir dindirecek vâsıta yok.
‘Zevk-i hürriyet onlar daha çok anlamalı’
Diye mekteplilerin mektebi tekmil kapalı!
İlmi tazyîk ile ta’lîm, o da bir istibdâd...
Haydi öyleyse çocuklar, ebediyen âzâd!”

(Safahat II, s. 346)

Bu mısralardan da anlaşılacağı gibi, Mehmet Âkif’e göre II. Meşrutiyet sadece şekilden ibaret, halkın gözünü boyamaya yönelik yapmacık bir hürriyet aldatmacasıdır. Çünkü şaire göre hürriyetin gerçek göstergeleri olan devlet kurumları, sanayi, eğitim ve ticaret işlevini yerine getirememektedir. Bu olumsuzlukları gizlemek için halkın gözü sahte bir hürriyetle boyanmakta ve gerçekleri görmeleri engellenmektedir. Mehmet Âkif değişik ülkelerden örnekler vererek “Süleymaniye Kürsüsünde” de halkı bu duruma karşı uyarmaktadır. Şu mısralar Mehmet Âkif’in hürriyeti öne çıkaran ikaz ve uyarılarına bir örnek olarak gösterilebilir:

“Düşmeden pençesinin altına istikbâlin,
Biliniz kadrini hürriyetin, istiklâlin.
Söyleyip başka memâlikteki mahkûmîni:
Hâkimiyet ne imiş, öğreniniz kıymetini.”
(Safahat II, s. 348)

Johann Christoph Friedrich von Schiller ve Hürriyet

Alman edebiyatının tanınmış yazarlarında Johann Christoph Friedrich von Schiller Alman edebiyatında özgürlüğün şairi olarak tanınmaktadır. Gençlik yılları hürriyet düşüncesini coşkulu bir üslupla dile getirdiği Sturm und Drang (1767-1785) dönemine rastlar. Schiller aynı zamanda Alman klasisizminin (1786-1832) Goethe ile birlikte önemli yazarlarındandır. Sanatını her iki dönemde de adeta özgürlük öğretisi için bir araç olarak kullanmıştır. Bunu yaparken estetikten ödün vermeyip öncelikle insanların estetik eğitimini önemsemiş ve estetik eğitimle insanların iyileşeceğine, ancak iyi insanların özgür olabileceğine inanmıştır. Biyografi yazarı Rüdiger Safranski’ye göre bu teori sadece ütopyadan ibaret kalmamıştır. Schiller bu sayede halkın hayranlığını kazanmayı başarmıştır.²⁶ Schiller böylelikle halkı yönlendirip ilgisini hürriyet düşüncesine odaklayabilmiştir.

Schiller’in biyografisi o dönemde bir edebiyatçı için alışılmışın dışındadır. Askeri akademide hukuk öğreniminden tıp eğitimine ve bununla birlikte edebiyata yönelen Schiller, kendi döneminde kabul görmüş, geçerli hiçbir görüş veya geleneğe tabi olmamıştır.²⁷ Onun en büyük ideali hayatı boyunca her zaman hürriyet olmuştur.

Schiller’in yaşadığı dönemde Almanya siyasi bir iktidarsızlık ve geri kalmışlığın içindeydi. Böyle bir dönemde Fransa ve İngiltere’den Avrupa’nın tamamına yayılan Aydınlanma ideali ve buna bir tepki olarak ortaya çıkan Sturm und Drang akımı, bu gelişmelere paralel olarak artan hürriyet düşüncesi Schiller’i de bir tutku halinde sarmıştır. Fakat onun hürriyet tutkusunun temeli sadece bununla sınırlı değildir. Onun özgürlüğe düşkünlüğü çocukluk yıllarına dayanmaktadır.

Schiller’in hürriyet anlayışını yazarın *Haydutlar (Die Räuber)* (1781) başlıklı dramından bahsetmeden açıklamak kanımca mümkün değildir. Bunun için Schiller’in şiirlerine geçmeden önce yazarın Alman edebiyatında neden ‘özgürlüğün şairi’ olarak tanındığını ifade etmek amacıyla, kendisine bir anda büyük bir şöhret kazandıran *Haydutlar* oyununa hürriyet motifi bağlamında eleştirel bir yaklaşımda bulunmak gerekirse, öncelikle üzerinde durulması gereken konu yapının yazıldığı dönemde Almanya’daki siyasi, toplumsal ve genç yaştaki Schiller’in durumudur: 1700-1780 yılları arasında Batı Avrupa ülkelerinin çoğu güçlenip gelişmişliğin ve toplumsal hayatın öncüsü olarak kabul edilirken, orta Avrupa yüzlerce geri kalmış ve zayıf derebeyliklere parçalanmış durumdaydı. Bu derebeyliklerin çoğunun despot bir yönetimi vardı.²⁸ Würtenberg eyaletinin siyasi ve toplumsal atmosferi Schiller’in çocukluk ve gençlik yıllarında kişiliğinin oluşmasında belirleyici olmuştur.

26 Bkz. SAFRANSKI, Rüdiger (13.09.2008): “Lust auf Freiheit”, www.schiller.ard.de

27 Bkz. (06.7.2008): “Friedrich Schiller – Ideal und Wirklichkeit”, Zum 200. Todestag des Dichters, www.3sat.de/3sat.php?http://www.3sat.de/specials/78399/index.html

28 Bkz. ZETTL, Erich, *Deutschland in Geschichte und Gegenwart*, Huber Vrg., Würzburg 1978, s. 31-32

Katı bir mutlakiyetle yönetilen Württemberg’de Herzog Katolik iken tebası Protestan idi. “*Sarayın lüks hayatını kendi yoksulluklarıyla bağdaştıramayan küçük burjuva, Herzog’a karşı kin besliyordu.*”²⁹ Bu yüzden Schiller *Haydutlar* oyununda zalim ve diktatörlere karşı savaş çağrısında bulunmaktadır ve yazarın diktatörlerle kastedtiği bazı derebeyleri ve Napoleon’dur.³⁰ Anne ve babası Schiller’in teoloji öğrenimi görmesini istemişler de Herzog’un isteği üzerine onu askeri akademiye kaydetmek zorunda kalmışlardır.³¹ 13 yaşında Württemberg Herzog’u Karl Eugen’in emriyle hukuk tahsili yapması için askeri akademiye başlayan Schiller 8 yıl boyunca baskı ve disiplin altında yaşamıştır. En coşkulu yıllarını bir mahkûm gibi geçirmiştir. Öyle ki, Herzog kızıl saça tahammül edemediği için Schiller saçlarını pudralamak zorunda kalmıştır.³² Öğrencilere ödüller ve nişanlar dağıtan Herzog soylu öğrencilere elini, diğerlerine, aradaki farkı anlaşılar diye, eteğini öptürdü. Schiller Herzog’un eteğini öpmekten büyük eziklik hissetmiştir. Başarılı bir öğrenci olarak akademiye alınan Schiller’in derslerinin kötüye doğru gitmesi onun ne kadar büyük bir baskı altında olduğunu göstergesidir.³³ Gürsel Aytaç bununla ilgili olarak şunları belirtmektedir:

“*Her şeyden önce itaatkâr emir kulu yetiştirmeyi eğitim amacı olarak kabul eden kurum, öğrencilerinin aile çevresiyle, dünyayla bağlantılarını yasaklıyordu. Hürriyet kavramının Schiller’in duygu ve düşünce dünyasında önemli bir yeri oluşunda bu yılların büyük payı vardır. Keza onun felsefe ve edebiyat eğilimi, yine bu atmosferin sebep olduğu bir tepki niteliğinde başlamıştır.*”³⁴

1775’te akademinin Stuttgart’a nakledilmesiyle branş değiştiren Schiller tıp tahsiline başlamıştır. 1780’de tabur hekimi olarak görev almıştır.³⁵ Bu dönemde edebiyata vakit bulmaya başlayan Schiller işte o yıllarda (1777 yılında) Sturm und Drang döneminin sevilen bir konusu olan kardeş çatışması motifini ele alan *Haydutlar* oyununun temelini oluşturmuştur. Amacı etkisi altında ezildiği mutlakiyet yönetimini gözler önüne sermekti.³⁶ 8 yıl boyunca sürekli askeri disiplin ve gözetim altında, ailesinden soyutlanarak yaşamak zorunda kalan Schiller’in özgürlüğe susamış tumturaklı üslubu orada biçimlenmeye başlamıştır.

Schiller’in “*kendisinden alınan özgürlüğe karşı isyanı ‘Haydutlar’da deşarj olabiliyordu.*”³⁷ 1779-1780 yılları arasında askeri akademideyken yazdığı bu oyun 1781’de basılmış ve 1782’de Mannheim’da sahnelenmiştir.³⁸ Tek yönlü dünya görüşü, aşırı kuralcılık, bireyin ezilmişliği, maneviyatın hiçe sayıldığı, duygunun önemsenmeyip aklın ve maddiyatın öne çıkarıldığı Aydınlanma felsefesine tepki olarak ortaya çıkan Sturm und Drang akımının yazarları, “*Haydutlar*” oyununda olduğu gibi, bireyin kurtuluşu, duygunun vurgulanması ve içsel olana yönelerek insanları eğitmeyi amaçlamışlardır. Çünkü birçok parçaya bölünmüş olan ülkenin halkı vatanın birliği için harekete geçecek kadar bilinçli ve eğitilmiş değildi.³⁹

Schiller’in askeri akademiden mezun olmasından bir yıl sonra sahnelenen “*Haydutlar*” oyunu büyük etki uyandırmıştır. Friedrich Burschel bu etkiyi şöyle tarif ediyor:

“*Çürümüş dünyaya, köhneleşmiş geleneklere ve ikiye bölünmüşlüğü karşı isyan ve başkaldırının ihtirası Fransız ihtilalinden yedi yıl önce Alman seyircisini heyecanlandırarak coşturmuştur.*”⁴⁰

Eserin konusunu kısaca özetlemekte fayda vardır: Franz Moor ve Karl Moor ihtiyar Graf’ın birbirine düşman iki oğludur. Franz ve Karl her yönüyle birbirlerinin karşı kutuplarıdır. Hürriyet idealiyle coşan, kahramanlık ve güç peşinde olan Karl tipik bir Sturm und Drang kahramanıdır. Ağabeyi Franz ise Karl’ın sözlüsüne göz koyan, entrikalarla onu babasının mirasından men etmeye çalışan düzenbaz bir karakterdir. Karl böyle bir düzende yaşamak istemez; haydut olur, çevresinde toplanan yandaşlarıyla birlikte yeni bir düzen kurmak ister. Sonunda Franz’ın entrikaları açığa çıkar, Karl’ı evlatlıktan ret eden Graf Moor üzüntü içerisinde ölür. Franz intihar eder. Karl ise adalete teslim olur.

29 AYTAÇ, Gürsel, *Yeni Alman Edebiyatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1983, s. 171

30 Bkz. MISDORF, Hans (6.7.2008): “Friedrich von Schiller-Ein Großer Deutscher Dichter”, www.derweg.org/personen/literatur/schiller.html?&template=/phpcms/template/print.de.tpl

31 Bkz. AYTAÇ, Gürsel, *Yeni Alman Edebiyatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1983, s. 171

32 Bkz. BURSCHEL, Friedrich, *Schiller-In Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*, Rowohlt Vrg., Hamburg 1958, s. 15

33 Bkz. BURSCHEL, Friedrich, a.g.e., s. 16, 23

34 AYTAÇ, Gürsel, *Yeni Alman Edebiyatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1983, s. 172

35 Bkz. AYTAÇ, a.g.e., s. 172

36 Bkz. AYTAÇ, Gürsel, *Yeni Alman Edebiyatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1983, s. 172, Bkz. ayrıca: BURSCHEL, Friedrich, *Schiller-In Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*, Rowohlt Vrg., Hamburg 1958, s. 20

37 BURSCHEL, a.g.e., s. 24

38 Bkz. BORTENSCHLAGER, Wilhelm, *Deutsche Literaturgeschichte I*, Leitner Vrg., Wien 1986, s. 165

39 Bkz. “Hintergrund Sturm und Drang&Politischer Hintergrund” (30.10.2008): www.inhaltsangabe.info/die-raeuber-hintergrund-sturm-und-drang-die-raeuber

40 BURSCHEL, Friedrich, *Schiller-In Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*, Rowohlt Vrg., Hamburg 1958, s. 31

Gürsel Aytaç *Haydutlar* tarajedisindeki Karl ve Franz karakterleri için şöyle bir yorumda bulunmuştur: “Karl (...) bireyleri ahlakça çökmüş bir toplumun kötü düzeninden öç almak ister. Her ikisinin de karşısında ilâhî düzen, ilâhî adalet vardır ki onun karşısında mahvolmaya mahkûmdurlar. Karl, duyguya dayanan bir başkaldırıyken, Franz, akla dayanan bir âsîdir.”⁴¹

Halkı ayaklanmaya teşvik ettiği gerekçesiyle Herzog Schiller’e bu oyundan dolayı 14 gün hapis cezası verir ve yazması yasaklanır.⁴² Özgürlük çağrısında bulunan Schiller için bundan sonra uzun bir kaçış hayatı başlamıştır. Özgürlük çağrısında bulunan bu oyunuyla kendi özgürlüğünü kaybetmiştir.

Haydutlar oyununda hürriyet motifi farklı biçimlerde ele alınmıştır. Eserde konu edilen haydutlar için hürriyet öncelikle her türlü kanundan uzak olmak demektir. Hayat mücadelelerini bu uğurda verirler. 4. perdenin 5. sahnesinde haydutların söylediği şu şarkının sözleri bunu göstermektedir:

“Çalmak, öldürmek, fuhuş, dalaşma
Bizim için (sadece) zaman geçirmektir.
Yarın darağacında asılacağız (zaten)
Öyleyse haydi bu gün mutlu olalım.

Hür bir hayat sürüyoruz biz,
Mutlulukla dolu bir hayat.”

(*Haydutlar*, s. 105)^{43*}

Babası Graf Moor’un şatosunda yaşayan Franz Moor’un hürriyet anlayışı mutlak hâkimiyete dayanmaktadır. Her şeye hâkim olmak, yönetmek, güç ve iktidar sahibi olmak ona göre özgürlüktür. Bu emeline ulaşmak için kardeşini bile değişik entrikalarla babasına kötü tanıtır, onun evlatlıktan reddedilmesi için uğraşır. Amacı mirasa tek başına sahip olmaktır. Franz’a göre hürriyet her türlü dış faktörlerden bağımsız olmaktır. Bununla ilgili şunu der:

“Etrafımda beni kısıtlayan efendisi olmadığım her şeyin kökünü kurutmak istiyorum. Ben efendi olmaltım gerekirse bunu zorla elde ederim ve bu uğurda nezaketim azalır.”

(*Haydutlar*, s. 18)

O, kuvvetlinin zayıfı ezdiği bir sistemde güçlü olarak, dolayısıyla zayıfı ezerek özgür olmak ister. Hürriyetle özdeşleştirdiği güç ve kanunlarla ilgili söylediği şu söz onun hürriyet anlayışını çok güzel anlatmaktadır: “*Hak güçlünün yanındadır ve gücümüzün bariyerleri bizim kanunlarımızdır*” (*Haydutlar*, s. 17).

Aynı zamanda kiliseden de bağımsız olmak istediğini “*Tanrı yoktur! (...) Sana söylüyorum, yoktur*” (*es ist kein Gott! (...) ich sage dir es ist keiner*) (*Haydutlar*, s. 124) demesinden anlayabiliriz. Kiliseden bağımsız olmak Aydınlanma döneminin ilkelerindedir. Bu durumda Franz’ın Aydınlanma akımını ve Karl’ın ise buna tepki olarak ortaya çıkan Sturm und Drang dönemini temsil ettikleri sonucuna varılabilir.

Tamamen maddiyatın etkisinde olan Franz için özgürlük çok şey ifade eder. Nitekim 5. perdenin 1. sahnesinde şatoya haydutların girmesine engel olamayınca, mülkiyetinin ve iktidarının tehlikeye girdiğini anlayınca, intihar eder (Bkz. *Haydutlar*, s. 130).

Karl Moor’un hürriyet anlayışı çok farklıdır. Bir üniversite öğrencisi ve daha sonra da haydutların lideri olan Karl’a göre diktatörlüğün getirdiği kanunlar insanın doğal, özgür gelişimini engellemektedir. Bununla ilgili şunları söyler: “*Kanunlar şimdiye kadar hiç büyük bir adam çıkarmamıştır, fakat hürriyet devasa ekstremlik doğuruyor*” (*Haydutlar*, s. 20). Onun isyanı kısıtlayıcı kanunlara ve topluma karşıdır. “*Ruhum eylemlere ve nefesim hürriyete susamıştır*” (*Mein Geist dürtet nach Taten, mein Atem nach Freiheit*) (*Haydutlar*, s. 33) diyen Karl, haydut yaşantısını baskıdan uzak, özgür bir yaşam olarak değerlendirir. Hürriyetine büyük bir tutku ve coşkuyla bağlıdır. Onun için hayatta sadece iki seçenek vardır: “*Ölüm ya da hürriyet*” (*Haydutlar*, s. 75).

Ne var ki önceleri hürriyeti bulduğunu zanneden Karl hayal kırıklığına uğrar. Hürriyet diye düşündüğü şeyin bedelini sürekli kan dökerek öder, gittikçe bataklığa çekilir, pişmanlık duyar. Bir şehre yaptıkları baskın ile ilgili söylediği şu sözler, onun pişmanlığını göstermektedir:

“Kahrolsun çocuk katli! Kadın katli!
Hasta katli! Bu eylem beni nasıl da kahrediyor!
O benim en güzel eserlerimi zehirledi.”
(*Haydutlar*, s. 67)

41 Bkz. AYTAÇ, Gürsel, *Yeni Alman Edebiyatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1983, s. 173

42 Bkz. BURSCHEL, Friedrich, *Schiller-In Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*, Rowohlt Vrg., Hamburg 1958, s. 34

43 * “Haydutlar” oyunundan yapılan alıntılar eserin şu baskısından: SCHILLER, Friedrich, *Die Räuber*, Reclam Vrg., Stuttgart 1974

Oyunun sonunda bu ve başka sebeplerden dolayı hayatının bir anlamı kalmadığını düşünerek adalete teslim olur.

Schiller'in bu oyununda karşımıza çıkan üç ayrı hürriyet anlayışı yazarın kabullendiği, ilke olarak aktarmak istediği olgular değildir. Oyundaki haydutların temsil ettiği hürriyet tamamen isyana, kuralsızlığa ve kan dökmeye dayanan bir hayat anlayışını ifade etmektedir. Franz güçlünün zayıfı ezdiği, tamamen maddiyata dayanan, insan sevgisinden uzak ve entrikacı bir hürriyet anlayışına sahiptir. Karl ise hayalindeki hürriyete kavuşmak için haydut olurken, zihniyetine tamamen ters olan eylemlerde bulunur, yanlış bir tercihte bulunduğunu anlar, pişmanlık duyar. Onun da içinde bulunduğu durum özlemine duyduğu hürriyet ile bağdaşmamaktadır. Bu durumda şunu düşünmek yanlış olmayacaktır: Schiller *Haydutlar* oyununda hürriyetin nasıl olması gerektiğini değil, nasıl olmaması gerektiğini anlatmaktadır. Peki Schiller'in hayalindeki hürriyet anlayışı nedir? Ona göre hürriyet nasıl olmalıdır? Bu sorunun cevabını şairin bazı şiirlerinden örnekler vererek cevaplamaya çalışmadan önce Schiller'in şiirlerinin genel özelliklerine kısaca değinmek istiyorum.

Schiller'in şiirlerinde hiçbir duygu ve düşünce aracısız anlatılmaz. Sade ve basit anlatım onun üslubundan çok uzaktır. Onun dili iyi düşünülmüş, hırslı ve etkileyicidir, nadiren doğal ve sadedir. Schiller "Gedankenlyrik" denilen şiir türünün Alman edebiyatındaki ustasıdır. Bu, derin düşüncelere yönlendiren, anlamak için dikkatle okunması gereken bir türdür.⁴⁴ Schiller hiçbir zaman özelden genele değil, genelden, yani bütün insanları ilgilendiren bir durumdan hareketle özele, bireye veya sanatçı olarak kendisine yönelmiştir. Schiller öncelikle bir fikir şairidir. Yaşantısından çıkardığı tecrübeler onun üretkenliğini ne kadar etkilememiş olsa da şiirleri daha çok yüce konulara yönelen, düşünce ve hayal ürünüdür. "Başlıca konuları Tanrı ve dünya, sanat ve gerçeklik, insan ve kültürdür."⁴⁵ Schiller şiirlerinde ideal olanı realize etmeye, düşüncelerini imgeler aracılığıyla aktarmaya çalışmıştır. Onun imgeleri bu yüzden hayal gücünün eseridir.⁴⁶

Schiller hayalindeki hürriyet anlayışını 1795 yılında kaleme aldığı "İdeal Hürriyet" (*Die Idealische Freiheit*) başlıklı şu mısralarda dile getirmiştir:

"Hayatın içinden sana iki yol açıktır;
İdeal olana biri götürür, diğeri ölüme.
Sen henüz hür iken ve geç kalmadan birincisine sığınmaya bak,
Kader Tanrısı seni zorla diğeri sürüklemeyen."
(*Şiirler* (1795), s. 223) *

Schiller bu şiirde insanın hayatta sadece iki seçeneği olduğundan bahsetmektedir. Bu yollardan biri ideal olana, yani şiirin başlığını göz önünde bulundurduğumuzda hürriyete, diğeri ise ölüme götürmektedir. Şiirin üçüncü mısrasında okuyucuya hitaben, Kader Tanrısı "Parze"⁴⁷'nin zorla diğeri, yani ölüme sürüklemeyen birinciye sığınmasını öğütlemektedir. Schiller sanki bu mısralarda özgür olamamanın sonucunda insanın ölüm ile burun buruna geleceğini ve bu duruma düşmemek için, hürriyeti kaybetmemek için elinden gelen her şeyi yapmasını tembihlemektedir. Ölümün karşı kutbu olarak anlatılan hürriyet adeta hayatın birinci koşulu olarak anlatılmaktadır ve bunun için mücadele verilmesi gerektiğini iletmektedir. Kısacası Schiller için ideal hürriyet uğruna mücadele edilen insan hayatının feda edildiği hürriyettir. İdeal olana yükselmek ancak insanı hür kılmaktadır ve bunun için gerekli olan cesaret metafizik bir düzlemde aranması gerekir. Bu şekilde hür olmak isteyen insanı ölüm de korkutmamaktadır.

"İdeal Hürriyet" şiirinden iki sene sonra yazdığı altışar mısralık yedi kıtadan meydana gelen "Süvari Şarkısı" (*Reiterlied*) (1797) başlıklı şiirde hürriyet yine uğruna mücadele edilmesi gereken bir değer olarak anlatılmıştır. Bu uğurda verilen mücadele bu şiirde kutsallaştırılmıştır.

Sturm und Drang dönemine uygun patetik bir üslupla kaleme alınmış olan şiirin birinci kıtasında sanki arkadaşlarına coşkuyla hürriyet için savaşmak üzere atlarına binmelerini haykıran bir komutan imgesi çağrıştırılmaktadır. Şiirin 3. ve 4. mısralarında insanın ancak savaş meydanında hürriyet mücadelesi verirken bir kıymetinin olduğunu ve yüreğinin değer kazandığı belirtilmektedir (Bkz. *Şiirler* (1776-1780), s. 367). Ancak özgür insanın bir kıymetinin olduğu belirtilmektedir.

Şiirin ikinci kıtasında ise dünyada hürriyetin olmadığına nasıl bir gerçekle karşılaşılacağını Schiller şöyle dile getirmiştir:

44 Bkz. MÜLLER, Friedrich-VALENTIN, Gerold, *Deutsche Dichtung*, Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn, s. 120

45 AYTAÇ, Gürsel, *Schiller*, Doğubatı Yay., Ankara 2008, s. 46

46 Bkz. AYTAÇ, Gürsel, a.g.e., s. 46

47 * Schiller'in şiirlerinden yapılan alıntılar eserin şu baskısındadır: SCHILLER, Friedrich, *Gesammelte Werke in Acht Bänden*; Bd. I, Hrsg: Alexander Abusch, Aufbau Vrg., Berlin 1959.

“Dünyadan hürriyet kaybolursa,
Sadece efendiler ve köleler görülür,
Yanlışlık hükmeder, hile (olur)
Korkak insan ırkında.
Ölümün çehresine bakabilen,
Askerdir, özgür olan tek adam.”

(Şiirler (1797), s. 367)

Haydutlar trajedisıyla aynı zamanda kaleme alınmış olan “Yeni Yüzyılın gelişi” (*Antritt des neuen Jahrhunderts*) (1811) başlıklı şiirde de hürriyet motifi işlenmiştir. Schiller bu şiirinde o dönemdeki Orta Avrupa’daki çatışmalar ve keşmekeş sebebiyle barış ve hürriyetin bir türlü sağlanamadığını, cinayetlerin bir türlü son bulmadığını ve ülkelerin aç gözlülüğünü eleştirmektedir.

Şiirin yazıldığı yıl olan 1801, yani 19. yüzyılın başlangıcı ve şiirin başlığı göz önünde bulundurulduğunda Schiller’in bu şiirde tarihsel süreç içerisinde hangi dönemi hedef aldığı bellidir: 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarını kapsayan bu zaman dilimi, Almanya için diktatörlüğün hâkim olduğu, iç ve dış çatışmaların sürdüğü⁴⁸, birey olarak insanın yalnızlık ve çaresizliğe itildiği, barış ve hürriyetin çok uzak kavramlar olduğu bir dönemdir. Schiller böyle bir dönemde barış ve hürriyete dair eserler vermiş, bu kavramlara susamış Alman halkının ilgisini çekmiş ve onlara öğretici olmuştur.

“Yeni Yüzyılın Gelişi” şu mısralarla başlıyor:
“Aziz dostum! Barış ne zaman açılacak,
Hürriyetin sığınak bulacağı o yer?
Yüzyıl fırtınada parçalara ayrıldı,
Ve yenisi cinayetlerle açıldı”

(Şiirler (1801), s. 413)

Schiller o dönemde hem kendisinin, hem de toplumun özlemini duyduğu iki kavramı şiirin hemen başında kullanmıştır: barış ve hürriyet. Özlemi duyulan bu iki unsurun neden gerçekleşmediğini ise kıtanın 3. ve 4. mısralarından öğreniyoruz. ‘Fırtınada parçalanan yüzyıl’ ve ‘cinayetlerle açılan yüzyıl’ imgeleri o dönemin tarihsel gerçeğini yansıtır niteliktedir. Fırtına simgesiyle neyin kastedildiği üçüncü kıtanın imge düzleminden anlaşılabilir: ‘dünyanın tek hâkimi olmak için iki güçlü ulusun bütün ülkelerin hürriyetlerini yutmak amacıyla (onların üzerine) üççatallı kargı ve şimşek savurmaları’ (Bkz. *Şiirler* (1801), s. 413) imgesi, fırtına simgesinin trajik bir betimlemesidir. Bu simge aynı zamanda dönemin dış siyasetini yansıtmaktadır.

“Yeni Yüzyılın Gelişi” şiirinde anlatıldığına göre yıllardır özlemi duyulan barış ve hürriyet ortamına kavuşmak Schiller için artık mümkün değildir. Bu konuda şair ümidini kestiğini şiirin 7. kıtasında şöyle anlatmıştır:

“Ah boşuna ülke haritalarında
Kutsal bölgeyi arıyorsun,
Hürriyetin sonsuz yeşil bahçesinin
İnsanlığın güzel gençliğinin açtığı.”

(Şiirler (1801), s. 414)

Bu mısralar Schiller’in hürriyet konusunda karamsar bir düşünceye sahip olduğunu ve artık hiçbir ümidinin kalmadığını ortaya koymaktadır. Schiller bu durumdan kurtulmak için çözüm arayışındadır. Somut olarak gerçekleşmeyen barış ve hürriyetin soyut âlemde gerçekleşeceğine inanmaktadır. Şair maddi sıkıntılardan kurtulmak için içe, yani metafizik bir düzleme yönelmektedir. Kurtuluşu adeta maneviyatta aramaktadır. Şiirin son kıtasını meydana getiren şu mısralar buna delil sayılmalıdır:

“Kalbin kutsal sessiz mekanlarına
Hayatın baskılarından kaçmalısın:
Hürriyet sadece rüya aleminde,
Ve güzellik açmakta ilahilerde.”

(Şiirler (1776-1780), s. 414)

48 Bkz. ÜLKÜ, Vural, *Almanca-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1993, s. 766

Sonuç

Mehmet Âkif'in ve Schiller'in hürriyet düşüncesini yapıtlarında önemli bir yer tutmasının sebebi biyografileri ve yaşadıkları dönemin çalkantılı yapısıyla izah edilebilir.

Meşrutiyetin, ilanından sonra ardı ardına patlak veren savaşlar sebebiyle, halkı hüsrana sürükleyen bir hayal kırıklığıyla sonuçlanması, milli değerlerine bağlı Mehmet Âkif'i hürriyet ve bağımsızlığı halkına haykırarak bir ıstırap şairi yapmıştır. Hürriyetin en fazla tehdit edildiği bir dönemde hürriyeti yücelten haykırırlarda bulunmuştur.

Schilleri'nin hürriyete bağlılığı da yine Mehmet Âkif'te olduğu gibi o dönemin siyasi ve toplumsal yapısından kaynaklanmaktadır. Siyasi iktidarsızlık, geri kalmışlık, mutlakıyet yönetiminin baskısı, Schiller'i daha çocuk yaşta etkilemiş ve zihninde hürriyet düşüncesinin biçimlenmesine sebep olmuştur.

Mehmet Âkif ve Schiller'in yaşadıkları dönemlerdeki yaşam koşullarının ağırlığı ve baskıcı bir yönetim anlayışı her iki şairi de kendi ulusal edebiyatlarında hürriyet ile özdeşleştirilmelerine sebep olmuştur. Ancak Mehmet Âkif bütün olumsuzluklara rağmen karamsarlığa yer vermemiştir. Örneğin: "Durmalıyım", insanları ümitlendiren, coşturan ve ortak bir noktaya, yani hürriyete kanalize eden bir şiiirdir. Hürriyet konusunda bu umut ve coşkuyu onun bütün şiirlerinde görebiliriz. Fakat Schiller'de durum böyle değildir. Örneğin: "Yeni Yüzyılın Gelişi" şiirinde hürriyet ancak ulaşılması rüya âleminde mümkün olan bir olgu gibi anlatılmaktadır. Bu şiirde somut olarak gerçekleşmesi mümkün olmayan hürriyetin ancak metafizik bir düzlemde gerçekleşeceği dile getirilmiştir. Schiller bu durumdan da mutluluk duymaktadır. Yani bireysel bir hürriyet, yazar olarak Schiller'i mutlu edebiliyor. Ancak Mehmet Âkif'te hürriyet düşüncesini millet ve vatan kavramlarından ayrı düşünmek mümkün değildir. O, kendi bireysel hürriyetini her zaman toplumun hürriyetinden geri tutmuştur. Hatta kişisel bir hürriyet düşüncesine hiçbir yapıtında yer vermemiştir.

Mehmet Âkif ve Schiller'in biyografilerine baktığımızda, her iki yazarın da okul eğitimlerinin edebiyatın çok dışında seyrettiğini görürüz. Veterinerlik tahsili gören Mehmet Âkif ile askeri akademide önce hukuk ve daha sonra da alan değiştirerek tıp eğitimi gören Schiller, kendi ulusal edebiyatlarında kalıcı bir yere sahip olmuşlardır. Her iki şair de edebiyatın kuramıyla da ilgilenmiş ve bununla ilgili birçok yazı yazmışlardır.

Schiller sanatı adeta hürriyet çağrısı için bir araç olarak kullanmıştır. Fakat bunu yaparken her zaman estetik kaygıları olmuş ve estetikten ödün vermemiştir. İnsanların estetik eğitimle iyileşeceğine, ancak iyi insanların hür olabileceğine inanmıştır. Estetik eğitime önem veren Schiller'in şiirleri bu yüzden muğlak ve esrarengiz bir izlenim uyandırmaktadır. Fakat Mehmet Âkif'te bunlara yer yoktur. Onun sanatı 'sanat sanatı içindir' anlayışına terstir. Edebiyatı toplumu eğitime aracı gibi gören Âkif, biçim ve teknik bakımından Batı'yı örnek aldığını belirtmiş ve öncelikle edebiyatın faydacı olmasını önemsemiştir. Onun için açık, anlaşılır bir dil kullanmayı tercih etmiştir.

Her iki şairin de buldukları nokta, ikisinin de şiiri telkin ve eğitim aracı olarak kullanmalarındadır. Yöntemleri farklı olsa da kendi ülke edebiyatlarında hürriyet dendiğinde akla gelen önemli şairlerdir.

Kaynakça

Mehmet Âkif Ersoy ile ilgili kaynaklar:

ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim- ABDÜLKADİROĞLU, Nuran, Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri (Sırat-ı Mustakim ve Sebilü'r-Reşat Mecmualarında Çıkan), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara
ÇETİŞLİ, İ.-ÇETİN, N.-DOĞAN, A.-GÜR, A.-DEMİR, Ş.-KARATAŞ, C., **II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Akçağ, Ankara 2007

DOĞAN, D. Mehmet, **Câmiddeki şair Mehmet Âkif**, İz Yay., İstanbul 1998
DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, **Mehmet Âkif Ersoy**, Kaynak Yay., İstanbul 2004
ERSOY, Mehmet, Akif, **Safahat**, Haz.: DOĞRUL, Ömer, Rıza, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1950
ERSOY, Mehmet, Akif, **Safahat/Orijinal Metin-Sadeleştirilmiş Metin-Notlar**, Haz.: HUYUGÜZEL, Ömer, Faruk-BAĞCI, Rıza, GÖKÇEK, Fazıl, Feza Yay., İstanbul
KABAKLI, Ahmet, **Mehmet Akif**, Toker Yay., İstanbul 1977
MİDHAD, Cemal, **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1986
Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif'i Anma Kitabı, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., No 99, Ankara 1986

10. YETİŞ, Kâzım, **Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler**, Ataürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara 1992

İnternet kaynakları

BAKİLER, Yavuz, Bülent, **Birkaç Söz**, (13.09.2008): www.mehmetakifersoy.com/yorum_oku.asp?id=32

Johann Christoph Friedrich von Schiller ile ilgili kaynaklar:

- AYTAÇ, Gürsel, Schiller, Doğubatu Yay., Ankara 2008, s. 46
AYTAÇ, Gürsel, Yeni Alman Edebiyatı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1983
BORTENSCHLAGER, Wilhelm, Deutsche Literaturgeschichte I, Leitner Vrg., Wien 1986
BURSCHEL, Friedrich, Schiller-In Selbstzeugnissen und Bilddokumenten, Rowohlt Vrg., Hamburg 1958
MÜLLER, Friedrich-VALENTIN, Gerold, Deutsche Dichtung, Ferdinand Schöning Vrg., Paderborn
SCHILLER, Friedrich, Gesammelte Werke in Acht Bänden; Bd. I, Hrsg: Alexander Abusch, Aufbau Vrg., Berlin 1959
SCHILLER, Friedrich, Die Räuber, Reclam Vrg., Stuttgart 1974
ÜLKÜ, Vural, Almanca-Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1993
ZETTL, Erich, Deutschland in Geschichte und Gegenwart, Huber Vrg., Würzburg 1978

İnternet Kaynakları

- 06.7.2008): Friedrich Schiller – Ideal und Wirklichkeit, Zum 200. Todestag des Dichters, www.3sat.de/3sat.php?http://www.3sat.de/specials/78399/index.html
Hintergrund Sturm und Drang&Politischer Hintergrund (30.10.2008): www.inhaltsangabe.info/die-raeuber-hintergrund-sturm-und-drang-die-raeuber
MISDORF, Hans (6.7.2008): Friedrich von Schiller-Ein Großer Deutscher Dichter, www.derweg.org./personen/literatur/schiller.html?&template=/phpcms/template/print.de.tpl
SAFRANSKI, Rüdiger (13.09.2008): Lust auf Freiheit, www.schiller.ard.de
Bkz. ZETTL, Erich, Deutschland in Geschichte und Gegenwart, Huber Vrg., Würzburg 1978, s. 31-32

UZLAŞMA KÜLTÜRÜMÜZÜN İDEAL BİR ÖRNEĞİ OLARAK M. AKİF ERSOY

Ahmet Faruk KILIÇ*

Giriş

M. Akif Ersoy, hayatıyla eserleri arasında bütünlük olan az sayıdaki aydınlarımızdan birisidir. O, doğruduğuna inanmadığı ve kendi hayatında tecrübe etmediği hiçbir şey yazmamıştır. Onun her yazısının büyük bir denge ve armoni de taşıdığı görülmektedir. Bize göre bunun en önemli sebebi; Akif'in büyük uzlaşma kültürümüzün ideal temsilcilerinden birisi olmasıdır. Bu bildiride onu uzlaşma kültürü açısından ele alıp, onun uzlaşma kültürümüze olan katkılarını tespit etmeye çalışacağız.

Türkiye'de 4 Mayıs 2007 tarihinde 5649 nolu kanunla artık her yıl "İstiklal Marşı'nın Kabul Edildiği Günü ve Mehmet Akif Ersoy'u Anma Günü"¹ ilan edilmiştir. Kanaatimizce bu ve benzer anma toplantılarında Akif'in vurgulanması gereken en önemli özelliklerinden birisi de onun uzlaşmacı kişiliğidir.

Uzlaşma Kavramı

Uzlaşma (compromise), sözlükte düşman kişi ya da gruplar arasında bir anlaşma şekli olarak tarif edilmektedir. Burada her bir taraf şuurulu olarak karşı tarafın bazı temel gerekçelerini kabul etme eğilimindedir. Uzlaşmada taraflar yüzde yüz memnun değildir fakat yapılan pazarlıklar ve gayretler sonunda belli bir denge sağlanmıştır. Uzlaşma sürekli olabileceği gibi kısa süreli de olabilir. Bu durumda uzlaşma dengesinin bozulması söz konusudur.² Uzlaşmada karşılıklı çıkarlardan taviz verme durumu söz konusudur.³

Uzlaşma kavramı tolerans ya da hoşgörü kavramıyla da yakından ilgilidir. Hoşgörü, bir ferdin veya bir toplumun farklı olana tahammül göstermesi, müsamahalı hareket edebilmesidir. Hoşgörü, birlikte yaşama kültürünün geliştirilmesi için gereklidir.⁴ Hoşgörüde farklılık ve anlaşmazlıklar yerine uyumlu noktalar üzerinde durulur. Hoşgörü en kısa olarak "kendin yaşa fakat başkalarının yaşamasına da müsaade et" şeklinde ifade edilebilir.⁵

Ziya Gökalp, müsamaha ya da hoşgörü konusunda; farklı fikirlerin hoşgörüyle karşılanabileceğini fakat ahlaki kusurların hoşgörüyle karşılanmasının toplumlara zarar verebileceğini ifade etmiştir. Ona göre tolerans sahibi bir kimse, insanları mantiki hatalarından dolayı itham etmese de, ahlaki kusurlarından dolayı onları eleştirebilmelidir. O bu anlamda hoşgörü ya da tolerans kelimesi yerine "müsaafe" kelimesinin kullanılmasını önermektedir.⁶

Kelimenin sözlük anlamlarının ötesinde "uzlaşma" bir kültür hatta bir medeniyet meselesidir. Bu bağlamda biz toplumları uzlaşmayı bilen ve bilmeyen ya da güçlü bir uzlaşma kültürüne sahip olan ya da güçlü bir uzlaşma kültürüne sahip olmayan toplumlar diye sınıflayabiliriz. Diğer insan ve toplumlarla uzlaşabilmek bir

- 1 Bkz. Ahmet Faruk Kılıç, Milli Yürek Mehmet Akif Ersoy'un Din ve Toplum Anlayışı, Değişim Yay., İstanbul, 2008, s.45.
- 2 George A. & Achilles G. Theodorson, A Modern Dictionary of Sociology, Barnes&Noble Boks, New York, 1979, s.66,67.
- 3 Ömer Demir & Mustafa Acar, Sosyal Bilimler Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s.227.
- 4 Mustafa E. Erkal, Türk Kültüründe Hoşgörü, Aydınlar Ocağı Yay., İstanbul, 2008, s.1.
- 5 George A. & Achilles G. Theodorson, a.g.e., s.440.
- 6 Ahmet Faruk Kılıç, Ziya Gökalp'in Din Sosyolojisi, Değişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.45.

* Yrd. Doç. Dr. Ahmet Faruk Kılıç, SAÜ. Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğr. Üyesi

kültür ve medeniyet ölçüsüdür. Bu seviyeye ulaşamayan toplumlar kendi aralarındaki sorunları şiddet yoluyla çözmeye eğilimindedirler.

Uzlaşma kültürü açısından M. Akif Ersoy incelendiğinde onun bu kültürün en ideal temsilcilerinden birisi olduğu görülmektedir. Bu durum onun şahsiyetiyle de yakından ilgilidir. Çünkü o, her türlü ifrat ve tefritten uzak orta yolcu bir karakter yapısına sahiptir. Onun bu özelliği eserlerine de yansımıştır. Biz bu çerçevede Akif'i uzlaşma kültürümüzün en güzel örneklerinden birisi olarak görüyoruz.

Modern ve Geleneksel Eğitimi Uzlaştıran Bir Aydın

Akif'in en önemli yönlerinden birisi onun aldığı eğitimidir. O, Osmanlı modernleşmesinin en yoğun olduğu bir dönemde dünyaya gelmiştir. Bununla birlikte o, ailesinin de desteğiyle eğitim alanında modernlikle gelenekselliği başarıyla uzlaştırmıştır.

Akif'in eğitim durumuna baktığımızda, onun geleneksel ve modern eğitim kurumlarının her ikisinden de yararlandığını görüyoruz. Bir tarafta Fatih gibi geleneksel ilim ve irfan faaliyetlerinin yapıldığı bir merkez, öte yanda Tanzimat'tan beri gelişen modern eğitim kurumları. O, babasının da desteğiyle her iki çevreden de bal toplayan bir arı gibidir. Bu "armonici" tutum ilerleyen yıllarda onun düşünce dünyasına da yansımıştır.

Akif, 1878 yılı Şubat ayı başlarında (1295 Muharrem) 4 yıl 4 ay ve 4 günlük iken geleneklere uyularak Fatih'te "Emir Buhari" mahalle mektebinde başlamıştır. Burada iki sene kadar okuduktan sonra 1879 yılı sonlarında Fatih İbtidaisine (İlkokul) geçmiştir. Ayrıca bu sıralarda babasından özel Arapça dersleri almaya başlamıştır. Üç yıllık ilkokulu bitiren Akif, 1882 yılında Fatih Merkez Rüşdiyesine (Ortaokul) başlamıştır.⁷

Akif, Rüşdiye tahsiline devam ederken bir taraftan hafızlığa çalışmış, babasından Arapça okumaya devam etmiştir. Ayrıca, Fatih Camiinde ikinci namazları sonrası, Selanik'li Esad Dede'den Farsça okumuştur. Hoca Halis Efendi'den de Arapçasını ilerletmiştir. Bu sıralarda edebiyat zevki de gelişip Şirazlı Hafız'ın Divanını, Sa'di'nin Gulistanını, Mevlana'nın Mesnevisini, Fuzuli'nin Leyla ve Mecnun'unu okumuştur. Rüşdiyedeki talebeliğinde ise Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca'dan her sınıfta daima birinci olmuştur.⁸ 1885 yılında üç yıllık Rüşdiye'yi bitiren Akif, ilk gençlik yıllarına geleneksel ve modern eğitim imkanlarını en iyi şekilde kullanarak girmiştir.

İlk ve ortaokul yıllarını mükemmel bir şekilde değerlendiren Akif, kendisine meslek seçme aşamasına geldiğinde, babası onu serbest bırakmıştır. Çünkü o, oğlunun en iyi kararı verebilecek bir olgunluğa ulaştığına inanıyordu. Bu durum, aynı zamanda ona verilen bilgi ve karakter eğitimine olan güvenin de bir göstergesiydi. Akif, böylesi önemli bir konuda hiç tereddüt etmeden kararını vermiş ve dönemin gözde okullarından birisi olan Mülkiye Mektebi'ni (Siyasal Bilgiler) seçmiştir.⁹ Mülkiye Mektebi'nin iki senelik yüksek kısmına başlayan Akif, burada birinci sınıfta okurken hayatının direği mesabesindeki babasını kaybetmiştir. Bu acıya evlerinin yanması da eklenince, büyük bir zorluk ve sıkıntı içine düştü. Bunun üzerine Baytar Mektebine geçmek zorunda kalmıştır.¹⁰

Mescit - Laboratuvar Uzlaşması ve Fakülte Birinciliği

Akif, Baytar Mektebi'nde okurken çoğu doktor ve dindar kimseler olan hocalarından çok istifade etmiştir. Kendisi bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Baytar Mektebinde olan hocalarımızın ekserisi doktordu. Bunlar da hem mesleklerinde yüksek, hem de dini salabet erbabı idiler. Bunların telkinleri de dini terbiyem üzerinde müessir olmuştur. İçlerinde Bakteriyoloji muallimi Rifat Hüsamettin Paşa gibi kıymetli hocalarımız vardı."¹¹ Çocukluğundan beri modern ve geleneksel değerleri uyum içinde yürüten Akif, çift kanatlı bir kuş gibi okulun mescidine de laboratuvarına da aynı şevk ve arzu ile devam etmiştir.¹² Bu başarılı uzlaşmanın bir sonucu olarak Akif, okulunu birincilikle bitirmiştir.

Onun okul birincisi olmasında tatlı bir rekabetin de payı vardır. Akif'in sınıf arkadaşları arasında biri Ermeni diğeri de Yahudi olan iki rakibi vardı. O, sınıf birinciliğini onlara bırakmak istemiyordu. Bunun için gece gündüz çalışarak bu yarışta birinci bitirmeyi başarmıştır.¹³

7 Safahat, Haz., M. Ertuğrul Düzdağ, İFAV Yay., İstanbul, 1993, s.XVIII, XIX.

8 Orhan Okay, Mehmet Akif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Akçağ Yay., Ankara, 1989, s.7., Bkz., Eşref Edip, Mehmed Akif Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, C. I-II, Asarı İlmiye KütüphanesiNeşriyat, İstanbul, 1938, s.518.

9 Bkz. Edip, a.g.e., s.519.

10 Edip, a.g.e., s.519., Düzdağ, a.g.e., s.XXII.

11 Edip, a.g.e., s.520.

12 Bkz. Düzdağ, a.g.e., 1993, s.XXI.

13 Tahsin Yıldırım, Milli Mücadele'de Mehmet Akif, Selis Kitaplar Yay., İstanbul, 2007, s.29.

Manevi Eğitime Devam

Akif, Veterinerlik Fakültesi'nde okurken bir taraftan derslerine büyük bir ciddiyetle çalışırken, öte yandan da sık sık Kur'an okuyor ve Ortaokul yıllarında başladığı hafızlığını tamamlamaya çalışıyordu. Nitekim fakülteyi bitirdikten kısa bir süre sonra hafızlığını da tamamlamıştır.¹⁴ Yine Akif'in 1920'lere kadar bir Kur'an Tefsiri olan Celaleyn Tefsirini 18 defa okuduğu bilinmektedir.¹⁵ Böylece Akif, bir taraftan modern bilimleri öğrenirken geleneksel bilgi ve hikmetten de kopmuyor ikisini birlikte götürmeyi başarıyordu. Bu ve benzer gayretleriyle o, maddi ve manevi alanları en mükemmel bir şekilde uzlaştırmış oluyordu.

Hayata Uzlaşma Penceresinden Bakan Bir Aydın

Doğu ve Batı Uzlaşması

Akif'in gerek kendi yaşantısı gerek eserleri incelendiğinde onun hayata adeta uzlaşma penceresinden baktığı görülmektedir. O, uzlaşma kültürünü bir hayat felsefesi haline getirmiştir. Akif, içinde yaşadığı coğrafyanın da ilhamıyla birçok alanda ideal bir uzlaşma kültürü oluşturmayı başarabilen ender aydınlarımızdan birisidir.

Asya ve Avrupa arasında kalan bir coğrafyanın insanı olan Akif, Doğu değerleriyle Batı değerlerini bir armoni içerisinde uzlaştırmayı başarmıştır. Onun en çok sevdiği insan tipi bu uzlaşmayı gerçekleştirebilen insanlardır. O, bu bağlamda ideal bir tip olarak Baytar Miralay (Albay) İbrahim Beyi karşımıza çıkarmaktadır. İbrahim Bey, Akif üzerinde derin izler bırakmış şahıslardan birisidir. Akif bu zatın vefatı dolayısıyla Safahat'ta geçen "Merhum İbrahim Bey" başlıklı bir ön yazı ve mersiye yazmıştır. Yüksek ilmi ve ahlaki özellikler taşıyan bu şahıs Akif'in en çok sevdiği insanlardan birisidir. Akif bu şahısla Adana civarında memuriyet dolayısıyla tanışmıştır. Mithat Cemal Akif'in İbrahim Bey'e karşı olan duygularını şöyle ifade etmektedir: "Akif iki adamı sevmezdi. Avrupa'ya takılıp memleketinin toprağına iğreti basanı... Bir de kaşlarına kadar Şark'a batarak gözü Avrupa'yı görmeyeni... Halbuki Baytar Miralay İbrahim Bey hem Şark, hem Garp adamıydı ve Akif bu ihtiyara aşıktı."¹⁶

Akif'in okuduğu Doğu ve Batı klasiklerine baktığımızda onun bu uzlaşmayı ne denli başarıyla yaptığını gayet açık bir şekilde görmek mümkündür:

Muallakat, Hafız, Sa'di, Mevlana, Fuzüli, Baki, Süleyman Çelebi, Nef'i, Nedim, Şeyhülislam Yahya, Şeyh Galib, Akif Paşa, onun okuduğu bazı Doğu klasikleridir. Yine, Hersekli Arif Hikmet, Şinasi, Recaizade Ekrem, Osman Şems, Muallim Cudi kendi döneminde okunan ve Akif'in de okuduğu kimselerdir. O, ayrıca Hint edebiyatından da İbn-i Farız, Feyzi-i Hindi, Nabiga, Mütenebbi, Ebu Temmam, Buhturi, Muhteşem-i Kaşani, Ebu Firas, Muhammed İkbâl'i okumuştur. O, Batı dünyasından Victor Hugo, Erneste Renan, Anatole France, Alfede de Musset, La Martine, Rousseau, Seinkiewicz, Alphonse Daudet, Emil Zola, Alexandre Dumas Fils gibi yazarları da okumuştur.¹⁷

Akif, Doğu ve Batı uzlaşması bağlamında birçok reçete sunmaktadır. Onlardan birisi Batı bilimi karşısın- da takımlıca tavidir. O bu konuda şöyle demektedir:

Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;

Veriniz hem de mesainize son sür'atini.

Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,

İyi hatırda tutun ettiğim ihtarı demin:

Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için

Kendi "mâhiyyet-i rûhiyye" niz olsun kılavuz.

Çünkü bevhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz.¹⁸

Burada dikkat çeken noktalardan birisi Akif'in ilim ve teknolojinin milliyeti olmadığına inanmasıdır. Bundan maksadı, ilim ve teknolojinin asla milli ya da kültürel değerler taşımadığı ya da taşıyamayacağı değildir. O da bunların belli oranda değer aşılabilmesi gerçeğini kabul etmektedir. Fakat biz kendi ruhumuzu ya da öz benliğimizi korursak bunların zararı asgari düzeyde kalacaktır. Onun "öz benlik" kavramına çok fazla vurgu yapmasının sebebi budur. O, yeni nesle verilmesi gereken eğitim ve bu bağlamda dikkat edilmesi gereken temel nokta konusunda şöyle demektedir:

Evet, ulûmunu asrın şebaba öğretelim;

Mukaddesata, fakat çokça ihtiram edelim.¹⁹

14 Bkz. Edip, a.g.e., s.520.

15 Edip, a.g.e., s.674.

16 Mithat Cemal, M. Akif, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1990, s.246.

17 Okay, a.g.e., s.38,39.

18 Safahat, s.172.

19 a.g.e., s.248.

Aydın ve Halk Uzlaşması

Akif'in gerçekleştirdiği en önemli uzlaşma alanlarından birisi de aydın ve halk uzlaşmasıdır. O, bu uzlaşmayı gerçekleştirebilmek için her iki tarafın hatalarını ve bundan sonra yapmaları gereken şeyleri açıkça ortaya koymuştur. O, toplumu halk ve aydınlar olmak üzere iki ana kategoriye ayırmaktadır. Bunların ilişkisini de organizmacı bir yaklaşımla insana benzetmektedir. Bu benzetmeye göre aydınlar toplumun beynini halk da vücudunu temsil etmektedir:

*Milletin beyni sayarsak mütefekkir kısmı,
Bilmemiz lâzım olur halkı da elbet cismi.²⁰*

Ona göre aydınlar ve halk arasında dengeli bir bütünleşmenin sağlanamadığı toplum sağlıksızdır. Böyle bir toplum adeta felçli bir hasta gibidir ve her türlü olumsuzluğa açıktır:

*Bir cemaat ki dimağında dönen hissiyyat,
Cismın asabına gelmez, durur ahengi hayat;
Felcin a'razını göstermeye başlar a'za.
Böyle bir bünye için vermeli her hükme rıza.²¹*

Akif'in ideal toplum anlayışında aydınlar halka öncülük etmesi gereken kişilerdir. Ona göre halk, kendine öncülük eden kimseler olmadığı takdirde bocalama içerisinde kalır:

Adam ister yalnız etmeye bir kavmi adam!

*Doğru yol işte budur, gel, diye sen bir yürü de,
O zaman bak ne koşanlar göreceksin sürüde!²²
Başı boş kaldı mı, zirâ, şaşırıp ber-mu'tâd,
Bulamaz kendiliğinden yolu aslâ efrâd.²³*

Ona göre aydınlara düşen birinci görev, millete her konuda öncülük etmektir. Fakat maalesef aydınların büyük kısmı bu görevlerini hakkıyla yerine getirememektedir:

*Milletin, memleketin böyle sefil olmasına
Bir sebep varsa, havâssın geriden bakamsıdır...²⁴*

Akif'e göre değişim sürecinde aydınların anlaması gereken en önemli noktalardan bir diğeri de her milletin gelişim ilerlemesinin kendi şartları içinde ele alınmasının gerekliliğidir. Dolayısıyla bu da milletlere göre değişiklik göstermektedir. Bir milletin başka bir milleti aynen taklit etmesi çoğu zaman hüsrarla bitmektedir. Çünkü Akif'e göre kültürel farklılıklar gelişme yolunda belirleyici olma özelliğine sahiptir:

*Mütefekkirleriniz anlamıyorlar sanırım,
Ki çemenzâr-ı terakkîde atılmış her adım,
Değişir büsbütün akvâma, cema'ate göre;
Başka bir kavmin izinden yürümek çok kerre,
Âdetâ mühlik olur; sonra ne var her millet,
Gözetir seyr-i tekâmülde birer ayrı cihet²⁵*

Akif'e göre, aydınların anlaması gereken çok önemli noktalardan birisi de insanlığın bir koşuda olduğudur. Bu koşunun bitiş noktası Allah'ın takdir ettiği bir yerdir. Her toplum ister istemez bu noktaya doğru koşmaktadır. Fakat takip edecekleri yol birbirinden farklıdır. Bu milletlerin farklı ruh köklerinden ya da farklı kültürlerinden kaynaklanmaktadır. Aydınların en büyük görevlerinden birisi kendi milletlerinin "mahiyetini" ya da kültürünü kavrayıp ona uygun bir gelişme programı hazırlamaktır. Ona göre kendimizi Avrupa medeniyetine uydurmak yerine, o medeniyetten kendi kültür yapımız doğrultusunda yararlanmalıyız. Bu işlemi gerçekleştirirken de asla kuru bir taklit yolu izlememeliyiz.

*Bir de hatırlamıyorlar ki, umûmen beşerin,
Dâimâ koştuğu son maksada yükselmek için;
Tutacak silsile akvâma değildir hep bir;*

20 a.g.e., s.167.

21 a.g.e., s.167.

22 a.g.e., s.158.

23 a.g.e., s.170.

24 a.g.e., s.158.

25 a.g.e., s.170.

*Belki her millet için ancak o "mâhiyyet" tir,
Ki kopar kendisinin rûh-i umûmisinden.
Şimdi, bir kavmin içinden mütefekkir geçinen
Zümre evvelce bu "mâhiyyet"i takdir ederek,
Sonra kaç safhası mevcûd ise tenvîr ederek,²⁶*

Akif, aydınların kendi milletlerinin kültürüne göre bir gelişme ve ilerleme programı hazırladıklarında halkın da onların peşinden gideceğini ileri sürmektedir:

*Çekecek oldu mu önden o İlâhi feneri;
Arkasından da cemâat yürür artık ileri .²⁷*

Bu durumda aydın artık milletin ruhu hükmüne gelmiş olur:

*Rûhudur çünkü karanlıkta elinden yedecek,
Yolcu şaşkın mı ki dursun, mütemâdi gidecek.²⁸*

Acı ve Nükte Uzlaşması

Akif'in eserlerinin ana temalarından birisi acı ve ızdıraptır. O, milletin çektiği sıkıntıları kendi yüreğinde yaşamış ve bunları eserlerine taşımıştır. O, Safahat'taki üzüntü havasını şöyle ifade etmektedir:

*Safahatımda, evet, şî'r arayan hiç bulamaz;
Yalnız bir yeri hakkında "hazin işte bu!" der.
Küfe? Yok. Kahve? Hayır. Hasta? Değil. Hangisi ya?
Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder!²⁹*

Bununla birlikte Akif'in belki ağır matem havasını biraz dağıtmak, üzüntüyle sevinç arasında bir uzlaşma sağlamak için, Safahatında birçok nükteye de yer verdiğini görüyoruz. Bu yönüyle Safahat'tan küçük bir nükte kitabı bile üretmek mümkündür. Örneğin "Ressam Haklı"³⁰ isimli manzumesinde kötü körüne taklidin insanları düşürebileceği komik durumu anlatmaktadır. Akif'in günlük hayatında yeri geldikçe nükteler yaptığı da bilinmektedir. Örneğin o, sofraya kurulduğunda misafirlerini yemeğe davet ederken "Ca-el Hak" diyerek, tebesüm ve latifelerle sofraya buyur ederdi.³¹

Bir gün Akif'in hasta olduğu bir sırada muzip, aynı zamanda saç sakalı dağınık bir arkadaşı onu ziyarete gelir. Adam, hastalıktan dolayı yatağında biraz bakımsız kalan Akif'e şöyle seslenir:

-Akif Bey ne bu hal, maymuna dönmüşsünüz kuzum maymuna! Bunun üzerine Akif, hiç üzerine alınmadan yavaşça öbür tarafa yönelmiş ve:

-O zaman biz de yüzümüzü duvara döneriz dostum diye, cevap vermiştir.

Bir gün Mecliste memurların maaşlarıyla ilgili bir kanun teklifinin müzakereleri esnasında, metni okuyan memur yanlışlıkla "me'murin" (memurlar) diyeceği yerde "memureyn" (iki memur) demişti. Bunun üzerine Akif, dayanamadı ve şöyle seslendi:

-Me'mureyn olsa hiç problem değil, onları balla kaymakla besleriz.³²

Akif, bazen tartışmalarda, kendilerine sadece Batı'nın değerlerini referans alanlara; -Durun ben size "Avrupa ayetleri okuyayım" der, onlara Avrupalı bilim adamlarından bazı nakiller yapar ve onları ikna ederdi.³³

Akif, yapmacık jest ve mimiklerle şiir okuyanlardan pek hoşlanmazdı. Bir gün böyle birisi Taceddin Deranında onun Bülbül şiirini okur. Bu okuyuşa canı sıkılan Akif, şöyle der:

-Bu bülbül bizim bülbüle benziyordu; amma, adam ne kanadını bıraktı, ne kuyruğunu.³⁴

Akif, oğlu Emin'e Mısır'da Kur'an öğretmektedir. Fakat Emin bu işin üzerine fazla düşmez. Ramazan ayının başında başladığı Tebbet Suresini ancak Kadir gecesinde ezberler. Ama yine de üç-dört yanlış çıkar. Oğlunu biraz sıkıştırmak isteyen Akif'e Emin şöyle serzenişte bulunur:

-Baba beni hafız mı etmek istiyorsun?

26 a.g.e., s.170.

27 a.g.e., s.170.

28 a.g.e., s.170.

29 a.g.e., s.137.

30 a.g.e., s.117.

31 Ahmet Faruk Kılıç, Milli Yürek Mehmet Akif Ersoy'un Din ve Toplum Anlayışı, Değişim Yay., İstanbul, 2008, s. 52.

32 a.g.e., s.52.

33 a.g.e., s.52.

34 a.g.e., s.52.

Bunun üzerin Akif, oğluna şu latif cevabı verir:

-Oğlum, böyle bir şey aklımın köşesinden bile geçmedi. Farzı muhal böyle bir düşüncem olsa; bu gidişle seni hafız yapmaya benim gibi bir “ömrü beşer” (bir kişinin ömrü) değil, ömrü beşeriyet (bütün insanların ömrü) bile yetişmez evladım!³⁵

Akif, Mısır’dayken Türkiye’deki bazı dostlarından beklediği mektup ve haberleri alamaz. Buna çok üzülür. Böyle bir dostu Akif’in annesinin vefatı dolayısıyla ona bir baş sağlığı haberi ulaştırır. Bunun üzerin Akif ona şöyle serzenişte bulunur:

- Ey dostum, senden bir haber çıkması için illa da bizim evden bir cenaze mi çıkması gerekirdi!

Bütün bu örnekler, onun üzüntüyle sevinci uzlaştıran uzlaştırmacı kişiliğinin bir sonucudur.

Mü’min ve Kâfir Uzlaşması

Akif, uzlaşturma anlayışını o kadar ileri götürmüştür ki, en uzlaşmaz zannedilen kesimlerde bile ortak noktalar aramıştır. Örneğin o, Allah’dan sadece mü’minler için merhamet dilemekle yetinmemiş, mülhitlere daha çok merhamet istemiştir. Onun bu hümanist yaklaşımı Mevlana’yı hatırlatmaktadır:

*Mü’minlere imdada yetiş merhametinle,
Mülhidlere lakin daha çok merhamet eyle:
Gümrahlarındır ki karanlıklara dalmış,
Bir rehber olur necm-i emel yok da bunalmış!
Sensin bu şebistana süren onları elbet,
Senden doğacak doğsa da bir fecr-i hidayet.³⁶*

Akif, iman açısından mü’minle kâfir arasında çok ince bir çizginin olduğunu ifade etmektedir. Her iki zümre de Allah’ın kuludur. Akif, bu ortak noktadan hareketle bunların bile belli oranda anlaşmasını arzulamaktadır. Akif’e göre dünyadaki insanların birbirleriyle anlaşamaması çok şaşılacak bir olaydır:

*Mülhid de senin, kalb-i muvahhid de senindir;
İlhâd ile tevhid nedir? Menşei hep bir.
Öyleyse nedir bu tefavüt ara yerde?
Esbab-ı tehalîf nedir efkâr-ı beşerde?³⁷*

Uzlaşıcı Bir Siyasetçi

Akif, 5 Haziran 1920’de Burdur’dan milletvekili seçildiğine dair mazbatasını almıştır. Bütün hayatı boyunca ateşli bir kürsü hatibi, dinleyicileri hislendiren ve heyecanlandıran bir vaiz olarak bilinen Akif, Meclis’te çok aktif bir görüntü sergilememiştir. Bunda mütevazı şahsiyetinin, siyasi çekişmelerden hoşlanmayan ruh yapısının ve belki biraz da şair alınganlığının etkisi olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte onun ilk milletvekilliği yıllarında aktif bir vekillik yapmaya niyet ettiğini görüyoruz.

Örneğin, 1921 yılında hükümet Anadolu’da bir “İslam Kongresi” toplamayı hedefliyordu. Amaç, bir taraftan İslam dünyasının desteğini almak bir taraftan da İngilizlerin aynı tarihlerde Mekke’de planladıkları İslam Kongresi’ni akamete uğratmaktı. Bunun için, M. Kemal Paşa’nın da isteği ile bir heyet oluşturuldu. Heyette dönemin Şer’iyye Vekili Mustafa Fehmi Efendi, Mehmet Akif, Eşref Edip ve başkâtip Recep Peker vardır. Heyet derhal çalışmalara başladı ve İslam Âlemine hitap edecek bir beyanname hazırladı. Tam bu sırada Eskişehir’deki geriye çekilme olayı ve Yunan ordularının Sakarya’ya dayanması üzerine Akif’in de çok önemli görevler üstleneceği bu girişim sonuçsuz kalmıştır.³⁸

Onun aktif olma isteğini gösteren bir diğer örnek de gizli bir oturumda yaptığı konuşmadır. O, Büyük Millet Meclisi’nin 8 Şubat 1921 günkü gizli celse olarak yapılan 147. oturumunda söz almıştır. Bir gün önce de yani 7 Şubat 1921 tarihinde yazdığı İstiklal Marşını Maarif Vekâleti’ne göndermiştir. Akif, Meclisin bu gizli oturumunda Londra Konferansı’na (21 Şubat 1921) katılım yüzünden Ankara ve İstanbul arasında ortaya çıkan temsil problemi üzerine söz almıştır. Bu sırada Ankara tarafından İstanbul’a gönderilmek üzere bir telgraf yazılmıştır. Meclis adına gönderilecek bu taslağı okuyan Akif, bunun çok ağır ifadeler içerdiğini düşünmüş ve daha uzlaşmacı bir telgraf taslağı hazırlamıştır. Bununla birlikte o, yer yer İstanbul’u da eleştirmekten geri durmamıştır: “...*Ecnebler Devletimizin bütün varlığını payimal etmişler, en tabii hukukunu çiğnemekten sıkılmamışlardır. Bu tecavüzlere diğer taraflardan evvel maruz kalan ve el’an ecnebi tahakkümü altında baş bile kaldıramayan İstanbul’un bu ahvali göz önünde tutarak ona göre bir vaziyet ittihaz etmesi zaruri iken, makus*

35 a.g.e., s.52,53.

36 a.g.e., s.19.

37 a.g.e., s.19.

38 Bkz. Düzdağ, a.g.e.,1993, s.LXII., Edip, a.g.e., s.95.

bir istikamet alması cidden mucibi teessüftür."³⁹

Akif de Londra Konferansına öncelikle Ankara'nın katılması gerektiğini savunmuştur: "*Bu gün İstanbul'un uhdei hamiyetine düşen en mühim vazife derhal BMM'nin meşruiyetini tasdik ve konferansa murahhas göndermek hakkının münhasıran bu Meclise ait olduğunu ilan etmektir.*"⁴⁰

Akif'e göre İstanbul, Ankara'yı benimsemek zorundadır. Aksi takdirde Hilafet ve Saltanat makamı; maddi müeyyidesi olmayan Papa'lığa benzeyecek ve meşruiyetini kaybedecektir: "*Bunun hilafına hareket milletin halasına set çekmek, tefrika ve inkisama badi olmak, Makamı Hilafet ve Saltanatı (Papalık) gibi kuvayı maddiyeden mahrum gayri meşru bir şekle sokarak ecnebilerin amaline bazı derekesine indirmek demektir. Buna ise Şeriati garrai İslamiyenin katiyen müsaadesi yoktur.*"⁴¹

Akif'in taslağı, İstanbul'a yapılacak son bir uyarı mahiyetindedir. Buna göre İstanbul'un gereksiz endişelerinden kaynaklanan ikilik ortadan kaldırılacak ve dinü millet için hep beraber çalışılacaktır: "*Artık bu gayrimeşru vaziyete bir an evvel hatime vermek; ...B. M. Meclisiyle tevhidi mesai etmek, aynı gayenin husulüne elbirliği ile çalışmak dini, vatani, milli vazai fin akdemidir... selameti dinü devlet namına son defa olarak temenni ederiz.*"⁴²

Akif'in İstanbul'a gönderilmek üzere hazırladığı bu metin, aynı celsede müzakere edilmiştir. Yapılan konuşmalara bakıldığında bazı vekillerin onu desteklediği görülmektedir. Örneğin Bolu milletvekili Tunalı Hilmi Bey şöyle demiştir: "... her halde Akif Bey Hocamızın müsveddeleri cidden müreccaktır. Bendeniz Akif Beyinkini göndermek istiyorum."⁴³

Bununla birlikte, o dönem Mecliste baskın olan milletvekillerine göre İstanbul ile herhangi bir uzlaşma aramaya gerek yoktur. Çünkü artık İstanbul'un işi bitmiştir. İstanbul ile Ankara arasında büyük bir zihniyet farkı vardır. Örneğin Bursa milletvekili Muhittin Baha bu konuda şöyle demiştir: "Efendim; bendenizce ne şekilde yazılırsa yazılısın İstanbul'un zihniyeti başka, bizim zihniyetimiz başkadır. Bizim zihniyetimiz millettten doğan bir zihniyettir. Onları tefessüh etmiş bir zihniyet, bizimki milletin ruhundan doğan yeni zihniyettir. Bu mütefessih zihniyetin bizim zihniyetimizi anlamasına imkân yoktur."⁴⁴

Aynı günkü meclis toplantısında Akif'in metnini en ciddi şekilde eleştiren kişi M. Kemal Paşa olmuştur. Ona göre de artık İstanbul'un hiçbir hükmü kalmamıştır. Dolayısıyla Meclis'in İstanbul tarafından meşru görülmesine ihtiyaç yoktur: "Burdur Mebusu Akif Bey biraderimizin yazmış olduğu şeyde bazı mühim tadilat yapılması lüzumunu görmekteyim... Efendiler bu Meclis meşrudur ve bunun meşruiyetini kimseye tasdik ettirmek lazım değildir... Bu heyetin Avrupa'ca tanınması için Tefik Paşaya ricaya ihtiyacımız yoktur."⁴⁵

M. Kemal Paşa, Akif'in yaptığı Hilafet ve Papalık kıyaslamasına da karşı çıkmıştır. O, Akif'in kurduğu bir cümleden hareketle de Hilafet makamının anlamsızlaştığını da savunmuştur: "Sonra Efendiler; makamı Hilafet ve Saltanatın tabiri sırasında Papalık kullanılmıştır. Makamı Hilafet ve Saltanatın Papalık kelimesiyle heyetimiz tarafından ifade olunmasına ve bu kelimenin kullanılmasına bendeniz şahsen taraftar olamam... Yine altıncı sayfada bazı izahat vardır. -Sevr muahedelerini kabul etmeye cevazı şer'i yoktur deniliyor. Edilirse makamı muallayı Hilafeti mühmel bir hale getirir deniyor.- Halbuki Sevr muahedesi kabul edilmiş ve makamı Hilafeti mühmel bırakmıştır. Malumu alinizdir ki efendiler, Şurayı Saltanatta Sevr muahedelerini Zatı Şahane bizzat ayağa kalkmak suretiyle kabul etmiştir. Binaenaleyh vaki bir şeydir. Eğer bu vaki gibi kabul edilirse, zaten Makamı Hilafet ihmal edilmiştir. Halbuki biz bunu itiraf etmek istemiyoruz."⁴⁶

Yukarıdaki bağlamda Akif'in metninde "açık bir baskı" kaydı vardır. Buna göre böyle bir ortamda alınan bir kararın hükmü yoktur dolayısıyla bu durum Hilafet makamını anlamsızlaştırmaz: "...Makamı manayı Hilafeti mühmel bir hale koyan (Sevr) muahedenamesini kabule cevazı şer'i yoktur. Şayet İstanbul'u böyle gayrimeşru bir vaziyete sokan sebep cebrü ikrah ise bu gün o sebebin zail olduğu iddia olunamaz."⁴⁷ M. Kemal Paşa'da söz konusu konuşmasında Halifenin baskı altında olduğunu kabul etmiştir: "Hâlbuki Efendiler biz Zatı Şahane, İstanbul'da düşman süngüsü altında iradesini istimale gayri muktedir, yani esirdir dedik. Binaenaleyh bizim Meclisimizi bir esir tasdik edemez."⁴⁸

Akif'in Meclis'e sunmuş olduğu bu metin, yeni dönem için adeta bir inkılâp felsefesi önerisi gibidir. Bu teklif, onun genel hayat anlayışının bir yansıdır. O, geleneksel ile modern değerleri, Doğu ile Batı'yı bir armoni

39 TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.I, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1985, s.410, 411.

40 a.g.e., s.411.

41 a.g.e., s.411.

42 a.g.e., s.411.

43 a.g.e., s.413.

44 a.g.e., s.413.

45 a.g.e., s.414,415.

46 a.g.e., s.415.

47 a.g.e., s.411.

48 a.g.e., s.415.

içerisinde uzlaştırmak istiyordu. Dolayısıyla o, kökten tavır ve tutumlara karşıydı. Bu çerçevede İstanbul'un onca hatasına rağmen İstanbul ile Ankara'nın uzlaştırılabileceğine inanıyordu. Bu noktada Akif'i en yakın arkadaşları bile onu tam olarak anlayamamışlardır. Örneğin Balıkesir milletvekili Hasan Basri Çantay, mesele-ye sadece bir propaganda açısından bakmıştır: "Bendeniz İstanbul'dan ziyade, ey millet, ey Âlemi İslam; işte biz bunu yazdık. Bu rezil İstanbul zihniyeti bunu bile kabul etmiyor. Hatta bu Âlemi İslam'ın şairi tarafından yazılmıştır diye propaganda edilecek olursa gayet iyi tesir yapacaktır."⁴⁹ İhtimal ki Akif'in bu önerisi hararetle destek bulsaydı Büyük Millet Meclisi çatısı altında çok aktif bir Akif portresiyle karşılaşacaktık. Fakat gerek Mecliste gerek İstanbul tarafında uzlaşma temayülleri görünmüyordu. Bu durumda Akif'in yapabileceği fazla bir şey kalmamıştı. O, biraz burukluk, biraz alınganlık içinde; hayat felsefesini Meclis'e yansıtamamış pasif bir milletvekili olarak, görev süresi bitinceye kadar milletine hizmet etmiştir.

Bu bağlamda 1922 yılında Şeriye ve Evkaf Vekâletine bağlı olarak kurulan Tedkikat ve Telifatı İslamiye Heyetine seçilmiştir. Akif burada Abdülaziz Çavuş'un iki kitabını Arapça'dan Türkçe'ye çevirmiştir.⁵⁰

Mehmet Akif, Mecliste, Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey (Ulaş)'in etrafında toplanan muhalefet grubu (İkmal Gurup)'na dâhil olmuştur. Günlerini umumiyetle Meclis'te, Matbaada ve aynı zamanda ikametgâhi olan Taceddin Dergâhında geçmiştir. Birinci Büyük Millet Meclisi'nin 1923'de dağılmasından sonra bütün muhalefet gurubu mensuplarıyla beraber Mehmet Akif de Meclis'in ikinci devresinin dışında kalmış ve İstanbul'a dönmüştür.⁵¹

Sonuç

Hayatı ve eserleri arasında büyük bir uyum olan Akif, uzlaşma kültürümüzün ideal örneklerinden birisidir. Bu yönüyle onun bir uzlaşma abidesi olduğu görülmektedir. O, hayatında her türlü ifrat ve tefritten uzak kalmaya özen göstermiş, orta yolcu hayat anlayışını benimsemiştir.

Akif, gelenekle modernlik arasında en uygun bir mevkiye durmuştur. Bu bağlamda birçok aydının beceremediği bir uzlaşma oluşturmayı başarmıştır. O, körü körüne ne Doğucu ne de Batıcı olmuş, her iki medeniyetten ne alınması gerekiyorsa onu almıştır. Akif'i yakından tanıyanların onun, mescit ve laboratuvarı bütünleştirmesine hayran kalmışlardır. O, hayatın maddi ve manevi yönünü de aynı beceriyle bütünleştirebilmiştir. Akif, halkını anlayan, ona değer veren bir aydındır. Dolayısıyla o, aydın ve halk uzlaşmasının da ideal bir örneğidir.

Akif, sıkıntılar içerisinde tebessüm edebilen, acıyla tatlıyı bütünleştirebilen bir aydındır. O, uzlaşma kültüründe mü'minle kâfir bile uzlaştırmayı deneyecek kadar ileri gitmiştir. Siyasi hayatında da uzlaşmacı bir tavır sergileyen Akif, bu konuda radikal tutumlardan ısrarla kaçınmıştır.

Biz daha uyumlu, daha bütüncül bir toplum hayatına ulaşmak için Akif'in uzlaşma kültürü ve uzlaşma modellerinden mutlaka istifade etmeliyiz.

Kaynakça

- CEMAL, Mithat, M. Akif, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1990.
CÜNDİOĞLU, Dücan, Bir Kur'an Şairi, Etkileşim Yay., İstanbul, 2007.
DEMİR Ö. & ACAR M., Sosyal Bilimler Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.
EDİP, Eşref, Mehmed Âkif Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, C. I-II, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyat, İstanbul, 1938.
ERKAL, Mustafa E., Türk Kültüründe Hoşgörü, Aydınlar Ocağı Yay., İstanbul, 2008.
ERSOY, Mehmet Akif, Safahat, Haz., M. Ertuğrul Düzdağ, İFAV Yay., İstanbul, 1993.
George A. & Achilles G. Theodorson, A Modern Dictionary of Sociology, Barnes&Noble Boks, New York, 1979.
KILIÇ, Ahmet Faruk Kılıç, Milli Yürek Mehmet Akif Ersoy'un Din ve Toplum Anlayışı, Değişim Yay., İstanbul, 2008.
....., Ziya Gökalp'in Din Sosyolojisi, Değişim Yayınları, İstanbul, 2008.
OKAY, Orhan, Mehmet Âkif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Akçağ Yay., Ankara, 1989.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.I, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1985.
YILDIRIM, Tahsin, Milli Mücadele'de Mehmet Âkif, Selis Kitaplar Yay., İstanbul, 2007.

49 a.g.e., s.416.

50 Bkz. Dücan Cündioğlu, Bir Kur'an Şairi, Etkileşim Yay., İstanbul, 2007, s.45.

51 Okay, a.g.e., s.30,31.

AKIF'İN İLK ŞİİR TOPLAMI SAFAHAT'TA EĞİTBİLİMSEL GÖSTERGELER

Ahmet ÇEBİ*

1. Giriş

Göstergeler, belirli göndermeleri bulunan görüntüsel ya da simgesel, sessel, kokusal, tatsal, dokunsal durumların beynimizde biçimlenen izdüşümleridir. Biz bunları izleyerek ya da görerek, işiterek, koklayarak, tadarak, dokunup duyumsayarak önceden edindiğimiz yaşantılar aracılığıyla *belleğimizde* yeniden canlandırır; bunlarla *anlağımızda* alt ya da üst düzey çeşitli düşsel ve düşünsel işlemler gerçekleştiririz.

Eğitbilimsel göstergeler, aşamalı düzenlemeler arasında sıramalarla *anlağımızın yeniden yapılanma* sürecine girmesini sağlayan *anlam* birimleri, böyle bir sürece giren *anlağımızın* çeşitli düzeylerde *davranış değişikliklerine* kapı aralmasına yol açan *anlatım* birimleridir. Bloom ve arkadaşlarının *bilişsel davranış alanına özgü aşamalı konumlandırma düzenlemesi* biçiminde açmılabileceğimiz ve kısaca *Bloom Dizelgesi*[1] diyebileceğimiz bilişsel alana özgü evreleri konumlandırma düzenlemesinin Krathwohl ve arkadaşlarıncı yeniden gözden geçirilip biçimlendirilmesi sonucu ortaya çıkan *Yenilenmiş Bloom Dizelgesi*[2] ile *İkinci Kuşak Bilişsel Bilim*[3] adlandırmasıyla kendini gösteren kimi çalışmalar, *eğitbilimsel göstergelerin* bu *anlam* ve *anlatım* özelliklerinin belirlenmesinde bize ışık tutmaktadır. Tek boyutluluktan çıkarılıp iki boyutlu bir düzenlemeye kavuşturulan *Yenilenmiş Bloom Dizelgesi*, *duyumsal*, *kavramsal*, *süreçsel* ve *üstbilişsel bilgi* düzeylerinden oluşan *Bilgi* boyutu ve *anımsama*, *anlama*, *uygulama*, *çözümleme*, *değerlendirme*, *yaratma* basamaklarından oluşan *Bilişsel Süreç* boyutunu içermektedir. Bu iki boyutun etkileşime sokulmasıyla ortaya çıkan çizelge, *eğitbilimsel göstergelerin anlam ve anlatım* özelliklerine ilişkin verileri saptayıp onlar üzerinde çalışmamızda bir tür pusula işlevi üstlenmektedir. Bununla birlikte, *İkinci Kuşak Bilişsel Bilim* çalışmalarında konu edinilen *bilim okuryazarlığı eğitimi* gibi daha çok “fen ve teknoloji öğretimi”ne göndermede bulunan bir kavramın ele alınmasında bile *öyküleyici* ve *olabildiğince eğretilmeli* bir dilin içselleştirilmesine ilişkin kimi vurgulu anlatımlar, yazınsal ürünlerde sıkça karşılaştığımız *eğitbilimsel göstergelerin anlam ve anlatım* özelliklerine daha yakından bakma gereğini bize duyumsatmaktadır.

Hangi düzeyde yer alırsa alsın, bir bilginin *eğitbilimsel gösterge* işlevi üstlenip üstlenmemesi, başka bir deyişle, *eğitbilimsel değer* üretip üretmemesi, o bilginin *metin içinde örgütlü bir bağlama oturtulup oturtulmamasıyla* doğru orantılıdır. Bir *metin*, *iletisiyle* bize *duyumsal*, *kavramsal*, *süreçsel*, hatta *üstbilişsel bilgi* ulaştırabilir. *Eğitbilim* açısından önemli olan, *metnin* bize ulaştırdığı *bilginin düzeyi değil, düzeyi ne olursa olsun, söz konusu bilginin beynimizde ne türden bir işlem ya da işlemler dizisine yol açtığıdır*. Sözelimi, *bilgi* ulamları sıralamasında en karmaşık düzeyi dile getiren *üstbilişsel bir bilgi*, *belleğimizde* kendini gösteren *anımsama* basamağının ötesine geçemiyorsa, o bilginin *eğitbilim* açısından, *anlağın yeniden yapılanması bağlamında* işlev gören bir *bilgi olduğundan* söz edilemez. *Metin içine öylesine konulmuş böyle bir bilgi örgütsüzlüğü, eğitbilimsel bağlamda değer* üreten bir *gösterge* değildir. Oysa *bilgi ulamları sıralamasında en yalın düzeyi dile getiren duyumsal bir bilgi*, *birakalım belleğimizdeki anımsama* basamağını, *anlağımızda* kendini gösteren *anlama* basamağını aşıyor, *uygulama*, *çözümleme*, *değerlendirme*, *yaratma* basamaklarından herhangi birine

ulaşabiliyorsa, o bilgi eğitim açısından önemli işlevler görüyor demektir. Metin içinde yerli yerine oturtulan böyle bir bilgi örgütlülüğü, eğitim bilimsel bağlamda *değer* üreten bir *göstergedir*.

Yazınsal yapıtlardaki eğitim bilimsel göstergeler, ilgili yapıtların alıcı gözle okunması sırasında, yaratıcı düşünme eyleminin, başlangıçta küçük kıvılcımlanmalarla imgelemi ateşlemesi sonucu, okurun beyninde ansızın kendini göstermesine kapı aralayan örgütlü düzenlemelerdir. Bu örgütlü düzenlemeler, yaratıcı düşünme eyleminin sıradan mantıksallığı aşan üst düzey bir ussallığı imgelemin odak noktasına dönüştürmesi nedeniyle, okuru yalnızca metin içi bağıntılarla sınırlandırmaz, okura metin dışı ve metinler arası bağıntılar kurdurma işlevi üstlenir. Mehmet Akif Ersoy'un, birçok şiir kuramcısına göre şiirden kovulması gereken ussal kavrayışı göz ardı etmeksizin, oldukça ince duyarlılıklarla kaleme aldığı dizeler, belirtilen türden örgütlü düzenlemelerle örülüdür. Bu çalışma, Mehmet Akif'in *Süleymaniye Kürsüsünden*, *Hakkın Sesleri*, *Fatih Kürsüsünden*, *Hatıralar*, *Asım* ve *Gölgeler* başlıklı yapıtlarından önce yazdığı 44 şiirini bir araya getiren ilk şiir toplama *Safahat*'ta saptadığımız dört üst eğitim bilimsel gösterge ulamından *çocukların evreni* ve *gençlik* ile ilgili olanları irdelemekle sınırlıdır.

2. *Safahat*'ta Eğitim bilimsel Göstergeler

Safahat sözcüğü, "aşamalar" anlamının yanı sıra, "görünümler" anlamını da içerir. Sözcük, "safha"dan gelmektedir; "safha" sözcüğünün bir anlamı da *bir olayda birbiri ardınca görülen durumların her biri* (Develioğlu, 1993) biçimindedir. Öyleyse, "görünüm" sözcüğünün "gösterge"yi de çağrıştırdığını göz önünde bulundurursak, Akif'in ilk şiir toplamına ad olarak seçtiği *Safahat*'ı, *Art Arda Göstergeler* olarak algılamamızın önünde herhangi bir engel yoktur.

Safahat'taki art arda gösterge türleri arasından, üst eğitim bilimsel gösterge ulamları ile bunlara altyapı oluşturan alt eğitim bilimsel göstergeleri belirleyip ele almada, hem eğitim bilimle hem göstergebilimle ilgili birtakım ölçütleri, kimi kez eğitim bilim boyutunu, kimi kez göstergebilim boyutunu, kimi kez de her iki boyutu öne çıkararak uzun sayılabilecek bir süre (yaklaşık dört ay) boyunca değişik zaman dilimlerinde çeşitli *etkin okuma* eylemleri gerçekleştirdik. Eğitim bilim boyutunu öne aldığımızda, eğitim bilimle ilgili ölçütlerden hiçbirini; göstergebilim boyutunu öne aldığımızda, göstergebilimle ilgili ölçütlerden hiçbirini; her iki boyutu bağdaştırıp birlikte öne aldığımızda, her iki boyutun içerdiği ölçütlerden hiçbirini bir an bile göz ardı etmedik. Etkin okuma eylemleri sürecinde topladığımız verileri, eğitim bilim ve göstergebilimle ilgili ölçütler ışığında anlamlandırmaya çalıştık. Eğitim bilimle ilgili ölçütleri, *Piaget'nin* (1972, 1978, 2005) *Anlak Gelişimine İlişkin Bulguları*, *Yenilenmiş Bloom Dizelgesi*, *İkinci Kuşak Bilişsel Bilim Anlayışı*; göstergebilimle ilgili ölçütleri, *Saussure'ün* (1985) *Dilsel Gösterge Tasarımı* ile *Greimas'ın Göstergebilimsel Dörtgen Örnekçesi*[4] oluşturmuştur.

Akif'in ilk şiir toplama *Safahat*'ta, *Çocukların Evrenine Girmek*, *Gençliğe Seçenek Önermek*, *Ezilenlere Ses Olmak*, *Ezene Başkaldırmak* biçiminde adlandırdığımız dört üst eğitim bilimsel gösterge ulamı saptadık. Çalışmayı bir bildiri boyutlarıyla sınırlandırmanın zorunlu bir sonucu olarak, yukarıda da değinildiği gibi, burada bu dört üst eğitim bilimsel gösterge ulamından yalnızca ilk ikisine yer verebildik.

2.1.1 Çocukların Evrenine Girmek

Safahat'ta sunuş özelliği taşıyan ve on dizeden oluşan başlıksız şiir dışı tutulursa, *Safahat*'ın ilk şiiri olarak karşımıza çıkan "Fatih Camii"nde (Ersoy, 1988: 7–10) bir bölüm, *somut işlemler dönemi* çocuklarının evrenine ilişkin önemli ipuçları sunuyor bize:

*Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir: "Bu gece,
Sizinle camie gitseniz çocuklar erkence.
Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;
Meramınız yaramazlıksa işte ev, oturun!"
Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi.
Namaza durdu mu, haliyle koyverir peşimi,
Dalar giderdi. Ben artık kalınca azade,
Ne aşıkane koşardım hasırlar üstünde!*

Buradaki bilgi, *duyumsal* düzeydedir. Akif, şiirin bu bölümünde, çocukluğundan beri belleğinde yaşattığı bir *anıyı* örgütleyerek metnin dilsel bağlamına oturtmuştur. Ancak, onu metnin dilsel bağlamı içinde öyle bir örgütlemiştir ki, okurun *bilişsel süreç* boyutunda önce *anlama*, *uygulama* ve *çözümleme*, ardından da *değerlendirme* basamaklarında birbirini izleyen anlaksal işlemler yapmaması neredeyse olanaksızlaşmaktadır. Çünkü bu dizeler, tapınaklarda çocukları bir tür *sıkıyönetim düzeni* altında tutsak kılmak isteyen yetişkinlerin suratlarında bir bakıma okkalı bir tokat izi bırakabilecek bir örgütlülük içermektedir.

Bu parçadaki göstergenin *göstereni*, “sekiz yaşındaki Mehmet Akif”; *gösterileni*, *sekiz yaşındaki tüm somut işlemler dönemi çocuklarıdır*. Hangi sekiz yaşındaki çocuk, havra, kilise, cami ya da başka herhangi bir tapınakta *öykünme içtepisinden* kaynağını alan bir oyun “aşkıyla” hoplayıp zıplamak istemez?

Göstergebilimsel Dörtgen açısından bakacak olursak, alt dizimsel ekseninde, aralarında *karşıtlık* ilişkisi bulunan iki gösterge söz konusudur. Alt dizimsel eksenin bir ucunda, “sekiz yaşındaki Mehmet Akif (‘a’)” göstergesi; öbür ucunda, metnin dize aralarında örtük bir biçimde yer alsa da, “çocukları camide bir tür sıkı-yönetim düzeni içinde tutsak görmek isteyen yetişkin (‘b’)” göstergesi bulunmaktadır. Üst dizimsel ekseninde, yine *karşıtlık* ilişkisi bağlamında, eksenin bir ucunda, “sekiz yaşındaki tüm somut işlemler dönemi çocukları (a)” göstergesi; öteki ucunda, “çocukları tapınaklarda bir tür sıkı-yönetim düzeni içinde tutsak görmek isteyen yetişkinler (b)” göstergesi yer almaktadır. Ayrıca, a ile ‘a’ arasında *içerme* ilişkisi bulunmaktadır; aynı ilişki, b ile ‘b’ arasında da vardır. Öte yandan, a ile ‘b’ arasında *çelişme* ilişkisi; bununla birlikte, ‘a’ ile b arasında yine *çelişme* ilişkisi söz konusudur.

Yukarıdaki şiir parçasında Mehmet Akif’in babası Mehmet Tahir Efendi’yi imleyen “babam” (‘c’) göstergesi, tıpkı ‘a’ göstergesi gibi, b ve ‘b’ göstergeleriyle *özdeşlik* ve *içerme* ilişkisi içinde değil, *karşıtlık* ve *çelişme* ilişkisi içindedir. Metinde geçen “babam” göstergesinin çocuklara karşı ne denli hoşgörülü olduğu, dize aralarında oldukça seçik bir biçimde kendini duyumsatmaktadır. *Göstergebilimsel Dörtgen* bağlamında onun yeri, çocukların yanındır.

Akif, “Küfe”de (Ersoy, 1988: 20–23) *soyut işlemler dönemi* içinde yer alan bir çocuğu çıkarır karşımıza. Şiirin başlarında on üç yaşında olduğunu, okula gitmeyi çok istemesine karşın gidemeyip babadan kalma eski bir küfeyle çalışmak zorunda kaldığını öğrendiğimiz şiir (öykü) kişisi (Hasan), şiirin sonunda okullu (rüştüye de öğrenim gören) yaşlılarıyla karşılaşır:

*O anda mekteb-i rüştüyeden taburla çıkan
Bir elliden müteceviz çocuk ki, muntazaman
Geçerken eylediler ihtiyarı vakfe-güzin...
Hasan’la karşılaşırken bu sahne oldu hazin:
Evet, bu yavruların hepsi, pür-sürud-i şebab,
Eder dururdu birer aşıyan-ı nura şitab.
Birazdan oynayacak hepsi bunların, ne iyi!
Fakat Hasan, babasından kalan o pis küfeyi,
-Ki ezmek istedi görmekle reh-güzarında-
İlel’ebed çekecek duş-i ıztırarında!*

Bu parçadaki bilgi(ler), bir bölümüyle *duyumsal*, bir bölümüyle *kavramsal* düzeydedir. Bir bölüm bilgi, *belirli ayrıntılar ve öğeler bilgisi* (rüştüyeden sıralı bir biçimde çıkan elliden çok çocuğun oradan düzenli bir biçimde geçmesi, geçerken biraz duraklamaları, Hasan’la karşılaşmaları...) içermesi yönüyle *duyumsal bilgi* düzeyine göndermede bulunurken; bir başka bölüm bilgi, *sınıflama ve ulam bilgisi* (varlıklı-yoksul, okuyabilen-okuyamayan, oynayabilen-oynayamayan...) içermesi yönüyle de *kavramsal bilgi* düzeyine göndermede bulunmaktadır. Her iki bilgi türüne ilişkin metin içi dilsel örgütlenme, bizi *bilişsel süreç boyutunda çözümlene ve değerlendirme* işlem basamaklarına götürmektedir.

Parçadaki göstergenin *göstereni*, “on üç yaşındaki yoksul-emekçi Hasan”; *gösterileni*, *soyut işlemler döneminin yoksul-emekçi çocuklarıdır*. Hasan(lar), bu yoksulluk “yazgı”sını kendileri seçmemektedir. Arasöz özelliği taşıyan “Ki ezmek istedi görmekle reh-güzarında (Ki ezmek istedi görmekle yolu üzerinde)” dizesi, bunun belirtilerinden biridir. Bu dize bizi şiirin başındaki şu dizelere götürmektedir:

*Baktım ki:
Genişçe bir küfe yatmakta, hem epey eski.
Bu bir hamal küfesiymiş... Aceb kimin? Derken,
On üç yaşında kadar bir çocuk gelip öteden,
Gerildi, tekmeyi indirdi öyle bir küfeye:
Teker meker küfe bitab düştü ta öteye.
-Benim babam senin altında öldü, sen hala
Kurumla yat sokağın ortasında böyle daha!*

Göstergebilimsel Dörtgen açısından bakıldığında, *karşıtlık* ilişkisi bağlamında, alt dizimsel eksenin bir ucunda, “on üç yaşındaki yoksul-emekçi Hasan(‘d’)” göstergesi; öbür ucunda, “rüştüye de (bugünkü ilköğretim ikinci aşamada) öğrenim gören bir sınıf çocuk (‘e’)” göstergesi bulunmaktadır. Üst dizimsel ekseninde, yine

karşıtlık ilişkisi bağlamında, eksenin bir ucunda, “geçim sıkıntısı yüzünden öğrenim görme hakkını bile kullanamayan yoksul-emekçi soyut işlemler dönemi çocukları (*d*)” göstergesi; öteki ucunda, “öğrenim görmekten başka yükü bulunmayan, oynayıp eğlenebilen soyut işlemler dönemi çocukları (*e*)” göstergesi yer almaktadır. Ayrıca, *d* ile ‘*d*’ arasında *içerme* ilişkisi bulunmaktadır; aynı ilişki, *e* ile ‘*e*’ arasında da vardır. Öte yandan, *d* ile ‘*e*’ arasında *çelişme* ilişkisi; bununla birlikte, ‘*d*’ ile *e* arasında yine *çelişme* ilişkisi söz konusudur.

Akif, “Bayram” (Ersoy, 1988: 41–44) başlıklı şiirinin başında bayram betimlemesi yaparken, *çocukluğun masum yüzünün bayramda gülmesinden, çocuğun saf görünümünde umudun görülmesinden* söz eder:

Afak bütün hande, cihan başka cihandır;
Bayram ne kadar hoş, ne şetaretli zamandır!
Bayramda güler çehre-i masum-ı sabavet,
Ümmid çocuk suret-i safında iyandır.

Bayram betimlemesini sürdüren Akif, betimlemenin sonunu, *bayramın bana hep görünür şerefli levhası, çocukluğumun geçmişinin gülümseyen anısı*, diyerek bitirir:

İydin bana daim görünür levh-i kerimi:
Mazi-i tüfuliyetimin yâd-ı besimi.

Bayram betimlemesine *çocukluğun masum yüzünün gülmesi* ve *çocuğun saf görünümünde umudun görülmesiyle* başlayıp betimlemeyi *çocukluğun gülümseyen anısıyla* bitiren[5] Akif, adı geçen şiirde, bayram günü öykülemesine geçer. Şiirin öyküleme bölümünde de baştan sona *kucakta gezdirilen bir karış çocuklardan* tutun da *beşik salıncaklara birer onluk vermek için sıraya giren çoluk çocuğa* değin hep çocuklar görüntülenir. Araya bir iki yerde *satıcılar, koşan, gezen, oturan, maniler düzüp çağıran, davullu zurnalı “dans!” eden, coşup bağır* girer. Onların bu bir iki kez araya girmeleri, sanki çocukların yerini işgal etmişler gibi bir izlenime yol açar. Bu durum, Akif’i ansızın çocuklara yöneltir. Akif’e göre, *bu eğlence dünyanın içinde gezdikçe, çocukların bulunduğu yerdeydi en çok eğlence; güzelce süslenerek annenin nazlı eliyle, birer çiçek gibi ışıldayan bebeklerle gelirdi bayramın dalgalanan görünümüne başka bir yaşam*. Akif, şiiri şöyle bitirir:

Fakat bu levha-i handana karşı, pek yaşlı
Bir ihtiyar kadının koltuğunda, gülr kaşlı,
Uzunca saçlı, güzel bir kız ağlayıp duruyor.
Gelen geçen, bu niçin ağlıyor, diyor, soruyor.
– Yetim ayol... Bana evlat belasıdır bu acı.
Çocuk değil mi? “Salıncak!” diyor...
– Salıncakçı!
Kuzum, biraz bu da binsin... Ne var, sevabına say...
Yetim sevindirenin ömrü çok olur...
– Hay hay!
Hemen o kız da salıncakçının müriüvvetine,
Katıldı ağlamayan kızların şetaretine.

Bu parçadaki bilgi, *duyumsal* düzeydedir. Akif, şiirin buraya değin akıp gelen bölümünü, yukarıdaki parçanın ilk dizesinde “gülen görünüş” olarak tanımlamakta, yine ilk dizeyle başlayarak *karşıtlık* bir durumun betimlemesine girişmektedir. Parçanın ilk dizesiyle oluşturduğu *bağlam*, buradaki bilginin örgütlülüğüne kapı aralayan bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamsal örgütlülük nedeniyle, parça bizi *bilişsel süreç* boyutunun *çözümleme* ve *değerlendirme* basamaklarında işlem gerçekleştirmeye çağırılmaktadır.

Parçadaki göstergenin *göstereni*, “bayram yerinde (4–5 yaşlarında) ağlayan yetim bir kız çocuğu”; *gösterileni*, *yoksulluk nedeniyle diğer çocukların bayram sevincine katılamayan, ağlayan, işlemöncesi dönemin ortalarında bir yerde bulunan yetim kız çocuklarıdır*. Gerçi, şiirdeki salıncakçı, “insafa gelip” *gösterenin* geçici bir süreliğine de olsa ağlamasını kesiyor, onu neşelendiriyor. Ya *gösterilenin* ağlaması, onun ağlamasını kim dindirecek[6], hem o ne zaman ağlamayan çocukların neşesine kalıcı olarak katılabilecek?

Göstergebilimsel Dörtgen göz önüne alındığında, *karşıtlık* ilişkisi bağlamında, alt dizimsel eksenin bir ucunda, “bayram alanında (4–5 yaşlarında) ağlayan yetim bir kız çocuğu (*f*)” göstergesi; öbür ucunda, metnin dize aralarında örtük bir biçimde yer alsada, “bayram alanında (4–5 yaşlarında) neşesi yerinde bir kız çocuğu (*g*)” göstergesi bulunmaktadır. Üst dizimsel ekseninde, yine *karşıtlık* ilişkisi bağlamında, eksenin bir ucunda, “yoksulluk nedeniyle diğer çocukların bayram sevincine katılamayan, ağlayan, işlemöncesi dönemin ortalarında bir yerlerde bulunan yetim kız çocukları (*f*)” göstergesi; öteki ucunda, “bayram alanında işlemöncesi

dönemin ortalarında bir yerlerde bulunan neşeli kız çocukları (g)” göstergesi yer almaktadır. Ayrıca, *f* ile ‘*f*’ arasında *içerme* ilişkisi bulunmaktadır; aynı ilişki, *g* ile ‘*g*’ arasında da vardır. Öte yandan, *f* ile ‘*g*’ arasında *çelişme* ilişkisi; bununla birlikte, ‘*f*’ ile *g* arasında yine *çelişme* ilişkisi söz konusudur.

Akif, “Bebek yahut Hakk-ı Karar” (Ersoy, 1988: 133–136) başlıklı anıya dayalı şiirinin başında, yedi yaşındaki kızı Cemile ile beş yaşına henüz girmemiş kızı Feride’nin kendisinden “birer hotozlu bebek” istediğini, onları kırmamak için öneriyi reddetmediğini belirtir. Şiiri şöyle sürdürür:

*Kiraz dudaklı, üzüm gözlü, inci dişli iki
Edalı yosma getirdim. Aman o akşamki
Sevinme halini bir görmeliydi yavruların!
Durup oturmadılar hiç, dedim: “Yatın da yarın
Bütün gün oynayınız.” Nerde! Kim yatar? O gece
-Yemekte sızmaya me’luf olan- Feride’mce
Kabul olunmayacak söz olursa, yatmaktı.*

Çocukların evrenine girebilen Akif, *işlemöncesi* dönemde bulunan Feride’nin sevinçten sabaha dek uyuyamayacağını, yeni oyuncak bebeğiyle oynamaktan bitkin düşünceye değin onu hiçbir gücün yatıramayacağını; buna karşın, sevinci ne denli coşkun olursa olsun, *somut işlemler dönemine* yeni girmiş olan Cemile’nin zamanında yatıp uyuyabileceğini çok iyi bilmektedir. Bu, “*O gece -Yemekte sızmaya me’luf [alışkın] olan-- Feride’mce kabul olunmayacak söz olursa, yatmaktı.*” yargısal göstergesiyle somutlaşmaktadır.

Şiir boyunca, zaman zaman Cemile’nin, daha çok da Feride’nin evreninden bize göstergeler sunan Akif, özetle, şu noktaların altını çizer: *O gece uyuyamayan Feride, ancak sabaha karşı, bebeğiyle oynamaktan bitkin düşünce, mışıl mışıl uyur. Uyandığında, oyuncak bebeğini yatırıp uyutmaya çalışır. Oyuncak bebek güzel güzel uyumayınca, onu bir “anne” olarak döver. Beybaba (Akif) akşam eve gelince, Cemile ileri atılır, Feride’nin bebeği dövdüğünü ve kırdığını anlatır ona. Beybaba, Feride’den bebeğini getirmesini ister. Feride kaçır yanından, kırdığı bebeği göstermek istemez. Beybaba kırık bebeği inceler, onarılacak gibi değildir. Cemile’ye, “Bu ölmüş artık ayol, göm, götür de, hem ne ölüm!” der. Bebeğiz kalan Feride, oynamak için, özellikle beybabanın yanında, Cemile’den ha bire bebeğini ister. Cemile, kırılan bebeğin nasıl kırıldığını bildiği için kesin karardır, kırık diye ona bebeğini hiç mi hiç vermek istemez. Beybaba, art arda iki kez, Feride’nin yakarmalarına dayanamaz, araya girer, bebeğini vermesi için Cemile’yi razı eder, Feride’nin bebekle oynamasını sağlar. Artık araya girmemeyi düşünen beybaba, Cemile’yi can sıkıcı bir biçimde üçüncü kez zorlamak istememektedir. Yalnız, şiirin sonunda Feride’nin tutumu, oldukça şaşırtıcıdır:*

*Sokuldu bak yine, hiç şüphe yok ki yalvaracak,
“Bebeğini ver” diye, lakin ben eylemem ibram.
Hayır, değil bu eda, bir eda-yı istirham:
“Bebeğimi ver!” demesin mi üçüncüsünde kıza?
Meğer hukuk da bilirmiş, bakın şu saygısız!*

Bu parça, *işlemöncesi* dönem çocuklarının tavır ve tutumlarına ilişkin *üstbilişsel* düzeyde bir bilgi içermektedir. Akif, bu bilgiyi, “Bebek yahut Hakk-ı Karar” başlığını yeğleyerek şiirin adına da taşımıştır. Bir hukuk terimi olan *hakk-ı karar*, *belirli bir süre (on yıl) kullanılan bir malın (arazinin) kullanımından doğan sahiplenme hakkı* (Devellioğlu, 1993) anlamındadır. İnsanlık, belki de böyle bir hukuk terimini *işlemöncesi* dönemin *düşünsel yapısından* devralarak hukuk diline aktarmıştır. Çünkü, Feride’de olduğu gibi, kullanımdan kaynaklanan bu sahiplenme eyleminin “yaşamın olağan akışı içinde” insanda en çok kendini gösterdiği kesit, *işlemöncesi* dönemdir. Ne yapıyor Feride? Kendisinin olmayan bir bebekle “beybaba”nın aracılığı sonucu, iki kez uzun uzun oynuyor. İlk istemelerde ablası Cemile’ye “Bebeğini ver!” diye yalvaran Feride, *işlemöncesi* dönemin “hakk-ı karar olağanlığı” sonucu, üçüncüsünde “Bebeğimi ver!” diyor. Bu durum, oldukça ince bir örgütlülükle metnin bağlamına yerleştirilmiştir. Bu ince örgütlülük, bizi *işlemöncesi* dönem düşünme biçimleri üzerine *bilişsel boyut sürecinde çözümlene ve değerlendirme* işlemleri yapmaya yöneltiyor.

Şiirdeki çocukları imleyen göstergelerin *gösterenleri*, “beş yaşına yakın Feride” ile “yedi yaşındaki Cemile”; *gösterilenleri*, *beş yaşlarındaki işlemöncesi dönem çocukları* ile *yedi yaşlarındaki somut işlemler dönemi çocuklarıdır*.

Şiirdeki çocuklar açısından *Göstergebilimsel Dörtgen* göz önüne getirildiğinde, *karşıtlık* ilişkisi bağlamında, alt dizimsel eksenin bir ucunda, “kendi oyuncağına hor davranıp onu kıran ve ablasından oynamak

için aldığı oyuncacı bir süre sonra sahiplenilen beş yaşına yakın Feride ('h') göstergesi; öbür ucunda, "kendi oyuncacığını koruyan ve kardeşinin ona zarar vermesini istemeyen yedi yaşındaki Cemile ('i') göstergesi bulunmaktadır. Üst dizimsel ekseninde, yine *karşıtlık* ilişkisi bağlamında, eksenin bir ucunda, "kendi oyuncaklarına hor davranıp onları kıran ve başkalarından oynamak için aldığı oyuncakları bir süre sonra sahiplenilen *işlemöncesi dönem* çocukları (h)" göstergesi; öteki ucunda, "kendi oyuncaklarını koruyan ve kendilerinden küçüklerin onlara zarar vermesini istemeyen *somut işlemler dönemi* çocukları (i)" göstergesi yer almaktadır. Ayrıca, h ile 'h' arasında *içerme* ilişkisi bulunmaktadır; aynı ilişki, i ile 'i' arasında da vardır. Öte yandan, h ile 'i' arasında *çelişme* ilişkisi; bununla birlikte, 'h' ile i arasında yine *çelişme* ilişkisi söz konusudur.

Metnin tümüne yine ince bir örgütlülükle yerleştirilen bir başka *üstbilişsel bilgi*, yaşamın olağan akışı içinde yetişkin bireylerin *küçük çocukların eğitimi* konusundaki tutumları üzerinedir. Hemen hepimizin tanık olduğu üzere, küçük çocuklar oyuncaklarını kırdıklarında, büyükler onlara önce çok kızar; ardından, oyuncacığını kıran çocuk, yeniden aynı oyuncacı mızıldanıp elde etmek istediğinde, mızıldanması kesilsin diye, oyuncak kırdığı için ona çok kızan büyükler, bu kez gidip aynı oyuncacığın yenisini alır. Metindeki baba (Akif), hiç de böyle bir "büyük" değildir. Feride'nin oyuncacığını kırması, onu kızdırmak bir yana, ona eğlenceli bir durum sunmuştur. O, çok büyük bir olasılıkla, çocukların oyuncaklarını kurcalayıp kırarak yaratıcılıklarını geliştirdiklerini düşünmektedir. Ayrıca, çocuğa kırdığı oyuncacığın aynısını almanın da *çocuk eğitimi* açısından hiç de yerinde bir davranış olmadığına bilincindedir.

Şiirdeki baba Mehmet Akif'i imleyen gösterenin *gösterenleri*, birinci tekil kişi adılı "ben" ile "beybaba"; *gösterileni*, *küçük çocukların eğitiminde nasıl davranılması gerektiğini çok iyi bilen bilinçli bir babadır*.

Şiirdeki baba açısından *Göstergebilimsel Dörtgen* göz önüne alındığında, *karşıtlık* ilişkisi bağlamında, alt dizimsel eksenin bir ucunda, "küçük çocukların eğitiminde nasıl davranılması gerektiğini çok iyi bilen bir baba ('j') göstergesi; öbür ucunda, metnin dize aralarında örtük bir biçimde yer alsada, "küçük çocukların eğitiminde nasıl davranılması gerektiğini hiç de bilmeyen bir baba ('k') göstergesi bulunmaktadır. Üst dizimsel ekseninde, yine *karşıtlık* ilişkisi bağlamında, eksenin bir ucunda, "küçük çocukların eğitiminde nasıl davranılması gerektiğini çok iyi bilen anababalar (j)" göstergesi; öteki ucunda, "küçük çocukların eğitiminde nasıl davranılması gerektiğini hiç de bilmeyen anababalar (k)" göstergesi yer almaktadır. Ayrıca, j ile 'j' arasında *içerme* ilişkisi bulunmaktadır; aynı ilişki, k ile 'k' arasında da vardır. Öte yandan, j ile 'k' arasında *çelişme* ilişkisi; bununla birlikte, 'j' ile k arasında yine *çelişme* ilişkisi söz konusudur.

2.2. Gençliğe Seçenek Önermek

Safahat'ın "Durmayalım" (Ersoy, 1988: 24–26) başlıklı şiirinde Akif, birlikte yola çıktığı kervanı uyukuluğu yüzünden kaçırıp bir yolcunun kısıcık öyküsünü Sadi'den aktardıktan sonra, *anlamam hiç, tembellik yapmaktan sen ne beklersin daha, davran artık, durma, koş kervanın arkasından, bir dakikan bile böyle boş geçerse mahvolursun... gökteki, yerdeki tüm varlıklar için emek harcıyarak sürekli çalışmaktan, ilerlemekten (başka) kurtuluş yok bugün, yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur, bu konuda bilmem bir bahanen var mı, dur*, diyerek en sert biçimini takınıp bir bakıma avazı çıktığı ölçüde bağırır, *boş durmamayı, emek harcıyarak sürekli çalışmayı, ilerlemeyi* seçenek olarak koyar okurunun önüne:

*Anlamam hiç, meskenetten sen ne beklersin daha?
Davran artık karbanın arkasından durma, koş!
Mahvolursun bir dakikan geçse hatta böyle boş.
(...)
Asumani, hakedani cümle mevcudat için
Kurtuluş yok sa'y-i daimden, terakkiden bugün.
Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!
Bunların hakkında bilmem bir bahanen var mı? Dur!*

Akif, "Azim" (Ersoy, 1988: 58–59) başlıklı şiirinde, çölde çocuğunu yitiren, ama onu aramaktan bir an bile vazgeçmeyen, hiç kimsenin yiten çocuğun bulunabileceğini düşündüğü bir sırada onu bulan adamın kısa öyküsünü yine Sadi'den aktardıktan sonra, *Sadi bize bir bilgi yol yordamı göstermekte, başlangıçta kararını sağlam tutmuşsa bir amaca doğru koşan insan, emek harcıyarak çalışıp er geç bulacaktır gönlünün istediğini... umutsuzluğun sonu yok, ona bir kez düşersen, beklenileni elde edememekten duyulan bir acıya düşersen, çıkamazsın oradan sonsuza dek*, diyerek okuruna *umutsuzluk* karşısında *azmi* ve *emek harcıyarak çalışmayı* seçenek olarak sunar:

*Sadi bize göstermede bir mesleki irfan:
Bir gaye-i maksuda şitab eyleyen âdem,
Tutmuşsa bidayette eğer azmini muhkem,
Er geç bulacak sa'y ile dil-hanını elbet.
(...)
Ye'sin sonu yoktur, ona bir kere düşersen
Hüsrana düşersin, çıkamazsın ebediyyen!*

Safahat'taki "Âmin Alayı" (Ersoy, 1988: 128–129) başlıklı şiirinde, *evet, gençlik kervanı ilerlemek isterse yolunda durmaya gelmez, çünkü durmaksızın geleceğin ölümsüz sabahına koşmakta olan o, duruma katlanıp durmak istemez*, diyen Akif'in yine ilerlemeyi gençliğe seçenек olarak sunmasına tanık olunur:

*Evet, ilerlemek isterse karban-ı şebab,
Yolunda durmaya gelmez. O, çünkü durmayarak,
Sabah-ı sermed-i atiye eylemekte şitab;
O çünkü isteyemez hale katlanıp durmak!*

Kitapta "Âmin Alayı" şiirini izleyen "Hasbihal" (Ersoy, 1988: 130–132) başlıklı şiirinde Akif, *tembellik mademki oluşum yasasını tanımamak, ona başkaldırmaktır, davasında insan olan, her kim olursa olsun, durmamalı, çalışmalıdır*, diyerek eylemsizlik karşısında yine durmamayı, çalışmayı seçenек kılar:

*Atalet fitratın ahkâmına mademki isyandır;
Çalışsın, durmasın her kim ki davasında insandır.*

Yukarıya aktarılan parçalar, kavramsal düzeyi aşan, daha çok süreçsel düzeyin içerdiği özelliklere göndermede bulunan bilgiler içermektedir. Soyut ve durağan birer öneri olmanın ötesine taşınıp bağlam içinde yerli yerine oturtularak örgütlenen bu bilgiler (durmamak, umutsuzluğa kapılmamak, eylemsizliğe düşmemek, emek harcayarak çalışmak, ilerlemek), *uygun yol yordam kullanımını belirlemede ölçüt bilgisini* de aktarılan metinlerin bağlamsal boyutu bakımından içermeleri nedeniyle, bizi *bilişsel süreç boyutunun değerlendirme ve yaratma* basamaklarında işlem gerçekleştirmeye çağırılmaktadır[7].

Aktarılan parçalarda kendilerine seslenilen göstergelerin *göstereni*, ilk iki alıntıda ikinci tekil kişi adlı "sen", son iki alıntıda üçüncü tekil kişi adlı "o"; *gösterileni*, dört parçada da *gençliktir*.

Dört ayrı şiirden aktarılan yukarıdaki parçalara ilişkin olarak *Göstergebilimsel Dörtgen* göz önünde bulundurulduğunda, *karşıtlık* ilişkisi bağlamında, alt dizimsel eksenin bir ucunda, "eylemsizliğe düşmeyen, umutsuzluğa kapılmayan, emek harcayarak çalışan, ilerlemeyi (sürekli gelişmeyi) ilke edinen bir genç ('l') göstergesi; öbür ucunda, "boş duran, umutsuzluk içinde yüzen, çalışmayan, gelişme diye bir sorunu düşündüden bile geçirmeyen bir genç ('m') göstergesi bulunmaktadır. Üst dizimsel ekseninde, yine *karşıtlık* ilişkisi bağlamında, eksenin bir ucunda, "eylemsizliğe düşmeyen, umutsuzluğa kapılmayan, emek harcayarak çalışan, ilerlemeyi (sürekli gelişmeyi) ilke edinen gençler(l)" göstergesi; öteki ucunda, "boş duran, umutsuzluk içinde yüzen, çalışmayan, gelişme diye bir sorunu düşündüden bile geçirmeyen gençler (m)" göstergesi yer almaktadır. Ayrıca, l ile 'l' arasında *içerme* ilişkisi bulunmaktadır; aynı ilişki, m ile 'm' arasında da vardır. Öte yandan, l ile 'm' arasında *çelişme* ilişkisi; bununla birlikte, 'l' ile m arasında yine *çelişme* ilişkisi söz konusudur.

Akif'in "İki gün sonra" notuyla yayımladığı "Hürriyet" (Ersoy, 1988: 80–81) şiirinde, II. Meşrutiyet kutlamalarına katılan kızlı erkekli gençler ve çocuklar "Yaşasın hürriyet!" bağırışları eşliğinde "Vatan Şarkısı"[8] söyleyip şiirin içinden yürüyüp geçmektedir. Şiirin bir yerinde, *geçmiş denen o sıkıntı dönemi geçti*, denilerek gençliğe önerilen, *geleceği fethetme* seçeneğidir:

*Geçti mazi denen o devr-i melal,
Haydi fethet: Senindir istikbal!*

Akif, "Köse İmam" (Ersoy, 1988: 111–116) başlıklı şiirde, "geleceği fethetme" eyleminin yordamını belirginleştirmek amacıyla, sözü Köse İmam'a bırakır. Şiirin sonunda, *bakın, çağ bilim çağıdır, bu çağda bu bilgisizlik yürümez, eğitiminiz ailelerden başlasın oğlum, yalnızca özgürlüğü ilan etmekle bir şey çıkmaz, halka biraz özgürlük düşüncesini özümsettiriniz*, denilerek *bilim çağında özgürlük düşüncesini ta ailede başlaması gereken eğitim yoluyla halka özümsettirme* seçeneği önerilir:

*Bu cehalet yürümez, asra bakın: Asr-ı ulum!
Başlasın terbiyeniz, ailelerden oğlum.
Sade hürriyeti ilan ile bir şey çıkmaz,
Fikr-i hürriyeti hazmettiniz halka biraz.*

Yukarıdaki parçalardan birincisi, üstteki dört parçada olduğu gibi, *süreçsel* bir bilgi; ikincisi, *üstbilişsel* düzeyde bir bilgi içermektedir. *Üstbilişsel bilginin* alt basamaklarından biri, *bilişsel görevle ilgili bilgi, uygun bağlamsallık ve durumsallık içeren bilgidir*. İkinci parçada örgütlü bir yapı olarak karşımıza çıkan “bilim çağında özgürlük düşüncesini ta ailede başlaması gereken eğitim yoluyla halka özümsettirme” önermesi, bilişsel görevle ilgili, uygun bağlam altyapısı ile uygun durumsal özellikler içeren bir bilgidir. Bunun metin içindeki örgütlülüğü, bizi *bilişsel süreç boyutunun yaratma* basamağında işlem gerçekleştirmeye yöneltmektedir.

Yukarıdaki iki parçada kendilerine seslenilen göstergelerin *göstereni*, ilk alıntıda ikinci tekil kişi adlı “sen”, son alıntıda “oğlum”; *gösterileni*, iki parçada da *gençliktir*.

İki ayrı şiirden alıntılanan yukarıdaki parçalara ilişkin olarak *Göstergebilimsel Dörtgen* göz önüne alındığında, *karşıtlık* ilişkisi bağlamında, alt dizimsel eksenin bir ucunda, “gelecekte kendi başını kendi omuzları üzerinde taşıyarak geleceğe egemen olabilecek, bununla birlikte, halka eğitim yoluyla özgürlük düşüncesini özümsettirebilecek bir genç (*n*)” göstergesi; öbür ucunda, metnin dize aralarında örtük bir biçimde yer alsa da, “gelecekte kendi omuzları üzerinde başkalarının başını taşıyarak başkalarının egemenliği altına girebilecek, bununla birlikte, halka emperyalist egemenlerin tutsaklık düşünüyü özümsettirebilecek bir genç (*o*)” göstergesi bulunmaktadır. Üst dizimsel ekseninde, yine *karşıtlık* ilişkisi bağlamında, eksenin bir ucunda, “gelecekte kendi başını kendi omuzları üzerinde taşıyarak geleceğe egemen olabilecek, bununla birlikte, halka eğitim yoluyla özgürlük düşüncesini özümsettirebilecek gençler (*n*)” göstergesi; öteki ucunda, “gelecekte kendi omuzları üzerinde başkalarının başını taşıyarak başkalarının egemenliği altına girebilecek, bununla birlikte, halka emperyalist egemenlerin tutsaklık düşünüyü özümsettirebilecek gençler (*o*)” göstergesi yer almaktadır. Ayrıca, *n* ile *n* arasında *içerme* ilişkisi bulunmaktadır; aynı ilişki, *o* ile *o* arasında da vardır. Öte yandan, *n* ile *o* arasında *çelişme* ilişkisi; bununla birlikte, *n* ile *o* arasında yine *çelişme* ilişkisi söz konusudur.

Sonuç ve Öneri

Yazınsal yapıtlarda örgütlü düzenlemeler olarak karşımıza çıkan *eğitbilimsel göstergeler*, yukarıda aktarılan *eğitbilimsel gösterge* içerikli şiir parçalarından da anlaşılacağı gibi, yazınsal yapıtın doğrudan doğruya eğitilden, eğitimle ilgili herhangi bir kavram, kuram ya da durumdan söz etmeksizin, yapıt içinde kendini gösteren derin yapıtlı, anlak yapılandırıcı *anlam* ve *anlatım* birimleridir. Mehmet Akif Ersoy’un ilk şiir toplama *Safahat*, görüldüğü üzere, bu *anlam* ve *anlatım* birimleriyle örülüdür.

Önceden geliştirmeye başladığımız ve bu çalışma bağlamında daha derli toplu bir yapıya büründürdüğümüzü düşündüğümüz *yazınsal yapıtların eğitbilimsel göstergelerini saptayıp değerlendirme yöntemi*, yazınsal yapıtları çözümlene ve değerlendirme genel çalışma alanına yeni ve farklı bir boyut eklemektedir. Ersoy’un bize bıraktığı yazınsal birikim, bu yöntemi daha da varsıl kılacak derinlikler taşımaktadır. Bu bakımdan, bu yöntem, bir yandan, Ersoy’dan bize kalan derinlikli yapıtların incelenmesi uğraşısıyla yetkinleştirilmeli; öte yandan, Ersoy’un *Süleymaniye Kürsüsünden*, *Hakkın Sesleri*, *Fatih Kürsüsünden*, *Hatıralar*, *Asım* ve *Gölgeler* başlıklı yapıtlarındaki anlak yapılandırıcı *anlam* ve *anlatım* birimleri *eğitbilimsel göstergeler*, bu yöntemle bulunup ortaya çıkarılmalıdır.

Notlar

[1] Tüm dünyada *Bloom Dizelgesi* (*Bloom’s Taxonomy*) adıyla bilinen *dizgeli bilişsel alan düzenlemesi*, Benjamin S. Bloom ve çalışma arkadaşlarınınca 1950’li yılların ortalarında geliştirilmiştir. Bu dizgeli düzenleme, *bilgi (knowledge)*, *kavrama (comprehension)*, *uygulama (application)*, *çözümleme (analysis)*, *bireşim (synthesis)*, *değerlendirme (evaluation)* basamaklarından oluşan tek boyutlu bir *bilişsel süreç* tasarımı üzerine oturtulmuştur (Bkz: Bloom vd., 1956).

[2] Ta başlangıçtan beri Bloom’un çalışma arkadaşı David R. Krathwohl, bilişsel alanın yanı sıra, 1960’lı yılların ortalarına doğru, Bloom ve diğer çalışma arkadaşının yardımıyla, *dizgeli duyuşsal alan düzenlemesini* ortaya koymuştur. Krathwohl, 2000’li yılların başlarında, yeni çalışma arkadaşlarıyla *Yenilenmiş Bloom Dizelgesi* (*Revised Bloom’s Taxonomy*) adıyla iki boyutlu yeni bir dizelge geliştirmiştir (Bkz: Anderson, Krathwohl vd., 2001). Bu dizelgede *bilgi (knowledge)*, *bilişsel alanın* en alt basamağı olmaktan çıkarılmış, *bilişsel süreç boyutu (cognitive process dimension)* gibi bir düzlem düzenlemesinden bağımsız, *bilgi boyutu (knowledge dimension)* adıyla özerk bir düzleme yerleştirilmiş; böylece, her iki boyut birbiriyle ilişkiye sokulmuş, etkileşimli

bir dizge ortaya çıkarılmıştır. *Yenilenmiş Bloom Dizelgesi* adı verilen bu iki boyutlu düzenlemede, *bilişsel süreç boyutu*, yalından karmaşığa, somuttan soyuta ilkeleri uyarınca, *anumsama (remember)*, *anlama (understand)*, *uygulama (apply)*, *çözümleme (analyze)*, *değerlendirme (evaluate)*, *yaratma (create)* basamaklarından; *bilgi boyutu*, yine aynı iki ilke uyarınca, *duyumsal bilgi (factual knowledge)*, *kavramsal bilgi (conceptual knowledge)*, *süreçsel bilgi (procedural knowledge)*, *üstbilişsel bilgi (metacognitive knowledge)* düzeylerinden oluşmuştur [*Yenilenmiş Bloom Dizelgesinin* yapısı ve gerekçesine ilişkin genel bir bakış için ayrıca Krathwohl'un (2002) tek yazarlı makalesine, söz konusu dizelgenin uygulamadaki işlevselliği için de Ferguson'un (2002) makalesine bakılabilir].

[3] Başlığını “İkinci Kuşak Bilişsel Bilimin Bakış Açısından Bilimsel Okuryazarlığın Meydan Okuyuşu” diye çevirebileceğimiz makalenin yazarı Perry D. Klein, *geleneksel bilişsel bilim ile ikinci kuşak bilişsel bilim* ayrımını “özet”le şöyle ortaya kaymaktadır:

“Bilişsel bilimlerdeki son eğilimler, bilimsel okuryazarlığa kolayca erişileceği yanılgısına düşmedi; ama onlar, eğitimcilerin olabildiğince çok yorum gerektiren kendi meydan okumaları aracılığıyla uygulama olanakları elde ettiler. Geleneksel olana dayanarak, bilişsel bilimciler, bilgiyi, dünyanın tamı tamına bir temsili olarak dil, mantıksal sonuç çıkarma biçiminde bir düşünme, yerleşik eski kavramların öneriler oluşturmasına dayanan bir belirleme alanı olarak gördüler. Onlar, bilimsel metinleri, bilişteki belirli özelliklerin benzeri olarak nitelendiler. Tersine, birçok çağdaş biliş bilimci, bilgiyi, öyküleyicilikle birlikte olabildiğince fazla eğretilenlik içeren dille ve belirlenmiş bir kesinlikler alanından daha çok algısallıkla ilgili bir düşünme, belirsiz ve bağlamsal kavramların oluşturduğu bir alan olarak görmektedir. Bu bakış açısına göre, bilişsel temsilin dışavurumcu özellikleri, bilimsel metinlerin görece belirli özelliklerinden farklıdır. Bilim okuryazarlığı eğitimi, öğrencilere yardımcı olan uygulamalar aracılığıyla bu farklılığa köprüler kurar: Belirsiz bilişsel bir mimarlık üzerinde, yerleşik eski kavramları yükseltir; algısal olarak yürütülen işlemleri kullanarak, biçimsel bakımdan geçerli nedensellikler gerçekleştirir; yazılı anlatımları, konuşma gibi bir eylemi kullanıp tartışma savlarını ve öyküleyici dili yapılandırır (Klein, 2006:143).”

[4] Algirdas J. Greimas'ın *Göstergebilimsel Dörtgen Örnekçesi* ile ilgili ayrıntılı kuramsal açıklamalar için Tahsin Yücel'in (1987) yapıtına, aynı örnekçenin daha çok uygulamalı boyutu için de Mehmet Yalçın'ın (1991) yapıtına başvurulabilir.

[5] Türkiye Cumhuriyeti, *23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı* adıyla dünyada çocuklara bayram armağan eden tek ülkedir. Bunda, bayramı çocuğun gülümsemesiyle ve çocuklukla özdeş gören Mehmet Akif Ersoy'un hiç mi etkisi yok?

[6] Tevfik Fikret, “Haluk'un Bayramı” başlıklı şiirde, aynı göstergenin *gösterilenine* yaşatılan o sorunun altını, Akif'te olduğu gibi, kalın çizgilerle çizmemiş miydi:

*Çıkar o süsleri artık sevindiğin yetişir;
Çıkar, biraz da şu öksüz giyinsin, eğlensin;
Biraz güzellensin
Şu ru-yi zerd-i sefalet... Evet meserrettir
Çocukların payı; lakin senin sevincinle
Sevinmiyor şu yetim, ağlıyor... Haluk, dinle!*

(Tevfik Fikret, 1987: 147)

[7] Tevfik Fikret de “Ferda” ile gençliğe aynı çağrıda bulunmuyor muydu:

*Asrın unutmama, barikalar asr-ı feyzidir;
Her yıldırımında bir gece, bir gölge devrilir,
Bir ufk-ı iğtila açılır, yükselir hayat;
Yükselmeyen düşer: Ya terakki, ya inhitat!*

*Yükselmeli, dokunmalı alın semalara;
Doymaz beşer dedikleri kuş-, iğtilalara...
Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır;
Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır!*

(Tevfik Fikret, 1987: 54–56)

[8] Akif'in “Hürriyet” şiirinde “Vatan Şarkısı” özel adının geçtiği bölüm şöyledir:

*Derken alkış geliyor; sonra da nevbet nevbet,
Ya Vatan Şarkısı yahut ona benzer bir şey
Okunup her köşe çın çın ötüyor... Hey gidi hey!
Bir mezarlık gibi dalgın yatıyorken daha diin,*

Şu sokaklarda bugün dalgalanan ruhu görün!

Peki, “Vatan Şarkısı” Tevfik Fikret’in şiiri değil mi? Fikret’in bu başlığı taşıyan şiiri şudur:
*Biz fedai milletiz, mert oğlu mert Osmanlı’yız;
Birc-ı istibdadı yıktık, kahramanız, şanlıyız;
Bir vatan, bir hakk tanır ahrarız; arslan canlıyız.
Canla, başla, ey vatan, te’bidine peymanlıyız...*

*Can da sen, şan da sen, hepsi sensin, yaşa;
Ey vatan, ey mübarek vatan, bin yaşa!*

*Toprağın cevher, suyun kevser, baharın bi-hazan;
İşte dünya: Bir eşin, bir benzerin yoktur inan.
Müşfik evladın bulur koynunda her gün, her zaman
Başka şefkat, başka ni’met, başka kuvvet, başka can...*

*Can da sen, şan da sen, hepsi sensin, yaşa;
Ey vatan, ey mübarek vatan, bin yaşa!*

(Tevfik Fikret, 1987: 119)

Kaynakça

Anderson, L.W. (Ed), Krathwohl, D.R. (Ed.), Airasian, P.W., Cruikshank, K.A., Mayer, R.E., Pintrich, P.R., Raths, J., & Wittrock, M.C. (2001), *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom’s Taxonomy of Educational Objectives* (Complete edition), New York: Longman.

Bloom, B.S. (Ed.), Engelhart, M.D., Furst, E.J., Hill, W.H., & Krathwohl, D.R., (1956), *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals, Handbook I: Cognitive Domain*, New York: David McKay.

Devellioğlu, F. (1993), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 11. Baskı (Yeniden Düzenlenmiş ve Geliştirilmiş), Yayına Haz.: Güneşal, A.S., Ankara: Aydın Kitabevi.

Ersoy, M.A. (1988), *Safahat*, Yayına Haz.: Düzdağ, M.E., İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Ferguson, C. (2002), “Using the Revised Taxonomy to Plan and Deliver Team-Taught, Integrated, Thematic Units”, *Theory into Practice*, 41 (4), 238–243.

Klein, P.D. (2006), “The Challenges of Scientific Literacy: From the Viewpoint of Second-generation Cognitive Science”, *International Journal Of Science Education*, 28 (2–3), 143–178.

Krathwohl, D.R., Bloom, B.S., & Masia, B.B. (1964), *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals, Handbook II: The Affective Domain*, New York: David McKay.

Krathwohl, D.R. (2002), “A Revision of Bloom’s Taxonomy: An Overview”, *Theory into Practice*, 41 (4), 212–218.

Piaget, J. (1972), *Judgment and Reasoning in the Child*, Tr.: Warden, M., New Jersey: Littlefield, Adams & Co.

Piaget, J. (1978), *The Language and Thought of the Child*, Third edition, Tr.: Gabain, M., & Gabain, R., London: Routledge & Kegan Paul.

Piaget, J. (2005), *Çocuğun Gözüyle Dünya*, Çev.: Yerguz, İ., Ankara: Dost Kitabevi.

Saussure, F. de (1985), *Genel Dilbilim Dersleri*, Çev: Vardar, B., Ankara: Birey ve Toplum yayınları.

Tevfik Fikret (1987), *Rübab-ı Şikeste ve Diğer Eserleri*, Yayına Haz.: Uzun, F., İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Yalçın, M. (1991), *Şiirin Ortak Paydası: Şiirbilime Giriş*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Yücel, T. (2005), *Yapısalcılık*, İstanbul: Can Yayınları.

ÂYETLERE MANZUM MEÂL

Ahmet KIRKKILIÇ*

İslam'ın çağdaş yorumcusu Akif'in tamamladığı Kur'an-ı Kerim mealini, sonradan yaktığı bilinir. Akif Safahat'ın pek çok yerinde ayetleri ve hadisleri nazmen yorumlar. Özellikle Safahat'ın Üçüncü Kitabı olan Hakk'ın Sesleri'nde ayetlerin delaletiyle günümüz insanını uyarmaya çalışır. Akif bu yolla İslamiyet'in çağdaş düşünce tarihimizdeki önemine dikkat çeker. Hakk'ın seslerindeki on şiir ile Akif'in bir dostunun yazdığı poetik bir tenkit yer alır. İlk 9 şiir 1913 yılının ilk yarısında yazılmıştır.

Birinci Şiir: 9 Ocak 1913

لِدُنُوْا أَشْتَنْمُ زَعْتُوْا أَشْتَنْمُ كَلْمَالَا عَزَنْتُوْا أَشْتَنْمُ كَلْمَالَا يَتُوْتُ كَلْمَالَا لِنَلَامُ مَّهْلَلَا لَقِيْ مَيَّحْرَلَا نَمَّحْرَلَا هَلَلَا مَسْبَبْ
رِيْدَقْ عَيْشِ لِكْ يَلْعُ كُنْ رِيْخَلَا لِنْدِيْبْ أَشْتَنْمُ

“Ya Muhammed, de ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, sen mülkü dilediğine verirsin; sen mülkü dilediği'nin elinden alırsın; sen dilediğini aziz edersin; sen dilediğini zelil edersin; hayır yalnız senin elindedir; sen, hiç şüphe yok ki, her şeye kadirsin.” (Kur'an-ı Kerim 3/Al-i imran, 26)

Şiir, Al-i imran suresinin 26. ayetine istinat ettirilir. “İnsana çalışmasının semeresinden başka bir şey yoktur.” Mealindeki Necim suresinin 39. ayeti ile bitirilmesi muhtevadaki çalkantıya son derece uygundur.

Cenabıhakk (cc.)'in her şeye kadir olduğu, mülkü dilediğine verdiği, dilediğinden aldığı olan imanı vurgulayan ilk iki bentten sonra bu haybet ve hüsrâmın yine ondan geldiği, buna karşılık binlerce feryadın gök ve yer tarafından dinlenmediğinden yakınılır. Adaletin tecelli etmediği iddia edilir.

*Adâlet söyle dursun, böyle bir şeyden haber yokmuş!
Bütün boşlukmuş insanlık; ne istersen, meğer yokmuş!*

*İlâhî, altı yüz bin Müslüman birden boğazlandı...
Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı!
Ne mâsûm ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!*

...
*Tecellî etmedin bir kerre, Allah'ım, cemâlinle!
Şu üç yüz elli milyon rûhu öldürdün celâlinle!*

...
*Sus ey dîvâne! Durmaz kâinâtın seyr-i mûtâdı.
Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.*

diyerek Fatır-ı hakim olan Cenabızüccelal'den yardım isteme yerine adaletsizliğin artık Müslümanlar tarafından kaldırılabilmesi âdeta isyan ölçüsüne varacak ölçüde anlatılmaya çalışılır.

Bir rivayete göre Mekke'nin fethi üzerine Resulullah (asv.) Hıyre ve Medainikisra, Rum ülkesi, San'a'nın saraylarının ele geçirileceğini haber verince münafıklar ve Yahudiler "Savaşa çıkmaya bile gücünüz yetmiyor da korkunuzdan hendek kazıyorsunuz", "heyhat heyhat Muhammet nerede, Fars ve Rum nerede" diyorlar.

26. ve 27. ayetler bir rivayete göre bu hadise üzerine inmiştir. Ayetlerde en ümitsiz anlarda dahi ummadığımız nimetlere nail olabileceğimiz ihtar edilmektedir. Nitekim 27. ayetin meali şöyledir. "Geceyi gündüzün de içine sokarsın. Ölüden diri çıkarırsın, diriden de ölü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsin."

Ebussuut tefsirinde bu ayetlerle ilgili olan geçen bir hadisikutside "...Eğer kullar bana itaat ederlerse ben de onlara rahmet kularım. Eğer kullar bana isyan ederlerse ben de onları cezalandırırım." buyrulmaktadır. Bu anlam "Nasılsanız öyle idare olunursunuz. [Yazır II, 298-300 (Keşfü'l-Hafa, II, 1997)]" hadis-i şerifi ile örtüşmektedir. Ayetin bu şekildeki tefsiriyle Necm suresinin 39. ayetin mealinde herhangi bir çelişme görülmemektedir. 40 ve 41. ayetlerin meali de şöyledir: "Ve çalışması da ileride görülecektir. Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir. İnsanın her çalışması kendinin olmaz. İnsana ait olan ancak çalışmasıdır. Ancak hiçbir çalışma da boşa gitmez. Onun semeresini hemen görmeye kalkışmak doğru değildir (Elmalılı VII, 50-53)".

Müslümanlara celaliyle tecelli eden Cenabıhak (cc.) gayrimüslimlere karşı sessiz kalıyor ve onlara mühlet veriyor. Belki de milletin hakkından hayırlısı böyledir. Bahsi geçen çalışma hemen olmasa bile kıyamet günü mutlaka karşılık görecektir, belki de günahkâr bir kavim şahadet rütbesine erişecektir.

İkinci Şiir: 3 Ocak 1913

أَوْمَلْظَأَأَبُ قَيَّوَأَخْ مَهْتِيُبُ مَكَلْتَفْ مَيَحْرَكَا نَمَحْرَكَا هَلَلَا مَسِبْ

"İşte sana onların kendi yolsuzlukları yüzünden ıpsız kalan yurtları..."

(Kur'an-ı Kerim 53/Nemil, 52)

Salih Peygamber (as.)'in kavmi onu dinlemeyip iki gruba ayrıldı. Fesatçı bir grup Salih (as.)'ı ve ailesini yok etmek istiyordu. Sonunda ilahî kudret tecelli etti ve Semut ülkesinin altı üstüne geldi. Ayetin tefsirinde Cenabıhakk (cc.)'in günah ve yolsuzlukların cezasını vermekte acele etmediği ancak Semut Kavminin inkârla kalmayıp zulüm ve saldırıda sınırı aştığı için böyle bir cezaya maruz kaldığı, Mekkelilerin durumunun da Semut kavmine benzediği, bu sebeple ilahî azabın hatırlatıldığı yorumu yapıyor. [Kur'an-ı Kerim (Tercüman Gazetesi) s. 382 (dn. 21-24)] Cihan Harbi öncesinde Akif bu ayetle Müslümanların durumu arasında bir benzerlik kuruyor. Şiir 3 Ocak 1913'te yazılmıştır. Bu tarihte Birinci Cihan Harbi başlamamıştır. Trablusgarp ve Balkan harplerinden yeni çıkmışız. Şiirin ilk iki bendinde İslam diyarının çiğnenmesi ve milletin durumu, üçüncü bente yurdun eski hâli, dördüncü bente ise sığınacak bir yer dahi kalmadığı anlatılıyor.

Şiir bütünüyle İstiklal Marşı, Çanakkale Şehitleri ve Bülbül şiirleriyle âdeta örtüşmektedir. Şiirin ikinci bölümünde işgalcilerin yurdumuzda işlediği şenat ve cinayetler tasvir ediliyor. Bendin sonuna doğru tariz yoluyla Müslümanlığın en büyük cinayet olduğu, bu cinayete karşılık ilahî cezanın küçük kaldığı anlatılıyor. Akabinde bizim hissizliğimizi, Şark'ın lakaytlığını, maruz kaldığımız darbeleri, ehlihalibin hayâsızlığını, sözüne güvenilmezliğini, maskeli vicdanını ve medeniyetin maskaralığını "tükürün" nidasıyla lanetliyor. Bu nida 5. bente

«Bize efkâr-ı umûmiyyesi lâzım Garb'ın;
O da Allah'ı bırakmakla olur» herzesini,
Halka îman gibi telkîn ile, dînin sesini
Susturan aptalın idrâkine bol bol tükürün!..

ifadeleriyle tekrarlanır.

4. bendin sonu ve 5. bent ayetin tefsirinden hareketle Semut kavminin helak sebebi, İslamiyet'in doğuşu ve yayılışı sırasında Mekkelilerin durumu ile Cihan Harbi öncesindeki Müslümanların durumu arasında bir bağ kurulmaktadır.

Müslümanların bu belalara maruz kalmasının sebebi olarak onların duygusuzluğu, lakaytlığı ve cehaleti gösterilmektedir.

Şiir bu yönüyle ilk şiirin sonundaki ayetle irtibatlı görülebilir.

Üçüncü Şiir: 6 Mart 1913

نَاطِحُ قَوْلَايَ نَمَّيْ لَأَلْهَاقُوا رَايَ رَايَ رَايَ تَلَا قَاذَا مَلَسُو هَيْلَ عُلْدَا يَلَصُ لَأَلْهَاقُوا لَأَلْهَاقُوا لَأَلْهَاقُوا
دِي دَحْلَا مَهْيَلَعِ طَلَسُو رَصْنَا عَفْرُو رَرْضَلَا لِيْزَن

“Nizar oğulları: Yetişin ey Nizar oğulları! Yemenliler de: Yetişin ey Kahtan oğulları! dedi mi, hemen tepelerine felaket iner; hemen Allah’ın nusreti üzerlerinden kalkar hepsine birden de kılıç musallat olur.” (Hadis-i Şerif)

Ayestefanos Antlaşması (1878)’yla Romanya, Sırbistan ve Karadağ’a bağımsızlık verildi. Uşi Antlaşması (1912)’yla Trablusgarp, Bingazi, On iki Ada, Ege adaları İtalya’ya bırakıldı. 1912-13 Balkan Savaşı’nın ilk evresinde hemen hemen bütün Rumeli Balkan devletlerine bırakıldı. Savaşın ikinci evresinde Edirne ve Doğu Trakya’nın bir bölümü geri alındı. Böylece Rumeli’deki toprakların % 83’ü, nüfusun da % 69’u yitirilmiş oldu. Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)’na katılan Osmanlı İmparatorluğu savaş süresince 7 cephede (Doğu Anadolu, Kafkasya, Çanakkale, Irak, Filistin, Suriye ve Makedonya) çarpıştı.

Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk,
Bak, nasıl doğranıyor? Kalk, baba, kabrinden kalk!1
Diriler koşmadı imdâdına, sen bari yetiş...
Arnavutluk yanyor... Hem bu sefer pek müthiş!

Üç beyinsiz ve şarlatan yüzünden üç milyon kişinin düştüğü duruma dikkat çekiliyor. Annesinin, babasının, dedesinin, kabirlerinin tarumar olduğu; Yıldırım’ın yarıp geçtiği yolun harabiyeti, şehit Murat Han’ın kanının yerde kaldığı, milletlere meydan okuyan necip kavmin ortalarda görünmediği, namahreme eşinin kızının adını söylemeyi haysiyetsizlik sayan erlerin kalmadığı; haremlik selamları dinlemeden fuhşu teşvik edenlerin ortalarda dolaştığı tasvir edilirken Hırvat, Sırp, Karadağlı, Bulgar, Yunanlılar olumsuz vasıflarla anılır, Arnavutluk ve diğer vatan topraklarında ırzın heder edildiği, kan dökmenin helal kabul edildiği anlatılır. Bunun sebebi olarak da kavmiyetçilik gösterilir. Bir milletin, kavmini üstün görürken diğerlerini tahkir etmesini şer’en küfür kabul eder.

«Arnavutluk» ne demek? Var mı şerîatta yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!
Arab’ın Türk’e; Laz’in Çerkeş’e, yahut Kürd’e;
Acem’in Çinli’ye rüçhânı mı varmış? Nerde!
Müslümanlıkta «anâstır» mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyyeti tel’in ediyor Peygamber.
En büyük düşmanıdır rûh-ı Nebî tefrikanın;
Adı batsın onu İslâm’a sokan kaltabanın!

Bu parçalanma devam ettiği takdirde
Ne Araplık ne de Türklük kalacak aç gözünü!
Dinle Peygamber-i zîşânın ilâhî sözünü.
Türk Arapsız yaşamaz. Kim ki «yaşar» der, delidir!
Arab’ın, Türk ise hem sağ gözü, hem sağ elidir.¹
Veriniz baş başa; zira sonu hüsrân-ı mübîn
Ne hilâfet kalıyor ortada, billâhi ne din!
«Medeniyyet!» size çoktan beridir dış biliyor;
Evvelâ parçalamak, sonra da yutmak diliyor.
Arnavutlar size ibret olacakken, hâlâ,
Ne bu şûrîde siyâset, ne bu fâsîd dâva?

...
Bunu benden duyunuz, ben ki evet, Arnavud’um...
Başka bir şey diyemem... İşte perişan yurdum!..

Medeni âlemin ülküsü ülkemizi parçalamak ve yutmaktır. Bunun en iyi örneği de Arnavutların tahrik sonucu ayrılmaları ve içine düştükleri hazin sondur.

Dördüncü Şiir: 27 Mart 1913

سَيُّمِي أَيُّ آلِ هُنَّ إِلَّا هَلَّلَا حُورَ نَمِ أَوْسَى يُيَاتِ الْوَيْحَ وَأَوْ فُسُؤِي نَمِ أَوْسَسَ حَتَفَ أَوْ هَذَا يَنْبِ أَيُّ مَيِّ حَرَّلَا نَمِ حَرَّلَا هَلَّلَا حُورَ نَمِ
نُورِفَاكُلَا مَوْقَلَا إِلَا هَلَّلَا حُورَ نَمِ

“Oğullarım! Gidiniz de Yusuf’la kardeşini araştırınız: hem sakın Allah’ın inayetinden ümidinizi kesmeyiniz. Zira kâfirlerden başkası Allah’ın inayetinden ümidini kesmez.”

(Kur’an-ı Kerim 12/Yusuf, 87)

Hz. Yusuf (as.)’tan sonra Bünyamin’in Mısır’da alıkonması, Hz. Yakup (as.)’un üzüntüsünü artırmışsa da ferahlatıcı günlerin yakın olduğunu ona ilham etmiştir. Çünkü her sıkıntıdan sonra mutlak bir ferahlık ve genişlik vardır, yeter ki kul sabretmesini bilsin. Nitekim o da, “Bana düşen güzel bir sabırdır.” diyerek Hakk’a teslimiyetini göstermiştir. Her şeye rağmen Allah (cc.) yegâne feyiz ve rahmet; ümit ve güç; inayet kudret kaynağıdır. [Kur’an-ı Kerim (Tercüman Gazetesi), s 247 (dn. 14)]

Âfîyi karanlık göyerek azmi bırakmak...

Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak.

...

Âfîyi karanlık görüvermekle apıştın?

Esbâbı elinden atarak ye’se yapıştın!

...

Âlemde ziya kalmasa, halk etmelisin, halk!

Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!

...

Ye’s öyle bataktır ki; düşersen boğulursun.

Ümmîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!

...

Mâdâm ki alçaklığı bir, ye’s ile şirkin,

Mâdâm ki ondan daha mel’un daha çirkin

Bir seyyie yoktur sana; ey unsur-i îman,

Nevmîd olarak rahmet-i mev’ûd-i Huda’dan,

Geleceği karanlık göyerek azmi bırakmanın sebeplere yapışmadan ümitsizliğe düşmenin yanlışlığı sert bir şekilde yerildikten sonra azim ve ümitle hayata sarılma tavsiye edilir. Yeis ile şirk aynı seviyede tutulur. “Vatan tehlikede” seslerine karşı tek kolla dahi olsa işin bir ucundan tutulması gereği vurgulandıktan sonra meşhur beyit irat edilir.

Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır.

Feryadı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar...

Şiir ümitsizliğe düşmeme tavsiyesiyle biter.

«İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!» deme, yılma.

Ey millet-i merhûme, sakın ye’se kapılma.

3 Ocak, 6 Ocak, 6 Mart 1913’te yazılan şiirlerde bedbinlik hâkimken 27 Mart’ta yazılan bu şiirde yeis şirkle eşit tutulur ve ümit, sebat, azmin yitirilmemesi ayetin gereği olarak kabul edilir.

Beşinci Şiir: 10 Nisan 1913

أَنْمِءَ أَهْفَسُ لَلْعَفِّ أَمْبِ أَنْكَلُهُتْ أَمْ حَرَّلَا نَمِ حَرَّلَا هَلَّلَا حُورَ نَمِ

“İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden, bizi helâk eder misin, Allah’ım?”

(Kur’an-ı Kerim 7/Araf, 155)

Ayetteki ibarenin ön ve son kısmı: “... Ne vakit ki, onları şiddetli sarsıntı tuttu; Musa dedi ki: ‘Ey Rabb’im! Dileseydin bundan önce onları, beni de yok ederdin. Bizden birtakım beyinsizlerin yaptıkları (kötülükten) do-layı bizi helâk mi edersin? Doğrusu bu senin bir denemendir ki, dilediğini onunla saptırır; dilediğini de doğru yola eriştirirsin...”

Hz. Musa (as.) Tur’dan dönünce kavminin buzağıya tapmakta olduğunu gördü. Kavmine öfkelen-di. Töv-be ve ibadet için 70 kişiyi ayırdı. Bu sırada onları şiddetli bir sarsıntı tuttu. Bunun üzerine Hz. Musa “Ey Rabb’im! Dileseydin bundan önce onları, beni de yok ederdin. Bizden birtakım beyinsizlerin yaptıkları (kö-

tülükten) dolayı bizi helâk eder misin?” diye niyazda bulunur. Ayetin tefsirinde öncekilerin affedildiği vurgulanırken sonrakiler için de affin istendiği yorumu yapılır. [Kur’an-ı Kerim (Tercüman Gazetesi) s 170 (dn. 21-24), Yazır IV, 58]

Şiirde Müslümanların içine düştüğü durum anlatılır ve zalimlerin zulmünün devam ettiği, mazlumların ezildiği hakikati karşısında iş âdeta isyan boyutuna vardırılır.

*Yâ Râb, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı?
Mahşerde mi biçârelerin, yoksa felâhı!
Nûr istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!
«Yandık!» diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!*

...
*Mazlûmu nedir ezmede, ezdirmede mânâ?
Zâlimleri adlin, hani öldürmedi hâlâ!*

Şiirin bütününde devam eden feryat , sonlara doğru bir nevi ümitsizliğe dönüşür.

*Eyvah! Beş on kâfirin îmânına kandık;
Bir uykuya daldık ki: Cehennemde uyandık!
Mâdâm ki, ey adl-i ilâhî yakacaktın...
Yaksaydın a mel’unları... Tuttun bizi yaktın!*

...
*Yetmez mi musâb olduğumuz bunca devâhî? 6
Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i İlâhî!*

10 Nisan 1913’te yazılan bu şiir umumi olarak milletin maruz kaldığı felakete karşı itiraz mahiyetindedir. Daha doğrusu şiir bu felaket karşısında Cenabıhakk (cc.)’in adaletinin tecellisi hususunda bir dua mahiyetindedir.

Oysa bir sonraki ayette Cenabıhakk (cc.) “Azabıma kimi dilersem onu uğratarım, rahmetim ise herşeyi kapsayıp kuşatmıştır.” buyrulur. “Onunla beraber indirilen nura uydular, işte kurtuluş ve mutluluğa erenler onlardır. [Kur’an-ı Kerim (Tercüman Gazetesi) s 171]” fermanıyla sonlanır. Ayetin Elmalılı tarafından yapılan tefsirinde “Rahmeti her şeyi kapsadığı hâlde Allah, o her şey içinden her kimi azaplandırmayı istese, azabını ona isabet ettirir, iradesine kimse müdahale ve itiraz edemez. Azabı tamamen doğru ve hak olur. Şu hâlde **ya bu azapta da o kimseler için bir rahmet vardır, ya da o kimseler merhamete değmezler, azabı hak etmişlerdir.** ... Ben o zahmeti, o yazılmasını istediğin iyiliği ve hayrı o kimselere yapacağım ki takva ehle olacaklar, her türlü vazifelerini yapıp, isyan ve şüphelerden korunacaklar. Başta olmasa bile en azından sonunda korunacaklar.rahmetin kapsamı kaynak, Allah’ın azabı istemesi de orta ve son itibarıyladır. Demek ki, rahmet asıl; azap ise ikincildir. ...Evvvelinde rahmetin kapsamında iken, sona azabın sahasına giriyor, azaba uğruyor. Demek ki, rahmetin kapsamına girmeyen hiçbir şey yok, ancak azabı tadan da olacak, tatmayan da (Yazır IV, 59, 60).”

Bütün bunları bilen Akif’in sitemi Muhammet (sav) ümmeti namına Cenabıhakk (cc.)’a iltica ve tövbe olarak görülmelidir.

Altıncı Şiir: 24 Nisan 1913

نَوْمٌ عَيْالٍ نَيِّدٌ اَوْ نَوْمٌ عَيْ نَيِّدٌ اَيُّوْتَسِّي لَهٗ مَيِّحْرًا نَمَّحْرًا لِهَلَّا مَسْبِ

“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” (Kur’an-ı Kerim 39/Zümer, 9. ayetin bir kısmı)

Şiir bilenleri insan, bilmeyenleri hayvan olarak nitelemeyle başlar. Son felaketin cehaletten kaynaklandığı, milletin bu yüz karasından kurtulmaya çalışması gerektiği, bütün kavimlerin hızlı bir şekilde müstakbele koştuğu, milletin bu coşkunun ahengine uymadığı takdirde boğulacağı vurgusuyla devam eder.

*Olmaz ya... Tabii... Biri insan, biri hayvan!
Öyleyse, «cehalet» denilen yüz karasından
Kurtulmaya azmetmeli baştanbaşa millet.
Kâfi mi değil, yoksa bu son ders-i felâket?*

...
*Akvam o büyük nehre katılmış birer ırmak...2
Elbet katılır... Hangisi ister geri kalmak?*

...
Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık,

*Silkin de muhîindeki zulmetleri yak, yık!
Bir baksana: Gökler uyanık, yer uyanıktır;
Dünyâ uyanıkken uyumak maskaralıktır!*

Şiir cehaletin gerçek düşman olduğu Allah (cc.)'tan utanmanın bile ilimle olabileceği düşüncesiyle son bulur.

*Ey hasm-ı hakîkî, seni öldürmeli evvel:
Sensin bize düşmanları üstün çıkararak el!
Ey millet, uyan! Cehline kurban gidiyorsun!
İslâm'ı da «batsın!» diye tutmuş, yediyorsun!
...
Lâkin, ne demek bizleri Allah ile iskât?
Allah'tan utanmak da olur ilm ile... Heyhat!*

Bu manzumede problemin cehaletten kaynaklandığı ve çözüm yolunun da ilimle olabileceği tespitinde bulunulur.

Yedinci Şiir: 29 Mayıs 1913

هَلْ لَابِ نُونٍ مُّؤْتَوِرٍ كُنْ مَلَا نِعَ نَوَهْنَتَو فَوْرُ عَمَلَابِ نَوْرُمَاتِ سِ ان لِّل تَجْرُحُ اَقْمَ رِي خ مَتْنُكْ مِي حَرَا نِم حَرَا هَلْ لَابِ مَسِبِ

“Siz, iyiliği emr eyler, kötülükten nehy eder, Allah'a inanır olduğunuzdan, insanların hayrı için meydana çıkarılmış en hayırlı bir milletsiniz...”

(Kur'an-ı Kerim 3/Aliimran, 110. âyetin ilk yarısı; 2/368)

*Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:
Gelmişiz dünyâya milliyet nedir öğretmişiz!
Emr-i bilma'rûf imiş ihvân-ı İslâm'ın işi,
Nehy edermiş, bir fenalık görse, kardeş kardeşi.*

beyitleriyle başlayan şiir din, ahlak, irfan, adalet, ihsan cihetinde bu milletin benzerinin tarihte görülmediğini, eskiden Müslümanların işinin Allah (cc.)'ın emrini yerine getirmek, fenalıktan sakınmak olmasına mukabil şimdi iyilikten kaçınıldığı, kötülüğün meydana kol gezdiği anlatılıyor.

...
*Kimse haksızlıktan etmezmiş tegafül ihtiyar;
Ferde râci' sadmeden efrâd olurmuş lerzedâr.
Biz, neyiz? Seyreyle artık; bir de fikret, neymişiz?
Din de kürkün aynı olmuş: Ters çevirmiş giymişiz!*

Nehy-i ma'rûf (İyiliği yasaklamak) emr-i münker (Fenayı, kötüyü buyurmak)'dir gezen meydana bak!

Bizi bu hâle düşüren aldırmaçlığımız, yazarların ahlâkî yozlaştırmasına karşı suskun kalışımız, şeraitin hükümlerini tenkit edenlerden nefret etmeyişimiz, çıkarımıza hâle geldiğinde yeri göğü inletişimizdir.

*En metîn ahlâkımız yahut görüp aldırılmamak!
Yıktı bin mel'un kalem nâmûsu, bizler uymadık;
«Susmak evlâdır» deyip sustuk... Sanırsın duymadık!
Kustu, bin murdar ağız şer'in bütün ahkâmına;
Âh! Bir ses bari yükselseydi nefret nâmuna!*

...
*Sonra, şayet şahsınun incinse, hattâ, bir tüyü,
Yer yıkılmış zanneder seyreyleyen gümbürtüyü!*

Eskiden millet Allah'ın emirlerini yerine getirip, yasaklarından kaçınırken, şimdi tam tersi olarak iyiliği yasaklayıp, kötüyü emretmeye başlamış, milletin ahlak, irfan, adalet, ihsan duyguları körelmiştir.

*Çare Allahu Tealâ (cc.)'nın bize utanma hissi vermesidir.
Göster, Allah'ım, bu millet kurtulur, tek mu'cize:
Bir «utanmak hissi» ver gâib hazînenden bize!*

Sekizinci Şiir: 29 Mayıs 1913

نُودِسْفُ الْمَاهُ مَهْمَنْ أَلَا نُوحِلْصُمُ نَحْنُ أَحْنَاءُ أَوْلَاقِ ضَرَّالْأَيُّفِ أُوْدِسْفُتَالْمُهَلِّ لِيَقِ أَذِوْ مَيِّحْرَالْأَنْمَحْرَالْأَلِإِلْمَسْبِ
نُودِعْشِيَالْأَنْكَلُو

“Onlara: Yeryüzünde fesat çıkarmayın!” denildiği zaman, ‘Biz ıslahtan başka bir şey yapmıyoruz!’ derler. Gözünü aç, iyi bil ki: Onlar yok mu, işte asıl müfsit onlardır, lakin farkında değiller.”

(Kur’an-ı Kerim 2/ Bakara, 11-12. ayetler; 1/197)

Bazı münafıkların Evs ve Hazreç kabilelerini ifsat etmek istemelerine rağmen bu kabilelerden bir kısım insanlar Peygamber (asm.)’e biat ettiler. Bu ve sonraki ayetlerde Müslümanların şuurlu olmaları gerektiği, münafıklara aldanmaması vurgusunda da bulunulur.

Aynı durumun Akif’in yaşadığı dönemde de olduğu, ehlihak görünen münafıkların milletin dini ve namusu üzerinde oyunlar oynamaya çalıştıkları, bunların gitmesi hâlinde bütün İslam âleminin perişan olacağı anlatılır.

*Ey vatansız derbederler, ey denî kundakçılar!
Milletin, az çok, duran bir dîni, bir nâmûsu var.
Şimdi nevbet onların... Yansın da onlar, öyle mi?
Tarumar olsun bütün bir Müslümanlık âlemi...*

Yıkılan hiçbir şeyin yerine yenisini koymadığımız, fakat yine de bunun tamirinin sebat ve ciddiyet sayesinde mümkün olabileceği, lakin aile müessesesinin yozlaşması durumunda bunun telafisinin olmadığına dikkat çekilir.

*Hangi bir bünyânı mahvettik de ıslâh eyledik?
İşte vîran memleket! Her yer delik, her yer deşik!
Bunların ta’îmîri kabil... Olsa ciddiyet, sebat;
Lâkin, Allah etmesin, bir düşse şayet, âilât,*

Ailedeki inkılâp insanı deyyus yapar. Oysa bütün milletlerde, özellikle büyük milletlerde dinî hissiyat çok kuvvetlidir. Bir de milletteki hissiyatı öldüren şeyin din olduğu aldatmacası var.

*«Âîl bir inkılâb olsun!» diyen me’yûs olur,
Başka hiçbir şey kazanmaz, sâde bir deyyus olur.1
Çünkü «çıplak» inkılâbâtın rezalettir sonu...
Ey denî kundakçılar, biz sizde çok gördük onu!
Bir de halkın dîni var, sık sık taarruzlar gören.
Hâle bak: Millette hissiyatı oymuş öldüren!*

Din duygusu olmayan millet yoktur. Büyük kavimler dine sarılarak yükselmiştir.
*Hangi millettir ki efradında yoktur hiss-i din?
En büyük akvama bir bak: Dîni her şeyden metin.*

Karışıklık çıkarmak isteyenlerin Batı’yı bilmediği, Şark’a da bakmadığı görgüsüz, utanmaz, milletin düştüğü duruma kayıtsız körü körüne Garp taklitçisi oldukları tespitinde bulunulur.

*Şarka bakmaz, Garb’ı bilmez, görgüden yok vâyesi;
Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütünü sermâyesi !..*

Manzume, hakkın yanında görünen fesat çıkarıcıların milletin din, namus ve aile düzenini yıkmaya uğraşmalarını konu edinir. Oysa yıkılan kurumların veya değerlerin yerine yenisini koymadığımız da bir vakıdır. Manzumede büyük kavimlerin din sayesinde yükseldikleri, yıkılan müesseselerin sebat ve ciddiyet sayesinde yeniden canlandırılabilceği, aile kurumunun yozlaşması hâlinde bunun telafisinin mümkün olmayacağı üzerinde durulur.

Dokuzuncu Şiir: 5 Haziran 1913

وَوُوْ يَتَوَمُّلَا يِيْحَمَلْ لَلِدِّ نِيْ اَهْتَوْمَ دَعَبْ ضَرَّالْأَيُّفِ يِيْحِيْ فَيِّكَ هَلِّلَا تَمَحْرَ رَأْتَا يَلِيْ رُظْنِ أَفِ مَيِّحْرَالْأَنْمَحْرَالْأَلِإِلْمَسْبِ
رِيْدَقِيْ عِيْشِ لِكْ يَلَعِ

“Allah’ın âsâr-ı rahmetine bir baksan a! Toprağı, öldükten sonra tekrar nasıl diriltiyor? İşte o Allah, bütün ölüleri muhakkak diriltecek, hem o her şeye kadirdir.”*

(Kur’an-ı Kerim 30/Rum, 50)

Ayet “Yeryüzünün kuruyup çerçöp hâline geldikten sonra belli kanunlarla tekrar yeşerip dirilmesi, Allah (cc.)’ın güzel eserlerinden biri ve öldükten sonra dirilmeyi kanıtlayan belgelerinin en önemlisidir. Böylece Allah, kudretini yeryüzünde bitkiler ve canlılar âleminde izhar ederken, insanlar öldükten sonra onları yeniden diriltmek için de kudretini izhar edeceğini müjdeliyor.”

*Manzume ayetin mazmununu içeren tasvirlerle başlar:
En kısır toprak doğurmuş, emzirir birçok nebat;
Fıskırır bir damlacık ottan tutup sıksan, hayat!
Dün, kemikten külçe halindeydi her çıplak fidan;
Bak: Ne sağlam kan, bugün, dolgun yüziünden damlayan!
...
Silkinip çıkmış o mahbesten, bugün, bir kâinat.
Dün, ne matemdeydi âlem! Yer hazin, gökler hazin;*

Vatanın yad ayaklar altında çiğnenmesi sebebiyle dikkatlere sunulan bu tablonun bile Akif’te hiçbir duygu uyandırmadığı anlatılır.

*Bir değil, yüz bin bahar indirse hattâ asuman;
Hiç kumuldanmaz benim ruhumda kök salmış hazan!
...
Aşinalık yok, hayâlin konsa en bildik yere,
Yâd ayaklar çiğniyor: Düşmüş vatan yâd ellere!*

Evlerden yetimlerin iniltileri yükselirken bülbül sesi dinlemek mümkün müdür? Milletin en büyük derdi duygusuzluktur.

*Duygusuz olmak kadar dünyâda lâkin derd yok;
Öyle salgınmış ki mel’un: Kurtulan bir ferd yok!*

Cenabıhakk (cc.)’ın ihsanının genellikle bu yaratılıştaki olanlar üzerinde tahakkuk ettiği düşüncesinden hareketle ilahî esintinin bu milletin üzerinden de geçmesi ve onların uyanması istenir. Bizim canlanmamız sonucu bütün can ve kanların, yani İslam âleminin canlanacağı düşünülür.

*Başka tıynetler mi hep şayan olan ihsanına?
Âh, yükselsem de bir düşsem senin dâmânına!
Bir nesîm ister kumuldanmak için canlar bugün;
Bir nesîm olsun, İlâhî... Canlanır kanlar bütün.
Nev-bahârın ruhu etsin bir de bizlerden zuhur...
Yoksa, artık Sûr-i İsrâfîl’e kalmıştır nüşûr!*

Manzumeye konu olan ayeti takip eden 51-53. ayetlerin meali de şöyledir: “**51.** (Sıcak kavurucu) bir rüzgâr göndersek de (bitkileri) sararmış görseler, hemen arkasından nankörlüğe başlarlar. **52.** Çünkü sen, herhâlde ölülere işittiremezsin; duyuramazsın. **53.** Ve sen, körleri, sapıklıktan doğru yola çevirecek de değilsin. Sen, ancak ayetlerimize inananlara duyurabilirsin ki onlar Müslümanlardır.”

Mevzubahis olan ayetle -“... İşte o Allah, bütün ölüleri muhakkak diriltecek...”- ilk şiirin istinat ettirildiği ayeti takip eden -“Geceyi gündüzün de içine sokarsın. Ölüden diri çıkarırsın, diriden de ölü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsin. (Kur’an-ı Kerim 3/Alimran, 26)”- ayeti müjdeleyicidir ve sonucu belirler.

Onuncu Şiir:

Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi 30 Mayıs 1914

*Yıllar geçiyor ki, yâ Muhammed,
Aylar bize hep muharrem oldu!
Akşam ne güneşli bir geceydi...
Eyvah, o da leyl-i matem oldu!¹*

Âlem bugün üç yüz elli milyon
Mazlûma yaman bir âlem oldu:

Çiğnendi harîm-i pâki şer'in;
Nâmûsa yabancı mahrem oldu!

Beyninde öten çanın sesinden
Binlerce minare ebkem oldu.²

Allah için, ey Nebiyy-i mâsûm,
İslâm'ı bırakma böyle bîkes,
İslâm'ı bırakma böyle mazlûm.

Muharrem ayında Hz. Hüseyin (ra.) şehit edilmişti. Şimdi ise şeriâtın temiz mahremiyeti çiğnenmesi, çan sesleriyle binlerce minare suskun kalmasına bakarak Hz. Peygamber (asm.)'in ruhaniyetinden yardım talebinde bulunuyor.

Hakk'ın Sesleri'nin son kısmında Akif'in şiirini irdeleyen ve Akif'in yârican, üstadıhakim ve Hazret olarak nitelendirilen "Dinî, Felsefî Musahabeler" yazarı Ferit adlı zatın bir nevi poetik görüşlerini kapsayan bir makale bulunmaktadır. Önemli sayılması gereken bu yazıdan birkaç alıntı aktarmak yerinde olacaktır:

... Lisanınazma -mahiyetini tağyir etmeksizin- müstait olduğu inkişafı verdin. Türkçenin nazma gayet elverişli olduğunu eserinde ispat ettin...

Herkesin lisanında bir tasarrufumahsûs icrasına salahiyattar olması bir hadde kadar mücaz olabilir: O haddi tecavüz edenlere: «Dur!» demek lazım gelir. Halbuki lisanımızda icrayıtasarrufata kıyam edenler, teceddüt gösterenler, hiçbir hadde riayet etmiyorlar; hiçbir mikyasa tabi olmuyorlar; onun için lisanımız da günden güne çığırından çıkıyor.

... Çok kimseler de şiirin hakikatini, şiirde gösterilebilecek tasarrufatın hadditabiisini tayinden âciz olduklarından bu başkalklara teceddüt, yahut kemalisanat nazarıyla bakıyorlar... İhtimal ki «Sanat sanat içindir; sanattan maksat yine sanattır; sanatta dinî, ahlaki, siyasi bir gaye aramak abestir» diye, senin mesleğine itiraz edenler, onu hoş görmeyenler vardır. Fakat o hâlde, yani sanat hakkındaki bu düstur kabul edildiği takdirde, onu dinsizliğe, ahlaksızlığa da alet ittihaz etmemek lazım gelir.

... Çünkü sen sanatta gaye aramıyorsun; lakin gayede sanat arıyorsun... (30 Mayıs 1913)

Sonuç

Safahat'ın Hakk'ın Sesleri bölümünde on manzume ve bir nesir bulunmaktadır. Onuncu manzume (30 Mayıs 1914) hariç tutulursa ilk dokuz manzume 1913 yılının Ocak, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında yazılmıştır. Şiirler yazılış tarihi itibarıyla hemen hemen belirtilen sıradadır. Yalnız birinci sıradaki şiir ikinciden yedi gün sonra, yedinci sıradaki de sekizinciden yedi gün sonraki tarihi taşımaktadır. Akif'in sanatını öven metin de bu tarihler arasındadır. Bu durum Hakk'ın Sesleri bölümünün tamamlandığını göstermektedir. Onuncu sıradaki manzumenin ise bir mevlit gecesi yıldönümünde kaleme alındığı ve diğer manzumelerdeki mevzuu dile getirdiği görülmektedir.

Şiirlerin 1913 yılında yazıldığı dikkat çekmektedir. Bu tarih Birinci Cihan Harbi'nden önceki Trablusgarp ve Balkan Harpleri sonrasına tekabül etmektedir.

Hakk'ın Sesleri'ndeki dokuz manzume Müslümanların içinde bulunduğu durumun şiirsel anlatımı mahiyetindedir. Yapılan yanlışlar, içinde bulunulan durum, insanların çaresizliği ve çözüm yolları üzerinde durulur.

İlk şiirde Müslümanlara celaliyle tecelli eden Cenabıhak (cc.)'in gayrimüslimlere mühlet vermesi sorgulanır. Müslümanların bu belalara maruz kalmasının sebebi olarak onların duygusuzluğu, lakaytlığı ve cehaleti; milletin ahlak, irfan, adalet, ihsan duygularının körelmesi, iyiliği yasaklayıp, kötüyü emretmeye başlaması (2., 6. ve 7. şiirler); geleceğin karanlık görülmesi, sebeplere yapışılmaması (4. şiir) gösterilir.

Suretihaktan görünen fesat çıkarıcıların milletin din, namus ve aile düzenini yıkmaya uğraşmalarına aldanmamak gerektiği, çünkü yıkılan kurumların veya değerlerin yerine yenisini konulamadığı üzerinde durulur (8. şiir).

Bir milletin, diğer kavimleri tahkir etmesini şer' en küfür kabul edilir. Bunun sonucunun parçalanma olduğu vurgulanır. Örnek olarak da Arnavutluk gösterilir. (3. şiir)

Müslümanların düştüğü durum karşısında içine düşülen sıkıntının bitmesi için isyan derecesinde Allah'ın adaletine sığınılır. 5. (22. şiir)

Büyük kavimlerin din sayesinde yükseldikleri, yıkılan müesseselerin sebat ve ciddiyet sayesinde yeniden canlandırılabilceği, ümit, sebat, azmin yitirilmemesi gerektiği (4. ve 8. şiirler) çözüm yolunun da ilimle olabileceği (6. şiir) üzerinde durulur. Bizim canlanmamız sonucu bütün İslam âleminin canlanacağı düşünülür (9. şiir)

Cihan Harbi'nde ve İstiklal Savaşı'nda mücadeleci, milleti harekete geçirici bir Akif ortaya çıkar. Sonradan yeni rejimle kısmen ters düşer ve hayatının geri kalanını yurt dışında geçirir, fakat ilahî bir tecelli olarak yine de Türkiye'de vefat eder.

Kaynakça

Ersoy, Mehmed Âkif, **Safahat**, Dokuzuncu Basım, (Hzl. Ömer Rıza Doğrul) İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İst. 1974, s. 189-235.

Ersoy, Mehmet Akif, **Safahat**, (Hzl. Ömer Rıza Doğrul) Elips Kitap, Ank. 2007, s. 197-224.

Kur'an-ı Kerim, Tercüman Gazetesi Yay.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, **Hak Dîni Kur'an Dili** (1,2, 3, 4, 5, 6, 7. ciltler), Çelik-Şura Yay., İst.

MEHMET AKİF'İN "HİKMET" CEPHESİ

Ahmet SEVGİ*

Konumuz; İslâmî hassasiyetleri ile tanınan Mehmet Akif'in hikmet cephesi olduğuna göre, öncelikle Hz. Peygamberin şu hadisini hatırlamamız gerekecek: "Öyle şiiir vardır ki hikmettir; öyle beyan vardır ki sihirdir."¹ Resûlullâh'ın bu sözünden de anlaşılacağı üzere Şark'ta, daha doğrusu İslâm dünyasında şiiir denilince genellikle akla ya hikmet gelir ya da sihir... Mehmet Akif, bu iki şıktan "ahlâk ve âdâba dair kısa, özlü ve öğüt verici söz"² demek olan hikmet yolunu tercih etmiştir. Aşağıdaki mısralarda bunu açıkça görmek mümkün:

*Sâde pek sövme ki Peygamberimiz şî'ri sever.
-Vâkı'â "inne mine's-şî'ri..." büyük bir ni'met;
Dikkat etsen: Yine sevdikleri, lâkin, hikmet.
Ben ki Attâr ile Sa'dî'yi okur, hem severim;
Başka vâdîleri tutmuşlara ancak söverim.³*

Gerçekten de "Safahat" incelendiğinde hikmetli ifadelerin büyük bir yekûn teşkil ettiği görülür. Biz bu bildirimizde başta "insan" olmak üzere din, iman, çalışmak, hak-hukuk, ümit, ümitsizlik, his, hayâ, ahlâk... gibi cemiyeti ilgilendiren temel konularda Mehmet Akif'in hikmetli sözleri üzerinde durmaya çalışacağız.

Bilindiği üzere, insan yaratılmışların en şerefliisidir. Yeryüzünde Allah'ın halifesidir. O, melekten de üstündür. Her şey onun emrine verilmiştir. Allah'ın bütün sıfatlarının tecellî ettiği tek canlı insandır. Dolayısıyla, "âlemden murat âdemdir" denilir... Ancak, bu kadar yüce vasıflara sahip olan insanoğlunun Kur'an'da: "Onlar hayvanlar gibidir, belki daha aşağı..."⁴ şeklinde tavsif edilen derekelere düştüğü de olur. Mehmet Akif'in:

*Nasıl olmak gerektir şimdi ef'âlin ki hem-pâyen
Behâim olmasın kadrin melâikten muazzezen?⁵*

beytinde ifade ettiği gibi, rütbesi melekten üstün olan insanın "hayvan" derekesine düşmemesi için ne yapması gerekir?

İnsan "sûret" ve "sîret"ten mürekkeptir. Onun maddî yönünü "sûret", mânevî cephesini de "sîret" oluşturur. Lâkin Mevlana'nın ifadesiyle: "Eğer insan sûretle insan olsaydı Ahmed'le Ebucehil müsavi olurdu."⁶ Demek ki insanı insan yapan, onu meleklerden üstün kılan sûret değil, sîrettir, yani ahlâkî terbiyedir. Akif:

1 Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, Beyrut 1408/1988, Cüz 1, s. 254-255.

2 "Hikmet; âdâb ve ahlâka müte'allık bâ'is-i ibret ü intibâh olan kelâm-ı mücmel." Bkz. Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lügati*, Maarif Vekâleti, İst. 1928, c. 2, s. 557.

3 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 301.

4 Bk. Araf Sûresi, 7/179.

5 Ersoy, age., s. 60.

6 Bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, Millî Eğitim Basımevi, İst. 1985, c. 1, s. 245.

*Sâde bir sözdür fakat hikmetlerin en mücmeli
Bir halâs imkânı var: Ahlâkımız yükselmeli.⁷*

derken bu önemli gerçeğe işaret etmektedir. Ahlâkın yükselmesi de gayet tabii, dinle imanla, Allah korkusuyla olacaktır:

*Ne irfândır veren ahlâka yükseklik, ne vicdândır;
Fazîlet hissi insânlarda Allâh korkusundandır.⁸*

Akif, “Hikmetin başı Allah korkusudur.”⁹ hadisi mucibince ahlâk ve faziletin kaynağının Allah korkusu olduğu inancındadır. Allah korkusu tabii ki herhangi bir tehlike karşısında duyduğumuz korkudan farklıdır. Allah korkusu, Allah’a karşı duyulan sevgi ve saygının bir tezahürü olarak insanları iyiliğe yönelten ve kötülükten sakındıran bir duygudur ki cemiyetin huzur ve refahı hatta yükselmesi bu duygunun yaygınlaşmasına bağlıdır.

Yüreklerden Allah korkusu çekilirse insanlar behimileşiyor. Esasen hayvanlar içgüdüleriyle hareket ettikleri için onların yaşama tarzlarında bir sapma olmuyor. Dün nasıl yaşıyor idiyşeler bugün de aynı şekilde yaşayıp gidiyorlar. Ama insan öyle mi? O, irade sahibi... Allah korkusundan ve âhiret duygusundan uzaklaşınca zalimleşiyor, hak-hukuk tanımız hale geliyor, insanlıktan uzaklaşarak diğer canlılar derekesine iniyor. Hatta onlardan daha kötü durumlara düşüyor:

*Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havfı Yezdân’ın
Ne irfânın kalır tesiri kat’iyyen, ne vicdânın
Hayat artık behîmîdir... Hayır ondan da alçaktır.¹⁰*

Mehmet Akif, Allah korkusunun bir meyvesi olan ahlak ve fazilet konusuna çok önem vermiştir. “Safahat”ın değişik yerlerinde bu mevzu üzerinde durmuş, ahlâken çöken bir toplumun ayakta kalamayacağını ısrarla vurgulamıştır:

*Fakat, ahlâkın izmihlâli en müdhiş bir izmihlâl;
Ne millet kurtulur, zîrâ, ne milliyet, ne istiklâl.
Oyuncak sanmayın! Ahlâk-ı millî, rûh-ı millîdir;
Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir.¹¹*

Ahlâkın iflâsının cemiyet için ölüm demek olduğunu söyleyen Akif, toplumu besleyen sosyal kaynakları değerlendirirken, bir ağacın en güçlü kökünün nasıl toprağın en derinine ineni ise bizi ayakta tutan ahlak ve faziletin de tarihin derinliklerinden akıp geldiğini, gıdasını da hiç kurumayacak olan dinden aldığını, dolayısıyla ümitsizliğe düşmememiz gerektiğini şöyle dile getirir:

*..... Bu millette fazîlet en uzun,
En derin köklere yaslanmada; hem sonra onun,
Bir mübârek suyu var, hiç kurumaz: Dîn-i mübîn
Hâdisât etmesin oğlum, seni aslâ bedbîn...¹²*

İslam’da kötümserliğin, ümitsizliğin yeri yoktur. Ümidini yitiren her şeyini yitirmiş demektir. Bize düşen, şartlar ne kadar olumsuz olursa olsun ümidimizi kaybetmeden azimle çalışmaktır. Geleceği karanlık görüp hayata küsmek, yapılacak bir şey kalmadı diyerek eli böğründe oturmamak insanoğluna yakışmaz:

*Âfîyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, emînîm, budur ancak.*

*.....
Ye’s öyle bataktır ki: Düşersen boğulursun!
Ümmîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!*

*.....
Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!
Ey elleri böğründe yatan şaşkın adam kalk!¹³*

7 Ersoy, age., s. 256.

8 Ersoy, age., s.249.

9 Aclûnî, age., s. 421.

10 Ersoy, age., s.249.

11 Ersoy, age., s. 249.

12 Ersoy, age., s. 370.

13 Ersoy, age., s. 175-176.

Mehmet Akif'in üzerinde durduğu en önemli meselelerden biri de şüphesiz ki çalışmaktır. Akif, diğer mevzularda olduğu gibi çalışma konusunda da ilhamını Kur'an'dan almıştır. Şairin "İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur." mealindeki âyete sık sık atıfta bulunduğunu, ayrıca söz konusu âyeti iki ayrı yerde lafzen iktibas etmiş olduğunu görüyoruz:

*"Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â" derken Hudâ;
Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha?¹⁴*

.....
*Cihân kânûn-ı sa'yin, bak nasıl bir hisle münkâdı!
Ne yaptın? "Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â" vardı!..¹⁵*

Hayat "haklar" ve "vazifeler" üzerine inşa edilmiştir. Haklarımızı aradığımız kadar vazifelerimizi de yerine getirmede titiz davranacağız. Yaşamak hakkımızsa çalışmak da görevimizdir. Yaşamayı hak tanıyan çalışmayı görev bilmelidir:

*Bekâyı hak tanıyan sa'yi bir vazîfe bilir;
Çalış, çalış ki bekâ sa'y olursa hakkedilir.¹⁶*

İnsanoğlu dünyaya yaşamak için gelmiştir. Yaşamak için de çalışmak gerekir. Bu sebeptendir ki dinimiz çalışmayı ibadet saymıştır. Tembelliğin, miskinliğin ve ihmalkârlığın dinde yeri yoktur. Esasen tembellik insan fitratına aykırıdır. İnsan olduğunu iddia eden çalışmak zorundadır:

*Atâlet fitratın ahkâmına mâdem ki isyândır;
Çalışsın, durmasın her kim ki dâvâsında insândır.¹⁷*

Mehmet Akif, hak-hukuk konusuna da çok önem vermiştir. Çünkü cemiyetin huzur ve refahı hakkın sosyal hayata hâkim kılınmasına bağlıdır. Haklılardan çok, güçlülerin haklı olduğu bir toplumda huzur olmaz. Bu sebeple, şahsiyetli kişilere güçlüünün değil, haklının yanında yer almak yakışıır:

*Hâlık'un nâ-mütenâhî adı var, en başı: Hak.
Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak!¹⁸*

Ne yazık ki insanoğlu çoğu zaman mazluma sırtını dönerek zalimin yanında olmayı tercih etmiştir. Bu da gayet tabii, zayıfların ezilmesi, güçlülerin de semirmesi sonucunu doğurmuştur ki Akif buna şiddetli karşı çıkar:

*Zulmü alkışlayamam, zâlimi aslâ sevemem;
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem...
.....
Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam;
Hele hak nâmuna haksızlığa ölsem tapamam.
.....
Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.
Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım.
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım.¹⁹*

Haksızlıklara karşı çıkmak, kişilik sahibi insanların işidir. Çıkarından başka bir şey düşünmeyen bedbahtlardan hakperestlik beklemek abes olur. Onlar menfaatleri için hak, hukuk, şeref, haysiyet gibi ulvî hisleri her an kurban edecek tynette hayâ perdesi yırtılmış zavallılardır:

*O doymak bilmeyen mâbûda kurbandır hayâ hissi,
Hamîyyet, âdemiyyet hissi, ulvî hislerin hepsi!²⁰*

14 Ersoy, age., s. 23.

15 Ersoy, age., s. 167.

16 Ersoy, age., s. 204.

17 Ersoy, age., s. 121.

18 Ersoy, age., s. 349.

19 Ersoy, age., s. 332.

20 Ersoy, age., s. 250.

Gerçekten de kişi utanma duygusunu kaybetti mi ondan her şey beklenir. Nitekim Peygamberimiz de:“ Utanmadıktan sonra istediğini yap!”²¹ buyurarak ar damarı çatlamış insanların her kötülüğü yapabileceklerine işaret etmiştir. Binaenaleyh, cemiyeti ayakta tutan utanma duygusudur, dersek yanlış söylemiş olmayız. Bunun içindir ki Akif:

*Göster Allâh’ım, bu millet kurtulur, tek mûcize:
Bir “utanmak hissi” ver gâib hazînenden bize!*²²

diyerek Allah’a duâ eder.

Kanaatimizce insan bir ahlâkî değerler manzumesidir. Dürüstlük, hayırseverlik, fedakârlık, hak, adalet, saygı, sevgi, hoşgörü, edep gibi insanî meziyetlerden sıyrılmış bir adam düşünün, et ile kemikten başka nedir? Bir başka ifade ile böyle bir kişinin diğer canlılardan ne farkı vardır?..

Hemen belirtelim ki işaret etmeye çalıştığımız bu insanî değerlerin kaynağı dindir. Yani bunlar İslâm’ın insanlardan istediği davranışlardır. Bu sebeple, cemiyet için din çok önemlidir. O kaynağı kurutmamak gerekir. Din kaydından uzak bir toplumun ayakta kalması muhaldir:

*Kurursa bir gün o menba’ ne his kalır ne hayât;
Bekâ-yı dîn ile kâim hayât-ı cem’iyyât...²³*

Kısacası; hikmetli söz, zamanla anonimleşerek atasözü haline gelebilecek nitelikte veciz ve mana derinliği olan ifadelerdir ki “Safahat”ta bunun sayısız örneklerine rastlamak mümkündür. Bildirimizde bunlardan bazılarına yer verdik. Fakat benden Mehmet Akif’in fikirlerini özetleyecek hikmetâmiz bir beyit istense her halde hiç tereddüt etmeksizin, insanı dünyada ve âhirette saadete götürecektir yegâne düstur olan ve şairin “Allah inancı, çalışma azmi ve hikmet tutkusu” olarak tablolastırdığı şu beyti okurdum ki bence “Safahat”ın da özetiştir:

*Allâh’a dayan, sa’ye sarıl, hikmete râm ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.²⁴*

21 Aclûnî, age., s. 98.

22 Ersoy, age., s. 182.

23 Ersoy, age., s. 278.

24 Ersoy, age., s. 390.

MEHMET AKİF'İN KUR'ÂN TASAVVURU

Ali AKPINAR*

Mehmet Âkif ve Kur'ân

Mehmet Âkif, Hicrî 1290 Şevval/ Milâdî 1873 Aralık'da İstanbul'da doğmuş; 63 yıllık çileli ve bereketli bir ömür sürdükten sonra 27 Aralık 1936 da İstanbul'da vefat etmiştir. Âkif, *Çocukluğumda, evet, bahtiyâr idim cidden/Harîm-i âilenin farkı yoktu cennetten*¹ diye tasvir ettiği bir ailede yetişmiştir. Babası Fâtih medresesi müderrislerinden *Hoca Tâhir Efendi*, Osmanlının kuruluşundan itibaren her Ramazan ayında Sarayda yapılan tefsîr dersleri demek olan *Huzur Derslerine* katılmış bir kimsedir.² Âkif kendisi hakkında *benim hem babam, hem hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim*³ demiştir. Dolayısıyla Âkif, Kur'ân sedalarının hiç eksik olmadığı Kur'ân'lı bir evde doğup büyümüştür.⁴ Zamanının en yüksek fen okulu *Baytarlık Mektebini* okurken Kur'ân'ın elinden hiç düşürmemiş ve Yirmi yaşından sonra hıfzını tamamlamıştır. Ömrünün sonlarına doğru bu hususu kendisi şöyle anlatır: *Tahsil-i âliyi bitirdikten sonra hâfız oldum. Fakat ondan evvel Kur'ân'ı okuya okuya gayet pişkin bir hale getirdiğim için zaten hıfz ile aramda bir mesafe yoktu. Az bir müddet içinde Kur'ân'ı ezberleyiverdim.*⁵

Âkif, sekiz yaşında başladığı hıfzını altı ayda ikmal etmişti (1894). Hıfzı, hatimle namaz kıldırarak düzeyde olup o demir hafızdı. Onun Arap edebiyatındaki kuvveti bu Kur'ân hıfzından kaynaklanıyordu... Derslerde o, Kur'ân ayetleri ile istişhad ederek tartışmaları bitirirdi.⁶

Sebîlürreşâd Dergisinin tefsîr kısmının Âkif'e verilmesi istenince o, *bu benim işim değil, bunun usul ve kaidesi var ki benim onlarla fazla ilgim yok* diye itiraz emiş; buna karşılık *böyle olması daha iyi, kavaid ve nakillerden ziyade doğrudan doğruya Kur'ân'dan anladığınızı, duyduğunuz yazınız, ayetlerin size ilhamları bizce en mükemmel tefsirdir*⁷ denilerek bu görev kendisine verilmiş o da derginin 183. sayısından itibaren zamanın meseleleriyle ilgili ayet ve hadisleri açıklayan kısa Tefsîr yazıları yazmıştır. Bu yazıların adedi, on sekizi manzum olmak üzere elli yedidir.⁸ Âkif, İslam'a bağlı olduğunu kabul eden bir devlet ve millette Kur'ân ruhunu canlandırmak, toplumun Kur'ân'ın hidayetinden faydalanabilmesi için başarılarlığını yaptığı bu derginin her sayısında *ictimâî tefsîr* diye adlandırılan metotla tefsir yazıları yazıyordu. O, bu yazılarında ilim, teknik, tarih ve toplum hayatına temas eden ayetleri ele alarak, onlardan çıkacak pratik sonuçları sunarak Kur'ân kültürünü topluma mal etmek ve tefsîr ilmini ihya etmeyi hedefliyordu. Çünkü Âkif'e göre felaketler içinde kıvranan milletin bu duruma düşme sebebi Kur'ân'ın hayat veren ruhundan ve buyruklarından uzaklaşmaktı. Zira Kur'ân'ın toplumu ıslah eden prensiplerini tatbik etmeyen Müslüman, onu mezarlık kitabı, fal, muska

1 Düzdağ, *Safahat Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir*, 'Sanatkar', (Hz: M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, 2006, s, 502.

2 Düzdağ, *Safahat Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir*, Giriş, İstanbul, 2006, s, 25.

3 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, 'Hakkın Sesleri', s, 189.

4 Şengüler, *M. A. Külliyyatı*, X, 39-42.

5 Düzdağ, *Safahat Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir*, Giriş, s, 28-30.

6 Cündioğlu, *Bir Kur'ân Şairi*, s, 24-25, 29, 35-36.

7 Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, I, 27.

8 Düzdağ, *Safahat Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir*, Giriş, s, 43; Düccane Cündioğlu, *Bir Kur'ân Şairi*, s, , 425, 442.

veya musiki vasıtası haline getirmişti... O Kur'an'ı Rabbin kullarına gönderdiği bir mektup olarak bildi, onu yalnızca hatim indirmek için değil, manasını anlayıp gereklerini yerine getirmek için okumak gerekiyordu... Âkif bu fikirlerini mecmua sayfalarında mensûr ve manzûm olarak yazmakla kalmıyor, diyar diyar dolaştığı Anadolu'daki cami kürsülerinden de halka anlatıyordu... Kur'an'ı, adeta yeni iniyormuşçasına okumaya çalışmış, kendini ve toplumunu Kur'an'ın asıl muhatabı olarak görmüş ve böylece Kur'an'dan büyük feyz almış, onun dinamizmini yaşatmıştır... Düşünüp yazdıkları Kur'an'a makes olduğu için eserleri ebediliğe namzet olmuştur.⁹ O, şiir, yazı ve söylemlerinde Kur'an ayetlerine dayanıyor, ayetleri kendi döneminde iniyormuşçasına olaylara uyarlıyor, Kur'an kahramanlarıyla kendini ve toplumunu özdeşleştiriyor ve sosyolojik tefsir ekolü içerisinde onları şiir diliyle yorumluyordu. Çünkü ona göre Kur'an, her şeyin çaresini göstermişti.¹⁰

Mehmet Akif Ersoy bütün ömrünü, bütün varlığını Kur'an'a bağlayan bir adamdı. Kur'an, onun hem semâvî kitabı idi, hem ahlaki ve ruhânî ülküsü idi. Onun için bütün yaşayışını bu kitaba uydurmuştu.. Hayatında yazdığı ve neşrettiği ilk şiir 'Kur'an'a Hitab'dı ve bu hitap onun genç ruhundan semaya yükselen sonra bütün ömrünce onun ruhuna sağanak sağanak feyiz yağdıran bir rahmetti. Gençliğinde ve olgunluğunda ona daima Kur'an rehber oldu.. Ezberinde olan Kur'an'ı gece gündüz okurdu.. Mısır'a çekildiği zaman bütün zevki Kur'an'ı daha iyi yaşamak ve Kur'an'ın bütününi hafızasında ve ruhunda canlandırmaktı. Buna o derece muvaffak olmuştu ki, namazlarını hatimle kıldırıyor ve tanrı buyruğuna sarılarak tanrının huzurunda yükseliyordu. Bu, onun miracı idi..¹¹ O, bitirdiği halde bir türlü tam göremediği meâl çalışması ile ilgili olarak şunları söyler: Kur'an tercemesini hakkıyla yapamadığıma kaniim. Bundan dolayı neşir etmedim. Mamefih bu çalışma benim Allah ile pazarlığında çok semereli oldu. Halimde büyük değişiklikler oldu. Kimseye bir şey vermedim. Fakat ben çok şeyler aldım. Duyduğum nevî feyz çok büyüktür.¹² Özetle söylemek gerekirse Kur'an Âkif'in gönlüne ve beynine taht kurduğu gibi, sözlerine ve yaşayışına da aksetmişti. Onun his ve duygularını, fikir ve düşüncelerini Kur'an şekillendiriyordu. Süleyman Nazif'in dediği gibi Akif, Hakka, Hz. Peygambere, Selefin büyüklerine, cemiyete, insaniyete ve özellikle de insaniyete ilan-ı aşk etmiş kâmil bir mümindir.¹³

Âkif, özellikle mensûr tefsir yazılarında klasik tefsir metodunu izlemiştir. Sözgelimi o, bir ayetin tefsir ederken, ayetle ilgili başka ayetleri zikretmiş, zaman zaman hadislerle yer vermiş, sebab-i nüzul bilgileri vermiş, dilbilimsel açıklamalara değinmiş, Arap şiirini kullanmış, İslam tarihinden örnekler vererek açıklamalarını desteklemiştir.¹⁴

Kur'an tefsiri ile ilgili olarak Abduh'tan Tefsîru Sureti'l-Asr'ı (Sıratı Müstekîm 1909), Tefsîru Cüzi Amma'dan muhtelif sureleri (1912) tercüme edip Sebilürreşâd'da yayınlamıştır.¹⁵ Abdülaziz Çaviş'in Esrâr-ı Kur'an adlı tefsirinin yarım kalan çevirisini Âkif yapmış ve Sebilürreşâd'da yayınlamıştır. (1919-1924)

Abdülaziz Çaviş'den tercüme edilip Sebilürreşâd'ın 1915-1924 yılları arasındaki sayılarında yayınlanan *Esrâr-ı Kur'an* adlı eserin önemli bir kısmını Âkif tercüme etmiştir. Şöyle ki eserle ilgili yayınlanan yüz yirmi kadar yazının son elli beş tanesi Âkif tarafından çevrilmiştir.¹⁶

Ömrünün sonlarına kadar Kur'an ile ilgili çalışmaları takip etmeye gayret etmiş ve okuduklarını değerlendirmeye devam etmiştir. Örneğin hasta yatağında kendisine gönderilen Ömer Rıza'nın İslam Tarihini tedkik etmiş ve Kur'an ile ilgili yazdıkları ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: *Ömer Rıza'nın Kur'an'ın yedi harfle indirildiği hakkında tedkikatı çok kıymetli olup şimdiye kadar böyle kapsamlı bir şeyin yazıldığını zannetmiyorum.*¹⁷

I. Dünya savaşı yıllarında Kamil Miras ile beraber Tefsir ve Hadis Usulü okuyan Âkif, Celâleyn tefsirini, Kelam-ı Kadim gibi sürekli ve tekrar tekrar okuduğunu, 1920 de Kastamonu'da yaptığı ve Sebilürreşâd'ın muhtelif sayılarında yayınlanan vaazlarını yaptığı sırada yanında *Tefsîr-i Celâleyn'in olduğunu, onu yanından hiç ayırmayıp sürekli okuduğunu* bu meyanda on sekiz kere hatmettiğini ve on dokuzuncu hatmine devam etmekte olduğunu bizzat kendisi söyler.¹⁸

9 Bkz. Yıldırım, 'Mehmed Âkif'in Kur'an Anlayışı', At. Ü. İ.F.D, Erzurum, 1988, Sayı VIII, s, 1-17.

10 Bkz. Kırca, s, 257-271

11 Doğrul, *Kur'an'dan Ayetler ve Nesirler*, İstanbul, 1944, Önsöz, s, 3-4.

12 Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, I, 197.

13 Çantay, *Âkifnâme*, s, 26

14 Bkz. Aydar, 'Bir Kur'an Müfessiri Olarak Mehmet Akif', Diyanet İlmî Dergi, Ankara, 1996, Sayı IV, s, 25-50.

15 Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi*, s, 55.

16 Düzdağ, *Safahat Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir*, Giriş, s, 65.

17 Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, I, 1, 22-23. Özellikle müsteşriklerin çokça dillerine doladıkları bu konuya dair yaptığı açıklamalarında Ömer Rıza, Kur'an'ın yedi harf üzere yani, yedi arap lehçesine göre inmesinin Hicri sekizinci yılda Mekke'nin fethinden sonra söz konusu olduğunu, bunun bu dönemden sonra İslam'a giren ve farklı lehçelerde Arap dilini konuşanlara bir kolaylık sağlamak amacıyla tanınmış geçici bir ruhsat olduğunu, bu farklı okumalarının Kur'an'ın birkaç kelimesinin farklı okunuşları ile alakalı olduğunu, zira bu ruhsattan önce Kur'an'ın yüzde doksanının Kureys lehçesi üzerine inmiş olduğunu, Hz. Osman'ın Kur'an Mushaflarını çoğaltırken Kur'an'ın sayılı bazı kelimelerinin farklı lehçelerde okunmasına dair bu ruhsatı kaldırarak ümmet arasında birliği sağladığını delilleriyle izah eder. Bkz. Ömer Rıza, *İslam Tarihi*, X, 228-258.

18 Düzdağ, *Safahat Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir*, Giriş, s, 73-75; Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi*, s, 34.

Kur'an'ın tercüme işi ile görevlendirilmeye layık görülmüştü. O, bu taltifi, sahip olduğu engin bir Tefsir, Arapça ve Türkçe bilgisi ile hak etmişti. Eşref Edib'in dediği gibi, o isteseydi Kur'an'ı nazmen tercüme edebilecek bir seviyede idi.¹⁹

1925 de TBMM inde Diyanet İşlerinin bütçesi görüşülürken kendisine Kur'an'ın tercümesi görevi verildi. Âkif, bu görevi, *adına meâl denilmesi ve Elmalı'nın tefsiri ile bir arada basılması* kaydıyla kabul etti. Mısır'da 1926 da başladığı meâl çalışmasının müsveddesini 1929 da bitirdi. Türkiye'deki Türkçe ibadet tartışmaları üzerine meâlini göndermekten vazgeçmiş ve anlaşmayı iptal etmiş ve aldığı ücreti iade etmiştir (1931). 1932 de Mısır'a giden Eşref Edib meâli okumuş ve İstanbul'a götürüp basmak istemişse de Âkif, *henüz tam olarak bitmediğini, bazı tashihleri yapması gerektiğini, bazı ayetlere müfessirlerin verdiği farklı manaları da meâlin dipnotlarına koymak istediğini ve meâlin bir ilim heyetine incelettikten sonra basılabileceğini* söylemiştir. 1936 da hastalanarak yurdu döndüğünde meâli müderris İhsan Efendi'ye *dönersem alırım, dönmezsem yakarsın* diyerek teslim etmiştir. Âkif çalışması hakkında *tercüme güzel oldu, hatta umduğumdan daha iyi. Lakin onu verirsem, namazda okutmaya kalkacaklar. Ben o zaman Allah'ımın huzuruna çıkamam ve Peygamberimin yüzüne bakamam* demiştir. Âkif'in vefatı üzerine İhsan Efendi meâli yakmaya kıyamamış, hatta kendisi de bir nüsha yazarak ciltlemiş, daha sonra 1961 de vefatının ardından Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim Efendi tarafından hem Âkif'in nüshası, hem de İhsan Efendi'nin istinsah ettiği nüsha yakılmıştır.²⁰

Âkif'in üç yıl müsvedde, dört yıl temize çekip düzeltmeler yaparak yedi yılda tamamladığı bu meâl,²¹ bizzat Âkif'in ve dostu İhsan Efendi'nin vasiyeti üzerine Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendinin oğlu İbrahim Sabri Bey'in ısrarı ile İhsan Efendinin oğlu Ekmeleddin Bey, Osman Saraç, Ali İhsan Okur ve İ. Hakkı Şengüler'in hazır bulunduğu bir yerde yakılmıştır.²² Âkif'in yakılma vasiyetinin ardında genellikle Türkçe ibadet tartışmalarının yoğun olarak yaşandığı o dönemlerde namazlarda meâlinin Kur'an yerine okutulma endişesi gösterilmiştir. Ancak Âkif bundan daha ziyade meâlinin mükemmel olmasını istemekte, bunun için de acele etmemektedir.²³ Nitekim o, meclisin kendisine verdiği görevi 1931 de iade etmiştir. Türkiye'deki Türkçe ibadet denemeleri ise 22 Ocak 1932 de Hafız Yaşar Okur'un Yerebatan Camiinde Cemil Said'in Kur'an çevirisiyle okumaya başlamasıyla başlamış ve daha sonra bu projeden vazgeçilmiştir. Âkif'in tercüme teslim etme tereddütleri ise 1928 lerde başlamış ve Âkif 1936 da yurda dönerken meâlini tekrar gözden geçirme niyetini açıkça belirtmiştir. Bu yüzden Türkiye'deki Türkçe ibadet tartışmaları Âkif'in tereddütlerini artırmışsa da meâlini tamamlamaktan bütünüyle vazgeçirmemiştir.

Kur'an hakkında yazmanın mesuliyetini *Kur'an dinlemek âlâ, Kur'an okumak iyi, lakin Kur'an yazma yok mu, işte o müşkil, daha doğrusu müdhiş bir sa'y. Bakalım Allah tevfikımı lütf buyuracak mı?*²⁴ *Beni tatmin etmeyen bir terceme, başkasını nasıl tatmin eder?*²⁵ diyerek dile getiren Âkif, 1925 de Meclis'in kendisine ısrarla verdiği Kur'an tercüme görevini, istemeye istemeye kabul edip gönüllü sürgün olarak Mısır'a hicret etmiş ve meâl çalışmasını orada yapmıştır.²⁶ Ülkesini çok seven ve milleti için yazdığı İstiklal Marşında *Cânı, cânanı, bütün varımı alsın da Hüddâl Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ* diye inleyen Âkif, Türkiye'deki yeni dönem tartışmalarından uzak kalmak için *İslam Coğrafyasının aklı* dediği²⁷ Mısır'a yerleşmişti. O, bu tercihi ile yeni kurulan Anadolu'daki sosyal ve siyasî çatışmalar yerine, ilim ve akıl çevrelerinin içerisinde olmayı yeğlemişti. Âkif, Allah kelamının tercümesinin çok büyük bir iş olduğunun farkında olarak ilahî kelamın ruhunun bütünüyle çevirisinin imkansız olduğunu açıkça söylerdi. Nitekim *Zulmedenler ise nasıl bir âkibete uğradıklarını anlayacaklar*²⁸ ayetiyle ilgili şunları söylüyordu: *Bu cümle Kur'an'ın en heybetli, en şiddetli parçalarındandır. Üzülerek söyleyelim ki onu asıdaki şiddet ruhuna uygun olarak dilimize aktarmak mümkün değildir.*²⁹

Öte yanda Âkif'in şairliği hatırlanarak onun meâl çalışmasının şiir şeklinde olacağı çoğu kişinin aklına gelmektedir. Oysa Âkif'in Kur'an'ı manzum olarak çevirme niyeti hiç olmamıştır. Elmalı'nın bazı ayetleri şiir gibi çevirme meyline Âkif karşı çıkmış ve hatta meâl çalışması yaptığı sıralarda şiire bütünüyle ara vermiş,

19 Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi*, s, 17-18.

20 Düzdag, *Safahat Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir*, Giriş, s, 92-96; Şengüler, *M. A. Külliyyatı*, X, 215 vd.

21 Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi*, s, 132.

22 Şengüler, *M. A. Külliyyatı*, X, 230-236; Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi*, s, 146-161, 425-428.

23 Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, I, 187-205; Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi*, s, 137-146.

24 Şengüler, *Açıklamalı Mehmed Âkif Külliyyatı*, IX, 404; Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi*, s, 130.

25 Çanta, *Âkifname*, s, 40.

26 Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi*, s, 121.

27 *Biliniz ki İngilizlerin nazarında İslam Âleminin düşünen kafası Mısır'dır. Hisseden kalbi Hindistan'dır. Çalışan, çabalayan eli kolu da Osmanlı saltanatıdır... Şimdi biz Müslümanların göğsüne-Hindistan'a-çullandık. Kafasını- Mısır'ı- demir pençemiz içine aldık. Şimdi sıra bu vücudun elini, kolunu-Osmanlı hükümetini- kaskıvrak bağlamaya geldi. Zira bu el, bu kol hareket kabiliyetini muhafaza ettikçe biz stikbalden pek o kadar emin olamayız!* Abdülkadiroğlu, *M. Akif'in K. Kerim Tefsiri*, s, 178.

28 26 Şuara 227.

29 Abdülkadiroğlu, *M. Akif'in K. Kerimi Tefsiri*, s, 45.

yazmayı düşündüğü şiirleri meâlin tamamlanmasından sonraya ertelemiştir. O, bu eğilimini 1926-1928 tarihlerinde dostlarına yazdığı mektuplarında şöyle dile getirir:

Artık 'hâzâ firâku beynî ve beynek' (Bu benimle senin aramızın ayrıldığı ândır)³⁰ diye şairliğe veda ettim... İşin garibi Halife Abdülmelik, Kurân'ı elinden bırakırken bu ayeti okurmuş, ben ise (şiiri bırakıp tercüme için) Kurân'ı elime alırken okuyorum... Elimdeki tercüme işinden dolayı şiirle uğraşamıyorum... Benim tercüme de yavaş yavaş ilerliyor. Dua et de şairliğim bitmeden bitsin.³¹ O, Mısır'da Kurân tercümesinden yorulduca Mesnevî okuyarak dinleniyordu.³²

Âkif'in Abdülaziz Çavuş'un *Esrârü'l-Kurân* adlı eserinden yaptığı tercümelerden ve Elmalılı'ya gönderdiği tercüme parçalarından anlaşılacağı üzere o, ayetleri bir solukta okunacak şekilde, geniş pasajlar halinde yaptığı tercümesine bir takım zorlamalarla Kurân'ın secîli üslubün yansıtma yerine, söyleniş biçiminden ziyade söyleneni önemseyerek yapmıştır. Bu konuda Elmalılı'ya da ters düşmüştür.³³

Eşref Edib, 1932 de Mısır'a gittiğinde Âkif'in Kurân meâlini baştan başa okuduğunu, çalışmanın son derece sade ve ahenkli olduğunu, ayetler arasındaki münasebetleri son derece mahirane bir üslupla gösterdiğini, şiir gibi yorulmadan okunacak bir çalışma olduğunu, okunduğunda okunan şeyin Allah kelamı olduğunu okuyucuya hemen hissettirdiğini söyler, Kurân'ın Türkçe'ye tercüme işini layığı ile yapacak yeryüzünde Âkif'ten başka kimse olmadığına iyice kanaat getirdiğini sözlerine ekler ve Süleyman Nazif'in Âkif hakkında söylediği şu sözü tekrar eder: *Eğer Allah, Kurân'ı Türkçe inzal etseydi, Âkif'in lisanıyla inzal buyurdu!*³⁴

Âkif'in Kurân'a Vukufiyeti

Kurân ehli bir ailenin Kurân sedalı evinde yetişen Âkif, kuvvetli hafız ve Kurân dilindeki yetkinliği ile kendini gösteriyordu. O, ilim ehli arkadaşlarıyla yaptığı tartışmalarda sıkça Kurân ayetlerine başvururdu. Sözelimi Kurân'da *ahlâm* kelimesinin karma karışık rüyalar anlamına kullanıldığı gibi akıllar anlamına da kullanıldığını söylemiş ve buna *yoksa nlara bunu akılları mı emrediyor*³⁵ ayetini örnek göstermiştir.³⁶

Bir başka ilim meclisinde *amed* kelimesinin müzekker mi yoksa müennes mi olduğu sorulduğunda, hiç te reddüt etmeden o müennestir demiş ve buna (Fî amedin mümeddede)³⁷ ayetini delil olarak getirmiştir.³⁸ Âkif'in Kurân'a olan vukufiyetini anlatması açısından şu örnekler de oldukça manidardır:

Mahir İz'e yazdığı mektubunda onun Fransızca'yı başlayıp başlayıp bırakışını , bırakıp bırakıp başlayışını şöyle niteliyor:³⁹ *Senin bu işin pek hoşuma gitmedi. Boşanma iki defadır. Bundan sonra ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salıvermek vardır.*⁴⁰

Pir-i fani mübarek bir zattan bahsederken *fe sübhane men yuhyi'l ızâme ve hiye ramîm* diyerek⁴¹ *men yuhyi'l ızâme ve hiye ramîm/şu çürümüş kemiklere hayat verecek olan kim*⁴² ayetinden iktibas yapmıştır.

Fonograf ve radyo gibi cihazlardan yola çıkarak sarf edilen seslerin kaybolmadığını, bir gün gelip onların tespit edilebileceğini, bu meyanda Peygamberimizin Kurân okuyuşunu ve sözlerinin de tespit edilebileceğini söylemiş ve bu tezine "İşte bu yüzünüze karşı gerçeği söyleyen kitabımızdır. Çünkü biz yaptıklarınızı kaydediyorduk"⁴³ ayetini delil getirmiştir.⁴⁴ Onun bu yaklaşımını bir nevi bilimsel tefsir olarak niteleyebiliriz. Yine o bu konuda bilimsel gelişmelerin ve zamanın Kurân'ı tefsir edeceğini, bunun için çalışmanın kaçınılmaz olduğunu şöyle ifade ediyordu: *Kurân ve Hadisde bitmez tükenmez hakikatler var. Onlar nasıl meydana çıkar? Tabi ki ilim ve irfanla. Bundan üç dört yüz sene evvel hakıyla anlaşılamayan bazı ayetlerden bugün sayısız hikmetler çıkıyor. Ne kadar bilinmeyen gerçek gün yüzüne çıkıyor. Eğer Kurân şu gördüğümüz milletlerden birisinin elinde olsaydı, görürdünüz ne hakikatler çıkarırlar, bütün dünyayı Müslüman yaparlardı!*⁴⁵

30 18 Kehf 78.

31 Şengüler, *Açıklamalı Mehmed Âkif Külliyyatı, IX, 368-369, 392, 394; Cündioğlu, Bir Kurân Şairi, s, 285.*

32 Cündioğlu, *Bir Kurân Şairi, s, 76.*

33 Cündioğlu, *Bir Kurân Şairi, s, 124-127*

34 Eşref Edib, *Mehmed Âkif, I, 193-194.*

35 52 Tûr 32.

36 Eşref Edib, *Mehmed Âkif, I, 291.*

37 104 Hümeze 9.

38 Eşref Edib, *Mehmed Âkif, I, 323.*

39 Şengüler, *Açıklamalı Mehmed Âkif Külliyyatı, IX, 433.*

40 2 Bakara 229.

41 Eşref Edib, *Mehmed Âkif, I, 337; Şengüler, Açıklamalı Mehmed Âkif Külliyyatı, IX, 397.*

42 36 Yasîn 78.

43 45 Casiye 29.

44 Eşref Edib, *Mehmed Âkif, I, 245.*

45 Abdülkadiroğlu, *M. Akif'in K. Kerimi Tefsiri, s, 114.*

Âkif'in Kur'an'ı Tanımlayan Şiirleri

11 240 mısralık şiirlerin sahibi olan Milli şairimiz Mehmet Akif yirmi beş yaşlarında iken yazdığı (2 Mart 1311/14 Mart 1895) şu dizeleriyle Kur'an'ı tanımlamaya çalışır, ardından Kur'an'ı anlayarak okumanın gereğine ve önemine dikkat çeker. Bu şiir onun, Kur'an'a olan hayranlığını, düşkünlüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Âkif'e göre *Kur'an İslam'ın kitabı, İslam ise o kitabın en güzel yorumudur.*⁴⁶

Kur'an'a Hitab

*Ey nüsha-i cânü ehl-i dinin!
Ey nâstıh-ı şanı münkirînin!
Ey meş'al-i hikmet-i ilahî!
Ey mecma-ı feyz-i bî-tenâhî!
Takdîr-i mezîyetinde efkâr
Heyhât eder mi kudret ızhâr?
Sen cilvegâh-ı cemâl-i Haksın,
Âyine-i Hak desem ehaksın.
Tenzîl-i celîl-i kibriyâsın,
Burhân-ı celâlet-i Hudâsın.
Feyz aldı cihân senin yüzünden,
Bir bârika-i kemâlsin sen,
Bir bârika kim bekâya mazhar,
Her lem'ası tâ zaman-ı mahşer,
Bir şu'le-i intifâ masunsun.
Her ân bu şerefle rû numûnsun.
Ettin bizi feyz-i Hak'tan âgâh,
Ey nûr-i mübîn tebârekallah!
Mahlûk değil kelam-ı Haksın,
Âli-i sunûf-i mâ-halaksın.

*Furkan ki kitab-ı Mustafadır,
Bir mucize-i Hüda nümâdır.
Olmakta ulü'n-nihâye a'len,
Bin harika her bir ayetinden.
Kur'an'ı görüp dühât-ı urban,
Hep kalmadılar mı lâl ü hayran?
Furkan ki zahîr-i müminîndir,
Misbâh-ı Müinîr-i müminîndir.
Şehrâh-ı Hüda onunla meksûf,
Mechûl kalır, o olsa meksûf.
Ya Rab, bu nasıl Kitab-ı âlî?
İdrake sığışmıyor meâli.
Ulviyetin eyleyenler inkar,
Bî mislini eylesinler ızhâr.
Elhâk o kitab-ı bî nazîre,
Meydana getirmeden nazîre,
Çiz bu cihâniyyan âciz,
Kim muktedir, insü cân âciz?
Madem ki iktidar yoktur,
Tenzîre de ictisâr yoktur.

*Ahmed ki nebiyy-i bî gümandır,
Kur'an ile feyz-yâb-ı şandır.
Fe'tû... diyerek Resûl-i Ekrem,
Eylerdî muannidîni mülzem.
Fe'tû... denilince ehl-i inkâr,
Kâbil mi eylesinler isrâr.*

46 Abdülkadiroğlu, M. Akif'in K. Kerimi Tefsiri, s, 71.

Davaya mahal kalır mı artık?
Gavga ve cedel kalır mı artık?

Ey zîver-i dest-i ihtirâmım!
Âlemde muhassalü'l-merâmım,
Pîrâye-i hâfızam sen oldun.
Sensin hele ey kitâb-ı a'zem
Hâşâ buna hiç tereddüt etmem,
Dünyada refik ü hemzebânım,
Ukbâda mu'in ü müsteânım.⁴⁷

Şiirin Nesir Halinde Sadeleştirilmiş Hali:

Ey dindarların canı, inkarcuların şanını hatıralardan silen!
Ey ilahî hikmet meşalesi, ey sonsuz feyz kaynağı!
Senin meziyetlerini hakkıyla takdir etmek ne mümkün!
Sen, Hakkın cemalinin tecelli ettiği, Hak aynasıdır desem yeridir.
Sen, Yüce Allah'ın indirdiği, Hüdamın sıfatlarının tecelli ettiği apaçık delilsin!
Sen, cihanın feyiz aldığı mükemmel ışık kaynağısın!
Her pırıltısı ta mahşere kadar bakılacak bir ışık kaynağısın!
Sen, sönmeyecek bir ışık kaynağısın ve bu şerefle cihana ün salmışsın!
Ey apaçık olan nûr, Sen bizleri, şanı yüce olan Allah'ın ilahî feyizlerden haberdar ettin.

Hak ile bâtulı birbirinden ayırt eden Furkân, Hz. Muhammed Mustafa'nın getirdiği kitaptır.
O, Allah'ın doğru yolunu gösteren mucizesidir.
O apaçık duyurusunu her bir ayetinde görülen binlerce harikalarla sonsuza kadar sürdürecektir.

Nitekim Arab dahileri, Kur'an karşısında şaşkınlıktan söz söyleyemez olmadılar mı?
Kur'an, müminlerin yardımcısı, onların yolunu aydınlatan nur saçan lambadır.
Allah'ın dosdoğru yolu onunla açılmıştır, onun ışığı sönseydi doğru yol bilinmez ve bulunmazdı.

Rabbim, bu nasıl yüce bir kitab ki, onun meâli idrake sığmıyor!
Onun yüceliğini inkar edenler, bir benzerini getirsinler de görelim!
Şüphesiz o, bu cihanda insan ve cin hiç kimsenin bir benzerini getiremediği, getirmeye cesaret edemediği eşi benzeri olmayan bir kitaptır.

Hz. Muhammed, hiç şüphesiz Kur'an ile feyizlenmiş büyük Peygamberdir
O, Kur'an'ın, "eğer onun Allah katından indiğinde şüphede iseniz, bir benzerini getirin de görelim..." ayeti ile ona inanmamakta direnenlere meydan okumuştur.
Kur'an'ın bu ayeti okununca inkârcılar, çaresiz kala kaldılar, söyleyecek bir şey bulamadılar.

Ey sonsuz saygı duyduğum ve dünyadaki bütün arzum, söylediklerini gerçekleştirmekten ibaret olan ilahî kelim!
Sen benim hafızamın en değerli ve tek varlığısın. Senin en yüce kitab olduğunda hiç şüphem yok.

Sen benim dünyada dost ve fikirdaşım, ahirette yardımcım ve yoldaşımsın.

Âkif, bu dizelerinde Kur'an'ın en temel özelliklerine dikkat çekiyor. Buna göre Kur'an, Yüce Yaratıcının isim ve sıfatlarının tecelli ettiği Allah kelamı, ilahî meşale, apaçık nûrdur. O, inananların her şeyi, rehberi, yol göstericisi, yardımcısı; inkârcuların davasını yok eden kitaptır. Kur'an, insan cin hiç kimsenin bir benzerini getiremediği eşi benzeri olmayan ilahî kitaptır. O'nun eşsizliği mahşere kadar sürecektir. Kur'an, mahlûk değil, Kelâmullah'tır. O, son peygamberin Allah katından getirdiği son kitaptır. O'nun meâlini hakkıyla ifade etmek de imkânsızdır, O'nun bir benzerini getirmek de. Nitekim o, ayetleriyle insan ve cinlere meydan okumuş, ama

47 Kur'an'a Hitap' (Mekteb Mecmuası, c. 2, no. 26, s. 577-78, 1311/ 1895), Safahat Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir; (Hz: M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, 2006, s.521-523; Şengüler, M. A. Külliyyatı, IV, 262-269.

hiç kimse onun bir benzerini getirememiştir. Kur'ân, Âkif gibi tüm müminlerin iman ve fikir kaynağıdır, O dünyada müminlerin rehberi, dostu olduğu gibi; ahirette de şefaattisidir.

Kur'ân'ı Okuyup Anlamanın Gereği

Âkif, Allah kelâmı Kur'ân'ı doğru okuyup anlama üzerinde ısrarla durur. Önce halkın öncelikleri arasına Kur'ân'ın girmediğini söyler ve onu okuyup anlama işine önem verilmediği tespitini yapar. Nesir yazılarında sık sık *Aman Ya Rabbi! Kur'ân ne söylüyor, biz ne anlıyoruz!*⁴⁸ *Bugün Kur'ân'ı manasını hiç düşünmeden sadece okuyup geçmekteyiz... Evet bizler şimdiye kadar Allah'ın Kitabını tedebbür ederek yani her sayfasındaki, her ayetindeki hükümleri, ibretleri her birimiz kendi ilmi, kendi idraki derecesinde anlamak isteye isteye okusaydık İslam âlemi hiçbir zaman böyle perişan olmazdı*⁴⁹ ... *Artık uyanın! Memleket mahvoluyor, din de beraber gidiyor! Size Kur'ân, bakınız sâde uzaktan mı diyor?*⁵⁰ diye sızlanarak halkın Kur'ân'ı anlamadığını, eksik yahut yanlış anladığını, Kur'ân'ın söyledikleri ile sergilenen hayatın farklı olduğunu dile getirir. Bu konuda şunları terennüm eder:

Öyle bir kavim ki Âşık Ömer'i ezberler,
Sonra Kur'ân'ı sıkılmaz da yüzünden heceler.⁵¹

*Çünkü biz bilmiyoruz dîni. Evet, bilseydik,
Çare yok, gösteremezdik bu kadar sersemlik.
"Böyle gördük dedemizden!" diye izmihlali
Boylayan bir sürü milletlerin olsun hali
İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa, bir maksat aranmaz mı bu ayetlerde?
Lafzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kur'ân'ın,
Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz mananın:
Ya açar nazm-ı celilin bakartız yaprağına;
Yahut üfler, geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'ân, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!
Bu havâlidekiler pek yaya kalmış dince;
Öyle Kur'ân okuyorlar ki: sanırsın Çince!*⁵²

Kur'ân Mesajını Çağa Taşımının Gereği

Mehmet Akif, Kur'ân'la çağı yakalama hedefine şöyle dikkat çeker:

*Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhamı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslam'ı.*⁵³

Âkif, bu çağrısı ile asla reformist değildir. Aksine o, kökü mazide olan bir âtinin peşindedir. Kıyamete kadar açık olan ictihad kapısının *Kitab'ı, Sünneti, İcma'ı sağlam anlayacak/ Hilâf'ı yoklayacak, ihtiyacı kollayacak*⁵⁴ ilim ehline açık olduğunu; yoksa *çoğu müslüman bile olmayan, cahil üç beş kopuk, kılkuyruk* kimselerin elinde oyuncak olamayacağını özellikle vurgular.

Âkif'in Asır Suresi Yorumu

Şu dizeler de Mehmet Akif'in engin manalı Asr suresinin tercümesi niteliğindedir:

*Hâlık'ın nâ-mütenâhî adı var, en başı: Hak.
Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak!
Hani Ashab-ı Kirâm, ayrılalım, derlerken,
Mutlaka 'Sure i ve'l-Asr'ı okurlarmış, bu neden?
Çünkü meknûn (gizli) o büyük surede esrâr-ı felâh:
Başta iman-ı hakîki geliyor, sonra salâh,*

48 Abdülkadiroğlu, *M. Akif'in K. Kerimi Tefsiri*, s, 83, 63, 116.

49 Abdülkadiroğlu, *M. Akif'in K. Kerimi Tefsiri*, s, 161.

50 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde*, s, 152.

51 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, 'Hersekli Ârif Hikmet'*, s, 545

52 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde*, s, 158-159.

53 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, Âsım*, s, 402.

54 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, Fâtih Kürsüsünde*, s, 253.

*Sonra hak, sonra sebat. İşte kuzum insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.⁵⁵*

Âlemin üstadı diye nitelendirdiği çok yönlü ilim adamlığı ve donanımlılığı ile meşhur büyük müfessir *Fahrüddîn er-Râzî* ile ilgili müstakil bir şiir kaleme alır. O şiirinde Râzî'nin büyüklüğü yanında mütevazılığını dile getirir, onun ölümsüz eseri tefsirine dikkat çekerek Kur'an'ı Râzî gibi çok yönlü bir bakış açısıyla yorumlamanın gereğini terennüm eder. 51 beyitlik bu şiirinin bir kaç beyti şöyledir:

*Nâmu sernâme-i manzumem olan Fahreddin,
Yediyüz yıl kadar olmuş olalı huld-i güzîn.*

...

*Fıkh ı tefsirde, mantıkta, riyazîde emâm
Tıbda, heyette, akaide serefrâz-ı enâm
Görmedik kimse de Râzî gibi her fende rüsûh,
Beşerin kârı değildir bu kadar fende rüsûh!*

...

*Bu kütübhaneye-i âlemde "Mefâtihu'l-Gayb",
Duracak şân u şerefle ebediyyen lâ rey.⁵⁶*

Ayetlerden Hareketle Mesajını Sunuşuna Örnekler

Cebânet, meskenet, dünyada sığmaz ruh-i İslam'a... /Kitabullah'ı işhâd eyledim-gördün ya-davama.⁵⁷ Diyen Âkif, Kur'an ayetlerinden yola çıkarak şiirlerini terennüm eder. Yani onun düşüncesinin temellerini âyetler oluşturur. O, kimi zaman ayetleri şiirlerine başlık yapar, kimi zaman beyitleri içerisinde ayet cümlelerine yer verir, kimi zaman da ayetlere atıf ve işaretlerde bulunarak şiirler söyler. Nitekim o, yaşanan Müslümanlığın düşünce ve pratikte Kur'an'dan kaynaklanmadığını, İlahî dinin indiği gibi anlaşılıp yaşanmadığını eleştirerek şunları söyler:

*Ah o din nerde, o azmin, o sebatın dini;
O yerin gökten inen dini, hayatın dini?
Bu nasıl dar, ne kadar basma kalıp bir görenek?
Müslümanlık mı dedin? Tevbeler olsun, ne demek!
Hani Kur'an'daki rûhun şu heyûlada izi,
Nasıl İslam ile birleştiririz kendimizi?⁵⁸*

a. Ayetlerle durum tesbiti yapıyor:

*İlahî, 'Malike'l-mülk'⁵⁹üm diyorsun... Doğru âmennâ.
Hakiki bir tasarruf var mıdır insan için? Asla!*

...

*Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünya.
İlahî, en asîl akvamı alçaltırsın istersen;
Dilersen en zelil eşhasa izzetler verirsin sen!
Bu haybetler, bu hüsrânlar bütün senden, bütün senden!*

...

*Cihan kanun-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkadı!
Ne yaptın? 'Leyse li'l-insâni illâ mâ seâ'⁶⁰ vardı!⁶¹*

b. Ayetleri kendi dönemine taşıyor:

*Bu ıssız âşîyanlar⁶² bir zaman candan muazzedi;
Bu damlar böyle baykuş seslerinden çın çın ötmezdi.⁶³*

55 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, 'Âsım', s, 403.

56 Mehmet Akif Ersoy, ("Fareddin Râzî", Resimli Gazete, No: 71, s, 842-843, 1314/1898), *Safahat Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir*; (Hz: M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, 2006, s, 530-531; Şengüler, M. Akif Külliyyatı, IV, 286-297.

57 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, 'Hatıralar', s, 292.

58 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, 'Âsım', s, 392-393.

59 3 Âlu Imran 26.

60 İnsan için ancak çalışıp kazandığından başka bir şey yoktur. 53 Necm 39.

61 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, 'Hakkın Sesleri', s, 183-185.

62 27 Neml 52.

63 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, 'Hakkın Sesleri', s, 186.

Ayetlerden yola çıkarak uyarmaya devam ediyor.
Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?⁶⁴
Olmaz ya tabî'î... Biri insan, biri hayvan!⁶⁵

c. Ayetlerle ümit aşıyor:⁶⁶

Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, eminim, budu ancak.⁶⁷

d. Kur'ân ayetlerini günümüze uyarlayarak tercüme ve tefsîr ediyor:

Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz;
Gelmişiz dünyaya milliyet nedir öğretmişiz!

...
Emr-i bi'l-ma'rûf imiş ihvân-ı İslam'ın işi;
Nehy edermiş, bir fenalık görse kardeş kardeşi.
Kimse haksızlıktan etmezmiş tegâfûl ihtiyar;
Ferde râci' sadmeden efrâd olurmuş lerzedâr.⁶⁸

Çık da seyret bahârın cûş-i renga rengini;
Nefh-i Sûr'un dinle mevcâ mevc olan âhengini!
Bir yeşil kan, bir yeşil can yağdırıp, kudret yere;
Yemyeşil olmuş fezâ; gömgök kesilmiş dağ, dere.
En kısır toprak doğurmuş, emzirir bir çok nebât;
Fıskırır bir damlacık ottan, tutup sıksan, hayat!
Dün, kemikten külçe halindeydi her çıplak fidan;
Bak ne sağlam kan, bugün dolgun yüzünden damlayan!

...
Bir nesîm olsun ilahî... Canlanır kanlar bütün.
Nev-bahârın rûhu etsin bir de bizlerden zuhûr...
Yoksa, artık Sûr-i İsrâfîl'e kalmıştır nüşûr!⁶⁹

e. Ayetlerden yola çıkarak tevekkülü tanımlıyor:

Cenab-ı Hak ne diyor bak Resûl-i Ekremine:
"Bütün serâiri kalbin ihata etse, yine,
Danış sahâbene dünyaya ait işler için;
Rahîm ol onlara... Sen, çünkü rûh-i rahmetsin.
Hata ederlerse aldırma, affet, ihsân et;
Sonunda herkes için gufrân-ı rahmet et.
Verip kararı da azm eyledin mi... Durmayarak,
Cenab-ı Hakka tevekkül edip yol almaya bak."⁷⁰

f. Âyetleri Çağrıştıran Beyitler: Şu beyitlerinde de ayetleri tefsîrî bir tercüme yahut ayetlerden alıntı cümlelerle terennüm ediyor:

Eşbâha mı kurbun olacaktır cevelengâh?
Ervâh bütün mendehiş-i 'sümme radednâh'.^{71,72}
Âsumandan nefret indirsin demektir bir melek!

64 39 Zümer 9.

65 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, 'Hakkın Sesleri'*, s, 199.

66 12 Yusuf 82.

67 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, 'Hakkın Sesleri'*, s, 194.

68 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, 'Hakkın Sesleri'*, s, 202-203, (2 Bakara 11-12.)

69 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, 'Hakkın Sesleri'*, s, 205-206, (30 Rûm 50)

70 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, 'Vaiz Kürsüde'*, s, 247, Allâh'ın rahmeti sebebiyledir ki, sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır, giderlerdi. Öyleyse onların kusurlarından geç, onlar için mağfîret dile. İşini onlara danış, karar verince de Allah'a dayan; çünkü Allâh kendine dayanıp güvenenleri sever. (3 Âlu İmran 159).

71 Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. 85 Tîn 5.

72 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, 'Tevhid'*, s, 14.

'Leyse li'l insâni illâ mâ seâ'⁷³ derken Hüdâ,
Anlamam hiç meskeneten sen ne beklersin daha.
Davran artık kârbânun arkasında durma koş!
Mahv olursun bir dakikan geçse hatta böyle boş.

...
Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!
Bunların hakkında bilmem bir bahanen var mı? Dur!
Masivâ bir şey midir, boş durmuyor Hâlik bile:
Bak tecelli eyliyor bin şe'n-i günâgûn (çeşit çeşit iş) ile.
Ey, bütün dünya ve mafîhâ (içindekiler) ayaktayken, yatan!
Leş misin, davranmıyorsun? Bari Allah'tan utan!⁷⁴

Gönüller ayrı oluş, sîneler bir olsa bile...
Nifâk alameti bunlar, kuzum tamamıyla.⁷⁵

Diyor ki Kitab-ı İlahî: 'O fitneden korunun,
Ki sade sizdeki erbab-ı zulmü istilâ
Eder de, suçsuz olan değil kurtulur asla!⁷⁶

Fakat bu beste-i lâhût nereden aksediyor,
Ki 'Ellezlî halaka'l mevtâ ve'l hayâte..' ⁷⁷ diyor?⁷⁸

Ey millet uyan! Cehline kurban gidiyorsun!
İslam'ı da 'batsın' diye tutmuş, yediyorsun!

...
Lâkin, ne demek bizleri Allah ile iskât?
Allah'tan utanmak da olur ilm ile... Heyhât!⁷⁹
İşte 'lâ hayfe aleyhim'⁸⁰ diye Kur'ân-ı Hakîm,
Bu veli zümreyi etmektedir ancak tekrîm.⁸¹

Sonuç

Osmanlı-Cumhuriyet dönemi aydınlarından olan Mehmet Âkif, baytarlık mesleği yanında Arap dilini ve Kur'ân'ı çok iyi bilen bir düşünür, edib, yazar ve şair; iyi bir hatip, iyi bir gözlemci seyyah, siyasetçi ve halk adamıdır. O, bizzat halkının içerisinde yaşamış, onların dertleriyle hem dert olmuş, fikirleriyle kişiliğini bütünleştirmiş bir düşündürdür.

Kur'ân'lı bir evde yetişmiş biri olarak Âkif, hayatı boyunca Kur'ân okumayı, anlamayı, onun gereklerini yaşamayı ve onu başkalarını anlatmayı kendisine iş edinmiş birisidir. Bu meyanda o, Kur'ân ile ilgili pek çok konuşma yapmış, pek çok şiir ve yazı yazmıştır.

Âkif'e göre Kur'ân, toplumun yaşadığı problemlerin teşhisini yaptığı gibi, onlara çözüm önerileri de göstermekteydi. Müslümanların bölünmüşlüğü, gerilemesi ve zillet içerisinde kıvrınması Kur'ân'ı doğru anlamamak ve onun gereklerini yerine getirmemekten kaynaklanmaktaydı. Çözüm ise Kur'ân'ı iniş gayesi doğrultusunda doğru bir şekilde anlamak ve onu hayat rehberi edinmektir. Bunun için Âkif, durmadan dinlenmeden yazıp söylediği şiir -nesir yazıları ve etkili konuşmaları ile Kur'ân mesajını insanlara aktarmaya çalışıyordu.

Âkif, Kur'ân ile ilgili olarak yazıp söylediği şiir, mevîza ve yazılarında Kur'ân'ı okuyup anlamının,

73 İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur. 53 Necm 39.

74 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, 'Durmayaalım'*, s, 24-25. Söz konusu edilen ayetlerde şöyle buyrulur: "Güneş de yörüngesinde yürüyüp gitmektedir. Bu, güçlü ve bilgin olan Allah'ın kanunudur. Ay için de sonunda kuru bir hurma dalına döneceği konaklar tayin etmişizdir. Aya erişmek güneşe düşmez. Gece de gündüzü geçemez. Her biri bir yörüngede yüzerler." 36 Yasın 38-40. Yüce Allah'ın her gün bir iş/eyleme olduğunu bildiren ayet ise şöyledir: "Her gün/her ân bir işte olan" 55 Rahman 29.

75 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, 'Vaiz Kürsüde'*, s, 262. Kendi aralarında şiddetli ayrılık vardır. Sen onları toplu sanırsın, ama kalpleri dağınktır. Öyledir, çünkü onlar düşünmez bir topluluktur. 59 Haşır 14.

76 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, 'Vaiz Kürsüde'*, s, 263. Öyle bir fitneden sakın ki, aranızdan yalnız haksızlık edenlere erişmekle kalmaz. Bilin ki Allah'ın azabı çetindir. 8 Enfâl 25.

77 O, hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O, üstündür, bağışlayandır. 67 Mülk 2.

78 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, 'Mezarlık'*, s, 39.

79 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, "Hakkın Sesleri"*, s, 200.

80 Onlara hiçbir korku yoktur... 2 Bakara 38.

81 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, 'Âsum'*, s, 403.

Kur'ân merkezli düşünüp konuşmanın ve yaşamının, Kur'ân mesajını çağımıza taşımanın gereğine vurgu yapmıştır. O, bu çağrılarında geleneği tümüyle reddeden bir reformist değil, *kökü mazînin derinliklerinde, yüzü ise âtinin yüceliklerinde bir yenilikçi* profili çizmiştir. Âkif, Kur'ân merkezli düşünüp söylemek için ilmî bir alt yapıya sahip olmanın ve bu konuda ilmî çevrelerce yapılmış çalışmalara muttali olmanın gereğine dikkat çekmiştir.

Âkif, Kur'ân hakkında konuşma ve yazmanın sorumluluk gerektiren bir iş olduğunun farkında idi. Bu yüzden, ilmî ve resmî çevrelerce Kur'ân meâlini yazmakla görevlendirilmek istendiğinde, önce bu görevi almakta tereddüt göstermiş, görevi aldıktan sonra ise, çok sevdiği şairliğe veda etme pahasına meâl üzerinde yıllarca çalışmış, ancak bir türlü tamamlanmadığına kani olamamış ve bu nedenle eseri neşredip bizlere intikal ettirememiştir. O, Kur'ân üzerinde yazıp söylemenin bu ağır sorumluluğu altında ezilmemek için, *Allah Kelamı hakkında yanlış bir şey söylerim yahut Kur'ân benim meâlîmle yanlış işlere alet edilir* endişesiyle 3-5 yıllık göz nuru, beyin nuru emeğinin yakılmasını istemişti.

Buna rağmen o, Kur'ân üzerindeki bu çalışması ile kendisi pek çok şey kazanmış, ilim, irfan ve imanını artırmıştır. Yanısıra Âkif'in bize ulaşan yazı ve şiirlerinde Kur'ân ayetleri ile ilgili yazdıkları, onun meâlî hakkında fikir verici düzeydedir. O, Kur'ân'ın metnine sadık kalarak, ayetler arası irtibatı koparmadan, ayetlerdeki mesajın toplu ve doğru bir şekilde aktarılmasını şiar edinmişti. Ayet meâlîlerinin zorlama nazım kalıplarına dökülmesine bir şair olarak karşı çıkmaktaydı. Zira o, şiiri, nesri, sanatı fikirlerine araç olarak kullanan bir kişi idi.

Âkif, gençlik yıllarında Kur'ân hakkında yazdığı uzun şiirinde özetle şunları söylüyordu: *Özellikleri kelimele sığmayan Allah'ın Kelamı Kur'ân, eşsiz lafız ve sonsuz manalarıyla kıyamete kadar insanlığın yolunu aydınlatmaya, insanları gerçeklere çağırmaya devam devektir. Kur'ân, müminlerin iman ve fikir kaynağı, onların dünya ve ahretteki sadık dostudur.*

Pek çok şiir ve nesir yazıları, bu çalışmalarında serdettiği fikirleri, farklı ve çarpıcı bakış açıları, en önemlisi de inandığı gibi yaşama azmi ve bu doğrultudaki macera dolu duruşu/pasif direnişi ile inceleme ve araştırılmaya değer olan *Kur'ân Haftızı, Kur'ân Muhafızı, Kur'ân Uzmanı ve Kur'ân Şairi* olan Âkif günümüze de ışık tutmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Abdülkerim Abdülkadiroğlu-Nuran Abdülkadiroğlu, *M. Akif'in Kur'ân-ı Kerim'i Tefsiri*, Ankara, 1992.
Celal Kırcı, *Mehmet Akif'in Şiirlerinde Konu Ettiği Ayetler ve Tahlili*, Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Kayseri, sayı 4, 1990, s. 257-271.
Dücan Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi/Mehmed Akif Ersoy ve Kur'ân Meâlî*, İstanbul, 2004.
Eşref Edib, *Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1962.
Hasan Basri Çantay, *Âkifname*, İstanbul, 1966.
İsmail Hakkı Şengüler, *Açıklamalı Mehmed Âkif Külliyyatı*, İstanbul, 2000.
Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, DİB. Yayınları, Ankara, 1992.
Mehmet Akif Ersoy, *Safahat Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir*, (Hz: M. Ertuğrul Düzdâğ), İstanbul, 2006.
Ömer Rıza, *İslam Tarihi Sadr i İslâm İlk İhtilaf ve İhtilâller*, İstanbul, 1935.
Ömer Rıza Doğrul, *Kur'ân'dan Ayetler ve Nesirler*, İstanbul, 1944.
Suat Yıldırım, *'Mehmed Âkif'in Kur'ân Anlayışı'*, At. Ü. İ.F.D, Erzurum, 1988, Sayı VIII, s. 1-17.
Hidayet Aydar, *'Bir Kur'ân Müfessiri Olarak Mehmet Akif'*, Diyanet İlmî Dergi, Ankara, 1996, Sayı IV, s. 25-50.

MEHMED AKİF VE ALFRED DÖBLİN'İN BERLİN ŞEHİRİ PERSFEKTİFİNDE ALMAN SOSYO-KÜLTÜREL OLGUSU ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA

Ali BAYKAN*

Giriş

1873 yılında İstanbul'da doğan milli şair ve edebiyatçı Mehmed Akif Ersoy Türk edebiyatının hayat-eser uyumu, edebiyat-sanat anlayış örneği ile diğer yazarlarımızdan farklı üslup ve karakter özelliklerine sahiptir. Doğu-batı kültür ve edebiyatına hâkimiyetinin etkisiyle ülke savunmasında, halkı milli davanın önemi üzerine bilinçlendirmek amacıyla bütün iletişim araç ve yöntemlerini kullanmayı, ilke edinmiştir. Kendine görev edindiği bu *bilinçlendirme* faaliyetini yerine getirirken dönemin siyasi otoritesine ters düşmemeğe çalışmış, edebi üslubunu ince bir ayarda sürdürme hedefi içinde olmuştur. Ancak, Akif'in milli duygu hassasiyeti ve haksızlığa başkaldırma anlayışı, şahsi karakter yapısının vermiş olduğu sabırsız bir acelecilikle, zaman zaman siyasi yönetimlerle ters düşmüştür.

Akif ile aynı yıllarda yaşamış olan Yahudi asıllı Alman ekspresyonist dönem yazarlarından Alfred Döblin de, Akif kadar yoğunlukta olmamakla birlikte, o da eserleri, bireysel ve değişik toplumsal örgütleri faaliyete geçirme başarısı sayesinde dönemin yanlış politikalarını eleştirmekten geri kalmamıştır.

Her iki yazarın, çağdaş sorunları içeren ve yansıtan eserlerinde, halkı bilinçlendirmek amacı ön plana çıkar. Yazarların, bireysel arzu ve isteklerinden fedakârlık etme gerçeği, ortak bireysel karakter özelliklerinden birini oluşturur.

Halkın sözcüsü olmalarının kaynağını Akif ve Döblin'in bizzat ait oldukları toplumun içinden gelmeleri, onların sosyal, kültürel, yemek, gelenek, çevre vb. özelliklerini bizzat tanıyıp yaşamaları ve yansıtmaları oluşturur.

Döblin; farklı yetişme tarzını, meslek çizgisini ve amacını aşağıdaki şekilde ifade eder:

"Yoksullardan biri oluşum hiç aklımdan çıkmamıştır. Bu, benim bütün davranışımı belirlemiştir. İşte ben bu halka, bu millete aidim, yani yoksullar milletine."(Aytaç 1990: s.134)

Akif, millet yararına olacak her türlü ortamda olmaktan, siyasi ortamın ve sağlığının elvermediği hal-lerde bile, geri durmamıştır. Akif'in Berlin seyahatini kabul etmesi, düşün dünyası ortamının içinde olmak, ülkesinin ve İslam dininin yüceliğini koruma amacını gütmektedir. Berlin gezisi, aynı zamanda Akif'in batılıları özellikle de Almanları, çok daha yakından tanınması, dönemin iktidarı nazariyesinde doğu dünyasını eleştirmesine zemin hazırlaması ve gerçekleri gösterme bakımından önemli faydalar sağlamıştır. Berlin seyahatinin resmi amacı; birçok kaynakta da benzer şekilde belirtildiği üzere, Birinci Dünya Savaşı'nda Alman devleti, Müslüman esirlere iyi muamele yapıldığını göstermek ve Osmanlılarla siyasi ilişkileri güçlendirmeye katkı sağlaması amacıyla, Türk hükümetinden bir heyet göndermesini istemesine karşılık vermek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla Harbiye Nezaretine bağlı Teşkilât-ı Mahsusa Cemiyeti, Mehmed Akif'i temsilci olarak Berlin'e gönderir.

* Öğr.Gör.Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak., Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü

Akif'in bireysel amacı, çeşitli bilimsel kaynaklardan tanıdığı Almanya'yı somut şekilde görmek, tanımak ve Almanların savaşta esir aldığı Müslüman askerlere, savaşçıları insanların da kendileri gibi Müslüman olduklarını, verdikleri savaşın aslında hilafeti ve sultanı kurtarmak için değil, bilakis onlara kötülük yapmak için kendilerine kurulmuş bir tuzağın gerçekliğini anlatmaktır.

Akif Müslümanlara karşı çarpıştırılan yine Müslüman askerlerin durumunu Berlin Hatıraları'nda aşağıdaki dizelerle anlatır:

*“Hesaba katmıyorum şimdilik bizim yakada
Sönen ocakları; lakin zavallı Afrika'da
Yüz elli bin kadının tütmüyor bugün bacası
Ne körpe oğlu denilmiş, ne ihtiyar kocası
Tutup tutup getirilmiş-Fransız askerine
Siperlik etmek için-saff-ı harbin önlerine
O ümmehatı, o zevcatı bir düşünmelisin:
Kimin hesabına ölmüş, desin de inlemesin,
Anarken oğlunu biçare, yahud erkeğini
Kimin hesabına?...”*

(Ersoy1999:s.638)

Akif'in baba soyunun Rumelili, ana soyunun ise Buharalı olması onun çocukluğundan beri ailesi tarafından doğu-batı sentezi içinde yetişmesine vesile olmuştur. Bu yetişme tarzı onu, doğu-batı ve merkezinde İslam olan edebiyatın çizgisini sürdüren bir yazar konumuna getirmiştir. (bkz.Karakoç 1989: s.9)

Ailesinden gelen aşinalığının vermiş olduğu arzu ve Veteriner Mektebindeki yabancı hocaları ile olan yakın ilişkisi nedeniyle, Doğu-Batı sosyo-kültürel yapısını ve edebiyatlarını yakından tanımak başarısını gösteren Akif, Tanzimat'tan sonra aynı ikilik içinde yetişen birçok aydın gibi batı ve İslam toplumundan bir «sentez»e ulaşmayı amaçlar. Bu özellik onu, klasik yazarların edebi özellikleri ile özdeşleştirir. (bkz.Düzdağ 2004: s.54)

Aile çevresinde Yahudi, yaşadığı sosyal toplumda ise Alman geleneklerine göre yetişen Döblin de, Yahudi-Alman-Dünya vatandaşı üçlü sentezini eserlerinde işleyerek, Akif gibi klasik yazar, dolaşısıyla evrensel yazar olma özelliğini ön plana çıkarır.

Yerli ve dünya edebiyatlarını tarafsız bir bakış açısıyla inceleyen Akif ve Döblin yerli-yabancı siyasetçi ve edebiyatçıları, kendilerine zarar gelebileceğini bilmelerine rağmen, eleştirmekten sakınmazlar. Yazarlar, edebiyatın insanların bakış açılarını genişletme ülküsünü benimseyerek bu amaca uygun eserler verirler. Halkların, örf, adet, ahlak, din, sosyal yaşantı, özgürlük gibi değerlerine aykırı yazarları acımasızca eleştirmelerine rağmen, bu değerleri yansız anlatım biçimi ile yapıtlarına malzeme yapanları o denli yüceltmekten ve örnek almaktan imtina etmemişlerdir. Örneğin; Akif, Rus yazar Dostoyevski'yi, aralarında siyasi ve dini zıtlıkları olmasına rağmen, daha içten ve milli değerlerine saygılı bulur. “*Ortodoks doğulu*” veya “*Bizanslı bir Hıristiyan*” “*Mistik bir Rus vatanperveri*” gibi sıfatlar verilen Dostoyevski'nin “*Bir ülke mazisinden kopmaz, kopmamalıdır*” şeklindeki ifadesi Akif'i haklı kılar: (bkz.Gür 1997: s.85)

Yetiş, Akif'in “edebiyatta sosyal yarar esastır” görüşünü aşağıdaki alıntıyla somutlaştırmaktadır:

“Şiir için, edebiyat için süs, çerez” olduğunu savunanlara, “Karınları tok sırtı pek milletlere göre bu söz belki doğrudur. Lakin bizim gibi aç çıplak milletlere süsten, çerezden evvel giyecek, yiyecek lazım. Onun için ne kadar süslü, ne kadar tatlı olursa olsun, libas hizmetini, gıda vazifesini görmeyen edebiyat bize hiç bir şey söylemez.” (1992: s.78)

Akif ve Döblin, senteze ulaşmak amacıyla dünya edebiyatçılarından etkilenecek, edindikleri edebi üslup ve yöntemleri yapıtlarında uygulamaya özen gösterirler. Akif, bazen Alman klasik edebi dönem öncülerinden yazar-şair Johann Wolfgang von Goethe'den, bazen pozitivist edebi görüşten etkilenir. Hikâye ve tasvirlerinde şairden ziyade, romancı bir üslup kullanan Akif'in ustalaşma dönemi olan, *Servet-i Fünun* topluluğunun oluşmasının etkisiyle, Batı edebiyatı benzerliği veya taklidi ile yazılan realist üslup özellikli eserlerin arttığı ve manzum hikâyelerle toplumun olumsuz zaafalarını yansıtmının kabul görür olduğu bir devirdir. Edebiyattaki bu konu ve motif değişikliğinin yoğunluğu onu, hikâyelerinde benzer edebi sanat özellikleri var olan doğulu yazar Sa'di'ye yöneltmiştir. (bkz.Gür 1997: s.95)

Enginün'e göre Akif'in kullandığı edebi üslup araçlarının en belirgin olanları “*tenkit ve alay*”dır. (1991: s.155)

Döblin, Alman edebiyatında ekspresyonist yazarların önde gelen isimlerinden sayılır. Yazarın, ait olduğu

dönem özelliklerinin yanı sıra, dili Akif gibi eser karakterinin ait olduğu toplum ve sosyal katman ifade biçimi şeklinde vermesi en önemli üslup özelliğidir. Döblin, “İç monolog” anlatım tekniği (innerer Monolog), Bilinçakımı (Bewusstseinstrom), gazete -İncil dili, Berlin şivesi, dolaysız anlatım- montaj tekniği (montage) vb. “Berlin Aleksander Meydanı” (Berlin Alexander Platz” adlı eserinde uygulamasıyla, Alman edebiyatında bu tür edebi sanatları ilk uygulayanlar arasında yer alma özelliğine sahiptir. Döblin’e bu ve benzeri edebi vasıflarından dolayı “Edebiyatın Büyük Azizi-Babası” (Kirchenvater) ve “Dadaizmin Babası” (Vater des Dadaismus) gibi yüceltici ünvanlar tevdi edilmiştir. (bkz. <http://www.boardplanet.net>)

Bu bölümde kısaca Döblin ve Akif’in şahsi özelliklerinin yanı sıra dünya görüşleri ve edebi sanat özellikleri verilmeye gayret edilmiştir. Devam eden bölümlerde Karşılaştırmalı Edebiyat yöntemi çerçevesinde, metne bağlı olarak, Döblin’in Berlin *Aleksander Meydanı*, Akif’in ise *Berlin Hatıraları* eserlerinde Alman Sosyo-kültürel gerçeğinin edebi ölçütler çerçevesinde yansıtılması irdelenecektir.

Akif, seyahati esnasındaki Alman’ların toplumsal, karakter, kültürel vb. özelliklerini hatıralarında, otel, teknik araçlar, kişiler, Cafeterya vb. mekânlarla, Türk toplumunun aynı değerleri ile mukayeseli biçimde verir. Döblin ise, aynı özelliklerini roman kurgusu içinde olayların süreci çerçevesinde yansıtır.

I. Berlin Şehri Özelliklerini Yansıtan Tasvir Araçları

I.I. Otel

Akif *Berlin Hatıraları*’nda en önemli yeri 24 mısra ile Berlin otellerinin rahatlığı, temizliği ve teknik donanımının üstünlüğünü tasvir etmeye ayırmıştır. Edebiyat çevrelerinde saray, dolayısıyla otel, zenginlik, ihtiyaç ve maddi refahın göstergesi olarak algılanır. Akif, Berlin’deki lüks otelleri, batı dünyasının özellikle Almanya’nın siyasi ve ileri teknik konumu ile eşleştirmiştir. Bu tür bir eşleştirmeyi yaparken, Türkiye’deki otelleri çok kötü, adeta yaşanamayacak mekânlar olarak ön plana çıkararak Akif, memnun olmadığı dönemin Osmanlı iktidarından adeta intikam almaktadır. Berlin’in en lüks otelini, Batı devlet düzeni, İstanbul’daki en perişan bir oteli de, Osmanlı, dolayısıyla doğu dünyası ile eşleştirerek, doğu dünyasına ve yöneticilere olan kızgınlığını bu şekilde ifade eder. Batı otelinin tasvirini Akif, aşağıdaki şekilde yapmaktadır:

*“Otel meğer o değilmiş, tren de öyle...
Sokak mı benzeyen az çok? Aman canım, asla!
Meğer oteller olurmuş saray kadar bakımlı.
Adam girer de yaşarmış inde rahatından mest olarak.
Beş altı yüz odanın her birinde pufla yatak...
Nasib olursa eğer, hiç düşünme yatmana bak!
Sokakta kar yağadursun, odanda ilkbahar
Dışarıda uzun gece, içerde gün ortası!
Nurlu ışıklarını uzatıp her avize,
Boşlukta dokuyor bir berrak sabah,
Havayı ısıtırak gözle görülmeyen bir ocak;
İlk ılık geziyor, her tarafta aynı sıcak.
Gürül gürül akıyor çeşmeler, temiz mi temiz;
Soğuk da isterseniz var, sıcak da isterseniz.
Gıcır gıcır ötüyor ortalık titizlikten,
Sanırsınız ki yerde olmamış hiç gezinen.
Ne bit var o güzel döşekte hiç, ne pire;
Demek kaşınma duyusu bu hale göre!..
Unuttum ismini... Bir böcek vardı...
Çıkar duvarlara, yastık budur, der atlardı.
Ezince bir koku ortaya çıkardı çokça iti...
Bilirsiniz a canım... Neydi? Tahtabiti!
O hemşerim sanırım, çoktan inmemiş buraya,
Bucak bucak aradım, olsa rast gelirdim ya! (Ersoy: Safahat s.625*

İlk tasvirdeki otel tasviri, yukarıda da zikredildiği üzere, batı düzeni, teknolojsisi, rahatlığı, bahar gibi güzel olduğu belirtilirken, Almanya’nın siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel üstünlüğü abartılı şekilde yansıtılmış olmaktadır. İkinci tasvirde, İstanbul’daki bir otelin köhne, perişan, kirli hali ise dönemin doğu toplum ve yönetimlerinin yanı sıra Osmanlı idarecileri ile özdeşleştirilir.

Türk otellerinin olumsuzluklarına ilave olarak, sağlıklı olmayan mefruşatını ve güneş almayan odaları, pire ve tahtakurlarının varlığını da özellikle ilave etmiştir. Her olumsuzluğu doğu dünyasının bir eksikliği ile eşleştirilirse, binaların eksik yapılışını mimarideki eksikliğe, güneş ışığının içeri girmeyişini ise ilim ve fennin daha önce ilim ve kültür merkezi olan doğu ülkelerine gelemeyişini, pire, tahtakurusu ve diğer zararlı böceklerin ise devlet kademelerine veya toplumun içine sokulmuş zararlı insan tipleri ile denkleme mümkündür. “Güneş ışığına hasret nemli vakti ile bembeyaz olan patiska” ile Akif, her zaman övündüğü Türk-İslam dünyasının geçmişinin tasvirini yapar. Geçmiş zaferlerle dolu ve onunla övünen, doğruluğun timsali, geçmişinde hiçbir yanlış uygulaması olmayan ve bilimin öncülüğünü yapmış bir toplumun parlak durumu ile hatıraların yazıldığı yıllarda, yurtiçinden ihanete uğramış idarecilerin durumunu otel mefruşatı ve haşarata ile özdeşleştirilir. Geçmiş ile gurur duyma kurgusu Döblin’in eserinde de vardır. Biberkopf’un karşılaştığı güçlükleri aşmak için öncelikle Alman ulusunun, Hazreti Eyüp’ün, Hazreti İsa’nın mucize başarılarını anımsayarak, kendisinin de örnek insanların Berlin’deki mirasçısı olarak, güçlükleri yenebilecek güçlü ve asaletli olduğunu sürekli vurgular. Ayrıca, Döblin, Biberkopf vasıtasıyla Immanuel Kant’ın ideal-aklını kullanan insan modelinin hedefi olan ‘İnsanın kendisinin sebep olduğu suçluluktan- çaresizlikten insanın kendi aklını kullanarak kurtulması’ gerektiği mesajını verir.

Döblin’in dönem eleştirisi, Akif kadar ağır, kırıcı ve abartılı değildir. Dönemin Osmanlı idarecilerini göz önüne getirsek bunların içinde ülkesi ve milleti için zararlı faaliyetleri içinde olanların sayısının oldukça yüksek olduğu tespit edilebilir. Pirelerin devlet idaresindeki zararlı idarecilerle sembolleştirilme tekniği Alman yazar Goethe’nin “Faust I” adlı eserinde de işlenmiştir, zira Akif eserlerinin bazı bölümlerinde ve gerçek yaşamında Goethe’den etkileyici vecizeleri kullanmıştır.(bkz.Goethe 1992:s.107)

Döblin, eserinde Akif’in tasvir ve karşılaştırmasını yaptığı olguları irdelediğimizde, onun, Alman toplumundaki benzer eksiklikleri örtülü ifadeler kullanmadan açık bir üslupla kurguladığı dikkat çeker. Sebep olarak, Döblin’in eleştirilerini yapmak için üstü örtülü biçimde tasvir yapma çekingenliği içinde olmayışı, kişilerden ziyade geneli hedef alarak, teknoloji ve her türlü yozlaşma üzerine yoğunlaşmasının sonucu olduğu yorumunu yapabiliriz. Döblin’in kurgusunda da, Almanya’da özellikle toplum ve siyasi iktidara sızmış olan faydasız, bencil insanların varlığı önemli yer tutar. Sözelimi, bazı siyasetçiler, sendikacılar, bazı sivil dernek ve yerel yöneticiler buna örnek olarak gösterilebilir. (bkz.Döblin: 1989, s.69) Eserde geçen otel tasvirinden, otelin sıradan insanların kalabileceği, orta derecede konfor ve mimari özellikleri olan, orta halli bir ailenin işlettiği, Akif’in abartılı şekilde tasvir ettiği otelden bambaşka bir konaklama binası biçiminde gerçekçi bir üslupla, aslına uygun ele alındığı görülür.

1.2. Konfor, Teknik Ve Ulaşım Araçları

Akif’in, hatıralarında özellikle üzerinde durduğu ve hayranlıkla anlattığı, Berlin’de görmüş olduğu teknik ve ulaşım araçlarının rahatlığı ve gelişmişliği dönemin yaşam normlarına göre ileri teknolojik donanımda olmaları dikkat çekicidir. Akif, tramvay, kalorifer, sıcak su, elektrik tesisat ve kurulumlarının varlığını büyük bir hayranlıkla geniş şekilde tasvir etmiştir.

(...) dışarıda uzun gece, içerde gün ortası!
Nurlu ışıklarını uzatıp her avize,
Boşlukta dokuyor bir berrak sabah,
Havayı ısıtırak gözle görülmeyen bir ocak;
İlk ılık geziyor, her tarafta aynı sıcak.
Gürül gürül akıyor çeşmeler, temiz mi temiz;
Soğuk da isterseniz var, sıcak da isterseniz.
Gıcır gıcır ötüyor ortalık titizlikten,
Sanırsınız ki yerde olmamış hiç gezinen.(a.g.e.)

Elektrik, dönemin ilerlemişlik düzeyinin göstergesi olmasının yanı sıra, rahatlık ve refahın da göstergesidir. Akif, burada elektriği hem teknik anlamda aydınlık-ışık hem de, aydın insanı ve batı ülkelerinin sahip olduğu bilimsellik ve manevi bütünlük olarak yansıtır.

Otel tasvirinde olduğu gibi elektriği de ilim, irfan ve maneviyatın insanlar üzerindeki aydınlatıcı özelliğini ile sembolize eder. Akif ise, bu değerlerin tamamı Batı da (Almanya) oldukça ileri düzeyde olmasına karşın, bilimsellik ve maneviyatın doğu dünyasında artık eskisi gibi özüne bağlı biçimde icra edilmediği öz eleştirisini yapar, Akif.

Akif’in kalorifer tasviri de bilmece dizeleri gibidir. Tanıttığı tesisatın kalorifer olduğunu belirtmese de, şiiri okuyanlar bunun kalorifer tasviri olduğunu rahatlıkla anlar.

Havayı ısıtırak gözle görülmeyen bir ocak; / İlk ılık geziyor, her tarafa aynı sıcak. (a.g.e.)

Otelin her tarafını saran sıcaklığın, vatandaşların ülkelerinin her tarafında birlik beraberlik içinde oldukları veya devlet sıcaklığının halkı eşit şekilde her yönüyle kucakladığı, devletin halkına gelişmiş teknolojik konfor imkânlarını sunduğu, gerçek anlamda ise teknolojinin gelişmişlik düzeyi, insana sunulan hizmet ve rahatlığın Almanya’da var olduğu biçiminde algılanabilir. Akif’in, Berlin otelinde tasvir ettiği kalorifer tesisatı ve elektrik o dönemdeki Berlin’in bütün evlerinde veya semtlerinde mevcut değildir. Yani tüm Alman halkı, belirli otel veya diğer sosyal tesislerdeki teknolojik imkânlardan yararlanmamaktadır. Döblin’in eserinde Berlin sakinlerinin birçoğu hala soba ile ısındığı aşağıdaki alıntılardan anlaşılmaktadır:

(...) Sobaya bir parça kömür atıp da, kıvılcım sıçradığını görünce çok korkuyorum, üstüme başıma bakıyorum, bir yerim yanmış mı diye. (Döblin 1989:s.253)

(...) Meyhaneci gelip gaz sobasını yakıyor.(a.g.e.: s.94)

(...) İçeri kimse girmiyor.Küçük kömür sobası sesler çıkararak yanıyor.”(a.g.e.:s.70)

İstanbul’da bulunan oteldeki kırık sürahi ve içinde ne olduğu belirsiz kirli sıvı, Berlin otelinde yerini yüksek debide akan saf, berrak ve temiz çeşmelere terk etmiştir.

“Gürül gürül akıyor çeşmeler temiz mi temiz, Sıcak da istesenez var, soğuk da istesenez.”(Akif 1999:647)

Gürül gürül akan temiz suları ise o dönemde her alanda ilerlemiş olan ve halkının refahı için sabırsızlanan, gün geçtikçe yenilikler üreten batı ülkelerinin bol-bereketli, ilmi kaynak ve varlığına isabet eder.

“Tren de meğer başka türlü bir şeymiş:/Hemen binip uçuyormuş...Amam bayıldığım iş ! / Ne mesafe ne de oturacak yer kaygısı taşıyor insan: /Dakikada bir saatlik mesafe, nasıl da kısalmış zaman! (...)

(a.g.e:s.625)

Şair, treni her ne kadar gerçek anlamdaki işlevi ile tasvir ediyorsa da, onun çağrışım yaptığı yan anlam teknolojik araçların tümüdür. Batının geliştirdiği ve o dönemi kullanmakta olduğu tüm teknik araçlarının yanı sıra, fen alanındaki ilerlemeleri de övgüyle, kısmen de abartılı biçimde şiirselleştirilmektedir.

Döblin’in doğa ile iç içe olma isteği kendisine Alman yazar Hölderlin’den geçme bir tutkudur. Döblin, doğa birlikte olma arzusunu şöyle belirtir:

“Dallarım elma dolu olsun isterim; kuşlar üstünde, yuva yapsın. Sık sık karl altında kalayım, köklerimin arasında solucanlar olsun”. (Aytaç 1990:s.135)

Akif’e göre; Almanların, askeri, teknik ve bilim alanındaki ileri olmalarının başta gelen sebebi barışta geçirdikleri elli yıl boyunca bütün memleket evlâdının el ele vererek gece gündüz çalışmaları ve kalkınmalarıdır. Akif’in bu tespitini Acar aşağıdaki alıntı ile yansıtır:

“Nüfusları iki kat, ilimleri on kat artmıştır. Yürüyen fenni adetâ kanat takıp uçurmuşlardır. Bütün dünya Alman gücünü tanıdığı gibi, Alman sanatı da her tarafa hakim olmuştur. Yakında denizlere de hakim olacaklardır. Bu Alman kalkınması, gelişmesi o dereceye ulaşmıştır ki, ülkede eğitilmeyen kalmamış; eğitim herkesin ortak gıdası haline gelmiştir. “(Acar 2005:s.131)

Almanların dakikliği, azmi ve milliyetçiliklerine ilişkin görüşlere Döblin’in eserinde de rastlarız. Nitekim Biberkopf ve arkadaşları, geleceklerine dair ailevi plan ve umutları olmamasına rağmen çalışmaktan, hangi mesleği icra edebiliyorsa, bu meslekle ilgili çalışma ve geliştirme hamleleri yapmaktan geri durmazlar. Bu tespit Akif’in Almanların en önemli özelliklerini, kısa sürede keşfettiğinin delili sayılmalıdır.

Akif’in tespitine paralel sosyal gerçek bir olay, eserde aşağıdaki biçimiyle kurgudaki yerini alır:

“O günlerde Berlin kamuoyunu pek ilgilendirmeyen bir konu var: ünlü Amerikan otomobil fabrikalarını ele geçirerek kuzey Almanya’da altı ve sekiz silindirli otomobil yapımında rakipsiz olma isteği.” (Döblin 1989:s.156)

I.3. Sokak

Bir ülkenin sokak ve caddeleri, ülkenin gelişmişlik düzeyini yansıtan unsurlardan biridir. Akif in Berlin’de gördüğü sokaklar, - her ne kadar arka sokaklar olmasa da-, oldukça geniş, temiz, çamursuz ve aydınlıktır. Yaz kış her mevsimde sokakların temizliği ve bakımlılığının devamı idarece devam ettirilmektedir.

“ Sokak dedikleri neymiş? Sonu gelmez bir feza / Ki yürüyerek kısa zamanda geçmenin yok ihtimali./ Demek toplu taşıma adı altında, / Havada, yerde, yerin çok zamanlar altında / Uçup durun o harika şeyler büyük bir ihtiyaç./ Yayanın harcı mı, haşa, bu upuzun yolları katetmek! / Bakın nasıl da parlatılmış ki: Pırıl pırıl zemini, (...) Yolun öbür kenarına geçerken düşer, kalır yorgun! / Şu var ki:

Düştüğü yerden çamurlanıp kalkmaz...../ Çamur bu beldede adet değil ne kış, ne de yaz. (.....)”(Akif 1999:s.627-629)

Yazarın dizelerinden de anlaşılacağı gibi, Berlin’in merkezi yolları asfaltlanmış, geniş, uzun, düz, çamursuz olarak tasvir edilir.

Akif, tramvayların, otomobillerin sıklığından, yolların altında ve üstünde sefer yaparak halkın toplu taşımaya hizmet etmelerinden olumlu ve övgü ile bahsetmesine rağmen, Döblin, bu araçların insanlara verdiği rahatsızlık ve kazalardan söz eder ve eserinde olumsuz biçimde kurgu oluşturur. Teknik araçların faydalarının yanı sıra zararlarının da olduğu, doğayı bozdukları, Berlin’deki yaşam kesitlerinde ön plana çıkarılmaktadır. Döblin’in eserindeki ana karakteri olan Biberkopf, kolunu bir kamyonun altında kalarak kaybeder. Kahramanın kolunun kopması, teknik araçların insanların bazı vücut organlarını yok ettiklerini, dünyayı ruhsuzlaştırdıklarını, çevre ve canlı varlıkların felaketine sebep olduklarını sembolize eder. Kahramanın daha sonra düştüğü ruhsal ve fiziksel çöküntü, teknoloji karşısında insanın çaresizliği ve yenilgisini, yani insanın kendi eliyle ürettiği araçlarla, kendisinin iç içe olduğu doğasının yok oluşunu gösterir. Ayrıca, eserde olayların geçtiği Berlin’in arka semtlerinde, sokaklar dar, çıkmaz, çamurlu ve gece dolaşamayacak kadar da tehlikelidir. Eserde yolların durumunun semtlere göre değiştiğini gösteren tasvirler mevcuttur. Bunlardan en belirgin olanlardan birisi aşağıdaki alıntı ile gösterilebilir:

(...Arabadan aşağı attılar onu, kafası kopmadığına şükürler olsun.İlerlemeliyiz dar yollardan geçmeliyiz, çamura saplanmış at arabalarını kurtarmalıyız. Fakat önce sürünmeliyiz.” (Döblin 1989: s.188)

Aşırı kar yağmasına rağmen temiz şekilde kalabilmiş sokaklar, doğu kültürüne sahip Akif için alışılmamış bir görüntüdür. Ayrıca, kişisel ve eserinin temel prensiplerinden olan; her zaman, her yerde ve her güçlüğe karşı yılmadan çalışma zorunluluğu, sokakları temizleyen Almanlar örneğinde kendini gösterir.

Kar yağdığı zamanlarda ne yapıldığını merak edip sorunca da “*bırakmayız*”, demeleri onu kendi ilkelerinin doğruluğuna inandırarak, Almanlara hayran bırakmıştır. “*Hâlbuki bizim diyara biraz kar düşünce zor kalkmaktadır. Eğer, halk zorda kalırsa sokakları çalışıp temizlemek yerine lodos duasına çıkmak gerekir denir, çıkılır. Cenab-ı Hak lodos gönderince de ortalık çamur deryası olur; bu defa aman don olsa temizliktir, deriz. Ama sokakları zahmet edip temizlemeyi düşünmeyiz.*”(Ersoy1998:s.627-628)

Akif, Alman ve Türk halklarının sorumluluk bilinçlerini karşılaştırırken, Almanları işlerini kendi yapan, her şeyi devletten beklemeyen, zorlukları aşmayı deneyen başaramayınca Allaha başvuran olumlu özelliklerini övgü ile dile getirdikten sonra, doğulu halkların her şeyi ya devletten ya başka kişilerden ya da Allahtan bekleme özelliğini alaycı bir Bektaşî fıkrası ile eleştirir.

Akif’in *Küfe* adlı şiirinde tasvir edilen İstanbul’un kenar mahallelerinden birinin sokağının kötü durumu, doğu ülkelerinin geri kalmışlığını yansıtır. Yolun mühendislik hatalarının yanı sıra, üzerinden rahatça geçebilme imkânının olmayışı, tümsekli, delik deşik, çamurlu, çukurlarda sular birikmiş, elinde dayanak olmadan geçilmeyen bir cadde tasviri yapılmıştır.

Diğer tasvirlerinde olduğu gibi, Akif’in sokak tasvirinde genelleme ve abartmalar mevcuttur. Bu tür sokaklar dönemin İstanbul’unun birçok sokağında olabileceği gibi, bütün sokakların aynı durumda olduğunu göstermez. Nitekim Berlin’in bütün sokakları da tasvirdeki mükemmellikte olmadığı, hem gerçekte, hem de Döblin’in eserinde mevcuttur. Günümüzde bile Berlin’de hala aynı isimle kullanılan yüzlerce mükemmel olmayan cadde ve sokak vardır. Bu durumdaki sokaklar, Akif’in hatıralarında tasvir ettiği sokaklar ile paralellik taşımaz.

II.3 Kahvehane

Akif ve Döblin eserlerine de kahve, cafe veya bar gibi boş vakit geçirme mekânları, en olumsuz şekilde girmiştir. Akif ve Döblin özel hayatlarında çok çalıştıklarından, yeni bir şeyler üretmek için vakit sıkıntısı çekmişlerdir. Bu sebepten dolayı boş vakit geçirme çerçevesinde gördükleri bu mekânlara sıcak bakmamışlardır.

Akif, Berlin’i tanımaya çalışırken her tür mekânı gezmeye, tasvir etmeye ve eserinde yer vermeye özel önem vermiştir. Berlin’de ilk kahvehaneye gidiş öyküsünü Acar aşağıdaki şekilde yansıtır:

(.....) Binbaşı Ömer Lütfü Bey, Akif’e Berlin’de kahveye gitmeyi teklif eder. (.....) Kahvehaneye doğru yürürlerken, arkadaşı uzaktan gidecekleri kahveyi gösterir. Akif, Türkiye’deki gibi bir bina göreceğini zanneder ve arkadaşının gösterdiği binanın kahvehane olabileceğini aklına getirmez. Kahvehane binasına yaklaşıp fark edince şaşkınlığını gizleyemez: (bkz.Acar 2005: s.117)

“Bu, kahve.. Öyle mi? Yahu! Nedir bu? Vay canına! Bizim “Düyyûn-u Umumîye” den de heybetli! Ne var ki, öyle sevimsiz değil bunun şekli. (...) (Ersoy 1999:s.631)

Akif kahvehaneyi ilk gördüğünde, Düyyun-u Umumîye’ye benzetir. Bunun sebebi, bu binanın Osmanlı’nın borçlarını tahsil için çalışan komisyonun ofisi olması ve Osmanlı’nın elini kolunu ekonomik olarak bağlama faaliyetlerinin bu binada gerçekleştiğini bilmesinden ileri gelir. Kahvehaneyi, insanları oyalayan, vaktini çalan, kumar oynanılan, kısacası insana kötü şeyleri yapması için ortam hazırlayan bir mekân olarak değerlendirir, Akif. Fakat içeri girildikten sonra Akif’in fikri değişir ve tasvirini değiştirmek zorunda kalır:

Bu, kahve..Öyle mi ?Fakat gerçekten hayret !

Feza içinde feza....Bu ışıklarla donanmış yer,(...)

(....) Ne bastığım yeri gördüm, ne gittiğim taraf;

(...) Tuhaf değil, düşünürken yetiştirdi sandalye; (...)(a.g.e.: s.632-633)

Akif’in Alman kahvesini görüp hayrete düşmesi gayet normaldir, çünkü kafasında canlandırdığı Türk kahvehanesi ile Alman kafeteryaları arasında çok büyük mekân ve işlevsellik farkı vardır. Türk kahvehaneleri yalnızca erkeklerin gittiği, alkollü içkilerin olmadığı, sağlık koşullarından yoksun, çeşitli taş ve kâğıt oyunlarının oynandığı, duman, gürültü, toz ve daha birçok olumsuzlukları içinde barındıran yerlerdir. Almanya’da ise özellikle Akif’in gittiği göz önündeki bölgelerde bulunan kafeteryalar, gayet nezih donanımlı, kadın ve erkeklerin, ailelerin bir şeyler yiyip içebilecekleri yerlerdir. Bu tür eğlence yerleri yabancılara o toplumun yapısı, insan ilişkileri, yiyecek ve içecek kültürünü yansıtması bakımından önemlidir.

Döblin, eserindeki Berlin kafeteryaları ve barlarını çok olumsuz bir şekilde tasvir eder. Esere motif olan bu mekânlar genellikle şehrin arka sokaklarında bulunup, şehrin sicili bozuk, alt tabaka insanların, gayri meşru işlerin planlandığı, kavgaların, adam öldürmelerin, polis baskınlarının, fuhuş ortamlarının hazırlandığı mekânlar olarak ele alınır. Döblin’in ana karakteri Biberkopf ve diğer yan karakterler her türlü gayri resmi ve gayriahlâkî icraatlarını buralarda planlayıp eyleme geçmişlerdir. Ayrıca, bu tür yerlerde çıkan olaylarda ölen, yaralanan ve aile yuvaları dağılan insanlar mevcuttur.

“Başlıyorlar,’International” ile Franz çığnıyor. Düşünüyor: Bana bunlar. Umurumda değil, fakat şu sigara içmeği bir bıraksalar. (...) (...) Konuşuyorlar, Franz yemeğini yiyor, birasını yudumluyor ve uykusunda düşmeyen küçük kuşu, karşı masaya bakıyor. Kim pipo içiyor orada? (...) Franz düşünüyor, mendille burnunu silerken. İnsan sıcağa girdimi, burnu akıyor. Çekmenin pek yararı yok.” (Döblin 1999:s.69)

Döblin, Akif gibi Alman kafeteryalarını açıkça benzer tasvirlerle yansıtmaya da, işlevsel olarak romanda kahramanlara yüklediği roller gereği ve kurgusundaki olayların hemen hemen hepsinin buralarda şekillenmesi veya meydana gelmesi okuyucuya aynı mesajı verir. Eserde Berlin kafeteryalarında kurgulanan veya meydana gelen olumsuz kurguyu eserin birçok bölümünde görmek mümkündür.

Akif’in Berlin kafeteryalarını tasvir ederken ortaya sunduğu tablo, dönemin turistik konumda olan, şehrin vitrini diyebileceğimiz semtlerdeki kafeteryaları görmesinden kaynaklanır. Almanya’nın tüm kafeteryaları tasvirdeki kadar nezih olmadığı gibi, aynı dönemde İstanbul’un Beyoğlu, Sultanahmet veya Şehzadebaşı semtlerinde de benzer kahve veya kafeteryaların olduğu sosyolojik bir gerçektir. Ancak Akif üzüntüsünden, Türk-İslam dünyasının hızla gerileyişinden sorumlu tuttuğu kişi ve kurumlara eleştirilerini yapma gereği duyduğundan bu tür acı, abartılı bir tarzda tasvir sanatı uyguladığı kanaatine varabiliriz. Ona göre Türk-İslam toplumunu içten kemiren sosyal, kültürel, dini, geleneksel, siyasi, ekonomik, ahlaki vb. bozulmuşluklarla eşleştirmesinden kaynaklanır. Ayrıca, kahve, gerek maddi gerekse manevi anlamda hür türlü olumsuzlukların olduğu mekân olma işlevine sahiptir.

Akif’in Türk kahvehanesi çok kötü şekilde tasviri ile ilgili en özetleyici yorumu aşağıdaki alıntısı ile Öztürkmen’in yaptığı söyleyebiliriz:

“Mehmet Akif kahveyi anlatırken küfrediyor gibidir. İnsana öyle gelir ki, şairin köklü terbiyesi ve hışmum besleyen şuur müdahale etmese, kelimeler daha da galiz olacaktır.”(1969:s.204)

I.4.Ann-Kadın

Akif, Berlin’de bir kafeterya da görmüş olduğu Alman ailenin özel durumu sebebiyle, bu ailenin, özellikle Alman annenin şahsında tüm kadınların, Alman, Türk ve dünya annelerinin yüceliğini vurgular. Alman annenin oğlunu kaybetmesine, bütün annelerin ve özellikle de Müslüman annelerin savaşlar yüzünden çektiği acıları, ölen binlerce genç insanın hatırlanması, Osmanlıdan ayrılan ülke topraklarını ana-oğul ayrılması anlamı yüklenebilir. Doğu-Batı dünyası arasındaki ilişkileri anlatmak amacıyla anılarında ayrı bir önem ve edebi üslup uygular.

*“Değil mi, bir anasın sen? Değil mi bir Almansın?
O halde düşünce ve vıjdan sahibi insansın.
O halde “Aşyalıdır, ırkı başkadır...” diyerek,
Aynı cinsin kızları olan anneleri incitecek
Yabancı tavrı yakışmaz senin erdemine
Gel de ortak oluver şunların felaketine...
Kederse aksine: ortakla eksilir” derler.”(Akif 1999:s.643)*

Akif, Alman anneye bu övücü ithafı ile onu diğer kadın ve annelerden ayırıcı bir üslup kullanmasının yanı sıra, ona özellikle “Alman” anne olarak övgülerle hitap etmesi, bu annenin şahsında Alman devleti ve halkına olan seslenişini ve saygısını gösterir. Alman anneye sesleniş vesilesiyle Akif, batının, Osmanlıya ve doğu ülkelerine karşı takındığı saldırgan tutum gerekçesinin İslam dinine ve başka ırka sahip oluşlarından ileri geldiği, ancak burada Almanların diğer batılı devletlerden farklı olduklarını vurgulayarak, savaşlarda mağdur olan ve ölen milyonlarca insanları hatırlattıktan sonra Almanların bu acıları yaşatan diğer batılılardan ayrıldığını ve bu günaha-pisliğe bulaşmadığını özellikle vurgular. Akif, burada Almanya'nın o dönemdeki askeri ve siyasi tutumunu tarif etmektedir. Böylece, Akif, her fırsatta birçok davranışlarını eleştirdiği batıdan, Almanya'yı ayırmaktadır. Ayrıca Almanya'nın bundan sonra tamamen doğu ile işbirliği yaparak, diğer kötü batı ülkelerinden ayrılması gerektiği düşüncesindedir. Akif, bu vurgu ile doğu ile Almanya arasında olmasını arzuladığı siyasi özellikle de stratejik birlikteliği tasvir etmektedir.

*“ Saftığıyla, mensup olduğun kavmin temizliğine
Tanıklık etmededir – Doğu'ya doğru dönmeli ki;
Sizin de Batı'nızın temiz olmayan hatıraları,
Biraz silinsin onun hiç değilse aklından.
Hanım, çevrenizdekilerin her zamanki alçakça davranışından,
-Ki zoru görünce yılışmak, zayıfı ezme-
Seninle aynı cinsten kadınlar bilsen neler neler çekti !”(Akif 1999:s.645)*

Bu dizeleri ile Akif, daha önce sürekli olarak batının olumsuz taraflarını anlatmasına paralel biçimde, onların doğu halkları üzerinde uyguladıkları yıkıcı zulümleri tekrar eder. Almanya'nın kesin bir şekilde diğer Avrupa ülkelerinden ayrılıp, doğu tarafında olması gerektiğini bir kez daha vurgular.

Birinci Dünya Savaşı'nda, genç oğlunu kaybeden Alman anneyi, bir şehit anası olarak düşünen Şair, onu teselli için konuşmasına devam eder ve “Ümmehatın akdesi” ifadesi ile de vatanı annelerin en kutsalı olarak vurgular. Yani Akif, vatan ile anneleri bir tutarak kadına ve anaya verdiği özel önemi şiirinde kalıcı kılmıştır.

Akif'in Almanlar ve batı hakkındaki düşüncelerini berrak ve dolaysız biçimde dile getirdiği şiirinin devamında, daha önce Türklerde var olan ancak kaybolmuş yüce özelliklerin artık Almanlarda var olduğunu, “kaybolan” büyük bir özlem ve gıpta ile sayar. Milli birliğin dinde aranması, ülke bütünlüğü, din-toplum ilişkilerinin uyuşması sonucu oluşan denge, savaşlarda yenilgilerin tekrar birleştirici olması gibi özelliklerin doğuda olmayışını büyük bir üzüntü ile Almanların olumlu özelliklerine ilave eder.

Akif'in Alman annelerin şahsında tüm kadınları övmesine karşın Döblin, eserinde kadınları ön plana çıkarmaz. Eserde kadınlar devamlı olarak ezilen, dövülen, şehvi arzular için kullanılan, faili meçhul cinayetlere kurban giden, baba evinde mutsuz olup buradan kaçarak büyük şehirlerde tuzağa düşen kadınlar ön plana çıkarılır. Döblin'in kadınları ön plana çıkarmayıp, ikinci planda kurgulaması otobiyografik bir özellik olarak yorumlanabilir. Döblin, diğer eserlerinde de kadınsız bir kurgu veya kısıtlı hareket alanı olan kadın tipi ön plandadır. Eserde yer alan silik kadınların çokluğu dikkat çekmesine rağmen, bu olumsuz özellikleri tüm Alman kadın özelliği olarak ön plana çıkarılmayacağı gibi, Akif'in yücelttiği kadın tipinin tüm Alman kadınlarını kapsadığını söyleyemeyiz.

Aşağıdaki alıntılar Döblin'in eserindeki kadınların konumu ve yaşadıkları dram hakkında bilgi vermek bakımından ilginçtir:

“Üzerine çöküyor, sırtından yukarı, ellerini boynuna doluyor, başparmaklarını ensesine yapııştırıyor, sıkıyor. Kızın vücudu geriliyor. Zamanı geldi, doğmanın ve de ölmenin, doğmanın ve de ölmenin, onun zamanı.” (Döblin 1999:s.288)

“ (...) Oniki yaşımı bitirdiğimde başlamıştı bu durum. Ve yirmidört yaşına geldiğimde bu yaşama dayanamadığım için her şeye son verip, ölmek istemiş, fakat kurtarılmıştım. O güne kadar hiçbir erkekle ilişkim olmamıştı. (...) (a.g.e.:253)

Döblin’in ön plana çıkardığı kadınların olumsuz tiplemesinin benzerini en fazla Servet-i Fün-un edebiyatçılarının yaptığı, Akif eleştirel bir dille, şiirinde ele alır. Akif, övdüğü Alman kadın ve annesi gibi bizim annelerimizin de onlar gibi değerli olduğunu ancak onları yerenlerin de bulunduğunu ifade eder.

“*Ne duygulu analardır bizim kadınlarımız “
Yazık ki anlatacak yok da yanlış anladınız.
Yazık ki onları anlatır korkunç bir varlık gibi
Beş on romancı, sıkılmaz beş on da peşin fikirli”*
(Ersoy 1999: s.645-647)

Bu yorumuyla Akif’in kadınlarımızı birer umacı gibi gösteren taklitçi veya kozmopolit romancıları kastettiğini belirtir.

I. 5. Eğitim ve Sanat

Akif veterinerlik, Döblin ise psikoloji yüksek eğitimi almalarına rağmen, kendilerini birçok alanda yetiştirmişlerdir. Onların bu çok yönlü edinim ve kazanımları eserlerine ve özel hayatlarına yansımıştır. Her iki yazarın ortak biyografik özelliklerinden birisi de, sıradan, orta halli halk kitesinin içinden gelmeleri ve bu kitleye hitaben eserlerinde mesaj vermeleridir.

Akif, ortaya koyduğu bütün eserlerinde, bulunduğu ortamlarda, sözlü konuşmalarda vb. durumlarda eğitici ve öğretici unsurlar ön plana çıkarır. Sahip olduğu birikimi çocukluğundan beri almış olduğu eğitim ve en önemlisi kendi kendini yetiştirmek için harcadığı gayret ve enerjidir. Kendisinin veterinerliğin dışında eğitim alması onun İslam ve edebiyat bilimi, musiki, spor, yabancı dil vb. ilimleri alanında da yetiştirmiştir. Akif her ortamda aydınların eserleri ve yaşamları ile halkı bilinçlendirmeleri gerektiğine inanır. Bunun için de sanat ve ilimden yararlanmaktan geri durmaz.

Akif, diğer ilimleri tahsil etmesinin yanı sıra yabancı dile de aşırı bir ilgisi ve öğrenme kabiliyetine sahiptir. Arapça, Fransızca, Rusça dillerini çok iyi öğrenmiş, bunun yanı sıra başka dilleri de orta derecede bilmekteydi. Yabancı dilleri sayesinde, Türk edebiyatının yanı sıra doğu ve batı edebiyatlarını, edebi sanatları uygulayacak biçimde ileri düzeyde öğrenmiş ve uygulamıştır.

İnandı, Akif’in *Berlin Hatıraları*’nda, birçok edebi sanatı ustalıkla uyguladığını, yaptığı edebi araştırma yöntem ve teknikleri ile aşağıdaki biçimde belirtir:

“(...) *Teşbih (Gleichnis), mecaz (Metapher), kavram ve eşyaları kişileştirme (Personifikation), anlamca birbirini tamamlayan veya ilişki içinde bulunan kavramlardan birini diğerini yahut diğerlerini temsilen kullanmak (Metonymie) ve bunu daha da genişleterek mânayı tasvir yoluyla anlatmak (Periphrase) gibi söz sanatları şairimizin adı geçen manzum eserinde kullandığı retorik figürlerden sadece bir kaçıdır. Mehmed Akif’in coşkulu anlatım tarzına uygun düşen bir retorik figürden daha söz etmek istiyorum. Batı edebiyatlarında “Klimax” (klimaks) adı verilen bu söz sanatı, okuyucuyu etkilemek veya ondaki etkiyi zayıflatmak için ifade gücünü giderek yükselten veya düşüren kelimelerin yahut cümlelerin sıralanması esasına dayanır. Akif’te bunun örneklerine bol miktarda rastlamak mümkündür. “Berlin Hatıraları”nın sonlarına doğru iyice coşan şairimiz, heyecanını doruk noktasına vardırır. (İnandı 1986:s.139)*

Döblin de, Akif gibi, bütün çalışmaların temelinde halkın eğitilmesi olması gerektiğini her ortamda dile getirir ve bunun için bizzat gayret gösterir. Döblin, psikiyatri tahsili yapmasına rağmen, edebiyatçı yönü bariz biçimde öne çıkar. Çin ve Hindistan kültürüne olan tutkusu, Yahudi gelenek ve görenekleri yeniden keşif, Buda ve Yahudi kutsal kitaplarını tekrar keşfetme, toplum bilimi, eski klasikler hakkında üniversitelerde ünlü bilim adamlarından dersler alma gibi eğitici faaliyetleri onun kendini yetiştirip bu birikim edinimini eserleri, üyesi bulunduğu cemiyetler ve bir dönem milletvekilliği esnasındaki imkânları ile halka aktarma gayreti içinde olmuştur.

Akif, şiirinde özel hayatındaki eğitim türüyle eğitim hakkındaki görüşlerini Alman’ların uyguladıkları sistemle özdeşleştirir.

“(...) *Sizin işittiğiniz tek bir nağme, tek bir perde;
Beşikte, sonra eşiklerde, sonra mektepte.*

“(...) *Okullarınız nasılsa öyledir tapınaklarımız.*

*Ne çan sesi boğar sanatın ahenkli eserlerini
Güzel sanatların da uyutucu değil ki ahenki sesleri.
Ne müziğinizde var uyuşturucu nağmeler;
Ne de şiiriniz hayat hakkındaki fikri karmakarışık eder.
Bununki yüksek bir ruh üfler duygulara.
Gelip de görmeli sanatta gaye var mı imiş?
Hayır denir mi ki: Her gayenizde en müdhiş,
En ince sanatın sırları yükselip duruyor,
Sizinki yükseledursun biraz da gel bizi sor ki!
Beşikte her birimiz bir nağmedir iştir,
Ki bestecisi tabiat değil de gelenektir. (...)* (Ersoy 1999: s.653-655)

Akif, yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere Almanların eğitim sistem, metot ve uygulama biçimlerini açıkladıktan sonra sanatla ilgili olarak da Almanların üslubu ve düzeyi hakkında övücü bilgiler vermektedir. Bu esnada Türkiye ile Almanya arasında yaptığı karşılaştırmada, o günlerdeki Osmanlı eğitim sistemi, halkın eğitim düzeyi ve aydınlar arasında tartışılan eğitim-öğretim konularına ilişkin görüşlerini şiirsel bir anlatımla dile getirmektedir.

Akif, özellikle dönemin aydınları arasında, sıkça tartışılan “Sanat sanat içindir veya Sanat toplum içindir” fikirlerine atıfta bulunur. Almanların sanatı toplum için, bir gayeye ulaşmada araç olarak doğru biçimde kullandıklarını vurgulayarak belirtir. “Sanatta gaye olmaz” diyenler, gelip Almanları görmedirler” diyeler fikrini savunur. Alman’ların beşikte, eşikte, mektepte; ilimde, sanatta, fende ve sosyal hayatta tam bir madde-mana dengesini kurduklarını ifade eder.

*Çan sesi, sanatın sesini boğmadığı gibi,
Medenîleşmek de dinî hayatı öldürmez.(a.g.e.: s.653)*

Akif, Almanya’da dinin sanata engel teşkil etmediğini, tekniğin ve ilerlemenin dinin gereklerine aykırı algılanmadığını, büyük bir beğeniyle anlatır. Almanya’daki sanat ve eğitim anlayışından bahsederken, Akif aynı dönemin Osmanlı ülkesinde eğitimi, sanat, din anlayışını ve gençleri diğer konularda olduğu gibi keskin şekilde haklı olarak eleştirir.

Eğitimin süregelen eden bir faaliyet olduğunu, her seviyedeki eğitimde birlik ve ahenk, millî birliğin ve “müşterek vicdan”ın sağlanmasına hizmet edeceğini” belirten İnan’dı, Akif’in görüşlerini destekler.(bkz. İnandı 1986:144)

Aydınlar ve halkın birlikte hareket ederek Alman millî birliğinin temelini attıklarını, onların bugünkü yüksek eğitim kalitesinin millî birlik sayesinde ulaştıkları bu servet millî birliğin oluşmasındadır. Burada, Akif. Türkiye’deki halk-aydın uçurumuna dikkati çekmekte, özellikle Servet-i Fünûncuların edebiyat ve dil anlayışını tenkit etmektedir. Bunun haricinde Akif, özünden uzak ve geleneklerimizden gelen eğitim sistemimizin bu özelliğiyle bile topluma parlak geçmişimizi aktaramadığından yakınmakta, onu telleri paslanmış bir saza benzetmektedir.(Bkz. Akif 1990: s.657)

Döblin’in eserinde doğrudan eğitim eksikliğinden bahsedilmez, ancak eserde geçen olaylar ve bu olayları gerçekleştiren kahramanlarının tutum ve davranışlarında alınan eğitimin gerçek hayatta insanların, diğer insanlarla olan ilişkilerin bir yarar sağlamadığı yönündedir. Ona göre, okulda verilen eğitim, teoride kalmış, toplumdaki insanlara bir yararı olmamıştır. Döblin’in başkahramanı Biberkopf’un hapisneden çıktığı zaman rastladığı Yahudi Berlin’li ihtiyarın vermiş olduğu öğütler, bazı filozof ve azizlerin vecize sözlerinden oluşur. Kutsal kitap Tevrat’tan da öğütler, okuyucuya yansıyacak eğitici ve öğretici bilgiler olarak karşımıza çıkar. Ayrıca karakterlerin disiplinliliği, ekmeğini kazanma azmi, mücadele, hakkını arama, hak almak için cemiyetler kurmak gibi davranışlar Döblin’in edebiyat aracılığı ile okuyucuya vermek istediği eğitici-öğretici, uygulamaya yönelik bilgilerdir. Döblin’in eserinde eğitimin başarılı sonucu göstermek açısından dikkat çeken bir diğer kazanılmış davranış da, sıradan insanların bile boş vakitlerinde gazete, dergi, kitap okuma ve radyo dinleme alışkanlığı ile Alman kültürünün taşıyıcısı ünlü yazarların eserlerinin varlıklarından haberdar olmalarıdır. Biberkopf’un, iyi insan olma çabası, suça-günaha bulaşmama azmi, Alman tarihine, azizlerine, aile büyüklerine minnettarlık duyguları, hayatını genelde çalışarak kazanma arzusu, dünyada ve ülkede olup bitenlerden haberdar olma vb. davranışlar okuyucuya öğretici, örnek olacak ders niteliğinde eylemler bütünüdür.

Akif ve Döblin'in eserleri bize Almanların ilim sayesinde gelmiş oldukları mükemmel gelişmişlik konumuna dair bilgiler verir. Akif, Akıl ve uygarlık sahasında Türklerin gelişmişlik konumunun Almanlardan ne kadar geride olduğunu karşılaştırmalı tasvirlerle ortaya koyar.

II. Alman Toplum Özellikleri

Akif ve Döblin'in eserlerinde işlenen motiflerin bir araya getirilmesi halinde dönemin Türk ve Alman toplum özellikleri hakkında önemli bulgulara ulaşılır. Özellikle Akif'in hatıralarında her iki toplumun özellikleri Döblin'in eserine oranla daha fazla kendini gösterir. Döblin'in eseri karşılaştırmalı bir eser olmayıp Büyük Şehir Romanı olduğundan yalnızca Alman toplum özelliklerini içermesi bakımından zengin kaynağa sahiptir.

Akif, Batılıların özelliklerini Berlin'de bir kafeterya da tanıştıkları şehit anası Alman bir anneye anlatırken, bilinçli olarak Alman toplumunu diğer Batı ülkelerinden ayrı tutarak, onlara birçok konuda övgüler yağdırır.

Bu övgülerin en dikkat çekenini, Almanların savaştan geçirdikleri elli yıl içinde hep birlikte üstün bir gayretle çalışarak başka hiçbir milletin başaramayacağı kalkınma hamlesini gerçekleştirmişlerdir. Akif'in Alman'lara atfedilen bu övgüsü kısmen abartılmış olmasına rağmen, doğru bir tespittir.

Akif, Safahatında Almanları övmesine, karşın, Türk'leri mümkün olduğunca yerer. Ona göre Almanların sahip oldukları birlik ve gayretli davranışın daha ileri düzeyde olan türünü geçmişte Türklerin dedeleri birçok kez başarmıştır. Fakat artık bu başarının devamı gelmemektedir. Bu tespitle Akif, Türk toplumunun layık olduğu birlik, beraberlik, gayret ve başarıdan yoksun bir millet olarak tasvir eder.

Döblin'in eserinde de Alman'ların birlik geleneği önemli yer tutar. Almanların ülke genelinde çok çeşitli birlik oluşturmuşlardır. Kooperatifler, sendikalar, meslek kuruluşları, değişik cinsel tercihi olan insanların oluşturduğu dernekler, kültür enstitüleri, kadın kuruluşları gibi birlikler Alman halkında olan ülkesini yabancıya karşı korumadaki fedakârlık ve kararlılık bilincinden kaynaklanmaktadır. Eserde bu organizasyonlardan başka Yahudilerin ve başka ırka sahip vatandaşların birlikleri de mevcuttur. Almanları birbirine bağlayan etmenlerin bir tanesi de savaşlarda almış oldukları yenilgidir. Bu olay onları bıktırmamış aksine birlikte hareket etmeleri gerektiğini öğretmiştir. Akif, hatıralarında Alman Birliğini oluşturan sebeplere şöyle değinmiştir :

*"(...) Bizimkiler ona benzer mi; nerde ! Hiç kıyaslanamaz.
Fransız ordusu yenmişti gerçekten "Yena'da;
Fakat yenilmediniz, bence siz Napolyon'a da:
Zafer değil de nedir öyle bir perişanlık,
Ki buldu verdiği gayretle birlik Almanlık
"Sedan'da harikalar gösteren bu birliktir;(...)" (Ersoy 1999:s.661)*

Akif, pek çok şiirinde Batılıları, hissiz, yabani, bencil, Müslümanlara düşman olarak tanıtmaya rağmen, bu şiirinde Almanları diğer Batı devletlerinden ayrı tutarak onların Osmanlı'nın müttefikliğine devam etmesine yardımcı olmayı amaçlar. Diğer batı devletlerinin aksine, Akif şiirde Avrupalı olmalarına rağmen Almanları, millî ve insanî duyguları kuvvetli, medeniyetçe üstün olarak tasvir eder. Akif'in Almanları bu kadar abartılı bir biçimde övmesini Acak, Tansel'in "*Bunun sebebi, Mehmet Akif'in Berlin'e niçin gönderildiğini, Berlin Hatıraları'nın Teşkilât-ı Mahsusa Cemiyeti tarafından, Almanya adına propaganda için yazdırıldığını hatırlarsak, kendiliğinden anlaşılır*" sözleriyle okuyucuya aktarır. (2005: s.116)

Döblin'in roman kurgusunda, Alman halkının geçmişini hatırlayan Biberkopf'un bu geçmişleriyle gurur duyduğunu, kendisinin eski kahraman bir asker olarak her zaman vatanının hizmetinde olduğunu vurgulaması iki yazar arasındaki paralellikleri oluşturan noktaların varlığını gösterir. Genel olarak yukarıda zikrettiğimiz özellikler iki yazar tarafından da öne çıkarılan olgulardır. Ancak, Döblin'in eserinde var olan birçok olumsuzluklar Akif'in şiirinde yer almaz. Sebebi, Akif'in genel olarak Batıdan alacağımız özelliklerin Batının fuhuşu ve Alman birası değil, onların edebiyatı, sanatı, sanayisi olması gerektiğini vurgulama amacına yönelik kurgu oluşturma gayreti içinde olmasından ileri gelir.

Akif'in Alman toplumunun sanat anlayışının tahlilini yaparken, sanatın yanlı yani halkın yararına olabileceğini örnek ve uygulamalarıyla göstermeyi amaçlar. Türkleri ve doğu ülkelerini yermesi her ne kadar doğruluk payı taşısa da, bütün varlığını ve benliğini, şiirini yazdığı yıllarda devam eden Çanakkale savaşı heyecanının sarması, bu savaşta Almanların oynayacağı olumlu rol gereği onların lehine bazı abartılı tespitler yaptığı yorumu yapılabilir.

III. Sonuç ve Değerlendirme

Türk edebiyatının önemli şair yazarlarından Mehmed Akif Ersoy'un doğu-batı sentezini tamamlama sürecinde Almanya'da bulunduğu 1915'li yıllarda yazmış olduğu *Berlin Hatıraları* adlı şiiri ve onunla aynı dönemde yaşamış üslup, otobiyografik ve kader benzerlikleri olan Alman yazar Alfred Döblin'in *Berlin Aleksander Meydanı* (*Berlin Alexander Platz*) adlı romanı, Berlin'in sosyokültürel yaşamını iki farklı halka, dine ve kültüre ait yazar tarafından gün yüzüne çıkarır.

Akif'in eseri edebi tür olarak Şiir, Döblin'in eseri ise bir "Büyük Şehir Romanı" dır. Doğaldır ki, Döblin'in eseri Berlin şehri bünyesinde dönemin Alman toplum yapısı, sosyokültürel özellikleri, arka sokaklarındaki yaşamı, gece hayatı, dini yaşamı, meşru ve gayri meşru faaliyetler, devlet terörü, güçlüünün güçsüzü, erkeğin kadını ezme biçimleri ve daha birçok gerçek yaşamdan kesitleri içerir. Akif'in şiirinde ise, olaylara dışardan bakabilen bir şairin, dilini, kültürünü, toplum katmanlarını tam olarak tanımayan, bu ülkeye yeni gelmiş bir gözlemcinin yüzeysel izlenimleri karşımıza çıkar.

Akif'in eseri edebi tür olarak Şiir, Döblin'in eseri ise bir "Büyük Şehir Romanı" dır. Doğaldır ki, Döblin'in eseri Berlin şehri bünyesinde dönemin Alman toplum yapısı, sosyokültürel özellikleri, arka sokaklarındaki yaşamı, gece hayatı, dini yaşamı, meşru ve gayri meşru faaliyetler, devlet terörü, güçlüünün güçsüzü, erkeğin kadını ezme biçimleri ve daha birçok gerçek yaşamdan kesitleri içerir. Akif'in şiirinde ise, olaylara dışardan bakabilen bir şairin dilini, kültürünü, toplum katmanlarını tam olarak tanımayan, bu ülkeye yeni gelmiş bir gözlemcinin yüzeysel izlenimleri şiirselleştirilir.

Akif, Berlin Hatıralarında Osmanlı'nın en kötü durumda olduğu, savaşımlardan yenik çıktığı, ülkenin çökme noktasında bulunduğu ve en önemlisi Türk ve İslam milletlerinin kaderini belirleyecek olan Çanakkale savaşının devam ettiği bir sırada kaleme almıştır. Ülke olarak Almanlara ülke olarak muhtaç olduğumuz bir dönemde Almanların beğenisini kazanmak zorunda olduğumuz bir dönemde düşüncelerini yaymak, ülkemize menfaat sağlamak, Osmanlı'nın hantal siyasi yapısını eleştirmek, en önemlisi Avrupa medeniyetinden örnekler vermek, toplumumuzu uyarmak hedefini gütmüştür.

Akif'in Türk ve doğu medeniyetleri için kullandığı alaycı, acı eleştirel sözlerde büyük oranda doğruluk payı vardır. Yine şiirde, son derece yerinde tespitlerle iki toplum arasında farklılıkları ortaya koymuştur.

Şiir'de dikkat çeken bir nokta da, eğitim, mimari, siyasi yapı, mekânların teknik eksikliği, maddi ve manevi değerlerin yozlaşması gibi hususlardır. Batıda özellikle Almanya'da övülürken, Türk ve doğu toplumlarındaki bozulmuşluğu yerilmiş olmasına rağmen, bütün dünyadaki kadınlar, anneler, şehitler ve vatan övülmüştür. Yani bu motifler diğerlerinin üstünde tutulmuştur. Akif, daha önceleri defalarca eleştirdiği Batılıları, bu şiirinde bilinçsizce yüceltmez, onların dünyada yaptığı zulüm, eziyet, haksızlık yağma, ölüm gibi kötülükleri Alman halkını ayırarak eleştirmekten geri kalmaz.

Akif'in tasvir ve karşılaştırma yaparken gözden kaçırdığı veya bilinçli olarak yaptığı bir özellik, karşılaştırma yaptığı, otel, sokak, teknik araçlar, konfor, manevi ve vatan duygularının yüceliği gibi maddi-manevi varlıklar Almanya'nın genelini kapsamaz, sadece göz önünde olan, ülkenin merkezi konumunda mevcut olan örneklerdir. Şehrin arka sokakları, binaları, teknik imkânları, insanların yaşayışları Döblin'in eserinde yansıtıldığı biçimiyle Akif'in betimlemeleri ile uyuşmamaktadır. Aynı şekilde Türkiye'den örnekler verirken İstanbul'un kenar mahallelerinin seçilmesi, Akif'in karşılaştırdığı nesnelere Osmanlı idaresi ve uyanmayan halkını benzetme gayretinden ileri gelir. Nitekim Akif, tecrübe, bilgi birikimi, gözlem kabiliyeti bakımından gerçekleri görebilecek donanıma yeterince sahip olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Zira o, Alman toplumunda Yahudilerin konumunu ve ileride onların aleyhine olacak tehlikeli sonu daha o zamanlar fark etmiş ve aşağıdaki sözleri ile Yahudilerin korkunç sonunu daha o zaman dillendirdiği Erişirgil tarafından aşağıdaki alıntıyla verilir.

"Berlin'de karşıma hep Yahudiler çıktı. Banka, borsa, kitap, musiki her şey Yahudilerin elinde. Vesikasız ekmek, tereyağı da öyle. Korkarım. Bu memleket bir gün onlardan hesap soracak!" (1956:s. 307)

Döblin'in eserlerinde ise bu tür amaç gütmeye, mesaj verme gayreti görülmez. Olayların seyri içinde, olayların gerçekçi olanlarını sıralar. Özellikle roman özelliği gereği serbest kurgu vardır. Bu kurgu çerçevesinde Alman toplum yapısı, bazı insan tipleri ve en önemlisi Alman yönetim sistemi de bu eleştirilerden gerekli payı alır.

Akif ve Döblin, sosyal gerçekçi özellikler taşıyan iki yazar olarak, gerçeği olduğu gibi, yansıtmanın yanı sıra yazar olmanın vermiş olduğu serbestlik ile okuyucuda bir etki uyandırmayı hedef alır. Hedeflerine ulaşmak için kullandıkları en kuvvetli üslup vasıtası Akif'in tenkit ve alay, Döblin'in ise iç monolog, montaj, tasvir, bilinç akımı, gerçek hayattan kesitler, dil oyunları gibi edebi sanatlardır.

Kaynakça

- ACAR, İsmail: Mehmet Akif ve Safahat'ta Seyahat. Liva Yayınevi, İstanbul 2005
- BERTL D.Klaus, MÜLER Ulrich : Geschichte der deutschen Literatur, Vom Naturalismus zum Expressi-
onismus Literatur des Kaiserreichs. Ernst Klett Schulbuchverlag, Ludwigsburg 1994
- CEMAL, Mithat: Ölümünün 50.Yılında Mehmet Akif. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
1986
- DÖBLİN, Alfred: Berlin-Aleksander Meydanı. (Çev. Burhan Arpad), Alan Yayıncılık, İstanbul 1989
- DÖBLİN, Alfred: Berlin Alexanderplatz. Die Geschichte vom Franz Biberkopf, Walter-Verlag, Olten
1995
- Mehmed Akif Ersoy, Kaynak Kitaplığı, İstanbul 2004
- ENGİNÜN, İnci: Mehmed Akif'in Şiiri". Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul 1991
- ENGİNÜN, İnci: Mehmet Akif'te Irony". İçinde: Ölümünün 50. yılında Mehmet Akif Ersoy. Marmara
Üniversitesi Yayınları No: 439, Fen-Edb.Fak.Yay. 5, İstanbul 1986 s.211-223
- ERİŞİRGİL, Mehmet Emin: Mehmet Akif: İslamer Bir Şairin Romanı, 1956
- ERSOY, Mehmet Akif: Safahat 2 (Haz. Ö.Faruk Huyugüzel, Rıza Bağcı, Fazıl Gökçek), Feza Yayıncılık,
İstanbul 1999
- FİLİZOK, Rıza: Mehmet Akif'in Batı Medeniyetine Bakış Tarzı. İçinde: Ölümünün 50.Yılında Mehmet
Akif Ersoy. Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1986
- GOETHE, Johann Wolfgang von : Faust I. Çev. Recai Bilgin, MEB. Yayınları İstanbul 1992
- GÜR, Muharrem: Mehmed Akif Ersoy'un Edebiyat Anlayışı. içinde : (Vefatının 60.Yılında Mehmed Akif
Sempozyum Bildirileri 30 Aralık 1996. Yay. Haz. İnci Eninün), İstanbul 1997
- İNAN, Akif: Akif'te Batıcılık Etkisi. Mehmet Akif İlmi Toplantısı (Bildiriler) 27-29 Aralık 1989, Milli
Kütüphane, Ankara 1989
- İNANDI, Battal: Mehmet Akif'in Berlin Hatıraları. İçinde: Ölümünün 50.yılında Mehmet Akif Ersoy'u
Anma Kitabı. Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No.99. Ankara 1986
- KARAKOÇ, Sezai: Mehmed Akif. Diriliş Yayınları,6. Baskı. İstanbul 1987
- ÖZTÜRKMEN, N.Malkoç: Mehmet Akif ve Dünyası. Altınok Matbaası, Ankara 1969
- KINDLERS NEUES LİTERATURLEXİKON, Verlag, Band 327 München 2006
- <http://www.boardplanet.net>
- <http://www.boardplanet.net/hilfe-alfred-d-blin-berlin-alexanderplatz-t5290.html>
- http://www.literaturkritik.de/public/rezension.php?rez_id=1136
- <http://www.krref.krefeld.schulen.net/referate/deutsch/r0529t00.htm>
- <http://www.fundus.org/referat.asp?ID=7833>
- <http://www.dhm.de/lemo/html/biografien/DoebelinAlfred/>
- <http://www.cinegraph.de/filmtxt3.html>

TASVİR VE TAHLİL ŞİİRLERİ İLE İKİ ŞAİR: MEHMET ÂKİF ERSOY VE MİRZA ELEKBER SABİR

Ali EROL*

Sanatın toplum için düşünölmeye başlandığı yıllarda, tıpkı öncesinde olduğu gibi, Türkiye ve Azerbaycan'da yaşanmış olan edebî gelişmeler arasında önemli benzerlikler olduğu görülür. Bu benzerliklerin şekillenmesinde siyasî sosyal ve kültürel gelişmelerin rolü büyük olmuştur.

Bilindiği üzere, her iki coğrafya açısından da, XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başları kültürel sahada yeni arayış ve oluşumların şekillendiği yıllardır. Söz konusu dönemde İstanbul ile Bakû arasında kültürel bir diyalog süreci başlatılmış; Namık Kemal, Tevfik Fikret, Rıza Tevfik, Recaizâde Mahmut Ekrem gibi isimler Azerî münevverler üzerinde derin tesirler yaratırken, Türk Yurdu ve Sırat-ı Müstakim gibi yayınlar yine Azerbaycan kültür dünyasınca yakın takibe alınmıştır.

Tabii bu süreç karşılıklı olarak yaşanmış ve bu yıllarda Azerbaycan'da, özellikle de Bakû'da kendini gösteren hareketlilik, kısa zamanda İstanbul'da yankılarını bulmuştur. Molla Nasreddin ve muhalifi Füyuzat'ın öncülüğünde başlayan sanat, toplum ve siyaset tartışmaları, Hüseyinzâde Ali Bey, Ahmed Ağaoğlu, Hüseyin Cavid, Mehmet Emin Resulzâde gibi isimlerin de gayretleri ile edebî çalışmalara yeni ve müşterek bir yol tayin etmiştir.

“Sanat için sanat” anlayışının itibarını kaybettiği, şair ve yazarların yaşanan hayattan yola çıkarak sanatı toplumun hizmetine adadıkları bu yıllarda güçlü gözlem ve tahlil yetenekleri ile öne çıkan şairlerden ikisi Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936) ve Azerbaycan sahasından Mirze Elekber Sabir'(1862-1932) dir.

Adalet, hak, eğitim, ahlâk, fazilet, millet gibi kavramlar çerçevesinde Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkmış pek çok sıkıntının ıstırabını yaşamış bir sanat ve kültür adamı olarak Âkif, bu yöndeki gözlem ve tahlillerini hemen bütün boyutları ile “Safahat”a yansıtmıştır. Diğer taraftan aynı tarihlerde yeni bir yapılanma dönemine girmiş olan Azerbaycan edebiyatında “Hophopname”, dönemin panoramasını ortaya koyar nitelikte bir eser olarak karşımıza çıkar.

Âkif ülkemizde hakkında en fazla yazılıp çizilmiş şahsiyetlerdendir. Bu nedenle burada onun biyografisine girmeye gerek görmüyoruz. Ancak Azerbaycan edebiyatında en az Âkif kadar zirveye ulaşmış olan Sabir'i, birkaç cümleyle de olsa tanıtmamızın uygun olacağı kanısındayız.

Elekber Zeynelabidin oğlu Tahirzâde Sabir, mutaassıp ve yoksul bir ailenin çocuğu olarak 30 Mayıs 1862'de Şamahı'da doğmuştur. İlköğrenimini bir mollahanede tamamlamış, ardından Şirvan'da müfredat ve metod açılarından nispeten yeni sayılabilecek bir okula devam etmiştir. Ancak ailevî nedenlerden dolayı buradaki eğitimini yarım bırakmak zorunda kalan Sabir, 1885'te Türkistan'a uzun bir seyahate çıkmıştır ki, seyahati sırasında edindiği izlenimler, onun sanat dünyasına da önemli açılımlar kazandıracaktır.

XX.yy'ın başlarında itibaren matbuat hayatına atılan Sabir'in ilk şiiri 1903'te “Şark-i Rus” gazetesinde yayımlanır. Ancak “Molla Nasreddin”in yayın hayatına girmesi Sabir için yeni bir dönemin başlangıcı olacak, şair 1906'dan itibaren bu dergide neşretmeye başladığı şiirleri ile büyük ün kazanacaktır. 1910 yılından itibaren

ren pedagojik faaliyetler içerisinde de yer alacak olan Sabir, aynı yıllarda “Güneş Gazetesi”nde “Nizedar” ve “Çuvalduz” gibi isimler altında yazdığı mizahî yazıları ile de geniş bir okuyucu kitlesi edinir.

12 Haziran 1911’de karaciğer rahatsızlığı nedeni ile vefat eden Sabir, Şamahı’da, Yedi Günbez Mezarlığı’na defnedilmiştir.¹

Şüphesiz ki dünya görüşleri ve ideolojileri açısından Âkif ile Sabir’i aynı safta değerlendirmek mümkün değildir. Ancak sanat ve edebiyat telakkileri, tasvir ve tahlil yetenekleri açısından her iki şair önemli benzerlikler gösterir.

“Safahat” incelendiğinde, Âkif’in, yaşadığı muhiti hemen bütün detayları ile sanatına aksettirmiş bir şair olduğu hemen fark edilir. Söz konusu eserde sosyal çarpıklıklar, yoksul halk tabakalarının, mazlumların yaşadığı trajedi, ahlâkî, siyasî ve kültürel yozlaşmalar güçlü bir gözlem, realist bir yaklaşımın ürünü olarak karşımıza çıkar.

Osmanlı’nın son dönemlerinde karşılaştığı sıkıntıları bizzat yaşamış, Rus, Yunan Balkan ve Birinci Dünya savaşlarının yarattığı tahribata tanıklık etmiş olan Âkif’in bu eserinde, tespit, tasvir ve tahliller itibarı ile birbirini tamamlayan parçalardan müteşekkil bir kompozisyonla karşılaşırız. Nitekim ilk bölümde Meşrutiyet yıllarındaki sosyal hayat ele alınır. “Süleymaniye Kürsüsünde” aydın-halk ilişkileri, terakki ve batılılaşma, kültürel yozlaşma gibi kavramlar irdelenir. İyi bir dinî kültür almış olan şair, “Hakkın Sesleri” ile bu yöndeki bilgisini sosyal sahaya taşır. “Üçüncü Kitap” olarak “Safahat” a alınan bu bölümde şair, sosyal hayatı, dinî bir bakışla yorumlar. Bir diğer bölüm olan “Fatih Kürsüsünde” de ise yarınlara emanet edileceği genç kuşaklar konu edinilir. Benzeri kaygılar içerisinde 1924’te “Asım”ı yazacak olan şair, eserin beşinci bölümünde, “Hatıralar” da, bu kez ideolojisi ile karşımıza çıkar. Son bölüm olan “Gölgeler” de ise yine “Âkifçe” şiir ve dörtlükler yer almaktadır.

Sabir’in bilinen şiirlerinin toplandığı “Hophopname” adlı eser ise, yine Azerbaycan’da bir dönüm noktası kabul edilen 1905 sonrası gelişmelerin, âdeta karikatürize edilmiş bir tablosudur. Bu eseri ile Sabir, Kasım Bey Zakir’in başlattığı gelenek çerçevesinde realist tarzı zirveye taşıyacak, yaşadığı muhiti bütün detayları ile çalışmalarına aksettirecek sosyal, siyasî ve kültürel sahadaki gelişmelerin panoramasını ortaya koyacaktır.

Sabir’in şiirlerini ihtiva eden “Hophopname”nin ilk kez kadim dostu Abbas Sehhet tarafından derlenerek basıldığını, eserin başta Türkiye olmak üzere, pek çok ülkede büyük bir beğeni ile okunduğunu da yeri gelmişken ifade edelim.²

Araştırmamıza esas teşkil eden “Safahat” ve “Hophopname” nin genel çerçevesini bir kaç cümle ile çizdikten sonra, iki şairi benzer kılan en önemli konuya, “sanat ve toplum” konusuna geçebiliriz.

Mehmet Kaplan, Türk edebiyatında, Âkif kadar yaşadığı devri bütün ayrıntıları ile gösteren bir başka şair olmadığını vurguladıktan sonra, Safahat’ın şiir adına edebiyatımıza getirdiği katkıyı şu sözleri ile belirtir: “Safahat, âdeta, muayyen bir nokta-i nazardan tasvir edilen bir manzum romana benzer: Sokak, ev, kulübe, saray, meyhâne, câmi, köy, şehir, fakir, zengin, dindar, dinsiz, cılız, pehlivan, korkak, kahraman, halk, yüksek tabaka, münevver, câhil, yerli, yabancı, Avrupa, Asya, ticaret, siyaset, harp, sulh, şehircilik, köycülük, mâzi, hâlihazır, hayâl, hakikat, hemen hemen her şey Âkif’in duyuş ve görüş sahnesine girer. Ve o, bunları yalnız şiirin değil, edebiyatın bütün ifade vasıtalarıyla anlatır: Tasvirler yapar, portreler çizer, hikâyeler söyler, fıkralar anlatır, konuşmalara başvurur, vaaz eder. Komik, trajik, öğretici, hamâsi, lirik, hakimâne her edâyı, her tonu kullanır. Bu suretle Âkif, şiirin hududunu nesir kadar, edebiyat kadar genişletir; hatta edebiyatı da aşar, onu hayatın ta kendisi yapar.”³

Yine edebiyat dünyamızda Fuat Köprülü, Mithat Cemal ve Kenan Akyüz gibi pek çok ismin, çalışmalarında Âkif’in özellikle bu yönüne dikkat çektiklerini biliyoruz.

Ülkemizde Âkif için yapılan bu yöndeki değerlendirmelerin, Azerbaycan edebiyatında da, Azerbaycanlı kardeşlerimizin ifadesi ile Sabir için “seciyyevi” olduğunu hemen ifade edelim. Nitekim kendisini yakından tanıyan Abdulla Şaik’e göre Sabir, XX yy’ın başlarından itibaren Azerbaycan’da sosyal hayatı, özellikle de yoksul kesimin verdiği mücadeleyi gözleme dayalı tasvirleri ile yansıtan ilk ve en önemli şairdir.⁴ Şair bu yönü ile Azerbaycan edebiyatında Realizm’in kurucusu kabul edilir.⁵

Esasen bu yöndeki tespitler, başlarken de ifade ettiğimiz gibi, tamamen Âkif ve Sabir’in edebiyat anlayışlarının bir tezahürüdür. Âkif, hakikat, hayat ve müşahadenin sanat-ı edebiyeye hâkim olan üç esas olduğu ve bütün mücahedat-ı fikriyenin bunlar üzerine istinad edilmesi gerektiği düşüncesindedir. Bu nedenle yazar,

1 Geniş bilgi için bakınız: Yavuz Akpınar, Azerî Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh Yay., İstanbul-1994; Ali Erol, Azerbaycan Şiirinde Romantizm, Azerbaycan Kültür Derneği Yay., İzmir-2007.

2 Bak: Ali Erol ;“Molla Nasreddin Ekolü ve Sabir”, 21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği, Muzaffer Özdağ’a Armağan-IV Cilt (Der: Prof Dr. Ü. Özdağ-Y. Kalafat-M.S.Erol Avrasya Stratejik Araşt. Mrk. Yay. Ankara-2003, s.165-171.

3 Mehmet Kaplan; Şiir Tahlilleri, Dergâh Yay., İstanbul-1981, s.174.

4 Abdulla Şaik Talibzâde; Eserleri IV (Haz: Kamal Talibzâde), Azer Neşr., Bakı-1977, s. 252.

5 Abdulla Şaik Talibzâde; “Edebiyatımız Haqqında”, Maarif İşçisi, No: 4, Bakı-1927, s. 48.

elverişli bulduğu her konuyu sanatına aksettirmeli, sosyal problemleri ortaya koymaktan çekinmemelidir. Belli bir edeb dairesinde ortaya konacak olan bu çalışmalardaki aslî amaç ise yine kendisi tarafından şu sözler ile ifade edilir: “Bundan maksadımız, bir takım zavallıların zannettiği gibi milleti ele, düşmana maskara etmek değildir. Meramımız kendimizi değil, maskaralıklarımızı maskara etmektir. Ta ki ülfet neticesi olarak, her gün yapmaktan hiç sıkılmadığımız, hiç azab duymadığımız bir sürü fenalıkları yavaş yavaş bırakalım da elbirliği ile insanlığa doğru bir adım atalım.”⁶

Âkif’in hakikat ve edebiyat bağlamında ortaya koyduğu fikirleri, Sabir’in pek çok çalışmasında bulmak mümkündür. Nitekim şair, “Ne Yazım” adlı şiirinde bir şair olarak, gördüklerini, iyileri ve kötülere açıkça yazmasının aslî vazifesi olduğunu söyler.⁷ “Sual-Cevap” adlı bir başka şiirde ise aynı düşünce satirik bir üslûpla şu sözlerle ortaya konur:

- Görme!- Baş üste, yumaram gözlerim,
- Dinme !-Müti’em, keserem sözlerim.
- Bir söz eşitme!- Gulağım bağlaram.
- Gülme!- Peki, şam ü seher ağlaram.
- Ganma!- Bacarmam! Meni me’zur dut,...⁸

Türkiye ve Azerbaycan’da edebiyat adına hemen aynı yıllarda kendini göstermeye başlayan benzer eğilimler arasında millî dil ve millî edebiyat kaygı ve gayretleri de, yine iki ismi aynı çizgide buluşturan unsurlardandır.

Amacının “Hakikî, insanî ve millî bir edebiyat oluşturmak olduğunu ifade edecek olan Âkif’in, edebî sahada “Şeyh Sadi”, “Hafız”, “Hayam”, “Mevlâna” ve “Fuzulî”den, “Victor Hugo”, “Rousseau”, “Anatole France”, “La Martin”, “Emile Zola”, “Alphonse Daudet”, “Alexandre Dumas” gibi batılı isimlere kadar uzanan derin bir bilgi birikimi vardır. Âkif, Şark’ın her şeyde olduğu gibi edebiyatta da zamanla geri kaldığını, Garb’ın ise ileri hamleler içerisinde olduğunu bilir ve bu yöndeki tespitlerini, tecrübelerini eserlerine yansıtır. Onlardan istifade edilmesi gerektiğini söyler. Ancak bu tavır sanatçıyı taklide götürmemelidir. Âkif taklîdi sevmez; mukallitliğin insanı ya miskin ya da ahlâksız yapacağına inanır.⁹ Nitekim “Mukallidliği Yapamıyoruz” adlı yazısında, nasıl bir edebiyat lazım olduğu sorusuna cevap arar. Başlangıç itibarı ile hoş görülebilmekle birlikte asar-ı edebiyedeki mukallitliğin yanlışlığına dikkat çeker. Vaktiyle Şark’a yönelmiş olan ediplerin, şimdi de Garb’a yöneldiklerini, ediplerin yanlışı, bir başka yanlışa telafi etmeye çalıştıklarını belirtir. Bu tavır bize aynı zamanda millî edebiyatımızın banilerinden Ömer Seyfettin’in “Şarka Doğru, Garba Doğru” şeklindeki öz eleştirisini de hatırlatmaktadır.

Mehmet Âkif’e göre millî hakikî ve insanî bir edebiyat oluşturmanın temel şartı halka yönelmektir. Âkif sanatın sanat için yapılmasını kabullenemez. Müstehzî bir tavırla “San’at sanat içindir. San’atta gâye yine sanattır. Edebiyatta edebiyattan başka bir gaye aramak san’atı takyid etmektir” gibi yüksek nazariyeleri idrak etmekten aciz olduğunu ifade eder.¹⁰ Bu tür yaklaşımların toplumu geriye götüreceğini düşünür. Ona göre İslâm ülkelerinin geri kalma sebeplerinden birisi de, aydınların halka sırt çevirmeleri ve ediplerin elit kitleyi muhatap almış olmalarıdır. Bu yöndeki tespitlerini “Köy Hocası” adlı makalesine de taşıyan Âkif, konu hakkında Avrupa’da görüşmeler yaptığını, bu görüşmelerde daha çok ön yargılarla karşılaşmakla birlikte zaman zaman doğru teşhislere de rastlanabildiğini ifade eder. Bu yöndeki değerlendirmelerden birini şu sözlerle aktarır: “Mütefekkir geçinenlerinizi, ulemâdan, üdebâdan, addolunanlarınızı görüyorum. Bunların bir kısmı oldukça çalışıyor ve muhitine nisbetle hayli yükseliyor. Ancak ekalliyetin bu te’âlisi ekseriyete hiç bir faide temin etmiyor. Çünkü içinizde halk ile meşgûl olan, o zavallı kitlenin ne hâlde bulunduğunu düşünen kimseye rast gelmedim. Sizler ‘avam’ dediğiniz halk tabakasının idrakini yükseltmedikçe, köylülerinizi bugünkü hâllerinde bıraktıkça, farz-ı muhal olarak dünyanın en büyük adamlarını yetiştirdeniz yine boştur, yine boş!”¹¹

Âkif’in edebiyat konusunda işaret ettiği söz konusu kaygılar, Sabir’in şiiri açısından âdetâ bir poetika vasfı taşımaktadır. Hatta benzeri yaklaşımları, 1905 sonrası Azerbaycan edebiyatı açısından genellemek pekâlâ mümkündür. Nitekim o coğrafyada edebî sahada yaşanan gelişmeler Âkif’in de gözünden kaçmamış ve şair “Rus aydınının 1905 ten sonra halka yöneldiğini ve realiteyi öğrettiğini gıpta ile vurgularken, bizim bu konu-

6 Abdülkerim Abdulkadiroğlu-Nuran Abdulkadiroğlu; Mehmed Âkif’in Makaleleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.: 796, Ankara-1987. s. 143,144.

7 Mirza Ali Ekber Sabir; Hophopname, (Haz: Hamid Mehemedzâde) Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Azereşr, Bakı-1962, s. 158.

8 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s.92.

9 Abdülkerim Abdulkadiroğlu-Nuran Abdulkadiroğlu; age, s. 143-144.

10 Mehmed Ertuğrul Düzdağ; Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Mehmed Âkif Araştırmaları Merkezi, İstanbul-1987, s. 355.

11 Abdülkerim Abdulkadiroğlu-Nuran Abdulkadiroğlu; age, s.197.

daki nemelazımcı yaklaşımlarımızdan yakınmıştır. ¹² Tıpkı Âkif gibi, Mirze Elekber Sabir'in de ilk kalem tecrübelerinden sonra, özellikle "Molla Nasreddin"de kaleme aldığı şiirlerinde tamamen halka yöneldiği görülür. Hatta şair, sonraki değerlendirmelerde "Azerî Türklerinin ilk hakiki halk şairi" olarak tanıtılacaktır.¹³

Edebî sahada halkçı bir gayret içerisinde olan Âkif ve Sabir'in dil konusunda da, en azından teorik olarak benzer görüşler içerisinde oldukları görülür. Âkif'e göre, "avamın anlayabileceği maâni, avamın kullandığı lisan ile eda edilmeli"dir. Yazar, aksi takdirde eserlerin kalıcı olamayacağı, bir süre sonra unutulacağı görüşündedir. "Hasbıhal" adlı yazısı ile dilde sadeleştirme çalışmalarının farz olduğunu vurgular.¹⁴ Bir başka makalesinde millî dil kavramına özellikle dikkat çeker; eskiler gibi Arapça Acemce düşünüp yahut yeniler gibi Fransızca, Almanca tertip eyleyip Türkçe'ye ondan sonra naklolunan yazılara karşı mücadele çağrısı yapar.¹⁵

Fransızca başta olmak üzere, yabancı dilin bir moda hâlinde rağbet gördüğü bu yıllarda Azerbaycan'da da benzeri sıkıntı, Rusça ve Ana dili problemi olarak kendini göstermiş, bu konuda mücadele içerisinde olan en önemli isimlerden biri Sabir olmuştur. Nitekim şair, "Bir Deste Gül"¹⁶ adlı çalışmasında Rusça bilen aydınlara gazete okumanın utanç verici geldiğini, bunların ancak kara cemaate hitap edebileceğini iğneleyici bir dille ortaya koyarken tamamen millî kaygılar içerisindeydi. Yine Türkçe'yi¹⁷ kullanmaktan imtina eden bu tür sözde aydınlar "Ürefa Marşı"nda ağır bir dille eleştirilir:

*İnteligentik bu ki buhtan deġil,
Türkî danışmaġ bize şayan deġil,
Türkî dili gâbil-i irfan deġil,
Biz buna gâ'il olan insanlarıġ .
Ay barakallah, ne güzel canlarıġ!¹⁸*

Sabir'in sade ve millî bir dil konusundaki hassasiyeti pek çok araştırmacı ve yazar tarafından da değişik vesilelerle dile getirilmiştir. Eziz Mirehmedov, onun Azerbaycan şiirine muhtevada olduğu kadar şekil açısından da yeni bir çehre kazandırdığını vurgularken¹⁹, Yusuf Bey Vezirli Sabir'in ününü daha çok kullandığı dil ve üslûba borçlu olduğunu söyler.²⁰ Abbas Sehhet benzer bir yaklaşım içerisindeydi ve Sabir'in başlattığı yeni şiirin kabul görmesinde, anlaşılır dil kaygısının önemli rol oynadığını belirtir. ²¹ Kendisine ithaf ettiği bir şiirinde, onun "beyan ü tarz"ındaki sadeliği şu sözleri ile öne çıkarır:

*Hatirim şe'rinle şirinkamdır,
Layîġ-i teġdir-i hass ü âmdır.
Terz ü üslûb-i beyanın sadedir,
Cezb-i ġelb étmekliye amadedir²²*

Ancak hemen ifade edelim ki, dil konusunda her iki şairi aynı paydaya taşıyan bu yöndeki düşünceler, pratik açısından bazı farklılıkları ihtiva eder. Zira Klâsik edebiyat geleneği içerisinde yetişmiş olan Âkif'in şiirlerinde, şekli açıdan eskiye ait pek çok unsur bulunur. Şair bütün şiirlerini aruz vezni ile yazmış, divan edebiyatı nazım şekillerini kullanmıştır. Üslûp ve dil zaman zaman akademik ve felsefi, zaman zaman tamamen halka yöneliktir. İşte bu tavır eserlerine orijinalite kazandırmış, geniş kitlelerce beğeni ile okunmasını sağlamıştır: "En meşhur fıkralar Âkif nazm edince Âkif'in eseri oluyordu. Bu o derece böyledir ki, hatta bazen, o yazdığı yahut o anlattığı için bu çok malum şeyler birer 'şah-eser' idi. Molozunu atıyor, fıkranın ruhu bir damla hâlinde titriyordu. Ve bu fıkraları o kadar küçük 'hiç'lerle anlatıyordu ki..."²³

Sabir ise hiciv şairidir. Satirik şiiri bir tarz olarak benimsemiştir. Edebiyatımızda hiciv, taşlama ya da yer-gi terimleri ile karşıladığımız bu türün örnekleri ile gerek Klâsik, gerek Halk, gerekse Yeni edebiyat sahasında sıkça karşılaşmak mümkündür. Bu durum Azerbaycan sahası için de geçerlidir.

Kişî olay ya da olguların müstehzî bir tavırla irdelendiği bu tür şiirlerde imalı ve dolaylı bir anlatım söz

12 Abdülkerim Abdulkadiroğlu-Nuran Abdulkadiroğlu; age. s. 222-229.

13 Abdulla Şaiq Talıbzâde; Eserleri IV (Tertib ve Qéydler: K. Talıbzâde, Réd: E. Mirehmedov), Azer Neşr., Bakı-1977, s.168, 176.

14 Abdülkerim Abdulkadiroğlu-Nuran Abdulkadiroğlu; age, s. 42.

15 Abdülkerim Abdulkadiroğlu-Nuran Abdulkadiroğlu; age, s. 144.

16 Mirza Ali Ekber Sabir, age, s. 260.

17 Sabir söz konusu şiirinde, "Ana dili" için "Türkî dili" ifadesini kullanmaktadır ki, bu tavır, bize göre "Azerbaycan Türkçesi" ya da "Azerîce" kavramları etrafında süregelen tartışmalar açısından da dikkate değer bir ayrıntıdır.

18 Mirza Ali Ekber Sabir, age, s. 217.

19 Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, C.II, Azerbaycan SSR Élmmler Akadémiyası Neşr., Azerbaycan SSR Medeniyyat Nazirliyinin 26 Komissarlar Adına Metb., Bakı-1960, s. 553-554.

20 Yusuf Bey Vezirov; Azerî Edebiyatına Bir Nazar, Matbaa-yı Âmire, İstanbul-1337, s. 74.

21 Abbas Sehhet; Eserleri II, Bakı-1976, s. 13-14.

22 Abbas Sehhet; Sabir, XX. Esr Azerbaycan Poézıyası, (Haz.: Memmed Memmedov), Yazıçı, Bakı-1988, s. 298.

23 Mithat Cemal, Mehmed Âkif (Hayatı-Seciyesi-Sanatı-Eserleri), Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul-1939, s. 370.

konusudur. Ve bu yöntem, anlamı güçlendirmek ya da ifadeye mizahî öğeler katmak amacıyla zaman zaman şairlerin başvurdukları bir tür olarak karşımıza çıkar. Ancak Sabir’i diğerlerinden farklı kılan en önemli husus, onun çokça hiciv yazmış bir şair olması değil, âdeta bir hiciv virtüözü olmasıdır. Öyle ki onun çalışmalarında çocuklara yönelik olarak kaleme alınmış “Garınca” ya da “Terbiye” gibi birkaç isim dışında, doğrudan anlatımın tercih edildiği şiirlere rastlamak neredeyse imkânsızdır. İşte bir prensip olarak benimsenmiş olan bu tarz, ağlanacak hâlleri gülere tasvir etmeyi tercih etmiş olan Sabir’i, Âkif’ten ayırır.

Şüphesiz ki biz benzer bir tavır zaman zaman Âkif’te de görürüz. Ancak Âkif olaylar karşısında hissettiği acıyı ve merhamet duygularını gizlemez, gizleyemez. Mithat Cemal, Âkif’in bunu şairin dindar kimliğine bağlamaktadır, Yazara göre, Âkif’in alay eden şiirlerinde iki tefrika vardır: Birincisi acıyan istihza, ikincisi acı istihza: “Şair acıyarak yahut kızarak gülecektir. Çünkü dindardır. Çünkü dinler istihzayı sevmez. Çünkü Hıristiyanlığa göre müminler korkarak güler. Çünkü Kur’an da istihzaya ceza verir.”²⁴

Âkif tasvir ve tahlillerinde, en azından, gizli kahraman olarak yer alırken, Sabir meseleyi hicvedilenin bakış açısı ile aktarır. “Hasta”, “Küfe”, “Hasır”, “Seyfi Baba”, “Kocakarı ile Ömer”, “Mahalle Kahvesi” ve “Köse İmam” gibi şiirlerde daha çok merhamet duyguları ile önde olan bir Âkif’le karşılaşırız. Söz gelimi “Kör Neyzen”de,

*Elinde, nevha-i mâtem kadar acıklı bir sadâ
Veren, bir eski kamış; koltuğunda bir yedici;
Şu kör dilenci, bakardım, olunca nâle-serâ,*²⁵

dizeleri ile başlayan bir şairin ruh hâli ile, Sabir’in aynı konuyu ele aldığı bir şiirinde girizgâh olarak düşündüğü,

*Reddol gapıdan ağlama zar-zar dilençi!
Vağgıldama bayguş kimi, idbar dilençi!*²⁶

veya yine muhtelif şiirlerin ilk dizeleri olarak düşünülmüş olan,
*Mezumluk idüb başlama feryade, ekinçi!
Goyma özünü tülkilüğe, ade ekinçi.*²⁷

ya da

*Her ne versen ver , mebade verme bir dirhem zekat
Goy acından ölse ölsün bi-neva kendli ve tat*²⁸

şeklindeki ifadeler, söz konusu farklılığı hemen hissettirecektir. Bu tarz Sabir için o kadar “seciyyevî”dir ki şair, “Uşaglara”, “Ata Nesiheti”, “Uşagdır”, “Ohutmuram Elçekin” gibi eğitim ve terbiye konusunu ele aldığı şiirlerinde bile benzer bir tutum sergiler.

Anlatım şekli açısından iki şair arasındaki bir diğer farklılık da, Âkif’in müdahaleci ve sabırsız olmasıdır. Âkif problemi kötünün bakış açısı ile yansıttıktan sonra araya girer ve ona haddini bildirir. Söz gelimi Köse İmam’da;

*-Boşamaz? Amma da yaptın! Ya şerîat ne için
Bize evlenmeyi tâ dörde kadar emr etsin?
İki alsam ne çıkar sâye-i hürriyette?
Boşamışsam canum ister boşarım elbette.
İşte meydanda kitap! Hem alırsız, hem boşarız*²⁹

diyen İhsan Bey’in bu sözleri şair tarafından din sömürüsü olarak nitelendirilir ve “Köse İmam” vasıtası ile söz konusu zihniyet eleştirilir. Ancak Sabir benzeri durumlar karşısında doğrudan müdahale etmez. Hatta o genellikle, kötülerin hâlet-i ruhiyyesini karikatürize ederek verir, ima eder, yargı ve hükmü okuyucudan bekler. Nitekim “Gocalar Marşı” adlı şiirde, sadece kötünün bakış açısı sergilenir. Ne kadar dindar bir insan olduğunu sayıp dökecek olan bir kişinin “dört kadın hakkı” konusundaki düşünceleri şu sözlerle verilir.

24 Mithat Cemal; age, s. 361.

25 Mehmet Âkif Ersoy; Safahat, (Haz.: M.Ertuğrul Düzağ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.: 728, İstanbul-1987, s.67.

26 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s. 233.

27 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s. 69.

28 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s. 41.

29 Mehmet Âkif Ersoy; age, s.113

*Bir göcayam, çağ ner kimi yaşaram!,
Dörd arvadı bir-birine göşaram!,
Bir ilde üç-dördin alub boşaram!,
Goca kişi yalguz yatmaz...m³⁰*

“Safahat” ile “Hophopname” kapsamında Âkif ve Sabir’i muhtevaca değerlendirdiğimizde ise tespit, tasvir ve tahlil açılarından önemli ölçüde benzerliklerle karşılaşırız.

Mehmet Âkif ideâlist bir şahsiyettir; beklentileri vardır. Nitekim “Süleymaniye Kürsüsünde”de İslâm âlemini yakından tanıyan meşhur seyyah Abdürreşid İbrahim Efendi’nin gözüyle aslında kendi ruh dünyasını, hayal kırıklıkları ve ideallerini ortaya koyar. Beklentiler, Hindistan’dan İstanbul’a dönerken kurulan hayalle verilir: Hürriyet sayesinde memleket yükselecek; sayısız mektep açılacak; kadınlar erkeklerle birlikte ilim tahsil edebilecekler; fabrikalar, yerli dokuma tezgâhları kurulacak; mülkü baştanbaşa imar edecek şirketler çoğalacak; halkı irşad etmek üzere yeni cemiyetler kurulacaktır.³¹

Benzer ruh hâlini 1885’te Nişabur, Semerkant, Buhara, Horasan gibi şehirleri ihtiva eden uzun bir yolculuğa çıkmış ve yolculuğu sırasında İslâm âlemini yakından tanıma imkanı bulmuş olan Sabir’de de buluruz. Ancak Sabir’in bu yöndeki kaygı ve beklentilerinin ideolojik boyutlarda olmadığını burada hemen ifade edelim.

Sabir “Vağie-yi Yubileykârane” adlı şiirinin giriş kısmında İslâm âlemi adına güzel bir manzara çizer. Bütün dünyada eşi benzeri olmayan bir şehre girer; havası ve suyu ile insana hayat veren bu şehirdeki insanların fazilet ve insaf sahibi olduklarını, müminlerin pak, Müslümanların saf ve temiz³² olduklarını görür. Ancak uyku anında bir rüya olarak görülen bu manzara da gerçeği yansıtmamaktadır. Gerçekler yine her iki şair açısından son derece can sıkıcıdır. “Süleymaniye Kürsüsünde”de Abdürreşid Efendi’nin bu yöndeki gözlemleri oldukça vahimdir. Bir zamanlar her biri bir bilim merkezi olan Buhara, Semerkant, Taşkent gibi şehirler cehaletin pençesinde kıvrılmakta, Çin’de, Mançurya’da ve bütün Türkistan’da hurafeye boğulmuş olan din, gelenekselleşmiş batıl anlayışlar çerçevesinde yaşanmaktadır.³³

Geçmişte muazzam bir medeniyet kurmuş olan İslâm âleminin içinde bulunduğu çıkmazlar Âkif tarafından, yine bir başka çalışmada, “Şark” ta, son derece ürkütücü bir tablo hâlinde verilir. Şair gördüğü manzara karşısında dehşet içerisinde: “Harab iller”, “başsız ümmetler”, “yıkılmış köprüler”, “çökmüş kanallar”, “yolcusuz yollar”, “buruşmuş çehreler”, “tersiz alınlar”, “işlemez kollar”, “bükülmüş beller”, “incelmiş boyunlar”, “düşünmez başlar”, “aldırmaz yürekler”, “paslı vicdanlar”, “tegallübler”, “esaretler”, “tahakkümler”, “mezelleter”, “riyalar”, “türlü iğrenç ibtilalar”, “türlü illetler”, “örümcek bağlamış tütmez ocaklar”, “yanmış ormanlar”, “ekinsiz tarlalar”, “ot basmış evler”, “küflü harmanlar”, “cema’atsiz imamlar”, “kirli yüzler”, “secdesiz başlar”, “gaza namı ile dindaş öldüren biçare dindaşlar”, “ıpızsız aşyanlar”, “kimsesiz köyler”, “çökük damlar”, “emek mahrumu günler”, “fıkr-i ferda bilmez akşamlar”...³⁴

Âkif’in işaret ettiği bu manzaranın, insanî ve İslâmî değerler açısından bir benzerini Sabir’in “Bir Meclisde On İki Kişinin Söhbeti” adlı çalışmasında buluruz. Söz konusu şiirde Müslüman coğrafyada gözlenen “Haksıza haklı deyip birçok günaha batmış vekiller”, “derdi teşhis etmeyip kavim akraba aldatmış hekimler”, “helal ile haramı birbirine katmış tacirler”, “nerde bulsa açık bir pazar yalan söz satmış dervişler”, “gece gündüz hak hak diyerek herkesi oynatmış sofiler”, “hergün fetvaları ile mahlûku aldatmış mollalar” ez cümle cehalet yatağına gömülmüş halk yığınları, yürek sızlatan görüntüler olarak verilir.³⁵

Yine şairin “Görhıram” adlı şiirinde de İslâm âlemini temsilen tanımlanan mevcut Müslüman tipi, muhayyileyi zorlayan bir nitelik arzeder. Şair,

*Pay-i piyade düşirem çöllere,
Har-i müğilan görürem görhmıram,*

*Seyr edirem berr ü biyabanları,
Gül-i biyaban görürem, görhmıram.*

şeklindeki dizeler ile başladığı söz konusu çalışmasında önce son derece cesur bir portre ortaya koyar: Denizde, dalgalı tufanlarda kürek çeker korkmaz; sahilde her tarafta vahşi-yi ğerran görür korkmaz; şafaklar

30 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s. 216.

31 Mehmed Ertuğrul Düzdağ; age, s. 156.

32 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s. 277.

33 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 54.

34 Mehmet Âkif Ersoy; age, s.413.

35 Mecid Doğru; Hophopname, Atak Matbaası, Ankara (yty), s.297.

gibi dağlara düşer püsküren volkanlar görür, ormanlarda yırtıcı hayvanlar, aslanlar görür; mezarlıklarda hortlak görür; viranelerde cin görür, can görür; dış ülkelerde çok tuhaf insanlar görür korkmaz. Ancak şiir şu dizelerle son bulur:

*Leyk bu görhmazlığ ile doğrusu,
Ay dadaş, vallahi, billahi, tallahi
Harda Müselman görürem görhıram..*

*Bi-sebeb görhmıram, vechi var:
Neyleyüm ahır, bu yoh olmuşlarıñ
Fikrini ğan- ğan görürem, görhıram
Ğorhıram, görhıram, görhıram!..³⁶*

“Şark”ın tanımlandığı şiirde, karşılaşılan manzara karşısında “Geçerken ağladım geçtim; dururken, ağladım durdum” diyerek ruh hâlini ifade eden Âkif’i fikir ve kültür dünyamızda farklı bir konuma taşıyan niteliklerinden biri şüphesiz ki onun mücadeleci kişiliğidir. Âkif, gördükleri karşısında üzüldür, kaygılanır hatta zaman zaman ağlar. Ancak hiçbir zaman ümidini kaybetmez. Bu nedenle onun şiirlerinde tasvir unsurları, daha çok ardından gelecek olan tahlillere malzeme olarak düşünülmüştür. İslâm ülkelerinin esir edilmesi karşısında ağlayan cemaate;

*Bırakın mâtemi yâhu! Bırakın feryâdı;
Ağlamak fâide verseydi, babam kalkardı!³⁷*

şeklindeki sözleri ile tepki gösterecek olan şair, harekettten yanadır. Ona göre meselenin çözümü kaynağa inmeye, sebeplerin tespit ve teşhisine bağlıdır. Bu anlamda ilk olarak üzerine gidilmesi gereken konu, bütün İslâm âlemini çepeçevre kuşatmış olan cehalettir. Cehaletin asıl nedeni ise aydın geçinen cahiller, aydın-halk mutabakatının sağlanamamış olması ve istismardır.

Özellikle halkın dinî duygularını sömüren, dini bir istismar vasıtası olarak kullanan kesim Sabir’in şiirlerinde de geniş yer tutar. Şair “Ah..!” adlı çalışmasında,

*Bizler idik halğın inandığları,
Pir-i hidayet, diye ğandığları,
Nur görürlerdi ğarandığları,
Bizde idi cümle ğazandığları,
Kim bize pul virmese bednam idi,
Ah...nice keş çekmeli eyyam idi!..³⁸*

şeklindeki dizeleri ile Meşrutiyet’ten (1905) sonra itibarlarını yitirmeye başlayan istismarcı kesimin kaybettiklerini kendi ağızlarından aktarır. “Şikâyet” adlı şiirde yine “Eskiden halkta din adamlarına karşı hürmet olduğu, daha önce ne terakki, ne Müslüman, ne ilim ne millet kaygısı olmadığı, o kâfirlerin, haramzâdelerin ki aydınlar kastedilmektedir, milleti zehirledikleri ve mollaların rahatının kaçtığı³⁹ yönündeki değerlendirmeler ile aynı kesim eleştirilir. Benzeri bir yaklaşımı şairin “Zahide Teklif” adlı şiirinde de bulmak mümkündür.

Aydın geçinenlerin cahilliği konusunda Sabir ve Âkif’in hedef aldıkları bir diğer kesim de İslâm’ı yanlış yorumlayanlardır. Sabir bu konuda “Müftinin re’yi ile keş-i vücuh-i nisvan “dizesi ile başlayan şiirinde Müslüman geçinen din adamlarının Kur’anı istedikleri gibi yorumlamalarından şikâyetçidir.⁴⁰ Âkif ise bu tavrı İslâm âleminin geri kalmasının en önemli nedenlerinden birisi olarak görür. Mütefekkirlerin İslamı yanlış telakki ettiklerini, anlamadıklarını, terakkinin dine aykırı olduğunu zannettiklerini söyler. Ve hiddetle şu soruyu sorar:

*Dini tedkik edeceksek, dönelim haydi geri;
O ne dehşetli terakî, o ne müdhiş sür’at!
Öyle bir hârîka gösterdi mi insâniyet*

Şair “Fatih Kürsüsünde”de bilgisizliğin ve cehaletin, Osmanlı’nın içinde bulunduğu kaosun da başlıca sebebi olduğu görüşündedir ve kurtuluş reçetesi olarak özellikle iki kavramın altını çizer: “Ma’rifet, bir de

36 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s. 79.

37 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 167.

38 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s. 151.

39 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s. 134.

40 Mecid Doğru, age, s.277.

fazilet”⁴¹ Bu reçete özellikle “Asım”la daha da öne çıkarılacak ve izinden yürünecek yolun nitelikleri daha belirgin hâle getirilecektir: ⁴²

*Demek ki: Atmalıyız ilme doğru ilk adımı.
Mahalle mektebidir işte en birinci adım;
Fakat; bu hatveyi ilkin tasarlamak lazım*⁴³

Terakki ve ilim konusunda ilk adım olarak görülen eğitim meselesi Sabir’in de başlıca meselelerinden olmuştur. Sanatının ilk yıllarında muasırları gibi Klâsik etkiler taşıyan Sabir’i 1905’ten itibaren Abbas Zamanov’un ifadesi ile “Ağulları, şüurları hareket getirib, ictimai fikirin inkişafında yeni dövr” açmıştır.⁴⁴ Onun bu yöndeki faaliyetleri içerisinde öğretmenlikle birlikte okul, eğitim, ilim, tahsil gibi temalara yönelmiş olması önemli bir yer tutmaktadır. “Teshil-i Elm”, “Ata Nesiheti”, “Heyatın Gopgopuna Cavab”, “Uşağlara”, “Uşağdır”, Vağie-yi Yubileykârane, “Ohtumuram Elçekin” gibi şiirler bu yöndeki çalışmalar arasında gösterilebilir. “Bakıda Bir Kendde Mühavire” adlı şiirinde geçen,

*Denilir ‘elm ohuyun, sözleri her anda bize?,
Bunu tasdik ediyor aye-i gur’an bize*⁴⁵

şeklindeki dizeler ise Sabir’in Kur’an ve ilim konusundaki görüşünün bir özeti olarak değerlendirilebilir. Her fırsatta dinin terakkiye kapalı olmadığını vurgulayacak olan Âkif’e göre Müslüman, “elde asa, belde divit, başta sarık, sırtında yedek şaplı beş on deste çarık altı aylık yolu dağ taş demeyip çiğneyerek, Çin-i Maçın’deki bir ilmi gidip öğrenecek.” tir ⁴⁶ . “Fen diyarında sızan na-mütenahi pınarı, o naf’i suları, hem içecek hem yurda getirecek”tir⁴⁷

Ancak yukarıda sözünü ettiğimiz cahil sözde aydınlar yüzünden bu konuda katı önyargılar oluşmuştur. Din, görenekler üzerine bina edilmiş olup, yine Âkif’in ifadesi ile “Garbın efkar-ı asarı düşman tanınmaktadır, yenilik adına vahiy bile inse kabullenilmeyecektir.”⁴⁸ Bu yaklaşıma Sabir “Millet Marşı”nda “İslâm üçün gerekmez kafirlerin şü’arı”⁴⁹ şeklinde yine ironik bir açıklama getirir. Bu anlayışın ortaya çıkardığı sonuç, yine Sabir’in şiirine oldukça iğneleyici bir diyalog hâlinde yansır:

*“Şehr-i ma’lumuñuzun va’zü gararı necedir?
-Hamdülillah nice görmüşdise (Nuh) öylecedir.”* ⁵⁰

“Dindirir Esr Bizî, Dinmeyiriz” adlı bir başka şiirde ise bu kez ağır bir sitemle karşılaşırız:

...
*Ecnebi seyre balonlarla çıtır
Biz hele avtomobil minmeyiriz.
Guş kimi göyde uçar yerdekiler,
Bizî gömdü yere minberdekiler*⁵¹

Söz konusu çalışmada “minberdekiler” ifadesi ile şüphesiz ki İslâm’ı atadan, dededen öğrenen, terakkiye kapalı, cahil din adamları kastedilmektedir. Ancak bu kesim dışında bir de çok bildiğini zanneden bilmeyenler vardır ki, asıl korkulması gerekenler de bunlardır. Âkif eserlerinde bu zihniyetin en az bilmeyenler kadar tehlikeli olduğuna işaret eder ve bunların muhatap seçtiği çalışmalarda son derece asabî bir ruh hâli sergiler. Terakki adına millî kültür değerlerinin, dolayısı ile millî kimliğin hiçe sayılmasını kabullenemez. Mukallitliğe karşıdır. “Ressam Haklı”⁵² şiirinde körü körüne modacılığı hicveder. Şair, aynı yöndeki duygu ve düşüncelerini, söz konusu sahte aydınların bakış açısı ile şu şekilde hicveder:

*Bakarak hangi zeminden yürümüş Avrupalı,
Aynı izden sağa, yâhud sola hiç sapmamalı.
Garb’ın efkârını mâl etmeli Şark’ın beyni;*

41 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 406.

42 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 358.

43 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 247.

44 Abbas Zamanov; Seçilmiş Eserleri, Çınar Çap, Bakı-2003, s.156.

45 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s. 261.

46 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 356.

47 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 407.

48 Mehmet Âkif Ersoy; age, s.167-168.

49 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s. 223.

50 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s. 104.

51 Mecid Doğru; age, s. 299.

52 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 117.

*Duygular çıkmalı hep aynı kalıptan; yâni:
İçtimaî, edebî, hasılı her mes'elede,
Garb'ı taklîd edemezsek, ne desek beyhûde.*⁵³

Başlarken de ifade ettiğimiz gibi Âkif 'in şiirlerindeki tasvir unsurları daha çok ardından gelecek olan tahlil, teşhis ve tedavi için birer malzeme olma özelliğine sahiptir ve burada da Batı'da terakki adına ne varsa alıp gelme taraftarı olanlara karşı çözüm önerisini ilerleyen şu satırlarda buluruz:

*Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atını;
Veriniz hem de mesainize son süir'atını.*

Çünkü artık bunlarsız yaşamak mümkün değildir. Çünkü sanatın ve ilmin; milliyeti yoktur.

Ancak bu mesaide kılavuz “öz mahiyet-i ruhiye” olmalıdır ve bu olmadan selamete çıkmak mümkün değildir.⁵⁴ Konu Japonya örneği ile açıklanır. “Süleymaniye Kürsüsünde”de vaiz Japonya'ya medeniyetin yalnızca fenniyle girebildiğini, diğer bütün maskaralıkların kapıdan kovulduğunu anlatırken⁵⁵, amaç vurguyu aslında kültür ve medeniyet farkına taşımaktır.

Günümüzde de benzeri tartışmalarda sıkça telaffuz edilen Japonya örneğinin Sabir'in gözünden de kaçmadığını belirtmek gerekir. Şair “Arzu” adlı şiirinde Japonların gösterdiği hünerin halka “ders-i ibret” olmasını arzular. Çalışkanlığa, gayrete vurgu yapar. Ancak o daha çok gündüzi tanıtmak için geceyi anlatmayı tercih etmektedir ve Namık Kemal'e nazire olarak yazdığı “Âmâlımız Efkârımız Efna-yı Vetendir” adlı şiirinde tembellik ve miskinlikten şikâyet eder:

*Âmâlımız efkârımız efna-yı vetendir
Kin ü gerek ü hurs bize zîynet-i tendir,
Ef'al yoh ancağ işimiz laf-ı dehendir,
Dünyade esaretle bütün kâm alırsız biz,
Gafğaslılarsız, yol keseriz, nam alırsız biz.*⁵⁶

“Geyretimiz Bellidir”, “Ne işim var”, “Terpenme Amandır”, “İki Cavablara Bir Cavab”, “Bilmem ne görübdür bizim oğlan oğumağdan”, “Yaşamağ ister isek sırf evam olmalıyız”, “Vah...bu imiş ders-i üsul-i cedit” gibi çalışmalar da yine aynı konunun satirik tarzda ele alındığı çalışmalar arasında gösterilebilir.

Bu kavramların medeniyet ve kültür farkını dikkate almak şartı ile Âkif'ce de terakkinin başlıca şartı olarak görüldüğünü biliyoruz. Nitekim şair “Safahat”ın 1914 tarihli “Fatih Kürsüsünde”, yeni kuşaklara çalışma ve mücadele ruhu kazandırmayı hedeflemiştir. Kaderciliğe karşı çıkmış⁵⁷, geleceğin gayrete bağlı olduğunu vurgulamıştır:

*“Beka-yı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;
Çalış çalış ki beka sa'y olursa hakkedilir”*⁵⁸

“Uyan!”, “Alınlar Terlemeli” gibi şiirlerin de bu yöndeki duygu ve düşüncelerin bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür.

Âkif'e göre İslâm âlemine lazım olan iki kudretten birisi fazilettir. “Süleymaniye Kürsüsünde”de Çin'den Japonya'ya geçen “Vaiz Efendi”nin Japonlara gıpta ile bakış sebebini onların bu kudreti göstermiş olmaları teşkil eder. Yine Avrupa'da tahsil görmüş olmakla birlikte sağlam bir ahlâkî terbiyeye sahip oldukları için bozulmamış olan Hind gençliğine beslenen takdir hislerinin kaynağı da aynıdır.⁵⁹

“Beşinci Kitap”ta “Müslümanlık, huyun güzelliğinden ibarettir.” hadisinden yola çıkarak ahlâkî yapıya dikkat çekecek olan Âkif, bir milletin kendi ahlâkı ile öleceğini ya da yaşayacağını ifade eder.⁶⁰ Ona göre fazilet, aynı zamanda saadetin de temel kaynağıdır. Mithat Cemal'e verdiği bir cevapta” “Ben okuduğum şeyler arasında en güzeli olarak Spinoza'nın bir sözünü sevdim” Saadet, faziletin mükâfatı değildir, faziletin bizzat kendisidir”⁶¹ diyecek olan şair, bu hissin Allah korkusundan olduğunu düşünür:

53 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 167.

54 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 172.

55 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 156.

56 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s. 47-48.

57 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 234.

58 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 228.

59 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 155,156.

60 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 277.

61 tMithat Cemal; age, s. 269.

*Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır* ⁶².

Ancak bu duygu yitirildiği içindir ki İslâm âleminde sosyal bir çöküş yaşanmaktadır. “Muhayyileyi İşletmek” adlı makalesinde fazilet duygusundan yoksun, ahlâksız insanlar topluluğu içinde kaldığına işaret eder: “Dessas, hilekâr bir adam göstermek istiyorsunuz, değil mi? Kıtlığı mı var? Gözünüzü etrafa gezdirerek beğendiğinizi alınız!” ⁶³

Âkif o güne kadar Müslümanlığın böyle bir zillet görmediği düşüncesindedir. İslâm’ın saf ve temizlik iken, izzet ve ahlâk demekken, levsiyata saplanmış olduğunu söyler. Zulme tapmanın, adli tepmenin hakka aldırmanın, güçlüntün yanında olup acizlere söz hakkı vermemenin, şaklabanlıkların, ikiyüzlülüklerin alıp başını gittiğini belirtir. ⁶⁴ Bu yöndeki tespitler aynı zamanda Âkif’in ruh hâlinin bozulması ve zaman zaman alıp başını gitme düşüncesinin de kaynağını teşkil eder. Mithat Cemal konu ile ilgili olarak Âkif’in caddelerden, nutuklardan, şehirden bezdiğini, sokakların bedbaht olması sebebi ile tenhaliğe kaçtığını söyler: “Sokak yalancıydı, şehir münafıktı. Onun arzu ettiği kadar temiz şehir ancak çöl olabilirdi” ⁶⁵.

Sabir aynı konuda yine benzer bir ruh hali içerisinde. Ancak onun Âkif’ten farkı, meseleyi evrensel insanî değerler açısından ele alması, hümanist bir bakış açısı ortaya koymasıdır. Şair bu yöndeki yaklaşımlarını yine satirik bir tarz ve üslup içerisinde “Daş gelbli insanları neylerdin İlahi”, “Bir Utan”, “Ürefa Marşı”, “Her ne Versen”, “Terane-yi Esilane”, “Güzelim ...!” gibi şiirleri ile sanatına taşımıştır.

Mehmet Âkif’in en çok eleştirdiği bir diğer konu, bencillik ve nemelazımcılıktır. Nitekim onun “Beşinci Kitap”ta, “Kim Müslümanların derdini kendine mal etmezse onlardan değildir” hadisinden mülhem şiiri, bu konudaki rahatsızlığının bir ifadesidir. ⁶⁶ Yine “Süleymaniye Kürsüsünde”de Abdürreşid Efendi’nin İstanbul’a gelip geri dönmemesinin nedeni de, İstanbul’da karşılaştığı vurdumduymaz psikolojidir. Hükümet bozulmuş, toplum bozuk düzene aldırılmaz olmuştur ki bu manzara şairi çileden çıkarır:

*Ne vapurlarla trenler sizi bîdâr etti!
Ne de toplar bu derin uykuya bir kâr etti!
Sizi kim kaldıracak, sâru mu İsrâfil’in?
Etmeyin... Memleketin hâli fenalaştı... Gelin!* ⁶⁷

“Safahat”ın satır aralarında sıkça rastlayacağımız bu yöndeki tespit ve tahliller “Millet nece tarac olursa olsun”, “Eyle bilirdim ki dahi subh olub”, “Her ne versen ver”, “Bakı Fe’lelerine”, “Bir Deste Gül” çalışmalarla önemli ölçüde Sabir’in sanatına da yansımıştır. Söz konusu şiirlerde bencilliğin arkasında yatan menfaat çatışmaları, kişisel haz ve ihtiraslar, maddiyat düşkünlüğü gibi konular, yine fazilet duygusundan yoksun bir toplumdaki ahlâkî çöküntüler olarak gözler önüne serilir:

*Âdemi âdem eyleyen paradır,
Parasız ademiñ üzü garadır.* ⁶⁸

“Ey pul”...” adlı bir başka çalışmada yine iğneleyici bir dil ile bu yöndeki toplumsal ve bireysel zaafılara vurgu yapılır:

*Nur-ı çeşmanım musan ey pul, ya canım musañ ?
İsmetim, namusum, ‘irzim, gayretim, ganım musañ?
Hörmetim, fehrim, celalim, şövketim, şanım musañ?
Müşefim, Mekkem, medinem, giblem, erkânım musañ?
Mezhebim, dinim mi, ayinim mi, imanım musañ? ⁶⁹*

“Hesisin Heyfi, Varisin Keyfi” ,”Naehl olana metlebi andırmağ olar mı?”, “Virerem Virmerem”, “ Be’zi yerlerde tesadüf olunur aş, ete” gibi çalışmalarda da yine maddeci tavırlar eleştirilir.

Ahlâkî çöküşün ortaya çıkardığı bir diğer olumsuzluk da hak ve adalet duygusunun yitirilmesidir ki, sosyal çatışmaların da önemli nedenlerinden olan bu durum, gerek Âkif’in, gerekse Sabir’in şiirlerine hemen bütün boyutları ile yansımıştır.

Âkif’in, “Sırat-ı Müstakim”in (27 Ağustos 1908) ilk sayılarından itibaren yayımlanmaya başlanan “Has-

62 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 271

63 Abdülkerim Abdulkadiroğlu-Nuran Abdulkadiroğlu; age, s. 170

64 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 278.

65 Mithat Cemal; age, s.268.

66 Mehmet Âkif Ersoy; age, s.273.

67 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 164-165.

68 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s. 205.

69 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s. 219.

ta”, “Küfe”, “Hasır”, “Meyhane” “Seyfi Baba”, “Kocakarı ile Ömer”, “Mahalle Kahvesi”, “Köse İmam” gibi şiirlerinde bu yöndeki gözlemleri çarpıcı örnekleri ile bulmak mümkündür. Ancak bu şiirlerin daha çok merhamet duygularının bir ürünü olarak kaleme alınmış ilk dönem çalışmaları olduğunu belirtmek gerekir. Nispeten henüz ideolojik ya da felsefi yaklaşımların söz konusu olmaması, bu çalışmaları “İnkılâpçı Demokratik” ekolün bir üyesi olarak daha çok sokaktaki insana, onun salt gerçeğine yönelmiş olan Sabir’in çalışmalarına daha da yaklaştırır.

Bu şiirler daha çok yoksul, itilmiş kakılmış, örselenmiş insanların verdikleri mücadelenin şiiridir. Söz gelimi “Seyfi Baba”nın hastalandığı haberi ile alelacele bir fenerle sokağa çıkan şairin yağmur altında sokakta gördükleri, “Binlerce sefilan-ı beşer”, “sesi dinmiş yuvalar”, “hâke sarılmış evler”, “kocasından boşanmış bir sürü biçare kadın” ve “sokağa düşmüş kimsesiz çocuklar”, “evsiz barsız insanlar”⁷⁰ âdeta muhit insanının yaşadığı ağır şartların bir özeti gibidir. Yine “Kör Neyzen”de bir dilencinin şahsında düşkünlere,⁷¹ “Küfe”de geçim derdi yüzünden okul çantası yerine küfe taşımak zorunda kalan 13 yaşında bir çocuğun yaşadığı trajedi ile karşılaşırız.

Âkif tarafından bu yıllarda kaleme alınan bazı şiirlerde de kadınların kimlik meselesi sorgulanır. Bu tür çalışmalarda sergilenen kadınlara bakış açısı, yine insanî ve ahlâkî melekelerini kaybetmiş bir toplumdaki sosyal yaralar olarak değerlendirilir. Bu anlamda “Köse İmam”da üç çocuk annesi bir kadının kocası tarafından maruz bırakıldığı kötü muamele eleştirel bir tavırla ortaya konulur; “Meyhane”de ise söz konusu zihniyetin kadına bakış açısı gözler önüne serilir:

*Senin karım dediğin âdeta pabuç gibidir:
Biraz vakit taşınır, sonradan değiştirilir*⁷²

“Mah-i Remezandır”, “Sabr Ele”, “Teraneyi Esilane”, “Dilenci”, “Fe’le özünü sen de bir insan mı sanırsan” gibi çalışmalarında alt tabakanın sosyal statüsünü ve verdiği mücadeleyi irdeleyen Sabir, çalışmalarında sosyal hayattaki adaletsizliklerin bir diğer boyutu olan kadın kimliği meselesine de hayli yer ayırmıştır. Esasen bu konu, özellikle 1905 sonrası Azerbaycan edebiyatında gerek romantik, gerekse realist kadının en önemli temalarından birini teşkil eder. Tıpkı diğer çalışmalarında olduğu gibi, kadının içinde bulunduğu çıkmazları kendine has üslûbu ile ironik bir şekilde ortaya koyan Sabir’in bu konudaki gözlemleri, benzer bir sosyal yapı içerisinde olan Âkif’i hatırlatır. Söz gelimi “Meyhane” de bir eşya gibi tanımlanan kadın tipi Sabir’in “Gâvur Gızı”nda aynı zihniyetin gözünden, yine aynı bakış açısı içerisinde sunulur. Kadının, bir eş olarak varlık sebebi ve görevi, eve kuma getirmek isteyen kocanın gözünden şu dizelerle ortaya konulur:

*Sal başını aşağı sen, ancağ işiñde ol,
Patlar yu, ev süpür, ele hizmet gâvur gızı!*

*Yohsa ne borcuña ki, er övret alır gene,
Övretseñ ancağ eyle itaet gâvur gızı!*

*Erdir, özü biler, neçe övret alar alar,
Heyvan kimi bahar övret gâvur gızı!*⁷³

Yine “Meşedi Sijimgulu” mahlası ile “Molla Nasreddin”de yazan Ali Nazmi’nin evlilik konusunda molaya sorduğu bir soruya cevaben Sabir tarafından kaleme alan “Meslehet” adlı şiirde de benzeri bir yaklaşım sergilenir. “Naehl olana metlebi andırmağ olar mı?” da kadınların eğitimi gündeme getirilirken, “Nedamet ü Şikâyet” adlı bir başka çalışmada bu kez bu kez istemediği biri ile evlendirilen bir genç kadının feryatlarını duyururuz.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, hemen hemen aynı yıllarda yayın hayatına girmiş olan “Sırat-ı Müstakim” ve “Molla Nasreddin” aynı zamanda hem Türkiye hem de Azerbaycan’da takip edilebilmiş misyon sahibi yayıncı arasında önemli bir yer tutmaktadırlar. Söz konusu dergilerin en önemli iki ismi olan Âkif ve Sabir’in toplumcu bir yaklaşım içerisinde ortaya koydukları çalışmalardaki benzerlik, şüphesiz ki o yıllarda yaşanan kültürel sahadaki paralelliği ve diyalogu ortaya koymasından bakımdan oldukça önemlidir. Ancak bu benzerlik, o yıllarda, aynı zamanda yeniden yapılanma içerisinde girmiş olan iki toplumun sosyal psikolojisini, duyu ve gönül birlikteliğini de ortaya koymaktadır ki, bize göre, bütün Türk Dünyası adına sosyal siyasî ve kültürel geleceğimiz açısından unutulmaması ve asil vurgulanması gereken de budur.

70 Mehmet Âkif Ersoy; age, s.61.

71 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 67-68.

72 Mehmet Âkif Ersoy; age, s. 36.

73 Mirza Ali Ekber Sabir; age, s. 137.

Kaynakça

- Abbas Sehhet; Eserleri II, Bakı-1976.
- Abbas Sehhet; Sabir, XX. Esr Azerbaycan Poéziyası, (Haz.: Memmed Memmedov), Yazıçı, Bakı-1988.
- Abbas Zamanov; Seçilmiş Eserleri, Çinar Çap, Bakı-2003.
- Abdulkerim Abdulkadiroğlu - Nuran Abdulkadiroğlu; Mehmed Âkif'in Makaleleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.: 796, Ankara -1987.
- Abdulla Şaiq Talıbzâde; Eserleri IV (Haz: Kamal Talıbzâde), Azer Neşr., Bakı-1977.
- Ali Erol; "Molla Nasreddin Ekolü ve Sabir", 21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği, Muzaffer Özdağ'a Armağan-IV Cilt (Der: Prof Dr. Ü. Özdağ-Y. Kalafat-M.S.Erol Avrasya Stratejik Araşt. Mrk. Yay. Ankara-2003, s.165-171.
- ; Azerbaycan Şiirinde Romantizm, Azerbaycan Kültür Derneği Yay., 2007-İzmir.
- Azerbaycan Edebiyyatı Tarixi, C.II, Azerbaycan SSR Élmler Akadémiyası Neşr., Azerbaycan SSR Medeniyyat Nazirliyinin 26 Komissarlar Adına Metb., Bakı-1960.
- Mecid Doğru; Hophopname, Atak Matbaası, Ankara (yty).
- Mehmed Ertuğrul Düздаğ; Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Mehmed Âkif Araştırmaları Merkezi, İstanbul-1987.
- Mehmet Âkif Ersoy; Safahat, (Mehmet Ertuğrul Düздаğ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 728, İstanbul, 1987.
- Mehmet Kaplan; Şiir Tahlilleri, Dergâh Yayınları, İstanbul-1981.
- Mithat Cemal; Mehmed Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanatı-Eserleri, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul-1939.
- Mirza Ali Ekber Sabir; Hophopname, (Haz: Hamid Mehemmedzâde) Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Azerneşr, Bakı-1962, s. 158.
- Yavuz Akpınar; Azerî Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh Yay., İstanbul-1994.
- Yusuf Bey Vezirov; Azerî Edebiyyatına Bir Nazar, Matbaa-yı Âmire, İstanbul-1337.

ÂKIF'İN ŞİİRLERİNDE YALNIZLIK

Ali PULAT*

*Bir canlı izin varsa şu toprakta, silinmez;
Ölsen, seni sırtında taşır toprağın altı.
Ey gölgeden ümmîd-i vefâ eyliyen insan!
Kaç gün seni hâtırlayacaktır şu karaltı?*

Âkif'in şiirlerindeki yalnızlık konusunu, sanata ve sanatçıya dair çarpıcı yorumlar yapan Nurettin Topçu'nun Âkif'in sanatı hakkındaki tespitlerini kısaca özetleyerek başlamak istiyorum:

Gerçek sanatkârın bütün ömrünce yaşadıkları, çoğunlukla şuuraltına kayan olayların bütününe dinamik bir sentez halinde görünmesidir. Şuurun sathında titreşen mahdut hâdiselerle şuur dışında kalan sonsuz hâdiseler kronolojik bir nizamla birbirini kucaklar ve benliğin sathında keskin bir ifade ve isyan sesi olur. Benliğin derinliklerine gömüldükçe de elem ve ümitsizlik, hicrân ve şikâyet terennümleri haline gelir. Tek bir hâdiseye sanatçıya ilham olmaz. Sanatçının yaşadıkları bir bütün olarak harekete geçer ve sanatçıyı âdetâ mahkum eder. Sanatçı artık ilhâmının karşısında âciz ve o nispette mesuttur. Gerçek şiir, böyle ilâhî vuslatta yapılan bir konuşmadan ibârettir. Sanat eseri de insan ruhunun en derin ve en mahrem mıntıklarında yaşanan, yakalanması zor duygu, ses, renk ve şekillere vücut verir. İnsanın yaşadığı nice ruh hallerinden sadece bir kaçını terennüm eden sanatkâr insanı kırpmış ve sakatlamıştır. Asıl olan insanın bir bütün olarak ele alınmasıdır. Âkif'in şiiri de insan ruhunun çok sahneli ve zengin manzaralı dramını anlatır.¹

Âkif, inandığı değerler uğruna bütün varlığını feda etmeye hazır bir dava adamıdır. Şüphesiz Âkif'in aksiyon yönü, vatan ve din gibi konular söz konusu olunca en üst seviyededir. Ancak Âkif'in kendi içinde derinleşmeyi arayan bir başka yönü de dikkatlerden kaçmamalıdır.

Mehmet Âkif, mizaç bakımından, bir tarafıyla tamamen dışa açık bir insandır. Devrine kadar hatta devrinde sonra da Âkif kadar şiiri sokağa, kalabalıklar arasına sokan bir şair bulmak zordur. Cemiyet meselelerine temas ederken masa başında düşünen, pencereden bakan değil, sokağın içindeki şairdir.² Karşımızda koskoca bir İslâm dünyasının her türlü meselesini birçok yönü ile şiirinde irdeleyen bir şair vardır. Fakat aşağıdaki anlatılan olaylar Âkif'in kalabalıklar arasında kendini göstermekten hep geri duran ruh hâlini vermesi açısından önemlidir:

1911 yılında Safahat'ın ilk kitabının baskısını gören Âkif'in sevineceği beklenirken mahzunlaştığı görül-
müş ve Mithat Cemal'e hediye ettiği nüshaya şunları yazmıştır:

*Safahat'ımda evet şi'r arayan hiç bulamaz
Yalnız bir yeri hakkında "Hazin işte bu" der:
Küfe? Yok! Hasta? Değil! Kahve? Hayır. Hangisi ya?
Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder!*

1 Nurettin Topçu, Mehmed Âkif, Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, İst. 1961, s.64-65

2 Orhan Okay, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Ank. 1998, Akçağ Y. S.46-47

1930'da Âkif'e Safahat'ın altı kitaplık yeni baskısı geldiğinde de hüüzün dolu şu mısraları yazar:

*Arkamda kalırsın, beni rahmetle anarsın
Derdim, sana baktıkça a bîçâre kitâbım.
Kim derdi ki; sen çok de senin arkana kalsın
Uğrunda harâb eylediğim ömr-i harâbım.*

Âkif'in yaşadıklarının acaba ne kadarı dile gelmiştir? Acaba o ifade edebiliyor da biz okuyucular mı tam anlamıyla hissedemiyoruz? Acaba Âkif bundan da mı şikâyet ediyor?

*Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyliyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!³*

Seniyüddin Başak Bey, Âkif'le ilgili bir hatırasından bahsederken şöyle anlatır: “Âkif'in bir kusuru, bir baş belası vardı ki, o da sırf “mefkûresinin adamı olmak”tan ibaretti. Bunu bir meziyet olarak kabul eden yahut bu kusurunu hoş gören yahut fikri fikrine uymak itibarıyla bu kusurunu nazar-ı itibara almayan, bu sebeple kendisini himayede bir beis görmeyen bir zâta tesâdüf etmeseydi; âkıbeti daha çok hazin olurdu. Çünkü insanlar, hiçbir mefkûre sahibini, hâl-i hayatında takdir edememişlerdir.”⁴

Aslında Âkif'in insanlardan bir şeyler beklemek ve taktir edilmek gibi bir beklentisinin olmadığı herkesin mâlumudur. Onun derdi kendisi değildi.

Onu sevenlerin ne kadar çok olduğu hastalığında belli oluyordu... Şaşırıyordu:

–“Meğer seviyorlarmış beni!”⁵

Son zamanlarında ıstıraplarını bir kabahat gibi saklayan, kendi derdiyle kimseyi meşgul etmek istemeyen, sessizce ağlamasını bilen bir hâl içinde idi.⁶

Yaradılışının gamlı ve karamsar olmasına rağmen, koca Safahat'ında kendi derdinden ve halinden hemen hiç dert yanmamıştır. Bilakis milletine ümit vermeye gayret etmiş ve mütemâdiyen azmetmenin önemini vurgulamıştır.⁷

Âkif'in şiiri dışı, topluma ve hayata bakan yönleriyle didaktik, kendi içine ve buradan gidererek bütün insanlığın özüne bakan yönüyle lirik bir karakter gösterir.

Yüzyılın başında hem inanç dünyasında hem de medeniyet ve genel değerler açısından büyük bir kırılma yaşayan toplumumuzun manevî sarsıntıları kolay atlattığı söylenemez. İmanı sanatının merkezine alan bir şairin zaman zaman isyan, yakarış ve uzun bir ağlaşmaya benzeyen feryatlarını, bu kırılmanın bir yansıması olarak görmek mümkündür.

Gerçek dünyanın katı ve acımasız baskısından zaman zaman kaçıp kurtulmak isteyen gönül erleri, tasavvufa sığınmaktan kendilerini alamamışlar, Tanrıya yaklaşmanın daha samimi yolunu bulabilmek için tasavvufu bir araç olarak görmüşlerdir.⁸

Tasavvuf kültürünü çok iyi bilen Âkif de bunaldığı anlarda bu yoldan istifade etmeye çalışmıştır. Âkif, Safahat'ın iki yerinde gerçek tasavvuf ehli olmayanları ve tasavvufu yanlış yorumlayanları da ağır bir dille eleştirmekten de çekinmemiştir.⁹

İslâm dünyasının yürekler acısı durumuna katlanabilmek hiç de kolay değildir. Şâir kendini yapayalnız hisseder, çılgılına bir yankı bile duyamaz.

*İlâhî, kimsesizlikten bunaldım, âşinâ yok mu?
Vatanız, Hânümansız bir garîbim... Mültecâ yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bâri bir “Yok” der sadâ yok mu?*

Âkif bu ağır yükün altında ezilirken bir dost, arkadaş arar. En azından derdini paylaşmak ister:

*Gitme ey yolcu, berâber oturup ağlaşalım:
Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım!¹⁰*

3 Safahat, Haz. Ö.F.Huyugüzel, R. Bağcı, F. Gökçek, s.22

4 Eşref Edib Fergan, Mehmed Âkif, c.1 İst, 1938, s. 244. Seniyüddin Başak Bey'in hâtırası

5 Midhat Cemal Kuntay, Mehmed Âkif, İstiklâl Şâiri, İst, 1944, s.161

6 Kuntay, a.g.e. s.156

7 Neriman Malkoç Öztürkmen, Mehmet Akif ve Dünyası, Ank. 1969, s.XXXI

8 Ali İhsan Kolcu, Mehmet Âkif'in Gece Şiirinin Çözümlemesi, Eğitim, Özel Sayı, S.73, Mart 2006, s.102

9 Mehmet Demirci, Yahya Kemâl ve Mehmet Âkif'te Tasavvuf, İzmir, 1993, s.80

10 Safahat, a.g.e. s.386

*Yine hicrân ile çılgınlığım üstümde bugün...
Bana vahdet gibi bir yâr-ı müsâid lâzım!
Artık ey yolcu bırak... Ben, yalnız ağlıyayım!¹¹*

Şair için artık en müsait dost olarak vahdet görünmektedir.

Orhan Okay, Cânan Yurdu ve İstiğrak isimli şiirleri mistik ve felsefi konular üzerine yazılmış lirik karakterde şiirler olarak niteler.¹²

Cânan Yurdu'nda Âkif, Allah'a kavuşamamanın ıstırabını anlatmaya çalışır. Şairin kalbi ıssız kalmıştır. Rabbi ile arasında kat kat ayrılık perdeleri vardır. Arada bir sevgilinin aldatan hayali görünür. Fakat kavuşma gerçekleşmez. Şiirin sonuna kadar Allah ile bir olamamanın getirdiği yalnızlıktan şikâyet hisli bir şekilde dile getirilmiştir.

*Cânan! Cânan !.. Dedim arandım...
"Bir aks-i nidâ" dedikçe yandım!
Yâ Rab, neye hem sağır, hem ebkem,
Dağlar dereler, bütüin şu âlem?
...
Ey dilber-i Mihriban, zuhûr et!
Ömrüm gibi ansızın mürûr et:
Afâkımı lem'a lem'a nûr et.
Bin nevha-i cân içimde pür-cûş,
Geldim bu garib yurda, medhûş.
Feryâdımı yok mu eyliyen gûş?
Yâ Rab, bu nasıl cihân-ı hâmuş:
Bir "yok !" diyecek sadâ da yokmuş!¹³*

İstiğrak şiiri ise çok büyük bir çölde geceleyin yolunu kaybetmiş bir insanın çaresizliğini tasvir ile başlar. Şair de çölde yolunu bulmak için bir yıldız arayan kimse gibidir.

*O rîkistâna batmış, çalkalanan seyyâh-ı âvâre
Nasıl müştâk ise bir nûra, bir necm-i rehâkâre,
Sana ey lem'a-i ümmîd ben de öyle müştâkım;
Görün bir kere zîrâ pek karanlık oldu âfâkım!¹⁴*

Coşkun bir okyanus içinde dağ gibi dalgalar arasında ölümle burun buruna kalan bir kimse için sâhil ne ise şâir için de her yere en mükemmel şekliyle tecelli eden feyz-i mübîndir. Şair yalnızlığını sabâ rüzgârının verdiği cezbe ile daha iyi anlar. Bu dünyânın sadece O'ndan ibâret olduğunu fark eder.

*Tecellî etti artık, anladım: Sensin bütüin dünyâ..
Bu senlikte fakat ey yâr-ı gaib, ben neyim âyâ?¹⁵*

El-Uksur'da şiirinde ise Âkif, eski Mısırlılardan kalan tarihî eserleri ibret ve hikmet nazarı ile değerlendirir. İnsanoğlunun ölümsüzlüğü yanlış yerlerde ve şekillerde aradığını ifade eder. Bütün dünyayı sömürdükten sonra ceplerini doldurup, ellerinde kadehlerle mezarları eğlenceli bir şekilde gezen yabancıları görünce kahrolur.

*Beşer ki kuvveti bahşetmiyor henüz hakka;
Ne çâre var onu kuvvetle almadan başka?
Zebun musun? Yalnız ağlamak senin hakkın!..
Evet, bu sâha-i cûşun, bu cûş-i ezvâkın
İçinde ben, yalnız ben zavallı gülmüyorum...
Oturmuş ağlıyorum, ağlasam da mâ'zurum:
Vatan-cüdâ gibiyim ceddimin diyârında!
Ne toprağında şu yurdun, ne cûybârında,
Bir âşinâ sesi, yâhud bir âşinâ izi var!*

11 Safahat, a.g.e. s.388

12 Orhan Okay, a.g.e., s.39

13 Safahat, a.g.e. 208-210

14 Safahat, a.g.e. 276

15 Safahat, a.g.e. 278

*Sadâma beklediğim aksi vermiyor ovalar.
Bileydim ey koca Şark, ey cihân-ı dûrâdûr,
Senin nerendeki evlâdının nasîbi huzûr?
Başın belâlara girmiş; elin kolun pâmâl;
İçinden esti mi bir gün hevâ-yı istiklâl?
Görür müyüm diye karşımda Müslüman yurdu,
Bütün diyârını gezdim, ayaklarım durdu..
Yabancı sesleri geldikçe reh-güzârımdan,
Hep inkisâr-ı emel taşıtı rûh-i zârımdan!
Vatan-cüdâ olayım sinesinde İslâm'ın...
Bu âkıbet, ne elîm intikâmı eyyâmın!
Benim ki yaşlıyım artık düşük kolum, kanadım;
Bu intikâmı çalışsın da alsın evlâdım.¹⁶*

Zulmün karşısında hakkın güçlü olduğunu görememek Âkif için ölümden beterdir. Bu anlarda hiçbir yere sığmayan yüksek bir ruh haliyle karşılaşırız. Çünkü Âkif'in kendini yalnız hissetmesi ümitsizlik ve karamsarlık getirmez. Bilakis meseleleri derinliğine tahlil imkânı ve çâre bulma adına, güç toplama ve kendine gelme fırsatı yaratır.

Leylâ şiiri, ideallerinin gerçekleşmediğini gören şairin geçirdiği buhranları anlatır:

*Barındırmaz mısın koynunda, ey toprak?" derim, "yer pek";
Döner, imdâdı gökten beklerim, heyhât, "gök yüksek".
Bunaldım kendi kendimden, zamân ıssız, mekân ıssız;
Ne vahşetlerde bir yoldaş, ne zulmetlerde tek yıldız.¹⁷*

Âkif'in şiirinde, geniş bir coğrafyada yalnızlık hislerinin çok çeşitli versiyonları mustarip sanatkârın kalbiyle görüntülenmiş, bu yönüyle insan daha farklı cepheleriyle ele alınmıştır. Bu içli ve acıklı sahnede asla yılgınlık, bencillik, melankoli görünmez. Yetiştirdiği çevre, aldığı kültür ve en önemlisi karakterinin tezâhürü olarak, vatan sevgisi ve ilâhî aşk yalnızlık temlerinin kaynağı olmuştur.

Âkif, yaşadığı dönemde ideallerinin olumlu yankılarını yeterince göremediğinden hep şikâyet etmişti. Bu acıyla bizlerden beklentilerini aşağıdaki dörtlükte şu şekilde ifade etmiştir:

*Beni rahmetle anarsın ya, işitsen, bir gün,
Bu sağır kubbede, hâib, sesimin dindiğini?
Bu heyûlâya da bir kerrecik olsun bak ki,
Ebediyen duyayım kabrime nûr indiğini.¹⁸*

16 Safahat, a.g.e. s.610

17 Safahat, a.g.e. s.936

18 Safahat, a.g.e. , s.1008

M. AKİF'E GÖRE MANTIK YANLIŞLARI VE SONUÇLARI

Bayram DALKILIÇ*

Mantık, insan zihnini doğru düşünceye ulaştıran, hatadan yanlıştan koruyan bir ilimdir. İnsan, düşünen, düşündüklerini aklî ve mantıkî süzgeçten geçiren ve düşüncesini dile getiren, başkalarıyla paylaşan, başkalarının kendisiyle paylaştığı düşünceleri de kendi düşünceleriyle karşılaştırma yaparak kıyaslayan ve onları değerlendiren bir varlıktır. İnsanın “düşünen bir varlık” oluşu, bir tür olarak üst cinsinden kendi zatında, özünde bulunan bir ayırımı ortaya koymaktadır. İnsanın düşünmesi, onu diğer varlıklardan ayıran ve onun tanımını yapmamıza imkan sağlayan bir ayırımı ve özelliğidir. Bununla birlikte insanın düşünmesini besleyen ve destekleyen başka özellikleri söz konusudur. İnsan, hayal eder, duyu organları yardımıyla dokunur, hisseder, koklar, tadar, duyar, görür. Duyu organları ile elde ettiklerini aklî süzgeçten geçirir, tekrarlar sonrasında bir takım denemeler sonrasında tecrübe sahibi olur. Başkalarının tecrübelerini ve akıl yürütmelerini dinler, öğrenir ve onların sonuçlarını kendi sonuçlarıyla kıyaslar. Bazı durumlarda kendi düşüncelerinden ve başkalarının düşüncelerinden kuşku duyar. Onları doğrulukları noktasında sınamaya tabi tutar ve tekrarlar sonrasında fikir edinmeye devam eder. Bu arada dış duyu organlarının dışında, sezgisiyle bazı durumlar ve olaylar karşısında tavır geliştirir ve bunları da akıl süzgecinden geçirmeye çalışır.

İnsan tek başına bir varlık olmadığı için aile, toplum ve devlet hayatı içinde bir birey olduğu bilincine ulaşır. Başkalarından ve kendi çabasıyla öğrendiklerini unutmaması da insanın “unut(k)an” özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın birey olarak bir düşünen bir varlık olmasının yanında ahlakî, sosyal ve psikolojik yapısı başka özellikleri olarak dikkat çekmektedir. Onun bütün bu özellikleri, mantıklı düşünme ve sonuçlar çıkarmasına imkan verdiği kadar, mantık yanlışları yapmasına da imkan vermektedir. Kısaca o, hayal eder, sezer, duyu organlarıyla etrafı yoklar, zanneder, taklid eder, vehmeder ve düşündür, karşılaştırır, tekrarlar yapar, doğru sonuçlar çıkardığı gibi bazen de yanılır, yanlış yapar, mantık doğrularının kendisini götürceği tutarlı sonuçlar elde etmek yerine hiç beklenmedik durumlarla karşılaşır ve yine bunun sonucunda da bir şeyler öğrenir. Ancak çoğunlukla gecikmiş olur, iş işten geçmiş olur. Bu yanlışlar, bilgisizlik, bilgi ve zeka yetersizliği, çalışma, gayret yokluğu ve eksikliği, gereksiz yere başkasını taklid etme, işine geldiği için menfaati gereği doğrudan uzaklaşıp yanlışa sarılma şeklinde bilerek “doğru bilgiyi, hakikati gizleme, gerçeğin üstünü örtme” ve bu noktada inat ve ısrar etme şeklinde kendini gösterebilir.

Mantık yanlışları, biçim ve içerik yanlışları olarak söz konusu edilebilir. Eşyayı adlandırmada ve terim karşılıklarını kullanmada tutarsızlık, kavramları yerinde kullanmama, yanlış kullanma, tanım ortaya koymada gereklilikleri yerine getirmeme, elde edilen tanım önerme olarak kullanmada nicelik ve nitelik bakımından eksik ve yanlış yapma, önerme doğru olarak kullanılsa bile uygun öncüller kullanmama, uygun öncüllerin ortaklığını göz önünde bulundurmayıp orta terimi yerinde kullanmama, doğru öncüllerden yanlış sonuç çıkarma, biçim olarak doğru görünen öncüllerden sonuç çıkarmaya çalışma, bilmeden, farkında olmadan ve bazen bazıları tarafından bilerek yapılan biçim yanlışları olarak dikkat çekmektedir. Doğru olmayan konu ve kavramları yerinde kullanmama da içerik yanlışları yapılmasına neden olur. Bunlar içerdikleri duruma göre, mantık yanlışları olarak adlandırılırlar. Bazı mantık yanlışları, kişinin bizzat kendisinden kaynaklanarak subjektif nedenlerle

yapılırken, bazıları da dış nedenlerden dolayı kişiyi yanlış yapmaya götürdüğünden subjektif olmayan dış nedenler olarak dikkat çekmektedir.

M. Akif, yazılarında ve şiirlerinde yeri geldikçe bireyin ve toplumun yapmış olduğu mantık yanlışlarının teorik ve pratik düzeydeki durumunu dile getirmiş, bunların kaynaklandığı gerekçeleri ve yol açtığı sonuçları ortaya koymuştur. O, bu yanlışlara, “hata”, “yanlış”, “zan”, “taklid”, “herze”, “akıl kârı olmama”, “kıyas-ı fâsid” “cehl” vb. kelimeleri kullanarak dikkat çekmiştir. Akif’in dikkat çektiği yanlışlar, içerik yanlışları olarak ve zihni, ahlaki, ve ruhi anlamda fertte, toplumda ve devlette yaşananlar olarak ağırlık kazanmaktadır.

Bireysel anlamda, rasyonel ve empirik bir bilgi ile değerlendirilecek bir durumu eski örnekler arama, büyüklerimize sorma ve “dedelerimizden böyle gördük” düşüncesiyle ıskalama, gerçek bilgiyi arama yerine tutarsız ve yanlış, kaynağı belirsiz noktalara dalma, ilmin gereklerini, geçerliliklerini görmezlikten gelip, bağlantısız sonuçlara sarılma, zihni, fikri, mantıki bir akıl yürütme ortamında hissiyata ve hamasi davranışlara sarılma, mantığa başvurma yerine galeyana ve menfaate sarılma vb. pek çok mantık, düşünce yanlış ve hatalı davranış Akif’in ele aldığı durumlardan yalnızca birkaçıdır.

Çalışmamızın sınırlılığını da göz önünde bulundurarak M. Akif’in fertte, ailede, toplumda ve devlette yaşadığına ve karşılaştığına dikkat çektiği bazı mantık yanlışları ve sonuçları üzerinde durmaya çalışacağız.

M. Akif, mantık öğretiminin süresini konu edinerek eğitim konusunda, “bir mantık kitabı ile senelerce uğraşıldığı halde, telebe-i ulûmun Celâleyn malumatı kadar olsun tefsirden bihaber oluşu şüphesiz pek büyük bir kusur” olduğu şeklinde eleştirmiştir. (M. Akif Külliyyâtı, İstanbul, 1992: 9/12, Hikmet Neşr.) Bu eleştiri, eğitim öğretimi konusunda bir yöntem eleştirisi olarak dikkat çekmektedir.

Medreselerin eğitim öğretim yöntemleri konusunda bir yanlışla dikkat çeken M. Akif, fiil çekimi ve i’lâl kaideleriyle sürekli olan meşguliyetin, pratik olarak yarar getirmediğini vurgulamaktadır. Millettin durmuna da medreselerin yöntem yanlışına benzeterek ortaya koymaktadır. Bunu, “Bu garîb ümmetin nedir hâlî? “Yehâfî” sıygasının çingıraklı i’lâlî!” olarak tasvir etmektedir. (Safahat, Fatih Kürsüsünde, IV/245)

M. Akif, kelime ve kavramların doğru ve yerinde kullanılması gerektiğini belirtmekte, kendisi buna dikkat etmekte, uygun olmayan yerde uygun olmayan kavramın kullanılmasını yanlış bulmaktadır. Kendi dilimizde ve günlük konuşmalarımızda varolan kelime yerine özellikle özentiden kaynaklanan yabancı kelimelerin kullanılmasını eleştirmekte ve yanlış bulmaktadır. Şiirlerinde ve yazılarında bu noktada pek çok örnek bulunmaktadır.

“Zâlimlere kahrın o kadar verdi ki meydan:

‘Yok âdil-i mutlak’ diyecek ye’s ile vicdan!’ şeklindeki ifadesiyle insanın, insanlara zulmedenlere Allah’ın “kahr” sıfatının fırsat tanıdığını düşünerek “mutlak adil varlığın” yokluğunu ileri sürece derecede ümitsizliğe düşerek mantık yanlış yapabileceğini belirtmektedir. (Safahat, Tevhid yahud Feryad, I/20, İstanbul, 1977, Tertip eden: Ö. Rıza Doğrul, İnk. Ve Aka Yay.)

Akif, babasının ölmesi sonucu, ailesini geçindirmek için onun küfesiyle hamallık yapmak zorunda kalan öğreniminden geri kalan küçük bir çocuğun, babasının ölmesinin ve sonrasında yaşananların sorumlusu olduğu zannıyla “hamal küfesini” tekmelemesini yansıtmaya yanlış olarak ortaya koymaktadır. (Safahat, Küfe, I/24)

Şiirlerinde çalışmaya özellikle dikkat çeken Akif, tembelliğin, kadere sarılarak oturmanın, tevekkül adı altında miskinliğin, dünyanın geçiciliğini ileri sürerek gayret etmemenin yanlış olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Onun için Sa’dî’den bir alıntı yaptığı yerde onun ne bahasına olursa olsun yollar tükense de yolda durmayıp, devam edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

*“Varmak istersen -diyor Sa’dî- eğer bir maksada,
Tuttuğun yollar tükenmekten muarrâ olsa da;
Şedd-i rahl et, durmayıp git, yolda kalmaktan sakın! (Safahat, Durmayalım, I/29)
Yolda durmak, nasıl bir sonuç doğuracaktır? Akif, bunu şöyle tasvir etmektedir:
İntihâr etmek değilse yolda durmak, gitmemek,
Âsumandan refref indirsin demektir bir melek!
“Leyse li’l-insâni illâ mâ seâ” derken Hudâ;
Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha?
Davran artık kârbânın arkasından durma, koş! (Safahat, Durmayalım, I/30-31)
Kurtuluş yok sa’y-i dâimden, terakkîden bugün.
Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!
Bunların hakkında bilmem bir bahânen var mı? Dur!
Mâsivâ birşey midir, boş durmuyor Hâlik bile:
Bak tecellî eyliyor bin şe’n-i gûnâgûn ile.*

*Ey, bütûn dünya ve mâ fihâ ayaktayken; yatan!
Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah'tan utan. (Safahat, Durmayalım,I/31)
Akif, bir başka yerde çalışmak varken, tembellik etmenin yanlışlığına dikkat çekmektedir.
Cihan kanûn-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle mümkadı!
Ne yaptın? "Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â" vardı!.. (Hakkın Sesleri, III/194)*

Azmin önemine dikkat çeken Akif, çocuğunu kaybedip de ümitsizliğe düşmeden onu arayıp bulan kişiyi dillendirmekte ve ye'sin, ümitsizliğin sonunun olmadığını, ümitsizliğe düşülürse bunun sonunun hüsrân ve yıkım olacağını belirtmektedir.

*"Evlâdımı buldum... Nasıl amma? Onu bilsen...
Karşımda ne görsem, o! dedim geçmedim aslâ.
Aldatsa da tahmînimi binlerce heyûlâ,
Aziminde fütûr eylemedim, ye'si bıraktım...
Mâdâm ki dünyâdadır elbet bulacaktım... (Safahat, Azim,I/66)
Ye'sin sonu yoktur, ona bir kerre düşersen
Hüsrâna düşersen; Çıkamazsın ebediyyen! (Safahat, Azim,I/67)*

"İnsan" başlıklı şiirinde insanı ve özelliklerini anlatan Akif, ona seslenerek kendilik bilincini anlatmakta ve hatırlatmaktadır. İnsanın kendisini çok önemli bir varlık olarak görmeyip hakir görmesini ve karşılaştığı bazı olaylar karşısında mücadele etmeyi düşünmeksizin pes etmesini doğru bulmaz. Bu düşünce yanlış bir düşüncedir.

*"Haberdâr olmamışsın kendi zâtından da hâlâ sen,
'Muhakkak bir vücûdum!' dersin ey insan, fakat bilsen.
Senin mâhiyyetin hattâ meleklerden de ulvîdir:
Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir:
Zeminlerden, semâlardan taşarken feyz-i Rabbânî,
Olur kalbin tecellî-zâr-ı nûrâ-nûr-i Yezdânî.
Musaggar cirmin amma gâye-i sun'-i İlâhîsin; (Safahat, İnsan,I/72)
Tevakkuf yok seninçün, daimî bir seyre tâbi'sin...
Ne zîrâ hâle râzîsin; ne müstakbelle kâni'sin!
Dururken böyle bî pâyan terakkî-zâr karşında;
Nasıl dersin ya 'Pek mahdûd bir cirmim' tutarsın da.
Meleklerden büyük, hem çok büyük tebcîle mazharsın: (Safahat, İnsan,I/75)*

"Âtîyi karanlık görerek azmi bırakmak" M. Akif'e göre kesinlikle yanlıştır, öyle ki onun nitelemesiyle, "Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak." (Safahat, Hakkın Sesleri, III/209) O, "meyyit" (ölü) olarak nitelediği muhababına şöyle seslenmektedir:

*"İki el, bir baş içindir' Davransana...
Eller de senin, baş da senindir!
"İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!" deme; yılma.
Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma. (Hakkın Sesleri, III/210)*

"Bir insan ömrünün, ilim, irfan elde etmeye yetmeyeceği" şeklindeki sözün söylendiğini, bunun bir gerekçe olamayacağı gibi buna sarılmanın doğru olmadığını vurgulayan M. Akif, bunu şöyle dile getirmektedir.

*Çalış hâlin müsâidken... Bilinmez çünkü encâmın.
Diyorlar: "Ömrü insânın yetişmez kesb-i irfâna..."
Bu söz lâkin değildir her nazardan pek hakîmâne.
Muhakkaktır ya insanlar için bir gâye-i âmâl; (Safahat, Hasbihal, I/145)
Ayrıca Akif, "bilenlerle bilmeyenlerin bir olmayacağını" belirtir ve
"İtirâf ı cehl iken tahsîlin encâmı,*

Nedir beyhûde it'âb eylemek şehbâl-i ikdâmı?" sözünün doğru olmadığını anlatır. (Safahat, Hasbihal, I/146-147)

Onu mahvetmeye kalkıştılar artık bu sefer" gibi örnekler Akif'in bu konuda hassasiyetini göstermektedir.

Akif "Hasır" başlıklı şiirinde yanına uğradığı bir ata dostunun dükkanında otururken türlü hastalıklar için bazı mamüller satın almak isteyen insanların durumunu aktarmaktadır. (Safahat, Hasır, I/32) O, buranın adeta bir hastane gibi çalıştığını, halkın çaresizlik içinde çare aradığını üzülen ve incinerek ortaya koymaktadır.

Halkın bu duruma düşülmesi ve düşürülmesi cehaletin ve mantık dışı davranışların sonucudur.

Yağmurdan korunmak için şadırvan altına sığınan bir kör dilencinin, şadırvanın saçığının delinmesi sonucu buluttan coşup gelen yağmur damlasının kör dilencinin keşkülüne düşmesi sonucu, dilencinin onu birisinin para attığını zannedip elini uzattığında morarmış elinin boşa kalıp ıslanmış olarak çıkarmasını ve bu arada yüzünde beliren acıyı tasvir etmektedir. Dilenci yağmur damlasının sesini bir merhamet sahibinin para attığı zannıyla elini uzattığında aldanmıştır. (Safahat, Kör Neyzen, I/78) Burada Akif, bir mantık yanlışı olarak tasvirde bulunmamıştır. Ancak dikkat çekeceğimiz husus, bazı duyu organlarının, diğer bazılarının yardımı ve tamamlaması olmaksızın ve bunların tamamının sağladığı verilerin akıl süzgecinden geçirilmezse zan düzeyinde kalarak aldanmaya yani bir yanlışla düşme olarak sonuçlanacağıdır.

M. Akif, Acem Şahına seslenirken, onun “İkbal-istikbal için her şey revadır” mantığıyla hareket ettiğini, bunun da doğru olmadığını, yanlış olduğunu haykırmaktadır. Ona yaptıklarını yanlış, hata olduğunu, bazılarının sözlerine kandığını, aldanıldığını, bugünkü azametli durumunun sürekli olacağını zannetmesinin hayal olduğunu söylemektedir. (Safahat, Acem Şahı, I/80-82) Akif, şiirin sonunda hatanın, yanlışın sonucuna dikkat çekmektedir.

*“Bütün dünyâ için bir damla kan çoktur” diyorlar, sen,
Şu ma’sûm ümmetin seller akıttın hûn-i pâkinden!” (Safahat, Acem Şahı, I/83)
Hatâ etmektesin şâyed diyorsan “Kimse aldırmaz.”
Bu istibdâda artık bir nihâyet ver ki: İstikbâl
Karanlık derler amma işte pek meydanda: İzmihlâl! (Safahat, Acem Şahı, I/84)*

Yöneticilerin basiretsizliğinden dolayı “Otuz milyon ahâlînin, üç şakînin böyle mahkûmu olup hükûmet nâmına bir bâr-ı meş’ûmu çekmesini doğru bulmayan Akif,

*“Utanmaz mıydınız bir, saysalar zâlimle mazlûmu?
Siz, ey insanlık isti’ dâdının dünyâda mahrûmu*

Semâlardan da yüksek tuttunuz bir zıll-i mevhûmu!” (Safahat, İstibdâd, I/85) sözleriyle milletin yöneticilerinin zalimle mazlumu bir saydıklarını belirtip, doğrudan sultana seslenerek, “Hamîyyet gamz eden bir pâk alın her kimde gördünse, ‘Bu bir cânî!’ dedin sürdün, ya mahkûm eyledin hapse” şeklinde hakikat dışı davranmakla haksızlık yaptığını dile getirmektedir. (Safahat, İstibdâd, I/86)

M. Akif, dolunay hakkında küçüklerin, “Aydede” diye konuşarak “değirmi tabla” kadar olduğu nitelemesi yapmaları karşısında, yanlarında bulunan büyüklerinin, onlardan susmalarını, konuşmalarının günah olduğunu söylediklerini, küçüklerin, “neden günah olacağı” sorusuna da “günah dediğini ve arkasının araştırılmamasını” belirttiğini, bunu üzerine küçüklerin de ona “bunak” demeleri karşısında onlara kızdığını, “ahir zaman alameti ve zamane çocuğu” vurgusu yaptığını aktarmaktadır. (Safahat, İstibdat, I/87-88)

Bu noktada, Kaşgarlı Mahmud’un sav olarak bize bildirdiği, “Dolunay el ile imlenmez” sözünü hatırlatmaktadır. Ay, dolun halinde o kadar açık, net ve berraktır ki, onu göstermek için el ile işaret etmeye ihtiyaç yoktur. Bu, apaçık olan şeyin, doğru akıl ilkesinin, kesin bilginin artık delile gerek olmadığını vurgulamaktadır. Ancak böyle bir apaçıklık ilkesi ve bilgisinin ötesinde başka birtakım anlayış ve belki de inanışların da etkisiyle ay dolun olduğu zaman onun gösterilmemesi gerektiği bir tabu, yasak olarak algılanmış ve aktarılmıştır. M. Akif de bu noktada bir ilmi açıklamanın dışında söz konusu edilen yanlışla dikkat çekmektedir.

Başkasına yapılan haksızlık karşısında susup, karışmayan ve sinen mahallelinin durumunun yanlış olduğuna dikkat çeken Akif, bu durumu şöyle anlatmaktadır:

*“Mahallemizde de çıt yok, ne oldu komşulara?
Susup da kurtulacak sanki hepsi aklı sıra.
Ayol, yarın da sizin hânümânınız sönecek...
Ne var sıçan gibi evlerde şimdiden sinecek?
Yazık sizin gibi erkeklerin kıyâfetine...” (Safahat, İstibdât, I/90)*

Olayı tanık olarak izleyen ve adam götürüldükten sonra, sinirlerinin boşaldığını ve “Utandım ağlıyarak, ağladım utanmıyarak!” diye durumunu anlatan şaire, kadın bu durumun doğru olmadığını ve yanlışlığını şöyle ifade etmektedir:

*-Alçak!
Demin gerekti hamîyyet! Hem ağlamak ne demek?*

Figân ederse kadın, susturur koşup erkek (Safahat, İstibdât, I/90)
Eve dönen şair, olayın etkisinden kurtulamaz ve kendini sorgular:
Ağlasın inlesin de bir mazlûm,
Olayım seyre sâde ben mahkûm!
Yalnız ben miyim fakat cânî?
Kim çıkıp “Yapmayın!” demişti, hani?
Sustu herkes duyunca feryâdı,
Kimsecikler yerinden oynamadı. (Safahat, İstibdât, I/91)

M. Akif, kadının feryadları karşısında Paşanın görevlilere, işlerini “dağdağasız” yapmaları gerektiği ilkesini hatırlattığını, kendince doğru olan bu yöntemi uygulamaları noktasında azarladığını (Safahat, İstibdat, I/89) ve kocasının götürülmesi esnasında kadının bayıldığını söyleyen görevlilere de yine bunun bir “bayılma” numarası ve hile olduğunu, işlerine devam etmeleri gerektiğini ısrarla söylediğini (Safahat, İstibdat, I/90) anlatmaktadır. Burada anlatılan ve dikkat çekilen durum, bir paşanın emri sonucu, emrindekilerin marifetiyle yaşanan “mahalledeki devlet-hükümet-yönetim baskısı”dır. Zaten şiirin adı bile bunu ortaya koymaktadır.

M. Akif, “iş çokluğunun ve durumdan haberdar olunmamasının” görev sahibini görevden düşürmeyeceğini, bunun bir mantık yanlışı olduğunu vurgulamaktadır. Bu ilkeyi, Hz. Ömer’in tebdil-i kıyafet ederek Medine kenarında karşılaştığı bir olayı anlatarak ortaya koymaktadır. İş çokluğu bahanesi, gidip söylenmemişse bilemeyeceği, kabul edilemez, çürük bir özürdür. Bulunulan yöredeki halk aç açıkta bırakılarak başka yerlerde fetihlerle uğraşılması doğru değildir. (Safahat, Kocakarı ile Ömer, I/96)

Hz. Ömer’in dilinden sonuçta bu ilke şu şekilde doğrulanır:
Evet, hilâfeti yüklenmiyeydi vaktiyle.
Kenâr-ı Dicle’de bir kurt aşırsa bir koyunu,
Gelir de adl-i İllâhî sorar Ömer’den onu! (Safahat, Kocakarı ile Ömer, I/97)

M. Akif “Dirvas” başlıklı şiirinde de Emir’in halife olarak, sultan olarak halkın halinden haberdar olması gerektiğini, özellikle de halk, kendisine arzını sunmuşsa bunu anlayacağını ve ilgileneceğini belirtmektedir. Bu arada halk, yaşı küçük olsa da talakatı güzel olan Dirvas’ın bulunmasının güzel olacağını teklif eder. Halk Halifenin huzuruna çıkınca, Dirvas’ın arzda bulunması üzerine, halife büyükler varken küçüklerin susması gerektiğine işaret etse de Dirvas, yaşın zeka için önemi olmadığı ilkesini vurgular:

“Mikyâsı mıdır zekâvetin sin?
Dirvâs’ı çocuk mu zannedersin?
Bir dinle de sonra gör çocuk mu? (Safahat, Dirvas, I/113-114)

Dirvas, halkın durumunu arzettikten sonra Halifeden halka yardım etmesi için bazı mantıki temellendirmelerde bulunur. Bir yerde fazlaca mal var, başka bir yerde hiç mal yoksa ve bulunan mal halifenin bulunduğu yerde ise, bunu olmayanlara vermelidir. Çünkü mal Allah’ınsa vermelidir, çünkü halk Allah’ın kuludur; mal, halkınsa zaten halkın olan malı kendilerine vermelidir, yok halkın değil de kendisinin ise yine vermelidir, çünkü o halkın Sultanıdır, halifesidir. Bunun dördüncüsü de yoktur.

Bir yanda demek ki fazla var çok;
Hayfâ ki öbür tarafta hiç yok.
Öyleyse biraz tevâzün ister.
Evvel beni dinle, sonra hak ver:
Nerden buldun bu ihtişamı?
Halkın mı, senin mi, Hâlik’in mi?
Allâh’ın ise eğer bu servet.
Bizler de onun kuluyken, elbet
Bir pay talebinde hakkımız var...
İnsâf olamaz bu hakkı inkâr.
Halkınsa şu bî-nihâyet emvâl;
Ver, etme hukûk-i gayrı pâmâl.
Yok; böyle de olmayıp da kendi
Mâlin ise - çünkü fazla - şimdi,
Bî-vâyelere tasadduk eyle...
Dördüncüsü varsa haydi söyle!” (Safahat, Dirvas, I/116)

M. Akif, “yanan şeyin, sönmeyeceğini, sönmeyişinin ihtimal dışı” olduğunu mantıki bir ilke olarak ileri sürmektedir. Burada “yanmanın devam ettiği sürece sönmeyişin ve sönmeyiş ihtimalinin olmadığı”nın vurgulandığını belirtmekte yarar vardır.

*Sönmez yanan, ihtimâli yoktur,
Sönmek sözünün meâli yoktur..(Safahat, Bir Mersiye, I/112)*

M. Akif, “mahalle kahvesi”nin hala açık olmasını eleştirmekte ve geçmişin övünülecek yönlerine kahredip, kirliliklerine sarılmanın yanlış olduğuna dikkat çekmektedir. Hastane, imaret, kanal, köprü, çeşme, sebil ne varsa eskiden intikal eden hepsinin harab olduğunu, bunların yerine yenilerin kahvehane yaptıklarını, çalışmayıp, işi rüyada görse azab içinde kalıp, “niçin yorulmalı, zaten ‘ölümlü dünya’da” ilkesiyle davrandıklarına hayıflanmaktadır. (Safahat, Mahalle Kahvesi, I/118-119)

M. Akif mahalle kahvesini tasvir ederken orada bulunan eşyalar dahil, insanların ve davranışlarının insan hayatı için sorun oluşlarına ve yanlışlarına dikkat çekmekte, neredeyse bütün olan bitenin toptan hatalı ve yanlış oluşuna işaret etmektedir. Mahalle kahvesi, yanlışların sıralandığı ve aktarıldığı bir hayatın yansıması olarak dikkat çekmektedir.

Burada işaret edilen yanlışlar, eskiden saygıdan dolayı büyüklerin yanına bile girememek ve yanlarında konuşamamak, yanlarına okuyup üfleyip girmek, ayakta beklemek, yaş ne kadar ilerlerse ilerlesin annesiz dışarı çıkamamak, yaş kaç olursa olsun annenin çocuğu dövmesi, buna karşın şimdi çocukları dövmemek, insanlığın kolay öğrenilmediği, eskiden eskilerin yaşadıkları yaşanmazsa öğrenilemeyeceği (Safahat, Mahalle Kahvesi, I/123), binâ dersine üç sene gittiği, şimdi ilim dene şeyin kalmadığı, “ketebe” (fil çekimi) öğrendiği zaman onüç yaşında olduğu, “temmin” çekmeyi şimdiki bilmediği, oysa kendisinin kalfasından beş ayda geçtiği, mahalle mektebinin gerekli olduğu, (Safahat, Mahalle Kahvesi, I/124) şeklinde bir kahramanın ağzından sıralanmaktadır. Bu kişi, kendi yaşadıklarının doğru olduğunu bunun tersine şimdi yaşananların yanlış olduğunu vurgulamaktadır.

Halk arasında tefsirlerde ve hadislerde yiyeceklerin adının geçmesinin önemli olduğu inancının bulunduğunu ve bunu dile getirdiklerini anlatan Akif, durumu şöyle tasvir etmektedir:

*Duyuldu bir iri ses, arkasından istiğfâr...
Meğer geçirti imiş.
-Pek şifâli şey şu hıyar.
Cacık yedin mi, ne hikmet, hazır hemen tefîh...
-Evet şifâli yemiştir...
-Yemiş mi? Lâ-teşbîh.
-Günâha girme. Tefâsîrde öyle yazmışlar...*

Dayım demişti ki: ‘Gördüm, hıyar hadiste de var.’ (Safahat, Mahalle Kahvesi, I/125) Bu gereksiz yere otoriteye sarılma ve güvenilen bir kaynak kullanarak doğruya yapmaya çalışma yanlışı olarak dikkat çekmektedir.

“Senin karı dediğin âdetâ pabuç gibidir:

Biraz vakit taşınır, sonradan değiştirilir.” (Safahat, Meyhane,I/42) ifadesiyle kadın hakkında bir yanlış kanaatin dile getirilişini aktaran M. Akif, bir başka yerde, karısını döven birisinin, kendisini savunurken ortaya koyduğu yanlışa dikkat çeken Akif, bu kişinin menfaati gereği, kendi işine gelen çıkarımı yaptığını ortaya koymaktadır. Bu durumu,

“Size haltetme düşer... Dövmüş isem, kendi karım.

Keyfim ister döverim, sen diyemezsin: “Dövme!” “Bu tecâvüz sayılır doğrusu haysiyyetime...” sözleriyle karşı çıkışını örnek olarak vermektedir. (Safahat, Köse İmam, I/127)

Ayrıca “döveceksin, ne boşarsın? Boşadın, dövmek ne?” diyerek adamın yanlışına dikkat çekmektedir. Adam, karısını dövmesinin nedenini açıklarken, ‘kendisinin çok evlenmek istediğini’ daha söylemeden karısının karşı çıktığını ve bu yüzden dövdüğünü, haksız yere boşamadığını, şeriatın dörde kadar evlenme hakkı verdiğini, hürriyet devrinde de istediği gibi hem alıp hem boşayabileceğini söylediğinde, Köse imam, adamın yüzüne, sıkıştığında, dara geldiğinde şeriata sarıldığını, oysa din, diyanetle ilgisinin olmadığını, hem sözlerinin yanlış hem de davranışlarının tutarsız olduğunu dile getirmektedir.

*“- Dara geldin mi, şerîat! Sus ulan iz’ansız!
Ne zaman câmi’e girdin? Hani tek bir hayrın?”*

*“Müslümanlık'ta şeriat bunu emretmiş imiş:
Hem alır, hem de boşarmış; ne kadar sâde bir iş!
Karı tatlıki için bak ne diyor Peygamber:
“Bir talâk oldu mu dünyâda semâlar titrer!”
İki evlense ne varmış... Bu yenir herze midir?”* (Safahat, Köse İmam, I/128)

Kendi işi ve menfaati doğrultusunda dine, şeriata, kanuna sarılıp kendini savunmaya kalkmak mantık işi değildir, bunlar ya cehalettedir, ya menfaattendir. Bu yüzden “ne yapıp yapmalı, insanlığı öğretmelidir.” (Safahat, Köse İmam, I/129)

İnsanın etrafında bir fenalık gördüğünde, “yapma” diyerek uyardırmaya ve düzeltmeye kalkması halinde “saye-i hürriyette” diye başlayıp “mürteci” damgasıyla suçlandığına işaret eden M. Akif, köse imamın sözlerini şöyle bitirmektedir:

*Bu cehâlet yürümez; asra bakın: Asr-ı ulûm!
Başlasın terbiyeniz, âilelerden oğlum.
Sâde hürriyyeti i'lân ile birsey çıkmaz;
Fikr-i hürriyyeti hazm ettiriniz halka biraz.* (Safahat, Köse İmam, I/130)

“İşi ehline vermek ve yaptırmak” ilkesi temelinde evlerin duvarlarına “tarih-i mukaddes” modası doğrultusunda resim yaptıranlardan birinin, kendisinin bunu yapacağını söyleyen bir boyacıya bu işi vermesi sonucu ortaya çıkan yanlış ve tuhaflığı alayvari bir üslubla anlatmaktadır. (Safahat, Ressam Haklı, I/131)

Yaptığı işin yetersiz olduğunun farkına varmayan ve bu, kendisine söylendiğinde hiddetlenen, yanlışını kabul etmeye yanaşmaya hazır olmayan bir şiir denemesi yapan kimseye zarif kimse, “sizin nesriniz nazmınızdan lâtif” diye görüşünü belirtir. (Safahat, şair huzurunda Münekkîd, I/133)

Anne babanın çocuklarının büyüdülerinde, ilgilenecekleri meslekleri kendi idealleri doğrultusunda belirleyerek onları bu yola sevketmeleri doğru bir yol değildir, yanlıştır. Çünkü bu süreçte, çocuk ne annenin ne de babanın dediği mesleği öğrenememekte ve ara yerde harab olmaktadır. (Safahat, Hüsrân-ı Mübin, I/135)

M. Akif, babası ölen küçük bir çocuğun, “babasına ne olduğu” sorusuna, “baban öldü” diye cevap vermenin yanlışlığına, orada bulunan birinin ifadesiyle “bunun küçük çocuğa söylenmemesi gerektiğini” belirterek anlatmaktadır. (Safahat, Ahiret Yolu, I/137)

“Emanet mal, mal olmaz” ilkesini öne sürerek büyük kızını, bebeği kırılan küçük kardeşine kendi bebeğini vermeye ikna eden Akif, küçük kızın birkaç kez oynadıktan ve bebeğin sahibi olan ablaya tekrar verdikten sonra bir ara, ablasına sokulup, “bebeğini ver, oynayayım” diye isteyeceğini beklerken, emanet olarak oynadığına bakmaksızın, tam tersine onun “bebeğimi ver” diye benliğe geçirdiğini anlatmaktadır. (Safahat, Bebek ya da Hakk-ı Karar, I/149-150)

M. Akif, “edeb” mevhumu için “hezeyan” dendiğini, beşeriyetin ilhadı yeni bir din olarak tanıdığını, bunun ise yanlış olduğunu ifade etmektedir. (Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, II/157)

Toplumsal ve siyasi meseleler karşısında, sureti haktan görünenlerin, ilim adamlarının bazılarının ve halkın ise neredeyse tamamının vurdum duymaz olduklarını, ilgisiz kaldıklarını anlatan Akif,

*“Bu hükûmet şu ahâlîye biçilmiş kaftan!
Kime dert anlatacağın? Hadi anlat şimdi...”*

Ben mi kaldım, neme lâzım!” diyerek yan çizdi”ğini, bunun doğru olmadığını belirtmektedir. (Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, II/163)

*Hüsn-i zanneylediğim bir iki fâzıl hocanın,
İstedim fikrini açmak; dedim: “Artık uyanın!
Memleket mahvoluyor, din de berâber gidiyor;
Size Kur'an, bakınız sâde uzaktan mı diyor?”
- Memleket mahvolacak olmayacak... Baştakiler,
Düşünürler ona mevcûd ise bir çâre eğer.
Gelelim dîne: Ne mümkün çalışıp kurtarmak?
Bede'e'd-dînu garîben.. sözü elbet çıkacak.”
Dediler: Yoklayayım şimdi avâmın da biraz,
Nedir efkârı, dedim. Hey gidi vurdum duymaz!
Öyle dalgın ki, meğer sûrunu İsrâfil'in.
İşitip, yattığı yerden azıcık silkinsin!*

*Yürüyor, altı çürük toprağa gelmiş, seyyar
Bir mezarlık gibi: Her nâsiye bir seng-i mezar!
Duymamış kaygı denen duyguyu vicdânında.
Okunur her birinin cebhe-i hüsrânında,
“Ne gelenden haberim var, ne gidenden haberim;
Serserî kevn e gelelden beri sersem gezerim!”
Eskiden kalma bu söz, sanki o cansız beyinin,
Doğmadan rahmet-i Mevlâ’ya göçüp gittiğinin
Dest-i kudretle yazılmış ezeli hâtırası!
“Geliyor rûhun için Fâtîha çekmek sırası;
Yazık ey millet-i merhûme!” dedikten sonra;
Atladım Rusya’ya gitmekte olan bir vapura. (Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, II/164)
O rasad-hâne-i dünyâ, o Semerkand bile;
Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzîsiyle:
Ay tutulmuş, “Kovalım şeytanı kalkın!” diyerek,
Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek! (Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, II/168)*

“Gönül incitme de keyfin neyi isterse becer!” anlayışını da bir mantık yanlışı olarak değerlendirebileceğimiz örneğinde M. Akif, bazı yanlış algıların “tasavvuf” adı altında söz konusu edildiğini ve yanlışlıkların yapıldığını anlatmaktadır. Bu yanlışlar da ona göre, körü körüne takip edilen “görenek”, “urefâ mesleği”, “böyle gördük dedemizden” gibi tutarsız ve geçersiz kanıtlarla desteklenmeye çalışılmakta olduğuna dikkat çekmekte, “Kur’an’ı manasını düşünmeden, ezbere okumanın, yalnızca lafzını okuyup manayı düşünmemenin yetmeyeceğini” belirtmektedir. (Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, II/169-170)

Hürriyet ilan edildiği için okulların kapanmasını, bayram ilan edilerek derslerin yapılmamasını ve her şeyin birbirine karıştırılmasını doğru bulmayan Akif, bunu şöyle dile getirmektedir:

*Galeyan geldi mi, mantık savuşmuş... Doğru:
Vardı aklımdan o gün her kimi gördümse zoru.*

.....

Ne devâirde hükûmet, ne ahâlîde bir iş!

Ne sanâyi ; ne maârif, ne alış var, ne veriş.

Çamlıbel sanki şehir: Zabıta yok râbıta yok;

Aksa kan sel gibi, bir dindirecek vâsıta yok.

“Zevk-i hürriyeti onlar daha çok anlamalı”

Diye mekteblilerin mektebi tekmil kapalı!

İlmi tazyîk ile ta’lîm, o da bir istibdâd...

Haydi öyleyse çocuklar, ebediyyen âzâd! (Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, II/177)

Ama ben kendimi bir müddet için aldattım:

Galeyandır... Galeyan geldi mi kalmaz mantık...

Su bulanmazsa durulmaz... Hele sabret azıcık... (Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, II/178)

Problemleri çözmeye çalışmak yerine, ağlamak Akif’in belirttiğine göre, yanlıştır, doğru değildir. Problemi çözmek önemlidir. Camiler işlevsizleştirilerek işgal edilme noktasındayken, “namaz kılmak için mescid aramak” meseleye gözünü kapamaktır. (Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, II/181)

Akif, “Nazariyyâta boğulmakla geçen ömre yazık; Amelî kıymetidir kıymeti ilmin artık.” diyerek uyarı olmaksızın öğrenilen ilmin yetersiz olduğunu ileri sürmektedir. (Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, II/184)

Başkası böyle yaptı diye bizim de yapmamız gerektiği düşüncesiyle taklidin yanlışlığını vurgulayan Akif, bu konuda Avrupa’nın taklid edilmesini örnek vererek eleştirmektedir. “Ne yapsa Avrupa, bizlerce asl olan hareket: “O halde biz dahi yaptık!” deyip hemen taklîd. Bu türlü bir yenilikten ne hayr edersin ümîd?” (Safahat, Fatih Kürsüsünde, IV/245)

“Başka bir milletin izinden yürümek” çoğunlukla tutarlı bir yol değildir, yıkıma götürür. Her milletin ayrı bir yönü, yöntemi vardır ve onu uygulamak gereklidir. (Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, II/185) Bu bağlamda, M. Akif, kurtuluş için “Dîni kökten kazımak sonra, evet Ruslaşmak!” şeklindeki düşüncenin yanlış olduğuna ve bu millete uymadığına vurgu yapmaktadır. (Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, II/167)

Akif, mütefekkir geçinenlerin her şeyde Avrupa’yı, garbı taklit etmek gerektiği fikrinin yanlış olduğunu

ileri sürmektedir. Ayrıca o, halkın, garbın bütünüyle reddedilmesi fikrini de eleştirmektedir. Bu noktada tefekkür erbabı ile halkın düşünceleri arasında büyük bir kopukluğun olması da önemli bir toplumsal çıkmazdır. Mütefekkir tabaka, her ne söylerse halka kötü görünmekte ve “fesadın başının hep fen okumak olduğu” yanlışına düşülmektedir. (Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, II/182-183)

M. Akif, “Bize efkâr-ı umûmiyesi lâzım Garb’ın; O da Allah’ı bırakmakla olur” düşüncesini “herze” olarak nitelemektedir. (Safahat, Hakkın Sesleri, III/194) Zamanındaki bazı mütefekkirlerin din telakkileri de yanlıştır. Onlar, dini terakkiye, ilerlemeye engel sanmaktadırlar. Oysa bu düşünce doğru değildir. Avrupa’nın tamamının dinsiz sanılması da doğru değildir, gerçeklere terstir. (Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, II/186)

Akif, insanları birleştirici ve biraya getirici unsur olarak dini gördüğü için ırk temeline dayalı olarak birliği zedeleyici telakki edilen anlayışı yanlış olarak değerlendirmektedir. Bu düşünceyi, “Müslümanlık’ta ‘anâsır’ olmayacağını, kavmiyet fikrini peygamberin lanetlediğini” belirterek anlatmaktadır. (Safahat, Hakkın Sesleri, III/205-206)

Kürkün ters çevrilerek giyilmesi örneğinde olduğu gibi dinin kurallarının da ters yüz edildiğini anlatan M. Akif, “emr-i bil ma’ruf, nehy-i ani’l-münker” (iyiliği yapma ve emretme kötülüğü yapmama ve yasaklama) ilkesinin “nehy-i ma’ruf”, “emr-i münker”e döndürüldüğünden hayıflanmakta ve “En metîn ahlâkımız, yâhud, görüp aldırnamak!, Yıktı bin mel’un kalem nâmûsu, bizler uymadık: “Susmak evlâdır”” deyip sustuk... Sarırsın duymadık! (Safahat, Hakkın Sesleri, III/222) sözleriyle bilip bilmezlikten gelme, görüp görmezlikten gelme ve aldırnama yanlışına düşüldüğünü anlatmaktadır.

Gafletten, tembellikten ve farkında olmamaktan kaynaklanan yanlış konusunda, bir köylü örneğini veren Akif, “zavallı köylüye önce sövmüşler, sonra odunla dövmüşler, butlarındaki şiş birer davul kadar olmuş, ama o, ‘davul çalınmada zannımca aşağıdaki evde’ demiş.” (Safahat, Fatih Kürsüsünde, IV/286) Bu durum yakîni olarak yaşadığı bir tecrübî bilgi konusunda ancak bu kadar ters olabilecek ve üstelik zanla, sanı ile çıkarılabilecek bir mükemmel bir örnektir.

M. Akif, “Vakit geçirmeyi bizler kazanma addederiz!” sözüyle bir yanlışa dikkat çekmektedir. (Safahat, Fatih Kürsüsünde, IV/240)

Yolda birlikte yürüdüğü arkadaşının, “Sarıklı milletidir milletin başında belâ...” sözü üzerine, “Fakat, umûmunu birden batırmak iş değil a!” karşılığıyla genelleme yapmanın doğru olmayacağını, bunu yanlış olduğunu ileri sürerek medreseden yetişen bazı örnekler saymaktadır. (Safahat, Fatih Kürsüsünde, IV/241) Arkadaşının bu noktadaki eleştirisine devam etmesi karşısında, “Înâda karşı ne yapsın da susmasın mantık?” diyerek inad karşısında mantığın suskun kalacağını, bir şey söyleme gereği duymayacağına işaret edilmektedir. Dolayısıyla, tepkisini, “Sarıklıdır” diye hiç görmeden, bilâ-insâf, Kibâr-ı ümmeti haksız değil mi istihfâf?” sözleriyle muhababının sözlerinin doğru olmadığını belirterek sürdürmektedir. (Safahat, Fatih Kürsüsünde, IV/241)

Akif’e göre, “koskoca millette bir beyinli kafa olaydı; vücûdu bir yana dimâğı bir tarafa atmazdı. “Akıllı kârî değil” der de böyle yapmazdı.” Ancak böyle yapınca yani Avrupa kafalı, Asya vücudlu olunca, “Ne oldu, sor bakalım? Milletin öz evlâdı, yabancından daha düşman kesildi birbirine!” (Fatih Kürsüsünde, IV/248)

Yanlışlar içindeki zümreleri M. Akif, birkaç zümre olarak ortaya koymaktadır. Birinci zümre, halktır, avamdır. Tatlı uykusundadır. Yarın kaygısı yoktur. İkinci zümre, hayata küskün olan kişilerdir. Bunlar, “kurtuluşun yolu yoktur, ne yapılsa boşuna” diye düşünürler. Üçüncü zümre, “şebâb-ı münevver”dir. Akif bunların giyinişleri dahil diğer hareketlerin kültürlü, aydın gençlik için uygun olmadığını, Kur’an’a “kitâb-ı köhne”, imana “kara kuvvet” demeyi marifet sandıklarını söyleyerek eleştirmektedir. (Fatih Kürsüsünde, IV/286-288)

“Ben onu dünyaya getirdim, diye öldürmeye kalkmak” Akif’e göre hatadır. Çocukların ana babaları üzerinde hakları vardır. Onları kendi istekleri doğrultusunda köle algısıyla düşünmek yanlıştır, tutarlı değildir. (Hatıralar, Uyan, V/304) Bu bağlamda çocukların ve öğrencilerin dövülmesi konusunda, “dayak ‘amentü’ye girdiyse benim karnım tok, gül değil, kıl bile bitmez sopa altında” sözleriyle, “dayak biten yerde gül biter” şeklindeki yanlış olarak ileri sürülen düşünceye karşı çıkar. Hatta bu sözün doğru olmadığı konusunda, kendisinin kafasında saç kalmayıp saçlarının dökülmesini, latifeyle delil olarak gösterir. (Asım, VI/366)

M. Akif, köyden öğretmeni kovduğu ileri sürülen köylüleri azarlayınca, kendisini kalacağı odaya getiren güngörmüş bir köylünün, köylüyü haksız yere suçladığını, mahkemenin bile yanlış veya gerçek iki davacı, ne söylerse tamamını dinlemesi ve sonra karar vermesi gerektiğini, bunun tutarlı olacağını, oysa köylüyü dinlemeden ve neden dolayı kovduklarını sormadan tek taraflı karar vermesinin yanlış olduğu düşüncesini anlatmaktadır. (Asım, VI/396)

Sözün gereği yapılmaksızın, sadece söylenmekle sonuç vermeyeceği noktasında, “bal demekle ağız tatlanmaz, ‘yaşasın’ demekle Sultan yaşar mı?!” şeklindeki tepkisiyle, pratiksiz teorinin yetersiz, gereksiz ve yanlış olduğuna dikkat çeken M. Akif, burada siyasi bir eleştiri yaparak halkın gönüllü veya gönülsüz, ama zorunlu olarak bazı zamanlarda, sultanın geçtiği yerlerde “yaşasın” kelimesini söylemesiyle, onun yaşamasının

mümkün olmayacağını, bu sözün gönüllü bile söylene bir dilek olduğunu, ancak sultanlığın gerekleri yerine getirilmekle sultanın yaşamasının mümkün olabileceğine işaret etmektedir. (Asım, VI/399)

M. Akif'in, gemiyi karaya oturtan ve kendisine, ne olduğu sorulunca, "su tükenmiş, haberim yok, işte buyurun kara" diyerek bir kaptan örneği, yaptığıının sorumluluğunu üstlenmemesi de bilip bilmezlikten gelme ve sorumluluk üstlenmeme yanlısına örnek olarak dikkat çekmektedir. Bu da aynı zamanda siyasi bir eleştiri olarak kullanılmıştır. (Asım, VI/404)

"Mücahid garb", "atıl şark" nitelemeleriyle batı ve doğuyu karşılaştıran M. Akif, "Garb'ın, havâya hükmettiğini, yere, dünyaya kâni' olmadığını" belirttikten sonra doğunun yanlışlarını sıralamaktadır. "Atıl olan Şark, ne geridir. Yakında yeryüzünde belki yeri kalmıyacaktır!" (Fatih Kürsüsünde, IV/264) Mantık yanlışlarının sonuçları olarak doğunun durumunu değerlendirmek yeterlidir. Atıl şarkın durumu yanlışlarla doludur:

*Zaman zaman görülen âhret kılıklı diyâr;
Cenâzeden o kadar farkı olmayan canlar;
Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar;
Sürünmeler; geberip gitmeler; rezâletler;
Nasîbi girye-i hüsrân olan nedâmetler;
Harâb olan azamet, târumâr olan ikbâl;
Sukût-i rûh-i umûmî, sukût-i istiklâl;
Dilencilikle yaşar derbeder hükûmetler;
Esâretiyle mübâhî zavallı milletler;
Harâbeler, çamur evler, çamurdan insanlar;
Ekilmemiş koca yerler, biçilmiş ormanlar;
Dunrur sular, dere olmuş helâ-yı cârîler;
Isıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sârîler;
Hurâfeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;
Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağlar...
Atâletin o mülevves teressübâtı bütün!
Nümûne işte biziz... Görmek istiyen görsün!
Bakın da hâline ibret alın şu memleketin! (Fatih Kürsüsünde, IV/265)*

Şiir, muhayyelâta ait kelime ve cümlelerle meydana getirilen bir sanat olarak değerlendirilirse, Akif'in şiiri, hayal mahsulü kelime ve cümlelerle mi örülmüştür? Eğer muhayyelât söz konusu olursa bu noktada yanlış kavramı nasıl değerlendirilecektir. Akif, "Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim. İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim. Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek: Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!" (Fatih Kürsüsünde, IV/240) ifadeleriyle sözlerinin hakikat içerdiğini, gerçeklik noktasında ortaya konulduğunu belirtmektedir. O, toplum hayatında yaşananları nesir olarak ortaya koyduğu gibi, manzum olarak da şiirlerinde dile getirmiştir. Özellikle dikkat çekmek istediği husus, toplumun yaşadığı tecrübeleri ve yaşantıyı, aktararak yansıtmak, bu arada başka toplumlarla karşılaştırmak, medeni toplumlar karşısındaki yanlışlıkların, eksiklikleri ve yetersizliklerin temellerini ve nedenlerini ortaya koymak, bunlara dikkat çekmek ve bunlardan kurtulmasına yardımcı olmaktır. Bunun için kitabının adı Safahat'tır. Ayrı ayrı şiirler olarak yayımlandığı dönemde toplum hayatını yansıttığı için de "Safahât- ictimâiyyeden" üst başlığı altında yer almışlardır.

Teorik düzeydeki bir ferдин zihin ve biçim yanlısı, teorik düzeyde kalmadığı ve onunla sınırlı olmadığı gibi onun pratik davranışlarına da yansımakta, burada da kalmayarak aile, toplum ve devlette de yansımaları bulmakta ve içinden çıkılamayacak ve ferdi, aileyi, toplumu ve devleti cehalet içinde kalmak ve orada ısrar etmek dahil maddi ve manevi anlamda maliyeti tahayyül edilemeyecek durumlara sürükleyebilmektedir.

M. Akif, yaşadığı toplumun fertleri, ailesi, toplumu ve devlet erkânı içinde ortaya çıkan mantık yanlışlarını ve bunların sonuçlarını değerlendiren ve bunlardan uzaklaşılması, kurtulması gerektiğini öneren bir kişi olarak fertleri ve toplumu sadece eleştirmekle kalmamıştır.

Akif'in dikkat çektiği yanlışlardan bazılarını değerlendirmemiz bile onun bu konuya verdiği önemi kendiliğinden açıkça ortaya koyacaktır. Üstelik bu örnekler, onun zamanında ortaya çıkmadığı gibi onun zamanında da sona ermiş örnekler değildir. Günümüz fert ve toplumunun da maruz kaldığı mantık yanlışları olması bakımından durumun nazikliği ve önemi apaçıktır.

AZERBAJYCAN'DA MEHMET AKİF HAYRANI BİR ŞAİR: BAHTİYAR VAHABZADE

Bayram GÜNDOĞDU*

Azerbaycan'da uzun yıllar Sovyet baskısı, yazarların sanatına ve fikirlerine de sınır çizmiştir. Fakat Azerbaycanlı edipler buna rağmen gizlide olsa sınırın diğer tarafındaki kardeşlerinden haber almaya çalışarak onların fikir ve sanatlarından etkilenmişlerdir. Bunlardan biride Azerbaycan'ın önemli şahsiyetlerinden sayılan, halk şairi Prof. Dr. Bahtiyar Vahabzade'dir. Vahabzade için Türkiye ayrı bir öneme sahiptir. Türkiye ve Türk edebiyatı ile ilgili fikirlerini yeri geldikçe ifade etmiştir.

Hakkında görüşlerini dile getirdiği Türk şairlerinden birisi de Akif'tir. Onunla yaptığım görüşmelerin çoğunda Akif'i bütün ruhuyla hissettiğinin, şiirlerini milli gurur hissi içinde gözyaşlarına hâkim olamadan söylediğinin bizzat şahidi oldum. Özellikle "Çanakkale Şehitlerine" şiirini okuduğunda gözyaşlarını tutamaz. Azerbaycan'ın İstiklâl şairinin, diğer bir istiklâl şairinin şiirini büyük bir hayranlıkla okuyup ağlaması manidardır. Bu şiirin şu mısralarındaysa duygusallığının zirveye çıktığına ve gerisini okuyamadığına pek çok insanın dikkatinden kaçmamıştır.

*Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,
Sana âğûşunu açmış duruyor Peygamber.*

Bu şiir hakkındaki görüşünü Türkiye'de yayınlanan bir dergiye verdiği röportajda: "Hele onun 'Çanakkale Şehitleri' şiiri baştanbaşa başka bir âlemdir. Dünyaya şehidi ondan güzel tasvir eden ikinci bir şair gelmemiştir. Bu konuda ondan daha büyük bir şiir tasavvur edemiyorum. Bu kadar kuvvetli söz söylemek çok zor olsa gerektir."¹ diye dile getirmiştir.

Vahabzade; Akif'in eğer Safahat adlı eseri olmasaydı da sadece bu şiiri yazmış olsaydı yine de büyük şairler listesinde adının tarihe geçeceğini belirtir.

"Çanakkale Şehitleri"ne ve "İstiklal Marşı"na hayran olan Vahabzade, Mehmet Akif'i, Türk ruhunun, Türk tarihinin, Türk medeniyetinin tecellisi olarak görür ve bununla da iftihar eder.

Mehmet Akif'i XX. Asrın en büyük Türk şairlerinden birisi olarak görür. Türkiye'ye yaptığı ziyaretlerde Akif'in kabrini ziyaret ettiğini belirtir bunu "Mehmet Akif XX. Asrın en büyük Türk şairleridir. Ben Türkiye'ye gittiğim her seferde M.E. Resulzade ve Akif'in kabirlerini ziyaret ederim."² Sözleriyle ifade eder.

Vahabzade'nin İstiklal Marşına karşı ayrı bir hayranlığı vardır. Bu hayranlık hem Türk olmanın verdiği gurur hissinden hem de bir şair olarak marşın şiirselliğindeki güzellikten ileri gelmektedir. Bu duygularını Bir zamanlar Azerbaycan'ın milli marşını yazmayı düşündüğünü, bu sebeple Rus marşı yanında, dünyanın bütün marşlarını dikkatle okuduğunu ve tahlil ettiğini "Akif'in yazdığı milli marşın seviyesinde bu marşa eş başka bir marş göremedim. Onun yerine başka bir marşın bulunması çok zordur. Bu eser oldukça güçlü bir eserdir. Akif Fenomendir."³ sözleriyle dile getirir. Yine 1997 yılında bir gazetede yazısında İstiklal Marşı hakkında

1 Eğitim- Bilim Dergisi Mayıs 1999

2 Bahtiyar Vahabzade Eserleri, 11. cilt, 516-518 sayfalar

3 Eğitim- Bilim Dergisi Mayıs 1999

ki görüşünü: “Buna sadece şiir diyemeyiz, buna vatan, millet uğruna her türlü fedakârlığa hazır olan, hayatın manasını vatana ve millete hizmette gören bir büyük insanın kalbindeki duyguların taşan seli diyebiliriz.”⁴ sözleriyle belirtir.

Akif’e olan derin saygı ve hürmetini de: “Ben Akif’in karşısında saygıyla eğiliyorum. Allah Ona rahmet eylesin.” sözleriyle ifade eder.

Akif’e hayranlığını: “Mehmet Akif’e ayrı bir muhabbetim var. O Türk milletinin yetiştirdiği en büyük aydınlardan birisidir.” diyerek dile getiren Vahabzade, “İstiklal Marşı’nı”, “Çanakkale Şehitleri’ni” ve “Bülbül” şiirlerini Akif’e yazdıran amillerin onun yaşadığı dönemde Türkiye’nin içinde bulunduğu buhranlı dönemin rol oynadığı düşüncesindedir. Akif’in, şairliğinin akidelere bağlılıktan ve yüksek ahlâkıdan geldiğini dile getirir. Yine bu konuyla ilgili bir başka yazısında da: “Biz şairleri dillendiren derttir. Akif’i dillendiren de derttir.” sözleriyle Akif’in halkının dertlerini kendine dert edindiğini yazılarının bu derdin tezahürü olduğunu belirtir.

Vahabzade hakkında aşağıda vereceğimiz bilgiler dikkatle incelendiğinde Akif’ten ne kadar etkilendiği açık bir şekilde görülecektir.

Bahtiyar Vahabzade’nin eserleri incelendiğinde, genel hatlarıyla göz önüne alındığında görülecektir ki, bütün çabası topluma dönük ve toplum içindir. Böyle bir tavrın temelinde zamanının sosyal şartlarının yanında kendi kişiliği de yatmaktadır. Her şeyden önce o böyle bir çabayı kendisine bir görev olarak almış ve bu çerçevede çabasını yoğunlaştırmıştır. Mehmet Akif’in “Milletin içtimai terbiyesini yükseltmek ve sağlam fikirleri güzel bir ifade ile onların kalbine yerleştirmek şairin vazifesidir. Bu vazifenin ihmali milletin yok olmasıdır.”⁵ düşüncesine yürekten katılmış ve sanatını toplumun problemlerine ve bunların çözümüne bir araç olarak görmüştür. Toplum bireylerinin yönlendirilmesi, onlarda ortak kanaatlerin oluşturulmasının istenen seviyede gerçekleşmesi, onların iç dünyalarına nüfuz edebilmekle mümkündür. Vahabzade de böyle bir gerçekten hareketle çabalarını bu çerçevede yoğunlaştırmıştır.

Yaşadığı dönem, Azerbaycan bakımından olumsuz şartların yoğun bir şekilde yaşandığı zamana rastlar. Azerbaycan Komünizmin en ağır hücumlarıyla karşı karşıyadır. Bunun sonucu olarak toplum kendi iç çözülme süreci ivme kazanmıştır. Toplumun kendi iç bütünlüğünde yozlaşmalar meydana gelmiştir. Sosyal yapının temel dinamikleri olan milli-manevi değerler, örf-âdet ve aneler, bu cümleden dil, millet ve vatan kavramları bir erozyona girmiş, sosyal yapıyı ayakta tutan temel değerlerde yozlaşma yoğunlaşmıştır. Böyle bir olguyu en iyi görenlerden ve yüksek seviyede hissedenden biri Vahabzade’dir. Bunu, açık bir şekilde sahip olduğu sanat ölçüsüyle ortaya koyar. Vahabzade topluma dönük şiir anlayışının en kudretli temsilcilerinden biridir diyebiliriz. Onun, topluma ait tespitlerinde en ince ve küçük teferruatı bile ihmal etmediğini, eserlerinden sosyal çevrenin en küçük çizgilerinin tespit edilebileceği gibi, Azerbaycan insanının geçirmiş olduğu her çeşit değişikliği de görebiliriz. Vahabzade tıpkı Akif gibi sosyal gerçekliği daima göz önüne almış ve hatta bizzat onun içinde yaşayarak toplumun iyi bir gözlemcisi, sosyal problemlerin en yoğun hissedicisi olarak karşımıza çıkmıştır. Şunu hemen belirtelim ki; sosyal bütünün, bütün boyutlarıyla kavranılması ancak o toplumun içine nüfuz edebilmekle mümkün olmaktadır. Yani toplumun zihin yapısından, oluşturduğu kültürel unsurlara kadar anlaşılması böyle bir etkinliği zorunlu kılmaktadır. Böyle bir etkinliği Bahtiyar Vahabzade göstermiş ve toplumun bütün kesimlerinin dertlerini eserlerinde yansıtmıştır. Çağının özelliği olan kişiler, çevreler ve konular, eserlerinde yer almaktadır. Yine toplumu bütün olarak kuşatan acılar, sevinçler, umutlar, düşkünlükler ve eğilimler poezyasında, tiyatrolarında ve publisistikasında etkili bir üslupla destan halini almıştır.

Vahabzade’nin eserleri iyi incelendiğinde görülecektir ki, işlenen konular bir şair hissiyatının daralmış anının tezahürü olarak değil; toplumun bütün katmanlarını göz önüne alan ve onu bütün boyutlarıyla sergileyen bir eserle karşılaşılacaktır. Sosyal realitenin analizinde bütün unsurların göz önüne alınması, sosyal tabakalardaki insan faktörünün ön palana çıkarılması toplum hakkındaki teşhislerde isabetin derecesini artırmaktadır. Vahabzade’nin publisistikası işte böyle bir tavrı ortaya koymaktadır. Bu tavırda en çok toplumun alt tabakası, yani problemlerin yoğun olarak yaşandığı halk yığınları ön plana çıkmıştır.

Edebi eserler tarihi-sosyal bir veri niteliğine bürünürken en çok üzerinde durulan noktalardan biri, sanatçının bulunduğu zaman ve şartların etkisinden kurtulamayacağı ve onu eserine yansıtacağı konusudur. Bunda da yetiştiği ortamın ve içinde bulunduğu çevrenin etkisi büyüktür. İçinde bulunulan sosyal şartlar ve hatta coğrafi faktörler toplumun yapısını etkilediği gibi, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarında da bu etkisini göstermektedir. Özellikle birey ele aldığı konuları değerlendirirken ve belli tavır alışları gerçekleştirirken bu durum daha da barizleşmektedir. Gerçekten bu araştırmamızda da görüleceği gibi Vahabzade gerek etkilenme ve fikri oluşum süreci bakımından, gerekse işlediği konulara malzeme oluşturması bakımından içinde bulunduğu sosyal muhit onun için tam bir müşahede sahasıdır. Yaşadığı dönemin şartları ve Vahabzade’nin eserleri göz

4 Azerbaycan Zaman Gazetesi, 30 Aralık 1997,

5 Mehmet Akif Külliyyatı, “Tefsir-i Şerif-Şuara Suresi’nden”, Cilt 9, s. 85

önüne alındığında bu etkilenmenin yüksek seviyede gerçekleştiği görülecektir. Ancak şunu hemen belirtebiliriz ki, ondaki bu etkilenme ve bunun şiirine yansımaları kendisinin bilinci haricinde oluşmamıştır. Bunu kendisi de çocukluğunda Rus ordusunun Şeki’de yaptıklarını ve bu durum karşısında dedesinin halini hatırlattıktan sonra: “Bana neden Rusya’ya düşman olduğumu soruyorlar. Başka ne olabilirdim.” demektedir.

Kendisi sosyal realiteye yönelmiş ve toplumdaki sosyal problemleri tespit gayretlerini yoğunlaştırmıştır. Hatta bu sosyal problemleri sadece tespit gayreti çerçevesinde kalan bir gözlemlemekten öte, bizzat onları yaşamış, bunların rahatsızlığını yoğun bir şekilde hissetmiştir. (Bunu ‘İki Korku’, şiirinde açık bir şekilde görebiliriz). İşte bu aşamada sanatı toplum adına bir araç olarak görmüş, “Sanat sanat içindir” görüşüne şiddetle karşı çıkmıştır. Bu konuda Türkiye’nin büyük şairlerinden Mehmet Akif’in “Cemiyete, hayata yaramayan sanat yerin dibine batsın.”⁶ sözüne yürekten katıldığını ifade etmiştir. Sonuçta ise sanatıyla hayatını özdeşleştirmiş, kendi iç dünyasının bir dış yansıması olarak sanatını ortaya koymuştur. Hayatı göz önüne getirildiğinde toplum, toplumun problemleri ve bu problemlere çözüm yolları arayışı bir ömrün çabası olarak karşımıza çıkar.

Zamanın sosyal meselelerine vakıf ve bunların en temel sebepleri çerçevesinde düşünen bir mütefekkir olarak Vahabzade, bu problemlerin çözümü ve izalesi konusunda da görüşlerini detaylı bir şekilde ortaya koyar. Tespit ettiği olumsuzlukları belirlendikten sonra, bunların çözüm yollarının neler olabileceği, çözümün nerde aranması gerektiği ve problemlerin çözümü konusunda ileri sürülen iddiaların temellerinin nedenlerini gerek şiirlerinde, gerekse yayınladığı makalelerinde ortaya koymuştur. Önerilen çözüm yolu aleladelikten kurtulmuş, sosyal realitede daha önceden uygulanması sergilenmiş ve mevcut anın sosyal problemlerine tekabül eden bir konumda açıklanmıştır. Benimsenen tavır, daha çok, toplumda ortaya çıkan sosyal problemlerin ortaya çıkış noktasına yönelmektedir. Sosyal bütünlüğün sağlanması, terakkinin gerçekleştirilmesi, halkın aydınlatılması, ahlâki çöküntüden sıyrılmanın, değerlerin yozlaşması, ortadan kaldırılması, vb. gibi oluşumlar Millet’in kendini unutmamasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak, her iki şair de eserlerini dâhilindeki ağrı ve acıyla yoğurarak cemiyetin problemlerini hal-letmek niyeti ile yazmıştır.

B. Vahabzade özellikle, M. Akif’in Vatan, Millet, İman karşısındaki sevgisine hayran kaldığını ve bu yön-de onu örnek alarak eserler verdiğini söylemektedir. Özellikle Akif’in sanat ve edebiyat konusundaki fikirlerine tamamen katıldığını ifade etmektedir. Vahabzade’ye kendisini Türk Şairlerinden hangilerine yakın hissettiğini sorduğumda verdiği cevap çok ilginçtir. “Ben kendimi Akif’le Necip Fazıl arasında bir yerlerde görüyorum”

Vahabzade Akif’in Türk Dünyasına ve genç nesle daha iyi tanıtılması gerektiğine inanır. “Onun şairliği iman ve amelinden kaynaklanmaktadır. “Safahat” benim başucu kitabımdır. O, 70 milyon halkın kalbinde daima yaşayacaktır. Onun fikirlerini nesiller boyu yaşatmalıyız. Türk halkları onu derinden tanımalı ve öğrenmelidir. O yaşadığımız asrın bayraktarlarından birisidir.” ifadeleriyle Akif’e olan sevgisini bir kez daha dile getirir.

Kaynakça

Azerbaycan “Zaman Gazetesi”, 30 Aralık 1997

Eğitim- Bilim Dergisi, Mayıs, 1999

Bahtiyar Vahabzade Eserleri, 10. cilt

Bahtiyar Vahabzade Eserleri, 11. cilt

Bahtiyar Vahabzade, Vatan Millet, Anadili, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, yayın No 213

Mehmet Akif Külliyyatı, 9. Cilt

Safahat

6 Safahat, “Dördüncü Kitap-Fatih Kürüstünde”, s. 208

MEHMET AKİF ERSOY'UN ŞİİRLERİNDE DİL VE ÜSLUP

Bilâi AKTAN*

Her şair, kendi iç dünyasında şekillenen duygu ve düşünceleri; kelimeler, cümleler veya söz kalıplarından örülmüş mısralarla dışa vurulduğundan, şairin edebî kişiliğinin ortaya konmasında dil ve üslup incelemesi önemli bir yer tutar. Her sanatçı gibi Akif'in edebî kişiliğinin oluşmasında da aile çevresi, yetişme tarzı, devrinin siyasî, sosyal ve kültürel şartları ile edebî karakteri gibi çeşitli etkenler rol oynamıştır. Ne var ki değişik yönlerden gelen bu tesirler, onun sanatçı ruhunda yoğrulup özel bir şekillenmeden geçerek, Akif'e öteki edebî şahsiyetlerden ayrılan bambaşka bir kişilik kazandırmıştır. Aynı durum Akif'in dil ve üslubunda da görülmektedir. Sanat eserlerinin şekil ve dış yapısıyla iç yapısı arasındaki karşılıklı akım ve dil ile düşünce arasındaki ayrılmaz bağlantı dolayısıyla, aslında her sanatçının dili, onun dış dünyasından iç dünyasına uzanan bir köprü, iç dünyasını ve edebî kişiliğini dışa aksettiren bir ayna durumundadır (Korkmaz 1995: 56).

Mehmet Akif küçük yaşta iken Fatih Medresesi müderrislerinden olan babasından en iyi şekilde Arapçayı öğrenmenin yanı sıra, Farsçanın ve Fransızcanın klasiklerini okuyup rahatlıkla anlayacak düzeyde bu dilleri de bilmektedir. Kısaca küçük yaşta, Doğu ve Batı Edebiyatlarını yakından takip edebilecek alt yapıya sahip biri idi.

İlk şiirini 1895 yılında *Mektep* dergisinde yayınlamış olan Akif'in yoğun yayın faaliyeti 1903'ten sonraki yıllara dayanır. Bu faaliyet, başyazarlığını yaptığı *Sıratülmüstakîm* dergisi (1908) ile *Sebilürreşad* (1912) dergilerinde çıkan manzumelerinden, çevirilerinden başlayıp sosyal muhtevalı bütün şiirlerini de içine alan basamaklardan geçerek Cumhuriyet devrine kadar uzanmıştır.

Akif'in nazım dili ve üslubunu, hayatı boyunca edebî gelişmesine paralel olarak üç ayrı dönemde ele almak uygun olur (Korkmaz 1995: 45):

1. İlk şiirlerini yazmaya başladığı birinci dönemdeki dil ve üslup özelliği.
2. Sanatının gelişme ve olgunluk devri sayılan ikinci dönem şiirlerindeki dil ve üslup özelliği.
3. (Mısır'da bulunduğu) son yıllardaki, yani üçüncü dönem şiirlerinin dil ve üslup özelliği.

Birinci Dönem

Bu dönemi, 1895-1908 yılları arası dönem olarak tanımlayabiliriz. Bu dönem, Edebiyat öğretmeni *Muallim Naci* ile *Abdülhâk Hâmid*, *Hâfız Şîrâzî* ve *Şeyh Sa'dî* gibi edebî şahsiyetlerin etkilerinde kalarak yazdığı manzumeler dönemidir. Şahsî veya dinî duyguları dile getiren bu manzumeler, nazım şekilleri, şiir ve sanat değeri bakımından olduğu kadar, dil ve üslup bakımından da eskiye bağlı idiler. Divan Edebiyatı'nın gazel, münacat, na't, methiye, mersiye gibi nazım türleri ile yazılmış olduklarından, kelime kadrosu ve söyleyiş bakımından da Tanzimat ve Servet-i Fünûn kalıntısıdır, denebilecek birer eskilik ve taklitçilik vasfı taşırlar.

Hasbihâl şiirinden alınan aşağıdaki beyitler, Akif'in birinci dönemdeki dil ve üslubuna örnek verilebilir:

*"Fevkında semâ-yi encüm-âlüd
Pîşinde ridâ-yi leyl-i memdûd;
Yâdımda neşâid-i kemâlin;
Karşında hayâl-i lâl ü bâlin;*

* Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – KÜTAHYA

Âzâde kuyûd-i mâsivâdan,
Bîgâile havften, recâdan,
Lebrîz-i safâ-yi aşk olur.”

(Safahat 1966: 55)

Bu dönemdeki şiirlerinde canlı bir kıvraklık görülmez. Arapça ve Farsça kelimelerin oranları, manzume- den manzumeye değişmek kaydıyla % 60-65'lere kadar çıkabilmektedir. Ancak Akif'in manzumelerindeki bu dil yapısı çok uzun sürmemiştir (Korkmaz 1995: 49).

İkinci Dönem

Bu dönem 1908 ile Mısır'a gidiş yılları (1925) arası olarak tanımlanabilir. Bu dönem, birinci dönemden farklı olarak Akif'in kendi iç âleminin çemberinden sıyrılarak topluma yöneldiği bir dönemdir. Bu dönemde Akif, edebî faaliyetindeki gelişmeye paralel olarak, küçük günlük olayların ve çeşitli hayat sahnelerinin tasviri yolu ile toplumdaki gizli dertlere ve sosyal yaralara parmak basmıştır. Bu şiirlerinde realist bir tutum içine girmiş, eserlerinde gözlem ve tasvirlerle dayanan mahallî hayata büyük bir yer vermiştir. Şiirde şekille iç bağlantı dolayısıyla, mahallî hayatın ve sosyal yaraların gerçekçi ölçülerle dile getirilebilmesi de her şeyden önce bu ölçülere uygun bir dil ve üslup gerektiriyordu. İşte Akif, edebî faaliyetinin bu döneminde, yaşayan ve konuşulan bir dile yönelerek şiirlerinin dil ve üslup bakımından da doruğa yükselebilmiş bir gelişme içindedir.

Akif, bu ikinci dönemde artık dilde sadeliği benimsemeye ve bunun gereğini yapmaya başlar. Yüzyıllardan beri işlene işlene belli bir yere gelmiş halkın dilini benimser. Çağın dil akımları içinde *Servet-i Fünûncuların* çetrefil, ağdalı ve süslü dillerini sevmediği gibi tasfiyecilerin tutumunu da beğenmez. *Sıratmüstakîm* dergisinde çıkan *Hasbihâl* başlıklı yazılarından birinde, dil konusundaki görüşlerini en iyi şekilde ifade temektedir:

“Evet, dilin sadeleşmesi şarttır. Gazetelerde zabıta olayları öyle ağır bir dille yazılıyor ki, avam onu bir dua gibi dinliyor:

Mehmed Bey'in hânesine leylen fürce-yâb-ı duhûl olan sârık, sekiz adet kalîçe-i girân-bahâ sirkat etmiştir, deyip 'Mehmet Bey'in bu gece evine hırsız girmiş, sekiz halı çalmış.' dememek âdeta maskaralıktır. Halkın anlayabileceği manalar halkın kullandığı dil ile karşılanmalı, lakin bir icmâl-i siyasî Çağatayca yazılmamalı. Çünkü iki taraf da anlamayacak!

Dilimiz bu hâle gelebilmek için asırlar geçmiş. Bunu bir senede yıkıp yenisini yapmaya kalkışmak garip bir teşebbüs olmaz mı?”¹

Bu açıklamalarından anlaşılıyor ki, Akif dilde sadeleşmeye karşı değil, ancak sadeleşmenin uzman kişiler tarafından yapılmasından ve kaç yapayım derken göz çıkarılmamasından yanadır. Sadeleşme uğruna dilde karışıklığa, anlaşmazlığa yol açılmamalıdır. Ayrıca dilde yerleşmiş ve benimsenmiş kelimeler varken bunların Batı kaynaklı karşılıklarının alınmasını da kabul etmez. Bu yöndeki görüşlerini *Fatih Kürsüsünde* başlıklı şiirinde şu beyitlerle dile getirmiştir:

“Lisâna hiç yenilik sokmayın !” demek, cinnet,
- Hayır, taassup eden yok... Şu var ki, icabı
- Tahakkuk etmeli, bir kere; bir de erbâbı
Eliyle olmalı matlûb olan tecceddüdler...”

(Safahat 1966:244)

Akif edebî faaliyetinin ikinci döneminde önemli ölçüde sade dili benimsemiştir. Bunu manzumelerinden anlamak mümkün olabildiği gibi, aynı manzumelerin önceki ve daha sonraki yıllarda yapılan baskılarında görülen sadeleştirilmeler kanıtlamaktadır. Söz gelişi Safahat'ın 1911 baskısındaki:

Mehîb yüzlü bir âdem edeb-güzîn-i namâz

mısraı, 1928 baskısında:

Mehîb yüzlü bir âdem kılar edeble namaz;

şeklinde;

*İndinde semâvât u zemîn bir koca boşluk
Feryâdını gûş eyleyecek gûş-i kerem yok.*

beytinin ise:

*Baştan başa boşluk şu semâlar şu zemînler
Bir gûş-i kerem var mı akan yaşları dinler?*

şeklinde değiştirildiğine tanık olmaktadır. (Tansel 1945:182) M. Akif tarafından daha sonraki dönemlerde

1 *Sıratmüstakîm* 27 Mayıs 1326 (1910), c. IV, S. 92 (bk., Korkmaz, a.g.e., s.48 dip not).

dil ve üslup yönüyle denetimden geçirilip değiştirilen bunlara benzer mısra ve beyitler çoktur (Safahat s.52).

Akif'in dilinin dikkat çeken yanlarından biri de *Fatih Camii, Bayram, Merhum İbrahim Bey, Ezanlar, İstiğrak, Meyhane* gibi özellikle Safahât'ın Birinci kitabında yer alan aynı şiirlerin giriş bölümlerinin sonraki bölümlerine oranla daha ağır bir dille yazılmış olmasıdır. Söz gelişi Bayram şiirinden aldığımız:

*Ferdâ-yi sükûn perveridir sâl-i cidâlin,
Nevmid düşen kalbe ümîd-âver-i cândır* (Safahat s.50)

beytinin dilini, yine aynı şiirde yer alan:

*Canım sıkıldı dün akşam, sokak sokak gezdim;
Sonunda bir yere saptım ki, önce bilmezdim.*

(Safahat s.39)

beyti ile bağdaştırmak biraz güçleştirmektedir. *Bayram* şiirinin ilk yirmi dört beytindeki toplam 142 kelimeden 96'sı, yani % 67'si Arapça ve Farsça asıllı iken bu oran *Meyhane* şiirinin sonlarına doğru % 20'lere düşebilmektedir. Yabancı kelimelerin oranındaki bu ölçüde bir dalgalanma, Akif'in ilk kitabı olan Birinci *Safahât* ile sonraki *Safahât*lar, özellikle VI. ve VII. *Safahât*larda görülmez. Bu durum, onun şiirlerinde edebî faaliyeti boyunca devam eden, gittikçe bir sadeleşme sürecinin varlığını göstermektedir.

Akif'in şiirlerine heyecan, hareket ve canlılık kazandıran bir başka özellik de şiirlerinde sık sık başvurduğu ünlemlerdir. Bu ünlemlerin bir kısmı: *a beyim!, ey yâr!, hey kuzum!, a babam!, a herif!, ne güzel!, işte!* gibi örneklerde görüldüğü gibi ya gerçek ünlemler yahut ünlem gibi kullanılan isimlerle karşılaşılır. Bir kısım ünlemler ise:

*Dimitri çorbacı, doldur! Ne durmuşun orada?
- Demek taşınmalı artık çoluk çocuk buraya!
Ayol, nedir bu senin yaptığın? Utan azıcık!..
Anan da, ben de, yumurcakların da aç kaldık!*

(Safahat s.4041)

ifadelerinde görüldüğü gibi bütün bir mısraın veya bütün bir beytin ünlem anlamını kazanması şeklinde görülmektedir.

*Gülüyor kahvede el, çarşıda bakkal çakkal,
Olma beyhude elin ağzına bir parmak bal.*

(Safahat- Asım, s. 373)

Gidin, bulun bana bir şöyle düş yoracak,

(Safahat- Asım, s. 387)

beyitlerinde geçen *elin ağzına bir parmak bal olmak, düş yormak* gibi, pek çok sözlükte bile geçmeyen deyimleri kullanmış olması, Akif'in ne kadar halk diline hâkim olduğunu gösteren kanıtlardandır.

Akif'in dil ve üslubunu karakterize eden önemli özelliklerinden biri de şiirlerinde hikâye etme ve tasvir tarzı anlatımı benimsemiş olmasıdır. Karşılıklı konuşmalarda şair son derece rahat ve başarılıdır. Aşağıdaki *Asım* şiirinden alınan *Köse İmam* ile *Hocazade* arasında geçen karşılıklı konuşmaya bu açıdan kulak verelim:

- *Selâmün aleyküm.*

- *Aleyküm selâm...*

- *Barıştık, yüzün gülsün artık, imam!*

- *Hele dur, öfkemi tekmilliyeyim...*

- *Tekmille!*

Zaten eksik bir o kalmıştı: Hüda-yı sille...

- *Sanki dövsem ne yaparsın? Hocanız biz, döveriz...*

Gül biter aşk ile vurduk mu...

- *İnandım, caiz...*

(Safahat s.365)

Aşağıdaki mısralar ise Birinci Dünya Savaşı ardında ülkenin içinde bulunduğu durumun açık ve canlı bir dille tasvirine örnektir:

*Tüter üç beş baca kalmış... O da seyrek seyrek...
Âşına bir yuva olsun seçebilsem diyerek,
Bakınırken duyarım gözlerimin yandığını:
Sarar âfâkı binlerce sıcak kül yığını.
Ne o gömgök dereler var, ne o zümrüt dağlar.
Ne o çıldırmış ekinler, ne o coşkun bağlar,
Şimdi kızgın günün altında pinekler, bekler,*

*Sade yalçın kayalar, sade ıvırsız çöller.
Yurdu baştanbaşaya viraneye dönmüş Türk'ün;
Dünkü şen şatır ocaklar, yatıyor yerde bugün.
(Safahat s. 379)*

Üçüncü Dönem

Bu dönem, toplumsal olaylara ve toplum konularına yönelmekten uzaklaşarak yeniden kendi iç âlemine ve fizik ötesi konulara daldığı dönemdir. Bu dönemde yazdığı şiirler, dil ve üslup bakımından yine canlı ve güzeldir. Ancak daha çok bedbinliğin verdiği şahsî duyguları dile getirmiş olduğundan, toplumsal konuları işleyen şiirlerinde olduğu gibi karşılıklı konuşmaların hareket ve kıvraklığından uzaktır. Safahat'ın yedinci bölümündeki manzumelerin bir kısmı üçüncü dönem dil ve üslubuna örnek teşkil etmektedir.

Sonuç

Mehmed Akif'in şiirlerinde kullandığı dili tek kalıba yerleştirmek belki de doğru bir yaklaşım olmaz. Çünkü Mehmet Akif "Altı yedi Türkçe bilir: Divan Türkçesi, Tekke Türkçesi, Tanzimat Türkçesi, Servet-i Fünun Türkçesi, ev ve sokak Türkçesi!... Hasılı Anadolu'nun uzak yerindeki jargon (taşra ağzı)dan Beyoğlu'nun Dolapdere mahallesindeki argoya kadar bütün Türkçeleri bilir." (Kuntay 1986:343) Akif'in dil ve üslubu bir bütün olarak ele alındığında, edebî hayatındaki en çok ikinci dönemin ağırlık kazandığı görülür (Korkmaz s.55). Şiirlerindeki bütün çekiciliği, çeşitli kelime oyunlarına ve hayal unsurlarına başvurmadan, sırf dil ve üslubundaki canlılık ve tabiiyetle sağlayabilmiştir. Hayatı şiire sokabilmenin sırrı bu dil tabiiyetine dayanmaktadır. Akif'in dil ve üslubundaki gücünü, Süleyman Nazif'e ait şu ifadeyle sözümü bitirmek istiyorum: "Eğer Allah Kur'an'ı Türkçe indirseydi, Akif'in lisanıyla indirirdi." (Kabaklı 1975:107).

Kaynakça

- Ahmet Kabaklı, *Mehmet Akif*, Toker Yay., 3. bs., İstanbul, 1975.
F. Abdullah Tansel, *Mehmed Akif Hayatı ve Eserleri*, Ankara, 1945.
Hamza Zülfikar, "*Mehmed Akif Ersoy'un Şiir Dili Üzerine*", Türk Dili, Sayı: 420, 1986 (s.512-520)
M. Âkif Ersoy, (Haz. Ömer Rıza Doğrul) *Safahat*, İnkılâp ve Aka Basımevi, 8. bs., İstanbul, 1966.
Mithat Cemal Kuntay, *Ölümünün 50. Yılında Mehmed Akif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1986.
Orhan Okay - Ertuğrul Düzdağ, "*Mehmed Akif Ersoy*" mad., *TDİA c. XXVIII*, Ankara, 2003 (s. 432-439).
Zeynep Korkmaz, "Mehmet Âkif Ersoy ve Türkçe", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar c. II*, TDK, Ankara, 1995, (44-55).
Zeynep Korkmaz, "Mehmet Âkif'te Dil ve Üslûp Özellikleri ", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar c. II*, TDK, Ankara, 1995, (s. 56-65).

MEHMET ÂKİF VE KADER MESELESİ

Bilge ERCİLASUN*

Mehmet Âkif, Türk edebiyatının büyük şairlerinden biridir. Yirminci yüzyılın başında Türk kültür hayatına eserleriyle damgasını vuran Âkif, Türk cemiyetinin önemli meselelerini ele almış, tenkit etmiş ve çözümler üretmiştir. Yedi küçük kitaptan meydana gelen Safahat, bir şiir kitabından çok bir kültür kitabıdır. Mehmet Kaplan bu eserin manzum bir roman olduğunu söyler. Ve Âkif'in şairliğini şöyle değerlendirir:

“Hâşim, akşam karanlığında meçhule doğru uzanan yollardan, sadece cemiyetin değil, varlığın da dışına çıkmak istiyordu. Âkif, onun tam zıddına, her şeyin vâzih olarak görüldüğü bir öğle güneşi altında hayatın, gürültülü, boğucu ve alelâde hayatın içine girer.

Türk edebiyatında onun kadar içinde yaşadığı devri bütün teferruatıyla gören ve gösteren başka bir şair yoktur, denilebilir. Safahat, âdetâ, muayyen bir nokta-i nazardan tasvir edilen bir manzum romana benzer: Sokak, ev, kulübe, saray, meyhane, câmi, köy, şehir, fakir, zengin, dindar, dinsiz, cılız, pehlivan, korkak, kahraman, halk, yüksek tabaka, münevver, câhil, yerli, yabancı, Avrupa, Asya, ticaret, siyaset, harp, sulh, şehircilik, köycülük, mâzi, hâlihâzır, hayal, hakikat, hemen hemen her şey Âkif'in duyuş ve görüş sahnesine girer. Ve o bunları yalnız şiirin değil, edebiyatın bütün ifade vasıtaları ile anlatır: Tasvirler yapar, portreler çizer, hikâyeler söyler, fıkralar anlatır, konuşmalara başvurur, vaaz verir. Komik, trajik, öğretici, hamâsî, lirik, hakîmâne her edâyı, her tonu kullanır. Bu suretle Âkif, şiirin hududunu nesir kadar, edebiyat kadar genişletir; hattâ edebiyatı da aşar, onu hayatın ta kendisi yapar.” (Kaplan 2003: 174).

Âkif, Safahat'ın dördüncü kitabı olan Fatih Kürsüsünde adlı manzumesinde kader konusunu işler. Müslüman dünyanın dine bakışını şiddetle tenkit eder. Kâinatın esasının çalışmak olduğunu söyler. Müslümanların yanlış bir kader ve tevekkül anlayışına kapıldıklarını ve bu yüzden geri kaldıklarını anlatır.

Âkif, vâizin ağzından düşüncelerini belirtir. Bütün varlık, Allah'ın bir tecellîsidir. Allah, bütün varlığa hükmeder. Bu varlığın asıl özelliği, durmadan çalışmasıdır... Âkif, zerrelere kadar bütün kâinatın çalışmakta olduğunu söyler.

Âkif, kâinattaki bütün varlıkların çalışmakla yükümlü olduğunu anlatır. Varlığın esasının madde olduğunu belirtir.

*Tasavvur eyleyelim şimdi başka bir kudret,
Ki hep kuvvâyi doğurmuş, esâsı madde... Evet! (s. 204).*

Kuvveti doğuran maddedir. O da çalışmakta, çalışarak bir çok şekli almaktadır. Sonra varlığın unsurlarını sayar ve şöyle der:

*Zaman da sa'ye çıkar: Çünkü hep onunla yürür.
Mekân da sa'ye varır: Sa'yi sıfıra indiriniz,
Mekân tasavvur edilmez, muhâl olur hayyiz (s. 205).*

Zamanın da, mekânın da esası, çalışmaktır. Çalışma olmazsa, hepsi sifira iner.

*Kamer çalışmadadır, gökle yer çalışmadadır;
Güneş çalışmada, seyyâreler çalışmadadır.
Didinmeden geri durmaz nücûm-ı gîsûdâr,
Bütün alın teridir durmayıp yağan envâr!* (s. 205).

Yıldızlar “dininmek”tedir. “Durmadan yağan” nurlar, baştanbaşa “alın teri”nden ibarettir. Gökyüzünü büyük bir âileye benzetir. Varlıklar da onun fertleridirler. Birbirine bağılırlar, hiç bozuşmazlar. Güneş, bu ailenin reisisdir. Hepsini korur ve gözetir. Bu aile efradı hiç durmaz. El ele verip “ezelde çizilmiş bir istikametle” olgun bir idrake doğru hep koşmaktadırlar. Bu ne azimdir... Bu azmin önünde hiçbir engel duramaz. Hiç birinin istirahat ettiği görülmemektedir.

Âkif, bu kadar düzgün çalışmanın, idraksiz olmayacağını, yani idare edilmeden mümkün olamayacağını söyler.

Bu bî-nihâye avâlim idaresiz yürümez...

.....

*Evet, avâlimi, hiç şüphe yok ki, bir kanun
İdare etmede... Lâkin nedir meâli onun?* (s. 207).

Âkif, bu idarenin merkezi neresidir, diye sorar. Fakat bu bir sırdır. İnsana açılmayan, insana kapalı olan bir sırdır. Bu konuda sanki melekler âlemi, insana şöyle demektedir:

*Unutma kendini, hem bilmiş ol ki ey insan,
Müebbeden kalacak hilkatın esası nihân.
Semâyı alması kabil mi bir avuç hâkin?
O sahalarda ki yetişmez ziyâ-yı idrâkin* (s. 208).

Âkif insana hitap ederek şöyle der: Senin o sahada işin yoktur. O saha, Allah’ındır. Sen sadece sana deneni yapmakla mükellefsin. Bu da, çalışmak, çalışarak kâinatın düzenine uymaktır...

Âkif küçük bir taşı örnek gösterir. Bu küçük taşın bile çalışmakta olduğunu söyler: Bu taş aynen “bizim şu bildiğimiz kâinatı” gösterir. O kadar ki “hayal o manzaranın dehşetinden” ürpermektedir. Kâinatın bütün gerçekleri, eğer dikkatli bakılırsa, o taşın üzerinde görünecektir...

Âkif bu taşı şöyle tarif eder:

*Bu seng-pâreyi siz şimdi görmeyin nâçiz...
O, bir vücûd-ı muazzam; o, bir cihân-ı vecîz;
Ki-encümiyle, şümûsuyle, âsümânıyla,
Tevâbi’iyle, sehâbiyyesiyle-aynıyla,
Bizim şu bildiğimiz kâinatı gösteriyor!
Hayal o manzaranın dehşetinden ürperiyor* (s. 209).

Sonra o taşın değişmesini şu mısralarla tasvir ediyor:

*Temessül etmede birçok kuvâ-yı galibeye;
Ya inkulâb ediyor hey’etiyle câzibeye;
Ya başka türlü hüviyet alıp ziyâ oluyor;
Ya reng-i şu’le-i bekrîde rû-nümâ oluyor;
Ya bir harâret-i seyyâle eyliyor te’sîs;
Ya ihtizâz ediyor mevce mevce mknâtis* (s. 209).

Âkif devam ediyor: Bu taşı daha da küçütelim, zerre yapalım. O zaman şu zerreyi inceleyin. Nasıl çalışıyor, görün, anlayın. Tabiatın kuvvetleri çalışmasaydı “hararet, mevâsim” olmazdı. Su, ışık, toprak, deniz, hepsi çalışmaktadır...

Âkif, dikkatini dünyaya yöneltir ve hayata bakar. Bitkiler, hayvanlar var olmak için, yaşamak için uğraşmaktadırlar.

*Hayatı hak tanıyanlar yorulmuyor... Heyhât!
Sükân nedir, onu görmüş müdür ki uzviyyât?* (s. 210).

Âkif, insanların birbirleriyle yaptıkları savaşlardan da bahseder. “Bu harp işinde de” çalışanın kazandığını, çalışmayanın gebertilip boğulduğunu söyler.

*Bu harp işinde kazanmaktadır çalışmış olan;
Çalışmayıp oturandır gebertilen, boğulan (s. 211).*

Tanrı düzeni nasıl kurmuşsa çalışan kazanmakta, çalışmayıp oturan ise yok olmaktadır.
*Nedir murâdı, bilinmez, fakat Hakîm-i Ezel,
Cihânı ma’reke halk eylemiş, hayatı cedel.
Kimin kolunda mesâî denen vefâlî silâh
Görülmiyorsa, ümîd etmesin sonunda felâh.
Gerek hücûma geçilsin, gerek müdafaaya,
Müsellâh olmalı mutlak giren münazaaya (s. 211).*

Dünya bir savaş alanı, hayat ise bir mücadeledir. Tanrı böyle yaratmıştır. Kimin elinde “mesâî denen vefâlî silâh” varsa o kazanmakta, ilerlemekte, yoksa işi bitmektedir.

Âkif insanı ele alır. Cemiyet düzenine gelir. Mademki insan da bu hayat cenginin bir mağdurudur, Âkif’in ifadesiyle zebûnudur. O halde onun ömrü de mücadeleye içinde geçecektir. Zaten insan hayatı da, mücadeleye mahsulüdür. Mücadele olmadıkça ne fertler olur, ne de âileler... Görün birer birer insanları nasıl çalışırlar. Aileler de çalışırlar. Sonra cemaate bakın, milletlere bakın, der.

*Alın sırayla cemâ’ati, sonra akvâmı;
Aceb cidâl-i maîşetten ayrılan var mı? (s. 211).*

Zaten o kanun hem sermedîdir, hem de varlığın düzenin bekçisidir. Bütün cihânı tahakkümünde tutmaktadır. Adalet-i fitratın istisnası yoktur.

*Hayata hakkı olan kimdir anlıyor, görüyor;
Çalışmayanları bir bir eliyle öldürüyor!
Bekayı gaye sayanlar koşup ilerlemede;
Yolunda zahmeti rahmet bilip müzâhamede,
Terakkiyatını milletlerin gören, heyhât,
Zaman içinde zaman etse, haklıdır, isbat (s. 211-212).*

Bu yolda “zahmet”, aslında “rahmet”tir. Çünkü milletlerin terakkisi de ancak bu şekilde, yani çalışmakla, zahmet çekmek ve alın teri dökmekle olmaktadır.

Âkif, Şarkla Garbı karşılaştırır. Garp, yeri bırakmış havaya hükmetmekte, yine de doymamaktadır. Şark ise geridir. Böyle giderse belki de yok olacaktır. Bu yüzden Hristiyan âlemi ilerlemiş, refaha kavuşmuş, zenginliğe ve ilme ulaşmış, Müslüman âlem ise tembellik etmiş, geri ve cahil kalmışlar, hattâ Batının kölesi olmuşlardır.

*Bakın mücâhid olan Garba şimdi bir kerre:
Havâya hükmediyor kani olmuyor da yere.
Dönün de âtıl olan Şark’ı seyredin: Ne geri!
Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri! (s. 212).*

Burada Batının çalışmakla ulaştığı medeniyet unsurları tek tek sayılmıştır. Batının elinde fenler, sanatlar, çeşit çeşittir. Yaptıkları gemiler, deryayı kıta kıta yarmaktadır. Tren ise dünyayı buk’a buk’a (ülke ülke) dolaşmaktadır. Balon havada yükselmektedir. İşte bütün bunlar, onların mesaisinin sonucudurlar.

*Nedir şu bir sürü fenler, nedir bu san’atler?
Nedir bu ilme tecellî eden hakikatler?
Sefîneler ki yarar kıt’a kıt’a deryâyı;
Şimendüfer ki tarar buk’a buk’a dünyâyı;
Şu’ân ki berka binip seslenir durur ovada;
Balon ki rûh-ı kesîfiyle yükselir havada... (s. 212).*

Garp âlemi, bütün bu ilerlemelere, bitip tükenmeyen çalışmaları sayesinde ulaşabilmişlerdir. Bu sayede zenginleşmişlerdir. Bu zenginlik ve refah, şöyle tasvir edilir:

*Refâh içinde ömür sürmeler, meserretler;
Huzûr-ı hâtıra makrun büyük sa'âdetler;
Teeyyüd etmiş emeller, nüfûzlar, şanlar;
Küçülmeyen azametler, sürekli umranlar...
Eder neticede sa'yinecessümünde karâr (s. 212).*

Âkif dikkatini Şark'a çevirir. Şark ise perişan ve geridir. Tembelliginin sonunda işte bu hâle gelmiştir. Bu perişanlık, şöyle anlatılır:

*Zaman zaman görülen âhret kılıklı diyâr;
Cenâzeden o kadar farkı olmayan canlar;
Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar;
Sürünmeler, geberip gitmeler, rezâletler;
Nasîbi girye-i hüsrân olan nedâmetler;
Harâb olan azamet, târumâr olan ikbâl;
Sukut-ı rûh-ı umûmî, sukut-ı istiklâl;
Dilencilikle yaşar derbeder hükûmetler;
Esâretiyle mübâhî zavallı milletler;
Harâbeler, çamur evler, çamurdan insanlar;
Ekilmemiş koca yerler, biçilmiş ormanlar;
Durur sular, dere olmuş helâ-yı cârîler;
Isıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sârîler;
Hurâfeler; üfürükler; düğüm düğüm bağlar;
Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağlar.
Atâletin o mülevves teressübâtı bütün! (s. 212-213).*

Burada derbeder hükûmetlerin dilencilikle yaşadıkları, milletlerin esaret içinde oldukları, insanların pis, geri, fakir bir halde buldukları, bu yüzden sıtma, tifo gibi hastalıklardan kırıldıkları anlatılmaktadır. Bu durumda, onların doktora gidecek yerde hurafelerle, üfürüklerle uğraştıkları, bâtil inançlardan medet umdukları belirtilir.

Âkif, bununla da kalmaz. Tembellige, geriliğe daha açık bir örnek gösterir. Bu Osmanlı Devletidir. Şair, devletin o yıllarda düştüğü durumu şöyle tasvir eder:

*Nümûne işte biziz... Görmek isteyen görsün
Bakın da hâline ibret alın şu memleketin!
Nasıldı ey koca millet? Ne oldu âkıbetin?
Yabancılar ediyormuş-eder ya-istikrâh:
Dilenciler bile senden şerefidir billâh (s. 213).*

Yukarıdaki tasvirde öfke ve ızdırap, derin bir subjektif tavır görülür. Buradan itibaren gittikçe artan bir öfkeye şahit oluruz. Âkif öfkeli. Bu öfkesini küfre, sövmeye çok yakın bir ifadeyle dile getirir.

*Vakarı çoktan unuttun, hayâyı kaldırdın;
Mukaddesâtı ısırdın, Hudâ'ya saldırdın!
Ne hâtırâtına hürmet, ne an'anâtını yâd;
Deden de böyle mi yapmıştı ey sefîl evlâd?
.....
Damarlarındaki kan âdetâ irinleşmiş;
O çıkmak istemeyen can da bir yığın leşmiş!
İâde etmenin imkânı yoksa mâzîyi,
Bu müptezel yaşayıştan gebermen elbet iyi.
Gebermedik tarafın kalmamış ya pek, zâten...
Sürünmenin o kadar farkı var mı ölmekten?
Sürünmek, istediğin şey! Fakat zaman peşini
Bırakmıyor, atacak bir çukur bulup leşini! (s. 213).*

Âkif, nedir bu meskenetin biraz kıvılcasına, diye sorar. Niçin kıvılcamıyorsun? Çünkü senin fânî hayata meylin yok değil mi, böyle dedin... Ben de inandım (Âkif burada alay ediyor). Senin kadar hayata sarılan görülmemiştir. Ama senin zorun ölmek, sürünmek... Ölüm, rüyada bile karşına dikilse ödün patlar... Bir düşün... Hayata feda etmedik ne kaldı? Şeref, şan, şehamet, din, iman, vatan, hamiyet, hak, vicdan, mezar, türbe, ecdadının kemikleri, haç gölgesinde kalan mescitler.... Senin çürük hayatın için hepsini verdin... Vermediğin ne kaldı?

Gaye, ölmektir. Bunun için her şey feda edilmiştir. Âkif, feda edilen şeyleri bir bir sayar.
*Nedir bu meskenetin, sen de bir kıvılcasan a!
Niçin kıvılcamıyorsun? Niçin? Ne oldu sana?
Niçin mi? ... "Çünkü bu fânî hayâta yok meylin!"
Onun nefîcesidir sa'ye varmıyorsa elin".
Değil mi? ... Ben de inandım! Hudâ bilir ki yalan!
Hayâta nerde görülmüş senin kadar sarılan?
Zorun: Gebermemek ancak "ölümlü dünya" da!
Değil hakîkati mevtin, hayâli rü'yâda
Dikilse karşına, hiç şüphe yok, ödün patlar!
Düşün: Hayâta fedâ etmedik elinde ne var?
Şeref mi, şan mı, şehâmet mi, din mi, îman mı?
Vatan mı, hiss-i hamiyet mi, hak mı, vicdan mı?
Mezar mı, türbe mi, ecdâdının kemikleri mi?
Salîbi sîneye çekmiş mesâcidin biri mi?
Ne kaldı vermediğin bir çürük hayâtın için?
Sayılsa âh giden fidyeler necâtın için! (s. 213-214).*

Âkif öfkeli. Alaylı bir üslupla, tenkitlerine devam eder.

*Merâmın: Ölmeyebilmek, fenâ değil bu karar...
Fakat hayât için elzem; hayâtı istihkar (s. 214).*

Âkif "ucunda ölüm yok" sözünü de tenkit eder.

"Ucunda yoksa ölüm" her belâya göğsün açık! (s. 214).

Âkif, tenkitlerine devam ediyor ve devletin, dünyadaki yerini şöyle tasvir ediyor:

*Dilenci mevkii, milletlerin içinde yerin!
Ne zevki var, bana anlat bu ömr-i derbederin? (s. 214).*

Âkif burada Avrupa'yı şöyle tarif eder:

*Siyâsetin kanı: Servet, hayâtı: Satvettir,
Zebûn-küş Avrupa bir hak tanır ki: Kuvvettir (s. 215).*

Âkif, geçmişle bugünün tezaadını şöyle verir:

*Donanma, ordu yürürken muzafferin ileri,
Üzengi öpmeye hasretti Garb'in elçileri!
O ihtîşâmı elinden niçin bıraktın da,
Bugün yatıp duruyorsun ayaklar altında?
"Kadermiş!" öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru:
Belânu istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu (s. 215).*

Âkif, bunun sebebinin, dini yanlış yorumlamak olduğunu söyler. Din, çalışmayı emrettiği halde gayret gösterilmemiş, hurafeler ve yanlış tevekkül anlayışıyla bu hale gelmiştir, yani din, maskara edilmiştir.

*"Çalış!" dedikçe şerîat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurâfe uydurdun!
Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya,
Zavallı dîni çevirdin onunla maskaraya! (s. 215).*

Bundan sonra Âkif, bu tevekkül anlayışını çok ayrıntılı bir şekilde tasvir eder. Bu suretle de tembelliği tasvir etmiş olur. Âkif bu tasviri, çok şiddetli bir hicivle yapar. İslâm dünyasında oluşan bütün çarpık tevekkül anlayışını ortaya koyar. Burada küfüre, sövmeye çok yakın bir dil ve üslup kullanır.

*Bırak çalışmayı, emret oturduğun yerden,
Yorulma, öyle ya, Mevlâ ecîr-i hâsın iken!
Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini,
Birer birer oku tekmîl edince defterini;
Bütün o işleri Rabbim görür: Vazîfesidir...
Yükün hafifledi... Sen şimdi doğru kahveye gir! (s. 215).*

Âkif'in hicvi, şöyle devam ediyor:

*Çoluk çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak...
Hudâ vekîl-i umûrun değil mi? Keyfine bak!
Onun hazîne-i in'âmı kendi veznedir!
Havâle et ne kadar masrafın olursa... Verir!
Silâhı kullanan Allah, hudûdu bekleyen O;
Levâzımın bitivermiş, değil mi? Ekleyen O!
Çekip kumandası altında ordu ordu melek;
Senin hesâbına küffârî hâk-sâr edecek!
Başın sıkıldı mı, kâfi senin o nazlı sesin:
"Yetiş!" de kendisi gelsin, ya Hızr'ı göndersin!
Evinde hastalanan varsa, borcudur: Bakacak;
Şifâ hazînesi derhal oluk oluk akacak (s. 215).*

Bundan sonra Âkif bir sonuca varır. Allah bu insanın her şeyidir, yani yaşaması, ırgadıdır. Çoluk çocuk ona aittir, lalası, bacası, dadısıdır. Vekilharç, kâhya, veznedardır. Alış, insanındır. Ama veriştten sorumlu olan, Allah'tır.

*Demek ki: Her şeyin Allah... Yaşaman, ırgadın O;
Çoluk çocuk O'na âit: Lalan, bacın, dadın O;
Vekîl-i harcın O; kâhyan, müdür-i veznen O;
Alış seninse de, mes'ûl olan veriştten O;
Denizde cenk olacaktı... Gemin O, kaptanın O;
Ya ordu lâzım imiş... Askerin, kumandanın O;
Köyün yasakçısı; şehrin de baş muhassılı O;
Tabîb-i âile, eczâcı... Hepsi hâsılı O (s. 216).*

Âkif, peki sen nesin, diye sorar. Sen nesin ve kimsin, der. Mütevekkildir bu... Bunun üzerine Âkif, gittikçe artan bir öfkeyle sözlerine devam eder:

*Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!
Biraz da saygı gerektir... Ne saygısızlık bu!
Hudâ'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ;
Utanmadan da tevekkül diyor bu cür'ete... Ha? (s. 216).*

Âkif'e göre bu "kopkoyu bir şirk"tir. "Tevekkül" değil, Tanrı'ya "tahakküm"dür.

*Senin bu kopkoyu şirkin sığar mı îmâna?
Tevekkül öyle tahakküm demek mi Yezdân'a?
Kimin hesâbına inmiş, düşünmüyor, Kur'an...
Cenâb-ı Hak çıkacak sorsalar, muhâtab olan!
Bütün evâmire ilân-ı harb eden şu sefîh,
Mükellefiyeti Allah'a eyliyor tevcîh! (s. 216).*

Bundan sonra Âkif, tevekkül ve kader meselelerini ele alır.

*Görür de hâlini insan, fakat, şu derbederin;
Nasıl günâhuna girmez tevekkülün, kaderin?
Sarılmadan en ufak bir işinde esbâba,
Muvaffakiyete imkân bulur musun acaba?*

*Hamâkatin aşılıyor hadd-i i'tidâli, yeter!
Ekilmeden biçilen tarla nerde var? Göster!
"Kader" senin dediğin yolda şer'a bühtandır;
Tevekkülüün, hele, hüsrân içinde hüsrandır (s. 216).*

Sonra kaderi şöyle tarif eder:

*Kader ferâiz-i îmâna dâhil... Âmennâ!...
Fakat yok onda senin sapmış olduğun mânâ.
Kader: Şerâiti mevcûd olup da meydanda,
Zuhûra gelmesidir mümkinâtın a'yanda.
Niçin, nasıl geliyormuş? ... O büsbütün meçhul;
Biz ihtiyârımızın sûretindeniz mes'ûl.
Kader nedir, sana düşmez o sırrı istiknâh;
Senin vazîfen itâat, ne emrederse İlâh.
O, sokmak istediğin, şekle girmesiyle kader;
Bütün evâmiri şer'in olur bir anda heder!
Neden ya, Hazret-i Hakk'ın Resûl-i Muhteremi,
Bu bahsi men'ediyor mü'minîne, boş yere mi? (s. 216-217).*

Âkif kader meselesinin insana kapalı olduğunu, insanın sadece durmadan çalışmakla yükümlü bulunduğunu ısrarla vurgular.

*Tevekkülüün, hele, manası hiç de öyle değil.
Yazık ki: Beyni örümcekle bir yağın cahil,
Nihayet oynayarak dîne en rezîl oyunu,
Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hâle onu!...
.....
Yazık ki: Rûhuna zerk ettiler de meskeneti;
Cüzâma döndü, harâb etti gitti memleketi! (s. 218).*

Bundan sonra Âkif, gerçek tevekkül anlayışını burada uzun uzun anlatır. İslâm medeniyetinin yükselişini anlatır ve bu yükselişin sebebinin tevekkül olduğunu söyler. Çünkü tevekkül için başlangıçta azmetmek, yani çalışmak gerekir. O azmi artırmak için tevekkül olmalıdır. Zaten Peygamber bile azim ile yükümlüdür... Âkif, bundan sonra senin hesabına düşeni de keşfet bakalım, der.

*Demek ki: Azme sarılmak gerek mebâdîde;
Yanında bir de tevekkül o azmi te'yîde,
Hülâsa, azm ile memur olursa Peygamber;
Senin hesabına artık, düşün de bul, ne düşer! (s. 219).*

Âkif, azim ve tevekkül meselesi üzerinde ısrarla durmaya devam eder. Çünkü Âkif'e göre, azim ve tevekkül kavramları iyice anlaşılmazsa ne din kalır, ne de dünya kalır.

*Kimin ki öyle müzebzeb değildir îmânı;
Ayırmaz onları, bir addedip tevessül eder...
Açıkça söyleyelim: Azm eder, tevekkül eder.
Ne din kalır, ne de dünyâ bu anlaşılmazsa... (s. 219).*

Âkif, çalışmanın önemini anlatmaya devam eder. Başarı örneklerini sayar. Verdiği örnekler, Batı dünyasındandır.

*Süveys'i açtı herif... Doğru... Neyle açtı fakat?
Omuzlamakla mı? Heyhât! Öyle bir fenle,
Ki bir ömür telef etmiş o fenni tahsile (s. 224).*

Âkif, en basit bir şey yapmak için bile uğraşmak gerektiğini söyler.

*Kuzum, eşek nalı yapsan: Bir usta çingenenin
Yanında uğraşacaksın, başında mengenenin (s. 224).*

Manzumede Âkif, kıssalar anlatır, çağdaş dünyadan örnekler verir, Osmanlı Devletinin durumunu tasvir eder, geriliğin temel sebebinin tembellik olduğunu defalarca belirtir.

Sonuç

Eserin baş kısmında, bütün teferruatıyla, kâinatın, varlığın düzeni anlatılır. Varlığın düzeni, çalışmak üzerine kurulmuştur. Beka, ancak çalışmakla mümkündür. Çalışmayan, yok olur. Burada kâinatın düzeni, çok ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu tasvirde, varlığın bütün unsurlarına yer verilmiştir.

Âkif'e göre çalışmak, her şeyin temelidir. Bekanın da, ilmin de, ilerlemenin de temeli çalışmaktır. Bu bakımdan Şarkla Garbı karşılaştırır. Birbirine tamamen zıt olan bu iki dünya, çok ayrıntılı bir şekilde tasvir edilir. Onlar bu duruma, biri çalışma ile, diğeri tembellik ile ulaşmışlardır.

Âkif'e göre çalışmak kutsal ve ilâhî bir iştir. Çalışmayanın bu dünyada yaşamaya hakkı yoktur. Şair manzumede çalışmak-kader-tevekkül diye sıralamış ve işlemiştir. Yanlış kader ve tevekkül anlayışına saplanıp kalanları da affetmez.

*Manzumede bir beyit, sık sık tekrarlanmaktadır. Bu
Bekayı hak tanıyan, sa'yi bir vazife bilir;
Çalış çalış ki, beka sa'y olursa hakkedilir (s. 204).*

Beytidir. Bu, manzumenin temasını ifade eden beyittir (leitmotif). Şiir boyunca bütün anlatılanlar, bu beyit etrafında toplanır.

Manzumede Âkif'in sık sık tekrarladığı başka ifadeler de vardır. Bunlar “alın teri” ve “ekme” ifadeleridir. Bu arada “alın teri” ifadesinin aynen birkaç kere tekrarlandığını, “ekme” fiilinin ise (“ekilmeden biçilen tarla”, “ekilmemiş koca yerler” gibi) değişik tarzda kullanıldığını ilâve edelim... Âkif bu ifadeleri, çalışmanın, gayretin, azmin sembolü olarak sık sık tekrarlamıştır.

Âkif, kader ile iradenin birbirinden ayrı şeyler olduğunu, ayrı sahalarda olduğunu, kader meselesinin insanlara yasak edildiğini belirtir. O, küllî irade ile cüz'î iradeyi, kesin sınırlarla birbirinden ayırır. Manzumenin pek çok yerinde çok açık ve net bir dille, insanın ne yapması gerektiğini söyler. İnsanın yapabileceklerinin sınırını çizer. Kader meselesini sorgulamanın insana yasak olduğunu da sık sık ifade eder. Tevekkül kavramının ise, ancak çalışmak ve azim sayesinde var olduğunu, var olabileceğini ısrarla belirtir.

Âkif bu noktaya, Kurani Kerim'den hareket ederek, yani din yoluyla, varmıştır. Bu uzun manzumede, inancı kuvvetli olan, her gücünü bu imandan alan bir insanın tavrını buluyoruz. Fakat Âkif'in ulaştığı bu düşünce sistemi, akılla ve müspet ilmin esaslarıyla da uyumaktadır. Böylece onda din ve ilim birleşmiş olarak görünür. Bütün bunlarda onun bir fen adamı olmasının, yani Baytarlık tahsili yapmasının da payı olduğunu söylemek mümkündür.

Mehmet Âkif'in zihni, son derece açık, berrak ve nettir. Küllî irade ile cüz'î iradenin sınırlarını birbirinden kesin çizgilerle ayırması, her birine somut misaller vermesi, ayrıntılı tablolar çizmesi, kavramları elle tutulur gözle görülür bir şekilde, yani beş duyu ile kavranacak bir şekilde, ifade edebilmesi, onun olaylar karşısında açık ve net gözlemler, tasvirler ve tahliller yaptığının işaretleridir.

Bütün bu tasvir ve tahliller, kader ve irade problemi konusunda, Âkif'in zihninde bir karışıklık olmadığını göstermektedir. Zaten kafası karışık olan bir insan, bu kadar net ve açık mısralar yazamaz, bu kadar somut örnekler gösteremez, bu örneklerden soyut ve karmaşık meselelere gidemezdi. Onun tasvirlerinde bir fen adamının bakışı ve yaklaşımı görülür. Tasvirlerinde, delillerinde ilim ve fenden hareket eder. Meseleye bakışında ilim adamı tavrı, dikkati ve hassasiyeti gösterir. Dinden hareket etmesine rağmen bu tavrı, çok ilgi çekicidir.

Bütün bu özellikler, onun hayat karşısında aldığı tavrın gerçekçi olmasından kaynaklanır. Âkif gerçekçidir. Fakat bu gerçekçilik, onun şiirlerinde yer yer lirik bir ifadenin hâkim olmasına mani değildir. Aşağıdaki mısralar, bu lirizmin örnekleridir:

*Fakat cidâl-ı hayatın bütün bu gulgulesi;
Kalanların acı, ölmüşlerin acıklı sesi;
Zaman zaman göğe yaprak nisâr eden eşcâr;
Zemin zemin yere hâlîçeler yayan ezhâr;
Bahâra karşı tuyûrun garîb nevhaları;
Şikâr önünde vuhûşun mehîb sayhaları;
Bedâyi'yle bahârân, şedâidiyle hazân,
Bu şi'r-i hilkatî inşâd eden durur her ân:
“Bekayı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;
Çalış çalış ki beka sa'y olursa hakkedilir.” (s. 211).*

Burada varlığın bütün unsurları tekrar sayılır. Fakat bu varlıklar daha önce bu şekilde sayılmamışlar, belirtilmemişlerdi. Bu kısımda hem gerçekçilik, hem de lirizm görülmektedir. Âkif'in gerçekleri, lirik bir şekilde ifade etmesi enteresan bir durumdur.

Âkif, olaylar karşısında tarafsız değildir, hattâ sübjektif bir tavır alır. Onun hayata gerçekçi bir bakışı olduğu, fakat taraflı bir tutumu olduğu söylenebilir. O, gerçekçilik ve sübjektiflik gibi birbirine zıt iki duyguyu şahsiyetinde barındırır. Burada Âkif'in sübjektifliğinin, gelişi güzel bir duygusallık olmadığını, şairin doğrudan, idealden, sosyal değerlerden yana tavır aldığını söylemek lâzımdır. O, yanlışlar karşısında şiddetli bir öfke duyar ve bu öfkesini, bu hiddetini, şiirlerinde açıkça ortaya koyar. Bütün gücüyle insanları, toplumları düzeltmeye, uyandırmaya uğraşır.

Âkif, fikrini belirtirken çok tesirli mısralar yaratmıştır. Bu tesiri sağlamak için Türkçenin bütün imkânlarından faydalanmıştır. Sokak Türkçesi, deyimler, ünlemler, edatlar, yarım cümleler, hitabet üslubu, yukarıdaki manzumede de görülen unsurlardır. Küfür ve argoyu da başarılı bir şekilde, ustaca kullanır. Manzum hikâyelerinde, konuşmalarda, diyaloglarda gördüğümüz bu özellikler, yukarıdaki şiirde de mevcuttur. Yukarıdaki şiirde doğrudan doğruya küfür ve sövmenin olmadığı, daha edebî bir ifadenin bulunduğu görülmektedir. Fakat alay, istihza, hicivle dolu olan bu öfkeli üslup da, bazen küfürden daha ağır bir söyleyiş kazanmaktadır. Bu şiddetli üslupla Âkif'in, yanlış bir kader ve tevekkül anlayışına sahip olan insanı, oldukça sert bir şekilde hırpaladığı görülmektedir. Âkif, fikrini daha iyi ortaya koyabilmek ve öfkesini iyice belirtmek için, hicvin yanında mübalağa, tezat, mecaz gibi sanatları da kullanmıştır.

Âkif'in insan iradesi ve kader meselesine bakışı, Namık Kemal'i hatırlatmaktadır. Namık Kemal, Hürriyet Kasidesinde insan azminin ve iradesinin dünyayı döndürecek güçte olduğunu söylemektedir.

*Eder tedvîr-i âlem bir mekînün kuvve-i azmi
Cihan titrer sebât-ı pâ-y-ı erbâb-ı metânetten (Namık Kemal 1978: 180).*

Namık Kemal, gayretli insanın kadere meydan okuyacak güçte olduğunu söyler. Onun bu tavrı, Âkif'in görüşü ile büyük bir benzerlik gösterir:

*Felekten intikam almak demektir ehl-i idrâke
Edip tezyîd-i gayret müstefîd olmak nedâmetten (Namık Kemal 1978: 180).*

Her ikisi yazarın ortak tavrı, güçlü insan tipini tasvir etmeleridir.

Mehmet Âkif'in bütün öfkesi, dini yanlış anlayana yöneliktir. Onun bu tutumu, Ömer Seyfettin'in yaklaşımıyla da paralellik gösterir. Ömer Seyfettin de hikâyelerinde dini yanlış anlayan, yanlış ve zararlı uygulamalarda bulunan anlayışı, öfkeli bir şekilde hırpalamaktadır. Bu bakımdan, Âkif'in Fatih Kürsüsünden adlı manzumesi ile, Ömer Seyfettin'in Beynamaz, Hâtiften Bir Sada adlı hikâyeleri arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Her iki yazar da, edebî bir üslupla, edebiyatın bütün imkânlarını kullanarak, yanlış buldukları fikirleri ve davranışları eleştirmişler; bu noktada hiciv, alay, tezat, mecaz, ironi, mübalağa gibi unsurları kullanmışlar; zararlı buldukları fikirler ve davranışlar karşısında sübjektif bir tavır takınmışlardır.

Âkif, dünya meselelerinin çözümü için dinden hareket etmiş, bütün problemleri dinî bir bakışla tahlil etmiştir. Fakat Âkif'te din ile ilim birleşir ve beşerî bir hal alır. Hattâ hayatın kendisi olur. Kader meselesi de bunlardan biridir.

Bütün bu özellikler Âkif'in zeki ve sentez kabiliyetine sahip bir insan olduğunu gösterir. Tasvirlerinde ayrıntıya dikkat etmesi, mücerredî müşahhaslaştırması, kıvrak, akıcı ve zengin bir Türkçe kullanması, şiddetli hicivlerle öfkesini ortaya koyması gibi hususlar, bu zekânın belirtileridir. Son olarak Mehmet Âkif'in bu manzumedeki özelliklerini gerçekçi bir bakış, sübjektif ve taraflı bir tavır, edebî, yer yer lirik bir üslup olarak sıralayabiliriz.

Kaynakça

Mehmet Âkif ERSOY. Safahat, Hazırlayan Ertuğrul Düздаğ, Edisyon Kritik, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987 (Metindeki alıntılarda belirtilen sayfa numaraları, bu baskıya aittir).

Mehmet KAPLAN. "Süleymaniye Kürsüsünden Bir Parça", Şiir Tahlilleri 1, Dergâh Yayınları, 18. baskı, İstanbul 2003.

NAMIK KEMAL. "Hürriyet Kasidesi", Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II, Hazırlayanlar Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978.

KENDİ ŞİİR ANLAYIŞININ DIŞINA DÜŞMÜŞ BİR ŞAİR: MEHMET ÂKİF'İN POETİK GÖRÜŞLERİ IŞIĞINDA SANATINA BİR BAKIŞ

Cafer GARİPER*
Yasemin KÜÇÜKCOŞKUN**

20. yüzyıl Türk edebiyatının dikkate değer sanatkarlarından biri olan Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936), edebî eserlerini geleneğin öne çıkardığı şiir formunda ortaya koyma yolunu seçer. Ancak o, içinde yaşadığı çağın etkisiyle bu manzum söyleyişleri, asıl edebî zevkinin ve estetik anlayışının dışına düşen retorik içinde, daha çok manzum hikâyeler şeklinde yazmak durumunda kalır. Böyle bir tavır, onu, şiirin estetik düzleminden uzaklaştırırken düzyazının anlamı açıkça veren, öğretici, faydacı ifade alanına yaklaştırır. Oysa poetik görüşlerinden ve çevresinin anlattıklarından ilk gençlik yıllarından itibaren Muallim Nâci'yi, ünlü İran şairleri Ömer Hayyam, Sâdî ve Hâfız'ı zevkle okuduğu, sanat endişesiyle hareket ettiği anlaşılmaktadır. Fakat zamanla o, yaşadığı dönemin problemleri içerisinde asıl şiir anlayışından uzaklaşmak zorunda kalır. Lirik ve estetiği öne alan şiirler yerine retorik öne alan faydacı, öğretici manzum hikâyeler, tiyatro tekniğine yaklaşan diyaloglar yazma yoluna gider. Bu yazımızda, sınırlı bilgiyle de olsa, onun poetik görüşleri ışığında “*asıl vâdim*” şeklinde nitelediği sanat anlayışıyla ortaya koyduğu sanat arasındaki farkı belirlemek, sanatının üzerinde pek durulmamış bu yanını aydınlatmak çabası içerisinde olacağız. Diğer yandan da onun sanatını poetik görüşleri ışığında *saf şiir* anlayışı çerçevesinde yorumlamayı ve anlamlandırmayı, kalem ürünlerinin karakteristik yapısını ortaya koymayı hedeflemekteyiz.

Mehmet Âkif'in sanatı ve sanat anlayışı zaman zaman tartışma konusu olmuştur. O, bugüne kadar kişiliği, fikirleri ve eserleri üzerinde çokça durulmuş bir sanatkarıdır. Onun sanatı ve sanat anlayışı hakkında farklı görüşler getirilmiştir. Biz, kişiliği ve düşünce dünyasını önceleyen yaklaşımlardan farklı olarak şairin sanatı üzerinde durmak arzusundayız. Onun sanatı hakkında yaşadığı dönemden bugüne kadar çeşitli değerlendirmeler yapılmış, kendisi de dâhil olmak üzere döneminin bazı sanatkarları sanatının çeşitli yanları üzerinde durmuştur. Fakat burada bu tartışmaların ve görüşlerin bir değerlendirmesini yapma çabasına girmeyeceğiz. Doğrudan onun kalem ürünlerinin poetik görüşleri ışığında şiir sanatı bakımından eleştirel bir değerlendirmesine gitmek düşüncesiyle hareket edeceğiz.

Edebiyat eserlerinin incelenmesinde ve eleştirisinde çoğu kez düşülen hatalardan biri olarak sanatkar merkezli okumalarla sıkça karşılaşılmaktadır. Sanatkarın kişiliği, hayata bakış açısı, dünya görüşü ve ideolojisi, hatta biyografisi çoğu zaman estetik değer önüne geçmektedir. Bazı gruplar tarafından yüceltilen, tabulaştırılan sanatkarlarla karşılaşıldığı gibi, bazı gruplarca da körlük noktalarında unutulmuş sanatkarlar bulunmaktadır. Oysa edebiyat araştırmasında esas olan metindir. Bu sebeple metin merkezli okumalara ihtiyaç vardır. Metin merkezli okumalarda sanatkara has özellikler geri plana düşerken sanat değeri taşıyan metin öne çıkar. Her şeyden önce edebiyat incelemesinde şuna karar vermeliyiz: Biz sanatkarın kişiliği, fikirleri ve hayatı üzerinde mi inceleme ve araştırma yapmaktayız, yoksa sanat eserinin üzerinde mi? Şüphesiz burada sanat eseri ağırlık kazanmak durumundadır. Sanatkar üzerinde yapılacak araştırma da sonuçta sanat eserini anlamlandırmak için-

* Yrd. Doç. Dr., SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: gariper@fef.sdu.edu.tr

** Arş. Gör., SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

dir. Durum böyle olunca edebî metin üzerinde yapacağımız tespit ve değerlendirmelerin daha objektif ve tarafsız bir şekilde gerçekleşmesi mümkün olur. Aksi takdirde ön kabullerin belirlediği bir inceleme ve eleştiriden kurtulamamış oluruz. Bu bakışla aslında Tevfik Fikret'e ait bir metinle Mehmet Âkif'in kaleminden çıkan bir metnin, Nâzım Hikmet'e ait bir metinle Necip Fazıl'a ait bir metnin kişilere bağlı sübjektif yorumunun önemli ölçüde önüne geçilmesi metin merkezli okumayla mümkün olacaktır. Türk edebiyatının ihtiyaç duyduğu okuma da bundan başkası değildir.

Dürüstlük ve samimiyet etrafında beliren başlıca kişilik özellikleriyle hayatının son yıllarını ülkesinden uzakta geçirmiş olması birleşince bu durum, *İstiklâl Marşı* şairini efsanevî kişiliğe büründürmüş, âdeta adı etrafında bir tabu oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu tabu, eleştirel aklı dışlayarak sanatı hakkında rahat hüküm vermeyi de güçleştirmektedir. Hâlbuki kendi gerçekliğinin dışına çıkararak tabulaştırma, kişiye yapılan haksızlıkların başında gelir. Zira, böyle bir tavır, kişiyi bilinmezliğin içinde kaybetme tehlikesini doğurur. Bu, kişiyi kutsallığın ulaşılmazlığına yükseltip yok saymaktan başka bir şey değildir.

Türk edebiyatında son dönemlerde Mehmet Âkif'in şahsında şair, yüksek etik değerlerin ve erdemın sembolü olarak anlam kazanmıştır. Fakat şiir ne etik değerlerin taşıyıcısıdır ne de insanlara erdemli olmayı öğretmekle yükümlüdür. Pekâlâ, etik değerler bakımından yüceltilen bir sanatkârın kalem ürünleri toplumun hiç de onaylamadığı insanî durumları şiir sanatının merkezine alan bir şairin kalem ürünlerinden sanat gücü bakımından daha düşük olabilir. Bunu Charles Baudelaire veya Orhan Veli'nin bazı şiirleriyle ahlâkçı bir şairin eserleri üzerinde yapılabilecek küçük bir karşılaştırma göstermeye kâfidir. Öyleyse burada şiir sanatına yaklaşırken sanat dışı ön kabullerin aşılması gereği vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, her şeyden önce bizim üzerinde duracağımız yapı metin olmalıdır. İnsan olarak sanatkâr ve onun kişilik özellikleri ayrı bir araştırma-inceleme konusu durumundadır. Hatta böyle bir araştırma-inceleme yararlı da olabilir. Fakat sanatı açıklamaz. Yalnızca sanat esrini anlamlandırmada katkı sağlar.

Sanat eserini, şiiri belirli bir anlayışa bağlı kalarak değerlendirmek mümkündür. Fakat sanat eserinin, şiirin genel geçer bir bakış açısı yahut poetik görüş çerçevesinde değerlendirilmesinden pek söz edilemez. Sanat eserleri, şiirler değişik bakış açıları, anlayışlar ve edebiyat teorileri çerçevesinde ele alınabilir. Biz burada Mehmet Âkif'in poetik düşüncelerine dayanarak sanatı hakkında görüş getirirken *saf şiir anlayışına* bağlı kalarak hareket etmek düşüncesindeyiz. Çünkü belirli bir anlayışa bağlı kalmadan yapılacak tespit ve görüşler, sübjektif değerlendirmelerden öteye geçemeyecektir.

Mehmet Âkif, estetik değeri yüksek sanat eserleri ortaya koymak yerine devrinin sosyal ve siyasî şartları içerisinde toplum problemlerine eğilmeyi tercih eder. İmparatorluğun dağılma sürecinde medeniyetimizin içine düştüğü krizi aşması için birtakım çareler arama yoluna gider. Bunu yaparken de o, dinî tarafı güçlü, hurafelerden arınmış, Batı medeniyetinin temel dinamiklerini kavramış bir aydın kimliği ile düşüncelerini, tespit ve teşhislerini ortaya koyma yolunu seçer. Mensup olduğu toplumun mustarip insanların acılarını ruhunda duyan şair, gazete ve dergi yazıları yanında manzum eserlerine de söz konusu problemleri taşıma ihtiyacını duyar. Bazen mahalle kahvehanesinin içine, bazen yetim bir çocuğun kimsesizliği üstüne, bazen hasta insanın dertlerine, bazen de sokakta yaşanan hayata, cephede verilen mücadeleye, kısacası insanı ve çevresini kuşatan bütün hayata sanatını açma yolunu seçer. Sezai Karakoç'un da ifade ettiği gibi, metafizik alana pek girmeden, hayatın bizzat kendisini gerçekçi bakışla eserlerinin merkezine alır. Onun bir ciltte toplanan yedi manzum kitabı, yaşadığı toplumu ve onun problemlerini, natüralist anlayışa yaklaşan dikkatle, geniş olarak aksettiren bir ayna gibidir.

Mehmet Âkif, Doğu edebiyatlarında görülen şeklinden çok, Batılı dikkatle yaşanan hayata yaklaşır. Yüzyıllardır yaşanan hayatı soyutlaştıran, hatta önemsizleştiren Doğu geleneği, öte dünyada yaşanacak hayatı öne almış, bu dünyanın problemlerini, ayrıntıda kalan yanlarını pek görmek istememiştir. Eskiler her an çıkarılabilecekleri kiralık evde oturuyormuşçasına, yaşadıkları mekânı, dünyayı sahiplenememiş gibidirler. Bunda tasavvuf felsefesiyle birlikte göçer evli yaşama tarzının içinden gelmenin rolünün olduğu da düşünülebilir. Yenileşme ile birlikte, özellikle Şinasi'nin gazete yazılarıyla gündelik hayat, yazının konusu olmaya başlar. Problemlerimizin üzerinde durulur, hayatın bizatihi kendisi önemsenir. Hayata yukarıdan bakan, bu dünyalı olmaktan çok ödünçlenmiş bir ömrü sürdüren insan, yerini yavaş yavaş bu dünyalı insana bırakır. Gittikçe insanımızın ayağı yere basmaya başlar. Batılılaşma süreci içinde birçok aydınımız gibi Doğu-Batı arasında yer alan Mehmet Âkif'e ve sanatına yaklaşırken bunu gözden kaçırmamak gerekir. Zira dikkat edildiğinde onun sanatının Batılı realist ve natüralistler gibi hayatı, hem de yaşanan gündelik hayatın çeşitli yönlerini ve problemlerini konu edindiği ve önemseydiği görülür.

Doğu geleneğinin hikmet tarafıyla Batı'nın modern sanat anlayışlarını birleştirmeye çalışan Mehmet Âkif, sosyal muhtevalı eserler bütünü ortaya koyar. Toplumcu anlayışa bağlı olarak içinde yaşadığı geniş halk kesiminin meseleleri onu yakından ilgilendirir. Yaşanan hayata realist, hatta yer yer realizmi de aşan natüralist

bir bakışla yönelir. Nitekim kendisi de bir ankete verdiği cevapta, “*Nazımınla bugün yürümek istediğim gaye, rezâil-i ictimaiyemizi ortaya koyup halkı bunlardan tenfire çalışmaktır*”¹ derken natüralist anlayışla olan bağına açığa vurmuş olur. Sosyal bünyede yüzyıllardır varlığını sürdüren problemlere zaman zaman ironiyi varan bir dikkatle yaklaşır.² İnsanlara ve yanlış davranış şekillerine sert eleştiriler getirir. Ancak o, bunları yaparken çareler aramayı ve çözüm yolları teklif etmeyi de ihmal etmez. Ona göre çözüm Batı’nın gelişmiş bilimi ile İslâm medeniyetinin özünü kaybetmeden buluşmasında yatmaktadır. İnanç sisteminin hurafelerle boğulmuş yapısından arındırılarak saf şekline dönmesini arzulayan Mehmet Âkif, Batı’nın bilim ve fennini de almak gerektiği düşüncesindedir. Batı’yı körü körüne kabullenmek veya onu tamamen reddetmek şeklindeki eğilimlerin dışında olan bu sentezci anlayış, devri için yol gösterici ve gerçekçidir. İslâm inanç sisteminin özünün Batı’nın bilimiyle birleşmesi gerektiği fikri, onun devrine sunduğu medeniyet planındaki teklifidir. Ancak o, toplumun daha sıradan meseleleriyle de ilgilenir. Sokaklar, insanlar, aileler, kadınlar, çocuklar sürdürdükleri hayat ve problemleriyle onun sanatında yer bulurlar. Dönemi içinde, bir bakıma kendisinin yaygınlaştırdığı, manzum hikâye tekniğini kullanarak toplumla ilgili tablolar çizer. Bu tablolarda meseleleri içerisinde yoğrulmuş insan vardır. O, bu insan meselelerine çözüm yolları arar ve “*bunu kendini ıstırap çeken fakir halktan ayırarak, nutuk söyleyerek gerçekleştirmez, halkın içine girer, onun dardını, sıkıntısını yaşar ve onun dili ile ifade eder. Halkın konuşması, sohbet, argo ve öfkeden bezginliğe kadar değişen bütün tonlarıyla şiirlerini meydana getirir.*”³ Bunlar Mehmet Âkif’in manzumelerinin canlı hayat sahneleriyle dolmasına zemin hazırlar. “*Onun şiirinde; herhangi bir tiyatro, bir romanda rastlayacağımız meselelerden çok fazlasını buluruz. Âkif, yaşadığı devirden aldığı bu zengin malzemeyi, sanatıyla da süsleyerek orijinal bir hâlde koyar.*”⁴

Mehmet Âkif, bütün bu sosyal ve siyasî planda gelişen düşünceleri, toplumun aksayan yanlarını ve çeşitli problemleri, düzyazı şeklinde ortaya koyacakken manzum olarak ifade alanına döker. Bunu yaparken de dikkatli bir gözlemci kimliğiyle içinde yaşadığı hayata eğilir. O, bu hayatın çeşitli cephelerine yansıyan görüntüş şekillerini birer tablo hâlinde canlandırmasını bilir. Sosyal ve yer yer siyasî düşüncelerle desteklenen bu tablolar, çoğu zaman birer manzum hikâye, bu hikâyelerin birleşmesiyle de kurgusu bakımından hikâye ve romanı, kimi zaman da manzum tiyatroyu hatırlatan bir forma bürünür. Bu sebeple bir yazısında Mehmet Kaplan, *Safahat*’ı manzum romana benzeterek şunları söyler: “*Sokak, ev, kulübe, saray, meyhâne, câmi, köy, şehir, fakir, zengin, dindar, dinsiz, cılız, pehlivan, korkak, kahraman, halk, yüksek tabaka, münevver, cahil, yerli, yabancı, Avrupa, Asya, ticaret, siyaset, harp, sulh, şehircilik, köycülük, mâzi, hâlihazır, hayal, hakikat, hemen hemen her şey, Âkif’in duyuş ve görüş sahnesine girer. Ve bunları yalnız şiirin değil, edebiyatın bütün ifade vasıtalarıyla anlatır: Tasvirler yapar, portreler çizer, hikâyeler söyler, fıkralar anlatır, konuşmalara başvurur, vaaz eder. Komik, trajik, öğretici, hamasî, lirik, hakîmâne her edâyı, her tonu kullanır. Bu suretle Âkif, şiirin hududunu nesir kadar, edebiyat kadar genişletir; hatta edebiyatı da aşar, onu hayatın ta kendisi yapar.*”⁵

Mehmet Kaplan’ın yaptığı bu tespit ve değerlendirme Mehmet Âkif’in manzum eserlerinin kadrosunun önemli bir tarafını verir. Daha ilk bakışta da anlaşılacağı gibi, bu konuların büyük bir kısmı şiirin tematik dünyasının dışında kalır. Buna rağmen Mehmet Âkif, düzyazının konu düzlemi içinde yer alan birçok problemi, manzum hikâye ve hatta dramatik sanata çıkan ifade araçlarıyla şiir formunda dile getirme yolunu yeğler. *Safahat*’ta *Hasta, Mahalle Kahvesi, Seyfi Baba, Küfe, Azim, Kocakarı ile Ömer, Dirvâs, Köse İmam, Âsım, Süleymaniye Kürsüsünde* ve *Fâtih Kürsüsünde* başta olmak üzere bu tür çok sayıda manzum hikâye, anekdot, diyalog ve fıkrayla karşılaşılır. Nitekim araştırmacılar arasında Mehmet Âkif’in eserlerinin bu yanına dikkat çekenler olduğu gibi,⁶ onun manzum hikâyelerini hikâye inceleme metoduyla ele alarak kitap hacminde çalışmaya yapan da bulunmaktadır.⁷

Mehmet Âkif’in kalem ürünlerinden seçtiğimiz örnek metinler bize bu konuda fikir verecektir. O, *Meyhane*’de sosyal bir yaraya parmak basar. *Meyhane*’ye şiirsel söylemle başlayan sanatkar, metnin ikinci bendinden sonra şiirsel söylemin yerini manzum hikâyeye bırakır. Bu anlatımda erkeğin çalışmayıp vaktini meyhanede içki içerek geçirmesi, çocuklarını ve eşini ihmal etmesi; diğer yandan toplum içerisinde sosyal statüsü düşük kadının eşi ve meyhanedeki diğer erkekler tarafından aşağılanması hikâye edilir. Realist-natüralist

1 Sezai Karakoç, Mehmed Âkif, Diriliş Yayınları, İstanbul 1985, s. 33.

2 [Mehmet Âkif [Ersoy]], “Mehmet Âkif’in Cevabı”, Servet-i Fünûn, nr. 1429, 2 Teşrin-i Evvel, 1335/ 2 Ekim 1919, s. 360; Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyatı, (Haz. İsmail Hakkı Şengüler), Hikmet Neşriyat, C. 5, s. 306

3 Bu konuda bkz: İnci Enginün, “Mehmet Akif’te Irony”, Ölümlünün 50 Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1986, s. 211-223.

4 İnci Enginün, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, 2. baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991, s. 147.

5 Bilge Ercilasun, Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler 1, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 61.

6 Mehmet Kaplan, Şiir Tahlilleri I, 6. baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1978, s. 174.

7 Age, a.y. ; Orhan Okay, Sanat ve Edebiyat Yazıları, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, s. 147; Şerif Aktaş, Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi I (1860-1920), Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s. 187; Bilge Ercilasun, Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler 1, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 52.

bakışla meyhaneyi tasvir eden, orada sürdürülen yaşama tarzını dikkatlere sunan anlatıcı, sosyal hayatın ayrıntılarını ve arızalarını meyhane çevresinde dile getirir. Buna göre ailenin bir kızı ve bir de oğlu vardır. Kız, evlenme çağına gelmiştir, fakat sarhoşun kızı diye ona hoş bakılmaz. Erkek çocuk ise, babası okul masraflarını karşılamadığı için, çalışkan olmasına rağmen okuldan atılır. Kadın, küçük yaştaki oğlunun ısrarlı soruları üzerine, üç gündür eve gelmeyen eşini aramak amacıyla mahalleden bir adamın refakatinde akşam saatlerinden sokağa çıkar. Sonunda eşini bir meyhanede bulur. Çevresinden yardım bekleyen bakışlarla şunları söyler:

*“Herif! şu hâlîme bak, merhametli ol azıcık...
Bırak o zıkkımı, içtiklerin yeter artık.
Efendiler, ağalar, siz de bir nasihat edin,
Sizin de belki var evlâdınız...”*

Fakat kadının bu sözleri ve çarpınışları orada bulunan içkili adamlar üzerinde hiçbir olumlu etki yapmaz. Hatta kadını aşağılayan erkek bakış açısının belirmesine zemin hazırlar:

*“– Hasan, ne dedin?
– Bırak, köpoğlu kadın amma çalçeneymiş hâ!
– Benimki çok daha fazlaydı.”
– Etme!
– Elbet ya!
Onun için boşadım. Sen işitmedin mi Halim?
– Kadın lâkırdsı girmez kulağıma zâti benim.
Senin kadın dediğin âdeta papuç gibidir:
Biraz vakit taşınır, sonradan değiştirilir.”*

Çevresindekilerin sözlerini duymayan kadın konuşmasına devam eder ve sonunda eşi,

*“Kadın bu sözleri duymaz, tazallum eylerdi;
Herif mezar taşı tavrıyla sâde dinlerdi;
Açıldı ağzı nihâyet, açılmaz olsa idi!
Taşıp döküldü, içinden şu lâ’net-i ebedî:
– Cehennem ol seni orospu, git: Boşsun!”⁸*

der. Çevresindekiler sarhoş adamı ayıltmaya çalışırken bu sözleri işiten kadın düşer bayılır.

Görüldüğü gibi bu manzume toplumu kuran temel öğelerden biri olan ailenin çürümüşlüğünü içki ve meyhane çevresinde dikkatlere sunar. Kadının sosyal hayatın içinde erkek egemen topluma bağlı olarak aşağılanmışlığı metindeki yerini alır. Yazar, natüralist anlayışa yaklaşan dikkatle kadının toplumun içerisindeki yersizliğini gözler önünde canlandırır. Yukarıda aktardığımız sözlerin formunu dönüştürerek tiyatro oyunu olarak sahnelemek mümkündür. Bu metnin şiir olup olmadığından çok, tiyatro yahut hikâye metni olup olmadığı tartışılabilir. *Meyhane*, konusu ve konunun ele alınışı itibarıyla hikâye, hatta bazı kısımlarıyla tiyatro sanatı içerisinde değerlendirilmeye müsaittir. Metnin olay örgüsüne sahip olması, bir çatışmayı bünyesinde taşıması, kişilerin karşılıklı konuşmaları, mekân, zaman öğeleri, bir anlatıcının bulunması ve bu anlatıcının belirli bir bakış açısına sahip olması *Meyhane*’yi manzum hikâye yapar. Aslında düzyazıdan yalnızca mısra sonlarındaki ses benzerlikleri ve aruz ölçüsüyle ayrılır. Cümleler yan yana dizileceği yerde alt alta dizilmiştir. Bu metinde şiir sanatının temel öğeleri durumundaki imgelemden ve poetik dilden söz etmek pek mümkün değildir.

Meyhane’yi şiir sanatının dışında bırakan temel öğelerden biri, şiiri kanatlandıracak imge düzlemine sahip olmamasıdır. Düzyazıda bile zaman zaman başvurulan “[i]mge, gerçekliğin kaba ve ihlal edici kuşatmasından sıkılan ruhun; sonlu, sınırlı ve iğreti olandan; sonsuz, sınırsız ve aşkın olana açılmasıdır.”⁹ Oysa Mehmet Âkif’in kalem ürünlerinin önemli bir kısmında olduğu gibi, *Meyhane* manzumesinde de imgelemlerle karşılaşmıyoruz. O, dış dünyaya ait gerçekliği yıkıp yeni ve üst bir gerçeklik inşa etmenin değil, realist-natüralist bir bakışla yaşanan hayatın içindeki çarpıklığı vermenin peşindedir.

Şiir, her şeyden önce dil sanatıdır. Standart dili, kullanmalık dili bir üst dile taşıma ve dönüştürme işidir. Modern dilbilim çalışmalarının sunduğu imkânlar şiir dilinin oluşumu ve çeşitli işlevleri üzerinde yeniden düşünülmesine zemin hazırlar. Berna Moran’ın da belirttiği üzere yirminci yüzyılın başlarında *Rus Formalistleri*, bir şiire şiirsel nitelik kazandıran temel unsurun dil olduğunu ileri sürerler. Onlara göre, edebiyat eserinin görevi gerçeği yansıtmak değil, onu değişik bir şekilde algılatmaktır. Biz, gündelik hayatta dili alışkanlıkla kullanırız ve onun farkına varmayız. Oysa şair bu dili bozar, büker, kuralları çiğner, alt üst eder, yeni bir düzenle tekrar kurar. Bu şaşırtıcı başkalık bizi silkeler, uyandırır ve dile getirdiği her ne ise, onu yeni bir gözle

8 Himmet Uç, Mehmet Akif ve Hikâye San’atı, Ankara 2000.

9 Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, (Haz. Orhan Okay-Mustafa İsen), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 30-31.

görmemizi sağlar. Kafiye, belirli seslerin tekrarı, ölçü, söz diziminde yapılan değişiklik ve farklı söyleyiş gibi unsurlarla dil dikkatimizi üzerine çeker, kendi düzenlenişini öne çıkarır. Böylece şairin gerçeklik karşısındaki tutumu değil, dil karşısındaki tutumu önem kazanır.¹⁰ Mehmet Âkif'in Safahat'ı dolduran birçok manzumesinde olduğu gibi, *Meyhane*'de de böyle bir yapıyla karşılaşıldığı pek söylenemez. Dikkatimiz dilin kendisinde değil, anlatılan hikâye ve gerçekliğin yansıtılışı üzerinde toplanır.

Rus formalistlerine göre mantık örgüsünün belirlediği kullanmalık dil ile şiir dili birbirinden farklıdır. Çünkü şiir dili, kullanmalık dili yıkar ve yeni bir sistem kurar. Ferdinand de Saussure'un dilbilim alanına getirdiği *gösteren / gösterilen* ayırımından yola çıkan Roman Jakobson, bir iletişim eyleminde altı ögenin yer aldığı söyler ve bunu şöyle gösterir:

Bağlam
Bildiri

Gönderici ----- *Alıcı*

İletici
Kod

Bu şemada bildiririnin bütün anlamının bildiri ögesinde toplanmasında diğer bütün ögelerin de katkısı bulunur. Eğer bildiri beş ögeden birine değil de bildirinin kendine yönelikse o zaman fonksiyon şiirsel olur. Bir bildirim işleminde bildirinin dil düzeni diğer ögelere yönelişten daha ağır basıyor ve bildirinin kendini ön plana çıkarıyorsa bu bildirinin esas fonksiyonu şiirselidir.¹¹ Çünkü, ancak bu düzlemde dilin kendisini gerçekleştirdiği yapıda şiir, kendi anlamını kendisinin üretmesi imkânını bulur. Bu da şiiriyeti kuran temel unsur durumundadır. Burada J. Kristeva'nın '*şiir dilini, öteki dilleri içine alan bir dil olarak değil, 'dilsel kodun sonsuzluğunun yayılımı' olarak*' görmesi ile E. Coseriu'nun şiir dilini "*dili kullanım türlerinden biri olarak değil, adeta*" dile ait bütün imkânların gerçekleştiği bir dil olarak değerlendirmesi anlamlıdır.¹² Oysa Mehmet Âkif'in manzum kalem ürünlerinin önemli bir kısmında bildiri kendi dışındaki ögeye ya da ögelere yöneliktir. Bu da manzumelerin poetik ifadenin dışına düşmesine yol açar.

Yeni Eleştiricilerden A. Tate ve C. Brooks'a göre sanatın bir de bilgi değeri tarafı vardır. Bu, bilimin ve felsefenin verdiği gerçeklik bilgisinden farklıdır. Bilim ve felsefenin söyleneni açık bir şekilde anlatması beklenir. Bilim ve felsefe hayatın karmaşık gerçekliğini yansıtamaz. Zira sanat eserinde karşılaştığımız fikirler ve önermeler bilim eserindeki gibi kalmaz; başka önermeler, imgeler, paradokslar vb. ile nitelendirilir, değişikliğe uğratılır. Dilin böyle yansıtılmalı olarak kullanılması ve kazandığı karmaşık anlam, çok yönlü karmaşık gerçekliği ve bunun yaşantısını ifade edebilir. Ama *Yeni Eleştiriciler* bu bilginin ilmî bilgidenden değişik, hayatın karmaşıklığını veren filozofça bir bilgi olduğu görüşünü taşırlar. Onlara göre "[e]ser, ancak sanat eseri olarak işlevini yaptığı zaman, estetik dışı amaçlara hizmet edebilir."¹³ Bu dikkatle Mehmet Âkif'in manzum eserlerine yaklaşıldığında çoğu kez dilin yansıtılmalı kullanılmadığına, dilin doğrudan ifade imkânlarına başvurulduğuna ve düşüncenin estetik ögeden önce geldiğine şahit oluruz. Bu da onun kalem ürünlerinin önemli bir kısmının şiir sanatının dışında kalmasına yol açar.

Onun *Ressam Haklı* başlıklı manzumesinde de durum bundan pek farklı değildir:

*"Bir zaman vardı ya târîh-i mukaddes modası...
Yeni yaptırdığı köşkün büyücek bir odası,
Mutlaka eski tesâvîr ile ziynetlensin,
Diye, ressam aratır hayli zaman bir zengin.
Biri peydâ olarak, 'Ben yaparım', der kolunu
Sıvayıp akşama varmaz, sekiz arşın salonu
Sıvar ammâ ne sıvar! Sâhibi der:
- Usta, bu ne?
Kıpkızıl bir boya çektin odanın her yerine!
- Bu resim, askeri basmakta iken Fir'avn'ın,
Bahr-i Ahmer yarılıp geçmesidir Mûsâ'nın.
- Hani Mûsâ be adam?
- Çıkmış efendim karaya..."*

10 Ramazan Korkmaz, *İkaros'un Yeni Yüzü* Cahit Sıtkı Tarancı, Akçağ yayımları, Ankara 2002, s. 274.

11 Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 179.

12 Age, s. 179-181.

13 Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, İstanbul (ts), s. 73.

Fir'avun nerde?

- *Boğulmuş.*
- *Ya bu kan rengi boya?*
- *Bahr-i Ahmer a efendim, yeşil olmaz a bu da!*
- *Çok güzel levha imiş! Doğrusu şenlendi oda!”¹⁴*

anlaşılacağı üzere bu metin ironik bir dille kaleme alınmış, küçük hikâye ile fıkra arasında, daha çok fıkra-ya yaklaşan mısralardan kurulmuştur. Şüphesiz anlatma esasına bağlı bu metni, mısra sonlarındaki ses uyumu ve aruz ölçüsü şiir yapmaya yetmez. Metni hiç güçlük çekmeden düzyazıya aktarmak mümkündür. Bu metinde de cümleler yan yana dizileceği yerde alt alta dizilmiştir. Onun kalem ürünlerinde anlatma esasına bağlı metinlerde sıkça başvurulan anlatma tekniklerinden diyalog, tahkiye, tasvir ve tahlile çokça rastlanır.¹⁵ *Ressam Haklı* manzumesi de bu çerçevede anlam kazanır. İmgeden, poetik dilden ve söylemden söz etmek yine mümkün görünmüyor. Oysa şiirden söz edebilmek için her şeyden önce poetik yapının kurulması gereği vardır. Pekâlâ, manzum bir metin şiir olma özelliğine ulaşamaz iken, düzyazı formunda bir metin poetik özellik kazanabilir. Bunun örneğini mensur şiir (düzyazı şiir)de görmek mümkündür.

İleri sürdüğümüz görüşü örneklendirmesi bakımından *Safahat*'tan çok sayıda manzum hikâye bulmak mümkün. Bu çerçevede *Âsım*'dan aktaracağımız sokağın dilinin ifade imkânlarını edebî metne taşıyan şu manzum söyleyiş tam bir diyaloga dönüşür. Manzume, tiyatrodaki az rastlanacak kadar yaşanan hayati somut şekilde yansıtılabilecek yapıya sahiptir:

- *Vay hocam! Vay gözümün nûru efendim, buyurun*
- Hangi rüzgârdır atan sizleri?.. Lûtfen oturun!*
- Mütehassirdik efendim, ne inayet! Ne kerem!*
- Öpmedik affediniz...*
- *Çok yaşa... Lâkin... Veremem.*
- *Bütün İstanbul'un ağzında gezen elleriniz,*
- Bize naz etmese olmaz mı, efendim? Veriniz.*
- *Döktüğün dillere bittim, seni çok sözlü seni!*
- *Ayda, âlemde bir olsun aramazsın Köse'ni.*
- *Bu herif öldü mü, sağ kaldı mı, derler de, ayol,*
- *Baba dostuysam eğer kalkıp ararlar bir yol.*
- (...)¹⁶

Mehmet Âkif, bu diyalogla manzum olarak sokağın dilini ve insanını konuşma üslûbu ve tavrıyla edebî eserin dünyasına sokar. Türk edebiyatında aruzun sokağın diliyle bu kadar rahat uyum sağladığı metinle pek az karşılaşılır. Fakat bu metin de şiir olmaktan uzaktır. *Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar* başlıklı yazısında çağdaşı Ahmet Hâşim'in de ifade ettiği gibi, şiir, düzyazıya çevrilemeyen nazımdır.¹⁷ Yukarıya aktardığımız metin parçası cümle yapısı olarak şiirden çok düzyazıya yaklaşır. Bu metni düzyazıya aktarmanın ve düzyazıya ait anlam çıkarmanın güç olması şöyle dursun, boşuna bir emek olur. Zira metin düzyazıya o kadar yakındır.

Burada standart dil - şiir dili ayrımını hatırlamak gerekir. Standart dil, verili dil olarak çoğu kez açık ve tek anlama sahiptir. Oysa şiir dili verili dili aşarak yeni anlam katmanlarıyla çoğul anlamlar üretmeye yatkındır. Ahmet Hâşim'in *Merdiven* şiiriyle Mehmet Âkif'in üzerinde durmaya çalıştığımız manzum metni üzerinde yapılacak küçük bir karşılaştırma bile bize bu konuda aydınlatıcı bilgi verir. *Merdiven*'de şair,

- Ağır, ağır çıkacaksın bu merdivenlerden,*
- Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak,*
- Ve bir zaman bakacaksın semâya ağlayarak...*
- Sular sarardı... yüziün perde perde solmakta*
- Kızıl havâları seyret ki akşam olmakta...*
- Eğilmiş arza, kanar, muttasıl kanar güller;*
- Durur alev gibi dallarda kanlı bülbüller,*
- Sular mı yandı? Neden tunca benziyor mermer?*
- Bu bir lisân-ı hafidir ki rûha dolmakta,*
- Kızıl havâları seyret ki akşam olmakta...¹⁸*

14 Berna Moran, Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 175.

15 Age, s. 107.

16 Bu konu için bkz. Ö. Faruk Huyugüzel, "Mehmet Akif'in Âsım'da Başvurduğu Anlatım Vasıtaları ve Teknikleri", Ölümünün 50 Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1986, s. 31-52.

17 Age, s. 299.

18 Ahmet Hâşim, "Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar", Bütün Şiirleri, Dergâh Yayınları, İstanbul 12-7, s. 71.

derken, daha ilk mısralardan başlayarak,
Ağır, ağır çıkacaksın bu merdivenlerden,
Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak,
Ve bir zaman bakacaksın semâya ağlayarak!

bizi bir belirsizliğin içinde bırakır. Oysa *Meyhane* manzumesinden aktaracağımız şu mısralar açıktır ve okuyucuyu tereddüt alanında bırakmaz:

“Canım sıkıldı dün akşam, sokak sokak gezdim;
Sonunda bir yere saptım ki, önce bilmezdim.
Bitince bir sıra ev, sonra bir vîrâne,
Dikildi karşıma bir han kılıklı meyhâne:
(...)
– Kuzum Dimitri, bu akşam biraz ziyadece ver...
– Ziyâde, anladık amma ya içtiğin şişeler?
– Çizersin...
– Öyle mi? Lâkin silinmiyor çetele!
Bakin tavan tebeşirden görünmez oldu...
– Hele!”¹⁹

Çünkü bu mısralar poetik söylemin belirsizliğine ve çoğulculuğuna sahip değildir. *Merdiven* şiirinde, *Âsım*'dan aktardığımız metne kıyasla, geniş bir katman oluşturan çoğulculuk ve belirsizlikle karşılaşırız. Şiirsel anlam şu veya bu olabilecek ikili, üçlü yapıda karşımıza çıkar. *Âsım*'da böyle bir durumla karşılaşılmaz. Bir yazısında Hilmi Yavuz'un ifade ettiği üzere, “*Michel Riffaterre, Semiotics of Poetry*'de okuma bağlamında iki anlam düzeyi ayırteder: mimetik anlam ve hermeneutik anlam. Mimetik anlam düzleminde okur, dilsel imleri, birincil olarak göndermeleri ile kavrar. Jakobson'un şiirde gönderme işlevinin öne çıktığını söylediği durumdur bu: Okur, göndermeler düzleminde kavrayabildiği sürece sorun yoktur. Ama, ya birtakım belirsizlikler sözkonusuysa? Ya, bildirişim gerçekleşmiyorsa? Daha somut söylersek: ya, im'lerden bir bölüğü, göndermeler düzleminde anlamlandırıldıklarında, garip ya da çelişik sonuçlar veriyorlarsa? Dahası, şiir, gönderme işlevini ne kertede gerçekleştirirse gerçekleştirsin mimetik okuma (anlam) düzeyinin bazı sorunları olacaktır. Şiirin bir ses (uyak, ritm) düzeni, (varsa) bir ölçüsüye da bazı retorik öğeleri vardır –kuşkusuz, bunları birer im olarak, gönderme düzleminde anlamlandırma sözkonusu değildir. Dolayısıyla, şiiri öte bir düzeyde, hermeneutik düzeyde okumak ve anlamlandırmak gerekiyor.

Riffaterre, yazımsal olgunun metin ile okur arasında bir diyalektik bağıntı kurduğu düşüncesindedir. Okur, şiirde anlamın doğrudan değil, dolaylı olduğunu bilecek, şiirin bir 'bütünlüğü' olduğunu kavrayacaktır. Okuma, şiirde bu bütünlüğün araştırılmasıdır. Öyleyse, diyor Riffaterre, okur bu bütünlüğü kavrayabilmek için gönderme düzlemindeki açık anlamı bir yana bırakmalı, şiirdeki imlerin dolaylı olarak dile getirdikleri bütünlüştürücü etmeni kavrayabilmelidir.”²⁰

İşte burada genelde şiir sanatının, özelde Mehmet Âkif'in kalem ürünlerinin yerinin ve anlamının belirlenmesi gerekmektedir. Mehmet Âkif'in kalem ürünlerinde genellikle anlam açıktır ve belirli bir durumu, düşünceyi yahut duyguyu ifade eder. Anlam metinde doğrudan yer alır. Kendi sanatını değerlendiren Mehmet Âkif de bu yazdıklarının şiir olmadığını, manzume olduğunu farkındadır. O, zaman zaman kendi sanatı hakkında bazı değerlendirmelerde bulunma ve poetik görüşlerini ortaya koyma ihtiyacı duyar. Fevziye Abdullah Tansel, onun yayımlanmadan kalan ilk dönem manzumelerinden birinde, şiir konusundaki düşüncelerini dile getirdiğini ifade eder. Söz konusu manzume,

“Müstakbel-i şi'rimin açık mı
Şair olamam, o belli zaten
Bir nâzım olur muyum acep ben
Nesrimde rekâket olmasaydı
Evvelce gözüm de dolmasaydı
Hiç nazma temayül eylemezdim
Bir sadece beyt söylemezdim
Heyhât bir iptilâ imiş bu
Ben bilmez idim, hatâ imiş bu.”²¹

19 Ahmet Hâşim, *Bütün Şiirleri*, (Haz. İnci Enginün-Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul 1987, s. 91

20 Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, (Haz. Orhan Okay-Mustafa İsen), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 27-28.

21 Hilmi Yavuz, *Yazın Üzerine*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1987, s. 120.

şeklinde. Bu söyleyişin üzerinde duracak olursak onun, gençlik yıllarından itibaren kalem ürünlerini şiir sanatı bakımından değerlendirme yoluna gittiğini görürüz. Kendi kendine şiirin geleceğinin açık olup olmadığını soran Mehmet Âkif, daha baştan kendisinin *şair* değil *nâzım* olabileceği hükmüne varır. Hatta *nâzım* olması da şüphelidir. Şiir yazmaya kalkışmasını hata olarak kabul eder. Yukarıdaki mısralara göre manzum eserler yazmaya yönelmesi düzyazısının *kuru* ve *tatsız* olmasından kaynaklanmaktadır. Manzum eserler yazmaya başladığında durumun farkına varan Mehmet Âkif, kendi ifadesiyle, yazık ki “*bir iptilâ*”ya yakalanmış ve manzum söz söylemeyi bırakamamıştır. Sonunda o, manzum söz söylemeyi hata olarak kabul eder. Bu ifadelerden onun düzyazının sınırları içinde kalması gereken söz varlığını manzum olarak söylemeye yönelmiş olmasının yanlışlığını gördüğünü çıkarmak mümkündür. Mehmet Âkif’in burada manzum söz söylemeyi “*iptilâ*” olarak görmesi devri için oldukça yerinde ve anlamlıdır. Bizim kültür dünyamızda manzum söz söylemek o kadar ileri götürülmüştür ki,

“Allah *Dieu*, gökler *cieux*, yer *tere*, *commencer* *ibtidâ*
Dâim toujours, bâkî éternel, enfîni bî-intihâ”

gibi söyleyişlerin yer aldığı manzum sözlük bile kaleme alınmıştır.²² Bu tür çalışmalara ölçü ve kafiye sınırları içerisinde kalarak şiir gözüyle yaklaşmak, şiir sanatı bakımından hiç de doğru olmayacak, manzumcilikle şiiri bir birinden ayırt edememeyi getirecektir.

Safahat’ın başında yer alan okuyucularına seslendiği şu mısralar, onun poetik görüşü durumundadır:

“*Bana sor sevgili kârî’ sana ben söyleyeyim*
Ne hüviyette şu karşında duran eş’ârım:
Bir yığın söz ki, samimîyeti ancak hüneri;
Ne tasannu’ bilirim, çünkü, ne sanatkârım.
Şi’r için ‘göz yaşı’ derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
Ağlarım, ağlatamam; hissedirim, söyleyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!
Oku şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;
*Oku, zîrâ onu yazdım, iki söz yazdımsa.”*²³

Bu mısraları tevazu ifadesi olarak yorumlamak da, onun sanatı için anahtar ifadeler olarak görmek de mümkündür. Doğrusu, bu poetik ifadeler onun tevazuunu göstermenin yanı sıra sanatının önemli bir tarafını aydınlatacak türdendir. Bir yandan sanat bilmediğini ve sanatkâr olmadığını, bu sebeple kalem ürünlerinin bütün hünerinin samimiyetinde toplanan “*bir yığın söz*” olduğunu söylerken, diğer yandan Tanzimat sonrası Türk edebiyatının ikinci neslinden itibaren gelen aşırı duyarlılıkla şiirin gözyaşıyla eşleştirilmesi çerçevesinde manzumelerini aczinin gözyaşları olarak görmesi anlamlıdır. Bu söyleyişle o, manzumelerinde aranabileceksa şiirselliğin ancak samimiyetinde ve aczinin ifadesinde aranabileceğinin bilgisini verir. Çünkü o, çözümlü içerisindeki mensubu olduğu medeniyetin ve insanının acılarını iç dünyasında derinden hissetmekte, bu acıları söze dökmekten başka bir şey yapamamaktadır.

İtiraf başlığı altında o,
“Safahat’ımda, evet, şi’r arayan hiç bulamaz;
Yalnız, bir yeri hakkında: ‘Hazin işte bu!’ der
- Küfe? Yok. Kahve? Hayır. Hasta? Değil. Hangisi ya?
*- Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder!”*²⁴

derken yine sanatını değerlendirmiş olur. Onun “*Safahat’ımda, evet, şi’r arayan hiç bulamaz*” sözü, tevazudan çok kendi sanatına bakışını gösterir. Bu mısraları tevazu dışında yorumlayacak olursak Mehmet Âkif’in yazdıklarını pekâlâ gerçek anlamda şiir olarak görmediğini çıkarabiliriz. Zira o, yukarıya aktardığımız metinde ilk mısradaki *Safahat*’ta şiir olmadığını söylerken son mısradaki *Safahat*’taki kalem ürünlerini *nâzım* olarak nitelendirir. Böylece şiirle nazım arasına fark koymuş olur. Doğrusu da budur. *Nâzım*, kafiyeli ve ölçülü sözdür. Şiir, nazmı aşar, yukarıda üzerinde durmaya çalıştığımız gibi, başka özelliklere de ihtiyaç duyar. Mehmet Âkif, bunun farkındadır.

22 Fevziye A. Tansel, Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları: 1, Üçüncü Basım, - 1991, s. 21.

23 Yusuf Halis Efendi, Miftâh-ı Lisan, İstanbul 1266 (1850)’den akran: M. Kayahan Özgül, Seke Seke Ben Geldim Sekmeler -I, Hece Yayınları, Ankara 2008, s. 168.

24 Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, (Haz. Orhan Okay-Mustafa İsen), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 3.

Onun sanatı, realist bir anlayış üzerine oturur. Hayatın gerçekliğini yansıtmaya peşinde olan Mehmet Âkif, *Fatih Kürsüsünden* manzumesinde şöyle seslenir:

“- Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim;
İnan ki: her ne demişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihânda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!”²⁵

Poetik anlayışını da sergileyen bu söyleyiş onun sanat ve yaşanan gerçeklik karşısındaki tavrını açıkça gösterir. O, sanat merkezli bir anlayışı ve estetiği önceliklelemiştir. Gerçekliğin arayışı içerisinde. Bu da kalem ürünlerinin önemli bir kısmıyla şiir sanatının dışına düşmesini getirir.

Buraya kadar ele almaya çalıştığımız görüş ve problemler, Mehmet Âkif’in sanatının genel çizgileriyle bilinen karakteristik özelliklerini ve kendi sanatını değerlendirmeye yöneliktir. Ancak, onun sanatını sosyal konulara açmadan önce ferdi şiirler kaleme aldığı gençlik dönemi ürünleri de vardır. Onun bu dönemi pek bilinmemektedir. *Safahat*’ın dışında kalan, birçoğu kaybolan bu şiirler, onun ilk kalem tecrübeleri arasında yer alır. Mehmet Âkif’in sanatını ve edebî kişiliğini değerlendirebilmek için, kaynakların oldukça sınırlı bilgi verdiği bu dönemi üzerinde de durmak gerekecektir.

Mehmet Âkif’in on dört on beş yaşlarında şiire ilgi duyduğu yıllarda beğendiği ve etkisi altında kaldığı şairlerin başında Muallim Nâci gelir. Bu yıllarda o, daha çok Muallim Nâci’nin klâsik şiir estetiğini sürdürdüğü gazel tarzında kalem ürünlerini devam ettirir.²⁶ Bir yandan da Ziya Paşa, Abdülhak Hâmit, Recaizâde Mahmut Ekrem gibi ferdi duyguları işleyen, lirizmi öne alan sanatkarlar onun dünyasında yer tutmaya başlar. Bu arada Farsçasını geliştirmesiyle erken dönemde okuduğu ve etkisi altına girdiği sanatkarlara Şeyh Sâdi (1213-1292) ve Şirazlı Hâfız (?- 1390) da katılır. İlerleyen zamanla onun zevki daha çok Şeyh Sâdi üzerinde durur. Bir taraftan da Fransızcasını ilerleten Mehmet Âkif, Fransız şiirini ve romanını okur. Fransız edebiyatından onun üzerinde dikkate değer etki yaratan sanatkarlar arasında şiiriyle Alphons de Lamartine (1790-1867)’i, romanlarıyla Emile Zola (1840-1902) ve Alphons Daudet (1840-1897)’i anmak gerekir. Aslında o, sanat hayatının hiç değilse başında, lirizmi öne alan Hâfız’la öğreticiliği eserlerinin merkezine koyan Sâdi arasında yaşadığı bölünmeye benzer şekilde, Fransız edebiyatı karşısında da bir parçalanmayı yaşamış görünmektedir. Çünkü romantik Lamartine ile natüralist Emile Zola ve Alphons Daudet sanat anlayışı bakımından farklılık gösterir.

Burada Mehmet Âkif’in sanatının önemli bir tarafıyla klâsik edebiyatın lirik damarından beslendiğini çıkarmak güç değildir. Neo-klâsik sanatkar kimliğine sahip Muallim Nâci tarzında gazeller yazması böyle bir fikre gitmemizi kolaylaştırır. Sonra buna hikemî şiiri eklemek gerekecektir. Çünkü ilk gençlik yıllarında okuduğu ve etkisinde kaldığı sanatkarlar arasında Ziya Paşa da yer alır. Nitekim o, “[b]en arkadaşlarıma yüzer beyitli mektuplar yazardım. Ziya Paşa üslûbunda terki-i bendim, terci-i bendim vardı. Fakat bugün bunların bir mısraı bile hatırımda kalmamıştır. Kendimi milletimin huzurunda gördüğüm gündenbergi sanattan ziyade cemiyeti düşünmek istedim.”²⁷ demektedir. Son yıllarında hayatını Mısır’da geçirirken, “vatan hasreti, yaşlılık ve hastalığın doğurduğu ızdırabla yazdığı *Gece*, *Secde* ve *Hicran* adlı şiirlerde sosyal meselelerin yerine mistik-lirik bir havanın estiğini gören dostu: ‘Hayret, siz vadiyi değiştirmişsiniz.’ dediği zaman ona şu cevabı verir: ‘Benim asıl vâdim bu idi. Ben şiirlerimi cemiyete faydalı olsun diye yazdım.’”²⁸

Yukarıda alıntıladığımız “[k]endimi milletimin huzurunda gördüğüm gündenbergi sanattan ziyade cemiyeti düşünmek istedim” cümlesiyle “[b]enim asıl vâdim bu idi” cümlesi birlikte düşünüldüğünde onun “asıl vâdim” dediği sanat anlayışında değişikliğe gittiği açıklık kazanır. *Safahat*’a yaklaşırken bu iki ifadeyi anahtar ifadeler olarak almak gerekir. Orhan Okay’ın ifadesiyle “şairliğini iradesi dışında bir ‘iptilâ’ kabul eden Akif, bu iptilâsını iradesiyle içtimâi meseleler istikametine çevirmiş olur.”²⁹ İşte onun sosyal muhtevalı manzumeleri de bu alanda ortaya çıkar. Bu çerçevede ilk gençlik yıllarında etkisine girdiği sanatkarlar arasında yer alan ve hikemî yolda manzum hikâyeler yazan Şeyh Sâdi’yle onun kalem ürünlerinin bağının kurulması güç olmaz. Şeyh Sâdi’nin sanatının felsefî-hikemî tarafı onda toplumun aksayan yönlerini ifadeye yönelir. Devrin ilgi çekici bir özelliği olarak şiirde estetiği önceleyen Yahya Kemal’de rindâne lirik söyleyişle Hâfız ağırlık kazanırken, Mehmet Âkif’te öğretici hikâyeler yazan Sâdi öne çıkar.³⁰

Burada onun yukarıda kaydettiğimiz “[b]en şiirlerimi cemiyete faydalı olsun diye yazdım.” cümlesinden de hareketle onun sanatını Ahmet Midhat Efendi’nin sanatıyla birlikte düşünmek yerinde olacaktır. Ahmet

25 Age, s. 125.

26 Age, s. 192.

27 Fevziye A. Tansel, Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları: 1, Üçüncü Basım, - 1991, s. 9-10.

28 Orhan Okay, Sanat ve Edebiyat Yazıları, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, s. 178.

29 Age, s. 179.

30 Age, s. 178-179.

Midhat Efendi, “-‘Sizin eserleriniz arasında edebî olanlar hangileridir?’ sorusuna verdiği karşılıkta şöyle der: *Ben ‘edebî’ sayılacak hiçbir eser yazmadım. Çünkü benim eserlerimin çoğunu yazdığım sıralarda, memlekette edebiyattan anlamayanlar nüfuzumuzun bilâ-mübalağa yüzde doksan dokuzunu teşkil ediyordu. Benim emelim de, ekseriyete hitap etmek, onların dertlerine tercüman olmağa çalışmaktı. Zaten ‘edebiyat’ yapmağa ne vaktim, ne de kalemin müsait değildi. Edebiyatı Hâmitlere, Ekremlere, yani erbabına bıraktım. Fakat ne yalan söyleyeyim, eğer elimde olsaydı, onları da, o devirde ‘edebiyat’ yapmaktan men ederdim. Çünkü bence, nüfusun yüzde doksan dokuzu koyu cehaletten tamamiyle kurtulamamış olan bir memlekette, henüz en aydınlık ve basit fikirleri bile sökemeyen kimselere ‘edebî’ eser vermek, karnını doyuramamış bir kimseye meyve ikram etmek kadar garip bir hareketti.’³¹*

Görüldüğü gibi Ahmet Midhat Efendi, estetik değeri olan eser kaleme almak yerine halkı eğitecek ve bilgilendirecek hikâye ve romanlar yazmayı tercih etmektedir. Bunda da başlıca sebep, eser verdiği dönem içerisinde, henüz halkın sanat eserini anlayacak seviyeden uzak olduğunu düşünmesidir. Öğretici ve eğitici kimliğiyle Ahmet Midhat Efendi’ye yaklaşan ve onunla benzer yazgıyı paylaşan Mehmet Âkif ise mensup olduğu toplumu uyandırmak, ona yararlı olmak için yazma yolunu seçer. Bu da estetiği önceleyen bir sanat değil, faydayı öne alan bir sanat kurmasına yol açar. Nitekim kendisi de “Edebiyat” başlıklı yazısında, “*Şiir için, edebiyat için ‘süs’, ‘çerez’ diyenler var. Karnı tok, sırtı pek milletlere göre bu söz belki doğrudur. Lâkin bizim gibi aç, çıplak milletlere süsten çerezden evvel giyecek, yiyecek lâzım. Onun için ne kadar süslü, ne kadar tatlı olursa olsun libas hizmetini, gıda vazifesini görmeyen edebiyat bize hiç söylemez. Hele ‘sanat sanat içindir. Sanatta gaye yine sanattır, edebiyatta edebiyattan başka bir gaye aramak sanatı takyîd etmektir’ gibi yüksek nazariyeler bizim idrakimizin pek fevkindedir.’³²*

derken konuya Ahmet Midhat Efendi gibi yaklaşır. Midhat Efendi’nin *cehalet* kavramı çevresinde yaklaştığı probleme o, *yoksulluk* çerçevesinde yorum getirir. Midhat Efendi, toplumun büyük kısmı cehalet içindeyken estetiği öne alan sanat yapılamayacağını söylerken Mehmet Âkif, yoksul toplumun önceliğinin estetiği öne alan sanat olmadığını ifade eder.

Bütün bunlar, yaşadığı dönemin şartları içinde Mehmet Âkif’in halka yararlı olmak için “*asıl vâdim*” dediği şiir anlayışının dışında etik değerlere bağlı, öğretici, eğitici manzum hikâyeler kaleme almak zorunda kaldığını gösterir. Böylece o, sanatın merkezinde *yer alması gereken estetik kaygı yerine faydayı öne çıkarmış olur. Kâzım Yetiş’in de ifade ettiği gibi, “(…) Âkif, edebiyatta faydayı birinci plana almakta ve onu kökü olan ‘edeb’le beraber düşünmektedir. Şiirini inandığı, gerçekleşmesini umduğu ideali için kullanmaktadır. Bu ideal, Nâmık Kemal’de olduğu gibi cemiyete yeni bir şekil vermek değildir. Milletimizin asırlarca inandığı, yaşadığı aslî hüviyetine yeniden kavuşmasıdır. Bunun için insanımızı silkelemek, sarsmak, içinde bulunduğu ve kendisini yiyip bitirecek olan hallerden kurtarmak ister ve şiirini buna vâsita kılar. Aslında ona ve şiirine cemiyet kurbanı gözüyle bakılabilir.’³³*

Burada Kâzım Yetiş’in Mehmet Âkif’i kastederek “*ona ve şiirine cemiyet kurbanı gözüyle bakılabilir*” sözü oldukça anlamlıdır. Zira Mehmet Âkif, şiir ortaya koyabilecek kabiliyete sahipken sosyal ve siyasî davalar uğruna sanatının estetik düzlemin dışına düşmesini göze almıştır.

Sermet Sami Uysal’ın aktardığına göre bir sohbet sırasında Yahya Kemal, Mehmet Âkif için, “*o İslâmın ahlâk ve akaidinin şairidir. İslâmın şiirinin şairi değildir. İslâmın şiirlerinin şairi olsaydı, vaiz gibi değil, şair gibi şiirler yazardı.’³⁴* der. Bu bakışta çağdaşı Yahya Kemal’in onun hakkında “*o İslâmın şiirinin şairi değildir*” derken Mehmet Âkif’i gerçek anlamda şair saymadığını çıkarmak mümkündür. Sonra Yahya Kemal’in “*İslâmın şiirlerinin şairi olsaydı, vaiz gibi değil, şair gibi şiirler yazardı*” şeklinde getirdiği eleştiri de gözden kaçırılmamalıdır. Gerçekten de edebiyatı toplumun manevî eğitiminde en iyi araç olarak gören ve kendisini daima bir kalabalığın karşısında hisseden Mehmet Âkif, eserlerinde ahlâk değerlerini, çalışmayı, sağduyuyu, iyiliği, yardımlaşmayı, insanî değerleri öne çıkarır. Doğruyu ve güzeli anlatır. Toplumun karşılaştığı problemleri gündeme getirir, çözümler arar. Açıklamalar yapar, muhakemelerde bulunur, öğretici olmak ister. Bunları çoğu zaman camide vaaz eden bir insan gibi yapar. Onun, manzumelerinin bir kısmıyla birlikte, *Süleymaniye Kürsüsünde* ve *Fatih Kürsüsünde* adlı eserlerinin adları bile bu konuda fikir verir.

Şiir, musikî sanatı gibi, daha çok insan ruhunun dalgalanışlarının peşinde olan bir sanattır. Düzyazı ise hayatın, iç yaşantı kadar, hatta ondan da çok dış dünyada sürdürülen yaşama alanının peşindedir. İşte içlerinde

31 Sâdî etkisi için bkz: Fevziye A. Tansel, Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları: 1, Üçüncü Basım, - 1991, s. 17-20; Tunca Kortantamer, “Mehmet Akif ile Sadi”, Ölümünün 50 Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1986, s. 89-134.

32 Kâmil Yazgıç, Ahmet Midhat Efendi, Hayatı ve Hâtıraları, İstanbul 1940, s. 24-25’den aktaran Cevdet Kudret, Edebiyatımızda Hikâye ve Roman, Varlık Yayınları, İstanbul 1968, s. 33-34.

33 Mehmet Âkif, “Edebiyat”, Sebülü’r-Reşad, C. 8-1, aded: 183, s. 9; Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyatı, (Haz. İsmail Hakkı Şengül), Hikmet Neşriyat, C. 5, s. 217.

34 Kâzım Yetiş, Mehmet Âkif’in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1992, s. 8.

Mehmet Âkif de olmak üzere şiir formuyla düzyazının ifade alanına giren sahada söz söyleme, sanat faaliyeti bulunma yoluna gitmek isteyen sanatkarların yaşayacağı paradoks burada belirlemektedir. Ortaya konan metin şiirin formunu kullanan düzyazının ifade alanına ait metin olmaktan ileriye gidememektedir. Böyle olunca da ne şiir ne de düzyazı olabilmekte, retorik ifade hâlinde kalmaktadır.

Bugün Mehmet Âkif'in eserleri, gücünü büyük ölçüde düşünceden, bünyesinde barındırdığı fikirlerden alır. Estetik zevki yükselmiş kişilerin şiir okumak istediklerinde *Safahat*'ı okuduklarını söylemek pek mümkün değildir. Tasvir, tahkiye, konuşma sentaksı, sağlam kompozisyon ve aruzun Türkçeye başarıyla uygulanması onun sanatının karakteristik yanlarını kurar. Fakat yazdıklarını çoğu kez şiir yapmaya yetmez. Çünkü o, şiiri araçlaştırır, söylemek istediği sosyal ve siyasî düşünceleri taşıyıcı, etkili ve kuvvetli ifadeye yarayan vasıtaya dönüştürür. Bu da onun sanatını estetik düzlemden uzaklaştırır, şiir cevherini iradesiyle susturmasına yol açar.³⁵ Oysa Welles ve Warren'in de ifade ettiği gibi, "[f]ikir şiirleri de öteki şiirler gibidirler ve fikrî malzeme değerine göre değil, bütünlükte ve sanatkarane yoğunlukta ulaştığı dereceye göre yargılanmalıdır."³⁶ Bu, fikir şiirlerinde bile estetik yapının öne çıkması, edebiyat eserinin sanat değerinin olması anlamına gelir. Artık Mehmet Âkif'in eserlerine yaklaşırken manzumelerinin içinde barındığı fikirlerin kabul gören düşünceler olup olmamasına göre değil, şiirsel niteliğine göre değerlendirilmesi gerekir. Her şeyden önce, bir düşünce adamından mı, kişilik özellikleri yüksek insandan mı, yoksa şiirden mi söz edeceğimize karar vermek durumuyla karşı karşıya olduğumuzu bilmek mecburiyetimiz vardır.

Böyle bir bakışla onun kalem ürünlerine yaklaşmak Mehmet Âkif'i küçültmez. Tersine onun edebiyat dünyasındaki yerini belirlememize, sanatını kendi gerçekliği içinde görmemize yardımcı olur. Bu tür manzumelerindeki dile hâkimiyeti, aruzu Türkçeleştirme gücü, söylemek istediklerini rahatlıkla ifade edebilmesi ve bunlarla birlikte nazım tekniğine hâkimiyetiyle o, kuvvetli bir nazımdır. Bunun yanında Türk edebiyatının özellikle epik türde dikkate değer örneklerini veren şairlerinin başında Mehmet Âkif gelir. Kalem ürünleri arasında şiir seviyesine yükselip de zamana kalacak olanlar onu şair yapmaya yeter. Eğer edebiyat araştırmalarında sanatkar merkezli bakışı aşım metin merkezli okuma ve yorumlara geçebilirsek sanat eserini daha doğru ve isabetli anlamlandırma imkânına kavuşmamız mümkün olacaktır. Sanatkar merkezli okumaların getirdiği problemleri aslında bugün Necip Fazıl'dan Nâzım Hikmet'e kadar çok sayıda sanatkârda yaşamaktayız.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, üzerinde anlaşılmalı bir şiir tarifinden yahut anlayışından söz etmek pek mümkün değildir. Değişik bakış açıları ve anlayışlar çerçevesinde şiire yaklaşmak mümkündür. Bu da fen bilimlerinin kesinliğini taşımayan edebiyat biliminin problem alanlarından biri olarak önümüzde durmaktadır. Böyle bir durum, sanatkar için olduğu kadar edebiyat araştırmacısı ve eleştircisi için de problem oluşturmaktadır. Fakat böyle bir yapı aynı zamanda yeni imkânlar sağlaması bakımından avantaj olarak da değerlendirilmeye müsaittir. İleri sürmeye çalıştığımız bu görüşlerin dışında da şiir sanatına yaklaşacak olanlar çıkacak, Mehmet Âkif'in manzum ürünlerini şiir olarak değerlendirenler bulunacaktır. Hatta kendi içinde tutarlı olmak kaydıyla tezlerinin geçerliliğini gösterecek argümanlar geliştireceklerdir.

Bütün bunlarla birlikte esasen burada Mehmet Âkif'in kalem faaliyetinin tamamen şiir sanatının dışında kaldığını da iddia etmek durumunda değiliz. O, zaman zaman nazım tekniğine ve dile olan hâkimiyetiyle samimi duygularını birleştirerek lirik, epik söyleyişe ulaşır. Bu tür söyleyişlerinde kuvvetli ifadelerle şiir atmosferini kurmasını bilir. Onu *Safahat*'ın büyük kısmını dolduran manzum hikâye ve diyaloglarıyla değil, şiirsel söyleme ulaştığı ilk dönem eserleriyle; *Leylâ*, *Gece*, *Secde*, *Hicran*, *Âsım*'ın *Çanakkale şehitlerine* olan kısmı, *Bülbül* ve *İstiklâl Marşı* gibi kalem ürünleriyle; hayatının son yıllarında Mısır'da iken yazdığı ferdi, tasavvufi duyusu ifade eden şiirleriyle³⁷ şair saymamız doğru olacaktır. Onda mevcut olduğu anlaşılmalı şiir yazma gücü, hayatının son yıllarında "asıl vâdim" dediği sanat hayatının başına dönmesine yol açacaktır. Nitekim ortaya koyduğu manzumeleriyle onu gerçek anlamda şair saymama eğilimi içinde olan Yahya Kemal de *İstiklâl Savaşı* içinde yazdığı *Kurdun Dışısı ve Yavruları* başlıklı yazısını *İstiklâl Marşı*'nın son mısraı ile bitirir.³⁸ Bu da Yahya Kemal'in bakışıyla Mehmet Âkif'in dikkate değer şiir tarafının olduğunu gösterir. Ancak bu, başka bir araştırmanın konusudur.

Sonuç olarak Mehmet Âkif'in şiir söyleme kabiliyetiyle dünyaya gelen sanatkarlardan biri olduğunu belirtmemiz gerekir. Fakat yaşadığı dönemin şartları, kendisini her an halkın karşısında hisseden şaire estetik merkezli kalem faaliyetinde bulunma şansını pek tanımaz. Sanat hayatında kurmaya başladığı asıl poetik anlayışının dışına düşmesine yol açar. O, kaleminden daha çok, topluma yararlı olacak şekilde manzum hikâyeler ve diyaloglar yazma, moral değerler yükleme, eğitici ve öğretici olma yolunda kullanır. Böyle bir tavır, kendisinin de zaman zaman ifade ettiği gibi, çoğu kez şiir sanatından uzaklaşmasını getirir. Bu da eserlerinin büyük kısmı-

35 Sermet Sami Uysal, *İşte Gerçek Yahya Kemal - Yahya Kemal'le Sohbetler-*, İnkılâp ve Aka yayınları, İstanbul 1972, s. 99.

36 Şerif Aktaş, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi I (1860-1920)*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s. 190.

37 R. Welles, - A. Warren, *Edebiyat Teorisi*, (Çev. Ö. Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir 1994, s. 102.

38 Fazıl Gökçek, *Mehmet Akif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 236-251.

nın manzum hikâye olmasına zemin hazırlar. Manzum hikâyelerindeki dile ve nazım tekniğine olan hâkimiyeti onu iyi bir şair yerine iyi bir nâzım yapar. Bununla birlikte, az da olsa, sosyal ve siyasî davalardan uzaklaşp ferdi duyarlığa ulaştığında lirizmi ve yer yer epik söyleyişi öne alan kuvvetli şiirler ortaya koymasını bilir.

Kaynakça

- Ahmet Hâşim, *Bütün Şiirleri*, (Haz. İnci Enginün-Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul 1987.
- Aksan, Doğan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, İstanbul (ts).
- Aktaş, Şerif, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi (1860-1920) I*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.
- [Beyatlı], Yahya Kemal, “*Kurdun Dışısı ve Yavruları*”, İleri, nr. 1173, 4 Mayıs 1921, *Eğil Dağlar İstiklâl Harbi Yazıları*, 3. baskı, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1975.
- Cevdet Kudret, *Edebiyatımızda Hikâye ve Roman*, Varlık Yayınları, İstanbul 1968.
- Enginün, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 2. baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991.
- , “Mehmet Akif’te İrony”, *Ölümünün 50 Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1986, s. 211-223.
- Ercilasun, Bilge, *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler I*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahat*, (Haz. Orhan Okay-Mustafa İsen), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- [(Ersoy), Mehmet Âkif,], “Mehmet Âkif’in Cevabı”, *Servet-i Fünûn*, nr. 1429, 2 Teşrin-i Evvel, 1335/2 Ekim 1919, s. 360; *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyatı*, (Haz. İsmail Hakkı Şengüler), Hikmet Neşriyat, C. 5, s. 306.
- , “Edebiyat”, *Sebilü’r-Reşad*, C. 8-1, aded: 183, s. 9-10; *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyatı*, (Haz. İsmail Hakkı Şengüler), Hikmet Neşriyat, C. 5, s. 217-221.
- Huyugüzel, Ö. Faruk, “Mehmet Akif’in Asım’da Başvurduğu Anlatım Vasıtaları ve Teknikleri”, *Ölümünün 50 Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1986, s. 31-52.
- Gökçek, Fazıl, *Mehmet Akif’in Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Kaplan, Mehmet, *Şiir Tahlilleri I*, 6. baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1978.
- Karakoç, Sezai, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, İstanbul 1985.
- Korkmaz, Ramazan, *İkaros’un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- Kortantamer, Tunca, “Mehmet Akif ile Sadi”, *Ölümünün 50 Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1986, s. 89-134.
- Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- Okay, Orhan, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990.
- Özgül, M. Kayahan, *Seke Seke Ben Geldim Sekmeler -I*, Hece Yayınları, Ankara 2008.
- Tansel, Fevziye A., *Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri*, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları: 1, Üçüncü Basım, - 1991.
- Uç, Himmet, *Mehmet Akif ve Hikâye San’atı*, Ankara 2000.
- Uysal, Sermet Sami, *İşte Gerçek Yahya Kemal - Yahya Kemal’le Sohbetler-*, İnkılâp ve Aka [yayınları], İstanbul 1972.
- Wellek, R. - Waren, A., *Edebiyat Teorisi*, (Çev. Ö. Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir 1994.
- Yazgıç, Kâmil, *Ahmet Midhat Efendi, Hayatı ve Hâtıraları*, İstanbul 1940.
- Yetiş, Kâzım, *Mehmet Âkif’in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1992.
- Yahya Kemal [Beyatlı], “*Kurdun Dışısı ve Yavruları*”, İleri, nr. 1173, 4 Mayıs 1921, *Eğil Dağlar İstiklâl Harbi Yazıları*, 3. baskı, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1975, s. 93.

SAFAHAT TARTIŞMASI

Cafer ŞEN*

Fecr-i Âtî Encümeni'nin varlığını devam ettirdiği II. Meşrutiyet devrinde encümen ile dönemin mevcut “*nesl-i hazırâ*” “*devr-i hazırâ*” edipleri arasında, sanat-taklit, sanat-ahlak, yeniler-eskiler hususlarında polemikler yaşanır. Yine Fecr-i Ati ile Selanikli Gençler arasında ise Yeni Lisan hususunda bir kalem kavgaları yaşanır. Bütün bunlardan ayrı olarak mevcut dönemde yayımlanan bazı eserler üzerinde gerek Fecr-i Âtî Encümeni'nin kendi üyeleri arasında, gerekse encümen şair ve yazarlarıyla “*devr-i hazırâ*”, “*nesl-i hazırâ*” edipleri arasında polemikler de yaşanır.

İşte bu polemiklerden biri Fecr-i Ati Encümeni ediplerinden Hamdullah Subhi ile Celal Sahir arasında meydana gelir. *Mehmet Akif*'in *Safahat* adlı eserinin ilk cüzünün yayımlanmasından sonra bir yazı kaleme alan *Hamdullah Subhi* söz konusu tartışmanın başlamasına sebep olur. Bu noktada *Hamdullah Subhi* milli edebiyatın genç şair ve yazarlar arasında mevzubahis olduğu bir dönemde *Safahat*'ın neşrini oldukça önemseyerek *Safahat*'ın yayın hayatına çok mütevazı bir şekilde dâhil olduğunu ifade eder. Yazara göre daha neşri bile gerçekleşmeden aylarca evvel, gazeteleri, kendilerinden bahsettiren “*alâyişkar yaygaracı mecmualar*” yanında *Safahat* yayın hayatına “*sessiz adımlarla*” girer. Şiirin “*tarz-ı telâkkisi gündün güne düçâr-ı teşevvüş*” olarak değiştiği ve “*yüzüne baktıkça güllünlüğü artan bir takım nazariyelerin yol aldığı*” bir zamanda *Safahat*, bu gibi eserler karşısında “*mütabain bir simâ*” ile ortaya çıkar.

Hamdullah Subhi'ye göre *Safahat*'ın şairi “*lisan-ı nazm ile tahkiyenin bizde ilk müessisi*”dir. Lakin şimdiki kadar *Hamid*, her ne kadar manzum tiyatrolar yazsa da bunların dili “*alalede-i tekallümden*” uzak olduğundan oynamak kabiliyetinden tamamen mahrumdur. Oysaki *Safahat*'ın en “*muvaffak parçaları mukalemeleri ihtivâ*” eden bölümleridir. Bununla birlikte *Safahat*'taki manzumelerin “*başlıca meziyetleri tasannûsuz*” ve çok samîmi olmasıdır. *Mehmet Akif* de eserindeki bu gibi manzumeleriyle “*kavmin sunuf u fakr ve sefâleti de dâhil olmak üzere bütün kavmin bir muhibbi*”si olduğunu gösterir. O, okuyucularının karşısına süslenerek bir “*edâ-yı temkîn ve vakar alarak*” çıkar. Bu nedenle o, “*dakikanın icabatına tevfik-i hareket*” eden bir adam değildir. *Mehmet Akif* sade bir ruhla, “*râhim ve serazat*” bir kalp ile halkın arasında dolaşmayı bilir. *Hamdullah Subhi*'ye göre bu oldukça dikkat çekici bir özelliktir. Çünkü içtimai bünyede “*zümre-i mütefekkeri*” ile halkın diğer kısmı arasında “*korkunç bir uçurum*” vardır. Yazar bu noktada Türk toplumunun da Ruslarda olduğu gibi gençleriyle “*maziperest evlâdı*” arasında var olan “*azim bir mübayenet*”in gençlerin aleyhine olduğunu ifade eder. *Hamdullah Subhi*'ye göre *Mehmet Akif* “*sanatının pencerelerini İstanbul'un münsî, ücra köşelerine*” açarak okuyucunun onları sevmesini “*kemâl-i ehemmiyetle telâkki*” etmesini ister. Bununla birlikte *Mehmet Akif*'in şiirini unutulmuş bir sınıfa acımış olması da dikkate şayandır. Yazara göre işte Rusların “*halka gitmek*” diye ifade ettikleri durum budur.

Hamdullah Subhi, büyük şairlerin zamanlarının “*peygamberleri olmak kabiliyetine mâlik*” olduğunu ifade ederek, “*halka gitmenin yolunu bir fikr-i mahsus ile değil fakat tabiatın şevki ile öğrenen*” *Mehmet Akif*'in hiçbir “*hiss-i ihtirâs duymaksızın birbirine galiz sözlerle söven kahve sakinlerini mensup olduğu kavmi hiddet esnasında bu öküz millet diye yâd eden imamı, döşeme tahtalarına tükürdüğü daire şeklinde balgama mümasalar çizen ihtiyarı, bir şafak bir deniz, bir aşk tarif eder gibi kolaylıkla cebri değil fakat mûtat bir kolaylıkla*”

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Öğrt. Üyesi

anlattığını ifade eder. Bu da göstermektedir ki *Mehmet Akif*'e göre “hakikat hangi şekilde olursa olsun lüzumunda zikredildiği takdirde san’atın meşhur mütenasında ahz-ı mevki etmeye” layıktır. İşte bu noktada yazar, “Akif Bey’in pis sözleri kargüzar bir mevkide tutmak neticesi olarak onlara adilikten kurtarabildiği onlara bir sıfat-ı edebîye vermeye muvaffak” olduğunu ifade eder.

Hamdullah Subhi, *Safahat*’ın hayatın bütün yönlerini edebî bir tarzda gösterdiğinden hareketle, edebiyatı “büyük salonlar gibi bir sınıf-ı güzide-i *Safahat* zevvara açık farzetmek hatasında” bulunduğunu ifade eder. Bununla birlikte *Safahat*’ın en büyük değeri bir toplumun “benliğini” okuyucuya “parça parça göstermeye muvaffak” olmasıdır. Onda “İstanbul’un en eski, yani en Türk kısmı Türklük ve İslâmlık ve İbâdî, nesâhih bir şekilde ahz-ı mevki” eder.

Hamdullah Subhi bu noktada “yirminci asırda Edebiyat-ı millîye fikrinin ancak Edebiyat-ı Avam sözüyle eda edilmesi lazım geleceğini iddia edenler beş altı bir senelik bir zamandan beri sanayi-i nefisenin beherinde muhtelif milletlerin gösterdikleri hususiyetlerden haberdar” olmaları gerektiği üzerinde durur. Yazara göre “edebiyet-i millîye” edebiyatın ancak bir kısmıdır. *Hamdullah Subhi* bu noktada *Cenap Şahabettin*’in “darul mualliminde tarihi edebiyata dair verdiği bir konferansta” Türk edebiyatında da “edebiyat-ı millîyenin” başlayacağını ifade ettiğini söyler. Yazara göre işte *Safahat* sözü edilen bu edebiyatın “daha vâsi daha hakiki bir edebiyatın ilk müjdecilerinden”dir. (*Hamdullah Subhi* 1327: 223-229)

Hamdullah Subhi’nin bu yazısına bir diğer *Fecr-i Âtî* azası *Celâl Sâhir* bir yazıyla cevap verir. *Celâl Sâhir* yazısının başlangıcında II. Meşrutiyet siyâsî inkılâbıyla birlikte edebiyatın bir “cürm ü azim” olmaktan çıktığını ifade eder. Yazara göre II. Meşrutiyetle birlikte ümit ve imtiyaz olduğu kadar parlak olmamakla beraber “ihsâs-ı mevcudiyet” etmekten hâli kalmayan bir edebî hayat başlar. Üstelik bu edebî hareket “lisan edebiyat-ı içtimaiyye, gaye-i sanat, dünküler bugünkiler meselelerinden başlayarak, millî edebiyat yeni lisan münakaşatı, sonra *Haluk*’un *Defteri neşri münasebetiyle teati olunan efkâr ve mütalat ile sair mübakesat-ı memasile hep birer hareket-i idealine seza*” olur. Lakin bu edebî hareket ekserisi “fikrine hedefi muayyen bir neşiyet-i muntazamadan ziyâde avere bir koşuşma maliyetinde” görülür. Yazara göre bunun nedeni ise son edebî hareketi meydana getiren “*erbab-ı kalemlerin gençlere mahsus olan irade ve galeyen ve suret-i hassasiyetle mecbul*” olmalarının tesiridir.

Celâl Sâhir daha sonra “*nesl-i hâzıra*” içerisindeki genç ediblerin “*yollarını şaşıracakları*” endişesi ve “*hakikat aşkıyla*” gereken yerde üzerine düşen görevi yapacağını belirtir. Bu noktada yazar, *Servet-i Fünûn*’da *Hamdullah Subhi*’nin *Mehmet Akif*’in *Safahat* isimli eseri hakkında bir makalesinin olduğuna atıf yaparak, bu makalenin neşri üzerine “*prensip taraftarı*” olan gençlerin bir kısmının *Servet-i Fünûn*’u “*mesleksizlikle itham*” ettiğini, bazılarının ise “*Servet-i Fünûn’a birkaç sütun bîtaraf bahseden ‘asar dide bir necâbetin lisân-ı nezihî bile’ yazılmış olan bu makaleyi*” alkışladığını ifade eder. *Celâl Sâhir* bu iki tavra da karşıdır. Çünkü *Servet-i Fünûn* hiçbir zaman “*azâ-yı muharriyesinin nisbeten daha mütaacriz ânâsırdan mürekkep gibi gözüktüğü eski edebiyat-ı cedide devresinde bile muayyen bir meslek-i edebîyenin nâşir ve müdâfi-i efkâr*” olmamıştır. Bununla birlikte *Celâl Sâhir*, *Hamdullah Subhi*’nin makalesinin tarafsız olmadığını da belirtir.

Celâl Sâhir daha sonra *Servet-i Fünun*’un bir “*meslek-i edebî gazetesi*” olmadığı iddiasını açıklar. *Servet-i Fünun*’da “*üdeba-yı cedide namı*” altında yazan ediplerin eserlerine bakıldığında “*udebayı denilen zümre-i güzide hiçbir zaman eşama-ı ili müsterekeyi mâlik şahsiyet-i edebîyelerden mürekkep bir mekteb-i edebî vücuda*” getirmemiştir. Hatta bunların her biri tamamıyla ayrı “*mezîyetler vasf-ı hususilerle mücehhes birer şahsiyet-i edebîye*”dir. *Celâl Sâhir*’e göre bu neslin arasındaki tek ortak nokta “*şark ufuklar*”ına bakan nazarlarının yerine yeni “*nazarlar ikâme*” etmeleridir. Bu nazarlar “*ara sıra garba da bakmakla beraber onun envarını tuhaf ve bir surette tahlil eden bir menşur*” içinde seyredir.

Celâl Sâhir daha sonra bu nesli takip eden *Servet-i Fünûn* ediblerinin ise “*muhid-i içtimailerindeki tahsillerindeki fark-ı küllinin te’siriyle bütün bütün gözlerini garba*” diktığını ifade eder. Onların bu tavrına karşı yeni bir cephe açılır. Yazara göre bu cephe de *Servet-i Fünuncuları* “*garb mukallitliği*” “*ecnebilik*” “*garpten intihal*” gibi suçlamalarla lekelemek ister. İşte bu anda *Servet-i Fünûn* edipleri “*bu hücumun karşısında yek vücud*” olarak onların bu hücumlara “*karşı verdiği cevaplarda fikrin ve meslek ayrılıkları tezahür*” etmez. Böylelikle de “*sathi nazarlar için onları meslek-i edebî erkânı gibi telakki olunmasına imkân hasıl*” olur. Bu nedenle *Celâl Sâhir*’e göre *Servet-i Fünûn* ediplerinin eserleri dikkatle mütalaa edilecek olursa “*edebiyat için hepsini aynı mekteb-i edebî erkânından addetmek mahâl*”dır. *Celâl Sâhir* gözünü garba dönen bir üçüncü nesil olarak yeni bir Edebiyat-ı Cedide olan *Fecr-i Âtî*’yi ise şu ifadelerle ortaya koyar.

“Nesl-i âhir nâmı altında tanıdığım *Fecr-i Âtî* erkânına gelince bunların da hiçbir zaman bir meslek-i edebî teşkil ettikleri iddia olunamaz. Vaktiyle manasını anlamakta güçlük çektiğim “sanat şahsî ve muhteremdir” cümlesini düstûru edebîleri olmak üzere kabul eden gençlerin hepsinde sanatı en çok-ekseriye çok-farklı husûsî bir nokta-i nazardan müşahade ve telâkki meyl-i mütebârizi vardır. Ve fikrimce *Fecr-i Âtî*’nin maddehif ve ma-

tecane bir heyeti edebiyeye şekilde devamını imkânsızlaştıran bu sebep muvaffakiyetsizliğinde saik-i yegânesi olmuştur. Binaenaley Servet-i Fünûn Fecr-i Âtî erkanının yazılarına vasita-i intişar olduğu zamanda bir meslek gazetesi olmamıştır. Hatta dünküler bugünküler mes'ele-i edebiyeninde Fecr-i Âtî azarının tahriren ve şifâhen vaki olan mülâhazâtı bu vahdetsizliğin en aşikâr bir delilidir.”

Celâl Sâhir daha sonra tekrar *Hamdullah Subhi*'nin yazısına dönerek onun “*milli ve mahalli*” renkleri gösteren yazılarının bulunduğunu bu nedenle de “*millilik ve adiliği pek alâ*” fark edebileceğini ifade eder. Yazara göre *Hamdullah Subhi*'nin yazısının bir diğer garip tarafı ise “*san'atın, şiirin faide-i içtimaiye ve ahla-kiyesi taraftârı olup Fecr-i Âtînin o zaman bütün erkânı tarafından tasdik olduğuna sahip olmak gâfletinde*” bulunduğu vakit, fayda için “*sanat nazariyesine müferriz olan ve doğru yanlış hâlâ*” aynı “*kaanatı fikriyesini muhafaza eden Raif Necded Bey bile bu mecmua-yı manzumata bir eser-i şiir sanat namını vermekte tereddüt etmediğini makale-i tenkidiyesininin bütün ahenk-i cereyanıyla ihsas ettiği halde, eski bir Fecr-i Âtî âzâsının buna muârrız mevkide*” bulunduğudur.

Bu noktada *Celâl Sâhir*, *Hamdullah Subhi*'nin makalesini tahlil ve tenkit etmeye başlar. Yazar, *Hamdullah Subhi*'nin *Safahat* için “*etrafında istihkâk ettiği velvele-i sitâyîşi uyandırmakta geciktiğimiz bir kitap*” ifadesine itiraz eder. *Celâl Sâhir*, bu cümlede ifade edilen “*nesl-i âhir*” içerisinde “*Safahat'ı velvele sitâyîşe müstehak görebilecek kadar telakkiyeti edebiyesi celi bir surette değişmiş birini*” tanımadığını ifade ederek, *Safahat'ı* bu şekilde algılayanların kim olduklarının makalede belirtilmemiş olduğuna dikkati çeker. Yazar bu noktada sadece *Raif Necdet*'in “*Mehmet Akif Bey'i gelmiş geçmiş ve belki de gelecek geçecek bütün şairlerin fevkine*” çıkarmak için “*her manzumeyi her mısraında güneşler, inciler bulup göstermekle meşgul*” olduğunu söyler.

Celâl Sâhir, daha sonra *Safahat* gibi bir eserin daha neşredilmeden dönemin gazete ve mecmualarında lisanının “*inhisara*” alınmasını ve esere karşı “*alayışkâr*” bir takım tavırlar takınılmasını eleştiren *Hamdullah Subhi*'ye karşı çıkar. *Celâl Sâhir* bu eleştirileri normal karşılar; çünkü bazı eserlerin mevzuları çok fazla tenkit edilebilir. *Celâl Sâhir* makalesinin ilerleyen bölümlerinde, *Hamdullah Subhi*'nin “*şiirin telakkisi*” nin günden güne “*duçâr-teşevvüş*” olduğu ve şiirin bazılarına göre “*semâda uçan bir şeyi yakalamak*” bazılarına göre ise “*yalnız aşkı terennüm etmek*” gibi algılandığı fikirlerine karşı çıkar. Şiirin yalnız aşkı terennüm etmesi *Celâl Sâhir*'e ait bir poetik görüştür.

Celâl Sâhir, *Hamdullah Subhi*'nin “*Safahat muharririni lisan-ı nazm ile tahkiyenin bizde ilk müessisi*” olduğu, *Abdülhak Hamit* ve bazı takipçilerinin yazdıkları manzum temaşaların ise “*lisan-ı tekellümdan*” pek uzak bulunduğu için oynanmak kabiliyetinden mahrum oldukları iddiasını da gerçekçi bulmaz. Yazar, bu noktada *Safahat* şairinin “*âvâm-ı nasın tekellümünü pek iyi taklide muvaffik olduğunu ve gayet sehl ve seyyal bir lisân-ı nazma mâlik*” olduğunu tasdik etmekle birlikte, *Mehmet Akif*'in “*lisan-ı nazm ile tahkiyenin ilk müessisi*” olduğunu reddeder. *Celâl Sâhir* bu noktada *Tevfik Fikret* ve *Mehmet Emin*'in bazı eserlerinde “*pek muvaffakiyetle tahkiye-i manzumeye muvaffak*” olduğunu ifade ederek *Safahat* şairi için “*müessislik tevcihi*” nin doğru olmayacağı kanısını taşır.

Celâl Sâhir'e göre “*Akif Bey'in manzumelerinin ekserinin tasannusuz oldukları pek vazıh*” bir hakikattir. Zaten, bu eserin “*muhteviyatına bu noktadan itiraz etmek kimsenin aklına*” da gelmez. Bununla birlikte *Safahat* nazımının da “*sunuf fakr ve sefaleti de dahil olmak üzere kevmin bir muhibbi olması, ruhunun sadeliği, bîsadedi hebsi şâyân-ı kabul*” dür. Bütün bunlar o kadar aşikârdır ki “*aksini tasavvur*”, esirin “*müellifine bir bühtan*” olur. Bu noktada *Celâl Sâhir*, *Hamdullah Subhi*'nin, *Safahat* hakkındaki mütalaalarını kısmen isabetli görmekte birlikte bazı yönlerden ondan ayrılır. *Hamdullah Subhi*'ye göre toplumsal bünyede mütefekkirler ile halk arasında korkunç bir uçurum var. Mütefekkirler onları içlerinde “*istihkâr*” ederken, halk bazen “*açıktan açığa istihrah*” gösterir. Yazar bu noktada Ruslarda olduğu gibi kendilerinin içinde buldukları gençler ile mazi düşkünü halk arasında bir ayrılık görür. Bu ayrılık gençlerin aleyhinedir. O, bu noktada sanatkarları “*mevzularının intihabında serbest*” bırakmamanın bir hata olacağını düşünmekle birlikte, insanlığın “*saha-i mahabbet*” vasıtasıyla ölçülebileceğini düşünür. *Hamdullah Subhi*'ye göre *Mehmet Akif* sanatının pencerelerini İstanbul'un üçra köşelerine, unutulmuş sınıflara açar. Bu tavır ise Rusların “*halka gitmek*” diye ifade ettikleri maksadı mütefekkirlerin de yavaş yavaş anlamaya başlamasıdır. *Safahat*'ın yayımlanması işte bu nedenle oldukça önemlidir. Çünkü artık bu noktada Türk edebiyatının “*derke-i tasannu ve pesdiden*” kurtulması “*onun bir alet-i fuhs olacak yerde*” “*mürşit ve münecci bir kuvvet olması*” anlamına gelir.

Celâl Sâhir de *Hamdullah Subhi* gibi Ruslarda olduğu gibi mevcut dönemdeki Osmanlı içtimai yapısında “*zümre-i mütefekkirin*” ve “*avam-ı halk*” arasında bir uçurum olduğunu kabul eder. Bununla birlikte *Celâl Sâhir* milletin ilerlemesi için yeni bir edebiyatın kurulmasına çalışmanın “*büyük bir faide-i içtimaiyeyi temin*” edeceğine inanır. *Celâl Sâhir* bu noktada şiir ve sanatın istiklalini temini için “*bir şeye alet ve vasita olması tarafdar-ı şedidi olmakla beraber*” daha “*şamil bir manayı ihtiva eden edebiyatın avamı da müstefid edecek*”

şeylere malik olmasını” arzu eder. Lakin yine de *Celâl Sâhir*’e göre milletin ilerlemesi, cehaletin ortadan kalkması için edebiyat tek başına yeterli olmayacağı gibi, milletin ilerlemesi ve cehaletin ortadan kalkması için çalışan “bir muharrir, bir nazmı bu fedakârlığının delalet ettiği hub-ı millî ile sanatkâr ünvanına istihkak” yeterli olmayacaktır.

Celâl Sâhir, benzer yolun *Mehmet Emin* tarafından da takip edildiği halde şair tarafından sanatkârane eserler meydana getirildiğini ifade eder. Bu noktada *Mehmed Emin* sanatının pencerelerini yalnız İstanbul’a değil “Anadolu’nun zavallı, yetim ve mahrum-ı nur ufuklarına” açar. Bu pencereden de “bir feyz-i necabet, başka bir ahenk-i mümtaziyet” görülür. *Celâl Sâhir*, *Mehmet Emin*’de “yeni basit olmakla beraber mümtaz yüksek fikirler” *Mehmet Akif*’te de “en faide efkâr” bulur. Bu nedenle *Mehmet Emin* “sanatkâr” *Mehmet Akif* bir “nazım” olarak kalır.

Celâl Sâhir, *Hamdullah Subhi*’nin edebiyatın mevcut dönemde “dereceyi tasannu ve pestîsine ve bir alet-i fahş ve sefahet” olduğu fikrine karşı çıkarak, bu ifadeleri bir edibe yakıştıramaz. Ona göre “bir aşk lisanı olan şiir içtimaiyete hasr-ı elhan etmediği fahş ve sefahet aleti” değildir.

Celâl Sâhir daha sonra *Mehmet Akif*’in eserinde kullandığı dil üzerinde durur. Bu noktada da *Celâl Sâhir*, *Hamdullah Subhi*’yi *Safahat*’daki “tabirat-ı müstehceneyi mazur görücü değil takdir edici bir vaziyette” bulur. Yazara göre bu doğru bir tavır değildir; çünkü hakikat bütün çıplaklığıyla romanlarda görülür. *Mehmet Akif*’in “lisan-ı şiir bu gibi müstehcenatdan daima rencide olacak kadar” bir özelliğe sahiptir. Hâlbuki bir şair “fazilet-i müstekrekeyi meskût geçmek mecburiyetinden” kurtulamaz. Yazar *Mehmet Akif*’in *Safahat*’ında görülen bazı müstehcen şiirlerin “şark ve garb” edebiyatında görülmediğini, bu şiirlerde görülen çirkin kelimelere, tabirlere tenkit yöneltilmediğini ifade eder. *Celâl Sâhir* bu noktada *Hamdullah Subhi*’nin bu tür kelimeleri meşru gördüğünü şu ifadelerle ortaya koyar.

“Bu müstehcen kelimelerin ekserinin *Hamdullah Subhi Bey*’in zannı gibi, lüzum-ı mahalliyesi de yok. Ya’ni hazfiyla eserlerin kıymet-i tahkiyelerinde eksilmeyeceği muhakkak. En büyük kıymeti mütehasir olduğumuz benliğimizi bize paramparça göstermesinde olan *Safahat*’ın bize kendimizi mutlaka parmağımızla burnumuzu karıştırırken, yahut yere balgam fırlatıp bastonumuzla ondan resimler yaparken irae etmesi lâzım değildir zannederim. Mütehasir olduğumuz benliğimiz, büyük ve güzel Türklüğün zemin şiiri olacak başka evsaf ve hâlâtı da elbet vardır.”

Celâl Sâhir daha sonra *Hamdullah Subhi*’nin *Yusuf Akçora*’dan onun da *Tolstoy*’dan aktardığı “yirminci asırda edebiyat-ı millîye fikrinin ancak edebiyat-ı âvam sözüyle edâ” edilmesi lazım geldiğini iddia edenlere karşı çıkarak *Köprülü-zâde Mehmed Fuad*’ın bu konulardaki yazılarını okuması tavsiyesinde bulunur.

Celâl Sâhir, *Hamdullah Subhi*’nin iddia ettiği gibi *Safahat*’taki “hikâye manzumelerinin” ekserisinin “seyyal ve revan bir lisan-ı nazm ile” yazıldığını kabul etmez. Ona göre “muhayyel bir hikâyeyi mevzun bir suretle ve en basit ve en sade ifade ile yazmak vücuda gelen eserin şiiriyetini temin” etmez. Bu noktada “*Mehmed Akif* “nazmdan şiire yükselmeye özendiği vakit bütün muvaffakiyeti kendisini” terk eder ve “âdî bir Ayn Nadir mukallidi derecesine” iner.

Celâl Sâhir, *Safahat*’ta hayalî, romantik şiirlerin, “şairin hikâyelerine girerken yaptığı romantik girizgahlar”ın eser için “sebeb-i zaaf” olduğunu *Hamdullah Subhi*’nin de kabul ettiğini ifade eder. Bu da yazarı “kitabın yegâne şiir ile münasebeti olmak lazım gelen yerleri hiss, hayâl ve fikir yerleri fenadır” sonucuna ulaştırır.

Celâl Sâhir, *Hamdullah Subhi*’nin iddia ettiğinin aksine *Mehmet Akif*’in *Coppee* kadar bile şair olmadığını, fakat “lisan-ı nazma hikâyecilik nokta-i nazarında ona benzer bir nazım” olduğunu ifade eder. *Celâl Sâhir* göre *Mehmet Akif* “tarz-ı tahvilini *Ayn Nadir Bey* modeline göre tanzim etmiş ve halk arasındaki müşahadet-i zatiyesi ile Arapça’da mütalaa eddiği bazı hikayat-ı suhulet-i nazmiyesi sayesinde güzel, kolay, fakat şiir için lazım gelen ahenkten yoksun, donuk hayalden mahrum-bir üslub ile tevzin ve ifade etmiş iyi bir nâzım”dır. (*Celal Sâhir* 1327: 272)

Celâl Sâhir’in bu cevabî yazısına *Hamdullah Subhi* başka bir yazıyla cevap verir. *Hamdullah Subhi* mevcut dönem içerisinde *Safahat*’ın “kafile-i müteehhirin arasında” kendisi kadar kimsenin beğenmediğini ifade ettikten sonra, yine de *Fecr-i Âtî* içerisinde bazı isimlerin kitâbı takdirle karşıladığını söyler. Yazara göre *Mehmet Akif* gibi muasırlarının pek çokları tarafından hayretle telâkki edilen muharrirler, hattâ zamanlarında hiç anlaşılmamış olan “meçhûl, münsî kalmış bir çok san’atkârlar” “müteehhirler” “adem-i tasvîbine rağmen sonraları istihkak ettikleri tevkir ve ihtirâmı” bulmuşlardır. Yazar bu noktada “devr-i hazıra” içerisinde *Safahat*’la ilgili olan tespitlere şu ifadeleriyle karşı çıkar.

“*Mehmed Akif Bey* lisân-ı tahkiyenin müessisidir, demek istihkak edilmediği halde verilmiş bir ünvan olarak telakki ediliyor. *Abdülhak Hamid Bey* de yalnız *İskender*’ler, *Aristo*’lar hâkim, şair, belîğ değil hattâ onda köleler esîrler, askerler herkes herkes aynı lisan ile, aynı fikirle irâd-ı makal eden adamlardır. *Tevfik*

Fikret'in Süha ile Pervin'i biri hakîkatı biri hayalî temsil ettiği için tabîî tekellümden çok uzaktır. Mehmet Emin Bey'in Kesildi mi Ellerin gibi manzumelerinde diğer yazılarında olduğu gibi bugün herkesin konuştuğu Türkçeye dahil olan Arabî, Farişî kelimeler çıkarılmış ve bu sûretle ruha son derece sarîh olmakla beraber yine lisân-ı alelâde-i tekellümden irak kalan bir lisan vücuda getirilmiştir.”

Hamdullah Subhî'ye göre “*Mehmed Akif Bey'in avam-ı nası ne kadar muvaffakiyetle konuşturursa havâs-ı nası da o nisbette bir muvaffakiyetle*” konuşturur. Bununla birlikte Mehmet Akif “*tasannusuz olduğu vazıh bir hakikat*”tir. Bu noktada *Mehmed Akif*'i bir avam şairi olarak göstermek isteyenler de onun sadece birkaç manzumesine bakarak hüküm verir. Çünkü avam şairleri ise “*mevzularını sünuf-ı adıyyenin avamın anlayacağı üzere tertib*” edenlerdir. Bu tür mevzular da *Safahat*'ın üç dört manzumesinin bazı parçalarında mevcuttur. Hamdullah Subhî'ye göre mevcut dönemde “*avam şairi ünvanına kabul ettiği maksat itibarıyla en çok daha layık olan zat vardır ki o da Alman müsteşriklerinin bir vakitler altı asırdan beri Osmanlı edebiyatının beklediği Millî şair diye telâkki ettikleri ve Celâl Sâhir Bey'in tahsin ve tevkir buyurdıkları Mehmet Emin Bey*” dir. Hamdullah Subhî, bu noktada avamın anlayacağı tarz şiiirler yazmanın veya bir avam şairi olmanın “*pek asil ve kıymetdâr bir meşgale*” olduğundan “*herkesin muvaffak*” olamayacağını ifade eder.

Hamdullah Subhî, *Celâl Sâhir*'in şiiirin her şeyden evvel bir “*aşk lisanı*” olduğu iddiasını gerçekçi bulmaz. Yazara göre “*efsaneler, destanlar, ilahiyat, tevhidler naatlar, kasideler, pendnâmeler*” gibi bir çok özellikleriyle diğerlerinden ayrılan şiiirleri *Celâl Sâhir* “*şiiir-i aşkâne*” arkasına “*setr ü ihfa*” eder. Yazar, *Celâl Sâhir*'in bu iddialarını “*ancak kendi oturabileceği tek bir mimber kadar daraltma*” olarak niteler. İşte bu noktada Hamdullah Subhî, şairlerin “*menba-ı şiiiri*”nin farklı olduğunu ifade ederek Ahmet Haşim ile *Celâl Sâhir*'in de bu yönüyle farklı olduğunu söyler.

Hamdullah Subhî daha sonra *Celâl Sâhir* tarafından, kendisine itham edilen “*aşkı ve kadınları bir fikr-i tahkir ile telâkki*” ettiği iddiasını da reddeder. Çünkü Hamdullah Subhî kadını ve aşkı şiiirlerinde birçok renkli tablolarla işleyen *Cenap Şahabettin* için “*son devrenin en vasi' en derin san'atkârı*” hükmünü verir. Lakin Hamdullah Subhî bu noktada *Yakup Kadri*'nin *Celâl Sâhir*'in *Beyaz Gölge*ler üzerine yazdığı bir makalesine atıf yaparak, kadını sadece saç göz, aşkı da “*mesirelerde şuna bir mektup atmak derekesine indirenlere*” karşı olduğunu ifade eder.

Hamdullah Subhî daha sonra *Safahat* hakkında ilk yazısında değindiği mevcut dönemde “*edebiyatımızın şimdiki derece-i tasannu ve pestîsine bir alet-i fuşş ve sefahat*” olduğu iddiasının arkasında durarak, *Celâl Sâhir*'in buna niçin karşı çıktığını anlayamaz. Yazar bu noktada *Celâl Sâhir*'in

*Dudaklarımda geçen gün ısırığın yerler
Bana dudaklarının hüsnünü hikâyeye eder*

mısralarıyla başlayan şiiirini misal göstererek, bu kullanımlar hakkında sözü edilen iddiasının doğru olduğunu şu ifadelerle ortaya koyar.

“Ben zannediyorum ki kahvede yerdeki bir balgamı, şövüşen iki adamı bize gösteren bir şairle, dudaklarında bir kadının diş yaralarıyla kendini teşhir eden şair arasında kari'lerinin hiç bir şeyden istikrah etmediğini düşünen birinci değil asıl ikincidir. Böyle şiiirlerin yanında kahve döşemelerine savrulan tükrükler denize bir çakıl taşı gibi düşen akşamın semaya sıçratıldığı yıldızlar kadar pak ü berîdir”

Hamdullah Subhî, *Safahat*'ın “*gençlerin cephe-i san'atına bir fikr-i tahkir fırlattığı*” suçlamasına katılmaz. Çünkü Ahmet Haşim, Emin Bülend, Refik Halit, *Yakup Kadri* gibi gençler onun “*fecr-i ezeli-i deha ile aydınlanmış yüzlerine meftun ve hürmetle*” bakar.

Hamdullah Subhî son olarak, *Celâl Sâhir*'in *Safahat*'ın dili konusunda “*romanlarda müstehcen kelimeler, çirkin tarifler*” kullanılabileceğini, fakat Garp ve Şark edebiyatında “*bir tek müstehcen şiiir*” gösterilemeyeceği iddiasına *Victor Hugo*'nun *Cezalarındaki* manzûmesinde “*Mehmed Akif Bey'in bütün kelimât-ı müstehcenesini içinde gaib etmeye kifâyet*” edecek kadar müstehcen kelimelerin kullanıldığını ifade eder. (Hamdullah Subhî 1327-a: 315)

Hamdullah Subhî'nin bu cevabı yazısına da *Celâl Sâhir* bir başka yazıyla cevap verir. *Celâl Sâhir*, bu yazısının başlangıcında Hamdullah Subhî'nin *Safahat*'ı metheden yazısına cevap verdiğini ve bu cevaba da Hamdullah Subhî'nin yine karşılık verdiğini ifade eder. İşte bu yazı ise Hamdullah Subhî'nin cevabına verilen bir cevaptır. Bu noktada *Celâl Sâhir* bu ikinci cevapta bir önceki ilk cevabındaki aynı fikirlerinin “*câlib-i itiraz*” olacağını söyleyerek, bu makalede de “*aynı fikirleri tevzûh ve tekrar*” edeceğini ifade eder. Bu noktada *Celâl Sâhir* bu cevabın son cevap olduğunun da altını çizirken, iki cevapta da asıl maksadını şu ifadelerle ortaya koyar.

“Benim bu mütâlâatı beyândan maksadım nesl-i ahîr erkânından ve sabıka Fecr-i Âtî azâsından olmak üzere tanıtılan zâtın Sâfahat ismindeki mecmuâ-i manzûmâtı büyük bir eser-i san'at ve sahibini san'atkâr ve

lisânımızda hikâye-i manzûme müessisi telâkkî etmek suretiyle tezâhür eden kanâat-ı fikriyesininin, harekât-ı ahîre-i edebiyeyi bir dikkat-i azîme ile takîb ettiklerini zannettiğim adedi pek azgenç dimağlarda hasıl edecek teşevvüşü izâle etmekte.”

Celâl Sâhir aynı konuyu işleyen makalesinin ilkinde *Hamdullah Subhi*'ye *Safahat*'ın etrafında “*istihkak ettiği velvele-i sitâyış*”te onunla beraber kimlerin olduğunu sorarken, “*edebî zümreler*”de herkesin “*Safahat*'a karşı kanâatına muvâfık bir tarz-ı kabul gösterdiğini” yazdığını hatırlatır. Sözü edilen soru üzerine *Hamdullah Subhi* Fecr-i Âtî azâsı arasında “*Safâhat takdîrkârı olmak üzere*” *Celâl Sâhir*'e, isimler vermeyeceğini ifade eder. *Hamdullah Subhi* bu noktada Fecr-i Âtî azâsının isimlerini tartışmaya katmamak için bunları açıklamaz. Lakin *Celâl Sâhir* sözü edilen isimlerin içinde *Emin Bülend*'in bulunması üzerine “*pek rakık ve mümtâz bir şâir*” olan “*bu zât Safahât'ı bir eser-i san'at diye telâkkî ettiğini imzâsı üzerine beyân ve te'yîd*” ettiği takdirde onu da *Hamdullah Subhi* gibi “*rûh-u san'atının gözü hassâ-i rû'yetle ve nüfûzunu kaybetmiş*” adedeceğini ifade eder. *Celâl Sâhir*, Fecr-i Âtî azâsından olup da diğer *Safahât* taraftarlarının kimler olduğunu merak etmez. Çünkü bunların *Safahât*'a karşı tavırlarını, “*hüküm ve kanâatlerini kendi ağızlarından*” işitmiştir. Bunlar dışındaki kişilerin hükümleri ise yazara göre “*ehemmiyetten ârî*”dir.

Celâl Sâhir daha sonra *Mehmet Akif*'i “*tahkiye lisânının müessisi diye telâkkî eden*” muârızına *Abdülhak Hamit*'le *Tevfik Fikret* ve *Mehmet Emin*'den bahsettiğini ve bunlar varken “*Safahât nâzmunun bu ünvânı istihkâk edemeyeceğini*” söylediğini ifade eder. Muarızı bunları ifade eden makalenin cevabında aynı fikrini müdafâa eder.

Celâl Sâhir bu noktada “*Türkler'in en büyük şâiri olduğu kanâatinde herkesle hem fikir*” bulunduğu *Abdülhak Hamit*'in “*âsâr-ı muazzaması mevcut iken Türkler'de nazmen lisân-ı tahkîye yoktu*” demenin doğru olmadığını ifade eder. *Celâl Sâhir*'e göre “*Türk nazmını dehâsının kudretiyle şâyân-ı hayret bir sûrette tekammül ettiren genişleten bir dâhî-i âzâmın-her biri bir şâirin nâmını teyyîd etmeye kâfi-müteâddid manzum temâşâlarıyla kazanmadığı müessislik ünvânını birkaç tane meyhâne, kahvehâne mükâlemesiyle, alâlâde, nazmen ve tevâfen terceme edilmiş iki Arap fıkra-i tarîhiyyesiyle ihrâz etmek doğrusu şâyân-ı fipta bir yâver-i talî*” eserdir. *Celâl Sâhir* bu noktada *Hamdullah Subhi*'nin ısrar etmesini anlayamaz. Çünkü *Abdülhak Hamit*'in *Tezer*, *Eşber*, *Nesteren*, *Finten*, *Sardanapal*, *Liberte*, *Zeynep* ve *İlhan*'ında “*sahâif-i âsârından lisân-ı tabîi mükâlemeye yakın pek çok parçalar*” mevcuttur. Bunlar “*kemiyyeti îtibarıyla Mehmed Akif Bey'in bütün hikâyât-ı manzûmesine muadil*” dir.

Celâl Sâhir, *Abdülhak Hamit*'in eserleriyle birlikte *Tevfik Fikret*'in *Sühâ ve Pervîn*, *Hasta Çocuk*, *Mehmet Emin*'in *Kesildi Mi Ellerin?* ve *İsmail Safâ*, *Ali Ekrem*'in bazı manzumelerinin birer “*hikaye-i manzume*” olduğunu ifade eder.

İşte bütün bu misaller göstermektedir ki *Mehmed Akif* “*lisan-ı nazm ile tahkîyenin müessisi*” değildir. Bununla birlikte *Celâl Sâhir* makalesinde *Safahât* şairinin “*tasannu'suzluğuna kimsenin îtirâz etmediği*” iddiasının ise *Hamdullah Subhi*'nin “*Akif Bey karîlerinin karşısına üslenerek, bir edâ-yı temkîn ve vakâr alarak çıkan yâni dakikanın icâbâtına tevfik-i hareket eden bir adam değildir*” cümlesinin desteklediğini ifade eder.

Celâl Sâhir daha sonra ilk cevabî makalesinde yazdıklarına karşı *Hamdullah Subhi*'nin itirazlarını ise şu ifadelerle ortaya koyar.

“*Avam-ı halkın terbiye-i fikriyesine hasr-ı iştigâlden bir muharrir bir nazım yalnız fedakarlığın delâlet ettiği hubb-ı millîde san'atkâr ünvânına istihkâk edebilir mi? cümlesi de Hamdullah Subhi Bey'i müşkîl bir vekîde borakıyormuş. Çünkü bîçâre cümlelerin her tarafı yaralı imiş. Mateessüf bu yaralının yalnız biri teşrîh olunuyor. Avam-ı nâsı şunlar için onların terbiyesiyle iştigâl bir fedakârlık değilmiş. Söylenen şey için emek sarfetmek mûcub-i zevk ve telezzüz imiş. Mehmed Akif Bey'in ifrâd-ı nâs ile geçirdiği zamanlarda bir fedakârlık yapıyorum îtikâdında bulunduğu şiiirlerden anlaşılırmış. Biliyorum ki Hamdullah Subhi Bey bu sözlerle benim efrâd-ı nâsı sevmediğim için böyle zannetmek küçüklüğünde bulunduğumu göstermek istiyorlar*”

Celâl Sâhir'e göre sevilen şeyler için “*sarfolan emeklerin de icrâ edenler için mûcib-i zevk ve telezzüz*” olsa bile başkaları tarafından fedakâr olarak görüleceği aşikârdır. Bununla birlikte “*avamın terbiye-i fikriyesini gâyi olarak kabul edip mezaîk-i tefekkürâtını ona göre tayîn ve tahdîd ve bu sûretle hasr-ı iştigâl etmesi*” bir fedakârlıktır. Yazara göre bu durumu fedakârlık olarak kabul etmemenin “*o muharrir ve ve nazımın seviye-i fikriyesi ile avamunki arasında hiçbir fark bulunmadığını ifdia*” etmek demektir.

Celâl Sâhir, *Hamdullah Subhi*'nin *Mehmet Akif* hakkındaki “*onu bütün kavmi seven halk ile arasında uçurum olmayan, halka doğru giden*” şâir, ifadelerini yanlış anladığını belirtir. Yazar bu noktada *Hamdullah Subhi*'nin verdiği izahlardan “*halka doğru*” gitmenin “*halk ile arasında bir uçurum bırakmamak demek efrâd-ı nâsı anlayabileceği gibi yazılar yazmak değil mevzû'âtını onların hayatından almak demek*” olduğunu anladığını ifade eder. İşte bu noktada *Celâl Sâhir*'e göre “*kahveleri, meyhâneleri, bayram yerlerini dolaşp tedkîk edip efrâd-ı nâs ile vakit geçiren fakat o yerlerin menâzır-ı haricîyesiyle o efrâdın mukâlemât-ı âdiyyesini bir*”

fotoğraf ve gramofon sahnıyla nakl ü tesbît ve sonuna birkaç hikmet-i âmiyâne ilâve etmekten başka bir şey yapmayan muharririn bu eserleriyle havasa hitâb ettiği iddia olunamaz. Yazar bu noktada Safahat muharririni “büyük bir havas şâiri evsâften azâde” bulur.

Celâl Sâhir, *Hamdullah Subhi*'nin *Mehmet Emin*'i avam şairi olarak addetmesine itiraz eder. Bununla birlikte *Celâl Sâhir* yine *Hamdullah Subhi*'nin, kendisinin şiirin bir “aşk lisanı” olduğu iddiasını “şâyân-ı hayret” bulduğunu ifade eder. Yazar onun bu şaşkınlığını gidermek için çareler arar. *Celâl Sâhir*'e göre şiir her şeyden evvel “*lisan-ı his*”tir. İnsanların da hissiyatları arasında aşk çok mühimdir ve insanın his dünyasında “*geniş bir yer*” tutar. Dolayısıyla şiir bir aşk lisanı olur. Yazar bu gerçeklerin *Hamdullah Subhi* tarafından inkâr edilemeyeceğini söyler. *Celâl Sâhir* bu noktada “*lisân-ı şiir ile aşkdan başka bir şey ifade olunmaz*” demediğini, sadece “*şiir her şeyden evvel lisân-ı aşk*” dediğini bunun da bir önceki iddiası ile aynı anlama gelmediğini ve muârizının kendisine bu hususta yöneltilen itirazların yersiz olduğunu söyler.

Celâl Sâhir daha sonra *Hamdullah Subhi*'nin kendi hakkındaki tenkitlerine şu ifadelerle cevap verir.

“Hamdullah Subhi Bey'in fikrini yanlış anlamışım. Kendisi aşkı ve kadınları ve onlardan bahseden şiirleri tehkîr etmek fikrinden uzakmış. Kadının ve aşkın benim kadar münhemk bir şâiri olan Cenab Şâhabeddin Bey hakkında son devrenin en vasfı, en derin san'atkarı deya beyan ettiği hüküm hüseyin Sîret Bey'in *Leyâl-ı Gîrizân*'ı hakkında yazdığı tenkîd bunu isbât eden vesikalarmış. Fakat onun tansîn etmekte ma'zur olduğu Yakup Kadri'nin “Siyah Kitap” için yazdığı tenkidde benim hakkımda söylediği gibi “kadını yalnız saç, güzel, ipek zanneden aşkı duymak kâbiliyetinden mahrûm olanlar” kendilerinin şâyân-ı hayret ve nezâketle ilave buyurdıkları gibi “hatt” a bunu mesîrede şuna buna mektup atmak derekesine indirenler” miş. Hamdullah Subhi Bey'in “muhterem muârizı” na-yine kendine has bir mâharetle hedef ta'yîn etmeksizin fırlattığı bu cümleye cevap vermek istemem. Şairliğimin üstünden atlayarak hayat-ı hususiyeme nişan alan bu tezyif ve iftirâ kurnları bana kadar yükselmezler. Yine atanların başına düşerler. Yine tezyîne müteâllik bir delîl olmak üzere Hamdullah Subhi Bey'n makalesinde naklettiği “Bûselerin Tahassürü” ismindeki şiirime gelince bunun kendilerinde bir şemm-i ihtirâs bulunan mısralarıyla beraber farâza “her.....yer” ta'biri bulunan bir manzûmede daha addedilip addedilemeyeceğini karîlerim insâf ve inrâkine havâle ederim.”

Celâl Sâhir bu noktada kendisiyle *Mehmet Akif*'i mukayese etmeyeceğini belirtir. O, daha sonra *Hamdullah Subhi*'in “aşk şiirlerini pest ve fuş ve sefhâte âlet addetmekle gençleri tahkir etmiş olacağı” iddiasını dile getirir.

Celâl Sâhir daha sonra yazılarda karşılıklı olarak tartışılan “*nezâhat-i lisanîye*” bahsine geçerek *Hamdullah Subhi*'den Şark ve Garp edebiyatında “*şâyân-ı takdîr olmuş*” “*müstehcen*” bir şiir göstermesini ister. *Hamdullah Subhi* bu isteğe *Hugo*'nun “*Lâ Şatman*” adlı eserindeki “*Egodurum: Roma'nın Lâğamı*” manzumesini göstererek, bu şiirlerde “*menâzir-ı mülevvesiyle tasvîr*” ettiğini belirtir. Yazara göre *Hugo*'nun bu tarz şiirleri aynı eserinde birden fazladır. *Celâl Sâhir*, *Hugo*'nun bu tarz eserlerinin de devrin münekkidlerince “*nizâhat-ı lisanîye*” yönüyle tenkid edildiğini ifade eder. Bu noktada *Celâl Sâhir* “*müstehcenliğiyle beraber hiç olmazsa ibret-bahş ve muvaffak bir levhâ-i tezat vücûda getiren bu manzumeyi Safahat'ta kıymet-i tahkiyeye hiçbir şey ilâve etmeyen bîfâide ve âdi mükâlemât-ı müstekrehe yanında daha az şâyân-ı tenkîd*” bulur. (Celal Sahir 1327-b: 409)

Celal Sahir, bu yazısında “bunlardan başka Midhat Cemal (Kuntay)in Sırat-ı Müstakim'de yayımlanan Safahat hakkındaki övücü yazılarına da imada” bulunur. (Polat 2007: 48) Bu imalar üzerine Midhat Cemal, Celal Sahir'e hitap eden Servet-i Fünun'a bir mektup gönderir. (Midhat Cemal 1327: 303-305) Celal Sahir de bu mektuba verdiği cevapta (Celal Sahir 1327-b: 305) tartışma konulara temas etmemiş sadece tenkidin nezakette uzak olmaması gerektiği üzerinde durmuştur.

Kaynakça

Celâl Sâhir, (1327), “Musâhabe-i Edebiye: Safahat Hakkında”, *Servet-i Fünûn*, c.41, S.1052, 21 Temmuz

Celâl Sâhir, (1327-a) “Musâhabe-i Edebiye: Safahat Hakkında”, *Servet-i Fünûn*, c.41, S.1058 1 Eylül

Celal Sahir (1327-b), “Midhat Cemal Bey'e”, *Servet-i Fünun*, S. 1053, 28 Temmuz

Hamdullah Subhi, (1327), “Musâhabe-i Edebiye: Safahat Hakkında”, *Servet-i Fünûn*,c.41, S.1050, 10 Temmuz

Hamdullah Subhi (1327-a), “Musâhabe-i Edebiye: Safahat Hakkında”, *Servet-i Fünûn*, c.41, S. 1054, 4 Ağustos

Midhat Cemal (1327), “Safahat Hakkında Notlar”, *Sırat-ı Müstakim*, S. 1053, 28 Temmuz

Polat, Nazım Hikmet, (2007), Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Cilt 8, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara

SAFAHAT'TA ELEŞTİREL TAVIR: İRONİNİN “ÂKİF”ÇESİ

Dursun ŞAHİN*

Türk Edebiyatında Toplumsal Eleştiri

Edebiyat, konusunu temelde insandan alan bir sanat dalıdır. İnsanı ve insan yaşamını ilgilendiren durumları, olayları tüm yönleriyle ortaya koyan edebiyatçı, zaman zaman sosyal hayatın sorunlarını gündeme taşıma gibi bir görevi de üstlenmektedir. Türk ve dünya edebiyatında, sosyal hayatın sorunlarına yer veren, sosyal hayatta gördükleri çarpıklıkları dile getiren birçok sanatçının, anlatımı daha etkili kılma özelliği nedeniyle, ironik bir tavır sergilediği görülmektedir.

İslamiyet öncesi Türk edebiyatında koşuk, sagu, sav, destan gibi sözlü edebiyat ürünlerinde hayatın şiire aksettiği görülmekle birlikte, bu eserlerde ironinin varlığından söz etmek doğru bir yaklaşım olmaz.

Sosyal hayata yönelik en çarpıcı bir eleştiri örneği, yazılı edebiyatımızın ilk örneği kabul edilen Göktürk Kitabelerinde yer almaktadır: “Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Açlık, tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin. Öyle olduğun için, beslemiş olan kağanının sözünü alamadan her yere gittin. Hep orda mahvoldun, yok edildin. Orda, geri kalanıyla her yere hep zayıflayarak, ölerek yürüyordun. Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Yoksa, bu sözümde yalan var mı? Türk beyleri, milleti, bunu işitin! Türk milletini toplayıp il tutacağını burada vurdum. Her ne sözüm varsa ebedi taş vurdum. Ona bakarak bilin. Şimdiki Türk milleti, beyleri, bu zamanda itaat eden beyler olarak mı yanılacaksınız?” (Ergin 1988: 18, 19).

Kül Tigin Âbidesi güney cephesinden alınan yukarıdaki bölüme benzer ifadeler, Bilge Kağan ve Bilge Tonyukuk Âbidelerinde de yer alır. Bu cümlelerde, Muharrem Ergin’in ifadesiyle, “Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşması (Ergin 1988: 7) söz konusudur. Kitabelerin dilinin gücü noktasında bu devlet adamlarını birer edebiyatçı, birer hatip olarak nitelendirmek mümkündür. haddini bilmeyen bir toplum için çok ağır bir dilin kullanıldığı bu ifadeler, sosyal hayatın olumsuzluklarına Türk edebiyatında ilk eleştiri örneklerinden biri olarak da değerlendirilebilir.

Din, devlet, siyaset, eğitim gibi konularda görüşler ve öğütler içeren Kutadgu Bilig, bir ahlâk ve öğüt kitabı olan Atabetü'l-Hakâyık ve dînî, tasavvufî ve öğretici bir eser olan Dîvân-ı Hikmet, devlet idaresinin ve sosyal düzenin nasıl olması gerektiği, bilgi, dil, dünyanın dönekliği, cömertlik ve hasislik, tevâzû ve kibir, hârislik, kerem, hilim ve zamanenin bozukluğu gibi konulara yer vermektedir. Atabetü'l-Hakâyık'ın zamanenin bozukluğundan bahseden bölümlerinde Ziya Paşa'nın “Terkîb-i Bend”iyle örtüşen dizeler görülmür.

- ...
163. uvut yitti yindip bulunmaz yıdı
164. halal yigli kanı, körünmez bodı
165. halal kendü kayda bu küin, kanı kim
166. haramın yiyürde haram tip yidi
167. budun mallıg erke urup yüzlerin

168. tözü kul kılurlar azad özlerin
169. kim ol malsız erse ol erni köriip
170. yüz evriip keçerler yumup közlerin1

Vefasızlıktan şikayet edenlerin, aslında suçu kendilerinde aramaları gerektiğini ifade eden, insanların haram helal demeden yiyip içtiklerinden, zengin fakir ayrımı yapmalarından şikayet eden bu dörtlüklerde, sosyal hayata doğrudan bir eleştiri yapıldığı görülmektedir. Şair, sözü dolandırmadan en açık şekliyle ifade ederek, insanların kendilerine çekidüzen vermelerini amaçlamıştır. Bu dizelerde toplumsal bir eleştiri olmakla birlikte, ironiden söz etmek mümkün değildir.

Ortak bir dili konuşan, gelenek ve görenekleriyle ortak yapılarla bir araya gelen; ortak şeylere gültip ortak şeylere ağlayan; günlük yaşamındaki ekonomi ve sosyal düzey bakımından birbirinden çok farklı olmayan insanlar topluluğunun ürünü olan halk edebiyatı ürünleri de, sosyal hayat etrafında şekillenmektedir. Halk arasında heyecan uyandıran her şey türkünün konusu olmaktadır. Savaşın baskına, kınadan nişana, selden depreme, aşktan ayrılığa kadar sosyal hayatın içinde olan ne varsa şairin sazı ve sözünün ürünü olmuştur. Anonim halk edebiyatı ürünlerinden türkünün, mizahi türkü olarak değerlendirilen aşağıdaki örneklerinde, ironik bir söyleyişten söz etmek mümkündür:

...
Yar yar yar
Buyurun arkadaşlar davetim var benim
Herkes kesesinden yesin içsin
Saltanatım var benim
Aslı yok yaylasında binbeşyüz koyunum var benim
Hey kekliğim hey

Silifke yöresine ait olan bu türküde geçen “aslı yok yaylasında binbeşyüz koyunum var benim” ifadesi tamamıyla bir ironi örneğidir.

Dertli'nin hiciv yüklü şiirinde de ironik tavır hâkimdir:

Telli sazdır bunun adı Venedik'ten gelir teli
Ne ayet dinler ne kadı Ardıç ağacından kolu
Bunu çalan anlar kendi Be Allah'ın sersem kulu
Şeytan bunun neresinde Şeytan bunun neresinde

Abdest alsan aldın demez İçinde mi dışında mı
Namaz kılsan kıldın demezBurgusunun başında mı
Kadı gibi haram yemez Göğsünün nakışında mı
Şeytan bunun neresinde Şeytan bunun neresinde

Dut ağacından teknesi DERTLİ gibi sarıksızdır
Kirişten bağlı perdesi Ayağı da çarıksızdır
Behey insanın teresi Boynuzu yok kuyruksuzdur
Şeytan bunun neresinde Şeytan bunun neresinde

Tosya yöresine ait olan “Tiridine Bandım” türküsü de sözün birden fazla anlamının vurgulanmasıyla ironik bir söyleyiş örneği teşkil etmektedir:

Of oooof (Hey Heeey)
Sabahleyin erken çifte giderken amman amman
Öküzüm torbadan düşmüş gördün mü amanini yandım
Amanini amanini amanini yandım
Tiridine tiridine tiridine bandım
Bedava mı sandın para vidim aldım
Of oooof (Hey Heeey)
Manda yuva yapmış söğüt dalına amman amman
Yavrusunu sinek kapmış gördün mü amanini yandım

1 <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=223281&DOSYASIM=EdibAhmedYuknekiveAtabetulHakayik.pdf>

*Amanini amanini amanini yandım
Tiridine tiridine tiridine bandım
Bedava mı sandın para vidim aldım*

...

*Of oooof (Hey Heeey)
Sabah erken ezan okurken amman amman
Müezzin minareden uçmuş gördün mü amanini yandım
Amanini amanini amanini yandım
Tiridine tiridine tiridine bandım
Bedava mı sandın para vidim aldım
Of oooof (Hey Heeey)
Neler geldi neler geçti felekten amman amman
Un elerken deve geçti elekten amanini yandım
Amanini amanini amanini yandım
Tiridine tiridine tiridine bandım
Bedava mı sandın para vidim aldım*

...

Bununla birlikte âşık tarzı halk şiiri nazım türlerinden koşmanın bir çeşidi olan taşlamalar, toplumun bozuk yönlerini eleştirme amacıyla söylenmiş şiirlerdir. Fakat bu şiirlerde de, ya toplumsal bir yakınma ya da kişisel yönden dikkat çeken bir şahsa gönderme olduğu için, tam anlamıyla toplumsal problemin irdelendiğini söylemek mümkün değildir. Ruhsâtî'nin aşağıdaki şiiri bu duruma örnek teşkil etmektedir:

*Bir vakte erdi ki bizim günüümüz
Yiğit belli değil mert belli değil
Herkes yarasına derman arıyor
Deva belli değil dert belli değil*

*Fark eyledik âhir vaktin yettiğin
Merhamet çekilip göğe gittiğin
Gücü yeten soyar gücü yettiğin
Papak belli değil Kürt belli değil*

*Adalet kalmadı hep zulüm doldu
Geçti şu baharın gülleri soldu
Dünyanın gidişi acayip oldu
Koyun belli değil kurt belli değil*

...

*Çark bozulmuş dünya ıslah olmuyor
Ehl-i fukaranın yüzü gülmüyor
Aşık Ruhsat dediğini bilmiyor
Yazı belli değil hat belli değil (Dilçin1992: 339)*

Ruhsâtî'nin yukarıdaki şiirinde yer alan genel sitem, Kazak Abdal, Seyrânî, Dertli gibi halk şairlerin taşlamalarında da yer almaktadır. Bu yönüyle taşlamaların, toplumsal problemleri derinlemesine ele aldığını söylemek mümkün değildir.

Prof. Dr. Erol Güngör'ün, "... Bizim Osmanlı cemiyeti böyle statik bir âheng in en güzel örneğini teşkil eder. Tahsil ve tecrübe sonunda idareci münevver tabakasına geçen insanları halktan ayırt eden hususiyet, bilgi ve kabiliyet farkıdır; üst tabakayı meydana getirenler, padişah da dahil olmak üzere, bir ve aynı kültürün en ince ve işlenmiş tarafını temsil ederler. Dünyaya, tarihe, kendi kültürlerine ve yabancı kültürlerle karşı tavırları halkın tavrından pek farklı değildir. Halkın hocaları ile yüksek tahsil gören gençlerin hocaları aynı kimselerdir; Süleymaniye Medresesi'nde ders okutan bir müderris (profesör) aynı zamanda Süleymaniye Camii'nde halka vaaz eder, yine aynı insan sarayda şehzadelerin eğitimi ile meşgul olur." yönündeki tespitini yerinde bulan Cemal Kurnaz (Kurnaz 1990: 46), divan ve halk şiirinin birbirinden farklı olmadığını, çok fazla ortak noktalarının bulunduğunu örneklerle ortaya koyarken, verdiği örneklerle aynı zamanda divan şiirinin sosyal hayat-tan kopuk, soyut bir şiir olmadığını da göstermeye çalışır. XV. yüzyılda Şeyhî, XVI. Yüzyılda Fuzûlî, XVII.

Yüzyılda Nef'î ve Nâbî, Kurnaz'ı destekler mahiyette örnek eserler vermişlerdir. Bir rivayet olduğu beyan edilmekle birlikte (Banarlı 1987: 456-457), bir hekim olan Şeyhî, Sultan Çelebi Mehmed'i tedavi edince, Çelebi Mehmed ona bir köy hediye etmiştir. Köye doğru yola koyulan Şeyhi, yolda eşkiyalar tarafından soyulmuş ve dövülmüştür. Bunun üzerine Harnâme'yi kaleme alarak toplumun kötü yönlerini hicvetmeyi amaçlamıştır. Bunu da mizahi bir üslup ile yapmıştır. Bir fabl örneği olan eserden alınan aşağıdaki beyitlerde elindekiyle yetinmeyenlerin başına nelerin gelebileceği anlatılmaktadır:

*Bir eşek var idi zâif ü nizâr
Yük elinde kat'i şikeste vü zâr*

*Gâh odunda vü gâh suda idi
Dün ü gün kahr ile kısuda idi*

*Ol kadar çeker idi yükler ağır
Ki teninde tü komamışdı yağır*

...
*Bizüm ulu işimüz odundur
Od uran içimüze o dündür*

*Yermürü inleyü didi iy pîr
Har-ı rûbâh bigi pür-tevzâr*

*Bâtl isteyü haktan ayrıldum
Boynuz umdum kulaktan ayrıldum*

Şeyhî gibi kendisine vaatte bulunulan bir diğer şair de, Fuzûlî'dir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat'ın fethinden sonra (1534) padişaha kasideler sunduğu, padişah tarafından beğenilen kasideler karşılığında 9 akçe-lik maaşla ödüllendirildiği ifade edilen Fuzûlî'nin maaşını alamayınca yazdığı Şikâyetnâme adlı mektubu, hem sosyolojik bir soruna yer vermesi, hem de bu durumu hicvetmesi yönüyle dikkat çekicidir:

“Huzûrlarına gittüm. Bir cem' gördüm, hikâyetleri perişan, ne safâdan anda eser ü ne sıdkdan anda nişan var.

Selâm verdüm, rüşvet değüldür deyû almadılar. Hükm gösterdüm, fâidesüsdür deyü mültefit olmadılar. Egerçi zâhirde sûret-i itaat gösterdiler amma zebân-ı hâl ile cemi-i suâlüme cevab verdiler.

*Dedüm Yâ eyyühe'l-ashâb bu ne fi'l-i hatâ ve çîn-i ebrûdur?
Dediler Muttasıl âdetimiz budur.*

Dedüm Benüm riâyetim vâcib görmüşler ve bana berâtı tekaaüd vermişler ki Evkâf'dan hemîşe behremend olam ve Pâdişâha ferağ-ı bâl ile duâ kılam.

Dediler: Ey miskin senün mezâlimüne girmişler ve sana sermâye-i tereddüd vermişler ki müdâm bî-fâide cidâl edesün ve nâ-mübarek yüzler görüb nâ-mülayim sözler işidesün.

*Dedüm Berâtımın mazmûnı ne için sûret bulmaz?
Dediler Zevâiddür husûli mümkün olmaz.
Dedüm Böyle Evkaf zevâidsüz olur mı?
Dediler: Zarûriyyât-ı Astâneden ziyâde kalursa bizden kalur mı?
Dedüm: VÂkif mâlin ziyâde tasarruf etmek vebâldir.
Dediler: Akçemizle satun almışuz bize halâldür.
Dedüm: Hisâb alsalar bu sülûkimüzün fesadı bulunur.
Dediler Bu hisâb kıyâmetde alınur.
Dedüm Dünyâda dahi hisâb olur, haberin işitmişüz.
Dediler: Andan dahi bâkimüz yokdur, kâtibleri râzı etmişüz.*

Gördüm ki suâlîme cevabdan gayrı nesne vermezler ve bu berat ile hâcetüm revâ görmezler, nâçâr terk-i mücâdele kıldum ve me'yûs ü mahrum gûşe-i uzletime çekildüm” (Banarlı 1987: 549)

Fuzûlî'nin zekasının yanında dönemin rüşvet sıkıntısını da apaçık ortaya koyan bu mektupta, Fuzûlî'ye devlet tarafından bağlanan maaşın, rüşvetçilerin, devletin parasını çar çur edenlerin cebine girdiği açıkça görülmektedir. Kanunsuzluk, başıboşluk almış yürümüştür. Bu yönüyle “Şikâyetname” neredeyse tek başına ve bütünüyle o dönemin devlet yapısı hakkında bize bilgi vermeye yeterlidir.

Yahya Kemal tarafından, “Türk’ün ayranının kabarışı” (Banarlı 1987: 661) olarak nitelendirilen Nef’î, hicivde çağları aşan bir üne sahip olmakla birlikte, keskin zekâsının ürünü olan hicviyeleri, sosyal hayatın çarpıklıklarından çok şahıslar için kaleme almıştır.

Klasik Türk şiirinde sosyal hayata dair meseleleri ele alan en dikkat çekici isim Nâbî’dir. Özellikle oğlu Ebu’l-Hayr Mehmed Çelebi’ye hitap eden bir üslûpla kaleme aldığı Hayriye ve Hayrâbâd adlı eserleri, Tevfik Fikret’in Halûk’a, Mehmet Âkif’in Âsım’a yazdığı şiirlerin öncüsü gibidir. Gerek Hayriye gerek Hayriye’ye nazire mahiyetinde XVIII. yüzyılda Vehbî tarafından yazılmış olan Lûtfiye, dönemlerinin sosyal özelliklerine bir aydının bakışını ortaya koymaları açısından önemli eserlerdir. Banarlı, Hayriye için şu tespiti yapar (Banarlı 1987: 676): “Nâbî’nin bu öğütler kitabı, için için bozulmakta olan Türk ahlâkı ve içtimâî hayatını, milletçe ihtiyacı duyulan yeni ve aydınlık bir hedefe götürecektir mâhiyette bir ileriye görme ve bir inkılâp şöyle dursun herhangi bir hamle yapma kudretinde değildir.” Bu tespit, gerek İslâmiyet öncesi gerek İslâmiyet etkisinde gelişen Türk edebiyatı eserleri için genellenebilir bir nitelik taşımaktadır.

Sosyal fayda ekseninde gelişen bir edebiyat olan Tanzimat edebiyatında nesirde çizilmeye çalışılan sosyal hayat, şiirde pek çizilemez. Şiirde, Şinasi ve Nâmık Kemal, “medeniyet, hak, adalet, kanun, vatan, hürriyet” gibi temalara yer verirken, Recâizâde Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hâmid, sosyal temaları ikinci plana atarak, “ölüm, aşk, tabiat” gibi bireysel konulara yönelmişlerdir.

Servet-i Fünûn ve sonrasında genel nitelikleri göz önüne alındığında şiirde, sosyal hayata yönelik bir arayışın olmadığı ortaya çıkacaktır. Bununla birlikte Servet-i Fünûn şairlerinden Tevfik Fikret’in sosyal hayatı konu alan şiirlerini unutmamak gerekir. 1908’den sonraki şiirlerinde insanlık ve toplum konulu şiirler yazan sanatçı oğlu Haluk’un kişiliğinde gençlere öğütler vermiş; onları yurda hizmete çağırmıştır.

Şairin sosyal hayat karşısındaki sorumluluğuna dikkat çeken isim, Milli Edebiyat akımı sanatçısı Mehmet Emin Yurdakul olur. Benim Şiirlerim’de:

*Sen kalbsizsin; hani senin gençliğin hayatı?
Aşkларım mı? Bir nefeste solabilen bu şeyler,
Bir yanar-dağ ateşiyle kömür gibi karardı;
Şimdi ise yerlerinde bir sıtmalı yel eser.*

*Evet, benim her şi’rimde yılan dişli diken var;
Sizler gidin bal verecek yeni açmış gül bulun.
Belki benim acı sesim kulakları tırmalar;
Sizler gidin, genç kızların türküsüyle şen olun.*

*Varın sizler, onlar ile korularda el ele
Gezin, güliün, bir çift bülbül aşkı ile yaşayın;
Yalnız kendi, yalnız kendi rûhunuzu okşayın.*

*Zavallı ben, elimdeki şu üç telli saz ile
Milletimin felâketli hayatını söyleyim;
Dertlilerin göz yaşını çevrem ile sileyim!..”*

şeklinde sitem eden şairin ifadelerinde dokunaklı bir ironi hakimdir. Bırak Beni Haykırayım adlı şiirinde:

...
*Bırak beni haykırayım, susarsam sen mâtem et;
Unutma ki şâirleri haykırmayan bir millet,
Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir;*
...

diyerek şairin millete karşı sorumluluğunu dile getirirse de, bunu şiirlerinde başardığı söylenemez. İnci Enginün, Mehmet Emin Yurdakul’un “Ben bir Türk’üm dinim cinsim uludur” şeklinde ortaya koyduğu düşünce-cenin Cumhuriyetin ilanından sonra Memleket edebiyatı yapan şairlerce benimsendiğini ifade ederek, dönem şiirlerinin ortak özelliğini de şu şekilde sıralar (Enginün 2003: 36):

- Konu memlekettir.
- Şekil, halk şiiri şekilleridir, vezin hecedir.
- Dil sadedir, halk dili, mahalli söyleyişler, hatta argo şiire girer.

- d. İşlenen konulara uygun olarak gurur, iyimserlik ve irade ön plandadır.
e. Lirikten çok didaktiktir.

Bu şiirlerde, sosyal hayatın sorunlarına çözüm arayışları olduğu da görülür. Ancak, İnci Enginün'ün de vurguladığı gibi (Enginün 2003: 36), bir an önce tedbir alınmayı gerektiren fakirlik, kötü şartlar için ya milliyetçiliğin ya da komünizmin ideal olarak belirlenmesi, kutuplaşmayı da beraberinde getirir. Bu kutuplaşmaya dair Hakan Sazyek, özellikle 1930'lu yıllardan başlayarak toplumsal ve siyasi düzlemde yaşananların etkisi altına girmeden, kendi iç karışıklıklarını ölçüt alan bir Türk şiiri oluşmaya başladığını, çatışmalarını estetik temeller üzerine bina etmeyi öğreten şiirimizde bu durumun ellilerden sonra da devam ettiğini belirtir (Sazyek 2006: 46).

Mehmet Âkif'te Sosyal Hiciv ve İroni

Türk edebiyatında sosyal hayata ışık tutan ya da hicve yönelen birçok şair bulunmakla birlikte Âkif, her şeyden önce, içinden çıktığı toplumun dertlerini ve sorunlarını bir fikir adamı gibi ele alan, şiirle düşünen, aynı zamanda inandıklarını özenle yaşamaya gayret gösteren ve sonuna kadar savunan bir şairdir.

Safahat incelendiğinde Âkif'in hicviyeye geniş yer verdiği görülür. Ancak Âkif'te hiciv, amaç değil amaç ulaşmak için bir söyleyiş tarzı, bir araç olarak yer almaktadır. Âkif'in hicviyelerinde şahıslar yok, şahısların içine düştükleri durumlar ve açmazlar vardır. İnsanlar hicvedilirken onların şahsiyetleri ile birlikte toplum içinde düştükleri kötü durumlar hicvin konusu olmuştur. Âkif bu yönüyle şiirlerinde hiciv ve ironiye yer veren diğer şairlerden ayrılmaktadır.

Bir sanatçıyı doğru değerlendirebilmek, eserlerini doğru yorumlayabilmek için, yaşadığı dönemin tarihi ve sosyal şartlarını iyi bilmek gereklidir. Sanatçının, içinde yaşadığı toplumun gerçeklerinden uzak kalması mümkün değildir. Yaşadığı toplumun sorunlarına kayıtsız kalamayan Âkif de, eserleriyle devrinin aynası niteliğinde bir şairdir. O, geniş anlamda sohbet üslûbunu tercih eder ve sosyal bozuklukları teşhis ederken düzeltilmesi için herkesi göreve çağırır. Sanatının ilk devresinin ürünü olan küçük günübürlük olayların ağırlık kazandığı manzum hikâyelerinde, dini, insani, ailevi sorunlar üzerine eğilir.

*Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim...
İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!*

Safahat'ın dördüncü kitabı olan Fatih Kürsüsünde yer alan yukarıdaki mısralarla sanat anlayışını özetleyen Âkif'in üzerinde yoğun biçimde durduğu temel sorunlar, çözüm önerileri ve bu durumlara ait ironik söylemleri şu şekilde örneklenebilir:

Tembellik – Çalışma

Âkif, İslam dünyasındaki tembelliğin, geri kalmışlığın farkındadır. Bunun nedenlerini de ortaya koyan Âkif'e göre, kahvehane, meyhane gibi mekânlar, yanlış tevekkül anlayışı, insanları tembelliğe itmektir. Âkif, bu durumu kimi zaman sarhoş ve kumarbaz eşine kızan bir kadının ağzından dile getirirken, ironik anlatımıyla okuyucu üzerinde etki uyandırır:

*Çalışmadın, beni hep bunca yıl çalıştırdın;
O yavrucakları çıplak, sefil alıştırdın;*

*Bilir mahalleli kim, aldığın zamanda beni,
Cehiz çimenle donatmıştı beybabam evini.*

*Ne oldu şimdi o eşya? Satıp kumarda yedin!
Evet, kumarda yedin, hem de Karşular'da yedin!*

...

*Herif! Şu halime bak, merhametli ol azıcık
Bırak o zıkkımı, içtiklerin yeter artık.*

*Efendiler, ağalar, siz de bir nasihat edin,
Sizin belki var evladınız*

(Ersoy 2007: 34-36)

Âkif, tembelliğin bir diğer kaynağı mahalle kahvesini de aynı adlı şiirinde tasvir ederken, ondan kaçışın neredeyse imkansız olduğunu ironik bir biçimde dile getirir:

*Adımda bir, dikilir, azminin, gelir, önüne...
Zavallı yolcunun artık kıyar bütün gününe!*

Âkif, tembellikten kurtulmak için bu kahvelerin kapatılmasını ve gerekçesini de söyler:

*Mahalle kahvesi hâlâ niçin kapanmamalı?
Kapansın elverir artık bu perde pek kanlı!*

*Hayır, bu perde, bu Şark'ın bakılmıyan yarası;
Bu, çehresindeki levsıyla yurda yüz karası*

*Hayâtımızda gediktir "gedikli" nâmıyla,
Açık durur koca bir kavmin ihtimâmıyla!*

*Sakın firengiye benzetmeyin fecâ'atini:
Bu karha milletin emmekte rûh-i gayretini.*

*Mahalle kahvesi Şark'ın harîm-i kâtilidir
Tamam o eski batakhâneler mukâbilidir:*

*Zavallı ümmet-i merhûme ölmeden gömülür;
Söner bu hufrede idrâki, sonra kendi ölür...*

...

Kahveyi iyice tasvir eden Âkif, içindekilerin konuşmalarına da yer verir. Konuşmaların arasında, kendi tembelliğini görmeyen insanların, gençlerin saygısızlığından yakınmaları, kendi gözlerindeki çöpü görmeyip karşısındakinin gözünde toz arayan bu insanların tavrı, Safahat'ta ironinin en ilginç örneklerinden biridir:

Asıldı bey koza!

- *Besbelli, bak sırtıttı aval;*

- *Bacak elinde mi?*

- *Kır, Hamdi sen de dağlıtı al.*

- *Ulan! Kapakta imiş dağlı... Hay köpoğlu köpek!*

- *Köpoğlu kendine benzer, uzun kulaklı eşek!*

- *Sekizli, onlu, ne çektinse ver de oryayı tut.*

- *Halim, ne uğraşıyorsun bu çıkamaz işte: Kaput!*

- *Cihâr ü yek mi o taş?*

- *Hiç sıkılma öldü düşeş!*

- *Elimde yok mu diyor? Çek babam!*

- *Aman şeş-beş!*

- *Hemen de buldu be? Gelsin hesaplayıp durma!*

- *Bi parti yendi ya akşam, dikiz gelin kuruma!*

- *Dü-beşle bağılıyorum.*

- *Yağma yok!*

- *Elindeki ne?*

- *Se-yek.*

- *Aman durun öyleyse: Penc ü yek domine!*

- *Mızıkçı dendi mi, sensin diyor, bakın ağalar:*

Kırık mı söyleyin Allâh için Şu cânım zar?

- Kırık!
- Değil!
- Alimallah kırık!
- Değil billâh
- Yeminsiz oynıyamazlar ki, ah çocuklar ah!
- Karışmasan için olmaz değil mi? Sen de bunak!
- Gelirsem öğretirim şimdi...
- Ay şu pampine bak!

Gelip de öğretecekmiş... Mezarıcı Mahmud'a git!
Bir üflesen gidecek ha... Tirit mi sâde tirit!

- Zemâne piçleri! Gördün ya, hepsi besmelesiz...
Ne saygı var, ne hayâ var. Eğer bizim işimiz
(Ersoy 2007: 101-109)

Tembelliğin karşısında Seyfi Baba gibi, her şeye rağmen son ana kadar alının teriyle kazanmayı ilke edinmiş bir ibret vesikası yer almaktadır. Seyfi Baba'ya söylediği cümleler, bugün atasözü gibi dillerdedir:

*Kim kazanmazsa bu dünyâda bir ekmek parası:
Dostunun yüz karası; düşmanın maskarası!*
(Ersoy 2007: 34-63)

Âkif, tevekkülü yanlış yorumlayarak, tembellik edenleri de şu dizelerle eleştirir ve şiirde, "Bırak çalışmayı", "yorulma", "Bütün o işleri rabbim görür: vazifesidir", "Sen şimdi doğru kahveye gir!", "Keyfine bak!" gibi ironik ifadeler kullanır. Bu ifadelerin şiire nasıl bir anlam kazandırdığı aşağıda görünmektedir:

*Kadermiş" öyle mi? Haşa, bu söz değil doğru;
Belanı istedin, allah da verdi... Doğrusu bu.
"Çalış" dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına bir çok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!
Bırak çalışmayı, emret oturduğun yerden,
Yorulma, öyle ya, mevla ecir-i hâsır iken!
Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini;
Birer birer oku tekmil edince defterini;
Bütün o işleri rabbim görür : vazifesidir...
Yükün hafıftedi... Sen şimdi doğru kahveye gir!
Çoluk çocuk süriürmüş sonunda aç kalarak...
Hüda vekil-i umurun değil mi? Keyfine bak!*
(Ersoy 2007: 229-230)

"Alınlar Terlemeli" şiirinde de Âkif, tembelliği bırakıp çalışmanın gerekliliğini, aksi hâlde özgürlüğün de elden gideceğini en acı biçimde haykırmaktadır.

Cehalet – Eğitim

Mehmet Âkif, her şeyden önce eğitime yürekten inanmış, onun millet hayatındaki önemini çok iyi anlamış bir şairdir. Ona göre cehaletten kurtulmanın temel yolu eğitimidir, okuldur:

*Kimse evlâdını câhil komak ister mi ayol?
Bize lâzım iki şey var: Biri mektep, biri yol!
ya da
Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;
Bu derde çare bulunmaz-ne olsa-mektepsiz*

dizeleriyle, cehaletin karşısında eğitimi gösterir. Bununla yetinemeyen Âkif, öğretmende bulunması gerekli nitelikleri de belirtirken, saydığı niteliklere sahip olmayan öğretmenlerden meydana gelen topluluğu "çerkiye orduları"na benzeterek, anlatımına güç katmıştır:

*Kuvvetimiz şüphesiz ilerlemeli;
Fakat düşünmeli her şeyden önce temeli.
İyi yayılması lazım maarifin mutlak,
Okur-yazarsa ahali, ne var yapılmayacak.
Donanma, ordu birer ihtiyac-ı mübrimdir
O ihtiyacı fakat öğreten “muallim” dir!”*

...
*“Muallim ordusu derken çekirge orduları
Çıkarsa ortaya, artık hesap edin zararı.
“Muallimim” diyen, olmak gerektir imanlı,
Edepli, sonra liyakatli, sonra vicdanlı...”*

Ayrılık – Birlik

*Gürmeden bir millete tefrika, düşman giremez
Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez*
dizeleriyle, bugün en büyük ihtiyacımız olan birlik ve beraberlik konusunda Âkif’in Hâlâ mı Boğuşmak adlı şiiri, bir ilaç gibidir (Ersoy 2007: 418-420):

*Sen! Ben! Desin efrâd, aradan vahdeti kaldır;
Milletler için işte kıyâmet o zamandır.
Mâzîlere in, mahşer-i edvârı bütün gez:
Kaanûn-u İlâhî, göreceksin ki, değişmez.*

...
*Lâkin, bilemem, doğru mudur eylemek işhât,
Mâzileri, mâzideki milletleri? Heyhât!
Bir nesle ki, eyyâmı asırlarca vekaayi,
Etmek ne demek, vaktini târih ile zâyi?
Boştur, hele ibret diye a’ mâkı tecessüs,
Ayât-ı İlâhî dolu âfâk ile enfüs.
Bunlarda tecellî eden esrâra bakanlar,
Ümmetler için rûh-u bekaa nerededir, anlar.
Bilmem neye bel bağliyerek hayır umuyorduk,
Bizler ki o âyâta bütün göz yumuyorduk?
Dünyâda nasihat mi olur Şark’a müessir?
Binlerce musibet, yine hâib, yine hâsir!
Ey millet-i merhûme, güneş battı.. Uyansan!
Hâlâ mı, hükûmetleri, dünyâları sarsan,
Seylâbelerin sesleri, âfakin enîni,
A’sâra süren uykun için gelmede ninni?
Efrâdı hemen milyar olur bir sürü akvâm,
Te’ mîn-i bekaa nâmına eyler durur ikdâm.
Bambaşka iken her birinin ırkı, lisânı,
Ahlâkı, telâkkileri, iklîmi, cihânı,
Yekpâre kesilmiş tutulan gâye için de,
Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde!
Post üstüne hem kavgaların hepsi nihâyet;
Hâlâ mı boğuşmak? Bu ne gâflet, ne rezâlet!
‘Hürriyeti aldık!’ dediler, gaybe inandık;
‘Eyvah, bu bâzîçede bizler yine yandık!’
Cem’iyyete bir fırka dedik, tefrika çıktı,
Sapasaglam iken milletin erkânını yıktı,
‘Tûran ili’ nâmiyle bir efsâne edindik;
‘Efsâne, fakat, gâye!’ deyip az mu didindik?
Kaç yurda vedâ etmedik artık bu uğurda?
Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda!*

Âkif'in Ziya Paşa'dan alıntıya da yer vererek tamamladığı bu şiirin son bölümünde yoğun bir ironi vardır. Şair tezatlarla bu ironiyi gerçekleştirmektedir. "Bir fırka > tefrika" zıtlığı bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Karamsarlık – Ümit

Âkif, hiçbir zaman ümitsizliğe düşmeyi kabul etmeyen bir kişiliğe sahiptir. Hicr Sûresinin 56. ayetinde yer alan: "Dalalete düşmüşlerden başka kim Rabbinin rahmetinden ümidini keser?" ifadesinden hareketle "Yeis Yok!" şiirini kaleme alan Âkif, okurlarına ümidi aşılacaktır:

*Lakin hani bir soluğu bile yok sende ümidin!
'Ölmüş' mü dedin ? Ah onu öldürmeli miydin?
Allah'ın ezeli aydınlığı boğulmazdı, a zalim,
Yarınların artık göreceksin ki ne karanlık!
Onsuz yürürüm dersen , emin ol ki yürünmez.
Yıllarca bakınsan, bir ufak parıltı görünmez.
Beyninde uğuldar durur dalgaları gecelerin;
Girdaba vurur alnını , koştukça hayalin!
Zarar ve ziyan sarar ufuklarını , yırtıp geçemezsin.
Arkanda mı karşında mı sahil ,seçemezsin.
Ey yolda kalan yolcusu, uzun hayat gecesinin!
Göklerde değil, yerde değil, sendedir kurtuluşun:
Ölmüş dediğin ruhu alevlendiriver de,
Bir parça açılsın şu çevrendeki perde .
Bir parça açılsın diyorum çünkü bunaldın;
Ezeli nurdan ümidini keserek donakaldın!
Ey Allah'ın birliğine inandığı halde ona ibadet ederken şaşırın kalp!
İdealsiz yaşayan tek yürek vardır o da dinsizinki.
Birleşmesi mümkün mü tek Allah inancıyla ümitsizliğin?
Asla? Bunun imkanı yok elbette bilirsin.
Öyleyse neden boynunu bükmüş, duruyorsun?
Hiç merhametin yok mudur evladına olsun?*

*Doğduk 'Yaşamak yok size derlerdi!' derlerdi beşikten;
Dünyayı mezarlık bilerek indik eşikten !
Bir hayat , bir canlılık aşılamadı asla bize bir ses;
Yurdun ezeli yasçısı baykuş gibi herkes,
Ümitsizliğin bulanık ruhunu aşılama baktı;
Bu lanetli aşu bir nesli uyuşturdu, bıraktı!
'Devlet batacak!' çılgılığı beyninde öterde,
Millette beka duygusu ezilmek mi ki ? Nerde!
'Devlet batacak!' işte bu öldürdü gençliği
Git yokla da bak, var mı kımdanmaya kudreti ?
Ufuklarına dayanıp yüklense de binlerce tehlike,
Batmazdı bu devlet, 'batacaktır!' demiyeydik.
Batmazdı, hayır batmadı , hem batmayacaktır;
Tek sen uluyan ümitsizliği gebert, azmi uyandır.
Yeterlidir ona can vermeye bir iman esintisi
Davransın ümidin, bu ne ümitsizlik, bu ne yoksunluk?
Geçmişin unutulmaz acılarını susturmaya başla;
Evladına sağlam bir ideal mayası aşıla .
Allah'a dayan, çalışmaya sarıl., hikmete itaatli ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.*

Bağnazlık – İslâm'ı Doğru Yorumlama

İronik söylemin en etkili örneklerinden biri olan Köse İmam adlı şiirinde, evini idareden aciz İhsan Bey'in eşinin üzerine tekrar evlenmesi ve kadının razı olmamasından sonra erkeğin dörde kadar evlenmeye hakkı bulunmaktadır diyerek kadını dövmesi ve kadının komşuları olan Köse İmama şikayete gelmesinden sonra

olaylar gelişir ve İmanın haber göndermesi ardından İhsan Bey'in yaptığı hareketler şu sözlerle hicvedilir:

-*Ne kibartlık bu beyim? Bir davet,
Yetmiyor öyle mi?
- Yorgundum efendim de. . .
-Evet,
Haber aldık... O, fakat sizce büyük bir şey mi?*

*On kadın dövse yorulmaz, benim İhsan Beyimi
Bilirim ben ne tosundur.*

(Ersoy 2007: 111)

İhsan Bey İmanın bu sözleri karşısında kızarak “Dövüyorsam kendi karımı dövüyorum” sana ne, derecesine ileri gider. İhsan Bey bu hareketlerinde yaşadığı 1908 meşrutiyetinden yararlanır ve sık sık dini konuları hürriyetle açıklamaya çabalar, Âkif'in; “iki karı alsam ne çıkar saye-i hürriyette” dedirtmesi İhsan Bey'in cahilliğine, dini kendi çıkarına göre yorumlamasına dikkati çekmek içindir. Şiir, bir bakıma, Âkif'in meşrutiyete bakışındaki ironiyi göstermesi açısından da önemlidir.

Yozlaşmış Batı Medeniyeti – İnsanî Değerler ve Milli Kültür

Âkif'in “Ressam Haklı” başlıklı şiiri, yozlaşmayı en ironik biçimde ortaya koyan bir eserdir:

*Bir zaman vardı ya târîh-i mukaddes modası...
Yeni yaptırdığı köşkün büyücek bir odası,
Mutlaka eski tesâvîr ile ziynetlensin,
Diye ressam aratır hayli zaman bir zengin.
Biri peydâ olarak ‘Ben yaparım’ der, kolunu
Sıvayıp akşama varmaz, sekiz arşın salonu
Sıvar ammâ ne sıvar! sâhibi der:
- Usta bu ne?
Kıpkızıl bir boya çektin odanın her yerine!
- Bu resim, askeri basmakta iken Fir’avn’ın,
Bahr-i Ahmer yarılıp geçmesidir Mûsâ’nın.
- Hani Mûsâ, be adam?
- Çıkmış efendim karaya...
- Fir’avun nerde?
- Boğulmuş.
- Ya bu kan rengi boya?
- Bahr-i Ahmer a efendim, yeşil olmaz ya bu da!
- Çok güzel levha imiş, doğrusu şenlendi oda!*

(Ersoy 2007: 116)

Yozlaşmış medeniyetin karşısında Âkif, insanlığın bile kalmadığından yakınırken, “Müslümanlık, bilmem amma, galiba göklerde dir!” dizesiyle bilmezden gelmeye bağlı bir ironi sergiler:

*Müslümanlık nerde, bizden geçmiş insanlık bile...
Âlem aldatmaksâ maksat, aldanan yok, nâfile!
Kaç hakikî Müslüman gördümse: Hep makberdedir;
Müslümanlık, bilmem amma, galiba göklerde dir!
İstemem dursun o pâyansız mefâhir bir yana...
Gösterin ecdâda az çok benzeyen bir kan bana!
İsterim sizlerde görmek ırkınızdan yâdigâr!
Çok değil ancak! Necip evlâda lâyük tek şiâr.
Varsa şayet, söyleyin bir parçacık insâfınız:
Böyle kansız mıydı – Hâşâ – kahraman eslâfınız ?
Böyle düşmüş müydü herkes ayrılık sevdâsına?*

Âkif'te küçük olaylar, problemler halinde ele alınmıştır. Özellikle ikinci meşrutiyetin ilanından sonra, kötülükler bütün toplumu sarar. Yapılan hareketler “hürriyet”e dayandırıldığından kimsenin sesi çıkamaz. Önceki ve sonraki durumları gayet iyi bilen Âkif, yer yer karşılaştırmalarla 1908 hareketini anlatır. Mehmet Âkif devrin korkunç olaylarını ani idraki, keskin zekası ve sanatçı gücünün etkisiyle tenkit eder. Acı olayları gü-

lünç yönleriyle ele alarak ortaya koymaktadır. Artık şiirlerinde filozof geçinenler, dalkavuklar, yazarlar nutuk atanlar, eli bayraklı koşuşturanlar, şairler ve ne yaptığını bilmezler vardır. Bunlarla birlikte Âkif'in üslubu da değişmiştir. Alayın yerini öfke almışsa da, ironik bakış değişmemiştir:

*Eli bayraklı alaylı yürüyor dört köşeli
En ağır başlısının bir zili eksik belli
Ötüyor her taşın üstünde birer dilli düdük,
Dinliyor etrafını kaplamış yüzlerce hödük,
Kim ne söylerse, hemen el vurup alkışlanacak...
-Yaşasın,
-Kim yaşasın?
-Ömrü olan.
-Şak şak şak*

(Ersoy 2007: 160)

Burada hicvedilenler, 1908 meşrutiyetinin getirdikleriyle kendilerini sokaklarda bulan insan yığınlarıdır. Âkif, toplumu sefaletle sürükleyen, devletin çöküşünü hızlandırmak için çalışan fırsatçılara ve memleketin çöküşünü sağlayanlara karşı çok ağır ifadelere de yer vermiştir:

*İt yetiştirmek için toprağı gayet münbit
Bularak, fuhs ekıyor salma gezen bir sürü it.”*
(Ersoy 2007: 160)

Mehmet Âkif'te çirkin, beğenmediği görüntüleri karikatürize etme yeteneği de vardır. Nitekim, züppe, şık tiplerini Hüseyin Rahmi gibi çok canlı bir şekilde karikatürize eder. Âkif'in hicvettikleri elbette salt bunlar değildir. Âkif'in düşmanları arasında, küçük çıkarları için her şeyini feda eden hemen herkes vardır. Ferdî olayların yanı sıra sosyal aksaklıkları tüm çıplaklığıyla hicvederek vermesinin nedeni, Âkif'in ideal insan olduğundandır. Onun ideali bir devleti, bir milleti de aşmış, İslamiyet'in mensuplarını içine almıştır. Amacına ulaşması için, önce mensubu olduğu devletin kurtulması gerekmektedir.

Yaşadığı asırda peşpeşe büyük felaketlerin kopmuş olması Âkif'in idealist ve mücadele adamı olmasında, karakterinin yanında sosyal, siyasal ve tarihi olayların tesiri olmuştur. Âkif'in hicvettiği devri, bu olaylar ve felaketler hazırlamıştır. Mehmet Âkif'te amaç hiciv ya da ironi değil bunlar aracılığıyla dile getirdiği ve giderilmesi gereken aksaklıklardır. Amacı, dini, ahlaki ve insani davranışlar adına, dinin kötüyü kullanılmasını, ahlaksızlığı ve insanlığa yakışmayacak davranışları hiciv ve ironi yoluyla tenkit etmektir.

Sonuç

Başlangıcından bugüne Türk şiiri incelendiğinde, sosyal hayatın doğrudan ya da dolaylı olarak şiire yansdığı göze çarpmaktadır.

Nâmık Kemâl'de var olan “cemiyet mistisizmi”, Âkif'te zirveye ulaşmıştır. O, devrinin sorunlarına ışık tutması ve çözüm arayışlarıyla bu anlayışı artırarak devam ettirmiş, sosyal gerçekçiliğini öncüsü olmuştur.

Eserlerinde geniş kitlelere seslenmek isteyen Âkif, şiirlerinde mizaha, ironiye, söz oyunlarına yer vermiş, böylece yoğun mesajlarla yüklü şiirlerinin okurlarınca sıkılmadan okunmasını amaçlamıştır.

Şiirlerinde, sosyal problemleri karikatürize eden Âkif'in tasvirdeki yeteneği sayesinde, ele aldığı sorunların ilk günlük tazeliğiyle durduğu görülmektedir. Bugün her mahallede onlarca Seyfi Baba, hayatı sırtlamış onlarca Hasan vardır.

Âkif, yazdıklarıyla yaşadıkları birbiriyle örtüşen bir tip olmanın verdiği avantajı da kullanarak sosyal sorunları, çözüm yollarıyla, kaleme almış; sosyal hayatın içinden çarpıcı örneklerle etki uyandırmak istemiştir.

Âkif'i farklı kılan temel unsur, hiciv ve ironiyi bir amaç olarak kullanmayıp, sosyal meselelere dikkati daha fazla çekecek bir araç olarak ele almasıdır.

Âkif, şiirlerinde ironiden yararlanarak birtakım ipuçları vermiş, kimi zaman örtülü bir biçimde telkinde bulunmuştur. Bununla birlikte, okuyucunun vereceği kararın ne şekilde olması gerektiğini belirlemede de ironiden yararlanmıştır.

“Kendi olmayan”lara kızan, taklitten hoşlanmayan Âkif, ikiyüzlülerden de nefret eden bir insandır. Ancak, yaşı ilerledikçe, kendisini ziyarete gelenlere “İkiyüzlüleri artık sever oldum; çünkü yaşadıkça yirmi yüzlü insanlar görmeye başladım” diyen Âkif'in bu sözü, ondaki ironik tavrın ne derece farklı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- (1986), Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy’u Anma Kitabı, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara.
- (2006), Türk Edebiyatı Tarihi, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- BANARLI, Nihat Sami (1987), Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Bilim ve Aklın Aydınlightında Eğitim Dergisi, “Mehmet Âkif Özel Sayı”, sayı 73, Mart 2006, Ankara.
- DİLÇİN, Cem (1992), Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Edib Ahmed Yükneki ve Atabetu’l-Hakayık (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=223281&DOSYASIM=EdibAhmedYuknekiVeAtabetulHakayik.pdf>)
- ENGİNÜN, İnci (2003), Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- ENGİNÜN, İnci (1991), Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- ERCİLASUN, Bilge (1995), İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit 1. Türkçü Tenkit, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Bilge (1986), “Mehmet Âkif ve Otokritik”, Türk Kültürü, S.284, Aralık.
- ERCİLASUN, Bilge (1997), Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler-1, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1988), Orhun Âbideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- ERSOY, Mehmet Âkif (2007), Safahat (Yay. Haz. M. Ertuğrul DÜZDAĞ), Fide Yayınları, İstanbul.
- GÖKER, Cemil (1993), Gülme ve Güldüren Sanat Türleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Hece Dergisi, Edebiyatta Paradoksun Bir Biçimi: İroni-1, 2, sayı 124-125, Nisan-Mayıs 2007, Ankara.
- Hece Dergisi, Karakter Âbidesi ve Bir Çılgılık Olarak Mehmet Âkif Özel Sayısı, sayı 133, Ocak 2008, Ankara.
- KAPLAN, Mehmet (1993), Tevfik Fikret, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KAVCAR, Cahit (1999), Edebiyat ve Eğitim, Engin Yayınevi, Ankara.
- KURNAZ, Cemal (1990), Halk ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Denemeler, Akçağ Yayınları, Ankara.
- OKAY, Orhan (1989), Mehmet Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- SAZYEK, Hakan (2006), “1940’ların Toplumcu Şairleri: Kırk Kuşağı”, Türk Edebiyatı Tarihi, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- SEPETÇİOĞLU, M. Necati (1986), Türk Destanları, Toker Yayınları, İstanbul.
- Türkü Sözleri (http://www.turkuler.com/sozler/turku_3094.html)
- WELLEK, Réne – VARREN, Austin (1993), Edebiyat Teorisi (Çeviren: Ömer Faruk HUYUGÜZEL), Akademi Kitabevi, İzmir.
- YETİŞ, Kâzım (1992), Mehmet Âkif’in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

MEHMET AKİF ERSOY ŞİİRİNDE II. MEŞRUTİYET İSTANBUL'UNUN SOSYAL TİPLERİ

Ebru KAVAS*

Mehmet Akif'in birçok şiiri -özellikle manzum hikâye tarzında yazılan birinci Safahat'takiler- yazıldıkları zamana ait İstanbul zümrelerinin durumu hakkında önemli bilgiler verir. Bir diğer bakış açısıyla bunlar, bir Müslüman-Türk aydını olarak Akif'in sosyal değişimin getirdiği sorunlara nasıl yaklaştığını da belgeler. Akif, II. Meşrutiyet döneminin en çalkantılı yıllarında adını duyurmakla birlikte, ülkede yaşanan olumsuzluklar karşısında toplumsal seferberliği hızlandırma yoluna gitmiştir. Bir tarafta statüye, güce önem veren, siyasî bütünlükten yoksun, otorite boşluğunun yanı sıra ahlakî yozlaşmanın at başı gittiği bir iktidar grubu vardır; diğer yanda ise dinî bir örgütlenmeyle yapılanmış, üzerinde devletin etkisini hisseden, geçim sıkıntısı çeken cemaatçi bir yapı, yani yönetilenler. Ordu, maliye, mektep, medrese, aile kurumu gibi devletin birçok müessesesi çökmüş durumdadır. Çıkarıcılığın, dalkavukluğun, fitnenin, haksızlığın, doymazlığın, korkaklığın ve aymazlığın her türlü ahlakî ve insanî değer önüne geçtiği, sosyal bozuklukların hat safhada olduğu bir ortam söz konusudur. II. Meşrutiyet gerek yönetimiyle gerekse vaat ettikleriyle bekleneni karşılamadığı gibi, ülke içinde çeşitli bölünmelere, ideolojik ayrımlara da yol açmıştır.

Ne tam anlamıyla Doğulu, ne de Batılı olabilmiş bir "ara nesil" in yaşamını, en canlı ve gerçekçi biçimiyle tespit eden Akif, yakın tarihimizin en önemli görgü tanıklarından biri olmuştur. Şiirlerinde, Osmanlı kitlelerinin ve orta sınıflarının dar görüşlülüğünü, otoriter denetimlerini ve rahata düşkünlüklerini, Batılı olma çabaları sürerken iki uygarlık arasında kalmış kesimin kök ve kimlik yoksunluğunu, insanlığın yozlaşmış, çürüyen yanlarını gözler önüne serer. Şairin çağına bakışındaki gözlem gücü, yaşamakta olan sosyal çözülme de markajına alır. Bireyin tekelinde çeşitli sosyal grupların portresini çizen şair, o dönemin kültür tarihini de aydınlatmış olur.

Akif'in özellikle birinci Safahat'ta yer alan, Hasta, Küfe, Hasır, Meyhâne, Bayram, Seyfi Baba, Kör Neyzen, İstibâd, Hürriyet, Mahalle Kahvesi, Köse İmam, Ressam Haklı, Ahiret Yolu gibi şiirleriyle, Safahat'ın üçüncü kitabı olan Fâtih Kürsüsünde ve altıncı kitabı olan Âsım'daki bazı deyişlerinde, II. Meşrutiyet İstanbul'unun halk kesimlerinden ve seçkin çevrelerinden alınan sosyal manzaralarla karşılaşırız. Çoğu karşılıklı diyaloglarla gelişen bu şiirlerde, toplumla ilişki içinde yürüttükleri pratiklerle rolleri belirlenmiş tipler, II. Meşrutiyet İstanbul'unun yaşayan sosyal çevrelerinin temsilcisi olurlar. Memleketin içinde bulunduğu kötü koşullar, Akif'in yarattığı bu "canlı performans" lar sayesinde dile gelir. Akif'in tipleri, sosyal durumlarına, kültür seviyelerine ve rollerine göre şiirlerde yerlerini alırlar. Manzum hikâye tarzındaki şiirlerinde yer yer şairin kendisi de rol alır. Olayları ve kişileri dış dünyadaki biçiminden kendi bakış açısına göre bazı tasarruflarla aktaran şair, bir anlamda "yansıtıcı bilinç" olma konumundadır.

Akif, şiirlerine yerleştiği sosyal tipleri, kalabalıklar arasından, تنها sokaklardan bulup çıkarır. Bu sosyal tipler, meyhane, kahvehane, bayram yeri, attar dükkânı, İstanbul'un kenar mahalleleri, cami, vapur, köprü, okul gibi belli bir sosyal çevre içerisinde kendilerini gösterirler. Yaratılan mekânlar tiplerin ortaya konması için bir hazırlıktır. Bir bakıma olay kişilerinin yakın gelecekte yaşayacaklarını, kaderlerini sezdirir ve işlevsel

nitelik kazanırlar. Örneğin, bir kenar mahalle İstanbul'unun su birikintileri, etrafta viran evler (Küfe), uzun ve bataklık yollar, sıvasız duvarlar, çatısı çökük damlar (Seyfi Baba), çamurlu taşlar, saçağı delik cami şadırvanı (Kör Neyzen), poyrazın kışın bile uğramadığı, yazın sıcakta eriyip akan, baharda ot bitmeyen, kurak ve çamurun eksik olmadığı İstanbul sokakları (İstibâd), şiirlerde rol alan sosyal tiplerin trajik durumu ile birleşir. Bunlar yoksulluğun, sahipsizliğin, çaresizliğin dile getirilme biçimi olarak işlevsel dekorlardır.

Akif, özellikle çocukların, kadınların ve ihtiyarların yoksul, kimsesiz ve sefil hâllerini en canlı örnekleriyle sergiler. Akif'in sosyal yaşamdan çekip çıkardığı bu tipler, hayatın acımasız şartları sonucu bir yanı eksik kalmış kişilerdir. **Hasta** manzumesine bakıldığında, okul müdürü, doktor, mubassır ve veremli bir çocuk arasında gelişen diyalogların içler acısı bir durumu ne kadar ustalıklı sergiledikleri görülür. Yaşadığı sosyal çevre içinde âdetâ bir "sâil-i âvâre" (başı boş dilenci) gibi muamele gören bu çocuk; ilgisizlik ve bakımsızlık yüzünden hastalanıp, büyük bir acı ve ıstırapla diğerlerinin yaşaması için kendi kaderine terk edilmiştir. Hayatın zorlukları karşısında insanın aczini sergileyen bu hasta çocuk, içinde yaşadığı toplumun duyarsızlığıyla yüzleşen, sonunda acı gerçeği kabullenen yoksul ve kimsesiz insanların temsili olur. Okul müdürü, mubassır ve doktor ise ilerleyen hastalığın karşısında çaresiz kalan ve var olanı kabullenen, insana karşı ilgisiz bir toplumun temsilcisidirler.

Küfe'de de 13 yaşlarında, çelimsiz, üstü başı perişan hâldeki bir çocuğun okula gidemeyip çalışmak zorunda kalışı trajik bir üslûpla dile getirilir. Bu manzumede çocuk da sosyal koşulların kısılcısından kurtulmayıp hayatın ağır yükü altında ezilen, eğitim imkânı verilmeyen bir insanın örneğidir.

Hasır adlı manzumede de şair, girdiği attar dükkânında alışveriş yapmaya gelenlerin portresini çizerken sosyal tenkit yapar. Toplumun bir kesimini ele alan Akif, insanların yokluk ve sıkıntı içinde olduklarını, pazarlık ettiklerini, borçlarını ödeyemedikleri için alışveriş yerlerinin de peşin para ile çalıştıklarını, paralarının silik olduğunu, eski tütünlerin kalmadığını, tütünlerin bozulduğunu, insanların hastalıkları tedavi etmek için doğru ve sağlıklı olmayan yollara başvurduklarını anlatırken; cahil, saf, geçinme derdine düşmüş insanın hayat mücadelesini de gözler önüne serer. Yaşlı ve kimsesiz bir kadının hasıra sarılarak defnedilmesi de şiirdeki bir diğer trajik unsurdur.

Bayram manzumesinde ise, kolektif bir bilinçaltının ürünü olarak bayram, ülkede yaşanan tüm olumsuzlukların, geçim mücadelesinden doğan feryatların dindiği gün olarak betimlenir. Ortak bir paylaşımı ön gören bayram, bir anlamda insan hayatının en darda olduğu zamanların avuntusudur.

*Kucakta gezdirilen bir karış çocuklardan
Tutun da, tâ dedemiz demlerinden arta kalan,
Asırlar ölçüsü boy boy asâli nesle kadar,*
(Akif 2006: 42)

her yaştan insanın doldurduğu bayram yeri,
Koşan, gezen, oturan, mâniler düzüp çağıran,
Davullu zurnalı "dans!" eyleyen, coşup bağırın
(Akif 2006: 43)

halkıyla tam bir cümbüş alanıdır. Tüm bu yaşananlardan mahrum, kenarda olan biteni izleyen ihtiyar kadın ve yetim torun da sonunda bayram coşkusunun bir parçası olarak yerlerini alacaklardır.

Seyfi Baba da toplumun alt tabakalarında yaşam mücadelesi veren, bakıma muhtaç insanların trajik durumlarını aksettirmesi bağlamında işlevsel bir tiptir.

Kör Neyzen'de yine bakıma muhtaç, sırtında lime lime olmuş abasıyla, soğuk kış şartlarında çamurlu taşlara yaslanıp inleyen sefil bir adamın hikâyesi konu edilir. Bir şadırvanın içinde, eski bir hasır şiltinin üstünde, gelip geçenin insafına kalmış bu gözleri görmeyen adam, yağmur damlasına aldanişıyla bir kara mizah örneği sunar.

Ölen bir adamın ardından, geride kalanları bekleyen zor hayat şartları da **Âhiret Yolu**'nda dile gelir.

Akif, hayatı hafife alan, miskin, uyuşuk, kendi menfaatini düşünen insanların portrelerini ustalıklı çizer. **Meyhane** adlı manzumede günlerini meyhane köşelerinde geçiren insanların durumu ironik bir tavırla ele alınır. Meyhane ve onun toplumdaki birtakım değerleri yozlaştırıcı gücü arasında kurulan ilişkiyle, şiirin daha ilk dizelerinden itibaren gerçekçi tespitler yapılır. "Zulmet-serâ-yı menfûr" (nefret edilen, iğrenilen karanlık yer) olarak tabir edilen bu mekânda "sefil bir sohbet" içerisinde yer alan insanlar, başıboş, serseri ve insanlıktan çıkmış olarak betimlenirler. Sakinin cemali de çirkindir, onun hayalinde ne bir geçmiş vardır, ne de gelecek beklentisi. Bu pis ve kokuşmuş ortamda, sarhoşların argo ve kaba söze yaslanan konuşmalarından sonra, bir aile dramına tanık olunur. Evde çocuklarını bekleyen ve kocasını gece vakti kapı kapı dolaşıp arayan bir eş / anne ile zamanını ve parasını içkide, kumarda kaybeden, meyhanede karısını boşayan ayyaş bir koca arasında gelişen diyaloglarda, aile kurumunun acı tablosu gözler önüne serilir ve eleştirisi yapılır.

Mahalle Kahvesi'nde "Şark'ın bakılmayan yarası, yüz karası, hayatımızdaki gedik, batakhane" gibi ifadelerle tasvir edilen kahvehane, tüm olumsuz özellikleriyle insanı uyuşturan, tüketen, sefil hâle getiren bir mekân olarak değerlendirilir. Kahvecisinden, oyun oynayanlarla oturanlardan bir gruba kadar birçok kişiyi betimleyen Akif, bu kimselerin birçok manevi değerden yoksun olduklarını bildirir. Kahve köşelerinde pinekleyerek ömrünü yiyen tiryakilerin,

- *Yeminsiz oynamazlar ki, ah çocuklar ah!*
- *Karışmasan işin olmaz değil mi? Sen de bunak!*
- *Gelirsem öğretim şimdi...*
- *Ay şu pampine bak!*
Gelip de öğretecekmış... Mezarıcı Mahmud'a git!
Bir üflesen gidecek ha... Tirit mi sâde tirit!

(Akif 2006: 108-109)

gibi kendi aralarındaki konuşmalarına yansıyan küfür, argo ve kaba söze dayalı söylemler de içinde buldukları ortamla ilişkili görülmektedir.

Köse İmam'da ise karısını döven bir adamın şeriat hükümlerini öne sürüp bir başka kadınla evlenmek isteğiyle bir aile trajedisi sergilenir. İşsiz, güçsüz, meyhanelerde vakit öldüren, tek bir hayrı olmayan adam sefilin biridir. Şeriata uymayan bu davranışlarının yanında, üstüne üstlük dört evliliğe müsaadenin şartlarını düşünmeden karısını boşamaya kalkışır. İmam'ın aile kurumunda yaşanan sorunlar karşısında başvuru alan ilk el olmasıyla aktif rolü de önem taşımaktadır.

Akif'in **Fatih Kürsüsünde** adını verdiği üçüncü Safahat'ındaki deyişlerinde vaiz, çalışmayan ve uyuşuk insanları azarlar. Şeriat adına hurafe uyduran, tevekküle sığınıp mazeretler savuran, kahvehanelerde ömür tüketen, kumar ve içki müptelası tipleri hicveder. Medresede yetişen bazı mutaassıp ve cahil sarıklıları; milletin baş belası olarak görür. Bunlar ilmî ve teknik konuları anlamadıkları gibi; dinî öğretileri de idrak edemez hâle gelmişlerdir.

Akif, devlet yöneticileri karşısında da sözünü esirgemez ve devleti temsil eden sosyal tipleri eleştirmekten geri kalmaz. **İstibdâd** şiirinde baskılı iktidar döneminde yaşanan zorbalıkların, adam kaçırmaların, tutuklamaların ağır eleştirisi yapılır.

Bu şekl-i mâhişi mümkünse bir düşün söyle,
Paşam dedikleri u'cûbe işte aynıyle!
Belinde seyf-i "sadâkat", elinde kamçı,
Ferik nişanları altında gördüğüm umacı,
(...)
Semâ, zemin bütün envâr iken o pis gölge,
Cebîn-i pâkine leylin ne pâyidâr leke!
(...)
Ya sen, zebâni kıyâfetli, gulyabâni paşa,
(...)
Yılan bakışlı şebek, bir bakın şunun gözüne!
(Akif 2006:78-79)

dizelerinde görüldüğü gibi, "alçak, haydut, câsûs, cellâd, mel'un, zâlim, u'cûbe, kâbûs-ı hûnî, pis gölge, pâyidâr leke, zebâni kıyâfetli, gulyabâni, yılan bakışlı şebek" gibi tasvirlerle tanımlanan paşa ve adamları; -şiirde açıkça adı zikredilmese de- Abdülhamit ve onun siyasi politikasının temsilcisi olurlar. Kişisel, toplumsal ve siyasal özgürlüğün olmadığı ülkede, tutsak yaşayan halk sindirilmiştir. "kaldırıp tabanı bucak bucak kaçan", "sıçan gibi evlerde sinen" halkın sessiz kalışı da yapılan zulümlere boyun eğmenin bir yansımasıdır. Gidenin ardından geride kalanların trajik durumu, kocası tevkif edilen kadının feryatları olarak yükselir. Şiirde eleştirisi yapılan bir diğer sosyal tip, hurafelere inanan ve yanlış tevekkül anlayışında olan "teyze"nin tekelinde verilir.

İstibdâd'ın ardından Akif'in **Hürriyet** adlı şiire geçip, bunu hürriyet coşkusu içindeki çocukların curcunasıyla vermesi de anlamlıdır. Şiirdeki ihtiyar, geçmiş, zamanı tamamlanmış bir dönemi, yaşanmış olanı karşılar; torunlar, istikbalin, yeninin, ümidin, yaşamakta olanın temsilcisi olurlar.

Akif, **Ressam Haklı** şiirinde ise, alafranga özentisi, gösterişçi tüketim içinde olan, taklitçi, sonradan görme zenginler ile ressamım diye deli saçması iş çıkaran işgüzarların varlığı karikatürize edilerek sunulur.

Tamamen karşılıklı konuşmalardan oluşan **Âsım**'da Hocaşade ve Köse İmam konuşarak, bazen de uzun soluklu bir tartışmaya girerek içinde buldukları devrin genel bir panoramasını çizerler. Birbirlerine aktüel hikâyeler anlatarak görüş beyan eden, sosyal bozuklukları dile getiren Hocaşade ve Köse İmam, var olanı

aktarma işlevleriyle, sözü edilen sosyal tiplerden ayrılırlar. Akif tarafından olumlanan değerleri dile getiren, idealize edilmiş bir tip olan Asım da, yaşamakta olandan çok, bir özleyişin ifadesi olarak şiirde varlık bulur. Hocaşade ve Köse İmam'ın anlattıkları hikâyelerde o dönemin sosyal yaşantısına ışık tutan kimi tiplerle karşılaşılır: Rum hizmetçi ile evlenmeye kalkan emekli Paşa, köy düğünündeki sefil köylüler, züppe şehirli muallim, her mevki sahibi karşısında yaltaklanan, aksırana "bu ne âheng-i selîs" (akıcı ahenk) diyen ikiyüzlü dalkavuklar, bindiği mahlûku, gittiği tarafı bilmeyenler (Kır Ağası), rüya tabircileri, körü körüne Batı hayranı ve halkı anlamayan sözde entellektüeller (züppe vali), hürriyet fikrine aşırı bağlanıp her şeyi ondan bekleyenler, halkı uyutup hakkını gasp edenler, halkın beynine hurafeleri dolduran cahil din adamları, halk gaz sıkıntısı içindeyken sandık sandık gaz yakan kumarbazlar, insanlar inleyip can verirken toplanıp cümbüş eden vurguncular, nara atan sarhoşlar, kaldırımın sırtında aç bekleşenler, meyhanede alenen iştret yapanlar II. Meşrutiyet İstanbul'unun canlı yüzleri gibidir.

Her seviyedeki, her meslekteki, her kesimden halkın duyuş, bakış, düşünüş ve konuşma tarzı şairin şiirlerinde yansısını bulur: Zengin-yoksul, dindar-dinsiz, cılız-pehlivan, korkak-kahraman, okumuş-cahil, yerli-yabancı her türden insan, Akif'in ifade vasıtalarıyla gözler önüne serilir. Kimi karşıtlıklarıyla öne çıkan belli başlı bu sosyal tiplerin yanı sıra, mahalle kahvesinde oturanlar, meyhanede kafayı çekenler, bayram yerini dolduranlar, cenazeyi kaldıranlar, camide vaizi dinleyenler, mahallesindeki suçsuz adam tevkif edilirken sessiz kalanlar, saçak altlarına sığınmış uyumaya çalışan evsiz barksızlar, evi sırtında, sokaklarda gezen aileler, serseriler, avareler, haramiler, katiller gibi -sahne arkasını dolduran- figüratif kişiler de sosyal iletiyi anlam alanlarıyla desteklerler.

Mehmet Akif'teki değerler sisteminin bir yansıması olan olumlu tipler, daha çok onun idealize ettiği, kendine göre belli bir anlayış ve yaklaşımla ele aldığı, yeniyi, doğruyu, geleceği temsil eden model tiplerdir. Dönemin öne çıkan olumsuz tipleri ise, yaşanmış ve yaşamakta olan somut bir sosyalliğin kişileşmesi olarak Akif'e göre kaçınılması gereken tiplerdir. Bu tipler hastalıklı dünyaları ile sosyal gerilime yol açarlar. Aradan geçen yüz yılın ardından, aynı sosyal bozukluklar hâlâ varlığını sürdürmektedir. "birey" in tekelinde "toplum" u yansıtan, belli sosyal zümrelerin temsilcisi olan bu olumlu / olumsuz tipler, II. Meşrutiyet İstanbul'unun sosyal yaşantısını aydınlatan önemli verilerdir. Böylelikle Akif'in gerçekçi tespitleri estetize etmede ne kadar usta olduğu bir kez daha kendini göstermektedir.

Kaynakça

- Ersoy, Mehmet Akif. **Safahat**. Haz. M. Ertuğrul Düzdâğ. İstanbul: Çağrı Yay. 2006.
- Huyugüzel, Ö. Faruk. "Mehmet Akif'in Asım'da Başvurduğu Anlatım Vasıtaları ve Teknikleri". **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy**. İstanbul: Marmara Ün. Yay. 1986.
- Kortantamer, Tunca. "Mehmet Akif ile Sadi Arasında Muhteva ve Anlatım Tekniği Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi". **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy**. İstanbul: Marmara Ün. Yay. 1986.
- Mardin, Şerif. **Türk Modernleşmesi**. İstanbul: İletişim Yayınevi. 1991.
- Okay, Orhan. **Mehmed Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi**. Ankara: Akçağ Yay. 1989.

MEHMET AKİF'İN MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDEKİ EDEBİ FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ebülfez AMANOĞLU*

XX. Yüzyıl Türk şiirinin güneşi ölümsüz şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un kurtuluş savaşı dönemindeki edebi faaliyetleri çok verimli olmuştur Bilindiği üzere 1918 yılında I. Dünya savaşı sona ermiş, Osmanlı devleti büyük kayıplara uğrayarak ağır mütareke şartlarına zorlanmıştı.

Arapların bağımsızlık savaşları da boşa çıkmıştı. Akif, özellikle Arapların tutumu karşısında karamsarlığa düşmüştür. Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ve ondan sonraki yıllar Mehmet Akif'te bir umut ışığının yanmasına yol açmıştır.

9 Ekim 1920'de Anadolu'ya doğru yola çıkmış Ankara'dayken yazdığı "Süleyman Nazif'e"(1870–1927 dostu) isimli şiirinde(Nisan 1921), doğu ülkelerinin kurtuluşunun yakın olduğunu müjdelere;

*İslam ilinin sade esaret mi nasibi?
Sen yoksa unuttun mu o maî-i muhibbi?
Etrafa bakıp sarsılacak yerde ümidin,
Vicdanını, imanını bir dinlemeliydin!
Garbın ebedi, fevzi ederken seni meyvus,
Mademki Hakkın bize vaat ettiği haktır,
Şarkın ezeli fecri yakındır, doğacaktır.*

.....
*İslam'ı, evet, tefrikalar kasti, kavurdu;
Kardeş, bilerek bilmeyerek, kardeşi vurdu.
Can gitti, vatan gitti, bıçak dine dayandı;
Lakin o zaman silkinerek birden uyandı.
Bir gör ki, bu gün can da onun, kan da
Dünya da onun, din de onun, şan da.
Bin parça olan vahdeti bağlarken uhuvvet,
Görsen, ezeli rabıta bir buldu ki kuvvet;
Saldırda da kırk Ehl-i Salib ordusu, kol kol
Dört yüz bu kadar milyon esir olmaz, emin ol.*

Yurdun yer yer işgal edilmeye başlanması diğer vatanseverlerle birlikte Mehmet Akif'i de Anadolu mücadelesine teşvik etmişti. Bu nedenle şair 1920 yılından itibaren kendisini tamamen milli kurtuluş hareketinin ortasında buldu. Kurtuluş Savaşı sıralarında gönlü Anadolu'da olan Akif, Ekim 1920'de Üsküdar-Âlem dağı yoluyla Karadeniz kıyısına ulaşmış, oradan da İnebolu'ya varmıştır. 19 Ekim 1920'de Kastamonu'da verdiği meşhur vaaz bu bakımdan büyük önem arz etmiştir. . Bu vaazda devletin son düştüğü durum izah edilmiş, Sevr-i kabul etmenin devleti sona erdirmek demek olduğu, tek çarenin medeniyet maskesiyle gelen batı sö-

mürgeciliğinin karşısına imanla, silahla dikilmek olduğu düşünceleri, mantıklı ve heyecanlı bir üslûpla, yer yer şiirlerle anlatılmıştır. Bu konuşma, o sırada Ankara’da basılmakta olan Sebülü’r-Reşat dergisinde çıkmış, memleketin her tarafına hızla yayılmış, ordu kumandanlarınca ayrıca risale olarak bastırılıp askere ve halka dağıtılmış, minberlerde ve kürsülerde tekrar tekrar okunmuştur.

Kurtuluş savaşında milli birlik ruhunun uyanmasında, halkın ve askerinin büyük bir şevkle bütünleşmesinde şairin bundan sonraki vaazlarının ve diğer çalışmalarının mühüm rolü olmuştur.

Ankara’ya geldiğinde Konya isyanı patlak vermiştir. İsyanın bastırılması için Konya’ya giden Meclis heyeti içinde M. Akif de vardır. 25 Aralık 1920’de Ankara’ya dönüp Burdur mebusu olarak Büyük Millet Meclisi çalışmalarına katılmıştır.

Bu bağlamda Safahatın VI. ve VII. bölümleri dikkati çekmektedir. İstiklal marşının yazarı olan Şairimize özellikle Safahatın Asım isimli VI kitabı(18 Eylül 1919) çok büyük şöhret kazandırmıştır. Mehmet Akif manzum hikâye tarzında çok kuvvetli milli lirizmle yazılmış olan bu eserde aydın ve vatansever Türk gençliğini tasvir eder. Şaire göre bu gençlik Türkün namusunu çiğnetmeyen, Türk milletini kurtaracak ve yarınki Türkiye’yi de kuracak olan inançlı nesildir. Asım’da 4 kişi vardır: Hocazade, onun oğlu Emin, Köse İmam, onun oğlu Asım.”Asım”da üç nesil vardır: I nesil. II. Abdulhamid zamanında yetişen, medresede okuyan ve medrese tarzını benimseyen Köse İmamın temsil ettiği nesildir. II nesil, mektepten yetişen ve II Abdulhamid idaresini beyenmeyen, daha çok ittihatçıların yaptıklarını tasvip eden Hocazadenin neslidir. Her iki neslin de hataları vardır. Bu hatalar III nesil tarafından düzeltilecektir. Asım bu III nesli temsil eder. Onları böyle inandıran şey de Asımın neslinin Çanakkale’de gösterdiği kahramanlıktır. Akife göre bunu sağlayan da bu neslin imanındır. İmanı tam olan bu nesil, eğer iyi yetiştirilebilirse istikbalin zinde gücü olacaktır. Çanakkale Şehitleri’nde

*Şu Boğaz Harbi nedir? Varmı ki dünyada eşi?
En kesif orduların yükleniyor dördü-beşi*

*diye başlayarak şehitlerimize muhteşem kabirler armağan eden Akif,
Asımın nesli... Diyordum ya, nesilmiş gerçek
İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek*

diyerek bu nesli över (B.Ercilasun. Yeni Türk Edebiyatı üzerine incelemeler. I kitap, Akçağ yay. Ankara,1997,s63).

Akif, Asımı Köse İmamın oğlu olmasının ötesinde bir milletin büyük işler başaracak evladı olarak sembolize eder. O Çanakkale’de ölen iki yüz elli bin Mehmetçiğin temsilcisidir.Orada başarılı olanlar bunun neslidir.İmparatorluğun o yıllarında Kafkaslarda ve Sina”da savaşan nesil de Asımın neslidir.Gelecekte milleti kurtaracak olanlar da onlardır.

Çanakkale zaferinden bahseden bu eserin 1919 yılı sonlarında ortaya çıkışı Akif’in Atatürk’ün Milli Mücadele idealarına ses verdiğini, yeni hükümetin tarafını tuttuğunun bir göstermektedir.

Mehmet Akif Milli Mücadele yıllarının ertesinde “İİ Asım”ı yazmayı düşündüğünü bilmekteyiz. Bu yeni eserinde Akif Asımı arkadaşlarıyla birlikte Almanya’dan geri getirerek İstiklal savaşına sokacağını, onu takip ederek savaşı ve bu mücadeleye katılanların iman, düşünce ve gayelerini yazacağını, zamanın önde gelen ilim ve fikir adamlarını konuşturacağını yakın dostlarına söylemiştir. Akif’in en verimli çağında yurdundan uzaklaşmaya mecbur kalışı bizi bu büyük eserden ve daha nicelerinden maalesef mahrum bırakmıştır (Mehmet Akif Ersoy. Safahat. Hazırlayan M.Ertoğrul Düzdağ.30. baskı. İnkılap yay. S.64–65).

Bilindiği gibi, Akif’in milli mücadeleye, Türk edebiyat ve kültürüne katkılarında biri de İstiklal marşı manzumesidir. Bu milli marşımız hakkında Mustafa İsen ve Orhan Okay şöyle yazmıştır. “Akif’in Safahatında içinde yaşadığı topluma yabancı kalmadığını, onun dertleriyle nasıl hemdert olduğunu biliyoruz. Fakat hiçbirinde İstiklal Marşında olduğu kadar adeta mistik bir ruhla, milletiyle beraber, milletin içinde, milleti ile bir aynileşme olduğunu söylemek kolay değildir”(Orhan Okay, Mustafa İsen. Safahat, Ankara,1990,s.446).

İstiklal Marşı, Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin millî marşıdır. Mehmet Akif Ersoy tarafından kaleme alınan bu eser, 12 Mart 1921’de Birinci TBMM tarafından *İstiklal Marşı* olarak kabul edilmiştir.

İstiklal Harbi’nin başlarında, İstiklal Harbi’nin milli bir ruh içerisinde verilmesi imkanını sağlamak amacıyla Maarif Vekaleti,1921’de bir güfte yarışması düzenlemiş, söz konusu yarışmaya toplam 724 şiir katılmıştır. Kazanan güfteye para ödülü konduğu için önce yarışmaya katılmak istemeyen Mehmet Akif Ersoy, Maarif Vekili Hamdullah Suphi’nin ısrarı üzerine, İstiklal Harbi’nin özellikle hangi ruh ve ideolojik çerçeve içerisinde verilebileceğini Türklere göstermek amacıyla, Ankara’daki Taceddin Dergâhı’nda yazdığı ve İstiklal Harbi’ni verecek olan Türk Ordusu’na ithaf ettiği şiirini yarışmaya koymuştur. Yapılan elemeler sonucu Türkiye Büyük

Millet Meclisi'nin 12 Mart 1921 tarihli oturumunda, bazı mebusların itirazlarına rağmen Mehmet Akif'in yazdığı İstiklal Marşı kabul edilmiştir. Mecliste İstiklal Marşı'nı okuyan ilk kişi dönemin Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver olmuştur.

Mehmet Akif Ersoy İstiklal Marşı'nı, şiirlerini topladığı Safahat'ına dâhil etmemiş ve İstiklal Marşı'nın Türk Milleti'nin eseri olduğunu beyan etmiştir

Şiirin bestelenmesi için açılan ikinci yarışmaya 24 besteci katılmış,1921 yılında Ankara'da toplanan seçici kurul, Ali Rifat Çağatay'ın bestesini kabul etmiştir. Bu beste 1930 yılına kadar çalındıysa da 1930'da değiştirilerek, dönemin Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Şefi Osman Zeki Üngör'ün 1922'de hazırladığı bugünkü beste yürürlüğe konmuş, toplamda dokuz dörtlük ve bir beşlikten oluşan marşın armonilemesini Edger Manas, bando düzenlemesini de İhsan Servet Künçer yapmıştır. Protokol gereği, sadece ilk iki dörtlük beste eşliğinde İstiklal Marşı olarak söylenebilmektedir.

İSTIKLAL MARŞININ AÇIKLAMASI

*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.*

Mehmet Akif Türk milletine cesaret ve tahammül aşlamak için ve onda bulunan duyguları harekete geçirmek için şiirine korkma sözüyle başlıyor. Bayrak bir milletin geleceğinin ve bağımsızlığının sembolüdür. Bayrağın sönmesi Türk milletinin istiklalini kaybetmesidir. Şair ülkemizde tek bir insan kalana kadar bu vatani savunacağımızı belirtiyor. O halde en son Türk bireyi son nefesini vermeden Türk istiklal ve bağımsızlığını yok etmek, Türk bayrağını söndürmek mümkün değildir. Zira bayrağımız milletimizin yıldızıdır. Bayrağın kaderi ile milletimizin kaderi birbirine bağlıdır. Bayrak bizimdir, biz yaşadıkça onu elimizden kimse alamaz. Türk milletinin bütün fertlerini öldürmedikçe bağımsızlığını kimse yok edemez.

*Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın.
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.*

Şair kahraman Türk askerine hitap ediyor. Türk yurdun alçakları uğratmaması için gerekirse canını feda etmesini öneriyor. Şehit gövdelerinin meydana getireceği siperler düşmana mani olacaktır. Mehmet Akif düşmanın çok kısa bir süre içinde bu hayâsızca akına son vereceği Allah'ın Türk milletine Kuran-Kerimde vaad ettiği zafer gününün yarından bile daha yakın bir zamanda doğacağına inanmaktadır.

*Bastığın yerleri 'toprak!' diyerek geçme, tanı:
Düşün altında binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.*

Şair Türk ordusuna vatanın kutsallığını hatırlatıyor. Toprak ile vatan arasında büyük bir fark vardır. Toprağı vatan haline getiren onu elde etmek ve korumak için savaşan fertlerin varlığıdır. Kısacası sıradan bir toprak büyük bir değer taşımaz; ama vatan toprağı uğrunda şehit olan atalarımızın o topraktaki mezarlarıdır. Bu kutsal vatani dünyalara değişmeyiz. Toprak dünyanın her yerinde bulunur. Ancak atalarımızın kanlarıyla sulanan topraklar vatanımız üzerindedir.

*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şuheda fişkırarak toprağı sıksan, şuheda!
Canı, cananı, bütün varımı alsın da hüda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.*

Bu vatan cennet kadar kıymetlidir. Şehit olanların ruhu dini inanışımıza göre doğrudan doğruya cennete gider. Şehitlerimiz bu vatan toprağında yattığı için cennetten farksızdır. Bir avuç toprağı sıksak şehitler fişkırarak sanırız. Canımızdan çok sevdiğimiz insanları, varımızı yoğumuzu Allah alsın da yalnız yaşadığımız sürece bizi vatanımızdan ayrı düşürmesin.

*Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlal:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, hakk'a tapan, milletimin istiklal!*

Şair zafer gününün heyecanını yaşıyor. Şanlı bayrağımız dalgalandıkça gökyüzünü şafakla yarış edercesine gökyüzünü kızıl renge boyamaktadır. Türk milleti yeniden bağımsızlığına kavuşmuştur. Artık onun için yok olma korkusu kalmamıştır. Bayrağımız şehitlerimizin kanlarını hak etmiştir. Bağımsızlık Allah'a tapan Türk milletinin en doğal hakkıdır.

MEHMET AKİF ERSOY YARATICILIĞINDA TÜRK ZAFER TARİHİ ve İSTİKLAL DUYGULARININ TERENNÜMÜ

Elman KULİYEV*

Mehmed Akif Ersoy yaratıcılığı türk ve islami ideyalar zemininde formalaşan, boy atan senettir. Vehdet şeklinde birleşen bu ideyalar Mehmed Akifin yaratıcılık felsefesinin merkezinde dayanır, geniş menada ise milliliyin göstericisine çevrilir. Edebiyyat ve sanat alanında “istiklal marşı şairi” adlanan Mehmed Akif müeyyen edebi cereyanlar müstevisinde özünemehsus üslubu ve yolu olan, edebi cereyanlar çerçevesinden kenarda dayanan müstakil senetkardır.

Mehmed Akif yaratıcılığının esasını şairleri teşkil eder. Onun şairlerinin ekseriyeti “Sefahet” adı ile çap olunmuş yeddi cildlik kitaplarda toplanmıştır. Sözsüz ki, her kitabın da ayrılıkta öz adı vardır. “Sefahet” adı “merhele”, “heyat merhelesi”, “heyat görüşleri” menalarına uygundur.

11240 mısradan ibaret olan “Sefahet” de 108 menzum eser verilmiştir. Şairin öz desti-hetti ile hazırladığı bu kitablarda 1908-ci ildən ömrünün ahırına keder yazdığı nümunelerden tertib edilmiştir. Onu da keyd edek, Mehmed Akifin 22 yaşından 35 yaşına kederki şairlerinin heç biri, o cümleden, sonrakı yaratıcılık nümunelerinin müeyyen kısmı “Sefahet”e salınmamıştır. “Sefahet”in I cildi eyni ad, II cildi “Süleymaniyye kürsüsünde”, III cildi “Hakkın sesleri”, IV cildi “Fateh kürsüsünde”, V cildi “Hatireler”, VI cildi “Asim”, VII cildi ise “Kölgeler” adı altında çap olunmuşdur. Bu kitablardaki nümuneler şairin ictimai-siyasi problemlere münasibetini ve heyati görüşlerini eks etdirmek bahımından dikketi celb edir.

Mehmed Akif ilk növbədə “istiklal marşı şairidir”. “İstiklal marşı” şairi 1921-ci ilde yazılmışdır. Keyd edek ki, 1920-ci ilin ahırlarında Türkiye kezetlerinde “İstiklal marşı” yazmak üçün müsabike elan olunur. Maarif Nazirliyi terefinden teşkil edilen bu müsabike şertine göre kalib şehse 500 lire pul mükafatı verileceyi nezerde tutulur. Lakin ilk merhelede müsabikeye tekdım olunan şairlerin heç biri kebul edilmir. Buna göre maarif naziri Hemdulla Sübhi Mehmed Akife üz tutur ve onun müsabikeye katılmasını hahiş edir. Mehmed Akif ise “pul üçün şair yazmaram” deyerek müsabikeye keşulmur. Yalnız heç bir pul ödenmemesi şerti ile müsabike teleblerine uygun “İstiklal marşı”nı yazır ve şair müsabike komissiyası terefinden beyenilir. Türkiyenin devlet himni kimi kebul edilen bu eser eslinde himn üçün müsabikeye tekdım olunan 724 şair içerisinden seçilmişdir. Nezere çatdırak ki, Mehmed Akif şertleşdiyi kimi kalibe çatacak pulu kebul etmir, onun İslam kadın ve uşaklarının ehtiyacını ödemek üçün “Darül-mesai” adlı teşkilata verilmesini hahiş edir. “İstiklal marşı” Türkiyenin o vahtki mövcud ictimai-siyasi veziyyetini harakterize etmek ve sabahkı hayatının parlaklığına inam bildirmek bahımından ehemiiyetlidir.

*Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın,
Siper et gövdeni, dursun bu heyasızca ahın.
Doğacaktır sene ved etdiyi günler Hakkın,
Kim bilir, belke yarın, belke yarından da yahın.*

Şeir Türkiyenin ekser erazilerinin Antanta küvveleri terefinden zebt olunduğu ve ölkenin gelecek taleynin Anadolu erazisinde geden döyüşlerde hell olunacağı dövrde yazılmışdır. Bele bir vahtda Mehmed Akif Ersoy halkının kelesine inamını itirmemiş, onun meğlubiyetden yaha kurtaracağına ümid nümays etdirmişdir. Nümuneden göründüyü kimi şairin inamı vaht bahımından çoh da uzağa getmir, inamını sabahdan da yahın bir tarihe bağlayır.

Kim bilir, belke yarın, belke yarından da yahın.

Ona göre de şerin birinci bendinin ilk sözü olan “korhma” ifadesi türk tedkikatçılarının çoh düzgün olarak şerh etdikleri kimi korhu, vahime menasında deyil, adi münasibet ve müraciet formasında sonraki teselli ve ümidin başlanğıcına çevrilir. Şair bu bendde gösterir ki, türkün mövcudluk remzi olan türk bayrağı heç vaht enmeyecek, düşmen ne keder kelebe elde etse de, sonuncu türk igidinin yaşayacağı terzde türk öz kalibiyetini koruyacak ve sübut edecek.

*Korhma sönmez bu şefeklerde üzen al sancak,
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin ulduzudur, parlayacak,
O benimdir, o benim milletimindir ancak.*

“İstiklal marşı” şeirinde geleceye büyük inam ve ümid hissi aşlamakla yanaşı, birliye, düşmene karşı amansız olmağa çağırış da vardır. Bu çağırış onsuz da niyyetleri puç olan düşmene zerbe vurmak, onun heçliyi- ni, türk igidleri karşısında acizliklerini eks etdirmek bahımından harakterikdir. Şairin nezerinde türkün “kerbi”, “medeniyyet” adı ile melum olan düşmeni türk cesurluğu karşısında o keder zeifdir ki, onun niyyeti yırtıcılık olsa da, “tek dişli canavar” kimi niyyetine çatmaktan uzaktır.

*Ulusun, korhma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
“Medeniyyet” dediyin tek dişli kalmış canavar?*

Mehmed Akif şeirde türk şanlı tarihini seciyyelendirerek, torpak, veten, namus yolunda tarihen canından geçen, son damla kanına keder vuruşan türk igidlerini yad edir, bu günkü adamlara nümüne gösterir, onların şehid ruhlarını uca tutur. Şair bu halda ele bir uca mekamda dayanır ki, onun sesi vetenin her yerinde eşidilir. Bu ses ölkeni namehrem tapdağı ve namehrem elinden korumağı dikte edir:

*Kim ki bu cennet vetenin uğruna olmaz ki feda,
Şüheda fışkıracak torpağı sıhsan, şüheda.
Canı, cananı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vetenimden meni dünyada cüda.*

* * *

*Ruhumun senden, İlahi, budur ancak emeli
Deymesin mebedinin köksüne namehrem eli.*

*Bu ezanlar ki, şehadetleri dinin temeli,
Ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli.*

Veteninin istiklalını arzulayan Mehmed Akif azadlık düşmenleri olan zalımlara nifret besleyir. O, istiklalı veten için en eziz nemet sayır, veten övladlarının hoşbeht geleceyni bunda görür.

*Zülmü alkışlayamam, zalımı esla sevemem,
Gelenin keyfi için keçmişe kalhib söylemem,
Biri ecdadıma saldırdımı hetta boğaram...
Doğduğumdan beridir aşikem istiklale,
Mene heç tasmalık etmiş deyil altun lale.*

Milli duyguları yüksek olan Mehmed Akif vetenin daim terekki arzusunda olmuş, düşmen tecavüz- lerinin ağır vahtlarında narahatçılıklarını gizletmemişdir. Şair Türkiyeye düşmen gözü ile bahan hristian döv- letler birliyi ölkelerinin her birine nifret bildirir, konkret olarak bu ölkelerin adını sadalamaktan çekinir. Bu yol ile Mehmed Akif onların düşmen niyyetlerine öz etirazını bildirir. Melum hekikettir ki, HH esrin evvellerinde Türkiyeye karşı tecavüzkar planların heyata keçirilmesinde hüsusi rol oynayan ölkelerden biri de Rusiya olmuşdur. Mehmed Akif diğer ölkeler kimi Rusiyanın da Türkiyeye karşı müdahilesini uğursuz hesab edir, türklerin mübariz ezmi karşısında hamı kimi rusların da sınacağına inam nümays etdirir:

*Kehreman milleti gördün ya, bir az silkindi,
Leş yiyen karğaların sesleri birden dindi.
Eski sevdalarıabilse unutsun ruslar!*

Lakin Mehmed Akif yaratıcılığı için bir karakteristik ceheet de ondan ibarettir ki, geçen esrin evvellerinde Türkiyenin çetinlikler dövrünü eks etdiren şeirlerinde inam ve ümidle yanaşı, öteri bir ümitsizlik de özüne yer tapır. Ancak nezere almak lazımdır ki, bu hal öteri olmakla, hem de keçicidir. Meselen: “Hüsrân” (burada üzüntü, keder menasında) şeirinde şairin heyecan ve narahatçılıkları özüne aşağıdaki kimi yer alır:

*Men böyle bakir durmayacaktım eli bağı,
İslâmı oyandırmak için haykıracaktım.
Gur hissli, gur imanlı beyinler coşar ancak,
Men zaten uzun boylu düşünmekden uzaktım.
Haykır! Kime, lakin hanı sahibleri yurdun,
Ellerdi yatanlar, sağa bahdım, sola bahdım.
Feryadımı artık boğarak neşimi tutdum,
Min parça edib şeirime gömdüm de burahdım.*

Şairin bu sepkide olan “Bülbül” şeirindeki hadiselerle münasibet onun dahili hiss ve heyecanlarından doğur. Şeir sonunda olan nikbin ruh evvelki bedbinliyini aradan götürür:

*Teselliden nesibim yoh, hezan ağlar baharımnda,
Bu gün bir hanımsız serseriyem öz diyarımnda.*

-deyen şair, ahırncı misrada “menim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın deyil matem” demekle bütün elemi aradan götürür.

Mehmed Akif yaratıcılığında bele bir ruh hakimdir ki, sahibi olan memleket heç vaht meğlub olmaz. Memleketin, milletin çetin gününde meydanda sinisini siper eden igidleri varsa, o ölkenin işğalı mümkün deyil:

*Sahıbsız olan memleketin batması hakdır,
Sen sahib olursan, bu veten batmayacaktır.*

Mehmed Akif yaratıcılığında türk ordusunun zefer tarihine dahil olan, tekce Türkiye için deyil, bütün türk dünyası için şanlı tarih günü kimi kabul edilen Çanakkala döyüşünün bedii eksinin hüsusı yeri vardır. “Çanakkala şehidlerine” adlı şeirinde bu tarihi hadise yadellilerin edaletsiz hücumları, nahak kan tökmeleri şeklinde şerh olunur:

*Eski dünya, yeni dünya bütün eyyami-beşer,
Kaynıyır kum kimi, tufan kimi, mehşer, mehşer.*

Mehmed Akif bu tecavüzün başında dayanan avropalıları yırtıcı, kaftar, vehşi ve s. şeklinde kıymetlendirir, onlara olan nifretini açık formada bildirir.

“Çanakkala şehidlerine” eserinde igidlik gösteren, kehremancasına şehid olan yenilmez türk esgerinin yurd sevgisi medh olunur. Şair onların şehidliyinde ölümsüzlük ahtarır, kanları tökülen torpağın her karşısında ruhlarının eziz tutulmasına eminlik bildirir. Mehmed Akif bu yol ile onların adının tarihe yazıldığını, her bir türk için, vetenini seven için nümune olduğunu vurğulayır:

*Sen ki son ehli-salibin kırarak savletini,
Şerkin en sevgili sultanı Selaheddini,
Kılnc Arslan kimi iclalına etdin heyran,
Sen ki İslami kuşatmış, boğuyorken hüsrân.
O demir çenberi köksünle kırıp parçaladın,
Sen ki ruhunla beraber gezer ecremi adın,
Sen ki asera gömülse daşacaksan, heyhat,
Sene gelmez bu üfükler, seni almaz bu cahan,
Ey şehid oğlu şehid, isteme menden mekber,
Sene ağışunu açmış duruyor Peyğember.*

Göründüyü kimi, burada “ey şehid oğlu şehid” ifadesinde türklerin kehremanlık tarihi eks etdirilir, bu kehremanlıkda bir neslin yoh, nesillerin payının olduğuna işare edilir.

Mehmed Akif Ersoy yardımcılığı ebediyaşar senet olarak daim yaşayacak, türk milli-menevi deyerlerinin tebliği ve tesdiki bahımından yüz iller boyu ehemiyyet daşıyacaktır.

▲ I. ULUSLARARASI MEHMET AKİF SEMPOZYUMU

190

19-21 KASIM 2008

MEHMET AKİF ERSOY'UN (1873-1936) ARAP DİLİ VE EDEBİYATINA DAİR TESPİTLERİ

Emine ERSÖZ*

Türk-İslam düşünürü, milli edebiyatçımız, İstiklal Marşımızın yazarı M.Akif Ersoy'un Arap dili ve edebiyatına dair tespitlerini bu tebliğle sunmaya çalışacağız. Bu paylaşım imkanını bize sağlayan sempozyum düzenleme heyetine teşekkürlerimizi ve minnetlerimizi sunarız.

Hepimizin bildiği gibi, bir milletin kültürünü¹ oluşturan en önemli unsurlardan öncelikle dil ve edebiyat gelir. Türk-Arap toplumlarında tarihsel süreç içerisinde kültürel anlamda ortak paydalar ve etkileşim görülmele birlikte kendine has özellikler, nitelikler arz eder. Bu bağlamda Akif, çok iyi bildiği ve gözlemediği Türk-Arap toplumlarının sosyo-kültürel yapısını, etkileşimini dili ve edebiyatını, niteliklerini, kaleme aldığı makalelerde ifade eder.

Öncelikle belirtmek isterim ki bizim bu çalışmamızda temel kaynak olarak aldığımız eser Abdülkerim Abdulkadiroğlu ve Nuran Abdulkadiroğlu tarafından bir kitapta toplanan Akif'in makaleleridir² 1908 yılında Sırât-ı Mustakîm adıyla yayına başlayan 1912'den itibaren Sebilü'r'-Reşâd adını alan Eşref Edib'in sahibi olduğu bu derginin başyazarı M.Akif'tir.³ Akif'in kaleme aldığı bu makalelerin bazılarında Arap kültürünün akademisini oluşturan dil ve edebiyat yapıtlarından ve edebiyat tarihine damgasını vurmuş önemli edebi şahsiyetlerden anekdotlar aktarması dikkat çekicidir. Biz Akif'in bu makalelerinden hareketle çalışmamızı dört ana başlık altında topladık:

1. Akif'in Arap dili ve edebiyatı, kültürüyle ilgili ilintisi
2. Arapça sözlüklerle ilgili Akif'in görüşleri
3. Akif'in Arapça öğretim metotlarıyla ilgili izlenimleri
4. Önemli Arap şairleri ve işledikleri temalar, Arap edebiyatından bazı anekdotlar

Akif, Arap dili ve edebiyatına dair kaleme aldığı makalelerinde Arap şairlerine ve işledikleri temalara uzun uzadıya yer verdiğinden biz de bu son madde üzerinde daha çok duracağız.

1. Akif'in Arap Dili ve Edebiyatı, Kültürüyle İlgili İlintisi

Uzun yıllar siyasal, sosyal ve kültürel çok yakın ilişkiler içerisinde olduğumuz Arapların dili ve edebiyatına Akif'in ilgisini kendisinin: "Lisân-ı Mübîni Araba, çocukluğumdan beri şiddetli bir incizâbım olduğu için erbâbını her zaman arardım. Hatta Arabistan'ın bir hayli yerlerini dolaştım Udebây-ı Arabtan bir haylisiyle görüştüm"⁴ ifadelerinde buluyoruz. Ancak Akif, görüştüğü Arap Edebiyatçılarının kimler olduğunu belirtmemiştir.

- 1 İsmail Yakıt, Türk -İslâm Düşüncesi Üzerine Araştırmalar, Ötüken, İstanbul 2002, s.22.
- 2 Mehmet Akif Ersoy, Sırât-ı Müstakim ve Sebilü'r'-Reşat Mecmualarında Çıkan Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri, Hazırlayan: Abdülkerim Abdulkadiroğlu-Nuran Abdulkadiroğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- 3 Abdulkadiroğlu, Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri, a.g.e., s.x-x1. Bkz: Hakan Arslanbenzer, "Şairin Düşünür Olarak Portresi", Akif'ten Asım'a, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.12.
- 4 M.Akif Ersoy, Sırât-ı Müstakim, 6 T.Sani 1324, 24 şevval 1326 c:1, aded: 13, s.198-199. Abdulkadiroğlu'ndan naklen a.g.e s.2..

* Okutman, Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Akif'in hayatına baktığımızda onun Arapça öğreniminin daha çocukluk döneminde başladığını görürüz. Onun ilk Arapça hocası, devrin ulema sınıfı içerisinde yer alan Fatih medresesi müderrislerden olan babası Tahir Efendi'dir. Ayrıca Halis Hoca ve Hersek'li Ali Fehim Bey gibi önemli hocalardan Arapça dersleri okumuştur.⁵ Nitekim Akif, hocalarından Ali Fehim Bey'in Arap dilinin inceliklerine, gramerine ve edebiyatlarına ayrıca tarihlerine vakıf olduğundan övgüyle şöyle bahseder: "Doğrusu lisânın dekâikini, edvârını, kavâidini, udebâsını, Arabın tarihini, onun kadar tettebbu etmiş kimse görmedim."⁶ Ayrıca Akif, Ali Fehim Efendinin Arap edebiyat kaynaklarından biri olan Müberred⁷'in Kitâbu'l-Kâmil⁸'ini ilk defa İstanbul'da okuttuğunu ifade eder. Yine aynı zatın Ashâb-ı Kirâm arasındaki şuârayı tercüme-i halleriyle eserleriyle topladığını ve şiirlerini baştan aşağıya gayet belîğ bir Arapça ile şerh ettiğini belirtmektedir.⁹ Akif, Ahmet Naîm Bey¹⁰'in Bedâi'ül Arab adlı eseriyle Arap edebiyatından dilimize tercümesinden de bahsetmektedir¹¹. Bu bağlamda Akif, Arap dilinden dilimize yapılan tercüme hatalarından¹² bir tespitini şöyle belirterek dikkatimizi de çeker: "Ah biz öyle mütecâsir hocalar işittik ki Hz.Peygamberden sonra senelerce muammer olan pek büyük bir sahabeyi "Bedirde bulundu manasına olan (ارذب دهش) =Şehide Bedran) cümlesinin içinden çıkamayarak Bedirde şehit olmuştur, diye göstermiştir!"¹³

Akif, "1908 yılları içerisinde İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'nin Şehzadebaşı'ndaki İlmiye Mahfelinde Arap Edebiyatı dersleri verir."¹⁴ "1923-1936 yılları arasında Mısır'da Fuâd Üniversitesinde (Şimdi Kahire Üniversitesi) Türk edebiyatı dersleri okutur. Orada pek çok kültür, edebiyat ve siyaset adamlarıyla görüşür. Emir Aziz Hasan ve ailesiyle güzel ilişkileri vardır.¹⁵

Ancak burada altını çizmek istediğimiz önemli bir konu Akif'in yaşadığı dönemde -günümüzde olduğu gibi- doğu kültürüne karşı tavır geliştirildiğini onun şu ifadelerinden anlarız: "Arap, acem lisanlarıyla uğraşacak zamanda değiliz, yalnız akvâm-ı mütemeddîn'in dillerini öğrenelim diyenlere de deriz: Sizin bu tekliniz tıpkı coğrafya kitaplarından Asya, Afrika kıtalarını artık kaldıralım demeye benziyor. A kuzum bizim o mütemeddîn akvâmın arazisinde bir karış toprağımız yok. Bize orada ne ektirirler ne de biçtirirler. Biz Asya'da ekeceğiz Asya'da biçeceğiz laf anlayan beri gelsin!"¹⁶

Burada Akif'in yalnız doğu kültürüyle, dili ve edebiyatıyla ilgili olmadığını aynı zamanda batı'nın edebiyatını da takip etmiş olduğunu da zikretmek gerekir. Nitekim bu konuda Akif şunları söyler:

فصوي مل ام هي ف و نامزلا ىنىف
هنسح ب هي فصوا و ننف ىل عو

Türkçesi: Entelektüellik(çok renklilik) hususunda, onu estetiği ile nitele.....Zaman geçip gitmekte ve bu süreç ise nitelenememekte...

"Terâne-i vicdân rubâsıyla her dem istiğrâk olan İbni Fâriz¹⁷'a karşı ruhumda ne büyük bir incizâb duyarsam; Şark ile garb arasındaki mesafe bu'du-l meşrikayn olmakla beraber ben Irak'lı Fuzûlî¹⁸ ile Fransa'lı Lamartine¹⁹'i aynı hak-ı namiyedarın feyz-i mübîni zannederdim. Graziellayı okurken Leylinâme-i Fuzûlîyi

5 Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Akvaryum yayınevi, İstanbul 2006,s.XIII.

6 M.Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, 6 T.Sani 1324, 24 şevval 1326 c:1, aded: 13, s.198-199, Abdulkadiroğlu'ndan naklen, a.g.e s.2.

7 el-Müberred (210-285/826-898) Basra dil ekolünün temsilcisidir. Ahmet Subhi Furat, Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra kadar) Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996 s.235-238. bkz: Yasin Kahyaoğlu, Ebu'l-Abbas El-Müberred'in Hayatı, İlmi Şahsiyeti ve "el-Kâmil" adlı eseri, Nüsha, yıl III, sayı: 10, Ankara 2003, s.83-96.

8 El-Kâmil: Arap Edebiyatının en önemli kaynak eserlerindedir. Müellif eserinin girişinde de belirttiği üzere atasözlerini, mev'izeleri, hutbeleri, şiir ve tarih ile ilgili rivayetleri dil ve gramer bakımından izah etmiştir. Bkz: Ahmet Subhi Furat, Arap Edebiyatı Tarihi, s.237.

9 M.Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, 6 T.Sani 1324, 24 şevval 1326, c:1, aded: 13, s.198-199. Abdulkadiroğlu'ndan naklen alınmıştır,a.g.e s.3.

10 Ahmet Naim, 1872'de Bağdat'ta doğdu. İstanbul'da Mülkiye mektebini bitirdi. Milli Eğitim Bakanlığı (Mearif Nezareti) öğretim müdürlüğü yaptı. Galatasaray Lisesinde Arapça derslerine girdi. Daru'l-Funun'da edebiyat fakültesinde felsefe dersleri verdi. 1934'de İstanbul'da vefat etti. <http://www.ilkadimdergisi.com> (19mart 2008)

11 M.Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, 15 nisan 1326, 18 R. Âhir 1328, c:4, aded.86, s.131-133. Abdulkadiroğlu'ndan naklen alınmıştır, s.24.

12 Geniş bilgi için bkz: İlyas Karslı, Arapçadan Türkçeye Tercüme Hataları, Nüsha, Yıl: V sayı 19 Ankara 2005 s.69-90.

13 M.Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, 6 T.Sani 1324, 24 şevval 1326 c:1, aded: 13, s.198-199. Abdulkadiroğlu'ndan naklen alınmıştır, s.2.

14 Abdulkadiroğlu, Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri, a.g.e, s.XV.

15 <http://www.wataonline.net/site/modules/newbb/viewtopic.php> (15 Haziran 2008)

16 M.Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, 24 haziran 1326, 27 c.âhir 1328, c:4, aded: 96, s.304-305. Abdulkadiroğlu'ndan naklen alınmıştır, s.60.

17 İbn-i Fâriz: (1181- 1235) (Ömer b.Ali) Mısır'lı şair, İslam düşünürü ve mutasavvıflarındandır. Tasavvuf sisteminin anlatıldığı büyük "Taiyye"şinden daha meşhur olan bir divanı vardır. Müncid s. 12., daha geniş bilgi için bkz: Hanna Fahûrî, Târîhu'l-Edebi'l-Arabî, 12.baskı Lübnan 1987, s. 701-707.

18 Fuzulî: (?-1556) Asıl adı Mehmet'tir. Bağdat civarında Hille yada Kerbela'da doğmuştur.Türkçe, Arapça ve Farsça üç divan düzenlemiştir. Bkz: Cevedet Kudret, Türk edebiyatından Seçme Parçalar, İnkalap ve Aka kitapçevleri, 2.baskı, İstanbul 1981, s.76-81.

19 Alphonse Marie Louise Prat De Lamartine (1790-1869) Fransız yazar, şair ve politikacı. Osmanlı zamanında İzmir'in Tire ilçesine gelmiş ve bir süre burada yaşamıştır. 1854 yılında yayımlanan Histoire de la Turkuie önemli eserleri arasındadır. <http://tr.wikipedia>.

okuduğuma zâhib olurdu.²⁰ Akif'in bu ifadelerinden çıkardığımız sonuç şudur: Doğulu yada batılı olsun insanın duygu ve düşüncelerinde ortak paydalarının edebiyata olan izdüşümlerinin olmasıdır. Bu bağlamda doğu ve batıda kaleme alınan eserlerin Türk diline kazandırılmasının gerekliliğini ifade ederken bizim edebiyatımızın yoksulluğundan da bahsederek özeleştiride bulunur ve şunları söyler: “Şarkta garbta bir çok bedâyî’i edebiyeye var ki lisanımıza nakli udebamız için adeta farz-ı kifâyedir. Sâdî²¹lerden Firdevsî²²lerden Senaî²³lerden Mevlâna²⁴lardan İbni Fârîz²⁵lardan Ebû Temmam²⁶lardan Mütenebbî²⁷lerden Ebû Alâ²⁸lardan kezalik garbın duhât-ı edebinden bizim fakir edebiyatımız nasıl müstağni olabilir?”²⁹ Akif doğu ve batı edebiyat dahilerinin karşısına çıkacak bir Türk edebiyatçısını çağında bulamamanın üzüntüsünü ifade eder. Bu noktada günümüzde edebiyatımızın zenginleştiği ve çağımızda Nobel edebiyat ödülü alabilen edebi dahilerimizin varlığı göz ardı edilemeyecek bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Yine Akif, tanınmış Arap edebiyatçılarından İ. Fârîz’in divanını kendisi için bir meditasyon olduğunu ifade eder.³⁰

Yukarıda bahsedilen bilgilerden hareketle Akif’in Arap dili ve edebiyatına olan ilgisinin onu bu alanda çalışmalar yapmasına sebep olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bu konudaki bilgilerini ve tecrübelerini hem verdiği derslerle hem de dilimize yaptığı tercümelemlerde ve bu bağlamda yazdığı makalelerinde de görmekteyiz. Diğer yönden Akif, doğu kültürüne karşı önyargıların yıkılması gerekliliğine de vurgu yapmakta ve edebiyatın evrenselliği üzerinde durmaktadır.

2. Arapça Sözlüklerle İlgili Akif’in Görüşleri

Akif’in Arap Dili kaynaklarından olan sözlüklerle ilgili tespitlerine gelince o bu konuda şunları söylemektedir³¹: “Bugün Arapçadan Türkçeye olmak üzere üç lugat kitabı tanıyoruz ki bunlar; Kamus, Vankulu, Ahterî’ den ibarettir.” Arap dilinin en önemli kaynaklarından sayılan bu sözlüklerle ilgili: “Ahterî³² söylediğine inanılır bir eser olmadıktan başka, erbâb-ı lugatçe kabul edilen marûf, muntazam, muttarid bir tertibe de malik bulunmadığından, lisan ile biraz ülfeti olan adam; “Müellifin indallah sayı meşkûr olsun” demekle beraber, bu telife kütüphanesinde o kadar ehemmiyetli bir yer vermez.” yorumunda bulunur.

Akif, Vankulu³³ adlı sözlüğü de şöyle eleştirmektedir: “Biz de ilk basma eser olan Vankulu’ya gelince Ahterî’den çok iyi ise de Kamus’un yanında tabii varlık davasında bulunamaz. O halde bugün Arapça öğrenmek isteyen Osmanlılar için Kâmus’tan başka lugat kitabı yok diyebileceğiz.”

Yine Akif, Kâmusu-l Muhîd³⁴ adlı sözlükle ilgili düşüncelerini şu şekilde belirtmektedir: “Kâmus’un aslı hakkında söz söylemek bizim için pek büyük terbiyesizlik olur. Vakîâ son zamanlarda gelen lugaviyyûnun en birincisi olduğu söz götürse bile her halde en birincilerinden bulunduğunu”, ayrıca “Fîrûzâbâdî’nin Kâmus’unu

-
- org/wiki/Alphonse_de_Lamartine (21 mart 2008)
- 20 M.Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, 15 Nisan 1326, 18.R.âhir 1328, c:4, aded: 86, s.131-133 Abdulkadiroğlu’ndan naklen alınmıştır, s.21.
 - 21 Sâdi Şirazi (1213-1292) Bağdat’ta nizamiye medresesinde okudu.Ünlü mutasavvıf Sühreverdî ile tanıştı pek çok İslam ülkesini dolaştı. Meşhur eserlerinden Gülîstân ve Bostan Türk edebiyatını etkilemiştir. Sâdî Şirazi, Sadi’den Hayat Dersleri Gülîstân’dan Seçmeler, Çilek yayınları, İstanbul 2005, s.4.
 - 22 Firdevsî: (934-1020) İran Edebiyatının önde gelen fars şairi. Başlıca yapıtı Şeyhnâme’dirhttp://tr.wikipedia.org/wiki/Firdevsi (25 mart 2008)
 - 23 Senai: İran’ın en büyük ve en ünlü sufi şairlerindedir. 1094’de Gazneyn şehrinde doğdu. http://irankulturevi.com/turce/similar/senayi.htm (15 haziran 2008).
 - 24 Mevlana Celâleddin Rûmî (1207-1273) için bkz: İsmail Yakıt, Batı Düşüncesi ve Mevlâna, Ötügen, İstanbul 2000, s.11-17.
 - 25 İ.İ. Farîz:(576-632h/1181-1234) Ömer b. Ali, Mısır’lı şair ve mutasavvıflıdır. Tasavvuf sisteminin anlatıldığı büyük “Tâiyye”sinden daha meşhur olan bir divanı vardır. Müncid, s.12, Daha geniş bilgi için bkz: Hanna Fahûrî, Tarihu’l-Edebi’l-Arabî, 12.baskı Lübnan 1987. s.701-707.
 - 26 Ebû Temmâm(190-231/805-845)Abbasi şairidir. Dimaşk’ta yetişti, Musul’da öldü. Halifeleri öven şiirler kasideler yazdı. En önemli eseri “el-Hamâse”dir. Bir divanı vardır. Müncid, s.17., Arap Edebiyatı Tarihi, s.271-272.
 - 27 Mütenebbî: (302-354/ 915-965) Ebu Tayyib Ahmet b. El-Huseyn, Kufe’de doğdu. Bkz: Arap Edebiyatı Tarihi s.320-321.
 - 28 Ebu’l-A’lâ el-Ma’arrî, (973-1057) Suriye’de Maaratu’n-Nu’man kasabasında doğdu. 4 yaşında yakalandığı çiçek hastalığı sonunda gözlerini kaybetti. Eserleri. Luzum Ma Yelzem, El-Luziumiyyat, Resail ve Risaletu’l-Gufran, Arap Edebiyatı Tarihi, s.322-324.
 - 29 M.Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, 15 Nisan 1326, 18.R.âhir 1328, c:4, aded: 86, s.131-133., Abdulkadiroğlu’ndan naklen alınmıştır, s.23-24.
 - 30 Abdulkadiroğlu, Mehmet Akif Ersoy’un Makaleleri, a.g.e., s.21.
 - 31 A.g.e., s.69-71.
 - 32 Ahterî; Muslahaddin Mustafa b. Şemsuddin Karahisari ‘nin (ö.968/1560) meşhur eseridir. Belli başlı Arapça kaynaklardan faydalanarak 952(1545) yılında tamamladığı eser yaklaşık 40.000 kelime ihtiva etmektedir. Geniş bilgi için bkz: T.D.V., İ.A.,II/184.185 Ahterî mad. http://www.yazmalar.gov.tr (18 ekim 2008)
 - 33 İsmail Parlatur, Türkiye Türkçesinin Tarihi Sözlükleri, Basılan en eski sözlük, ilk matbuu eserlerimiz arasında adı geçen Vankulu lugatidir. Ebu Nasr b. Hammad el-Cevherî’den “Tercüme-i Sıhhah-ı Cevherî” adıyla dilimize aktaran Mehmet b. Mustafa el-Vani’dir. http://turkoloji.cu.edu.tr (15mart2008)
 - 34 Fîrûzâbâdî, Al-Kamusu’l-Muhid, Beyrut, ts.

dilimize nakleden Mütercim Asım³⁵'dan Akif, övgü ile şöyle bahseder: "Asım Efendi merhum Fîrûzâbâdî'nin eserini lisanımıza naklettiği için ne kadar tebçil olursa yine azdır. Hatta mütercimnin bu hizmeti bu himmeti müellifinkinden daha büyüktür dersek ifrat etmiş olmayız. Lakin acaba bugün için Kamus tercümesi bize kafi midir? Arabın edebiyat-ı kadîmesini, asâr-ı kadîmesini okurken tesadüf edeceğimiz kelimelerin pek çoğunu Kâmus'tan buluruz. Fakat bil farz bugün Mısırdaki çıkan yeni kitaplarda, yeni gazetelerde bir yığın muhdes, müvellid kelimat var. Onların ne olduğunu Kâmus bize gösterebilir mi? Tabii gösteremez. Demek elimizdeki Kâmus tercümesinden hiçbir zaman müstağni olmamak ondan her zaman için istifade etmekle beraber bugün Arapçadan Türkçeye yeni bir lugat kitabına muhtacız."³⁶

Dilin canlılığı da dikkate alınırsa, Akif'in söz ettiği Arapça sözlüklerin, çağın gereksinimlerini karşılamak adına yetersiz kaldığı, bu bağlamda daha kapsamlı ve açıklayıcı sözlüklerin gerektiği söylenebilir.

3. Akif'in Arapça Öğretim Metotlarıyla İlgili İzlenimleri

Akif, Türk okullarında Arap dilinin öğretimi ve metotlarıyla ilgili olarak³⁷ şu ilginç tespitini yapmaktadır: "Arapçayı ele alalım: Mekteplerimizin bir kısmında emsile, maksûd, binâ, avâmîl, izhâr gibi kitaplar bir kısmında ise müteahhirin tarafından doğrudan doğruya Türkçe yazılmış eserler okutuluyor. Bir Türk çocuğuna Arapça yazılmış kitaptan kavâid öğretmek bizim memleketeye mahsus garâbetlerdendir ki asırlardan beri alışmış olduğumuz için artık gözümüze ilişmiyor!"³⁸ Akif burada Arapça'yı öğrenirken yaşadığı tecrübeyi bizlerle paylaşmakla birlikte, öğretim sistemine karşı eleştirilerini de dile getirir.

فیرصتال باوبا نا ملع

İbaresinden rahmetli hocamın istinbât ederek biz biçarelere ezberlettiği ahkâmı bugün düşünüyorum da lisanın sarfından başka her şeyi şümulüne alabileceğini görüyorum!

ن Ey hitâba selâhiyeti derkâr olan tâlibi-ilm-i şerîf sana malûm ve meczûm olsun bilsen ...neyi bil? نا tahkikan نوثالث و قسمخ otuz beştir. Ne yönünden otuz beştir. باب باب yönünden...." Hocamız bize Arapça bir ibarenin her halde türkçeden başka bir lisana tercümesi olan şu tekerlemeyi tekrar ettire ettire hiçbir şey anlamamak şartıyla ezberletirdi. Baksanız a bir kelimenin bir ملع in bir satır manası oluyor ki neresinden çıktığını ancak Allahû Teâla Hazretleri bilecek! Şimdi böyle bir usûl ile kavâid-i lisan öğrenilir mi? El-cevab: öğrenilmez. Hem maksûdun bizzat olan kavâid-i lisan değil ki. Bize asıl lisan lazım lisan! Bizim en büyük kusurumuz her işte olduğu gibi lisan hususunda da nazariyat ile fazla dekâik ile uğraşmamız tatbikata hiç ehemmiyet vermemekliğimizdir."³⁹

Akif bu konuda yaşanmış bir tecrübeyi bize şöyle anlatmaktadır: "Sevdiklerimden biri hikaye ediyordu: Evimizde bir müsafir çocuğa baktım sallana sallana bir kitap ezberliyor. Oğlum o okuduğum nedir, dedim, emsile dedi. -Pek âlâ Nasara ne kelime?-Nasara fi'li mâzi, binâ-i malûm, müfred, müzekker, gâib, manası yardım etti.- bir gâib er.- Hayır efendim o" bir gâib er"geçen sene idi. Besbelli çocuğa üst üste iki sene emsile okutmuşlar. Ancak hoca değişmiş olmalı ki birisi "bir gâib er" ile beraber ezberletmiş, diğeri ise orasını hafzetmiş"⁴⁰

Nitekim Akif bu konuyla ilgili olarak Arapça kelime bilgisi (sarf) a manzum olarak somut bir örnekte sunmaktadır:

"Yahâfu"⁴¹ sıygasının çingiraklı "i'lâli"⁴²

-Nasil?, nasıl?

-Hele sabret: "Yehâfu" aslından.....

Deyip de ezbere bir çok ibareler okutan

Hocam, hitâma yakın devresinde i'lalin;

Meyân-ı kâfiye-dârında çifte fil halin

Okur dururdu; bu bir ananeydi besbelli:

"Kaçan ki sakin olur vav, onun da mâ-kabli

35 Mütercim Asım: (1775-1820), Türk sözlüklerinin babası sayılır. Dilimize büyük hizmeti oldu. Kamus adlı eseri dilimize çevirmek için 8 yıl süreyle çalıştı. Türk Dili araştırmalarının kaynaklarından sayılabilir. <http://www.biyografi.net> (15 mart 2008)

36 M.Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, 29 temmuz 1326, 5 şaban 1328, c:4, aded.101, s.384. Abdulkadiroğlu'ndan naklen alınmıştır, s.69-71.

37 Candemir Doğan, Arapça Öğretiminde Yöntem Orjinli Problemler ve Çözüm Önerileri, Nüsha, yıl:VI, sayı:21, Ankara 2006, s.69-88.

38 M.Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, 24 haziran 1326, 27 c.ahir 1328, c:4, aded.96, s.304-305. Abdulkadiroğlu'ndan naklen alınmıştır, s.56.

39 Abdulkadiroğlu, Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri, a.g.e, s.56-58.

40 a.g.e, s.56-57.

41 Korkar, korkmaktadır anlamındadır (ç.n)

42 İlal: Arapça kelime bilgisi konularındandır. İletli (و-ي) elif-vav-ya harflerinin birbirine dönüşümü hakkındadır.

*Huruf-u salimede harfi gayr-ı sakin olur
O vavı müttefikan meddeder imiş cumhur.....
O halde biz dahi ettik yehâfu oldu”⁴³*

Akif, dil öğretimindeki yanlış uygulamaların, öğrenmenin gerçekleştirilmesi noktasında problemlere neden olduğuna vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda dilin pratikliğinin gramerden daha gerekli ve önemli olduğunu ifade etmektedir.

4.Önemli Arap Şairleri ve İşledikleri Temalar, Arap Edebiyatından Bazı Anekdolar

Akif’in Arap diline ilgisi ve Türk okullarında okutan Arapça derslerin metotlarının eleştirisini ve Arap dilinin en önemli özellikleriyle ilgili tespitlerini ifade ettikten sonra şimdi de Arap edebiyatı ve şairleri ayrıca işledikleri temaları Akif tarafından nasıl ele alınıp değerlendirildiğini görelim.

Akif, İslam öncesi, “Cahiliye dönemi”⁴⁴ olarak tanımlanan dönemde edebiyat temalarının daha çok doğa tasvirleri, çöl betimlenmesi, savaş ve savaşta gösterilen kahramanlıklarla ilgili olduğunu⁴⁵ belirtir. İslamla edebiyatlarında da bir değişim yaşandığını ayrıca Arap Edebiyatı’nın Türk Edebiyatı’na etkisini şöyle anlatmaktadır: “Malumdur ki “cahiliye” namı verilen o devr-i kadimde eşâr-ı arab elvâh-ı tabiat tasvirlerinden, âlem-i bedâvet sergüzeştlerinden, hamâset, şecâat menkîbelerinden ibaret olup hikmete nadiren tercüman olur.⁴⁶ Halbuki lisân-ı mübîn-i Kur’an, Arabın cihan-ı edebinde gayet azim bir inkılâb husule getirdiği için zuhûr-u İslamdan sonra yetişen şairler seleflerinin mesleğini kâfi görmeyerek hikmetle hamâseti karıştırmış, lisân-ı bülend-i şiir ile i’lâyâ başlamışlar maateessüf biz bunları da beğenmemişiz⁴⁷; diyerek Akif, bize İslam öncesi ve sonrası edebiyatçıların işledikleri temaları belirterek Endülüs şairlerinden övgüyle bahseder, aynı zamanda Arap edebiyatının, edebiyatımızla ilişkisinin İran edebiyatı aracılığıyla olduğunu ifade eder. “Daha sonraları Endülüs’ün o feyizli toprağında yetişen şairler hissîyât-ı garâm-u şevkî musavver gayet rakîk, gayet nezih şiirler meydana getirmişler. Fakat nedense bizim şairlerimiz o yolda hissi eserleri de iyi bulmamışlar onlar ancak İran şairlerini muktedâ ittihâz etmişler. Şurası ağrebtir ki edebiyatlarının en zengin olduğu devirlerde Arabı taklide özenmeyen eslâfımız sonraları yani Arap edebiyatı İran Edebiyatı’nın seyyie-i temasıyla mazmunculuk vadisine girdiği tabir-i sahih ile munkarız olduğu bir zamanda kalkarak Arapları taklid etmiştir.”⁴⁸ Burada görüldüğü üzere Akif Türk-Arap edebiyatının etkileşimini özellikle de Arap edebiyatının İran edebiyatı aracılığıyla yine edebiyatımızın üzerindeki etkisini ele almaktadır. Akif bu bağlamda da bizim edebiyatımızı biraz acımasızca eleştirmektedir. Hatta Arap edebiyatçıların karşısına çıkacak şairlerimizin bulunmadığını ve şiirlerimizin Arap şiirleri karşısındaki durumunu da şöyle tespit etmekte olduğunu görüyoruz: “İmreul Kays⁴⁹’ın , Nâbiga⁵⁰’nın , Antere⁵¹’nin, Cerir⁵²’in Mütenebbî’nin , Ebu Temmam’ın Buhteri⁵³’nin İ. Fâriz’ın Ebû Bekâ Salih’in Zü-l Vezâret⁵⁴’in Tehâmi⁵⁵’nin İ.Züreyk⁵⁶’in karşısına çıkacak hangi şairimiz var?⁵⁷ diyen Akif, eleştirdiği noktaları şöyle belirlemektedir: “Gazaliyyatımızın hali malum kasâidimiz ya bir takım küçük

43 Mehmet Akif Ersoy, Safahat, s. 221.

44 Şevki Dayf, Tarihu'l-Edebi'l-Arabi -El-Asru'l-Câhilîf, Dâru'l- Mearifî, 8. baskı, Mısır 1977.

45 Bkz: Mehmet Yalar, Cahiliyenin Kavramsal ve Tarihsel Mahiyeti Işığında Şiirin Sosyal Arka Planı, Nusha , yılVI sayı 23 Ankara 2006, s.131-146.

46 Yedi Askı (el-Muallakatu’s-Seb’a), (Çev: Şerafettin Yaltkaya), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989, s.1-5.

47 Muhammed Abdu'l-Mun'im Hafacî, el-Hayatu'l-Edebiyyetu fi Asr-ı Sadr-ı'l-İslam, (İslamın Doğuş Döneminde Edebi Hayat), Beyrut 1980, s.41-44..Çev: Emine Ersöz, İslamiyetin Arap Toplumuna ve Diline Etkisi S.D.Ü., İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.11, yıl 2003-2, Isparta 2004, s.190-192.

48 M.Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, 17 eylül 1325, 15 ramazan 1327, c:3 aded.56 s.54-55. Abdulkadiroğlu’ndan naklen alınmıştır, s.4

49 İmreul Kays: (500-545) Cahiliye şairlerinin en meşhurdur. Necid’de doğdu Ankarada öldü. Muallaka sahibidir .bir divanı vardır. Müncid, s.68. Arap Edebiyatı Tarihi, s.74-77

50 Nâbiga ez-Zubyani (ö.670) Cahiliye şairlerinin en büyüklerindedir. Hristiyandır. Hayal gücü ve şiirsel estetikle diğer şairlerden ayrıcalık gösterir. Şiirlerinin en meşhuru el-Gassaniyat ve el-İtzariyyat’tır. Müncid, s.567Arap Edebiyatı Tarihi, s.81-84.

51 Antere b. Şeddad el-Absi (525-615) Cahiliye şairlerinin tanınmışlarından. Süvaridir. Savaşta cesaretiyle bilinir. Muallaka sahiplerindedir. Müncid, s.381, Arap Edebiyatı Tarihi.s.92-93.

52 Cerir (653?-733) Emevi şairidir. Yemame’de doğdu. Künyesi Ebu Hazere’dir. Hiciv şairidir. Bir divanı vardır. İçeriği: medih, hiciv,gazel ve ağıttır. Bu divanı Cafer b. Habib toplamıştır. Müncid, s.200. Arap Edebiyatı Tarihi, s.154-158.

53 el-Buhteri: (820-897), Abbasi döneminin en büyük şairlerindedir. Divanı 1300 yılında İstanbul’da basılmıştır. Bkz: Arap Edebiyatı Tarihi, s.272-273.

54 Zü-l Vezaret: (1072-1146)Endülüs’lüdür. Kur’an ve hadis ilimlerinde, hitabet sanatında, edebiyat ve lugattaki bilgisiyle meşhur olmuştur. bkz: Mustafa Kılıçlı, Arap Edebiyatında Şuûbiyye, İşaret Yayınları, İstanbul 1986.,s.327-328.

55 Ali b. Muhammed et-Tehami: (?- 1025) Yemen’lidir. Arapların büyük şairlerindedir. http://adab.com (30 mart 2008)

56 İ.Züreyk (495-556h) Fakih, edebiyatçı ve şairdir. Fatımiler döneminde Mısır’da yönetimde yer almıştır. http://www.al-shia.info/html (3 mart 2008)

57 .Abdulkadiroğlu, Mehmet Akif Ersoy’un Makaleleri, s.5

ekâbire dalkavukluk etmekten ya fahriye unvanı altında kendi menâfini dinletmekten ibarettir”⁵⁸. Bu bağlamda Akif, Arap şairlerine övgüyle yaklaşır: ”Vakîâ Araplar da hem kendilerini hem de başkalarını medhetmemiş değiller. Lakin öyle medihâlâra canlar feda! Onlar memduhlarını bizim gibi insanın haricine çıkarmamışlar. İnsân-ı Kamil nasıl olmak lazım gelirse o surette göstermişler Fahriyeleri ise bütün tarık-ı maâlide ilerlemek için ne gibi şedâide göğüs gerdiklerini tasvir eder. Mütenebbî'nin kasideleri insana ahlak dersi verir. En hissiz yüreklerde maaliye meyil uyandırır. En yüreksiz mahluklara hayatı istihkâr edecek kadar celâdet bahseder.”⁵⁹

Ancak Mütenebbî'nin şiirlerine baktığımızda özellikle devlet yöneticilerine övgülerinin çok abartılı olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda Akif, Mütenebbî' den çok bahsettiği için biz de onun şiirlerinden bir –kaç mısra örnek olarak sunalım:

Mütenebbî, Seyfu 'devle' ye yazmış olduğu bir methiyesinde şöyle der:

لوادج لولمل و رحب لنأك مريصم لئلي لئلم يذ لك ىرأ

Her kralın dönüşünün sana doğru olduğunu görüyorsun Adeta sen bir okyanussun, diğer krallar da sana doğru akan nehirlerdir.⁶⁰

Kafur el-Ihşidi'yi şöyle övmektedir:

بارت بارت قوف يذ لك و نيه لامل اف دول كنم تلن اذنا

Senin sevgine ulaştığımda malın ne önemi var. Toprağın üzerindeki her şey topraktır.⁶¹

Mütenebbî'nin hikmetli sözler içeren şiirlerinden:

دح او تومل و بابسأل تعونت مريغ تام في سلاب تمى مل نمو

Kim kılıçla ölmezse başka bir şeyle ölür. Sebepler farklı olsa da ölüm birdir.

مأل تي مبح حرجل ام هيلع ناوله لمسي نيه نم

Kişi alçak ise alçaklık ona kolay gelir, zira yaranın ölüye vermiş olduğu bir acı yoktur.⁶²

Aynı zamanda Mütenebbî'nin narsist⁶³ bir kişilik göstergesi olarak ben merkezli olması, kendini özel ve önemli görmesi, onun ne denli abartılı olabileceğinin bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu bağlamda Akif'in de bize aktardığı şu anektod çok anlamlıdır.

”Mütenebbî Kâfûr'a takdim ettiği kasideleriyle kendisine bir vilayet verilmesini ister Kâfûr da zavallıyı oyalar dururmuş Nudemâsından biri “Efendimiz bu adamcağızın matlubunu isaf buyursanız olmaz mı? Demiş, Kâfûr da : “ Ne söylüyorsun! Bu herifin dünyada bir dikili ağacı yokken peygamberlik davasına kalkıştı Ben tutar da koca bir memleketi eline verirsem uluhiyyetini ilan etmeyeceğine nasıl emin olabilirim? Cevabını vermiş.”⁶⁴

Akif, Mütenebbî' ile bizim edebiyatımızda ona benzeyen şairlerin karşılaştırmasını şöyle ifade etmektedir: Mütenebbî Divanını karıştıranlar, şiirinde hikmet ile hamâseti mezc ettiğini bilirler. Bizim Koca Ragıp Paşa⁶⁵ merhumun hikmetiyle, Nefi⁶⁶'nin cezâleti, şiddeti bir yere getirilir de aynı şaire verilirse işte size bir Mütenebbî!⁶⁷ Diğer yönden Akif, Nef'inin hem epik hem lirik şiirlerindeki başarısının Mütenebbî'de görülmediğini ifade eder.

“Yalnız bizim Nefi, harb ve darb tasvirinde gösterdiği kudreti hissiyat-ı âşıkânesinin tercümanı olan gazellerinde izhar edebilmiş iken öbürü bunu kabil değil yapamamıştır. Evet, Nefi divanında o kadar vecde-engiz o kadar rakik gazeller bulunabilir de Mütenebbî'de belki bir tanesi görülemez. Araplar kasidelerinde –bizim şairlerin tabiri vechile- gazel tarh edeceklerse ona teşbib ismini vererek manzumenin baş tarafına geçirirler. İşte zavallı Mütenebbî'yi en ziyade sıkın öyle zannederim bu teşbibler olmuştur! Şair kendisinin duymadığı bir takım hisleri duyurmak mecburiyetiyle adi biz nazım derekesine indikten sonra bakarsınız birden bire yükseliverir.”⁶⁸

58 a.g.e.s.6.

59 a.g.e.s.4-7

60 Sevim Özdemir, *el-Mütenebbi Divanından, et-Teşbihu'l-Beliğ Sanatına Örnekler*, D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı XIX, İzmir 2004, s.64.

61 a.g.e., s.71.

62 a.g.e., s.63.

63 Nevzat Tahrân, *Psikolojik Savaş*, 9.baskı, İstanbul 2007, s.156-157.

64 M.Akif Ersoy, *Sırat-ı Müstakim*, 29 Eylül 1326, 9 Şevval 1328, c:5 aded.110 s.88-89. Abdulkadiroğlu'ndan naklen alınmıştır, s.89-93.

65 Koca Ragıp Paşa: 1698'de İstanbul'da doğdu. 1743 'de Mısır valiliğine atandı. Devlet adamlığı ve edebi kişiliği bir arada yürüten Koca Ragıp Paşa yaşarken şiirlerini toplayamamış ancak ölümünden sonra Müstakimzâde'nin yardımıyla şiirleri düzenli bir divan haline getirilmiştir. 1763 yılında vefat etmiştir. <http://www.osmanli.700gen.tr/> kişiler (18mart 2008)

66 XVII. Yüzyılı Divan edebiyatının en ünlü hiciv şairi olarak tanınan Nef'i (1572?-1635) Erzurum'un Hasankale kasabasında doğmuştur. Asıl adı Ömer'dir. IV. Murat (hük 1623-1640) devrinde zamanın en ünlü şairi olmuştur. Nef'inin eserleri, biri Türkçe biri Farsça iki divan ile hicivyelerinin toplandığı “*Siham-ı Kaza*” (Kaderin Okları)'ndan ibarettir. Bkz: Cevdet Kudret, Türk edebiyatından Seçme Parçalar, s. 103-106.

67 Abdulkadiroğlu, *Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri*, s.89.

68 a.g.e., s.89-90

Akif, Arapların diğer bir büyük şairi Mütenebbî'nin çağdaşı olan Ebû Firâs'ın bir beyitini örnek vererek şunları söyler: “N.Kemal'in Cezmi'sinde görülen

ربقلا و اني لعلا نود روصلا انل انزيب طسوت ال سانان حن و

Tercümesi: Biz aralarında aracı bulunmayan insanlarız Liderlik köşe başı bizimdir ya ölürüz ya da riyaset bizimdir (zilleti kabul etmeyiz)

Müfredi Ebû Firâs'ın pek maruf kasidesindedir ki emsaline az tesadüf olunur. Hatta Araplar “şiir bir emir ile başladı bir emir ile bitti” derler ki evvelkiyle muallakâ sahibi İmreul Kays'ı ikincisiyle de Ebû Firâs'ı kasederler.”⁶⁹

E.Firâs ve Mütenebbî ile ilgili şu anekdotu bize anlatmaktadır Akif:

“Bir gün Mütenebbî, Seyfu'd-devle'nin huzurunda bir neşidesini okurken nahviyyûndan İ.Haleveyh daha bir iki edip ile beraber Ebû Firâs da bulunuyormuş. Bu, sonraki şairin kasidesini fena halde didiklemiş. En güzel beyitlerindeki hikmetlerin, nüktelerin başka yerlerden nakl olduğunu isbat hususunda biraz insafsızlık etmiş İbni Haleveyh de işe karışınca Mütenebbî'nin canı sıkılarak emirin huzurunda söylenmeyecek sözler söylemiş. Seyfu'd-devle de nasılsa infîâlini yenemeyerek biçare şaire pek ağır bir muamelede bulunmuş Şu kadar var ki Mütenebbî'nin sen heman eyle tekellüm razıyım düşmana ben mısrandan daha kuvvetli olan

لما مكاضرا اذا حرج ال امف

Tercümesi: Yara nedir ki acı sizi memnun etti ise?!

Tarzındaki tazallum-i rakiki üzerine heman peşiman olarak şairini kucaklamış, nüvazişlere iltifatlara ih-sanlara boğmuş, özürler dilemiş. Bu vakayı müteakip Mütenebbî ufak bir manzume daha sonra büyük bir kaside ile Seyfu'd-devle'ye teşekkürler eder.

İkinci Kaside .

للطوى سى عدال ام و ي عمد باجاً لب ال و بكرلا لبق هابل اع

Tercümesi: Bu gözyaşını davet eden harabeden başka bir şey değil! Çağırıldı, davet etti, ve ram oldu (bu davete) kafileden ve develerden önce!.....

Matla'yle başlar, epeyce de sürer. Bu kasidenin aşağılarına doğru tamamen ondört emr-i hâzırın dizilme-sinden husule gelmiş bir beyir vardır ki şöyledir:

لص رس نداء لخرفت شب شه دز دعا لس لع لم ح اعطق لى لى لقا

(Kusurumu afet; naili ihsanın olayım , bir çiftlik ver beni yayan bırakma; mevkiimi alâ et; kederden kurtar; eski şerefimi iade eyle; âtânı ver, bana karşı güler yüz göster; inâyet buyur; şeref-i kurbundan mahrum bırakma, kalbimi sevindir, her zaman mahzâr-ı ihsânın olayım..... gibi bir takım manalar ifade ediyor) Şair bu beyite gelinceye kadar pek güzel sözler söylediği için son derece mahzuz münbasit kalan Seyfu'd-devle bütün şu emir sığılarından her birinin tazammûn ettiği istirhama karşı: “ Affettim; daima lütfumu göreceksin; Halep civarındaki.... çiftliğimi verdim; iki yağız at rukûbuna tahsis olunacaktır; şerefi kadîmin kâmilin ma-sundur....” Gibi mukabelelerde bulunmuş, mecliste gayet zarif bir ihtiyar varmış. Mütenebbî'nin nail olduğu bu kadar ihsanı çekemediği için: “ Efendimiz herifin ne kadar mesûlu varsa üşenmeden birer birer isâf buyur-dunuz yalnız biri kaldı.....” demiş Seyfu'd-devle “Hangisi?” deyince شب شه sigalarının akabinde hih! hih! hih! Diye gülecektiniz cevabını vermiş ⁷⁰

Akif, bir diğer büyük Arap şairi el-Hansâ'dan şöyle bahseder:

“el-Hansâ⁷¹ Arabın en büyük şairlerindedir. Muhadremiyâtandır. Yani hem devr-i cahiliyye'yi idrak etmiş hem de asr-ı saadette yetişmiştir. Ümmü'l müminin Hz.Aişe⁷² (r.anha) Hansâ'ya pek iltifat buyururlar; bu ateş-zaban karının kardeşleri hakkındaki müdhîş mersiyelerini kendisine inşad ettirerek dinlermiş”. “Nitekim Hz.Aişe'nin, tanınmış muallakâ şairlerinden Lebid'in şiirlerinden on iki bin beyit ezberlemiş olduğu rivayet edilir”⁷³ Bu noktada İslâmın, edebiyata, şiire ve sanata önem vermediği gibi önyargılı iddiaların da cevap bulduğu kanısındaayım.

Akif, Hansâ ve döneminin diğer büyük şairlerinden Cerir ile Hassân b. Sâbit ile ilgili şu anekdotu biz-lerle paylaşmaktadır: “Meşhur Cerir, muasırlarının seleflerinin şiirini tenkit ederken nöbet Hansâ'ya gelince susarmış. Neye sustun? sualine karşı da “O karının şiirleri hakkında mütalaa yürütmek benim haddimin pek fevkindedir.”dermiş Sırat-ı müstakîm sayfelerinde sırası düştükçe udebây-ı Arabın eserlerini gücümüz yettiği kadar tercüme etmek istiyoruz. İnşallah o zaman Hansâ'nın mersiyelerini de nakledeyiz. Yalnız bu büyük ka-

69 M.Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, 29 eylül 1326, 9 şevval 1328, c:5 aded.110, s.88-89. Abdulkadiroğlu'ndan naklen alınmıştır, s.89-93.

70 Abdulkadiroğlu, Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri, a.g.e., s.89-93.

71 el-Hansâ: (575-664) Ağıt şairidir. İki kardeşinin öldürülmesi üzerine ağıt içeren kasideler söylemiştir. Bir divanı vardır. Hanna Fahûrî, Tarihü'l-Edebi'l-Arabî, s. 188-193.

72 Hz.Aişe'nin hayatı için bkz: İsmail Yakıt, Hz. Peygamberi Anlamak, Ötüken, İstanbul 2005, s. 117-122.

73 A:Turhan Aslan, “Muallaka şairlerinden Lebid b. Rabia ve Muallakası” İlim ve Sanat, Eylül-Ekim, sayı 21, İst 1988, s. 44. Bkz: el-Gâlâiyîni Mustafa, Ricalu'l-Muallakati'l-Aşr, Beyrut 1912, s.179.

dının Sûk-ı Ukâz⁷⁴'da Hz. Hassân⁷⁵ ile geçirdiği bir vakayı şimdiden söyleyeceğiz. Sevgili kârikerimizin malumudur ki Sûk-ı Ukâz bir belâgat sergisi bir şiir sergisi idi. Arabın maruf gayr-ı maruf erkek kadın ne kadar şuarâsı, udebâsı, hutebâsı varsa oraya gelerek eserlerini okurlar; hakem intihâb olunan bir münekkidin nazar-ı tenkidine arz ederlerdi.

Bir gün el-Hansâ, Sûk-ı Ukâz'a gelerek şiirlerini okudu o zaman hakem meşhur Nâbîga Zubyânî idi. Hansâ'yı can kulağıyla dinledikten sonra "İkincisin. Eğer senden evvel şu kör şair gelmiş olmasaydı seni birinci çıkarırdım. Dedi Nâbîga'nın birinci çıkardığı şair A'sa⁷⁶ idi.

O sırada Hassân da orada bulunuyordu. El-Hansâ'nın mahzar olduğu mertebeyi kıskandı. Nâbîga'ya itiraz kalkıştı. Nâbîga: "Sana bu cevap versin. Ben uğraşamam" diye Hansâ'yı gösterdi. El-Hansâ Hz. Hassân'a bakarak: "En metin şiirin hangisi ise onu oku da dinleyeyim bakayım....." dedi. Hassân derhal

أحمد نرطقي قد جن نم انفاي سا و
ي حخرلاب نع لملي رغل تانفجال انل

Matlaıyla başlayan neşide-i hamaseti inşad etti Malumdur ki Araplar en çok semâhatlarıyla bir de şecaatleriyle fahrederler. Hicvedecekleri adamı da pintilikle korkaklıkla batırırlar. Hassân da kabilesinin mefahirini tadad eden bu şiirine o suretle başlamıştı. Matlaa: "Bizim sabahleyin parıl parıl parlayan beyaz tencerelerimiz var, kılıçlarımız kemal-i necdetimizden kan damlalarına mizab oluyor" mealindedir. Hassân'ın şiirini baştan aşağı dinledi. Evvela şu matla beytini alarak dedi ki: "Kuzum, kabileni methetmek istemişsin fakat bir beyitinde yedi yerde düşmüşsün! Bizim beyaz tencerelerimiz var demek olan رغل تانفجال diyorsun. Bilmiyor musun تانفجال kelimesi killet gösterir. Demek sizin nihayet üç tencereniz varmış. Sen bunu تانفجال demeyecektin تانفجال diyecektin. Çünkü bu şekil kesret gösterir. Sonra beyazlığı da vazih bir surette göstere miyorsun evet رغل kelimesi قرغ den gelir ki nihayet beyaz bir leke demektir. Sen burada رغل lafzı yerine ضربي kelimesini kullanacaktın. Gelelim نع لملي 'ye lemean nisbetiyle o kadar şiddetli olmayan ziyanın zaman zaman zuhuru demektir. Demek sizin tencereleriniz zaman zaman parlıyor; Evet burada işrak maddesini kullanarak نقرشي diyecektin. O zaman hem tencereleriniz alabildiğine parlayacak, hem mütemadiyen parlayacaktı. Gelelim ي حخرلاب 'ya. Bir kere gündüzün tencerenin parlaklığı göze çarpmaz; saniyen mihmanperverlik semahat nokta-i nazarından gece parlayan tencere gündüz kaynayan tenceden daha hoş olur. Onun için sen de tencereleri gece kaynatacak yani ي حخرلاب yerine ي جدلاب diyecek idin. و انفاي سا 'da تانفجال gibi killet gösteriyor. Sizin koca kabilenizin topu topu üç kılıcı mı var! Tabii değil o halde انفاي سا yerine فويي diyecektin تانفجال kelimesi de zayıf: kılıçların ucundan kan damlaması bir şey değil. Burada kan damlayacak belki seyelan edecekti. O halde نرطقي yerine نلسي diyecektin. اءم kelimesi de bir çok kanlar göstermek lazım geleceği için اءم şeklinde olacaktı....." Daha matlaa beyitine aid tenkidatını dinlemekle zavallı Hassân'da alt tarafını istimaa mecal kalmadı. Oradan çekip gitti.⁷⁷

Arap edebiyatının en büyük kadın şairlerinden Hansâ'dan sonra şimdi Hz. Muhammed'in övgüsüne layık görülen Ka'b bin Zühayr'den şöyle bahseder Akif:

"Arap edebiyatı ile biraz aşinalığı olanlar Kaside-i Burde⁷⁸ namıyla iştihar etmiş olan داعس تناب neşide-i garamına, kâbil değil bigâne kalamazlar.

Cenab-ı Peygamberin iltifatına mahzar olan bu şiiri belîğ sahabeden Ka'b bin Zühayr⁷⁹'indir ki babası⁸⁰ da (Züher b. Ebi Sulmâ) Arabın en metin şairlerindedir. Hatta Hz. Ömer" En büyük şair kimdir?" sualine maruz kaldıkça "و نم نمو" diyendir diyerek Zühayr'e ima edermiş. Çünkü Zühayr'in muallakasında

هزلني ايانم لبابسا باه نمو
ملسب ءامسلا بابسا قري نأ و

Türkçesi: Kim ölümün sebeplerinden korkarsa merdivenle göğün kapılarına yükselse bile ölümün sebepleri ona ulaşır.

msırayla başlayan altı yedi beyit vardır ki her birinin başında نم vardır. Arabın şiiri kadîmi daima elvâh-ı tabiatı, âlem-i bedâveti musavver olarak hikmete nadiren tercümanlık ettiği için, Cenab-ı Ömer besbelli bu sözlerde bir hususiyet görmüş ki pek beğenir, daima inşâd edermiş.

Malumdur ki Ka'b'ın demi heder edilmişken huzur-ı Peygamberiye dehaletle okuduğu داعس تناب kaside-i sayesinde mahzarı avf olarak ecille-i ashâb arasına girmiştir.⁸²

74 Sûk-ı Ukâz (Edebiyat Fuarı için) bkz: Yedi Askı (el-Muallakatu's-Seb'a), (Çev: Şerafettin Yaltkaya), s.5.

75 Hassan b. Sabit: (ölm.54/674) Sadru'l-İslâm'da yetişen şairlerindedir., Arap Edebiyatında Şuûbiyye, s.142.

76 A'sâ: Cahiliyye dönemi şairlerindedir. Kasidelerinin içeriği medih, hiciv, övünme, betimleme ve gazeldir. Tarihu'l-edebi'l-Arabi -El-Asru'l-Cahili., s.333-365.

77 M.Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, 25 ağustos 1327, 14 ramazan 1329, c:7 aded.157, s.5-6. Abdulkadiroğlu'ndan naklen alınmıştır, s.122-125.

78 Ka'b b. Zühayr, Bürde Kasidesi, Tercüme ve şerh: İsmail Kaya, Madve yayınları, İstanbul 1986, s.59-140.

79 Ka'b b. Zühayr, hayatı için bkz: a.g.e, s.9-41.

80 Zühayr b. Ebi Sulma: (ö.608) Hz. Ömer, bu şair için "şairlerin şairi" demiştir. Bkz: Muallakat, (Çev: Şerafettin Yaltkaya), s.77-79.

81 a.g.e, s.96.

82 M.Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, 10 haziran 1326, 15 c. Ahir 1328, c:4 aded.94 s.272. Abdulkadiroğlu'ndan naklen alınmıştır, s.47-49.

Akif, Arap edebiyat tarihinden bize bazı anekdotlar aktarmaya devam etmektedir:

“Meşhur Asmai⁸³, bir gün Harun’u-Reşid’in yanında imiş Bâdiye’den bir Arap, halifenin huzuruna çıkarak bir şiir inşâd etmiş Halife şiiri takdir yolunda veciz fakat müseccâ iki-üç cümle irâd ettikten sonra “sana şu kadar altın versinler” demiş. Lakin Arap “bir tanesini bile kabul edemem” cevabını vermiş. Halife, karşısındaki kebeli Arabın şu istiğnâsını görünce hayrette kalmış sebebini sormuş:- Ya ben okuduğum şiir için nasıl para alabilirim ki sizin o mensur sözleriniz benim zavallı neşidemden bin kat parlak düştü.”

Artık Harun’u-Reşid⁸⁴’in gurur ve inbisâtı tasvirlerin hatta tasavvurların fevkine çıkacağını, Arabın câizesini yüz misline çıkaracağını söylemeye lüzum yoktur değil mi? Asmai diyor ki: -“Bu kadar yaş yaşadım. Bu kadar umerâ ile hulefâ ile ağniyâ ile düştüm kalktım da atıye hususunda şu baldırı çıplak bedevi kadar bile maharet gösteremedim yazıklar olsun.”⁸⁵

Akif’in anlattığı diğer bir anekdot ise şöyledir: “Haccâc⁸⁶, zabıta memuruna yatsıdan sonra şehri dolaşarak kimi sarhoş görürse boynunu vurmasını emretmiş. Ne kadar fazla kafa keserse efendisinin yanında o kadar fazla itibar kazanacağını bilen bu haydut hemen o akşamdan paçaları sığayarak bucak bucak sarhoş aramaya başlamış. Herif memleketin ötesini berisini dolaşırken bir de bakmış üç delikanlı iki tarafa yalpa vurarak gidiyor. Bir mahalle çocuğu da bunları dalga gibi her taraftan kuşatmış” yuha” gülbangiyle teşyii ediyor. Memur hemen delikanlıları tevkif ederek “ Siz kim oluyorsunuz ki emir hazretlerinin fermanına isyan cüretinde bulunuyorsunuz? Söyleyin bakalım!” deyince içlerinden biri şu beyiti okumuş:

اهم شاه و اهموزخم نيب ام
اهمد نم و اهل ام نم نخأي
هل باقرلا تناد نم نب انأ
قرغ اص ي هو م غزلاب ديأت

(Haşimîlerden olsun, Mahzumîlerden olsun kimse yoktur ki gelip te babamın önünde boyun eğmesin. Ben bütün eşraf ve kabâilin malına kanına tasarruf eden bir adamın oğluyum)

Anlaşıldı: Bu oğlan mutlaka emîrul-mümininin pek yakın akrabasından olacak... Ya sen kim oluyorsun bakalım? Diye ikincisine sorunca o da şu kıtayı inşâd etmiş:

مردق رهدلا لزنن ال نمل نب انأ
موان عوضى ل اج اوفأ سانل ا ىرت
دوعت فوسف اموي تلزنن ا و
دوعق و اهلوح م ايقي مهنمف

(Ben hân-ı in’âmı hiç tükenmeyen bir adamın oğluyum Babamın tenceresi her zaman kaynar; bir gün ocağın inşâdından inse ertesi gün yine çıkar; gece gündüzün yanan bu ocağın ziyasına doğru halk akın akın gelir, bir kısmı ayakta bir kısmı oturmuş olduğu halde o ateşin etrafını kuşatır) Galiba bu asil bir hanedana mensub olacak... ilişmeye gelmez. Bunları anladık fakat sen kimsin sualini üçüncüye tevcih edince o da şu beyiti söyler:

مذعزع فوفصلل ضراخ نمل نب انأ
امهنم هالجر لغفني ال هابكر و
تمقت سراسا ىتح فسي سلاب اهموق و
تلو هه يركلل حوي لي خال اذ

(Ben o adamın oğluyum ki dönmez bir azim ile safların içine dalar, kılıçla onlara istediği istikameti verir. Meydan-ı muharebede atlar geri dönmek istese bile babamın ayakları üzengiden asla ayrılmaz.)

Mutlaka bu oğlan da serdarın çocuğudur. Zabıta memuru sarhoşların üçünü de bir yere kapayarak sabahleyin vakayı Haccâc’a anlatır. Haccâc üçünün de huzuruna çıkarılmasını emreder. Meğerse bunların birincisi hacamatçioğlu ikincisinin babası baklacı (Araplarda sırf kuru bakla pişiren aşçılar vardır) üçüncüsünün de çulha imiş!

Haccâc çocukların fesahatine hayran olarak demiş ki: gördünüz ya evladınıza edebiyat öğretiniz. Vallahi edip olmasalardı üçünün de boynunu vururdum.”⁸⁷

Bu bağlamda Akif, Hz. Muhammed’in:

مكمحل رعشلا نم نأ
ارحسل نايبلل نم نا و

“Öyle şiir vardır ki hikmettir; öyle beyan vardır ki sihirdir” hadisine telmihte bulunur ve şöyle der:

.....”Peygamberimiz şiiri sever
Vakta” inne min eş-şi’ri ...” büyük bir nimet
Dikkat etsen: Yine sevdikleri, lakin hikmet
Ben ki Attâr ile Sâdi’yi okur hem severim
Başka vadileri tutmuşlara ancak söverim...“⁸⁹

83 El-Asmai: Ebu Said Abdülmelik b. Karib Dilbilimcilerin en büyüklerinden. H 122 Basra’da doğdu. H 216 vefat etti. Emced Et-Trablusi, Nazratun Tarihiyyetun Fi Hareketi’-Telifi Inde’l-Arab Fi’luga’i Ve’l-Edebi (Dil ve Edebiyatta Arapların Telif Hareketine Tarihsel Bir Bakış), 7. baskı Suriye 1981 s16.

84 H.Reşid: 763-809m. 5. Abbasi halifesidir. <http://ar.wikipedia.org> (23 ekim 2008)

85 M.Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, 29 eylül 1326, 9 şevval 1328, c:5 aded.110 s.88-89.. Abdulkadiroğlu’ndan naklen alınmıştır, s.92-93.

86 Haccac b. Yusuf es’Sekâfi: Emevi döneminin siyasetçisi ve komutanıdır. <http://ar.wikipedia.org> (19 ekim 2008)

87 M.Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, 4 t. sani1326, 15 z.kade 1328, c:5 aded.115 s.181. Abdulkadiroğlu’ndan naklen alınmıştır, s105-107.

88 Buhari, Nikâh 47, Tıp 51.

89 Mehmet Akif Ersoy, Safahat, s.344.

Akif, yazdığı makalelerinde, Arap edebiyatının İslam öncesi ve sonrası tanınmış şairlerinden bahsederek onların hayatlarından bizlere bazı anekdotlar sundu.

Akif'in eserlerinde bol miktarda ayet ve hadislere telmihlerde bulunulduğunu görmekteyiz. Kur'ân-ı Kerim, Hadis-i Şerifler, manzum ya da mensur eserler, Arap dili ve edebiyatının akademisini oluşturan argümanlardır.⁹⁰ Milli şairimiz Akif, bu akademinin argümanlarına hâkim olduğunu yazdığı makalelerinde müşahede etmekteyiz. Nitekim Arap dili ve edebiyatının zirvesinde olan Kelâmullah'ın, Türkçeye aktarılması görevini Türkiye Büyük Millet Meclisi kendisine vermiştir.⁹¹ Bunun üzerine Akif 1925 yılının sonunda Kur'ân-ı tercüme etmek amacıyla Mısır'a giderek ölümünden altı ay öncesine kadar Mısır'da kalmıştır. Akif Mısır'da kaldığı 11 yıl boyunca K.Kerim çeviri ile uğraşmıştır.⁹² Ancak sağlık koşulları onun tercüme tamamlamasına müsaade etmez. Akif'in bu çeviriyi yeterli bulmadığı ya da kendisinin bazı endişeler taşıdığı iddiaları rivayet edilse de bu iddiaların doğru olmadığı kanaatimizi burada belirtmek isteriz. Zira Akif'in Türk milletinin dininin kitabının anlaşılması gerekliliği üzerine gerek manzum ya da gerekse nesir olarak yazdıkları bu iddiaları çürütmektedir. Kanaatimiz şudur ki Akif'in ömrü vefa etseydi Kur'ân tercümesini bu millete hediye edecekti. Tıpkı "İstiklâl Marşımızı"⁹³ hediye ettiği gibi...

Sonuç olarak: Akif'in Arap Dili ve Edebiyatı'na dair çalışma ve tespitlerini maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz:

1. Bazılarının genel anlamda doğu kültürüne, özel anlamda Arap kültürüne karşı önyargılar içerisinde olduğu
2. Çocukluğundan itibaren Arapça'ya olan ilgisi ve dolayısıyla kendini bu sahada dil ve edebiyat araştırmalarına yönlendirdiği
3. Aynı zamanda Akif'in çeşitli sebeplerle –görev yada davet-, Arap düşünürlerinin, edebiyatçılarının ve entelektüellerinin aralarında bizzat uzun yıllar bulunarak Arap kültürünü çok yakından tanıdığı
4. Doğu kültürü ve el-sine-i selâse (üç dil) denilen Türkçe Arapça ve Farsça'nın yanında, batı kültürüne özellikle de Fransız dili ve edebiyatına vakıf olduğu
5. Türk edebiyatının Arap edebiyatının zenginliğinden tercüme aracılığıyla istifade etmesinin gerekliliği
6. Arap dili ve edebiyatından yine kendisinin Türk diline tercüme yaparak bu alanda Türk dili ve edebiyatına katkılarda bulunduğu
7. Arap dilinden Türkçeye yapılan bazı tercümelelerdeki yanlışların tespiti ve bu konudaki değerlendirmeleri
8. Bir yabancı dil olarak Arapçanın öğretiminde izlenilmesi gereken yöntem ve metotların belirlenmesi gerektiği
9. Arap dilinin öğretiminde bu dilin gramerine ziyadesiyle özen gösterilip bizzat dilin uygulanmasında, pratiğinde eksikliklere dikkat çekmesi
10. Arap dilinin başlıca kaynaklarından olan sözlükler ve Türkçe'ye çevrilen Arapça sözlüklerine dair tespitleri
11. Arap dili ve edebiyatı tarihinden anekdotlar sunarak Türk dili ve edebiyatı ile Arap dili ve edebiyatı temalarının ve edebiyatçıların karşılaştırılması
12. Türk edebiyatı ile Arap edebiyatı etkileşimi
13. Arap dili ve edebiyatının akademisini oluşturan en önemli argümanlarından Kur'anı Kerim ve Hadis-i Şeriflere telmihte bulunarak manzum ya da mensur eserlerinde atıflar yapması

Nihayetinde Akif'in Arap dili ve edebiyatına dair tespitleri, değerlendirmeleri ve söylemleri; onun Arap dili ve edebiyatına çok fazla hâkim olduğunun kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Akif, Manastırlı büyük âlim Ahmet Mithat'ın vefatına dair duygularının tercümesi olarak Arapça ifade ettiği anonim şu beyitlerle sözlerimi noktalamak istiyorum.

ريعب ال و تومى سرف الو
لام دقف قىزل ام ىرمع
رىشك قلخ متومل تومى
رح دقف قىزل نكلو

"Ömrüme hayatıma yemin ederim ki; felaket ne mal kaybetmek ne atın ölmesi ne de deveni ölümü! Felaket; ölümüyle birçok insanın öldüğü özgür insanın ölümüdür."

90 Muhammed el-Cündiy, Turâs ve Lugâ, el-Marife, sayı:368, Suriye 1994, s77-96..

91 İsmail Yakıt, Atatürk ve Din, Isparta 2001, s.30.

92 <http://www.mehmetakifersoy.com>

93 Beşir Ayvazoğlu, İstiklal Marşı Tarihi Ve Manası, Tercüman Kitaplığı, İstanbul 1986.

94 M.Akif Ersoy, Sebül'r-Reşad, 20 k. Evvel 1328, 23 muharrem 1331, c:9-2 aded:225 s.300-302. Abdulkadiroğlu'ndan naklen alınmıştır, s175-179.

Kaynakça

A:Turhan Aslan, “Muallaka şairlerinden Lebid b. Rabia ve Muallakası” İlim ve Sanat, Eylül-Ekim, sayı 21, İst 1988.

Ahmet Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra kadar)* Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996.

Akif'ten Asım'a, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007

Al-Müncid, *Feraidu'l-Edeb*, 35. Baskı, Beyrut,1996.

Beşir Ayvazoğlu, *İstiklal Marşı Tarihi Ve Manası*, Tercüman Kitaplığı, İstanbul 1986.

Buhari, Nikâh, Tıp.

Cevdet Kudret, *Türk edebiyatından Seçme Parçalar*, İnkılap ve Aka kitapevleri, 2.baskı, İstanbul 1981.

Ebu Ali Ahmed b. Muhammed b. El-Hasen el-Merzûkî, tahkik: Halef Reşîd Nu'man, *Şerhu Muşekkili Ebyat-ı Ebi Temmâm ev Tefsiru Meanî Ebyati Şi'ri Ebi Temam*, Mektebetu 'n-Nahdati'l-Arabiyyeti, Beyrut 1987.

el-Gâlâyinî Mustafa, *Ricalu'l-Muallakati'l-Aşr*, Beyrut 1912,

el-Mütenebbî, *Divânu Ebî Tayyib el-Mütenebbî*, şerh: Ebu'l-Bekâ el-Akberî, Lübnan,ts.

Emced Et-Trablusi, *Nazratun Tarihiyyetun Fi Hareketi'-Telifi Inde'l-Arab Fi'lugati Ve'l-Edebi* 7. baskı Suriye 1981

Fîrûzâbâdî, *Al-Kamusu'l-Muhid*, Beyrut, ts.

Hanna Fahûrî, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî* 12.baskı Lübnan 1987.

İsmail Yakıt, *Atatürk ve Din*, Isparta 2001.

İsmail Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlana*, Ötüken, İstanbul 2000.

İsmail Yakıt, *Hz. Peygamberi Anlamak*, Ötüken, İstanbul 2005.

İsmail Yakıt, *Türk –İslâm Düşüncesi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken, İstanbul 2002.

Ka'b bin Zühayr, *Bürde Kasidesi*, tercüme: İsmail Kaya, Madve yayınları, İstanbul 1986.

Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Akvaryum yayınevi, İstanbul 2006.

Mehmet Akif Ersoy, *Sirat-ı Müstakim ve Sebîlü'r-Reşat Mecmualarında Çıkan Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri*, Hazırlayan: Abdulkerim Abdulkadiroğlu- Nuran Abdulkadiroğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Muallakat, Çev: Şerafettin Yalçınkaya, Milli eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989.

Muhammed Abdu'l-Munim Hafacî, *El-Hayatu'l-Edebiyyetu Fi Asr-I Sadr-I'l-İslam*, Beyrut, 1980.

Muhammed el-Cündiy, *Turâs ve Lugâ*, el-Marife, sayı:368, Suriye 1994.

Mustafa Kılıçlı, *Arap Edebiyatında Şuûbiyye*, İşaret Yayınları, İstanbul 1986.

Sâdî Şirazi, *Sadi'den Hayat Dersleri Gülistan'dan Seçmeler*, Çilek yayınları, İstanbul 2005.

Şevki Dayf, *el-Fen ve Mezahibuhu fi'n-Nesri'l-Arabi*, Dar'u- Mearifi, 5. baskı Mısır ts.

Şevki Dayf, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabi –El-Asru'l-Cahili*, Dar'u- Mearifi,8. baskı Mısır 1977.

Yedi Askı (el-Muallakatu's-Seb'a), Çev: Şerafettin Yalçınkaya, Milli eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1985.

<http://www.ilkadimdergisi.com> (19mart 2008)

<http://www.watanonline.net/site/modules/newbb/viewtopic.php> (15 Haziran 2008)

http://ts.wikipedia.org/wiki/Alphonse_de_Lamartine (21 mart 2008)

<http://ts.wikipedia.org/wiki/Firdevsi> (25_mart 2008)

<http://irankulturevi.com/turkce/simalar/senayi.htm> (15 haziran 2008)

<http://www.yazmalar.gov.tr> (18 ekim 2008)

<http://www.biyografi.net> (15 mart 2008)

<http://www.adab.com> (30 mart 2008)

<http://www.al-shia.info/html> (3 mart 2008)

<http://www.osmanli700gen.tr/kisiler> (18mart 2008)

<http://ar.wikipedia.org> (19 ekim 2008)

<http://www.mehmetakifersoy.com>

MİLLİ MÜCADELE'DE KAMUOYU OLUŞUMUNDA MEHMET AKİF

Emine KISIKLI*

Giriş

Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilâf Devletleri'nin Türklere uyguladıkları haksız muameleler karşısında Türk halkının psikolojisi; ordunun terhis edilmesi, ekonominin bozulması, fakirliğin artması, siyasi otoriteye duyulan güvenin azalması gibi sebepler yüzünden bozulmuş, işgallerle birlikte çaresizlik duygusu artmıştır. Mustafa Kemal'e göre Türk halkını bu çaresizlikten kurtaracak tek yol Milli Mücadele'dir. Milli Mücadele ile Türk halkı emperyalist güçlere karşı bağımsızlığını kazanırken, bu mücadele ile birlikte Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin yerini alacak yeni bir Türk Devleti kurulacaktır. Ancak Mondros Mütarekesi sonrasında Mustafa Kemal'in en büyük problemi, Türk halkının bir bekleme sürecine girerek, Milli Mücadele fikrinden uzak durmasıdır. Gerçi bazı bölgelerde kısmi bir uyanış mevcuttur. Bu uyanışta etkili olan en önemli unsur da, işgal kuvvetlerinin halka yaptığı zulümdür. Ermeni ve Rum zulmüne hedef olan Batı Trakya'da, Doğu Karadeniz'de ve Doğu Anadolu'da halk düşmana karşı mücadele bilincini erken ortaya koymuş, bu bölgelerde İttihatçıların önderliğinde, eşrafın ve din adamların katkılarıyla Müdafaa-i Hukuk ve Muhafaza-ı Hukuk adı altında çeşitli cemiyetler kurmuştur. İşgalin yoğun olmadığı bölgelerin halkında hâkim olan duygu ise, büyük devletlerin manda yönetimi altına girebilmektir. Bu nedenle Milli Mücadele'de halkın milli harekete kazandırılması Mustafa Kemal açısından büyük önem taşımaktadır. Milli Mücadele'nin gerekliliğine, bu mücadeleden Türk halkının zaferle ayrılacağına inanan, *zerre kadar imanı olanların ümitsizliğe düşmemeleri* kararlılığında olan Mehmet Akif, Mustafa Kemal'in Milli Mücadele'de kamuoyu oluşturmadaki en büyük yardımcısı olacaktır.

1.Mehmet Akif'in Milli Mücadele'ye Bakışı

Mehmet Akif, şair, yazar ve bir mücadele adamı olmanın ötesinde, bir fikir adamıdır. Bu özelliği yüzünden siyasi ve fikri mücadelelerin en yoğun olduğu dönemde Mehmet Akif'in fikri şahsiyeti, edebi şahsiyeti kadar ön plana çıkmıştır. Mehmet Akif'i mütareke sonrasında derinden etkileyen ilk olay, asırlar boyu büyük zaferler görmüş Türk halkının, işgal ile birlikte İtilâf Devletleri'nin onur kırıcı davranışlarına maruz kalmasıdır. Mehmet Akif bu acıyı;

*Ah! Karşımda vatan namına bir kabristan yatıyor şimdi!
Nasıl yerlere geçmez insan
Şu mezarlık ki uzanmış gidiyor, ey yolcu!
Nerede başladı yükselmeye, bak, nerde ucu,
Bu hicran-ı müebbed, bu ne hüsrân-ı mübin...
Ezilir ruh-ı sema, parçalanır kalb-i zemin*

dizelerinde dile getirmiştir.

Mondros Mütarekesi sonrasında Mehmet Akif'i üzen bir başka gelişme de, İstanbul Basını'nın tutumudur.

* Öğr. Gör. Dr. Başkent Üniversitesi

Mütarekeden sonra yeni bir dönemin başlamasını, ancak İngilizlerin dostluğunun elde edilmesine bağlayan Hürriyet ve İtilâfçı İstanbul Basını, İngiliz Mandacılığının hararetli savunucusu kesilmiş, *Türkçe İstanbul* ve Alemdâr gazeteleri bu çizgide hareket etmiştir.¹ İstanbul'un İttihat ve Terakki yanlısı gazeteleri ise Amerikan Mandasını savunmuşlardır.² İstanbul Basını'ndaki manda tartışmaları, İzmir'in 15 Mayıs 1919'da işgali ile artarak devam etmiştir. Mehmet Akif manda tartışmalarının o günlerde Anadolu'da yeni şekillenmeye başlayan mukavemet hareketine zarar vereceği endişesi taşımaktadır. Nitekim o günlerde İstanbul'da Mehmet Akif'i haklı çıkaran adımlar atılmaya başlanmış ve bazı İtilâfçı gazeteler Anadolu'da başlayan milli hareketi bir İttihatçı teşebbüsü olarak kamuoyuna tanıtmaya başlamıştır.³ Oysa Mehmet Akif, bu hareketin bir İttihatçı teşebbüsü olmaktan öte memleket meselesi olduğunu düşünmekte ve herkesin el birliği ile Anadolu'da filizlenmeye başlayan direniş hareketine destek vermesi gerektiğini düşünmektedir.⁴ Mehmet Akif'e göre *Türk Milleti'nin uzun tarihi boyunca, uğrunda savaştığı ve gerektiği zaman canını hiç çekinmeden seve seve feda ettiği bazı ebedî ve kutsal değerleri vardır. Mesela hürriyet ve istiklâl, Türk Milleti'nin en yüce ve en kutsal değerleri arasındadır. Bu değerler hemen beraberinde vatan gibi, bayrak gibi başka değerleri de getirir. Vatan, bir milletin üzerinde yaşadığı ve ecdadımızdan kan ve can pahasına bize miras kalan mukaddes bir toprak parçasıdır. Bundan dolayı vatan, millet unsurundan asla ayrı düşünülemez. Vatan bir coğrafya, millet ise bir insan topluluğudur. Bir milleti millet haline getiren de, hürriyet ve istiklâl gibi; hak, hukuk, dil ve din gibi bazı mukaddes değerlerdir. İşte bu ebedî değerlerin başında gelen vatan tehlikeye düştüğü anda, millet olabilme şuuruna erişmiş ve vatanını seven her insan, vatanını kurtarmak için varını yoğunu, hatta en kıymetli varlığı olan canını bile feda etmeye hazır olmalıdır. ⁵ Ülkesini kurtarmak için her ferdin bir şeyler yapması gerektiğine inanan Mehmet Akif, o günlerde kamuoyundaki ümitsizliği içine sindirememekte, ümitsizliğin İslâm'da yeri olmadığını düşünmekte ve *Hayata atılan insanın karşısına çıkacak ilk engel ümitsizliktir. Bu bakımdan başarılı bir hayat için lazım olan ilk ve en mühim unsur da ümittir. İnsana muhtaç olduğu ümidi, en güzel şekilde temin eden imandır, İslâm imanıdır. Öyle ise imanlı insan ümitsizliğe düşmemelidir ⁶ demektedir. Ayrıca Mehmet Akif, ümitsizliğin toplumda telafisi mümkün olmayan bir çözümlenmeye yaratabileceğinden de endişe etmektedir. *Korkaklar utanç içinde ölürler* diyen Mehmet Akif, *Başınıza gelen her kötülükten ders alınız. Nefsinizi terbiye ediniz. Her kötülük bir hatanın sonucudur... İyi biliniz ki, düşmanlarla mücadelede korkak davranmak ve teslimiyeti kabul etmek, utanç içinde ölmek demektir. Saldıranın, saldırısından kendisini korunmayı başaranın ha-***

- 1 İstanbul Basını'nın, İngiliz Mandacılığını hararetle savunan kalemlerinden Said Molla, 9 Kasım 1918 tarihli *Yeni İstanbul* gazetesindeki İngiltere ve Biz başlıklı makalesinde, Osmanlıların ancak necip İngiliz kavminin samimi yardımları ile hayatını devam ettirebileceğini ve refaha ulaşabileceğini ifade etmekte; 20 Mayıs 1919 tarihli *Türkçe İstanbul* gazetesindeki makalesinde de, İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne yaptıkları yardımları tekrarlamakta, ancak bu yardımlarla Osmanlı Devleti'nin varlığını devam ettirebileceğine işaret etmekte ve yapılan yardımları kimsenin inkâr edemeyeceğini belirtmektedir. Said Molla 21 Mayıs 1919 tarihli *Türkçe İstanbul* gazetesindeki yazısında ise, Türklerin arzusunun İngiliz himayesi olduğunu vurgulamaktadır. Aynı çizgide yayın yapan Alemdar gazetesinde Refi Cevad Bey, 19 Aralık 1918 günü yayınladığı makalesinde, İttihatçıların yanlış politikalarını eleştirdikten sonra, İstanbul Limanı önünde demirlemiş olan İngiliz gemilerini dostane bir şekilde selamladığını ifade etmektedir. Refi Cevad Bey, 6 Ocak 1919 tarihli Alemdar gazetesinde yayımlanan "Siyasette Hangi Yol" başlıklı bir başka makalesinde de, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere'ye yaklaştıkça kazandığını, uzaklaştıkça kaybettiğini" ifade etmekte ve "İngilizlerin siyasetine girmenin bizim için tek yol olduğunu" söylemektedir. Refik Halit Bey de, 9 Ocak 1919 tarihli "Alemdar" da yer alan makalesinde, "Bizim için tutulacak yegâne kurtuluş yolunun hemen İngiltere Devleti ile beraber yürümek için siyasi teşebbüste bulunmak olduğunu, ancak Amerikan mandacılığı meselesiyle hayli vakit kaybedildiğini" belirtmektedir. Geniş bilgi için bak: Emine Kısıklı, *İstanbul Basınında Edebiyatçılarımızın İstanbul'un İşgaline Bakışı*, Beykent Üniversitesi, 3-5 Nisan 2008, I. Uluslar arası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirisi, (Basım aşamasında).
- 2 Amerikan Mandacılığını savunan Rauf Ahmet Bey, "İstiklal" gazetesinde yazdığı yazılarında Amerikan Mandacılığını benimsemiş, 4 Haziran 1919'da kaleme aldığı "Niçin Amerika" başlıklı yazısında "Bizde memleketi iyi idare edebilecek hükümet adamlarının kafi miktarda mevcut olduğuna kani değilim. Son beş yıllık idaremez meydandadır. Amerikan mandasını tercih edişimizin sebebi, iki sene yakından gördüğümüz bu memleketin siyasi tarihinin güven verici olmasıdır" demiştir. "Vakit" gazetesi başyazarı Ahmet Emin Bey de (Yalman) 7 Haziran 1919 tarihli "Manda ve İstiklal" başlıklı yazısında, bir takım eksiklerimiz olduğunu, bunları gidermek için aydınlanmaya ihtiyaç duyduğumuzu, bu konuda bize yardımcı olacak yegâne gücün de topraklarımızda gözü olmayan Amerika olacağını ifade etmiştir.
- 3 Emine Kısıklı, *Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Hareketi İttihat ve Terakki Faaliyetleri'nden Uzak Tutma Teşebbüsleri*, Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, C.2, Sayı:5, Ankara, Mayıs-1990, s.109-129
- 4 Yaşar Semiz, Osman Akandere, *Milli Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Bey'in Faaliyetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.XVIII, Sayı:54, Ankara, Kasım-2002, s.906.
- 5 İnci Enginün, *Çanakkale Zaferi'nin Edebiyata Aksı*, Türklük Araştırmaları Dergisi, 1987, Sayı:2, s.111-112.
- 6 Tahsin Yıldırım, *Milli Mücadele'de Mehmet Akif*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s.133.

yatı aziz ve değerlidir. Bu nedenle milli ve dini birliğinizi korumakta asla kusur etmeyiniz demektir. Ülkenin kurtuluşu için tek çıkar yolun; ümitsizlikten kurtulup, Milli Mücadele'ye yönelmek olduğunu gören Mehmet Akif, *Ey Müslümanlar! Sizde ruhtan, histen eser yok mu? Ne zamana kadar bu aşağılanmaya tahammül edeceksiniz? O aşağılayıcı hayat, sahibini dünyada sefil, ahirette rezil eder. İman demek, taarruza, tecavüze, hakarete tahammül etmek, din düşmanlarının ezici baskısına boyun eğmek değildir. İman demek onurla yaşamak, onurla ölmek demektir*⁷diyerek, Mustafa Kemal tarafından Anadolu'da başlatılan milli hareketi destekleme kararı alacaktır.

1.1.Mehmet Akif Balıkesir'de

İzmir'in işgalinden sonra işgalin iç kesimlere doğru genişlemesi ve Yunanlıların masum Türk halkına yaptıkları zulüm, Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin doğmasına yol açmış, 1919 Haziran'ın ilk haftasında da, Balıkesir Kuva-yı Milliyesi meydana getirilmiştir. Bölgede milli direnişi genişletmek ve organize etmek amacıyla ilk toplantı 1919 Haziran sonlarında yapılmış,⁸ 26 Temmuz 1919'da da Balıkesir Kongresi toplanmıştır. Balıkesir Kongresi, düşman yurttan çıkarılıncaya kadar mücadelenin sürdürülmesi kararı almıştır.⁹ İstanbul'un teslimiyetçi tavrı karşısında, Balıkesir'in mücadeleye yanlısı tutumu Mehmet Akif'i ülkesinin geleceği açısından umutlandırmıştır. 21 Kasım 1918'de Balıkesir'de yakın dostu Hasan Basri Bey'in (Çantay) çıkartmakta olduğu *Ses* gazetesinde *Yeis-Bedbinlik* başlıklı bir makale yayınlayan Mehmet Akif, Balıkesir'deki direnişe destek vermek amacıyla Balıkesir'e gitme kararı almıştır. Yakın dostu Eşref Edip, bu gidişin öyküsünü anlatırken, nereye gideceklerini sorduğunda, Mehmet Akif'ten: *Harekât-ı Milliye'nin başladığı yere! Artık burada duramam*,¹⁰cevabını aldığını nakletmektedir. Balıkesir'de büyük bir coşku ile karşılanan Mehmet Akif'in bu ziyaretini *İzmir'e Doğru* ve *Karesi* gazeteleri, *Sebilürreşad* gazetesi başyazarı, *Dâr'ül Hikmet-i İslâmiye*¹¹ üyelerinden Mehmet Akif Beyefendi Hazretleriyle, *Sebilürreşad* gazetesi sahibi ve mesul müdürü Eşref Edip Bey ziyaret için şehrimize teşrif buyurmuşlardır¹²cümleleriyle duyurmuştur. Balıkesir'in en büyük camilerinden biri olan Zağanos Paşa Camii'nde halka hitap eden Mehmet Akif, konuşmasına Kuran-ı Kerim'in, Âli İmran suresinin 203. ayetini¹³okuyarak başlamış, ardından;

*Cihan altüst olurken, seyre baktın, öyle durdun ya,
Bugün bir serserisin, derbedersin, kendi yurdunda*

mırsalarıyla süren "Alınlar Terlemeli" manzumesini okumuş ve bu manzume çerçevesinde yaptığı konuşmasında; *Başımıza gelen felaketlerin sebebi din işlerimizde olduğu gibi, dünya işlerinde de gevşek davranmamızdır. Hayat herkesin hakkıdır. Fakat hangi hak olursa olsun, savunulmadıkça sahibine hiç bir yarar sağlamaz... Biz Müslümanlar tıpkı yürüyemeyen çocuklar gibi emeklemeye çalırken, bir de baktık ki, etrafımızdaki devletler göklerde uçuyorlar. Berlin'den havalanıp, Trabzon'a iniyorlar. Biz ise hala yolda yürümeyi bile beceremiyoruz... Onlar zorluk karşısında birleşmişler. Biz ise o zorluğu görmemiş veya gördüğümüz halde birliğimizi sağlayamadık... Biliyorsunuz düşman aramıza asırlardan beri bölücülük tohumları ekti ve meyvelerini de topladı... Eğer Müslümanlar yaşamak istiyorlarsa, cemaat arasında, küskünlüğe, bölücülüğe yol açacak söz ve davranışlardan kaçınmalıdır, demiştir. Mehmet Akif konuşmasında Anadolu'da başlayan milli kurtuluş hareketine herkesin katılmasını telkin etmiş ve bunun gerekliliğini de şu sözlerle açıklamıştır: *Bu hareketin, bu hizmetin sadece vatan savunmasına yönelik olduğu, dost ve düşman tarafından anlaşılmalıdır. Yani bu mücadelenin herhangi bir çıkar için yapılmadığını, en yakınımızdaki ile en uzaktaki dahi bilmelidir... Hepi-**

7 Mehmet Akif'in Yazılarında Seçmeler, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, Mehmet Akif Özel Sayısı, Sayı:73, Mart-2006, s.207-208.

8 SEMİZ-AKANDERE, Milli Mücadele'de Mehmet Akif..., s.907.

9 Hacim Muhittin Çarıkçı, Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıkçı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1967, s.113.

10 Eşref Edip, Mehmet Akif Hayatı-Eserleri, İkinci Baskı, İstanbul, 1962, s. 128

11 Dâr'ül Hikmet-il İslâmiye, 25 Ağustos 1918 tarihinde Padişah Mehmet Reşat ve Şeyh'ül İslâm Musa Kazım Efendi zamanında, Şeyhülislâmkîk dairesine bağlı olarak kurulmuş, "Yüksek İslâm Şurası" benzeri bir dini teşkilattır. Bir başkan, dokuz üye, bir de katipten oluşmaktadır. 1918'den, 1922'ye kadar faaliyette bulunmuştur. Teşkilat bünyesinde her biri üç üyeden oluşan üç komisyon (kelâm, fıkıh ve ahlak) bulunmaktadır. Buraya atanan üyeler, bu üç komisyondan birine girebilecek kariyere sahip kişilerdir. Teşkilatın görevi; devlet içinde ve İslâm âleminde ortaya çıkan dini sorunlara çözüm bulmak, halkı dini konularda aydınlatmaktır. Dini yönü ağır basan bir kurum olması nedeniyle, Milli Mücadele'nin manevi cephesinin kuvvetlendirilmesinde, Kuva-yı Milliye'ye yardım ve destek sağlanması için gerekli olan manevi gücün oluşturulmasında etkili olmuştur. Bak: Sadık Albayrak, **Son Devrin İslâm Akademisi, Dâr'ül Hikmet-il İslâmiye**, İstanbul, 1973.

12 Mücteba İlgürel, Milli Mücadelede Balıkesir Kongreleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1999, s.22.

13 Âli İmran suresinin 203. ayeti mealen şöyledir: Hepiniz birden Allah'ın bağına sınımsız sarılız. Sakın aranızda ayrılık girmesine imkan vermeyiniz. Allah'ın hakkınızdaki nimetini düşününüz. Hani sizler, birbirinize düşmandınız? Cenab-Hak kalplerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Hani sizler bir zaman ateş çukuru ta kenarına kadar gelmişiniz de Cenab-ı Hak sizi oradan kurtarmıştı.

mizin amacı birdir ve bellidir... Hepimizin bir vatan borcu, bir dini borcumuz vardır ki, onu ifa etme hususunda ufacak bir ihmal bile caiz değildir... Düşman kapıya dayanmış ve namusumuzu çiğnemek istiyor... Bugün herkes varını yoğunu ortaya koymak zorundadır... Rumeli'yi baştanbaşa fethedenler hep bu topraklarda yetişen yiğitlerdi. Bugün sizler o kahraman ecdadın torunları olduğunuzu ispatlamalısınız.¹⁴

Konuşmasını camiyi dolduran Balıkesirlilerin heyecan ve gözyaşları arasında tamamlayan Mehmet Akif'in, Zağanos Paşa Camii'ndeki vaazlarının büyük ilgi uyandırması, o sırada Milli Mücadele'de halkın milli birlik ve beraberliğe duyduğu ihtiyacının sonucudur. Balıkesir'de bir kaç gün Hasan Basri Bey'in misafiri olarak kalan Mehmet Akif, şehrin ileri gelenleri ile görüşükten sonra İstanbul'a dönmüştür. Hasan Basri Bey, Balıkesir'de kamuoyunun milli harekete kazandırılmasında Mehmet Akif'in özel bir yeri olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: *Balıkesir'de başlayan milli harekette Akif'in rolü vardır. O İstanbul'da Darül Hikme iyelerindendi. Balıkesir'e koşup geldi. Etkili bir hitabet ile halkı milli harekete katılmaya çağırdı. O tunç hitabe hala Balıkesirlilerin kulaklarında çınlar.*¹⁵

1.2. Mehmet Akif'in Ankara'ya Gitme Kararı Vermesi

Resmi izin almadan Balıkesir'e giden, orada halkı Milli Mücadele'ye destek vermeye çağıran bir konuşma yapan Mehmet Akif'in bu hareketi İstanbul Hükümeti'ni harekete geçirmiş, 3 Mayıs 1920'de Mehmet Akif'in Dâr'ül Hikmet-il İslâmiye'deki başkâtiplik görevine son verilmiştir.¹⁶ Mehmet Akif'in İstanbul'a dönüşünde İstanbul İtilâf Devletleri'nce resmen işgal edilmiş, 23 Nisan 1920'de de Ankara'da ilk BMM açılmıştır. Artık Mehmet Akif için İstanbul'un o karamsar atmosferinde yaşamak imkânsızdır. Akif'in milli hareketin merkezi olan Ankara'ya gitme arzusuyla yoğunlaştığı günlerden birinde, yürüyüşünden asker olduğu anlaşılan bir zat¹⁷ Mehmet Akif'i Çengelköyü'ndeki evinde ziyaret etmiştir. Yirmi beş dakika kadar süren bu görüşmeden sonra Akif'i düşünceli bir hal almıştır.¹⁸ Kuvvetle muhtemel Mehmet Akif, bu görüşmede milli harekete katılması yönünde Ankara'dan davet almıştır. Ancak böyle bir davet gelmese de Mehmet Akif Anadolu'ya geçecektir. Akif, Ankara'ya geçme düşüncesini sadece damadı Ömer Rıza Doğrul ve yakın arkadaşı Eşref Edip ile paylaşmış ve onlara artık *burada duracak zaman değildir. Gidip çalışmak lazım. Bizim tarafımızdan halkın aydınlatılmasına ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar... Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sen de idarehanenin işlerini derle topla, Sebilürreşad klişesini al, arkandan gel. Şeyhülislâmlık makamundakilerle de görüş, harekât-ı milliyeye aleyhinde bir harekette bulunmasınlar,*¹⁹ demiştir. Mehmet Akif'in bu ifadesi, Anadolu'ya geçmesi için Ankara'dan davet almış olduğu tezini güçlendirmektedir. 1957 yılında Eşref Edip konuya açıklık getirmiş ve Ali Şükrü Bey'in milli hareketin manevi cephesini kuvvetlendirmek amacıyla Mehmet Akif'i Ankara'ya davet ettiğini doğrulamıştır.²⁰

Mehmet Akif, Anadolu'ya gitmesi konusunda kendisine yardımcı olabilecek en güvenilir adres olan Üsküdar semtindeki Özbekler Tekkesine gitmiştir. Özbekler Tekkesi, İstanbul'un işgal edildiği günlerde Milli Mücadele'ye katılmak isteyen gönüllülerin Anadolu'ya geçirilmesinde önemli bir merkez olarak kullanılmaktadır. Mehmet Akif, tekkenin Milli Mücadele'ye taraftar şeyhi Ata Efendi ile 1920 Nisan'ında görüşmüştür. Görüşme sırasında İtalyan polisi ve birkaç İngiliz subayının ortaklaşa düzenlediği bir operasyonla tekke basılmış, ancak şeyhin aldığı tedbirler sayesinde kimse yakalanamamıştır. Tekkeden ayrılan Mehmet Akif, oğlu Emin ile birlikte yol arkadaşı Ali Şükrü Bey 'le Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı'nda buluştuktan sonra Anadolu'ya hareket etmiştir. Mehmet Akif, kendisine Çal köyüne kadar eşlik eden Şeyh Ata Efendi'ye dönerek: *Ne mutlu sana şeyhim... Kurtuluş savaşçılarına yaptığın bu büyük hizmet inan ki, hiçbir zaman unutulmayacak ve milleti istiklâl kavuşturacak yıldızlar arasında adın daima hürmetle anılacak. Bu mazhariyetine ve seni bekleyen şerefli istikbaline imreniyorum,* demiştir.²¹

Mehmet Akif'in Milli Mücadele hareketine hangi şartlar altında katıldığı ve ailesinden nasıl ayrıldığı konusunda kızı Feride Akçor şunları söylemektedir: *Hiç unutamadığım hatıra, babamın ilk Anadolu'ya gidişi*

14 Mehmet Akif'in 6 Şubat 1920 tarihinde Zağanos Paşa Camii'nde yaptığı bu konuşmanın tam metni için bak: Hasan Boşnakoğlu, **İstiklâl Marşı Şairimizin İstiklâl Harbindeki Vaazları**, Er-Tu Matbaası, İstanbul, 1981, s.71-80; M. Emin Erşirgil, **Mehmet Akif- İslâmcı Bir Şairin Romanı**, Ankara, 1956, s. 603-406.

15 YILDIRIM, Milli Mücadele'de Mehmet Akif, s.142.

16 Mehmet Akif'in damadı Ömer Rıza Doğrul, kayımpederinin Dâr'ül Hikmet-il İslâmiye'deki başkâtiplik görevine son verilmesinin gerekçesi olarak, Zağanos Paşa Camii'ndeki vaazlarını göstermektedir. **Mehmet Akif Ersoy, Safahât**, Haz: Ömer Rıza Doğrul, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1950, s.XVII.; Mehmet Akif'in yakın dostu Eşref Edip de bu konuda Ömer Rıza Doğrul gibi düşünmekte ve Akif'in Balıkesir vaazlarında Milli Mücadele lehindeki tutumunun, Dâr'ül Hikme'den azline sebep olduğuna işaret etmektedir. YILDIRIM, Milli Mücadele'de Mehmet Akif, s.144.

17 Bu kişinin Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey olduğu iddiaları vardır.

18 Beşir Ayvazoğlu, **İstiklâl Marşı Tarihi ve Manası**, Tercüman Gazetesi, İstanbul, 1986, s.13.

19 EDİP, Mehmet Akif Hayatı-Eserleri, s.139.

20 SEMİZ-AKANDERE, Milli Mücadele'de Mehmet Akif...s.913.

21 Kadir Mısıroğlu, **Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahitler**, Sebil Yayınları, İstanbul, 1980, s.279.

enasında cereyan etmiştir. Annem bir sabah geldi. Babamın gideceğini söyledi. Dersi var diyorduk. Baktım babam kapının önünde giyinik vaziyette duruyor. Babamın gözlerinden yaşlar akıyordu. İlk defa o vaziyette görüyordum babamı. Çok fena oldum... Ben de kendimi tutamadım. Ağlayarak yukarıya koştum. Babam da arkamdan koştu. Beni kucakladı. Üzlmeyin, dedi. Babamın o halini çok iyi anlıyordum. Çünkü bir daha ya görüşecektik, ya görüşmeyecektik.

Sonradan görüştüğümüz bir asker, babamın Anadolu'ya gidişini anlattı. Küçük kardeşimle birlikte yola çıkmıştı. Aileden bir hatıra olsun diye onu yanına almıştı...²²

Mehmet Akif'in beraberinde Anadolu'ya götürdüğü oğlu Emin Ersoy ise yıllar sonra bu konu ile ilgili olarak şunları söyleyecektir: *Bir Nisan sabahı babam beni pek erken uyandırdı. Kalabalık olan evimizde bir fevkaladelik, garip bir heyecan vardı... Çabucak hazırlandık... Gün doğmadan Üsküdar'a doğru yola koyulduk.*

Çengelköy ile Karacaahmet arasındaki mesafeyi süratle kat ettik. Henüz güneş doğarken Üsküdar'ın büyük bir kısmını kaplayan Karacaahmet Mezarlığı'na ulaşmıştık. Orada bizi fayton arabası bekliyordu. Kısıklı üzerinden derhal hareket ettik. Fayton ikindiye kadar bizi Alemdağ arkalarında bir çiftliğe götürdü. O günlerde bizim geçtiğimiz yollar pek tehlikeliydi. İşgal ordularına hizmet etmeyi kabul eden bazı vatansızlar yolları kesiyor, Milli Mücadele'ye menfaat temin edebilecek herhangi bir teşebbüse mani olmaya ellerinden geldiği kadar gayret ediyorlardı.

Çiftlikte silahlı insanlar dikkatimi çekti... İşte o kahramanlar o muazzam savaşın ilk günlerinde düşmanlarımızı karşı cephe tutan Kuva-yı Milliye'nin serhat fedailerini oluyordular. Orada az bir zaman istirahat ettik. Geceyi o civar köylerinin birinde köy muhtarının misafiri olarak geçirdik.

Ertesi gün sabah erken hareket ettik. O gün bütün gün yol aldık. İzmit ile Adapazarı arasında bir köye geldik. Orada Kuva-yı Milliye'ye cephane götüren kalabalık bir kafileye rastladık ve onlara katıldık... Kafilemiz Geyve Boğazı'na yaklaşırken bir köyde konakladık ve orada Kuşçubaşı'nın oğlu Eşref Bey ile birleştik.

Tehlikeli muntika geçildikten sonra biz (Mehmet Akif, ben, Ali Şükrü Bey, Eşref Bey, Binbaşı Şükrü Bey) kafileden ayrıldık, tren yolu üzerinden dekovil ile Eskişehir'e geldik... Atatürk Ankara'daydı. Millet Meclisi yeni teşekkül etmişti. Gazi ile babamın ilk görüşmelerini bugünkü gibi hatırlarım. Tren öğleye doğru Ankara'ya ulaştı.²³

Mehmet Akif Ersoy da bir söyleşisinde Anadolu'ya geçişi ile ilgili olarak: *İstanbul'dan mücadele aleyhine fetva çıktığı gün ayrılmıştım. Üsküdar'dan araba ile şimdi ismini hatırlamadığım bir köye gittik... O zaman Adapazarı'nda karışıklıklar vardı. Kenarından geçtik. Kâh öküz arabalarıyla, kâh beygirlerle Lefke'ye geldik ve trenle Ankara'ya ulaştık. Ankara... Ya Rabbi, ne heyecanlı, helecanlı günler geçirmiştik. Hele Bursa'nın düştüğü gün... Ya Sakarya günleri... Fakat bir gün bile ümidimizi kaybetmedik, asla yeise düşmedik. Zaten başka türlü çalışılabilir miydi? Ne topumuz vardı, ne tüfeğimiz. Fakat imanımız büyüktü ²⁴ demektedir.*

1.3. Mehmet Akif Ankara'da

Zorlu bir yolculuğun ardından 24 Nisan 1920 günü Ankara'ya ulaşan Mehmet Akif, yeni geldiği günlerde bir ziyarete gitmekte olan Mustafa Kemal ile karşılaşmış, kendisine yaklaşan Mustafa Kemal, oğlu Emin'in ifadesiyle; *Sizi bekliyordum, efendim. Tam zamanında geldiniz. Şimdi görüşmek mümkün olmayacak. Ben sizi ziyarete gelirim,*²⁵ diyerek, memnuniyetini ve görüşme isteğini belirtmiştir.

Mehmet Akif Ankara'ya geldikten sonra Burdur Milletvekili seçilmiştir. Onun hemen milletvekili seçilmesinde, bir milletvekilinin istifa etmesi ve Mustafa Kemal'in onun yerine Mehmet Akif'in milletvekili yapılmasını istemesi rol oynamıştır.²⁶ Mehmet Akif'in Burdur milletvekilliği, 5 Haziran 1920 tarihinde Mazbataları İnceleme Komisyonu'ndan gelen sonuçların ilk BMM tarafından kabul edilmesi ile kesinleşmiştir. ²⁷ Meclisin 3 Temmuz 1920 tarihli oturumunda Mehmet Akif'in Burdur'dan sonra, Biga'dan da milletvekili seçildiği anlaşılmış, 14 Temmuz 1920 günü Meclis Başkanlığı Mehmet Akif'e bir yazı yazarak, Burdur ya da Biga Milletvekilliklerinden birisini tercih etmesini istemiştir. Mehmet Akif tercihinin Burdur'dan yana kullandığı hususunda Meclis Başkanlığı'na gönderdiği cevabi yazının sonucunu almadan, 15 Temmuz 1920 günü mecliste

22 YILDIRIM, Milli Mücadele'de Mehmet Akif, s.152.

23 Emin Ersoy, **Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'le Beraber Bir Yaylı Araba İle Yola Çıktık**, Millet Mecmuası, 12 Şubat 1948, Sayı:106, s.18.

24 YILDIRIM, Milli Mücadele'de Mehmet Akif, s.154.

25 ERSOY, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'le Beraber..., s.18.

26 Mustafa Kemal'in Konya Vali Vekili Fahrettin (Altay) Paşa'ya gönderdiği, istifa eden Burdur milletvekilinin yerine Mehmet Akif Bey'in seçilmesi konusunda yardımcı olmasını istediği telgrafi aynen şöyledir: İstifasında isabet bulunan Burdur Livası BMM azası Miralay İsmail Beyefendi'nin yerine Burdur Livası BMM azalığına Ankara'da bulunan Şair Mehmet Akif Beyefendi'nin seçilmesinin temin ve neticesinin yazı ile bildirilmesini rica ederim... Enver Behnan Şapolyo, **Mustafa Kemal ve Milli Mücadele Tarihi**, Ankara, 1944, s.281.

27 **TBMM. Zabıt Ceridesi**, I. Devre, C.2, 1960, s.67.

bazı milletvekilleri ile birlikte yemin etmiştir. 18 Temmuz günü Mehmet Akif'in cevabı Meclis Başkanlığı'na kabul edilmiş²⁸ ve Akif ilk BMM'nde Burdur milletvekili olarak görevini sürdürmüştür.

Mehmet Akif'in Ankara'ya ayak bastığı günlerde henüz düzenli ordu aşamasına geçmemiş olan Ankara Hükümeti, varlığını ortadan kaldırmaya ve milli hareketi yok etmeye yönelik iç ayaklanmaları bastırmakla meşguldür. Bu arada 11 Nisan 1920 günü İstanbul Hükümeti Şeyhül İslâm Dürrî Zade imzasıyla bir fetva yayınlamış,²⁹ bu fetva ile Mustafa Kemal ve arkadaşlarının halife-sultana karşı isyan ettikleri kamuoyuna duyurulmuştur. ³⁰ Bu dönemde öncelikle isyan edenler üzerine "Nasihat Heyetleri" göndererek, onları eylemlerinden vaz geçirme yolunu deneyen Ankara Hükümeti, 7 Mayıs 1920 tarihinde ilk "İrşad Heyeti"ni oluşturmuş ve bu heyette Mehmet Akif'e de görev vermiştir.

Mehmet Akif Ankara'da kafaların böylesine karışık olduğu o günlerde, halkın milli hareket konusunda aydınlatılmasına ihtiyaç olduğu gerçeğini görmüş, vakit kaybetmeden önce Ankara Hacı Bayram Camii'nde, sonra da Anadolu'nun işgal görmemiş bölgelerinde vaazlarıyla halkı milli hareket konusunda aydınlatmaya başlamıştır. Mehmet Akif, ilk ziyaretini Eskişehir'e gerçekleştirmiş, ardından da Burdur halkının daveti üzerine Burdur'a gitmiştir. Oğlu Emin Ersoy, Mehmet Akif'in Burdur'da yaptığı konuşma ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

Millî Mücadele'nin muazzam bir cihad olduğuna halkı o kadar yakından ikna etti ki, bu vadede öyle mahirane bir üslup, öyle candan bir ahenk kullandı ki, Anadolu'nun birçok vilayetlerinde, kazalarında hatta nahiyelerinde, camilerde, medreselerde, meydanlarda insan kitlelerine hitap etti. O çok samimi konuşuyor, doğruyu söylüyordu... Onu bir kere dinleyen ve eli silah tutabilen bütün erkekler ailesiyle vedalaşıyor, evini, karısını, çocuklarını Allah'a emanet ederek cepheye koşuyordu. Babamı ilk defa Burdur'da hükümet konağında üç yüz, dört yüz kişiyi aşkın bir cemaate hitap ederken gördüm... İzmir havalisinden sızan kara haberleri, vatandaşlarımıza yapılan işkence ve hakaretleri, kirli çizmeler altında çiğnenen tarihi ve ilahi mabetlerimizi öyle yanık bir dille ifade ediyor, bu fecayiîni yürekler acısı sonuçlarını öyle acı bir dille tarif ediyordu ki, ben de dinleyiciler arasında sıkışmıştım.

O muazzam kalabalık derin bir sessizliğe gömülmüştü. Lakin öyle bir sessizlik, öyle bir hava idi ki, bu; kasırgalar koparacak ruhların, kellesini koltuğuna almaya niyet eden başların son ve kesin kararından doğuyordu...³¹

Burdur'da bir hafta kalan Mehmet Akif, Burdur'dan sonra Afyon- Sandıklı'ya geçmiştir. Emin Ersoy, Sandıklı'dan Dinar'a geçerek, burada üç gün kaldıklarını, ardından da Antalya'ya giderek, babasının yakın arkadaşı Antalya Mebusu Hacı Süleyman Efendi'nin misafiri olduklarını nakletmektedir.³²

Mehmet Akif, Ankara'ya döndükten sonra "İrşad Heyeti" ile birlikte ³³ Konya'ya gitmiştir. 20.000 kuşak harçlıkla,³⁴ Mehmet Akif'in başkanlığında Konya'ya gönderilen İrşad Heyeti'nin görevi, I. ve II. Bozkır İsyancıları'ndan sonra Konya'da yeniden baş gösteren isyan tehlikesi karşısında halkı aydınlatmaktır. Emin Ersoy, Mehmet Akif'in Konya'daki çalışmalarına ilişki olarak da Babam Konya'da Kuva-yı Milliye'yi takviye edebilecek gönüllü kafilelerini çoğaltmak, bu uğurda milletin gönülünde heyecan yaratmak amacıyla nutuklar söyledi. Konferanslar verdi. Kalabalık insan kitleleri onu huşu içinde dinliyor, sözlerine hak veriyorlardı, ³⁵ demektedir.

1.4.Mehmet Akif Kastamonu'da

Sebilürreşad gazetesi sahibi Eşref Edip, yakın dostu Mehmet Akif'in isteği doğrultusunda Sebilürreşad klişesini yanına alarak bir gemi ile İnebolu'ya, oradan da muhtemelen 15 Temmuz 1920'de Kastamonu'ya gel-

28 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C.2, s.335.; Ayrıca bak.: Mehmet Doğan, **Camideki Şair Mehmet Akif**, İstanbul, 1998, s.46.

29 Padişah'ın Hatt-ı Hümayunu ve bir hükümet tamimi ile yayımlanan bu fetvada; Kuva-yı Milliye, Kuva-yı Bâği'ye, yani eşkiya kuvveti olarak vasıflandırılmıştır. Fetvada, Kuva-yı Milliyecilerin, yani eşkiyaların öldürülmelerinin vacip olduğu belirtilmiş ve bütün Müslümanların Halife-Padişah Hazretleri'nin etrafında toplanmalarının ve eşkiyalarla çarpışmalarının dinin gereği olduğu açıklanmıştır. Ali Sarıkoyuncu, **Millî Mücadelede Din Adamları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 1999, C.II.s.30-32.

30 Dürrî Zade'nin fetvası İngiliz uçakları ve diğer vasıtalarla kamuoyuna duyurulmuştur. Kazım Karabekir Paşa, 19 Mayıs 1920'de İstanbul'dan bir İngiliz torpidosunun Trabzon'a geldiğini, daha önceleri Trabzon'da kontrol subaylığı yapmakta olan bir İngiliz teğmeninin, Erzurum'daki Rawlinson'a üç sandık getirdiğini, memurlarından birinin sandıklardan birini açtığında, sandıkların içinden fetvaların çıktığını gördüklerini kaydetmektedir. Kazım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969, s.632.

31 Emin Ersoy, **Safahat Şairini Oğlundan Dinleyiniz**, Millet Mecmuası, 19 Şubat 1948, Sayı:107.

32 SEMİZ-AKANDERE, Millî Mücadele'de Mehmet Akif...s.916.

33 Bu heyette Mehmet Akif dışında, Antalya milletvekili Hamdullah Suphi Bey, Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey, Konya milletvekili Refik Bey yer almıştır.

34 Bilal N. Şimşir, **Ankara...Ankara, Bir Başkent'in Doğuşu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988, s.178.

35 Emin Ersoy, **Anlaşıldı ki Mustafa Sagir Bir Hain ve Casustu. Mustafa Kemal Paşa'yı Öldürmek İçin Ankara'ya Gelmisti**, Millet Mecmuası, 25 Mart 1948, Sayı:112, s.15; "Öğüt" gazetesi de, Konya'luların Akif'in konuşmalarından çok memnun kaldıklarını ve onun bir süre daha Konya'da kalmasını istediklerini yazmaktadır. "Öğüt", 3 Haziran 1920, Sayı:374.

miştir.³⁶ Eşref Edip'in Kastamonu'da yaptığı bazı konuşmalar Vali Cemal Bey'e yanlış aksettirilmiş, Kastamonu havalisi Kumandanlığı'na getirilen Muhittin Paşa da göreve başladığı gün Eşref Edip'i Sinop'a sürmüştür.³⁷ Olaydan haberdar olan Mehmet Akif, hemen dönemin Dâhiliye Vekili (İç İşleri Bakanı) Adnan Bey'e (Adıvar) giderek, konu ile ilgili bilgi almıştır. Adnan Bey sürgün olayının Vali'nin evhamından kaynaklandığını, Eşref Edip'in serbest bırakılması için Kastamonu'ya telgraf çekildiğini söylemiştir.³⁸ Bu durum üzerine Mehmet Akif Meclis Başkanlığı'na müracaat ederek, Kastamonu'ya gitmek için izin istemiştir. Meclis zabıtlarında Mehmet Akif'in "propaganda" amacıyla Kastamonu'ya gönderildiği bilgisi yer almaktadır.³⁹ 7 Ekim 1920'de Meclis Başkanı, Mehmet Akif'in bir buçuk ay izinli sayılmasını öngören divan kararını onaylamış, meclis de bu kararı kabul etmiştir. 19 Ekim 1920 günü Kastamonu'ya gelen Mehmet Akif, Müdafaa-i Hukuk ve Gençler Mahfili üyeleri tarafından karşılanmıştır. O dönemde Kastamonu'da yayınlanmakta olan "Açıksöz" gazetesini 21 Ekim 1920 tarihli nüshasında Mehmet Akif'in Kastamonu'ya gelişi ile ilgili açıklama yapmış, *Büyük İslâm Şairi, büyük edip Mehmet Akif Beyefendi iki gün evvel şehrimize gelmiştir. Sebilürreşad'daki yazıları ve diğer seçkin eserleriyle İslâm âleminin yegâne şairi olarak tanınan Mehmet Akif Beyefendiye gazetemiz namına hoş geldin diyoruz...* demiş, 22 Ekim 1920 tarihli nüshasının ise Sebilürreşad'ın Kastamonu'da yayınlayacağını okuyucularına müjdelemiştir. Sebilürreşad'ın Kastamonu'da basılan 464 numaralı ilk nüshasında Eşref Edip; *İstanbul'u işgal eden İngilizler zulüm ve baskılarını arturdular... Her şeyi kontrolleri altına aldılar. Müslümanlığı ve Müslümanların hukukunu müdafaa hususunda hiçbir tesir altında kalmadan, daima bağımsız hareket etmiş olan Sebilürreşad'ın artık İstanbul'da basılmasına imkân kalmamıştır. O nedenle bugünden itibaren Sebilürreşad'ı Anadolu'da yayınlamaya başlıyoruz. Kastamonu'da bulunduğumuz müddetçe Sebilürreşad burada yayınlanacaktır* demiştir. Nitekim Sebilürreşad'ın 464, 465 ve 466. nüshaları Kastamonu'da basılmıştır.⁴⁰

Emin Ersoy, Kastamonu'ya gelmelerine ilişkin olarak da şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Babam ile yine bir yaylı araba kiralayarak Kastamonu'ya geldik. Burada Olukbaşı Mahallesi'nde kocaman bir bahçe ortasında konak gibi münasip bir ev kiraladık.

*İki hafta sonra eşyaları ile birlikte üç yaylı arabayı dolduran annem, kardeşlerim, Halil Ağa ile birlikte geldiler. Zavallı annemin sevincini tarif edemeyeceğim. Babamı ve beni çok severdi. Tuttuğumuz evi pek beğendi. Yerleştik...*⁴¹

Halka ulaşmanın en kolay yolunun, basın ve cami kürsüleri olduğunu bilen Mehmet Akif,⁴² Kastamonu'da da camiler ve basın kanalıyla halka nüfuz etmiş, 19 Kasım 1920 Cuma günü Kastamonu Nasrullah Camii'nde verdiği vaazının özeti, Sebilürreşad'ın Kastamonu'da basılan 464 sayılı nüshasında yayınlanmıştır.⁴³ Bu sayı Anadolu'nun bütün illeri ile sancak ve kazalarındaki valilere, mutasarrıflara, kaymakamlara ve müftülere gönderilmiştir. Büyük bir beğeni ile karşılanan bu vaazın⁴⁴ özet metnine ilk olumlu tepki Diyarbakır'daki El-Cezire Cephesi Komutanı Nihat Paşa'dan gelmiştir.⁴⁵ Mehmet Akif, Nasrullah Camii'ndeki vaazına Kuran-ı Kerim'in Âl-i İmran suresinin 118. ayetini⁴⁶ okuyup, anlamını açıklayarak başladıktan sonra, halkı Sevr Antlaşması konusunda aydınlatmış ve *Milletler topla, tüfikle, zırhla, ordularla, tayyarelerle yıkılmıyor, yıkılmaz. Milletler*

36 Zeki Sarıhan, **Mehmet Akif**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s.116.

37 SARIHAN, Mehmet Akif, s.116-117.

38 SARIHAN, Mehmet Akif, s.117.

39 Konu ile ilgili olarak Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün yazısında "Burdur Mebusu Mehmet Akif Bey'in propaganda için Kastamonu havalisine gönderilmesi uygun görülmüş... "denilmektedir. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:1, C.5, s.4.

40 **Mehmet Akif Kastamonu'da**, Hazırlayan: Mustafa Eski, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1983, s.VIII.

41 ERSOY, Anlaşıldı ki Mustafa Sagir Bir Hain ve Casustu. s.15.

42 YILDIRIM, Milli Mücadele'de Mehmet Akif, s.189.

43 Mehmet Akif'in Kastamonu Nasrullah Camii'nde 19 Kasım 1920 günü verdiği vaazın metni için bak:Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Nejat Birinci, Abdullah Uçman, **Devrin Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1962, s.359-390.

44 Erzurum Sultanisi Ulüm-u Tabiye Muallimi Hüseyin Hüsnü Bey, Mehmet Akif'in konuşmasının kendisini mest ettiğini, konuşmayı tekrar tekrar okuduğunu, her defasında ayrı bir haz duyduğunu bildiren telgrafını Mehmet Akif'e göndermiştir. SEMİZ-AKANDERE, Milli Mücadele'de Mehmet Akif...s., 924.

45 Nihat Paşa, Kastamonu'da bulunan Mehmet Akif'e gönderdiği telgrafta, Nasrullah Camii Şerifi'nde yaptığınız, ancak bir bölümü elimize ulaşan konuşmanız, Diyarbakır'ın en büyük camiinde Cuma namazından sonra halka okunmuş, cephe mıntkasını teşkil eden Elaziz, Diyarbakır, Bitlis, Van vilayetleri ile civar müstakil mutasarrıflıklar halkına da duyurulması maksadıyla Diyarbakır matbaasında çoğaltılarak tüm cepheye gönderilmiştir, demiştir. SEMİZ-AKANDERE, Milli Mücadele'de Mehmet Akif...s.,924. Mehmet Akif de Nihat Paşa'ya, "Şahsım hakkındaki teveccühlerimize teşekkür ederim. Nasrullah kürsüsündeki vaazın o havalide ve o cephedeki bütün dindaşlarımıza iletilmesine yardımcı olmanız takdire şayandır" cümleleriyle teşekkür etmiştir. Abdullah Uçman, **Mehmet Akif ve Milli Mücadele**, Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1986, s.23.

46 Âl-i İmran suresinin 118. ayetinin açıklaması şöyledir: "Ey insanlar! Sizden olmayı sardaş edinmeyin. Onlar sizi şarırtmaktan geri durmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların öfkesi ağızlarından taşmaktadır. Kalplerinin gizlediği ise daha büyüktür. Eğer aklediyorsanız, şüphesiz size ayetleri açıkladık.

ancak aralarındaki bağlar çözülerek, herkes kendi menfaatini temin kaygısına düştüğü zaman yıkılır. İslâm Tarihini şöyle bir gözden geçirecek olursak, tüm Müslüman ülkelerin kendi aralarında ortaya çıkan fitneler, fesatlar yüzünden bağımsızlıklarını kaybettiklerini ve başka milletlerin esareti altına girdiklerini görürüz, demiştir. Düşmanlarımızın, bizim zaafımızdan faydalanarak Milli Mücadele’de isyanlar çıkarttıklarını kaydeden Mehmet Akif, *Artık kime hizmet ettiğimizi, kimin hesabına birbirimizin gırtlığına sarıldığımızı anlama zamanı gelmiştir... Böyle düşman hesabına çalışarak, elimizde kalan şu bir avuç toprağı da verecek olursak, çekilip gitmek için arka tarafta bir karış toprağıımız yoktur. Şimdiye kadar düşmana kaptırdığımız koca memleketin halkı göç edecek yer bulabilmişlerdi. Biz öyle bir akıbeta mahkûm olursak, başımızı sokacak bir delik bulamayız. Zaten düşmanlarımızın tertip ettikleri sulh şartları, bize dünya yüzünde hayat hakkı bırakmıyor diyerek, Sevr Antlaşması’nın zararlarını anlatmaya çalışmıştır. Konuşmasında, Sevr Antlaşması’nın mali hükümlerine de değinen Mehmet Akif, düşmanın bizi ezmek için iki kuvvete sahip olduğunu, bunlardan birinin Yunan ordusu olduğunu, diğerinin de memleketimizde çıkartmakta oldukları nifak olduğunu altını çizmiştir. Mehmet Akif devamla, *Zaten bu ikincisi olmazsa, birincisinin hiç önemi olmadığını belirtmiş ve Biz aklımızı başımıza alarak, el ele verdiğimiz gün Allah’ın izniyle memleketimizi, bağımsızlığımızı kurtarırız,*⁴⁷ demiştir.*

Mehmet Akif’in Nasrullah Camii’nde yaptığı bu konuşma Kastamonu’nun ilçelerinde ve köylerinde büyük yankı uyandırdığı için, kendisinden Kastamonu’nun ilçelerini dolaşması ve oralarda da halkı aydınlatması istenmiştir. Mehmet Akif, bu isteği kabul ederek, hem gittiği yerlerde halkı Sevr Antlaşması hakkında bilgilendirmiş, hem de halkı ümitsizliğe kapılmamaları doğrultusunda bilinçlendirmiştir. Konuşmalarında ümitsizliğe kapılmayarak çalışan bir Müslüman için aşılamayacak engel, ulaşılamayacak gaye olmadığını altını çizen Mehmet Akif; *İslâm için kurtuluş çaresi kalmamıştır. Artık dinin son yurdu olan bu topraklar da mutlaka bizim elimizden çıkacaktır. Kötürümler gibi eli kolu bağlı durursanız, halimiz ne olur? Hiç düşünüyor musunuz?*⁴⁸ diyerek, ümitsizliğe kapılmanın toplumda yaratacağı tehlikeye işaret etmiştir.

24 Aralık 1920⁴⁹ günü Kastamonu’dan ayrılarak, Ankara’ya dönen Mehmet Akif ile birlikte Sebilürreşad gazetesi de Ankara’ya taşınmış ve Akif’in Kastamonu’da yaptığı “Ye’se Düşenler Müslüman Değildir” başlıklı son konuşması 3 Şubat 1921 tarihli Ankara nüshasında yayınlanmıştır. Ailesini Kastamonu’da bırakan Mehmet Akif’in Ankara’ya dönüşünü oğlu Emin Ersoy şöyle anlatmaktadır: *Babam, beni anneme emanet ederek Ankara’ya gitti. Çünkü ben Kastamonu’da ilk mektebe yazılmışım. Babamdan ayrılmak doğrusu çok gücüme gitti. O da bana çok tutkundu. Lakin bir seneye yakın bir zamandan beri beni adamakıllı özleyen validem ısrar etti. Beni babam ile Ankara’ya yollamadı... Annem ve ablalarım ile Kastamonu’da normal ve rahat bir ömür geçiriyorduk. Lakin bu hayat tarzından pek çabuk usandım. Ankara’ya babamın yanına dönmek için can atıyordum.*⁵⁰ Mehmet Akif’in Ankara’ya geleceğini öğrenen Kastamonu ve Balıkesir Milletvekilleri ona Ankara’da bir yer bulma arayışına koyulmuş, Balıkesir Milletvekili Basri Bey’in yardımıyla Akif’in Tacettin Dergâhı’nda ikamet etmesi sağlanmıştır. Akif’in buraya yerleşmesi ile birlikte dergâh Mehmet Akif’i ziyarete gelenlerin akınına uğramış,⁵¹ burası Mehmet Akif’in ikametgâhı olmaktan öte, onun sohbetlerinden hoşlananların ve Türk ordularının durumu, cephelerdeki son gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmak isteyenlerin uğrak yeri olmuştur. Mehmet Akif Ankara’ya geldikten kısa bir süre sonra Eşref Edip’in naklettiğine göre Mustafa Kemal ile Ankara tren istasyonunda görüşmüştür. Bu görüşme sırasında Mehmet Akif’in, İstanbul’daki Milli Mücadele ile ilgili çalışmalarını takdirle takip ettiğini kaydeden Mustafa Kemal; *Kastamonu’daki vatanperverane çalışmalarınızdan çok memnun oldum. Sevr Antlaşması’nın memleket için ne feci bir idam hükmü olduğunu Sebilürreşad kadar hiç bir gazete memleketine anlatamadı. Manevi cephemizin kuvvetlenmesine Sebilürreşad’ın büyük hizmeti oldu. Her ikinize de özellikle teşekkür ederim*⁵² demiştir.

47 SEMİZ-AKANDERE , Milli Mücadele’de Mehmet Akif...s.921 vd.

48 KAPLAN, Devrin Yazarlarının Kalemile...s.,448-456.

49 Mehmet Akif’in Kastamonu’dan ayrılış tarihi konusunda kaynaklarda değişik tarihler verilmektedir. EDİP, Mehmet Akif Hayatı-Eserleri, s.69’da 25 Aralık 1920; UÇMAN, Mehmet Akif ve Milli Mücadele, s. 26’da 1920; M. Ertuğrul Düzdağ, **Mehmet Akif Ersoy**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1996, s.105’te Aralık sonu derken, SARIHAN, Mehmet Akif, s. 140’da 24 Aralık 1920 tarihini vermektedir, Fevziye Abdullah Tansel de “Akif’in Yunan ordularının Ankara’ya doğru ilerlemesi üzerine tekrar Kastamonu’ya dönerek, burada kazalardaki camilerde tekrar vaazlar verdiğini ” kaydetmektedir. Fevziye Abdullah Tansel, **Mehmet Akif Ersoy**, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1991, s.91-92.

50 Emin Ersoy, **Akif, Gözyaşları İçinde Yazıyordu**, Millet Mecmuası, 1 Nisan 1948, Sayı:113, s.15.

51 Tacettin Dergâhı’nda Mehmet Akif’i ziyarete gelenler arasında Washington Sefiri Münir Bey’in, Mısırlı Hilmi Bey’in, Eski Sadrazam İzzet Paşa’nın, Hüseyin Kazım Bey’in, Rasathane Müdürü Fatih Hoca’nın, Eski Maarif Vekili Hikmet Bey’in, Eski Dahiliye Vekili Adnan Bey’in isimlerini saymak mümkündür. SEMİZ-AKANDERE, Milli Mücadele’de Mehmet Akif...s.926.

52 SEMİZ-AKANDERE, Milli Mücadele’de Mehmet Akif...s.927.

2.İngiliz Casusu Mustafa Sagir'in Yakalanmasında Mehmet Akif'in Rolü

Milli Mücadele yıllarında halkın milli harekete katılımının sağlanmasında büyük hizmetler yapan Mehmet Akif, oğlu Emin Ersoy'a göre İngiliz casusu Mustafa Sagir'in⁵³ yakalatılması ile de milli harekete önemli bir katkı sağlamıştır. 1921 yılı Mayıs ayında, Hindistan Halifelik Akımı'nın temsilcisi rolüne bürünerek Ankara'ya gelen Mustafa Sagir, İngiliz İstihbarat Servisi'nin ajanı olarak çalışmış, Milli Mücadele'yi destekler görünerek, Ankara Hükümeti ile yakınlık kurmuştur. Ankara da Hint Müslümanları'nın temsilcisi olduğu düşüncesiyle Mustafa Sagir'e yakınlık göstermiştir. Karakol Cemiyeti'nin eylemlerine katılan Mustafa Sagir, şüphe uyandırmaması için İngilizler tarafından 17 gün süre ile tutuklanmıştır. Muhtemelen 28 Kasım 1920 akşamı İnebolu'dan Kastamonu'ya gelen Mustafa Sagir iki gün burada kaldıktan sonra 2 Aralık 1920 günü Ankara'ya hareket etmiştir. Ankara'da Mustafa Kemal tarafından kabul edilen Mustafa Sagir'e mecliste bir de konuşma yaptırılmıştır. Mustafa Kemal'e suikast düzenlemeye yeltenen Mustafa Sagir, İngiliz ajanı olduğu anlaşılınca hemen tutuklanmış, serbest bırakılması konusunda İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un yaptığı tüm başvurulara karşın, İstiklâl Mahkemesi kararıyla ölüm cezasına çarptırılmıştır.⁵⁴ Sorgulamasında suçunu kabul eden Mustafa Sagir, *Miralay Lawrens, Osmanlı Devleti'ni altınlarla yıkımtı. İngilizler beni de tabanca ile Milli Hükümeti ortadan kaldırmakla görevlendirdiler. Maksadım Mustafa Kemal Paşa'yı vurmaktı. Bunların sonucunda Türklerin İstiklâl Savaşı duracak, Milli Hükümet yıkılacaktı. Fakat muvaffak olmadım. Suç kimsenin değil, benimdir, demiştir.* Emin Ersoy, İngiliz casusu Mustafa Sagir'in casusluk faaliyetinin deşifre edilmesi konusunda babasının rolünü şöyle anlatmaktadır: *Babam ile İnebolu yolcularımızı sabırsızlıkla bekliyorduk. Dört gün evvel İnebolu açıklarında görülmesi lazım gelen Bahr-ı Cedit'ten hiçbir haber yoktu. Sahillerde şarapnel gibi patlayan dalgalara bakarken, annemin ve kardeşlerimin sağ salim karaya çıkmalarına dualar ediyordum, heyecanlanıyordum. Nihayet beşinci gün akşamı üzeri Bahr-ı Cedit muazzam dalgaların arasında, İnebolu'yu acı acı düdükle çalarak selamlıyordu... Hintli Mustafa Sagir karaya çıkarıldı. Bu zat İslâm Hindistan ile kurtuluş mücadelesi yapan Türkiye'nin münasebetlerini tanzim etmek için İslâm âlemi adına Ankara Hükümetine elçi olarak gönderiliyordu. Aradan üç dört ay geçtikten sonra aynı adamın Ankara'da BMM karşısındaki meydanlıkta asılmış cesedini gördüm... Sözüün sırası gelmişken, Mustafa Sagir'den biraz bahsetmek isterim. Çünkü İstiklâl Marşı şairinin, bu hain İngiliz casusunun iç yüzünü keşfetmekte çok büyük rolü olmuştur. Rol değil, Mustafa Sagir'i suçüstü babam yakalamış, Atatürk'ün doğrudan doğruya hayatı ile alakadar olan teşkilatlı bir suikaste mani olabilmiştir. Bittabi Mustafa Sagir kendisine Hindistan'ın Ankara Hükümeti'ni alkışlayan bir ferdi, âlem-i İslâmın bir azası, bir sefir süsü veriyordu. Babam da eskiden beri Türkiye'de İslâm birliği tesisine çalışan bir fikir adamı olarak tanındığı için, Mustafa Sagir ile samimiyet kurmuş, iç yüzünü bilmediği bu İngiliz casusunu kaç defalar Tacettin Mahallesi'ndeki evimize davet etmişti. Bu arkadaşlıktan kendi hesabına faydalanmayı düşünen Hintli casus, yeni yeni düzelmekte olan haberleşme işlerinde babamın adresiyle mektuplaşmayı daha uygun görmüş, Mehmet Akif vasıtasıyla haberleşmeye başlamıştı.*

Lakin Mustafa Sagir namına Hindistan'dan, İstanbul'dan, hatta Mısır'dan babamın adresine o kadar çok mektup geliyordu ki, peder şüphelenmeye başladı. Hiç unutmam, İstanbul'dan Mustafa Sagir'e gelen büyük bir zarfın bir ucu kazara yırtıldı. Zarfın muntazam katlanmış sahifelerce muhteşiyatı gözüküyordu. İkimizin de nazar-ı dikkatini çeken şey, zarfın yazısız olması idi. Babam artık dayanamadı. Zarfı yırtarak açtı. Satırsız büyük kâğıtlar bomboştu. Yalnız bu kâğıtları kaplayan bir tabakada üç dört satırlık bir yazı vardı. İstanbul'da havalaların yağmurlu gittiğinden bahsediyor, Mustafa Sagir'e muvaffakiyetler temenni ediliyordu. Daha sonra diğer sayfalar incelendi. Bu gibi hallerde kullanılan kimyevi mürekkeple yazıldığı anlaşıldı. Mustafa Sagir, masum olmayıp, büyük bir hain olmasının cezasını hayatı ile ödedi, darağacında can verdi.⁵⁵

Mehmet Akif'in dikkati sayesinde Milli Mücadele hareketinin geleceği açısından önemli bir tehlike oluşuracak bir casus yakalanmış ve idam edilmiştir. Mustafa Kemal 7 Nisan 1921'de Mustafa Sagir'le ilgili olarak İngilizleri kınayan bir de bildiri yayınlamıştır.⁵⁶

53 20. Yüzyıl başlarından itibaren Ortadoğu'da çeşitli menfaatler elde eden İngiltere, bu menfaatlerini korumak için Ortadoğu'da hakimiyetini devam ettirmeye önem vermiştir. İngiltere'nin Ortadoğu'da hakimiyetini sürdürmesi, Anadolu'ya hakim olmasıyla yakından ilgilidir. Bu amaçla Türkiye'de bir manda sistemi oluşturma siyasetini güden İngiltere, şartlar her açıdan kendi lehinde giderken, beklenmedik bir biçimde Mustafa Kemal tarafından örgütlenmesine başlanan bir Milli Mücadele hareketi ile karşı karşıya kalmıştır. Milli Mücadele'nin başarısız kılınması için her yolu deneyen İngiltere, Said Molla'ya kurduğu İngiliz Muhipleri Cemiyeti vasıtasıyla halkı milli hareket aleyhine döndürmeye çalışmıştır. İngiltere halkın milli hareket aleyhinde tavır alması ve İngiliz Mandası fikrinin Türk halkınca benimsenmesi için çalışırken, ajanları vasıtasıyla amacına ulaşmak için Anadolu'daki gelişmeleri yakından izleme ihtiyacını duymuştur. İşte İngilizlerin kullandığı casuslardan biri de Mustafa Sagir'dir.

54 YILDIRIM, Milli Mücadele'de Mehmet Akif, s.205.

55 ERSOY, Anlaşıldı ki Mustafa Sagir Bir Hain ve Casustu, s.15.

56 Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s.184.

3.Milli Mücadele'de Mustafa Kemal-Mehmet Akif Anlaşmazlığı

Kastamonu dönüşünde Mustafa Kemal tarafından kabul edilen ve çalışmaları takdirle karşılanan Mehmet Akif ile Mustafa Kemal arasında I. İnönü Savaşı'ndan sonra bir anlaşmazlık yaşandığı görülmektedir. Sevr Antlaşması'nın bazı maddelerinin değiştirilmesi amacıyla Londra'da bir konferans düzenleyen İtilâf Devletleri, bu konferansa İstanbul Hükümeti'ni de davet etmişlerdir. Bu görüşmelerde Türk Milleti'nin haklarını temsil etme yetkisini kendisinde gören Ankara Hükümeti, konuyu Sadrazam Tevfik Paşa'ya önceden bildirmiştir.⁵⁷ BMM'nin 8 Şubat 1921 tarihli gizli oturumunda Sadrazam Tevfik Paşa'ya çekilecek telgraf meselesi tartışılırken ilk olarak söz alan Heyet-i Vekile (Bakanlar Kurulu) Başkanı Fevzi Paşa; *Efendim, İstanbul ile haberleşmenin neticesini arz etmiştim. Bunun üzerine yüce heyetiniz cevap vermek için bir karar almıştı. Üç dört gündür bunun geciktirilmesi İstanbul ile münasebetlerde bazı endişelere sebebiyet vermiştir. Rica ederim, cevap verilsin de İstanbul ile hesabımız kesilsin* demiştir. Oturumda ikinci olarak söz alan Mehmet Akif de; *Efendiler, İstanbul ile aramızda yanlış anlamanın ve ikiliğin kalkması için Meclis-i Âliniz karar verdi. İstanbul'a bir telgraf yazılacaktı ve son cevap olacaktı* demiştir. Antalya milletvekili Hamdullah Suphi Bey; *Beyefendi yazmışlar, geldiler burada okudular*, diyerek söze karışmıştır. Bunun üzerine telgrafın üslubunu çok ağır bulduğunu ifade eden Mehmet Akif, amaç uzlaşmayı sağlamak ise telgraf metninde yer alan bazı ifadelerin yumuşatmak gerek diyerek, kaleme aldığı metni okumaya başlamıştır. Mehmet Akif hazırladığı metinde; *Mütarekeden beri devam eden ve bağımsızlığımızın kazanılmasına kadar da devam edecek olan Milli Mücadele'de bugün lehimize bir durum ortaya çıktı. Bu gelişmeden yararlanmak bir zorunluluk iken, İstanbul'un gerçeklere göz yumarak, ruhtan ziyade şekil ile meşgul olduğu üzüntüyle görülüyor. Zaman geçmiş olayları tahlil ile uğraşılacak zaman değildir. Yabancılar devletimizin bütün varlığını ayaklar altına almış, hukukunu çiğnemekten sıkılmamışlardır... Oysa İstanbul'un asi ilan ettiği Anadolu, bugün Türk Milleti'nin bağımsızlığı, saltanat ve hilâfet makamının kurtarılması için canla başla çalışıyor, kanını döküyor. O nedenle İstanbul için bugün en önemli görev, kendisinin ve bütün memleketin selameti için TBMM'nin meşruiyetini onaylayarak, işleri BMM'ne devretmesidir* demiştir. Mehmet Akif konuşmasının devamında; *Gerek Padişah, gerekse bütün İslâm âlemi açıkça bilmelidir ki, BMM'nin bugün Türk Milleti'nin bağımsızlığını, saltanat ve hilâfetin geleceğini kurtarmaktan başka bir gayesi yoktur. İstanbul'un anlamsız vesveselerle, yabancılar nazarında milletin birliğine zarar veren bir görüntü yaratmasından BMM son derece rahatsızdır. Artık bu meşru olmayan duruma bir an evvel son vermek, bu zavallı, bu fedakâr milletin geleceğini idare etmekte bulunan BMM ile ortak çalışmak, aynı amaca el birliğiyle ulaşmak, İstanbul için vatani ve milli bir vazife olarak görülmelidir* demiştir.⁵⁸

Mehmet Akif'in hazırladığı bu metin, o günkü gizli oturuma katılan milletvekillerince farklı yönleriyle eleştirilse de, asıl ciddi eleştiri Akif'in konuşmasından alıntılar yapan Mustafa Kemal'den gelmiştir. Mustafa Kemal konuşmasında; *Akif'in bugün lehimize bir durum ortaya çıktı sözüne karşı çıkararak, Vaziyet öyle değildir, efendiler. Elhamdülillah bizim vaziyetimiz iyidir*, demiştir. Mustafa Kemal Mehmet Akif'in, *Bugün İstanbul'un üzerine düşen görevin, BMM'in meşruluğunu onaylaması ve Londra Konferansı'na temsilci gönderme yetkisinin meclise ait olduğunu ilan etmesi* sözlerini de eleştirerek şöyle demiştir: *Efendiler, bu meclis meşrudur ve meclisin meşruiyetini kimseye onaylatmaya ihtiyaç yoktur. İkincisi, bu meşru meclis temsilcilerini Londra Konferansı'na göndermiştir. Bu heyetin Avrupa'ca tanınması için Tevfik Paşa'ya ihtiyaç yoktur. Bu nedenle böyle bir ifadeye beyannamemizde yer vermek, giden heyetteki temsilcilerimizin kıymetini sıfıra indirmek demektir. Mustafa Kemal konuşmasının devamında Yine altıncı sayfada bazı açıklamalar var. Sevr Antlaşması'nı kabul etmeye cevaz-ı şer yoktur deniliyor. Hâlbuki Sevr Antlaşması kabul edilmiş ve hilâfet makamı ihmal edilmiştir. Hepiniz tarafından bilinmektedir ki, Şuray-ı Saltanat'ta Sevr Antlaşması bizzat Padişah tarafından ayağa kalkmak suretiyle kabul edilmiştir. Sonra yedinci sayfada Padişah'ın, BMM'ni onaylaması talep ediliyor. Padişah İstanbul'da düşman süngüsü altında iradesini kullanmaya muktedir değildir, çünkü esirdir. Dolayısıyla bizim meclisimizi esir bir padişahın onaylaması kabul edilemez, bu doğru olmaz*, demiştir. Daha sonra sekizinci sayfadan alıntı yaparak, Mehmet Akif'i eleştiren Mustafa Kemal sözlerini şu ifadelerle sürdürmüştür: *Sekizinci sayfada bugün anlaşalım, deniliyor. Şimdi efendiler, iki şahıs konuşmuyor. Bir milletle bir şahıs konuşmuyor. Öyle pazarlık olamaz sanırım. Hepinizin bildiği gibi hâkimiyet kayıtsız-şartsız millettir. Artık bunda pazarlık hakkı bizde mevcut değildir. Böyle bir pazarlık olmaz... Kimse ile pazarlığımız olamaz. Mustafa Kemal bu gerekçelerle Mehmet Akif'in fikirlerine katılmadığını belirttikten sonra böyle bir metnin İstanbul'a gönderilmesi durumunda Bakanlar Kurulu'nun güç durumunda kalacağı uyarısında bulunarak sözlerini tamamlamıştır.⁵⁹*

57 TBMM.Gizli Celse Zabıtları, C.I., 1920-1921, İş Bankası Kültür Yayınları, 4 Şubat 1337/1921, s.366-379.

58 Mehmet Akif'in konuşmasının tam metni için bak. TBMM. Gizli Celse Zabıtları, C.I., s. 410-413.

59 Mustafa Kemal'in Mehmet Akif'in konuşmasına verdiği cevabın tam metni için bak. TBMM. Gizli Celse Zabıtları, C.I.,s.414-415.

Meclisin gizli oturumunda İstanbul'a gönderilecek telgraf meselesi yüzünden Mustafa Kemal ile Mehmet Akif arasında yaşanan bu kırınglık, İstiklâl Marşı için açılan yarışmanın sonuçlanması ve Mehmet Akif'in yazdığı şiirin BMM'nde kabul edilmesiyle son bulmuştur.

4.İstiklâl Marşı'nın Kabulü

I. İnönü Zaferi'nin kazanılmasından yaklaşık iki ay kadar önce Maarif (Milli Eğitim) Bakanı Dr. Rıza Nur'u ziyaret eden Erkân-ı Harbiye Vekili (Milli Savunma Bakanı) İsmet Paşa (İnönü), *Milli heyecanı koruyacak, milli azim ve imanı zinde tutacak, Fransızların Marsailles marşına benzer bir marş yazılmasını ordu adına Dr. Rıza Bey'den talep etmiştir.*⁶⁰ O günlerde Cumhuriyeti kurma hazırlığında olan TBMM'nin, bağımsızlığının sembolü sayılacak bir marşa ihtiyacı vardır. Böyle bir marş ile halkın moral gücü sağlam tutulacak, BMM düzenli orduyu kurarken ordu-millet dayanışması sağlanacaktır. Bir milli marşın gerekliliği kabul edildikten sonra hemen harekete geçen hükümet, marşın hazırlanması çalışmalarına başlamıştır. Öncelikle bir yarışma tertiplenmiş, okullara ve basın⁶¹ aracılığıyla da şairlere yarışmanın şartları duyurulmuştur. İlanda 23 Aralık 1920 günü edebiyatçılardan oluşan bir heyetin gönderilen eserleri inceleyip değerlendireceği belirtilmekte ve Milli Marş olarak kabul edilecek eserin sahibine 500 lira, bestekârına da 1000 lira ödül verileceği duyurulmaktadır. Yarışmaya 724 şiir gönderilmiş, ancak bu şiirlerden hiç birisi Milli Marş olmaya değer görülmemiştir.⁶² Bu arada böyle bir şiirin ancak Mehmet Akif tarafından yazılabileceği, ancak işin içine ödül konusu girdiği için Akif'in şiiri yazmaktan kaçındığı söylentileri ortalıkta dolaşmaya başlamıştır. Dr. Rıza Nur'un yerine Maarif Bakanı olan Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, işi sürüncemede bırakmamak için Mehmet Akif'in yakın dostu Hasan Basri (Çantay) Bey'i devreye sokarak, Mehmet Akif'i bir şiir yazması konusunda ikna etmesini istemiştir. Hasan Basri Bey, *Mehmet Akif'in yarışma şeklini ve ödül meselesini kabul etmediğini Hamdullah Bey'e ilettikten sonra, eğer buna bir çare bulursanız, yazdırmaya çalışırım* demiştir. Neticede marş yazması halinde isteklerine uygun hareket edileceği yönünde Akif'e bir yazı yazılması ve bu yazının Hasan Basri Bey aracılığıyla Akif'e ulaştırılması konusunda mutabık kalınmıştır. Hasan Basri Bey'in ısrarları ve I. İnönü Zaferi'nin kazanılmasından sonra mecliste yapılan duygusal tartışmaların etkisiyle marş yazmaya karar veren Mehmet Akif, çok kısa bir süre zarfında İstiklâl Marşı'nı tamamlamıştır. Hasan Basri Bey, *Aradan iki gün geçti. Sabah-leyin erken üstad bizim evde. Marşı yazmış, bitirmiş. Fakat vaktin darlığından şikâyetçi idi, demektedir.*⁶³

Mehmet Akif, İstiklâl Marşı'nı hem zaman darlığı, hem de yokluk içinde tamamlamıştır. Tacettin Dergâhi'nda Mehmet Akif ile birlikte kalmakta olan Konya Milletvekili Hafız Bekir Efendi, *Mehmet Akif'in bir gece birden uyanıp, acele ile kağıt aradığını, bulamayınca kurşun kalemiyle yer yatağının sağındaki duvara bir şeyler karaladığını, İstiklâl Marşı'nı yazarken bile yokluk çektiğini, şiiri yazabilmek için sadece iki kağıda sahip olduğunu, bir kağıda şiirin temiz kopyasını yazmak mecburiyetinde olduğu için, geri kalan tek kağıda sığmayan şiirini zorunlu olarak dergâhun duvarına yazdığını* kaydetmektedir.⁶⁴

Hamdullah Suhi Bey tarafından çok beğenilen İstiklâl Marşı, 17 Şubat 1921 tarihli Sebilürreşad ve Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri kanalıyla kamuoyuna duyurulmuştur.

Mustafa Kemal'in Milli Marş konusuna yoğunlaştığı o günlerde 26 Şubat 1921 günü konu TBMM'nin gündemine gelmiştir. Görüşmeler sırasında Mehmet Akif'in şiirine itiraz edenler üzerine oturum başkanını Hasan Fehmi Bey zaman kazanmak ve ortamı yatıştırmak için oylama yaptırmış, oylama sonucunda meclis çoğunluğu Mehmet Akif tarafından yazılan şiirin basılıp kendilerine dağıtılmasını kabul etmiştir. İlk görüşmeden üç gün sonra 1 Mart 1921 günü Milli Marş konusu tekrar meclis gündemine gelmiş ve İstiklâl Marşı çeşitli yönleriyle tartışılmıştır. O gün oturum başkanlığını yapmakta olan Mustafa Kemal, Hamdullah Suphi Bey'in ve Hasan Basri Bey'in İstiklâl Marşı'nı meclis kürsüsünden okumalarına dair teklifi oylamaya sunmuş ve ardından Hamdullah Suphi Bey'i kürsüye davet etmiştir. Hamdullah Suphi Bey şiiri okumadan önce, *Mehmet Akif'e bir şiir yazması konusunda ricada bulduklarını, Akif'in çok asil bir endişe ile şiiri yazmaktan çekindiğini, bu endişesinin giderileceği konusunda kendisine teminat verildikten sonra İstiklâl Marşı'nı kaleme aldığını, yazdığı şiiri olağanüstü güzel bulduğunu belirttikten sonra, yine de tercih sizindir,* diyerek⁶⁵ İstiklâl Marşı'nı okumuştur. On kıtası büyük bir coşku ile dinlenen İstiklâl Marşı çok beğenilmiştir. İstiklâl Marşı'nın resmen kabulü ise BMM'nin 12 Mart 1921 tarihli ikinci oturumunda gerçekleşmiştir. Bazı milletvekillerinin marş ile ilgili görüşlerini açıklamalarından sonra oylamaya geçilmiş ve İstiklâl Marşı oy çoğunluğuyla ka-

60 Muhittin Nalbantoğlu, *İstiklâl Marşımızın Tarihi*, İstanbul, 1963, s.55-56.

61 *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Kasım 1920.

62 NALBANTOĞLU, *İstiklâl Marşımızın Tarihi*, s.61.

63 Hasan Basri Çantay, *Akifname*, Ahmet Said Matbaası, İstanbul, 1966, s.62-64.

64 Murat Kaya, *Alkış Sevmeven Şair*, Gonca Yayınları, İstanbul, 2007, s.80-81.

65 YILDIRIM, *Milli Mücadele'de Mehmet Akif*, s.237.

bul edilmiştir.⁶⁶ Mehmet Akif kendi yazdığı marş mecliste okunurken mahcubiyetinden salon dışına çıkmış,⁶⁷ İstiklâl Marşı'nın kabulünden sonra da 500 liralık ödülü kabul etmeyerek, parayı fakirlere dağıtmıştır.⁶⁸ Mehmet Akif'in yıllar sonra İstiklâl Marşı ile ilgili söylediği sözler de ilgi çekicidir. Akif 16.5.1936'da kendisini hasta yatağında ziyaret eden arkadaşlarına, *O günler ne samimi, ne heyecanlı günlerdi. O şiir milletin o günkü heyecanının ifadesidir... O şiir bir daha yazılamaz. Onu kimse yazamaz. Onu yazmak için o günleri görmek, o günleri yaşamak lazım. O şiir artık benim değildir. O, milletin malıdır. Benim millete karşı en kıymetli hediye'dir*, demiştir.⁶⁹ Ankara'nın o soğuk günlerinde sırtına bir palto alma imkanından yoksun olan Mehmet Akif, kendisine o günlerde İstanbul Boğazı'nda dört yalı alma imkanı veren 500 liralık ödülü geri çevirmekle ülke sevgisinin para ile ölçülemeyeceğini kanıtlamıştır. Akif'in bu davranışını, onun ruhunu anlayamayan ve eleştirenler de olmuştur. Eşref Edip, *İstiklâl Marşı için tahsis edilen 500 lira ödülü üstadın kabul etmemesi o zaman çok kimselerce tuhaf görülmüştü. Üstelik o sırada ekonomik sıkıntısı da vardı. Bu ikramiyeden bahsedene çok kızardı. Baytar Şefik de bir gün bu sebeple üstaddan fena bir azar yedi. Üstad, Ankara'da ceketle gezerdi. Paltosu yoktu. Pek soğuk günlerde Şefik'in muşambasını ödünç alarak giyerdi. Bir gün Şefik, Akif Bey şu mükâfatı red etmeyip de bir muşamba yahut bir palto alsaydın daha iyi olmaz mıydı? diyecek oldu. Hiddetinden ne hallere geldiğini görmeliydiniz. Böyle söylediği için iki ay Şefik ile konuşmadı*⁷⁰ demektedir. Mehmet Akif o günlerde her türlü maddi beklentiden uzak, ülke sevgisiyle ve vatanına hizmet düşüncesiyle, Türk halkını Milli Mücadele hareketi etrafında birleştiren böyle eşsiz bir marş yazmakla, Milli Mücadele'de kamuoyu oluşumuna da önemli bir katkı sağlamıştır.

Mustafa Kemal, İstiklâl Marşı'nın mecliste kabulünü ısrarla savunmuş, marşın kabulünden sonra İstiklâl Marşı ile ilgili olarak; *Bu marşın istiklâl davamızı anlatışı yönünden büyük manası vardır. Benim en beğendiğim parçası da:*

*Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet,
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl,*

*demiş ve bu dizelerin Türk Milleti tarafından daima hatırlanmasını*⁷¹ istemiştir.

5.Mehmet Akif'in Sakarya Savaşı Sırasındaki Çalışmaları

I. ve II. İnönü Zaferleri'nin kazanılmasından sonra Eskişehir ve Kütahya Savaşları sırasında Türk Ordusunun Yunanlılar karşısında kısa süreli bir başarısızlık yaşamasının ardından Kütahya ve Afyon gibi Milli Mücadele'de stratejik açıdan önem taşıyan şehirlerimiz Yunan işgali altına girmiştir. Bu durum, Milli Mücadele'de o tarihe kadar yaşanan başarıları gölgelemiş, yurt genelinde umutsuz bir hava esmesine sebebiyet vermiştir. Bu umutsuzluk meclis ortamına da yansımış, BMM'nin 23 ve 30 Temmuz 1921 tarihli gizli oturumlarında meclisin geçici olarak Kayseri'ye nakli tartışılmıştır. Bu fikri savunuların başında da Fevzi (Çakmak) Paşa gelmektedir. Bazı milletvekilleri ise Kayseri'ye çekilmenin orduda manevi çöküntüye yol açabileceği endişesini dile getirmişlerdir. Mehmet Akif de meclisin Kayseri'ye taşınmasına karşı olanlardandır. Ailesini ve Eşref Edip ile birlikte Sebilürreşad klişesini Kayseri'ye göndererek, *Sebilürreşad'ı orada çıkar. Arkamızdaki Müslümanlar ümitsizliğe düşmesinler. Sakarya inşallah düşmana mezar olacak*,⁷² diyen Mehmet Akif, *Benim öldüğüm yerde oğlum da olsun*,⁷³ diyerek oğlu Emin'i Ankara'da yanında tutmuştur. Emin Ersoy, o günlerde yaşananları da şöyle dile getirmektedir: *O zaman Ankara'yı Kayseri'ye nakletmek düşünülüyordu. Mebuslar, büyük memurlar ailelerini, çocuklarını peyderpey Kayseri'ye gönderiyorlardı... Sıra yine bizimkilere geldi. Sıcak bir yaz günü akşamüzeri Kayseri'ye giden kağı arabalarından oluşan bir kabile ile annem ve hemşirelerim de yola çıktılar. Babam beni yanından ayırmadı... O yaz Ankara en tehlikeli günleri geçiriyor, babam Yunanlıların, Türk ordusu karşısında bu derece dayanmalarına hayret ediyordu. Sakarya Harbi epeyce sürdü. Düşman savunma hattımızı geçemedi, bütün gayretlerine, bütün ısrarlarına rağmen Ankara ufuklarını uzaktan bile seçemedi. Geri çekilmek mecburiyetinde kaldı. Lakin panik halinde kaçmadı, muntazam çekildi. Sakarya'nın öbür kıyısında tutundu ve kaldı. O zaman bizim de düşmana saldıracak, onu söküp atacak, bozacak kudretimiz*

66 Hakimiyet-i Milliye, 13 Mart 1921; TBMM. Zabıt Ceridesi, C.9, s.85-90.

67 KAYA, Alkış Sevmeven Şair, s.82.

68 Tahsin Yıldırım, Akif'in bu parayı yoksul kadın ve çocuklara iş öğretmek için sefaletine son vermek gayesiyle kurulan Darülmesai'ye bağışladığını, YILDIRIM, Milli Mücadele'de Mehmet Akif, s.239; Fevziye Abdullah Tansel fakirlere dağıttığını, TANSEL, Mehmet Akif Ersoy, s.96; Mahir İz ise Sarıkışla Hastanesi'nde yatmakta olan gazilere hibe ettiğini yazmaktadır. Mahir İz, *Yılların İzi*, 2. Basım, İstanbul, 1990, s.129.

69 SEMİZ-AKANDERE, Milli Mücadele'de Mehmet Akif..., s.941.

70 KAYA, Alkış Sevmeven Şair, s.83.

71 KAYA, Alkış Sevmeven Şair, s.85.

72 SEMİZ-AKANDERE, Milli Mücadele'de Mehmet Akif..., s.943.

73 YILDIRIM, Milli Mücadele'de Mehmet Akif, s.253.

yoktu. Bir sene kadar bir mütareke devresi geçirdik ki, bu vakitten mümkün olduğu kadar istifade ettik, hazırlandık, silahlandık... Sakarya'da harp kazanılarak düşman çekilince, Ankara'dan göç eden memurlar, mebus aileleri ve resmi kurumlar tekrar Ankara'ya dönmeye başladılar...⁷⁴

Mehmet Akif'in yakın dostu Hasan Basri Bey (Çantay) de, *İstiklâl muharebelerinin devam ettiği sırada Akif'i görmeliydiniz. O, kafesleri yırtan aslanlar gibi kükrüyordu. Düşman Ankara'ya yaklaştığı sırada Akif hiç istifini bozmadı, onun manevi kuvveti zerre kadar sarsılmadı. Etrafındakilere hep ümit, hep iman, hep cesaret telkin etti... O*

Cihan yıkılsa emin ol bu cephe sarsılmaz

*sözleriyle biten şiirini, düşmanın Ankara'ya doğru gelmeye başladığı günlerde yazdı ve bu şiirle halkın imanına adeta yeni bir can kattı*⁷⁵demektedir.

Mehmet Akif bu sıkıntılı günlerde Milli Mücadele'nin kazanılması için birlik ve beraberliğin devam ettirilmesine, ümitsizliğe düşülmemesine ihtiyaç duymuş, vaazları ve konuşmaları ile halka moral vermeyi sürdürmüştür. Eşref Edip ile birlikte Kayseri'ye giden Sebilürreşad klişeleri de Sakarya Zaferi'nin kazanılmasından sonra Ankara'ya getirilmiş ve tekrar Ankara'da çıkarılmaya başlanmıştır.

6.Mehmet Akif'in Büyük Taarruz ve Sonrasındaki Çalışmaları

Sakarya Zaferi'nden sonra Yunanlıların yurttan atılmasını sağlayacak bir büyük taarruzun hazırlıkları sürdürülürken, TBMM'nin 24 Temmuz 1922 tarihli oturumunda ordunun manevi kuvvetini artırmaya yönelik tedbirler tartışılmaya başlanmıştır. Meclisin 29 Temmuz 1922 tarihli oturumunda Erzurum Milletvekili Salih Efendi'nin, Kurban Bayramı'nı tebrik etmek ve meclisin selamlarını askerlere iletmek üzere Batı Cephesi'ne milletvekillerinden oluşacak bir heyet gönderilmesine ilişkin önergesi görüşülmüş ve Ankara Milletvekili Ali Fuad Paşa başkanlığında, Karesi Milletvekili Abdülhafur Hoca, Burdur Milletvekili Mehmet Akif ve Kayseri Milletvekili Atif Bey'lerden oluşan bir heyetin askere moral vermek üzere cepheye gönderilmesine karar verilmiştir.⁷⁶ 1 Ağustos 1922 sabahı Batı Cephesi karargâhına gitmek üzere Ankara'dan yola çıkan heyet, ertesi gün cepheye ulaşmıştır. Program gereğince heyet, bayramın ilk günü Cephe Kumandanlığı'nda bayram tebriğini kabul ettikten sonra, I. ve II. Ordular ile Kolordu ve Tümen karargâhlarına gidecektir. Bu gezi sırasında Mehmet Akif, Büyük Taarruz öncesinde askerlerle yakın ilişki kurma imkânı bulmuş, onlara cesaret ve moral vermiştir. Ali Fuad Paşa (Cebesoy) bu gezi sırasında Mehmet Akif ile ilgili bir anısını anlatırken şunları söylemektedir: *Hatırladıkça hala heyecanla titrerim. Merasim nizamında dizilmiş bir firkanızın kıtalarını teftiş ediyorduk. Hepsisi aslanlar gibiydiler. Rahmetli ve aziz arkadaşım Mehmet Akif, kendinden geçmişti. Dudaklarından kendi yazdığı İstiklâl Marşı'nın mısraları dökülüyordu... Beni solumdan takip eden Akif'e döndüm. Gözlerinde yaşlar tanelenmişti. Bu yüce manzara karşısında kendisini tutamıyordu.*

-Akif Bey, siz ağlıyorsunuz, dedim.

-Ne yapayım, heyecanımı zaptedemiyorum.

Cevabını verdi ve ilave etti.

-Fakat sizin de gözleriniz yaşlı, Paşam!

*Arkadaşım doğru söylüyordu. Ben de heyecanlı idim. Gözlerimde sevinç yaşları vardı.*⁷⁷

Türk Milleti'nin desteğini ve moral gücünü arkasına alan Türk Ordusu, 26 Ağustos sabahı başlattığı Büyük Taarruz ile Milli Mücadeleyi zaferle sonuçlandırmış ve Yunan kuvvetlerini topraklarından söküp atmıştır. Zafer ile ilgili ilkyazı Sebilürreşad'ın 31 Ağustos 1922 tarihli nüshasında yer almıştır. "Allahuekber" başlığını taşıyan imzasız bu yazıda *Ey, bin üç yüz seneden beri namuslu, dinini müdafaa eden kahraman Millet! Sen şimdi bu son büyük gazan ile dünyadaki davaların en haklı, en kutsal, en şerefli olanını kazandın. Yürü...* ifadesi yer almaktadır. Sebilürreşad'ın 7 Eylül 1922 tarihli nüshasında da *Müslümanlar için namazgâhlara toplanarak hep bir arada Cuma namazını kılmak, İslâm'ın hürriyet ve istiklâlini yüceltmek gerekir*, denilmiştir.

Milli Mücadele sırasında Mehmet Akif'in gerek ordunun, gerekse Türk halkının maneviyatının yükseltilmesindeki rolü büyüktür. Akif, kazanılan zaferden dolayı büyük mutluluk yaşamış, bu mutluluğu eserlerine de yansımıştır. Oğlu Emin Ersoy, Akif'in zafer günlerindeki mutluluğunu satırlarında şöyle ifade etmektedir: *Ankara'nın o günleri Büyük Taarruz ile başlayan her saat, her gece ardı arkası kesilmeyen müjdeli haberleri*

74 Emin Ersoy, **Gecenin İssizliğinde Top Sesleri Ankara Sokaklarında Duyuluyor**, Millet Mecmuası, 30 Nisan 1948, Sayı:117, s.18.

75 ÇANTAY, Akifname, s.23-25.

76 TBMM., Zabıt Ceridesi, Devre I, C.21, s.437.; Kazım Özalp, **Milli Mücadele (1919-1922)**, C.I., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985, s.189.

77 Ali Fuad Cebesoy, **Sımf Arkadaşım Atatürk**, İnkılâp Yayınları, İstanbul, s.183-185.

ile panik halinde kaçan düşmanın elinden kurtulan topraklarımızın, kasaba ve şehirlerimizin ele geçirilişini müjdeleyen o mesut günler, Mehmet Akif'i neşeden sarhoş edecek kadar sevindiriyor, babam yerinde duramıyor, gözleri ümitle, sevinçle parlıyordu. Fazla dayanamadı; harikalar yaratan o kahramanların arkasından o da ayaklandı. Beni de yanına almayı unutmuyarak, Ankara'dan Eskişehir'e, oradan da Afyon'a hareket ettik.

..Daha hayvan ve düşman leşlerinden temizlenemeyen, kırık toprakların hurdahaş olduğu, mitralyözlerin, kum torbalarının, miğferlerin doldurduğu o muharebe meydanlarını babamla adım adım dolaştık. Yanan yıkılan kasabalarda, şehirlerde düşman esirlerinin, yüksek üniformalı Yunan subaylarının mukadder akıbetlerine şahit olduk. Maneviyatı sifıra düşen istilacılar hala kaçıyor, piyademiz, süvarilerimizle onları kovalamakta yarış ediyordu. Bazı yerlerde mel'un düşman oraları yakmaya, tahrip etmeye zaman ve fırsat bulmuş, köylerimizi, kasabalarımızı gazla yakarak harap etmiş, halka akla gelmeyen zulümler yapmıştı.

Bilecik ve havalisine vardığımız zaman henüz söndürülemeyen yangınlara su taşıdık. Babam Mehmet Akif de yangın söndürme işlemine bizzat katıldı. Bilecik kısmen yanmıştı. Henüz söndürülemeyen kasabanın, için için yanarak dumanlar çıkan harabelerinde; bu facialara sebep olan yüksek üniformalı Yunan subayları, kovalarla su taşıyor, Mehmetçiğin parlak süngüsü önünde, acımadan yangın yerine soktukları bu güzel yurdun, yangından zarar görmeyen yerlerini kurtarmaya mecbur ediliyorlardı.

Bilecik'ten Eskişehir'e döndük. Bereket versin, Yunanlılar kaçarken bu şirin ve mamur şehrimizi yakmaya, tahrip etmeye pek fırsat bulamamışlardı. Orada fazla kalmadık. Ankara'ya döndük.⁷⁸,

Mehmet Akif 1936 yılında kazanılan zafer ile ilgili olarak da;

-Allahım, ne muazzam zaferdi, o! Ortalık karkakarıştıktı. Beş altı saat içinde bir başka dünya doğdu ve biz mest olduk demiş, kendisine yöneltilen o zaman başka bir şey yazmadınız mı? Sorusuna;

-Artık benim ne düşünecek, ne duyacak, ne de yazacak takatim kalmamıştı... Dilimiz tutulmuştu. Ordu bizzat yazıyordu⁷⁹ demiştir.

Milli Mücadele başından beri Türk halkının haklı mücadelesinden başarı ile çıkacağına yürekten inanan ve ümitsizliğini hiç kaybetmeyen Mehmet Akif, beklediği gün geldiğinde hemen oğlu ile birlikte cepheye koşmuş, Yunan ordusunun uğradığı yenilginin izlerini bizzat yerinde görmüştür. Hemen sonra yurdun en ücra topraklarının da kurtarıldığını görmeyi arzulayan Mehmet Akif, Edirne'ye gitmiştir. Oğlu Emin Ersoy Edirne seyahati konusunda da şu bilgileri vermektedir: *Edirne'ye gitmek üzere Ankara'dan İstanbul'a gitmiştik. İstanbul'da ancak bir hafta kaldık. Hedefimiz Edirne olduğu için, Sirkeci'den trene bindik. Edirne'ye gidecek olan Türkler, o zaman Babaeski istasyonunda treni terk ediyor, oradan Edirne'ye başka bir vasıta ile gidiyorlardı. Çünkü Edirne tren istasyonu, Yunan hudutları dâhilinde bulunuyordu. İşgal ettiğimiz kompartımanda iki kişi yalnızdık... Babaeski'de uyuya kalmışız. Uyandıığımız zaman tren de Edirne'ye varmıştı. Bizi o zaman Yunanlıların hudut kumandanına çıkardılar. Bir Yunan albayı, babamla tercüman vasıtasıyla konuştu. Babam vaziyeti olduğu gibi anlattı. Yalnız mebus olduğunu söylemedi... Bizi Türk hududuna kadar getirdiler ve orada bıraktılar...*⁸⁰ Oğlu ile birlikte Edirne'de eski arkadaşı Bekir Efendi'nin evinde on beş gün misafir olan Mehmet Akif, Edirne'de bulunduğu günlerde Mısır'dan İstanbul'a gelmiş olan Prens Abbas Halim Paşa ile telgraf irtibatı kurmuş, Prens Abbas Halim Paşa'nın Heybeliada'daki köşküne davet edilmiştir. Prens Abbas Halim Paşa'nın arzusu, Mehmet Akif'i Mısır'a götürmektir. Bu düşünce ile Ankara'ya dönen Mehmet Akif, sağlık sebeplerini gerekçe göstererek 9 Aralık 1922'de Maarif Encümeni Başkanlığı görevinden istifa etmiştir. 8 Mart 1923'te İrşad Encümeni'ne seçilen Mehmet Akif, 27 Mart 1923'te yakın arkadaşı Ali Şükrü Bey'in, Meclis Muhafız Tabur Komutanı Topal Osman tarafından öldürülmesi olayından sonra meclisten soğumuştur. Emin Ersoy babasının o günlerde yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır: *Aradan iki gün, üç gün, bir hafta geçtiği halde Ali Şükrü Bey'den hiçbir haber alınamamış, nerede olduğu öğrenilememişti. Hâlbuki durum onun Ankara'dan, Meclis'ten böyle haftalarca ayrılmasına hiç uygun değildi. Ali Şükrü Bey'in kaybının pek mühim ve gizli bir sebebi, düşündürücü, şüphelendirici bir manası olmalıydı. Babamı o güne kadar o derece mahzun, kederli gördüğüm pek nadirdir. Gözlerinde gizlemeye çalıştığı yaşlar garip bir şekilde parlıyor, sesi azap duyan bir heyecanın titrek nağmelerini fısıldıyordu. Ben ona söylemişim! Bu adama itimat etme. Ondan kendini sakın ve koru demiştim. Demek ki bana bunları Allah söylemiş. Ne yazık ki onu Topal Osman'a güvenmemesi konusunda ikna edemedim... Çok yazık oldu. Çok sevdiği arkadaşının bu esrarengiz ölümü onu çok derinden yaralamış, meclisten soğutmuştu. Korkmuştu, diyemeyeceğim. Hiçbir zaman korkmazdı. Korkunun, tedbirin, mukadderatın önüne geçemeyeceğine öyle kuvvetli kanaati vardı ki, daima mütevekkil, her zaman Allah'a güvenir, ondan gelecek her şeye boyun bükür ve sinesine çekerdi.*⁸¹

78 Emin Ersoy, **Mehmet Akif, Kurtulan Edirneye'de Gitmişti**, Millet Mecmuası, 27 Mayıs 1948, Sayı:120, s.18.

79 YILDIRIM, Milli Mücadele'de Mahmet Akif, s.259.

80 SEMİZ-AKANDERE, Milli Mücadele'de Mehmet Akif..., s.950.

81 Emin Ersoy, **Mehmet Akif, Pek Sevdiği Ali Şükrü Bey'in Kayboluşu Babama Gözyaşları Döktürmüştü**, Millet Mecmuası, 22

Bu arada 23 Nisan 1920 günü açılan ilk BMM tarihi misyonunu tamamlayarak, 1 Nisan 1923'te seçim kararı almıştır. İlk mecliste ikinci grupta yer alan Mehmet Akif, ikinci mecliste görev almayı düşünmemiş, yanına Sebilürreşad klişesini alarak, arkadaşı Eşref Edip ile birlikte İstanbul'a geri dönmüştür. Milli Mücadele'de kamuoyu oluşumuna sağladığı haklı gururla İstanbul'a dönen Mehmet Akif'in yanında Milli Mücadele hatırası olarak onurla taşıdığı ve ömrü boyunca da taşıyacağı iki şeyi vardır. Bunlardan biri İstiklâl Madalyası, diğeri de o dönemde milletvekillerine hatıra olarak verilen mavzer tüfeği... Eşref Edip, Akif'in bunlara verdiği değeri *Bu madalya ile tüfek, İstiklâl Marşı şairinin, İstiklâl Harbi'ndeki büyük hizmetlerinin en değerli mükâfatı idi*

82

Sonuç

Milli Mücadele'de kamuoyu oluşturulmasında önemli bir yere sahip olan Mehmet Akif, milli harekete destek sağlaması amacıyla çağırıldığı Ankara'dan, Mustafa Kemal'in talepleri doğrultusunda Anadolu'nun dört bir yanına gitmiş, sesini duyurduğu insanları; ümitsizliğe kapılmamaları, art niyetli insanların oyunlarına gelmemeleri, birlik ve beraberliklerini kaybetmemeleri, geleceği düşünerek azim ve gayret içinde çalışmalarını telkinleriyle uyarmış ve Milli Mücadele etrafında birleştirmeye çalışmıştır. Mehmet Akif, Sebilürreşad gazetesinde yazdığı yazılarıyla da, sesini duyuramadığı geniş halk kitlelerine nüfuz etme imkânı bulmuştur. Bu çalışmalarının yanı sıra ilk BMM'nde Burdur Milletvekili olarak görev yapan Mehmet Akif, Milli Mücadele'nin askeri safhası başladıktan sonra cephele dolaşarak, askere moral vermiş ve milli hareketin zaferle sonuçlanacağına olan inancını onlara aşılamıştır.

Hiçbir çıkar peşinde koşmadan Milli Mücadele'ye hizmet veren Mehmet Akif, Milli Mücadele yıllarına kadar İslâmcı bir şair olarak tanınırken, görüşlerini Milli Mücadele'nin de etkisiyle milliyetçi bir havaya dönüştürmüş, İstiklâl Marşı ile doruk noktaya çıkarmıştır. İçinde bulunduğu duygu seli Mehmet Akif'i o günlerde böylesine eşsiz bir eseri meydana getirmeye yöneltmiştir. Akif'in ifadesiyle... *O şiir bir daha yazılamaz. Onu kimse yazamaz. Onu yazmak için o günleri görmek, o günleri yaşamak lazımdır.* Eşi benzeri olmayan bu değerli eser, Mehmet Akif'in Türk Milleti'ne bıraktığı en anlamlı mirası olmuştur.

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra amacına ulaştığına inanan Mehmet Akif, ikinci mecliste milletvekili olarak görev almayı düşünmemiş, siyasetten uzak köşesinde edebi çalışmalarını sürdürmüş ve çok önemli işler yapmış olmanın huzuru içinde genç yaşta bu dünyadan büyük hizmetler yapmış olarak göçüp gitmiştir...

Kaynakça

- Albayrak, Sadık; Son Devrin İslâm Akademisi, Dâr'ül Hikmet-il İslâmiye, İstanbul, 1973.
Ayvazoğlu, Beşir; *İstiklâl Marşı Tarihi ve Manası*, Tercüman Gazetesi, İstanbul, 1986.
Boşnakoglu, Hasan; *İstiklâl Marşı Şairimizin İstiklâl Harbindeki Vaazları*, Bahar Yayınevi, İstanbul, 1981.
Cebesoy, Ali Fuad; Sınıf Arkadaşım Atatürk, İnkılâp Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.
Çarıklı, Hacim Muhittin; Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1967.
Çantay, Hasan Basri; *Akifnâme*, Ahmet Said Matbaası, İstanbul, 1966.
Doğan, Mehmet; *Camideki Şair Mehmet Akif*, İstanbul, 1998.
Düzdağ, M. Ertuğrul; Mehmet Akif Ersoy, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1996.
Edip, Eşref; Mehmet Akif Hayatı-Eserleri, İkinci Baskı, İstanbul, 1962.
Enginün, İnci; *Çanakkale Zaferi'nin Edebiyata Aksisi*, Türklük Araştırmaları Dergisi, 1987, Sayı:2.
Erişirgil, M. Emin; Mehmet Akif- İslâmcı Bir Şairin Romanı, Ankara, 1956.
Ersoy, Emin; *Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'le Beraber Bir Yaylı Araba İle Yola Çıktık*, Millet Mecmuası, 12 Şubat 1948, Sayı:106.
_____ ; *Safahat Şairini Oğlundan Dinleyiniz*, Millet Mecmuası, 19 Şubat 1948, Sayı:107.
_____ ; *Anlaşıldı ki Mustafa Sagir Bir Hain ve Casustu. Mustafa Kemal Paşa'yu Öldürmek İçin Ankara'ya Gelmişti*, Millet Mecmuası, 25 Mart 1948, Sayı:112.
_____ ; *Akif, Gözyaşları İçinde Yazıyordu*, Millet Mecmuası, 1 Nisan 1948, Sayı:113.
_____ ; *Mehmet Akif, Pek Sevdiği Ali Şükrü Bey'in Kayboluşu Babama Gözyaşları Dökülmüştü*, Millet Mecmuası, 22 Nisan 1948, Sayı:116.
_____ ; *Gecenin Issızlığında Top Sesleri Ankara Sokaklarında Duyuluyor*, Millet Mecmuası, 30 Nisan 1948, Sayı:117.

Nisan 1948, Sayı:116, s.18.

82 SEMİZ-AKANDERE, Milli Mücadele'de Mehmet Akif..., s.951.

- _____ ; *Mehmet Akif, Kurtulan Edirneye’de Gitmişti*, Millet Mecmuası, 27 Mayıs 1948, Sayı:120.
İlgürel, Mücteba; Milli Mücadelede Balıkesir Kongreleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1999.
İz, Mahir; Yılların İzi, 2. Basım, İstanbul, 1990.
Kaplan, Mehmet- Enginün, İnci- Emil, Birol – Birinci, Nejat – Uçman, Abdullah; Devrin Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1962.
Karabekir, Kazım; İstiklâl Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969.
Kaya, Murat; Alkış Sevmeven Şair, Gonca Yayınları, İstanbul, 2007.
Kısıklı, Emine; Mustafa *Kemal Paşa’nın Milli Hareketi İttihat ve Terakki Faaliyetleri’nden Uzak Tutma Teşebbüsleri*, Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, C.2, Sayı:5, Ankara, Mayıs-1990.
_____ ; *İstanbul Basınında Edebiyatçılarımızın İstanbul’un İşgaline Bakışı*, Beykent Üniversitesi, 3-5 Nisan 2008, I. Uluslar arası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirisi, (Basım aşamasında).
Mehmet Akif Ersoy; Safahât, Haz: Ömer Rıza Doğrul, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1950.
Mehmet Akif Kastamonu’da; Hazırlayan: Mustafa Eski, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1983.
Mehmet Akif’in Yazılarından Seçmeler, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, Mehmet Akif Özel Sayısı, Sayı:73, Mart-2006.
Mısıroğlu, Kadir; Kurtuluş Savaşı’nda Sarıklı Mücahitler, Sebil Yayınları, İstanbul, 1980.
Nalbantoğlu, Muhittin; İstiklâl Marşımızın Tarihi, İstanbul, 1963.
Özalp, Kazım; Milli Mücadele (1919-1922), C.I. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.
Sarihan, Zeki; Mehmet Akif, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.
Sarıkoymcu, Ali; Milli Mücadelede Din Adamları, C.II.Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 1999.
Semiz, Yaşar-Akandere, Osman; Milli Mücadele’de Mehmet Akif (Ersoy) Bey’in Faaliyetleri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.XVIII, Sayı:54, Ankara, Kasım-2002.
Sonyel, Salâhi R. ; Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi’nin Türkiye’deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
Şapolyo, Enver Behnan; Mustafa Kemal ve Milli Mücadele Tarihi, Ankara, 1944.
Şimşir, Bilal N. ; Ankara... Ankara, Bir Başkent’in Doğuşu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.
Tansel, Fevziye Abdullah; Mehmet Akif Ersoy, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1991.
TBMM. Zabıt Ceridesi.
TBMM. Gizli Celse Zabıtları, C.I. 1920-1921, İş Bankası Kültür Yayınları, Sanem Matbaası, Ankara, 1985.
Uçman, Abdullah; Mehmet Akif ve Milli Mücadele, Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1986.
Yıldırım, Tahsin; Milli Mücadele’de Mehmet Akif, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007.

Gazeteler

- “Hakimiyet-i Milliye” gazetesi, 1920-1921 yılı.
“Öğüt” gazetesi, 1920 yılı.
"Açıksöz" gazetesi 1920 yılı

İNSANCIL DÜNYA GÖRÜŞÜ AÇISINDAN MEHMET AKİF ERSOY

Emir İçhem İDBEN*

Mehmet Akif Ersoy, her şeyden önce milli ve islami büyük bir şairdir. 1898 yılında Servet-i Fünun'da Fars edebiyatı hakkında seri halinde makaleleri çıkmıştır. Bu arada Halkalı Ziraat Mektebinde "Kitabet" Darü'l-Fünun'da edebiyat okutmuştur.

Şiirlerini asıl 1968'den sonra yayınlamaya başlamıştır. Aynı yıl İttihat ve Terakki cemiyetine girmiştir. Başyazar bulunduğu Sırat-ı Müstakim'de ve sonra da sekizinci ciltten sonraki şekil olan Sebül'r-Reşad'da birçok şiiri, dinî ve edebî makaleleri ve tercümeleleri çıkmıştır.

Mehmet Arif Ersoy, 1911 yılına kadar yazdığı şiirlerini Safahat ismi ile kitap haline getirmiştir. Akif, bu tarihten sonra gittikçe artan hız ve imanla İslam Birliği ülküsüne bağlanmıştır. "Safahat" külliyesinin şairi, fakir ahlâk ve mücadele adamıdır. M. Akif Ersoy, şiire başladığı sırada Fars edebiyatından Sadi ile Hafızî Türk edebiyatından da Ziya Paşa ile Muallim Naci ve Abdülhak Hamit'i beğeniyor.

Mehmet Akif Ersoy, 1912 yılında Safahat serisinin ikinci kitabını (Süleymaniye Kürsüsü'nde) çıkardı. Aynı yılda, İslam ülkelerine ziyaret etmek amacı ile Mısır'a gitmiştir. Oradan Mekke ve Medine'ye geçip, İstanbul'a dönmüştür. 1913 yılında Safahat serisinin üçüncü kitabı basılmıştır. 1914 yılında Safahat serisinin dördüncü kitabı basılmıştır.

I. Dünya Savaşı sırasında, İttihat ve Terakki'ye bağlı Teşkilat-ı Mahsuse'nin aracılığı ile iki önemli seyahat yapmıştır. Birincisi Almanya'nın Berlin'ini görmek için Almanya'ya gitmiştir. Akif, bu seyahatte doğu ile batıyı mukayese etmek üzere, Türk Edebiyatına beşinci Safahattaki Berlin Hatıralarını kazandırmıştır. İkinci Seyahat Necid ve Hicaz'a oldu. Akif Necid'den Medine'ye geçerek Kabe'yi ve Hz. Peygamber'in ravzasını ziyaret etmiştir.

Mehmet Akif Ersoy, Necid ziyaretinden döndüğünde dini heyecan ve ürperişlerin ifadesi olan "Necid Çöllerinden Medine'ye" şiirlerini yazmıştır.

Bu arada Çanakkale Zaferinin sevinciyle şehitlere seslenen abide şiirini yazmıştır. Akif, o dönemde hem İslam hem de vatani severek birliğine davet etmiştir.

Umumi savaşın son yıllarda gittiği Lübnan'da Mekke Emiri Ali Haydar Paşa'nın misafiri olarak, bir müddet Aliye'de kaldı. Bu sırada Babülü Meşhat'a bağlı olarak kurulan Darü'l Hikmeti'l İslamiye başkâtipliği yapmıştır. "İslam Birliği" ülküsüne dostlukla bağlı kalan Akif, Sait Halim Paşa'nın "İslamlaşmak" isimli eserini Fransızca'dan çevirip Sebül'r-Reşad eserine eklemiştir.

I. Dünya Savaşı Türkiye aleyhine bittiği zaman, mütareke devrinde gelişen hadiseler ve İzmir'in işgali Akif'in büyük bir ıstırap içine düşmesine neden olmuştur. Akif Türk'ün elinden hiçbir zaman istiklal'in alınmayacağına dair olan inancını bir an bile yitirmemiştir. Bu imanını cesaretle haykırarak Sebül'r-Reşad dergisini Türk istiklal şuurunun alevli bir organı haline getirmiştir. Milli hisleri ile Anadolu'nun, Yunan'a karşı ilk direnişleri ona Çanakkale Zaferi kadar büyük ümitler vermiştir. Hemen Balıkesir'e koşarak bütün halka bu direnişlerin değerini ve lüzumunu anlatmakta gecikmemiş. Hitaplarıyla İstiklal Mücadelesinin ruhunu hazırlamıştır. Yalnız Akif'in bu hareketlerini İstanbul Hükümetince hoş karşılanmamıştır. Darü'l Hikmetil İslamiye'deki görevinden azledilmiştir. Buna rağmen aldırış etmeyerek çalışmalarını sürdürmüştür. Anadolu'daki milli kuv-

* Prof. Dr., Bağdat Üniversitesi, Diller Fakültesi, Öğretim Üyesi Bağdat / İRAK

vetlerle temas etmiştir. Hintli Müslüman bilgin Hüseyin Kıdvay'ın Anadolu mücadelesini öven ve İngilizleri yeren bir eserinin Ömer Rıza Doğrul tarafından yapılan tercümesini gizlice bastırıp Anadolu'ya göndermiştir.

İstanbul'daki hadiseleri günden güne takip etmiştir. Akif o hadiseler hakkında önem vermiştir. Milli mücadele Anadolu'nun her yanında hızla geliştirmiş. Sivas'tan Ankara'ya gelen Mustafa Kemal devletin temellerini oturtmaya çalışmıştır. M. Akif Anadolu'ya gitmesini karar vererek, karayolu üzerinde vardığı her yerde halkı aydınlatarak Ankara'ya ulaşmıştır. Bu zamanda Konya isyanı çıkmıştır, bu isyanı önlemek ve halka öğüt vermek için Konya'ya gitmiştir. Oradan Kastamonu'ya geçerek Nasrullah Camii'ndeki ünlü mev'izesini vermiştir.

M.Akif Ersoy'un iç canında böyle milli endişe gizleyen samimi ve İslamcı yazılarıyla, M. Akif Özellikle 1912'den itibaren, geniş bir Türk ve İslam dünyasınca sevilmiştir. Akif yazılarındaki Rus düşmanlığı ile ahlak ve fazilet âşıklığı ile Arnavut ve Arap istiklallerindeki şiddetli tenkitleri nedeniyle Müslüman Türk Bütünlüğünün kalbinde haklı bir saltanat kurmuştur. M.Akif Ersoy milli ve İslam birliği hakkında Safahat eserinde Şöyle diyormuş;

*Ben böyle bakıp durmayacaktım eli bağlı
İslamı uyandırmak için haykıracaktım¹*

Mehmet Akif Ersoy'un Fikri, Edebi Şahsiyeti ve Eserleri

Bir mütefekkir olarak Mehmet Akif Ersoy 20. YY Türkiye'sinde İslamî Türk Milliyetçiliği diyebileceğimiz dini-fikri bir hareketin kudretli temsilcisidir. Sebilü'r-reşad ve Sırat-ı müstakim gibi, Akif'in şiirlerini ve mensur yazılarını yayınlayan mecmualarda yapılan İslami neşriyate, Akif geniş ölçüde bir milli çehre vermeğe muaffak olmuştur. İslami birliği ideali, Akif'in bu imana ilave ettiği milli renkle birleştirerek, o çağlardaki Türk topluluğu arasında önemli bir zümrenin dini, fikri ve bedii ihtiyacına bir cevap teşkil etmiştir.

Mehmet Akif Ersoy, gazeller, ferdi ve dini duyguları terennüm eden manzumeler yazmıştır. Mehmet Akif Ersoy, taklitçilik ve ferdiyetçilik diyebileceğimiz bu dönemden yavaş yavaş sıyrılarak gözlerini yaşadığı topluma ve başkalarının hayatına çevirdi. Fransızca'yı iyi biliyordu ve Fransız edebiyatından en çok beğendiği sanatkarlar Lawatin ile Aleksander Dumas Filsdi.

Mehmet Akif Ersoy, Cemalettin-i Efgani ve Mısırlı Muhammed Abduhün fikirlerinden istifade ile Türk edebiyatında İslamcılığın biricik temsilcisi olmuştur. Akif, bundan sonra şair safahatın ikinci kitabından itibaren makalede olduğu gibi bütün şairlerinde de Haçlı Tecavüzü karşısında gerileyen İslam dünyasını kalkındırmak için çalışmıştır. Ayrıca Mehmet Akif Ersoy, Milli – İslami esaslarla batının yalnız ilim ve tekniğine dayalı bir fikrin öncülüğünü yaparken devir İslam dinini horlayıcı bu dinin milli Türk varlığındaki rolünü inkâr edici bir takım görüşler ile eskiye ve tarihe saldıran yıkıcı davranışlara aldırış etmiyordu. Milli mücadele devrinin halka, eskiye ve imana dayalı prensipleri tamamıyla unutulmuş gibiydi. Mürteci ve inkılâp düşmanı muamelesi görmek onu nihayetsiz acılar içinde bırakmıştır.

Mehmet Akif Ersoy'un İstiklal Marşı manzumesinde tam milliyetçilik ve orduyu korumak için bir hevesi vardır. 20. YY şiirleri ve manzum hikâyeleri ile İslami Türk milliyetçiliğini temsil eden Mehmet Akif Ersoy, Türk edebiyatında bir ahlak ve fazilet timsali, bir dini iman sanatkarı ve bir milli heyecan şairi sıfatına sahiptir.

Mehmet Akif Ersoy, Arapçayı ve Farsçayı ana dili kadar iyi bilmekteydi. Akif, Türk tarihinde tıpkı Namık Kemal gibi, hayatı sanatının ve sanatı hayatının eseri olan simalardan biridir. Akif'in dil ve edebiyat deresindeki yükselişi de yine uzun muntazam ve devamlı bir çalışmış iledir.

Akif, kalben Türk Milletinin siyasi ve idari iktidarı altında yücelmesini istemiş ve büyük bir İslam birliği için çalışmıştır. Samimi ideal ona hem Türkiye'yi hem de İslam dünyasını kurtarıp yaşatmak tek çare gibi görülmüyordu.

Doğunun ve batının edebiyat ve fen bilginlerinden tasfiye edilmiş, kuvvetli kültürüne rağmen, mescitlerde mukabele okutacak camilerde vaaz verecek kadar, dini ve milli geleneklerle sadık bulunan ve bir ideal için yaşayan şair, neşriyat hayatına önce Kur'an'a hitap adlı bir manzume ile başlamıştır. Fakat Akif'in Türk edebiyatında bir hareket yapan neşriyatı, 1908'den sahra Eşref Edip'in çıkardığı Sırat-ı müstakim mecmuasında görülmüş. Şairin safahat adını verdiği şiir kitaplarından toplanan manzumelerinin en çoğu bu mecmuada ve onu takip eden Sebilü'r-reşad dergisinde yayınlanmıştır.

1 Mehmet Akif Ersoy Safahat, Cilt VI, Çanakkale Şehitleri Şiiri

Safahat

“Safahat“, Mehmet Akif Ersoy’un şiirlerin toplandığı yedi ciltlik eserinin genel adıdır. Akif’in şiirleri yanında büyük bir yekûn tutan, telif ve tercüme makaleleri en çoğu dini, edebi mahiyette eserlerdir. Yedi ayrı kitapta meydana gelmiş olan Safahat’ın içinde 11–240 mısralı 108 manzume bulunmaktadır. Bu yazılarında güzel, temiz bir nesir dili ve çok kere bu nesir cümlelerinde göze çarpan hisli bir gönül vardır. Bu bakımdan Mehmet Akif Ersoy’un mensur eserlerinde bilgi ve fikir unsurları ölçüsünde yurt, millet, din ve ahlak davalarıyla yakından ilgilenen idealist bir sanatkârın his ve cephesi de kuvvetle müşahede olmuştur.

Akif’in tercüme makaleleri genellikle Arapça’dan ve Şehy Şibli, Ferit Vecdi ve Muhammed Abdul gibi âlimlerin eserlerindedir. Fakat Akif tarafından yedi ayrı kitap halinde neşredilmiştir.

Mehmet Akif’i Türk Edebiyatında edebileştiren en güzel eser manzum hikâyeler, manzum seyahat hatıraları, manzum vaazlar ve müstakil lirik şiirlerinden mürekkep Safahat isimli şiir mecmuasıdır.

Safahat Ciltleri

1. “Safahat” Tamamı 3084 mısradır. 44 manzumeden ibarettir. 1911-1918 ve 1928’de üç kere basılmıştır.
2. “Süleymaniye Kürsüsünde” tamamı 1002 mısradır olan tek bir manzumesi vardır. 1912,1916,1918 ve 1928’de dört kere basılmıştır.
3. “Hakkın Sesleri” Tamamı 482 mısradır. 10 manzumeden ibarettir. 1913, 1918 ve 1928’de 3 kere basılmıştır.
4. “Fatih Kürsüsünde” Tamamı 1692 mısradır. Tek bir manzumeden ibarettir. 1914 (üç baskı) ve 1924’te dört kere basılmıştır.
5. “Hatıralar” Tamamı 1314 mısradır. 10 manzumeden ibarettir. 1917, 1918 ve 1928’de üç defa basılmıştır.
6. “Asım” Tamamı 2292 mısradır. Tek bir manzumeden ibarettir. 1924 ve 1928’de iki kere basılmıştır.
7. “Gölgeler” tamamı 1374 mısradır. 41 manzumeden ibarettir. 1933’te Mısır’da basılmıştır.

İnsani ve Dünya Görüşü Açısından Mehmet Akif Ersoy

Mehmet Akif Ersoy’un dindarlığında milli, içtimai hayatından alınmış kuvvetli intibalarla ve faydalı Müslüman gelenekleriyle birleşen bir ahlâk ve fazilet âşıklığı ve bir içtimai hayır-ahlâk parıldar. Gerçi İslam birliği için çalışan bir insanın, bu birlik içinde milliyet farkı gözetmeyeceği düşünülmüş hatta Akif’in; Fikr-i Kavmiyeti tel’in edilen Peygamber mısrası, onun milli cephesinin aleyhinde bir delil gibi görülmüştür. Ancak, milli, medeni şerefli miraslara sahip ve müstakil sayılabilecek her hangi bir devlete mensup olmayan Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abdullah gibi Pan-İslamistler için doğru olabilecek bu görüş, Akif için böyle değildi. Türk-Osmanlı padişahlarında bulunduğu bir devirde, Müslüman bir Türk münevveri sıfatıyla Akif’in istediği İslam Birliği, İslam Birliğine dayanan kuvvetli bir Türkiye demektir ki, Namık Kemal’in Osmancılık idealinde olduğu gibi Akif’in İslam Birliği içinde insanların birliği emellerinde de böyle derin bir milliyetçilik bulunduğu görülür.

Bir şair olarak, Mehmet Akif, Türk Şiir Sanatında ilerlemeler kaydeden bir sanatkârdır. Mehmet Akif Ersoy’un şiirlerinde insanın sevdiğini ve insanın hakkında şöyle demiştir.

*2“Haberdar olmamışsın kendi zatından da hala sen
Muhakkak bir vücudun dersin ey insan fakat bilsen
Senin mahiyetten hatta meleklerden de ulvidir.”*

Mehmet Akif Ersoy, şiirlerinde kullandığı dil öz Türk dili ve Türkçeye olan tutkusu Türkçenin yayılmasında ve devamlılığında büyük rol üstlenmiştir.

Mehmet Akif Ersoy’un öz Türkçeyi kullanmış olmasını yorumlama, daha doğrusu değerlendirme yolu ile ifade edecek olursak; Arapça ve Farsçayı kullanmamak sureti ile öz Türkçeyi yüceltmıştır.

Mehmet Akif Ersoy yalnızca Anadolu’da yetişmiş bir şair değildir. O, aynı zamanda bütün İslam dünyasındaki macerasını dile getiren evrensel bir şairdir. Öte yandan büyük bir düşünür ve Türk edebiyatı ustalarından olan Mehmet Akif Ersoy’u şiirlerinde his, ahlak, millet, İslam ve insanların vaazlarını bulmaktayız.

Mehmet Akif Ersoy, Türk edebiyatının zirvesindeki örneklerini yaratan kişidir. Vatan sevgisi, insan sevgisi ve İslami Birliğini yalın ve halis bir Türkçe ile anlatmış olan Mehmet Akif Ersoy’un dünya görüşü ve felsefesi günümüzde de insanların hayat, çalışma ve vatan sevgisi yollarını aydınlatmıştır.

Mehmet Akif Ersoy, 20. yüzyılında Türkiye’de gelişmesini sürdürmüş olan yeni bir edebiyatın ve sade Türkçenin yaratıcılarından biridir. Yeni Türkiye Türkçesi döneminde en mükemmel dil Mehmet Akif Ersoy’un

2 M.Akif Ersoy; Safahat, İnsan Kasidesi s:122

Dilidir. Bu dil İslamiyet'in etkisi altında Türkiye'de gelişmesini sürdürmüş olan Türk medeniyetinin milli dilidir.

Biz, Mehmet Akif Ersoy'un kişiliğini, felsefesi, vatan sevgisi ve İslam birliğini "Safahat" eserlerinde görebilmekteyiz.

Mehmet Akif Ersoy'un manzumelerinde yerel ve milli hayat gerçek kimliğiyle ve bütün kadrosuyla yer almıştır. Gerek şahsın gerekse vaka'ların büyük bir kısmı gerçek hayattan alınmıştır. İlham ve hayale bağlanmayan şair, işleyeceği konuyu önceden gözleme tabi tutar. Bu bakımdan gerçek realisttir. Hatta natüralist tasvir nazmına Akif'le girdi. Bu tasvirler aynı zamanda çok cazip ve renklidir. Akif bu cazibeyi sırf dilinin canlılığı ve samimiyeti ile sağlar.

Akif Fikri şiirlerinde tasvirlerinde olduğu gibi realist değil, tamamıyla şahsıdır. Bu tür şiirlerinde büyük bir telkin ve cazibe kudreti vardır. Akif bazı şiirlerinde his ve hayale yer vermiştir. Fakat o, genel kimliğiyle bir ilham şairi değil, bir becerili şairdir. Bu itibarla şiirlerinde, genellikle sağlam bir kompozisyon fikrinin mevcudiyeti göze çarpar.

Akif'in şiirlerinden başka dini ve edebi makaleleriyle tercüme eserleri, dini-milli hutbeleri ve dostlarına yazdığı mektupları da vardır. Bu nesirlerinin çoğu sırat-ı müstakim daha sonra Sebilü'r-reşad da neşredilmiştir. Edebi makalelerinde sanat ve edebiyat görüşleriyle bazı yabancı edipler hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır. Fakat Mehmet Akif'i ölümsüzleştiren en güzel eseri Safahat isimli şiir kitabıdır.

Kaynakça

Ersoy, Mehmet Akif; **Safahat** 1. ve 2. Kitap. Akpınar yayınevi, İstanbul 1989.

Ertuğrul Düzdağ, **Safahat**, Kültür bakanlığı yayınları, Ankara 1989.

Tansel, Feyziye Abdullah; **Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri**, İstanbul 1945.

Ekiz, Osman Nuri ve Ergül Müslim; **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi**, İstanbul 1988.

Nihad Sami Banarlı; **Resimli Türk Edebiyat Tarihi**, s.1151-1162.

İslam Ansiklopedisi, C.X. Mehmet Akif Ersoy Maddesi.

Türk Ansiklopedisi, C.XV Mili Eğitim Bakanlığı Yayını 1968.

MEHMET AKİF ve HİCİV

Erbay KÜCET*

Mehmet Akif denilince İstiklâl Marşı ve Çanakkale şiiirlerini kaleme almış vakur; bir o kadar da ciddi karakter çizgisini gözümüzün önünde canlandırırken, öte yandan neredeyse tamamı hiciv kokulu ‘*Ressam Haklı*’ gibi şiiri kaleme alan birisini de düşünmeliyiz.

Mizah, hiciv, gülmece, ironi ve istihza; anlam olarak birbirine yakın ve bir arada düşünülen kavramlardır. Türkçe’de istihza, kinaye, nükte, taşlama ve benzeri kelimeler hiciv değil, ironi içindedirler ve bunların edebî sanat olarak tarifleri olduğu gibi halk arasında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Hiciv sözlükte “*Bir kimsenin, bir topluluğun, bir düşünce veya davranışın şiir veya yazı ile güncelleştirilerek kınanması, yerilmesi*” (1) diye açıklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ironi, istihza ve müstehzi kelimelerinin birbirlerine yakın tanımları bulunduğu da göz önüne alınırsa ‘**Mehmet Akif ve Hiciv**’ başlığımızın anlaşılacağı düşüncesindeyim.

Edebiyatımızda Şair Eşref ve Neyzen Tevfik’le birlikte birinci dereceden hicve yönelen şairin az olması ve Divan Edebiyatı’nda Şeyhî, Fuzulî, Surûrî ve Nef’î gibi isimlerin hiciv türünden şiir ve nesir yazmış olmaları onların sadece hiciv tarzından şiirler yazan şairler olduklarını göstermeyeceği gibi Mehmet Akif’ten de hiciv ustası olarak bahsedilmemesi normaldir.

İçinden çıktığı toplumun dertlerini ve meselelerini bir fikir adamı gibi şiirlerinde ele alan, şiirle düşünen, aynı zamanda inandıklarını yaşayan ve sonuna kadar savunan örnek bir aydınımız olan “*Akif, hiçbir şey yazmamış olsaydı da bize yalnız İstiklâl Marşını verseydi, yalnız bu eseri ile kendisini Edebiyat tarihimizde ebedileştirmiş olurdu*”(2) . Yerinde ve güzel nükteler de yapmış olan “*Mehmet Akif, sanatını milletin geleceğine adanmış bir sanatçıdır.*” (3).

Bu açıdan “*Akif, doğrudan mizah şiiri denebilecek şiirler yazmamıştır. Ancak güçlü bir mizah ve yergi kabiliyetine sahiptir. Şiirlerinde ince alaylara, öfkeli yergilere, gerçek hayattan alınma trajikomik anekdotlara zaman zaman yer verir. Özellikle toplumsal aksaklıkları anlatırken düşündüren esprilere başvurur*” (4). Bu nedenle topluma mal olmuş büyük bir şahsiyeti bütün yönleriyle ele almak ve tanıtmak zorundayız.

Duyup düşündüklerini çekinmeden söyleyen, kişisel hiçbir tutku ve menfaate bağlanmadan söylediği ve inandığı gibi yaşamış olan “*Akif geleneği ciddiye alır; fakat onunkisi ‘tenkitçi bir gelenekçilik ‘tir. Akif biliyordu ki, gelenekle ciddi mânâda yüz yüze gelmeyen, onunla hesaplaşmayan ve nihâyet onunla güçlü organik bağlar kurmayan hiçbir teşebbüs arzu edilen başarıyı sağlayamaz*”(5).

Ancak o geleneği tenkit ederken düşmanca bir tavır içinde değildir. Onun yaptığı, bir otokontroldür. İçinde yaşadığı toplumun eksik ya da yanlışlıklarını tenkit eder; düzelmesi için uyarılarda bulunur ve onların sıkıntılarını, dertlerini dert edinir. “*Derdini haykırmak, milletine ses olmak ve halkına yön vermek için şiiri vesile kılan Mehmet Akif, mütevaazı duruşuna karşın, şiiri çığır açıcı özelliklere sahip bir söz ustasıdır. Onun bu yanı da yeterince ele alınmamış, hatta göz ardı edilmeye çalışılmıştır. Onun şairliği gibi fikir adamlığı yönü de yeterince tahlil edilmemiştir*”(6).

Türkçe’imiz, pek çok dil oyunlarına imkân veren zengin bir dil olduğundan edebiyatçılarımız edebî sanatlarla sıklıkla yer vermişlerdir. Sanatçılar dilin imkânlarını kullanarak ve kelimelerin asıl anlamları, yan anlamları, edebî sanatlar ve imgeler ile ifadelerini zengin, tesirli ve kalıcı hale getirirler. Dilin mahallî yanları, halkın

argoları, deyimler ve atasözleri edebî eserde yerini alır. Sanatçıların bazıları tarafından sanat eserinde ifadeyi zenginleştirmek için başvurulan bu yol, Safahat'ta da göze çarpar. Bu yönüyle bakıldığında Akif'in önemli bir yanının mahallî olmasıdır. Safahat'ta halkın değişik kesimlerinden insan manzaralarına rastlamakla bu özelliği görebiliriz.

Çeşitli söz sanatlarını kullanarak şiirinin destansı ve hiciv havasına girmesini sağlayan Mehmet Akif, bu yönüyle anlatımında okuyucuda acıma, öfke, dehşet ve şaşkınlık duygularını uyandırır. Yaşadığı toplumun sorunlarına kayıtsız kalmadan, geniş anlamda sohbet üslubunu tercih eden “Şair içinde yaşadığı cemiyetin manzaralarını fevkalade kuvvetli bir mahalli renkle tasvir etmiştir. İstanbul'un fakir ve orta halli sınıfı bu şiirlerinde maddî ve manevî hayatının bütün akisleri canlı, kuvvetli elle tutulur, gözle görülür. Bir şekilde yaşar, dolaşır, düşünür ağlar”(7). Hangi gaye için olursa olsun şiirlerinin arasına serpiştirdiği fıkralar ve alaycı ifadeler ile sosyal bozuklukları teşhis ederken düzeltilmesi için herkesi göreve davet eder.

Akif'te hiciv türü için gösterilebilecek pek çok örnek vardır. Her kitabında, özellikle manzum hikâyelerde hicve geniş olarak yer verir. Sanatının ilk devresinin ürünü olan küçük günübürlük olayların ağırlık kazandığı manzum hikâyelerinde, dinî, insanî, ailevî sorunlar üzerine eğilen “Mehmet Akif'in şiirlerinde tüm canlılığı ile gerçek insanlar, düşkün insanlar, yokluk ve yoksulluk içinde yaşayan insanlar vardır” (8).

Akif, kendi şiveleriyle konuştuğu insanları şiirine alır. Böylece yer yer mahallilik ifade eden üslubuyla hem rahat bir anlatım imkânı elde etmiş, hem de dilin gelişmesine ve zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu açıdan da Safahat'ı incelediğimizde Akif'in hicviyeye yer verdiğini görmekteyiz. Safahat baştanbaşa toplumumuzun bir çeşit otopsisini ve her çeşit dert ve kusurlarını sergileyen bir eserdir. Akif'in dikkatli gözünden özellikle halkın fikirlerini işgal eden hiçbir şikâyet ve düşünce kaçmış değildir. Ancak Akif, hicvi amaca ulaşmak için bir söyleyiş tarzı olarak benimsemiştir. Onun hicviyelerinde şahıslar yok, şahısların içine düştükleri durumlar ve açmazlıklar vardır. İnsanlar hicvedilirken onların şahsiyetleri ile birlikte toplum içinde düştükleri kötü durumlar hicvin konusu olmuştur. Akif bu yönüyle de diğerlerinden ayrılır.

Akif'in yaşadığı devirde büyük felaketlerin kopması onun idealist ve mücadele adamı olmasında etkili olmuştur. Bu sebeple hicvettiği ve birbirinden kesin olarak ayıramadığımız sosyal, tarihî ve siyasî olaylar; devletin çöküşüyle birlikte, bir milletin ve bir dinin mensuplarının da çöküşünü ve çözülüşünü getirmektedir. “İşte Akif, böyle bir ortamda çözümlenip çöken ve kaybolmak üzere olan bazı temel unsurların ayakta kalabilmesi için sanatını toplumun hizmetine vermiştir. Gördüğü eksiklikleri ve aksaklıkları tenkid ederken hicivden faydalanması, sanatının gayesinden ileri gelmektedir. Gaye hiciv değil, hiciv yoluyla giderilmesi gereken aksaklıklardır. Dinî, ahlâkî ve insanî davranışlar adına; dinin kötüye kullanılmasını, ahlâksızlığı ve insanlığa yakışmayacak davranışları hiciv yoluyla tenkit etmektedir. Akif'in bu kötülükleri tenkit ederken hiddetlenmesi, kızması, hatta kötü sözler söylemesi, gülünç göstermesi, güç durumlarda bırakması, küçük görmesi, alay etmesi, gülünecek yönlerini vermesi; sanat ve edebiyat anlayışının yanında; daha çok hiciv sanatının özelliğinden ileri gelmektedir” (9).

“Köse İmam” şiirinde evini idareden aciz olan İhsan Bey eşinin üzerine tekrar evlenmek ister. Eşi buna razı olmadığı zaman “erkeğin dörde kadar evlenmeye hakkı bulunmaktadır” diyerek kadını döver. Kadının, komşuları olan Köse İmam'a şikâyete gelmesinden sonra olaylar gelişir ve İmamın haber göndermesi ardından İhsan Bey'in yaptıkları şu sözlerle hicvedilir:

.....
—Ne kibarlık bu beyim? Bir davet,
Yetmiyor öyle mi?
—Evet,
Haber aldık... O, fakat sizce büyük bir şey mi?
On kadın dövse yorulmaz, benim İhsan Beyimi
Bilirim ben ne tosundur (10).

İhsan Bey, İmamın bu sözleri karşısında kızar ve “Dövüyorsam kendi karımı dövüyorum” sen ne karışyorsun, dercesine ileri gider. İhsan Bey, bu hareketlerinde yaşadığı 1908 meşrutiyetinden yararlanır ve sık sık dinî konuları hürriyetle açıklamaya çabalar, Akif'in; “İki karı alsam ne çıkar saye-i hürriyette ” dedirtmesi İhsan Bey'in cahilliğine dikkati çekmek içindir. Birden fazla evlenme konusu Akif'in bir başka şiirinde de ortaya çıkar. Ancak bu sefer İhsan Beyin yerine 'aydın' bir tip vardır. Evdeki Rum hizmetçisi 'Eleni' ile evlenmek isteyen yaşını başını almış yaşlı bir paşadan şikâyetçi olan karısının 'Köse İmam'a gelerek konuyu anlatması hicvedilir. Şiirde görüleceği gibi saf olan kadıncağız inanmak istemez bunu üzerine öfkelenen Köse İmam'ı konuşturmaya başlar:

- A kızım dinle beni,
Böyle şeylerde sebep hikmet aranmaz. Çabucak
Savabilmektir iş. Yoksa rezalet çıkacak.
Paşa azmış.
- Acaba üstüme gül koklar mı?
- Onu bilmem, gülü koklar mı kocan, yoklar mı?
Beni söyletme kızım, git de hemen sav karıyı.

Bu örnekte de görüldüğü üzere Akif, bir halk adamı olarak halkın yaşayışıyla çok yakından ilgilenmektedir. Halkın ve köylünün ihmal edildiğine, onların mutlaka aydınlatılarak kültür seviyelerinin yükseltilmesi gerektiğine inanmaktadır. Mehmet Akif, özellikle tasvirlerinde bu anlatıma başvurur, çizdiği manzaralar karşısında şairin duyduğu öfke ve tiksinti okuyucu hisseder ve ona katılır. Konuyla ilgili bir başka örnek ise Seyfi Baba şiiridir; bu şiirde sokağı tasvir ettiğinde bir yandan bizi güldürürken, öte yandan da acı acı düşündürür:

*Sopa sağ elde, kırık camlı fener sol elde;
Boşanan yağmur iliklerde, çamur ta belde.
Hani, çoktan gömülen kaldırımın, hortlayarak,
“Gel !” diyen taşları kurtarmasa, insan batacak.
Saksağanlar gibi sektikçe birinden birine,
Boğuyordum müteveffayı bütün aferine,
Sormayın derdimi, bitmez mi o taşlar, giderek,
Düşti artık bize göllerde pekâlâ pekâlâ yüzmek! (11).*

Burada tasviri yapılan harap bir sokaktır. Zemini taştan olan sokağın vaktiyle tamir edilmemesi yüzünden taşları sökülmiş, çökmüş kalabilenler ise yağmurdan sonra insanları ancak sektirmeye yaramaktadır. Şair burada tamamen hicivle iç içedir. “Boğuyordum müteveffayı bütün aferine.., mısraında hem sokağı yapanlara şükranı gizli, hem de aferin gerçek manasının dışında lanet yerine kullanılmıştır. Çünkü sokağı tamir etmeyenler bu hale getirmiştir.

Mehmet Akif şiirinde “Müstehcene, sövgüye, alaya varan ifadeler normal konuşmaların içinde sırtımayacak bir şekilde eritilir. Akif yeri geldiğinde sözünü sakındırmaz. Safahat’ta, okuyanların ya da dinleyenlerin ilk anda “ şü söz şiire gitmemiş” diyeceği ifadeler bulunabilir. O ifadeleri metnin tamamı içinde düşündüğümüzde anlamı kuvvetlendirmek ve zenginlik kazandırmak gibi bir görevle cümlede yer aldığını görürüz. Sözü sakındırmamak onun bir vasfıdır. Bu durum argolarla şiirine yansır. Şiirde bu tür ifadeler anlatıma tabii ve samimiyet katar. Argonun çağrışım zenginliği, okuyucu veya dinleyici de yeni imgelerin oluşmasına zemin hazırlar. Örnek mısra ve kelimelerle argoların bazılarını verelim:

.....
*Deyivermez mi tabî oğlan tokadı
Herifin yurtılacak ağzına kalkıp yamadı*

Sesin mi yok? Açılır şimdi: Bir imam suyu iç!

*Yanaş
- Selâmün aleyküm
- Otur biraz çakalım... (12).*

Akif’te küçük olaylar problemler halinde ele alınır. Özellikle ikinci meşrutiyetin ilanından sonra, olaylar “hürriyet” e dayandırıldığından kimsenin sesi çıkamaz. Önceki ve sonraki durumları gayet iyi bilen Akif, yer yer karşılaştırmalarla 1908 hareketini anlatır. Mehmet Akif devrin olaylarını ani idraki, keskin zekâsı ve sanatçı gücünün etkisiyle tenkit ederek, olayları gülünç yönleriyle ele alır ve ortaya koyar. Artık şiirlerinde İhsan Bey veya yaşlı paşalar yoktur ama bunların yerine filozof geçinenler, dalkavuklar, yazarlar nutuk atanlar, eli bayraklı koşuşturanlar, şairler ve ne yaptığını bilmezler vardır. Bunlarla birlikte Akif’in üslubu da değişir. Alayın yerini öfke alır. Şair sesini yükselterek;

*Eli bayraklı alaylar yürüyor dört köşeli;
En ağır başlısının bir zili eksik belli,
Ötüyor her taşın üstünde birer dilli düdük,*

*Dinliyor etrafını kaplamış yüzlerce hödük,
Kim ne söylerse, hemen el vurup alkışlanacak...*

- Yaşasın.
- Kim yaşasın?
- Ömrü olan.
- Şak şak şak(13).

Burada hicvedilenler, 1908 meşrutiyetinin getirdikleriyle kendilerini sokaklarda bulan insan yığınlarıdır. Böylesi bir boşluk içine yuvarlanan halk yığınlarını ne söylediğini bilemeyen “*Dilli düdüük*” denilen hatipler, çevrelerinde her şeyi alkışlayan “*hödüükler*” meydana getirir. Toplumunu yoksulluğa iten devletin çöküşünü hızlandırmak için çalışan fırsatçılar ve memleketin çöküşünü sağlayanlara karşı Akif hiddetlenerek;

*“İt yetiştirmek için toprağı gayet mümbit
Bularak, fuhs ekıyor salma gezen bir süürü it”* (14).
diyerek gördüğü eksiklikleri ve aksaklıkları tenkit ederken hicivden yararlanır.

Onda çirkin, beğenmediği görünüşleri karikatürize etme yeteneği de vardır. Nitekim züppe, şık tiplerini Hüseyin Rahmi gibi çok canlı bir şekilde karikatürize eder. Ancak, Akif’in hicvettikleri elbette salt bunlar değildir. Onun düşmanları arasında, küçük çıkarları için her şeyini feda eden hemen herkes vardır. Kişisel olayların yanı sıra sosyal aksaklıkları tüm çıplaklığıyla hicvederek vermesinin nedeni, Akif’in ideal insan oluşundandır. Onun ideali bir devleti, bir milleti de aşmış, İslâmiyetin mensuplarını içine almıştır. Amacına ulaşması için, önce mensubu olduğu devletin kurtulması gerekmektedir: “*M. Akif bugün de içinde bulunduğumuz kültür bunalımı konularına çözüm ararken hala kendisinden yararlanabileceğimiz, adeta aktüel bir düşünürümüzdür*” (15).

Meyhane şiirinde canı sıkılan şair, sokakta başıboş dolaşırken, bir meyhane görür, içine girerek onu tasvir eder. Meyhane ile onun toplumu bozucu gücü arasında daha ilk mısralarda bir ilişki kurarak basık tavanlı, karanlık sefil şekilde ifade eder.

*“İçinde bir masa, yahut civar tabutluktan
Atılma çok ölü görmüş acıklı bir tenesir”*

Daha bu cümleden itibaren ölüm ile içki arasında kurulan bu ilişkilendirme, sosyal hayatın nasıl bozulduğunu gösterir. Bu arada sarhoşların konuşmalarını dinlerken zıtlıkları da ifade eder. Kadının kocasını meyhanede araması ve oraya kadar gitmesi toplumda görülmemiş bir olay olduğundan tezettir. Ama kadını oraya yollayarak sarhoşlarla konuşurması bir toplumsal yaraya parmak basmak veya dikkat çekmek içindir.

“Mahalle Kahvesi ve Meyhane yalnızca kendilerine adlarını veren mekânların şiiri olarak görülmeyeceği gibi; Hasta, Küfe, Hasır ve Seyfi Baba gibi daha pek çok şiirin işlevi, günlük hayatın herhangi bir görüntüsünü anlatmış olmalarıyla da sınırlandırılmaz. Bu şiirlerinde söz konusu mekânlar ve müdavimleri aracılığı ile adeta bir toplumun kanını emip, onu miskinlik ve tembelliğe mahkûm eden anlayış ve yaşama biçimleri eleştirilir. Akif’in şiirinde, eleştiri konusu yapılan her ne varsa bunlar, medenileşmenin önündeki engellerdir”(16).

Mahalle Kahvesi’nde bıyık buran, burun karıştıran, yere balgam tüküren insanları karikatürize ederek, “*Hocanın vurduğu yerde gül biter*” diyen Köse İmam’a, “*Sopanın altında gül değil, kul bile bitmez. Öyle olsa şu karşıdaki yalçın kelle, Kızanlık’taki güllüklerden fark olunmazdı*” cevabını verir. Hazırcevap ve nüktedan Akif, Berlin Hatıraları’nda “*tahta biti*”nden “*hemşerim*” diye bahsederken mizahî ifadeler kullanmaktadır.

Fikirlerini halka ulaştırabilmek için konuşulan Türkçeyi atasözleri, deyimler ve halk tabirleriyle süsleyerek kullanan “*Akif, şahısları ve hareketleri, abes, mihaniki ve değersiz gösteren benzetmelerle de bizi güldürüyor. Hürriyete kavuştuğunu sanan kalabalığın hareketi, tumarhaneyi yıkan delilerin zincirden boşanmasına; köşe başında nutuk söyleyen hatipler dilli düdüğe; nizam ve rabita içinde bulunması gereken şehir Çamlıbel’e benzetiliyor. Bu komik unsurların yanında, şairin hiddetini ağır kelimelerle ortaya döktüğü hiciv unsurları da var. Herkesin şuarsuzca konuşması, kör çibanın neşterle patlamasına, gazetelerin birbirini tutmaz fikirler neşretmesi ayrılık tohumları ekmeye, fuhs yapanların hareketi, itlerin çiftleşmesine benzetiliyor. Bunlardan şairin komikten hicve geçtiğini görüyoruz, bununla beraber, komik unsurlarda da daima hiciv mündemiçtir. Zira burada şairin maksadı güldürmek değil, kötülüğü ortaya koymaktır. Akif’in komiği ve hicvi, ahlaki bir gaye taşır*” (17). Amacı dinî, ahlâkî ve insanî davranışlar adına, dinin kötüye kullanılmasını, ahlâksızlığı ve insanlığa yakışmayacak davranışları hiciv yoluyla tenkit etmek olan Akif’in, görebildiğimiz kadarıyla, özellikle tasvirlerinde hiciv ağırlık kazanmaktadır. Eserlerinde tezatlar hâkimdir ve yerinde ve güzel nüktelerle süslemiştir şiirlerini.

Hayatı ‘ney ve mey’ kelimeleri ile geçen Neyzen Tefvik’e ‘Kör Neyzen’ diyecek kadar yakın arkadaşlık yapan ve ‘kendi olmayanlara’ kızan Akif’in, sinirlendiği şey ‘benzemek’ti. Bir şair olarak ve daha çok halkın sesi bir aydın olarak gönüllerimizdeki yerini alan Mehmet Akif, inandı, doğru bildiklerini savundu, hakikatte sebat etti, taviz vermedi, onun bu yönü üzerinde günümüz aydınları dikkatle durmalıdır.

Kaynakça

- Büyük Türkçe Sözlük, (Hazırlayan: D. Mehmet Doğan), İz Yayıncılık, 11. Baskı İstanbul, 1996, s.490
- Cemil Sena Ongun, Mehmet Akif, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul,1947, s.99
- Dr. Nazım Elmas, “Nasıl Bir Gençlik? Hangi Asım?”, Mehmet Akif, Türkiye’de Modernleşme ve Gençlik, TYB Vakfı Yayını, Ankara, 2007, s.62.
- Mehmet Akif Ersoy- Safahat, (Hazırlayan A.Vahap Akbaş), Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 16–17.
- Mehmet Aydın, “Bugün 27 Aralık” Ayyıldız Gazetesi, 27.12.1999,İstanbul s.10.
- Doç. Dr. Hicabi Kırlangıç, “Sunuş” Mehmet Akif, Türkiye’de Modernleşme ve Gençlik, TYB Vakfı Yayını, Ankara, 2007, s. 7.
- Eşref Edip; Mehmed Akif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı 1938, s.374.
- Prof. Dr. Naci Bostancı, “Mehmet Akif Ersoy’u Bilmek, Anlamak”, Mehmet Akif, Türkiye’de Modernleşme ve Gençlik, TYB Vakfı Yayını, Ankara, 2007, s. 18.
- Abdülkadir Hayber; “Mehmed Akif ve Hiciv”, Türk Edebiyatı Dergisi Mehmet Akif Özel Sayısı Mart 1983 (Sayı: 113) İstanbul, s. 48–50.
- Mehmet Akif Ersoy- Safahat, (Hazırlayan: A.Vahap Akbaş), Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 127.
- Mehmet Akif Ersoy- Safahat, (Hazırlayan: A.Vahap Akbaş), Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 68.
- Dr. Nazım Elmas; Hisli Yürek, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları, Yayın No: 21, Yer, Yıl, ? s.195–198.
- Mehmet Akif Ersoy- Safahat, (Hazırlayan: A.Vahap Akbaş), Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 177.
- Mehmet Akif Ersoy- Safahat, (Hazırlayan: A.Vahap Akbaş), Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 177.
- İ. Erol Kozak, “Bir Sosyal Gözlemci/Sosyal Bilimci Olarak Mehmet Akif”, Mehmet Akif, Türkiye’de Modernleşme ve Gençlik, TYB Vakfı Yayını, Ankara, 2007, s.40.
- Prof. Dr. Ramazan Kaplan, “ Safahat’ta Medeniyet Tasavvuru”, Mehmet Akif, Türkiye’de Modernleşme ve Gençlik, TYB Vakfı Yayını, Ankara, 2007, s. 24.
- Mehmet Kaplan; “Süleymaniye Kürsüsünden” Şiir Tahlilleri, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, s. 174–177.

ASIM'DA EĞİTİM DEĞERLERİ

Erol OGUR*

Giriş

Osmanlı Devletinin son yıllarını yaşadığı 20.yy.ın başında Türk edebiyatının ve Türk fikir dünyasının çok önemli isimlerinden birisi de Mehmet Akif Ersoy'dur. Mehmet Akif Ersoy'un şiirini yapan en önemli unsurun şairin benimsediği fikirler olması, şairin en dikkat çeken yönüdür. Yakın arkadaşı Mithat Cemal Kuntay, Mehmet Akif'in karakterini şekillendiren unsurları "Kur'an'lı ev", "pehlivanlı mahalle" ve "rasathaneli mektep" sözleriyle ifade etmektedir.¹ Akif ilk eğitimini, devrin ilim sahibi zatlarından olan babası İpekli Tahir Efendi'nin evinde almıştır. Akif, eğitiminde babasının rolünü, "Babam Fatih müderrislerinden İpekli Hoca Tahir Efendi merhumdur ki, benim hem babam, hem hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim"² sözleriyle ifade etmiştir. Mülkiye idadisinde okuduğu yıllarda Osman Pehlivan'dan güreş dersi alması ve bizzat güreşmesi, şairin hayatında sporun önemini gösteren bir örnektir. Mülkiyeden sonra gittiği baytar mektebinde çağdaş ilimlerle karşılaşmış ve bunlardan yararlanmıştı. Bu üç unsur, Mehmet Akif Ersoy'un ideolojik ve estetik yönünü oluşturmuştur. *Safahat* incelendiğinde, Akif'in şiirini ve sanatını "İslam ahlakı", "çalışmak", "ilim sahibi olmak" ilkeleri ve doğrudan fayda üzerine kurduğu görülmektedir. Şairin bu özellikleri, sanatının özünü de ifade eden;

*Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek
Sözüm odun gibi olsun hakikat olsun tek*

mısralarında da ortaya çıkmaktadır.

Mehmet Akif Ersoy, *Safahat* adlı eserinde Türk milletinin içinde bulunduğu olumsuz şartları yaratan unsurları tespit ederek bu olumsuz durumlara kendi düşünce ve ideolojisi doğrultusunda çözümler ortaya koymaktadır. Bu sebeple yakın dönem tarihimizi ve milletimizin geçirdiği medeniyet dönüşümünü daha iyi anlayabilmek için Akif'i ve *Safahat*'ı bu gözle okumak ve bilmek gerekmektedir.

Mehmet Akif Ersoy'u yakından tanıyan ve onu eserinde birçok yönüyle tanıtmış olan Mehmet Emin Erişirgil, Mehmet Akif'in herkes tarafından mutlaka öğrenilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Erişirgil, Mehmet Akif'in gerek yaşadığı devirde gerekse daha sonraları her çevre tarafından farklı biçimde algılandığına ve tanındığına dikkat çekmiştir. Akif, İslam adına hurafeleri din gibi algılayanlara göre zındık, gâvur bir baytar; İttihatçılara göre Hürriyet ve İtilafçı; Hürriyet ve İtilafçılara göre İttihatçı; Batı medeniyetinin kanlı yüzünü gördüğü ve ona tükürdüğü için bazı aydınlarca gerici; II. Meşrutiyet'in ilânından sonra sahte hürriyet kahramanlarına göre hürriyete karşı bir zavallı; Millî Mücadele yıllarında Amerikan mandasına şiddetle karşı çıktığı için gerici ve tehlikeli bir adamdır. Akif, tek şiir kitabı olan *Safahat*'ta nasıl bir insan olduğunu, neleri kabul edip neleri reddettiğini ve nasıl bir medeniyet algısına sahip olduğunu açıkça ifade etmektedir. *Safahat*'ın bu bilinçle okunması Akif'in gerçek kişiliğini ve fikirlerini ortaya koyabilecektir.

1 Mithat Cemal, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986, s. 157-166.

2 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1986, s.203.

Safahat, Mehmet Akif'in 1908'den sonra yazdığı şiirlerini toplayan eseridir. Akif, 1908-1910 arasında yazdığı ve *Sırat-ı Müstakim*'de yayınlanan şiirlerini bir araya toplayarak 1911'de *Safahat* adlı ilk şiir kitabını yayınlamıştır. Eser, "Safahat", "Süleymaniye Kürsüsünde", "Hakkın Sesleri", "Fatih Kürsüsünde", "Hatıralar", "Asım" ve "Gölgeler" başlıkları altında yedi kitaptan meydana gelmiştir.

Asım şiiri, Çanakkale Savaşını yapan Türk gençliğinin kahramanlığını ve ona duyulan güveni, I. Dünya Savaşı yıllarında ülkenin ve İstanbul'un içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı anlatmaktadır. Balkan Savaşları ve felâketinden sonra I. Dünya Savaşına girmek Türk milleti ve Osmanlı Devleti için son yıkıcı darbe olmuştur. I. Dünya Savaşında çok büyük kahramanlıklar yaşansa da Türk milleti her gün daha büyük bir yıkıma sürüklenmiştir. Bu olumsuzlukların yanında, saltanat merkezi İstanbul'da halkın sıkıntılarını istismar eden, vurgunculukla birden bire zengin olan memleketin içinde bulunduğu durumun aksine lüks ve sefahat içinde yaşayan insanlar türemiştir.³ İstanbul'da Aksaray ve Fatih gibi mahalleler gençlerini savaşa yollayan aileler hayatlarını sürdürmek için büyük sıkıntılar çekerken diğer taraftan Beyoğlu gibi Batıya açık semtlerde sanki ülkede savaş ve herhangi bir olumsuzluk yokmuş gibi bir sefahat ortamı hâkimdir. Ülkedeki bu sosyal ve ekonomik düşüklükler, sosyal ahlâkı ve insanların namusunu da olumsuz yönde etkilemiştir. Vurgunculuk, karaborsacılık, fuhuş ve boşanma bu sosyo-ekonomik durumun sonuçlarıdır.

Safahat'ta ayrı bir bölüm olarak yer alan ve uzun bir şiir olan "Asım", aslında manzum bir hikâye özelliği taşımaktadır. Şiirdeki karakterler Köse İmam, Hoca (Akif), Asım (Köse İmam'ın oğlu) ve Emin (Akif'in oğlu)'dir. Akif, Köse İmam tipini *Safahat*'ta daha önce de kullanmıştır. Köse İmam, Akif'in ve o dönemde birçok kişinin de tanıdığı Ali Şevki Efendi Hoca'dır. Ali Şevki Efendi'nin evi, II. Abdülhamid zamanında çok değişik çevrelerden insanların buluştukları bir yerdir. Akif'in babası Tahir Efendi'nin öğrencisi olan Ali Şevki Efendi, Akif'in şiiri hakkındaki olumsuz düşüncelerini Akif'in yüzüne karşı söyleyebilmiştir. Akif de bu tok sözlü, mert bir adam oluşu özellikleriyle kendisini takdir etmiş ve ona hürmetini göstermiştir.⁴

Mehmet Akif'in şiirlerinde görülen önemli özelliklerden biri de hicivdir. "Asım" şiirinde de hiciv güçlü bir biçimde yer almaktadır. Akif'te hiciv, sahip olduğu sahip olduğu samimi imana karşı gördüğü ve tespit ettiği ters düşen olay, durum ve şahıslara dönüktür. Bu hicvin tarzı ve dozu ise bireysel öfkeden uzaktır.⁵ Akif, *Safahat*'ın bütününe olduğu gibi, "Asım'da doğruluk, vatanperverlik, ümit, azim, ilim sahibi olma gibi değerleri yüceltmiş; riyakârlık, dalkavukluk, tembellik, zulüm, ahlaksızlık gibi tutum ve davranışları da eleştirmiştir.

Mehmet Akif, Asım'ın neslini ülkeye hâkim olan olumsuzlukları ortadan kaldıracak bir nesil olarak görmüş ve Asım'ın şahsında bu nesli yüceltmıştır. Asım, kendisine atfedilen bütün olumlu özellikleriyle adeta Türk milletinin canlı destanıdır. Türk milleti zamanın bütün olumsuz şartlarında "Asım" Türk milletinin adeta yeniden doğuş hamlesi, Çanakkale'de yenilmeyen milletin ebedî hayat ilânıdır.⁶

Mehmet Akif Ersoy'un "Asım" şiirindeki eğitim değerlerini tespit ederken bunları şu başlıklar altında sınıflandırarak incelemek mümkündür:

1. Sosyal Hayat ve Eleştirisi
2. Eğitim Kurumları ve Çatışma: Mektep-Medrese
3. Çocuk ve Gençlerin Eğitimi

1. Sosyal Hayat ve Eleştirisi

Mehmet Akif Ersoy'un şiirlerinde sosyal hayata ait çok canlı tasvirler ve tespit edilen durumlar hakkında eleştiriler mevcuttur. Sanatında ahlâkî endişeyi daima ön planda tutan Akif, toplumdaki olayları ve durumları sadece tasvir etmekle kalmamış, bunlarla ilgili çözüm yollarını da göstermiştir.

Şiirlerinde ve düşüncelerinde toplumu bir anlayışa taraftar olan Akif, gerçekçidir. Şiirlerinde yansıttığı sosyal olayları yansıtırken de gerçekçilikten ayrılmamış, gerçek ile ideal arasında mükemmel bir denge kurmuştur. "Asım'da toplumla ilgili çizilen tablolar ne kadar gerçekse gençliğe tavsiyeler de o kadar idealle yüklüdür. Eğitimin önemi hakkında olduğu kadar, ilke ve metotları konusunda da fikirler ortaya koyan Akif'in Halkalı Ziraat Mektebinde "Kitabet", Darülfünun'da "Edebiyat" öğretmenliği yapmış olması kendisine bu

3 Birçok romancımız I. Dünya Savaşı yıllarında Taksim ve Şişli semtlerindeki hayatı *Kitab-ı Mukaddes*'te anlatılan ahlaksızlıkları ile ünlü şehirlere benzetirler. Bu romanlara örnek olarak Reşat Nuri Güntekin'in *Gizli El*, Selahattin Enis'in *Zaniyeler*, *Cehennem Yolcuları*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak*, *Sodom ve Gomora*, Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar*, *Mahşer* romanlarında bu çevreler anlatılmaktadır. (Daha fazla bilgi için bak. Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946*, Akçağ Yayınları Ankara, 2002, s. 84-120)

4 *Emin Erişirgil*, *Mehmet Akif: İslamcı Bir Şairin Romanı*, yay. haz. Aykut Kazancıgil-Cem Alpar, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1986, s. 91.

5 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986, s. XXVIII.

6 Mehmet Akif Ersoy, *a.g.e.*, s. XLIII.

imkânları tanımıştır.⁷ “Asım”da sosyal hayatı yansıtan ve eleştiren ilk tablo, aile ve evlilik kurumu ile ilgilidir. Vaka, olayı bizzat yaşayan ve olaya taraf olan Köse İmam tarafından nakledilir. Emekli olup Köse İmam’ın mahallesine yerleşen bir Paşa, bir süre sonra evinde hizmetçilik eden Rum hizmetçi kadın ile evlenmeye karar verir ve karısını boşamaya kalkar. Köse İmam, Paşa’ya evlenmek için izin kâğıdı vermez. Diğer taraftan da, gerek yaşı itibarıyla gerekse iffet ve ahlak bakımından düşük olan bu kadınla evlenmesinin doğru olmayacağını anlatmaya çalışır. Köse İmam’dan alamadığı evlenme iznini başka bir imamdan alan Paşa, karısını ve kızını ihmal ederek malını da evlendiği kadının üzerine yapmaya razı olur. Bu aile faciası ve toplumsal felâket karşısında kayıtsız kalamayan Köse İmam, Hocasade ile birlikte Paşa’nın üzerindeki malın tasarruf yetkisini elinden almak için mahkemeye hitaben bir ilmühaber yazarlar.

Hikâyede öne çıkan düşünce, aile kurumunun kutsallığının korunması gerektiğidir. Çünkü boşanmalar beraberinde birçok insanın felâketini de hazırlamaktadır. Bu durum birey ahlakının olduğu kadar toplum ahlakının da çöküşüne zemin hazırlamaktadır. Köse İmam’ın gösterdiği davranış birkaç bakımdan önemlidir. Sorumluluk sahibi insanlar gördükleri yanlışlıklar ve olumsuz durumlar karşısında sessiz kalmamaları gerekmektedir. Sosyal hayatta birtakım olumsuzlukların önüne geçebilecek gücü olan insanlar bu gücü kullanabilmelidir. Köse İmam, yaptıklarıyla üzerine düşen sorumluluğu her iki açıdan da yerine getirmeye çalışan bir kişilik sergilemektedir.

“Asım”da sosyal hayata ait anlatılan bir diğer vaka da Türk köylüsünün ve köyünün cahillik, fakirlik ve ilgisizlik yüzünden düştüğü trajik durumdur. Bu durumu ve tasvirleri Köse İmam anlatmaktadır. Köylünün ve köyün hali, I. Dünya Savaşı yıllarının sosyal ve ekonomik yönden yarattığı yıkımı bütün çıplaklığıyla göstermektedir. Görünen tablo o kadar trajiktir ki bu durum Köse İmam’ı adeta yaşamaktan bezdirir ve bu manzaraları görmeyip ölmeyi daha üstün tutan bir tavır almaya sürükler.

Anadolu’nun insana gurbette olduğu hissini veren manzarası hayret vericidir.⁸ Memleketin taş ve toprağında kan izleri görülmekte, deniz bile mosmor olup kan kusan bir insana benzemektedir. Akif, memleketin bu halini son demlerini yaşayan bir insana benzeterek anlatmaktadır. Akif, Anadolu’daki ıssızlık, vıranlık ve boşluk karşısında Ertuğrul Gazi, Osman Gazi, Orhan Gazi, Yavuz Selim, Yıldırım Beyazıt gibi Osmanlı padişahlarını ve o devrin fetih havasını hatırlayarak duyduğu acıyı gidermeye çalışır.

Hocasade, bir düğün ziyareti münasebetiyle gittiği bir köyü, köyde gördüğü insanları ve tabiatı tasvir eden bir hikâye anlatmıştır. Akif’in anlattığı köy manzarası, Köse İmam’ın dikkat çektiği ve yeise düştüğü unsurları içermektedir. Hikâyede tabiat ve coğrafyanın bakımsız, verimsiz hali ile insanların görünüşleri birbiriyle özdeşleşmektedir. Köylünün hastalıklı, zayıf, yaşama azmini yitirmiş hali Akif’in fikirlerini sarsmaya yetmektedir:

*Sıtmadan boynu bükülmüş de o dimdik Türk’ün,
Düşünüp durmada öksüz gibi küskün küskün.
Gövde teşrihlere dönmüş, bacaklar değnek,
Daha yaş yirmi iken eller, ayaklar titrek.
Öyle seksenlik adamlar aramak pek yanlış;
Kırk onun ömrüne son merhale olmuş kalmış.
Değişik sanki arslan gibi ırkın torunu!
Bense İslam’ın o gürbüz, civan unsurunu.
Kocamaz derdim, asırlarca sorulsaydı eğer!
Ne çabuk elden ayaktan düşecekmiş meğer!...⁹*

Mehmet Akif, köyün ve köylünün içler acısı halini, sefaletini çok canlı tablolar halinde anlattıktan sonra, köyü ve köylünün eski günlerini de hatırlar. Bu mutlu günlerin anlatımı, insanlara sadece olumsuzlukları gösterip onları ümitsizliğe sevk etmeyerek olması gerekenleri de kendilerine gösterebilmek içindir. Çünkü Akif, hayatında ümitsizliğe, yese düşerek hayata karşı kayıtsız kalınmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Şair, anlattığı bölümde ümitsizliğin yerine ümidi hâkim kılmış, böylece okuyucuya nasıl bir köy ve köylü, yani toplum modeli hedeflediğin göstermiştir. Bu köyde tarlalar bereketli, hayvanlar sayıca fazla ve sağlıklı, çocuklar gülbüzdür. İnsanlar küçük büyük demeden gündüzleri çalışmaktadır. Akif, akşam olunca insanların ezan sesiyle cemaat oluşturup namaza durduklarını, bu durumun çok sağlam bir toplum yapısı oluşturduğunu anlatmaktadır:

7 Ali Özer, “Mehmet Akif’in Eğitim Görüşleri”, *Ölümünün 50. Yılında Akif*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1986, s.178-179.

8 Anadolu ve Anadolu insanının bu hali Mehmet Emin Yurdakul’un “Anadolu” ve Faruk Nafiz Çamlıbel’in “Han Duvarları” şiirlerinde de geniş biçimde anlatılmaktadır.

9 Mehmet Akif Ersoy, *a.g.e.*, s. 380-381.

*Gündüzün kimse görünmez; kadın erkek çalışır;
Varsa meydanda gezen tostopaç oğlanlardır.
Akşam olmaz mı, fakat toplar ahaliyi ezan,
Son cemaat yeri hatta, adam almaz bazan,
Güneş âfâka henüz arz-ı ved etmişken,
Yükselir Kabe'ye doğrulmuş alınlar yerden.
Önce bir dalgalanır, sonra eder hepsi karar;
Örülür enli omuzlarla birer canlı hisar.
Bu yaman safların âhengi hakikat müthiş:
Sanki yalçın kayalar yan yana perçinlenmiş,
Öyle bir cephe kesilmiş ki: müselsel iman;
Hangi imana dokunsan taşacak itminan.
Ah o yekparelik eyyâmı hayal oldu bugün;
Milletin halini gör, sonra da mâziyi düşün.¹⁰*

Sosyal hayattaki değişimler iyi anlaşılması, gelecekte yaşanacak muhtemel durumlar için insanlara bir anlayış ve sezme kabiliyeti kazandıracaktır. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra ortaya çıkan olumsuz tipler, Akif tarafından da tespit edilmiş ve eleştirilmiştir. "Asım" şiirinde, her devirde iktidarın yandaşı olan ve iktidarın nimetlerinden faydalanmayı hayat anlayışı olarak benimseyen tiplerin eleştirisi de vardır. İlimi yeterli olmadığı halde bilgiçlik taslayan ve bu hallerini çevresine kabul ettirip saltanatlarını sürdüren sözde filozoflar da olumsuz yönleriyle tasvir edilmektedir.

Mehmet Akif'in sosyal hayatta görüp eleştirdiği davranışlardan birisi de ikiyüzlülüktür. Bu davranış tarzı, toplumsal hayatın düzeninin bozulmasını ve ahlaki değerlerin çürütmesini hızlandırmaktadır. Akif, yaşadığı devirdeki her türlü fenalığı ve edepsizliği karakter olarak kazanmış kimselerin arasında yaşamanın ve temiz kalmanın zorluğunun da farkındadır. Dalkavuk insanlar her gelen yöneticinin kişiliğine göre davrandıklarından bu tipler hayatta her zaman egemenliklerini sürdürmektedirler. Dalkavuklar, saltanat ve güç kimde ise menfaatleri için derhal o kişinin düşünce ve hayat tarzına uyum göstermektedirler:

*Sofusun farz edelim, şimdi de boy boy tesbih...
Dalkavuklar bütün insan kesilir, lâ-teşbih!
Taylasan, cüppe, kavuk, hurka, hep esbâb-ı riyâ,
Dış yüzünden Ömer'in devri, muhitin gûyâ.
.....
Çünkü madem yürüyen sade senin saltanatın,
Şimdilik heykeli sensin tapılan menfaatin.
Kanma, hey kukla kıyafetli adam, hey sersem!
Herifin ağzı "samed", midesi yüzlerce "sanem"¹¹
Sen de bir tekmede buldun mu, nihayet, yerini,
Ne kılıktaysa gelen, hepsi hüviyetlerini,
Aynı mâhiyete aktarma ederler çabucak.
Sana her gün sekiz on kerre söverler mutlak.¹²*

"Asım"da Akif'in eleştirdiği anlayışlardan birisi de bedbinlik ve ümitsizliktir. Ülke batmaya doğru gitmekteyken bile millet bedbindir ve millete ümit aşılammamaktadır. Akif'e göre, hayatta yaşamaktan pişmanlık duyarak yaşayabilmenin imkânı yoktur. Oysa ülkemizde daha çocukluk ve okul yıllarında çocukların karşısına korkular dikilmektedir:

*Bana dünyaya çıkarken "batacağsın!" dediler....
Çıkmadan batmayı öğren, ne kadar saçma hüner!
Ye'si ezber bilirim, azmi yüzünden tanumam;
Okutan böyle okutmuştu, beğendin mi, İmam?¹³*

Akif'e göre bedbinlik ve ümitsizliğin sebebi mazide olup bu durum İslam'ın yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Oysa İslam dini azim ve sebat dini, hayat dinidir. Yapılması gereken silkinmek ve uzun, yorucu bir çalışmaya atılmaktır. Önce insanların kalbinde ümit ateşini çakmalı, sonra da insanları çalışmaya,

10 Mehmet Akif Ersoy, *a.g.e.*, s. 383-384.

11 Samed: Allahın sıfatlarından; Sanem: Put.

12 Mehmet Akif Ersoy, *a.g.e.*, s. 421.

13 Mehmet Akif Ersoy, *a.g.e.*, s. 408.

uğraşmaya sevk etmelidir. İnsanlar konuşmak, şikâyet etmek yerine ter dökmeli, bir gaye belirleyerek onun için mücadele etmelidir. Halkı aydınlatmalı, bilgilendirmeli, onlara bilimin, tekniğin imkânları sunulmalı, daha iyi şartlarda üretim yapmaları için kendilerine her türlü imkân verilmelidir. Bunun için de devletin öncelikle sorumluluğu ele alması gerekir. Halkın eğitilmesini sağlayacak yatırımlara hız verilmeli, bunlara harcanan para ve emek bir savurganlık olarak değerlendirilmemelidir. Tabiat da binlerce tohumu yeryüzüne dökmekte, böylelikle tabiattaki yaşam bütün canlılığıyla devam edebilmektedir. Bu sebeple tabiattan ders almak gerekmektedir:

*Diyor ki: gayeniz uğrunda bezledin emeği;
Düşünmeyin hele hiçbir zaman esirgemeyi.
Şu var ki; savrulan efkârı toplayıp okuyan,
Velev pek az kişi olsun zuhur edecek mutlak,
Bizim de gayemiz ancak o nesli kurtarmak.¹⁴*

2. Eğitim Kurumları ve Çatışma: Mektep-Medrese

Çocukları ve gençleri eğitim yoluyla günün ihtiyaçlarına uygun biçimde yetiştirmeyi öncelikli gören Mehmet Akif, ülkedeki insan yetiştiren kurumları da değerlendirmiştir. Mehmet Akif Ersoy'un "Asım"da üzerinde durduğu önemli meselelerden birisi de Tanzimat'tan sonra açılan okullar ve mevcut eğitim kurumları olan mahalle mektepleri ile medreselerin yarattığı ikiliktir.

"Asım"da, Köse İmam, geleneksel eğitim sistemini ve medreseyi savunanların, Hocasade (Akif) ise çağdaş eğitim anlayışını ve medrese karşıtlarının temsilcisidir. Akif, Köse İmam ve onun gibi düşünenleri artık geçerliğini yitirmiş bir eğitim anlayışını devam ettirmek istedikleri için eleştirmektedir. Köse İmam da medreselerin çağın şartlarına göre ıslah edilmesinin gerekli olduğuna inanmaktadır. Ancak Köse İmam'a göre, medreseler memleketin ihtiyacı olan imam, müftü, hoca, hukuk adamı gibi insanları yetiştirmektedir. Buna karşılık ülkede açılan Batı tarzındaki yüksekokullar ise ülkenin ve milletin ihtiyacı olan insanları yetiştirmekten uzaktırlar. Mekteb-i Âli olarak açılan okullara çok büyük kaynaklar aktarılmaktadır. Tıp, mühendislik, askerlik gibi alanlarda uzmana ihtiyaç duyulduğunda yine yabancılara başvurulmaktadır. Bu durum, ülkedeki eğitim sisteminin zafıdır. Mehmet Akif, ülkede açılan Batı tarzındaki eğitim kurumlarının çoğunlukla boş, bilgisiz, hayattan kopuk, asalak tipler yetiştirdiğini Köse İmam'ın ağzından söyletmektedir:

*İşimiz düştü mü tersaneye yahut denize,
Mutlaka, âdetimizdir, koşarsız İngiliz'e.
Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir.
Meselâ bütçe hesabını yoktur çıkarana...
Hadi mâliyeye gelsin bakalım Mösyö Loran.¹⁵*

Mehmet Akif, medreselerin mevcut haliyle hayata yönelik sorumluluklarını yerine getirmesine karşılık çağın gerektirdiği bilgiyi üretilmediğine ve insanı yetiştiremediğine inanmaktadır. Akif'e göre, medreselerden çok asıl ve öncelikle ıslaha ihtiyaç duyulan ise ilkede yeni kurulan yüksek okullardır. Akif, medresenin önemini ve halkın hayatındaki yerinin farkındadır. Ona göre, o devirde halkı aydınlabilen kurumlar medreselerdir. Aydın tabakanın insan bile saymadığı halka, köye, köylüye inen, ulaşan da ancak medreselerdir. Buna rağmen medreselerin kötülenmesi ve hor görülmesi halkın eğitiminde büyük bir yara açmıştır. Ülkede eğitim alanında yaratılan mektep-medrese ikiliği bir taraftan da insanlardaki azmi köreltmektedir:

*Sonra, biçare medâris o kadar sahipsiz,
O kadar baştan atılmış da o haliyle yine,
Düşüyor, kalkıyor amma gidiyor hizmetine.
Halkın irşadı mıdır maksad-ı te'sisi? Tamam:
Şehre müftî veriyor, minbere, mihraba imam.
Hutabânız oradandır, oradan vâiziniz;
Oradandır hocanız, kayyiminiz, hâfızınız.
Adli tevzî edecek hâkime fikh öğretene o;
Hele köy köy dolaşıp köylüyü insan eden o.¹⁶*

14 Mehmet Akif Ersoy, a.g.e., s. 413.

15 Mehmet Akif Ersoy, a.g.e., s. 393.

16 Mehmet Akif Ersoy, a.g.e., s. 392.

Ülkede mektep ve medresenin gerekliliğini vurgulayan Akif, eğitim kurumlarının öncelikle cehaleti ortadan kaldırması sonra da insanlara zanaat öğretmesi gerektiğini işaret etmektedir. Çünkü gerçek ilim, hayatta insana mutlaka faydalı olmalıdır. Ancak ne mektepler ne de medreseler bunu gerçekleştirebilecek durumdadır. Akif, devrinde medreseyi yıkıp yerine mektep inşa edilmesi doğru bulmaz. Öncelikle yapılması gereken medreselerin ıslah edilmesidir. Çünkü hazırı yıkmak çok kolay, yenisini yapmak ise çok zordur:

*Yıkmak insanlara yapmak gibi kıymet mi verir?
Onu en çulpa herifler de, emin ol, becerir.
Sade sen gösteriver “işte budur kubbe!” diye;
İki ırgatla iner şimdi Süleymaniye.
Ama gel kaldıralım dendi mi, heyhat, o zaman,
Bir Süleyman daha lâzım yeniden, bir de Sinan.¹⁷*

Akif, medreselerin yetiştirdiği insan tipinin özellikleri üzerinde de ısrarla durmaktadır. Ona göre burarlardan yetişenler idealist ve fedakâr değildir. Bu sebeple hem mektepler hem de medreseler çağın gerektirdiği insan tipini yetiştirmekten uzaktır. Ülkede açılan yeni okulların yetersizliği ortadayken medreselerin de ihmal edilip kapatılması tam bir felâkettir. Bu anlayış bir mirasyedi anlayışı ve çılgınlıktır. Akif, inkılâp devirlerinin temel özelliğinin yıkmak olduğuna dikkat çeker. Ancak uzun yılların sonucunda oluşan ve kökleşen kurumları yıkmak çok kolay olduğu halde, bu tür kurumları ihya etmek neredeyse imkânsızdır. Mehmet Akif, bu tespitlerden yola çıkarak medreselerin kaldırılmasını değil ıslah edilmesini teklif etmektedir.

Mehmet Akif’e göre, medreselerde çağın gerektirdiği ilimlerin okutulmaması büyük bir eksikliklerdir. Oysa Akif, müspet ilimin millet hayatında ne kadar önemli ve gerekli olduğunu sürekli vurgulamaktadır. Türk milletinin çağdaş dünyayı yakalayabilmesi için yapması gereken, ilhamını Kur’an’dan almak ve asrın idrakine İslam’ı söyletmektir. Bu, ancak ilim ile mümkün olabilecektir. Çünkü İslam, insanlık ve hayat dinidir. Genç nesiller fedakârlık, azim, hürriyetperverlik gibi asil duygularla donatılırken kendilerine bir taraftan da sağlam İslam inancı kazandırılmalıdır. Çünkü İslam’a göre kurtuluş, insanlara “hakiki bir iman”, “salah”, “hak” ve “sebat” gibi değerlerin kazandırılmasıyla mümkün olacaktır.

3. Çocuk ve Gençlerin Eğitimi

Mehmet Akif Ersoy’un “Asım” şiirinde, değişik konuların gündeme getirilerek aslında Asım’ın şahsında yetiştirilecek Türk gençliğinin özellikleri belirlenmektedir. Mehmet Akif, çocuk eğitiminde dayağa kesinlikle karşıdır. Kendisi de bu durumdan mustarip olan şair¹⁸ halk arasında yaygın olan ve çocuğun dayak ile eğitileceğini ifade eden “Hocanın vurduğu yerde gül biter.” şeklindeki anlayışa karşı çıkmaktadır:

*-Hele dur tek milleyeyim...
-Tekmille!
Zaten eksik bir o kalmıştı: hudâyî sille...
-Sanki dövsem ne yaparsın? Hocayız biz, döveriz...
Gül biter aşk ile vurduk mu...
-İnandım, câiz...
-Pek cılız çıktı bu “câiz”, demek iman yok?
-Dayak “amentü”ye girdiyse, benim karnum tok,
Gül değil, kul bile bitmez sopa altında!
-Hele!
-Öyle olsaydı, şu karşıdaki yalçın kelle,
Fark olunmazdı Kızanlık’taki¹⁹ güllüklerden!²⁰*

Akif, Köse İmam’ın ağızından çocukların ve gençlerin mutlaka bir meslek sahibi olmalarını tavsiye etmektedir. Bunun yanında, çocuklar ve gençler, ilim ve meslek yönünden hocalarını ve babalarını geçmelidir. Bu, ancak ilim sahibi olmak ve onun uğrunda mücadele vermek ile mümkün olacaktır. Aksi halde yetiştirilecek nesillerin birer züppe olması tehlikesi vardır:

17 Mehmet Akif Ersoy, *a.g.e.*, s. 398.

18 Mehmet Akif’in babası Tahir Efendi asabi bir insandır. Kendi üzerine aldığı oğlunun eğitiminde dayağa başvurmuştur. Bu dayaklar Akif’in ruhunda derin yara açmış ve bunu hiç unutmamıştır. Akif’in, sohbetlerinde ve yazılarında bunun derin izleri vardır. Şair bu sebeple eğitimde “intizam içinde serbest” şeklinde bir ilke benimsemiştir. (Sadettin Yıldız, *20. Yüzyıl Türk Şiirinde Beş Şair*, Saka yayınları, İstanbul, 2005, s. 86.)

19 Kızanlık: Gül bahçeleri ve gülyağlarıyla meşhur bir şehrimiz. Şimdi Bulgaristan hudutları içinde. (Yazarın dipnotu.)

20 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 365.

-Hem benzemedin merhuma;
-Hem neden benzemedin, dersin, efendim, sorma,
O ne hiddet, o ne şiddet! Çalışıp benzesene!
İlme vakfettiği dirsek babanın: elli sene.

.....
Sen dua et babadan topladığın mirasa,
Hep onun himmetidir üç satır ilmin varsa.
-Üç satır, hem de, İlâhî, ne tükenmez irfan!
-Keşke baytarlık edeydim...

-Yine et mümkünse.

-Yapmam.

-Belki yapardın be...

-Unuttum be Köse.

-Keşke zihninde kalaymış, ne kadar lazımmış;
Beni dinler misin evlâd? Yine kabilse çalış;
Çünkü bir tecrübe etsen senin aklın da yatar,
Bize insan hekiminden daha lâzım baytar.²¹

Akif, Köse İmam'la mektep-medrese arasındaki tartışmanın yanında, yeni açılan mekteplerin öneminin de farkındadır. Akif, her ne pahasına olursa olsun çocukların ve gençlerin mutlaka eğitim görmelerini istemektedir. Bu sebeple okul ve öğretmen onun için çok önemlidir. Akif için okula ve öğretmene karşı olmak affedilemez. Şair, "Asım" şiirinde Konya'nın köylerinden birinde başından geçen bir olayı hikâye ederken, eğitim, okul ve öğretmen meselesini işlemektedir. Akif, uğradığı bir nahiyenin ayanının mektebin öğretmenini kovduğunu öğrenince öfkelenir. Yatsıdan sonraki vaazında ilmin, öğretmenin önemini köylünün yaptığı işin yanlış olduğunu anlatır.²² Ancak köylünün öğretmeni kovmasında kendilerince haklı sebepleri vardır. Mestanlı Dayı, başlarından geçenleri Akif'e bütün ayrıntısıyla anlatır. Köylü dışından tırnağından artırarak kendi okulu- nu yapmış, gönderilecek öğretmenin ücretini de karşılamaya razı olmuştur. Bu fedakârlıklarına rağmen, köye gönderilen öğretmen köylü ile uyuşamamış, halkın değerlerini dikkate almamış, Akif'in de eleştirdiği züppe tiplerdendir. Mestanlı Dayı'nın tasvir ettiği öğretmen, ülkedeki Batı tarzında eğitim veren okullardan yetişmiş, Batılılaşmayı şekilde zanneden, asalak, kendi değerlerine yabancılaşmış bir tiptir. Mestanlı Dayı, köye gelen yabancı su mühendislerinin kendilerine çok samimi davrandıklarını ve kutsal değerlerine hürmet ettiklerini söyleyerek, aydınlardan beklentilerinin tatlı söz güler yüz olduğunu ifade eder:

*Su mühendisleri gelmişti... Herifler gâvur a,
Neme lâzım bizi incitmediler zerre kadar;
İnan oğlum, daha insaflı imiş çorbacılar!
Tatlı yüz, bal gibi söz... Başka ne ister köylü?
Adam aldatmayı âlâ biliyor kahbe dölü!
Ne içen vardı, ne seccadeye çizmeyle basan;
Ne deyim dinleri bâtulsa, herifler insan.
Hiç ayık gezdiği olmaz ya bizim farmasonun...
İçki yüzler suyu, ahlâkını bir bilsen onun!
Şimdi ister beni sen haklı gör ister haksız,
Öyle devlet gibi, nimet gibi laflar bana vız!*

21 Mehmet Akif Ersoy, a.g.e., s. 370.

22 Mehmet Akif Ersoy eğitim ve öğretmen meselesine "Asım" dışındaki şiirlerinde de değinmektedir. Akif, devrinde Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin ortaya koyduğu "Tuba Ağacı Nazariyesi" olarak adlandırılan ve eğitimde önceliğin ilköğretime değil de yüksek öğretime verilmesi gerektiği anlayışına da karşıdır. Akif bu tutumuyla, devrin ileri gelen eğitimcilerinden Satı Bey'in eğitimle ilgili düşüncelerini paylaşmaktadır. (Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Kafadar, Osman – Öztürk, Faruk, *Eğitim ve Toplumsal Sorunlar Üzerine Konferanslar M. Satı Bey*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.) *Safahat*'in "Fatih Kürsüsünde" başlıklı bölümünde bu meseleyi şu şekilde ifade etmektedir:

*Demek ki; atmalıyız ilme doğru ilk adımı.
Mahalle mektebidir, işte en birinci adım;
Fakat bu hatveyi ilkin tasarlamak lâzım
Muallim ordusu derken, çekirge orduları
Çıkarsa ortaya, artık hesap edin zararı!
"Muallimim" diyen olmak gerekir imanlı,
Edebli, sonra liyakatlı, sonra vicdanlı.*

Bu dördü olmadan olmaz: vazife, çünkü büyük.(Mehmet Akif Ersoy, Safahat, s. 281.)

*İlmi yuttursa hayır yok bu musibetlerden...
Bırakın oğlumu, câhilliğe razıyım ben.*²³

Mehmet Akif, çocuklara ve gençlere kişilik olarak kazandırılacak özellikleri de belirlemektedir. II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamında nutuklar atarak adeta afyon yutmuş gibi davranarak insanların en kaba hallerini ortaya dökmelerine karşı çıkmıştır. O, mektep ve medreselerden yetişecek nesillerin karakter bakımından hangi nitelikleri taşıması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır:

*Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem;
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.
Biri ecdadıma saldırdı mı,hatta boğarım!...
-Boğamazsın ki!
-Hiç olmazsa yanımdan kovarım.
Üç buçuk soysuzun ardından zağarlık yapamam;
Hele hak namına haksızlığa ölse tapamam.
Doğduğumdan beridir, aşığım istiklâle;
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle!
Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum
Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum!
Kanayan bir yara gördüm mü yanar ta ciğerim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim!
Adam aldırmada geç git, diyemem aldırırım.
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım!
Zalimin hasmıyım amma severim mazlumunu...
İrticân şu sizin lehçede manası bu mu?²⁴*

Zulme karşı olmak, mazlumları korumak ve gözetmek, milletin geçmişine saygılı olmak, istiklâle düşkün olmak ve onu hiçbir şeye değişmemek, hakkını hukukunu korumak için gerekirse hayatını bile tehlikeye atacak cesaret ve kararlılığa sahip olmak gibi özellikler, Akif'in genç nesilde görmeyi arzuladığı kişilik özellikleridir. Ayrıca kişi öncelikle ilmi kazanmak için çalışmalı ve kazandığı ilmi hayatına yansıtmalıdır. Çünkü insan ilmi kazanıp hayatına uygularsa kendi kişiliğini de oluşturup sağlamlaştırarak ve kendisini çevresine kabul ettirebilecektir. Asım'da bu konuda açık öğütler vardır:

*Nasihatum sana: "herz'eyle iştigali bırak!
Adamlığın yolu nerdense, bul da girmeye bak!
Adam mısın: ebediyen cihanda hürsün, gez;
Yular takıp seni bir kimsecik sürükleyemez."²⁵*

Mehmet Akif, zorunlu saydığı çocukların ve gençlerin eğitiminde bazı eğitim ilkelerine vurgu yapar. Çocuklar, çağın gerektirdiği şartlara göre eğitilmelidir. Hz. Ali'nin dediği gibi, çocuklara bizim çağımızın eğitim ilkelerini kabul etmeye çalışmamak gerekir. Çünkü onlar bizim yaşamakta olduğumuzdan farklı bir zaman için yaratılmışlardır. Bu sebeple, Akif'e göre çocuklara kendi çağımızın eğitim değerlerini kabul ettirmeye çalışmak, bir tür cinayet işlemeye benzer.²⁶ Yetiştirilecek nesiller, kendi yaşayacakları devirlerin özelliklerine ve ihtiyaçlarına uygun yetiştirilerek onların "yaşayacakları zamanın insanı" olarak eğitilmeleri gerekmektedir.

Mehmet Akif, yaşadığı son derece olumsuz şartlardan ülkeyi ve milleti Asım'ın neslinin kurtaracağına olan inancı tamdır. Bu nesil, bu cesaret ve yüksek yaratılışı I. Dünya Savaşında çeşitli cephelerde ve en son Çanakkale'de mükemmel biçimde göstermiştir. Buna rağmen Köse İmam, oğlu Asım'ın son zamanlardaki davranışlarından memnun değildir. Çünkü Asım, yaşadığı çevrede gördüğü haksızlık ve ahlaksızlıkları tek başına ve kaba kuvvetle çözmeye çalışmaktadır. Yapı itibarıyla da son derece güçlü kuvvetli ve gözü pek bir genç olan Asım, bu gücünü uluorta kullanmaktan sakınmamaktadır. Akif, son derece idealist ve güçlü kuvvetli bir tip olarak çizdiği Asım'ı, Türk gençliğinin somutlaşmış bir örneği olarak okuyucunun karşısına çıkarmaktadır.

Köse İmam, oğlu Asım'daki pervasızlık ve gördüğü haksızlıkları kaba kuvvet başvurarak çözmeye kalkmasından rahatsızdır. Akif de paylaştığı bu rahatsızlıkları Köse İmam'ın ağızından nakletmektedir. Çünkü hak-

²³ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 397.

²⁴ Mehmet Akif Ersoy, *a.g.e.*, s. 400.

²⁵ Mehmet Akif Ersoy, *a.g.e.*, s. 403.

²⁶ Abdülkerim Abdulkadiroğlu-Nuran Abdulkadiroğlu, *Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.44.

sızlık ve adaletsizlikleri bir kişinin kaba kuvvetle çözmesi mümkün değildir. Köse İmam, bu davranışın aklı ortadan kaldıracığını, kanunların hükmü ve adaletinin söz konusu olamayacağını söyleyerek oğlunu uyarmaya ve düşündürmeye çalışır. İnsanların her biri gördüğü haksızlıkları tek başına kaba kuvvetle çözmeye kalkışarlarsa birlik ve beraberlik ile devletin otoritesi de ortadan kalkacaktır.

Köse İmam, oğlu Asım'ın ülkedeki kötülüklerin sorumlusu olarak gördüğü Babıali'yi basma teşebbüsüne engel olamayacağını anlayınca Akif'ten yardım ister. Akif, Asım'la konuşur ve ona ülkesi için yapacağı daha hayırlı ve faydalı bir hedef gösterir. Asım ve arkadaşları, yarım bıraktıkları eğitimlerini tamamlamaları için Avrupa'ya, Berlin'e gideceklerdir.²⁷ Asım ve arkadaşları ülkenin kurtulması ve medeni âlemde hak ettiği yere ulaşabilmesi için "ilm"i ve "fazilet"i kazanmalıdırlar. Oysa Şarkta ne ilim vardır ne de gerçek fazilet vardır. Ülkenin içinde bulunduğu olumsuz durum Asım ve arkadaşlarını ümitsizliğe de düşürmemeli, yıldırmmalıdır. Çünkü Türk milletinin fazilet kaynağının beslendiği "din-i mübin" gibi kutsal bir kaynak vardır. Asım ve arkadaşları memleketin faydasına olacak müspet ilmi kazanacaklardır.²⁸ Çünkü gerçek ilim Batıdadır ve ülkemiz Batının kültür ve fen kuvvetinden mahrumdur:

*Bu cihetten, hani, hiç yılmasın oğlum, gözünüz;
Sade Garb'ın, yalnız ilmüne dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin!
Fen diyârında sızan nâ-mütenâhi pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nâfi suları,
Aynı menbâları ihya için burada,
Kafamız işlesin, oğlum, kanal olsun arada.²⁹*

Akif'e göre milletlerin yükselebilmesi için "marifet: bilgi" ve "fazilet: ahlak"ta ihtiyaç vardır. Bunlardan birisi eksik olursa yükselmek mümkün değildir. Önceki asırlarda bu ikisi de millette var olduğundan Türk milleti büyük bir medeniyet kurabilmiştir. Öyleyse kendi ahlak anlayışımızı yenileyerek ilmi ve tekniği de Batıdan alarak yine eskiden olduğu gibi yüksek bir medeniyet kurabilmek mümkündür.

Sonuç

Safahat bir bütün olarak dikkate alındığında, eserin eğitici niteliğinin ağır bastığı anlaşılmaktadır. Akif, eğitimin teorik ve pratik boyuları ile ilgili durumlar tespit edip bunlara ait çözüm yolları da göstermiştir. Okuyucunun şiiirinde edebî sanatlar ve süslü söyleyişler bulamayacağını ifade eden Akif, yazdıklarının ise ancak aczinin gözyaşları olduğunu ifade etmektedir. Osmanlının yıkılışını bizzat yaşayan şair, bu acıklı devrenin hastalıklarını ve acısını dile getirmiştir.

Sadece durum tespiti yapmakla yetinmeyen Akif, her alanda görülen aksaklık ve yanlışlar hakkında benimsediği ideoloji çerçevesinde çözüm yolları da göstermiştir. İslam'ı memleket içindeki insanları birleştirici bir unsur olarak görerek yeniden dirilişin de ancak İslam'ı ilk zamanlarında yaşanan şekliyle, hurafelerden uzak biçimde yaşayarak gerçekleştirebileceğini işaret etmiştir. Daha da önemlisi İslam ile ilim kavramlarını birbirini bütünleyen iki unsur olarak ele almış, böylece Türk milletinin gerçek anlamda ve doğru bir şekilde yükselebileceğine inanmıştır.

Safahat'ta dürüstlük, cömertlik, ilim sahibi olmak, çalışmak, azim, ümit gibi kavramların en fazla yer alması, Mehmet Akif'in birey ve toplumun eğitilmesine verdiği öneme işaret etmektedir. Milletın kalkınması için çocukların eğitimini şart olarak gören Akif, Çocuğun büyüklerin yaşadığı döneme göre değil çocukların yaşayacağı zamana uygun olarak eğitilmesini ifade etmiştir. Bu eğitim anlayışı, çocuğun eğitiminde bugün için de çok doğru olan tespittir. Türklüğü kurtaracak ve yarınları kuracak Türk gençliğini ise "Asım" şiiirinde somutlaştırmış ve ideal Türk gencinin taşıması gereken nitelikleri ortaya koymuştur.

27 Akif'in Batıda gösterdiği hedef, kendisinin daha önceden gidip gördüğü, gözlem ve tespitlerde bulunduğu Berlin'dir. Akif, böylece, Batı medeniyetini bir ülke ve şehir boyutunda somutlaştıran gençlere ilim öğrenmek amacıyla hedefi göstermektedir. Berlin'in hedef gösterilmesi, Akif'in burayı bizzat görmesi, Almanya ile yaşanan yakın ilişkiler ve bu ülkenin bilim ve teknoloji alanında gösterdiği hızlı gelişmelerdir.

28 Tevfik Fikret de Akif gibi, Türk gençliğinin ne şekilde ve hangi çerçevede eğitilmesi gerektiğini "Halûk'un Vedâi" adlı şiiirinde dile getirmiştir. Fikret'in oğlu Halûk aracılığıyla gerçek hayattan hareketle ele aldığı bu mesele, Akif'te Asım'la, Akif'in idealize ettiği ve Türk gençliğini temsil eden hayalî bir şahıs aracılığıyla anlatılmaktadır. Her iki şiiirde de öncelikle memleketin içinde bulunduğu durum tasvir edilmektedir. Fikret, herhangi bir sentezi düşünmeden bütünüyle Batıya sarılmayı teklif etmektedir. Akif ise aynı görüşte değildir. Fikret, Batıdan alınacak ilim, fen ve teknik ile devletin canlanmasının mümkün olabileceğine inanmaktadır. Akif ise, Tanzimat'tan beri devam eden sentez arama fikrini devam ettirir. Fikret'in şiiirinde birtakım sembollerle verdiği telkinler, Akif'te somut örneklerle dönüşmektedir. (Orhan Okay, "Tarih-i Kadim Münakaşaları Dışında Fikret ve Akif", *Ölümlünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1986, s. 78-81.)

29 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 443.

NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN İDEOLOJİ BAKIMINDAN ETKİLENDİĞİ ŞAİR

Eşkane BABAYEVA(EZİMOVA)

Her milletin hayatında ona muallimlik eden, onun yönlenmesinde toplumun kültürel ve ideoloji hayat mecrasının oluşumunda pay, milletin varlık şüuru kazanmasında rol sahibi olan büyük sanatkarlar vardır. O sanatkarlar ister örnek edebi şahsiyetleri, isterse de sanat dünyamıza bahsettiği eserleri bakımından bizi ufukdan-ufuka götürür, büyük garinelere yol almamıza yardımcı olur.Bu örnek şahsiyetlerden Mehmet Akif Ersoy ve Necip Fazıl Kısakürek'in isimlerini zikredebiliriz.

Hemen hemen aynı devirlerde yaşamış bu iki sanatkarın farklı ve benzer yönleri vardır.

İlk önce şunu kaydetmemiz gerekiyor ki, M.A.Ersoy(1873-1936) milli edebiyat devrinin, Necip Fazıl'sa (1904-1983) Cumhuriyet devrinin şairidir. Milli edebiyat devri, onu yetiştiren kültürel değerler, siyasi olaylar ve edebi ortam bakımından, Cumhuriyet devri edebiyatından kesin hatlarla ayrılmamakta, bir nevi onun devamı durumundaydı. İşte, onların en büyük benzerliklerinden biri aynı edebi ortamda yetişmesiydi. İkisi de kendilerine has bir şekilde, Türk milletine bir ordu kadar hizmetetmiştir. Mehmet Akif Türk devletinin en zor günlerinde Balıkesir'den başlayarak, Türkiye'nin farklı yerlerine gitmiş, orada vaazlar vermiştir. Türk askerlerini yenik düşmemesi için mücadeleye davet eden M.Akif,

*Sahipsiz olan memleketin batması haktır.
Sen sahib olarsan, bu vatan batmayacaktır¹*

diyerek toplumun kalkınması için elinden geleni yapmıştır.

Ömer Rıza Doğrul M.Akif'in manevi desteklerinden şöyle bahs eder. "...Onun bu sırada irad ettiği mev'izeler bütün Türk milleti tarafından dikkatle dinlendi ve onun sesini işitenler arasında milli savaşa inananlar inandılar, karşı gelmek isteyenler uyandılar ve milli savaşı köreltmek isteyenler, milli savaşa yarican oldular... Bu yüzden ona Milli savaşın manevi kahramanı deniyor...²

Mehmet Akif'in diğer büyük bir hizmeti istiklal marşı yazmasıyla ilgilidir. Şair 1 mart 1921'de T.B.M.M'de İstiklal marşını okumuş, marş dört defa ayakta dinlenilmiş ve çok beğenilmiştir.³ O, bu şiirini "Safahat"a almamış, nedenini şöyle açıklamıştır. O şiir, artık benim değildir. O, milletin malıdır. Benim türk milletine en kıymetli hediyemdir.⁴

Necip Fazıl da, M.Akif gibi türk milletine büyük katkılarda bulunmuştur.1963'ten başlayarak Van, Konya, İzmir, Bursa gibi farklı yerlerde konferanslar vererek, toplumun sorunlarını dile getirmiş, onun çözümü yollarını göstermiştir. Bir toplumun ayağa kalka bilmesi için, 'ben de varım'diye bilen gençliğin olması gerekiyor. İşte N.Fazıl "Gençliğe hitabe"sinde görmek istediği türk gençliğine şöyle muracatta bulunur;

"Bir gençlik, bir gençlik, bir gençlik..."

1 A.Tüylü, "M.A.Ersoy" ,cev: A.Bayramoğlu,D.Babazanlı, Kismet neşiryatı, .Bakı, 2005, s.98

2 M.A.Ersoy, "Sayahat", haz:M.Ertuğrul Büzdağ, Sule yayınları, İstanbul,1999, s49

3 A A.Tüylü, "M.A.Ersoy",s.23

4 a.g.e.s.23

Zaman bendedir ve mekân bana emanettir!” Şuurunda bir gençlik... Devlet ve milletinin 7 asırlık hayatında dört devre... Birincisi iki buçuk asır... Aşk, vecd, fetih ve hakimiyet... İkincisi üç asır... Kaba softa ve ham yobaz elinde sefalet ve hezimet..Üçüncüsü bir asır... Allahın, Kur’an’ında ‘belhümadal – hayvandan aşağı’ dediği cüce taklitçilere ve batı dünyasına esaret... Ya dördüncüsü?.. Son yarım asır! İşgal ordularının bile yapamayacağı bir cinayetle, madde plânında kurtarıldıktan sonra ruh plânında ebedi helake mahkumiyet... İşte tarihinde böyle dört devre bulunduğunu gören... Bunları, yükseltici aşk, süründürücü satıhçılık, çürütücü taklitçilik ve öldürücü küfür diye yaftalayan ve şimdi, evet şimdi... Beşinci devrenin kapısı önünde nur infilakı yeni bir şafak fışkırışını gözleyen bir gençlik...

Gökleri çökertecek ve son moda kurbağa diliyle bütün ‘dikey’leri ‘yatay’ hale getirecek bir çılgılık koparak ‘Mukaddes emaneti ne yaptınız?’ diye meydan yerine çıkacağı günü kollayan bir gençlik...

Dininin, dilinin beyninin, ilminin, ırzının, evinin, kininin, kalbinin dâvacısı bir gençlik... Halka değil, Hakka inanan, meclisinin duvarında ‘Hakimiyet Hakkındır’ düsturuna hasret çeken, gerçek adâleti bu inanışta bulan ve halis hürriyeti Hakka kölelikte bilen bir gençlik...”⁵

İşte hem M.Akif’in, hem de N.Fazılın görmek istediği türk gençliği... Asıl benzerlik şu ki, ikisinin de muracatında dönmez bir mücadele ruhu vardır. M.Akif’i yakından tanıyan Seniyeddin Başak(1867-1963) onun mefkureciliğinden şöyle bahseder: “Bence Akifin ahlaki meziyetleri insani vasıfları şiirinden de, malumatından da yüksektir.Akifin bir kusuru, bir baş belası vardı ki, o da sırfmekuresinin(davasının,ülküsünün,idealının) adamı olmaktan ibarettir ⁶

Demek, bu iki insanı birleştiren konulardan biri de, kendi mefkuresinin adamı olmaktır. Onların ikisi de islam şairidir. Ama bu konuda bazı farklı hususlarda bulunmaktadır. N.Fazılın hayat hikayesine baktığımızda, onun 1934’de Naksibendi şeyhi Abdülhakim Arvasi ile tanıştığını, bu tanışlığın hayatında büyük bir dönüm noktası yarattığını ve Naksibendi tarikatine mensup olduğunu görmekteyiz. Bu bakımdan da, N.Fazıl’ın şiirleri çoğunlukla tasavvufi karakter taşır.Hatta ilk gençlik devri şiirlerinde bile tamamen tasavvufi olmasa da mistik hava vardır:

*Sevgilime kul oldum
Güzelliği seçeli
Varlıkta yoksul oldum
Benliğimden geçeli*

*Vücut ruha ağ gibi
Bir düşünlü bağ gibi
Muhabbet menba’ gibi
Kevserinden içeli⁷*

Verdiğimiz şiir örneğinde de, bu hiss bariz şekilde kendisini göstermektedir . Araştırmacı Prof O.Okaya göre şiirdeki “varlıkta yoksul oldum, benliğimden geçeli” ifadesi tamamen mistiktir.⁸Doğru bu tam tasavvufi bir ifade değil, ama, kanaatimce bu sadece mistika değil, şairin kalbinin derinliklerine, kanına işlemiş, kendisinin bile farkında olmadığı tasavvufi bir duygudur. Bu duygu onun diğer şiirlerinde tam yerine oturmuş durumdadır:

*Sonsuzluk kervanı, peşinizde ben
Üç ayakla seken topal köpeğim.
Bastığınız yeri taş taş öpeyim
Bir kırıntı yeter , kereminizden !
Sonsuzluk kervanı, peşinizde ben*

*Gidiyor, gidiyor, nurdan heykeller...
Ufuk önlerinde bayrak kulesi.
Bu gidenler Altun Kol Silsilesi;
Ölçüden, ahenkten daha güzeller.
Gidiyor, gidiyor, nurdan heykeller...*

*Sonsuzluk kervanı istemem azat!
Köleniz olmakmış gerçek hürriyet*

5 <http://www.skyred.net/necip-fazilin-genclige-hitabesi-t812.0.html>

6 M.Akif Ersoy “Safahat”,s.90

7 O.Okay.”Kültür ve edebiyatımızdan”, Akçağ Yayınları , Ankara,1991,s.175

8 a.g.e.s.135

*Ölmezi bulmaksa biricik niyet:
Sonsuzluk kervanı istemem azat! 9*

Deyen şair, şiirden de anlaşıldığı gibi, sonsuz nura kavuşmak için tüm zorlukları aşmaya hazır olduğunu ifade eder. Tüm varlığıyla O'na aşık olan şair, beynindeki cevapsız sorulara cevap bularak;
Bildim seni ey Rab bilinmez meşhur¹⁰

diyerek son noktayı koyar. Diğer şiirlerinde artık kalbini parçalayacak bu düşünceler yoktur. Sırlı sıklam Rabbine aşık olan N.Fazıl,

*Her şey, her şey şu tek müjdede
Yoktur ölüm Allah diyene!
Canım kurban başı secdede,
İki büklüm, Allah diyene!*

*Akıl, kırık kanadı için:
Derdi gücü, “nasıl” ve “niçin”
Bağlı perçin üstüne perçin,
Benim gönlüm Allah diyene 11*

diyerek, o yüce yaradandan tüm insanlığa hidayet yolunu göstermesini diler. N.Fazıl'ın diğer eserlerinin de esasını bu konu teşkil etmektedir.

İşte, her iki sanatkarın islam şairi olmasına rağmen N.Fazıl'ın eserlerindeki tasavvufi hava, M.Akif'te yok gibidir. Bu konuda O.Okay'ın düşüncesi çok ilginçtir: “Butün Safahat'ta Gölgelere gelinceye kadar tasavvuftan herhangi bir iz bulmak mümkün değil.” Safahat'tan evvelki hayatında da, yani medrese hayatında da bir “ehli sünnet” inancı içinde yaşadığı, o, ilk gençlik devirlerinde de Tasavvufa ait herhangi bir ize rastlayamıyoruz; hayat hikayesinde de bunu belirten herhangi bir elamet yok. Tasavvufu şöyle düşünelim: Bir tarikat mensubu olarak düşünüyorum, sistematik bir tasavvuf... belki gönlünde bir takım duygular vardır ama, bir tarikat mensubu değil, bir şeyhe intisab etmiş değildir.¹²

İşte, bu noktada, yani tasavvuf konusunda N.Fazıl'la M.Akif arasında bir farklılık söz konusudur. Onların farklı yönlerinden biri de, şiir lisanıdır. N.Fazıl'ın dili beklenmedik şaşırtıcı kafiyeler, dış dünyadan gittikçe tecride çevrilen yepyeni metaforik bir dildir. O, düşüncelerini duygu hamurunda yoğurarak satırlara döker;

*Elinde sükütun nabzını dinle:
Dinle de gönlümü, alıver gitsin!
Saçlarımdan tutup kör gözlerinle
Yaşlı gözlerime dalıver gitsin!*

*Ümidim yılların seline düştü,
Saçının en titrek teline düştü
Kuru yaprak gibi eline düştü
İstersen rüzgara salıver gitsin 13*

Gördüğümüz gibi şair, “Veda” isimli bu şiirinde sükütun nabzını dinlemek, kör gözlerle dalıvermek, ümitlerin kuru yaprağa dönüşmesi gibi orjinal ifadeler kullanmıştır. Şiirde derin bir lirizm vardır.

N.Fazıl'dan farklı olarak M.Akif'in şiir dili didaktik karakter taşır. S.Karakoç'un ifadesi ile söylesek, Akif batmakta olan toplumu kurtarmanın çılgınlığı, sesi, öfkesi, yalvarışı ve direnmesidir. Yani o, toplumun şimdiki zamanına, aktüel görünür ve içyüzüne dönüktür.¹⁴

Bu yüzden de, duygularını süslü bir dille değil, içinden geldiği gibi, süssüz püssüz anlatır. M.Akif Safahat'ın ilk cildinde kendi sanatkarlığından şöyle bahseder:

*Bana sor sevgili kaarı, sana ben söyleyeyim
Ne hüviyyete şu karşında duran esarım;*

9 <http://www.uludagsozluk.com/k/necip-fazil-kisakurek/6>

10 N.F Kısakürek: “Çile”, Büyük Doğu Yayınları, 52.bs., İstanbul, 2004, s.20

11 a.g.e.s.26

12 O.Okay.”Kültür ve edebiyatımızdan”s.299

13 N.F Kısakürek: “Çile”, s.202

14 S.Karakoç: “Edebiyat yazıları II”, Diriliş Yayınları, 2.bs., İstanbul, 1986, s.50-51

*Bir yağın söz ki ,samimiyeti ancak hüneri
Ne tasannu bilirim, çünkü ne sanatkarım.¹⁵*

Evet, M.Akif şiiirinin asıl gücü “şu karşında duran eşarım bir yağın söz ki, samimiyeti ancak hüneri” gibi nitelendirdiği samimiyet idi. Şu samimiyet onun tüm eserlerinde söz konusudur;

*Şimdi tebdil-i hava var mı benim istediğim?
Bırakın halime artık beni rahat öleyim!
Üç buçuk yıl bana katlandı bu mektep,
Üç gün daha katlansa kıyamet mi kopar? Hem ne için?
Beni yıllarca barındırmış olan bir yerden
“Öleceksin!” diye koğmak ? Bu koğulmaktır.*

*Ben kimsesiz bir çocuğum, nerde gider yer bulurum?
Etmeyin, sonra sokaklarda perişan olurum
Anam ölmüş, babamın bilmiyorum hiç yüzünü
Kardeşim var, o da lakin bana dikmiş gözünü
Sanki atideki mevhum refahum giderek,
Onu çalkandığı hüsrânlar, içinde çekecek!
Kardeşim, kurduğun amalı devirmekte ölüm,
Beni göm hürfe-i nisyana, ben artık öldüm¹⁶*

“Safahat”ın ilk cildine alındığı “Hasta” isimli şu şiiirde son günlerini yaşayan, tamamen hayata, insanlığa umudunu kaybetmiş veremli bir hastanın acıları, son feryatları samimi bir şekilde anlatılır. M.Akif eserlerinde, halkın acı ve ızdırplarını, isyanlarını toplumun anlayıp, sonuç çıkara bileceği şekilde anlatırdı. Onun kalemin-den çıkan bu şiiirler, yalnız topluma yararlı olabilmek için doğuyordu. Şöyle de diyebiliriz, M.Akif Anadolu köylüsünü eserlerinin kahramanına dönüştürebilen “biz” şairi, N.Fazıl’ sa dışa dönmüş gözleri iç dünyasına çevirebilen “ben” şairi idi. Bu “ben” O’na ulaşabilmek için çileler çeker, kendi nefsi ile kavga eder, nihayet O’na ulaşabilme gücüne sahip olur.

Bu iki şahsiyetin sanat üzerine düşünceleri de ilginçtir. M.Akif 8 Mart 1921’de yayınladığı “Edebiyat” makalesinde sanat üzerine düşüncelerini ele alır. “Edebiyat ruhun gıdasıdır” diyenlere katılan M.Akif bu konuda şöyle der: “Şiiir için edebiyat için, “süs”, “çerez” diyenler vardır. Karnı tok, sırtı pek milletlere göre bu söz belki doğrudur. Lakin bizim gibi aç, çıplak milletlere süsten, çerezden evvel giyecek, yiyecek lazım. Onun için ne kadar süslü, ne kadar tatlı olursa, olsun libas hizmetini, gıda vazifesini görmeyen edebiyat bize hiçbir şey söylemez.¹⁷ Verdiğimiz alıntıdan anlaşıldığı gibi M.Akif için edebiyatta önemli olan süs püs değil de, bir toplumun nasıl kalkınmasını ayarlayabilecek, ruhuna gıda olabilecek bir edebiyattır. Bu gıdayı topluma ulaştırmanın en kolay yolu, onun anlayabileceği, sade bir lisanla eserler vermektir. Ona göre sanat, sanat için değil, sanat halk için olmalıdır. O, bu görüşünü şöyle açıklar:

“Yazılarımızın gerek mevzuunda, gerek uslubunda, herşeyden evvel bütün Osmanlıları düşüneceğiz: yani mümkün olduğu kadar halka söyleyecek eserler meydana getireceğiz. Yoksa havas için yazı yazmaya yeltenecek derecede serserim değiliz.”¹⁸Halk için yazılmış eserlerin dili tabii ki, kolay olacak ki, onu en yüksek rutbe sahibinden başlayarak, bir çöpçüye kadar herkes anlasın.Bu nedenle de M.Akif adı geçen makalede “Dil nasıl olmalıdır?” düşüncesini şöyle açıklar:

“Sade yazmak bizim için asıldır. Ne zaman bu asıldan ayrı düşmüşsek mutlaka muztar kalmışızdır.Yalnız sadelikde “cenneti” beğenmeyip, “uçmak” cehennem’i burakıp, “tamu” diyecek kadar ileri gidecek değiliz.”¹⁹ Demek ki, halk için yazılmış bu eserler anlaşılır bir dille olmalıdır. Yoksa lisanın şivesine uymayan eserler bir kısım halk içinde bir müddet yaşar, sonra mahva mahkum olurlar.²⁰

Şimdi mukayese için N.Fazıl’ın sanat üzerine düşüncelerine bakalım. Şunu belirtmem gerekiyor ki, N.Fazıl sanat üzerine görüşlerini “Çile”şiiir kitabının sonuna eklediği “Poetika” isimli eserinde ele alır. O, bu eserinde şairin ve şiiirin özelliklerine, şiiirin toplumla devletle, müsbet ilimlerle, dinle, hayatla ilgisi gibi konulara değinir. N.Fazıl, bir muhasebesinde “Sizin için edebiyatın gayesi nedir? Sanat sanat içindir? Yoksa, sanat

15 İsmail Hakkı Şengüler “ Açıklamalı M.Akif külliyyatı1”, hakk-yayıncılık,7bs., İstanbul, 2002 s.4

16 a.g.e.s.28

17 M.A.Ersoy: “Safahat”,s.77

18 a.g.e.s.79

19 a.g.e..79

20 a.g.e.s.80

cemiyet içindir? fikirlerinden hangisine taraftarsınız?” sorusuna şöyle cevap verir:

“Benim için edebiyatın gayesi her şeydir. Fakat bir şey değildir.19-uncu asrın malum olan klasik “sanat sanat içindir” nazariyesine tam manasıyla taraftar olmaksızın diyebilerim ki, “sanat cemiyet için değildir.” Sanat ayrıca bir dünyadır ve o dünya kendisi içindir. Sanat nazarımda ayrı ve mücerret ve kendi kanunlarına tabi bir alemdir”.²¹ Demek ki, N.Fazıl için “sanat ne sanat için”, ne de “halk içindir.” Sanat yalnız mutlak hakikatı aramak içindir. Bu düşünce onun “Sanat” isimli şiirinde çok güzel ifadesini bulur;

*Anladım ki, sanat Allahı aramış
Marifet bu, gerisi yalnız çelik-çomakmış,²²*

Evet, N.Fazıl için şiirin asıl gayesi, gizlilerin gizlisi olan Allah’tır. Her remzde ‘gizli’den bir işaret ve her gizlilik işaretinde sırdan bir haber vardır. En büyük gizli Allah’tır ve şiir üstün manasıyla sadece Allahı arayan bir alet olduğu için, ister güneşden bahsetsin, ister kertenkeleden, eşya ve hadiseleri kuşatıcı namütenahi ince girift nisbetler içinde, Allahın hudutsuz sanatındaki sonsuz mimarının bir kapısından girip, bir kapısından çıkmaya memurdur.²³ Şiirin asıl gayesi O olduğu için. Onu arayıp bulma sorumluluğu da şaire düşer. Yine N. Fazıl’a göre şair, Allah’ın beni ara diye ok attığı insandır. Şairin seste, sözde, rengde, çizgide arayacağı şey Allah’tır.²⁴ Ve bu şair de, nasıl ki, arı bal yapıp, bunu nasıl yaptığını izah edemiyor, şair de şiirini izah edemez.²⁵ Çünkü şiirde ne söyledi değil, nasıl söyledi²⁶ önemlidir. N. Fazıl’ın şiirlerinde fikir histe fani olmaktadır. O, düşüncelerini duygu selinde verir. M. Akif şiirlerindeki didaktika, N. Fazıl şiirinde derin lirizmle evez olunmaktadır.

M. Akif ve N. Fazıl’ın en ortak noktalarından biri batı üzerine düşünceleri ile ilgilidir. M. Akif’in bu fikirleri esasen “Safahat”ın 2-ci, 4-cü ve 5-ci kitaplarında yer alır. M. Akif’e göre “efeler tertipi Babialileri basmak, adam asmakla inkılap olmaz. Yenilik ancak medrese, mekteb, üniversite, ilim ve fenle olur”²⁷. Doğu ruhuna sadık kalan şair, Türk gençliğinin sembolü olan Asım’a bunları tavsiye eder:

*Gezmeğin ortada oğlum, sokulun bir sapaya
Varsa imkanı, yarın avdet edin Avrupa’ya*

M. Akif’e göre toplumun kalkınması için Asım’ların Avrupa ilmine, teknolojisine sahip olması çok önemlidir. Zaten ilmin, teknolojinin milliyeti olmaz ki,

*Alınız ilmini Garb’in, alınız sanatını
Veriniz, hem de mesainize son sütratini
Çünkü kabil değil, artık yaşamak, bunlar siz;
Çünkü milliyeti yok sanatın, ilmin; yalnız.²⁸*

Eğer, bugün Batı kendi teknolojiyle dünyaya meydan okuyorsa, biz bu duruma sadece seyirci olamayız. Büyük Azerbaycan şairi Mirze Alekber Sabirin ifadesiyle söylesek,

*Dindirir esr bizi,- dimeyiriz,
Açılan toplara diksinmeyiriz;
Ecnebi seyre balonlarla çıkır,
Biz hele avtomobil minmeyiriz,²⁹*

Bu konuda Sabir’le M. Akif’in düşüncesi üst-üste düşer. Vakit kaybetmeden batı teknolojisini almamız lazım. Yalnız bu zaman terakki ede bileriz.

M. Akif batı üzerine düşüncelerini marifet ve fazilet diye ikiye ayırır. Marifet-batının ilmi, sanatı, üniversitesi, fenni ve teknolojisidir. Faziletse–bizim manevi değerlerimiz, inanç sistemimizdir. M. Akif “Safahat”ın II kitabında marifet ve fazilet üzerine düşüncelerini şöyle açıklar:

*Çünkü milletlerin ikbalı için, evladım
Marifet, bir de fazilet, iki kudret lazım
Marifet, ilkin ahaliye sa’adet verecek*

21 N.F.Kısakürek “**Konuşmalar**”, b.d.yayımları,1990, s.14

22 N.F.Kısakürek, “**Çile**”,s.39

23 a.g.e., s.476

24 Aslantürk Mahmud, “**N.F.Kısakürek**”, Akademik Çerçeve, 4 Bahar, Saçaklızade Vakfı,İstanbul,1995,s.79

25 N.F.Kısakürek,**Çile**,s.471

26 a.g.e., s.476

27 A.Kabaklı: “**Türkiyeyi Yoğuranlar**”,Türk Edeyatı Vakfı Yayınları, 3.bs., İstanbul 2003,s.74

28 M.A.Ersoy ,“**Safahat**”,s.170

29 M.E.Sabir, “**Hophopname**”, cild I, Şerk-kerb metbeesi, Bakı,2004, s.285

*Bütün esbabı taşır; sonra fazilet gelerek,
O birikmiş duran esbabı alır, memleketin
Hayr-ı i`lasına tahsis ile sarf etmek için
Marifet kudreti olmazsa bir ümmete eğer,
Tek faziletle teali edemez, za`fa düşer³⁰*

Türk toplumunun nicat yolu, kendi değerlerine sahip çıkarak, batı medeniyetini öğrenmesiyle başlar. Marifetsiz fazilet veya, faziletsiz marifetle toplum sorunlarını çözemez. Ayrıca, M.Akif'in nefretettiği şey batı taklitçiliğidir.O, bu konuda titiz davranarak, türk gençliğine şöyle der;

*Sade Garb`ın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece-gündüz didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin,
Fen diyarında sızan na-mütenahı pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nafi` suları
Aynı menba`ları ihya için artık burada
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada³¹
Tavsiyelerde bulunan M. Akif türk gençliğine japonları örnek göstererek der ki,
Başka yerlerde taharriye heveslenmeyiniz.
Onu kendinde bulur, yükselecek bir millet;
Çünkü her noktada taklit ile sökmez hareket³²*

Japonların terakksinin asıl sırrı manevi değerlerine sahip çıkarak, batı ilimlerine de vakıf olmasıdır.Bu konuda M.Akif le, N.Fazıl'ın düşünceleri üst-üste düşer. N.Fazıl da, aynen M.Akif gibi batı taklitçiliğine, maymunculuğuna karşıdır. Onun batı üzerine düşünceleri esasen “İdeolojiya örgüsü”, “Batı tefekkürü ve islam tasavvufu” eserlerinde toplanmıştır. Bundan başka şiir ve tiyatrolarında özellikle de, “Mukaddes emanet” eserinde bu konuya değinmiştir. Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz kitaplarda teorik şekilde verilen bu bilgiler, “Mukaddes emanet” eserinde somut bir şekilde ifade olunmaktadır. Eserin esas kahramanları Abdullah ve torunudur.N.Fazıl türk gençliğine söylemek istediklerini babanın diliyle verir:

“Baba-Toprağa bağlan! Okuyub bilmekte şehirliyi aş, fakat şehirde gözün olmasın... Topraktan kitaba, kitaptan toprağa... Köylüye onun diliyle seslen, dünyayı ona, onun kafasına göre anlat...(Durak). Batı adamı aya gitse, yıldızlara kement atsa, ona inanma...(Durak) Onun marifetini öğren, ruhunu ondan koru”³³

O, bu eserinde babalarının tavsiyelerini dinleyip, ruhunu koruyarak, batı ilmine sahip olan Abdullah'ları, mukaddes emanete sahip çıkabilecek gençleri aramaktadır. Ama ne fayda... nihayet kızından olan torunu bu emanete sahip çıkar. Eserin isminin “Mukaddes emanet” olması da, tesadüfî bir şey değil. Sembolik karakter taşıyan bu isim bizim ruhumuz, M. Akif in ifadesi ile söylesek faziletimizdir. Bu düşünceler N. Fazıl'ın şiirlerinde de ifade olunmaktadır;

*Üç katlı ahşap evin her katı ayrı alem!
Üst kat: Elinde tesbih ağlıyor babaannem
Orta kat: Mavs oynayan annem ve aşıkları,
Alt kat: Kızkardeşimin Tamtamdaki çılgınlıkları 34
Veya;
Bu nesil hazin ağaçtır, bütün ufkumu tutmuş
Kötü iffet, dalları taklit, meyvesi fuhuş....³⁵*

Şair büyük bir acıyla “avrupalılışıyorum” diyerek, ruhundan kopmuş, 3-4 neslin tablosunu çizer.“Batılılaşıyorum” diye maymun taklitçiliğini yapan, kendi kültür ve din bağlarından her gün biraz daha kopup, uzaklaşan cemiyete isyan eder:

30 M.Akif Ersoy, “Safahat”,s.403

31 a.g.e, s.404

32 a.g.e, s.170

33 N.F.Kısakürek, “Mukaddes Emanet”, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul,2000 s.28

34 N.F.Kısakürek,Çile,s.403

35 a.g.e.s.403

*Rahminde cemiyetin, ben doğum sancısıyım!
Mukaddes emanetin dönmez davamcısıyım!*³⁶

İşte bu konuda M. Akif le N. Fazıl'ın fikirleri bir birini tamamlar.
Şimdi, bu iki sanatkarın benzer ve farklılıklarını özetliyeelim.

Benzerlikleri

1. İkisi de modern islam şairidir.
2. İkisi de mefkuresi olan, yılmaz dava adamı olmuştur.
3. Hem M.Akif, hem de N. Fazıl şiirden başka dergicilikle uğraşmış, diğer türlerde de eserler vermiştir.

4. Karakter bakımında benzerlikleri çoktur.Mes:azimli, sabırlı ve çalışkan olmak. İkisi de tembellikten nefret eder. Bunu her iki şairden verdiğimiz örnekler esasında da görebiliriz:

*Yorulmuş esnemekten
Herkes neyi bekliyor?
Bir ölü beklemekten,
Bu bekleyiş daha zor 37(N.F.K)*

.....

*Çalış dedikçe şeriat, çalışmadın durdun
Onun hesabına bir çok hurafe uydurdun.
Sonunda bir de, "Tevekkül" sokuşturup araya
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya 38 (M.A.E)
Veya;
Ey dipdiri meyyit, iki el bir baş içindir
Davransana!Bak el de senin, baş da senindir!³⁹ (M.A.E)*

5. İkisi de batı taklitçiliğine karşı çıkar.

Farklılıkları

1. N.Fazılın şiirleri lirik, M. Akif deyse didaktiktir.
2. M. Akif için önemli olan şiirde fikirdir.N.Fazıl'ın fikirlerini histe fani ederek verir
3. M.Akif aruzu, N. Fazıl'ın heceyi kullanır.
4. Sanat görüşleri farklıdır.Akif'e göre sanat halk için,Fazıl'a göre sanat Mutlak Hakikatı aramak içindir.
5. Toplumsal sorunları dile getiren M. Akif "biz" şairi, N.Fazıl'ın dışı çevrilmiş gözleri, insanın iç dünyasına çevire bilen "ben" şairidir.
6. N.Fazıl nakşibendi tarikatına intisab etmiş, M.Akif'inse herhangi bir tarikata mensupluğunu gösterecek belge yoktur.

Biz makale boyunca bu iki sanatkarın farklı ve benzer özellikleri üzerinde durduk.Aslında bu iki şahsiyetin mukayesesi araştırmacılar tarafından o kadar da hoş karşılanmamaktadır.Sezai Karakoç "Edebiyat Yazıları II"de "M. Akif, Y.Kemal ve N.Fazıl" isimli makalesinde bu konuda şöyle der;

"İlk bakışta bu üç şairi birbirine bağlamağa imkan yoktur. Gerçekte de, aralarında sıkı bir bağ kurulamaz veya böyle bir çaba, süni bir çaba olur. Ancak, tarihin arka arkaya kesilip, başlayan hamleleri gibi bu üç şair, yirminci yüzyıldaki türk toplumunun bir birinden farklı, ama bir birini aralıklarla izlemiş üç psikolojisini karşılamaktadır.⁴⁰"

Filhakika, S. Karakoç'un da ifade ettiği gibi aslında bu iki sanatkar arasında sıkı bir bağ kurulamaz. Ama yetiştikleri edebi muhit, toplumsal sorunlara münasebet ve karakter bakımından aralarındaki benzerlikler inkaredilemezdir.

Kaynaklar

"Açıklamalı Mehmet Akif külliyyatı I", haz: İ.H.Şengül,7.bs., Hak Yayıncılık, İstanbul, 2000
Akyüz Kenan:"Batı tesirinde Türk şiiri antolojisi", Doğu Ltd Şirketi Matbaası, 2.bs, Ankara,1958

36 a.g.e.s.403

37 a.g.e, s.164

38 A.Tüylü, "M.A.Ersoy", s.68

39 A.Kabaklı, "Türk edebiyatı", c.V,11.bs, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s.428

40 S.Karakoç: "Edebiyat yazıları II", s.51

Aslantürk Mahmud:“N.F.Kısakürek”, Akademik Çerçeve, 4 Bahar, Saçaklızade Vakfı, İstanbul,1995
Ersoy Mehmet Akif:“Safahat”,haz: M.Ertoğrul Büzdağ, Şule Yayınları, İstanbul,1999
Kabaklı Ahmet:“Türk edebiyatı”, c.V,11.bs., Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002
Kabaklı Ahmet:“Türkiye’yi Yoğuranlar”, Türk Edebyatı Vakfı Yayınları, 3.bs., İstanbul 2003
Karakoç Sezai:“Edebiyyat yazıları II”, Diriliş Yayınları, 2.bs., İstanbul, 1986
Kısakürek Necip Fazıl:“Çile”, Büyük Doğu Yayınları, 52.bs., İstanbul, 2004
Kısakürek Necip Fazıl:“Konuşmalar”, Büyük Doğu Yayınları,1.bs., İstanbul,1990
Kısakürek Necip Fazıl:“Mukaddes emanet”, B. D.Y, 8.bs., İstanbul,2000
Okay Orhan: “Kültür ve Edebiyatımızdan”, Akçağ Yayınları, Ankara,1991
Sabir Mirze Elekber: “Hophopname”, cild I, Şerk-kerb metbeesi, Bakı, 2004
Tüylü Abdullah:“Mehmet Akif Ersoy” (hayat ve yaratıcılığı),çev: A.Bayramoğlu, D.Babazani, Kismet Neşriyatı, Bakı, 2005

<http://www.skyred.net/necip-fazilin-genclige-hitabesi-t812.0.html>

<http://www.uludagsozluk.com/k/necip-fazil-kisakurek/6>

www.necipfazil.com

www.mehmetakif.com

MEHMET ÂKİF ERSOY'UN KADIN KONUSUNA YÖNELİK ÇEVİRİLERİ VE SAFAHAT'TA KADIN OLGUSU

Evren KARATAŞ*

Mehmet Âkif Ersoy, Türk toplumu için önemli bir geçiş devresi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığı ve yeni bir Cumhuriyetin kurulduğu yıllara tanıklık etmiş ve eserleriyle bu süreci değerlendirmeye çalışmış bir aydındır. Âkif'in eserlerini ortaya koyduğu bu yıllar, farklı fikir akımlarının tartışıldığı, siyasî ve sosyal açıdan karmaşanın hâkim olduğu bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda hem dünya, hem de Türk toplumu ölçeğinde kadın hareketleri konusunda büyük gelişmelerin yaşandığı bir devredir.

Âkif'ten daha önce devrin önemli yazarları olan Namık Kemal "Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layiha" (1852), Şemsettin Sami "Kadınlar"(1296-1311), Ahmet Mithat Efendi "Kadınlarda Hıfz-ı Cemal" (1304) ve "Kadınlarda Tezyid-i Cemal" (1305), Celâl Nuri "Kadınlarımız" (1311); Âkif'le aynı dönemlerde ise Salâhaddin Asım "Türk Kadınlığının Tereddidi"(1905), Ziya Gökalp "Asrî Aile ve Millî Aile"(1917), "İçtimaiyat: Aile Ahlâkı-I"(1917), "İçtimaiyat: Aile Ahlâkı-II" (1917), "Türk Ailesinin Bünyesi" (1917), Meslek Kadını"(1918), M. Şemseddin "İslâm'da Kadının Mevki-i İçtimaisi-1", İslâm'da Kadının Mevki-i İçtimaisi-2" ve "İslâm Kadını, İslâm Kadınının Mevkii İçtimaisi" (1916-1918), adlı eserlerinde kadın ve kadının toplumsal rolleri konusuna farklı açılımlar getirmişlerdir. Kadın sorunu, Batı ve Batılılaşma kavramlarının yoğun bir ilgiyle izlendiği Tanzimat döneminde gündeme girmeye başlamış ve II. Meşrutiyet yıllarında yoğun olarak tartışılmıştır. Bu dönemde erkek yazarların yanı sıra Fatma Aliye Hanım, Nigar Binti Osman gibi kadın yazarlar, kadınlar konusundaki görüşlerini gazetelerde dile getirmişlerdir (Kurnaz, 1996: 20-24). "II. Meşrutiyet dönemi, kadının giderek daha çok toplumsal alana katılmasının, kentsel mekânlarda dolaşmasının, 'toplumsal görünürlük' kazanmasının ve buna karşı gelişen tepkilerin gözlemlendiği bir dönemdir." Sonuç olarak II. Meşrutiyet yılları, kadın konusunun kendinden önceki dönemlere oranla daha yoğun olarak tartışıldığı bir süreç olmuştur (Göle, 2001: 70).

Âkif diğer toplumsal konularda olduğu gibi kadın konusuna da İslâmcılık düşüncesi çerçevesinde yaklaşmış ve bu sorunlara İslâmî çizgide çözüm önerileri getirmiştir. Âkif'in kadın konusunda çeviriler yapmış olmasını, hem o dönemde kadın kavramının yoğun bir tartışma konusu olmasına hem de Âkif'in İslâm'ın kadına yaklaşımına yöneltile eleştirilere bir yanıt verme isteğine bağlamak mümkündür. Âkif'in kadın konusuna yaklaşımını İslâm dünyasında ün kazanmış Muhammed Ferid Vecdi ve Abdülaziz Çâviş'ten yaptığı tercüme-lerden ve Safahat'tan öğrenmek mümkündür.

Canbaz, bir yazarın kendi ürünü olan eserleri kadar çevirilerinin de onun eserlerinin bir parçası olduğunu ve yazarın çevirmek için seçtiği eserlerde tercihte bulunduğunu belirterek, Mehmet Âkif Ersoy'un Muhammed Ferid Vecdi ve Abdülaziz Çâviş'ten yapmış olduğu çevirilerde de bu seçim hakkını ve tercihini kullandığını belirtir (Canbaz, 2007: 320). Adı geçen her iki İslâm âlimi 19 yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında etkili olmuş iki önemli yazardır. M.F. Vecdi ve A. Çâviş, özellikle Batı karşısında Müslümanların durumları ve modernleşme sürecine İslâmiyet'in uyumu konusunu ele almışlardır. Bu konular arasında Müslüman kadının durumu önemli bir yer tutar.

* Arş. Gör.i Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

Âkif, M.F. Vecdi'den kadın konusunda toplam on üç makale çevirmiştir. Bu makalelerde sırasıyla Müslüman kadınların çağın gereklerine göre yetiştirilirken tamamen Batının örnek alınmasının yanlış olduğu, kadının psikolojik ve fizyolojik açıdan erkekten farklı olduğu, kadının ana görevinin yeni nesilleri doğurmak ve yetiştirmek olduğu, Müslüman kadınların durumunun batılı kadınlardan daha iyi olduğu, kadının çalışması konusunda Batı'nın örnek alınmaması gerektiği, evi geçindirmenin erkeğin görevi olduğu, bu nedenle erkeğin kadın üzerinde bazı hakları bulunduğu, tesettürün amacının ne olduğu gibi konular ele alınmıştır (Şengüler, 1992: 465-594).

Âkif'in A. Çaviş'ten kadın konusunu içeren toplam on üç makale çevirdiği görülür. Bu makalelerin içeriklerinin M.F. Vecdi'den yapılan çevirilerle örtüşmesi konunun her iki yazar tarafından da aynı yönlere işlendiğini göstermektedir. Çaviş'ten tercüme edilen makalelerde ise kısaca Kur'an-ı Kerim'e göre erkek ve kadın haklarının dengeli olduğu, kadının fiziksel açıdan erkekten zayıf olmasının ruhen de bir zayıflık yaratıp yaratmadığı, kadının eski Roma ve Yunan Medeniyetlerindeki durumu, İslâmiyet ilan edilinceye kadar kadınların tüm dünyada büyük bir esaret altında oldukları ve hakir görüldükleri, İslâmiyet'e göre kadının malî hakları ve kadının şahadetinin neden erkek kadar geçerli olmadığı konuları ele alınmıştır (Şengüler, 1992:242-290). Dikkat edilirse tüm bu konuların Müslüman toplumlarda kadın sorunlarını modern koşullar içerisinde çözümlenme ve İslâmiyet'e kadın hakları konusunda yöneltilen eleştirileri yanıtlama amacı taşıdığı görülür.

Mehmet Âkif'in, İslâm dünyasının yoğun olarak eleştiri aldığı kadın konusu hakkında yapmış olduğu çevirileri ile Safahat'ta kadına yaklaşımı paralellik gösterir. Safahatta kadın ve kadın sorunlarını içeren aşağıdaki alıntılarda hem şairin konuya bakışı açıklanmaya çalışılacak hem de karşılaştırmalı bir yöntemle çeviriler ile alıntılar arasındaki bağlantılar vurgulanacaktır.

Meyhane şiiirinde Âkif, meyhaneyi önce bireyi, sonra aileyi en sonunda da toplumu çökerten kurumlardan biri olarak değerlendirir ve kocası meyhanelerde vakit geçiren bir kadının durumunu, yine o kadının ağzından gözler önüne serer:

– Demek taşınmalı artık çoluk çocuk buraya!
Ayol, nedir bu senin yaptığın? Utan azıcık...
Anan da, ben de yumurcakların da aç kaldık!
Ne iş, ne güç, gece gündüz iç zıbar sâde;
Sakin düşünme çocuklar acep ne yar evde?
Evet, sen el kapısında sürün işin yoksa;
Getir bu sarhoşa yutsun, getir paran çoksa!
Zavallı ben... çamaşır, tahta her gün uğraş da,
Sonunda bir paralar yok, el elde baş başta!
O tahtalar, çamaşırlar da geçti: Yok hâlim...
Ayakta zorlanışım zorladır Hudâ âlim!
Çalışmadın, beni hep bunca yıl çalıştırdın;
O yavrucakları çıplak, sefil alıştırdın;
Bilir mahalleli kim aldığın zamanda beni;
Çehiz çimenle donatmıştı beybabam evini..
Ne oldu şimdi o eşya? Satıp kumarda yedin.
Evet, kumarda yedin, hem de Karşılar'da yedin!
Kızın yetişti alan yok, nasıl olur ki? Soran
“Şu sarhoşun kızı İffet değil mi? Vazgeç aman”
Diyen kadınlara; “Pek doğru, pek” deyip gidiyor.
Bu söz zavallıyı birsen ne türlü incitiyor!
Benim güzel meleğim, hiç de tâli'in yokmuş;
Anan benim gibi serserem; babansa bir sarhoş!
...
Üç akşam oldu ki yoksun. Necip: babam nerde?
Ben isterim onu mutlak, demez mi? Bak derde!
Sular karardı; bu sâatte hiç gezer mi kadın?
O, sarhoşun biri; tut kim sokak sokak aradın...
Nasıl bulursun a yavrum? Yarın gelir belki,
Dedim. Fakat çocuğun durmuyordu. Baktım ki
Avutmanın yolu yok; komşunun Hüseyin Ağ'yı
Alıp dolaşmadayım yatsı vakti dünyâyı.

Anam benim gibi evlâd doğurmaz olsaydı,
Bu hâli görmeden evvel gözüm yumulsaydı!
Herif, şu hâlîme bak, merhametli ol azıcık...
Bırak o zıkkımı, içtiklerin yeter artık.
Efendiler, ağalar, siz de bir nasihat edin,
Sizin de belki var evlâdınız...

-Hasan ne dedin?

- Bırak köpoğlu kadın amma çalçeneymiş ha!
-Benim ki çok daha fazlaydı.

Etme!

-Elbet ya!

Onun için boşadım sen işitmedin mi Halim?
-kadın lâkırdısı girmez kulağıma zâti benim.
Senin karım dediğin âdetâ papuç gibidir:
Biraz vakit taşınır sonradan değiştirilir.

Kadın bu sözleri duymaz, tazallûm eylerdi;
Herif mezar taşı tavrıyla sâde dinlerdi.
Açıldı ağzı nihâyet, açılmaz olsa idi!
Taşıp döküldü, içinden şu lâ'net-i ebedî:
-Cehennem ol seni hınzır orospu, git: Boşsun
-Ben anladım işi: Sen komşu, iyice sarhoşsun!
Aylıtınız şunu yâhu!

İlişmeyin!

- Bırakın!

Herif ayıldı mı, bilmem, düşüp bayıldı kadın!
(Meyhane, 48-49-50)

Meyhâne şiirinden alınmış olan bu dizelerde erkek; kumar, içki ve evlilik dışı ilişki peşinde koştuğu için kadın temizlik yaparak para kazanmaya çalışmaktadır. Oysaki İslâmiyet'e göre bir ailenin geçimini sağlamak erkeğin görevidir. Âkif'in Muhammed Ferid Vecdi'den yaptığı "Kadın A'mal-i Hariciyede Erkekle Müşareket Edebilir Mi?" başlıklı çeviride de kadınının çalışma hayatı içerisinde olmaması gerektiği, evin rızkını sağlamanın evin erkeğinin görevi olduğu belirtilir (Şengüler, 1992: 531). Vecdi'den yapılan "Dördüncü Fasıl" çevirisine göre iş yaşamı kadını anne olmaktan uzak tutacak, eğer kadın anne ise çocuğunu emziremeyecek, onu cahil sütannelerin eline bırakacak ve çocuk iyi bir eğitim alamayacaktır. Bu da sağlıklı toplumların gelişmesine engel olacaktır (Şengüler, 1992: 509-510). Ayrıca yine "Dördüncü Fasıl"a göre kadının çalışması kadın ve erkeğin arasındaki muhabbet bağlarının zayıflamasına neden olacaktır (Şengüler, 1992: 499). Bu nedenle Müslüman kadınların, batılı kadınların özgürlüklerine özenmeleri bir hatadır. Batı'da çalışan kadınlar çok düşük ücretlerle uzun saatler boyu çalışmak zorundadırlar ("Kadın A'mal-i Hariciyede Erkekle Müşareket Edebilir Mi?") (Şengüler, 1992:528). Elbette ki Müslüman toplumlarda da kadının konumu düzeltilmelidir, ancak bu kadın erkekleştirilmeden yapılmalıdır. ("Kadın A'mal-i Hariciyede Erkekle Müşareket Edebilir Mi?") (Şengüler, 1992: 538).

Meyhane şiirinde mekânın kadına ve erkeğe göre şekillendirildiği görülür. Kadının sokağa ve bir erkek mekânı olan meyhaneye yanında bir erkek olmadan çıkamaması dikkat çekicidir. Kadının kocasına görevlerini hatırlatması o ortamda bulunan diğer erkekler tarafından bir kınama konusu olur. Erkeğin eşini bu kadar kolay boşayabilmesi, sorumluluklarından bu kadar kurtulabilmesi de ilgi çeken bir durumdur. M.F. Vecdi, "Kadın Erkekten Kaçmalı mı?" başlıklı yazısında erkeğin evi geçindirme gibi ağır bir görevi üzerine aldığı için eşini üzerinde bazı hakları olduğunu belirtir. Vecdi, kadının erkekten erkeğin de kadından bağımsız bir hürriyeti olamayacağını, erkeğin eksik taraflarını kadının, kadının eksik taraflarını da erkeğin tamamladığını belirterek bu iki cinsi birbirinden ayrı düşünmenin doğru olamayacağını vurgular (Şengüler, 1992:562). A. Çaviş ise "Kadının Şeriat-ı İslâmîye'deki Mevkii" başlıklı yazısında Kur'ân-ı Kerim'in erkeğe ne kadar hak vermişse kadına da aynı oranda hak verdiğini, hiçbir cinsin diğerine üstün tutulmadığını belirtir. (Şengüler, 1992:242)

Âkif'e göre annelik kadına doğa ve toplum tarafından yüklenmiş en önemli roldür.

*Başında annesi –matem tecessüm etmiş de
Kadın kıyâfeti almış gibi-durur mebhût
Yanında komşu kadınlar hurûşa âmâde,
Eğerçi ortada dönmekte bir mehîb sükût.
Gürince ben odadan hepsi kalktılar ayağa,
Kızıyla annesi muhtydılar fakat yatağa!*

*Dedim: - Nedir bu senin yaptığın düşünsene bir...
Bırak şu hastayı artık biraz da kendisine
Ne çâre, hükm-i kader âkıbet zuhûra gelir,
Cenâze şekline girmekte böyle fâide ne?
Senin bu yaptığın Allah'a karşı isyandır,
Asıl felâkete sabreyleyenler insandır...
(Selma, 62).*

*Düşün, neden bu çocuk yakıtı gitti annesini?
Evet, yaşatmak için ümmehâtın akdesini,
“fedâ-yı cân edeceksin!” demiş “vatan” hissi...
Demek: Heder değil oğlun, vatan fedâîsi.
Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta,
Tunus'tasonra Cezayir'de, sonra Kafkas'ta?
Götür de kalbine bir kere ey kadın elini;
Düşün zavaluların sernüvişt-i erzelini;
Ne ibtilâ! Ne musîbet! Cihan cihan olalı,
Bu ızdırâbı, emûnim ki, çekmiş olmamalı.
Hesâba katmıyorum şimdilik bizim yakada
Sönen ocakları; lâkin zavallı Afrika'da
Yüz elli bin kadının tütmüyor bugün bacası.
Ne körpe oğlu denilmiş, ne ihtiyar kocası,
Tutup tutup getirilmiş- Fransız askerine
Siperlik etmek için saff-ı harbin önlerine.
(Berlin Hatıraları, 293)*

Selma adlı şiirden alınmış bu dizeler ile Berlin Hatıraları'ndan alınmış mısralarda çocuğunu kaybeden bir kadının yıkılışı anlatılır. Kadın içgüdüsel olarak çocukları için her türlü fedakârlığa katlanabilecek bir yapıda donatılmıştır. Annenin en büyük dileği çocuklarının sağlıklı bir şekilde yetiştiğini görmektir. Annenin çocuğunu kaybetmesi, geride büyük bir boşluk ve beraberinde çöküntü getirmektedir. Âkif, eserlerinde kadının cinsî yönlerini vurgulamak yerine, taşıdığı İslâmi erdemleri vurgulamayı tercih eder. Safahat incelendiğinde Âkif'teki kadın olgusunun çağdaşlarından daha farklı olduğu görülür. Âkif, kadını güzel bir varlık, estetik bir öge, bir sevgili olarak görmek yerine, merhametli, Müslüman bir anne olarak görmek eğilimindedir. Onun bu görüşü daha sonra Sezai Karakoç üzerinde de etkili olacaktır.

M.F. Vecdi, “Kadının Vazife-i Tabiyesi Nedir?” başlıklı yazısında doğanın kadını yeni nesilleri meydana getirmekle görevlendirdiğini söyler. Kadının doğurma, süt verme gibi donanımları hep bu göreve uygun olarak hazırlanmıştır (Şengüler, 1992: 470-472). Vecdi “Kadın Bedenen ve Ruhen Erkeklerle Bir Olabilir mi?” başlıklı yazısında kadınların boy, kilo, kas gücü, kalp, beş duyu organı, fiziksel güç bakımından erkeklerden daha zayıf yaratıldıklarını çeşitli bilim adamlarının fikirlerinde yararlanarak anlatır. Bu nedenle onların erkeklere tabi olmaları ve onlar gibi çalışma hayatı içerisinde yer almaları doğru değildir. Bir kadının öğrenmesi gereken en önemli iş anne olmaktır (Şengüler, 1992: 480-481-491).

*Sesi dinmiş yuvalar, hâke serilmiş evler;
Kocasından boşanmış bir sürü bîçâre karı;
O kopan râbitanın, darmadağın yavruları;
Zulmetin, yer yer içinden kabaran mezbeleler:
Evi sırtında sokakta gezen âileler!
(Seyfi Baba, 73)*

*Hayât-ı âile” isminde bir maişet var;
Saâdet ancak odur... Dense hangimiz anlar?*

*Hayat-ı âile dünyâda en safâlı hayat,
Fakat o âlemi bizler tanır mıyız? Heyhat!
Sabahleyin dolaşıp bir kazanca hizmetle;
Evinde akşam otursan kemâl-i izzetle;
Karin, çocukların, annen, baban, kimin varsa;
Dolaşsalar; seni kat kat bu hâleler sarsa;
Sarây-ı cenneti yurdunda görsen olmaz mı?
İçinde his taşıyan kalp için bu zevk az mı?
Karin nedîme-i rûhun; çocukların rûhun;
Anan, baban birer âgûş-i ilticâ-yı masûn.
(Mahalle Kahvesi,110-111)*

Seyfi Baba ile Mahalle Kahvesi şiirlerinden alınmış bu dizeler ise bize Âkif'in, aileyi sağlıklı bir toplumun temeli olarak kabul ettiğini belirtir. Çocuk geleceğin hazırlayıcısı olduğundan onların sağlıklı bir aile ortamında yetiştirilmeleri önemlidir. Aile, aile üyelerinin her biri için birer korunaktır (Bolay, 1986:759). Bu bağın çöküşü en çok çocukları ve aileleri etkilemektedir. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılış dönemlerinde toplumun tüm birimlerinde olduğu gibi aile kurumunda da büyük çatlaklar oluşmuş, özellikle yoksulluk nedeniyle birçok aile dağılmıştır.

*Ne manzaraydı, İlâhî, o gördüğüm sahne!
Beş on herif yapışıp bir fakirin ellerine,
Sürüklüyor; öteden bir kadın diyor:
-Bırakın!*

*Kocam ne yaptı? Nedir cürmü bî-günâh adamın?
Zavallının büyük oğlu öldü askerde;
İkinci oğlu da sürgün Yemen'de bir yerde.*

*-kadın, çekil döverim ha! Sokulma, haydi defol!
-herif bırak diyorum... Durdu işte bak nefesi.
-Ne dırlanıp duruyor? Susturun canım şu pisi!
Demez miyim size ben her zaman ki "dağdağastız"
Yapın. Eşek gibi siz hiç lâf anlamaza mısınız?
- Kadın, paşam, ne yaparsın?*

*Kuzum, nasıl paşasın, görmüyor musun? Kocamı
Sürükleyip duruyorlar...*

*Defol kadın, adamı
Vurunca öldürürüm ha! Benim şakam yoktur.
Çekil hanım, paşa lâf dinlemez; vurur mu, vurur.
Bilir misin onu! Şevket-meâb Efendimiz'in
Birinci bendesidir...*

*Hay yetişmesin pampin!
-"Sürün!" demiş, ona şevketli'nin irâdesi var.
-sürüm sürüm sürünün tez zamanda alçaklar!
Ya sen, zabâni kıyâfetli gulyabaâni paşa,
İlâhi yumru başın bir geleydi sivri taşa!
Yılan bakışlı şebek, bir bakın şunun gözüne!
Kazık boyundan utan...Tû! Herif senin yüzüne!...
"Demim gerekti hamiyet! Hem ağlamak ne demek?
Figân ederse kadın, susturur koşup erkek.
(İstibdâd, 86-87-88)*

İstibdâd şiirinden alınmış bu bölümde Âkif'in şiddetle eleştirdiği İstibdat yönetimi ve onun yol açtığı sosyal yaralara değinilir. Şiirde bir kadının eşi için çırpınışları görülür. Kadın kocasını dışarıdan gelen haksız bir saldırı karşısında korumaya çalışmaktadır.

“Ocak başında oturmuş bir ihtiyarca kadın.
“Açız! Açız!” diye feryâd eden çocuklarının,
Karııştırıp duruyorken pişen nevâlesini;
Çıkardı yuttuğu yaşlarda çırpınan sesini:
-Durundu yavrularım, işte şimdicek pişecek...
Fakat ne hâl ise bir türlü pişmiyordu yemek!
Çocukların yeniden başlamıştı nâleleri...
Selâmu verdi Ömer, daldı âkıbet içeri.
Salâmu aldı kadın pek beşûş bir yüzle.
-Bu yavrular niçin, ey teyze ağlıyor, söyle?
-bugün ikinci gün aç kaldılar...

-O halde, neden

Biraz yemek komuyorsun?

-Yemek mi? Çömleği sen,

Tirid mi zannediyorsun? İçinde sâde su var;

Çakıl taşıyle beraber bütün zaman kaynar!

Ne çâre! Belki susarlar, dedim. Ayıplamayın.

-Peki! Senin kocan, oğlun, kardeşin, ya dayın...

Tek erkeğin de mi yok?

-Hepsi öldü... Kimsem yok...

(Koca Karı ile Ömer, 92)

Çocukların bu kez yükselince feryâdı,

Kadın, tehevürü artık cünûna vardırıd:

-şu nevhalar ki çıkar tâ bulutların içine;

Ömer,! Savîk-ı tel'in olur, iner tepene!

Yetîmin âhını yağmur duası zannetme!

O sayfa ra'd-ı kazâdır ki gönderir ademe!

“Açız! Açız! Bize bir lokma olsun ekmek ver...”

“Susundu yavrularım, işte oldu, şimdi pişer!

Gidip de söyliyeyim hâ? ... Dilencilik yapamam!

Ömer de kim? Benim ondan kerîm adamdı babam,

Ölür de yüz suyu dökmem sizin halîfenize!...”

(Koca Karı ile Ömer,93)

Safahat'ın en çok sevilen bölümlerinden biri olan “Koca Karı ile Ömer” şiirinden alınmış bu dizelerde yine bir kadının torunları için gösterdiği fedakârlık anlatılmaktadır Eve ekme getirecek erkek olmadığı için yoksullukla karşı karşıya kalan kadın, çocuklar için çırpınmaktadır. M.F. Vecdi “Kadın A'mal-i Hariciyede Erkeklerle Müşareket Edebilir Mi?” de, kadını beslemenin erkeğin temel görevi olduğunu, kadının ailesinde hiçbir erkek kalmamışsa onu beslemenin de toplumun borcu olduğunu belirtir (Şengüler, 1992: 531).

“-Otuz yaşında idim belki; annesiz, dışarı

Kolay kolay çıkamazdım: döverdi çünkü kartı!

Bugün, onaltıyı doldurmamış yumurcuklar,

Odu yemez iyi bil ha! Geberse karşı koyar.

Geçende dövmek için yokladım Kerim'i...

Bırak! Eşek değilim ben, deyip dikilmez mi?”

(Mahalle Kahvesi,114)

Köse İmam, Safahat'ın Birinci Kitabında yer alan Mahalle Kahvesi şiirinden alınan bu dizelerde annenin çocuk eğitimindeki rolünü vurgulamaktadır. Köse İmam annesinin dayak yoluyla kendine bazı davranışları kazandırmaya çalıştığını anlatır. Kendisi de annesinden öğrendiği yolla kendi çocuğunu eğitmeye kalktığı anda oğlu tarafından isyanla karşılaşılır. Artık zaman değişmiştir ve kendi zamanındaki gibi anneye babaya “itaat eden” çocuklar kalmamıştır. Vecdi “Kadının Vazife-i Tabiyesi Nedir?” de çocuk yetiştirmenin annenin asli görevi olduğunu vurgular. Eğer çocuk anne tarafından gereği gibi yetiştirilemez ise ileride toplumun başına kötü işler açabilir. Bu nedenle kadınların bu bilince sahip olmaları ve bu sorumluluklarının dışına çıkmamaları gerekir. (M.F.V. Şengüler, 1992:478-479). Kadına doğa kuralları gereği annelik sorumluluğunu yüklemek doğ-

rudur. Ancak eğitim görmemiş ve toplum yaşamına dahil edilmemiş bir kadın çocuklarına ne öğretecek, onun yetiştirdiği çocuklar topluma ne vereceklerdir? Bu soruların cevaplarını Meşrutiyet döneminde Celal Nuri İleri, Salahaddin Asım gibi yazarlar eserlerinde tartışmışlardır (Göle, 2001: 59-61).

“-Karı koyvermiyor: Herif, kılıbık.

-Evinde çan çan eden erkeğin de aklına şaş...

Lâf anlamaz dişi mahlûku, durma sen uğraş.

-Kim uğraşır a babam, bunca yıllık ehlim iken,
Adam hesabına koymam, bizim köroğlunu ben.”

(Mahalle Kahvesi, 116)

“-Ne kafam kaldı dayaktan, ne gözüüm, hep şişti;

Karşı koysaydım eğer mutlak işim bitmişti.

Ağladım, merhamet et, yapma dedim... Kim dinler.

Boşamakmış beni dünden beri efkârı meğer.

Üç çocuk annesi, emzikli kadın tek başına,
Koca berhâneyi silsin de, süpürsün de sana,

Yine sen bilmeyerek zâlim onun kıymetini,

Dene biçârede kalkıp kolunun kuvvetini!”

(Köse İmam,119)

“Size haltetme düşer... Dövmüş isem, kendi karım.

Keyfim ister döverim, sen diyemezsin: “Dövme!”

Bu tecavüz sayılır doğrusu haysiyyetime...

- Hangi haysiyetin, oğlum? O da varmış desene!

-Beyimin şimdiki haysiyet-i mev’hûmesine

Diyecek yok... Yalnız râhat ararlarsa eğer,

Böyle külfetli kuyûd altına hiç girmeseler!

Sen imam, saçmalyorsun... Yetişir artık dur.

Beni isrâr ile da’vetteki maksad bu mudur?

-haremin geldi demin ağlıyarak, sızlayarak...

-gözü çüksün domuzun, patlasın isterse, bırak!

-döveceksin, ne boşarsın? Boşadın, dövmek ne?

Hem günah, hem ayıp...

-bakma sen onun sözüne,

Ne domuzdur onu bilsen!

-nesi var, hırsız mı?

Yoksa yüz­süz mü?

-değil hiçbirisi... Lâkin canımı

Sıktı akşam “Edemem, üstüme evlenme!” diye.

Ne demek! Dörde kadar evlenir erkek, demeye

Kalmadan başladı şirretliğe... Kızmaz mı kafam?

-kustuğun herzeyi yutsun diye, hey sersem adam!

Dövüyorsun, boşuyorsun elin öksüz kızını...

Haklı bir kere ya! İnsan boşamaz haksızını.

-Boşamaz? Amma da yaptın! Ya şeriat ne için

Bize evlenmeyi tâ dörde kadar emr etsin?

İki alsam ne çıkar sâye-i hürriyette?

Boşamışsam canım ister boşarım elbette.

İşte meydanda Kitap! Hem alırsız, hem boşarırsız!

-dara geldin mi, şeriat! Sus ulan iz’ansız!

....

Karı tatlıki için bak ne diyor peygamber:

“bir talâk oldu mu dünyâda, semâlar titrer!”

İki evlense ne varmış... Bu yenir herze midir?

Vâkıâ ba’zen olur, dörde kadar evlenilir...

Bu kimin harcı, a sersem, hele bir kere düşün!

Tek kadın çok sana emsâl olan erkekler için.

*Hani servet? Hani sıhhat? Ne ararsan mefkud;
Tamtakır bir kese var ortada, bir sıska vücûd!
Sen duâ et ki “şerîat” demiyor evde karın!
Yoksa, boynunda bugün zorca gezerdin yuların!
Karı iş görmeyecek; varsa piçin bakmıyacak;
Çamaşır, tahta, yemek nerde? Ateş yakmıyacak.
Bunların hepsini yapmak sana âid “Şer’ân!”
Çocuk emzirmeye hattâ olacak bir süt anan!
Boşarım, evlenirim bahsini artık kapa da,
Hak ne verdiyse yiyip hoş geçinin bir arada.”
(Köse İmam,121)*

*“ Bu neden? Çünkü nikahın sonu ergeç boşamak,
Yâhud akşamki gelenler gibi hırgür yaşamak!
Düğün olsaydı ne a’lâ idi tek bir perde;
Ayrılık faslı da var sonra bunun mahkemede;
Ne kadınlar, ne sefâlet doğuranlar görürüz;
İşte binlerce çocuk, hem baba sağ, hem öksüz!
Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
Yoksa, insanlığı bilmem nasıl anlar insan?”
(Köse İmam,122)*

Asım’da Köse İmam uzun yıllardır evli olan birkaç çocuğu bulunan emekli bir paşanın bir gönül macerasına girip bir Rum kızla İslâmî kuralları öne sürerek evlenmek istemesine şiddetle karşı çıkar. Bu daha önce de belirtildiği gibi İslâm’ın özüne inememiş sözde İslâm taraftarlarının davranışlarını meşrulaştırmak için başvurdukları bir yoldur. Diğer sosyal konularda olduğu gibi kadın ve evlilik konusunda da İslâm’ın, çıkarlara uygun olarak amacı dışında kullanılmasını Âkif, Köse İmam’ın ağzından eleştirir. Burada İslâmiyet’in kadını korumaya yönelik kuralları hatırlatılır ve Köse İmam hacir müessesesinden yararlanarak eski eşin haklarını korur ve paşanın mallarına el konulmasını ister (Ercilasun, 1987: 39).

Bu bölüm o dönemde kadının aile içindeki ve eşi karşısındaki konumunu gösteren bir örnek olması bakımından önemlidir. Bu örnek, aynı zamanda kadının bir eş ve anne olarak İslâmî kurallara göre ne gibi hakları olduğunu göstermektedir. Erkek tarafından aile içinde sorunlar çözümlenemediğinde fiziksel açıdan daha zayıf olan kadın şiddet yoluyla susturulmakta ve sorun bu yolla çözümlenmiş kabul edilmektedir. Eğer kadın şiddet yoluyla etkisiz bir hâle getirilemiyorsa erkek eşini bir sözcükle çabucak boşayabilmektedir.

Birden fazla kadınla evlenmek İslâmî kurallara göre mümkün görünmektedir. Ancak bir erkeğin ikinci bir kez evlenebilmesi için belirli kuralları yerine getirmesi gereklidir. Oysaki cahil Müslüman erkekler, dinî kanunların kendilerine uygun olan kısımlarını kolayca uygularken istemedikleri bölümleri hiç uygulamaya gerek görmemektedirler. Kadını erkek karşısında korumak için İslâmiyet ona bazı haklar tanımıştır. Âkif, kadınla ilgili tüm sorunların İslâmî kurallar çerçevesinde rahatlıkla çözümlenebileceğini vurgulamaktadır. Çaviş, birden fazla kadınla evlenmenin eski dönem Batılı toplumlarda da erkekler tarafından bir hak olarak görüldüğünü, kadınların Yunan ve Roma medeniyetleri döneminde hiçbir hakka sahip olmadıklarını vurgulanmıştır. İslâmiyet’in kabulünden önce Arap toplumlarında da kadının ve kız çocuklarının hiçbir değeri olmadığına dikkat çekilmiş ve İslâmiyet’in tüm bu haksızlıkları giderdiğini ve bu konuya bir düzen getirdiğini belirtilmiştir. Çaviş bu görüşlerini sırasıyla “Kadının Yunanlılarca Hukuku”, “Kadının Romalılarda Hukuku”, Teaddüd-i Zevcat ve Zevcenin Zevce İtaati” ve “Ezmine-i Hazırada Kadının Hukuku” başlıklı yazılarında aktarmıştır. (Şengüler, 1992: 261,262-265, 274-275)

Sırasıyla Süleymaniye Kürsüsü ve Hakkın Sesleri’nden alınmış aşağıdaki bölümlerde kadın eğitimi konusunda özellikle Batılılaşma taraftarlarının önerdiği yollar hiddetle eleştirilmektedir.

*“Bir selâmet yolu varmış... o da neymiş: Mutlak,
Dîni kökten kazımak, sonra, evet, Ruslaşmak!
O zaman iş bitecekmış... o zaman kızlarımız
Şu tutundukları gayet kaba, pek mâ’nâsız
Örtüden sıyrılacak... Sonra da erkeklerden,
Analık ilmini tahsîl edecekmiş... zâten,*

Müslümanlar o sebepten bu sefâlette imiş;
Din için, millet için iş görecek alçağa bak:
Dîni pââmâl edecek, milleti Ruslaştıracak!
Bunu Moskof da yapar, şimdi rızâ gösterelim;
Başka bir mâ'rifetin varsa haber ver görelim!
Al okut, Avrupa tahsîli desinler, gönder,
Servetinden bölerek nâ-mütenâhî para ver;
Sonra bir bak ki:Meğer karga imiş beslediğin!
Hem nasıl karga? Değil öyle senin bellediğin!
Sâde bir fuhşumuz eksikti, evet, Ruslardan...
Onu ikmâl ediverdik mi, bizimdir meydan!
Kızımın iffeti batmakta rezîlin gözüne...
Acırım tükürüğe billâhi, tükürsem yüzüne!
Demiş olsaydı eğer: "Kızlara mektep lâzım...
Şu kadar vermelisin." Kahrolayım kaçmazdım.
Elverir sardığımız bunları halkın başına...
Ben mezarımda huzûr istiyorum, anladın a!"
(Süleymaniye Kürsüsünde 155)
"Kadın erkek koşuyor borç ederek Avrupa'ya...
Sapa düşmekte sizin şıklara, zannım Asya!
Hakk'a tefvîz ile üç tâne yetmiş kızını;
Taşıyanlar bile varmış buradan baldızını,
Analık ilmi için Pâris'e yüksünmiyerek...
Yük ağır, ecri de nisbetle azîm olsa gerek!
"Hani: "nâ-mahreme ben söyleyemem kızlarımın
Karımın ismini... hem öldürürüm, sorma sakın!"
Diye, tahrîr-i nüfûs istemiyen er kişiler!
Hani, göstermediler eski celâdetten eser;
Fuhşu i'lâya koşan bir sürü nâ-merd öteden,
Ne selâmlık, ne harem dinlemeyip çiğnerken!"
(Hakkın Sesleri,186-187)

Yirminci yüzyılın başlarında Türk toplumu için Batılılaşma meselesi önemli bir modernleşme eşiği olarak kabul görmüştür. Bu dönemde toplumun önemli bir parçası olan kadın da Batılılaşma sürecinden kendine düşen payı almıştır. O dönemde radikal olarak Batılılaşmayı savunanlar ve bu şekilde yaşayanlar Türk kadınının Batılı tarzda eğitim almasını isterler. Ancak bu eğitim onun kendi toplumsal ve dini değerlerinden uzaklaşmasına da talep eder. Âkif bu görüşü ileri sürenlere şiddetle karşı çıkarak bu hareketin kadının iffetine yönelik bir davranış olduğunu belirtmiştir. Genç kızların, kadınların "Batılılaştırma" adı altında "Ruslaştırılmaya" çalışıldığını vurgular. Daha da önemlisi geleceği kuracak donanımlı Türk çocuklarını yetiştirecek olan Türk annelerinin Batıya gönderilerek oradan "annelik ilmi" öğrenmelerini istemek daha da büyük bir hatadır. Çünkü bu gelecek kuşakların kendi değerlerinden uzak, yabancı kimseler olmalarına ve öyle bir toplumsal yapı kurmalarına neden olacaktır.

Âkif'in Batı karşısındaki tavrı hiçbir zaman tamamen reddetmek olmamıştır. O Batının bilimsel ve sanatsal yönünden yararlanmanın çağın bir zorunluluğu olduğunu sık sık vurgular. Yılmaz, Âkif'in modernleşme anlayışını değerlendirirken Ziya Gökalp ile arasında bağlantı kurmakta ve Ziya Gökalp'ın "medeniyet-kültür" ayrımına dayanan hareket noktasının Âkif'te de "marifet-fazilet" ikilisi olarak karşımıza çıktığını belirtmektedir. "Avrupa medeniyetinin ilim ve sanatı "marifet" olarak Batı'dan alınacak; fakat Avrupa'nın kötülüklerinden "fazilet" ile uzak durulacaktır. Fazilet ise, gerçek İslâm'ın içinde mevcuttur: Ahlâk, çalışma ve azim. Müslümanların, İslâm'ın bu özelliklerine kavuşmaları için "ilmi" bir inkılâp şarttır." (Yılmaz, 2003: 331)

M.F. Vecdi "Müslüman Kadını" adını taşıyan makalesinde bir milletin ilerleyebilmesi için erkeklerin harekete geçmesi gerektiğini, ancak böyle bir gelişim hamlesinde erkek kadar kadına da ihtiyaç olduğunu belirtir. Günümüzde Müslüman dünyanın en büyük sorunlarından biri de Müslüman kadının çağın gereklerine göre nasıl eğitileceğidir. Bu sorunun yanıtını birçok aydın diğer tüm konularda olduğu gibi "Batıyı örnek alarak" şeklinde verirler. Ancak bu yanıt çok da doğru değildir. Çünkü bu hastalığa önerilen ilaç hastalığa ve hastanın yapısına uygun değildir (Şengüler, 1992: 453-464). A. Çavuş ise "Muamelâta ve Hemşehriliğe Ait Hukuka Na-

zaran Kadın”da İslâmiyet’in kadına değer verdiğini, kadının erkekten aşağı bir varlık olarak görülmediğini ve kadını malî konuların hepsinde erkeklerle aynı haklara sahip olduğunu, şehadet gibi bazı konularda ise kadının hassas bir varlık olması nedeniyle erkeklerle bir tutulmamasının haklı bir gerekçe olduğunu belirtir (Şengüler, 1992:290-293).

*“Müebbeden bize düşman bir ümmet anlardık.
Hayır, bu an’anenin hakkı yok, deyip artık,
Benât-ı cinsine göstermek isterim seni ben...
Yabancı durma ki pek âşinâsınız kalben.
O annecikler için duyduğun hurâfeyi at!
Düşünme dest-i musâfâtı Şark’a doğru uzat.
Ne hisli validelerdir bizim kadınlarımız!
Yazık ki anlatacak yok da yanlış anladınız.
Yazık ki onları tasvir eder birer umacı,
Beş on romancı, sıkılmaz da beş on maksadçı.
Nedir bu anlaşmazlık? Gelin de anlaşınız;
Lisân-ı müşterek olmaz mı kendi göz yaşınız?
Nasîb-i zârına düşmez, bu işte fazla keder;
Öbür taraf seni hattâ kederlerinden eder.”*
(Berlin Hatıraları 295,296)

Berlin Hatıralarından alınmış bu bölümde Âkif, Müslüman Türk kadınının Batıya yanlış tanıtıldığından şikâyet eder. Birçok üstün niteliği bulunan, hassas Müslüman Türk anneleri “beş on romancı ve maksatçı tarafından” Batı’ya birer “umacı” gibi anlatılmışlardır. Bu bölümde milleti, dini ne olursa olsun tüm kadınların annelik gibi ortak bir özellik taşıdıkları ve bu özellik sayesinde birbirlerini kolayca anlayabileceklerini belirtilir. Doğu ve Batı insanının birbirlerinden farklı olduğunu kesin bir dille belirten Âkif’in kadın ve annelik konusunda her iki medeniyet dairesinin ortak hislere ve eğilimlere sahip olduğunu belirtmesi ilginçtir. Ancak ister kadın olsun, ister erkek olsun doğu ve Batı medeniyetlerinin kaynaşabilmesi için öncelikle insanların kafalarında karşı tarafa duydukları ön yargıları yıkmaları gerekmektedir.

Ancak bir diğer ön yargı ise ülke toprakları içinde yaşanmaktadır. Ülkedeki Batıcılar İslâmcıları kadını namus endişesiyle sürekli eve kapatmakla, kadına bir hapis hayatı yaşatmakla eleştirirler. Bu dizeler bu yaklaşımının örnekleridir:

*“Kız, kadın hepsi haremelerde bütün gün mahbûs,
Şu telakkiye bakın, en kötü vahşet: namus”*
(Asım, 373)

Enginün (2004) de Mehmet Âkif’in kadını inkılâbın ve çalışma hayatının bir parçası olarak görmediğini belirtir. Âkif’e göre kadının yeri evidir ve onu mutlu etmek eşinin görevidir. (382-385). Âkif, Safahat’ın özellikle Fatih Kürsüsü ve Süleymaniye Kürsüsü adlı bölümlerinde halk ile aydın arasındaki ilişkileri sorgular. (Enginün, 2006: 596) Bu bölümlerde kadın olgusu kavramına yer verilmez. Vaizler de, dinleyiciler de erkektir. Safahat’ta Âkif kadını daha çok ya haksızlığa uğrayan bir cins konumunda ele alır ya da modernleşme sürecinde erkekler tarafından nasıl yanlış yönlendirildiklerini dile getirir. Her iki durumda da Âkif ister eğitimsiz, isterse aydın erkekler olsun, kadının erkekler tarafından hep ihmal edildiğini gösterir. Ercilasun, Mehmet Âkif’in eserlerinde kadın konusundaki eleştirilerini iki başlık altında toplamanın mümkün olduğunu belirtir. Bunlardan ilki doğuda yerleşmiş anlayışın bozulması nedeniyle kadına yönelik davranışların kötüleşmesi, ikincisi ise Batıdan gelen yanlış ve bozuk anlayış nedeniyle kadınların yanlış yönlendirilmeleri ve eğitilmeleridir (Ercilasun, 1987: 34).

Safahat’ın temel iletilerinden biri olarak Müslüman dünyanın tembelliği, uyuşukluğu ve duyarsızlığı anlatılırken de erkekler hedef olarak alınır. Safahat’ta tembel ve duyarsız bir kadından/kadın kitesinden söz edildiği görülmez. Kadın ya çocukları için üzülen bir anne/nine, ya eşi tarafından ihmal edilmiş bir eş ya da yanlış Batılılaşmanın yanlış bir ögesi olarak ele alınır.

Görüldüğü gibi Âkif, şiirlerinde aydın konusuna sıkça yer vermesine karşın onun şiirlerinde “kadın aydın” kavramına rastlanmaz. Safahat’ın genelinde de kadının mekân olarak da daha çok evde, mahallede gösterildiği, sokağa tek başına çıkamadığı değişik şekillerde anlatılır. Bu durum kadının ortak sosyal yaşamının açık bir parçası olmadığını gösterir. Ancak Âkif kadını evde göstermekle birlikte onun bu mekânda güvende olduğunu vurgular ve kadına yönelik bir eleştiride bulunmaz. Oysaki Âkif sık sık birer miskinlik mekânı olarak kabul

ettiği meyhanelerdeki ve kahvehanelerdeki erkekleri eleştirir. Çünkü erkeklerin yeri meyhane, kahvehane gibi tembellik mekânları değil, çalışma hayatının ta içidir.

Kadının toplumsal yaşam içerisinde etkin olarak yer alması, Batılılaşma taraftarı aydınlar tarafından modern toplum olmanın en önemli işareti olarak kabul edilmiştir. Bu ise ancak kadının İslâmiyet'in çizdiği mahrem alandan çıkması ile mümkün olacaktır. Ancak Mehmet Âkif'in yaşamış olduğu dönemde bir yandan kadının yüzyıllardır içinde bulunduğu mahrem alan zorlanmaya başlanmış, bir yandan ise İslâmî kuralların gereği gibi bilinmemesinden dolayı kadın hor görülmüştür. İşte Âkif eserlerinde bu iki düşünceyle savaşmıştır. Mehmet Âkif, Batılı kadına özenmenin Müslüman Türk kadını için doğru olamayacağını vurgulamıştır. O İslâmiyet'in asıl kaynaklarına inilmediği için çok evlilik, şiddet, gibi kadını olumsuz yönde etkileyen davranışların İslâmiyet'e dayandırılmasına karşı çıkmıştır. Ona göre İslâmiyet kadına gereken değeri vermiştir. İslâmî kurallar gerektiği gibi uygulandığında kadın gerçek değerini bulacaktır.

Kaynakça

- BOLAY, Süleyman Hayri (1986). "Mehmet Âkif'in Aileye Bakışı", Türk Kültürü Dergisi. Sayı: 24. Cilt: 24.
- CANBAZ, Firdevs (2008). "Mehmet Âkif Ersoy ve Müslüman Kadını". Hece Dergisi Karakter Âbidesi ve Bir Çılgılık Olarak Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı. Sayı: 133. Ocak 2008. Ankara: Hece Yayınları.
- ENGİNÜN, İnci (2004). Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ENGİNÜN, İnci (2006). Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ERCİLASUN, Bilge (1987). "Mehmet Âkif'in Şiirlerinde Kadın ve Aile Temi". Hacettepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi. Sayı: 1. s. 34-40. Ankara.
- ERSOY, Mehmet Âkif (1996). Safahat (Açıklamalı- Sözlük İlaveli). Kahraman Yayınları: İstanbul.
- GÖLE, Nilüfer (2001). Modern Mahrem. İstanbul: Metis Yayınları.
- KURNAZ, Şefika (1996). II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- ŞENGÜLER, İsmail (?). Açıklamalı Mehmet Âkif Külliyyatı. 7. Cilt. İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- ŞENGÜLER, İsmail (1992). Açıklamalı Mehmet Âkif Külliyyatı. 8. Cilt. İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- YILMAZ, Murat (2003). "Mehmet Âkif Ersoy" Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cilt 5: Muhafazakârlık, Ed: Ahmet Çiğdem, İstanbul: İletişim Yayınları.

METAFORİK TERCİHLER BAKIMINDAN AKİF’İ OKUYABİLMEK

Fatih ARSLAN*

Giriş

Metafor kavramı genel yapısı itibariyle çok farklı anlam açılımları taşıyan bir sözcüktür. Bu aslında kavramın temelde “taşıma” (bir anlamı ötekine gönderme) anlamıyla sonsuz bir anlam evrenine açılımlanmasından kaynaklanmaktadır. Sözcük, en basit yapı taşı olan mecazla başlayıp, kişileştirme, istiare ... vs kadar çok geniş bir anlam evreninde bulur kendini. Merkeze atılan bir taş gibi her anlam boyutu, onun yapısını açar, yapısına katkıda bulunur... Metafor kelimesi esas olarak Grekçe’de “metaherein” kelimesinde gelir. Taşımak, transfer, aktarım gibi anlamlar taşır. Bu aldatici etimolojik yapıdan da anlaşıldığı gibi metafor, aynen pek çok tanımı olmasına rağmen kendi puslu atlasında bütün bilinmezlikleri ve gösterişli yapısıyla gezinen postmodern kavramı gibi, kendiyle kavgalı, anything goes (her şeye gider) bir sözcüktür. Bu yüzden de farklı insanlar için farklı anlamlar ifade etmiştir; hatta o derecede ki, bu alanda çalışan uzmanlar için dahi metafor, tam tanımlanamayan bir puzzle gibi farklı biçim ve anlam algıları taşır.

Metafor tanımları en azından iki nedenden dolayı farklılık gösterir. Öncelikle bu terim, her ne kadar birbiriyle ilişkili olsa da birkaç farklı manada kullanılmaktadır. İkinci olarak hem onun farklı anlamları içinde hem de bu farklı anlamlar arasında tanımlar, keskin bir şekilde birbirinden farklı teorik konuları ve varsayımları yansıtmak için kullanılır. Kısaca, soyut dünyada bazen teorik sınırlar bilimsel disiplinlerle ça(tı/kı)şır. Yani farklı uzmanlık alanlardaki insanların her biri metaforu, kendi terimleriymiş gibi tanımlayabilirler. Bizim konumuzun genel çerçevesini, bir dilbilimsel ifade veya bildirişim formu olarak metafor biçiminde tesbit ettiğimiz için o kısma yüklenmek daha fonksiyonel bir açıklamayı gerektirecektir.

Edebiyat ve dil algısı noktasında kavramsal bir sunum ve sembolleştirme formu olarak metafor, sözcüğün anlam çevreninin genişlemesiyle birebir ilgilidir. Dolayısıyla iki tür algı ortaya çıkar: Edebî veya poetik bir ifade aracı olarak metafor ve sembol olarak metafor.

İnsanlar sosyal yapı içerisinde birbirleriyle iletişim kurarken, konuşmalarının amacına ulaşması noktasında gizli, kapalı bir anlam evrenine girerler. Her toplumsal algı en küçük bireyden başlayarak sosyal yapının en üst katmanına kadar ulaşan özel bir anlam çevreni kurar. Bu kuşatıcı, sınırlayıcı özel yapı çoğu zaman kendini bütün dünyadan soyutlayacak kadar toplumsal nitelikte kişisel tercihler biçimindedir. Bu gizli anlam işbirliği içinde olabilmek için insanlar birbirine uygun, doğru sözlü, açık ve bilgilendirici olmaya çalışırlar. Konuşucular, aktaracakları konuya ve muhatabını arayan anlam evrenine göre konuşmalarının çerçevesini belirlerler. Anlatım sırasında kullanılan her türden metaforik açılım, aynı zamanda sesine kulak verecek ve onu anlam ontolojisinde yapısal bir bütünlüğe dönüştürecek aksülamelini arar. En genel ifadeyle metaforun özü bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmektir. (Lakoff-Johnson 2005: 27) “Şey”ler evreninin ne olduğunu belirlemek yine çoğu zaman şeylerle mümkün olmaktadır. Müphem bir şeyden, somut bir şeye dönüşme çabasında veya hayatı anlamlar diliyle yeniden renklendirme çabasındaki insan için son derece renkli bir tuvaldir metaforik anlam evreni. Sanatlar, pek çok ifadeye aracılık eder, belki onu dilin bildirişim fonksiyonundan uzaklaştırır; ancak ona yüzyıllarca yaşayacak poetik bir sihirli nefes üfler. Özellikle şiir, bunun

için vazgeçilmez bir alımlama yapısıdır. “Gibi”lerle sıkışan benzetme dünyasına algı derinliği katan bir söz bulmacasıdır.

Sözcüklerin yer değiştirmesi veya tersi gerçek dil kullanımı yerine mecazlı olanı tercih etmek değil türe özgü oluş seviyesi seçmektir. Oluş seviyesi beraberinde anlam evrenini ve yapısal açılımları da taşır. Kültürel paylaşım, aynı zamanda ortak yapılar üreten ve bunları dilin, toplumun algılar dünyasına dair ortak duyum havuzuna ak(ıt/tar)an bir eylemdir. Çoğu zaman kendiliğindenmiş gibi görünmesine rağmen insana dair pek çok olay, eylem, yapı bu algının prototipinde vardır. Farklı biçimlerde ortaya çıkan bu tür metonimik transferlerin bir şekli de soyut ve somut arasındaki bağlantılarda gizlidir. Mesela “futbolcu” için “krampon” denmesi veya “kanun” için yargıç denmesi gibi. Anlam transferin bir diğer şekli de göndergenin dikkat çeken, bariz özelliklerinin vurgulanmaya çalışılmasıdır. Zaten temelde metafor “bariz”in daha da belirginleşmesi adına yapılan bir kuvvetlendirmedir. Metnin yapısı daha güçlü kılınma adına kendini güçlendirir. Aslında yapılan anlamlık bir yönelimdir; sözcüğün anlamlık değişimidir. Anlamlık, tıpkı göz gibi, nesnelere görmemizi ve algılamamızı sağlamasına karşın kendisini fark etmez; onu belli bir uzaklığa koyarak kendi nesnesi yapmaktan büyük bir beceri uğraş gerektirir. (Locke 2004: 67) İşte metaforik yapı sözcüklerin anlamlık değişim/dönüşümlerini mesafeli algılama sürecidir.

İçinde metaforik yapı bulunan cümleler çoğu zaman kontekstsiz olarak, yani hiçbir yardımcı, açıklayıcı metin olmaksızın, farklı insanlara çok farklı anlam özellikleri taşıyabilir. Örneğin “zaman” kavramı dünyanın farklı bölgelerinde yaşayanlara aynı çağrışımı yapmaz veya zaman merkezli metafor açılımları beraberinde pek çok değerle farklılaşabilir. Başka bir deyişle düşünceler nesnelere, onları düşsel giysilerle süsleyip püsleyebilir, onlarla oynayabilir, onları hoş ve muntazam sıraya dizebiliriz.(Lakoff... 2005: 35) Bir anlamda tümcenin gerçek anlamı onun önceliğidir. İma etme önceliğinin şartlarını değiştirirse de gerçek anlam arka planda daim kalıcıdır. Bir sonraki adımda gerçek anlamla mecaz yer değiştirir; sözcük boyutlanır ve böylece metafor oluşur. Anlam (ç)evreni genişler, açılımlanır (paraphrase). İşte tam bu sözün açılımlandığı, yeni bir boyuta geçtiği anada metafor kavramı devreye girer. O yüzden olsa gerek metaforu anlamak, gerçek anlamı kavramaktan daha karmaşıktır ve daha bilişsel (cognitive) özel bir çalışmayı gerektirir. Sadece bilişsel bilgiyi değil bağlamsal noktada da pek çok algının keşisim noktalarını doğru tespit, tahlil etmek gerekir. Çünkü metafor, anlam dünyasının farklı duyarlarını harekete geçiren renkli bir yapıdır.

Sözün gerçek anlamından çıkan anlatımlar, aynı zamanda sözün gerçekler dünyasından dışarı çıkarak oluşur. Sanki aynı anlam daha estetiksel bir boyutta yeniden kendin yapılandırır. Yol boyunca kaybolmasın diye izler bırakmış gizemli söz büyücüsü ve okur, bütün izleri kendi algısındaki renk, anlam ikizleriyle deşifre eder. Gerçek anlamdan çok ima merkezli bir kasıt anlamı (intended meaning) ön plandadır. (Guiraud 2001: 87) Dolayısıyla her tümce, genel görünür anlamının dışında arka-öte bir anlam taşır. Taşımdan çok o anlam evrenini kendi etrafında dolar. Dilin ve yazının, Barthes’in ifadesiyle, “sıfırıncı noktaya kavuşması”, sözün söyleme dönüşmesidir aslında. Farklı bir bakışla tekrarlırsak: Sözcenin gerçek anlamıyla başlayan, gerçek anlamın sözcenin bağlamıyla ilintisini ve arkasından da mana içre mana şeklinde alternatif, kurgusal bir manaya ulaşan keyifli bir yolculuktur. Bu yüzden metaforlar genellikle hatalı ve bozuktur veya kendisi de metafordur. Kendi müphemiyetinde kendini sorgulayan ve neticesinin de genellikle müphemiyette ikame olan bir formdur.

Gerçek anlam, bir soyutlamadır. Soyutlama boyutunda, müphemiyetler derinleşir. Onu ancak imalar özgül bırakır. Yani kelimelerin kendiliklerinde taşıdığı psikolojik alt yapı, tercihler... Bunların neye delalet ettikleri kullanım bağlamları ortaya konulmadan asla belirlenemez. Örneğin gerçekten mecaza doğru, devamlı bir süreklilik (continuum), akış vardır. Bireyler metaforik ifadeleri, çoğunlukla metaforik olduğunun farkında olmaksızın, farkına varmaksızın kullanabilir ve anlayabilirler. Ancak çoğu insan için metafor poetik bir imaj yansımaları ve sunuma dair retorik bir gösteriş aracıdır. Hatta kavram sadece dilin standart bir karakteristiği, düşünce ve eylemlerin değil; kelimelerin yapısal bir özelliği olarak görülür.

Yukarıda bahsettiğimiz algılama Lakoff ve Johnson’un 1980 yılında yayınladıkları *Metaphors We Live by (Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil)* isimli esere kadar devam etmiştir. “Çağdaş Metafor Teorisi” olarak anılan teori, günümüzde metafor kavramını, disiplinlerarası uygulamalarla biliş/zihin(cognition) ve bildirişim (communication) çalışmalarının merkezine yerleştirmiştir. Bilişsel anlambilim (cognitive semantics) göre metafor sadece dilde değildir; düşünmede ve eylemde kullandığımız kavramsal sistemimizin temelde metaforik bir doğası vardır. (a.g.e 2005: 184) Yani çağdaş metafor incelemesi, metaforu bir düşünce malzemesi, insan kavrayışının bir şekli olarak ve sadece bir söz figürü değil aynı zamanda bir ‘düşünce figürü’ olarak görür. Sözcüklerin kendi adlarını kendilerinin koymalarıdır. Yönelime dair metaforik sözcük tercihlerinde mutlu, bilinçli, sağlıklı... gibi yukarıyla özdeş kavramlarla aktarılması; tersi duyguları aktarmak içinse aşağıyla özdeş ifadelerin kullanılması gibi. Her sözcük, işaret ettiği duygu merkezli metafor algısını belirler.

Dolayısıyla bizim için karışık gibi görünen pek çok ifadeyi seyreltme adına dilin normal kuralları içinde ve sözlükte önceden var olmayan farklı bir üst dil ikame edilir. Yani kullanılan her metafor, tek başına anlam taşımaz; psikolojik bütünselliği doğrulayan alıcılarla ancak bir anlam kazanır duruma gelir. Dilin düşüştür ama kaybolması değil. Dilin kendi anlam evrenine kendi rengini yeniden boyamasıdır. Dil oyunlarının çaktırmadan ima yollu çöşkusudur.

Metafor kavramı yapılaş özellikleri bakımından kendi arasında farklılıklar taşır. Kavramsal (conceptual), varlıksal (ontological), yön (orientational)... Kavramsal metaforlar, daha çok dilin kendi soyut sistem evreni içinde yayılmış bir özellik arz eder. Genellikle ortak dil sistemini kullanan insanların dünyayı algılayış biçimleriyle doğrudan ilişkili üst bir ortak kültür yansıması biçimindedir. Kavramsal metaforlar insanların ve onu insanların oluşturduğu toplumun kendilerine has tecrübelerinin zihinde biçimlenmiş halidir. Bu tecrübe devimine 'aktarım' (mapping) denir. (Draaisma 2007: 43) Dile has atasözleri, deyimler hatta bazen argoyle başlayan ve ötesinde dilin milletleşen bütün renklerini taşıyan geniş bir kullanım alanına sahiptir.

Yön metaforu (orientational metaphor) daha çok kavramların birbiriyle mekânsal olarak ilişki içinde olduğu metafor türüdür. Genelde imaj tasarımı (image schemata) denilen soyut kavramları, fiziksel tecrübelerimizle kavramayı sağlayan bir mekanizmadır. Bir anlamda somutlama diyebileceğimiz bu aktarımda soyut duygu ve düşünceler taşıdığı moral değerlerine ve genel algıya bağlı kalarak aşağı↔yukarı, içeri↔dışarı, ön↔arka gibi çevresel yönelimlere bağlı olarak gerçekleşir. "Daha fazla, yukarı(da)dır." metaforu en yaygın olan yön metaforu örneğidir. Ontolojik(varlıksal) metafor ise fiziksel olmayan bir varlığı fiziksel bir varlık ya da madde, töz (substance) olarak gösteren metafordur. Varlıksal metaforlarda bir şeyin ontolojik statüsü değişir.

Çağdaş algılamada metafor teorisi, metaforun salt bir söz sanatı olmadığını, dilin ve insan zihninin en temel, yaygın çalışma biçimlerinden biri olduğunu vurgular. Aynı zamanda diller arasındaki temel farklılığın da doğayı, dünyayı metaforik boyutta kavramlaştırma sürecinde irdelemek gerektiği düşüncesinde yoğunlaşmıştır. Diller var olandan çok o varlığı anlama, aktarma tarzında kendiliklerini belli eder.

Söz tek başına sadece bildirişim merkezli bir fonksiyonel yapı taşı olduğuna göre; diller arasındaki farklılık ancak metaforik yapı birimleriyle açıklanabilir. Bir anlamda dilin her türden kültürel yapıyla harmonik bir yapıda yeniden bir üst dil olarak ortaya çıkışıdır bu. Bir yaşantı alanından diğerine geçiş veya karşılaştırma amaçlı iki değişik fikir ve kavramın bağlantılandığı sembolik bir dil yapısı olarak metaforik anlam, bir şeyi başka bir şeyin bakış açısıyla anlamak ve tecrübe etmektir. İlk bakışta çetrefilli bir yol gibi gözükmese rağmen, temelinde yatan tecrübe etme kavramı dile ancak yeni zenginlikler katan bir görüntüdür. Zaten dilin kendisi metaforiktir. Her sözcük salt bir anlamla karşımıza çıkmaz. Ancak ilkel kabilelere ait diller için bu durum söz konusudur. Kültür yaratmış veya kültürden etkilenmiş bütün diller zaman içerisinde kendine ait sembolik açılımları olan yeni bir görüntü ve görüngü oluşturmuşlardır. İşte çağdaş metafor anlayışı, bu görüntü düzeylerini sistematize etmeyi amaçlar. Sözcükleri muhatap alıp onu nedenler ve niçinlerle deşifre etmeye uğraşır. Metafor, bir şeyi başka birinin gözüyle görmek veya bir kavram alanını başka bir alan açısından yapılandırmak veya anlamak olarak açıklanabilir. Metaforlar aracılığı ile zihinsel bağlantıların asıl amacının soyut kavramları yaşantımıza biraz daha yaklaştırmak ve onları somutlaştırmak olduğu da söylenebilir.

Özellikle şiir dünyasının en temel yapı taşı, yukarıdan beri izah etmeye çalıştığımız kendileşen dil niteliği olan metaforik açılım zenginliğidir. Mehmet Akif Ersoy da bu yapı özelliğini renkli ve çeşitli biçimlerde kullanarak dilin en hassas duygu yoğunluklarına inebildiğini, sözcüklerin kılcal damarları sayılan anlam çeşitlendirmelerine nüfuz edebildiğini ispatlamış bir şairdir. Özellikle İstiklal Marşı, taşıdığı metaforik anlam yapısı, zenginliği bakımından tek başına çözümlenebilecek bir değerdir. Bu yüzden bu kısa makalenin sınırlarına fazla dahi edilmemiştir. Zaten Akif'i anlamamanın ötesinde tekrarlara düşmek değil; onu yeni bir yaklaşımla okuyabilmektir amacımız. Özetle -e bilmek'tir. Az örnek, çok yorum mantığı şiirinin diğer örnekleri içinde ortak bir paydaya ulaşma, tespitten çok tahlil etme niyetinin tezahürü, tercihidir.

Akif sosyalist bir şair değil sosyal bir şairdir. Göreceli duygularını dile getiren lirik şiirlerle bezeli toplumcu bir şairdir. Bu lirizmi kendine ait ideolojik tercihleri açığa çıkartma noktasında önemli bir yapı taşıdır ve her lirik şair gibi birey(sel/ci)dir. Müslüman ve toplumcu şair kimliği, şiirlerinin sembolik yapısı çözümlendiği zaman daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Yön metaforu, Akif'in şiir alt yapısında sıkça karşılaştığımız bir tercihtir. Sözcüklerin soyut kimlikleri, somut kavramlarla katılaştırılarak batmaktan kurtarılır. Okur için kurmacanın alt yapısında dikey bir zeminin yaratılması; okurun düşmesini engeller, bir sonraki aşamada da okur kendine vaat edilen sonsuz anlam dünyasına dalar. Korkusuzca, canlı bir şekilde yaklaşan, metni alımlayan okuyucu helezonik izdüşümsel yapıya kendini çekinmeden atar. Anlamda kaybolmakla var olmak arasında kalanlar için şairin tercihler dünyası nefes alınabilecek anlam duraklarıdır.

*Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müdhiş tipidir: Savrulur enkâz-ı beşer. (s.389)¹*

Gök ve yer kavramları kendi zıtlıklarının anlam çevreniyle şiire yerleşir. Metaforik açıdan yer acı, kan; gök huzur ve sonsuzluktur. Ölüm ve bitiş kavramlarını gökten boşalan yağmurlar, kasırgalar gibi katılık adına en sert simgelerle aktaran Akif, kendi yapısallığı içinde kaybolmaya başlayan insan tükenişini de somutlandırır. Bu katılık fikri, algılayan yaratıklar açısından en temel deneyimdir. (Scarry 2006: 21) Şiirsel imgeler, duyuşsal içerikleri taşıyan bir yapıdır ve sadece töz (madde) içermekle ondan ayrılır. Eğer şair, ölümü kendi soyut dünyasında bırakırsa, onu katılaştırmazsa veya imgesel bir dille aktarmazsa kendi varlık alanını daralttığı gibi kalıcı da olamaz.

*Kaç hakiki Müslüman gördümse: Hep makberdedir;
Müslümanlık, bilmem amma, galiba göklerde dir! (s.273)*

*Ne hayâsızca tehaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde gösterdiği vahşetle bu: bir Avrupalı
Dedirir yurtçtu, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yâhud kafesi! (s.388)*

Mehmet Akif, Müslüman ve lirik bir söyleme sahiptir. Ancak ideolojik kimliği şiiri için asla bir araç olmamıştır. Toplumsal düşünme algısını ifşa etmek yerine, şiirini simgesel ve coşkun söylemle aktarmayı tercih eder. Aynı yönelimsel metaforik algısının başka bir örneğidir yukarıdaki metin. Bu defasında yer imgesi, daha derinleşerek mezarlığın soğuk yüzüyle bütünleşir. Kurmaca dünyanın ustaları, kesif duygularını aktarırken aynı oranda uzam içerisinde genişler. Anlatılmak istenen duyguların astronomik yapısıyla dillendir. Bir anlamda ağırlığımızı taşıyan anlatımın riskli izdüşümsel alanına çökmemizi engelleyen, dikey zeminin yerli yerine yerleştirilmesidir. Uzam, fiziksel açıdan ne kadar aralıklı olursa olsun (gök-mezar, karanlık-güneş...), ancak tutunma adına somut imgelerle bezendiği zaman söz kimliğinde kalır. Metafor, sözün uçuşunu, kendi başına buyruk başıboş salınımlarını engelleyen düşünce taşlarıdır.

*Medeniyet size çoktan beridir dış biliyor;
Evvla parçalamak, sonra da yutmak diliyor. (s.188)*

*Müslüman, fırka belasıyla zebân bir kavmi,
Medeni Avrupa üç lokma edip yutmaz mı? (s.164)*

Akif'in metafor tercihlerinde en yaygın olanlardan biri de ontolojik metaforlardır. Anlatımına dingin bir büyüklük katma adına tek başına fiziksel bir nitelik taşımayan bir varlığı fiziksel bir varlık ya da madde, töz (substance) olarak gösterme biçiminde ortaya çıkan ontolojik metafor tercihlerini şair sıkça kullanır. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere medeniyet, dış biliyen bir yırtıcı imgesiyle kavramının ontolojik statüsü değiştirilmektedir. Statüsü değişen varlık da kendi adına sert bir imge olarak karşımıza çıkar. Akif'in subjektif duygu ve düşünce dünyasının en standart anlam nitelemeleri bu şekilde oluşmaktadır. Özellikle değişen dünya, değerlerin yıkım coğrafyasında bıraktığı etkiyi daha somut varlıklar olarak aktarmaya çalışan Akif, ontolojik derinliği olan nesnelere tercih etmiştir. Bir anlamda Akif üslubunda batı, medeniyet gibi terimler aç, yırtıcı, vahşi gibi anlamlar çağrıştıran sözcüklerle anımsanmakatadır. Serbest hayal etme, serbest algı edimine yaklaştığı ölçüde değer kazanır.

*Gurûb seyreden âvâre bir temâşâ-ger
Kadar da olmadı dünya nasîbedâr-ı keder!
Keder de söz mü ya? Alkışlıyordu cellâdı,
Utanmadan koca yirminci asrın evlâdı! (s.299)*

*Dünya koşuyorken yolun üstünde yatılmaz;
Davranmıyacak kimse bu meydana atılmaz. (s.431)*

İmgelem, dünyadan yüz çevirip yeni bir boyutta yeni bir tane daha yaratmayı istemekten ya da mevcut dünyaya sahip olmadığı özellikleri eklemekten çok, algıda duyusal olan bazı ölgün şeyleri güçlendirmeyi, yaşatmayı; onlara canlılık katmayı amaçlar. Her edebi kurmaca da temelde bir imgelem uğraşısıdır. Standart

¹ Örnekler Ertuğrul Düzdağ tarafından hazırlanan Safahat'ın Timaş Yayınları İst. 1990'dan alınmıştır.

algının ötesine geçen ve şairin ruh ikizi olarak ortaya çıkan bu çaba; göreceli bir dünyanın sözcüklerin ruhuna üflenmiş girift bilmeceleridir. Akif, bilmecenin pek çok sözcüğünün en az birkaç harfini ifşa etmekten, görünür kılmaktan çekinmez. Hayaller dünyasında varlığını besleyen insanımızın duyarsızlığı, tembelliği karşısında hep şaşırır. Poetik söylemde büzüşen ve sıkışan imge, fiziksel olarak işgal ettiği alanı doldurma adına soyut çevrenini sözcük tercihleriyle (koca, meydan...) açma eğilimindedir.

*Karanlıklar, ışıklar, gölgeler sussun ki Allah'ım,
Bütün dünyayı inletsin benim secdem, benim âhum. (s.450)*

Bağımsız ve maddiliğini yitirmiş renk biçimleri zihinsel uzamımıza geçer. Karanlık, şair trajedisinde patetik bir yanılgıdır çoğu kez. O yüzden realitenin sert, acımasız ve ölümlü yüzü karanlıklarda ışısız kalarak zihinsel retinada kaybolur. Hayal kuran zihin, varlıkları anlama noktasında etrafta küçük ışıklar yakar. Sese ve görsele dair malzeme bu durumda aynı kapta eriyen güneşli bir çevrendir. Karanlıklar, ışıklar ve gölgelerin susmasına dair ortak imgesel yapı, duyular arası bir aktarmayla perçinlenerek şiirin öznesinin sesi daha işitilir kılınmıştır. Belirsizliğe kayış, zaman boyutunda daha çarpıcı bir hal almıştır. Şeylerin arasına atılmış olma durumu zamansallığımızın betimlenmesini, kaygımızdaki şeylerin betimlenmesine bağlar. (Ricoeur 2005: 124) Böylece zihnimizde serbestçe dolaşan şeffaf düşünceler, mısranın paratoneri kisvesindeki "secde" nesnesiyle bütün anlam yoğunluğunu kendi üstüne çekerek kesif bir imge yapısı kurar. Çünkü zihin duvarında salınmak, imgenin kaderinde vardır. Özellikle poetik yapı içerisindeki imgenin.

*Ki çırpınıyor duruyor her taşında bir baykuş!
Murâd-i Evvel'i koynunda saklıyan toprak,
Kimin ayakları altında iniyor, hele bak!
Kimin elinde bıraktık... Kimin emanetini! (s.260)*

*Yoklarım taşları, toprakları: İzler kan izi;
Yurdumun kan kusuyor mosmor uzanmış denizi! (s.339)*

Genelde orijinal metaforları tercih eden Akif şiirinde, kavramsal yapılara da rastlarız. Örneğin baykuş benzetmesi bütün anlamsal özellikleriyle şiir öznesinin yanındadır. Yön metaforlarıyla da desteklenen (toprak, ayak...) yapı, aktarmak istediği trajediyi en üst boyuta taşıyabilmiştir. "Kan kusan deniz" imgesi de Akif söylemi adına orijinal bir başka ifadedir. Şiirin öznesi, ruhunda taşıdığı bir dizi durağan imgeye bu türden söylemlerle devinin kazandırmış; böylece bir hareket girdabı yaratmıştır. Bütün olumluları yok eden ve yok ettikleriyle büyüyen bir imge girdabıdır bu.

Zamansal değişim, sözcükleri kırar. Zaman ya hiçbir surette yoktur ya da varlığı, belirli bir gayret gösterilmek suretiyle ve bu da sadece puslu, karanlık biçimde anlaşılır. (Ökten 2006: 55) Pusu, karanlığı kaldıran zamanın nesnelere üzerindeki takip edilebilirliğidir. Şiirin öznesi, sınırsız bir anlatıma geçmek yerine; kontrol edilebilir bir duygu yansımasının en üst derecesine kadar gitmeyi tercih etmektedir. Bu da anlaşılabilirliği yıpratmayan ve aynı zamanda poetik dilin sınırlarını açan, zorlayan bir söylemdir.

*Ocak başında oturmuş bir ihtiyarca kadın.
"Açız!" diye feryâd eden çocuklarının,
Karıştırıp duruyorken pişen nevâlesini;
Çıkardı yuttuğu yaşlarda çırpan sesini. (s.83)*

İmgelerin zayıfladığı anlarda şiir öznesinin duygusal söylemi devreye girer. Akif de açlığa dair ifadelerini sıralarken söylemini zayıftan güçlüye doğru açarak; ekstrem bir noktaya taşımaktadır. Bu duyumsanabilirliğin sınırlarının zorlandığı bir noktadır. Duyumsanabilir olanla anlaşılabilir olan arasındaki bu gerilim bizim için, kültürel bir süreklilik, bir uzlaşma, öteki söylem evrenleriyle uygunluğa göre geçerli bir gerilimdir. (Öztoğat 2005: 92) Diğer tüm sanat kolları, doğrudan duyularımız üzerine etki yaparken; şiir imgelem üzerinden etki yapar. Her şair, bu yüzden kedine has mahremiyetleri, algılar dünyasıyla kuşatılmış üst bir dilden, imge dünyasından ötelere seslenir. Zamanın bütün yıpratıcı, kırıcı etkilerinden uzak, reel zamandan öte yeni bir buluşmasıdır artık şair için metin. Zamanı "an"laştıran yani temelde yoğunlukla eş değer bir anlatımdır. Hayata ve var olmaya dair kavramları "ocak" imgesinde sabitleyen Akif, söylem trajedisini çocukların nahif dünyasıyla tamamlar.

*Yazık ki çıkmak ümidiyle kalkarak ayağa,
Kımladıkça gömülmekte büsbütün batağa! (s.241)*

*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim: Bendimi çiğner, aşarım;
Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım. (s.499)*

Mehmet Akif kişiyle zemin arasındaki sınırı belirlerken, genelde simgesel dilden yararlanır. “Ayağa kalkmak, ayaklanmak” imgesi, bu doğal yapının dingin bir başka yansımasıdır. Zeminden bağımsız hareket eden bir karaktermiş gibi insanı çevreleyen, sıkı, boğan, yalnızlaştıran bütün dünyayı bir virtüöz edasıyla şiir öznesinin eline teslim etmiştir. Kompozisyon eylemi, gizli talimatlarla dolu hızlı ve açık bir şekilde bizi yönlendirir. Zaten zengin bir edebi metindeki talimatların sayısı yerine getirebileceğimiz sayının çok ötesindedir. Bunun farkında olan şiir öznesi, ümit ve çaresizlik arasındaki gelgitleri somutlar, metaforik anlam evrenine yerleştirir. Akif algısı için İstiklal Marşı’nın başlı başına zengin bir metafor kaynağı olduğunu daha önce belirtmiştik.

Edebi metinler, reel dünyaya dair algıların zihnin retinasında yeniden oluşturulmasıdır. Şiir ise bu sanatsal yapı taşları içinde en fazla anlam dalgalanmasına sahip olanıdır. Bu sayede sözcükler, kendi kimyasallarını bozmadan zaman-zemin evreninde tutunabilecekleri hayal kozacıları boşlukta yeniden hayat bulur. Fraktal salınımlarla kendini somutlayan ketum bir söz büyücüsü gibi şair, kendi kozasını örer. Metaforik anlam işte bu anlam örgüsünün en sağlam, sadık yapı özelliğidir. İnsan yaşadıkça sözcük, sözcük yaşadıkça anlam, anlam yaşadıkça bu spesifik algı biçimi yeni yüzleriyle dil denen muammada kendine daima yer bulacaktır.

Kaynakça

DRAAİSMA, Douwe (2007), **Bellek Metaforları/Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi**, Çev. Gürol Koca, Metis Eleştiri, İstanbul.

GUİRAUD Pierre (2001), **Anlambilim**, Çev. Berke Vardar, Multilingual, İstanbul.

JOHNSON Mark-George Lakoff (2005), **Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil**, Çev:Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayınları, İstanbul.

LOCKE, John (2004), **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.

ÖKTEN, H. Kaan (2006), **Muallakta Var Olmak- İnsanın Halleri Üzerine**, Agora Kitaplığı, İstanbul.

ÖZTOKAT, Nedret Tanyolaç (2005), **Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar**, Multilingual, İstanbul.

RİCOEUR, Paul (2005), **Zaman ve Anlatı: Bir / Zaman Olayörgüsü Üçlü Mimesis**, Çevirenler: Mehmet-Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

SCARRY, Elaine (2006), **Kitapla Hayal Etmek**, Çev. Bülent O. Doğan, Metis Eleştiri, İstanbul.

TÜRK DÜNYASININ İKİ ÜNLÜ ŞAİRİ: MEHMET AKİF ERSOY VE EHMED CAVAD

Fergane KAZIMOVA*

Türk dünyasının ayrı – ayrı torpaklarında doğulan, sadece yaratıcılıkları ile deyil, yaşamlarındaki oxşarlıkları ile de yaxın olan Mehmet Akif Ersoy ve Ehmed Cavad! Biri Türkiyenin İstanbul şehrinde 1873 – cü ilde, digeri ise Azərbaycanın Şemkir rayonunun Seyveli kendinde 1892 – ci ilde doğdu. E.Cavad doğularken Mehmet Akifin 19 yaşı vardı. Her ikisi inanlı, imanlı, sade, işgüzar bir ailnin terbiyesini aldı. Lakin Mehmet Akif ata nevazişi ile perveriş tapmış, tehsil almışdı. Mehz buna göre de atası hakkında yazırdı “Benim hem babam, hem hocamdır. Ne biliyorsam kendinden öğrendim”. (1, s.13). Tahir efendi ona yalnız medrese ve mekteb tehsili vermemiş, eyni zamanda onu son derece exlaklı bir şexsiyyet kimi yetişdirmişdir.

Ondan ferklı olarak Ehmed Cavad 8 yaşı olarken atası axund Mehemedelini itirmiş, onu anası Yaxşı xanım böyütmüş, terbiyesi ile meşğul olmuşdu. Ana ona eyni zamanda atalık etmişdi.

Keyri – adi bir istedada malik olan bu iki şair uşakken Kuranı keçib ezberlemiş, her ikisi molla mektebinde tehsil alarak ereb ve fars dillerini öyrenmişdi. Yaşam yolları azacık ferklenen bu iki insanın genclik illeri demek olar ki, tehsil almakla keçmiş, her ikisi müellim kimi bir şereflı peşenin sahibi kimi genclerin telim – terbiyesi ile meşğul olmuşdur.

Lakin feleyin gerdişi onları genc yaşlarından ezablara düçar etmiş, ağırlı – acılı bir heyat yaşamağa mecbur etmişdi. Defelerle haksız yere hebs olunan E.Cavadın yaşadığı sıxıntılar, acılar ucundan kürbetçi olan M.A.Ersoyun iman ve inamlarını kıra bilmediler. Xalk düşmeni damğası vurulan E.Cavadın bütün heyatını alt – üst etdiler. Onu son hebsden sonra 1937 – ci ilde güllelediler. Bu azmış kimi heyat yoldaşını sürgüne, üç oğlunu koloniyaya gönderdiler. Onu tarixden silmeye çalışsalar bele, bu yalnız on il davam etdi. M.A.Ersoy da kürbeti boylasa da, hakkı tapdalansa da tarixde ebedi yaşarlılık kazandı. Diller ezberi olan eserleri onları nesilbenesil yaşatmaqdadır. Çünkü, bu insanlar ekideli, imanlı, hisslerinde semimi idiler.

Bele bir deyim var ki, Tanrı çox sevdiklerine acı verir. Biler ki, onlar dile gelmeyecekler. Belke de Uca Tanrının sevimli bendeleri olduğu için, esrler keçse de bele tarixde yaşamaları için onlara bu tale kismetini yazılmışdı. Yaşamlarında olduğu kimi yaratıcılıklarında da paralellikler ve oxşarlıklar çoxdur. En azı bu iki Vetendaş şair eyni bir dövrü paylaşmış, tarixin acılarını eyni zamanda dadmışlar. Onlar eyni derecede yüksek exlaklı, Veten keyreti, yanğısı ile böyüyen pak, temiz yaratıcı insanlar idi. Öz milletini seven, onun yaxşılığı için canını feda etməye hazır olan, keçmişine sayğı ile yanaşan bu insanlar ister yaşamları, isterse de yaratıcılıkları ile Türk dünyasının evezolunmaz şexsiyyetleridir.

Ister Mehmet Akif Ersoy, isterse de Ehmed Cavad lirikası ile yaxından tanışlık gösterir ki, her iki şair türkün şifahi söz senetini mükemmel bilmiş, E.Cavad bir az da ireli gederek onun toplanması ve çapında da iştirak etmişdir. Esrareniz, çoxşaxeli folklorla malik olan her iki türk elinde yetişen şairlerin bu irse müracieti, ondan faydalanması tebi haldır. Üstegel böyüdükleri ortamın, aldıkları tehsil ve terbiyenin de tesirini inkar etmek olmaz.

* Doç.Dr. Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Nahçıvan Bölməsi, İnce Senet Dil ve Edebiyat Enstitüsü

M.A.Ersoyun “Bayram” şeirinde verilen xalk mahnısı onun tesir gücünü daha da artırır:

*Deniz dalğasız olmaz,
Gönül sevdasız olmaz,
Yarı güzel olanın
Başı belasız olmaz!
Haydindi mini mini maşallah
Kavuşuruz inşallah. (1, s. 64)*

E.Cavad ise M.A.Ersoydan ferqli olarak bayatı, koşma yazmış, elece de orijinal şeirlerinin çoxunu aşık üslubunda, formasında keleme almışdır.

*Alma gözlü tabım var,
Gün adlı saatım var.
Mene hedyan söyleme,
eslim, köküm, zatım var! (2, s. 38)*

-deyen şair türk olması ile fexr etmiş ve belece öz kökünü nişan vermişdir. O, şeirlerinde bele, türkün minillik söz xezinesinin olmasını ön plana çekerek yazırdı:

*Şeiri sınık bir türk sazı, ağladarak tellerini,
Adak – adak gezmek ister könlüm Turan ellerini.
Men bir Turan yolçusuyam, elimde bir sönük maşal,
Aman şeirim hümmet eyle, aman tebim bir kanad çal!
Silim könül kubarını, baxım nedir baş yazıtı?
Evvel Allah gönderendir, sonra türkün bayatı!... (2, s.204).*

Şair bütöv türk elinin vurğunu olmuş, onu karış – karış, oymak – oymak gezmek, xalkının tarixini, kökünü araşdırmak ve bütün dünyada türkü tanıtmak, tebliğ etmek istemişdir. Kökü İslamdan çox - çox evvellere bağlı olan türkün hemin evvellerinb müeyyenleşdirmeye, türk bayatısının adını vurgulamakla ise kedimliymizi, yaşımızın çoxluğunu isbatlamağa can atmışdır.

Zengin folklorla malik olan türk xalklarının edebiyatının, medeniyetinin dünya edebiyatı tarixinde yerini, birinciliyini göstermeye çalışan E.Cavad yaradıcılığında folklorla, milli eposa söykenmiş, şeirlerinde bayatılardan, atalar sözleri ve misallardan geniş şekilde faydalanmış, hem de M.A.Ersoydan ferqli olarak bu işde ireli gederek folklor toplayıcısı ve yaradıcısı olmuşdur.

Her iki şair dine bağlı idi. Kamil mömin olan bu insanlara doğruluk, dürüstlük, vefa, kerem ve güzel exlak xas idi. Tebii ki, çox temiz bir ailede terbiye görmeleri, ilk tehsillerini medreselerde aldıkları üçün kulaklarına çatan ilk ses Kuran sesi olmuşdur. Bu cehtden M.A.Ersoy E.Cavaddan daha ireli getmesine baxmayarak, E.Cavad da sağlam imana sahib bir şair idi.

Melumdur ki, hele küçük yaşlarından atası ile Fatih Camisine geden M.A.Ersoy yalnız yaxşılık etmek üçün böyüdü. O, bir defe de olsun özünü düşünmedi. Yalnız ve yalnız cemiyeti üçün, insanlık ve milleti üçün yaşadı. Onun yaşadığı mühit, M.A.Ersoya dini mükemmel seviyyede menimsemeye ve tebliğ etmeye imkan verirdi. M.A.Ersoy Allahın Resulu Mehemmed Peyğemberin buyurduğu “Bir kötülük gördüğünüz zaman, onu elinizle, gücünüz yetmezse dilinizle düzeltiniz. B una da muktedir değilsiniz, kalbinizle buğzediniz ki, imanın en zayıf derecesidir” ve “İmanın en üstünü Allah için sevmekdir” kelimelerini bütün kelbi ve beyni ile menimsemişdi ve dayağı bu kelimeler idi. Mehz buna göre de onun bütün yaradıcılığında din aparıcı mövke tutur.

*İmandır o cevher ki, ilahi ne büyüktür,
İmansız olan pahlı yürek sinede yüktür. (1, s.16)*

-şuarı onun heyat ve yaradıcılık kredosu idi. İslamın her bir müseldanda görmek istediği xisletlerin hamısı M.A.Ersoyda cemleşmişdi. O, dinini sevirdi, ona bütün ruhu ile bağlı idi. Bağlılık fikrimizce azdır. Bu insan dinle yaşayır, nefes alır, onun uğrunda bütün vücudu ve ruhu ile çalışır, terennüm ve tebliğ edir, onun üçün korxurdu:

*Ruhumun senden, ilahi, şudur ancak emeli:
Değmesin ma’bedimin göğsüne namahrem eli.
Bu Ezanlar ki, şahadetleri dinin temeli
Ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli! (1, s. 16)*

O, neinki yurdu, elece de bütün müselman dünyası için narahatçılık keçirir, bu ölkelerde baş veren felaketlere, müharibelere göz yuma bilmir, elacı ise yalnız uca Tanrıya üz tutmak olurdu:

*Müslüman mülkünü her yerde felaket vurdu.
Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu.
Bu da çığnendi'mi, çığnendi demek çer-i mübin,
Hak-şar eyleme Ya Rab, onu olsun... Amin! (1, s. 19)*

Beli, M.A.Ersoy bele bir insandı.

E.Cavad da M.A.Ersoy kimi Kuran sedası ile böyüdüüy üçün iman sahibi idi. Temiz islami exlaklı, insanı keyfiyetlere malik olan E.Cavad da Vetenin dar gününde onun üçün çarpışmakla yanaşı üzüntü Tanrıya tutub ondan imdad dileyirdi:

*Ey merdliyi ilham eden böyük hak,
Buyruk senin, kullarına ne sormak?
Çox derdliyik, bir erzimiz var ancak:
Cebraýıldan gönder bize bir sancak!..
Yareb, Veten senin, iman senindir!
Mömini güldüren Kuran senindir! (3, s. 114).*

Göründüyü kimi bir terefde Veteni, milleti, dili ve dini uğrunda çarpışan M.A.Ersoy, diger terefde ise eyni ekidenin sahibi E.Cavad.

*E. Cavad da vicdanının sesine ve İslamın exlak normalarına emel eden mömin bir şair idi:
Vicdan mene emr edir ki,
Bele günde bayram etme!
Kuran mene yol gösterir,
Yoxsulları meyus etme. (3, s. 92)*

M.A.Ersoyun: Ya Rab bu uğursuz gecenin yokmu sabahı? – sualına cavab olarak E.Cavad feryadların, izzet ve ezabların işıklı sabahına inanırdı:

*İnandım ki, feryadın sonu var,
Bir gün geler: yer üzünde yaz olar. (3, s.66).*

Bu iki şairi birleşdiren ideya – Türk- İslam dünyasının birliyi ideyası idi. Onlar bir ucu uzak Altaylara, bir ucu Sibire, bir ucu Orta Asiyaya, Türküstana gedib çatan erenler yurdunu azad, gülüstan dünyanın aparıcı küvvesi olması üçün kelbleri ve kelemleri ile mücadile etmişler.

E.Cavad 1922-ci ilde “Yeni türk elifbaçalarına” adlı şeirinde bütün türk milletini oyanmağa, türkün vahid elifbasına nail olmağa çağırırdı:

*Şahid getirerem ayı, ulduzu
Aylacak yurdumun oğulu, kıztı.
O yankı ellerin sarti, kırğızı
Bu yeni dergaha yol bulacaktır. (3, s. 96)*

deyerek Türk soylarını oyanmağa çağırmışdır.

Bu iki ünlü şair arasındaki paralelliklerden biri onların tercüme senetini bilmeleri ve işi çox ustalıklı heyata keçirmeleri idi. M.A.Ersoy ereb, Fars, Fransız dillerini ve edebiyatını mükemmel şekilde bilmiş ve tercüme etmişdir. O, ereb edebiyatının parlak simalarından olan Ebu Tamamın, ibn Züreykin, Buhturinin, İbn Farizin, İbn Frasin, İsmayıl Miskinin, Ebu-Ela-el-Müerrinin ve bir çoxlarının eserlerini ezber bilmiş ve türk diline çevirmişdir. Fars edebiyatının görkemli nümayendeleri Şeyx Sedi, Hafız, Şirazi, Firdovsi, Ömer Keyyamı da mütalie etmiş, Sediden etdiyi tercüme etmiş, “Serveti –Fünun”da çap etdirilmişdir.

Viktor Hükonu, Emil Zolyanı, Jan Jak Russonu ve digerlerini fransızca oxuyub exz etmek her kişinin hüneri deyildi. M.A.Ersoy ise yüksek savadı, ekli, sebri sayesinde buna kadir idi. Bu çox ondan ireli gelirdi ki, o, öz dilini gözəl bilirdi ve onun bütün zenginliyinə sahib idi, Şerk ve Kerb edebiyatını öyrenmekle o, hem özünün dünyagörüşünü, edebi dünyasını genişlendirir, tercüme etmekle ise xalkına yardımçı olurdu.

E.Cavad da hemkari kimi yüksek biliyi, savadı ve bacarığı sayesinde ereb, fars, rus, gürcü dillerini mükemmel bilmişdir. Onun ilk tercümesi 1911 – ci ile aiddir. L.N.Tolstoyun mövzusu Şerkden alınmış “İlyas ve övreti Şam Şimaki” adlı hekayesini azeri diline çevirmiş ve çap etdirmişdir. 1935-37-ci illerde o, Azərbaycan

Dövlət Neşriyyatında mehz tercüme şöbesinin redaktoru olmuşdur. Onun redaktorluğu ile dünya klassiklerinin onlarca eseri Azərbaycan dilində işıq üzü görmüşdür.

Puşkinden, Lermantovdan, Korkiden, Turgenevden, Şevçenkodan etdiyi tərcümələr özünün orijinallığı ilə seçilir. Tercümesi E.Cavada mexasus olan F.Rablenin “Karkantua və Pantakruel”, Knutun “Aclık”, Şekspirin “Yuli Sezar”, “On ikinci gecə”, “Romeo və Cülyetta”, “Otello” eserlərinin tərcümələri ona şöhrət kazandırmışdır. O, Azərbaycan klassiklərinin fars dilində yazılmış eserlərini çox böyük ustalılıqla Azeri türkcəsinə çevirmişdir. Şota Rustavelinin 7000 mısralıq “Peleng derisi geymiş pəhləvan” eserinin də tərcümesi mehz ona mexasusdur.

Tekcə 1928-1937-ci illərdə onun 15-dən artıq tərcüme kitabı çap olunmuşdur. Şairin heyatı və yaradıcılığının mahir tədqiqatçısı professor Eli Saleddin yazır ki, “Cesaretlə demək olar ki, Azərbaycanda sovet dövründə ilk tərcüme mektebi onun adı ilə bağlıdır. Şair bu adı canı və qanı bahasına əldə etmişdir” (4, s. 93).

Araşdırmalar göstərir ki, hər iki şairdə dil öyrənmək kabiliyyəti kibte olunacaq kəder yüksək olmuşdur. Digər tərəfdən onlar klassik irsi, istər türk, istərsə də dünya klassikasını mükəmməl bilməmiş, ondan öz esələrində faydalandıqları kimi, onu həm də xalqın malı etmək yolunda əzmlə, sebrlə çalışmışdır. Bu həm də onların yurd, xalq, millət sevgisindən doğurdu. Bu iki şairin ortaq yönələrindən ən başlıcası heyatlarını millət, xalq, Vətəni uğrunda fəda etmələridir.

Uca Tanrı bu iki dühanı Türk dünyasına bəxş etmişdi ki, hər ikisi istiklal uğrunda canları və keşləmləri ilə çarpışaraq millətə ayakda saxlasın. Onlardan biri Türkiyə dövlətinin “İstiklal marşı”nın, digəri isə Azərbaycanın dövlət himninin müəllifidir.

Her ikisi ölkəsini, xalqını azad, xoşbəxt görək isteyən inamla, ilhamlı istiklal şairi idi.

E.Cavad:

Soranlara mən bu yurdun

Anlatayım nesiyyəmə: -

Mən çeynənən bir ölkənin,

Hakk! – bağırən sesiyəm. (3, s. 96)

- deyə haykırırdısa, M.A.Ersoy:

Kim bu cənnət vatanın uğrunda olmaz ki, fəda?

Şühəda fıskıracaq torpağı sıksan, şühəda!

Canı, cananı, bütünü varmı alsın da şühəda,

Etməsin tək vatanımdan beni dünyada cüda. (5)

yazaraq Vətənə olan sevgisini, beyan etmişdi.

M.A.Ersoy “İstiklal marşı”nı, E.Cavad isə Azərbaycan dövlətinin himnini yazmağa bələcək həm ideal, həm real insanlar idi. Çünki, bu marş və himnin bir mısrasını yazmaq üçün mükayisə edilmiyəcək Vətən və millət sevgisinə sahib olmaq gərəkdir ki, bu da mehz onlara mənsub idi. Onların hər ikisi Milli mücadilə kəhremanı idi.

Mehmet Çetin keyd edir ki, “Akif hayatının heçbir dönməndə milliyətçi ya da Türkcü olmadı. Ama bir milliyətçidən çox daha fazla millətini və Türklüğünü sevdirdi”. (5)

Ehmed Cavad da türk xalqının dərclərini paylaşan, sevinclərinə şerik olan, türklüyü seven bir şair idi. Hele 1912-ci ildə bəlkən müharibələri gədən zaman könüllü olaraq İstanbulda kurulan “Kafkaz könüllü hissəsi” tərkibində Trakya cəbhəsinə gəlmiş və düşmənle mübarizə aparmışdı. 1915-ci ildə isə Kars və Erzincan rus və erməni kırıqına uğrayan zaman o, Bakıda yerləşən “Azərbaycan xeyriyyə cəmiyyəti” xəttilə Karsa gəlmiş, yardım işləri ilə məşğul olmuşdur. Karsda qarşılaşdığı mənzərələri “Nə gördümse” şeirində keşləmə almışdır:

Armağanım yaşlı nəğmə,

Bir kuş oldum çıxdım yola.

Getdim gördüm dost əlində,

Nə bir ses var, nə bir layla. (3, s. 92).

Karsın ürək parçalayan mənzərəsi ilə bərabər şair İstanbulun işğalına da üzüntülərini ifadə edərək yazırdı:

Mən sevdiiyim mermər sinəli yarı

Deyirler köynəndə yabançı əl var,

Baxıb üfuklərə, uzaq yollara

Ağlayırmış mavi gözlü İstanbul. (3, s. 102)

Şairin ingilislere işğalına meruz kalanda onlara karşı yazdığı “İngilis” adlı şeiri mövzu ve ideya baxımından “İstanbul” şeirinin davamı olub Kerbin menfur siyasetini ifşa edir:

*Damağında “Çanakkala” ağısı,
Senmisen türk ellerinin yağışı!
İslam dünyasını ölüm çalğısı,
Ölüm niyyetile yıxan İngilis. (3, s. 191)*

Göründüyü kimi, şair İslam dünyasına karşı olan Kerb ideologiyasına etiraz sesini ucaltmış ve onları ifşa etməyə çalışmışdır.

Şair eyni zamanda zefere inanarak böyük coşku ile esgerlere bu yolda destek olmuş,
*Ey herbın taleyi, bize yol ver, yol
Sen ey coşan deniz, gel Türke ram ol,
Sen ey sağa. Sola kılınç vuran kol,
Kollarına küvvet gelir, Bismillah. (4, s.40).*

deyerek onların kelebeye inamını, döyüş ezmini artırmışdır.

Xilaskar türk ordusunu alkışlayan şair türk ellerinin sevinc, iftixar hisselerini keleme alarak, bu gün de diller ezberi olan “Kara deniz” şeiri ile çıxış edir:

*Çırpınırdı Kara deniz,
Baxıb türkün bayrağına!
“Ah...” – deyerdim, heç ölmezdim,
Düşse bilsem ayağına! (3, s. 162).*

Ümumiyyətlə, istiklalın remzi ve atributu olan bayraq, xüsusən türkün ay – ulduzlu bayrağı şairin ideali, sevgisi idi. Onun bu mövzuda yazdığı “Al bayrağa”, “Azerbaycan bayrağına” şeirleri de yüksek millet, Veten sevgisini eks etdirir:

*Köksümde tufanlar geldim ireli,
Öpüm kölgen düşen mübarek yeri,
Allahın ulduzu o gözəl peri
Sığınmış koynunda aye, bayrağım. (3, s. 107)*

Aralarında 19 yaş ferk olmasına baxmayaraq her ikisi öten esrin evvellerinde baş verən saydığımız və saymadığımız milli kırğınların, işğalların, tökülen kanların neinki şahidi, hem de iştirakçısı olmuş, canları və bütün ruhları ile vatenin, geniş anlamda türklüyün istiklalı üçün çarpışmışlar. E.Cavadın “Şehidlere”, “Şehid esir”, “İmdad” və s., M.A.Ersoyun “Ceng marşı”, “Ordunun duası”, “Şehidler abidesi için”, “Çanakkale şehidlerine”, “Ey yolçu” və s. Şeirlerinde istiklalın ezablı yolu tökülen kanlar, bu yolda şehid olanlar, müharibelerin acısını bütün varlıkları ile yaşayan xalqın düşdüyü veziyyət ele aydınlıqla eks olunmuşdur ki, bu şeirleri oxuyarkən insan bir anlığa özünü o yerde, hadiselerin içinde hiss edir.

M.A.Ersoyun “Çanakkale Şehidlerine” şair bütöv bir filmi andırır. Bedii sözün ifade vasitelerinden yüksek ustalıklı istifadə edən şair çox möhteşəm bir senet eseri yaratmışdır. Bu şeirdə baş verən hadiselerin ictimai – siyasi, herbi, iktisadi mahiyyəti açıklanmışdır.

Şehid olmuş türk esgerini “Bir hilal uğrunda batan güneşe” benzeden şair bu şehid üçün kimlerin mezar kazanacağına narahətçilik keçirir və onu “Gömelim gel seni tarihe” desem, sığmazsın” (5) yazarak şehidler çox böyük deyer vermişdir:

*Sen ki, a’sara gömülen taşacaksın... Heyhat,
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihat...
Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,
Sana ağuşunu açmış duruyor Peyğamber. (5)*

Şair yoldan öten yolçunu Veten namine yaranmış kebiristanlığın yanında ayak saxlayıb baş alıb geden mezarların yaranma tarixini öyrənməyə sesleyir və bu erenlerin daş türbeye sığışmadığını bildirerek, her kesi onlara yalnız fatihe suresini oxumağa sesleyir.

“Zülmü” alkışlamayan şairin şeirlerinde insanları hakları yolunda çarpışmağa, bu yoldan dönməməyə çağırın bir haray vardır. Mezlum sesi duyub imdada gelen” Ehmed Cavadlar sesine ses verən M.A.Ersoy ebedi meskeni olan Şerki, elece de bütün müsəlmanları ölüm yuxusundan oyanmağa çağırılmışdır.

Ister M.A. Ersoy, isterse de E.Cavad özleri üçün deyil xalq üçün doğulmuş və yaşamışlar. Çünki her iki

türk oğlunun derdi ezablara düçar olmuş xalkının derdi idi.

Mehmet Cemal Ciftçigüzeli M.A.Ersoy hakkında yazır: “Akifin sesi ve nefesi mısralarında milli haykırış, ulusal şahlanış, kayb olmayan heyecan olmuştur. Eserleri ve hayatıyla da Akif fazilet abidesidir, tek taşınabilir anıttır”. (5)

Fikrimizce, aynı fikri “Olsun bütün eller kurban Türkün bayrağına” deyen Ehmed Cavada da şamil etsek yanılmırık.

Kaynakça

Mehmet Akif Ersoy. Safahat / Hazırlayan M.Necati Bursalı – İstanbul: Merve yayımları, 593 s.

Eli Saleddin. Ehmed Cavad – Bakı, Genclik, 1992, 324 s.

Ehmed Cavad. Sen ağlama, me n ağlaram. Bakı, Yazıcı, 1991, 207 s.

Ehmed Cavad – Bakı: Elm, 1996, 148 s.

www.mehmetakif.edu.tr.

MEHMET AKİF'İN MİLLÎ MÜCADELEDE DİNÎ METİNLERİ KULLANMA BİÇİMİ

Fethi Ahmet POLAT*

Giriş

Çocukluk yıllarını 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93Harbi)'na tanıklık ederek geçirmiş olan Mehmet Akif (1873-1936), savaşın ve yıkımın sonuçlarını yakından müşahede etmiş büyük bir “din/İslam/Kuran/vatan şairi”dir.¹ Arnavut kökenli olması, Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşadığı büyük göçleri ve etnik tartışmaları derinden hissetmesine sebep olmuştur. Gerek çocukluk gerekse gençlik yılları bu keşmekeşlere şahit olmakla geçmiş, mensubu olduğu büyük dünya imparatorluğunun yıkılışı karşısında ruhunda yaşadığı herc-ü merci olağanüstü bir duyarlılıkla kimi zaman şiirlerine kimi zaman da hitabelerine dökmüştür. Örneğin, Balkan harbinin yaşandığı yıllarda Akif'in hamaset dolu vaazlarından biri, Eşref Edip'in diliyle *Srât-ı Müstakim* dergisinde şöyle ifade edilir: “O gün üstadın coştığı müstesna bir gündü. Birçok ayetler okudu. Müslümanların şevketli zamanlarını hatırlattı. Sonra düştükleri zilleti önlerine serdi. Sebeplerini izah etti. Cehalete yüklendi. Maarifsiz yaşamının imkânsızlığını anlattı, nifakların milletleri nasıl târumâr ettiğini gösterdi. Harp zamanında herkesin uhdesine düşen vazifeyi anlattı... İşte bu kara günlerde üstat böyle çalıştı. Matbuat sahifelerinde, cami kürsülerinde böyle feryat etti.”²

Vakıa, Akif'in içinde yaşadığı topraklar büyük bir imparatorluğun topraklarıydı ve her büyük imparatorluk gibi Osmanlı imparatorluğu da büyük müesseselere sahipti. Bu sebeple, yıkılış aşamasındaki bu imparatorluğun mevcut müesseseleriyle dahi Akif, ciddi bir eğitim sürecinden geçmiştir. *Sebilü'r-Reşâd*'da yazdığı şu satırlar, aldığı eğitimi ve devletin müesseselerinin o devirde nasıl hâlâ ayakta olduğunu anlatmaktadır: “Bundan yirmi beş otuz sene evvelki rüşdiyelerimiz şimdikilerden pek çok değil, biraz hallice idi. Yani o vakitlerde okuturlar fakat öğretmezlerdi. Şimdi de okutuyorlar fakat öğretmiyorlar. Şu var ki eskiden daha çok şeyler okuturlar, ta'bir-i sahihiyle daha çok şeyler ezberletirlerdi. Biz de mektep programındaki kitaplar meyanında *Gülistan*'ı, -beşinci bab müstesna olmak şartıyla- bab bab okumuş, ezber etmiş idik. Artık Sa'dî'nin yaşını başını almış adamlar için yazdığı o muazzam eserden sekiz dokuz yaşındaki çocukların ne kadar zevk alabileceğini söylemeğe hacet yoktur. Her hikâyeyi okur, evvela kırık ma'nasını verir, sonra tahlîl-i sarfisini, nahvîsini yapar, daha sonra mefhumunu su gibi söylerdik. Lâkin kıssadan hiçbir hisse çıkaramadığımız gibi hiçbir keyif de duymazdık.”³ Bu sözlerde anlatılan çocuk, ömrünün ilerleyen yıllarında, Türkçenin yanı sıra Arapça, Farsça ve Fransızca'yı ana dili gibi konuşacak seviyeye ulaşacaktır.

Akif dinî eğitim açısından akranlarından pek çoğuna kıyasla şanslıdır; çünkü babası İpekli Hoca Tahir son derece dindar bir insandır. Annesi Buhâralı Mehmed kızı Emine Şerife de dindarlığıyla maruftur.⁴ Akif'in

1 Kuntay, *Mehmet Akif*, s. 172, 191; Yücebaş, *Mehmet Akif*, s. 145; Vakkasoğlu, *İslam Şairi Mehmet Akif*.

2 Eşref Edip, *Mehmet Akif*, s. 72.

3 Mehmet Akif Ersoy, “Hasbihal”, *Srât-ı Müstakîm*, V/118, s. 227-228.

4 Şehsuvaroğlu, *Mehmet Akif Ersoy*, s. 11-12. Akif, ölümünden dört ay önce kendisiyle yapılan mülâkatta annesinin dindarlığından övgüyle bahseder. Bk. Düzdağ, *Mehmed Akif Hakkında Araştırmalar*, s. 27-28; Ayrıca damadı Ömer Rıza Doğrul da kayınvalidesinin dindarlığından bahsetmektedir. Bk. Doğrul, “Mehmed Akif'in Hayatı”, s. XII.

daha küçük yaşlarda dinî içerikli şiirler yazması, yüksek tahsilini yaparken hızını tamamlaması da onun dinî duygularla içli dışlı büyüdüğünü göstermektedir.⁵ Tanzimat Fermanı'nın ardından Osmanlı topraklarında kendine taraftar bulan Osmanlılık, İslamcılık, Medeniyetçilik ve daha sonra şekillenen Türkçülük cereyanlarında İslamcılık ideolojisinin önde gelen isimlerinden olması sebepsiz değildir.⁶

İnsanoğlu, tabiatı icabı düşmanına karşı hem öfke ve nefret hisleriyle dolar hem de gücü karşısında içten içe ona saygı duyar. Akif'in yaşadığı dönemde Batı'ya karşı öfke dolu yazılar yazan ve Batılıyı bir insan olarak dahi görmeyen tepkilere şahit olduğu gibi Batı'nın mandası altına girmeyi teklif edecek kadar Batı'ya hayran olan düşüncüler de çıkmıştır ortaya. Ancak Batı'nın emperyalist ve yayılmacı politikalarına sürekli eleştiriler getiren Akif'in, Batı'nın ilimde kat etmiş olduğu mesafeye gıpta etmesi ve İslam dünyasının bu birikimden mutlaka istifade etmesi gerektiğini söylemesi, hayretâmez bir objektif tavidir. Öyle ki bu objektif tavır, millî mücadele yıllarının kan ve barut kokan günlerinde kaleme aldığı nesir-nazım yazılarda ya da irat ettiği konuşmalarda bile kendisini gösterir.

A- Akif'in Millî Mücadele Yılları

Millî mücadele yılları, İzmir'in işgal tarihi olan 15 Mayıs 1919'dan, 30 Ağustos 1922 yılındaki Büyük Taarruz'un bitiş tarihine kadarki üç yıllık süreçten oluşur. Akif bu dönemin en faal yazın ve düşün adamlarındandır. Her ne kadar Eşref Edip onun harekât-ı milliye dönemini 1920'li yıllara, yani Kastamonu'ya geçtiği dönemlere hasretse de kanaatimizce Akif'in mücadelesi 1918'li yıllarda başlayıp 1922 yılı sonuna kadar devam eden bir süreç içerisinde değerlendirilmelidir. Bu üç-dört yıllık dönemde Akif'in faaliyetleri, 'Bülbül' ve 'Kara gün dostu' gibi birkaç şiirini istisna edersek, büyük ölçüde hitabelerden oluşur. Öyle anlaşılıyor ki o dönemde Akif, halk üzerinde tesir bakımından en güçlü söz silahının hitabet olduğunun farkındaydı.⁷

1. Birinci Dönem

Akif'in, üç dönem içerisinde irdeleyebileceğimiz millî mücadele yıllarının⁸ ilk dönemi, millî mücadeleye hazırlık aşaması şeklinde gelişir. 1981'li yıllardan başlayan ve Osmanlı'nın son yıllarına tekabül eden bu dönem, İstanbul'da verdiği vaazlar ya da yazdığı nesir-nazım yazılardan oluşur. Akif'in o dönemde Anadolu'yu İslam dünyasının son kalesi, bu coğrafyada yaşayanları da İslam dünyasının en önemli temsilcileri olarak görmesi manidardır. 'Karagün Dostu' adlı şiirinde, onun aslında dört yüz milyonluk İslam dünyasının kurtuluşu için çırpındığını,⁹ Müslüman Anadolu insanına bu anlamda liderlik rolü verdiğini görürüz:

*"İslam'ı, evet, tefrikalar kastı kavurdu;
Kardeş, bilerek bilmeyerek, kardeşi vurdu.
Can gitti, vatan gitti, bıçak dîne dayandı;
Lâkin, o zaman silkinerek birden uyandı.
Bir gör ki, bugün can da onundur, kan da onundur;
Dünya da onun, din de onun, şan da onundur.
Bin parça olan vahdeti bağlarken uhuvvet,
Görsen, ezeli râbıta bir buldu ki kuvvet;
Saldırısı da kırk Ehl-i Salîb ordusu, kol kol
Dört yüz bu kadar milyon esîr olmaz, emîn ol!"¹⁰*

Bu şiirlerinde kendilerinden ilham aldığı Kuran ayetleri,¹¹ inananlara ümit aşılayan ayetlerdir;¹² çünkü devrin karanlık tünellerinden çıkışın tek yolu, ona göre İslam birliğinden geçiyordu ve İslam birliğine ulaşmak

5 Karahan, "Mehmed Akif'in İslam Birliği", s. 49.

6 Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce*, s. 443-446.

7 Tansel, *Mehmed Akif*, s. 91.

8 Konuyla ilgili kronolojik üç çalışma için bk. Yıldırım, *Millî Mücadelede Mehmet Akif*; Uçman, "Mehmet Akif ve Milli Mücadele"; Semiz, "Millî Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Bey'in Faaliyetleri".

9 Akif'in İslam dünyasının birliği yönündeki çabaları gerçekten kayda değer; ne var ki Arap-İslam dünyasında çok az insan onu hakkıyla tanımaktadır. Akif'le ilgili elimizde kapsamlı bir Arapça çalışma da bulunmamaktadır Hatta Abdülaziz Fehmî'nin, *Şâiru'l-İslâm Muhammed Akif* adındaki çalışması, son derece kötü bir çalışma olup birçok tarihî ve fikrî hata içermektedir. Sırf bu sebeple Mekke'de yüksek tahsil yapan bir Türk öğrenci, 1991 yılında Arapça olarak kaleme aldığı bir doktora tezinde Akif hakkında Arap dünyasına bir ses ünülemiştir (Bk. Yüceer, *Muhammed Akif*). Kabahat, acaba, İslam dünyasının bu yakasında olan bitenlere bigane kalan diğer Müslüman ülkelerin midir, yoksa kendi değerlerine bu kadar ilgisiz kalmış bizlerin mi?

10 Mehmet Akif, *Safahât*, s. 447.

11 "*Rabbînin rahmetinden, sapkınlardan başka kim ümit keser* (Hicr 15/56)"; "*Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'ı tevakkül et. Şüphesiz Allah, tevakkül edenleri sever* (Âl-i İmrân 3/159)."

12 Tansel, *Mehmed Akif*, s. 88-89.

için de Kuran ve sünnet elimizde kalan iki sağlam kaynaktı.¹³ 1918-1919 arasındaki bu yıllar, Akif'in karamsar tablolarla dolu şiirler yazdığı yıllardır. 'Yeis Yok'¹⁴ adlı şiiri, onun bu karamsar halini en güzel şekilde resmeder. Yine aynı tarihte yazdığı 'Umar mıydın?' adlı şiiri, İslam dünyasının içler acısı haline Akif'in gözyaşlarını akıtarak yazdığı şiirdir.¹⁵ 1919 yılının Ekim ayında kaleme aldığı 'Hüsrân' adlı şiirinde, onu kaplamış olan bu derin karamsarlığı en çarpıcı şekilde görürüz:

*"Ben, böyle bakıp durmayacaktım dili bağlı,
İslam'ı uyandırmak için haykıracaktım.
Gür hisli, gür îmanlı beyinler coşar ancak,
Ben zaten uzun boylu düşünmekten uzaktım!
Haykır! Kime, lâkin? Hani sahipleri yurdun?
Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım;
Feryadımı artık boğarak, na'sını, tuttum,
Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım.
Seller gibi vâdiyi enînim saracakken,
Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.
Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;
İnler 'Safahât'ımdaki hüsrân bile sessiz!"¹⁶*

2. İkinci Dönem

Yunan kuvvetlerinin Mayıs 1919 tarihinde Ayvalık'ı işgale yeltenmesiyle İstanbul'da daha fazla kalama-yan Akif, millî mücadeleye her türlü desteği vermek amacıyla Anadolu'ya geçer. Onun millî mücadeledeki **ikinci dönemini**, 6 Şubat 1920'de Balıkesir Zağanos Paşa Camii'nde yaptığı konuşmayla başlatabiliriz. Birçok tarihçi tarafından göz ardı edilse de kimi biyograflara göre Akif'in hayatındaki en önemli, en şerefli görev bu olmuştur.¹⁷ Halkın ağlayarak dinlediği heyecan dolu vaazı, İstanbul hükümetinin tepkisine yol açmıştır.¹⁸ Onun bir anlamda yıllarca içinde taşıdığı ve zaman zaman gün yüzüne çıkardığı vatani savunma aşkının millî müca-dele savaşındaki ilk somut adımı bu vaazdır.

1920'den 1922'nin sonlarına kadar Anadolu ve Anadolu'nun şahsında millî mücadele, Mehmet Akif'in her şeyi olur. Son ümmet küntlesinin bir parçası olduklarının bilincindeki bir avuç inanmış adam, bu mücadele olmaksızın kendilerinin de olamayacaklarının farkındadır.¹⁹ Bu toprakların son kale olduğunu Akif şu satırlar-da ifade eder:

*"Müslüman yurdunu her yerde felaket vurdu...
Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu.
Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek şer'-i mübîn;
Hâk-sâr eyleme Yâ Râb, onu olsun... Âmîn!"²⁰*

Akif'in millî mücadele destanındaki faaliyetleri camilerde, kiraathanelerde halka yapmış olduğu konuş-maların yanı sıra ihtilafî meselelerde ya da yerel isyanlarda üstlendiği arabuluculuk görevlerini de içerir. An-kara Hacı Bayram ve Kastamonu Nasrullah Camii'nde verdiği vaazlar, özel olarak incelenmeye değer içerik-lere sahiptir. Bir yandan halkı millî mücadeleye destek vermeye çağıran, diğer yandan Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde boy veren isyanlarda arabuluculuk rolü üstlenen Akif, bu dönemde yoğun bir şekilde dinî metin-lere müracaat etmiştir. Özellikle millî mücadelede askerî malzeme sevkıyatının kilit şehri olan Kastamonu'daki vaazları büyük bir heyecanla neşredilerek Anadolu'nun her yanına dağıtılmış olup *Sebilü'r-Reşâd*'in 464, 465, 466 ve 467. sayıları bu vaazlarla doludur.²¹ Kastamonu'da 19 Kasım 1920 tarihinde yaptığı konuşma, millî mücadele tarihindeki en önemli dinî içerikli vaaz sayılmaktadır.²²

Akif'in millî mücadelenin ikinci döneminde verdiği desteğin zirvesi, İstiklal Marşı yazmasıdır. Millî Eği-tim Bakanlığının açtığı yarışmaya 724 şiir gönderilmiş, bunlardan sadece 7 tanesi beğenilmiş, ancak onlar da

13 Uçman, "Mehmet Akif ve Milli Mücadele", s. 15.

14 Mehmet Akif, *Safahat*, s. 441-442. İlk defa 1918 yılında, Akif'in yakın arkadaşı Hasan Basri Çantay'ın çıkardığı haftalık 'Ses' gazetesinde neşredilmiştir. Bk. Sarıhan, *Mehmet Akif*, s. 100.

15 Mehmet Akif, *Safahat*, s. 434-436.

16 Mehmet Akif, *Safahat*, s. 429.

17 Erişirgil, *Mehmet Akif*, s. 406.

18 Edip, *Mehmet Akif*, s. 129-130.

19 Karakoç, *Mehmet Akif*, s. 25.

20 Mehmet Akif, *Safahat*, s. 187.

21 Edip, *Mehmet Akif*, s. 148.

22 Eski, *Milli Mücadelede Mehmet Akif Kastamonu'da*, s. 34.

bir istiklal marşı olacak hüviyette görülmemiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver, bu şiiri ancak Akif'in yazabileceğini düşünüyordu. Akif'in yakın dostu Balıkesir mebusu Hasan Basri (Çantay)'ı aracı kılarak Akif'ten ricada bulunulmuş ve nihayet Akif, şiiri yazmaya ikna edilmişti.²³ Kaleme aldığı şiir, 12 Mart 1921 günü Büyük Millet Meclisi'nde Tanrıöver tarafından okunduğunda ayakta alkışlanmıştı. Kendisine tahsis edilen parayı ise ulu şair, Dâr'ül-Mesaîf adlı hayır kurumuna bağışlamıştı. Akif bu şaheserinde doğrudan dinî metinlere atıfta bulunmamaktadır; ancak şiir okunduğunda görülecektir ki her satır, arka planda bir ayet-i kerimeye ya da hadis-i şerife dayanmaktadır. Din, iman, ezan, secde, şehâdet ve gazâ içerikleriyle dopdolu olan bu şiir, başlı başına, Müslüman bir topluluğun, İslam ümmetinin o dönemdeki en önemli kalesinin yeniden şahlanışını hikâyeye eder.

3. Üçüncü Dönem

Üçüncü dönem, millî mücadelenin ardından kurulan Cumhuriyet dönemidir. Bu dönemde Akif'e herhangi bir resmi vazife verilmemiş, milletvekili olması yönündeki taleplere de kulak asmamıştır. Ne var ki Akif'in bu dönemi, Ankara hükümeti tarafından göz ardı edildiği bir dönemde de işaret eder. Millî mücadelenin amaçlarından uzaklaştığını düşünen Akif, Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine 1923 yılında Mısır'a gitmiştir.²⁴ Akif'in ömrünün bu kesiti ülkemizde gereğince ele alınıp incelenmiş değildir. Acıdır ki büyük vatan şairi, çileli bir hayat sürmek mecburiyetinde kaldıktan sonra, "*Düşüncelerinden dönmeden, paraya ve mevkie yaltaklanmadan, vicdanına hıyânet etmeden, gururunu çiğnetmeden... Hak bellediği yolda yalnız olarak*"²⁵ hayata gözlerini yummuştur.

B- Akif'in Millî Mücadelede Dinî Metinleri Kullandığı Temel Konular

Akif'in millî mücadelede müracaat etmiş olduğu dinî metinlerin bir hülâsasını çıkarmak, bu metinlerin edebî, filolojik, tarihsel tahlillerine girişmek ya da İslamî ilimlerin değişik dalları ve bu dalların kendine özgü usulleri içerisinde bu metinlerin analizlerini yapmak, ancak hacimli bir çalışmayla mümkündür. Bizim bir tebliğ ölçeğinde yapmaya çalıştığımız şey ise söz konusu dinî metinleri Akif'in genel olarak hangi konular özelinde değerlendirdiğini tespit etmek ve bu tespitin ardından Akif'in İslamî düşünce geleneğinde nerede durduğunu ortaya koymaktır. Kuşkusuz her insanın bir âlem olduğu, hele de Akif gibi bir insanın bir âlemde daha fazla anlamlar ifade ettiği düşünüldüğünde, onun bu yönünün yalnızca bir tebliğe tüketilmesinin mümkün olamayacağı izahtan varestedir.

1. Dinî Duyarsızlık

Akif, millî mücadelede tanıklığına başvurduğu dinî metinlerde Müslümanların intibahına çağrıda bulunurken öncelikle dinî duyarlılıkları gündeme taşır. Hemen her vaazının başında Hz. Peygamber'e salât-u selam getiren Akif, bir anlamda, kendisini dinleyenlere, bu dinin ilk mümessiline göstermeleri gereken saygıyı öğretmektedir. Millî mücadelede verdiği vaazlardan birini *Sebilü'r-Reşâd*'ın 465. sayısında 'Müslümanların Terakkileri, İslam'a Sarılmalarına Bağlıdır' başlığıyla, diğerini ise 466. sayıda 'Tam Müslüman Olmadıkça Felâh Yoktur' başlığıyla neşretmiştir. Esasen onun vaazları gibi şiirleri de büyük ölçüde bu temalara sahiptir. Birinci *Safâhat*'ın ana konusu, cemiyete karşı sert tenkitleri içeren şiirlerden oluşur. 'Köse İmam' şiirinde şeriâtın cahil softalar elinde nasıl bir içtimaî felaket vasıtası haline geldiği anlatılır. Onun beklediği, ruh ve madde inkılâbıdır ve bu inkılâbın gerçekleşmesinde Kuran merkezî konumdur. Hayatında ve şiirlerinde Kuran'a çok büyük bir yer vermiş olan Akif'in basılan ilk şiirinin de 'Kuran'a Hitap' olması, manidardır.²⁶

Akif İslam dünyasının dinî anlamda ciddi bir dejenerasyona uğradığının farkındaydı. Onun, dinin bu yozlaşmış şekliyle ilgili düşünceleri, bugünkü İslamcı yazar-çizer takımının anlayışından da oldukça ileri seviyedeydi.²⁷ Ona göre bu dejenerasyon, dinî müesseselerin en derunî yapıya sahip olanlarında bile mevcuttu. Örneğin, Akif tasavvufun ne kadar yozlaştığını, meyhane ve şarap kültürünün nasıl da bu müesseseye sokuşturulduğunu, bu kültürün divanında Sandıkburnu meyhanelerinin geniz yakan alkol kokusunun duyulduğunu millî mücadele yıllarında kaleme aldığı Asım şiirinde ifade eder:

*"Sürdüler Türk'e 'tasavvuf' diye olgun sırayı;
Muttasıl şimdi 'hakikat' kusuyor Sıdkı Dayı!
Bu cihan boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarab!
Kible: Tezgâh başı, meyhaneci oğlan: Mihrâb.*

23 Uçman, "Mehmet Akif ve Millî Mücadele", s. 27.

24 Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, I, 312.

25 Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif*, s. 101.

26 İmamoğlu, *Mehmet Akif*, s. 82.

27 Kabaklı, *Mehmet Akif*, s. 7.

*Git o 'dîvan' mı, ne karn' ağırsıdır, aç da onu,
Kokla bir kerre, kokar mis gibi 'Sandıkburnu!'"²⁸*

Akif, ahlakın, ancak İslam'ın sahih kaynaklarına ve uygulamalarına dönmekle temin edilebileceğine inanıyordu. Bunun yolu da eğitimden geçmekte olup özlemine duyduğu Asım'ın nesli, bu eğitimi almış gençlerden oluşacaktı. O şiirinde anlattığı gibi, Afganî'nin bir an önce siyaset ve inkılâp ile yapmak istediği ahlâkî devrimi Abdüh, eğitimle ve uzun soluklu bir mücadeleyle gerçekleştirmek istiyordu. Akif bu resimde Abdüh'un yanında yer almıştır.²⁹

Akif'e göre Müslümanların dinî duyarlılıklarını kaybetmesi, beraberinde birliklerini, cemaat olma bilinçlerini kaybetmesini de getirmiştir. İslam'ın beş temel esas üzere oturduğunu ifade eden hadis-i şerifi Akif, tamamen vahdet anlamında ele alır ki bu oldukça özgün ve bir o kadar da sosyal içerikli bir yaklaşımdır. İslam'ın beş şartını anlatan bu rivayet,³⁰ Akif'e göre birlik ve beraberliğin açık ifadesidir. Namaz, hac, oruç ve zekât gibi ibadetler, toplumsal huzurun ve birlikteliğin anahtarlarıdır. Gerçek iyiliğin ancak infak (fakir fukaraya tasadduk ya da zekât) ile mümkün olacağını³¹ beyan eden bir din, aslında birliğin en önemli unsuru olan sosyal yardımlaşma ve dayanışma prensibini getirmiştir. Akif'e göre bu konuda sahih ve sarıh hadisler vardır. Müslüman topluluğundan bir karış ayrılanın Müslümanlık ribkasını [bağını] boynundan atacağını³² söyleyen Hz. Peygamber, bir başka rivayette nakledildiğine göre de Ümmet-i İslâmiyye arasında tefrika çıkaran, bozgunculuk yapanların kendisine tabi olanlardan addedilmeyeceğini ifade etmiştir. Akif, Yermûk muharebesinde ölmek üzere olan üç gazinin, savaş meydanında birbirlerine su vermek için nasıl da fedakârlık yaptıklarını, nihayet hiç biri de su içmeden dar-ı bekaya irtihal ettiklerini anlatarak en sıkıntılı anlarda bile yekvücut olmanın önemine işaret eder.³³

"Müminler ancak kardeşirler (Hucurât 49/10)." ayetini ele alan Akif özetle, "Yazıklar olsun ki Müslümanlar bu şuurdan uzaktır; çünkü ayda, âlemde bir kere camide buluşmakta, dolayısıyla birbirlerinin hallerinden haberdar olmamaktadırlar. Hatta camide omuz omuza veren Müslümanlar, papuçlarını koltuklayarak dışarı çıktıklarında derhal birbirlerine hasım kesilmekte ya da bîgâne kalmaktadırlar. Oysa Müslümanlar birbirlerinin öz kardeşleridir. Hz. Peygamber'in de belirttiği gibi, dünyanın öbür ucunda bir Müslüman'ın ayağına diken batsa, beri taraftaki Müslüman'ın rahatsız olması gerekir. Bir bedenın uzuvlarından ibaret olan her Müslüman, bir duvardaki tuğlalar gibidir. Nasıl her tuğla bir diğerine destek olmakta, onun ayakta kalmasına imkân vermekte ise, Müslümanlar da öylece birbirlerine destek vermelidirler. Birbirlerine tutkun olmalı, düşmanlarına karşı ise yekvücut olmalıdırlar. Oysa Kuran'da kâfirlerden bahsederken, sağlam kaleler ardında dursalar ve birbirlerine kenetlenmiş gibi gözükseler de aslında kalplerinin ayrı ayrı çarptığı anlatılır (Haşr 59/14)." ³⁴ demektedir. Akif'e göre bu durum, ne yazık ki Müslümanlar için de vaki olmuştur.

Akif'in gözünde Anadolu Müslüman Türkü'nün içinde bulunduğu zelif durum, hayatlarında önemli bir yer işgal etmesi gereken dine yeterli ilgiyi göstermemelerinden kaynaklanır. Dirilişin yegâne yolu, yaşantılarındaki bu kayıp halkayı Müslümanların tekrar yerine koymalarından geçmektedir. Bunun için de yapılması gereken, Kuran'ın ve sünnetin diriltici nefesine yönelmektir. Hiçbir ümitsizliğe kapılmadan, karşı tarafın hüsn-ü kabulünden emin olarak Allah'a ve peygamberi Hz. Muhammed'e dönmek, kendimize gelmek için zaruridir. Enfâl suresinin 24. ayeti eşliğinde Akif halka şöyle seslenir: "Ey Tanrı'nın birliğine, kitabına, peygamberine, sair inanılması zaruri olan şeylerin hepsine inanan, hepsini Samim-i kalbile tasdik eden Müslümanlar! İcabet ediniz, itaat ediniz. Yürüyünüz, koşunuz. Kime doğru, nereye doğru? Allah'a doğru, Peygamber'e doğru koşunuz. Ne zaman? Sizi ihya edecek; dünyada, ukbâda hayatınızı, necatınızı, saadetinizi temin eyleyecek; her türlü manasıyla hayat verecek, ruh verecek evâmirini, ahkâmını, vesâyâsını kabule davet ettikleri zaman. İyice bilmiş olunuz ki, Cenab-ı Hak insanın kendisiyle kalbi arasına girer, yani onun yalnız harekâtını değil, kalbinden geçen maneviyatını da görür; ne düşündüğünü, ne yapmak istediğini bilir. Kezalik şunu da hatırlınızdan hiçbir zaman çıkarmayın ki ne olursanız olunuz, ne türlü yaşarsanız yaşayınız, sonunda Allahu Zülcelâl'in huzuruna çıkarak bu âlemdeki bütün işlerinizin, bütün düşüncelerinizin, elhasıl bütün hayatınızın hesabını vereceksiniz."³⁵

28 Mehmet Akif, *Safahat*, s. 343.

29 Mehmet Akif, *Safahat*, s. 422; Topçu, *Mehmet Akif*, s. 60-61, 65, 66, 67.

30 Buhârî, "İman", 1. "İbn Ömer dedi ki: 'Hz. Peygamber buyurdular ki: İslam şu beş esas üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun elçisi olduğuna şehâdet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, hacca gitmek ve Ramazan'da oruç tutmak.'"

31 Âl-i İmrân 3/92

32 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 332; IV, 130; Ebu Davud, "Sünne", 27; Tirmizî, "Edeb", 78; Nesâî, "Kat'u's-Sârk", 1; İbn Mâce, "Fiten", 27.

33 *Mehmed Akif Külliyyâtı*, IX, 310-314.

34 *Mehmed Akif Külliyyâtı*, IX, 270-273.

35 *Mehmed Akif Külliyyâtı*, IX, 303-304.

Akif'in bu dönemdeki söylemlerinde kullanmış olduğu bir başka dinî referans, Hz. Peygamber'den önceki peygamberlerin tabirlerinde görülen çeşitli dinî sapmaların bu ümmette de görüleceğine dair hadislerdir. Bu hadislerden birinde Hz. Peygamber, Müslümanların, kendilerinden önceki ümmetlerin yolundan adım adım gideceklerini söylerken,³⁶ Akif'e göre tam da bu dinî yozlaşmaya işaret etmiştir. Müslümanlar kendi dokularına en uygun olan İslam'ı bırakıp diyanet, kavmiyet, iklim, lisan, muhit, ahlak, âdât ve ananeler itibarıyla kendilerinden çok farklı milletleri körü körüne taklit etmek suretiyle bugünkü zelil duruma duçar olmuşlardır. “İşte bu benim yolumdur ki dosdoğru yoldur, hiç şaşmak bilmez. Siz ancak bu yolu tutunuz; sağa, sola sapan diğer yollara uymayınız. Sonra Cenab-ı Hakk'ın yolundan ayrılmış olursunuz (En'âm 6/153).” tarzındaki ihtiyar-ı ilahiyi unutmüşlardır.³⁷

Akif'e göre Müslümanların dirilişinin önündeki önemli engellerden birisi dinî duyarlılıktan uzak kalmak olduğu gibi bu duyarlılıktan yoksun olmanın sebepleri de vardır. Bunların başında ise Müslümanların dine bakışındaki bozukluk ve eksik dinî yaşantı gelir. “Yoksa sizler kitabın bir kısmına iman ediyorsunuz da diğer kısmını inkâr mı ediyorsunuz (Bakara 2/85)?” tarzındaki itâb-ı ilahiye hedef olmamak için aklımızı başımıza almalıyız. Dinin bir bütün olduğunu, bu bütünü dağıtıp parçalayarak birkaç parçasına sarılmakla dini yaşamış olamayacağımızı ifade eden şair, dinî emirlerin tamamını bir farz mesabesinde görmek gerektiğini dile getirir.³⁸ Doğrusu onun bu yaklaşımı son derece radikal bir tavrıdır. Amelin imandan bir cüz olup olmadığına dair pek çok tarihî tartışmaya sahip İslam düşüncesinde ameli imanın bir cüzü olarak gören bu yaklaşım, İslam'ın sonraki yıllarında -Anadolu İslamlığı da dahil- hâkim olan ılımlı söylemden farklıdır. Öyle anlaşılıyor ki Akif, bir yandan Afganî, Abduh, Reşid Rıza, İkbâl, Musa Carullah, Abdulaziz Çavuş, Şiblî ve Ferid Vecdî gibi düşünürlerin bu konudaki ihtilafı görüş ve söylemlerinden etkilenmiştir³⁹ diğer yandan savaş yıllarının insanlarda ortaya çıkarmasını beklediği radikal tepkilerin Anadolu halkında bulunmadığını görmüştür. Bu eksikliğin giderilmesi için bir anlamda acı reçete olarak görülen amelin imandan bir cüz olduğu yönündeki söylemler, kaçınılmaz bir şekilde Akif'in vaazlarına ve şiirlerine yansımıştır. Buna rağmen Akif, İslam'ın bir kolaylık dini olduğunu ifade eden Peygamber tanıklığına da⁴⁰ başvurarak İslam'ı yaşamının hiç de zor olmadığını anlatır. Mademki Allah Samed'dir (Her şey O'na muhtaç olduğu halde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayandır), o halde bu dini yaşamak, her şeyden evvel bizim yararımızdır.⁴¹ Ömrünün son yıllarında kaleme aldığı şiirlerde ise Akif -Secde şiiri gibi-, kanaatimizce hoşgörüyü ve salt imanın necat için yeterli olduğu görüşünü yansıtan satırlar kaleme almıştır.

2. Cehalet

Akif'e göre İslam dünyasının o dönemde yaşamakta olduğu hezimetin en önemli sebeplerinden bir diğeri ise cehalettir. Oysa İslam ilme ve irfana büyük değer veren, akli dinî ve dünyevî tüm meselelerde ön plana çıkaran bir dindir. Kastamonu havalisinde verdiği vaazlardan birinde, bu duruma şu önemli uyarılarla dikkat çeker: “İlk nazil olan ayet-i celile “قل خذ يذلا لبر مساب أرقا” (Alak 96/1)”dır. “أرقا” oku, demektir. Artık bir din ki onun Allah tarafından nazil olan altı yüz sahifelik Kitab-ı Mübîn'i “Oku!” diye başlıyor; dünyada okumayı, yazmayı, ilmi, irfanı böyle bir din kadar iltizam eden, emreden, himaye eden diğer bir din tasavvur olunabilir mi? Sonra “(Zümer 39/9) (Hiç bilenler bilmeyenler bir olur mu?)”, “(Fâtır 35/28) (Allah'ın kulları içinden ancak âlim olanlar Allah'tan korkar) [ve] “(Ankebût 29/43) (Bizim âyât-ı celîlemizdeki hikmetleri, ibretleri ancak âlim olanlar idrâk edebilir, başkaları edemez) gibi daha birçok ayetler ilmin, erbâb-ı ilmin kadrini tasavvurun fevkine kadar yükseltmiştir. Pekâlâ, bugünkü Müslümanlar senin dediğin gibi ilimden, irfandan mahrum ümmî birer insan yığını derekesine düşmüşlerse ben ne yapayım yahut din ne yapsın?”⁴²

3. Atalet

Bu dönemde Akif, genelde tüm İslam dünyasını, özelde Anadolu Müslümanlarını hedef alarak toplumdaki atalet ve gevşeklik konusunda ciddi uyarılar yapmıştır. Bu atalet ve gevşekliğin en önemli nedenlerinden birini, din algılarındaki yanlış tevekkül anlayışında gören Akif, bununla ilgili şiirler yazmış, konuşmalar yapmıştır. ‘Azimden Sonra Tevekkül’ adındaki şiirleri, bu duygu ve tefekkürün müstesna bir örneğini içermektedir.

36 Buhârî, “Enbiya”, 50.

37 Mehmed Akif Külliyyâtı, IX, 323-324.

38 Mehmed Akif Külliyyâtı, IX, 327.

39 Özdenören, “Müslüman Bir Düşünür”, s. 72-73.

40 Buhârî, “İman”, 29.

41 Mehmed Akif Külliyyâtı, IX, 327-328.

42 Mehmed Akif Külliyyâtı, IX, 308-309.

Osmanlı'nın asrileşmesinde medreselerin ıslahını zorunlu bir aşama olarak görmesi de bu sebeptir.⁴³ Atalet konusunda Akif'in yaptığı vurgular, sürekli olarak dinî metinlerden ya da yaşanmışlıklardan örnekler taşır. Zağanos Paşa Camii'nde verdiği meşhur vaazına 'Ey Müslüman' şiiriyle başlayan Akif, şu beyitlerle konuya dikkat çeker:

*"Cihan alt üst olurken seyre baktın, öyle durdun da,
Bugün bir serserisin, derbedersin öz yurdunda!
Hayat elbette hakkın... Lâkin, ettir haykırıp ihkâk;
Sağırdır kubbeler, bir ses duyar: Da'vây-ı istihkâk."* demekteydi.⁴⁴

Akif, bu vaazına şu sözleriyle devam etmiştir: *"Evet, biz Müslümanlar cihan çalıştırken, didinirken, uğraşırken, nâmütenâhî terakkiyât, nâmütenâhî inkılaplar geçirirken uzaktan seyirci sıfatıyla baktık. Bilhassa şu son senelerde başımıza birçok felaketler yağdı. El'an çilemizi doldurmadık. Sebebi? Hep seyirci kalmamız, umûr-ı dine olduğu gibi umûr-ı dünyaya karşı da bigâne durmamızdır."*⁴⁵ Dikkat edilirse Akif, din ve dünya şeklinde iki ayırım yapmamakta, dine olduğu kadar dünyaya, dünyaya olduğu kadar dine de hak ettiği muameleyi göstermek gerektiğini söyler.

1918 yılında yazdığı 'Alınlar Terlemeli' adlı şiirinde, baştan sona çalışmaya teşvik vardır. Burada Akif, çalışmaktan başka çıkar yolu olmayan İslam dünyasının, çalışırken de akıllı olması ve belirli bir disipline uyması gerektiğini hatırlatır. Aksi takdirde, sadece başkalarının hizmetkârı olarak çalışacağımızı anlatır.⁴⁶ Safahat'ın en önemli şiirlerinden Asım'da ise şair, yine bir Kuranî nassa dayanarak Müslümanların ataletine şöyle dikkat çeker:

*"Hâlık'ın nâmütenâhî adı var, en başı: Hak.
Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak!
Hani, Ashâb-ı Kirâm, ayrılalım, derken,
Mutlaka 'Sûre-i ve'l-Asr'ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh:
Başta îmân-ı hakîkî geliyor, sonra salâh,
Sonra hak, sonra sebât. İşte kuzum insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık."*⁴⁷

Şair, Müslüman halkın zihin dünyasında neredeyse sarsılmaz bir şekilde yer almış bazı dinî içerikli kavramlara da müdahalede bulunur ve bir anlamda bu kavramların yanlış kullanılma biçimlerine itiraz eder. Örneğin, 'dünya' kavramı geleneksel İslam düşüncesinde büyük ölçüde menfî anlamlar yüklüdür. Kelimenin Arap dilindeki kökü 'denâ, yednû, dunuvven' şeklindedir ve bu kökün temel anlamı 'yakında veya aşağıda olmak'tır.⁴⁸ Dolayısıyla bu kök anlamıyla dünya, 'yakın olan yer' anlamında kullanıldığı gibi 'aşağılık olan yer' gibi de değerlendirilmekte ve dinin alternatifi olarak yerilmektedir. Din ile ilgili olmak saygın bir tavır iken dünya ile ilgili olmak yerilmiş bir durum haline gelmektedir. 'Din' kelimesinin kökeni 'dâne, yedînu, deynen' şeklindedir ve bu kök anlamıyla din adet, durum, taat, hüküm ve ceza anlamlarını içerir.⁴⁹ Aslına bakılırsa bu kelimeler arasında oldukça yakın bir ilişki vardır; çünkü iki kelimenin de sülâsî mücerred köklerinde asgari iki harf benzeşmesi bulunmaktadır ve bu sebeple *kalb* kuralları gereği her iki kelimenin birbiriyle anlam yakınlığı olabileceğinden bahsetmek mümkündür. Bundan olsa gerek İbn Fâris dünya kelimesinin kökü olan 'denâ, yednû' çekimini 'dâne, yedînu, devnen' şeklinde bir tasrif ile Kuteybî'den nakletmektedir.⁵⁰ Dolayısıyla dünya kelimesi de din kelimesi gibi yakın kökten olduğuna göre, birbirlerini tümüyle dışlamayan iki anlama sahip oldukları düşünülmelidir. Nitekim sahih din anlayışında din dünyayı, dünya da dini destekleyen iki unsur gibi görülmüştür. Akif, bu sahih din anlayışına uygun bir dünya algısını, ahiretin geçer tek akçesi olan dinin dünyadan ayrı düşünülmemeyeceğini, *"Kim bu dünyada kör ise ahirette de ködür, hatta orada şaşkınlığı daha fazladır (İsra 17/72)."* ayetinin tefsirinde, 1914 yılında, şu satırlarla anlatır:

*"Nihâyet neyse idrâk ettiğin şey ömr-i fânîden;
Onun bir aynıdır mutlak nasîbin ömr-i sâîden.
Hatâdır âhiretten beklemek dünyâda her hayrı:*

43 Erişirgil, *Mehmet Akif*, s. 319-322.

44 Mehmet Akif, *Safahat*, s. 432; *Mehmed Akif Külliyyâtı*, IX, 240.

45 *Mehmed Akif Külliyyâtı*, IX, 242.

46 Mehmet Akif, *Safahat*, s. 432-433.

47 Mehmet Akif, *Safahat*, s. 397.

48 İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Lüga*, s. 366.

49 İbn Fâris, *Mücmelü'l-Lüga*, s. 342.

50 İbn Fâris, *Mücmelü'l-Lüga*, s. 341.

*Öbür dünyâ bu dünyâdan değil, hem hiç değil, ayrı.
Sen ey sersem ki “üç günlük hayâtın hükmü yok” der de,
Sanırsın umduğun âmâdedir ferdâ-yı mahşerde;
Ne ekmiştin ki mahsûl istiyorsun bir de ferdâdan?
Senin meşru’ olan hakkın: Bugün hüsrân, yarın hüsrân!
Eğer maksûdu ancak âhiret olsaydı Yazdân’ın;
Ne hikmet vardı ibdâında hiç yoktan bu dünyânın?
“Ezel”den ayrılan rûhun nişîmen-gâh-ı bâkisi:
“Ebed”ken, yolda eşbâhın niçin olsun mülâkîsi?
“Elest”in arkasından gelmesin Cennet, Cehennem de,
Neden ervâha tekrar imtihân olsun bu âlemde?
Demek: Dünyâ değil pek öyle istihfâfa şâyeste;
Demek: Bir feyz-i bâkî var, bu fânî ömre vâbeste!
Diyorlar: “Kâinâtın aslı yoktur, çünkü fânîdir. “
Evet, fânîdir amma, bir nazardan câvidânîdir.
Süreksizmiş hayat... Olsun! Müebbed zevki, hüsrânı;
Onun bir sermediyettir bu haysiyyetle her ânı.
“Cihânın aslı yoktur, çünkü fânîdir” diyen sersem,
Ne der “Öyleyse hilkat pek abes bir şey çıkar” dersem?
Nedir dünyâyâ gelmekten garaz, gitmek midir ancak?
Velev bir anlamak hırsıyla olsun yok mu uğraşmak?
Ganîmettir hayâtın, iğtinâm et, durma erkenden,
Yarın milyonla feryâd olmasın enfâs-ı ma’ dâden!
Bu âlem imtihan meydânıdır ervâh için mâdâm,
Demek: İnsan değilsin eylemezsen durmayıp ikdâm.
Neden geçsin sefâletlerle, haybetlerle, ezmânın?
Neden azmin süreksiz, yok mudur Allâh’a îmânın?
Çalış, dünyâda insân ol, elindeyken henüz dünyâ;
Öbür dünyâda insanlık değilmiş yağma, gördün ya!
Dilinden âhiret hiç düşmüyor ey Müslüman, lâkin,
Onun hakkında âtl bir heves mahsûlü idrâkin!
Bu mecnûnâne vehminden şifâyâb olmadan, şâyed
Gidersen böyle sıfır’l-yed, kalırsın sonra sıfır’l-yed!
Hayâlât arkasından koştüğün yetmez mi hey şaşkın?
Senin hâlâ hakîkatten nedir iğmâz için hakkın?
Bu âlem şöyle bir rü’yâ imiş, yâhud muvakkatmış...
Evet ukbâda anlarsın ne müdhiş bir hakîkatmiş!”⁵¹*

Akif’in Milli Mücadele döneminde Anadolu’yu çalışmaya teşvik ettiği konular, genelde medeniyetin her sahasını ilgilendiren konulardan müteşekkil olsa da özel olarak üzerinde durduğu konu, ülke savunmasını ilgilendiren alanlardaki çalışmalarla ilgilidir. Dolayısıyla kullandığı dinî metinler de bu anlam içeriklerine sahip metinlerdir. Ona göre dini müdafaa her Müslüman’a ayrı ayrı farz olduğundan, bu müdafaada kullanılacak araç-gereçlerin temini de aynı şekilde her Müslüman’a farzdır. “*Düşmanlara karşı ne kadar kuvvet tedarik etmeye, hazırlamaya muktedirsenez derhal hazırlayınız* (Enfâl 8/60).” ayeti ortada dururken Müslümanların diğer milletlerden savunma gücü bakımından geride kalması düşünülemez. Aramıza sokulan fitneleri, fesatları, fırkacılıkları, kavmiyetçilikleri, daha bin türlü ayrılık, gayrılık sebeplerini ebediyen çiğneyerek el ele, baş başa vermeli, hep birden çalışmalıyız.⁵²

Akif’in bu dönemde dinî metinleri yorumlarken parmak bastığı bir konu vardır ki, kanaatimizce son derece yerinde ve oldukça özgündür. Malum olduğu üzere dinî düşüncede ‘sünnet’ diye bir kavram vardır. Bu kavram çoğunlukla Hz. Peygamber’in kavli, fiilî ya da takrirî tasarrufları bütününden ibarettir. Ne var ki kavramın bu anlamı Kuran’da geçen ‘sünnet’ kelimesinde mevcut değildir. Kuran-ı Kerim’de sünnet kavramı, lügavî anlamda yukarıdaki kavramla ilişkili olsa da ıstılah olarak daha farklı bir durumu ifade eder. Bu farklı durumun tespiti, Müslüman’ın dünyaya bakışını şekillendirmede önemli bir unsur olarak ortaya çıkar. Akif Nasrullah Camii’nde bu gerçeği şu satırlarla dinleyicilerin dikkatlerine sunar: “*Ey cemaat-i Müslimin! Kuran-ı*

51 Mehmed Akif Külliyyâtı, III, 42-46.

52 Mehmed Akif Külliyyâtı, IX, 269.

Kerim tilâvet ederken birçok yerlerinde sünnet lafz-ı celîline tesadüf edersiniz, evet mesela; “يَتْلُو آيَاتَهُ لِيَلْمُوا آلَهُ مَنْ آذَىٰ”⁵³ “هداب ع يف تلخ دق انلسرأ دق نم قنس”⁵⁴ “اليدبت هللا قنسل دجت نلف”⁵⁵ ve “انلسرأ دق نم قنس”⁵⁶ gibi daha birçok âyât-ı kerîmede hep bu sünnet kelimesini okursunuz. Kitabullah’taki sünnet, Resulullah’ın sünneti değildir. Peygamberimizin sünneti cümlemizin malumu... Kuran’ın sünneti ise, Cenab-ı Hak’ın ezeli ve ebedî olan kanunu demektir. Evet, Allah Zülcelâl’in bu âlem-i hilkatte cari birçok kanunları vardır. Cemâdâtta, nebâtâtta, hayvânâtta, yıldızlarda, aylarda, güneşlerde, dağlarda, denizlerde, yerlerde, göklerde, elhasıl bizim bildiğimiz bilmediğimiz ne kadar mahlûkat varsa bunların hepsinde ayrı ayrı kanunları caridir. Bu konular vaz-ı ilahi olduğu için insanların tertip ettikleri kanunlar gibi ömürsüz değildir. Ta ezelde, meşîet-i ilahiye muktezasınca ibdâ’ olunan bu hükümlerin, bu ahkâmın, bu kavânînin hiçbir maddesi, hatta hiçbir kelimesi, hiçbir noktası değişmez. Bunun böyle olduğunu Kitabullah da bize sarahaten bildiriyor. Şimdi diğer mahlûkatta, diğer alemlerde hâkim olan sünen-i ilahiyeyi, yani Cenâb-ı Hak’ın ezeli ve ebedî kanunlarını bir tarafa bırakalım da yalnız insan kümeleri, beşer yığınları demek olan milletler, ümmetler üzerinde hükümünü süren kanun-i ilahiye tetkik edelim. Evet, milletlerde cari olan bu kanunun mahiyetini biz Müslümanlar doğrudan doğruya Cenâb-ı Hak’tan, yani O’nun bize gönderdiği Kitab-ı Hakîminden öğreniyoruz: Ümmet-i İslamiyye’nin dünyada, ukbâda felâhını, necâtını, saadetini, ferahını, sâ mânunı temin eden evâmîr-i ilahiyye yok mu, işte onların her biri Allah’ın bir sünneti, yani kanunudur.”⁵⁷

4. Yeis

Akif’in Anadolu insanında özlemini duyduğu, görmek istediği hususlardan biri de ümit ışığıdır. Maalesef insanımızın o dönemde içinde yaşadığı buhran yılları, geleceğe dair bütün ümitlerini söndürmüştür. Esasen bu durum, birkaç yüz yıldır Anadolu’nun da dâhil olduğu bütün bir İslam dünyasının yaşadığı acı bir tecrübedir. Millî mücadelenin bu zorlu yıllarında, Akif sürekli olarak halkı ümitvâr olmaya davet eder. Millî mücadelede verdiği vaazlardan birini *Sebilürreşâd*’ın 467. sayısında ‘Ye’se Düşenler Müslüman Değildir’ başlığıyla neşretmiştir. Bu açıdan iki Kuran ayeti üzerinde durur ki bu ayetler, konu edindikleri hususlar açısından son derece isabetli seçilmiş ayetlerdir. Bunlardan ilki, Yusuf suresi 87. ayettir. Malum olduğu üzere Hz. Yakub’un oğulları, Yusuf ve diğer kardeşleri Bünyamin’i bulmak amacıyla Kenan ilinden Mısır topraklarına doğru yola çıkmışlardı. Ne var ki bu yolculuk, hiç de ümit vermeyen bir yolculuktu; çünkü bir avuç köylünün Mısır’ın hazinedarına karşı hiç bir şansı olamazdı. Hele Yakup’un durumu çok daha ümitsizdi; çünkü daha önce Yusuf’u kaybeden Yakup’un, bir de Bünyamin’den olması, katlanılır bir acı değildi. İşte bu noktada Yakup, Akif’in tercümesi ile çocuklarına şöyle sesleniyordu; “Oğullarım gidiniz, Yusuf’la kardeşini araştırınız, sakın Allah’ın inayetinden ümidinizi kesmeyiniz. Zira şunu iyi biliniz ki kâfirlerden başkası Allah’ın inayetinden ümidini kesmez.” İkinci ayet ise Hicr suresi 56. ayettir. Akif bu ayeti de şu satırlarla yorumlar: “Bu ayet-i kerime Hz. İbrahim’in lisanından varit olmuştur. Melekler; “Allah sana halîm, selîm, hayırlı bir oğul ihsan edecektir.” dediler. O da, “Ben artık doksan yaşına geldim. Bundan sonra çocuğum olur mu?” deyince; “Bizim sana verdiğimiz müjde hakır, doğrudur. Sakın bu saadetin husul bulacağından ümidini kesme. Allah’ın inayetinden ye’se düşme!” buyurdular. Bunun üzerine Hz. İbrahim; “Hâşâ, Cenâb-ı Hak’ın inayetinden ancak dalâle düşenler ümidini kesebilir, ye’se düşebilir.” dedi. Erbâb-ı iman için ye’se düşmek imkânı yoktur. Elhasıl, nazar-ı İslam’da Allah’tan ümidini kesmek haramdır. Haram da değil, küfürdür, şirkir.”⁵⁸

Akif’e göre bu kadar ümitsiz, hatta ikinci örnekte olduğu gibi imkânsız bir durum ortadayken Allah’tan ümit kesilmiyorsa, neden Anadolu insanı Allah’tan ümidini kessindi? Nitekim aynı vaazında Akif’in başvurduğu bir başka Kuran ayetiyle de sabit olduğu üzere,⁵⁹ dinine samimiyetle hizmet edenleri Allah hiçbir zaman hüsrana uğratmayacaktır. Hakikat, İslam’ın doğduğu yıllarda hiç kimse Abdullah’ın oğlu Muhammed’in tebliğ ettiği bu dinin, büyük başarılarla imza atmak şöyle dursun, ayakta kalabileceğine dahi ihtimal vermemekteydi; ancak tarih, kendi yolunda çalışanlar için Allah’ın verdiği büyük başarıların örnekleriyle doludur.⁶⁰

Bu dünyada güvenilecek, dayanılacak; hiçbir hadise ya da inkılap ile sarsılmayacak, müteessir olmayacak bir şey varsa o da Cenâb-ı Hak’ın inayeti, merhametidir. Demek ki Tanrı’nın kapısından yüz çevirenler, diğer kapılar gibi onun da yüzlerine kapanacağını zannedenler hiç farkına varmadan, Allah’ın ezeli azametini inkâr

53 “Allah’ın kulları hakkında süregelen âdeti budur (Mümin 40/85).”

54 “Daha önce gelip geçenler hakkında da Allah’ın kanunu böyledir (Ahzâb 33/38).”

55 “Allah’ın kanununda bir değişiklik bulamazsın (Fâtır 35/43).”

56 “Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki kanun böyledir (İsrâ 17/77).”

57 Mehmed Akif Külliyyâtı, IX, 274-275.

58 Mehmed Akif Külliyyâtı, IX, 246-247; 342-343.

59 “Bizim uğrunuzda cihat edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletacağız. Şüphesiz Allah, iyilik yapanlarla beraberdir (Ankebût 29/69).”

60 Mehmed Akif Külliyyâtı, IX, 248-249; 300.

etmiş oluyolarlar. Dünyada bundan daha korkunç bir sapkınlık olmaz!⁶¹ Ona göre gerçek müminler en zor ve sıkıntılı anlarda bile Allah'a dayanıp güvenirlir. Nitekim Uhud muharebesinde kısmî bir yenilgi alan Müslümanların tümüyle imha edilmesi için Mekkeliler yeni bir ordu hazırlamış ve müminlerin şevkini ve cesaretini kırmak için çeşitli dedikodular üretilmişti de Müslümanlar bu dedikodulara itibar etmemişlerdi. Akif bu olaya işaret eden şu ayeti ele alır ve ümit ışıklarını yitirmiş olan Anadolu halkına cesaret verir: “*O müminler için indallah ecr-i azim vardır ki bir takımları gelip de bunlara: ‘Düşmanlarınız sizi mahv için bütün kuvvetlerini toplamışlardır, onlardan korkunuz!’ dedikleri zaman bu söz onları korkutmak şöyle dursun, Allah’a, Allah’ın nusretine olan imanlarını arttırır da ‘Allah bize kâfidir. Biz O’na dayanırız, O’na bel bağlarız; O, ne güzel bel bağlanacak bir Kâdir-i Kayyûm’dur.’ derler (Âl-i İmrân 3/173).*”⁶²

5. Zulüm

Akif’in bu dönemde kullandığı dinî metinlerden önemli bir kısmı da siyasî içerikler taşır ki bunlar içerisinde en önemli dinî metin, muhtelif dönemlerde İslam düşüncesi içerisinde de anlamı üzerinde tartışılabilir yol açmış bir ayettir. Nisa suresi 58. ayeti ele alan Akif, önemli bir hastalığımıza daha parmak basar: “*(Bilmiş olunuz ki Allah sizlere bütün vazifeleri erbabına vermekle ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletten ayrılmamakla emrediyor). Bütün İslam diyarında her Cuma günü minberden “Bilmiş olunuz ki Cenab-ı Hak sizlere adaletle muamele etmeyi, hiçbir zaman iyilikten ayrılmamayı emrediyor (Nahl 16/90).” ayet-i celîlesi okunur. Değil Müslümanlara, başka dinden olanlara karşı bile İslam’ın gösterdiği adaleti, merhameti hangi millet gösterebilmiştir. Kudretiyle, kuvvetiyle dünyaları titreten Hz. Ömer’in Kuds-i Şerif’e nasıl girdiğini elbette bilirsiniz. Müslümanlar kendilerinin en şefkatli, başka milletlerin en zayıf buldukları devirlerde bile kudretlerine, kuvvetlerine mağrur olarak bugün siz garpluların biz şarklılara karşı takındığı tavrı takınmamışlardır; esaretiniz altında inleyen mahkûm milletlere reva gördüğünüz zulümlerin, şenaatlerin hiç birini irtikâba tenezzül etmemişlerdi.*”⁶³

6. Kavmiyetçilik

Akif, kavmiyet ve milliyet kavramlarını birbirinden ayrı görerek ilkini ırkçılık bağlamında değerlendirmiştir.⁶⁴ Onun milliyetten anladığı şey, hiç bir zaman kör bir gurur ve iddiadan öte geçmeyen ‘şuculuk, buculuk’ davası olmamıştır. Kendisi de bir Arnavut olan Akif’in;

“Hani, milliyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne?

Sarılp sınımsı dursaydın a milliyetine!

‘Arnavutluk’ ne demek? Var mı şeriatte yeri?

*Küifr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!”*⁶⁵

beyitlerini okursak, ümmetçi bir yapıya sahip olduğunu açık bir şekilde görürüz.

Akif Anadolu’da olduğu gibi İslam dünyasında da birlikten yanadır. Ona göre, bütün dünya çeşitli cemiyyetler halinde güç birliğine gitmekte iken İslam dünyasının bölünmeye, parçalanmaya yakın olması içler acısı bir durumdur. Hem de kitabı ve sünneti sürekli olarak birliğe çağıran bir dinin mensupları için bu durum, daha vahimdir. Birliğimiz ve bütünlüğümüz o kadar önemlidir ki Akif’e göre bu topraklarda yaşayan insanların din, dil, ırk farkı gözetmeksizin bu birliği sağlaması gerekir. Birlikten uzaklaşmak, dinle imanı bir tarafa bırakmak anlamındadır:

“Yaşanmaz böyle tek tek, devr-i hâzır: Devr-i cem’iyyet.

Gebermek istemezsen, yoksa izmihlâl için niyyet,

Şu vahdet târumâr olsun deyip saldırma İslâm’a;

Uzaklaşsan da îmandan, cemâatten uzaklaşma!

İşit, bir hükm-i kat’î var ki isti’nâfa yok meydan:

‘Cemâatten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah’tan!’

Nedir îman kadar yükselterek alçak bir ilhâdı,

Perişân eylemek zaten perişân olmuş âhâdı?

Nasıl yekpâre milletler, var etrâfına bir seyret,

*Nasıl tevhîd-i âheng eyliyorlar bak da al ibret.”*⁶⁶

61 Mehmed Akif Külliyyâtı, IX, 343-344.

62 Mehmed Akif Külliyyâtı, IX, 346.

63 Mehmed Akif Külliyyâtı, IX, 315.

64 Okay - Düzdağ, “Mehmed Akif Ersoy”, XXVIII, 436.

65 Mehmet Akif, *Safahat*, s. 192.

66 Mehmet Akif, *Safahat*, s. 433.

Akif kavmiyetçilik derdinin çok büyük bir illet olduğunun farkındaydı. Bundan kurtulamadığımız sürece eldeki vatan toprağını da kaybedeceğimizi çok iyi biliyordu. Buna örnek olarak Ensâr (Evs ve Hazrec kabilesi mensuplarından oluşur) ve Muhacirîn (Mekkelilerden oluşur) kardeşliğini hatırlatır. Bilindiği gibi Araplarda kavmiyetçilik son derece yaygındı, buna bakmayarak Hz. Peygamber onları İslam potasında eritmiş, kardeşlik müessesesi kurmak suretiyle insanları birbirine dost/kardeş yapabilmişti. Akif, ashabın elbiselerinin omuz başlarından eskimesini önemli bir tarihsel tanıklık olarak anlatır. Ashabın cemaatle namaz kılarken birbirlerine o kadar sık saflar halinde kenetlenmiş olması; fakirle zengin, efendi ile köle ya da soylu ile sıradan insanlar arasında bir ayırım olmadığını kanıtıydı. Anadolu’da ateşi yakılmış olan millî mücadelenin hasret kaldığı sahne de ona göre buydu.⁶⁷

Akif, o gün olduğu gibi Hz. Peygamber döneminde de İslam ümmetinin birliğini bozacak nifak çabaları görüldüğünü; ama bu çabalara karşı ilahî ikazların yapıldığını anlatarak Anadolu toprakları üzerinde ecnebinlerin oynadığı oyunlara dikkat çeker. Evs ve Hazrec’in arasını bozmak niyetiyle ayrılık tohumları saçan bir Yahudi’nin az kala oyunlarına gelecek olan Müslümanlara -Akif’in tercümesi ile- Âl- İmrân suresi 100-103. ayetlerde şu uyarılar gönderilmiştir: “*Ey Müslümanlar, kendilerine sizden evvel kitap gönderilenlerden bir kısmına uyacak olursanız, siz şeref-i iman ile müşerref olurken onlar sizi yeniden neûzubillâh küfre sokarlar. Ya siz henüz aranızda Cenab-ı Hak’ın âyât-ı celîlesi okunup dururken, Allah’ın peygamberi içinizde yaşıyorken nasıl bu suretle küfür yolunu tutarsınız? Kim Allah’ın gönderdiği rabıtaya sımsıkı sarılacak olursa doğru yolu bulmuş olur. Ey Müslümanlar, Allah’tan nasıl korkmak icap ederse öyle korkunuz! Ve ancak Müslüman olarak Müslümanlıkta can veriniz. Sonra hepiniz birden habl-i ilahiye sımsıkı sarılınz. Sakın aranızda ayrılık, gayrılık girmesine meydan bırakmayınız. Allah’ın hakkınızdaki nimetini düşününüz. Hani sizler birbirinize düşman idiniz; Cenab-ı Hak kalplerinizi feyz-i İslam ile birleştirdi de onun sâye-i nimetinde kardeş oldunuz. Hani sizler bir zamanlar ateş çukurunun ta kenarına gelmişiniz de Cenab-ı Hak sizi oradan kurtarmıştı. İşte, belki tarik-i hidayeti bulursunuz diye, Cenab-ı Hak âyât-ı celîlesini size böyle sarih olarak tebliğ buyuruyor.*”⁶⁸

Akif’e göre yukarıdaki ayetler her ne kadar nüzul sebepleri itibarıyla on dört asır önce inmişse de hüküm itibarıyla kıyamete kadar baki olup fırkacılık ve kavmiyetçiliğe yol açacak her türlü adımdan kaçınılması gerektiğini bizlere ihtar etmektedir. Nitekim diğer konuşmalarından birinde, yine bazı Kuran ayetleri eşliğinde⁶⁹ Müslümanların tefrikaya düşmemesini öğütler ve Müslümanların birbirine düşmesi halinde kalplerine meskenet, cebânet, acz, fütûr çökeceğini; devletlerini, saltanatlarını, şevketlerini, kudret ve kuvvetlerini kaybedeceklerini haber verir.⁷⁰ Yukarıda konu edindiğimiz ayetlerden Enfâl suresinin 46. ayetini başlık olarak kullandığı ‘Hâlâ mı Boğuşmak?’ adlı şiiri de bu vaazlarında dile getirdiği söylemlerle aynıdır.⁷¹

7. Bizden Olmayanları Dost Edinmeme

Akif’in anlayışına göre din de dünya da eğitimle hayat bulurdu. Dolayısıyla dinin cehalete asla ve kat’a tahammül olamazdı.⁷² Akif cehaletin bizi getirdiği noktayı eleştirirken bilgiye ve rasyonel düşünceye bağlı olan Batı’ya övgüler düzmektedir. Hatta onun Batı’yı anlatmak için kimi zaman, ‘İşleri bizim dinimiz gibi, dinleri bizim işimiz gibi’ dediği, kimi zaman da çalışkan ve akıllı insanları anlatmak için ‘Müslüman kadar doğru, gâvur kadar çalışkan’ dediği bilinmektedir.⁷³ Ne var ki bu Batı, fen ve teknolojiye kesbettiği mesafelerin aksine ahlâken geri durumdadır. Kitaplarda okuduğumuz Batı ile teşrik-i mesaide bulunduğumuz Batı birbirine asla benzememektedir. Dolayısıyla Batı’dan fen ve teknolojiyi almalı, ancak ahlâkından uzak durulmalıdır.⁷⁴ Tek dışı kalmış bir canavara benzettiği Batı medeniyeti (!), Akif’in gözünde mücadele edilmesi gereken ‘akıllı’ bir düşmandır.

Akif’in Batı’ya bakışında nadir de olsa insaf ölçülerinin dışında değerlendirebileceğimiz imalar mevcuttur. Kanaatimizce bunun iki sebebi vardır; ilki Akif’in seciyesi ile ilgilidir. Mithat Cemal’in Akif’i anlatan

67 Mehmed Akif Külliyyâtı, IX, 249-250.

68 Mehmed Akif Külliyyâtı, IX, 252-253.

69 Bu ayetler şunlardan ibarettir:

“*Hep birlikte Allah’ın ipine (Kuran’a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O’nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz (Âl-i İmrân 3/103).*”

“*Allah’a ve resulüne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir (Enfâl 8/46).*”

70 Mehmed Akif Külliyyâtı, IX, 275.

71 Mehmet Akif, Safahat, s. 438-440.

72 Boşnakoğlu, İstiklal Marşı Şairimizin İstiklal Harbindeki Vaazları, s. 92.

73 Kuntay, Mehmet Akif, s. 247.

74 Timurtaş, Mehmet Akif, s. 51.

satırları, onun bir insanı sildi mi tümüyle silen yapısını gözler önüne seren örneklerle doludur. Onun Batı'ya karşı kimi zaman son derece sert ve bazen haksız eleştirilerini bu seciyesi ile açıklamak uygun düşer. Hele bu seciye ifadesini bir de şiir dilinde buluyorsa o zaman çok daha tepkisel ifadeler içermesi tabiidir.

İkinci ve bizce esas önemli sebep, bir açıdan Anadolu topraklarında Batı'nın çevirdiği entrikalara gösterilen reaksiyon diğer açıdan Batı karşısında hayranlık ya da eziklik duygularıyla dolu Anadolu insanına bir ümit ışığı çakma gayretidir. Dolayısıyla onun bu hassasiyetini dönemin şartları çerçevesinde değerlendirmeyen okumalar bize göre malul olmayan okumalardır.

Akif'in Batı'nın oyunlarına karşı Anadolu halkını uyandırmak için başvurduğu referanslar da esasen dinî içeriklidir. Kastamonu Nasrullah Camii'nde verdiği vaazının girişinde, Âl-i İmrân 118; Tevbe 16, 73, 123; Bakara 120 ve Mâide 54. ayetleri kullanmaktadır ki⁷⁵ bu ayetlerin tamamında dikkat çekilen husus, Müslümanların dost olarak yalnızca birbirlerini görmeleri ve Müslüman olmayanlara asla itimat etmemeleri hakkındadır. Şu satırlar ona aittir: *"Ey müminler, size ellerinden gelen fenalığı yapmaktan çekinmeyen, bu hususta hiçbir fırsatı kaçırmayan, dininize yabancı milletleri kendinize mahrem-i esrar, dost arkadaş itti haz etmeyiniz. Bunların suret-i haktan görünerek size güler yüz göstermelerine, hayrınızı ister gibi tavırlar takınmalarına asla kapılmayınız. Onların gece gündüz isteyip durdukları sizin felaketinizden, izmihlâlinizden, esaretinizden başka bir şey değildir. Baksanıza, size karşı kalplerinde besledikleri düşmanlık o kadar dehşetli ki bir türlü zapt edemiyorlar da ağızlarından kaçırıyorlar. Hâlbuki yüreklerinde kök salmış olan husumet ağızlarından taşan ile kâbil-i kıyas değildir. Ondan çok fazladır, çok şiddetlidir. İşte bütün hakâyıki âyât-ı celilemizle sizlere açıktan açığa tebliğ ediyoruz, bildiriyoruz. Eğer akılı başında insanlarsanız, eğer dâreyinde zelil olmak, hüsranda kalmak istemezseniz bizim âyât-ı celilemizin muktezâsınca hareket ederek felahi bulursunuz."*⁷⁶

Sonuç

Akif'in millî mücadelede verdiği vaazlarda yahut kaleme aldığı şiirlerde dinî metinlere ne kadar çok yer verdiğini anlamak için onun hayat felsefesine bakmak yeterlidir. Akif ciddi bir dinî terbiyeden geçmiş, ömrünün hemen her anında Kuran, sünnetle yatıp kalkmış, toplumsal kurtuluşun yolunun sahih din anlayışı ve uygulamalarından geçtiğini müdafaa etmiş bir Kuran şairidir. Ondaki bu özelliklerin söylemlerine yansımamış olması düşünülemez.

Akif'in hitap ettiği toplum dindar bir toplumdur ve bütün bir İslam dünyasının bağlı olduğu hilafet merkezinin en yakınında yaşamıştır/yaşamaktadır. Geçmişte bu toplumun hayatında din, diğer hiçbir toplumda olmadığı kadar yoğun bir şekilde tecrübe edilmiştir; ancak Anadolu Müslümanları uzun bir süreden beridir İslam'a uzak kalmış, sureta dindar olsalar da sahih bir din anlayışına dayanmayan dindarlıkları bidatler, hurafeler ve taklitle dejenere olmuştur. Akif'in hayatı ve eserlerinin, taklit hastalığına karşı verdiği mücadele ve irfan ve liyâkate duyduğu özlemle dolu olması⁷⁷ boşuna değildir. Akif, Müslümanların içinde buldukları sefil durumdan kurtulmaları ve eski devletlerine kavuşmaları için katıksız İslam'a dönüşten başka yolları olmadığını düşünmekteydi. İslam'ın yere düşen bayrağı, yine düştüğü bu topraklardan, yani Anadolu'dan yükselebilirdi/yükselmeliydi. Böylesi netameli bir ortamda en güvenli sığınak, herhalde dinî metinler olmalıydı.

Akif'in millî mücadelede dinî metinlere getirmiş olduğu yorumlar, ıslahatçı tefsir akımının bir kolu olarak düşünebileceğimiz içtimaî (sosyal) tefsir ekolüne yakındır. Onu bu yorum tarzına yönlendiren iki ana sebep vardır; bunlardan ilki, Müslümanların içinden geçtikleri buhranlı yılların içtimaî bünyede meydana getirdiği tahriplerdir. Bu tahriplere bizzat tanık olan şair, kaçınılmaz bir şekilde âyât-ı keriminin ve ehâdis-i şerifinin

75 Akif'in kullandığı sıraya göre ayetler ve mealleri şu şekildedir:

"Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla çekinmezler. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size ayetleri açıkladık (Âl-i İmrân 3/118)."

"Yoksa Allah içinizden; Allah'tan, resulünden ve müminlerden başkasını kendilerine sırdaş edinmeksizin cihat edenleri ayırt etmeden bırakılacağınızı mı sandınız? Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır (Tevbe 9/16)."

"Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihat et ve onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeridir orası (Tevbe 9/73)!"

"Ey iman edenler! Kâfirlerden (öncelikle) yakınınızda olanlarla savaşın. Onlar sizleri sert ve direngen bulsunlar. Bilin ki, Allah kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir (Tevbe 9/123)."

"Sen dinlerine uymadıkça, ne Yahudiler ne de Hıristiyanlar senden razı olacaklardır. De ki: "Asıl doğru yol Allah'ın yoludur." Sana gelen ilimden sonra, eğer onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, bilmiş ol ki, Allah'tan sana ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır (Bakara 2/120)."

"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı... Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihat ederler. (Bu yolda) hiç kimsenin kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir (Mâide 5/54)."

76 Mehmed Akif Külliyyâtı, IX, 259.

77 Edip, Mehmet Akif, s. 15-16.

sosyal içerikli olanlarına müracaat etmiştir. İkinci sebepse Akif'in de içinde bulunduğu İslamcılık akımı mensuplarının, dünya Müslümanları ölçeğindeki İslamcı akımlardan etkilenmiş olmasıdır. Bu akımların başında, Afganî ve Abdüh'un fikir önderliğini yaptığı ıslahatçı İslamcı hareket yer alır. Türkiye'de Afganî ve Abdüh'un bir anlamda mütercimi gibi çalışan Akif'in, dinî metinleri yorumlarken sıklıkla sosyolojik tahlillere müracaat etmesi mezkûr ekolün iki isminden güçlü bir şekilde etkilendiğini göstermektedir.

Akif'in ölümünün üzerinden 72 yıl geçmiş bulunuyor. Ne yazık ki o günden bu yana İslam dünyasında değişen çok fazla şey bulunmuyor. Büyük şairin millî mücadelede aradığı ruh, bugün hâlâ ortalıkta görünmemektedir. Ömrünü 'Asım'ın nesli'ni görebilmek sevdası uğrunda tüketmiş olan bir vatan şairine vatanın borcu, daha fazla vakit kaybetmeden bu nesli armağan etmek olmalıdır.

Kaynakça

Abdülaziz Fehmî, Abdüsselam, *Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif*, Mektebetü't-Tâlib el-Câmiû, Mekke, 1984.

Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Akif Külliyyatı (Ed. İsmail Hakkı Şengül), I-X, Hikmet, İstanbul, 1990-1992.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, el-Mektebu'l-İslâmî, I-VI, Beyrut, 1985.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, Mısır, 1345H.

Doğrul, Ömer Rıza, "Mehmed Akif'in Hayatı", *Safahat*, İnkılap, İstanbul, 1966.

Düzdağ, M. Ertuğrul - Okay, M. Orhan, "Mehmed Akif Ersoy", *DİA*, Ankara, 2008.

Düzdağ, Mehmed Ertuğrul, *Mehmed Akif Hakkında Araştırmalar*, MÜİFV, İstanbul, 1987.

Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistanî, *Sünenü Ebî Dâvûd* (nşr. Muhammed Avvâme), I-V, Dâru'l-Kable li's-Sekâfeti İslâmiyye, Cidde, 1998.

Erişirgil, Emin, *Mehmet Akif: İslamcı Bir Şairin Romanı*, Maarif, Ankara, 1956.

Eski, Mustafa, *Millî Mücadelede Mehmet Akif Kastamonu'da*, MEB, İstanbul, 1984.

Eşref Edip, *Mehmed Akif Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1939.

Hasan Boşnakoğlu, *İstiklal Marşı Şairimizin İstiklal Harbindeki Vaazları*, Ayyıldız, İstanbul, 1981.

İbn Fâris, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Fâris b. Zekeriya, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Lüga* (nşr. Şihabuddin Ebu Amr) Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1998.

_____, *Mücmelü'l-Lüga* (nşr. Züheyr Abdulmuhsin Sultan), Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1986.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce* (nşr. Muhammed Mustafa A'zamî), I-II, Şeriketü't-Tıbbâati'l-Arabiyye, Rîyad, 1984.

İmamoğlu, Abdulvahit, *Mehmed Akif*, Ravza, İstanbul, 1997.

Kabaklı, Ahmet, *Mehmet Akif*, Toker, İstanbul, 1972.

Kara, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, I-III, (I. Cilt) Risale, İstanbul, 1987.

Karahan, Abdülkadir, "Mehmed Akif'in İslam Birliği ve İstiklal Savaşında Mehmet Akif", *Mehmed Akif Ersoy: Fikirleri ve Tesirleri Simpozyumu*, Ankara, 27-28 Aralık 1976.

Karakoç, Sezai, *Mehmet Akif*, İstanbul, 1978.

Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ts.

Mehmed Akif'in Kuran-ı Kerim'i Tefsiri; Mev'ıza ve Hutbeleri (Ed. Abdülkerim Abdülkadiroğlu-Nuran Abdülkadiroğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1991.

Mehmet Akif Ersoy, "Hasbihal", *Strât-ı Müstakîm*, V/118, 25 Teşrin-i Sâni 1326.

Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Akvaryum, İstanbul, 2006.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî bi Şerhi's-Süyût ve Hâşiyeti's-Sindî*, I-VIII, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrut, ts.

Okay, M. Orhan - Düzdağ, M. Ertuğrul, "Mehmed Akif Ersoy", *DİA*, Ankara, 2008.

Özdenören, Rasim, "Müslüman Bir Düşünür Olarak Mehmet Akif'in Çelişkileri", *HECE Dergisi: Mehmet Akif Özel Sayısı*, Ankara, Ocak 2008.

Sarihan, Zeki, *Mehmet Akif*, Kaynak, İstanbul, 1996.

Semiz, Yaşar, "Millî Mücadele'de Mehmet Akif (Ersay) Bey'in Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 54, Cilt: XVIII, Kasım 2002.

Şehsuvaroğlu, Lütfü, *Mehmet Akif Ersoy*, Alternatif, Ankara, 2002.

Tansel, Fevziye Abdullah, *Mehmed Akif: Hayatı ve Eserleri*, İrfan, İstanbul, 1973.

Timurtaş, Faruk Kadri, *Mehmet Akif ve Cemiyetimiz*, Yağmur, İstanbul, 1962.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî, *Sünenü't-Tirmizî* (nşr. Ahmed Muhammed Şakir), I-IV, Mustafa el-Babî el-Halebî, 1937.

- Topçu, Nurettin, *Mehmet Akif*, Hareket, İstanbul, ts.
- Uçman, Abdullah, "Mehmet Akif ve Milli Mücadele", *Ölümlünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, MÜ Fen Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1986.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Konya, 1966.
- Vakkasoğlu, Vehbi, *İslam Şairi Mehmet Akif*, Cihan, İstanbul, 1983.
- Yıldırım, Tahsin, *Millî Mücadelede Mehmet Akif*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007.
- Yücebaş, Hilmi, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif*, İstanbul, 1958.
- Yüceer, İsa, *Cuhûdu Muhammed Akif Ersoy ve Ârâuhû fî Mecâli't- Terbiyeti'l-İslâmî*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, 1995.

MEHMET AKİF ERSOY VE AUGUST HEINRICH HOFFMANN VON FALLERSLEBEN'İN ŞİİRLERİNDE VATAN DÜŞÜNCESİ: İSTİKLAL MARŞIMIZIN VE ALMAN MİLLİ MARŞININ KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEMESİ

Filiz İlknur CUMA*

Giriş

İstiklal marşımızın yazarı Mehmet Akif Ersoy (1876-1936) ve Alman milli marşının yazarı August Heinrich Hoffmann von Fallersleben (1798-1874)'in vatan motifini nasıl ele aldıkları karşılaştırmalı edebiyat bilimi disiplini çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılacak ve her iki şairin şiirleri öncelikle biyografileri ve edebi kişilikleri göz önünde bulundurularak vatan motifi bağlamında incelenecektir.

Her iki marşın ve şairin karşılaştırılabilir nitelikte olduğu, İstiklal Marşımız ve Alman Milli Marşı başta olmak üzere şairlerin bazı yapıtlarından örneklerle belirtilecek; ayrıca şairlerin biyografileri de eserleri bağlamında karşılaştırmalı bir çalışmaya tabi tutulacaktır.

Akif, 1873 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Hoca Tahir Efendi ve annesi Emine Şerife Hanım'dır. İlk öğrenimini özel olarak aldı. Babası, Akif'in hocasıydı. Sonra Fatih Rüştiyesi'ni bitirdi. Ardından Mektebi Mülkiye'ye girdi, günümüzdeki adıyla Siyasal Bilgiler okuluydu. Fakat babasının ölümünden dolayı okulu bitiremeden bırakmak zorunda kaldı; çünkü onun ailesi geçim sıkıntısı yaşıyordu. Bu sebepten dolayı yatılı bir okula yazılmak durumunda kaldı. 1888'de Baytar Mektebi Âlisi'ne girdi ve 1894'te mezun oldu, aynı yıl içersinde evlendi.¹

Birinci Dünya Savaşından sonra ülkemizin içine düştüğü sıkıntılı ve olumsuz gelişen olaylardan her vatansever gibi Akif de etkilenmiştir. Hatta Sebülü'r-Reşad dergisinde mandacılığa şiddetle karşı çıktığını ve mandacılığa olumlu bakanları da sert bir dille eleştirmiştir.²

İzmir'in işgalinden sonra Balıkesir'e geçmiş burada büyük Zağnos Paşa Camii'nde vaaz vererek halkı cesaretlendirmiş ve teslimiyetçi olmamaları gerektiğini telkin ederek ikna etmiştir. Akif, kendisi de Milli Mücadele saflarına katılmış ve İstiklal savaşının merkezi olan Ankara'ya gelmiş ve üst düzey yöneticilerin arasında yer almıştır. Burdur'da Milletvekili olarak görev yapmıştır.³ Devletin çeşitli kademelerinde çalışmış ve ayrıca üniversite de hocalık yaparak tüm bilgisini edebi kişiliğiyle bütünleştirerek genç nesillere aktarmıştır. Güçlü vatan sevgisi ve millet olma olgusu ile bu yolda mücadele vermiş olan Milli Marşımızın yazarı Mehmet Akif Ersoy 27 Aralık 1936 yılında hayata gözlerini yummuştur.

I. Akif'in Sanatçı Kimliği İle Bütünleşerek Ortaya Çıkan Milli Marşımız

Toplumları bir araya getiren ortak değerler vardır. Bu değerler aynı zamanda millet olma olgusunu da oluşturmaktadır. Soyut; fakat halen yaşayan değerlerimiz ile somut değerlerimizin birleşmesinin sonucunda,

1 Parlatur, İsmail, 1983: *Türk Büyükleri Mehmet Akif*: Milli Kültür Dergisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, sayı 43, Ankara, s. 15

2 Doğan, Mehmet, 1998: *Camideki Şair Mehmet Akif*, İz yayıncılık, İstanbul, s. 68

3 Kabaklı, Ahmet, 1977: *100 Büyük Edip, 100 Büyük Şair, Mehmet Akif*, 4. Baskı, Toker yayınları, İstanbul, s. 26.

* Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya

geçmişten günümüze yaşayan ortak değerlerimizden birisi de Milli Marşımızdır. Toplumsal bağlarımızı güçlendiren ortak değerlerin nesillerden nesillere geçmesini sağlayan ve aynı zamanda ortak heyecanlar duyarak millet olma duygusu ile toplumsal bir bütünlüğü de pekiştirmektedir.⁴ Türk Milletine böylesine güçlü duygularla hitap edilen Marşımızın geçmişten günümüze aynı duygu ve coşku ile söylenmesini sağlayan şairimiz Mehmet Akif Ersoy'dur. O sadece bir şair değil, aynı zamanda kurtuluş savaşını yaşamış ve bu uğurda mücadele vermiş bir kişidir. Milli Mücadeleyi on kıtaya sığdıran Milli Şairimizdir.

Akif hakkında sayısız kitap ve makale yazılmış, bilimsel- akademik çalışmalar yapılmış makale ve yazılara birçok dergilerde rastlamak mümkündür. Akif, yazmış olduğu şiirlerini ilk kitabı *Safahat* da yayınlamıştır. *Safahat* adlı kitabının ilk bölümü 1911 yılında basılmıştır. Bu eserini incelediğimizde ise bağımsız bir edebi kişiliğe sahip olduğu görülmektedir.

Akif, Tevfik Fikret'ten, Lamartine'den, Fuzuli'den Alexandre Dumas Fils'den ve Sadi'den etkilendiğini şiirlerinde belirtmektedir. Ancak, tüm bu sanatçıların yazmış oldukları manzum hikâye biçimini kendi edebi kişiliği ve bilgisi ile birleştirerek ortaya farklı bir edebi biçim çıkmıştır, bunu da Türk Edebiyatına ilk kez taşıyan Akif'tir.⁵ Bu da onun sahip olduğu köklü edebiyat bilgisi ile bilinçle işlenmiş, gelişmeye açık bir şiir türünün öncüsü olmasını sağlamıştır.⁶

Akif şiirlerinde konuşma dilini kullandığı için, kolay yazılvermiş izlenimi vermektedir. Biçime ilişkin çok titiz bir tutum izlediği eserlerinde açık bir şekilde bellidir. Hem aruz veznini kullanmış hem de şiirin bütünlünü oluşturan musiki bir iç düzen gözetmiştir.⁷ Dilde sadelikten yana olduğunu her şiirinde biraz daha yalın bir söyleyişi benimseyerek açıkça ortaya koymuştur. Daha öncede değindiğim gibi Akif geleneksel edebiyatta olduğu gibi, Batı kültürünün değerleriyle etkileşimi kabul etmiş, ancak Doğu ya da Batı kültürünün değerleriyle alınmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Yaşamış olduğu dönemdeki görüşü de bu yöneydi. "Amacımız Batı'nın ilim ve tekniğinden yararlanarak kendi bilgilerimizi bu doğrultuda geliştirmek ve yaşamış olduğumuz toplumu daha da ileri götürmek olmalıdır"⁸ diye ifade etmiştir. Akif'e göre her edebiyatın doğduğu toprağa bağlı kalması gerektiğini savunmuş ve ancak toprağa bağlı olmakla edebiyatın canlılık kazanabileceğini ve belli bir işlevi yerine getirmedikçe de değer kazanmayacağını ifade etmiştir. Akif'in batı edebiyatına karşı tutumunu Yetiş şu şekilde ifade etmektedir:

"Batılının kendi edebiyatında tezahür eden duygu, düşünce, anlayış, hayat görüşü ve yaşayış şeklinin bizim edebiyatımızda işlenmesine karşı çıkan Akif, edebiyatın teknik kısımlarında onlardan istifade edebileceğine inanmaktadır."⁹

Akif'in söylemek istediğini şiirlerinde açık bir şekilde dile getirdiğini, dolaylı bir anlatım biçimini benimsemiş olduğunu bilmekteyiz. Dil'de sadelikten yana olan şairimiz, eserlerinde dilin kullanımına önem vermiştir. Sanatsal niteliği ile bir edebiyat eserinin halka hitap etmesi gerektiğini ve bu nedenle halk dilini kullanarak eserlerini yazdığını belirtmiştir.¹⁰

Akif'in tüm eserlerinde bilhassa da şiirlerinde "vatan" düşüncesi ağır basmaktadır. Onun edebiyat anlayışı ile "vatan" düşüncesi bir bütünlük oluşturmaktadır. Birçok bilimsel çalışmanın da ortaya koyduğu gibi, şiirlerinde "vatanî Lirikizm"¹¹ i benimsediğini görmekteyiz.¹² Hatta *Leyla* adındaki eserinde de bir aşk hikâyesi söz konusu değildir, çünkü buradaki aşk ve sevdâ bir sevgiliye duyulan aşk ve sevdâ değil, sadece vatan sevgisi, vatan aşkı tema olarak işlenmiştir.

Akif gerçekte uyum içinde olmayı her şeyin üstünde tutmaktadır. Ayrıca kendisi yaşanan toplumun özelliklerinin göz önüne alınması gerektiğini, Batılı yeniliklerin doğrudan doğruya alınmasının edebiyata zarar verebileceğini ve sanat sanat içindir görüşüne karşı çıktığını bilmekteyiz. Bu yüzden kendisi toplumsal ve ideolojik konuları şiir ile ve şiir içinde tartışma ve sergileme yolunu benimseyerek yazmıştır. Akif'in toplumu tüm çıplaklığı ile ele almasındaki amacı, okuyucunun sorunlarına yönelebilmektir.¹² Böylece yoksul insanların yaşam tarzları ve çevreleri Akif'in şiirlerinde yer almıştır. Bu da onun aslında sanat toplum içindir görüşüne sahip çıktığını göstermektedir. Şiirlerinde ise biçimde düzeltmeler yapmıştır. Aruz veznini yumuşatmayı ba-

4 Elmas, Nazım, 1999: *Hisli Yürek – Mehmet Akif'in şiir sanatı*, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları Yayın No: 21, Ankara, s. 42.

5 Doğan, Mehmet, 1998: *Camideki Şair Mehmet Akif*, İz yayıncılık, İstanbul, s. 27.

6 Yetiş, Kazım 1992: *Mehmet Akif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı 65, Türk Fikir ve Sanat Adamları dizisi sayı 7, s. 13.

7 Kabaklı, Ahmet, 1977: *100 Büyük Edip, 100 Büyük Şair, Mehmet Akif*, 4. Baskı, Tokar yayınları, İstanbul, s. 105.

8 Yetiş, Kazım 1992: *Mehmet Akif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı 65, Türk Fikir ve Sanat Adamları dizisi sayı 7, s. 102

9 Yetiş, Kazım a.g.e., s. 3.

10 Yetiş, Kazım a.g.e., s. 87.

11 Kabaklı, Ahmet, 1977: *100 Büyük Edip, 100 Büyük Şair, Mehmet Akif*, 4. Baskı, Tokar yayınları, İstanbul, s. 22.

12 Yetiş, Kazım, 1992: *Mehmet Akif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı 65, Türk Fikir ve Sanat Adamları dizisi sayı 7, s. 89.

şarmış ve sadece bununla kalmayıp aynı zamanda dilin toplumsal kimliğini öne çıkarmıştır ve üslupta özgür olmayı ve bireyselliğe ulaşmayı hedeflemiştir.¹³

Akif'in Sırat-ı Müstakim ve onun devamı olan Sebülü'r-Reşad dergisinde çıkan yüz kadar makalesi, elli kadar çevirileri ve şiirleri vardır. Akif günümüzün hatta Türk tarihinin en önde gelen destan şairlerinden biridir. Şiirleri edebiyat tarihimizde ve edebiyat bilim alanında büyük önem taşımaktadır. Şiirlerinde düşünce, duygu ve vatan sevgisi en çok işlemiş olduğu temalardır. Ayrıca şiirlerinde tahkiye, tasvir, hitap, muhavere gibi bütün anlatım yollarını başarıyla kullanmıştır. İç ahenk ise daha çok lirik şiirlerinde görülmektedir. Mecaz'a ise şiirlerinde fazla yer vermez. Vatan şairi olarak anılmasının sebebi, şiirlerinde "vatan" kavramını sadece toprak parçası olarak değerlendirmesinden değil, kendi anlamının haricinde Millet, dil ve edebiyat, birlik-beraberlik, özgürlük ve memleket sevgisini içine almasındandır. Akif'in tüm eserlerinin ve şiirlerinin yanı sıra yazmış olduğu İstiklal Marşımız ile şair ebedileştirilmiştir.

II. İstiklal Marşı'nın Yazılma Nedeni ve İncelenmesi:

Milli Mücadele sonuçlanmış, ülke düşman işgallerinden kurtulmuş. Zafer kazanılmış olmanın sevinci içersinde ülkenin birliği ve beraberliğini temsil eden, anlam ve bütünlük katan duygu yüklü, ulusal birliğimizi sembolize edecek değerinde bir Milli Marş yazılması istenmiştir. 724 şiir yarışmaya katılmıştır. Ancak Milli Marş duygusu içersinde coşkulu ve halkı etkileyecek bir şiir arasından seçilememiştir. Bunun üzerine Maarif Vekâlet'i Hamdullah Suphi'nin isteği ile Mehmet Akif'e Milli Marş yazması teklif edilmiştir. Hamdullah Suphi bu marşı ancak Akif'in yazabileceğine inandığı için ondan talep etmiştir. Bunu ancak Milletini çok iyi tanıyan, vatan sevgisi ile bütünleşmiş birisi yazabilirdi, o da Akif'ti. Kaplan'ın da değindiği gibi: "Milletini tanıyan, onun değerleri ile bütünleşmiş, yazdıklarını yaşayan, samimi, fedakâr, mütevazı, sağlam, ağlayan, ağlatan, bütün ruhu ile hisseden bir kişi ancak böylesine bir şiiri yazabilirdi"¹⁴ o da Akif'ti. Akif bu görevi sevinç ve mutlulukla kabul eder ve yazmaya başlar. İstiklal Marşı ilk defa 17 Şubat 1921'de "Sebülü'r-Reşad" da yayınlanır.¹⁵

Şiir 1 Mart 1921'de Meclis de Hamdullah Suphi tarafından okunur ve herkesi etkilemesi üzerine kabul edilir. 12 Mart 1921'de "Milli Marş" olarak kabul edilir.¹⁶ Aynı yıl bir de beste yarışması açılır. Fakat kesin bir sonuç alınamaz. Bunun üzerine Milli Eğitim Bakanlığınca Ali Rıfat Çağatay'ın (1867–1935) bestesi uygun görülerek okullarda duyurulur. 1924'ten 1930'a kadar Marş bu beste ile çalınır. 1930'da Cumhurbaşkanlığı orkestrası şefi Zeki Üngör'ün 1922'de hazırladığı bugünkü beste yerini aldır. Milli Marşımız on kıtadan ve 41 dizeden oluşmaktadır. Son kıta 5 dizedir. İlk üç kıtası ise Milli Marş olarak söylenmektedir. Türk Milletinin büyüklüğünü, yiğitliğini ve güçlü oluşunu dile getiren ve şairin de yer yer öğütler veren seslenişi ile bütünlük sağlamaktadır.

Milli Marşımızın ana temasında iki kavram önem arz etmektedir, bunlar *Vatan* ve *Bayrak* tır. Akif İstiklal Marşında bu iki değer kutsal değerler olduğunu ve bunların korunması, yükseltilmesi ve yaşatılması gerektiğini savunur.¹⁷

İstiklal Marşında Akif "sancağı" yıldız olarak nitelendirmektedir, bu da onun inancını yansıtmaktadır. Akif'in İstiklal Marşındaki inancı ise Türk Milletine güvenidir. Aynı şekilde İstiklal Marşından önce de Türk Milletine hatta askerlere hitaben yazmış olduğu Çanakkale destanı vardır. İstiklal Marşının izlerini burada da görmek mümkündür.¹⁸ Bu şiirinde Akif askerlerimize **KORKMA!** diyerek seslenmektedir:

*"Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!
Düşer mi tek taşı, sandın, harim-i namusun;
Meğerki harbe giren son nefer şehid olsun!"*¹⁹

Bu şiiri Safahat'ın 6. kısmındaki *Asım'ın* içinde yer almaktadır. Şiirinde Çanakkale Savaşındaki kahraman askerlere "Korkma!" diyerek seslenmektedir. Bu seslenişin altında yatan amaç ise, askerleri telkin etmek, onları savaşa sevk etmek ve vatan sevgisini onlara aşılacaktır. Bu şiirinde de İstiklal Marşını anımsatan izler olduğunu söylemiştik. Biri Korkma diye hitap etmesi, diğeri de "Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!"²⁰

13 Kabaklı, Ahmet, 1977: *100 Büyük Edip, 100 Büyük Şair, Mehmet Akif*, 4. Baskı, Toker yayınları, İstanbul, s. 25.

14 Kaplan, Mehmet, 1977: 56 Yıldan beri Hergün söylenen Şiir, İstiklal Marşı, Milli Kültür dergisi, sayı 9, Kültür Bakanlığı, s. 7.

15 Kaplan, Mehmet, 1977: a.g.e., s. 6.

16 Doğan, Mehmet, 1998: *Camideki Şair Mehmet Akif*, İz yayıncılık, İstanbul, s. 68.

17 Parlatur, İsmail, 1983: *Türk Büyükleri Mehmet Akif*: Milli Kültür Dergisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, sayı 43, Ankara, s. 19.

18 Kaplan, Mehmet, 1977: 56 Yıldan beri Hergün söylenen Şiir, İstiklal Marşı, Milli Kültür dergisi, sayı 9, Kültür Bakanlığı, s. 8.

19 Kaplan, Mehmet, 1977: a.g.e., s. 9.

20 Kaplan, Mehmet, 1977: a.g.e., s. 9.

Burada da sesleniş biçimi Marşımızı andırmaktadır. “Medeniyet denilen kahpe, hakikat, yüz­süz...”²¹ gibi bazı dizelerin Marşımızı çağrıştırdığını görmekteyiz. Burada da vatan duygusu yoğun bir şekilde işlenmiştir. Bunu bazı dizeleri okuyunca hissetmek mümkündür. Ayrıca “Bu toprakları...” diye hitap ettiği de vatan imgesini çağrıştırmaktadır.

Akif’in İstiklal Marşında olduğu gibi diğer şiirlerinde de etkileyici oluşunun sebebi samimi oluşudur. Kendisi bunu şu şekilde dile getirmektedir: “Söz ruhtan çıkarsa ruha nüfuz eder, ağızdan çıkarsa kulağın hududunu aşmaz”²² sözleri onun şiirlerini yazarken samimi oluşu ve içten gelen duygularını samimi bir şekilde dile getirmesinden kaynaklanmaktadır. İstiklal Marşı bu açıdan incelendiğinde dizelerdeki yürekte sesleniş dikkat çekiyor: “*Ruhumun senden ilahî şudur ancak emeli*” derken bu özelliğini göstermektedir.

Akif kelimeleri seçerken ona kendince özel anlamlar yüklüyor. Kelimelerin dizelere yerleştirilmesi, dizi-lişi, vurgu ve sıralamaları farklı anlam ayrıntılarını ortaya çıkarmaktadır: “Arkadaş yurduma alçakları uğratma sakın” derken buradaki “Arkadaş” kelimesi şairin yüklediği anlam, değerler ve ton farklılıklarının kullanımı bu zenginliği açıkça göstermektedir. Burada kelimenin vurgusu önem taşımaktadır. Akif’in sanatçı tarafı da bu tür vurgularda gizlidir. Tek bir kelimeye yüklenen samimiyet, ikaz, yakınlık, kesinlik, uyarma anlamları, kelimenin anlam boyutunu öne çıkarmaktadır.²³

“*Bastığın yerleri toprak diyerek geçme tanı*” dizesindeki doğallık dikkat çekmektedir. Sanki konuşma biçiminde gayet doğal bir şekilde ifade etmiş gibidir. Duygu ve düşüncelerini rahat bir söyleşi ile ifade eden Akif, İstiklal Marşını da aynı duygu ve düşüncelerle yazmıştır. Milli Marşımızda Şairimiz neşeyi, hüznü, heyecanı, pişmanlığı, sevinci ve öfkeyi samimi duygu ve düşünceleriyle kaleme almıştır.

İstiklal Marşımızda dikkatimizi çeken başka bir husus da kavramların belli bir hedef ve istek doğrultusunda dile getirildiğini görmekteyiz:

Örneğin: Milli Marşımızın başlarında Elmas’ın da ifade ettiği gibi: “yüksek kavramlara değinilmiştir. Alsancak ve Hilalin, bunların temsil ettiği bağımsızlık, hürriyet gibi değerlerle alımlayıcı-okuyucu ya da dinleyici-sarsılmış, kendine gelmesi için emir cümleleri ile ifade zenginleştirilmiştir.”²⁴

İstiklal Marşını bir bütün olarak ele aldığımızda ise on kıta içerisinde Türk Milletine moral aşılanmaktadır. Aynı zamanda her kıtanın kendi içerisinde birbirine bağlı bir düzen gözetilmiştir, bu düzen içerisinde ümit, cesaret, yüce değerler, kimlik tanımı, kendini tanıma, vatanın önemi, toprağın vatan oluşunu sağlayan yegâne unsurlar, rahatlık, huzur ve şükretme gibi ifadeler ile son bulmaktadır.

Akif bu yapıtını Türk Milletine hediye ettiği için “Safahat” adlı kitabına dâhil etmemiştir. Çünkü bu şiirini yani *İstiklal Marşımızı* Türk Milletine hitaben yazmıştır.

İstiklal Marşının her kıtasında vatan sevgisi, vatan düşüncesi ve vatan motifi bir nakış gibi işlenmiştir. Kabaklı bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Vatan uğruna feda olmanın kutsiliği, şairin büyük telkin gücüne eklenen ve sadece Mehmet Akif’e ait olan *vatanî Lirizm* bu dizelerin gücünü teşkil eder”²⁵

Akif “**ırkım**” kelimesini marşımızda iki kere kullanarak şunu söylemektedir:

*Kahraman ırkıma bir gül ne bu şiddet bu celal!
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlal*

Bu dizelerde ırk olarak Türk Milleti ve vatanımız kastedilmiştir. Burada “vatan” kelimesi Kabaklı’ya göre bir felsefi kavram olmaktan çıkıp, düşman ayağı altında çiğnenen bir gerçek, baba ocağı kastedilmektedir. Onu rast gele topraktan ayıran değeri ise çok büyüktür:

“*Bastığın yerleri toprak diyerek geçme tanı, Düşün altındaki binlerce kefensiz yatını.*”

Bu dizelerde de anlaşıldığı gibi vatanımızın sadece bir kara parçası olarak görülmemesi gerektiğini, vatanımıza sahip çıkılması için tüm Türk Milletinin birlik ve beraberlik içinde tek bir göğüs olmasını istemekteydi.

Akif Milli Marşımızda, Kurtuluş Savaşının zaferle sonuçlanacağına olan inancını, Türk askerlerinin yürekliliğine ve özverisine güvenini, Türk Milletinin bağımsızlığa, vatana ve dinine bağlılığını dile getirmektedir.

21 Kaplan, Mehmet 1977: a.g.e., s. 8.

22 Elmas, Nazım, 1999: Hisli Yürek – Mehmet Akif’in şiir sanatı, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları Yayın No: 21, Ankara, s. 42.

23 Has-Er, Melin, 1979: *İstiklal Marşımız*, Milli Kültür dergisi, sayı: 12, Cilt 1, Ankara, Kültür Bakanlığı, s. 63.

24 Elmas, Nazım, 1999: Hisli Yürek – Mehmet Akif’in şiir sanatı, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları Yayın No: 21, Ankara, s. 46

25 Kaplan, Mehmet, 1977: 56 Yıldan beri Hergün söylenen Şiir, İstiklal Marşı, Milli Kültür dergisi, sayı 9, Kültür Bakanlığı, s. 22

Birinci kıtada ilk dizede “*korkma*” fiili, ürkmek, çekinmek, hatta canından dolayı kaygı duymak anlamını vermemektedir. Burada Akif “*korkma*” kelimesi ile vatan ve istiklal için Türk Milletinin hiçbir zaman endişeye kapılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Akif, İstiklal Marşımızda, Milletimizin, tarih boyunca bağlandığı ve yaşattığı değerleri, baştan sona kadar derin bir şiir örgüsü içinde işlemiştir. Bu değerlerden ilki *istiklaldir*. İstiklal’in sembolü ise bayraktır, yani alsancaktır. Şairin burada söylemek istediği, bayrağımızın her zaman gökyüzünde dalgalanacak olmasıdır. Akif’in söylemek istediği; Milletimiz ve vatanımız var oldukça, Bayrağımız da göklerde dalgalanmaya devam edecektir.

İkinci kıtada Akif bir canlıya seslenir gibi Bayrağımıza seslenmektedir. Bayrağımızı kişileştirmektedir, kaşlarını çatma demesi dargınlık anlamında kullanılmıştır, şair burada Bayrağımıza hitaben onun Türk Milletine güç vereceğini, kırmızı rengi sembolize eden Bayrağımızın şehitlerin dökülen kanlarındaki rengi anımsattığını belirtiyor. İstiklal Marşımız da üzerinde önemle durulan bir başka sosyal değer de hürriyettir.

Üçüncü kıta’da Türk Milletinin tarihin her döneminde hür yaşadığını ve hür yaşayacağını ifade ediyor. Burada “Hür yaşarım” diyerek Türk Milletinin hür yaşamak karakterini, azmini ve sonsuza kadar hür yaşayacağını, geleceğini haykırmaktadır. Üçüncü dizede Türk Milletinin kuvveti, kudreti ve haşmeti ifade edilmektedir.²⁶ Akif buradaki sel imgesi ile Türk Milletinin kuvvetini ve gücünü anlatmaktadır. Orta Asya’dan Altay Dağları’ndan Tuna Boyları’na akan bir sele benzetir.

Dördüncü kıtada Akif’in sömürgeci Batıya karşı çıkışını vurgulamaktadır. Burada Batının saldırısını Türk Milletinin inancı ile durduracağına inanır. Vatanımızın her tarafı “çelik zırhlı bir duvarla” sarılı oluşu imgesel bir anlatımı ifade etmektedir. Burada şair düşman işgalini sembolize ediyor. Milli Marştaki “iman dolu göğüsüm “den kast edilen Türk Milletinin İnancı, birliği, beraberliğidir.

Beşinci kıtada şair kahraman Türk askerine hitap etmektedir. Vatanını savunması için gerekirse canını feda etmesini tavsiye ediyor. Zaferin çok yakın olduğunu ve savaşın kazanılacağına dair telkin sözleri, askerleri motive ediyordu.

Altıncı kıtada Akif Türk askerlerine, Türk Milletine vatanın kutsallığını hatırlatıyor. Burada Toprak ile Vatan kavramları arasında fark yokmuş gibi algılanıyor ama büyük bir fark vardır. Toprağı vatan haline getiren onu elde etmek ve korumak için şehit olan atalarımızın, bu topraklardaki mezarlarıdır. Bir avuç Toprak parçası değer taşımaz. Ama vatan toprağı dediğimiz ve uğruna şehit olan atalarımızın kanıyla sulanmış olan bu toprak yani vatan, şehit mezarlarıyla dolu olduğu için kutsaldır. Bu vatani vatan yapan bu kutsal değerlerdir diyen Melin-Has-Er şunu da dile getirmektedir: “Toprak dünyanın her yerinde vardır, ancak şehit atalarımızın mezarları, sadece bu vatanın üzerinde mevcuttur.”²⁷ Bu kıtada kutsal vatan ve vatan toprağı ele alınmaktadır. Akif burada genç nesillere seslenmektedir, üzerinde yaşadıkları toprakların değerini ve özelliğini iyi bilmeleri gerektiğini anlatmaktadır: “*Bastığın yerleri toprak diyerek geçme tanı*” diyerek Geçmiş iyi öğren! Çünkü bu vatan, toprakları uğruna şehit düşenlerin kefansız olarak gömüldükleri, her karışında bir şehit kanı olan kutsal topraklardır.

Yedinci kıtada da aynı duygu ve düşünce bir mozaik gibi iç içe işlenmiştir. Vatan düşüncesi diğer kıtalardan farklı olarak “vatan”ın kendi kavramını içermektedir. Yani bir toprak parçası anlamını taşımaktadır, fakat bu toprak parçası kutsal bir değer taşımaktadır. Akif burada vatan sevgisini, vatan toprağının özelliğini ve Türk vatanının yüceliğini anlatmaktadır.

Sekizinci kıtada bir yalvarış bir istek ve bir dua sezilmektedir. Burada da Akif şunu ifade etmektedir: “Bütün Milletin, Mehmetçiğin tek arzusu kendileri şehit de olsalar, yeter ki vatana düşman girmesin”²⁸ öğüdünü veren Akif vatanımızı korumaları için her türlü fedakârlığı tüm Türk Milletinden beklediğini dile getirmektedir.

Dokuzuncu kıtada ise İstiklal Marşı’nın art arda çeşitli maddi ve manevi değerlerle zenginleşerek, gittikçe artan bir frekansla, istiklale yürüyüşü dile getirmiştir. İstiklale hürriyete yeniden kavuşan Türk milletinin sevinç ve neşesini bu kıtada hissetmek mümkündür. Bu kıtada da dikkatimizi çeken *vatan* düşüncesinin *hürriyet* ve *istiklal* kavramları ile bütünleşerek verilmesidir.

Son kıtada ise şairimiz zafer gününün heyecanını, sevincini, neşesini yaşıyormuş gibi kelimelere dökmüştür. Bayrağımızın dalgalanmasıyla vatanın kurtuluşu anlatılmaktadır. Bu kıtada da vatan düşüncesi sadece toprak parçası değil, aynı zamanda da Bayrak, Hürriyet, İstiklal ve Türk Milleti ile simgelenmektedir.

Böylece Akif İstiklal Marşının ilk kıtasından son kıtasına kadar Türk Milletinin yaşamış olduğu Türk Tarihini edebi kişiliği ile bütünleştirerek yazmıştır.

26 Kaplan, Mehmet 1977: “56 Yıldan Beri Her gün Söylenen Şiir, İstiklal Marşı”, Milli Kültür Dergisi, Sayı 9, Kültür Bakanlığı, s. 9.

27 Elmas, Nazım, 1999: Hisli Yürek – Mehmet Akif’in Şiir Sanatı, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları Yayın No: 21, Ankara, s. 46.

28 Doğan, Mehmet, 1998: *Camideki Şair Mehmet Akif*, İz yayıncılık, İstanbul, s. 68.

İstiklal Marşının 1921 yılında kabul edildiğine daha öncede değinmiştik, fakat burada dikkati çekmek istediğim bir başka konu da; Milli Marşımızın kabulü ile Büyük Taarruz'un (1922) başlama tarihi arasında bir yıl kadar bir süre söz konusudur. Şairimiz Büyük Taarruzdan önce İstiklal Marşını yoğun duygularla yazmış ve vatanımızın düşman işgalinden kurtuluşunu emin bir ifade ile Türk Milletine iletmiştir. Türk askerlerine umut ışığı olmuş ve onları samimi duyguları ile telkin ederek zaferin kazanılmasında katkısı yadsınamaz bir gerçektir.

Milli şairimiz, hayatını sanata, sanatı da hayatına katmıştır. Şiirlerini oluştururken merkezde her zaman kendisi vardır, ama temsil ettiği kitle ise Millettir. Toplumun duygularını sanat eserine dönüştürmede başarılı olmuş bir şairdir. Buradaki başarısı da bütün benliğiyle şiirlerinde var olmasına bağlıdır. Realist bir sanatçı oluşu ile toplum gerçeğini ön plana çıkarmış ve şiirlerinde tema olarak kullanmıştır. Sanat eserlerini meydana getiren Elmas'ında değindiği gibi: "psikolojik, felsefi, etik, politik ve sosyal unsurlardır".²⁹ Bu unsurların da İstiklal Marşında yer aldığını görmekteyiz. Akif tüm eserlerinde vatan motifini fedakârlık, samimiyet, vefa, sadakat duygularıyla işlemiştir.

III. August Heinrich Hoffmann Von Fallersleben'in Hayatı ve Edebi Kişiliği:

Fallersleben 7 Nisan 1798'de Fallersleben'de dünyaya gelmiştir. Babası otel sahibi Heinrich Wilhelm ve annesi de Dorothea Eleonore Marie'dir. İlkokullu Fallersleben'de bitirdikten sonra 1812'de Pedagojik eğitimi için Helmstadt'e gider.³⁰ Oradan da 1814'de Braunschweig'deki Latin okullunu Lise seviyesi olgunluk sınavını yani yeterlilik sınavını verir. 1816 yılında Göttingen'de üniversite eğitimine başlar. İlk önce Teoloji bölümüne başlar, sonrada klasik Filoloji ve Arkeoloji bölümünde eğitimini sürdürür. Daha sonra Jacob Grimm ile Kassel'de tanışır ve onun etkisi ile de Alman Dili ve Edebiyatına merak sarar. 1819 ve 1821 yılları arasında öğretmeni Friedrich Gottlieb Welcker (1784-1868) in peşinden Bonn'a gider.³¹ Burada gençlik hareketlerine katılır ve politik görüşü böylece şekillenmiş olur. Öğretmeni Welcker'in tavsiyesi üzerine kütüphane asistanı olarak Bonn'da çalışmaya başlar ve aynı zaman da da dışarıdan, bırakmış olduğu öğrenimine başlar. 1821 de Bonn üniversite kütüphanesinde Otfried von Weissenburg'a (1790-1875) Protestan mezhebinin kitabını bulur ve inceler, bunun üzerine de aynı yıl içersinde bir makale yayınlar. Arkasından birçok bilimsel çalışma yapar ve hepsini takip eden yıllarda peş peşe yayınlar.³² Yayınlanmış olan konuları: "Wilirams'ın çevirileri ve eski Ahit'in bir kitabı olan Süleyman Peygamberin ilahisi" (1827), "Alman kilise ilahilerinin başlangıcından Luther zamanına kadar olan Tarihi gelişimi" (1836).³³

1821 Nisan-Kasım aylarında Hollanda ve Belçika'ya seyahati, onun ilgi alanını eski Hollandacaya, manzum eserlerine yönlendirir.³⁴ Yaşamının büyük bir kimsini ise bunlar oluşturur.

1821-1823'te Berlin'e gider ve kardeşinin yanında kalır. Burada ona onursal doktora unvanı verilir. 1823 ile 1838 yılları arasında da kütüphaneci olarak Breslau'daki Üniversitede çalışır. 1835'de almış olduğu görevlendirme ve daimi kadrosu ile Breslau Üniversitesinde Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde Profesör olur. 1830'da Hamburger Yayınevi Hoffmann ve Campe Fallersleben'in *Politik olmayan şarkıları* adlı şiiri yayınlanır.³⁵ Bu yayımlanmış olan manzum eseri o dönemin Almanya'daki kritik durumu yani politika ve toplumsal ilişkilerini anlatmaktadır. Bu eserin yayınlanması o dönemde Fallersleben'in Alman sınırlarından uzaklaştırılmasına sebep olmuştur ve aynı zamanda da Profesörlük kadrosundan da atılmıştır.

26 Ağustos 1841'de şair, İngiliz adası Helgoland'da *Almanya şarkısı* adını verdiği şiirini yazar.³⁶ Bu şiiri ise daha sonra Alman Marşının olacağından habersiz yazılmış bir eserdir. Fallersleben bu şiiri yazarken Almanya'da yaşanan savaşların etkisi ve birçok eyaletin farklı yönetimi, onun birlik ve beraberlik şarkısı yazmasına vesile olmuştur. Bu şiirini ise imparator marşı olarak Joseph Haydn tarafından (1732-1809) bestelenmiştir.³⁷ *Almanya şarkısı* adlı şiiri 1 Eylül 1841'de Hoffmann ve Campe yayınları tarafından Hamburg'ta tek baskı olarak yayınlanır.

29 Elmas, Nazım, 1999: "Hisli Yürek – Mehmet Akif'in şiir sanatı", Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları Yayın No: 21, Ankara, s. 46.

30 Fricke/Klotz 1965: *Geschichte der deutschen Dichtung*, 11. Auflage, Matthiesen Verlag, Hamburg und Lübeck, s. 258.

31 Müller, Friedrich/ Gerold Valentin, 1967: *Deutsche Dichtung*, Literaturgeschichte, Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn, s. 166.

32 Müller / Valentin , 1981: *Deutsche Dichtung*, Literaturgeschichte, kleine Geschichte unserer Literatur, Ferdinand Schöningh, Paderborn, München, Wien, Zürich, s. 124.

33 Müller / Valentin, 1981: a.g.e., s. 125.

34 Methler , Walter, Martin Frost, 1990: "Hoffmann von Fallersleben-Kinderlieder-Freundschaft", Evangel. Kirchengemeinde Volmarsein, Wetter, Ruhr, s. 122.

35 Kaminiarz, Irina, Hans Lücke, 2006: Hoffmann von Fallersleben, Alles Schöne lebt in Tönen, Weimarer Taschenbuch Verlag, Weimar, s. 144.

36 Müller, Richard, 1957: Die Ahnen des Dichters Hoffmann von Fallersleben und ihre Familien, Hoffmann-von-Fallersleben-Gesellschaft, Fallersleben, s. 234.

37 . Müller / Valentin, 1981: *Deutsche Dichtung*, Literaturgeschichte, Ferdinand Schöningh, Paderborn, s. 167.

1922 yılında Alman parlamento başkanı Friedrich Ebert tarafından Alman Milli Marşı olarak kabul edilir. 1952'den beri de Milli Marş olarak Federal Almanya Cumhuriyetinde sadece 3'cü kütası okunmaktadır.³⁸

1842'den sonra Fallersleben'in hayatı kaçmakla geçmiştir. Yayınlamış olduğu *Politik Olmayan Şarkılar* adlı eserinde politik konuları işlemesi ve cesurca bunları ifade etmesi, onun 6 yıl boyunca kaçarak sürekli yer değiştirmek zorunda kalmasına sebep olmuştur.³⁹ Fallersleben'in amacı Alman birliğini sağlamaktı ve bunu şarkılarıyla dile getirdiği için, emekli olmadan ülkesinden kaçmak zorunda kalmıştır. Preussen'de olduğu gibi Hannover Kraliyetinde polisler tarafından sınır dışı edilmiştir. 1843'de yayınlanan *İsviçre'den Şarkılar* adlı eseri ve *50 çocuk şarkısı* kitabında 50 çocuk şarkısı yazmıştır ve bunlardan bazıları halen Almanya'da okullarda okutulmaktadır. *50 çocuk Şarkısı* adlı kitabından bazı örnekler:

-*Ein Männlein steht im Walde*: (Bir adamcık ormanda tek başına duruyor),

-*Alle Vögel sind schon da*: (Bütün kuşlar şimdi burada),

-*Sum sum sum Bienchen sum herum*: (Sum, sum, sum arıcık sum diyerek etrafında dolaşır),

-*Winter ade scheiden tut weh*: (Kışa güle güle, ayrılmak aç veriyor),

-*Kuckuck, kuckuck, ruft's aus dem Walde*: (Kukuk, kukuk diye ormandan sesleniyor), -*Morgen kommt der Weihnachtsmann*: (Yarın Noel Baba geliyor) gibi şarkılar.⁴⁰

20 Mart 1848 de çıkan af yasası ile vatandaşlık hakları iade edilir ve birikmiş emekli sigorta parası kendisine geri ödenir. 1849'da 18 yaşındaki yeğeni İda Berge ile evlenir. Bu evliliğinden 4 çocuğu olur ve sadece biri hayatta kalır, o da oğlu Franz Friedrich'dir. 1855' de Weimar'da dünyaya gelen oğlu, ressam olarak hayatını sürdürür. Fallersleben Weimar'a yerleşir burada da kütüphanenin başkanı olarak çalışır. 1854'de Alman dili, edebiyatı ve sanatında Weimar yıllığını çıkartır.⁴¹ Daha sonra Weimar'da Besteci Piyaniist Franz Liszt (1811–1886) ile arkadaşlık kurar ve bu arkadaşlığı sayesinde hayat boyunca ondan her türlü maddi desteği görür. Dük Viktor von Ratibor (1818–1893) 1860 yılında Fallersleben'e Corney deki Saray kütüphanesine yetkili olarak atanmasını sağlar. Bu görevini uzun süre devam ettiren şair daha sonra 1874 yılında Corney de vefat eder.⁴²

Fallersleben'in *Politik olmayan Şarkılar* adlı eseri Almanya ve Prusya'daki sosyo-politik durumu alaycı bir üslupla ele almıştır. Bilhassa genç okuyucu kitlesine hitap eden ve onlar tarafından sevilen şarkılar, o dönemdeki yönetime karşı bir tavır almaya sevk etmiştir. Bundan dolayı da Almanya-Prusya İmparatorluğu Fallersleben'in yayınlanan şiirlerini kışkırtıcı ve isyankâr buldukları için kendisini sınır dışı etmişlerdir.

Fallersleben şiirini özgürce yazmış ve o dönemin yaşam şartlarını hicivsel bir biçimde dile getirmiştir. Şiirlerini incelediğimizde ise dikkatimizi çeken *Politik olmayan şarkılar* adlı yapıtın aslında politik içerikli ele alınmış olmasıdır. Bu şiirinde de vatan düşüncesi ile Almanya'nın bütünlüğü söz konusu edilmiştir.

Örneğin:

*“Ihr wilden Gänse habt, es gut,
Siz yaban kazları şanslısınız,
Ihr ziehet frei und wohlgenut
Hür ve huzurlu bir şekilde göç edebiliyorsunuz,
Von einem Strand zum andern Strand
Bir kıyıda diğer kıyıya
Durchs ganze liebe deutsche Land.
Sevgili Alman vatandan geçerek gidiyorsunuz
Uns zahmen Menschen geht's nicht so,
Biz uysal (evcil) insanlarda ise böyle değil,*

*Biz de severek hür ve mutlu seyahat ederdik
Ununtersucht und unbekannt
Aranmadan ve tanınmadan,
Durchs ganze liebe deutsche Land.”⁴³
Sevgili Alman vatanının tümünü geçerdik.*

38 Regenhardt, Franz- Josef, 1996: “Der Mann aus Fallersleben”, Die Lieben des August Heinrich Hoffmann (Roman), Aufbau Taschen Verlag, Berlin, s. 89.

39 Methler, Walter - Martin Frost, 1990: “Hoffmann von Fallersleben-Kinderlieder-Freundschaft”, Evangel. Kirchengemeinde Volmarstein, Wetter, Ruhr, s. 122.

40 Methler, Walter - Martin, Frost, 1990: a.g.e., s. 123.

41 .Müller / Valentin, 1981: *Deutsche Dichtung*, Literaturgeschichte, Ferdinand Schöningh, Paderborn, s. 166.

42 .Müller / Valentin, 1981: *Deutsche Dichtung*, Literaturgeschichte, Ferdinand Schöningh, Paderborn, s. 166.

43 Kaminiarz, Irina; Hans, Lucke 2006: *Hoffmann Fallersleben – Alles schöne lebt in Tönen*, Weimarer Taschenbuch Verlag, Weimar, s. 144

Fallersleben'in bu şiirinde görüldüğü gibi şair kendi vatanında mutsuz ve huzursuz olduğunu dile getirmektedir. Şair burada özgür olmadığını ve sürekli denetlendiğini ifade etmektedir, ona göre buradaki sevgili Alman vatandır. Vatan kavramını ve vatan düşüncesini, şair bir toprak parçası olarak kullanmaktadır. Fakat onun için vatan düşüncesi; özgürlük, mutluluk, huzurlu bir yaşam, birlik ve beraberliği de ifade etmektedir. Fallersleben eserlerinde küçük devletlerin kurtulmasını ve Alman sınırlarının belirgin olmamasını eleştirmiştir. O, sadece çoklu devletlerin kurulmasından dolayı rahatsız değildi, aynı zamanda 19. yüzyılda halkın yaşamını zorlaştıran, İmparatorluğun izlemiş olduğu politikayı da hicivsel bir şekilde eleştirmiştir.⁴⁴

Alman Hanedanlığı, Fransız rejiminden sonra tekrar egemenliğini eline almıştır. Soylular ve kilise yine güçlenmeye başlamıştır. Şair o dönemdeki yaşamından dolayı mutsuz olduğuna devletin küçük devletlere bölündüğünü ve hanedanlığın ortaya tekrar çıkmasından rahatsızlık duyduğunu şiirlerinde hep dile getirmiştir. Bu duygu yoğunluğunu aşağı yukarı bütün şiirlerinde hissetmek mümkündür. Çünkü devletin bir bütün olmasını, birlik ve beraberlik içerisinde yaşamasını arzu ediyordu. Vatan düşüncesi Fallersleben'in şiirlerinde birlik ve beraberliği simgeliyordu. Bölünmüş küçük devletler halinde küçük küçük devletçikler yerine, bütün ve tek bir vatan olmasını ve bu vatanında Alman vatani olmasını arzu ediyordu. Bu duygular içerisinde "Almanların şarkısı" diye bir şiirini yazmıştır. Bu şiiri daha sonraları Marş olarak kabul edilmiştir. Alman Milli Marşın sözleri şöyledir:

Deutschland, Deutschland über alles,
Almanya, Almanya, her şeyin üstünde,
Über alles in der Welt,
Dünyadaki her şeyin üstünde
Wenn es stets zu Schutz und Trutze
Eğer sürekli korunarak ve direnerek
Brüderlich Zusammenhält!
Kardeşçe, birlik ve beraberlik içinde!
Von der Maas bis an die Memel,
Maas'tan Memel'e
Von der Etsch bis an den Belt;
Etsch'ten Belt'e varana kadar
Deutschland, Deutschland über alles,
Almanya, Almanya her şeyin üstünde,
Über alles in der Welt!
Dünyadaki her şeyin üstünde!
Deutsche Frauen, Deutsche Treue,
Alman Kadını, Alman sadakati,
Deutscher Wein und deutscher Sang
Alman şarabı ve Alman şarkısı
Sollen in der Welt behalten
Tüm dünyada inlemeli
Ihren alten schönen Klang,
Eski güzel tınısı,
Uns zu edler Tat begeistern
Bizi soylu olaylar karşısında şaşırsın
Unsern ganzes Leben lang:
Bizim tüm hayatımız boyunca:
Deutsche Frauen, Deutsche Treue,
Alman Kadını, Alman sadakati,
Deutscher Wein und deutscher Sang!
Alman şarabı ve Alman şarkısı!

Einigkeit und Recht und Freiheit
Birlik ve hak ve özgürlük
Für das deutsche Vaterland!

44 Regenhardt, Franz- Josef, 1996: "Der Mann aus Fallersleben", Die Lieben des August Heinrich Hoffmann (Roman), Aufbau Taschen Verlag, Berlin, s. 89.

Alman vatani için!
Bu uğurda çaba gösterelim
Kardeşçe, yürekle ve el ele
Birlik ve hak ve özgürlük
Mutluluğun simgesi;
Mutluluğun içinde parla,
Blühe, deutsches Vaterland.”
Parla Alman vatani.

Fallersleben'in şiirinin ilk kıtası Alman İmparatorluğunun 1933 ile 1945 yılları arasında Milli Marş olarak kabul edilmiştir. Ve şu anda ise Almanya'nın Milli Marşı olarak Fallersleben'in bu şiirinin 3. kıtası yani son kıta kabul edilmiş ve 1991'den bu yana Alman Milli Marşı olarak söylenmektedir.

Alman şair Fallersleben tüm eserlerinde hatta “Liebeslied” (Aşk şarkıları) adlı eserinde de bir bayana duyulan aşktan sevgiden bahsetmemektedir, onun dile getirmek istediği aşk ve sevgi, vatana duyulan aşk ve sevgidir. 1815'de Almanya 38 eyalet tarafından basiretsiz bir merkezi yönetime bağlıydı, bu merkezi yönetimin var olması Almanya'nın birliğini engelliyordu, bundan dolayı vatanının bir birlik içersinde olmasını isteyen Fallersleben bunu şiirleriyle dile getirerek, kendi vatanından sürülmesine neden olmuştur. Almanya'nın birlik ve beraberlik içinde olması için; vatandaşın özgürlük hakkının korunması ve demokratik yönetime katılma hakkının sağlanması o zamanki Alman yönetimi tarafından engelleniyordu. Tüm bunları hicivli ve eleştirili bir biçimde şiirlerinde ifade eden şair bunu şu dizeleri ile dile getirmektedir:

“Kein Österreich, kein Preussen mehr,
Artık ne Avusturya nede Prusya
Ein einzig Deutschland hoch und hehr,
Sadece biricik Almanya yaşasın ve yücelsin
Ein freies Deutschland Gott bescher...”
Özgür bir Almanya'yı Tanrı bağışlasın...

Fallersleben buradaki şiirinde de anlaşıldığı gibi Almanya'nın Birlik ve Beraberlik içinde olmasını arzu ettiğini anlatmaktadır.⁴⁵

Kullanmış olduğu dilin sadeliği ve edebi kişiliği ile birleşince, kendine has bir üslubu ile etkileyici bir anlatım biçimini yansıtmaktadır. Onun bu şekilde yalın ve sade bir dille şiirlerini yazması, gerçekte yaşanmış olayları tema olarak şiirlerinde işlemesi, Almanya'nın o zamanki sosyal yapısını dile getirmesi ve tüm yapıtlarında vatan düşüncesinin tema olarak ele alınması, onun kendi vatanından sürülmesine sebep olmuştur. Hayatını kaçarak huzursuz ve mutsuz bir şekilde geçirmesine de sebep olan onun bu vatan sevgisi, sadece bir toprak parçasına duyulan sevgiden de öte bir duygudur.

IV. Alman Milli Marşının İçeriği:

Alman Milli Marşı olarak kabul edilen Fallersleben'in *Alman Şarkıları* adlı eseri onun tek bir vatan olma arzusu içersinde yazılmış olduğu bir yapıttır. Şiirini incelediğimizde ise ilk kıtadan son kıtaya kadar hep vatan düşüncesi ve vatan kavramı dile getirilmektedir. Örneğin: “Deutschland, Deutschland über alles, über alles auf der Welt”⁴⁶ burada da görüldüğü gibi vatan yani Alman vatani yüceltilmektedir, fakat şairin dile getirmek istediği de bütün bir vatandır, bölünmüş bir vatani eleştirmektedir. Onun bu çabası tek bir yönetim, tek bir Anayasa ve tek bir vatan içindir. Dikkatimizi çeken başka bir unsurda Almanya sınırlarının genişlemesini ve yayılmasını kast etmediğini şiirinde ifade etmesidir.

Fallersleben asırlarca süren Almanların Kardeş kavgaları yani savaşları ülkeyi uzun yıllar etkisi altına almıştır, bunların artık tekrarlanmamasını Almanya'nın ancak birlik ve beraberlik içinde kendisini koruyabileceğini düşünmektedir.⁴⁷

45 Müller / Valentin , 1981: *Deutsche Dichtung*, Literaturgeschichte, Ferdinand Schöningh, Paderborn, s. 166.

46 Müller / Valentin , 1981: *Deutsche Dichtung*, Literaturgeschichte, Ferdinand Schöningh, Paderborn, s. 167.

47 Kaminiarz, Irina; Hans, Lucke 2006: *Hoffmann Fallersleben – Alles schöne lebt in Tönen*, Weimarer Taschenbuch Verlag, Weimar, s. 144.

“Von der Maas bis an die Memel, von der Etsch bis an den Belt.” Şairin bu dizelerdeki düşüncesiyle de Almanya'nın o zaman ki sınırlarını dile getirerek, görsel bir çizimle belirtmiştir. Burada ifade etmek istediği sınırlarının belirlemesidir. Almanya'nın o zaman için sınırlarını Doğu-Batı ve Güney-Kuzey olarak dört bir taraftan dile getirmesi Alman sınırlarını görsel olarak sembolize etmektedir. Almanya sınırını dört bir taraftan saran üye ülkeler ise Danimarka, Avusturya, Hollanda ve Belçika'dır. Bu dizesinde ele almış olduğu “Maas” kelimesi Limburg eyaletindeki bir nehirin adıdır. Burası 1839 dan 1866 yılına kadar Limburg dükünün Venlo şehri, Alman Birliğini Lüksemburg eyaleti yönetiyordu. 1856 Alman savaşlarından sonra burası Alman topraklarından düşer ve şu anda Hollanda Krallığına geçer.⁴⁸ “Memel” de doğu Prusya sınırları içerisinde bulunan bir nehir adıdır. Burası ise 1920 yılında Fransız askerleri tarafından işgal edilir ve şu anda Fransa'nın bir şehri olur. “Etsch” de “Memel” ve “Maas” gibi bir nehir ismidir. Şimdi ise İtalya sınırları içerisinde kalmaktadır. “Belt” de Schleswig eyaleti ile Danimarka'daki Fünen adasının arasında kalan deniz boğazının adıdır.⁴⁹ Şair bu dizelerde Almanya'nın o dönemki sınırlarını sembolik ifadelerle çizmiştir. Bu da onun Almanya'nın birlik ve beraberlik içerisinde bir vatan olarak bütünlük sağlamasını istemesinde yatıyordu. Sınırları belirlemesi onun o dönem Almanya'nın büyüklüğünü ifade etme şeklidir. Şairin bunu dizelerinde dile getirmesi, onun “Alman vatani” özlemini arzulasından kaynaklanmaktadır.

V. Karşılaştırma:

Bildirimin bu bölümünde Mehmet Akif Ersoy'un yazmış olduğu Milli Marşımızla August Heinrich Hoffmann von Fallersleben'in *Alman Şarkıları* adlı şiirini karşılaştırmalı disiplin içerisinde incelendi.

Akif'in Milli Marşımızı yazma sebebi, ondan böyle bir şiirin istenmesi sonucunda meydana getirdiği bir yapıttır. Oysa Fallersleben'in *Alman Şarkıları* adlı eserinin 1. kıtası onun yazmış olduğu bir şiirdir, fakat marş olarak düşünülmesi o dönemdeki Alman-Prusya devletinin Milli marşlarının olmaması ve bir Milli marşa ihtiyaç duymaları sonucu seçilmiş bir şiirdir. Daha sonraları ise Almanya'nın Milli Marşı olarak 3'cü kıtası kabul edilmiştir.

Akif gibi Fallersleben de eserlerinde Vatan sevgisini işlemiş ve temaları hep güncel konuları ele almaları, toplumsal değerlere önem vermeleri ve savaşı yaşamış olmaları her iki şairinde eserlerinde ortaya çıkmaktadır. Eserlerini genellikle şiir ve manzum eser olarak yazmaları da ortak yanlarından biridir. Her iki şairin de topluma hitaben eserlerini yazmaları ve sade bir dil kullanmaları yine ortak yanlarından biridir. Sadece bunlarda değil, aynı zamanda savaşı yaşamış olmaları onların vatan sevgisini perçemleştirmiştir. Vatan düşüncelerindeki hürriyet, birlik ve beraberlik gibi ortak değerleri birlikte ele almaları her iki şairinde ortak düşüncelerini ifade ediyor. Hem Akif hem de Fallersleben şiirlerinde aşk ve sevgiden bahsederler, bir sevgiliye duyulan aşk gibi anlatılması ise ilginçtir. Ama her iki şairde bu aşk ve sevgiyi bir bayana değil vatana duymaktadırlar. Akif'in “Leyla” adlı manzum eseri ile Fallersleben'in “Liebeslied” (Aşk şarkısı) adlı eserlerini incelediğimizde, her iki eserde de sadece vatan sevgisi ve vatana duyulan yüce ve kutsal duygu ağır basmaktadır. Fakat eserlerin başlıklarına baktığımızda ise bir aşk hikâyesi sezilenmektedir. Oysa içerik olarak her iki eserde, sadece vatan sevgisi ve vatan düşüncelerini dile getirmişlerdir.

İstiklal Marşı ile Alman Milli Marşı'ndaki vatan motifleri, vatan duygusu ve sevgisi olarak işlenmiştir. Vatan kelimesinin anlamı ise yine her iki şiirde de yüzeysel bir anlam boyutunda, toprak parçası olarak ele alınmıştır. Derinlemesine bir anlam boyutu ise her iki Marşın karşılaştırılmasında; Milli Marşımızın çok daha derin anlamlarla yüklü olduğunu görmekteyiz. Milli Marşımızda Türk Milletinin tarihi ve destanları derin bir anlamla şiirsel bir şekilde dile getirilmiştir. Alman Milli Marşında ise sadece özgürlük, hak ve birlik-beraberlik duyguları ele alınmıştır. Birde Almanların Kadın, Şarap ve şarkıları ele alınmasının diğer bir sebebi de, onlarda bu değerlerin kutsal olmasıdır. Kadın'ın buradaki anlamı Meryem'dir, Şarap ise Hıristiyanlığın kutsal içeceği, şarkılar ise ilahilerdir. Bu üç kutsal değer aynı zamanda Hıristiyanlığın sembolü olarak gören şair, Hıristiyanlığı Alman soyuna mal etmesi de düşündürücüdür. Akif de olduğu gibi Fallersleben'de de vatan düşüncesi her şeyden daha önemlidir. Akif'in İstiklal Marşındaki “Canı, cananı, bütün varımı alsın da hüda, etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda” dizelerinden de anlaşıldığı gibi her şeyden mahrum kalabilirim fakat vatanımdan asla ayrılamam düşüncesi yatmaktadır. Fallersleben'in *Alman Şarkıları* adlı şiirinde de yani Alman Milli Marşında da “Almanya, Almanya, her şeyin üstünde, dünyadaki her şeyin üstünde” dizelerdeki sözleri de vatanın her şeyden daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Her iki şairin diğer ortak yanlarından biri de vatana duydukları aşka rağmen, vatanlarından uzak da yaşamak zorunda kalmalarıdır.

48 Fricke / Klotz, 1965: Geschichte der Deutschen Dichtung, 11. Auflage, Matthiesen Verlag, Hamburg und Lübeck, s. 258.

49 Müller / Valentin, 1981: *Deutsche Dichtung*, Literaturgeschichte, Ferdinand Schöningh, Paderborn, s. 166.

Sonuç

Mehmet Akif ERSOY, milli şairimizdir. Onun hakkında yazılmış olan yüzlerce makale, dergi ve bildiriler vardır. Bunlardan yararlanarak ele almış olduğum İstiklal Marşında vatan düşüncesini inceledim.

Aynı şekilde August Heinrich Hoffmann von FALLERSLEBEN'İN de Alman Milli Marşı olarak kabul edilen *Alman Şarkıları* adlı eserinde vatan düşüncesini ele alıp inceledim.

Her iki şairinde hangi duygu ve düşünce ile yola çıkarak bu dizeleri kâğıda döktükleri üzerine de durdum. Her ikisinde de ortak olan duygu yoğunluğu vatan kavramı, vatan düşüncesi ve vatan sevgisi ile örtüşmektedir.

Akif'in var olan Vatanımızı korumak ve düşman işgalinden kurtarmak için, vatan mücadelesi vermesi ve eserlerinde vatan motifinin yoğun olarak işlenmesi, onun vatan düşüncesini ifade etmektedir. Akif için Vatan kavramı: Bayrak, Hürriyet, İstiklal, Kutsal değerler, Birlik ve Beraberlik, Şehit kanı ile sulanmış kutsal toprak demektir.

Fallersleben de ise, tek bir vatan arzusu ve tek bir devlet olma düşüncesi ile vatan kavramı eserlerine yerleşmiştir. Ona göre Vatan Kavramı; Özgürlük, Hak, Kutsal değerler, Birlik ve Beraberlik demektir.

Her iki Şairin de şiirinde ortak olan ise vatan düşüncelerinde Özgürlük-Hürriyet, kutsal değerler, birlik ve beraberlik düşüncesidir.

Kaynakça

- DOĞAN, Mehmet, 1998: *Camideki Şair Mehmet Akif*, İz yayıncılık, İstanbul.
- ELMAS, Nazım, 1999: "Hisli Yürek – Mehmet Akif'in şiir sanatı", Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları Yayın No: 21, Ankara, s. 42.
3. FRICKE / KLOTZ 1965: *Geschichte der deutschen Dichtung*, 11. Auflage, Matthiesen Verlag, Hamburg und Lübeck.
- HALUB, Marek, 2005: "August Heinrich Hoffmann von Fallersleben". Im schlesischen Mikrokosmos, eine kulturgeschichtliche Studie, Wydan, Breslau, s. 45.
- HAS-ER, Melin, 1979: *İstiklal Marşımız*, Milli Kültür dergisi, sayı: 12, Cilt 1, Ankara, Kültür Bakanlığı.
- HEKİMOĞLU, İsmail, 1997: *Mehmet Akif'e göre dün, bugün ve yarın*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KABAKLI, Ahmet, 1977: *100 Büyük Edip, 100 Büyük Şair, Mehmet Akif*, 4. Baskı, Toker yayınları, İstanbul.
- KAMINIARZ, Irina, Hans LÜCKE, 2006: *Hoffmann von Fallersleben, Alles Schöne lebt in Tönen*, Weimarer Taschenbuch Verlag, Weimar.
- KAPLAN, Mehmet, 1977: "56 Yıldan beri Hergün söylenen Şiir", İstiklal Marşı, Milli Kültür dergisi, sayı 9, Kültür Bakanlığı, s. 8.
- KURT, İhsan, 1983: "Mehmet Âkif için", Milli Kültür Dergisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, sayı: 38, Başbakanlık Basımevi, Ankara, s. 1 ve 64.
- METHLER, Walter, Martin FROST, 1990: "Hoffmann von Fallersleben-Kinderlieder-Freundschaft", Evangel. Kirchengemeinde Volmarstein, Wetter, Ruhr, s. 122.
- MÜLLER Richard, 1957: *Die Ahnen des Dichters Hoffmann von Fallersleben und ihre Familien*, Hoffmann-von-Fallersleben-Gesellschaft, Fallersleben.
- MÜLLER, Friedrich/ Gerold VALENTIN, 1967: *Deutsche Dichtung*, Literaturgeschichte, Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn.
- ÖZTÜRKMEN, Neriman Malkoç, 1969: *Mehmet Akif ve Dünyası*, Safahat'ta Geçen Yapı Unsurlarının Sıtistik Bir Tahlili, Altınok, Ankara.
- PARLATIR, İsmail, 1983: *Türk Büyükleri Mehmet Akif*: Milli Kültür Dergisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, sayı 43, Ankara.
- REGENHARDT, Franz- Josef, 1996: *Der Mann aus Fallersleben*, Die Lieben des August Heinrich Hoffmann (Roman), Aufbau Taschen Verlag, Berlin.
- TİMURTAŞ, Faruk, 1987: *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi: 77, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- UĞURCAN, Sema, 1986: "Mehmet Akif'in şiirlerinde Savaş", Ölümün 50.Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üniversitesi Yayınları no: 439, Fen- Edebiyat Yayınları no: 5, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s. 135-166.

VAKKASOĞLU, Vehbi, 1976: *Mehmed Âkif*, İslam Şairi Mehmet Âkif, Yeni Asya Yayınları, Divan, İstanbul.

YETİŞ, Kazım, 1992: *Mehmet Akif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı 65, Türk Fikir ve Sanat Adamları dizisi sayı 7, Ankara.

YIRMİNCİ YÜZYIL BAŞLARINDA ELİOT'A GÖRE TARİKAT- MEDRESE MENSUPLARI VE ATATÜRK'ÜN BU KONUYA BAKIŞI

Fuat YÖNDEMLİ*

Yirminci asrın ilk çeyreği, Osmanlı Devletinin tabir caizse bir agoni devresidir. Balkan harbleri, Arabistan çölleri, Çanakkale ve Harb-i Umumî'de bir nesil, bilhassa okur yazar kimseler yok edilip, bir “tabula rasa” teşkil edilirken, Mehmet Akif de bu kötü gidişi bütün kalbiyle hissederek bir şeyler yapabilmek için canla, başla gayret sarf etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son çeyrek asırlık zaman dilimindeki vaziyetini en yakından müşahade edenlerden biri de 1893- 1898 yılları arasında İngiltere büyükelçiliğinde sekreter olarak çalışan Charles Eliot'tur.

Onun *Turkey in Europe* adını verdiği eseri ilk olarak 1900'de *Londra*'da basılmıştır. Bu kitap daha sonra, yazarı tarafından yapılan bazı değişiklik ve ilavelerle 1907 yılı sonunda yeniden yayınlanmıştır.

Bu eserin ikinci basımında yirminci asrın başlarındaki softalar, dervişler ve tarikatlar hakkında bir Avrupa-lının bakış açısıyla verilen bilgiler sadece sosyal açıdan değil, tarihî bakımdan da büyük değer taşımaktadır.

Bu eserden iktibas edilen ve Konya Mevlevihanesi şeyhinin fikirleri aksettiren satırlar; Balkan harbi, Arabistan-Suriye ve Çanakkale muharebeleri ve Millî Mücadele yılları gibi, en muhataralı, askere en çok ihtiyaç duyulan günlerde, softaların, tekke ve medrese talebelerinin askere alınmaması hakkında Atatürk'ün görüşleriyle birlikte verilmiştir.

On dokuzuncu asrın sonlarıyla yirminci asrın ilk çeyreği, Osmanlı Devleti için son derece muhataralı, var olma mücadelesi verdiği gayet sıkıntılı bir zaman dilimidir. 1873-1936 yılları arasında yaşayan Mehmet Akif Ersoy, bu meş'um gidişi çok yakından müşahade eden bir aydın olarak, Arabistan çöllerinden Almanya'ya kadar devlet ve millet uğruna bir şeyler yapabilmek için gitmiş, çalışmalarda bulunmuştur.

Osmanlı Devletinin bir emri vaki şeklinde girmiş olduğu I. Cihan Harbi'ni kaybetmiş olması, yurdunu seven bütün Osmanlı aydınları gibi Mehmet Akif'in de en büyük üzüntü kaynağı olmuştur. Çanakkale'de okuma-yazma bilen, tahsilli bir nesli feda bahasına kazanmış olduğumuz zafer üzerine Akif'in yazmış olduğu “Çanakkale Şehitlerine” isimli şahane şiiri, kahramanlık edebiyatımızın en seçkin örneklerindedir.

Kara Harp Okulu Komutanlığı'ndan Doç. Dr. Ulvi Keser'e göre İstanbul Darülfünunu Tıbbiye Mektebi-nin bile gönüllü olarak cepheye giden Tıbbiyelilerden dolayı 1921 yılında hiç mezun veremediği, bu okulun birinci sınıf öğrencilerinin tamamının 18-19 Mayıs 1915 günü Çanakkale'de şehit oldukları gerçeği göz önüne alınacak olursa, uğradığımız genel nüfus zayıyatı yanında, aydın kıyımının da boyutları daha iyi anlaşılacaktır. (*Ulvi Keser: Millî Mücadele Döneminde Anadolu'da Sağlık Faaliyetleri. I. Uluslar arası Türk Tıp Tarihi Kongresi X. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, Vol.2, s. 1241-1268*)

Aynı kaynaktan yapılan iktibasa göre “Çanakkale cephesinde savaş sadece cephede cereyan etmez ve örneğin İngiliz askerleri uluslar arası hukuka göre de kesinlikle yasaklanmış olmasına rağmen Hilal-i Ahmer Sahra Hastaneleriyle Marmara'da sefer yapmakta olan hastane gemilerine de saldırarak bomba yağdırır. (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) HR. SYS, 2409/53*) Bölgede faaliyette bulunan İngiliz savaş uçakları da üzerlerinde sargı merkezi ve Hilal-i Ahmer işaretleri olmasına rağmen bu merkezleri ve kasabaları bombalamaktan

çekinmez. (BOA, HR. SYS, 2098/12) Öte yandan İngilizler tarafından kullanılan dom dom kurşunu gibi savaşta kullanılmaması gereken bazı ‘vesait-i vahşiyaneler’ de pek çok Türk askerinin feci bir şekilde ölmesine ve yaralanmasına neden olmaktadır. (BOA, HR. SYS, 2182/1)

Aynı şey başka cephelerde de bu şekilde cereyan etmiştir. Örneğin Irak cephesinde Türk askerlerinin yaralı İngiliz askerlerine gösterdikleri ilgi ve yardımseverlik gazetelere bile konu olacak cinstendir. Örneğin 7 Şubat 1916 tarihli Daily Telegraph gazetesinde Türk askerinin yaralılara yaklaşımı “Türk İnsaniyeti” başlığıyla yayımlanır, “...300 mecruh ve biraz da ecza-i tıbbiye ile etibba-i askeriye hamil bulunan büyük bir barko (sandal) çamura saplanmış olduğundan dolayı terk edilmişti. Türkler bu sandalı kurtararak ve beyaz bir bayrakla nehirden aşağı sevk ederek İngiliz karargâhına kadar bilâ zarar ve hattâ etibba-i askeriyesini bile almaksızın teslim ettiler. Ben muharebeyi takip eden gece esnasında terk edilen iki mecruh zabitin Türkler tarafından meydan-ı muharebede bulduklarını biliyorum. Türkler bu zabitlerin yalnız revolverlerini, kuşaklarını, evrakını, dübünlerini alarak başka fenalık yapmadılar. İhtiyaç hâsıl ettikleri su vesaireyi ita ederek istirahatlerini temin ettiler ve ertesi sabah bizim efradımızın tecemmu ettiği mevkie gitmek üzere salıverdiler. Bizim mecruh efradımıza her nevi mezalim yaparak pek fena muamele eden yalnız Araplardır...” ATASE K, 548, . 2132, F. 95)

Çanakkale cephesinde izlerine kayaların üzerinde bugün bile rastlanılan kimyasal maddeler ve izlerin ne olduğu araştırılmaya değer bir konudur. İngilizlerin başta Kutulamare olmak üzere farklı yerlerdeki Türk esirlerine kötü davrandığı, Arap yarımadasındaki kamplarda 15.000 Türk esirin gözlerinin kör olduğu, Kıbrıs’taki Karakol esir kampında esirlere toprak ve talaş tozu karıştırılmış kabak yemeği yedirildiği, bu kamplardaki Ermeni doktorların Türk esirlerin ölmesi için gayret sarf ettikleri bilinmektedir. Örneğin Mısır’daki esir kamplarında bulunan 105.668 Türk esirden yaklaşık 10-20.000 civarındaki bir kısmı niacin (nikotinik asid) olarak da bilinen ve B3 vitamini eksikliği nedeniyle yeterli beslenememesi, alınan besinin hızlı ve verimli enerjiye dönüştürülememesi sonucu vücudun diğer organlarının da aşırı yorulmasına ve kendi kendisini hırpalamasına neden olan Pellegra hastalığına yakalanmışlar ve hayatlarını kaybetmişlerdir. Ayrıca örneğin yapılan anlaşma gereği Rusya’daki esir kamplarından serbest bırakılan ve Türkiye’ye gelmeye çalışan Türkler Ege Denizi’nde Yunanlılar tarafından durdurularak Milos adasında sonu ölümle bitecek bir esaret hayatına sürüklenirler. Mısır’daki esir kampında bulunan Eyüp Sabri Bey yaşadıklarıyla ilgili olarak “...Ağustos’un o müthiş sıcaklığında Mısır gibi son derece sıcak bir muhitte kokmuş beygir eti yemek mecburiyetinde kalmış olan zavallı askerlerimizin birçoğu da bu yüzden dizanteriye ve uyuza benzer ve İngiliz doktorları tarafından Pellegra denilen müthiş bir illete duçar olarak telef olmuşlardır.” der. *Yücel Yanıkdağ, “Birinci Dünya Savaşında Tıbbi Oryantalizm ve İngiliz Doktorlar”, Toplumsal Tarih, Sayı 153, İstanbul, Eylül 2006, s. 26-33. Nejat Sefercioğlu, Esaret Hatıraları, Tercüman Yay., İstanbul, 1978, s. 69. Kıbrıs’taki esir kampı ve orada yaşananlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ulvi Keser, 1916-1923 Kıbrıs’ta İngiliz Esir Kampları, Fransız Ermeni Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkleri, Akdeniz Haber Ajansı yay., Lefkoşa, 2000. İngilizlerin kullandığı bazı “boğucu gazlarla” ilgili olarak bkz. BOA, HR. SYS, 2110/8.”*

Osmanlı Devleti zamanında, İstanbul’da oturanlarla devletin her yerindeki tekke ve medreselerin hoca ve talebeleri de askere alınmazdı. Ama Balkan, Arabistan-Suriye, Çanakkale, Sarıkamış ve diğer I. Cihan Savaşı muharebeleri sırasında, İstanbul Üniversitesi (Darülfünunu) talebelerinin gönüllü olarak muharebelere katıldıkları yukarıda belirtilmiştir

Ayrıca Konya’daki Mevlana Dergâhından da *Mücâhidin-i Mevlevîyye* adıyla bir kısım gönüllüler I. Cihan Harbi ve Millî Mücadele dönemlerinde, bazı istisnaların kabulüyle birlikte, dergâhların lojistik destek vermesi, maddî ve aynî yardımların yapılması, bizzat cepheye giderek orduya moral ve lojistik destek sağlaması gibi faaliyetlere girmişlerdir. (Erik J. Zürcher: *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi. İletişim Yay., s. 249*)

Savaşlar, bilindiği gibi savaşın iki tarafın bütün maddî ve manevî güçlerinin ortaya konmasıyla yapılır. Yani bir devlet sadece maddî, silah gücüyle savaşmaz, mutlaka inançlarını, manevî değerlerini, kısacası dinini de cepheye sürer. Akif’in hem Çanakkale Şehitleri, hem de İstiklal Marşı’nda yüklü bulunan kesif manevî atmosfer de bunun şahididir.

Sir Charles Eliot, Türkiye’ye ilk defa 1884’te gelmiş olup, 1893- 1898 yılları arasında İngiltere Sefaret-hanesinde sekreter olarak çalışmıştır. *Turkey in Europe* adını verdiği eseri ilk olarak 1900’de Londra’da basılmıştır. Bu kitap daha sonra, yazarı tarafından yapılan bazı değişiklik ve ilavelerle 1907 yılı sonunda yeniden yayımlanmıştır.

Bu eserin ikinci basımından yapılan iktibas şöyledir (s. 194- 203):

İslâm dininin Türkiye’deki tesirini anlatırken mühim bir şeyden bahsetmemek bizi hatalara sürükleyebilir.

Bu önemli şey dervişlerdir. İslâm dininin aslında bir Samî dini olduğunu, Samî ırklarından başka bir ırk tarafından saf halde tutulmadığını söylemenin daha önce bu bölümde yazdığım birçok beyanatla tamamen bir çelişki halinde olacağını biliyorum. Ama bu çelişki gerçektir. Müslüman kanunları, İslâm politikası, İslâm cemiyeti, İslâm ahlâkı ve her şeyin üstünde câmil ve benzeri kuruluşlarla ilgili her şey peygamberin kaidelerine tam bir bağlılık gösterir. Ama dervişler bundan biraz da olsa sıyrılmalarını bilmişlerdir. Dervişlerin törenleri, mistisizm ve heyecan ile doludur. Dervişler, hem aydın, hem de yarı aydınlara hitap ederler. Aydın kafalar Mesnevî'nin şiir dolu nazariyeciliğinden büyük zevk duyarlarken, ilâhiler, semalar ve törenler daha az aydını kendine çeker.

Farsça bir kelime olan derviş, kapı kapı dolaşan dilenci manasına gelir, ancak derviş şimdi herhangi bir dinî kardeşliğin üyelerine tekabül eder. Bu yüzden Mehdi ve Şah Şenusî'nin yolundan yürütenlere de derviş diyebiliriz. Ancak tabii, bu dervişlerin Türk dervişlerle ilgisi yoktur. Bu dervişlerin bütün fikirleri saf Müslüman devlet durumuna tekrar geri dönebilmektir. Bu uğurda büyük çabalar harcarlar. Burada sadece Türk dervişler üzerinde duralım.

Türk dervişlerin çeşitli kolları vardır. Bu kolların arasında en mühimleri Bektaşiler, Mevleviler ve Rıfâilerdir. Bunların son ikisi, Avrupa devletlerinde “*Danseden ve Dönen dervişler*” diye bilinirler; fakat bütün bu dervişlerin hepsinde de aynı ortak gariplikler, acıplıklar görülür. Bu yüzden üç derviş kolunu da birlikte incelemek mümkündür. Dervişlerin bize garip gelen tuhaf merasimleri veya herhangi bir derviş kolunun tatbik ettiği mistik doktrin usulüne Tarikat (*Yol*) adı verilir. Üyelerinden de bu yollardan birini takip etmesi istenir.

Gördüğümüz gibi, Müslümanların Tanrı mefhumundan vahdet-i vücuda geçiş zor değildir. Metafizik karakter taşımayan Samîler bu intikali yapmazlar; fakat diğer ırklar intikale meyillidir. İşte dervişler bu meyle bir mana verirler. Her şey Tanrı tarafından yaratılmıştır ve her şey O'nun arzusu ve memnuniyeti ile olur. Tanrı'dan başka bir kuvvet, güç yoktur. O, tek başına vardır ve bütün kâinat O'nun kendisidir. Yaratan ve yaratılan arasındaki fark, senin ve benim aramda kaybolur, her şey vahdet haline indirilir. Bu öğretiyi iyice benimsemiş birisi için artık fert yoktur. Mesnevî'de bununla ilgili olarak şu hikâye anlatılır.

Bu hikâyede seven, insan ruhunu, sevgili ise, İlâhi kuvveti temsil etmektedir. Seven, sevgilisinin kapısını çalar. İçerden “Kim o?” diye bir ses duyulur. “Benim” diye cevap verir seven. “Bu ev artık ne seni, ne de beni barındırır” der içerdeki ses. Bunun üzerine seven, üzgün bir halde evden ayrılır, tam bir yıl ibadet eder, oruç tutar. Bir sene sonra tekrar sevgilinin evine gider ve kapısını çalar. İçeriden yine “Kim o?” diye bir ses duyulur. Seven, bu sefer, “Sensin” diye cevap verir. O zaman içerideki ses “İçeri girebilirsin” der ve kapı açılır.

Bu şüphesiz derviş mistisizminin mübalağa edilmiş bir örneğidir, şahıs yeterli bir eğitimden geçmedikçe böyle mefhumlara varamaz; ama derviş ve sufi öğretisinin ana gayesi budur. Bu filozoflar, Hz. Muhammed ve onun yolundan yürütenlere, Tanrı'nın gerçeği bir kitapta topladığına inanmazlar. Onlara göre, dindar bir insan bunlara o kadar fazla inanmaz. Dindar insan gerçeğin ardından koşandır. Hayat çeşitli bölümlerden meydana gelen yolculuk gibidir. Bu yolculuğun son bölümü ulu Tanrı'ya varma, O'nun ilâhiliğine kapılmadır. Derviş ve Sufi filozofların dinî ıstılahları “Tanrı bilmek ve sevmek” gibi deyimlerle doludur. Ama böyle tabirler, sandığımızdan daha az mistik ve daha az şahsî mana taşır. Hz. Muhammed eminim böyle deyimleri beğenmez, yerine şöyle derdi. “Tanrı'dan korkun ve Kur'an'ı okuyun.”

Dervişler, Ramazan ve diğer şartlar gibi İslâm'ın esaslarını yerine getirirler, ama dervişlerin ayrıca “Allah'tan başka Tanrı yoktur” cümlesini veya içinde Allah, Cenab-ı Hak, Ulu Allah kelimelerini devamlı olarak tekrar ettikleri kendilerine has bir ibadet olan *Zikir*leri vardır. Bu cümleler ve kelimeler su götürmez bir hakikattir; ama *Zikrin*, namazdan çok ayrı bir havası vardır. *Zikrin* gayesi, Sufi'yi dünya işlerinden ayırmak ve sonunda “*Hal*” denilen vecd ve kendinden geçme haline sürüklemektir. Bütün bu sözler ve formüllerin sünnet tarafından korunduğu bir gerçektir.

Dervişlerin, İran ile olan bağlantıları açıktır. En saygıdeğer, şeyhlerinin bir kısmı Farsça konuşulan ülkelerden gelmiş ve Farsça yazmışlardır; Şiiilerle iyi geçinirler ve Halife Ali'ye saygıda kusur etmezler. Hz. Ali, İslâm dünyasının Sünni ve Şii kısımları arasındaki mücadelelere sebep olmuş bir halifedir. Sünniler, Hz. Ali'yi dördüncü halife olarak kabul ederler. Sünnilere göre Hz. Ali diğer halifeler gibidir. Ne daha büyük, ne daha küçüktür. Şiiilere göre Hz. Ali, Hz. Muhammed'in meşru halefidir. Şiiiler, Sünni halifeleri reddederler. Hususiyle ilk üç halifeden, Hz. Ali'yi hakkı olan yerden mahrum ettikleri ve oğulları Hasan ve Hüseyin'in katlinden mesul tuttıkları için nefret ederler. Hz. Ali adı, mistik ve itizalci bir mezheple birleştirilmiştir: Hz. Ali'ye bağlananlar, onu sadece Hz. Muhammed ile müsavi tutmakla kalmaz, aynı zamanda Ulu Tanrı'nın canlı bir timsali sayarlar. Hz. Ali adının ilk harfi olan “A” şeklinde yapılmış markalar ve desenler derviş takkelerinin çoğunda en göze çarpan hususiyetlerdir. Bu yüzden Hz. Ali katı Sünniler arasında müphem bir durumdadır.

Türk- İslâm dünyasında dervişlerin durumlarını açıklamak biraz zordur. Dervişler, Müslüman olmayanlara saygı duyarlar. İnsanlar arasında büyük tesirleri olmuştur. Fakat diğer taraftan Mesnevî gibi büyük bir eserde

tefsir olunan Batını mezhepleri, Kur'an'ın tabii manası ile bağdaşmaz. Bu yüzden dervişler ve İslâm camiasının yetkilileri sayabileceğimiz mollalar ve softalar arasında büyük bir düşmanlık vardır.

Mollalar, camiler ve diğer dinî kurumlarda az bir ücret karşılığında çalışan dinî vazifelilerdir. Softalar ilâhiyat öğrencileridir. İstanbul ve Konya gibi dinî merkezlerde binlerce softa ve molla vardır. **Ama bunların bu mesleğe girmelerindeki asıl sebep bunların ilâhiyata susamış olmaları değil, askerlikten kaçma arzularıdır.** Askerlik yapmamak için kendinizin bir din öğrencisi olduğunuzu söylemeniz yeter. Softalar, medreseye kabul edilirlerse ömürlerinin sonuna kadar geçimlerini sağlamış demektir. Boş otursalar bile rahat rahat yaşarlar.

Softaların yaptığı iş, İslâm kanunları üzerindeki ilmî eserleri ezberlemekten ibarettir. Bunları anlamak için hiçbir gayret de sarfetmezler. Çoğu yazma ve okuma bilmezler. Yirmi ile kırk yaşları arasında doğru dürüst işleri olmayan fanatik ve cahil adamların doldurduğu medreseler devamlı olarak büyük bir tehlike olmuş ve bazen hükümet tarafından kapatılmıştır.

Herhangi bir dervişin, bir softadan daha az cahil, daha az hurafeci olduğunu söylemek hayalcilik olur, ama bir derviş bir softadan kibardır ve onun kadar mutaassıp değildir. Okuduğu yazılar, itidalsiz olsalar bile softalarınkine nispetle çok daha zordur. Vahdet-i vücud yoluna ne kadar çok girerlerse o kadar çok müsamahalı olurlar. Fakat vahdet-i vücud içinde, iyiliğin de kötülüğün de Tanrı'dan geldiğini ileri süren tehlikeli bir doktrin vardır. Vahdet-i vücudta bu doktrin arasında hiçbir fark yoktur. Böyle bir doktrin sadece, ihtiraslarını gerçekten yenmiş, arzularını frenlemiş olanlar tarafından çekinmeden kabul edilebilir.

Ancak birçok dervişe göre, **alkol yasağı gibi bir takım yasaklar doğru yolu seçmiş olanlar için değil-dir.** Yasak koymak, iradeyi kullanmayı öğretmekten kolaydır.

Müslümanlık ile eski Anglikanizm arasında belli bir haricî benzerlik vardır. Dervişlerin ibadetlerinin, aşırı kaidecilerin (Ayine göre ibadet etme taraftarları)kine benzerlik gösterdiğini görmek ilgi çekicidir.

Dervişler tarafından kullanılan mum yakma ve tütsü gibi şeylerin Müslüman din adamları tarafından nefretle karşılanması, bir İngiliz protestanının bunlardan aynı şekilde nefret edişine çok benzer. Bir gün bir molla bana şöyle söylemişti: “Böyle şeyler hadislerde yoktur. Peygamberimiz Hz. Muhammed ölmüş dervişlerin mezarlarına mum yakmamıştır. Yararlı veya lüzumlu olsaydı, hadislerde yazardı. Biz de yapardık.”

Yukarıda belirtilen tarikatlardan Bektaşiler, aslen Buharalı olan Hacı Bektaş tarafından XIV. Yüzyılda kurulmuştur. Hacı Bektaş, ayrıca, tarikatla ilgisini hiçbir zaman kaybetmemiş, Yeniçeri Ordusunu da adlandırmış ve hayır duasında bulunmuştur.

Bektaşilerin Ankara vilâyetinde güzel bir dergâhları vardır. Bektaşilik Türkiye’de bilhassa Arnavutluk’ta çok yaygındır. Bektaşilik ahlak kaidelerine nazariyatta ve ameliyatta son derece karşıdır.

Rıfailik, Bağdadlı Ahmed Rıfai tarafından kurulmuş bir tarikatır. Ahmed Rıfai’nin türbesi Bağdad’dadır. Rıfailerin zikirleri tuhaftır. Kendilerini bıçaklarla keserler, ağızlarını ve vücutlarının diğer kısımlarını kızgın demirle dağlarlar. Böylece vecde varırlar, kendilerinden geçerler.

Rıfai dervişleri İstanbul’daki törenlerinin ilk safhalarında “Ya, Allah!” gibi kısa bir cümleyi devamlı olarak söyledikleri için “*İnleyen Dervişler*” diye de anılırlar. Bu feryat terden sırlıksızlık olmuş, bitkin bir halde yere düşünceye kadar devam eder.

Rıfailerin çoğu zencidir. Bildiğim kadarıyla, Rıfai zikirlerinin sonraki ve daha katı, daha şiddetli olan kısımları İstanbul’da hiç değilse alenen yapılmaz, ama yapıldığını mihrâb yakınındaki tekkenin duvarında asılı bahriye kılıçlarından ve sivri uçlu acaip demir takımlardan anlıyoruz.

Rıfailer harikulâde kuvvetlere sahip olduklarını iddia ederler. Üsküdar’da zikirlerin sonunda hasta çocuklar içeri alınır ve bu çocuklar ya Şeyh tarafından okunur ya da Şeyhin ayakları dibine konur.

Böyle bir zikirten dönen bir baba ve küçük kızıyla konuşmuştum. Küçük kızın kulağı ağrıyordu. Babası kızın hastalığına çare bulması için onu Rıfai şeyhine götürmüştü. Şeyh de küçük kıza okuyup üflemişti. Zikirten sonra, baba, bana “Allah’a çok şükür” demişti. “Kızımın kulakları artık ağrımıyor. Şeyhin mübarek nefesi değdi de ondan.” Küçük kız itiraz etmişti. “Ama kulaklarım hâlâ ağrıyor”. Baba katı ve buz gibi bir sesle, “Hayır, hayır. Senin kulakların artık ağrımıyor”. Küçük kız bayağı kızgın bir şekilde “Daha çok ağrımaya başladı” diye cevap vermişti.

Diğer tarikatlara nispetle Mevleviler veya Danseden Dervişlerin belki çok daha tarihi ve edebi tarafları vardır. Mevlevilerin dinî törenleri Türkiye’nin her yerinde sevilir. Bu tarikatın kurucusu, herkes tarafından Mevlâna diye bilinen Celâleddin-i Rumi’dir. Celâleddin-i Rumi XIII. Yüzyılın ilk yarısında Konya’da saltanat süren Selçuklu Sultanı Alâeddin’in sarayına babasıyla birlikte gelmiştir. İçinde öğrenmeye karşı büyük bir istek vardı. Mevlâna biyografisini yazanlar, onun Konya’da birçok kerametler gösterdiğinden bahsederler. Celâleddin-i Rumi birçok yeri dolaşmış, birçok yabancı âlim onu ziyarete gelmiştir. Farsça yazdığı 6 ciltlik Mesnevi adlı kitabı çok ünlüdür.

Celâleddin-i Rumi Mesnevi’de efsaneler ve ahlâki hikâyeler arasında hayret verici bir güzellikte Sufi öğretisine göre Vahdet-i *Vücut*’u telkin eder. Tarikatın liderliği irsidedir. Nesilden nesile geçer. Mevlevi tarikatının lideri çoğu zaman oturduğu yerden dolayı Konya Çelebisi diye bilinir. Konya Çelebisi’nin çok mühim bir yeri vardır. Tahta çıkan her Osmanlı hükümdarını, Osman Gazi’nin kılıcıyla kuşatmak onun vazifesidir.

Bu olayın tarihçesi şöyledir: Osman Bey fetihlerine başladığı zaman, Bizans’tan Bursa ve diğer şehirleri aldıktan sonra, o devrin Asya’daki en kuvvetli Türk hükümdarı olan Sultan Alâeddin’e nazik bir elçi göndermiş, yaptığı fetihleri açıklamış ve Türk ırkının en yüce hükümdarıyla iyi geçinmeyi arzu ettiğini bildirmişti. Sultan Alâeddin cevabında Osmanlılarla iyi geçinmeyi kendisinin de arzu ettiğini bildirdi. Bizans’a yaptığı akınlar ve fetihlerden dolayı, Osmanlılara asla karşı çıkmayacaklarını söyledi. İyi niyetinin bir delili olarak da Celâleddin-i Rumi’yi bir şeref kılıcı vermek için Osman Bey’e gönderdi. Tören bir bakıma, bir vasalın himaye altına alındığını belirtiyordu. Ama bu hâdise ne kadar doğrudur? Kronolojiye göre, Sultan Alâeddin 1219-1236 yılları arasında tahtta kalmıştır. Celâleddin-i Rumi 1202 yılında doğmuş, 1278’de ölmüştür. Osman Gazi ise 1288 ile 1328 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Vaktiyle, bir zaptiye bana, Çelebi’nin İstanbul’a padişaha kılıç kuşatma için geldiği zaman Üsküdar’dan daha ileri gitmediğini söylemişti. Çelebi, bu vazifeyi görmesi için yerine bir temsilci gönderirmiş, zira eğer Çelebi’nin ayağı İstanbul’a değerse Çelebi, sultan ve halife olurmuş. Zaptiyenin anlattığı bu hikâyeye tamamiyle bir hayal mahsulü de olabilir, ancak uydurma da olsa, Çelebi’ye verilen kıymeti ona duyulan hürmet ve saygıyı göstermesi bakımından ehemmiyetlidir.

Hz. Muhammed’in ney dinlemeye tahammülü olmadığından söz edilir ama Celâleddin-i Rumi kendisini müziğe adamıştır. Sema’yi tarikata o yerleştirmiştir. Ney seslerinin arasında kendilerinden geçercesine dönmeyi de o bulmuştur.

Mevlevilerin törenlerine “Sema” denir. Sema (Sema-ı) duymak demektir. Sema’nın ana gayesi ruhun bütün dünya işlerini bırakması, yapayalnız, Tanrı ile baş başa kalmak, Tanrı’nın sesini duymaktır. Mevlevilerin İstanbul’daki ayinleri, turistlerden para sızdırmaktan öteye gidemez; ama Konya’daki âyinler hem daha geniştir, hem de daha mânâlıdır. Bu ayinleri seyretmek için halk içeri alınmaz. (Konya’yı, demiryolu şehre gelmeden önce ziyaret etmiştim. Durum şimdi değişmiş olabilir.)

Konya çamurdan yapılmış harap kulübelerle dolu bir şehir idi; hâlâ da öyledir. Şehrin içi muhteşem görünüşlü, ama tehlikeli ve harap binalarla doludur. Selçuklu devrinden kalma beyaz, narin minareler Kur’an-ı Kerim’in süssüz emirlerini gösteren şirinlik muskaları gibidir. Bunların arasında, “Pirimiz” (Celâleddin-i Rumi’nin mavi damlı türbesi yer alır. Bina üç kısımdan ibarettir. İçinde ayinlerin yapıldığı bir cami, semahane ve buradan çıkan bir koridorun uzandığı türbe.

Türbe gümüş parmaklıklar ile çevrilidir. İçindeki lambalar, mumlar ve diğer aksesuar türbeye ilâhi bir hava verir. Duvarlarda mistik armalar, kitabeler, şeyhlerin ve pirlerin dua cümleleri görülür. Bu binada sema yapıldığı zaman, garip elbiseler ve dönen Mevlevilerin uzun elbiseleri, parlak ışık, inleyen neylerin müziği, mihrabın muhteşemliği, bu atmosferin insana huşu veren mistik güzelliğini gören bir Avrupalı, bütün bunların tesirinden kolay kolay kurtulamaz.

Bir zamanlar bir Mevlevi ile sohbet etme fırsatını bulmuştum. Arzusu üzerine, gece 10-11 sularında kendisini ziyaret ettim. Aylardan ramazandı. Mevlevinin evi geniş bir bahçe içerisindeydi.

Eve giderken, birden buharlı makine gibi ritmik sesler duymaya başladım. Kendi kendime yakınlarda bir fabrika veya bir atelye olup olmadığını düşünüyordum. Eve girdim. Merdivenlerden çıkınca ses daha da büyüdü. Ama sesin nereden geldiğini hâlâ kestirememiştim.

Sonunda bana kapıyı açan Mevlevi beni içinde en az yüz dervişin bulunduğu büyük bir odaya götürdü, herkesle tanıştırdı. Dervişlerin bir kısmı sırtlarını duvara dayamışlar, bir kısmı yere serilmiş koyun postlarının üzerinde oturuyorlardı. İpekli elbiseler, uzun çiçek saksılarına benzeyen şapkalar giymişlerdi. Ses bu dervişlerden geliyordu. Hep birlikte “Ya Hu, ya Hu, ya Hu, ya Hu” çekiyorlardı. Bu ruhi eksersize sabaha kadar devam etmeye niyetliydim.

Yüzlerinde(ki) ifade büyülenmiş kişilerin kendilerinden geçmiş hallerine benziyordu. İçlerinden hiç kimse odaya bir yabancıyı geldiğini fark etmedi. Odanın ortasında, 40 yaşlarında, enine boyuna bir adam bir aşağı bir yukarı yürüyüp duruyordu.

Bu adam diğerleri gibi giyinmişti, ama taranmamış sarı sakalı ve altın çerçeveli gözlükleri ile raksedilen bir dervişten çok bir Alman profesöre benziyordu. Bana “Hoş geldin!” demek için geç kaldığını söyleyip özürlü diledikten sonra, müsahahalı ama garip bir hava ile Ramazan’da güneş battıktan sonra camilerde yapılan uzun dualara katılmak zorunda olduğunu anlattı.

Derken, beni bir başka odaya götürdü. Oda, basit bir şekilde döşenmişti. Etraf, Y harfi şeklinde sıralanmış 10 tane gümüş şamdanın üstündeki mumlarla aydınlanıyordu. Odada yatak veya divan nevinden bir şey yoktu.

Yere, minderlerin üzerine oturduk. Duvarlarda Mekke ile Kırşehir'deki Bektaşî türbesinin resimleri vardı.

Bana rakı ikram etti. Buna çok şaşırdım. **Kendisine de biraz doldurdu.** Biraz Fransızca okuduğundan bahsetti ama Fransızca konuşmadığı için özür diledi. Benden kendisine liberal görüşlü iyi bir Fransız gazetesi tavsiye etmemi istedi. Sonra Sir J. Redhouse'un Mesnevi'yi İngilizceye çevirdiğini duyduğundan söz açtı. Kitap, Londra'da tesir yaratmış mıydı acaba?

İngiltere'de dinî ayinlerde Mevlevilerde olduğu gibi müzik kullanıldığını duymuştum. Dinî ayinlerde dans ve rakı da kullanmamız gereğinden bahsetti. İngiltere'de Mevlevî bulunmadığından bahsedersen hayal kırıklığına uğrayacağını düşündüğümünden bundan bahsetmedim. Liverpool'daki Müslümanlar hakkında konuştum biraz. Biraz tereddütten sonra, alçak bir sesle söylemek istediğinin bu olmadığını söyledi. **İngiltere'deki Müslümanların kendisini ilgilendirmediğini ama İngilizlerin mistisizmi inşallah görüp anladıklarını, Mesnevi'nin bütün dünya dinleri ile yarışabilir mistik prensipleri içinde taşıdığını ve Mesnevi'nin İslam dinine olduğu kadar Hıristiyanlığa da bir şeyler aşıladığını söyledi.**

(Sir Charles Eliot: Avrupa'daki Türkiye, C. I, s. 194- 203)

Bu eserde bahsedilen Konya Mevlevihanesi Şeyhinin adı tasrih edilmemekle beraber, tarih bilgilerine göre Abdülhalim Çelebi (1874- 1925) olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyhlerin halk üzerinde sahip olduğu etkilerin farkında olan Mustafa Kemal de, tarikatlarla işbirliği yoluna giderek onlarla Millî Mücadele dönemi boyunca yakın temas halinde bulunmuştur. (Mustafa Kara: Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler, Dergâh Yay., 1999, s. 261- 264)

Charles Eliot'un 1900 ve 1907 yıllarında iki kere basılmış olan eserinde üzerinde durduğu medrese talebelerinin askere alınmaması hususu, Atatürk'ün de dikkatinden kaçmamış ve Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından, ayrıma tâbi tutulmadan bütün tekke ve zaviyeler, 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarına Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun" ile "entrika ve batıl inançların ocağı" (Gothard Jaschke: Yeni Türkiye'de İslamlık, Bilgi Yayınevi, 1972, s. 36) oldukları gerekçesiyle yasaklanmıştır.

Onun bu kararı almasının arka planında bulunan ve Balkan harbi, Çanakkale, Arabistan-Suriye muharebeleri ve Millî Mücadele yılları gibi, askere en çok ihtiyaç duyulan günlerde, softaların askere alınmama taleplerine Atatürk'ün cevabı, "Atatürk'ün 1921 yılında medrese ve medrese eğitimine bakışı" başlığı altında anlatılmıştır:

Atatürk'ün 1921 Yılında Medrese ve Medrese Eğitimine Bakışı

1921 yılında yasama, yargı ve yürütme mercii olan TBMM hükümetinden "medreselerin ihyası" beklenmekte, "Dârü'l-Hilafe medreselerinin her tarafa tamim ve teşmiline malî iktidarımız müsait oluncaya kadar, eski medreselerin ıslahı ve ihyası" ısrarla istenmektedir.

TBMM, Millî Mücadele dönemi yöneticileri, şartların ağırlığına rağmen bu konu ile ilgililenirler. Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde (15 Temmuz 1921) 250'den fazla kadın ve erkek öğretmenin katıldığı Maarif Kongresi'ni düzenleyen Meclis Hükümeti ve Başkanı Mustafa Kemal, eğitimle yakından ilgilenmiştir. Kongreden yaklaşık bir buçuk ay önce hükümet, "Medaris-i İlmiye Nizamnamesi"ni çıkarmıştır.

1922 Yılı Nisanında Mustafa Kemal ve beraberinde bulunan Rus Elçisi Aralov, Azerbaycan Elçisi İbrahim Abilov, Konya'ya gelirler. Cepheyi teftiş etmişlerdir. Şimdi de cephe gerisinin en önemli merkezi durumunda olan Konya'yı ziyaret edeceklerdir.

1-4 Nisan 1922'deki bu ziyaretin yoğun bir programı vardır. Dört günlük süre içinde birçok yer görülmüş, birçok toplantılar, konuşmalar yapılmıştır. 2 Nisan gününe ait program şöyledir: "Askerî ve mülkî bilumum mektepler, Darüleytam, Medrese-i İlmiye, Darülmuallimat, Ana Mektebi ziyaret olunacaktır." Zaten geldikten sonra sefirlerle birlikte hastane ziyaret edilmiş, Mustafa Kemal, hastalara portakal ve sigara ikram etmiştir. Bu arada Aralov 100, Abilov 50 lira hediye etmişlerdir.

Ertesi günkü gazete nüshalarında ise, "Misafirîn-i Muhterememizin Ziyaretleri" başlığı altında Mustafa Kemal, Aralov ve İbrahim Abilov'un ziyaret ettikleri yerler yazılır. Bunlardan biri de Medrese-i ilmiyedir.

Rus elçisi Aralov, hatıratında bu medrese ziyareti ile ilgili olarak geniş bilgi verir. Ona göre medrese ziyareti, hemen geldikleri gece yapılmıştır. Gezdikleri iki medresede "kanlı-canlı, hemen hepsi de gencecik mollalar" medrese avlusunda dizilmişlerdir. Onların yanında da "geniş cübbeli, beyaz sarıklı" hocalar yer almıştır. Hepsisi de yerlere kadar eğilerek, Mustafa Kemal Paşa'yı selamlarlar. Hocaların başı ve en nüfuzlusu, M. Kemal Paşa'dan, "medrese sayısını artırmasını rica" eder. Ayrıca, "medrese öğrencilerinin askere alınmalarını" da ister.

Bu talepler karşısında kendisini zor tutan Mustafa Kemal, yüksek sesle ve sertçe: “*Ne o*” der, “*yoksa sizin için medrese, Yunanlıları mağlup etmekten, halkı zulümden kurtarmaktan daha mı değerlidir? Millet kan içinde yüzerken, halkın en iyi çocukları cephelelerde döğüşür, yurt için canlarını feda ederken siz burada genç, sapasağlam delikanlıları besiyeye çekmişsiniz!*”

Rus diplomata göre Mustafa Kemal böyle der. Ama hızını alamamıştır. Şöyle devam eder: “*Bu asalakların askere alınmaları için hemen yarın emir vereceğim!*” Ondan sonra, isteksiz bir selamla, “*sinen, öfkeden yüzleri kıpkırmızı kesilen*” hocaların yanından ayrılırlar.

Otomobilde, yatıştıramadığı hıncını Mustafa Kemal, elçilerin yanında şöyle ifade eder: “*Savaş sona erince onlarla daha ciddi konuşacağım! Her şeyden önce onları malî dayanaklarından, vakıflardan yoksun edeceğim. Yurt topraklarının büyük bir parçası, nerede ise üçte ikisi, belki de daha çoğu vakıftır. Bu topraklar, mollaların yaşama kaynaklarıdır. Bunların çoğu köylülerin ellerinden alınmış topraklardır. Buna son vereceğim. Bir de utanmadan hükümetten yardım istiyorlar.*”

Bu sözlerden sonra Mustafa Kemal, Anadolu’da “*dinç, sağlam delikanlıları askerden kaçıran 17 bin medrese bulunduğunu*” belirtir. Rus sefirinin, medrese öğrencilerinin niçin şimdiye kadar askere alınmadığı sorusuna ise, artık alınmaları için gerekli emrin verildiğini söyleyerek cevap verir. Rus sefirine göre, “*Bu devrimci adım, subaylar arasında büyük bir sevinç yaratmış ve son günlerin en çok üzerinde durulan bir konusu haline*” gelmiştir.

(M. Gül, A. Bayram, O. Hakkoymaz: *Selçuklu’dan Günümüze Konya’nın Sosyo-Politik Yapısı*. s. 339–341)

Atatürk tekke ve medreseler hakkındaki bu görüşlerini 1923 yılında daha açıkça telaffuz etmeye başlamıştır. Onun Ocak ve Şubat aylarında çıktığı yurt gezisi, “irtica tehlikesi”ne dikkatleri çektiği beyanlarına sahne olmuştur. 20 Mart 1923’te Konya Türk Ocağı Merkezi’nde açıkça, “Hoca kıyafetli sahte âlimler”e hücumda bulunmuştur.

Gazi Mustafa Kemal’in 1923 yılı Mart ayında Konya Türk Ocaklarına hitaben yaptığı ve “*Söylev ve Demeçleri*”, C. II, s. 146’da kayıtlı olan şu sözleri, bu görüşlerinin deklarasyonunun teşkil etmektedir: “Hoca kıyafetli sahte âlimlerin (...) menfi istikamette atacakları bir hatve (...) milletimizin kalbine havale edilmiş zehirli bir hançerdir. Benim ve benimle aynı fikirde arkadaşlarımın yapacağı şey mutlaka ve mutlaka o adım atanı tepelemektir. Farzı muhal eğer bunu temin edecek kanunlar olmasa, bunu temin edecek Meclis olmasa, öyle menfi adım atanlar karşısında herkes çekilse ve ben kendi başıma yalnız kalsam, yine tepeler ve yine öldürürüm!”

Mustafa Kemal, Kastamonu gezisi sırasında yaptığı 30 Ağustos 1925 tarihli konuşmada tarikatların durumuna değinmiş ve “*Bugün mevcut tarikatların amacı kendilerine bağlı olanların, dünya hayatı ile manevî hayatta mutluluğa kavuşturmaktan başka ne olabilir?*” diye sormuş ve cevabını da kendisi vererek, konuşmasına şöyle devam etmiştir: “*Bugün ilmin, fennin, tüm kapsamıyla uygarlığın saçtığı ışık önünde filan ya da falan şeyhin yol göstermesiyle maddî ve manevî mutluluk arayacak kadar ilkel insanların Türkiye uygar topluluğunda varlığını kesinlikle kabul etmiyorum. Ey millet, iyi biliniz ki T.C. şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en gerçek tarikat, uygarlık tarikatıdır. Uygarlığın emir ve isteklerini yapmak, insan olmak için yeterlidir.*” Mustafa Kemal, bütün konuşmalarında tekkeleri kaldıracağını beyan etmiştir.

31 Ağustos 1925 tarihinde Çankırı’da yaptığı konuşmasında, bu niyetinin gerekçesini şöyle açıklamıştır: “*Tekkeler mutlaka kapanmalıdır. Hiçbirimiz tekkelerin irşadına muhtaç değiliz. Biz medeniyetten, ilim ve fenden kuvvet alıyoruz ve ona göre yürüyoruz. Başka bir şey tanımıyoruz. Tekkelerin gayesi halkı mecnun ve aptal yapmaktır. (Aktaran: Necati Çankaya: Atatürk’ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri, İstanbul, Tifdruk Matbaacılık, s. 248)*

Onun bu niyeti doğrultusunda Konya mebusu Refik Bey ve arkadaşlarınca tekke, zaviye ve türbelerin kaldırılmasıyla ilgili olarak bir kanun teklifi hazırlanarak 15 Kasım 1925 tarihinde Meclis Başkanlığına verilmiştir.

Kanunun gerekçesi ise: “*Tekke ve zaviyelerin İslam dininin zaruriyetinden olmadığı, bir takım yoldan çıkmış kişilerin şahsî ve siyasî amaçlarını gerçekleştirdikleri durum için bunları kullandıkları, son çıkan olayların etkisi, olarak*” açıklanmıştır.

Refik Bey ve arkadaşlarınca hazırlanan kanun şöyle düzenlenmiştir: *Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde gerek vakıf suretiyle, gerek mülkî olarak şeyhinin tahtı tasarrufunda, gerek saver-i aharla tesis edilmiş bulunan bilimüm tekke ve zaviyeler sahiplerinin diğer şekilde hakk-ı temellük ve tasarrufları baki kalmak üzere kâmil*

reddedilmiştir. Bunlardan usul-ü mevzuası dairesinde filhal cami veya mescit olarak istimal edilenler ibka edilir. Bilumum tarikatlara şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, babalık, **çelebilik**, emirlik, nakıplık, halifelik, falcılık, büyüçülük, üfürükçülük ve gaipten haber vermek ve murada kavuşturmaya maksadıyla nüshacılık gibi unvan ve sıfatların istimaliyle bi unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve iktisası memnudur. Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde selâtine ait veya bir tarika veyahut cerri menfaate müstenit olanlarla bilumum sair türbeler mesdut ve türbedarlıklar mülgadır. Seddedilmiş olan tekke ve zaviyeleri veya türbeleri açanlar veyahut bunları yeniden ihdas edenler veya aynı tarikat icrasına mahsus olarak velev muvakkaten olsa bile yer verenler ve yukarıdaki unvanları taşıyanlar veya bunlara mahsus hidematı ifa veya kıyafeti iktisa eyleyen kimseler üç aydan eksik olmamak üzere hapis ve elli liradan aşağı olmamak üzere cezayı nakdî ile cezalandırılır.”

Kanun teklifi üzerinde görüşmeler, 28 Kasım 1925'te başlamıştır. Teklif sahibi olan Konya mebusu Refik Bey başta olmak üzere birçok mebus fikirlerini beyan etmiştir. Nihayet teklif, 30 Kasım 1925'te kabul edilerek kanunlaşmıştır. 677 sayılı kanun, 13.12. 1925'te Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

(M. Gül, A. Bayram, O. Hakkoymaz: A.g.e., s.370-372)

1840 yılında kurulan *Evkaf Nezareti*'nin vakıf gelirlerini kontrol etmeye başlaması, tekkelerin fakirleşmesine yol açmış ve zaten can çekişen tarikatları yasaklamakla Mustafa Kemal, onlara son öldürtücü darbeyi indirmiştir. (John Robert Barnes: *A Short Note on the Dissolution of the Dervish Orders in Turkey*, *The Muslim World*, sayı 64, s. 37- 39)

Günümüzdeki durum ise, şöyle özetlenebilir: Tarikatların yasaklanmasının ardından, 1926 yılında Konya Mevlâna Merkez Dergâhı, bir müzeye dönüştürülerek açılan ilk tarikattır.

Nevehir'deki *Hacı Bektaş Veli Dergâhı*'nın açılışı 1964 yılında vuku bulmuştur. İlk kez 1956 yılında Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul'daki beş Mevlevihane'de görev yapmış olan Mevlevilerin de katıldığı ilk kapsamlı ayinle başlamak üzere, sema törenleri bizzat devlet desteği ile gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde, Mevlevi gelenekleri solcu laik çevreler tarafından bile saygı görmeye devam etmiştir, çünkü Mevlana Celaleddin Rumi'nin öğretileri, dogma ve ritüellerden bağımsız hümanistik okumaya dayanır. Ve muhafazakârlar için, aşırı Ortodoks yönelimler dışında, Mevlevilik her zaman modern dünyada mazeretsiz şekilde desteklenebilecek kibar bir geleneği temsil eder. (Cemal Kafadar: *The New Visibility of Sufism Turkish Studies and Cultural Life. The Dervish Lodge: Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey içinde. Raymond Lifchez der., Oxford University of California Press, s. 312*)

Bununla birlikte, Mevlevilik'in devlet tarafından desteklenen tarafı, aslında Türk kültürünün önemli bir parçası olarak algılanan sanat ve kültürel mirası, Mevlana'nın evrensel bir nitelik kazanmış olan hümanist yeniliklere açık felsefesi ve sema'nın folklorik olmanın ötesinde bir nitelik arz etmeyen unsurlarıdır.

Yurt içinde ve yurt dışında daha çok turistik amaçlı olarak gerçekleştirilen sema gösterileri, Kudsi Ergüner gibi bazı Mevleviler tarafından Mevlevi semasının yozlaştırılması ve İslam tasavvufunun Konya folkloruna indirgenmesi şeklinde algılanarak tenkit edilmektedir. (Kudsi Ergüner: *Ayrılık Çeşmesi: Bir Neyzenin Yolculuğu, İletişim Yay., s. 90-94*)

Zarcone'un ifade ettiği gibi, aslında bu durum tarikatın devam ettiği anlamına gelmemektedir; tekkeler kapanmıştır ve artık dervişler tekke ortamında yetişmemektedir. (Thierry Zarcone: *The Transformation of the Sufi Orders (Tarikat) in the Turkish Republic and the Question of Crypto-Sufism*, *Cultural Horizons içinde, Jayne L. Warner der. Syracuse, New York: Syracuse University Pres, s. 201*)

1926 yılında 677 sayılı kanunla kapatılan Tekke ve Zaviyelerin Yeniden Ziyarete Açılmasına Dair Kanun, İnönü iktidarı sırasında, 1 Mart 1950'de TBMM'de kabul edilmiştir. (TBMM Tutanak dergisi, C. XXVI/ 1, s. 177)

Norton'dan naklen Hülya Küçük'e göre günümüzde, tarikatların hepsi, kaldırılmayı resmen kabul etmiş görünmelerine rağmen, faaliyetlerini yarı gizli olarak sürdürmektedirler. Mevlevîler ve Bektaşîlerinse faaliyetlerini “turizm girişi” veya “Türk Sufizmi” adı altında açıktan yürütebildikleri şeklinde görüşler vardır. Burada, bazı çağdaş ilim adamlarının, seküler ve hümanist görüşlerini meşrulaştırmak gayesi ile Mevlâna'nın düşüncelerini “kendi düşüncelerini meşrulaştırma” aracı olarak kullandıklarını, meselâ Mevlevîliği laiklikle bağdaştırılabilir bir sistem olarak gördüklerini göz ardı etmemek gerekir. (Hülya Küçük: *Yakın Tarihimizde Mevlevîler. Konya'da Düşünce ve Edebiyat. s. 208- 223.*)

Bu tebliğ dolayısıyla üzerinde durulmak ve iyice vurgulanmak istenen husus, başlangıçta iyi niyetlerle kurulmuş olan tekkelerin zamanla, daha sonraları, cahil kimselerin elinde dinin temel prensiplerinin bile öğretilmediği sadece asker kaçağı, taassup ve tembel yuvalarına dönüştüğü; devletin içine düşmüş olduğu tehlikeli durumu fark eden az sayıdaki iyi niyetli örneklerle karşı çoğunlukla sadece kendi menfaatini düşünen, askere giderek vatani müdafaa duygusunu taşımayan bu kabil cahil ve menfaatçi kimselerin Atatürk tarafından çok işi teşhis edildikleri ve Cumhuriyet'in ilanından sonra da onların ortadan kaldırılması için gerekli tedbirlerin alınmış olduğudur.

Zaten yobazlık derecesine ulaşmış koyu, kör bir taassup anlayışı, o devirleri gayet iyi bilen Mehmet Akif'in de çok sayıdaki şiirlerinde şiddetle takbih ettiği bir husustur.

Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte gerçekleştirilen reformlar cümlesinde diğer tekke ve tarikatlarla beraber yasaklanan Mevlevilik ve Bektaşılık, daha sonraki peryotta, dinî bir muhteva iddiası taşımaktan şiddetle beri, sahip olduğu folklorik özelliğiyle, Türk toplumunun kültürel mirasından kabul edilmiş, dinî hassasiyet ve keskinlikleri budanarak imlâya getirilmiş (ıslah edilmiş), tabir caizse emekli klüpleri ve hemşehri dernekleri gibi sınırlı sosyal faaliyetlere matuf iddiasız kuruluşlar halinde imrar-ı evkatlerine sınırlı bir ruhsat verildikten sonradır ki, tekrar devlet tarafından benimsenmiştir.

Kaynakça

Barnes, John Robert: A Short Note on the Dissolution of the Dervish Orders in Turkey, The Muslim World, Vol. 64, 1974.

Çankaya, Necati: Atatürk'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri, İstanbul, Tifdruk Matbaacılık, 1985.

Eliot, Charles: Avrupa'daki Türkiye, C. I, Tercüman 1001 Temel Eser, No. 96, İstanbul, ts

Ergüner, Kudsi : Ayrılık Çeşmesi: Bir Neyzenin Yolculuğu, İstanbul, İletişim Yay., 2002.

Gül, Muammer; Bayram, Atilla; Hakkoymaz Oğuzhan: Selçuklu'dan Günümüze Konya'nın Sosyo-Politik Yapısı. Konya İl Emniyet Müdürlüğü AR-GE Yayınları No: 1, Yalçın Ofset Matb., Konya, 2003.

Jaschke, Gothard: Yeni Türkiye'de İslamlık, Bilgi Yay., Ankara, 1972.

Kafadar, Cemal: The New Visibility of Sufism Turkish Studies and Cultural Life. The Dervish Lodge: Architecture, Art and Sufism in Otoman Turkey içinde. Raymond Lifchez der., Oxford University of California Pres, Berkeley, Los Angeles, 1992.

Kara, Mustafa: Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler, Dergâh Yay., İstanbul, 1999.

Keser, Ulvi: Millî Mücadele Döneminde Anadolu'da Sağlık Faaliyetleri. I. Uluslar arası Türk Tıp Tarihi Kongresi X. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, Vol.2, Konya, 2008.

Küçük, Hülya: Yakın Karahimizde Mevlevîler. Konya'da Düşünce ve Edebiyat. Ed: A. K. Ürün, Merhaba Ofset, Konya, 2003.

Yöndemli Fuat: Aşk İmiş Her Ne Var Âlemde/Mevlevilikte Semâ ve Musıkî. Nüve Kültür Merk. Yay., Konya 2007.

Zarcone, Thierry: The Transformation of the Sufi Orders (Tarikat) in the Turkish Republic and the Question of Crypto-Sufism, Cultural Horizons içinde, Jayne L. Warner der. Syracuse, New York: Syracuse University Pres, İstanbul, 2001.

MEHMET AKİF'İN ŞİİRLERİNDE HALK EDEBİYATI UNSURLARINDAN KALIPLAŞMIŞ SÖZLER

Halil Altay GÖDE*

Halk edebiyatı mahsulleri içinde değerlendirmeye alınan kalıplaşmış sözler; atasözleri deyimler, dualar, beddualar, tekerlemeleri içine alan halkın konuşma dili içinde geçmişten günümüze süzülerek gelen unsurlar olarak ele alınmaktadır. İnsanlar bu sözleri günlük konuşmaları sırasında zaman zaman anlatımı kuvvetlendirmek için cümlelerinin aralarına serpiştirirler. Ders verici niteliği de olan bu sözler sayesinde nesiller arası bağlantı da kurulmuş olur.

Atasözleri, “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş öz sözler” olarak tanımlanır. Deyimler ise “Çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları” olarak tanımlanır. Deyimler bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır; genel kural niteliğinde olmadığından atasözünden ayrılırlar. Dualar ve bedduaların bir kısmı atasözü olarak karşımıza çıkarken bir kısmı da deyim sayılabilirler¹.

Kalıplaşmış sözlerin bütünü, halk kültürünün geçmişten günümüze akan bilgi birikimleri sonucu oluşmuş millî özellik arz eden ürünleridir. Milletin tecrübeleri, deneyimleri, yaşadıkları acılar, sevinçler güzel bir özlü sözde birleşir. Gerçek anlamının dışında küçük bir kelime grubuna, uçsuz bucaksız bir mana yüklenir. Birkaç kelime ile ifade edilen bir söz için halk kültürü unsurlarını göz önüne alarak değerlendirdiğinizde sayfalarca yazı veya açıklama yapmanız gerekebilir. Fakat o söz; kalıplaşmış yapısıyla içinde, sayfalar boyunca anlatılabilecek şeyi ifade etmeye muktedirdir. Halk kültürünü yaşayanlar ve bu sözlerin ifade ettiği anlamı bilenler, çok usta bir şekilde güzel benzetmelerle, mecazlarla ve söz ustalıklarıyla dolu olan bu sözleri konunun bir yerinde kullanır ve anlatımına uçsuz bucaksız bir derinlik katarlar.

Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili* adlı çalışmasında kalıplaşmış sözlerin şiir dilinde kullanılması ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir. “*Şiiri çekici kılan, ona içtenlik getirerek etkileyici ve kalıcı olmasını sağlayan özelliklerden biri bizce doğal söyleyiştir. Bu doğal söyleyiş çoğu zaman konuşulan dilden, günlük konuşma dilinde yerleşmiş anlatım biçimlerinden, kalıplaşmış öğelerden yararlanılarak gerçekleştirilir. Bilindiği gibi konuşulan dil etkilemeye daha çok önem veren, bu nedenle kimi zaman eksiltilere giden ve ton, vurgu, ezgi gibi bürün (prozodi) özelliklerinin ağırlık kazandığı bir dildir. Konuşulan dilde etkili anlatımı sağlamak için devrik tümceler, ton, vurgu, ses yeğnilliği gibi bürün öğelerinden de yararlanılarak oluşturulur*” derken şiirin konuşma diliyle ortaya çıktığını vurgulamakta ve “*Türk şiirinin örneklerini bu açıdan gözden geçirerek konuşulan dilin anlatım biçimlerini araştırarak olursak birçok örneği karşımıza çıkaracaktır. Konuşma dilindeki doğal, rahat, zorlamadan uzak söyleyiş, bu dizelerin dinleyence daha içten algılanmasını sağlamakta daha etkili olmaktadır.*” şeklinde yorumlamakta ve T.S. Eliot’a ait şu cümleye konuyla bağlantılı olarak yer vermektedir. “*Şiir dili, konuşma dilinin ve ondaki musikinin en kusursuz şeklini sunmak zorundadır. Gerçekte şiir diliyle konuşma dili birbirine öyle yakın olmalıdır ki, bir kimse o şiiri dinlerken ‘Eğer şiir dili kullanmasaydım böyle konuşurdum’ diyebilirdi*”².

1 Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü Atasözleri Sözlüğü C. I, Ankara 1984, s. 36-45

2 Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara 1993, s. 47-49

Halkın içinden çıkmış bir şair olan Akif, halk ile iç içe yaşamış, onlarla konuşmuş, sohbet etmiş, halkı dinî ve millî konularda yönlendirmiş, halkın nabzını tutmuş olduğundan dolaydır ki halk kültürüne çok yakındır. Bu doğrultuda halk kültürü, hayatı, meseleleri yanında; vaaz kürsülerinde işlediği dilin bir benzerini eserlerine de yansıtmıştır. Akif, konuşma dilini şiirlerine en güzel şekilde aksettirirken şiirin musikisi de aruzla birlikte ön plana çıkmıştır. Konuşma dilinin vazgeçilmez unsurlarından olan atasözü, deyim, dua ve beddua gibi kalıplaşmış sözleri şiirlerine ustaca serpiştiren Akif, yer yer mahalle ağzıyla argo deyimleri de içine katarak şiirin ahengini bozmadan kullanmıştır.

Şiir dilindeki ahenk; olabildiğince az sözle düzgün, güzel ve yerinde kelime seçimleriyle, anlatılmak istenen düşünceyi ve coşkuyu okuyucuya yansıtmakla sağlanabileceğine göre, Türk kültürünün hazineleri olan kalıplaşmış sözler de düzgün seçimlerle şiir dilinin içine çok rahat bir şekilde serpiştirilebilecektir. İşte Akif'in şiirinde bunun örneklerini oldukça sık görmekteyiz.

Aksan, “*Şiir Dilinde Aktarmalar*” başlığı altında yer verdiği deyim aktarmalarının “*Bütün dünya dillerinde temel ve en yaygın olan türü, insanın organlarının, vücut bölümlerinin, insanla ilgili nesnelere adlarının ve insanla ilgili niteliklerin doğada benzedikleri, işlev açısından yakın oldukları nesnelere aktarılmasıdır. Baş, göz, dil, burun, el, kol, ayak, bacak... gibi göstergelerden başlayarak insanla ilgili yaka, cep, etek, gibi giysi bölümlerine kadar birçok adın doğadaki nesnelere için kullanıldığı görülmekte, canlı ve etkili anlatım sağlayan bu eğilim dilde çokanlamlılığa da yol açmaktadır.*”³ demektedir.

Biz de bildirimizde Safahat'ta geçen insan ve uzuvları ile oluşturulmuş deyimler üzerine yoğunlaşmayı uygun gördük ve bunları tespit etmeye çalıştık. Safahat bütünüyle deyimler yönünden ele alınacak olursa zaten bu konuda bir bildirin hacmini aşacak nitelikte malzemenin varlığı söz konusudur. Bu malzeme İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü'nde tez olarak Hakkı Güney tarafından çalışılmıştır.⁴

Halk kültürünün malzemesi olan kalıplaşmış ifadelerin özünde bulunan ölçülü sesler, ses tekrarları, kafiyeler şiir dilinde anlatım gücünü artırmada büyük rol üstlenir.

Deyimler, atasözleri, dua ve beddualar kalıplaşmış sözler olduğundan, kuruluş yapılarının bozulmaması gerekmektedir. Bu yapı bozulduğu zaman kalıplaşmış ifade özelliğini kaybeder. Şiir dilinde de olsa bu yapı değiştiğinde deyim ve atasözünün ifade ettiği anlamın kaybolacağı düşünülür. Akif de bu yapıyı bozmadan şiirlerinde bu kalıplaşmış ifadeleri başarı ile kullanmıştır. O, aruzun gerektirdiği yerlerde, kalıplaşmış ifadeyi bölerek veya kelimelerin yerini değiştirerek, atasözü ve deyim, anlamı ve anlatımı kuvvetlendirmede hedefine ulaştırmayı başarmıştır.

Hacıeminoğlu, Akif'in şiir, edebiyat ve sanat anlayışını “*Gerçeğe ve doğruya bu derece bağlı, müphemden, dış görünüş güzelliğinden ve şekilciliğinden bu derece uzak durmasına rağmen Akif'in üslubu kendi sadeliği içinde süslü, kendi tabiiği içinde orijinal ve kendi özentisizliği içinde mükemmeldir. O birçok manzumelelerinin okuyucuda bıraktığı intibaa göre, son derece kolay, rahat ve özentisiz yazmış gibidir. Fakat söyleyişi basit değildi, alelade değildi. Hele derme-çatma ve laubali hiç değildi.*”⁵ şeklinde ifade etmektedir.

Yine Hacıeminoğlu Akif'in dili ve üslubuyla ilgili yalın, tabii ve konuşma-sohbet üslubuyla yazdığını ifade ettikten sonra şunları söyler: “*Türkçeyi, mahalli tabirleri, küfürü, argosu, bedduası ve halk dili dahil olmak üzere, bütün incelikleri ile biliyor. Geniş bilgisi sayesinde her meseleyi konunun gerektirdiği kelime, tabir ve terimlerle anlatıyor... Kişilere, mesleklere uygun tabirler, sokak ağzı, ev ağzı, sohbet üslubu bakımından zengin örnekler mevcuttur.*”⁶

Hacıeminoğlu aynı makalede örneklerini de vererek Akif'in çeşitli meslek ve zümreden insanları konuşurken onların lügatını kullandığını ve böylece birçok küfür, argo kelimeler ve bedduaların da manzumelerde yer aldığını; ancak bu kaba kelimelerin okuyucuyu rahatsız etmeden verildiğini ifade eder. Ayrıca konuşma dilinin halk deyimleri açısından zengin olduğunu, bu deyimleri Akif'in çağdaşları Hüseyin Rahmi ve Ahmed Rasim'in çok iyi kullandıklarını, ancak onların nesrin imkânlarından faydalanırken, Akif'in bunu nazımla onlar kadar başarı ile kullandığını ifade etmektedir.⁷

Akif'in diliyle alakalı son olarak Zeynep Korkmaz'ın görüşlerini vermek istiyorum. “*Akif'in dili devrinin ve çağdaşlarının dili ile karşılaştırılınca oldukça sade kalır. Ancak Arap ve Fars dillerinin Osmanlıcaya geçmiş kurallarından tamamen ayıklanmamıştır. Tasvir ve karşılıklı konuşma parçalarındaki doğrudan doğruya halkın dilinden alınmış ve o zamana kadar yazı diline girmemiş olan canlı, kıvrak, dipdiri Türkçe kelimeler ve söyleyişlere rastlanır... Akif'in berrak, akıcı, canlı ve kıvrak bir Türkçesi vardır. Kafiyelerindeki söyleyişi zor*

3 Aksan, a.g.e., s. 131

4 Hakkı Güney, **Mehmet Akif'te Deyimler**, Türkiyat Enstitüsü Kitaplığı, Tez no: 555.

5 M. N. Hacıeminoğlu, “*Safahat'in Dil ve Üslubu*”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. XVIII, 1 Ağustos 1970, İstanbul 1970, s. 84

6 Hacıeminoğlu, a.g.m., s. 94-95

7 Hacıeminoğlu, a.g.m., s. 102, 109

lamayan tabii düzen, birçok kelime ve deyimlerle bezenmiş olan konuşma ve halk dilini bazen kılı kırk yaran bir tasvir tarzı, bazen de canlı birer karşılıklı konuşma düzeni içinde ve ustalıklı bir biçimde eserlerine aktarabilmiş olması; hele Türkçeyi aruz vezninin kalıplarına uydurmaktaki büyük kabiliyeti, onun dil ve üslubunu hem çok yüksek bir seviyeye ulaştırmış hem de sanat hayatındaki başarısının ana sırrı durumuna getirmiştir.”⁸

Safahat’ın Ömer Rıza Doğrul tarafından tertip edilen 1966 yılı baskısına göre Safahat’ta geçen deyimler sayfa ve satır numaraları verilerek aşağıdaki şekilde çıkarılmıştır⁹. İnsan ve uzuvları üzerine oluşturulmuş deyimler alfabetik olarak, ağız, akıl, alın, ayak, baş, bakış, bel, beniz, boğaz, boy, boyun, burun, can, ciğer, dil, diş, diz, el, göğüs, göz, kafa, kan, kemik, kol, kulak, nefes, sine, söz, ölüm, ter, uyku, yanak, yürek/kalp, yüz başlıkları altında toplanmıştır.

Ağız; ağız yok dili yok, içindekini kusmak, rahmet okutmak, ağız parmağında kalmak, ağız bozuk, ağız süt kokmak, lafı ağızında bırakmak, ağızına bir parmak bal çalmak, ağızını açıp gözünü yummak, ağızına bakmak, ağız aşınmak, ağız burun kalmamak.

Akıl; aklından zoru olmak, zır deli, akıl karı olmamak, aklına yatmak, akli ermemek deyimleri.

Alın; alın teri, alın yazılmak.

Ayak; Çürük tahtaya ayak basmak, yaya kalmak, ayak üstüne dikilmek, ayak altında sürünmek, tıpış tıpış gitmek, adım başı, ayaklar altında, ilk adım, ayakları durmak, ayaklarına sarılmak, yalın ayak, dört adımlık yer, yol tepmek.

Baş; baştan başa, baş vurmak, baş başa vermek, tepeden turnağa, ağır başlı, başı boş, başı sıkılmak, baş kaldırmak, başı belaya girmek, baş belası, baştan atmak, başı açık, baş vurmak, başını taşlara vurmak, ağır başlı.

Bakış; melil melil bakmak, ışıl ışıl bakmak, dik dik bakmak, yan yan bakmak.

Beniz; benzine kan gelmek, benzi uçmak, benzi solmak, bet beniz sapsarı olmak, benzi sararmak.

Boğaz; boğaz boğaza, kursağına yerleştirmek, kör boğaz, kardeş kardeşi boğazlamak, boş boğaz.

Boy; kazık kadar, boyunca beraber, boyunun ölçüsünü almak, uzun boylu.

Boyun; boynunu bükmek, boynu bükük, vebali boynuna olmak.

Burun; her işe burnunu sokmak.

Can; mecali tükenmek, can sağlığı, can almak, canına tak demek, canı yanmak, can çekişmek.

Ciğer; ciğeri yanmak, ciğeri sızlamak, ciğeri beş para etmemek.

Dil; dili dönmek, dili dışarı çıkmak, dil dökmek, mürekkep yalamak, dil uzatmak, dilini kısmak, dili bağlanmak: **Diş;** diş bilemek, diş gıcırdatmak.

Diz; diz çökmek.

El; ellerini açmak, eli böğründe olmak, elinden gelmemek, el çekmek, namerde el açmak, eli ekmek tutmak, eli kolu tutmak, el birliği, el çırpamak, bir avuç, elinden geleni yapmak, elden ayaktan düşmek, elinden tutmak.

Göğüs/ Bağır; göğüs germek, göğsü açık, göğsü çarpmak, koynuna çekmek, bağrında dalgalanmak, bağrını deşmek, bağrına basmak, bağrı yanmak, göğsü küt küt atmak.

Göz; gözleri çökmek, gözünü dikmek, gözünü ayırmamak, gözünden akmak, gözümün nuru, gözü ilişmek, gözünü yummak, gözü çıksın, hatır gözetmemek, gözünden geçmek, gözü yılmak, gözü tok, gözünün içine bakmak, gözüyle bakmak, görüp gözetmek, ahdı gözetmek, göz göre, gözü kamaşmak, gözüne görünmek, gözü seçmek, gözü kararmak, gözünde tutmek, gözünü yummamak, göze çarpmak, açık göz, körü körtüne sürmek, önünü görmek, göze almak, gözü yılmak, göz açtırmamak, göz yummak, gözü yollarda kalmak, göz kulak olmak.

Kafa; kafası kızmak, kafa gezdirmek, her kafadan bir ses çıkması.

Kan; kanı donmak, sel gibi kan akması, kan fışkırmak, kan tere batmak, damarlarında yüzen kan, kan dökmek, kan tükürmek, kan kusmak.

Kemik; kemik külçesi.

Kol; kol açmak, kolunu sıvazlamak, kolunu bükmek, kol kol olup sarmak, koltuğunda on karpuz, kolu kanadı olmak.

Kulak; kulağına girmemek, kulak vermek.

Nefes; nefes nefese, nefesi tıkanmak, nefesi tutulmak.

Sine; sineye çekmek.

Söz; sözden almak, ses soluk çıkmamak, söz geçirmek, kuru laf, dut yemiş bülbüle dönmek.

8 Zeynep Korkmaz, “Mehmet Akif Ersoy ve Türkçe”, Hacettepe Üniversitesi Mehmet Akif Ersoy, Fikirleri ve Tesirleri Sempozyumu, 27-28 Aralık 1976, s. 25-47

9 Mehmet Akif Ersoy, Safahat, (Tertip Eden: Ömer Rıza Doğrul) İstanbul 1966.

Ölüm; ölüm döşeği, candan canandan olmak, canına tak demek, rahmet okutmak, ölümlü dünya, ödü patlamak, ölüm uykusu, ömre bedel.

Ter; ter dökmek, alın teri.

Uyku; derin uykuya dalmak, hayale dalmak, kış uykusu, mışıl mışıl uyumak, başına uyku sıçramak, tatlı uyku, uyku sersemi.

Yanak; yanakları kireç kesilmek.

Yürek; kalbi sızlamak, yürekte kopmak, yürekler serpilmek, paslı yürek, içi yanmak, taş yürekli, yürek yarası, yüreği kan ağlamak, yüreği çarpmak, yüreği parçalanmak, kalbi kararmak, yüreğinden kan gitmek, yüreği dayanmamak, yüreği kapanmak, kalbi yıkık.

Yüz; yüzünün rengi uçmak, yüzünü ekşitmek, yüz karası, yüzü gülmek, yüzünü açmamak, yüz görmek, ar damarı çatlamak, yüzü ak alnı açık olmak, yüz bulmak, yüz göz olmak deyimleri Safahat'ta tespit edebildiğimiz insan ve uzuvlarıyla ilgili deyimlerdir.

Bu deyimleri Safahat'ta geçtiği şekliyle aşağıda veriyoruz. (Sayfa numarası/satır numarası)

Ağız

Ne istedin küfeden yavrum? **Ağzı yok, dili yok**, 25/1

Kusar içinde neler varsa hâtrâtından! 119/ 4

Ağzı meyhaneye **rahmet okuturken**, hele bak, 128/26

Kalırdı parmağın, Allah bilir ki **ağzında!** 241/23

Kızarsa **ağzı bozuktur**, fena bir şey söyler: 332/12

Zavallı kırkına geldi de **ağzı süt kokuyor!** 346/12

Lafı ağzımda bıraktın, be kuzum, dur be canım... 367/26

Olma beyhude elin **ağzına bir parmak bal;** 373/21

Açtım artık bu sefer **ağzımı, yumdum gözümü:** 395/2

Ama hep bir tarafın **ağzına bakmak**, o fena. 396/10

Bir selam ver be herif! **Ağzın aşınmaz** ya... Hayır, 397/3

Ne ağız kaldı yiğitlerde, hakikat, **ne burun;** 429/10

Akıl

Vardı **aklından** o gün her kimi gördümse **zoru**, 176/12

"**Akıl kârı değil!**" der de böyle yapamazdı. 248/32

Çünkü bir tecrübe etsen senin **aklın da yatar** 370/6

Aklım ermezse de evlad, bu işin bitmesine 371/5

Alın

O bunca yıl çalışıp **alının teriyle** seni 25/ 20

Bu benim **alnuma** bir kere **yazılmış...** 129/19

Bütün **alın teridir** durmayıp yağan envâr! 255/20

Ayak

Şu kadar var ki, **çürük tahtaya basmazlar ayak** 165/26

Bu havalidekiler pek **yaya kalmış** dince 169/32

Ayak üstüne dikilmiş, gözümün ta içine bakıyor 175/11

İslam **ayak altında sürünsün** mü nihayet? 214/1

Tıpış tıpış gidelim, haydi gir şu sağ koluma! 241/30

Adım başında asırlarca sâ'yin enkazı, 247/4

Bugün yatıp duruyorsun **ayaklar altında?** 267/30

Demek ki, atmalıyız ilme doğru **ilk adımı.** 281/23

Kimin **ayakları altında** inliyor, hele bak 293/7

Kur'an **ayak altında** sürünsün mü, İlahi? 296/22

Bütün diyarını gezdim, **ayaklarım durdu.** 328/26

Çürür gider **ayak altında** göğsü Kur'an'ın 351/13

Düşünce Ravza-i Peygamber'in **ayaklarına**

Sarıldı göğsüne çarpan demir kuşaklarına. 358/23

Yalınayak Kafkas'ı tutmak , baş açık Sina'yı! 424/26

Uzun değil ki saray, işte **dört adımlık** yer; 494/16

Ben elli beş senedir **teptiğim** yegane **yolun**, 494/20

Baş

Müslüman yurdunu **baştan başa** kaç devrim var! 161/26
Ki Nermin hâb-gâhından çıkar, bir gün **urursun baş!** 138/12
Sahilin **baş başa vermiş** düşünen, pis, eski, 155/9
Tepeden turnağa zerrat-ı vücut ürperiyor 160/17
En **ağır başlısının** bir zili eksik, belli! 176/20
Başı boş kaldı mı, zira şaşırıp ber-mutat, 184/5
Başın sıkıldı mı, kâfi senin o nazlı sesin: 268/22
Çiğnediler yurdunu **baştan başa** 303/8
Kendi asudeyse, dünya batsa, **baş kaldırmamak**; 320/2
Başın belâlara girmiş; elin kolun pâmâl, 328/23
Okur yazar denilen eski **baş belasından**. 347/4
O kadar **baştan atılmış** da o haliyle yine 392/26
Başı boş köylünün evladını kimler yedecek? 397/28
Başboş kalmaya gelmezdi, eğer kalsaydı, 423/22
Yalnayak Kafkas'ı tutmak , **baş açık** Sina'yı! 424/26
Var mı bir çare ki dünyada, gidip **baş vurayım** 437/34
Herkes gibi Abbas Paşa'nın köşküne **baş vur!** 498/11
Hangi **taş** pekse, hemen **vurmaya** baksın **başını**, 508/28
Uzunca boylu, **ağırbaşlı**, bir necib erkek. 512/5

Bakış

Melil melil bakıyor şimdi bülbül evladım! 57/21
"İşıl işıl bakıyor a bebek değil, afacan" 148/19
Yalnız züppe dedik ... Bak yine **baktın dik dik** 367/19
Bir **bakar** insana **yan yan** ki, yüz olmuş manda, 397/1

Bel

Bilmem neye **bel bağlayarak** hayr umuyorduk, 461/25

Beniz

Azıcık **geldi** bizim ihtiyarın **benzine kan**. 71/4
Benzi külden de **uçuk** ... Nerde o masmavi sema? 353/21
Suluk benizlere kan, inleyen göğüslere can... 358/14
Bet beniz sapsarı biçarelerin hepsinde; 380/25
Milletin **benzi sararmış**, işitilmezdi refah 401/19
Akşam olmaz mı kızın **benzi uçuktur** mutlak... 433/21

Boğaz

Çıkınca avluya herkes niçin **boğaz boğaza?** 285/2
Bugün nasibini **yerleştirtince kursağına**; 286/23
Bulunca kendine bir yer, duyunca **kör boğazı**, 282/28
Böyle aklıktan **boğazlar** mıydı **kardeş kardeşi?** 311/15
Boşboğaz şey o senin yosma sakal, hasba kılık 373/28
Boşboğazsın diye kızmıştı. 402/17

Boy

Tasavvur et: İki arşın **kazık kadar** bir boy! 89/6
Evet; **boyunca beraber** yetişmiş evladın, 339/20
İsteyen almaya baksın **boyunun ölçüsünü**, 501/14
Başlar amma, pek **uzun boylu** seyirden bıılır... 502/10

Boyun

Bükmüş oradan **boynunu** binlerce yetimân, 20/13
Zavallı Remziye! **Boynun büküldü** evladım... 137/2
Baksana kim **boynu bükük** ağlayan 303/2
Vebali boynuna olsun, eğer bu zanda isen! 339/10
Boyun bükük kol açık âsumana, göz kapanık; 357/14

Burun

Sokarsa burnunu herkes düşünmeden her işe; 278/3

Can

Sabaha karşı **tükenmiş mecali** yavrucağın 148/20
Hani **can sağlıdır** doğrusu bundan ötesi! 163/8
O, **can alıp** vere dursun, bilir misin bu ne der? 341/12
Ki uyku sersemi, **tak der** zavallının **canına**; 388/10
Canı yanmış dedenin son sözü “illal-lah” tır. 432/20
Ortalık **can çekişirken** açamam ben yaramı 437/19

Çiğer

Senin değil yedi kat ellerin **yanar çiğeri**, 56/18
Fakat sen öyle değilsin: senin **yanar çiğerin**: 282/30
Çiğirim sızladı baktım da, fakat faide ne? 375/23
Kaynayan bir yara gördüm mü **yanar ta çiğirim** 400/13
Çiğirim yansa da söndürmek için azmederim. 437/31
Bugünün zevkine sor; **beş para etmez çiğeri!** 501/11

Dil

Dilimin döndüğü şiveyle bütün gün yazdım 165/3
Bir cehennem ki uzanmış, **dili çıkmış soluyor!** 353/18
Döktüğün dillere bittim, seni çok sözlü seni! 365/8
Çünkü merkeb değilim, ben de **mürekkebe yaladım** 368/34
Bir kırıtın iki **dil döksün** o fettan kahpe 375/18
Padişah dendi mi, çokluk **dil uzatmazlarmış!** 402/13
Oturup **dil dökecek** yerde gidip döksene ter! 411/1
Sana bir şey dememiş, **kısmış** oturmuş **dilini**; 434/11
Ben böyle bakıp durmıyacaktım **dili bağlı**, 449/2

Diş

“Medeniyet!” size çoktan beridir **diş biliyor**;
Zaman zaman bakıp etrafa **diş gıcırdattı**; 275/24

Diz

Diz çöküp mermerin üstünde yalın kat hasıra 160/12

El

Semaya doğru o dağlar da **açtı ellerini** 9/20
Kalmış **eli böğründe** felâket-zede mâder; 20/9
Düşmemek madem **elinden gelmemiş** evvel senin 30/11
Bugün sabahleyin artık cihandan **el çekmiş**... 33/1
Oturup kör gibi, **nâmerde el açmak** iyi mi? 71/12
Eli ekmek tutacak? İşte saat belki de üç 71/ 18
El açıp yalvarıyorlar yeni sahiblerine 180/27
Ey **elleri böğründe** yatan, şaşkın adam kalk! 209/16
Elin kolun tutuyorken çalış kazanmaya bak! 274/4
Onun da çaresi **elbirliliğiyle** gayrettir. 279/33
Diden **birer avuç** olsun getirirse memlekete 289/4
Evet, şeneate **el çırpıyordular** hepsi... 342/19
Bir avuç gölgeyi minnetle veren kuytuların, 354/1
Yazma sittin sene, pampin, **yap elinden geleni** 374/31
Ne çabuk **elden ayaktan düşecekmiş** o, meğer!... 381/7
Yalnız sensin **elimden tutacak**, yaş yetmiş... 438/3
O gömkök kubbe, sînâ rengi tutmuş **bir avuç** toprak: 492/22

Göğüs

Göğüs germektedir bir kerre olsun olmadan bizar 6/ 14
Çıkar **göğüs gerer** emvac-ı berf ü barana! 77/15
“Ucunda yoksa ölüm” her **belaya göğsün açık!** 267/16
Ne müdhîş bir hamaset **çarpiyor göğsünde** Kur’anın! 323/6
O Nil’i **koynuna çekmiş** yeşillenen vâdi, 325/7
Zavallı marmara’nın şerha şerha **bağrından!**
Bir İngiliz bezidir, belki şimdi **dalgalanın**, 349/33

Deşiyor bağrını cevvin, eşiyor, aktarıyor, 353/25
Huda'yı **bağrına basmış** yığın yığın beşerin 356/4
Nasıl ki **bağrı yanar**, gün kızınca Sahra'nın; 358/28
Göğsü tokmak gibi **küt! Küt! Vuruyor** hışlıyarak: 381/11
Ama biçare kızın, **bağrı yanık**, anneciği, 508/24
Hepimiz kendimizin, **bağrı yanık**, âşıkıyız; 510/11

Göz

Rengi uçmuş yüzünün, **gözleri çökmüş** içeri
Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri 11/24
Kardeşim var, o da lakin bana **dikmiş gözünü** 13/ 28
Ayrılmıyordu kitaptan ne olsa hiç **gözün** 42/10
Taşmış da **gözünden akıyor** şimdi süruru! 65/10
Gördüm **gözümün nûrunu** karşımda nihayet. 66/8
Milletlere **gözün ilişir** na's namına! 81/4
Yavaş yavaş uyumak istiyor **yumup gözünü** 100/10
Gözü çıkısın domuzun, patlasın isterse bırak! 128/4
Gözetmez bu âdem de **hatır**, huzur, 133/10
Nümayişiyile, **gözünden geçer** hayal-i vatan 151/7
Göz yılar önce, fakat, sonra kanıksar ölümü 164/22
Fuhşu yok içkisi yok, himmeti yüksek, **gözü tok**; 171/31
Ayak üstüne dikilmiş, **gözümün ta içine**
Bakıyor, hem de o **şimşek gibi gözlerle** yine! 175/11
Benim **gözümle bakarsan**; ne muhteşem! Ne mehib! 243/23
Gider, hayatını tanzim eder, **görür gözetir** 256/10
Hukuku **ahdı gözetmek** nedir, sakın bilme! 279/17
Göz göre girdâba nedir inhimâk? 303/15
Gözüm kamaştı bidayette, döndü durdu başım; 337/7
Görünmüş olmalı bir şey ki, sonradan **gözüne**; 338/30
Evet, **gözüm seçiyor** şimdi bir bir etrafı: 350/21
Gözüm karardı, atıldım harîm-i câzibine; 355/11
Gözümde tüttü bu, andıkça yandığım toprak; 358/34
Yanıp tutuşmadan aylarca **yummadım gözümü...** 359/12
Vay hocam! Vay **gözümün nuru** efendim, buyurun! 365/1
Hangi sanatta rûsuhun **göze çarpar?** Anlat! 368/20
Açıkgöz mü ararsın ki? Dolu... 375/2
Tanımaz bindiği mahluku, **sürer körü körüne**; 389/34
Gözüm ensemdede değil, **görmeliyim** ben **önümü** 403/23
Bu fedailiği bir bir **göze aldırmiştık.** 423/27
Bu cihetten , hani, hiç **yılmasın** oğlum **gözünüz**; 442/21
Musallat hiç **göz açtırmaz** da Garb'ın kanlı kâbusu, 451/2
Bizler ki o âyâta bütün **göz yumuyorduk?** 461/26
"İslam'a **göz açtırmayacak** dersene o kabus", 472/8
Ömürlerdir **gözüm yollarda**, hâlâ beklerim hâlâ, 492/16
Açılan pencereler, **göz kulak olmuş**, dinler. 507/13

Kafa

Kalmadan başladı şirretliğe.. **Kızmaz mı kafam?** 128/14
Hem de oldukça görürdüm, **kafa gezdirmezdim!** 186/5
Hulasa, **her kafadan başka başka çıkmış ses.** 280/15
Artık elverdi, İmam, **kellemi kızdırma** da yaz! 373/29

Kan

Aç, susuz işletilen **kanları donmuş** canlar 164/19
Aksa kan sel gibi, bir dindirecek vasıta yok. 176/31
Oh! Bir saksa adam otları, **kan fıskıracak!** 179/32
Süngülenmiş, **kanı donmuş**, nice binlerce beden 198/17
Sıcakta **kan tere batmak?** Namazsa maksat eğer: 241/1

Damarlarında yüzen kan da, can da Osmanlı! 243/31
Ecdadımızın **kanları seller gibi akmış...** 301/13
Kan dökerek almalısın merd isen 304/14
Kan tükürmeye baksın... O, muttasıl semirir! 341/5
Yurdumun **kan kusuyor** mosmor uzanmış denizi! 379/22

Kemik

Bu **kemik külçesinin** dinlenecek bir ciheti 12/13

Kol

Kol açmış her menarı sanki bir ümmid-i cür'etkar 5/8
... Der, **kolunu**
Sıvayıp akşama varmaz, sekiz arşın salonu 131/9
Kahramanlar ki, asırlar **bükemez** bir **kolunu!** 159/ 10
Ki hemen **kol kol olup sardı** bütün bir yurdu 198/6
Olursa bir kişinin **koltuğunda on karpuz**, 278/6
Benim ki yaşlıyım artık, düşük **kolum kanadım**; 329/1
Ne çarpınır **kolu** artık, ne çırpınır **kanadı** 349/22

Kulak

Kadın lakırdısı **girmez kulağıma** zati benim 42/29
Şöyle dursun bu temenniye **kulak vermeleri** 165/29
Kulak verin de neler söylüyor, bakın idrâk: 254/5
Haber mi vermedim, amma **kulak veren** kimdi? 279/22
Kulak ver: çarpıyor bir matemın kalbinde bin âlem! 455/19

Nefes / Mecal

Olanca azmini cebreyleyip, **nefes nefese** 98/28
Bunaldı... Çünkü **tıkanmıştı** büsbütün **nefesi.** 347/14
O şah eser ki, **tutulmuştu** herkesin **nefesi!** 513/18

Sine

Zalâmı **sineye çekmiş** yatan sokaklardan 7/11

Söz

Uzun lakırdıya hacet ne? İşte mosturası. 121/6
Bu **sözlerden** almalıdır, hiç değilse ibret **alan.** 281/2
Ses soluk çıkmaz olur, herkesi ürperme alır; 386/8
Sen git de **söz geçir** deliye! 388/7
Kuru laftan ne çıkar? Tıngır elek tıngır saç... 417/4
Dut yemiş bülbüle dönmüş, giderek kahrından. 439/31
Sözü sağlam, özü sağlam, adam ol, ırkına çek!... 510/24

Ölüm

Ölüm döşekleri üstünde görse yavrucuğu. 56/20
Elbet biri **candan, biri canandan olurdu!** 67/6
Kimsesizlik bu sefer **tak dedi artık canıma!** 71/21
Ne mel'unusun ki **rahmetler okuttun** rûh-ı iblise! 86/7
Niçin yorulmalı zaten "**ölümlü dünya**"da? 119/24
Zorun: gebermemek ancak "**ölümlü dünya**" da! 266/13
Dikilse karşına, hiç şüphe yok, **ödün patlar!** 266/15
Artık **ölüm uykularından** uyan! 303/5
Hani bir **ömre bedeldir** şu geçen her gününüz; 443/22

Ter

Göz yaşından ne çıkarmış? Neye **ter dökmediniz?** 181/9
Bütün **ahn teridir** durmayıp yağın envar! 255/20
Yâdında değil doğduğu, **ter döktüğü** toprak, 302/15
Daha ilk elde **boşansın** mı **ahnlardan ter.** 382/11
Nedir üç-dört alın? Bir yurdun ahnından **boşansın ter.** 454/19
Ne tehâlükle döker, **döktüğü** biçare **teri!** 501/5

Uyku

Gelir düşer eve yorgun **dalar** pek asude
Derin bir uykuya 9/4
Derin bir **uykuya dalmıştı**, her taraf sessiz 47/10
Hayale daldım;... 48/1
Kış uykusunda mı geçmişti ömrü ecdadın? 119/9
Mışıl mışıl uyuyor... Değmeyin aman uyusun. 148/21
-Aman da pek yaramaz, **uyku sıçramış başına**. 148/25
Ne de toplar bu **derin uykuya** bir kâr etti! 179/10
Bir **uykuya daldık** ki: cehennemde uyandık! 214/10
Bıraksalar edecek tatlı uykusunda devam, 286/22
Ki **uyku sersemi**, tak der zavallının canına; 388/10

Yanak

O pembe pembe **yanaklar kireç kesildi** bugün! 56/22

Yürek / kalp

Ki **kalb-i rahmeti sızlattı** şüphesiz o enin 9/16
O anda **koptu yüreklerden** öyle bir feryad 10/1
Bütün **yüreklerle serpildi** kubbeden bir rûh: 10/6
İmansız olan **pahlı yürek** sinede yüküdür! 21/10
Benim de **yandı içim** anlayınca derdinizi 25 /20
Ne **taş yüreklisiniz**. Ah gitti evladım!... 58/21
O **taş yürekte** bu sûzişli nağmeler ne garip! 104/6
Ümmetin haline baktım ki **yürekler yarası** 162/23
Yâdi temkînimi sarsar da **kan ağlar yüreğim**. 167/20
Ki istikbal için **çarpan yürekler** ansızın **durdu!** 193/15
Yürekler parçalar bir nevha dinler reh-güzârından. 197/3
Neden **kalbin kararmış?** Bin ocaktan bir ziya yok mu? 197/17
Milyonla hayatın **yüreğinden gidiyor kan!** 214/20
Mezarların bu **yürekler dayanmaz** âhengi: 284/11
Eğer **yürekleriniz** aynı hisle **çarparsa**; 284/23
Yürekler en mülevves, en sefil âmâl için **çarpar**; 308/11
Bu secde-gâha **kapanmış** yanan **yürekler** için; 358/1
Deşme oğlum, yaradır, hem de **yürekler yarası**... 383/4
Ama hiç deşme sakın, çünkü **yürekler yarası**. 432/24
Muttasıl kıvranyor, **kalbi yıkık**, beyni harap. 433/10
Yanık yüreklerle sundun mu yâd-ı rahmetini? 483/34
Çölün **yanık yüreğinden** kopup gelen bu nefes, 512/28

Yüz

Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri
Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri 11/24
Fakat çocuk bana haykırdı **eksitip yüzünü** 25/9
Dostunun **yüz karası**, düşmanın maskarası! 71/13
Yüzü gülmüştü teyzenin baktık, 100/1
Seher semâların altında, **açmıyor yüzünü**. 100/9
Bu çehresindeki levsıyla yurda **yüz karası** 118/16
Merhamet görmeli, **yüz görmeli** insanlardan; 130/17
Feride'nin **yüzü gülmüştü**, baktım, iyiden iyi. 150/4
Ki tasavvur bile vicdanlar için **yüz karası** 180/8
Bereden **reng-i hüviyetleri uçmuş yüzler** 198/13
En korkulu cânî gibi ye'sin **yüzü gülmez**. 209/24
Öyleyse "cehalet" denilen **yüz karasından** 217/2
Bir kızarmaz **çehre** bulmuşsun ya, ey canı **bürün**; 225/15
Bir **kızarmaz yüz**, yaşarmaz göz bütün sermayesi 226/18
Zavallının **yüzü yok** cehle, anlaşılma mı? 281/23
Hani bilirsiniz insanda bir **damar** varmış,

Ki **yüzsüz** olmak için mutlak o **çatlarmış**, 287/27
Barıştık, **yüzün gülsün** artık, imam! 365/20
Olmaz olaydın: O ne **yüzler kararı** 368/25
Çok şükür halime... Nem var? **Yüzüm ak, alnım açık**. 373/14
İğnelersin şu benim neslimi **yüz buldukça**, 401/15
Yüzgöz olmuş bu çocuklar ölümün şahsiyle! 424/22
Yüzgöz olduk, edecek mesele isyanda karar. 430/3
Sormayın iç yüzümün rengini: **yüzler kararı!** 495/19

Bu sınıflandırmaya dahil edemediğimiz bazı deyimleri de aşağıdaki şekilde verebiliriz.

Arşa kadar yükselmek 10 /4, Sökün etmek 32/5, Eceli gelmek 33/4, Ocağı sönmek 38/10, Adam olmak 42/7, Susuz çöllerde kalmak 73/11, Kabına sığmamak 90/12, Yarasını deşmek 175/32, Dolu dizgin gitmek 177/28, Kazan kaldırmak 179/25, Yol geçen hanı olmak 242/15, Sinirlerini gıcıklamak 244/8, Yükü hafiflemek 268/12, Keyfine bakmak 268/14, Hesaba katmak 282/20, İt damarı tutmak 282/18, Siniri oynamak 368/36, İyi gün dostu olmak 369/1, Mis gibi kokmak 369/14, Üstüne gül koklamak 372/28, Har vurup harman savurmak 384/19, Bir kemik bir deri kalmak 384/12, Ocağına düşmek 388/2, Çam devirmek 404/3, Apışıp kalmak 428/23, Bir baltaya sap olmak, 497/2, Küplere binmek 499/16, Lök gibi oturmak, Postu sermek 503/25, Çanak tutmak 506/32, Kaleyi içinden almak 178/18, Kımıldadıkça büsbütün batağa gömülmek 275/23

Atasözleri ise geçtiği yerlere göre aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir. Bu sözlerin bir kısmı şiir dilinin uyumu içinde, şiir ahengi katılarak yazılmış sözler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ser menzil-i merama varır durmayıp giden 28/13
Meramın elinden bir şey kurtulmaz (1580)¹⁰

Dağ dayanmaz erlerin dağlar söken ısrarına 29/9
Hazıra dağlar dayanmaz (1105); Zora dağlar dayanmaz (2102)

Mal olmaz insana, âdet değil, emanet mal. 150/ 11
Ata malı mal olmaz, kendin kazanmak gerek (317)

Su bulanmazsa durulmaz 177/24
Su bulanmayınca durulmaz (1826)

Cemaatin arasından “kalırsa el beğenir;
Ölürse yer beğenir” dört adam çıkarsa getir! 249/12
Ölürse yer beğensin, kalırsa el beğensin. (1679)

Ekilmeden biçilen tarla nerde var? Göster! 269/ 14
Ekmeden biçilmez (845)

Yanında yaş da yanar, çaresiz, yanan kurunun... 285/15
Kurunun yanında yaş da yanar. (1524)

Ne ekmiştin ki mahsul istiyorsun bir de ferdadan? 315/7
Ne ekersen onu biçersin (1616)

..... Hocayız biz, döveriz...
Gül biter aşk ile vurduk mu.... 365/24
Hocanın vurduğu yerde gül biter (1174)

“Fetvayı veren mahkeme, yanlış, gerçek,
İki davacı ne söylerse dinleyecek.
O zaman kestiği parmak acımaz, amenna! 396/7
Şeriatın kestiği parmak acımaz (1851)

10 Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü*, Ankara 1984, (Parantez içinde verilen numaralar eserdeki atasözü numarasıdır.)

Sade bir bal deyivermekle ağız tatlansa, 399/31
Bal bal demekle ağız tatlanmaz (421)

Çivi, bir an'anedir bizde sökermiş çiviği: 402/22
Çivi çiviği söker (651)

403. sayfa ilk bend ise gelen gideni aratır atasözü ima edilerek şiir diliyle yazılmıştır.
Gelen gideni aratır (993)

403. sayfa ikinci bölümde ise **Eşek olana kim olsa semer vurur** sözü ifade edilmiştir.
Alçacak eşeğe herkes biner (177)

Ama Hâlik biliyor, bilmesin isterse balık 423/28
İyilik yap denize at balık bilmezse Halik bilir. (1281)

Komşunun haline gülmek ne fena şey! Elbet
Yok ki dünyada cezasız kalacak bir hareket. 439/13
Gülme komşuna gelir başına (1043)

Ayrıca tespit ettiğimiz, fakat atasözleri sözlüklerinde örneklerine rastlayamadığımız aşağıdaki sözleri de kalıplaşmış ve kulağa yerleşmiş veciz sözler veya manzum atasözleri olarak değerlendirmemiz mümkündür.

Yetim sevindirenin ömrü çok olur 52/32
Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası:
Dostunun yüz karası, düşmanın maskarası! 71/12
Göz yumulmakla kör olmaz; külün altında ateş,
Ne kadar kalsa bunalmaz; hele bir aç hele bir eş! 172/25
Nerde görsem kaçırım çiftelidir çünkü katır!
Ne eyer kabil olur sırtına vurmak, ne semer! 174/31
Yağlı yer çeşmeye gitmez, su döker el yıkamaz; 397/5
“Neye boynun bu kadar eğri” demişler, deveye,
“A kuzum hangi yerim doğru?” demiş. Söz de budur. 417/7
“Tarih”i “tekerrür” diye tarif ediyorlar;
Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi? 495/5
“Ölen insan mıdır, ondan kalacak şey: eseri;
Bir eşek göçtü mü, ondan da nihayet: semeri.” 501/5

Türkçemizin en güzel ifade tarzlarından biri olan dua ve beddualar günlük hayatımızda, konuşma dili içerisinde sık sık kullandığımız kalıplaşmış sözlerdir. Türk halk kültürünün geçmişten günümüze taşıdığı bu güzel sözler sözlü ve yazılı edebiyatımızda da geniş ölçüde yer bulmuştur. Akif de bu sözleri en güzel şekilde şiirine yansıtmıştır. Safahat'ta tespit ettiğimiz dua ve beddua örnekleri şunlardır.

Dualar: Kurban olayım 19/10; Merhamet eyle 22/10; Bu hali görmeden gözüm yumulsaydı 42/20; Açılmaz olsaydı 43/3, Bereket versin 70/17; 86/22.

Beddualar: Cehennem ol şuradan 25/10; Adı batsın 32/11; Benim gibi evlat doğurmaz olsaydı. 42/19; Cehennem ol sen hınzır 43/5; Sürüm sürüm sürünün 90/1; İlahi yumru başın bir geleydi sivri taş! 90/2; Gözü çıksın domuzun, patlasın isterse bırak! 128/4; Ağzım kurusun... Yok musun ey Adl-i İlahi 214/24; Gir leş gibi topraklara kendin, gireceksen! 218/14; Kör olsun ağlamayan, ey vatan felaketine 282/33; Bugün belanızı bulmuş değilseniz mutlak, 294/7; Sana hizmet, babamın ruhuna rahmettir ayol! 371/16

Uzatma, sen **buluyorsun, belanı Allah'tan...**389/24

Akif, şiirlerinde farklı zümreden insanları konuştururken halk dilini kullanmayı tercih etmiştir. Bu doğrultuda Safahat'ta yer bulan, günlük konuşma dilinin vazgeçilmezi olan argo sözler ve küfürlere de manzumelelerinde yer vermiştir. Bu kaba ve kötü kelimeler, onun usta anlatımı sayesinde okuyucuyu rahatsız etmeden yerine ulaşmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla **argo kelimeler ve deyimler** aşağıdaki gibidir.

Yılan bakışlı şebek 90/2; Atın şu kaltağı gitsin 90/16; Zamane piçleri! Gördün ya hepsi besmelesiz 123/3; Bakın it oğluna bir, Küfürbaz, alçak edepsiz...123 /7; Marizlemişim ya!... 123/ 9; Vay babasının canına 123/10; Size haltetme düşer 127/27; Meydanda gezen ipsizler 130/27; Apışmak 209/11; Kopuk, kılkuyrak, şaklabanlık 277; Serssem, maskaralık 278; Üç buçuk zibidi, hödük 281; Zirzop, beş on çomar 282; Züppe, mas-kara 287; Şaklaban, züppe 288; Halt etmek, ondan beleş, yosma 373; Serssem hödük, fettan kahpe 375; Halt yemek 406; Dilli düdük, halt etme, köpoğlu, parsa, avanak.. 407.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, halk adamı Akif'in Safahat'ı halk kültürü açısından çok daha geniş şekilde değerlendirildiğinde daha değişik malzemelere de ulaşabileceğimiz bir enginliktedir. Kalıplaşmış ifadelerin yanında halk edebiyatı mahsullerinden fıkralar, efsaneler, kıssalar, halk hekimliği malzemeleri ve hayatın ge-çiş noktalarıyla ilgili folklorik malzemelerin de varlığı söz konusudur. Bu başlıklar da ayrı olarak Akif'in şiiri içerisinde değerlendirilebilir.

MEHMET ÂKİF ERSOY'UN YAKIN DOSTLARINDAN ÖMER FERİT KAM

Halil ÇELTİK*

Giriş

Bir şair veya yazarı ele alırken onun yetiştiği ortamı, arkadaş çevresini de tanımakta fayda vardır. Şair veya yazarı içinde bulunduğu ortamdan soyutlayıp tek başına değerlendirmek yerine, çevresiyle birlikte düşünmek gerekir.

Millî şairimiz Mehmet Âkif Ersoy, toplumdan uzak, tek başına yaşayan bir şair değildir. O bir cemiyet adamıdır; etrafında devrin önemli şair ve yazarları vardır. Onu daha iyi tanıyabilmek için yakın çevresini de araştırmaya ihtiyaç vardır.

Âkif'in çevresinde yer alan önemli fikir adamlarından birisi, Ömer Ferit Kam'dır. Âkif onun için "enîs-i rûhum" demiştir. Ferit Kam, Âkif'in teşvik ve ısrarıyla yazı hayatına başlamış; böylece geniş bir çevre tarafından tanınmıştır.

Tek taş duvar olmaz sözünden hareketle, bu iki yakın arkadaştan birini ele alıp incelerken diğere de müracaat etmek gerekir, diye düşünmekteyiz. Bu amaçla burada, Âkif'in en samimi dostlarından Ömer Ferit Kam üzerinde durup ikisinin ortak hatıralarına işaret etmek istiyoruz.

Ömer Ferit Kam'ın Hayatı

Ömer Ferit Kam, 1 Şaban 1280/ 11 Ocak 1864'te İstanbul, Beylerbeyi'nde doğmuştur (Levend 1946, Bolay 1988, Özalp 2000).

Babası, Sultan II. Abdülhamit'in tavra oynayacak kadar samimi dostu olan ve daha sonra saray doktorluğuna atanan Gazi Ahmet Muhtar Paşa'dır. Dedesi Çankırlılı Deli Kurtoğulları'ndan Sadık Efendi; annesi, Çankırlılı Molla Kuzu ailesinden Emin Efendi'nin kızı Fatma Fıtnat Hanım'dır.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, ilim ve sanat adamlarını sevip konağında ağırlardı. Konaktaki toplantılara Giriftzen Âsım Bey, Hacı Faik Bey, Kemeçeci Vasilâki, Neyzen Salim Bey ve Tamburi Ali Efendi gibi sanatkarlar katılmaktaydı. Ferit Kam, bu toplantıları ilgiyle takip edip Tamburi Ali Efendi'den tambur dersi almıştır. Bu toplantılardan etkilenen oğlu Ruşen Ferit Kam, ülkemizin değerli bir kemeçe ustası olmuştur (Özalp 1995: 23).

Ferit Kam ilköğrenimine Beylerbeyi Rüştüyesi'nde başlar. Babası tarafından Mekteb-i Tıbbiyye'ye verilirse de iki yıl sonra buradan ayrılıp 1882'de Mekteb-i Hukuk'a girer; ancak bu defa da babasının vefatı sebebiyle okulu bırakır.

Ferit Kam, Polonyalı Hayrettin'den Fransızca, Keşmirli İskender Efendi'den Farsça, Fehmi Efendi'den Arapça ve babasının yakın dostlarından biri olan Nüzhet Efendi'den çeşitli özel dersler alarak kendini yetiştirir ve Mustafa Âsım Efendi'nin Fatih Cami'inde verdiği huzur derslerine katılıp 1905'te icazet alır.

Fransızcasını geliştiren Ferit Kam, Bâb-ı Âlî Tercüme Odası'nda stajyer olarak çalışma hayatına başlar (16 Haziran 1887). Burada çalışırken Fransızca'dan tercüme yapar, yazdığı manzume ve yazılarının bazı-

larını, Mehmet Âkif Ersoy'un teşvik ve tavsiyesiyle yayımlar. Meselâ, La Martin'in Meditation Poetique'teki Cenab-ı Hak isimli şiirini Âkif'in isteğiyle tercüme eder (Eşref Edip 1944; Özalp 2000: 134). Böylece Âkif'in sayesinde tanınmaya başlayıp Sadrazam Sait Paşa'nın dikkatini çeker (Aynî 1944; Özalp 2000: 37).

Ferit Kam, 1913'te, Abbas Halim Paşa tarafından Avrupa'daki ilmî ve medenî gelişmeleri yakından takip etmek üzere Avrupa'ya gönderilir. Fransa, Almanya, İsviçre ve Avusturya'ya dair gözlemlerini mektuplar hâlinde yayımlar (Yılmaz 2000). Burada Jan Rypka ile tanışır. Jan Rypka, daha sonra Sabit hakkındaki kitabını (1924) hazırlarken Ferit Kam'dan faydalanmıştır.

Ferit Kam, tercüme kalemindeki görevi yanında Beylerbeyi Rüştüye Mektebi Fransızca muallimliğine atanır (1 Ekim 1887). 16 Şubat 1914'te kendi isteğiyle tercüme kaleminden emekli olur.

"Enîs-i rûhum" dediği Mehmet Âkif'in ısrarları üzerine, Dârülfünun Edebiyat Medresesi Edebiyat-ı Türkiyye müderrisliğine atanır (5 Ocak 1914). Dersin adı daha sonra (27 Ekim 1915) Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı olur.

Ferit Kam, Medrese-i Süleymaniye Felsefe-i Umumiye Tarihi müderrisliğine (1 Eylül 1917) ve Dârü'l-hikmeti'l-islâmiyye âzâlığına (2 Nisan 1919) da seçilir.

Ferit Kam, 20 Mayıs 1924'te Dârülfünun İran Edebiyatı Tarihi müderrisliğine atandı. Üniversite reformuyla 31 Temmuz 1933'te Dârülfünun'un üniversiteye dönüştürülmesi sonucu, yaş haddi bahanesiyle kadro dışı bırakıldı. Bu olaya çok kızan Ferit Kam, tepkisini şu dörtlükle ifade eder:

*Eğer maksûd ise tekâmîl-i zillet
Hemân tahsîl-i ilme eyle gayret
Kovulduk âkıbet Dârülfünûn'dan
Budur bizde mükâfât-ı fazîlet*

(Olgun 1995: 153-164)

Ferit Kam yaklaşık on yıl sonra, zamanın Maârif Vekili Hasan Âlî Yücel sayesinde, Millî Eğitim Bakanlığı'nca 23 Mart 1943'ten itibaren, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde edebiyat dersleri vermek üzere görevlendirilir.

21 Mayıs 1944 günü Ankara'da vefat eder. Kemâl Edip Kürkçüoğlu, Tahir Olgun, Nurettin Artam, Avni Aktuç tarafından vefatına tarihler düşürülür. Tahir Olgun'un düşürdüğü vefat tarihi şudur (Özalp 2000: 21-31):

*"Heft çarha çıkdı bang-ı mâtem-i gaybûbeti
Âlem-i ferdîyyete gitdi yegâne üstâd"*

Mehmet Âkif'le Dostlukları

Ferit Kam'ın çevresinde Mehmet Âkif ile birlikte geniş bir dost çevresi vardı. Bunlardan bazıları olarak İsmail Saib (Sencer), Mehmet Ali Aynî, Halit Ziya Uşaklıgil, Süleyman Nazif, İbnülemin Mahmut Kemâl İnal'i sayabiliriz (Özalp 2000: 35).

Ferit Kam, bunlara aşağıda isimleri geçen başka kişilerin de eklenebileceği geniş arkadaş çevresi içinde, vesveseli, evhamlı bir yaratılışı olması sebebiyle kolay kolay herkese açılmazdı. Dardını paylaşıp içini döktüğü kişiler sadece, "enîs-i rûhum" dediği Mehmet Âkif ile Tahir Olgun, Mahir İz ve Eşref Edip'ti (Özalp 2000: 49).

Fatih'te oturan Mehmet Âkif, Ferit Kam'a yakın olabilmek için Beylerbeyi'ne taşınır ve ona beş yıl komşuluk yapar (İz 1990: 147; Özalp 1995: 26, 57).

Ferit Kam, Mehmet Âkif'le birlikte Dârülfünun'daki Tedkîkât-ı Lisâniye Encümeni'nde çalışır. Burada ayrıca Ahmet Rasim, Babanzâde Naim, Cenap Şahabettin, Necip Âsım ve Tahir Olgun gibi değerli kişiler de görev yapmıştır.

Tedkikat ve Telifat-ı İslâmiye Encümen'inde görev yapmak üzere Ankara'ya davet edilen Ferit Kam, Mehmet Ali Aynî ile birlikte 1 Kasım 1922'de Ankara'ya gelir. Yaklaşık iki yıl kalacağı bu görevi kabul etmesinin sebebi, Mehmet Âkif'in o tarihlerde Ankara'da bulunmasıdır. Ankara'ya geldiğinde, bugünkü Hacettepe Ü. Kampusunda yer alan Taceddin Dergâhu müstemilâtından kendisine ayrılan bir evde kalır ve böylece komşusu Mehmet Âkif'le olan dostluğunu Ankara'da devam ettirir (Özalp 2000: 17).

Âkif, Mahir İz'e "Ankara'ya bir adam geliyor, fevkalâde bir zekâ sahibidir. Sarıgül'ün yangınından sonra ona komşu olmak için evimi Beylerbeyi'ne naklettim" (İz 1990: 147) diyerek onu Ferit Kam'la tanıştırır (Karşılaştırma için bkz: Özalp 2000: 41).

Âkif, Mısır'da bulunduğu sıralarda çok özlediği Ferit Kam'dan uzun bir süre mektup alamaz. Bu sırada annesini de kaybettiği için son derece üzgündür. Ferit Kam, bu günlerde Âkif'e bir taziye mektubu gönderir.

Annesinin ölümüyle üzülmekte olan Âkif, mektubu alınca çok sevinir ve şöyle bir karşılık verir:

“*Feridciğim, senden ses seda çıkması için mutlaka bizim evden bir cenaze çıkmasını mı bekleyeceğiz?*” (Karikatür Dergisi’nin, 1.6.1944 tarihli sayısından naklen, Özalp 2000: 20’de cümle “Üstattan haber almak için...” şeklindedir. Muhterem Uğur Derman Bey, cümlelerin yukarıdaki gibi olduğunu söylemiştir).

Mehmet Âkif, Dârülfünûn’daki Edebiyat-ı Türkiye muallimliğinden istifa edip başyazar olarak Sebülürreşad’a gidince, Ferit Kam’ın kendi yerine atanması için gayret edip ısrarda bulunur. Ferit Kam, Mehmet Âkif’in ısrarları sonucunda bu görevi kabul eder (5 Ocak 1914).

Ferit Kam, yazı yazmada son derece titiz davranır ve çalışmalarını yayımlamakta pek istekli görünmezmiş. Onu yazı yazmaya ve bunları yayımlamaya güçlüğüle ikna edebilen kişi Mehmet Âkif’tir. Âkif’in ısrar ve teşvikleri sayesinde Dinî-Felsefî Sohbetler adlı kitabını Sırat-ı Müstakim ve Sebülürreşad’da tefrikaya başlaştı. Böylece daha geniş bir çevre tarafından tanınmıştır (Özalp 2000: 51).

Ferit Kam, Vahdet-i Vücut adlı kitabını da yine Âkif’in ısrarıyla söz konusu dergilerde yayımlamıştır. Bu dergilerde başka yazıları da çıkmıştır. Görüldüğü gibi, Ferit Kam’ın eserler yazıp okuyucuyla tanışması, büyük oranda Mehmet Âkif’in gayretleriyle gerçekleşmiştir. Tahir Olgun, Âgâh Sırrı Levend’e yazdığı ve orijinali Nazmi Özalp’ta bulunan bir mektupta bu konuyla ilgili olarak şunları aktarır:

“*Ferit Bey, Meşrutiyet’in ilânına kadar oturduğu Beylerbeyi ahalisiyle Hariciye Nezareti’nin Kalemi’ndeki kâtiplerce tanınmış idi. Fakat bu tanınma, bilmekten ziyade bilmemek demektir. Çünkü, komşuları onu görmek ve görüşmekle beraber fazl u kemâlini anlamıyorlar, hatta pek fazla bulunan mahviyetiyle vehminden dolayı ‘Deli Ferit’ diyorlardı. Ferit’i en evvel lâyıkıyla tanıyan ve yazı yazmaya âdetâ cebr ile memleket münevverlerine tanıtan merhum Mehmet Âkif olmuştur Beni de üstad ile tanıştıran yine Âkif idi*” (Özalp 2000: 61).

Ferit Kam, Safahat’ın üçüncü kitabı “Hakkın Sesleri”ne “*Enîs-i rûhum Âkif’e*” şeklinde başlayan bir takriz yazmıştır. Mehmet Âkif de kitabın başına “*Bize Dinî-Felsefî Musâhabeler gibi muazzam bir eser yazan yâr-ı cânım, üstad-ı hakîmim Hazret-i Ferîd’in kıymetli bir hâtıra-i iltifâttır*” notunu koymuştur. Âkif, “Gece” şiirini de “*Üstad-ı hakîmim Ferit Beyefendi’ye*” şeklinde ona ithaf etmiştir (Ersoy 1996: 244-246, 491).

Ferit Kam, Âkif’in kendisine “*üstad-ı hakîm*” demesiyle ilgili olarak şu beyti söylemiştir:

*Bize üstad-ı hakîm unvânı
Âkif’in bol keseden ihsânı*

(Özalp 2000: 57)

Onun şiir yazması için ısrar eden de yine Mehmet Âkif’tir (Özalp 2000: 90).

Ferit Kam, hoş sohbet bir adam olduğundan dost meclislerinin aranan üyesidir. Ancak sohbetlerde hemen konuşmaya başlamaz, Mehmet Âkif onu konuşturmak için çareler arar; ortaya bir mesele atar, onu neşelendirip konuşturmayı başarır. Daha çok felsefe ve edebiyatın konuşulduğu bu meclislerde, Ferit Kam konuşmaya başlayınca da herkes onu saygıyla dinler; o da çeşitli felsefî görüşler; nükte, fıkra, vecize ve şiirlerle sözlerini süsleyerek dinleyenleri hayran bırakır. Hatta bu sohbetler sırasında ona, “*Ferit Bey, sen kitap okuma. Kitap okumak senin feyzine engel olur. Sen yalnız düşün, düşün ki söyle*” diyerek hiç susmadan konuşmasını isterler (Özalp 2000: 52).

Bir gün Fatma Gökmen, Âkif’e en neşeli geçirdiği günleri sorunca, “*Pek nâdir olan neşeli bir zamanım Ferit’le geçen musâhabât demleri*” cevabını almıştır (Eşref Edip: 1938: 390-95; Özalp 2000: 53). Bu cümle, Ferit Kam’ın Âkif için ne derece önemli bir kişi olduğunun en önemli göstergesidir.

Ferit Kam, Âkif’in vefatı üzerine 2 Ocak 1937’de Sıdık Akbaba’ya yazdığı bir mektupta onunla ilgili şunları söyler:

“*Âkif, Âkif!.. Nihayet o da gitti. Ayaklar altında öldü, eller üstünde mezara götürüldü... Benimle konuştuğu zaman kendisi sumak, beni söyletmek isterdi. O zaman nisbeten daha genç olduğumdan, ben de söylemekten usanmazdım... Görülecek bir işim olsa, bütünü varlığıyla matlabımın husûlü için paçaları sıvar, benden çok yorulurdu. Bir derdim olsa devasını bulmak için dünyanın öbür ucuna gitmek isterdi. Hulâsâ Âkif çok kâmil bir insan, çok dürüst, çok hakiki bir dosttu...*”

Aruz gemisine bindi. Bihâr-ı evzân içinde çarpına çarpına adem girdâbının ka’rında karar verdi. Acabâ peşinde koştuğu ideal ne idi? Onu eserleri söyler, bize söylemek düşmez. Şu kadar söyleyebilirim ki onun sâha-i endîşesi koca bir milletin varlığıyla dolmuş, o sâhada kendisine ayak ilâştirecek yer kalmamıştı.” (Özalp 2000: 53-55.)

Ömer Ferit Kam’ın Eserleri

Çok kuvvetli bir hafızası olmasına rağmen, hafızasına güvenmez, her meseleyi ilgili kaynaklardan bulup bilgisini kontrol eder. Bu titizliği ve şüpheciliği sebebiyle vehimli biri olarak tanınmış ve yakın dostları “Deli

Ferit” lakabını takmışlardır (Onan 1944). Onun aşırı derecedeki vehminden dolayı çok az sayıda eser yazdığı söylenirse de Kemâl Edip Kürkçüoğlu bu görüŖe katılmayarak, “*Eseri yoktu denilemezdi; bizzat o, zengin bir millî kütüphane idi... Bence o, Süleymaniye, Selimiye camileri ölçüsünde büyük bir âbide idi*” der (1944).

Ferit Kam kendisini edebiyat, felsefe ve ilâhiyât alanlarında yetiŖtirmiŖtir. Ayrıca manzumeleri de vardır. Eserlerinin bir kısmını sağlığında eski harflerle, bazıları da bugün yeni harflerle yayımlanmıŖtır. Arap harfleriy-le ve kendi el yazısıyla henüz yayımlanmamıŖ müsvedde veya yayıma hazır eserleri de bulunmaktadır.

Kitapları

Ferit Kam’ın kitap hâlindeki eserleri iki temel grupta değerlendirilebilir. Bunlardan edebiyat alanındaki eserler birinci gurubu; felsefe ve ilâhiyât alanındaki eserler de ikinci grubu oluŖturur.

Edebiyat Alanındaki Kitapları

1. Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı Dersleri

Ferit Kam’ın Dârülfünûn’da okuttuğu Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı (Ŗerh-i Mütûn) dersi için hazırladığı 1915-1916 yıllarına ait ders notlarıdır. Eserde, edebiyatın mahiyeti ve önemi hakkında genel bilgiler verildikten sonra, divan Ŗairlerinin kelime dünyası tasnif edilip bunların Ŗirdeki kullanımları örneklerle açıklanmıŖtır. Eserin son bölümünde yıldızlarla ilgili efsaneler Doğu ve Batı edebiyatlarıyla karŖılaŖtırılmalı biçimde, örneklere dayalı olarak iŖlenmiŖtir. Eserin eski harfle taŖbasması yapılmıŖ, tarafımızdan da yeni harfle sadeleŖtirilmiŖ metni yayımlanmıŖtır (Çeltik 1998, 2003, 2008).

Alandaki eserlerin ilk örneklerindedir, sonraki çalıŖmalara kaynak ve model olmuŖtur. Ferit Kam’ın öğrencisi Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar (4. baskı, Endurun Kitabevi, İstanbul 1984) adlı kitabını, bu eserden hareketle yazmıŖ; “ilm-i tencim” (s. 197-217), “bâde” (s. 323-335), “câm” (s. 336-342), “silâhlar” (s. 355-366), “at ve at takımı” (s. 367-376) gibi bölümleri neredeyse aynen almıŖtır.

Ahmet Tâlat Onay’ın, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Haz. Cemâl Kurnaz, MEB Yayınları, İstanbul 1996) isimli eseri, F. Kam’ınki gibi, eski Ŗiirin mazmunlarını örneklerle açıklar. Yazar, eserini hazırlarken Ferit Kam’la mektuplaŖıp zaman zaman görüŖünü sormuŖtur (Meselâ bkz. Onay 1996: 83, 110, 127, 154, 205, 255, 391, 393, 407, 412, 459, 477, 482, 497, 499).

Bugün kullanılan “sistematik divan tahlili” metodu, Ferit Kam’ın tasnifinin geliŖtirilmiŖ biçimidir. Bu tasnif yöntemi, öğrencilerinden Ali Nihat Tarlan (Fındıkoğlu 1944, Sağdıç 1941), Ŗeyhî Divanı üzerinde bazı deđiŖikliklerle denemiŖtir (AkkuŖ 1992: 67-68); daha sonra Mehmet Çavuşoğlu tarafından Necati Bey Divanı’nın Tahlili (1971) ile geniŖletilip geliŖtirilmiŖtir. Bu yöntem, Harun Tolasa (1973), Cemâl Kurnaz (1987), Nejat Sefercioğlu (1990), Mustafa Tatcı (1990) gibi araŖtırmacılarla devam ettirilmiŖtir.

2. İnan Edebiyatı Tarihi

Ferit Kam,’ın 1924’te Dârülfünun’a İnan Edebiyatı Tarihi müderrisliğine atanınca hazırladığı ders notlarıdır. İki bölümdür. Birinci bölümünde İnan’ın PiŖdâdiyan sülâlesinden II. Dârâ’ya kadar olan mitolojik tarihe yer verir. İkinci bölümde İnan edebiyatı, tarihî olaylara göre bölümlere ayrılarak iŖlenir. İkinci bölümün Ŗeyh Sâdi’ye kadar olan kısmı, eski harflerle basılmıŖtır (İstanbul 1927, 256+40 s.).

3. Afgan Ŗairleri

Basılmayan eserde, önce Afgan Ŗairlerinin hayatları anlatılmıŖ, daha sonra da eserlerinden örnekler verilmiŖtir.

4. Divan Ŗiiri Sözlüğü

Divan Ŗiirinde kullanılan mazmunların alfabetik olarak küçük bir not defterine kaydedilip bazılarının örneklendirilmiŖtir.

5. Ŗeyh Gâlib Divan ve Hüsn ü AŖk’ından Müntehab Parçalar

Ferit Kam’ın Ŗerh-i mütûn dersinde Ŗeyh Gâlib’den okutacağı bazı Ŗiirleri seçerek oluŖturduđu antolojidir (Edebiyat Medresesi Yayını, Dârülfünun Matbaası, 1336/1920, 48 s.).

6. Türehât

Ferit Kam’ın gençlik yıllarında yazdığı gazel, mesnevî ve ikiŖer beyitli kıtalardan oluŖan Ŗiirleridir (Karabet ve Kaspar Matbaası, İstanbul 1303/1885, 44 s.).

7. Tercüme-i Manzume-i Sulh

Mirza Daniş Han'ın Lahey Barış konferansı için yazdığı Farsça manzumenin (Echos de la Conférence de la Haye, Constantinople, 1903.) tercümesidir. Kitapçık hâlinde basılmıştır (Zilliç Mtb., Dersaadet, tarihsiz, 34 s.).

8. Şiir Defteri

Ferit Kam'ın bazı şiirlerini toplayıp yazdığı bir defterdir. Defterdeki bazı şiirler yayımlanmıştır.

9. Not Defteri

Defterde Ferit Kam'ın şiirleriyle bazı İran şairlerinin şiirleri, Farsça bazı kelimelerin açıklaması ve divan şiirinin bazı mazmunlarıyla ilgili bilgiler vardır. Oğlu Ruşen Ferit Kam da bu deftere, bir mecmuada gördüğü bestekârların isimleriyle bazı güfteleri eklemiştir. Defterde, Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı isimli eserini tamamlayıcı bilgiler de vardır.

10. Avrupa Mektupları

Ferit Kam'ın Avrupa gözlemlerini anlatan ve gazetelerde tefrika edilen mektuplarıdır. Topluca kitaplaştırılmış baskısı da yapılmıştır (Ferit Kam, *Avrupa Mektupları*, Haz: Nergiz Yılmaz, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000).

Felsefe ve İlâhiyât Alanındaki Kitapları

1. Dinî Felsefî Sohbetler

Ferit Kam'ın Sırât-ı Müstakîm gazetesinde yayımlanmış dinî ve felsefî konulardaki görüşlerini içeren se-kiz sohbetten oluşmaktadır. Eski harflerle ve sadeleştirilmiş olarak da yeni harflerle iki defa basılmıştır (Sırât-ı Müstakîm Mtb., İstanbul 1329/1911; Süleyman Hayri Bolay, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, tarihsiz, 187 s.).

2. Felsefe Tarihi Notları

Ferit Kam, Medrese-i Süleymaniye'de Felsefe-i Umumiye Tarihi dersi verdiği 1917-1922 yıllarına ait ders notlarıdır. Doğu ve Batı felsefelerini karşılaştırmalı olarak inceler. Basılmamıştır.

3. Mebâdi-i Felsefeden İlm-i Ahlâk

Emile Boirac'ın Felsefenin İlkeleri adlı kitabındaki ilm-i ahlâk bölümünün ilâveli tercümesidir (Ferit, İlm-i Ahlâk, Vilâyet Matbaası, Ankara 1339-1341/1922, 137 s.; Hasan Uğur, İlm-i Mâba'det Felsefeden İlm-i Ahlâk, Ankara Ü. İlâhiyat Fak., Mezuniyet Tezi, Ankara 1979).

4. İlm-i Mâba'de't-Tabia

Emile Boirac'ın Mebâdi-i Felse adlı eserinin tercümesidir. Bilginin sınırları ve kıymeti, ruh, Allah, ilm-i ahlâk ve şer gibi konular yer verir (Sebîlürreşad Kütüphanesi Yayınları, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1341-1343).

5. Hall-i Mesele-i Tabiat

Ferit Kam, eserin girişinde, "tabiatın halli ve faslı imkânını" araştırıp bazı bilgilere ulaştığını söyler. Konuyla ilgili felsefî görüşlerini açıklar (Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Böl. No. 1036).

6. Vahdet-i Vücut ve Panteizm

Ferit Kam bu eserinde panteizm ve vahdet-i vücut hakkında Doğulu ve Batılı filozof ve mutasavvıfların görüşlerini karşılaştırır, panteizmle vahdet-i vücutun farkını belirtir. Sırâtümüstakîm ve Sebîlürreşad'da tefrika edilmiş (Matbaa-ı Âmire, İstanbul 1331/1912), yeni harflerle de yayımlanmıştır. (Ferit Kam-Mehmet Ali Aynî, "Vahdet-i Vücut ve Panteizm", *İbn Arabîde Varlık Düşüncesi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1992, s. 1-157). Ayrıca sadeleştirilmiş basımı da vardır (Ethem Cebecioğlu, *Vahdet-i Vücut*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994, 150 s.).

7. Felsefe Lûgati

Bu felsefe sözlüğü henüz basılmamıştır.

8. Eski İnan'da Felsefe

Eski İnanlıların felsefesi hakkında yazılmış küçük bir risaledir (Başvekâlet Müdevvenât Matbaası, Sayı 37, Tarihsiz, 7 s.).

9. Not Defteri

"Şundan Bundan" başlığı altında bazı mazmunlar hakkında bilgiler vermiş ve kendine ait bazı beyitleri kaydetmiştir. Bazı felsefi notların da yer aldığı defter, İlm-i Ahlâk ile Vahdet-i Vücut isimli eserin müsveddesi gibidir.

Makaleleri

Ferit Kam çok sayıda makale yazmıştır. Makaleleri de kitapları gibi edebiyat, din ve felsefeyle ilgilidir. Fransızca'dan çeviriler de yapmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi, bazıları sonradan kitaplaştırılmıştır.

Ferit Kam'ın edebiyatla ilgili makalelerinden en önemlileri Sabit ve Bâkî hakkındakilerdir. Ferit Kam, "Bazı Şairlerimiz Hakkında Tahlilî İntikadî Mütâlaât" genel başlığı altında Sabit hakkında beş ("Bazı Şairlerimiz Hakkında Tahlilî İntikadî Mütâlaât: Sâbit I", Peyâm-ı Sabah, 1119 (5 Ocak 1922), 1-2; "...II", 1126 (22 Ocak 1922), 1-2; "...III", 1138 (29 Ocak 1922), 1-2; "...IV", 1140 (5 Şubat 1922), 1-2; "...V", 1146 (11 Şubat 1922), 1-2.); Bâkî hakkında da iki makale ("Bazı Şairlerimiz Hakkında Tahlilî İntikadî Mütâlaât: Bâkî I", Peyâm-ı Sabah, 1173 (9 Mart 1922), 1-2; "...II", 1180 (16 Mart 1922), 1-2.) yazarak şerhler yapmıştır (Özün 1982). Jan Rypka, Sabit hakkındaki kitabını (1924), Ferit Kam'ın bu makalelerini genişleterek hazırlamıştır.

Ferit Kam, Kınalızâde Ali Çelebi'yle ilgili hacimli makalesinde onun Ahlâk-ı Alâî isimli eserini tanıtır. Burada biyografi ile ilgili görüşlerini dile getirir. Ona göre, "temâsil-i mâneviyye hükmünde olan terâcim-i ahvâl" bizde kişinin memuriyet hayatıyla sınırlı kalmış, kişinin arkadaş çevresi, psikolojisi gibi konular üzerinde fazla durulmamıştır, diyor Ferit Kam, biyografi çalışmalarında bunlara da yer verilmesi gerektiğini ifade edip eserden yazara (müessire) gidilmesini tavsiye eder (Makalelerinin listesi için bkz. Çeltik 1998: 12-18; 2003: 16-20; 2008: 10-12; Özalp 2000: 321-328).

Sonuç

Ömer Ferit Kam; felsefe, ilâhiyat ve edebiyat, özellikle de metin şerhi (şerh-i mütûn) alanlarında kendi kendini yetiştirmiş son devrin önemli isimlerindedir.

Ferit Kam'ın en yakın dostu, en samimi arkadaşı Mehmet Âkif'tir. İkisinin Tahir Olgun, Mahir İz ve Eşref Edip gibi ortak arkadaşları da vardır.

Ferit Kam, Âkif'in istek ve teşvikleriyle yazı hayatına başlamış, Fransızca'dan çeviriler yapmış; Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlürreşâd'da dinî-felsefî sohbetler yayımlamıştır.

Sosyal bir varlık olan insan, içinde bulunduğu çevrenin bir üyesidir. Bu sebeple, Ferit Kam veya Mehmet Âkif'i daha iyi tanımak, onların hangi kültür ortamında nasıl yetiştiklerini, nasıl bir ruh hâline sahip olduklarını tespit etmek için, biri üzerinde çalışma yaparken diğere de müracaat edilmesi, bu iki değerli insanın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır, diye düşünüyoruz.

Kaynakça

Aynî, M. Ali (1944): "Profesör Ömer Ferid Kam", *Tasvir* (25.5.1944).

Bolay, S. Hayri (1988): *Ferit Kam*, Ankara.

Çavuşoğlu, Mehmed (1971): *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul.

Çeltik, Halil (1997): *Ömer Ferit Kam ve Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı*, Gazi Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Çeltik, Halil (1998): *Ömer Ferit Kam ve Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Çeltik, Halil (2003, 2008): *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş (Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı)*, MEB Yayınları Ankara (2003); Birleşik Kitabevi, Ankara (2008).

Ersoy, Mehmet Âkif (1996): *Safahat*, Haz. Cemâl Kurnaz - Mustafa Tatçı - Kâmil Akarsu - Abdulkadir Hayber - E. Sezai Toplu, MEB Yayınları, İstanbul.

Eşref Edip (1938): *Mehmed Âkif*, İstanbul.

Eşref Edip (1944): "Vefatı Münasebetiyle Ferit Bey Hakkında Birkaç Söz", *Tasvir-i Efkâr* (2.6.1944).

Fındıkoğlu, Z. F. (1944): "Prof. Ömer Ferid ve Galib Dede'nin Mehtab Kasidesi", *Cumhuriyet* (15 Ağustos 1944).

İz, Mahir (1990): *Yılların İzi*, Kitabevi, 2. bs., İstanbul.

- Kam, Ferid-M. Ali Aynî (1992): *İbn Arabî'de Varlık Düşüncesi*, Haz. Mustafa Kara, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Kurnaz, Cemâl (1987): *Hayalî Bey Divanı Tahlili*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987; Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.
- Kürkcüoğlu, Kemâl Edip (1944): "Müderri Ferit Kam", *Tasvir* (Ocak 1944).
- Levend, Ağâh Sırrı (1946): *Profesör Ferid Kam Hayatı ve Eserleri*, İstanbul.
- Olgun, Tahir (1995): "Ağâh Sırrı Levend'e", *Divan Edebiyatının Bazı Beyitlerinin İzahına Dair Edebî Mektuplar* (Haz. Cemâl Kurnaz), Ankara.
- Onan, Necmettin Halil (1944): "Ferit Kam", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. II, Sayı 5.
- Orhan Seyfi (1932): "Şair Müderri Darülfünun Acem Edebiyatı Tarihi Müderri Ferit Beyle Mülhakat", *Edebiyat Gazetesi* (21 Temmuz 1932).
- Özalp, M. Nazmi (1995): *Ruşen Ferit Kam*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Özalp, M. Nazmi (2000): *Ömer Ferit Kam*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Öztin, İlhan (1982): *Bazı Şairlerimiz Hakkında Tahlilî İntikadî Mütâlaât*, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul.
- Rypka, Jan (1924): *Beitrage Zur Biographie Charakteristik und Interpretation des Türkischen Dichters Sabit*, Prag.
- Sağdıç, Ruhi Naci (1941): "Üstad Hakîm Ferid Bey", *Yeni Sabah* (12.1.1941).
- Sefercioğlu, Nejat (1990): *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara; 2. bs., Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- Tatcı, Mustafa (1990): *Yunus Emre Divanı I İnceleme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Tolasa, Harun (1973): *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973; Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- Yıldırım, Ali (1998): *Âsâr-ı Edebiye Tetkikâtı Dersleri (Edebî Eserlerin İncelenmesi)*, Türkiye ve Türk Dünyası İktisadî ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ.
- Yılmaz, Nergiz (2000): *Ferit Kam, Avrupa Mektupları*, Haz: Nergiz Yılmaz, Dergâh Yayınları, İstanbul.

MEHMET AKİF ERSOY'UN ŞİİRSSEL SÖYLEMİNDE DOĞU'NUN GERİ KALMIŞLIĞININ FELSEFÎ ÇÖZÜMLEMESİ

Hasan AYDIN*

Giriş

Mehmet Akif Ersoy (1873-1936), düşünce tarihi açısından ele alındığında, şiirsel söylemle dinî-felsefî bir temelde, sosyolojik, psikolojik, tarihsel çözümlenmeler yapan, örneğine ender rastlanan düşünürler arasındadır. Yurtsever istiklal şairimizin dini-felsefî temele dayalı sosyolojik, psikolojik, tarihsel çözümlenmeler yaptığı önemli konulardan birisi, hiç kuşkusuz içinde yaşadığı dönemde 'hasta adam' olarak nitelendirilen Doğu sorunu, yani Doğu'nun geri kalmışlığı, atıllığı, parçalanmışlığı, durağanlığı ve sömürgeleşmesi sorunudur. Bu onun temel sorunsalıdır. Bu sorun, bir yönüyle kendisinin Doğulu oluşu ve buna bağlı olarak Doğulu hissetmesi, Batıdaki Doğu algısının kendi inanç sistemine vurgu yapan İslâm ile ilişkili görülmesi, diğer yandan ise yaşadığı yüzyılda Doğulu toplumların emperyalizmin kuşatması altında olması nedeniyle şiirsel söyleminde, özsel-içsel-eleştirel tarzda kendini açığa vurur. Mehmet Akif Ersoy'un muhayyilesinde/imgeleminde Doğu İslâm dünyası, geçmişte peygamberlere ve büyük toplumsal önderlere beşiklik yapmış, İslâmın klasik çağında parlak bir uygarlık kurmuş, 'bilim Müslüman'ın yitik malıdır, onu nerde bulursa almalıdır', anlayışıyla geçmiş bilim ve felsefe mirasını, diğer bir deyişle Eski Yunan, Hint ve Fars bilim ve felsefe kültürünü içselleştirmiş, onları yeni gözlem ve bulgularla işleyip geliştirerek bilimsel ve felsefî başarılarla imza atmış, evrensel uygarlık içerisinde seçkin yerini almış, ona katkılar sağlamıştır. Hatta, bu yönüyle bilim ve teknikteki başarısını övse de, sömürgeci anlayışlarına ve ahlaksal yozlaşmalarına gönderme yaparak tek dışı kalmış canavar olarak nitelediği Batı uygarlığının, ortaçağın ardından bilim ve felsefeye açılan yüzünü simgeleyen Rönesans'ın doğuşunda bile Doğu İslâm uygarlığından yapılan çevirilerin bir şekilde payı bulunmaktadır. Böylesine parlak başarılarla imza atan Doğu İslâm uygarlığının, 12-13. yüzyıllardan itibaren, yer yer kimi parlamalar olsa da, yavaş yavaş bilim ve felsefe kültürü açısından duraklaması, onun deyişle yaşadığı dönemde, yani 19-20. yüzyılda bütünüyle köhneleşmesini, uygarlık açısından gerilemesini ve emperyalist Batı'nın egemenliğine girişini, onlar karşısında geri kalışını nasıl açıklamak gerekmektedir? Günümüzde bile güncelliğini koruyan anılan soruya Mehmet Akif Ersoy geniş bir perspektifte bakmakta, bugün bile bize ışık tutabilecek özgün çözümlenmeler ileri sürmektedir.

Bu bildiri, Mehmet Akif Ersoy'un, Doğu İslâm dünyasındaki gerilemelere nasıl baktığını, onun nedenleri olarak şiirsel bir dille dini-felsefî, sosyolojik, psikolojik, tarihsel temellere dayalı çözümlenmelerinde neler söylediğini ortaya koymayı, buradan hareketle, onun Batı karşısında konumlandığı ve duyumsayarak içinde yaşadığı Doğu imgesini gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Bildiride, Doğu sorununa ayrı bir önem atfettiği Fatih Kürsüsü'ndeki söylem, aynı konuya değindiği Gölgele içerisindeki Şark şiirlerindeki söylemleriyle birlikte ele alınacak ve tarihsel eleştiri, anlama ve anlamlandırma yöntemleri ışığında analitik olarak irdelenecektir.

1. Doğu'nun Geri Kalmışlığının Göstergeleri: İki Özgün Betimleme

Akif'in, temel sorunsallarından birisi olan Doğunun geri kalmışlığı sorununa bakışını anlayabilmek için, iki hususa dikkat çekmek gerekmektedir. Bu iki husus, onun düşünsel çerçevesinin ana çatısına gönderme yapmaktadır. İlk husus, onun aldığı eğitimde saklıdır: O, eğitim yaşantısına, Emir Buhari Mahalle Mektebi ile başlamış, Fatih İbtidaisine gitmiş, Fatih Merkez Rüşdiyesi yıllarında, özel öğretmenlerden, Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri almıştır. Mülkiye idadisinden mezun olan Akif, yüksel İdadide okumayı hak etmişse de, babasının vefatı yüzünden, pratik kaygılarla, parasız yatılı oluşu ve mezuniyet sonrası iş imkânı geniş olması nedeniyle Mülkiye Baytar Mektebine devam etmiştir. Bu formal eğitim kurumları yanında kuşkusuz Akif'in en temel öğretmeni babasıdır; zira o, Fatih medresesi müderrislerinden, Mehmet Tahir Efendi' (1826-1926) dir.¹ Öyle anlaşılıyor ki, Akif, engin Arapça ve dini bilgisini babasına borçludur. Bu eğitim süreci, özellikle Doğu ve Batı dillerini öğrenme ve bu dillerde metinler okuma Akif'e hem Doğu hem de Batı düşüncesi ve uygarlığı konusunda önemli katkılar sağlamıştır. İkinci husus, Ersoy'un yaptığı gezilerin ve bu gezilerdeki, gözlemlerin onun düşün dünyasına derin etkisidir. O, veterinerlik eğitimi gereği, iyi bir gözlemcidir ve gezdiği yerleri bir bilim insanı edasıyla incelemektedir. Onun çeşitli vesilelerle Mısır'a, özellikle Teşkilât-ı Mahsus'a² aracılığıyla Berlin'e ve Milli Mücadele yıllarında halkı Anadolu'da kurtuluşa sevk etmek için yaptığı yolculuklar³, Doğu ve Batı uygarlığının hâlihazırdaki durumunu karşılaştırmak için zengin, somut veriler elde etmesine zemin hazırlamıştır.

Anılan iki husus, Cemal Kuntay'ın değişikle, onun dürüstlüğü temel alan eğilip bükülmez kişiliğiyle⁴ birleşince, şiirlerine realist bir söylemle yansımıştır. O, yoğun toplumcu öğeler taşıyan şiirsel söylemiyle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır:

*"Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim...
İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!"*⁵

Hayalle alış verişinin olmayışı, görüp de söylemesi, odun gibi de olsa sözünün gerçek olması, Akif'i, Doğuyla ilgili özgün çözümlenmeler yapmaya itmıştır. O'nun Doğu algısı konusundaki yargıları, hem Doğu ile Batı arasında yaptığı karşılaştırmalarda, hem de Doğunun geçmişteki güçlü haliyle yaşadığı dönemdeki geri halini kavramsallaştırmasında ortaya çıkar.⁶ O, Batı'ya baktığında, özellikle Berlin deneyimine dayanarak, bilime dayalı güçlü bir uygarlık görürken, aynı zamanda Almanya, Fransa ve İngiltere örneğine dayanarak, ahlaksal yaşantıda çökmüş, özellikle İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi bilimin gücünü kötüye kullanan sömürgeci bir Batı uygarlık görür. Onun bu iki uçlu diyalektik bakışı, Batı uygarlığının farklı yüzlerini yalın bir biçimde görmesinde etkili olmuştur. Batı uygarlığı karşısında Doğu'yu, özellikle bilim açısından geri olarak niteleyen Akif, Doğunun şaşalı geçmişiyle şimdiki halini karşılaştırdığında, bir yandan Batı karşısında gerilikleri, öte yandan ise, tarihten güç alan yeni açılım olanaklarını görür ve gözler önüne serer.⁷ Bu açıdan Akif, umutsuz, edilgin bir Doğu anlayışına şiddetle karşı koyar. Onca, çözüm, içinde bulunulan durumu nesnel bir biçimde saptamaktan, geçmişin gönencinin yeniden ihyasından geçmektedir. Bu anlamda, Akif'te, asrısaadete, İslâmın klasik çağındaki gönence dönüş arzusu güçlü bir şekilde ortaya çıkar. Ancak onun bu arzusu, adlarından saygıyla söz ettiği ve düşüncelerine değer verdiği Cemaleddin Afganî ve Muhammed Abduh'ta belirttiği gibi, o zamanın koşullarına dönmeyi değil, o zamanın ruhunu kavramayı salık verir. Bu ruh, İslâmın ana kaynaklarından esin alarak, asrın bilimsel gerçeklerini kavrayıp, o İslâmî esini çağa taşımak olarak kendini göstermektedir. Akif'in deyişiyle, Kur'an'dan alarak ilhamı, asrın idrakine söyletmeliyiz İslâmı. Akif'in ruhta, İslâmın uygarlık yaratan yüzünü ön plana çıkarıp, Batı uygarlığının bilimsel başarılarıyla onu birleştirme anlayışı İslâm modernizminde sık sık karşılaşılan bir söylem türüdür.

Akif'in Doğu uygarlığının kendisine görünen yüzüne yönelik en çarpıcı betimini Fatih kürsüsünde konuşan vaizin dilinde ve Gölgeler içinde yer alan Şark adlı şiirinde ortaya çıkar. Kuşkusuz benzer betimleri, özlü

1 Bkz. Hakan Arslanbenzer "Şairin Düşünür Olarak Portresi", Akif'ten Asım'a içinde, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.10.

2 Akif, İttihad ve Terakki partisine üye olup, Teşkilât-ı Mahsusa'ya girerken yeminin içinde yer alan "cemiyetin bütün emirlerine bila kaydu şart itaat" ibaresinin değiştirilmesini istemiştir. Bu açıdan, onun tam bir İttihatçı olduğu fikri hiçbir zaman gündeme gelmemiştir. Bkz. M. Cemal Kuntay, Mehmet Akif, Timaş Yayınları, İstanbul 2005, s. 86 vd.: Hakan Arslanbenzer, agm., s. 12.

3 Bkz. M. Cemal Kuntay, age., s. 213 vd.; Hakan Arslanbenzer, agm., s. 12-14.

4 Bkz. Mithat Cemal Kuntay, age., 197 vd.

5 M. Akif Ersoy, Safahât, Dördüncü Kitap/Fatih Kürsüsünde, Hazırlayan: Kemal Bek, (Özgün Dili ve Günümüz Türkçe'siyle), Bordo Siyah Klasik Yayınları, İstanbul 2007, s. 367.

6 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s. 402 ve 689.

7 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s. 689-690.

bir biçimde Safahat'ın diğer kitaplarında da yer yer gözlemlemek olasıdır. Ancak sözünü ettiğimiz iki şiirsel söylem, sorunu ele alıfta daha kuşatıcıdır. Akif, Süleymaniye kürsünde vaizin ağzından, gözlemlediği Doğuyu şöyle betimler:

*“Dönün de atıl olan Şarkı seyredin: Ne geri!
Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri!*

...

*Zaman zaman görülen âhîret kılıklı diyar;
Cenâzeden o kadar farkı olmayan canlar;
Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar;
Sürünmeler, geberip gitmeler, rezâletler;*

...

*Dilencilikle yaşar derbeder hükûmetler;
Esâretiyle mübâhî zavallı milletler;
Harâbeler, çamur evler, çamurdan insanlar;
Ekilmemiş koca yerler, biçilmiş ormanlar;
Durur sular, dere olmuş helâ-yı carîler;
Sıtımlar, tifolar, türlü mevt-i sârîter;
Hurâfeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;
Mezar mezar dolaşıp, hasta baktıran sağlar...
Atâletin o mülevves teressübâtı bütün!
Nümûne işte biziz... Görmek isteyen görsün!
Bakın da haline, ibret alın şu memleketin!
Nasıldın ey koca millet? Ne oldu âkibetin?
Yabancılar ediyormuş -eder ya- istikrâh
Dilenciler bile senden şerefidir billâh.
Vakaarı çoktan unuttun, hayâyı kaldırdın;
Mukaddesâtı ısırdın, Hudâ'ya saldırdın!
Ne hatıratına hürmet, ne ananâtını yâd;
Deden de böyle mi yapmıştı ey sefil evlât.”⁸*

Vaiz'in dilinden yapılan bu katı-eleştirel betim, uyarı ve silkinme yaratma amaçlıdır ve Gölgeler'in Şark adlı şiirinde, “Ne gördün Şark'ı çok gezdin? diyorlar, sorusuyla yeniden gündeme gelmektedir. Akif orada, “İlahi, gördüğüm âlem mi insanlığın beşiği” sitemiyle, yıkılmış köprüler, çökmüş kanallar, yolcusuz yollar, buruşmuş yüzler, tersiz alınlar, işlemez kollar, düşünmez başlar, aldırılmaz yürekler, paslı vicdanlar, zorbalıklar, baskılar, iki yüzlülükler, türlü hastalıklar, örümcek bağlamış tütmez ocaklar, yanmış ormanlar, ekinsiz tarlalar, cemaatsiz imamlar, gaza adıyla birbirini öldüren zavallı dindaşlar, yarın düşüncesini bilmeyen akşamlar, mezarlar, öte dünyalar, bunalmış üçyüz elli milyon can gördüğünü söylemektedir.⁹

Akif'in son yıllarındaki şiirleri hariç, şiirlerinin büyük bir toplamı aslında, yukarıda betimini sunduğumuz sorunu ortaya koymak ve aşmak için yazılmış gibi görünmektedir. Bir başka deyişle, şiirlerde dile gelen betim ve onu aşma çabası onun temel sorunsalına gönderme yapmaktadır. Meşrutiyet yıllarını, Balkan savaşlarını, Birinci Dünya savaşını ve Millî Mücadele yıllarını idrak etmiş bir aydın olarak Akif, halkı aydınlatmak, sorunların nedenini ve çözümünü göstermek için toplumcu bir aydın sorumluluğu ile hareket etmiştir. Onun, geçmişinde parlak bir uygarlık yaratmış olan Doğunun içine düştüğü durum ve kurtuluş için önerileri oldukça anlamlıdır ve bugünün Doğu insanına bugün bile hala canla mesajlar verecek niteliktedir.

2. Doğunun Geri Kalma Nedenleri: Nedenleri Saptamak Çözümüne Açılan Kapıdır

Fatih kürsüsünde Akif'in konuştuğu vaiz, Doğunun geri kalışı sorununa analitik olarak yaklaşmakta, dinsel kimliğiyle sorunun dinî-felsefî zeminlerine inmekte ve şiirsel bir dille, güçlü sosyolojik, psikolojik, tarihsel çözümler yapmaktadır. Kuşkusuz, şiirsel bir söylemle, din-felsefî bir temelde, sosyolojik, psikolojik, tarihsel çözümler yapmak ve bu çözümlerden bir sonuç çıkarmak, güçlü bir entelektüel birikimin işareti. Fatih kürsüsünden vaizin diliyle konuşan Akif, Doğunun geri kalmışlığı konusunda, tembellik, yanlış dinsel algı, kadercilik, tevekkülçülük, içtihat kapısını kapatma, dini asrın gerekleri doğrultusunda yorumlama

8 M. Akif Ersoy, age., s. 401-402.

9 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s. 689-690.

ma, parçalanmışlık, eğitimi yaygınlaştıramama, geçmişe yabancılaşma, taklitçilik, tarım ve sanayiye hiçe sayma, çağcıl bilime önem vermeme, sanayi devriminin ardından ortaya çıkan ve Doğu'ya yönelen emperyalizm gibi güçlü nedenler ileri sürer. Dolayısıyla o, geri kalmışlığın, hem alt-yapısal hem de üst-yapısal nedenleri konusunda oldukça bilinçli olduğunu ortaya koyar.

a-Yanlış Dinsel Algı: Ahiretçilik, Kadercilik ve Tevekkülcülük

Dinî-felsefî duyarlılığı yüksek bir aydın olarak Akif'in Doğunun geri kalmışlığı konusunda parmak bastığı ilk neden, tembelliktir. Onun şiirsel söyleminde bu olgu, yer yer kahvehane söylemi, yer yer Âdem peygamber usulüyle yapılan tarım ve sanayiye önemseme, yer yer de her şeyin sorumluluğunu Tanrı'ya yükleme, doğal nedenleri ciddiye almama vb. olarak kendini açığa vurur. Ancak o, bu saptamayla yetinmez, bu tembelliğin ardındaki zihniyeti eleştiri süzgecinden geçirir. Onca bu zihniyetin gerisinde, üç temel dinsel yanlış inanış yatmaktadır. Bu üç inanış biriyle iç içedir. İlki 'ahiret kılıkli diyar' deyişiyle ortaya koyduğu, ahirete yönelip, dünyayı hiçe sayma, ikincisi kader inancının yanlış yorumu, üçüncüsü ise tevekkülü amacından saptırmadır. Akif'e göre bu üç hususta dinin yanlış anlaşılmasının bir ürünüdür. O, bu hususu şöyle dillendirir:

*“Çalış dedikçe şeriat, çalışmadın durdun,
Onun hesabına bir çok hurâfe uydurdun!
Sonunda bir de “tevekkül” sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!*

...
*Sarılmadan en ufak bir işinde esbâba,
Muvaffakiyete imkân bulur musun acaba?
Hamâkatin aşılıyor hadd-i i'tidâli, yeter!
Ekilmeden biçilen tarla nerde var? Göster!
“Kader” senin dediğin yolda, şer'a bühtândır,
Tevekkülün, hele hüsrân içinde hüsrândır.”¹⁰*

Anılan yanlış algıyı, gözler önüne sermek için Akif, Fatih kürsüsündeki vaizin ağzından kozmik bir çalışma felsefesi sunar. Bu felsefi anlayışa göre, evrendeki her şey, birbirini tamamlayan bir çalışma süreci içerisinde. Bu aktif durumu ortadan kaldırıncaya her şey yok oluşa meyyleder. Tıpkı kozmik evren gibi, sosyal yaşam da Akif'e göre, çalışmanın ürünüdür. Zira, onca, insan hayatının temelini oturan çalışma olmadıkça, ne bireyler olur, ne aileler, ne de toplumlar. Çalışmayı kaldırıncaya sosyal yaşam durur ve yok oluşa meyyleder.¹¹ Onca çalışma evrene için evrensel bir yasadır:

*“Nizâm-ı kevne nigehbân o sermedî kaanûn;
Bütün cihânı tutarken tahakkümünde zebûn:
Garîb olur beşeriyet çıkarsa müstesnâ.”¹²*

Akif, Doğuyla Batıyı karşılaştırırken de çalışma olgusuna sık sık gönderme yapar ve Batı'nın ileri oluşunu, yere, havaya hükmedişini, üstün siyasetini, oluşturduğu bilim ve tekniği çalışkanlığına bağlar.¹³ Gerçekçi olan İslâm dini onca, tıpkı kozmik evrende olduğu gibi sosyal yaşamda tüm bireyleri çalışmaya sevk etmektedir. Hatta bunu evrene için ölümsüz yasa saymıştır.¹⁴ Ancak İslâmın tarihsel süreçteki yorumunda, bu anlayışı gölgeleyen kimi yanlış yorumlar söz konusu olmuştur. Bu, tür yorumlar Ersoy'a göre, aslında bir tür dine iftiradır.¹⁵ Onca, ahireti dünya hayatına tercih etme söylemi, İslâmı uyuşmadığı gibi¹⁶, -İslâm ahiret ve dünya arasında denge kurmaya çalışan bir dindir- doğal yaşantı açısından da gerçekçi bir söylem değildir. Zira Akif'in kendi gözlemleri, aslında her insanın kendi çıkarının peşinde koştuğuna işaret etmektedir.¹⁷ Kader ve tevekkül konusuna geldiğinde Akif, daha analitik bir bakış sergilemekte ve tarihsel süreçte bu iki kavramın

yanlış yorumlandığının altını çizmektedir. Kadercilik ve tevekkülcülük, Doğunun geri kalmışlığına yönelik analizlerde, gerek Batılı kimi düşünürlerin gerekse Akif'in saygıyla andığı Afganî ve Abduh'un sık sık gündeme getirdiği bir konudur. Akif, kader ve tevekkül sorununu gerçekten İslâm dünyasının geri kalışında önemli

10 M. Akif Ersoy, age., s.406.

11 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.385 vd.

12 M. Akif Ersoy, age., s.398.

13 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.400.

14 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s. 400-401.

15 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.306-407.

16 Akif'in İslam algısı için bkz. M. Cemal Kuntay, age., s. 269 vd.

17 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.403.

nedenler olarak görür; ancak bunları doğrudan İslâm diniyle ilişkilendirmez.¹⁸ Onca İslâm dininde önemli bir yeri olan bu iki kavramın gerçek anlamını asrısaaadete ve İslâmın klasik çağın dönersek daha iyi anlamak olasıdır. O, önce vaizin ağzından yanlış kader anlayışını eleştirir. Onca ‘kader, olabilecek olanların şartları ortaya çıkınca meydana gelmesinden başka bir şey değildir’. Yoksa halk arasında yaygın oldu gibi, her sorumluluğu Tanrı’ya yüklemek anlamına gelmemektedir.¹⁹ Onun bu söylemi aslında, sosyolojik, psikolojik, fizyolojik, biyolojik ve fiziksel yasaları gündeme getiren modern bilimsel dünya görüşüne gönderme yapmaktadır. Bu anlayışa göre evrende yasalar egemendir ve kaderi ve insanın özgürlüğünü bu yasalar çerçevesinde aramak gerekir. Akif modern dünya görüşünde dile gelen yasalara uygun evren imgesinde aradığı kader ve irade özgürlüğü sorununun, aslında İslâmın erken döneminde de kavrandığını ima eder. Onun asr-ı saadet dönemindeki kader algısını betimlemek için kullandığı iki örnek dikkat çekicidir. İlki, Hz. Ömer’e, ikincisi İran kökenli Sadi’ye ait bit öyküye dayanmaktadır. Hz. Ömer dönemine ait olay, Şam’a sefer düzenlediğinde, orada veba salgının olduğunun söylenmesi üzerine, Hz. Ömer’in orduyu oraya sokmamasını temel alır. Anlatılan olaya göre, Ebû Ubeyde buna Tanrı’nın kaderine gönderme yaparak karşı çıkar, ama Hz. Ömer, Tanrı’nın bir kaderinden başka bir kaderine kaçıyoruz söylemiyle sorunu çözer.²⁰ Bu örnek, kader kavramına gönderme yaparak, bir tür kaderciliği aşma çabasını ifade etmesi ve insansal önlemlere önem vermesi açısından oldukça anlamlıdır. Akif’in vaizin ağzından anlattığı ikinci olay, Sadi’nin anlattığı bir öyküye dayanır. Öykü şöyledir: Bir gün rızkının peşine düşen birisi, akşam olunca bir ağaçta konaklar. O sırada, ayakları yaralı bir tilkinin açlıktan kıvrandığını gözler. Tilki açlıktan ölmek üzereyken, bir aslan bir ceylanı avlar ve karnını doyurduktan sonra oradan ayrılır. Kötürüm tilki, leşe yaklaşır ve karnını doyurur. Bu olayı gözlemleyen kişi, Tanrı’nın takdirini düşünerek, Tanrı ne yüce, herkesin rızkını veriyor, diye akıl yürütür. Bu akıl yürütmenin ardından bir mağaraya çekilir ve çalışmadan, ibate yönelir ve rızkını bekler. Tabi hiçbir şey gelmez, tam bitkin düşmüşken bir ses duyar, bu ses ona şöyle der: ‘Dolaş da yırtıcı bir aslan kesil be hey miskin, niçin yatıp kötürüm tilki olmak istersin, elin kolun tutuyorken çalış, kazanmaya bak ki, artığınla geçinsin senin de bir yatalak’.²¹

Ersoy, tıpkı kader gibi tevekül kavramının da yanlış yorumlandığı kanısındadır. Zira onca kadercilikle tevekkülçülük arasında güçlü bir bağ vardır. Ona göre, İslâmın ilk çağında tevekkül, atıl olmaya değil, çalışmaya sevk eden bir faktördür. Nitekim onca, Hz. Ömer, boş durup biz mütevekkilleriz diyenlere sert çıkmış, onların anlayışını dine iftira olarak yorumlamıştır.²² Onca gerçek tevekkül, sebeplere sarılıp, insanın üzerine düşeni yaptıktan sonra Tanrı’ya güvenmesi anlamına gelmektedir. Eğer tevekkülü, atıl olmak biçiminde yorumlarsak, onca İslâmın klasik çağında, bir ucu Çin’e bir ucu Prenelere, bir ucu İspanya’ya uzanan fetih hareketlerini kavramak olanaksızlaşmaktadır.²³ Akif’e göre, bu fetihlerin temelinde tevekkül yatmaktadır; ancak bu, sebepleri yerine getirme ve sebeplere sarılama anlayışına dayanmaktadır. Akif, yaşadığı dönemdeki kader ve tevekkül anlayışını tembellikle ilişkilendirip, onları eleştirirken, aslında bilincinin arkasında her şeyi Tanrı ile ilişkilendiren, neden-sonuç ilişkisini hiçe sayan Eş’arî düşünce bulunmaktadır. Zira bu anlayış, neden-sonuç ilişkisini hiçe saymış; her şeyin doğrudan nedeni olarak Tanrı’yı görmüştür. Ona göre, kader ve tevekkül İslâm’da önemsenen kavramlardır; ama tembelliği yaygınlaştırmak için değil, çalışmayı sevk etmek, sebeplere sarıldıktan sonra Tanrı’ya güvenmek için vardır.²⁴

Onca yanlış anlaşılan bu kader ve tevekkül anlayışı öyle bir hale gelmiştir ki, her şeyin nedeni olarak Tanrı’nın görüldüğü, her şeyin sorumluluğunun Tanrı’ya havale edildiği bir evren tasarımına yol açmıştır. Akif bu tasarımı, Tanrı’ya yapılmış bir saygısızlık olarak görmekte, hatta “senin bu kopkoyu şirkin sığar mı imana? diyerek²⁵ şirke bulaşmış bir zihniyetin ürünü saymaktadır. O şöyle demektedir:

*“Kadermiş! Öylemi? Hâşâ, bu söz değil doğru;
Belânı istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu.
Talep nasılsa tabî’î netice öyle çıkar.*

...

*Demek ki her şeyin Allah... Yanaşman, ırgadın o;
Çoluk çocuk ona ait: Lalan, bacın, dadın o;
Vekîl-i harcın o; kahyan, müdürî veznen o;
Alış seninse de, mes’ul olan verişten o;*

18 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.407 vd.

19 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.408.

20 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.409-410.

21 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.414.

22 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.417.

23 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.412.

24 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.412-413.

25 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.406.

*Denizde cenk olacaktı... Gemin o, kaptanın o;
Ya ordu lâzım imiş... Askerin kumandanın o;
Köyün yasağcısı; şehrin de baş muhassılı o;
Tabî-i aile, eczâcı... Hepsi hâsılı o.
Ya sen nesen? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!
Biraz da saygı gerektir... Ne saygısızlık bu?
Hudâ'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ;
Utanmadan da tevekkül diyor bu cür'ete... Ha?"²⁶*

Onca bu yanlış kader ve tevekkül anlayışını desteklemek için tarih içinde hadis bile uydurulmuştur.

*"Yıkıp şeriatı, bambaşka bir binâ kurduk;
Nebi'ye atf ile, binlerce herze uydurduk!"²⁷*

b-Sosyal Gelişimi Hiç Sayma: İctihat Kapısını Kapatma

Akif'e göre, Doğunun bilgi ve değerler alanında geri kalışında, sosyal değişimi ve gelişimi kavrayamamanın güçlü bir rolü bulunmaktadır. Onca bu kavrayışsızlığın en tipik göstergesi, dini çağa göre yorumlamaya olanak sağlayan, değerlere dinamizm katan içtihat kapısının kapatıldığı söylemidir. Onca bu söylem, varlığın akışını, sürekliliğini ve dinamizmini hiçe saymak anlamına gelmektedir. Akife göre, bu kapı insanlık var olduğu sürece kapanmayacaktır.²⁸

*"Kilitlidir kapı ümmî duhât için amma;
Kıyâm-ı haşre kadar icthad eder ulemâ;
Evet, şerâiti mevcûd olunca insanda;
Ne kaldı men edecek içtihadı meydanda?
İle'l-ebed yetişir müçtehid bu ümmetten."²⁹*

Ancak, içtihat konusunda Akif'e göre önemle üzerinde durulması gereken bir husus vardır. O husus kimin içtihat yapacağı sorunudur. Akif'e göre, müçtehit olmak hiç de kolay değildir. Zira, içtihat etme,

1. asrın bilimlerini bilmeyi,
 2. uzmanlık alanlarına ve işbölümüne saygıyı,
 3. kitabı, sünneti, icmayı sağlam anlamayı,
 4. ihtiyaçları, anlaşmazlıkları yoklamayı,
 5. hukuk bilgisini,
 6. görev duygusunu,
- gerektirir.³⁰

Akif, içtihat bağlamında, döneminin aydın tiplemesine yönelik güçlü bir eleştiri yöneltir. Bu eleştiri, her şeyi bildiğini düşünen aydın tiplemesidir ve bu tipleme, onca her şeye burnunu soktuğu gibi içtihat yeterliliği gerektiren dini yorumlamaya da yönelir.

*"Ya içtihadı nasıl kalkar bu sersemeler?
O, içtihad ki: Dünya kadar ulûm ister?
Sokarsa burnunu herkes düşünmeden her işe;
Kalır selâmet-i milliyemiz öbür gelişe!
Neden vazâifi taksime hiç yanaşmıyoruz?
Olursa bir kişinin altında on karpuz,
Öbür gelişte de mümkün değil selametimiz
Yazık, yazık ki, bu yüzden bütün felaketimiz."³¹*

Akif uzmanlaşmaya yanaşmayan, görev bölümünü önemsemeyen döneminin aydın tipini eleştirirken, "sabahleyin felsefeci, ikindiüstü fıkıh bilgini, sular kararı mı pek yosma bir edebiyatçı, yarın tarihçi, öbür gün siyasetin kurdu, bakarsın ertesi gün din yorumundan pey vurdu" diyerek bu tür bukalemun yaratılışlılar elinde maskara olduğumuzun altın çizer.³² Onca bu uzmanlıklara saygısızlığın, din yorumu ve içtihat sorununda açtığı sorun kadar, sosyal yaşamda da açtığı sorunlar bulunmaktadır. Zira bu tutum, sosyal yaşamda, görev duygusu-

26 M. Akif Ersoy, age., s.406-407.

27 M. Akif Ersoy, age., s.416.

28 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.418-419.

29 M. Akif Ersoy, age., s.420-421.

30 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.420-423.

31 M. Akif Ersoy, age., s.420.

32 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.422.

na ilgisizliğe de yol açmaktadır. Zira bilinç yaşantıyı belirlemektedir.³³

c-Toplumsal Çözülme: Duyguda ve Zihinde Parçalanmışlık

Akif'e göre, Doğunun geri kalmışlığında en önemli nedenlerden birisi, Doğunun parçalanmışlığıdır. Onca bu parçalanma hem siyasi hem de duygusal ve zihinsel parçalanmaya gönderme yapmaktadır.³⁴

*“Şikaak için mi eder, sâde, kalbiniz darabân?
Neden uhuvvetiniz böyle münhasır namaza?
Çıkınca avluya herkes niçin boğaz boğaza?
Ne Müslümanlığıdır, anlamam ki yaptığınız?
Çıkar yol olmayacak, korkarım bu saptığınız!
Görünce fesli, atılmak, tasarlayıp bıçağı;
Görünce şapkalı, sinmek, değiştiren sokağı;
Gönüller ayrı olmuş, sîneler bir olsa bile...
Nifâk alâmeti bunlar, kuzum, tamamıyla.”³⁵*

Onca gerçek parçalanma zihinsel parçalanmadır; bu birlikteliği olanaksız kılmaktadır. Onca parçalanmış zihinler, gerçeği kavramakta sıkıntı içerisindedirler. O bu parçalanmış zihinlerin gerçeği kavramada ne kadar atıl kaldığını ortaya koymak için bir köylü tiplmesine baş vurur. Tipleme şöyledir: ‘Zavallı köylüye ilkin epeyce sövmüşler; iştmemiş, bu sefer bir odunla dövmüşler, birer davul kadar olmuş da, butlarındaki şiş, davul çalmada, zannımca aşağıdaki evde demiş. İnce, derken, odunlar budur, deyip beyni, davul bizim eve gelmiş demiş sonunda’.³⁶ Akif'e göre, içinde yaşadığı toplumun psikolojik ve zihinsel hali tam da böyledir. O yaşadığı dönemdeki zihinsel parçalanmaya gönderme yapmak için dört sınıfa gönderme yapar.

Onca ilk grup, hiçbir şeye aldırılmayarak tatlı uykusunu sürdüren halk takımıdır. Bu grup, dünyadan elini eteğini çekerek, her şeyi kadere bağlayarak yaşamını sürdürmektedir. Onların, Akif'e göre dünya yıkılsa umurlarında değildir.³⁷

İkinci grubu hayata küskünler oluşturur. Bunlar, kurtuluş yolu yoktur deyip umutsuzluğu ilke edinmişlerdir.³⁸

Üçüncü kesimi oluşturan aydın gençler, Hıristiyanları taklidi, geleneklerini eleştiriyi, ortaçağa ait dini anlayışların modern dünyayla örtüşmediğini savunanlardır. Bunlar Akif'e göre, eğlenceye düşkün, Batının bilim ve teknik yerine kötü yanlarını taklit eden kimselerdir.³⁹

Dördüncü gruba gelince, Akif, onları sadece zevk ve eğlence düşkünlüğü ile niteler.⁴⁰

Kuşkusuz, Akif'in ortaya koyduğu bu dört tipleme, içinde yaşadığı sosyal gerçekliği tümüyle ortaya koymaktadır. Zira Akif'in yaşadığı dönemde, aydınlar arasında, Türkçülük, Batıcılık, İslâmcılık, Osmanlıcılık gibi akımlar yer almaktadır ve bu akımlara mensup düşünürler, toplumun geleceği konusunda endişeleri olduğu için çeşitli projeler geliştirmektedirler. Akif de, bu tür proje geliştiren düşünürlerden birisidir. Ancak, Akif'in toplumsal yaşamda gözlemlediği parçalanmışlığın, zihinsel araka planına nüfuz edişi ve sosyal birliğin, duyguda ve zihinde belli ölçülerde ortaklaşmaktan geçtiği saptaması anılmaya değerdir. Akif'e göre, Doğunun Batı karşısında toprak kaybetmesinin temel nedenlerinden birisi, bu zihinsel ve duygusal parçalanmışlıktır. Akif bu parçalanmayı, daha sonra ele alacağımız gibi yer yer emperyalist oyunlarla da ilişkilendirmektedir.

d- Çağa Ayak Uyduramama: Modern Bilimi, Tarım ve Sanayiye Önemsememe

Akif, Doğunun uzun süredir, bilimi ıskalamasının, hem tarıma hem de sanayinin gelişmesine ket vurduğunun bilincindedir. Bir diğer deyişle, bilime dayalı uygarlığı ve bilimin pratik yararını kavramıştır.⁴¹ Kuşkusuz bu kavrayışta, Berlin deneyimi ve orada gözlemlediği bilim ve teknolojiye dayalı uygarlık güçlü bir rol üst

lenmiştir. Onun bu kavrayışı, ortaçağ feodal toplumsal yapıdan yeni bilime dayalı-sanayiye dayalı devrimsel atılım üzerinde önemli bir zihinsel mesai harcadığını düşündürmektedir.

“Zavallı milletin idrâki târumâr olalı,

33 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.422.

34 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.432.

35 M. Akif Ersoy, age., s.433-434.

36 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.434.

37 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.436.

38 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.436.

39 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.436.

40 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s. 441.

41 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.420-422.

*Muhît-i ilme giren yok, diyâr-ı fen kapalı;
Sanâyi'in adı batmış, ticâret öylesine,
Zira'at olsa da...Âdem nebi usûlü yine!
Hulâsa, hepsi çalışmak, yorulmak isteyecek.
Fakat çalışmak için önce şart olan: İstek.
O yoksa, hangi vesîleyle biz ilerleyelim?
Sıkıntımız mütefennin, üzüntüsüz âlim.”⁴²*

e-Çağcıl Eğitimi Yakalayamama: Eğitimi Yaygınlaştıramama

Akif'e göre, gerek bilim ve teknik alanındaki ilerleme, gerek tarım ve sanayideki problemler, gerekse dinin yanlış algısına dayanan hurafeler ancak eğitimi yaygınlaştırmayla çözülebilir. Eğitimi yaygınlaştıramama, Doğunun geri kalmışlığının, hurafeler içinde yüzüşünün, modernize olamamasının en temel nedenidir. O, cahilliği, sadece halka özgü saymaz; aynı zamanda zamanın aydınlarına da zihinsel parçalanmışlıkları yüzünden cahillik niteliğini yükler.

*“Bu gün anâstır-ı İslâm-ı bir denî cereyân,
Sürüklüyor ki: Bakın nereden eyliyor nebeân.
Felâketin başı, hiç şüphe yok çehâletimiz;
Bu derde çare bulunmaz –ne olsa- mektebsiz.
Ne Kürd alfabeyi sökmüş, ne Türk okur, ne Arâb;
Ne Çerke'in, ne Lâz'in var bakın elinde kitap!
Hulâsa milletin efrâdı bilgidен mahrûm.
Unutmayın şunu lâkin: “Zaman: Zamân-ı ulûm!”⁴³*

Akif'in eğitim anlayışında dört unsur ortaya çıkar. İlki, öğretmen, ikincisi, okul, üçüncüsü, devrin bilimleri, dördüncüsü, pragmatizmdir. Onca öğretmen, inanlı edepli, liyakatli, vicdanlı ve bilimsel bilgiyle donanmış bir kişiliktir ve örnek insandır. O salt okulda ders veren kişi değil, toplumsal misyon yüklenmiş bir önder kişiliktir. O bu sosyal sorumluluğu, “muallim ordusu, lakin asıl muzaffer olan” diyerek açıkça ortaya koyar.⁴⁴ Akif'in okul tasarımı, ne geleneksel medrese anlayışına ne de Tanzimat sonrası Batı örneğinde açılmış okul tasarımlarına uyar. O, modern bilimlerle, yeniden ihya edilmiş dini anlayışların bir arada olması gerektiğini söyler ve Osmanlı'da Tanzimat sonrası ortaya çıkan eğitimde ikiliği eleştirir.⁴⁵ Onun kimi söylemleri, azınlık okullarına ve yabancı dile vurguyu ön plana çıkaran okulları açıkça eleştirdiğini göstermektedir. O, zihinsel ve duygusal parçalanmışlığın okulla çözüleceğine inanır ve “mahalle mektebi lazım, düşünmeyin artık” der.⁴⁶ Zira bu mahalle mektepleri hem cehaletle hem de parçalanmışlıkla savaşmakta temeldir. Akif'e göre, okulda okutulması gereken içeriği, zamanın bilimleri ve İslâmın erdemlilik ilkeleri oluşturmaldır. O, ‘bilimin yüzünü gençlere öğretilim, ama kutsallıklara saygı gösterelim’ demektedir.⁴⁷ Onca, Batının bilim ve teknolojisini almak, ancak, bunu yaparken uyanık olmak gerekir:

*“Sade Garb'in ilmine dönsün yüzünüz;
O çocuklarla beraber, gece gündüz didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin;*

*Fen diyarında sızan nâmiätenahi pınarı;
Hem için, hem getirin yurda, o nâfi suları.
Aynı menbaaları ihyâ için artık burada;
Kafanız işlesin oğlum, kanal olsun arada.”⁴⁸*

O eğitim içeriğinin, tümüyle üretime ve pratik yaşama uygun olmasını talep etmektedir. Bu aslında geri kalmışlığı gözlemlemiş, onu aşmak isteyen bir kişinin özleminin ifadesidir. Cumhuriyet'in başlangıçlarında Mustafa Kemal'i eğitim de pragmatizm ilkesini uygulamaya iten de aynı nedendir. Akif bu olguyu şöyle dile getirir:

42 M. Akif Ersoy, age., s.420.

43 M. Akif Ersoy, age., s.426-427.

44 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.428.

45 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.378.

46 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.426.

47 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.428.

48 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s. 443.

“Nazariyâta boğulmakla geçen ömre yazık;
Amelî kıymetidir kıymeti ilmin artık.”⁴⁹

Akif eğitime öyle büyük bir işlev yüklemektedir ki, döneminin Prusya’sının ve Almanya’sının temelini onu oturtmaktadır. Kendi toplumu için örnek oluşturmak amacıyla anlattığı olay, Osmanlı’nın son dönemindeki tartışmalara güçlü ışık tutmaktadır. Akif’e göre, bir grup, milleti yükseltmek için, askeri ön plana çıkarmakta, diğer grup, donanmaya vurgu yapmakta, bir başka grup, bilimi ön plana çıkartmaktadır. Bir yaşlı üye, tüm önerileri dinleyip, mahalle mektebi önerisinde bulunmuştur. Akif, önceleri bu önerinin değerinin anlaşılmadığını, hatta öneriyi suyunana yaşlı ve bunak denildiğini ifade etmektedir.⁵⁰ Ancak yaşlı kişi görüşünü açıklayınca, kabul görmüş ve bugünkü Almanya kurulmuştur. Akif şöyle dile getirir olayı:

“Sonunda: Kuvvetimiz, şüphesiz ilerlemeli;
Fakat düşünmeli her şeyden önce temeli.
Teammüm etmesi lazım ma’arifin mutlak:
Okur yazarsa ahali, ne var yapılmayacak?
Donanma, ordu, birer ihtiyac-ı mübrimdir,
O ihtiyacı, fakat, öğretene, muallimdir!
Deyip kararını vermiş ki, aynen icrâyâ,
Konunca ortaya çıkmış bugünkü Almanya.”⁵¹

f- Emperyalizm: Batının Öteki Yüzü

Onca bilim ve tekniğiyle ön plana çıkan Batının üç yüzü vardır. İlki, bilim ve tekniği, ikincisi, emperyalizmi, üçüncüsü, düşük ahlaki yaşamıdır.⁵² Batı’nın bilim ve tekniğine olumlu bakan Akif, onların ahlaki yozlaşmalarına ve sömürgeci uygarlık anlayışlarına karşıdır. Bu açıdan o, yaşadığı koşulların da etkisiyle, emperyalist Batı konusunda oldukça duyarlıdır. Her ne kadar beden sağlam olunca emperyalizmin ona zara veremeyeceğini düşünse bile,⁵³ Doğunun geri kalmışlığında ve parçalanmışlığında emperyalizm öğesini görmezden gelmez. Onun emperyalizmin ve her türlü kötülüğün nedenini ilkin insanın kendisinde araması gerçeği oldukça dikkate şayandır O, şöyle der:

“Eğer vücudunu bir parçacık gözetseydin;
Eğer taharet-i vicdana dikkat etseydin;
Bu hale gelmeye kalmazdı orta yerde sebep.
Batak da, bit de o murdar atâletinden hep!”⁵⁴

O, beden zayıf düşünce, mikroben bedene nüfuz etmesi gibi, halk zayıf düştüğünde emperyalizmin ona nüfuz ettiğinin altını çizer. Ancak onun altını çizdiği bir başka husus daha vardır ki, bu husus, emperyalizmin bedeni zayıf düşürmek için elinden geleni yaptığıdır. O bir vaazında emperyalizmin bölüp parçalayıcı, zayıf düşürücü siyasetini şöyle ifade eder:

“Avrupalılar, zaptetmeyi kararlaştırdıkları memleketin ahali arasına önce tefrika sokarlar, senelerce milleti birbirleriyle boğuştururlar. Sersem ahali bu suretle yorgun düştükten sonra, gelip çullanırlar. Bu gün de işte bize karşı aynı siyaset kullanıldı. Zaten her yerdeki siyasetleri budur. Hindistan’da, daha evvel Endülüs’te, sonraları Cezayir’de, İran’da hep böyle yaptılar. Takip ettikleri siyaset, hep aynı siyasettir; değişmez.”⁵⁵

O bu emperyalist siyasete somut örnek vermeyi de ihmal etmez. Bu örnek İngilizlerin Hindistan’daki uygulamalarına gönderme yapmaktadır. Bu uygulamaya göre, İngilizler, Müslümanlara Kurban Bayramı’nda öküz kesmeyi telkin ederlerken, Budistlere siz de domuz kesip, başını camiye bırakmayı salık vermektedir. Akif’e göre, bu telkin ve uygulamayla İngilizler, Müslümanlarla Budistleri bir birine düşürmeyi amaçlamaktadır.⁵⁶

Akif, Batı’nın parçalayıcı emperyalist yüzünü bütün yalınlığıyla ortaya koyar; ama buna rağmen gerçekçiliği elden bırakmaz. Gerektiğinde, onlarla işbirliği yapılabileceğini, ancak bunu yaparken, çok uyanık olmak gerektiğinin, dini, siyasi, ekonomik vb. çıkarlarımızı gözetmek gerektiğinin altını çizer. Zira onların hep kendi çıkarlarının peşinde olduğu gerçeği akıldan çıkarılmamalıdır, der.⁵⁷

49 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s. 186.

50 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.426.

51 M. Akif Ersoy, age., s.426.

52 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.440.

53 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.

54 M. Akif Ersoy, age., s.418.

55 Bkz. M. Akif Ersoy, “Hutbe ve Mevâiz”, Sırat-ı Müstakim, cilt: IX, no: 320, 1912.

56 Bkz. M. Akif Ersoy, “Hutbe ve Mevâiz”, nr. 231, 31, Kanunisani, 1328/1912.

57 Bkz. M. Akif Ersoy, “Nasrullah Kürsüsünde”, Sebülür’reşâd, cilt: XVIII, No: 464, 1920.

g-Tarihe Nesnel Bakmama: Taklit ve Geçmişe Yabancılaşma

Akif'e göre, içinde yaşadığı toplumun aydınlarından bir grubu, körü körüne Batıyı taklide yönelmiştir.

*"Ne yaparsa Avrupa, bizlerce asıl olan hareket:
"O halde biz dahi yaptık!" deyip hemen taklîd.
Bu tür bir yenilikten ne hayr edersin ümmid?"*⁵⁸

Bu grubu, Doğulu değerleri aşağılamak ve anlamamakla suçlayan Akif, onlar karşısında Doğunun geçmişinin, başarılarla dolu olduğunun altını çizerek ve "ne anılarına saygı, ne geleneklerini anımsama; deden böyle mi yapmıştı ey sefil evlat"⁵⁹ diyerek içinde yaşadığı toplumun zihniyetini eleştirir. Zira onca, var olan kuşak atalarının başarılarını görememekte, kendi geçmişini aşağılamakta, her şeyin en iyisinin Batıda olduğunu düşünmektedir.⁶⁰ Burada Akif, iyi bir sentezci düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Onca her uygarlık iyi ve kötü yönler barındırır; önemli olan iyi ve güzel olanları bir araya getirmek ve birleştirmektir. Onca batı bilim ve teknikte ileridedir; bu apaçiktır; ancak bu onların her yanının taklit edileceği anlamına gelmemektedir. O ayrıca her yönüyle Batı'yı yücelten anlayışı eleştirmek için, "yakında odun da isteriz Batı'dan" diyerek, bu taklitçi zihniyetinin üretimi kösteklediğinin de altını çizmeyi ihmal etmez.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Akif, Doğunun geri kalma nedeni konusunda çizdiği bu tablo karşısında hiç de umutsuz değildir. Zira nedenleri saptamak, çözüme açılan kapıyı aralamaktır. O, bu yönüyle umut-var niteliğini hiç yitirmeyen bir düşünür olarak görülür. Onun kurtuluş reçetesi, eğitimden, asrın bilimlerini kucaklamadan, tarım ve sanayide üretime yönelmeden, emperyalizm karşısında uyanık olmadan, toplumsal birliği sağlamaktan, geçmişe eleştirel baksak da onunla kucaklaşmaktan, körü körüne taklitten uzaklaşmaktan, dinin yanlış yorumlarını düzeltmekten, onu çağın gerekleri doğrultusunda ele almaktan, özette, yeni bir zihniyet yaratıp, bu yeni zihniyetle olaylara yaklaşmaktan geçmektedir. O, düşün dünyasında umutsuzluğa yer olmadığını, Mevlana'nın anlattığı bir öyküye bağlı olarak ortaya koyar. Öykü, yıkılmak üzere olan bir ev ile evi iyi bir biçimde onarmaya yanaşmayan ve buna rağmen Tanrı'ya çocuklarını göstererek evin yıkılmaması için dua eden bir kişiden söz etmektedir. Tabi doğa yasaları gereği, iyi bir biçimde onarılmayan ev yıkılır ve ev sahibi çocuklarını kaybeder. Ev sahibinin Tanrı'ya neden beni uyarmadın, sitemi karşısında, aslında evden düşen her taşla uyarıldığı, ama her açılan deliğin kapatılmasıyla aslında uyarın dilin susturulduğunu dile getiren Mevlana, öykü kahramanının vurdumduymazlığının ve yanlış inanışının bedelini ödediğinin altını çizerek.⁶¹ Bu öyküyü şiirsel bir dille uyarı amacıyla ortaya koyan Akif, ardından karamsarlığa kapılmamak için şöyle der:

*"Hikaye, halimizin aynıdır, değil mi? Evet!
Şu fark var yalnız: Bizde yok değil kuvvet.
Yığın yığın sakatâtıyla geçmiş edvârın,
Yıkılmış olsa da, bir hayli kısmı dîvârın,
Binây-ı millet-i i'lâ eden temel sağlam.
Demek ki, kurtuluruz biz bir gün olursak adam.*

*Onun da çaresi elbirliğiyle gayrettir.
Çalışmanın o kadar feyzi var ki: Hayrettir.
Hezîmetin sonu ölmek değildir elbette.
Düşenler oldu zamânıyla aynı âkibete:
Fakat bugün yaşıyorlar, hem eskisinden iyi."*⁶²

Akif'in bu iyimser anlayışının Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yaşam bulması, emperyalist güçlerin Anadolu'dan tavsiye edilmesi ve laik dünya görüşü ekseninde, bilim, sanat ve felsefeyi ön plana çıkaran yeni bir kültür ve Aydınlanma projesinin yaşama geçirilmesi, onun umut-var tavrının ne denli gerçekçi olduğunu göstermesi açısından anlamlı olsa gerektir. Kimileri, Akif'in beklentileriyle, Cumhuriyet'in Aydınlanma projesi arasında kimi farklılıkların olduğunu ifade etse de, Mustafa Kemal'le dirilen ve zafere uzanan Anadolu, Akif'in büyük ölçüde özlemediği Anadolu'ya gönderme yapmaktadır ve bu Anadolu, bağımsızlığı, laik değerleri, bilimi, sanat ve felsefedeki açılımlarıyla hala mazlum uluslara örnek olmaya devam etmektedir.

58 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.374.

59 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.402.

60 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.373-376.

61 Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.234.

62 M. Akif Ersoy, age., s.424.

MEHMET ÂKİF ERSOY'UN MANZUM HİKÂYELERİNİN OKUNABİLİRLİĞİ

Hasan BAĞCI*

Giriş

Ülkemizde eğitim-öğretim faaliyetlerinin çeşitli aşamalarında birçok problemle karşılaşmaktadır. Bunlardan birisi de, Türk Dili ve Edebiyat Eğitimi'nde "edebî metinlerden yeterince faydalanılmadığı" düşüncesi- dir. Şiir, hikâye, roman ve tiyatro metinleri, edebiyat eğitiminin temel malzemesi olan edebî metin örnekleridir. Bu edebî metinlerin incelenmesi sırasında felsefe, psikoloji, sosyoloji, tarih, ilahiyat ve dilbilim gibi disiplin-lerden faydalanmak gerekir. Okuyucu, edebî eseri okuduğunda ondan kendisine bir ders çıkarır. Hatta aynı okuyucunun farklı zamanlarda aynı eseri okuması durumunda da bu, geçerlidir.

Edebiyat eğitimcisinin görevi ise bir sanat eseri olan edebî metinden aldığı hazla öğrencilerin ruhlarındaki güzel duygu ve duyarlılıklarını ortaya çıkarmak, geliştirip zenginleştirmektir (Çetişli, 2006). Buradan hareketle Türk Dili ve Edebiyatı eğitiminin asıl amacı, öğrencinin yaradılışından getirdiği güzellik duygusunu ortaya çıkarmak, geliştirip zenginleştirmek olmalıdır. Bunun için derslerde edebî metinlerden yeterince faydalanmak gerekir.

Türk şiirinde hakkında en fazla yazı yazılan sanatçıların başında yer alan Mehmet Âkif Ersoy'un Safahat adlı eserinin birinci kitabında yer alan şiirlerinin bir kısmı manzum hikâye özelliği göstermektedir. Bugüne kadar Âkif'in bu şiirleri üzerine değişik incelemeler yapılmıştır. Âkif'in manzum hikayeleri şiirleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu hikâyelerde estetik kaygı, düşüncenin zaman zaman önüne geçmiştir. Ayrıca bu şiirlerde Âkif, Türkçe ile aruzu çok güzel bir şekilde işlemiştir. Aruzla şiirler yazan bir şair olan Akif, kafiye olarak da genelde mesnevi tarzı kafiye yapı kullanır.

Manzum Hikâye

Gerçek veya tasarlanmış bir olayın, öğüt vermek amacıyla hikâye edildiği manzum eserlere manzum hikâye denir. Klasik Türk Edebiyatımızda uzun hikâyeler mesnevi nazım biçimi ile yazılırdı. Bir mesnevi uzantısı olarak düşünebileceğimiz bu metinler, mesneviler kadar uzun değil ama uyak sistemi (aa, bb, cc, dd...) yönünden mesnevilere benzer. Günlük hayattaki olayları, kişilerin başından geçenleri giriş, gelişme ve sonuç dizgesi içinde ele alan bu metinler, Tanzimatla birlikte edebiyatımıza girmiştir. Manzum hikaye türünde şair, kafiye ve redifli, manzum biçiminde hikâye yazmak amacını güder. Bu hikayelerde şairler ya bir olayı anlatırlar, ya da öğüt vermek gayesini güderler. Manzum hikâyelerde kullanılan kelimelerin şiir diline daha yakın olmasına dikkat edilir. Geniş tasvir ve karakter tahlili yerine olay ön plâna alınır. Bu türün en güzel örneklerini Mehmet Akif vermiştir.

Manzum hikayeler genellikle bir çevre tasviriyle başlar, o çevre ve o çevrede yaşayan kişiler tanıtılır. Sonra olay anlatılır. Amaç okuyucuya bu bölümde ders vermektir. Bu metinler bir hikaye gibi sonlandırılır. **Manzum hikayeler** düşündürücüdür, eğitici- dir. Manzum hikayede her olay işlenebilir. Sıradan olaylar, sosyal olaylar vs. Manzum hikayeler dörtlük şeklinde yazılabilir, beyit şeklinde de yazılabilir. Mensur hikayeden

* Yrd.Doç.Dr. MAKÜ Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü. hbagci@mehmetakif.edu.tr

(düzyazı) hiçbir farkı yoktur. Kişiler, zaman, mekan, olay bu hikâyelerde de vardır. Tek farkı şiirselliktir. Dize-lerdir. Kafiye ve rediftir. Nazmın nesre yaklaştırılmasıyla ortaya çıkan manzum hikâyelerde bulunan en önemli özelliklerinden birisi de karşılıklı konuşmaların fazlaca yer almasıdır.

Bu tür Servet-i Fünun döneminde en etkili hale gelmeye başlamıştır. En büyük iki temsilcisi Tevfik Fikret ve Mehmet Akif 'tir. Tevfik Fikret'in "Balıkçılar" ve "Hasta Çocuk" gibi **önemli manzum hikâyeleri** vardır. Mehmet Akif'in ise "Küfe, Seyfi Baba, Mahalle Kahvesi, Hasta" gibi önemli **manzum hikâyeleri** bulunmaktadır. Ersoy ve Fikret dışında Beş Hececiler de **manzum hikâye** denemeleri yapmışlardır. Bunun dışında Türk şiirinin babası sayılan Yahya Kemal de manzum hikâyeler yazmıştır. Onun "Nazar" şiiri en güzel **manzum hikâyelerden** bir tanesidir.

Akif aruzu Türkçeye mükemmel bir biçimde uygulamıştır. Akif aslında Türk edebiyatında manzum hikâye türünün en usta şairdir. Realist bir biçimde anlattığı olaylar, karşımıza getirdiği canlı tablolar gerçek hayatta yaşanan acı gerçeklerdir. Oldukça sade bir dil kullanan sanatçı şiirlerinde bazen halkın kullandığı argo sözcüklere bile yer vermekten çekinmemiştir. Şiirlerinin çoğu bir sosyal çevreyi anlatır.

Örneğin **Küfe** şiirinde okumayı çok isteyen ancak babasından miras kalan eski bir küfeyle kardeşi ve annesinin geçimini sağlayan yetim Hasan'ın dramı anlatılır. **Mahalle Kahvesi**'nde zamanını kahve köşelerinde pinekleyerek geçiren kişiler eleştirilir. Hasta şiirinin başlığının altında bulunan "Vaka Halkalı Ziraat mektebinde geçmiştir" ibaresi, Akif'in yakından tanıdığı birini anlattığını gösterir.

Hasır şiiri ise şairin bir gezinti vesilesiyle uğradığı attarlık yapan bir dostunun dükkanında tanık olduğu ve dinledikleriyle başlar. Gelen müşterilerle attar arasında geçen konuşmalar öncelikle alış verişle ilgiliyse de, halkın durumunu da yansıtır özelliğindedir.

Ölüm, birçok şairin çeşitli şiirlerinde tema olarak işlenmiştir. Selma şiiri de Akif'in dört yaşında ölen yeğeni ile ilgilidir. Şiir felsefi bir düşünceyle başlar. Hayatın zorluğu ile insanın sükun ve huzura olan ihtiyacından söz edilir.

Meyhane şiirinde öncelikle meyhanenin ocak yıkan zararlı bir mekan olduğu vurgulanır. Akif bu şiirde orada bulunan "insan" hakkındaki düşüncelerini yansıtır. İçinde aşağılık rüzgarı esen, tavanlarında ümitsizlik iniltileri yükselen, her taşından yıktığı yuvaların feryadı duyulan, yüce değerlerin kenarına bile yaklaşmadığı bir mekandır meyhane Akif için. Buraya gelenler utanma duygusunu yitirmiş, hiçbir amaç ve arzuları kalmamış, geçmiş ve gelecek düşüncesinden uzaklaşmış, gençliklerinin en değerli çağında içki denilen zehirin tutsaklığında ömür tüketen insanlardır. Buna karşın aynı şiirde insanların ailesiyle evinde mutlu olabilecekleri mesajı verilir.

Seyfi Baba'da eski ve ışıksız İstanbul sokaklarından geçip, hasta ve fakir bir ihtiyarın evine giden şairin gözlemleri anlatılır. Bu şiirde de yoksulluk ön plana çıkarılır. Acımaktan biraz moral vermekten öte bir şey yapamayan şair yoksulluğa bir çözüm bulamamanın sıkıntısını yaşar. Sorunu ortadan kaldırmaya da toplumdaki yardımlaşma duygusunun her şeye rağmen korunması gerektiğini belirtir. Dirvas şiiri Akif'in konusunu islam tarihinden alan şiirlerinden birisidir. Hişam devrinde Şam'da yaşanan kuraklık nedeniyle zor duruma düşen halkın temsilcisi şeyhlerin davranışları anlatılır. **Köse İmam**'da Akif, islâmın emrini yanlış anlayarak karısını boşamak isteyen zalim ve cahil bir erkeği anlatır. Bu şiirde yıkılmak üzere olan bir aile aracılığıyla evlilik, boşanma ve islâmın bu meselelere nasıl yaklaştığı anlatılır.

Kocakarı ile Ömer şiiri de Akif'in konusunu islam tarihinden alan şiirlerinden biridir. Bu şiirde adaletiyle tanınan Hz. Ömer'e bir ihtiyar kadın tarafından adeta ders verilir (Aydoğan, 1996).

Akif, şiirlerinde, görmek istediği ideal genci Asım'ın kişiliğinde canlandırmış ve ona nasihat etmiştir. Bu bir bakıma Fikret'in Haluk'unun karşısına çıkarılmış bir genç olarak düşünülebilir.

Akif'in şiirinde görülen bir diğer özellik sanatı sanat için değil, halk için yapmasıdır. Bu yönüyle o realist olmaktan çok Naturalistlere yaklaşır. Çünkü gerçeği olduğu gibi, çirkinliğiyle, iğrençliğiyle aktarır. Onun şiiri her şeyiyle yerlidir. Onun batıyı taklit etmek, onlara benzer eser ortaya koymak gibi bir amacı olmamıştır (Aydoğan,1996).

Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Akif'i, manzum hikâyenin Türk edebiyatında ilk müjdecisi olarak görür, onun şiirlerindeki sadeliği, duruluğu, samimiyeti, realizmi över ve bazı şiirlerinin tahlilini yapar.

Akif şiirin hudutlarını hayat kadar genişletir. Bütün sunîliklerden uzak, içten dualar kadar samimi şiirler yazar. Safahat'ın başına koyduğu manzum ön sözde, şiirinin bu özelliklerini şöyle dile getirir:

*Bana sor sevgili kâri, sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyette şu karşımda duran eş'ârım:
Bir yığın söz ki samimiyeti ancak hüneri:
Ne tasannu bilirim çünkü, ne sanatkârım.*

Safahat şâiri, Süleymaniye Kürsüsü'nde bu yeni şiir anlayışını daha açık ve kesin bir şekilde şöyle anlatacaktır:

*Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim.
İnan ki her ne demişsem, görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek!*

O, hayal ile alışverişini kesen, her ne demişe görüp de söyleyen, hakikatin peşinde koşan, toplumdaki bütün sosyal, siyasî, ekonomik olayları “fotograf realizmi” denilebilecek bir gerçekçilikle anlatan ve bunlara çözüm yolları arayan ve üreten bir şairdir.

Bâzı şahsiyetler vardır, hem eserleriyle, hem de şahsî hayatlarıyla ölümsüzleşmişlerdir. İstiklâl Marşı şâirimiz de bunlardandır.

İşte bu özellikleriyle bilinen Akif'in manzum hikayelerinin Türk dili ve edebiyatı eğitimi derslerinde öğrencilere anlatılması ve derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmamızda seçtiğimiz on manzum hikayenin okunabilirliği belirlenmeye çalışılmıştır. Öyleyse okunabilirlik nedir? Sorusuna cevap arayalım.

Okunabilirlik

Okunabilirlik, çoğunlukla metinlerin nicel özellikleri yani cümle ve kelime uzunlukları ve bilinmeyen kelime sayısı göz önüne alınarak metnin güçlüğünü belirlemeyi amaçlar (Zorbaz, 2007: 89). Göğüş okunabilirliği, bir yazıyı belli bir düzeydeki öğrencinin okuyup anlayabilmesi şeklinde ifade etmiştir. Ateşman'a (1997: 71) göre ise okunabilirlik, okuyan tarafından metinlerin kolay ya da güç anlaşılır olma durumudur.

Tekbıyık'a göre ise okunabilirlik, öğrencinin okuduğu materyali hızlı okuma ve okuduğunu anlama düzeyi olarak açıklanabilir. Bir metinde, her cümledeki kelime sayısı, her kelimedeki hece sayısı, cümlede vurgulanmak istenen fikir sayısı, fikirlerin devamlılığı okunabilirliği belirleyen özelliklerdendir (Tekbıyık, 2006: 442).

Okunabilirlik formülleri yazılı ödevlerin (kompozisyon türü) değerlendirilmesinde, ders kitaplarına uygun metin seçme, bireye veya gruba uygun kitap belirleme gibi önemli durumlarda kullanılabilir (Temur, 2003: 179). Güneş (2000:334-335), çocuğun geleceğine ve geleceğin çocuğuna yön verecek kitapların hazırlanması ve seçiminde uyulması gereken ilkeleri, “okunabilirlik ilkeleri” olarak değerlendirmektedir.

Öğrencilere tavsiye edilecek kitapların okunabilirliklerinin belirlenmesi, hangi düzeyde hangi kitapların okunabileceği hakkında fikir verir ve yol gösterici olabilir. Çünkü okunabilirlik düzeyi uygun olan metinlerin okunması ve anlaşılması daha kolay olacaktır.

Bugüne kadar metinlerin anlaşılabilirlik oranlarının belirlenmesine yönelik özellikle İngilizce metinler üzerine yapılan çalışmalar sonucu bir çok matematiksel formül geliştirilmiştir. Bu formüller, metnin hangi düzeydeki okuyucuya uygun olduğunu, metin okuyucuya ulaşmadan önce kestirmeyi amaçlamaktadır. Formüller genellikle, metinden seçilen yüz kelime bölümlerin okunabilirliğini tespit eder. Seçilen yüz kelime bölümlerin okunabilirlik ortalaması da metnin bütününe okunabilirlik düzeyini verir. Okunabilirliğin tespitinde daha çok, (hece sayısı olarak ortalama) kelime uzunluğu ile (kelime sayısı olarak ortalama) cümle uzunluğu değişkenleri kullanılmaktadır.

Okunabilirlik formüllerinde ‘formüllerin geliştirilmesi’ ve ‘kullanımı’ özen ve itina gerektiren önemli noktalar (Anderson ve Davison 1988:23). Herhangi bir dil için geliştirilen okunabilirlik formülü bir başka dil için kullanışlı olmayabilmektedir. Metinlerin okunabilirliğinin belirlenebilmesi amacıyla Türkçe metinler için Ateşman (1997) tarafından okunabilirlik formülü ve sınıflandırması geliştirilmiştir. Bu çalışmamızda bu formül kullanılmıştır.

Ateşman tarafından Türkçe metinler için, kelime ve cümle uzunluğunu temel alan ve metinden seçilen yüz kelime bölümlerde uygulanabilen okunabilirlik formülü ve sınıflandırması şu şekildedir:

Okunabilirlik Sayısı = $198,825 - 40,175 x_1 - 2,610 x_2$
 x_1 = Hece olarak ortalama kelime uzunluğu
 x_2 = Kelime olarak ortalama cümle uzunluğu

Tablo 1. Türkçe Okunabilirlik Aralıkları

Okunabilirlik Sayısı	Okunabilirlik Düzeyi
90–100	Çok Kolay
70–89	Kolay
50–69	Orta Güçlükte
30–49	Zor
1–29	Çok Zor

(Ateşman, 1997: 71- 74)

Bugüne kadar okunabilirlikle ilgili yapılan çalışmalarda metnin düzeyini belirlerken; metnin içeriği, uzunluğu, yapısı, mantık örgüsü, metinle birlikte kullanılan resimlerin etkisi, metnin öğretim programına uygunluğu, okuyucu ilgisi gibi unsurlar ölçümlerin dışında tutulmuştur (Fry, 2002: 287). Okunabilirlik ölçüsü metnin; bireye veya sınıfa uygunluğu, anlaşılması ya da anlaşılmaması, iyi ya da kötü oluşu ile ilgili kesin sonuçlar vermez. Yapılan çalışmalar ışığında denilebilir ki okunabilirlik formülleri metnin güçlüğü ile ilgili bir fikir verir. Okunabilirlik ölçüsü, metnin nitel özellikleri ile birlikte ele alınırsa ancak kesin bir sonuca ulaştırabilir.

Metinlerin kolay anlaşılır nitelikte olması eğitimde başarıyı da artırır. Buradan hareketle Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde takip edilecek ders kitaplarındaki metinlerin hedef kitlelerin kolayca anlayabileceği okunabilirlik düzeyinde olmasına dikkat edilmelidir.

Ders kitapları, özellikle Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde öğrencilere temel dil becerilerini kazandırmak ve edebî zevk uyandırmak için önemli bir işleve sahiptir. Özbay (2003: 27), yaptığı çalışmada Türkçe öğretmenlerinin, derslerinde ders kitabından %94,44 oranında yararlandıklarını tespit etmiştir. Bu oran, okullarda Türkçe ve edebiyat derslerinin işleniş hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Türkçe ve edebiyat eğitimi genellikle yazınsal ve öğretici nitelikli metinlerle yapılır. Bu metinler öğretimin temel araçlarıdır.

Bu açıdan bir metnin hedef kitlenin düzeyine uygunluk derecesinin önceden belirlenmesi o metnin işlenmesinde kolaylık sağlar. Bu bakımdan ders kitaplarındaki metinlerin, her yönüyle kusursuz ve seviyeye uygun olması gerekir. Metinlerin okunabilir olması bu yönüyle önemlidir.

Bu önemden hareketle Akif'in manzum hikâyelerinin okunabilirlik oranlarının belirlenmesi ve bu metinlerin Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında daha fazla yer bulmasının önünü açacağı düşüncesinden hareketle bu çalışmanın gerekli olduğu düşünülmüştür.

Yöntem

Amaç

Bu çalışmada, Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eserindeki manzum hikâyelerden seçilen 10 manzum hikâyenin kelime ve cümle uzunlukları ile okunabilirlik düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu çerçevede belirlenen manzum hikâyelerin,

a) Kelime uzunlukları,

b) Cümle uzunlukları,

c) Okunabilirlik açısından düzeyleri belirlenmeye çalışılmış,

d) Okunabilirlik düzeylerine göre manzum hikâyelerin orta öğretim kademeleri için tavsiye edilebilirliği hakkında ne söylenebileceği tartışılmıştır.

İncelenen Materyaller

Bu çalışmada, Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eserindeki manzum hikâyelerden yansız olarak rastgele örnekleme yoluyla seçilmiş 10 manzum hikâye (Hasta, Kocakarı ile Ömer, Küfe, Meyhane, Mahalle Kahvesi, Seyfi Baba, Selma, Köse İmam, Dirvas, Hasır.), kelime ve cümle uzunlukları ile okunabilirlik düzeyleri açısından incelenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Verilerin toplanmasında; her manzum hikâyenin başından ortasından ve sonundan 100'er kelime kısımlar seçilmiş, seçilen metinlerin hece olarak ortalama kelime uzunluğu ve kelime olarak ortalama cümle uzunluğu tespit edilmiştir. Ateşman'ın (1997) Türkçe metinler için geliştirdiği, kelime ve cümle uzunluğuna dayalı okunabilirlik formülü kullanılarak her metnin okunabilirlik düzeyi belirlenmiş, daha sonra bu düzeylerin ortalaması alınarak okunabilirlik düzeyinin tespitine çalışılmıştır.

Veriler çözümlenirken kelime ve cümle uzunlukları ve okunabilirlik düzeyleri her metin için ortalama alınarak kullanılmıştır. Ayrıca incelemenin daha sağlıklı yapılabilmesi için manzum hikayedeki devrik cümle yapıları cümlelere hiçbir hece ve kelime ilavesi ve eksilmesi yapılmaksızın düz cümleyle çevrilmiştir.

BULGULAR

Tablo 2. Seçilmiş 10 Manzum Hikâyenin Kelime ve Cümle Uzunlukları ile Okunabilirlik Düzeyleri

Manzum Hikâyeler	Kelime Uzunluğu	Cümle Uzunluğu	Okunabilirlik Düzeyi
Küfe	2,48	11,10	70,22
Hasta	2,24	5,97	93,25
Seyfi Baba	2,35	7,70	84,31
Kocakarı İle Ömer	2,25	7,14	88,33
Mahalle Kahvesi	2,65	11,11	63,39
Köse İmam	2,22	8,33	87,89
Selma	2,44	8,26	79,23
Meyhane	2,26	10,54	80,53
Dirvas	2,23	7,59	89,27
Hasır	2,32	7,31	86,52

a) Mehmet Akif Ersoy'un belirlenen manzum hikâyeleri ortalama *kelime uzunluğu* yönüyle incelendiğinde, metinler arasında çok düşük farklar olduğu bu farkların da istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenebilir. Anlamlı olmayan bu farklar Türkçenin eklemeli bir dil olmasına ve ekler vasıtasıyla anlam oluşturma zorunluluğuna bağlanabilir. Ancak buna rağmen orta öğretim düzeyindeki öğrencilerin Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde faydalanılacak metinlerde kısa heceli kelimelerin kullanılması faydalı olacaktır.

Manzum hikâyelerin kelime uzunlukları 2,22 ile 2,65 arasında değişmektedir. Bu oran Ateşman'ın Türkçe metinler için belirlediği ölçülere göre orta seviyede kabul edilebilen kolay metin özelliğini göstermektedir.

b) Mehmet Akif Ersoy'un belirlenen manzum hikâyeleri ortalama cümle *uzunluğu* yönüyle incelendiğinde, metinler arasında bazı farkların olduğu bu farkların da istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenebilir. Cümle uzunluklarının 10,54 ile 5,97 arasında değiştiği belirlenmiştir. Buradaki anlamlı ilişkilerin oluşmaması şairin eserlerini şekil açısından nazım şekli ile kaleme alması ve aruz ölçüsünü dikkate alması gösterilebilir. Ateşman'ın Türkçe metinler için belirlediği ölçülere göre manzum hikâyelerin cümle uzunlukları da kelime uzunlukları gibi orta seviyede kabul edilebilen kolay metin özelliğini göstermektedir.

c) Mehmet Akif Ersoy'un belirlenen manzum hikâyeleri okunabilirlik düzeyleri yönüyle incelendiğinde, metinler arasında çok düşük farklar olduğu bu farkların da istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenebilir. Manzum hikâyelerin okunabilirlik oranları 70,22 ile 93,25 arasında değişmektedir. Ateşman'ın yapmış olduğu sınıflamalara göre bu metinler orta seviyede kabul edilebilen kolay metin aralıklarında gösterilebilmektedir. Aruzla kaleme alınan bu metinlerin kelime ve cümle uzunluklarının kısalığı bu sonuçların alınmasında en önemli etkiyi yapmaktadır.

Elde edilen bu istatistik bilgileri hareketle orta öğretim kurumlarındaki Türk Dili ve Edebiyatı ile Dil ve Anlatım derslerinde bu metinlerin kullanılması öğrencilerin zorlanmaması açısından daha faydalı olacaktır.

Sonuç

Edebiyatta topluma faydayı ön planda tutan Mehmed Akif, bunu geniş kitleler açısından düşündüğünden aydın sınıf için değil halk için yazar. Bu bakımdan eserlerinde sade bir dil kullanılır. Eserlerini yayımladığı yıllarda Milli Edebiyat hareketi başlamış ve dilde sadeleşmeyi sağlamak için belli ölçüler içinde Arapça ve Farsça bazı kurallar ve sözcükler dilden çıkarılmıştır. Akif'in konuyla ilgili olarak "Şimdi Türk edebiyatından Arabî ve Farsî kelimeleri kaldırıyorlar. Bu hususta siz ne dersiniz?" sorusuna "Biz bunu zaten yapıyorduk. Ancak bu birden olmaz. Yavaş yavaş olmak lazım. Benim Safahatlarım sırasıyla tedkik olunursa görülür. Mesela

Asım diğerlerine göre daha sade ve Türkçe'dir." cevabını vermesi dilde sadelik konusundaki tutumunu gösterir (Tansel, 1991).

Ayrıca ilk yazdığı şiirlerinde bile çağdaşlarına göre sade bir dil kullandığı da bir gerçektir. Çünkü Akif'in yapmak istediği, düşüncelerini geniş kitlelere iletmek, onlara örnek olabilmek, örnekler sunabilmektir. Bu doğal olarak sade bir dil kullanma sonucunu doğurmuştur. Akif yukarıdaki düşüncesinin bir gereği olarak şiirlerini yeniden gözden geçirmiş ve düzeltmeler yapmıştır.

"Benim şiirlerimde öyle yüksek hayaller bulunmaz. Ben şiirde, hayale dalmam. Ben adı şeylerden bahsederim; mesela bu, taş. Ona taş derim. Hacer-i semavi demem. Bu tahta, ona tahta derim; taht demem. Her şeyi olduğu gibi görür tasvir ederim." (Tansel, 1991) cümleleri Aydoğan'ın da ifade ettiği gibi Akif'in tasvirlerdeki gerçekçi tutumuyla birlikte onlarda nasıl bir dil kullandığını da göstermektedir (Aydoğan, 1996).

Akif'in şiirlerinde konuştuğu kişilerin kullandığı dil tamamen kendi kültürlerini, kişiliklerini yansıtabilecek niteliktedir. Kişiler genellikle halktan oldukları için günlük konuşma dilinin sadeliği içinde konuşurlar. Yerel söyleyişler, atasözleri, deyimler ve zaman zaman da argo kelimeler konuşmalarda yer alır.

Zamanına göre böyle sade bir dil kullanan Akif'in manzum hikayelerinden elde ettiğimiz sonuçlar da sairin bu dil görüntüsünü desteklemektedir.

Akif'in manzum hikayelerinin konularının kaynağı, gerçekler ve hayattır. Manzum hikaye özelliğindeki şiirlerinin tamamına yakınının "Safahat-ı Hayattan" başlığı ile yayımlanması da bu düşünceleri destekler. Şiirlerinin bir kısmında konular kendisi ve ailesinin hayatından, bir kısmında sürekli gözlediği sorunlarını çok iyi tesbit ettiği İstanbul'un orta sınıf insanının hayatından alınmıştır.

Akif'in manzum hikayelerinde işlediği temaların başlıcaları olarak yoksulluk, ölüm, aile hayatı, evlilik, aile geçimsizlikleri boşanma, hayat karşısında bedbinlik, dinin insana getirdiği huzur, hürriyet ve getirdiği huzur, çocuk ve gençlerin geleceğin kurucuları ve simgesi olmaları, İslam'ın getirdiği adalet, hak anlayışı ile yöneticilerin daima halkına huzur getirme peşinde olmaları gerekliliği sayılabilir.

Türkçe ve edebiyat derslerinde işlenecek metinlerin; Türkçenin anlatım zenginliklerini ve güzelliklerini yansıtan eserlerden seçilmesine, dil, anlatım ve içerik açısından türünün güzel örneklerini yansıtmaya, dünya edebiyatından seçilen metinlerin çevirilerinde, Türkçenin doğru, güzel ve etkili kullanılmış olmasına, öğrencilerin dil zevkini ve bilincini geliştirecek hayal dünyalarını ve söz varlığını zenginleştirecek nitelikte olmasına özen gösterilmelidir.

İşte Akif'in manzum hikayeleri öğrencilerde edebiyat zevki uyandıracak yapıda ve sadelikte hazırlanmış metinlerdir. Yapılan çalışmadan elde edilen sonuçlara göre metinlerin okunabilirlik oranlarının da yüksek olmasına dayanarak ders kitaplarında manzum hikayelerin rahatlıkla yer bulması gerektiği ifade edilebilir.

Öneriler

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir:

1. Bu çalışmada okunabilirlik yönünden incelenen metinlerin güçlüğü yalnızca kelime ve cümle uzunlukları yönüyle ele alınmıştır. Metinler kelime bilgisi yönünden incelenememiştir. Metinlerin kelime bilgisi yönüyle güçlüğünün belirlenebilmesi için daha geniş çalışmalara ihtiyaç vardır.

2. Okunabilirlik, metinlerin zorluk derecelerini nicel özellikleri ile ifade etmeye çalışmaktadır, bu yönüyle kesin bir ölçüt olmamakla birlikte metnin güçlüğü hakkında fikir verir. Metinlerin nitel özelliklerinin de ölçülebilmesi için yeni formüllerin geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

3. Anlamı bilinmeyen kelimelerin de göz önünde bulundurulduğu Türkçe yazılmış metinlerin okunabilirlik ve anlaşılabilirlik yönünden zorluk derecelerinin belirlenmesi için yeni formüllerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda okunabilirlik açısından öğrencilerin düzeyini belirlemeye yönelik daha geniş çalışmalar yapılmalıdır.

4. Türk ve Dünya edebiyatında güzel örnekleri bulunan manzum hikâye türü hakkında akademik çalışmalara ağırlık verilmelidir.

5. Öğrencilerde edebî zevk uyandırmak için okumaları tavsiye edilen kitapların seçiminde okunabilirlik düzeyleri de dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

- Anderson , R ve A. Davison (1988). *Conceptual and Empirical Bases of Readability Formulas, Linguistic Complexity and Text Comprehension: Readability Issues Reconsidered*. Hillsdale NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ateşman, E. (1997). “Türkçede Okunabilirliğin Ölçülmesi.” *Dil Dergisi*, 58: 71-74
- Aydoğan, B. (1996). “ Mehmet Akif’in Manzum Hikayeleri”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4, S.4,1996, s.7-54.
- Çetişli, İ. (2006). “Edebiyat Eğitimi” nde “Edebi Metin” in Yeri ve Anlamı”. *Millî Eğitim Dergisi*. S.169. s. 74 – 85.
- Ersoy, Mehmet Akif (1990) *Safahat*. Huzur Yayınları. İstanbul
- Fry, E. (2002). “Readability versus Leveling: Both Of These Procedures Can Help Teachers Select Books For Readers At Different Stages.” *The Reading Teacher*, 56: 286-292.
- Güneş, F. (2000). *Çocuk Kitaplarının Okunabilirlik Ölçütleri Açısından İncelenmesi*. 20-21 Ocak 2000 Ankara, I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu’nda sunulmuş bildiri, Ankara: Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Öğretim Merkezi Yayınları.
- Göğüş, B. (1978). *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Özbay, M. (2003). *Öğretmen Görüşlerine Göre Ankara Merkez İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*. Ankara: Gölge Ofset Matbaası.
- Tansel, Fevziye Abdullah (1991). *Mehmed Akif Hayati ve Eserleri*. Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları. Ankara: 3. Baskı
- Tekbıyık, A. (2006). *Lise Fizik I Ders Kitabının Okunabilirliği ve Hedef Yaş Düzeyine Uygunluğu*. Kastamonu Eğitim Dergisi, C.14, S.2, s. 441-446.
- Temur, T. (2003). “Okunabilirlik (Readability) Kavramı.” *Türklük Bilimi Araştırmaları Türkçenin Öğretimi Özel Sayısı*, 13: 169-180.
- Zorbaz, K. Z. (2007). “Türkçe Ders Kitaplarındaki Masalların Kelime-Cümle Uzunlukları ve Okunabilirlik Düzeyleri Üzerine Bir Değerlendirme.” *Eğitimde Kuram ve Uygulama*. 3 (1): 87-101.

MEHMET AKİF ERSOY'DA İSLAMCILIK ve MİLLİYETÇİLİK DÜŞÜNCEİ

Hasan DURAN*
M. Enes SALKIN**

Giriş

Mehmet Akif Ersoy, yaşadığı devrin siyasi ve sosyal hayatını çok başarılı bir şekilde işlemiştir. İstiklal Marşımızın yazarı Mehmet Akif; sadece bir şair değil devrin bütün siyasal olaylarını ele alan gerektiğinde eleştiren gerektiğinde de öven gerçek bir fikir adamı, Arapça, Farsça ve Fransızca dillerini bilerek eserleri doğrudan okuyup değerlendirme yapan bir aydın, ilk TBMM'ye seçilmesi ve yaptığı konuşmalarla da bir siyasetçidir. İstanbul'da doğan yazar sürekli ilim çevreleri içinde olmuş, kendini yetiştirmeyi de iyi bilmiştir. Ailesinden aldığı terbiye ve İslam kültürünü de hayatı boyunca hiç kaybetmemiştir.

Mehmet Akif yalnızca bir şair değildir. O; iyi bir evlat, iyi bir din adamı, bilime her zaman önem veren bir aydın, mütevazı kişiliği ve şairliğinden gelen üslup ile devrinde her zaman sevilen bir kimsedir. Bütün bu yönleri ile değerini hiçbir zaman kaybetmemiş, ölümünün üzerinden yetmiş yılı aşkın zaman geçmesine rağmen Mehmet Akif Ersoy adı unutulmamıştır.

Mehmet Akif Ersoy en çok İstiklal Marşı ile anılır. Oysa onu sadece İstiklal Marşı kalıbıyla milli şairimiz sıfatına sokmak ve tek başına şairliğini anmak yanlıştır. O bir milletin en zor dönemlerine tanıklık eden ve bu zor dönemin atlatılması için fikir geliştiren bir düşünce adamıdır. Mehmet Akif yaşadığı 63 sene içinde Osmanlı-Rus Savaşını, Balkan Savaşlarını, Birinci Dünya Savaşını, Çanakkale Savaşını ve nihayet Kurtuluş Savaşını görmüş bir şair, yazar ve düşündürdür. Mehmet Akif bir milletin yaşayabileceği bütün sıkıntıları görmüştür. Bunun üstüne kazanılan çok büyük bir zaferle bir milletin en büyük mutluluğu olan hürriyetini kazanmasına da tanıklık etmiştir. Bütün çektiği sıkıntılara rağmen, bize miras olarak dev bir eser olan Safahat'ı bırakmıştır.

Mehmet Akif bütün karakterini ve düşüncelerini daha çok şiirlerinde dile getirir. Bu nedenle daha çok edebiyatçılar tarafından işlenmiştir. Oysa Mehmet Akif yaşadığı dönemde İslam ve toplum sevgisini birleştiren bayrak bir isimdir.

"Kendisi ve ülkesini tanıdığı günden itibaren her zaman toplumu düşündüğünü hiçbir sanatçı kompleksine kapılmadan açıkça belirtir. Onu yücelten, ayağının altındaki kaidelerden birisi, belki de en önemlisi bu yalın hali ve hasbiliğidir".¹ Mehmet Akif İslamcı bir yazardır ancak o "(...) tarikat ve tekkelere ilgi duymamış, tekke düşüncesiyle İslam'ın yeniden eski günlerine kavuşabilmesini mümkün görmemiştir."² Mehmet Akif Arapçayı son derece iyi bilen Kuran hafızıdır. Bu nedenle başkalarının İslam hakkındaki tutucu görüşlerine inanmaz ve gerçek İslam olan hoşgörülü ve yeniliklere açık ama ahlaktan yana taviz vermeyen bir yaşantıya sahiptir. İslam'ın gerçek ruhundan kendi hayatında da hiçbir zaman taviz vermemiştir. O hiçbir düşünce ve fikre körü körüne bağlı değildir. Doğru ve güzel olan her türlü fikre açıktır. "İslam'ın ruhuna son derece bağlı olan Meh-

1 Yazar Yok, **Hece Dergisi Giriş**, Hece Dergisi, S.133 Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, Ocak 2008, s. 3.

2 Mehmet Demirci, **Yahya Kemal Ve Mehmet Akif'te Tasavvuf**, Birinci Basım, Akademi Kitapevi, 1993, s. 73.

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF
** Uzman, Dumlupınar Üniversitesi, İİBF

met Akif'in, kendini gece gündüz içkiye kaptıran Neyzen Tefvik'le arkadaşlığı, onun sanatına hayranlığı çok dikkat çekicidir".³ Kanaatimce bu onun açık fikirli olmasının en güzel örneğidir.

"Mehmet Akif adı söz konusu olduğunda, onun hayatı, karakteri, düşünceleri ve sanatı birlikte düşünülür ve değerlendirilir: Bir mücadele insanı, idealist, şair ve âlimdir. Varlıkta da yoklukta da her zaman onurlu, dik duran bir insan. Tok sözlü; hiçbir koşulda ve hiç kimse karşısında sözünü esirgemeyen, 'sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek' diyecek kadar doğrudan yana bir insandır".⁴

1. İslâmcılık

1.1. İslâmcılığın Tanımlanması

Mehmet Akif ile İslâmcılık bağıni kurmadan İslâmcılığı biraz daha açmak faydalıdır. İslâmcılığın ilk konusunu İslam oluşturur. Fuller'e göre; "İslam, tanımı gereği, Müslüman dünya için ortak bir kimlik kaynağıdır. Ancak yüzyıllar boyunca İslam'ın farklı bölgelerde, farklı insanlar tarafından uygulanışı çeşitli biçimler ve çeşitli ifade tarzları ortaya çıkarmıştır. Siyasal İslam, en azından kişinin manevi hayatında, ulusal kimlik karşısında bile önceliği olan tek bir İslami kimlik yaratma arayışındadır. Bu anlamda siyasal bir vizyon olan İslâmcılık, her ne kadar pratikte tek tek devletlerin çatısı altında faaliyette bulunsa da, gayet açık bir şekilde ulus-üstüdür. İslâmcıların çoğuna göre, İslam ilk ve en önemli kimliktir ancak tek kimlik değildir".⁵

Tunaya'ya göre ise; "İslâmcılık, bütün sosyal ve siyasal hayata uygulanması istenen inanç, fikir ve davranış kaidelerini içine alan iki yönlü bir 'ideolojik formül' haline getirilmiştir. Bir yönü 'ferdi' plandadır. İslâm dünyasında yaşayan fertlerin, bilhassa Müslümanların tek tek hayatlarını düzenlemek ister. Özel hayatlarına karışır. Onlara bir yaşama yolu çizer. Öteki yönü ile de, 'kolektif plandadır'. İslâm dünyasında, henüz militleşmemiş halk kitlelerine, bağımsızlığa kavuşmamış milletlere, Devletlere kurtuluş, kuruluş ve kalkınma yolu çizer, birbirleriyle münasebetlerini sağlayan kaideler yapar. Kısaca İslâm dünyasında yaşayan insanların ve toplumların hayat prensibidir".⁶

Said Halim Paşa ise "İslâmlaşmak dediğimiz zaman, İslam'ın inançlarını, ahlak, toplum ve siyaset anlayışını, zaman ve çevrenin gereksinimlerine en uygun biçimde yorumlayarak bunlara gereği gibi uymayı anlatmak istiyoruz"⁷ der.

Bazılarına göre ise İslâmcılık bütün millet ve devletlerin kültürel, sanatsal ve tarihi miraslarının silinerek Kuran ve Hadisler yoluyla yeniden ilk Müslümanlar gibi yaşamasıdır. Seleflik denilen bu anlayışa göre Selefler; "Yenilikçi hareketleri bid'at sayıp reddederken kitab ve sünnete, Kur'an ve hadise, daha kapsamlı bir tabir ile ilk Müslümanların dinî anlam ve hayat tarzına sıkı bir şekilde bağlı kalmanın, hiç ödün vermeden bu hayat tarzını sürdürmenin, dünya ve ahiret kurtuluşunun buna bağlı olduğunun altını kalın bir hatla çizmişlerdir".⁸

"İslâm'ın asli prensiplerine dönüş, 'İslâmcı' adı verilen fikir cereyanının ana tezidir. Mazisi, medeniyeti ve düşüncesi bakımlarından, İslâm'ın zengin tarihi istenilen ve aranılan delilleri ve emsalleri sağlamaktadır".⁹ Ancak İslam semavi bir din olmasına karşın diğer semavi dinlerden farklıdır. Türköne'ye göre: "İslâmiyet, Hıristiyanlık gibi, cemaat içinde bir kilise olarak değil, bu dinle bütünleşmiş bir cemaat olarak teşekkül etmiştir. İslâmiyet diğer dinlerden farklı olarak kilise gibi, dini temsil eden bir kuruma veya otoriteye yer vermez."¹⁰ Şerif Mardin ise devlet ile fert arasında yer alan ikincil yapıların yokluğunun, cemaat hayatını kuvvetlendirdiğinden bahseder.¹¹ Bu noktada ortaya yönetim sorunu çıkar. Çünkü insanlar bir arada yaşamak için kurallara, bu kuralları uygulayacak kurumlara ihtiyaç duyarlar. Buda bir otoriteyi gerekli kılar. Bu otoritenin nasıl sağlanacağı, yani toplumu kimin yöneteceği sorunu net olarak çözümlenememiştir. İslâmcılık ideolojisinde bu konuda çeşitli görüşler vardır. İlk olarak "Klasik İslam" düşüncesine bakılırsa; "Klasik İslam düşüncesi, baştan aşağı idarecilik, hükümdara öğüt ve kıssa metinleriyle doludur. Söz konusu olan, siyasetin doğası üzerine değil, iyi hükümdar iyi hükümet üstüne düşüncelerdir".¹² Roy 'a göre;

"Egemen, geleneksel olarak 'dinsel' bir işleve sahiptir: İslam'ı ve şeriatı korumak. Devletin kendisinin de bir amacı vardır: Müslüman'ın iyi bir Müslüman olarak yaşamasını sağlamak. Devlet kendi içinde bir amaç değil, bir araçtır. Bu anlamda, Müslüman hukuk kitapları iktidarın uygulanmasına ayrılmış bir bölüm içerirler.

3 Orhan Okay, **Mehmet Akif'in Karakteri Ve Sanatı**, Hece Dergisi, S.133 Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, Ocak 2008, s. 8.

4 Yazar Yok, **Hece Dergisi Giriş**, Hece Dergisi, S. 133 Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, Ocak 2008, s. 4.

5 Graham E. Fuller, **Siyasal İslam'ın Geleceği**, Çev: Mustafa Acar, Timaş Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 2004, s. 58-59.

6 Tarık Z. Tunaya, **İslâmcılık Cereyanı**, İstanbul, Baha Matbaası, 1962, s. 19.

7 Said Halim Paşa, **Toplumsal Çözülme-Buhranlarımız**, Buhran Yayınları, İstanbul, 1983, s. 150.

8 Süleyman Uludağ, **Selefîlik-Süfilik Ve Akif**, Hece Dergisi, S. 133 Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, Ocak 2008, s. 137.

9 Uludağ, **a.g.e.**, s. 2

10 Mümtazer Türköne, **Siyasî İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu**, Birinci Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999 s. 17.

11 Şerif Mardin, **Din Ve İdeoloji**, Yedinci Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 57.

12 Olivier Roy, **Siyasal İslâmın İftası**, Çev: Cüneyt Akalın, Birinci Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s. 48.

İyi hükümdar, bu işlevi yerine getirendir, kötü hükümdar ise ‘adil olmayan tiranlığı’ (zulüm) uygulayandır. ‘Adalet’ bu iyi hükümdar etiğinin merkezindedir”.¹³

İslam düşüncesi egemen olan kimsenin görevlerini tanımlamasına karşın egemenin nasıl belirleneceği konusunda bir yol göstermemiştir. Egemenin belirlenmesi konusunda İslamcı teorisyenlerden bazıları günümüz modern yönetim anlayışı içinde yer alan; seçimin İslam’a aykırı olmadığını savunurken bazıları “(...) oylama ve seçimin ümmetin birliğini zayıflatan, yalnızca Allah’tan olan bir şeyi nispileştiren ‘insanileştiren’ bir düşünce gibi görürler”.¹⁴ Arsel’e göre; “Halka ya da başka bir organa ait yasa yetkisinin olmaması, Kur’an hükümlerinin Tanrı sözleri olarak kabul edilmesindedir. Tanrı nasıl evrenin tüm yaratıklarına üstün ise, onun sözleri de insan sözlerine (insan yapısı hükümlere) üstündür”.¹⁵

Jäschke’ye göre “İslamlık kelimenin tam anlamıyla yasa dinidir. Müslümanlara, hayatın bütün sorularının karşılıklarını Peygamberin aracılığı ile Allah’tan almalarını ve her yaptıklarında en kesin kurallarla tam tamına uymalarını emreder”.¹⁶ Bu da İslam dininin yasaları anlamına gelen “Şeriat”ı doğurmuştur. Ancak “Tarih ne olursa olsun, belli konularda son derece ayrıntılı olmakla birlikte Kuran’daki hükümler, İslam hegemonyasını yaşatmak için gerekli toplumsal ve siyasal yönetim ilkelerini sağlamakta yeterli değildir”.¹⁷ Aydın’a göre de; “İslam’ın her dönem uygulanabilir bir devlet modeli getirdiği iddiaları büyük bir yanılgıdır. Kuşkusuz şeriat vardır ve tarih boyunca devlet görevi görmüştür. Ancak bu devletin, hem Kur’an’i referansları düşünüldüğünden zayıftır hem de uygulanabilirliği tarih boyunca hep sorun olmuştur”.¹⁸ Bunun farkında olan İslamcı yazarlar özellikle yirminci yüzyıla gelince Mısırlı Muhammed Abduh’un başlattığı çalışmalarla İslamcılığa yeni bir açılım getirmişlerdir.

Bu yeni İslami ideolojinin doğması da şöyle açıklanır:

“Hızlı sosyal değişme, geleneksel değerlerin karşılayamadığı, açıklayamadığı değişmeler, kitle iletişimin yaygınlaşması, aydın sınıfının bir fikir imalatçısı olarak yerini alması gibi “yeni” unsurları, geleneksel İslam toplumunun değişmesi içinde takip etmek.[...] İslamcılık, Batı’dan gelen ideolojik düşünce yapısı ile geleneksel İslami değerlerin bireşimi neticesinde, İslamiyet’in ideoloji formu içinde yeniden sistemleştirilmesi ile ortaya çıkmaktadır”.¹⁹

Kara’ya göre ise; Klasik İslam düşüncesinden modern İslam düşüncesine geçiş “(...)İslam’ın iç dinamiklerinden, tarihi tecrübelerinden ve kendi iç mantığından ziyade dış şartların ve dış baskıların doğrudan etkisi altında olmuştur”.²⁰ Çünkü Klasik İslam anlayışı Batı’da ortaya çıkan; hürriyet, meşrutiyet, demokrasi, kölelik, insan hakları, kadının statüsü gibi konu, kavram ve kurumları açıklamada yetersiz kalmıştır. Bu yeni düşünceyi temsil eden İslamcı görüşlere bakıldığında İslam’ın akıl ve bilime asla karşı olmadığı vurgulanmıştır.

Tunaya’ya göre; “İslamiyet’te, akıl ve tabiat dışı hiçbir hurafe yoktur. Başka dinlerle mukayese edildiği taktirde, Müslümanlık kadar idari, siyasi ve ahlaki esaslara müstenid bir din görülemeyecektir. Tam manasıyla sosyal bir din olan Müslümanlık halkın reyine müracaat, hürriyet, adalet, müsavet, uhuvvet (kardeşlik), düşmana kuvvetle mukabele, ruhaniliğe ve tegalübe yer verilmemesi, istibdat ve zulme karşı huruç (isyan) gibi sosyal ve siyasi prensipleri kabul etmekle çağdaş medeniyet seviyesinde bir Devlet ve hayat vücuda getirmek kabiliyetine de, kudretine de sahiptir. Sadece fertler arasında değil, zümreler, kavimler, millet ve Devletlerarası kardeşliği, beynelmilel sulh projelerinden hatta sosyalizmden daha iyi başarmış ve gerçekleştirmiştir”.²¹

Çağan’a göre; “İslamcılığın temel argümanı, kendisini var eden nedende gizlidir. O da şudur; İslam doğası itibari ile tüm zamanlara ve tüm mekânlara hitap eden bir dindir. Hiçbir zaman ve hiçbir mekânda yürürlükten kalkmayacaktır. Çünkü İslâm hakikatın bizzat kendisidir. Dolayısıyla İslâm modern zamanlarda da yürürlükte olmaya yetecek potansiyele sahiptir. Modernliğe ait iyi olan ne varsa, aslında İslâm’da da vardır. Örneğin İslâm akli, mantığı ve ilmi yadsımaz. Aksine onlar gerçek hüviyetlerini İslâm’ın temel ilkeleri içinde kazanırlar”.²²

Modern İslamcılıkla ilgili yapılan son çalışmalara baktığımızda Türköne’nin İslamcılığın temel yaklaşımları ve tezlerini şöyle sıraladığını görürüz:

13 A.g.e. , s. 31.

14 A.g.e. , s. 67.

15 İlhan Arsel, **Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına**, Üçüncü Basım, İstanbul, 1994, s. 135.

16 Jäschke Gotthard, **Yeni Türkiye’de İslamlık**, Çev: Hayrullah Örs, Birinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, s. 11

17 Tarık Ali, **Fundamentalizmler Çatışması**, Çev: Abdullah Yılmaz, Birinci Basım, Everest Yayınları, İstanbul, 2002, s. 67

18 Erdoğan Aydın, **İslamcılık ve Din Politikaları**, Birinci Basım, Gentaş Yayınları, 2002, s. 14.

19 Türköne, a.g.e. , s. 25.

20 İsmail Kara, **Din ile Modernleşme Arasında**, Birinci Basım, Dergah Yayınları, İstanbul, 2003, s. 212.

21 Tunaya, a.g.e. , s. 15.

22 Kenan Çağan, **Batılılaşma İslamcılık Ve Mehmed Akif**, Hece Dergisi S. 133 Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, Ocak 2008, s. 84-87.

1. İslamiyet modern ihtiyaçları karşılayacak, modern gelişmeler karşısında insanın dünyaya bakışını tayin edecek, değişimleri açıklayacak ve hayatının her alanına hâkim kılınabilecek evrensel bir siyasal-sosyal kuram ihtiva etmektedir. Bu kuram insana doğruyu-yanlışı bildirmekte, ona rehberlik etmekte; toplum hayatının temel normlarını vermekte; kimin yöneteceğini ve yönetilenlerin haklarını belirlemektedir. İslamiyet'in, modern dünyadaki bu kapsayıcılığı müteal onamaya ihtiyaç duyulmadan akılla kavranabilir ve akılla temellendirilebilir. İslamiyet akla uygun bir dindir.

2. İslamiyet, bütün modern gelişmelere 'açık' bir dindir. İslamiyet çağın yeniliklerine kolaylıkla intibak edebilir ; 'mani-i terakki' değildir, bizatihi terakkiyi emreder. İslamiyet'in terakkiye engel görülen tarafları, ona sonradan ilave edilen geleneklerle oluşmuştur. Bu yüzden onu sonradan oluşmuş sınırlayıcı geleneklerin bağından koparmak, ilk asli, saf şekline döndürmek gerekir. Asli kaynaklar 'yeni' bir yorumla, terakkici bir İslam kuramına dönüştürülebilir. Bunun için, Ortaçağ'dan kapanan 'İçtihat Kapısı'nın yeniden açılması ve yeni hükümler üretilmesi lüzumludur.

3. Batı, tartışılmaz bazı üstün niteliklere sahiptir. Müslümanlar Batı'yı üstün kılan unsurları (ilim, teknik, medeni usuller) alarak kendi toplumlarını ilerletmek zorundadırlar. Bir zamanlar Müslümanların elinde olan bu üstün nitelikler, Müslümanların ihmali sonucu Batılıların eline geçmiştir. Şimdi Müslümanlar, Batılıların kendilerinden aldıkları (ilim ve teknik gibi) bu unsurları, tekrar geriye almalıdır. Batı, sadece ilmi ve tekniğiyle değil, geliştirdiği düşünceler ve kuramlarla da üstündür. Müslümanlar, aynı mantıkla Batı'dan işe yarar gördükleri bu düşünceleri ve kuramları alabilir ve kendi toplumlarına yerleştirebilirler. Bu işlem elektrik biçimde yapılmaktadır.

4. İslamiyet, Müslümanlar için Batılı milletler gibi bir milliyet prensibi getirmektedir. Müslümanlar bu milliyet prensibi etrafında birleşerek siyasi bir topluluk oluşturabilirler. İslamiyet Müslümanların siyasi kimliğini, temel alacakları milliyet esasını vermektedir."²³

"İslamcılıkta, geleneksel İslamdan farklı olarak insan aklının ve eyleminin sınırlarının sorgulanmasını buluyoruz. Temel kaynaklar insan aklını, insanın teşebbüs gücünü ön plana çıkaracak şekilde yeniden değerlendiriliyorlar. İslamcılık, geleneksel İslam'ın tevekkül, itaat, kadere rıza gibi ön plana çıkardığı davranış biçimleri yerine, insan aklını ön plana çıkaran, eyleme çağırın nasları davranışlara rehber etmeye başlıyor."²⁴

1.2. Mehmet Akif ve İslâmçılık

Mehmet Akif'in yaşadığı dönemde üç kıtaya hâkim olmuş Osmanlı İmparatorluğu parçalanmak üzeredir. Dönemin şartları içinde devletin çöküşünü durdurmak, gelen dış tehditlere karşı direnebilmek için aranan çözümler arasında Batıcılık, Türkçülük gibi akımlar karşısında var olan medeniyetin içinden Müslüman aydınların geliştirmeye çalıştığı İslâmçılık, Batı karşısında medeniyetin yeniden dirilmesi çabası olarak kendini göstermiştir. "İslâm İttihadi'nı gerçekleştirmek fikri sadece bir temenni değil reel politik anlamda en gerçekçi siyaset tarzı olarak da gündemdedir. İslâm Birliği fikri aynı zamanda imparatorluğu parçalayan milliyetçiliğe karşı verilmiş zorunlu bir cevap olarak durmaktadır"²⁵ Mehmet Akif'te, Halife eliyle yönetilen Osmanlı İmparatorluğu topraklarının tek tek elden çıkması üzerine İslâmçılığı çıkış yolu olarak görmektedir.

Mehmet Akif, İslamcılık düşüncesinin en önemli temsilcilerinden biridir. Ancak Mehmet Akif'in milli şairimiz olması onun İslamcılığının, çoğu zaman önüne geçmiştir. "Mehmet Akif'in iki büyük idealinden birisi; İslam idealinin gerçekleşmesiydi. Mehmet Akif İslâm'ın ayakta kalan son kalesi olarak Türkiye'yi biliyor, Türkiye'nin kurtulmasıyla da büyük İslâm idealinin gerçekleşeceğine inanıyordu"²⁶ Mehmet Akif bu nedenle milliyetçiliğin ileri gitmesine ve Türkiye'nin ırk temeli üzerinde kurulmasına karşıdır. Onun için İslamcılık milliyetçilikten daha önde gelir ve nihai hedef, bütün Müslümanların birlik içinde hareket etmesidir.

Mehmet Akif için İslam dini her şeyden önemlidir. İslam bütün dünyevi hayatı düzenlemeye yeter. Nitekim İslam ortaya çıktığında çok verimsiz olan topraklarda çok büyük bir medeniyet kurulmuştu. Mehmet Akif özellikle Süleymaniye Kürsüsü'nde bu kurulan medeniyet İslam sayesinde gelişti diyerek adeta o medeniyeti geliştiren İslam'ın bugün Müslümanları perişanlığa itemeyeceğini, insanların İslam'dan uzaklaştığını veya İslam'ın yanlış bilindiğini ortaya koyar. Müslümanların İslam'ı yanlış bilmesi ve onu hurafelerle doldurması neticesinde de Doğu Batı'dan geri kalmıştır. Evet, Akif'e göre Müslümanlar Batı'dan çok geridedir. Bunu birçok eserinde belirtir.

Mehmet Akif'e göre Doğu'nun Batı'dan geri kalmasının nedeni: İnsanların gerçek İslam'dan uzaklaşmasıdır. Bugünde yapılması gereken insanlara doğru olan İslam'ı öğretmek, Batı'nın ileri olan ilim ve fennini

23 Türköne, a.g.e., s. 276.

24 Türköne, a.g.e., s. 28.

25 Akif Emre, *Bir İslam Şairinin Gelecek Tasavvuru*, Hece Dergisi, S. 133 Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, Ocak 2008, s. 43.

26 Okay, a.g.e., s. 14.

İslam potasında çözümleyerek yeniden Müslümanların gelişmesini sağlamaktır.

Mehmet Akif küçük yaştan itibaren Arapça öğrenmiş, Kuran okumuş ve İslami bir terbiye ile büyümüştür. Bu nedenle çevreden her duyduğuna inanıp tatbik eden bir insan değildir. O dönemde ki İslam adına yapılan pek çok şeyi de hurafe olarak değerlendirir ve gerçek İslam'da böyle inanışlar olmadığını söyler. Dolayısıyla onun İslam anlayışının farklılığına dikkat çekmek yerinde olacaktır. Kuntay'ın bir hatırasına atıfta bulunacak olursak; Kuntay Mehmet Akif'in beğendiği bir âlim olan Cemal Bey'i Mehmet Akif ile tanıştırmaya götürürken aralarında şöyle bir diyalog geçer:

Kuntay Cemal Bey'e –Göreceksiniz onu ne kadar seveceksiniz der.

Cemal Bey'de,-Yalnız biraz fazla dinci! Değil mi? Diye sorar.

Kuntay bunun üzerine: -Fakat riya ile dini çok dünyevi bir zekâ ile ayırır. Bir gün yeni tuttıkları hizmetçi evlerinden öteberi çalıp kaçmıştı. Evdekiler şaşırıyorlardı: “Fakat bu hizmetçi ne kadarda Müslüman kadındı, üç aylar orucu da tutuyordu”. Demelerine Akif kızır: “Onun üç aylar orucu tuttuğunu söyleseydiniz, ben onu bir gün evimde tutmazdım”. Der.²⁷

Mehmet Akif en çok İslam'ın gereklerine göre yaşanmamasına tepki gösterir. Ona göre bir takım yanlış inançlar İslam adı altında yaşamaktadır. Bu inançlardan birincisi tevekkül anlayışıdır. “Akif'e göre tevekkül anlayışı güçlükler karşısında yılmamak ve azimle çalışmak demektir”.²⁸ Tevekkül anlayışı tam bir kadercilikle umutların tamamen Allah'a bağlanması değildir. İnsan elinden gelen bütün çabayı ortaya koyarak çalışır ondan sonra Allah'tan bunun karşılığını bekler. Mehmet Akif halkı tevekkül anlayışı içinde tembelleğe alıştıran hocalara şöyle seslenir;

Tevekkülün, hele mânâsı hiç de öyle değil.

Yazık ki: Beyni örümcekli bir yığın câhil,

Nihayet oynayarak dîne en rezil oyunu,

Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hâle onu!²⁹

“İslami değerleri yaşadığı döneme taşımaya gayret gösteren ve böylece de âni zenginleştirmek ve düzeltmek isteyen Akif, hurafeye ve cehalete karşıdır”.³⁰ Süleymaniye Kürsüsünde Mehmet Akif şöyle seslenir;

O Rasathâne-i dünya, o Semerkant bile;

Öyle dalmış ki hurâfâta o mazisiyle;

Ay tutulmuş “Kovalım şeytanı kalkın!” diyerek.

Dünbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!³¹

“İslam dünyasının mevcut geriliği üzerinde dururken, bu gerilemeyi besleyen şeyin İslam olmadığını, aksine İslam'ın ilerlemeye açık olduğunu ifade etmiştir. İslam dünyasının ilerlemesini temin edecek şey Akif'e göre, öze dönüş hareketidir. Bu harekette Kuran referans alınarak yapılmalıdır yine Süleymaniye Kürsüsünde Akif, şöyle seslenir;

Lâfzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kur'an'ın:

Çünkü kaybında değil, hiçbirimiz ma'nânın:

Ya açar Nazm-ı Celil'in, bakartız yaprağına:

Yâhut üfler geçeriz bir ölünün toprağına.

İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin,

Ne mezarlıkta okumak, ne de fal bakmak için!³²

Mehmet Akif İslam dünyasının sadece Kuran ve hadislerden yola çıkıp, gerçek İslam'ı bularak ona yönelmeyle kalkınacağını düşünür. Ancak bu kalkınma tabi ki ilk başta Batı'nın ilerinde olduğu ilim ve fen alınarak gerçekleşecektir. Bu noktada yanlışlığa düşülen yön ise Batı'nın ilim ve fenninin Batı'nın kültüründen ayrı düşünülmemeyeceğidir. Güngör'ün ifadesiyle; “Kültür ve medeniyet birbirinden ayrı hadiseler değil, ulusal kültürler bir medeniyetin çeşitli manzaralarından ibarettir”³³ Mehmet Akif'in Süleymaniye Kürsüsü şiiirinde

27 Mithat Cemal Kuntay, **Mehmet Akif**, Birinci Basım, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999, s. 94.

28 Kazım Yetiş, **Mehmet Akif'in Sanat Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler**, Atatürk Kültür Merkez Yayını Sayı:65, Ankara, 1992, s. 125.

29 Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, Dördüncü Basım, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No:18, İstanbul, 1993, s. 154.

30 Şerif Aktaş, **Mehmet Akif Ve İnsan**, Hece Dergisi S.133 Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, Ocak 2008, s. 33

31 Ersoy, **a.g.e.**, s. 153.

32 **A.g.e.**, s. 155.

33 Erol Güngör, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, Altıncı Basım, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 1992, s. 63.

Japonlar için;

*Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle...
O da sahiplerinin lâıyk olan izniyle.
Dikilip sâhile binlerce basîret, im'ân;
Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan!
Garb'un eşyâsı, eğer kıymeti hâizse yürür;
Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür!*³⁴

Şeklinde ortaya koyduğu düşüncenin tam olarak tatbiki mümkün gözükmemektedir.

2. Milliyetçilik

2.1 Milliyetçiliğin Tanımlanması ve Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri

Milliyetçiliğin sosyal bilimlerde birçok açılımı vardır ve milliyetçiliğin yanına bazen farklı ideolojileri alarak, “muhafazakâr milliyetçilik”, “modern milliyetçilik”, “liberal milliyetçilik” gibi açılımlara gittiği de görülmektedir. Bu nedenle tek bir parça halinde net bir tanımı bulunmamaktadır.

Milliyetçiliğin tanımı yapılırken en çok kullanılan yöntem; onun objektif ve sübjektif unsurlarına vurgu yapılması olmuştur. Bazı yazarlar objektif unsurları öne çıkarmış, bazı yazarlar sübjektif unsurları ortaya atmış bazıları da ikisini karıştırmış ve belli unsurlara vurgu yapmıştır. Milliyetçiliğin en temel objektif unsurları; etnik köken, dil, din, ortak tarih, kan bağı, toprak ve ortak kültürdür. Sübjektif unsurlardan bazıları ise; sübjektif bilinç, aidiyet, ortak çıkarlardır.

Milletleşme veya millet-oluşturma, tarihi gelişim çizgisi içinde, toplumsal bir süreçtir. Bu nedenle, geniş çapta sosyal yapıyla bağlantılıdır. Şöyle ki, toplumların her birinin bir evrim çizgisi vardır. Bu da, eldeki antropolojik ve etnolojik verilere göre, *klan* veya *hord* şeklinde ifade edilen en ilkel toplum tipinden, günümüz millet anlayışına kadar ilerleyen bir yapısal değişme sürecini yansıtmaktadır. *Millet*, kabile-aşiret, feodal yapı'dan daha üst düzeyde donatılmış bir üst kuruluşa yükselişin son safhasıdır.³⁵ Kabileler ifade edildiği şekliyle son safhaya ulaştığında yani millet oluşturduğunda, onları bir arada tutan ortak paydalar –din, tarih, kültür ve toprak- etrafında toplanmışlardır. İnsanların, kabile safhasından millet safhasına geçişi ve millet anlayışının doğuşuyla birlikte milliyetçilik fikrine ulaşmaları bir süreç dâhilinde meydana gelmiştir. Böyle olunca millet, en basit şekliyle kendilerinin millet olduğunu hisseden insanların topluluğu olarak tarif edilmektedir.³⁶

Calhaun'a göre ise milliyetçiliğin üç boyutu vardır bunlardan birincisi, bir söylem olarak milliyetçiliktir. Yani, dünyanın her yerinde insanları, özlemlerini ulus ve ulusal kimlik bağlamında düşünmeye ve o çerçeve içinde yerleştirmeye götüren kültürel anlayışın ve retoriğin üretimiyle belli ortam ve geleneklerdeki belli milliyetçi dil ve düşünce türlerinin üretimi.

İkincisi, bir proje olarak milliyetçilik: Yani insanların ulus olarak algıladıkları toplulukların çıkarlarını, bir bileşim ya da tarihsel gelişme içinde, ya genellikle var olan bir devlete daha fazla katılarak ya da ulusal özerklik, bağımsızlık ve kendi kaderini tayin veya belirli toprak parçalarını birleştirme yoluyla ilerletmeye çalıştıkları, toplumsal hareketler ve devlet politikaları.

Üçüncüsü, bir değerlendirme olarak milliyetçilik: Yani bir ulusun üstünlüğünü savunan siyasi ve kültürel ideolojiler, bunlar genellikle akımlarla veya devlet politikalarıyla özdeşleştirilir, ancak bu şart değildir. Bu üçüncü anlamıyla milliyetçiliğe ahlaki bir yaptırım statüsü de verilmiş olur: Örneğin ulusal sınırlar devlet sınırlarıyla örtüşmelidir ya da bir ulusun üyeleri o ulusun ahlaki değerlerine uymak zorundadır, gibi. Milliyetçilik, bu ahlaki yaptırımlardan yola çıkarak sergilenen bazı davranışlar-etnik temizlik, ulusal arınma ideolojileri ve yabancı düşmanlığı gibi- vasıtasıyla bir ulusa aşırı sadakatle özleştirilen bir hal alır.³⁷

Milliyetçiliği, ilkel insan topluluklarında kabile ve kavmiyet hissi şeklinde görmek mümkün olmakla birlikte, bunların milliyet fikri derecesine yükselmesi 18. yüzyılda, Batıda meydana gelmiştir. Avrupa'da milliyet fikrinin sosyal bir bilinç halini alabilmesi 19. yüzyıldan başlayarak gerçekleşmiştir.

Özek'e göre; “Tarihsel süreç içinde, giderek, siyasal iktidarın kaynağını, Tanrısal olmayan kaynaklara dayandırma yönelimleri belirmiş ve yeni kaynak ‘millet’ olmuştur. Gerçekte, millet, o milleti oluşturan kişiler dışında bir olgu olarak kavranınca, Tanrısal nitelikte olmayan yeni bir soyutluk, insan bilincinden doğan yeni

34 Ersoy, a.g.e., s. 156.

35 Orhan Türkoğan, **Niçin Milletleşme? Millî Kimliğin Yükselişi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1995, s. VII; İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Üçüncü Basım, Ötügen Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1999, s. 234.

36 Rupert Emerson, **Sömürgeciliğin Uluslaşması**, Çev: Türkkaya Ataöv, Ankara, 1965, s. 104.

37 Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, Çev: Bilgen Sütçüoğlu, Birinci Basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 8.

bir kavram yaratılmıştır. Bir açıdan ‘millet’te Tanrısal olmayan ama aynı gizemli niteliği taşıyan, dinsel örgütlerden bağımsız, kendine özgü ‘dinsel’ bir kavramdır”.³⁸

“Millet” kavramının ortaya çıkışında 19. yüzyıl büyük önem taşır çünkü 19. yüzyılın şüphesiz en önemli siyasal olayı bütün dünyayı etkisi altına alan “Fransız İhtilali” ve onun yaydığı milliyetçilik hareketleri olmuştur. “Fransız İhtilali” sonrası yayılan milliyetçilik hareketleri bütün dünyayı sarsmış İmparatorlukların parçalanarak dünya haritasının değişmesine neden olmuştur. Bu süreçten diğer İmparatorluklarla birlikte en çok etkilenen içinde farklı etnik unsurları barındıran Osmanlı İmparatorluğu’dur.

Osmanlı’nın çok sesli yapısını en çok etkileyen, “Fransız İhtilali”nin getirdiği; özgürlük, eşitlik ve en önemlisi ulus kavramları olmuştur. “Fransız İhtilali”nin yaydığı milliyetçilik fikirlerinin Osmanlıya sıçraması ile birlikte imparatorluğun içindeki uluslar, Osmanlıya karşı Batı’nın da desteği ile ayrılma sürecine girmişlerdir. Bu ayrılma sürecinin önüne geçebilmek amacıyla imparatorluğun dağılmasını istemeyen Osmanlı aydınları zorunlu olarak, Avrupa’da ortaya çıkan ulus milliyetçilik fikrini İslami öğelerle yoğurmuş; Osmanlı içindeki ulusları tek bir çatı altında toplayabilecek “Osmanlı milliyetçiliği” kavramını ortaya atmışlardır.

Fakat ekonomik olarak çökmüş olan imparatorluk, Avrupa’nın da kışkırtmasıyla bütünlüğünü koruyamamıştır. Önce Gayri-Müslim olan tebaa imparatorluktan teker teker ayrılmış daha sonra “Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesine ve Batı etkisine girmesine paralel olarak 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Vahhabi Hareketi, Mehmet Ali Paşa isyanı, Lübnan olayları ve Suriye ayaklanması gibi olaylar Arap dünyasında klasik İslâm’ın ideolojik birliğini sarsmaya başlamıştır”.³⁹

“Araplar arasında olduğu gibi, Arnavutlar arasında da milli şuur, kendisini Arnavutlukta ıslahat ve daha sonra özerklik idaresi isteği şeklinde göstermiştir. En çok Avrupa’da, Arnavutça ve Arnavutlar tarafından daha başka dillerde yayınlanan gazetelerde bu istekler ifade edilmiştir”.⁴⁰ Nitekim Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ilkelerinden biri ulus temelli “Milliyetçilik” olmuş ve bundan önce ortaya atılan “Türkçülük”, “İslamcılık”, ve “Osmanlı Milliyetçiliği” fikirleri imparatorluğun dağılmasının önüne geçememiştir.

Milliyetçilik başlığının sonucu olarak Fuller’in tanımıyla İslamcılığın milliyetçilerden ayrıldıkları noktaları belirtilirse;

1)İslamcılık, milliyetçiliğin ayrılmaz bir parçası olmayan, güçlü bir manevi boyuta sahiptir.

2)İslamcılık kendi amaçlarını milliyetçilikten çok daha yüce bulur ve aşkın evrensel manevi değerler olmadan milliyetçi hareketlerin İslam’la fazla bir ilişkisinin olmayacağına ısrar eder.

3)Milliyetçiliğin özü itibarıyla iyi yönetimle bir ilgisi yoktur, o sadece güçle ilgilidir; İslamcılık ilke olarak manevi amaç ve iyi yönetimden yoksun güç kavramını reddeder.

4)İslamcılık, milliyetçiliğin dar ve kısır vizyonunu ilke olarak kınar ve ümmeti bilmeye hizmet edeceği için esasen milliyetçiliğin tehlikeli bir güç olduğuna inanır. Milliyetçilik sömürgeci mirasın zehirli bir ilacı olarak görülür. Bu noktada İslamcılık her ne kadar gayri Müslim güçlere karşı belirli şartlar altında İslami ümmetin bir bölümünü güçlendirebilmesi yönüyle tamamen olumsuz bir güç olmasa da –uzun dönemde- milliyetçiliği gerici bir güç olarak görür.⁴¹

2.2 Mehmet Akif ve Milliyetçilik

Mehmet Akif’te İslamcılık ile milliyetçilik arasında ince bir sınır vardır yâda ince bir çizgiyle milliyetçiliği İslamcılığın arasına katar. O katı, gelenekçi tamamen İslâm’ın ilk zamanları gibi yaşanılması gerektiğini söylemez. Ama ırkçı ve kavmiyeti esas alan bir milliyetçiliğe de karşıdır. İstiklal Marşı ve Çanakkale Şiirlerini yazan dev bir şairin aslında arka planında resmi ideolojilerle gölgelenmeye çalışılsa da bir ümmetçilik fikri vardır. Ancak onu milliyetçi yapan unsurlar bulmakta mümkündür. Nitekim Mehmet Akif halk ve sarayın kötü gidişatını vurgularken sadece İslam’ın ilk dönem kültürüne göndermeler yapmaz. O, Ertuğrul Gazi, Orhan Gazi, Yıldırım Beyazıt gibi Osmanlı İmparatorluğunun ilk dönem padişahlarına da göndermeler yapar, onlara hayranlıklarını dile getirir. Ayrıca Mehmet Akif milli değerlerimize de son derece düşkündür. Sanatın bütün dallarında milli motifler olması gerektiğini dile getirir. Kuntay bir hatırasında; bir gün yemek yerken kendisinin baklavaya laf söylemesi sonucu tartıştıklarını söyler. Mehmet Akif, Kuntay’ı milli mevcudiyetimizin bir parçasını inkâr etmekle suçlar. Bu tartışmanın üzerine Kuntay Mehmet Akif için; “Tekirdağı kadar, memleketin karpuz kabukları da onun gözünde vatandı” yorumunu yapar.⁴² Ancak daha fazla vurgu yaptığı şey ise Doğu toplumunun bir bütün olduğudur bu bağlamda Mehmet Akif’in bir milliyetçiden çok ümmetçi olduğunu söy-

38 Çetin Özek, **Devlet ve Din**, Birinci Basım, Ada Yayınları, İstanbul, 1982, s. 10.

39 İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Üçüncü Basım, İstanbul, Hil Yayınları, 1995, s. 86.

40 Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 193.

41 Fuller, **a.g.e.**, s. 58-59.

42 Kuntay, **a.g.e.**, s. 113

leyebiliriz. Aktaş, Mehmet Akif'in milliyetçiliğini şöyle dile getirir: Kavmi dönemde ırki özellikler, ümmet döneminde ise dini hükümler sosyal hayatın ve sanatın her sahasına hâkimdir. Millet döneminde ise hâkim olan akıldır. Ancak insan aklının sağlıklı düzenlemeler yapabilmesi içinde kavmi ve ırki dönemlerde kazanılan zenginlikleri içinde yaşadığı devrin şartlarına göre değerlendirmeye ihtiyaç vardır. Millet olarak tanılan varlıkların hepsi kendi geçmişlerini bu tarzda değerlendirerek sosyal meselelerine çözüm getirirler. Mehmet Akif'in geçmişin dini motiflerini tarayıp devrin şartlarına göre yorumlaması; Ziya Gökalp'in uzak dönem kavmi özelliklerimizi tarayıp şartlara göre değerlendirmesi, Yahya Kemal'in de belli dönemleri yorumlaması ile anlam kazanıp bizim millet dönemine geçmemize hizmet eder.⁴³

Ancak bu açılım, Mehmet Akif'i milliyetçi bir çizgiye oturtmak için biraz zorlama olur kanaatindeyim. Çünkü modern milliyetçiliği doğuran şey Türk kimliğini Türk-İslam kimliğinden ayırarak Türklerin İslamiyet'ten önceki yaşantılarıyla bağ kurulması olmuştur.

Mehmet Akif Büyük İslam Birliği oluşumunun doğunun tek çıkış noktası olarak görmektedir. Modern batılı bir ideoloji olan milliyetçiliği de bu birlik için bir tehlike olarak görmektedir. Akif bu konuyu birçok şiirinde dile getirir bunlardan en çarpıcı olanı ise Hakkın Sesleri'dir. Bu şiirde şöyle seslenir:

*Hani milliyetin İslam idi... kavmiyet ne!
Sarılp sınıksı dursaydın a milliyetine.
'Arnavutluk' ne demek var mı şeriatta yeri,
Küfr olur başka değil kavmini sürmek ileri.
Arabın Türke Lazın Çerkeze yahut Kürde.
Acemin Çinliye ruchanı mı varmış nerde?
Müslümanlıkta anasır mı olurmuş ne gezer,
Fikr-i kavmiyeti telin ediyor peygamber.⁴⁴*

Özellikle Balkan Savaşlarından sonra Türk aydınları arasında yaygınlaşan milliyetçiliğe karşı çıkan Mehmet Akif bu dönemde İslamcılık görüşünü temellendirmek için ayet ve hadisleri de yorumlayarak şiirler kaleme almıştır. "Zulmetten Nura" isimli makalesinde Osmanlı İmparatorluğunun üç kıtaya hâkim, altı yüzyıllık tarihi olan bir ülke olduğunu, daha sonra ise küçüldüğünü esfle dile getirir. Osmanlı İmparatorluğu, önce Afrika'dan sonra Avrupa'dan hatta Asya'dan bile çekilip küçük bir kara parçasına mahkûm olmuştur. İmparatorluğun parçalanmaya başladığı günlerde Akif, Arnavutluk, Arap, Türk, Kürt kavimlerinin ileri gelenlerini çağırıp; onlara kavmiyetin zararlarını anlattığını söyler.⁴⁵

Sonuç

Mehmet Akif Ersoy Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasını engelleyebilmek için ortaya atılan görüşlerden "İslamcılığın" önemli bir parçasıdır. Onun İslamcılık anlayışı salt Kuran'a dayanan ve İslam adına yapılan birçok yanlış ayıklamak üzerine kuruludur. Hayatı boyunca Müslümanların birlik halinde hurafeleri kaldırarak gerçek İslam'a döneceğine ve bu sayede gelişerek Avrupa'yı ilim ve teknikte geçeceğine inanmıştır. Ancak ümmetçilik anlayışı Müslümanları, bir arada tutamamıştır. Avrupa'dan sıçrayan milliyetçilik akımı bütün dünyayı etkisi altına alarak İmparatorlukları parçalamış Avrupa'nın da emperyalist hareketleri ile ayrılan kavimler birbirine düşman haline gelmiştir.

Önce Osmanlı İmparatorluğu dağılmıştır daha sonra Müslüman devletlerarasında çatışmalar çıkmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında Arapların, Türklere yaptıkları onda bir hayal kırıklığı uyandırmıştır. Müslümanların tam bir birlik içinde yaşaması gerektiği bunun içinde Osmanlı İmparatorluğunun dağılmamasını isteyen Akif'in Sebilürreşad'da yayınlanan bir yazısı onun bütün fikirlerini özetler niteliktedir:

Ey cemaat-ı müslimin!

Artık gözünüzü açınız, aklınızı başınıza toplayınız; zira taht-ı saltanat gıcırıyor! Böyle giderse - el-iyazu billâh- o da devrilecek. Eğer Rusya'daki Müslümanlar henüz dinlerini muhafaza ediyorlarsa, eğer Fransızların taht-ı idaresindeki dindaşlarımız hâlâ tanassur etmemişlerse, eğer İngiltere Hintli kardeşlerimize şimdilik ses çıkarmıyorsa... iyi biliniz ki hep çürük çarık yine bu hükümet sayesinde. Maazallah bu giderse hepsinin gittiği gündür. Biz bu saltanatu muhafaza edemiyorsak düşünmeliyiz ki bizim yüzümüzden o bîçarelerde mahvolacaklar(...)⁴⁶

43 Aktaş, a.g.e. , s. 25 - 27

44 Ersoy, a.g.e. , s. 187

45 İsmail Hakkı Şengüler, **Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı**, Cilt V, s. 292.

46 Mehmet Akif Ersoy, **Mevize**, Sebilürreşad, IX/230, 1328, s. 375

Mehmet Akif'in eleştirilebilecek tarafları vardır. Ancak bunları devrin şartlarına göre ve Mehmet Akif'in karakterinde ki samimiliği iyi anlayarak yapmak gerekir. O, her zaman bildiği doğruları korkmadan ve dolambaçsız dile getirmiş ve dönemin koşullarını tüm çıplaklığı ile ortaya koymuştur. Yeri gelince Abdülhamit ve dönemini eleştirmiş yeri gelince de Hıristiyan dünyasında bile olsa yapılan yenilikleri savunmuştur.

Kaynakça

- AKTAŞ Şerif, Mehmet Akif Ve İnsan, Hece Dergisi S.133 Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, Ocak 2008
- ALİ Tarık, Fundamentalizmler Çatışması, Çev: Abdullah Yılmaz, Birinci Basım, Everest Yayınları, İstanbul, 2002
- ARSEL İlhan, Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına, Üçüncü Basım, İstanbul, 1994
- AYDIN Erdoğan, İslamcılık ve Din Politikaları, Birinci Basım, Gentaş Yayınları, 2002
- CALHOUN Craig, Milliyetçilik, Çev: Bilgen Sütçüoğlu, Birinci Basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007
- ÇAĞAN Kenan, Batılılaşma İslamcılık Ve Mehmed Akif, Hece Dergisi S. 133 Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, Ocak 2008
- DEMİRCİ Mehmet, Yahya Kemal Ve Mehmet Akif'te Tasavvuf, Birinci Basım, Akademi Kitapevi, 1993
- EMERSON Rupert, Sömürgeciliğin Uluslaşması, Çev: Türkkaya Ataöv, Ankara, 1965
- EMRE Akif, Bir İslam Şairinin Gelecek Tasavvuru, Hece Dergisi, S. 133 Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, Ocak 2008
- ERSOY Mehmet Akif, Mevize, Sebilürreşad, IX/230, 1328
- ERSOY Mehmet Akif, Safahat, Dördüncü Basım, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No:18, İstanbul, 1993
- FULLER Graham E. , Siyasal İslam'ın Geleceği, Çev: Mustafa Acar, Timaş Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 2004
- GOTTHARD Jäschke, Yeni Türkiye'de İslamlık, Çev: Hayrullah Örs, Birinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972
- GÜNGÖR Erol, Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Altıncı Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1992
- HALİM Said, Toplumsal Çözülme-Buhranlarımız-, Buhran Yayınları, İstanbul, 1983
- KAFESOĞLU İbrahim, Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, Üçüncü Basım, Ötüken Neşriyat A.Ş. , İstanbul, 1999
- KARA İsmail, Din ile Modernleşme Arasında, Birinci Basım, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2003
- KARAL Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, Cilt V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988
- KUNTAY Mithat Cemal, Mehmet Akif, Birinci Basım, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999
- MARDİN Şerif, Din Ve İdeoloji, Yedinci Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997
- OKAY Orhan, Mehmet Akif'in Karakteri Ve Sanatı, Hece Dergisi, S.133 Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, Ocak 2008
- ORTAYLI İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Üçüncü Basım, İstanbul, Hil Yayınları, 1995
- ÖZEK Çetin, Devlet ve Din, Birinci Basım, Ada Yayınları, İstanbul, 1982
- ROY Olivier, Siyasal İslâmın İflası, Çev: Cüneyt Akalın, Birinci Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 1994
- ŞENGÜLER İsmail Hakkı, Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı, Cilt V
- TUNAYA Tarık Z. , İslâmcılık Cereyanı, İstanbul, Baha Matbaası, 1962
- TÜRKDOĞAN Orhan, Niçin Milletleşme? Millî Kimliğin Yükselişi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1995
- TÜRKÖNE Mümtaz'er, Siyasî İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu, Birinci Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999
- ULUDAĞ Süleyman, Selefîlik-Sûfilik Ve Akif, Hece Dergisi, S. 133 Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, Ocak 2008
- YAZAR YOK, Hece Dergisi Giriş, Hece Dergisi, S.133 Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, Ocak 2008
- YETİŞ Kazım, Mehmet Akif'in Sanat Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler, Atatürk Kültür Merkez Yayını Sayı:65, Ankara, 1992

MEHMET AKİF'İN HAYATI VE ESERLERİNDEKİ RUHÎ DEĞİŞMELERİN PSİKANALİTİK YORUMU

Himmet UÇ*

Yahya Kemal, Namık Kemal ve Mehmet Akif yeni bir medeniyetin eşiğinde coğrafik de olsa Osmanlı'nın ihtişamının devam ettiği bir dönemde yaşamışlardır. Her üçü de parlak ve debdebeli bir harika mazinin gözden uzaklaştığını veya uzaklaşmakta olduğunu görmekteydiler. Bunlar çaresiz bir şekilde ihtişamlı bir maziye yenden dönmek gayreti ile tutumlar takındılar. Yahya Kemal, mazinin gayret uyandırıcı, gösterişli değerlerine, tablolarına sığınmak suretiyle halin baskısından, vicdani teellümünden kendini kurtarmaya gayret etti. Namık Kemal buna benzer bir tavırla yazdığı tarihi eserleri ile maziye bir sinema şeridi gibi gözler önüne getirmek suretiyle o günlerin geri dönebileceği izlenimini verdi. Mehmet Akif ise, haldeki olumsuzlukları görmezlikten gelmedi; onları eleştirdi; vicdani buhranlar yaşadı; ruhu geçiş döneminin huzursuzlukları ile burkuldu; kendi içine kapandı ve bu azaplar içinde hayata veda etti. Her üçü de asil ıztıraplar ile yaşadılar, çok özel ruhlarının kendilerini sorgulaması ile zaman zaman kendilerini tahrir ederek büyük milletlerinin sorumlu birer dehası olarak bu dünyadan göçtü ve muztarip şairler sınıfına iltihak ettiler.

Akif'i sanatçı olmaya iten ve onu sorumlu bir gözlemci, yorumcu ve eleştirmen yapan onun bütün büyük şairlerde olduğu gibi duyarlığı, aşırı hassasiyetidir. Aşırı duyarlık, insanı vurdumduymaz yapmaz. Akif'in hassasiyeti o derecededir ki ruhunu sanatla uyutup kendini perdenin arkasına, olayların öte yüzüne çekmek yerine, olayların sıcaklığını hiç kimsede olmadığı kadar elinde ve yüreğinde hissetmektir. Akif'in hayatı onun hassasiyetinin ruhuna, hayatına ve olaylara yansımaları ile şekillenir. Yaratıcı kişiler kişiliklerinden gelen buhranlar ile toplumdan gelen olumsuzlukları iyi yöneterek sanata ve topluma sunabilen kişilerdir. Akif'i sanata iten etkiler onun çocukluk ve gençlik yıllarının olumsuzluklarıdır. Sanatçılar genellikle olumsuzlukların içinden çıkar, sanatçının doğası düzlükten ziyade karmaşadan hoşlanır. Bu yüzden büyük sanatçıların özellikle ilk hayatı geometrik olmayan doğrulara benzer, hatta ne kadar kaosa benzerse sanatçı da o kadar büyük bir sanatçıdır. Çünkü sıradan bir düzlükte yürümek ile kaos ortamında yürümek farklı şeylerdir. Sanat dehası nevrotik ve kaotik ortamlarda ortaya çıkar. Mehmet Akif'in hayatı nevrotik ve kaotiktir dense yerindedir.

Akif, 1873'te doğdu, babasını on dört yaşında kaybetti (1887). Aynı yıl Sarıgül'deki evleri yandı. Gündüzlü okuyacak imkânları yoktu. Babası ölmüş, hayattaki hamisini kaybetmiş, evleri yanmış bir küçük çocuğun dünyasında nevrotik ortam ilk tohumlarını vermişti. Kimine göre bu olumsuz ortam insanı bitirebilir, ama Akif'in çocukluğundan başlayan dehası onu bu bunalımlı ortamı iyi yönetmeyi insiyaki olarak öğretmişti. Baytar mektebini birincilikle bitirdi. Babanın himayesinde bir çocuk böyle bir başarıyı çok zaman gösteremez. Babanın ölümü ve iktisadi yetersizlik insanı iyi baba imagosundan mahrum bırakır, babasını erken yaşta kaybeden çocuklar da psikanalitik olarak kendilik bilinci daha çok gelişir, kendini çekip çevirme ihtiyacını küçük yaşta hisseden insanda, kendisi olma daha erken başlar. Mehmet Akif kendini iten en büyük etkiyi olayların ve kaderin etkisi ile daha çocukluğunda görür.

Akif'in yaratıcı, üretici dehasının ilk tohumlarını babası onun ruh dünyasına egosuna yükler. Baba çocuğun kabiliyetinin dağılmaması için ona çeşitli temrinler uygular, birlikte Fatih Camii'ne gittiklerinde ona

lüzumsuz sağa sola baktırmaz, ona kelime ezberlettirir. Onun kimliğinin oluşmasında babasının rolünü şair söyler “ *Benim hem babam hem hocamdır, ne biliyorsam, kendisinden öğrendim.*” (Tansel, s.7) Bu gidiş, gelişlerde dehasının bilgi ambarını şuurlu bir şekilde doldurur, hıfza çalışır, kavaid dersleri alır, Acemce öğrenir. Arapça tahsil eder. Baytar mektebini bitirdikten sonra da Arapçasını ilerletmiş Kitabü'l-Kamil'i okumuştur.

Akif büyük bir sanatçıdır, şairdir. Büyük sanatçıların özelliklerini tahlil eden bir çoğu üzerinde yaptığı araştırmalarla bir genel sonuca varan Nathaniel Hirsch bu tür insanların altı temel özelliğini bulmuştur. Bunlar utangaçlık, aşırı duyarlık, samimiyet, melankolik olma, yalnızlığa ihtiyaç duyma, arkadaşlık ilişkilerini önemseme . Yine bir psikanalist olan Fulford yaratıcı kişinin özelliklerini incelerken şu noktaları vurgular. Problemlere karşı daha duyarlıdır, düşünce sistemi diğer insanlara oranla daha akışkanlık gösterir. Bu akışkanlık söz ve çağrışımsal akıcılık olarak incellekle dille ilişkilidir. Akışkanlığın asıl önemli yönü ise düşünceye ilişkindir ve düşünce akışkanlığı olarak adlandırılır. Diğer bir özellik esnekliktir. Bundan başka özgünlük, orjinallik, bir şeyi yeniden tanımlayabilme, daha karmaşık yapıların oluşturulması için çeşitli yetenekleri bir arada kullanabilme de bu unsurlar arasındadır (Oğuz Cebeci, Psikanalitik Edebiyat Kuramı, s. 113).

Akif aşırı duyarlıdır, öyleki empati kurduğu olaylarda mesafeyi sıfırlar, kahramanlarının ve olayların içinde kendini hisseder. Akif'in özel hayatı ve sanat hayatı bu hassasiyeti ile doludur, onu büyük şair yapan en büyük özelliği bu aşırı hassasiyettir. Bu hassasiyeti bir noktada toplanmaz, fikirlerine sadık olması, gözlemlerine sadık olması, sözüne sadık olması, dostlarına sadık olması, sanatına sadık olması , aile üyelerine sadık olması, değerlerine sadık olması , sanatının kaynaklarına sadık olması, yaşadığı topraklara sadık olması, dinine sadık olması, bu sadakat ve hassasiyet daha da uzatılabilir. Bu sadakatlar zincirinin her biri örneklenebilir. Bir kış günü İstanbul'un karşı yakasına geçmek ve bir dostu ile buluşmak ister, o gün İstanbul 'a o kadar çok kar yağar ki onu bekleyecek şahıs bile evini terk edip yakınlarına gider. Akif denizin buz tuttuğu bir dönemde sandal ile karşı yakaya varır ve dostunun evine gider, onu bulur. Dostu bu söze sadakat konusunda hayret eder Akif'e. Sanatının kaynaklarına sadıktır, değer olan her şey onun sanatında yerini alır. Doğulu olsun batılı olsun, onun fikri yapısı bir yere takılıp kalmamıştır. Arap ve Acem edebiyatından etkilendiği gibi Fransız edebiyatından da etkilenir. Zola gibi bütün Tanzimat aydınlarının beğenmediği eserlerine fuhşiyat dediği bir sanatçıyı Akif okumuş onun olaylar karşısındaki samimi empatilerinden ve algılamalarından etkilenmiştir. Meyhane isimli hikayesi Zola'nın Meyhane romanının bir benzeridir. Zola ve Hugo hep ayrı görülmüş, ikisi arkasında iki ayrı gurup oluşmuştur bizim fikir tarihimizde , Akif bu iki zıt adamı bile sanatında birleştirmiş, onun da Sefiller isimli romanından, özellikle Digne papazının duruşundan etkilenmiştir. Hugo'nun romanlarında din adamları Akif'in eserlerinde de din adamları baş roledirler.

Safahatın ilk şiiri onun samimiyetini anlatan mısralardır.

*Bana sor sevgili kaari sana ben söyleyeyim
Ne hüviyetle şu karşında duran eşarım
Bir yığın söz ki samimiyeti ancak hüneri
Şiir için göz yaş derler , onu bilmem yalnız
Aczimin giryesidir bence bütün asarım
Ağlarım ağlatamam hissederim söyleyemem
Dili yok kalbimin ondan ne kadar bizarım
Oku şayed sana bir hisli yürek lazımsa
Oku zira onu yazdım iki söz yazdımsa
(Safahat, s.3)*

Duyarlılık, aşırı duyarlılık bütün bir Safahat boyunca onu şair yapan en büyük etkendir. Hasta şiirindeki çocuğu anlatırken bu samimiyet hem şairin ruhunu hem de okuyucunun ruhunu ne kadar etkiler. Freud şairlerin olaylar karşısındaki hassasiyetini neredeyse kıskanır, Akif de böyle bir kıskanılacak hassasiyete sahiptir. ‘ Freud Uygurluğun Huzursuzluğunda “ Başlangıçta ne yapacağımı hiçbir şekilde bilmiyordum, diye yazar. Bana ilk ipucunu dünyanın mekanizmasının aklık ve sevgi tarafından bir arada tutulduğunu yazan filozof –şair Schiller verdi. “ Önceleri iki temel içgüdü olarak gördüğü cinsellik ve kendini sürdürme hakkındaki ilk tanımlarını Schiller'den aldığını söyler. Freud fakat şairlerden aldıklarından minnet ve hayranlık dolu bir tonla sık sık bahsetmesine rağmen, şairin derin psikolojik hakikatlere görünüşte kolayca erişmesinden de keyifsizce hasta kıskançlıkla bahseder”(Adam Phillips, Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine Denemeler, Şiir ve Psikanaliz, s.23).

Hasta şiirinde şair yorumcu-gözlemci bir anlatıcıdır. Kendi ruhunu da katar şiire. Çocuğun doktorun huzuruna girmesinden sonra ortaya çıkan tabloyu anlatırken, realist tasvirin arkasından

*Bir uzun boylu çocuk .. Lakin o bir levha idi ..
Öyle bir levha-i rikkat ki unutmam ebedi
Soydu biçareyi üç beş kişi birden o zaman
Aldı bir heykel-i üryan-ı safalet meydan
Son sınıftan iki vicdanlı refikin koluna
Dayanıp çıktı o biçare sefalet yoluna*
(Safahat, s. 14)

Küfe şiirinde bir başka samimiyet tezahürü görürüz. Bu küçük hikayenin üç şahsı vardır: Biri gözlemci şair, diğerleri ana oğul. Arka planda ölmüş baba, bir de şahsiyet giyinmiş hamal küfesi. Şair, anneyi anlatırken samimi, oğlu anlatırken samimi, hamal küfesini anlatırken nesne ilişkilerinde samimi, olayı anlatırken olay ilişkilerinde samimidir. Ayrıca bunların dışında olayın içinde bir anlatıcı kahraman olarak samimidir. Psikanalistler edebi eserde üç türlü ruh tezahürü görürler. Yazarın ruhu, eserdeki insan-nesne –olayın ruhu, bunları seyreden veya okuyup etkilenenin ruhu. Akif’in sıcak ruhu okuyucularını da etkilemiştir ki en çok okunan kitaplardan olmuştur Safahat.

Tembellik ve meskenet bizim geri kalışımızın ana nedenlerinden biridir. Durmayalım şiirinde çalışmayı anlatır. Sonunu insanın ruhunu titreten bir ifadeyle bitirir.

*Ey bütün dünya ve mafiha ayaktayken yatan
Leş misin davran mıyorsun ? Bari Allah'tan utan*
(Safahat, s. 31)

Akif’in empatilerinin zenginliği, samimiyeti bir tez olacak çalışmadır. **Hasır** şiirinde bir attar, attar dükkanı , müşteriler, kasaya atılan paralar, daha sonra ondan alınan bir hasır ve o hasırla mezarlığa götürülen bir ölü. Hasır ile kurduğu samimi empati başkaları gibi kayda değer

*Hasır büküldü , omuzlandı daldı bir sokağa
Sokuldu kimbilir ordan da hangi bir bucağa
Açıldı bir ölü saklanmak üzere sinesine !
Kapandı ketm-i adem heybetiyle sonra yine*
(Safahat, s. 33)

Mehmet Akif baskılardan ezilmez, o baskıları enerjiye dönüştürecek kadar güçlüdür. Dostoyevski Sibirya sürgününde nice kabiliyetli insanların heba olup gitmesini hayretle üzüntüyle anlatır. Akif ‘ruhunu baskılayan toplumsal değerler ve yaşam biçimimizdeki , din anlayışımızdaki yozlaşmalardır. O susmaz, konuşur, eleştirir, düzeltmeye çabalar. Psikanalistler sanatçı ile nevrotik tipleri karşılaştırırken nevrotik tiplerin olayların baskısını idare edemediklerinden nevrotik olduklarını, ama sanatçının ise olumsuzlukları idare ederek sanatçı olduklarını söylerler. Küçük yaşta babasını kaybeden evleri yanan Akif bu durumdan çıkmasını bilir, olumsuzluğu enerjiye dönüştürür. Meşrutiyet, Mütareke, Milli Mücadele, Cumhuriyet bu dönemleri Akif en önde simalardan olarak seyretmemiş , olayların içinde bulunmuştur. Nice büyüklerin devrildiği bu yıllarda o hep ayakta kalmış, misyonunu tamamlamıştır. Olayların boyutu ne olursa olsun Akif onların üstüne çıkar ve onu enerjiye dönüştürür. Umumi harpten son derece bitkin bir halde çıkan Türk milleti bu muameleyi mukavemetle karşılamak zorunda kalmış ve bu yüzden memleketin her tarafında ayaklanmalar olmuştur. Akif bu ayaklanmaların değerini ve lüzumunu anlatmakta dakika kaçırmayarak evvela Balıkesir’e koşmuş ve oradaki mücahitlerle görüşmüş orada hitabeler irad etmiş halkı ayaklanmağa ve istiklalini kurtarmak için savaşmağa çağırılmıştı, İstanbul hükümeti onun bu hareketlerinden kuşkullanmış onu Darü'l-hikmet’ten azil ile mukabelede bulunmuş; Akif ise buna aldırılmamış derslerine ve yazılarına devam etmiştir.

Mücadele için Anadolu’ya geçmiş, oradan Ankara’ya varmıştır. Ankara’ya varmasından sonra Konya isyanı çıkmış, Konya’ya koşmuş isyanın bertaraf edilmesine yardım etmiştir. Oradan Ankara’ya , oradan Kastamonu’ya gitmiş, Nasrullah camiinde -sonradan bir eser olan- vaaz vermiştir. Bu siyasi vaaz Sevr Antlaşmasının iç ve dış yüzünü anlatmış, ortaya konan oyunu bütün inceliği ile ifade etmiştir. Olayların içinde boğulan değil onları yönlendiren bir kişiliktir, birçokları ise o mücadele ederken , aşk şiirleri yazarlar uzlet köşelerinde, her ikisi de ruh analizidir ve psikanalitikdir. Olayları seyreden, olayları seyredip etkilenmeyen, olayların içinde olan, olayları yöneten hepsi çeşitli değerlerde ruh görüntüleridir. Bütün bu olaylar Akif’in “ değişik durumlar karşısında uyum sağlamak için , beklenmedik türden tepkiler oluşturabilme yeteneğini isbat eder.”(Oğuz Cebeci, Psikanalitik Edebiyat Kuramı, s. 113). Yaratıcı dehaların özelliğidir bu durum, Akif de hayatı boyu bu ani durumlar karşısında ani ve beklenmedik tavırlar koyma bir karakter özelliğidir. İstiklal Marşı müsabakasını kazandıktan sonra verilen parayı almaması da sıradan insanın anlamada güçlük çektiği

bir tutumdur. İttihat Terakki 'nin yeminine değil kendi vicdanına göre hareket edeceğini söyleyerek muhalefet edişi bu kabil vakalardandır.

Zulmün çeşitleri vardır, sadece insanı başkasına zulmetmesi değildir. Çalışmayan insan kabiliyetlerini heder eder ve kendine zulmeder, vaktini boşa geçiren insan kendine zulmeder başarısızlıkla cezalandırılır, değerlerine itibar etmeyen insan hatalara yanlışlara alışır kendine zulmeder, yaşadığı topraklara sadakat göstermeyen ihanet ederek kendine zulmeden, milli manevi değerlerine değer vermeyen aykırı tip olarak kendine zulmeder. İnsanların hakkını vermeyerek hem kendine hem başkalarına zulmeder. Böylece zulmün çok çeşitleri vardır.

Akif
*Zulmü alkışlayamam zalimi asla sevemem
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem
Zalimin hasmıyım amma zeverim mazlumum*

Tevfik Fikret
*Zulmün topu var güllesi var kalası varsa
Hakkın da bükülmez kolu dönmez yüzü vardır*

Namık Kemal
*Kilab-ı zulme kaldı gezdiğin nazende sahralar
Uyan ey yareli şir-i jeyan bu hab-ı gafletten*

Bu üç şairi isyan ettiren zulüm kötü baba imgesi ile şöhret bulmuş; yönetim cihazı ve yönetici sınıftır. Akif 'in eserinde zulmün her çeşidi tahlil edilmiştir. Çalışmayan toplumun kendi kendine zulmü **Durmaya-lım, Meyhane, Mahalle Kahvesi, Küfe, Berlin Hatıraları** ve benzeri şiirlerde anlatılmış, tenbelliğin nasıl milletin azmi önünde bir harami gibi durduğu dramatize edilmiştir.

Yönetimin zulmü **İstibdad** ve **Firavun ile Yüz Yüze** isimli eserlerde sahnelenmiştir. Dinin yanlış anlaşılması ve yaşanması birçok şiirde eleştirilmiştir. Çok evlilik, yanlış tevekkül ana eleştirel temalardır.

Akif hayatında olayları her zaman idare etmiş ama Mısır'a gittikten sonraki hayatı için aynı şeyi söyleyemeyiz. Bu dönemde şair içine kapanmış, birkaç şiirin dışında bir eser vermemiştir. 1925'te yazmış olduğu **Gece** şiirinde kendisi ile hiçbir şeyin paylaşamadığı bir yalnız insandır. Psikanalistler yalnızlığın büyük kişilerde üretici olduğunu söylerler, kişinin kendi ile yalnız kaldığı oranda üretici olduğu belirtilir. Akif bu vahşi yalnızlıktan birkaç şiir üretmiştir. Ruhunda büyük bir yeis vardır, imanla itminanla bu ümitsizliğin dinmeyeceğini söyler. Allah'a ancak Akif 'in kaldırabileceği şekilde cümleler yönelir. Hicran şiiri de aynı yıl yazılmıştır. Yıllarca mücadele etmiş şair umduğunu bulamamanın ruhunda yaptığı dehşetli yıkımı anlatır. Allah'ın ümitsiz ruhuna bir görünmesini ister, imanından bile olacağını söyler.

*Şuhudundan cuda imanla yoktur kalmak imkanım
(Safahat, s.491)*

Aynı ümitsizlik ve karanlık ruh hali Secde isimli şiirde de devam eder.

Şair dünyaya geldiğinden pişmandır, huzur imkanı yoktur. Mabedi çepçevre vaveyladır. Bütün kozmik alem neşeli ise de şair boşluktur. Kendini bir serseri damlaya benzetir, hüsrânının son bulmasını ister. Akif her zaman tepkilerini dışarı yansıtarken Mısır'daki hayatında artık içine yansıtır, içselleştirir. "İçe yansıtma toplumsal ve insan bilimlerinde karşılaştığımız içselleştirmeden daha güçlü bir terimdir ve genellikle bir fikri ya da dünya görüşünü içe almak demektir"(Lan Craib, Psikanaliz Nedir, s.37).

Necip Fazıl, "Zindandan Mehmede Mektuplar" şiirinde sadece sığınacak seccadesini bulmuştur. Mehmet Akif de Mısır zindanında aynı seccadeye sığınmıştır. Bu yıllarını bir mektubunda anlatır.

1908'de yirmi 1909'da on dört şiiri bunların yanında telif tercüme birçok makaleleri yayımlanan Akif bilhassa Mısır'da geçen hayatı sırasında pek eser verememektedir. 9 Nisan 1932 tarihli mektubunda son senelerde haylice okuduğundan bahsederek "lakin okuduklarımdan bir istifade ettim ki bilemem" diyor. Gönlünün haraplığını, zihninin perişanlığını, elinin hiçbir işe yaramadığını yazıyor. Herhalde aynı zamana ait bir başka mektubunda da "hiçbir inşirah hissetmiyorum. Bütün ruhum bütün maneviyatım harap. Hele üç beş gündür beynim her ü merc içinde" cümleleri vardır (Tansel, s. 134).

Resmim İçin sınıftan birkaç şiirin en sonucusunda şair artık tüketici bir yalnızlığa mahkumdur, ölüm temennisi ile teselli bulur.

Resmim İçin
Şu serilmiş görünen gölgeme imrenmedeyim

*Ne saadet hani ondan bile mahrumum ben
Daha yıllarca eminim ki hayatın yükünü
Dizlerim titreyerek çekmeğe mahkumum ben
Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağı
Bana çok görme ilahi bir avuç toprağı*
(Safahat, s.529)

Freud kızı Anna ile birlikte Hitler'in Kavgalar'ına bir cevap olan son eserini Hitler'in Psikanalizmi'ni hazırladığı sırada ölür. Psikanalistler birçok yazarın sanatını ve eserini , hayatını psikanalitik olarak incelemişlerdir, bizim ülkemizde bu bir anane olmak bir yana hatta ciddi örnekler de verilmemiştir. Bizim Akif konusundaki tedkikimiz bir deneme niteliklidir. Akif'in safahatı tamamen çatışmadan doğmuştur. Psikanalizmde çatışma kişiye , sanatçıya göre üretici olmanın ve sanatın kaynağıdır. Akif gözlemediği her olayda ve düşündüğü her meselede kafasındaki ideal görünüm veya tasarım ile gördüğü arasındaki farktan ötürü sürekli eleştirir.Bu zihinsel boyutlu çatışma onun eserlerinin çıkış noktasıdır.

Meyhane isimli manzum hikayesinde hikaye kahramanı Halim'in anası , çocukları , eşi açken kumar oynaması Akif'i çatışmaya iter. Bir akşam gezintisi sırasında karşısına dikilen han kılıklı meyhaneyi tasvir eder, içindeki şahısların her türlü maneviyattan azade sohbetlerini dinler, sonra Halim'in kendini eve götürmeye gelen eşini meyhane kapısında boşaması Akif'i buhrana dönen çözümsüz bir sıkıntıya iter. Roman gibi hikayede eşini çağırma gelen kadının konuşmaları Akif'in çatışmasının ifadesidir.

*Demek taşınmalı artık çoluk çocuk buraya
Ayol nedir bu senin yaptığın ? utan azıcık...
Anan da ben de yumurcakların da aç kaldık
Ne iş ne güç, gece gündüz içip zıbar sade
Sakin düşünme çocuklar acep ne yer evde ?
Evet sen el kapısında süriün işin yoksa
Getir bu sarhoşa yutsun , getir paran çoksa
Zavallı bin ç amaşır tahta her gün uğraş da
Sonunda bir paralar yok el elde baş başta*
(Safahat, s. 41)

Kadın bütün ailenin hayatını anlatır meyhanede sağır ve kör Halim'e bir netice doğmaz. Akif onu mezar taşı tavrıyla dinleyen birine benzetir.

Köse İmam manzum hikayesinde İhsan Bey eşini döver, onu üstüne eş getirmeye razı etmek ister, kadın gider Köse İmam'a olayı hikaye eder. İhsan Bey çağırılır ve Köse İmam onun ile çatışır, Onun ile alay ederek eşini boşama hakkı olmadığını, dinde rastgele evliliğin bulunmadığını anlatır, çatışma bir çözüme dönüşür. İhsan ile eşini barıştırır evine gönderir Köse İmam. Sadece Köse İmam hikayesi geçiş döneminde iktisaden bozulmuş, ahlaken müflis idealsiz, terbiyesi bozuk bir milletin çatışmalar arenasıdır. Akif gördüğü kötü örneklerle, kafasındaki ideal örnek yüzünden huzursuz yaşamış huzur içinde ölmemiştir. Hikayenin sonunda

*Ne yapıp yapmalı insanlığı öğretmeliyiz
Şu bizim halkı uyandırmadadır varsa felah
Hangi bir millete baksan uyanık çünkü sabah*
(Safahat,s.129)

Akif'in romanı Asım 'da Asım her an toplumla çatışma halindedir. Asım seyyar zabtiye memurudur. Akif ve Köse imam Asım'daki bu enerjiyi düzenli ve üretken hale getirmek isterlerMeyhane basar Asım, kumarbazları döver Asım, mahalleyi husursuz eden gençleri döver Asım, Çanakkale'de savaşır Asım, özetle her yerdedir Asım. Akif onu Avrupa'ya gitmeye ikna eder, böylece yersiz çatışmalarla boşa giden enerji mantıklı bir üretime dönüşecektir.

Tayin edildiği nahiyede toplumun geleneksel değerlerine kayıtsızlık gösteren Muallim ile de Akif çatışır, çatışma nahiyeliler tarafından öğretmenin kovulması ile sona ermiştir. İstibdad hikayesinde oğlu yemende asker ve kendisi hasta olan bir adamın polislerce götürülmesi sahnesini seyreden Akif kadın ile zabtiye paşası arasındaki çatışmayı seyreder, onları seyrederken kendi ruhsal çatışmasını dindiremez, Paşa'nın tasvirinde çatışmasını verimli hale getirir. Ama şair çatışmaya yine çare getiremez"utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak " diye sahnedeki çekilir.

Psikanalistler çatışmaya dönüşmüş vakaları hastalarını konuşturarak çözümlerler. Freud'un da birçok psikanalistin de ferdi ve grup terapileri vardır. Akif bir psikanalıs t gibi kahramanlarını terapi odasına alır

onları konuşturur ve olayları çözümlerler. Kır Ağası hikayesinde, kır ağasının seferi bahanesiyle her gittiği yerde yeyip içmesi konusunda Kır Ağası konuşturularak gördüğü rüyayı analiz eder Akif, analizden Kır Ağasının başına gelecek bir belanın görüntüsü verilir. Meyhane’de halim konuşturulur, eşi konuşturulur veya olay seyredilir, gerekirse çözüm ortaya konur. Firavun ile yüz yüze hikayesinde Firavun’un resmi karşısında onun ruhunu tahlil eder, tıpkı Hitlerin ruhunu yazmaya çalışan Freud ve Mikelanj’un Musa’sının ruhunu tahlil ettiği gibi, veya Leonardo’nun psikanalizini yaptığı gibi Akif firavunun ruhunu tahlil eder, psikanalizini yapar.

Firavunun tasviri , bir ölüden bir zalim ortaya çıkarır.

*Gelen geçenlere ibret yatar sefil uryan
Soyulmadık eti kalmış bilinmiyor kefeni
Açıktaki mummy hala dağılmayan bedeni
Buz çehre miydi ki titredi karşısında zemin
Bunun mu handesi afaka tarh eder enin?
Hayır bu çehre değil şimdi bir sicil-i azap
Bütün hututu perişan bütün meali harap
Biraz siyah uçurum gürleneyen çıkan gözler
O yıldırımlar artık yerinde yellere eser
Ölümlerin derinleşe dursun çökük şakaklarında
Düğümlü bir acı hüsrana henüz dudaklarında
Nedir düşündüğü bilmem o seyrelen sakalın
Bir ıstırap- ı mehibin zebunu lakin alın
Yanık kütüklere dönmüş karın kasık el ayak
Yakında küllenerek hepsi tarumar olacak
Şu gördüğün mü nihayet bu leş mi akibetin ?
Bunun mu uğruna milyonla ruhu inlettin ?*

(Safahat, s.56)

Mikelanj’ın Musa Heykeli karşısında duran Freud ile Firavun’un mummy karşısında duran Akif’in psikanalitik tahlili karşılaştırılabilir, başarıları görülür. Heykelin kıvrımlarından Musa’nın ruh halini çıkarır Freud, Akif’te mummyanın durumundan bir perişan, rezil ruh ortaya çıkarır. İşte Akif böyle bir şair. Bizim büyük şairlerimiz var ama onlara bakacak perspektiflerimiz eksik olduğundan bir görüşe, aynı yorumlara mahkum edilmiş insanlar olarak görünürler . Freud şairlerin ve filozofların ruh tahlilleri konusunda söylediği şu sözleri şairlerin ruh tahlilindeki büyüklüğünü gösterir. “Benden önce şairler ve filozoflar zaten bilinçdışını keşfetmişti, ben yalnızca bilinçdışının incelenmesini sağlayacak bilimsel yöntemi keşfettim” der (Adam Phillips, Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine Denemeler, s. 29).

Freud Musa heykeli konusundaki izlenimlerini bir eser halinde yayınlamıştır. Duygularını anlatır. “Kaç kez o çirkin Corso Cavour’un dik merdivenlerini tırmanıp kilisenin bulunduğu ıssız alana çıktım. Musa’nın küçümser ve kızgın bakışları karşısında tutunmaya çalıştım, bazen gözlerini üzerlerine diktiği hiçbir inanç tarafından alıkonulamayan bekleme ve güvenmeye yanaşmayan puta tapmanın illizyonuna yeniden kavuşur kavuşmaz bayram yapan ayak takımından insanlar arasında ben kendim de varmışım gibi arkama bakmaksızın sıvışıp kilisenin loşluğundan dışarı atdım kendimi. Ama bu heykele neden bilmecemsi diyorum? Heykelin Musa’yı canlandırdığı elinde kutsal yasaları içeren levhalarla Yahudilerin bu kanun koyucusunu anlattığı kuşkusuzdur (Sigmund Freud, Sanat ve Sanatçılar Üzerine, s.139).

Bütün bir safahat mekanlar, insanlar, olaylar hatta nesnelere ruh halini tahlil eden psikanalitik tahliller yumağıdır. Akif’in eşyalara onlara ruh nisbet ederek bakması harika tahlillerdir. Fatih Camii ile Süleymaniye Camii, Yeni Camii görüntülerinden mabetlerin ruhunu okur. Meyhane girişinden, Kahve’den bahsederken bu mekanların ruhunu anlatır. Şerif Muhittin’in anlatırken onun portresinden ruhunu yansıtır. İstibdad hikayesinde paşanın tasviri tam bir psikanalitik tahlil harikasıdır, hem tahlil, hem resim, hem ironidir. Mandal Hoca’nın tasviri de böyle bir harikadır. Bir görüntüden bu kadar çok anlam üretmek Akif’in dehasına hastır. Derinlik psikolojisi ile Akif psikanalitikleri kısındırarak adamdır. Mandal Hoca’nın psikanalitik tahlili

*Başta bir dalgalı fes ta tepesinden o ibik
Cuk oturmuş bakıyor mavi beş on kat iplik
Sapı yok püskülü tutmuş da dışından ibiğe
Bağlanmış sımsıkı artık o da kopmaz ya diye
Önü çökmüş sarığın arka taraf vermiş bel
Çağlıyor püsküle baktım üzerinden tel tel*

*Çak altında o gözler uzanan kaşlardan
İki şimsek dolu gök sanki yanarsın baksan !
Sonra hendekler açılmış gibi kat kat bir alın
Hani bin parça olur düşüme olan nazarın
İri burnundan inip savruluyor çifte duman
El ayak bağlı solurken bu kıyılmaz aslan
Karayel indire dursun tipi yağmur kar kış
Hoca çıplak yalnız çok seneler kalmış
Yanı yırtmaçlı bir entarisi var sırsıklam
Akıyor dört eteğinden hani biçare adam
Lakin aldırıldığı yok hem söviyor hem yürüyor
Göğsünün kolları donmuş dağıtırken bol bol
Kime benzetti ki bilmem beni berhudar ol
Diyerek okşadı artık ne kadar hoşlandım
Bilemezsin sıcacık bir aba giydim sandım
(Safahat, s.15)*

Padişahı ruh halini sadece bir gizlenmek fiilinden hareketle ortaya koyar.

*Bunca zamandır nedir bu gizlenmek ?
Biraz da meydana çıksan da hasbihal etsek
Adam mı cin mi nedin ? yok gören ne eden
Yok çünkü saklantıyorsun demek ki ; Korkudasın
Ya çünkü korkak adamlar gerek ki saklansın
Değil mi korkudasın var bir kabahatin mutlak
(Safahat, s. 85)*

Bu çalışmalar Freud'un psikanalitik tahlillerindeki karakterlere benzerler. Freud sağlıklı tipleri değil hastalıklı tipleri seansları ile tedavi eder, Akif'in manzum hikayelerindeki tipler de genellikle hastalıklı tiplerdir, Akif onları bir yolla ya konuşurarak, ya araçlar araya koyarak tıpkı bir psikanalist gibi tahlil eder ve çözümler getirir. Adam Phillips şair ile psikanalistin benzerliğini anlatır. "Hasta çağrışımında bulunur, analist yorumlar, hastanın şiiri analistin şiirini, analistin şiiri de hastanın şiirini esinler" (Adam Phillips, Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine Denemeler, s.42).

Akif'in portre çizimlerinden ruh tahlillerine gidişinin bir örneği de Mütakaid bir Paşa'dır. Libidanal bir ruh tahlilidir bu Akif çizimi. Paşa evindeki rum Kız 1 Eleni ile evlenmek istemektedir. Evli olduğu halde böyle bir seçim yapmıştır. Akif onun tasvirinde hem ruh halini hem de libidanal bir tasvirle cinsellik kokan ruhunu ve fiziğini belirler.

*Ne aman dinledi gittikçe hovardam ne zaman
Saç sakal tuttu, ne hikmetse acip bir renk
Kalafatlandı bıyıklar iki batman bir denk
Çehre allıklı sabunlarla mücella her gün
Fes yıkık, kelle çıkık, kaş yulışık, göz süzgülün
İğne boncuk , yakalık tasma yular.. Hepsi tamam
Koçyiğit sanki bunak
(Safahat, s. 82)*

Akif 'in şahaserleri olan Bülbül, Çanakkale Şehitleri, İstiklal Marşı şiirleri de psikanalitik tahlillerdir. Bülbül de bir bülbülün ruh hali ile o an milletin ruh halini anlatır, şairin ruh halini bunlara ilave edelim. Çanakkale Şehitlerinde savaş ve askerler, vaka ve kişilerden hareketle savunmanın , kahramanlık şahaserinin ruh analizini yapar. İstiklal Marşı'nda Bayrağa bakarak ondan hareketle onu ruhlandırarak onun ruh halinden ve duruşundan bir milletin istiklal ihtiyacını ortaya koyar . Hem bayrağın , hem milletin, hem kendi ruh halinin analizini yapar. Psikanalitik açıdan bu son eser özel bir çalışma olacak kadar zengindir. Özellikle birinci ikinci ve son birimlerde psikanalitik tahlil harikaları vardır. Şair bayrak ile konuşur onun ruh hali ile milletin ruh hali arasında empatiler kurar. Son kısımda bir analist gibi bayrağı ikna etmiştir, tıpkı hastasını ikna eden bir psikanalist gibi , tatmin olan bayrağa terapi bitmiş huzur dolu bir ağızla konuşur.

*Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal!*

*Ebediyen sana yok ırkıma yok izmihlal
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet
Hakkıdır hakka tapan milletimin istiklal*
(Safahat, s.523)

Büyük edipler ve şairleri olan bir milletiz, batının yaptığı psikanalitik tahlil örneklerini onlara uygulayabiliriz. Bizim yaptığımız bir tadımlık bir psikanalitik eleştiridir.

Freud sanatçıların hayatının hem biyografik verilerden, hem de eserlerinden hareketle yeniden kurgulanmasını ve kurgudan yararlanarak eserlerinin yeniden yorumlanmasını hedefleyen psikobiyografi türünü doğurmuştur (Cebeci, Psikanalitik Edebiyat Kuramı, s.8). Akif'in sanatı ile sanat eserleri böyle bir yeniden gözden geçirme ile onun bir psikobiyografisinin ortaya çıkacağı görülecektir. Edebiyat eleştirisi, özellikle ülkemizde belli şeylerin dışında verilere inmemektedir. Shakespeare üzerine Freud'un eleştirileri vardır, psikanalist onun kahramanlarının ruh hallerini ve bu ruh hallerine göre tiyatrolardaki tematik seyirleri anlatır. Hollanda'da yapılan bu bütün eleştirileri Shakespeare ve Psikanalizm isimli eserinde uzun uzadıya anlatır. Akif'in biyografisine psikanalitik verilere göre bakarsak onda sanatçı kişiliğinin oluşumu dış dinamiklerle, iç dinamiklerin birleşmesinden meydana gelir. Mehmet Akif Yunus gibi verili bir sanatçı değildir bir tanrısal ilhamdan ziyade çalışkan elde eden bir sanatçıdır. İlahi ilhamla hareket eden sanatçı elde ettiği ilhamı geliştirmek sureti ile çalışmadan çok ızdırabın sıcağı altında gelişir. Akif'in sanatının oluşmasında ızdırab varsa da sanatçı kimliğinin oluşmasında aileden gelen iç dinamiklerle, dış dünyadan gelen tetebbuat, gözlemler, hayat okumaları, vaka gözlemleri birlikte onun sanatçı karakterini oluştururlar. Onun gözlemciliği birçok eserinde, özellikle hikayelerinde ruh halini harekete geçiren bir akşam vakti veya bir gece, olağan üstü ruhu harekete geçiren ortamlardan sonra eserler verdiğini görürüz. İlham değil gözlemin şairidir. Kufe'de bir sabah vaktidir şairin gözlem anı

*Beş on gün oldu ki mutada inkıyad ile ben
Sabahleyin çıkıvermiştim evden erkenden
Bizim mahalle de İstanbul'un kenarı demek
Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek*
(Safahat, s.24)

*Hasır da böyle bir gözlemlerle başlar.
Geçende yayla civarında bir ufak cevelan
Bahanesiyle bizim eski aşinalardan
Bir atarın azıcık gitmek istedim yanına
Ki her zaman beni davet ederdi dükkânına*
(Safahat, s.32)

*Meyhane şiiri akşam vakti yapılan gözlemdir.
Canım sıkıldı dün akşam sokak sokak gezdim
Sonunda bir yere saptım ki önce bilmezdim
Bitince bir sıra ev sonra bir de virane
Dikildi karşıma bir han kılıklı meyhane*
(Safahat, s. 39)

*Mezarlık hikayesi yine bir sabah vakti gözlemlerden doğar.
Geçen sabah idi Eyyub'a doğru çıkmıştım
Aşıp da surunu şehrin atınca birkaç adım
Ufuk değişti önümden çekildi eski cihan
Göründü karşıda füşhatseray-ı kabristan*
(Safahat, s. 47)

Bayram, Selma, Seyfi Baba, İstibdad, Hürriyet, Mahalle Kahvesi, Köse İmam vb böyle gözlemlerden sonra metne dönüşürler. Akif ilhamın değil çalışmanın gayretin, emeğin, göz nurunun, çilenin, ızdırabın sonunda eserlerini vucut sahasına getirir. Bir sanat eserinde dış dinamiklerin başarısı, iç dinamiklerin başarısından sonra ortaya çıkar. Sanatçı Akif iç gözlemlerinde babanın dikkatli eğitimi sayesinde küçük yaşta dil eğitimi ile iç dünyasını zenginleştirir. Daha sonra kelime açısından zenginleşen şiir doğunun ve batının gözlemlerden hareket eden büyük ediplerinin gözlem-yorum mantığından etkilenir. Zola ve Seyh Sadi her ikisi de farklı düzeyde de olsa olaylardan, günlük hayattaki olaylardan hareketle sanatçı bakışlar ortaya koyarlar. Akif bakma ve görmeyi Zola'dan ve Sadi'den etkilenecek kazanmıştır. Akif'in sanatını iç dinamikleri ile batı ve doğudan

aldığı gözlem üzerine kurulu dış dinamikler ortaya çıkarmıştır denebilir.

Akif'in mizacı melankoliktir. Hüzün duyguları, hüznü ilgi ve insiyatif, kendini suçlama, hatta hırpalama, pişmanlıklara gömülme, aradığını bulamamanın verdiği eziklikler onun melankolik mizacının sanatına yansımalarıdır. Şiirleri huzursuzluklardan, gerginliklerden, elemelerden ortaya çıkmıştır denebilir. Onun sanatını anası ıstıraptır. Yahya Kemal de de bir iç melankoli hissedilir ama o bunun üstünü kapatır, çok nadir bu melankolik hal görülür. Akif'in şiirlerinde neşenin ve şetaletin, huzurun ortaya çıkardığı şiir sayısı çok azdır, neredeyse yoktur. En elemsiz şiiri bir aile şiiri olan Bebek Yahut Hakkı Karar'dır.

*Bizim Cemile , Feride'yle beraber
Unutma Beybaba akşam birer hotozlu bebek
Getir kuzum dediler. Ben de kızların keyfi
Kırılmasın diye reddetmedim bu teklifi
Kiraz dudaklı üzüm gözlü inci dişli iki
ki edalı yosma getirdim . Aman o akşam ki
Sevinme halini bir görmeliydi yavruların
(Safahat, s.148)*

En epik şiiri İstiklal Marşı'nda bile bir hüzün atmosferi görülür. Hilali sorgulama ile başlar şiir, sonra kendini savunur, üzgün olmaması konusunda onu ikna eder ve ona, millete istiklalin ruhsal ve sosyal analizini yapar, nisbi bir hüzünlü ile şiir sona erer.

Bülbül şiiri bütün bir ağlayıştır, bülbülün ruh hali ile kendi ve milletin o günkü hazin ruhu arasında gel-gitlerle bu yürek burkan şiiri yazmıştır. Bir başka açıdan Akif hiçbir şiirinde milletin protopi olan kendi hırpalamamıştır.

Bugün hanümanstz bir serseriyim öz diyarımda

Koca şahaserde iki ağlayan canlı vardır, biri bülbül şiirin üçte birlik bölümünde ağlar, ağlaması evreni tabiatı ihtizaza getirir. Sonra şair başlar ağlamağa, ama bu ağlamalar düşünce ağırlıklı ağlamalardır. Sonunda bülbülü susturur.

Benim hakkım sus ey bülbül senin hakkın değil matem,

diyerek şiiri bitirir.

Akif'in kişiliği ve eserlerindeki ruh analizine bakınca bu kadar ızdırabı nasıl bastırıp yaşadığı konusunda insan hayrete düşer. Ama Akif her zaman güçlüdür, kendini dağıtmaz, hayatı boyunca toplumu insanı , milleti için ruh buruklukları , kırılmaları yaşayan şair , ömrünün sonunda elemelerine içine gömer, ama yaşamaktan ve yeryüzüne gelmekten pişmandır.

Bu vahdet zara güya geldim amma bin peşimanım

Bazı arzularına kavuşamamışsa da Akif mutlu ölmüştür, yıkılışın ,çöküşün başladığı yıllarda hayata gelen Akif , mutlakiyet , meşrutiyet , mütarekeyi görmüş ama Cumhuriyet ile buluşmuş bir toplumda hayata gözlemini yummuştur. Akif'in kafası batıdan ve doğudan edinilmiş öyle ideal örneklerle doludur ki böyle bir insanın düşünce arşivi daima galeyanda ve heyecandadır. Huzurlu olması imkansızdır, zaten 1850 ile 1950 arasında huzurlu kaç şairimiz var ki ...

Eleştirilen Mehmet Akif

Akif'in eleştirileri teorik mülhazalar yığını değildir, o gözlemlere dayanarak yorumlar ve eleştiriler yapar. Çöküş ve yıkılış döneminin toplumsal yapısını, ferdi ve onu oluşturan yıkılmış değerleri, aileyi, sokağı, mahalleyi, şehri, camiyi, hanı, devleti, hükümeti, yöneticileri, valileri, muhtarları , kır ağalarını, imamları, seyhleri, özetle toplumu oluşturan bütün kurumları ve kişileri keskin gözlemlerinden geçirir ve değerlendirir. Dönemi Akif kadar canlı ve çirkin yapısı ile gözlemleyen bir romancıdan daha canlı tasvirlerle resmeden bir başka şairimiz yoktur. Biz bu metinde bütün Safahat'daki ferdi ve toplumsal, şahsi ve kurumsal eleştirileri gördüğümüz oranda tesbit ettik.

Akif demek eleştiri demektir, eleştirel tutumlarını bir kenara koyun Akif diye bir şahsın kalmadığını göreceksiniz. Bütün Safahat boyunca eleştirilmeyen tutum, tavır, kurum, yok gibidir. Genel bir yorum yapılabacak olursa Akif'in bütün eleştirileri metafizik ve kozmik telakkileri, uluhiyet ve mabudiyet ile irtibatlarını kaybetmiş, cemiyet içinde fonksiyonlarını yitirmiş, iyi yönetilemeyen ve derbeder bir hükümet veya devlet çarkı içinde şaşkın, idealsiz insanın eleştirisidir. Bu onun eleştirilerinin yörüngesidir, ne söylemiş ise bu çarka bağlanabilir. Hatta denebilir ki Akif, Moliere, Volter, Ansiklopedistler, Zola, Monteskiyo, gibi bir büyük

eleştirmendir. Akif'in eleştirileri tek tek gözden geçirilince sistematik olarak gelişen bir harita ve tablo ortaya çıkar. O Molyer gibi çığ ve iğrenç toplumsal yaraları sahnelerle verir. Bütün manzum hikayelerinde tiyatro kadar görsel sahneler çizer. Semavi ve beşeri desteklerini kaybetmiş bir insanın oluşturduğu cemiyetin bünyesi elbette iflasa gidecektir. İstiklal savaşı bu insanın sırtındaki ve ruhundaki kirleri atıp yeni bir hamleyle yeni bir devleti kurma çabasıdır. Kirlenen çamaşırlar yıkanır yeni bir düzen kazanırlar, cemiyetler de kirlenince temizlenmek için olayların makinası ile hırpalanırlar, ortaya çıkanlar canlı unsurlardır. Cumhuriyet öncesi romanlarımızın çoğu bu kirli toplumu şerh ederler. Namık Kemal'den Akif'e kadar yirmiyi aşkın yazar ve şair hep eleştirirler bunlarda çirkinlik ve hamlık, olumsuzluk çoktur. Tanzimattan günümüze edebiyatımız güzel şeylere ilgi çekmez, kötü şeylere ilgi çekerek bizi düzeltmeye davet eder, ama bozulmuş bir cemiyeti ve onun hücre taşı insanı değiştirmek ne insanın ne de eleştirmenin görevidir veya onlara çok gelen bir iştir.

Akif psikanalitik olarak hep kızıdır. Şiirinin tümünde bazı yerlerde çaresiz, bazı yerlerde kızgın ve bağırğan, çok az yerde de ümit doludur. Olayları öyle anlatır, hatta gösterir ki bütün Safahat'ı bir iki günde okursanız, tutunacak bir tahtası olmayan okyanus ortasındaki bir insan gibi ümit diye bir şey içinizde yeşermez. Ondan sonra tutar

*Yes öyle bir bataktır ki düşersin boğulursun
Ümide sarıl sınımsız seyret ne olursun*

der. O kadar olaydan sonra hiçbir yaptırım gücünüz yoksa, ancak ağlarsınız, ümitlerinizi değil, kırgınlık ve hınçlarınızı içinize gömersiniz.

Eleştiriler bütünüyle insan etrafında dokunur. Akif'in kafasında olan ideal insan, ideal Müslüman örneği her metnin içinde olsun olmasın, en azından metnin arka planında vardır. Akif eleştirilerini metnin içinde veya arkasındaki ideal insana göre yapar. İnsan ile ilgili eleştiriler aile etrafında da birleştirilebilir. Akif'in romanı olan Safahat'da ideal aile örneği yok gibidir. Akif'in beğendiği, etkilendiği Zola Paris'in hep olumsuz yanlarını gördüğü için çok eleştirilmiştir, Akif de hayatımızın olumlu yönlerini değil, hep hastalıklı ve elemli kısımlarını görür. Acaba onun eleştirdiği toplumda makul örnekler yok mu idi, muhakkak vardı, ama edebiyat eleştiri daima kötü örneklerle söylemek istediklerini söyler. Akif de bu kuramdan dışarı çıkmaz.

Estetik olarak güzeli anlatmak zordur, ama çirkinini anlatmak kolaydır. Güzeli anlatmak için daha seçilmiş, ayıklanmış bir dil lazımdır. Ama çirkinini anlatmasanız da o kendini gösterir. Akif satırların tersten perspektifi ile güzeli gösterir denebilir, onda görünenin arkasında bir iyi örneğin vurgulanmak istediği görülür.

*Sefalet gariplik, merhametsizlik
Uluhiyet konusundaki ihataşızlık
Belediye hizmetlerindeki yetersizlik
Ailelerin durumu
Kader eleştirisi
Kimsesizlik
Tanrısal eleştiri
Meyhane, içki ve aile
Azimsizlik ve gayretsizlik
İnsanın yüce mahiyeti
Para ve hamiyet
Dilencilik
İstibdad, hükümdar eleştirisi
Savaşlar ve yetimler
Sorumlu devlet adamı
Tembel ve gayretsiz toplum
Meyhane ve mahalle kahvesi
Tembellik
Dini yanlış anlama ve çok evlilik
İhtiyarlar, karılar, çocuklar
Yüzeysel sanat anlayışı
Eski nesil
Erteleyici insan
Hakikatı araştırma
Kendini eleştirme
Yöneticilerin seçimi ve duyarsızlığı*

İslam dünyasının perişanlığı ve her konudaki sefaheti
Yanlış hürriyet anlayışı
Aydınlarla halkın arası
Yaş yerine gayret
Göz yaşı yerine gayret
Üdeba ve divanlarımız
Dil
Zaman
Çalışma , dayanışma ve çalışma , gezeğenler
Kavmiyetçilik
Celal ,cemal tecellisi
Birlik ve dayanışma
Büyük insanlar saygı ve hürmet
Ümid
Allah ile dialog
Utanma hissi
Yanlış tevekkül
Nifak,
Aydınların keyfiliği
Yanlış din anlayışı
İdeal tip ve Asım
İdeal din anlayışı
Millet anlayışı
İmansızlık
Yanlış batılulaşma
İdeal din adamları, ideal insanlar
Aydınlar ve din

Bu eleştiri konuları bütün Safahat'ın ayrıntısıdır. Bunları tasnif edersek

Lahuti ve Ledünni Konular

Uluhiyyet konusundaki ihatasızlık, kader eleştirisi, tanrısal eylemlerin yorumu, celal ve cemal tecellisi, Allah ile dialoglar birinci sırayı oluşturur.

Kufe'de Hasan'ın durumunu yorumlarken Akif, çocuğun çektiğini kadere yükler. İnsanların ihmali sonucu doğan durumları kadere yüklemek Akif'e göre yadırgatıcı bir tutum olabilir.

O yük değil kaderin bir cezası masuma
Yazık günah nedir , bilmiyen şu mahkuma
(Safahat s.27)

Akif'in kader karşısındaki tutumu bir etüd konusudur. Akif'in hayatında olumsuz olaylar ile olumlu olaylar kıyaslanırsa olumsuzların çok fazla olduğu görülür. Hatta olumlu çok nadirdir. Onun ömrünün baharı sadece çocukluğudur denebilir, daha sonra bütün hayatı kıştır. İstirap değil bazen zulümdür , ama zulüm dehaların ekmeğidir. Akif de bir büyük dehadır. Özellikle sabrı, metaneti, olumsuzluklara , travmatik durumlara rağmen itidalli olması dehası olarak yorumlanabilir.

Hasır 'da
Hayat namına , Yarab nedir bu devr-i azab
(Safahat, s. 33)

İnsanın yeryüzündeki evrensel mücadelesi konusunda karamsardır Akif. Geçinme Belası şiirinde İnsana hayatı ve geçinme mücadelesini aşan bir lahuti gaye yüklemez.

Göstermede dünyaya nedir maksad-ı Halık

Dünyanın varlığı ve gayesi mitoloji, sanat, felsefe, beşeri dinler ve ilahi dinleri çok meşgul etmiştir. Birçoğu absürd de olsa herkes varlığa bir gaye yüklemek konusunda birlik içindedirler. Beşeri veya ilahi olsun , Brahmanizm de Budizm de bile insanın ruhunu ve kalbini koruyarak temiz bir şekilde kendini varlık ötesine , berzaha götürmesi gaye olarak belirlenmiştir. Ama insanların varlığa yüklediği gayeler ile varlığın sahibinin

yüklediği gaye elbette aynı değildir. Bir harfe katibin verdiği gaye ile harfin kendine verdiği gaye aynı olmaz. Bilim kendine göre, din ise ilahi bir perspektife göre gaye yükler. Akif yukardaki satırda varlığın gayesi konusunda bir tereddüd halindedir sanki.

Akif Hakkın Sesleri'nde ayetleri şiirlerle yorumlayarak eleştiriler yapar. Akif Allah ile yaptığı diyaloglarla toplumun halini değerlendirir. Üç yüz elli milyon Müslümana Avrupalı habis orduların saldırmalarıyla milletler kahrolmuştur. Akif Allah'ın bütün bu olanlar karşısındaki tutumunu yorumlar. Bunlara isyan mı denir sorgulama mı denir, ama bir yere koymak gerekir.

*Tecelli etmedin bir kerre Allah'ım Cemalinle
Şu üç yüz elli milyon ruhu öldürdün Celalinle
Oturmuş eğlenirken Senin haşa zevalinle
Nedir ilhadı imhalin o samit infialinle*

(Safahat, s.193)

Akif derinliğine düşünür mü acaba. Şark dünyanın geri kaldığını Ziya Paşa anlatır.

*Diyar-ı küfrü gezdim beldeler , kaşaneler gördüm
Dolaştım mülk-i İslamı hep viraneler gördüm*

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında bir şair iki dünyanın nasıl mukayese edilmez bir durumda olduğunu ortaya koyar. Ta on altıncı yüzyıldan beri doğu dünyası geri kalmıştır, Akif bu kronik geri koyucu nedenleri anlatır. Yanlış tevekkül, tenbellik, çalışmamak, dini yanlış anlamak, kadının aşağılanması, üretememek , Allah'ı yanlış tanımak ve daha birçok nedenlerdir bunlar. Bunları bildiği halde Avrupa'nın çalışarak elde ettiği bir medeniyeti şark dünyası üzerinde her türlü kahredici nedenlerle kullanması ilahi bir suçlama nedeni değildir, insan çalışmayarak ilahi tecellileri aleyhine çevirir, milletler de öyledir. Allah'ın bütün bu kötülükleri sessizce seyretmesi tarzındaki yorum doğrusu Akif'e göre değildir. Tefsir-i Celaleyn'i yanıda taşıyan yirmiye yakın tekrar tekrar okuyan Akif sırf şiir olsun diye mi bu satırları karalamıştır.

Bu incinmenin sonucu Akif kendini suçlar. “ Bugün sen kendi kendinden ümit et ancak imdadı – Evet sen kendi ikdamınla kaldır git de bidadı” (Safahat, s.194). Akif hemen sonra asıl suçluyu bulur, suçlu millet temsil eden bir üyesi olarak herhangi biri veya şairdir. Ancak o çalışarak kaldırabilir olumsuzlukları.

*Kimden kime şekva edeyim biz de şaşırдық
(Safahat, s.36)*

Allah'a olumsuzluklar hikaye edilir, şikayet edilir, ama Allah'ı kimseye nasıl şikayet konusu edebilir insan. Ama Akif o kadar çok olumsuzluklar yaşamıştır ki , bunların birden değişmesi imkansızdır. Bir sihirli el ile birden olumsuzlukları düzeltmek de dindeki hikmete aykırıdır, insan iradesi ile meydana gelen kötülükler, yine onun iradesi ile düzelecektir.

Uluhiyyet konularındaki ihatasızlığı eleştirir. “ Hurşid-i ezelden nasıl ister ki haberdar olsun daha bir zerreyi derk etmiyen efkar” (Safahat, s.16). Bir atom zerresini dahi anlamayan insanın Allah'ın varlığını değil , mahiyetini anlaması imkansızdır, demek ister,

Akif olayların olumsuzluk şiddetine göre ithamkar bir dil kullanır, ama teorik yorumlarında objektiftir. İnsan Atom'un mahiyetini dahi anlayamamıştır, atomculuk milattan önce başlayan bir fizik ve kimya sorundur, batıyı kiliseyi çok meşgul etmiştir. Atomu istihdam eden Allah'tır diyen kliseye karşı filozofların muvahhid olmayanları karşı çıkmışlar, tabiatçı natüralist filozoflar en son Marks zerre konusunu doktora tezi olarak yapmış ve varlığın atomun hareketi ile ama hareketin biri tarafından bir gaye uğruna denetlenmesine karşı çıkmıştır. Veterinerlik yapmış olan Akif bu konuları bilir. İnsanın atomun mahiyetini bilemediği halde Allah'ın mahiyetini anlamaya çalışmasını yanlış bir tutum olarak görür.

Zerre, atom konusu Marks'ı ekonomik yapısal eleştirilere iter. Atom konusunu doktora tezi yapıp atomun bağımsız ve rotasını kendi tayin eden bir mahiyet olarak algılaması üniversitedeki muhafazakar Hegel'cilerin eleştirisine neden olur, üniversite ile ilgisi kesilir. Bu olay üzerine orman işçilerinin sorunları üzerine yazılar yazar, Kapital'e giden yolu kendine açmış olur.

*Ey ruh-i feza gerd giran seyr-i harimin
Ey natıka dembeste-i esrar-ı azimin*

(Safahat,s.16)

Dolaşan ve cevelan etmek özelliğindeki ruh senin varlığının özel alanında ağırlaşır, seyredemez, çok şey anlamaz. Senin büyük sınırlarının karşısında konuşmanın eli kolu bağlıdır. Akif bu beyti ile insanın Allah'ın

mahiyeti konusunda, sırları bahsinde bir şey yapmasının imkansız olduğunu, eli bağlı ve suskun durması gerektiğini söyler. İnsan Allah'ın yarattığı maddenin kimyasal ve fiziki özelliklerini araştırabilir, ama Tanrı'nın değil.

Cebri olmadığını söyler, ama " Olsam ilahi ne suçum var" (Safahat, s.18) der. Olaylara gelince Akif değişir. Cebri 'lik bir itikadi meslektir. Felsefe lügatinde şöyle anlatılır. "Cebriye mezhebine göre iyi ve kötü doğrudan doğruya Allah'dan gelir, olayların ortaya çıkışı ve meydana gelişi, insanın iradesine bağlı değildir." (Ahmet Cevizci, Felsefe lügati s. 358). Bu tutum Ehli sünnet yani bizim itidaki anlayışımıza uygun değildir. İnsan kötülük ister, yaratmak ise Allah'a aittir, iyilik ister yaratmak yine Allah'ın hakkıdır. Ama istek insanda olduğu için sorumlu odur. Akif Cebri olmadığını söyler, yani insanın isteğini göre yaratma işinin cereyan ettiğini, insan kötülük isteyince Allah'ın iyilik yaratması olmaz. Ama daha sonra "Olsam ilahi ne suçum var" derken, kendi ile tezada, zıtlığa düşer. Allah kimseye zorla kötülük yapmasını dikte ettirmez, Akif burada ciddi bir yanlış öne sürmüştür. Aynı anda iki itikadi durumu benimsemiştir. Allah kimseyi cebren fenalığa itmez, bu onu suçlamak anlamına gelir, kişi fenalığı ister, Allah yaratır. Allah kimseyi fenalığa itmez.

Tevhid yahut Feryad isimli şiirin Hamit ve Ziya Paşa'nın kozmik, sosyal ve lahuti hakikatlar doğrultusundaki eleştirileri ile benzer ve farklı noktaları vardır.

Eleştirilerin en hassası Allah ile diyaloga girip Müslüman dünyasının hüsrânını saydığı kısımlardır. Gidişatın vahim sonuçlarını tahayyül eder ve Allah'dan bu olumsuz durumlara engel olmasını ister.

*Üç yüz bu kadar milyonu canlandıran iman
Olsun mu beş on sersem ilhadına kurban*

Akif inanarak Allah'a sığınarak Allah'ı da eleştirir gibidir.

*Mazlumudur nedir ezmede ezdirmede mana
Zalimleri adlin hani öldürmedi hala
Canı geziyor dipdiri, can vermede masum
Suç başkasındır da niçin başkası mahkum ?*

...

*Yetmez mi musab olduğumuz bunca devahi
Ağzım kurusun yok musun ey adl-i ilahi*

(Safahat, s. 214)

Tarihi, sosyolojik, dini realiteler sonunda geldiğimiz noktaları Allah'a yüklemek yanlış bir tutumdur, bu yüzden Akif eleştirilerinden sıkılır "Ağzım kurusun" der. Allah'ın adaleti konusu da tartışılmış bir konudur, eğer zalimler zulümlerinin cezasını anında görseydi, hiç kimse zalim olmazdı, halbuki zulüm bir irade konusudur, sabır da bir irade konusudur. Eğer kötülükler anında karşılık görseydi iyilik ve kötülük, isteyerek değil, mecburiyete dönüşürdü, bu da dinin ihtiyarı mantığına aykırıdır. İnsan ister iyi olur, ister kötü olur. Akif'in bu konudaki eleştirileri birçok alanda bilgi gerektiren konulardır.

Çözülme ve Çöküş Dönemi İnsanın Özellikleri

Sefalet, gariplik, merhametsizlik, kimsesizlik, azimsizlik, gayretsizlik, insanın yüce mahiyetini anlamama, dilencilik, tembellik, çalışmama, dayanışma yokluğu, ağlamak, birlikten uzaklık, utanmazlık, imansızlık, yoksulluk, gayretsizliği ve tembelliği eleştirir. "Sedd-i rahl et durmayıp git, yolda kalmaktan sakın, Merd-i sahib-i azm için neymiş uzak, neymiş yakın" (Safahat, s. 29)

İnsan için çalıştığından başkası yoktur, onun en çok üzerinde yoğunlaştığı nasır.

*Leyselil insani illa ma sea derken Huda
Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha*
(Safahat, s. 30)

der.

Sefalet sahneleri, kimsesizlik

Hasır şiirinde ölen kadın kimsesiz bir kadındır.

*Mahalleimizde beş aydır yatan o hasta kadın
Bugün sabahleyin artık cihandan el çekmiş
Ne çare kısmeti böyle bir günde ölmekmiş
Yanında kimse de yokmuş. Aman bırak neyse ...
Ecel gelince ha olmuş, ha olmamış kimse*
(Safahat, s. 33)

Yetimlik , kimsesizlik Akif'in gözünden kaçmayan hallerdendir. Bir bayram günü , bayram yerinde parası olmadığı için sallanamayan çocuğun durumunu merhametkar bir eda ile yorumlar.

*Bir ihtiyar kadının koltuğunda güür kaşlı
Uzunca saçlı güzel bir kız ağlayıp duruyor
Gelen geçen “ Bu niçin ağlayıp duruyor.
-Yetim ayol .. Bana evlat belasıdır bu acı.
- Çocuk değil mi ? Salıncak diyor...*

Salıncakcı!

*Kuzum biraz da bu binsin ... ne var sevabına say...
Yetim sevindirenin ömrü çok olur...*

Hay hay!

*Hemen o kız da salıncakcının müriüvvetin ,
Katıldı ağlamayan kızların şetaretine*

(Safahat, s.52)

Onun sefalet levhalarından biri de Kör Neyzen'dir.

*Geçende çarşı içinden çıkınca baktım ki
Çamurlu taşlara yaslanmış inliyor sail
Hasırdı şiltesi altında hem de pek eski
Şadırvan olmasa üstünde yoktu bir hail
Duyulmuyordu uzaktan meyın de şimdi sesi
Yakından ancak işittim o vapesin nefesi*

(Safahat, s. 77)

3- Yanlış Din Anlayışı ve Doğurduğu Tipler:

Evlilik, yanlış boşama adeti, yanlış tevekkül anlayışı, Allah'ı yanlış anlama, imansızlık, ideal dinden uzaklaşma, nifak, karıştırıcılık, dini yanlış anlama, teklifi yanlış anlama, Peygamber asrı ve arkadaşlarından uzak olma .

Akif tevekkül kavramının arkeolojini yapar, çünkü bu kelime gerçek anlamı ile anlaşılmamıştır. Didinmeden , uğraşmadan yaşamının imkansızlığını anlatır.

*Allah'a dayandım diye sen çıkma yataktan
Mana-yı tevekkül bu mudur hey gidi nadan
Ecdadını zannetme asırlarca uyudu
Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu*

(Safahat, s. 470)

Akif fikirlerini ana kahraman olarak seçtiği vaizlere anlatır. Vaiz kürsiye çıkar ve çalışma kavramını çok yönlü olarak anlatır. Alemde atomdan bulutlara kadar her şey çalışma kanununa bağlıdır. İnsan da sürekli olmak istiyorsa çalışmayı vazife bilmelidir. Beka , devamlılık ancak çalışma ile elde edilir.Hangi varlık bir inceleme masasına bir laboratuvara konursa daimi bir çalışma içinde olduğu görülür. Alem büyük bir gayret ve çalışma içindedir, insan idraki bunu görmelidir. , bir an bile dinlenmez ve atıl kalmaz, sürekli Allah sayesinde yaratır bir güçtür. Madde de sürekli yeni şekiller almaktadır ve çalışmaktadır. Zaman da çalışmaya çıkar çünkü çalışmak sayesinde vardır. Mekan da çalışma sayesinde mevcuttur.

*Zaman da saye çıkar çünkü hep onunla yürür
Mekan da saye varır, sayı sıfra indiriniz
Mekan tasavvur edilmez muhal olur hayyiz*

(Safahat, s. 255)

Necip Fazıl ve Tanpınar, hatta Bergson'dan farklı yaklaşır zaman kavramına Akif. Yaratılışın anlamı da çalışmak ile süreklilik kazanmaktadır. Şair bütün çalışanları nazara vererek insanı tenbelliğinden uyandırmaya çabalar.

*Kamer çalışmamadır, gökler çalışmadadır
Güneş çalışmada, seyyareler çalışmadadır
Didinmeden geri durmaz nücüm-ı keysudar
Bütün alın teridir durmayıp yağın envar*

(Safahat, s. 255)

Akif gezeğenleri bir aile olarak tasarlar, uzak olmalarına rağmen insanı beslediklerini, ve birbirleriyle de dostluk içinde olduklarını, birbirlerinin yaptıklarını bir araya getirerek dostluklarını insan için kullandıklarını anlatır. Hem felsefi, hem ilmi, hem dini, hem de kelami yorumlar yapar.

*Yabancı sanmayınız seyredip de ecranı
Bir eski ailedir gözyüzünde aranı
Şu var ki merkezi ta asiimanda olsa bile
Gelip gelip bizi besler kemal-i minnetle
Fakat bu aile hiç benzemez bizimkilere
Bozuşmamış onun efradı belki bir kerre
Lisan-ı hal-i tabiat lisandır onlara da
Bir ihtisas teatisidir dönen arada
Bir ihtisas ki pek incedir... Fakat keskin
Ne hasbıhal-i semavi nasıl belağ-ı mübin
Görün bu aile efradının sevişmesini
Küçük büyüklerin ruhu kurret- ül aynı*
(Safahat, s. 256)

Bu aile efradı ezelde çizilmiş bir istikamete doğru koşmaktadır, bunu hiçbir şey durduramaz, uyutamaz. İttirad ve intizam ile hareket ederler. Hiçbiri durmaz, dursa yıkılır sistem. Birliğin tam bir ahengi ile çalışmadan geri durmazlar. Bulutlar da aynı şekilde yaratılışın emrine verilmişlerdir. Türk şiirinin en yoğun ve felsefi-dini metnidir, bu sahifeler. Şiirimizde varılmamış yüksekliklerdir buradaki yorumlar. Astronomi, ve ilmi lahut bil-meyen bir zihin bunları şiirleştirmez. Semanın tanzim ve idaresi ve uluhiyetin bakış açısını şair leyl-i serair , karanlıkların gecesi diye isimlendirir, ve gücü nisbetinde onu açmaya çabalar. Bir taşı ve mikroskobik bir canlıyı alarak onlar üstünde yorum yapar, onların da bütün alemde taşan mesaiye katıldıklarını , çalışmalarını büyük mesaiye ilave ettiklerini söyler. Akif modern bir tefsir anlayışı ile nasları yorumlar.

Kimya fizik gibi ilim verileri ile modern yorumlar yaparak, birçok kişinin içinden çıkamadığı bilimsel-felsefi mülahazalar yapar. Hararet çalışmasa mevsimler olmaz, su buhar olur, yoğunlaşır, çalışır. Işık, karanlık ile yarışır. Gökyüzü olayları yıldırımlar, gök gürültüleri , yer yüzü olayları nehirlerin hareketi hep güçleri oranında çalışmadır. Birbirini tamamlayan zincirleme çalışmalardır bunlar. Onlar da çalışmayı bir vazife bilir, devamlılığı ancak onun ile sağlayacaklarına inanırlar. Canlılar da öyledir, onların peşindedir bütün bitkiler ve hayvanlar. Hayatı hak tanıdıkları için yorulmazlar. İnsan bedenindeki uzuvlar da yorulmazlar, birbirlerini tamamlar ve çalışırlar. Kimin kolunda çalışmak denen vefalı silah yoksa kurtulması imkansızdır. Ağaçlar, çiçekler, kuşlar hepsi yaratılış şiirini bir senfoni gibi icra ederler.

Cemaatler, kavimler yaşama mücadelesinden ayrılmazlar. Bu sonsuz kanun kainat nizamına bakmaktadır. Cihan da onun hizmetindedir. Milletler ancak çalışma ile ilerler. Batı yere kanaat etmeyip göğe hükmediyor. İlimler, fenler ve sanatlar bu çalışmanın sonucudur. Balonlar, trenler, gemiler bu çalışmanın sayesinde. Bunun yanında şark dünyası her haliyle perişandır. Gözlemlerle hareketsizliği , tenbelliği , ataleti lanetler, örnekler verir. Bu örnekler ruhu kalbi üzüp burkacak kadar canlıdır. Hastalıklar, hurafeler her yönü istila etmiştir. Her konuda ve alanda geri kalmanın nedenlerini anlatır Akif. Yanlış kader anlayışını eleştirir.

*Çalış dedikçe şeriat çalışmadın durdun
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun
Sonunda bir de tevekkül sokuşturup araya
Zavallı dini çevirdin maskaraya !*
(Safahat, s.268)

Tevekkülü yanlış anlayanlar Allah'ı yanlış yorumlarlar. Oturduğun yerden emret, çalışmayı bırak, Mevla senin özel hizmetinde , sabahleyin işlerini yaz ver , bütün işlerini Rabbin görür, vazifesidir. Sonra kahveye git, çoluğun çocuğun sürünsün dert değil. Silahı o kullansın, hududu o beklesin , melekler ordu yerine düşmanı yensin , sen yetiş diyince Hızırı göndersin, hastana bakacak , sanki ırgadın O.

*Ya sen nesin Mütevekkil yutulmaz artık bu
Hüdayı kendine kul yaptı kendi oldu huda*
....

Bir işte sebeblere sarılmadan başarı olmaz. Ekilmeden biçilen tarla yoktur. Böyle kader anlayışı dine iftirdir. Kaderden sana düşen itaattir, emredilene yapmaktır. Doğru kader anlayışına Hz Ömer'den bir örnek

getirir. Doğru tevekküle İslamın ilk dönemindeki yayılışını, Çin seddine kadar, ta İspanya'ya kadar gidişini örnek verir. Peygambere Allah'ın hitabını öne sürer. Bir de arkadaşlarına danışma müşavereyi öngörür, verdiği örnekle.

*Bütün serairi kalbin ihata etse yine
Danış sahabene dünyaya aid işler için*
(Safahat, s. 272)

Sadi 'den örnek verir. Bir tilkinin aslanın artıkları ile doymasını yorumlar ebedi itikafa bir mağaraya çekilir adamın biri, mağarada ölmek üzereyken bir ses duyar

*Dolaş da yırtıcı aslan kesil behey miskin
Niçin yatıp kötürüm tilki olmak istersin
Elin kolun tutuyorken çalış kazanmaya bak
Ki artığınla geçinsin senin de bir yatalak*
(Safahat, s. 274)

Sinek gibi gidip düşmek onun bunun kabına anlayışını eleştirir, dinin kaynağını hurafelerle doldurmuşuz. Peygambere atfedilen binlerce herze uydurmuşuz. Din konusunda yanlış anlamaları Akif bütün eseri boyunca anlatır. Peygambere hadis uydurmanın vehametini anlatır. Din adına yanlış yorumları Kabe'yi tekmelemek olarak görür.

Çalışmayan toplum geri kalır. İlmin muhitine girilmez, fen diyarı kapalıdır. Sanayinin adı batmış, ticaret de öyle . Sıkıntısız mütefennin, üzüntüsüz alim olunmaz. Ferdinald dö Lesseps Süveyşi açmıştır, biz ise ne haldeyiz. Yanlış içtihadları eleştirir. Alim yok, alim görünmekten zevk alanlar vardır.

*Sabahleyin mütefelsif ikinci üstü fakih
Sular karardı mı pek yosma bir edib-i nezih
Yarın müverrih öbür gün siyaset kurdu
Bakarsın ertesi gün içtihadı pey vurdu*
(Safahat, s. 184)

Emekli bir paşanın evindeki Eleni isimli hizmetçisine tutulması sonucu doğan olumsuzlukları hikaye eder. Emekli paşa şikayet edilir. O da evliliği istediği kadınla gönül eğlendirmek olarak görür.

*Köse İmam gördüğü olumsuzluklarla perişandır:
Yurdumun kan kusuyor mosmor uzanmış denizi
Tüter üç beş baca kalmış .. O da seyrek seyrek
Aşına bir yuva olsun seçebilsen diyerek
Bakınırken duyarım gözlerimin yandığını
...
Yurdu baştan başa viraneye dönmüş Türkün
Dünkü şen şatır ocaklar yatıyor yerden bugün*
(Safahat, s. 379)

Bir köy düğününün sefaletini anlatır. Gelin çevresi, halk, güreşçiler, hepsi birbirinden beterdir. Zola'yı okuduğu bellidir Akif'in . Bir de maziye gider, geçmişteki köyü anlatır, Köylünün bir şeyi yoktur sıhhati ve ahlaki bitiktir. Sıtma , fuşş, içki, kumar, türlü fecayi salgındır.

Dini arzularına ve çıkarlarına göre anlamak bir salgındır. Bir köyün korucusu oruç tutmaz çünkü seferidir. Her gittiği yerde ağırlanır, iftara ve sahura da katılır. Bir rüya görür, rüyasını ancak Çarıkcı Emmi tefsir eder. Mestanlı dayı bu arsız adamı hırpalar. Korukçu rüyasındaki insan ve nesnelere bir türlü tanıyamaz. Milletini halini de aynı rüyada görülen nesnelere benzetir. Halk tanımaz bindiği mahluku , sürer körü körtüne . Burada halkı tanımayan bir vali anlatılır. Vali imamları çağırır ona asrın özelliklerini anlatır. İmamlardan biri ona cevap verir. İmam dinden bekleneni hocalar az çok vermektedir; ama Mülkiye, Tıbbiye ve Bahriye gerekli insanları yetiştirememiştir, bunun suçlusu imamlar değildir. Maliye, sanayi Batı'dan himmet bekler. Valiye hocayı ve medreseyi suçlamamasını söyler. Gerçek dindarlık ile kişisel menfaat hissinin uzlaşmayacağını Yermük Harbin'deki bir olaydan hareketle anlatır. Su dağıtan bir sahabe beş altı kişiye suyu götürür herkes başkasını gösterir, su dağıtan başa geldiğinde elinde su testisi kalır, kimse hep başkasını tercih ettiği için su içmemiştir. Öyle vahim bir durumda bile menfaat hissini taşımayan insanları Akif örnek gösterir. İnanca bağlı olan değerler sirazesi kopmuş bir kitaba benzetilir.

*Şarkın mefahir dolu mazi-yi kemali
Yarab ne onulmaz yaradır şimdiki hali
Şirazesi kopmuş gibi manzume-i iman
Yaprakları yırtık sürünüür manzume-i iman*
Safahat, s. 487)

İslami kavramların yanlış anlaşılması da onun eleştirel gündemindedir. Hazreti Ömer'i bir veba salgı-
nındaki tutumu ile örnek gösterir. İkna edilmek isteyen arkadaşlarını Hz Ömer bir hadisle ikna eder. Burada
yanlış tevekkülü anlatmış olur Akif.

*Akif. Yanlış kader anlayışını eleştirir.
Çalış dedikçe şeriat çalışmadın durdun
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun
Sonunda bir de tevekkül sokuşturup araya
Zavallı dini çevirdin maskaraya !*
(Safahat, s. 268)

Çözülmiş Aileyi Yansıtan Olaylar

Kahve, meyhane, içki ve aile üzerindeki zararları.Savaşlar ve aile üzerindeki zararları. İdeal tip yokluğu,
evlilik ve çok evlilik, ihtiyarlar, karılar, çocuklar, erteleyicilik, çeşitli aile tabloları.

Seyfi Baba'da aileleri anlatır.Evsizlik, boşanma ve ortada kalan çocuklar, geceleyin yol kesip, gündüzün
dilenen insanlar. İmparatorluğu dağılışı aslında bu sosyolojik çözülmeden sonradır.Aile çözülünce arkasın-
dan devlet gelir, ama görünüşteki sebepler başka olabilir. Asıl neden ailenin durumudur.

Köse İmam şiiri tamamiyle bir eleştiri yumağıdır. Bir genç kadın kocasından dayak yemiş ve Köse
İmam'ın evine derdini anlatmak için sığınmıştır. Halini anlatır yediği dayakları, aşağılanmaları sayar döker.
Köse imam bekçi Memiş ile İhsan denen adamı çağırırlar, Akif az rastlanır ironi ile İhsan beyi tenkid eder.
Hem zorba hem de terbiyesiz bir adamdır. Eşini neden dövdüğünü sorar Köse ona , o ise bunun haysiyetine
dokunmak olduğunu belirtir, imamı dinlemek istemez. Kadını boşama hakkı olmadığını ona anlatır, eleştirir .
Dinde böyle bir şeyin olmadığını sadece zevki için bir kadının dövülüp sövülüp kapıya konamayacağını böyle
bir din olmayacağını ona anlatır.

*Hem alır hem de boşarmış ne kadar sade bir iş
Karı tatlıki için bak ne diyor Peygamber
Bir talak oldu mu dünyada semalar titrer
İki evlense ne varmış bu yenir herze midir ?*
(Safahat, s.129)

Akif dinde çok evliliğin herkesin harcı olmadığını çok özel bir alan olduğunu , her keyfi isteyen evlene-
meyeceğini , aslında evliliğin tek evlilik olduğunu belirtir. Adamı zor da olsa ikna eder, kadın ve kocası eve
giderler. İmamın evi mahallenin mahkeme salonudur. Çok davalar onun evinde çözülür.

*Köse imam bunu ifade eder
Bazı davalar olur kış gecesinden de uzun*

*Çareyi eğitimde bulur Akif
Dinledin gördün a oğlum ne bozuk terbiyemiz
Ne yapıp yapmalı insanlığı öğretmeliyiz
Şu bizim halkı uyandırmadadır varsa felah
Hangi bir millete baksan uyanık çünkü sabah*
(Safahat, s.129)

Aradan yüz yıla yakın bir süre geçmesine rağmen Akif'in eleştirileri bugün hala yaşamaktadır. Keşke bu
yorumlar tarihte kalsa , edebi vesika olsaydılar. Bugün de dert yine eğitimidir.

Akif eğitilmemiş toplumda ezilen üç sınıfa üzülür,
*Üç sınıf halka içim paralanır hem ne kadar !
İhtiyarlar ,karılar bir de küçükler , bunlar
Merhamet görmeli yüz görmeli insanlardan
Yoksa insanlığı bilmem nasıl anlar insan ?*
(Safahat, s.130)

Ailenin çeşitli olumsuz görüntüleri Akif'in eleştirel gözünün odağındadır.
Sesi dinmiş yuvalar hake serilmiş evler
Kocasından boşanan bir sürü biçare karı
O kopan rabitanın darmadağın yavruları
Zulmetin yer yer içinden kabaran mezbeleler
Evi sırtında sokaklarda gezen aileler
Gece rehzen sabah olmaz mı bakarsın sail
Serseri derbeder avare harami katil
(Safahat, s.69)

Aydınlarmın Eleştirisi. Dini Yanlış Anlamaları, Evliliği Yanlış Anlamaları, Göstermelik Sanat Hevesi, İdeal İnsan Örneği Yokluğu,

Ülkede düşünenlerle halkın arası açıktır. Aydınlar Avrupa 'lının izinden yürüyerek kalkınmanın mümkün olduğunu söylerler. Onlara göre ictimai ve edebi her konuda Avrupa taklid edilmelidir. Bir de din kaydını aradan kaldırmalıdır, ancak o zaman kalkınılabılır. Aydınlar böyle düşününce halkta onlara karşı bir nefret uyanmıştır. Edipler Avrupa'nın fuşşuna hasbi simsardır. Divanlarımız oğlan ile şarap doludur. Aydınlarımız dine saldırmakla seviye kazanır.

Şimdi Allah'a söver sonra biraz bol para ver
Hiç utanmaz Protestanlara zangoçluk eder.
(Safahat, s.183)

Akif , aydınlarımızın dini anlamadığını anlatır. Her kavme her cemaate göre ilerleme adımları farklıdır. Başka bir kavmin izinden giderek yükselme iyi sonuç vermez. Her millet ilerlemede başka bir yol takib eder. Aydınlar kendi milletlerinin mahiyetini tedkik ettikten sonra onların elinden tutarak yol gösterecektir.

Aydınlar ,dinin ilerlemeye engel olduğunu zannetmişlerdir. Din ilmin süt annesidir ezelden beri . Akif Müslüman ile Müslümanlık arasında kesin hatlar çizer.

Müslümanlık denilen ruhu ilahi arasak
Müslümanız diyen insan yığmından ne uzak
(Safahat,s.185)

Konya'da gördüğü bir Öğretmeni anlatır. Öğretmen garip bir mahluktur, köylü onu kovmuştur. Hoca gider, öğretmeni nasıl kovarsınız diye onları suçlar. Onlar gerçeği anlatırlar, Köse İmam yapılan işin yerinde olduğuna kanaat getirir. Çünkü öğretmen olmadık menfi özelliklere sahiptir.

Akif dini bütün bir adamdır, dinci İslamcı, ve daha başka kelimelerle onu ifade etmek ona bühtandır. Onun din karşısındaki duruşu eleştirel bir duruştur. Molyer nasıl Fransız toplumunu tiyatro ile eleştirir ise Akif de tiyatro sahnelerine eşit yorumlarla göstererek, eleştiriler yapar.

Akif din karşısında birkaç duruşu vardır. O Müslüman ile Müslümanlığı birbirinden ayırır. Akif Müslüman ile Müslümanlık arasında kesin hatlar çizer.

Müslümanlık denilen ruhu ilahi arasak
Müslümanız diyen insan yığmından ne uzak
(Safahat, s.185)

Akif'in ikinci dini perspektifi, islamın ilk dönemlerindeki örnekleri anlatarak insanların ülfetle dinin hakikatini kaybetmesinden gelen yanlış duruşlarını ve anlayışlarını tashih eder. Koca karı İle Ömer isimli şiirinde sosyal sorumluluklarını bilmediği için kendi kendini eleştiren Hz Ömer'i bir eleştirel levha olarak sunar. Çocuklarını birkaç gündür doyuramayan bir ihtiyar kadın yanında halife kendini hırpalır.Burada yönetici sınıfa örnek sorumluluk göstermiş olur.

Yarın huzur-ı ilahide kimseler Ömerin
Şerik-i haybeti olmaz bugünlik olsa bile
Evet hilafeti yüklenmiyeydi vaktiyle
Kenar-ı Dicle' de bir kurd aşırta bir koyunu
Gelir de adl-i ilahi sorar Ömer'den onu
(Safahat, s. 97)

Şair zaman zaman bir aydın olarak kendini de eleştirir, islami kurtarmak için haykıracağını , ama böyle dili bağlı durmayı kendine yediremediğini söyler. Ancak milleti coşturacak insan tipini de belirler.

Gür hisli, gür imanlı beyinler coşar ancak

Memleket başkalarının elinde kalmıştır, buna üzülür.
*Haykır kime lakin hani sahipleri yurdun
Ellerdi yatanlar sağa baktım sola baktım*

Büyük işler yapmak için çırpınan şair ancak şair olabilmıştır

*Feryadımı artık boğarak naşını tuttum
Bin parça edip şiirime gömdüm de bıraktım
Seller gibi vadiyi eninim saracakken
Hiç çağlamadan gizli inen yaş gibi aktım
Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz
İnler Safahat'ındaki hüsrana bile sessiz*

(Safahat, s. 449)

Akif millet derken sadece etnik bir kelime üzerine yığmaz efkarını, o milleti millet yapan değerleri savunur. Milletın arasına sen ben düşerse o zaman milletin kıyametidir.

*Sen ben desin efrad aradan vahdeti kaldır
Milletler için işte kıyamet o zamandır*

(Safahat, s. 461)

*Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde
Post üstüne hem kavgaların hepsi nihayet
Hala mı boğuşmak bu ne gaflet ne rezalet*

(Safahat, s. 462)

Milletler aralarında birlik rabitaları yıkılınca yıkılırlar

Edebiyat Eleştirisi, Sanat Eleştirisi, Şiir Anlayışı, Edebiyat ve Sefahet

Ressam Haklı şiirinde tarih-i mukaddes merakından dolayı evinin duvarına bir levha çizdirmeye çalışan göstermelik sanat düşkünü bir entel ile bir ressamın konuşmaları hikaye edilir. Ressam yüzeysel sanat düşkünü şahsi ironik bir tutumla eleştirir, evin duvarına bir Kızıl Deniz resmi yapar, denize benzemez, sadece bir kırmızı badanadır. Ama sözde sanat düşkünü adamı ressam ikna eder.

Ailelerin çocuklarına gelecekleri konusundaki yanlış tutumlarını eleştirir. Baba oğlunun büyük adam olmasını , anne ise paşa olmasını hayal eder . Çocuk ise bu iki farklı dünyanın ortasında kaybolur gider.

Lisanın millî bir duruşu olması gerektiğini belirtir, başka dillerin kurallarını uygulamak yanlıştır. Dil öğretimindeki gariplikleri eleştirir.

Şairleri, divan şuarasını eleştirir. “ İyi gün dostu , o ne yardakçı güruhtur” onlar. Dalkavuklukta idmanlıdır. Edebiyata edepsizliği onlar sokmuştur. Tasavvuf’u olgun bir şıra olarak yorumlar Akif . Divanlar da eleştiriden nasibini alır.

*Git o divan mı ne kadın ağrısıdır aç da onu
Kokla bir kere kokar mis gibi sandık burnu*

(Safahat, s.369)

Peygamber şiiri sever diye hatırlatılınca , Attar ile Sadi’yi sevdiğini söyler Hocasade . Mevlidci der , o ise ona yetişemeyeceğini belirtir. Çünkü Süleyman Dede çok yükseklerdedir.

Akif şairliğinin de bu topraklar için iyi şeyler yapmadığını söyleyecek kadar kendini hırpalar. Şiirin felsefi ve alemdeki surları sorgulamasını ister.

*Şi’rin başı hilkatteki aheng-i ezelmış
Lakin ben ahengi ne duydum ne duyurdum
Mağmum iki üç nevha işittiyse işitti
Bir hoşca sada duymadı benden hele yurdum*

(Safahat, s. 457)

Yanlış Şehircilik, Temizlik Anlayışı, Belediye Hizmetleri

Küfe'de belediye hizmetlerindeki yetersizlikleri eleştirir. Sokakların durumunu gözler önüne serer.

*Bizim mahalle de İstanbul'un kenarı demek:
Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek*

(Safahat, s. 24)

Berlin Hatıraları şiirinde bizim şimendifer ile Batı'nın trenini, bizim hanlar ile onların otellerini karşılaştırır. Hele bizim sokaklarımız, yanında Batı'nın sokakları harika gözlemlerle şiire taşınmıştır. Temizlik anlayışımız yürekler acısındır. Kahvelerimiz tam bize göredir. Karşılaştırmalar Asya Avrupa düzeyine yükselir bizim özelliklerimiz huzursuz edici , Batı'nın ki ise huzur ve emniyet vericidir. Müsbet ilimler , ilim , edebiyat konusunda geriyiz. Edebiyatımız insanımızı uyuşturuyor. 1915 gibi belalı yıllarda Akif gördüklerinden ve yaşananlardan dolayı çok bedbindir ama yine de ümidini kaybetmez ve kurtulacağımızı ifade eder.

*Şu karşınızdaki mahşer kudursa çıldırsa
Denizler ordu bulutlar donanma yağdırsa
Bu altınızdaki yerden bütün yanardağlar
Taşıp ta kaplasa afakı bir kızıl sarsar
Değil mi cephemizin sinesinde iman bir
Sevinme bir acı bir, gaye aynı , vicdan bir
Değil mi sinede birdir vuran yürek yılmaz
Cihan yıkılsa emin ol bu cephe sarsılmaz*

(Safahat, s. 352)

Yönetici Sınıfın Sorumsuzlukları, Hükümdarın ve Çevresindekilerin Aykırı Tutumları. Yönetici Sınıfın Seçimi, Sorumlu Devlet Adamı, Valiler, Ulema. Yanlış Yönetim Tarzları, Yönetim Dönemleri.

*Yıkıldın gittin amma ey mülevves devr-i istibdad
Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yad!*

*Otuz milyon ahali üç şakinin böyle mahkumu
Olup çeksin hükümet namına bir bar-ı meşumu*

...

Haklı veya haksız olduğun tartışılan Sultan Hamit'i eleştirir.

*O bir hayme halkından cihangirane bir devlet
Çıkarmış bir zaman dünyayı lerzan eylemiş millet
Zaman gelsin de görsün böyle dünyalar kadar zillet
Otuz üç yıl devam etsin başından gitmesin nekbet
Bu bir ibrettir amma olmıyaydık böyle biz ibret*

(Safahat, s. 85)

Akif istibdadı bir hikaye ile eleştirir. Yanlış idarenin sokağa yansımaları tablolaştırır. Rüzgarlı bir günde zabtîyeler hasta bir adamı takib eder ve bir yerde yakalarlar. Suçu padişaha muhalif bir adamın kilercisi ile dostluğudur. Ona selam göndermiştir. Bu yüzden bir hafife paşanın maiyetindeki zabtîyeler ile tutuklanıp götürülür. Kadın feryad eder, kimse anlamaz,

*Kocam ne yaptı nedir cürmü bi günah adamın?
Zavallının büyük evladı öldü askerde
İkinci oğlu da sürgün Yemen de bir yerde*

*Acıklı göğsü sakat, koyverin didiklemeyin
Günahdır etmeyin oğlum ayıptır eylemeyin*

(Safahat, s. 88)

Hürriyet ilan edildiği günü neşeyle karşılar Akif, ama o üzölmek için yaratılmıştır sanki . O güzel levha arasında babaları Yemen'de şehid olmuş iki çocuğu eğlendiren gözü yaşlı bir dedeyi anlatır.

*Çok koşup terlemeyin ha ! amanın dikkat edin
İki kardeş dalarak lücce-i etfale hemen*

*İki dürdane -i ismet gibi yüzmekte iken
Bakarak arkalarından bu güzel yavruların
Döndü birdenbire siması duran ihtiyarın
Ne için ağladı ? bilmem şunu duydum yalnız
-Ah bir kerre gelip görse Yemen'den babanız
(Safahat, s. 93)*

Koca karı İle Ömer isimli şiirinde sosyal sorumluluklarını bilmediği için kendi kendini eleştiren Hz Ömer'i bir eleştirel levha olarak sunar. Çocuklarını birkaç gündür doyuramayan bir ihtiyar kadın yanında halife kendini hırpalalar.

*Yarın huzur-ı ilahide kimseler Ömerin
Şerik-i haybeti olmaz bugünlik olsa bile
Evet hilafeti yüklenmiyeydi vaktiyle
Kenar-ı Dicle'de bir kurd aşırsa bir koyunu
Gelir de adl-i ilahi sorar Ömer'den onu
(Safahat,s. 97)*

Osmanlı ülkesinin o günkü idarecilerini keskin hatlı cümlelerle, acımasız gözlemlerle eleştirir. Milletın başındaki "kukla"dır. Çevresindekiler de " kuklacı"dır. Yani oynayan ve oynatanlar. Ülke bu kuklacıların keyfine mahkum olmuş. Maskaralar yükselir ve ülkenin yönetim dairesine giderler.

*Nerde bir maskara sivrilse hayasızlara pir,
Haydi Mabeyn-i Hümayun'a Ya bala ya vezir
(Safahat, s.162)*

Milletin hali yürekler yarasıdır. Ne parası ne de işi vardır. Kışla, daire , mektep ve medrese kendinden bekleneni veremez.Ne gücü temsil eden kılıç ne de ilmi temsil eden kalem yoktur. Terbiye hiçbir kurumda yoktur, çalışarak eğitilerek değil diğeri birden yükselir. Fetva dairesi cahillerin koğuşudur. Ana karnından icazet almış çıkmıştır, başına sarık takan ülema kesilir. Vekiller , bakanlar jurnalcidir, yalancıdır, söz götürüp getirendir.Güç okuyan, hiç yazamayan bir sürü hırsız çetesidir. Ülemanın ve halkın din yorumları düzensizdir.

Avam ,halk İsrailin surunu duysa silkinmeyecek kadar vurdum duymazdır. Mezarlık ve mezar taşı gibidir her alın, kaygı yok. Ne gelenden haberi , ne de gidenden haberi vardır. Günü elde etmiş serseri dolaşır. Bu haliyle millet ölmüştür, milleti merhumedir.

Yanlış Rejim ve Hürriyet Anlayışı ve Doğurduğu Sonuçlar, İstibdad, Meşrutiyet.

Döneminin hürriyet anlayışını eleştiren Akif konuyu yine eğitime getirir.Sadece hürriyet ilanı ile bir şey kazanılmayacağını , insanlara hürriyet fikrinin hazmettirilmesi gerektiğini , asrın ilim asrı olduğunu , terbiyeye aileden başlanması gerektiğini ısrarla anlatır.

İstanbul'a geldiğinde hürriyetin ilanı karşısında milletin densizliklerini anlatır.

*Bir de İstanbul'a geldim ki bütün çarşı
Naradan çalkıyor öyle ya Hürriyet var?
Galeyan geldi mi mantık savuşurmuş .. Doğru
Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru
(Safahat, s.176)*

Hükümet dairelerinde hükümet aranır. Ahalinin işi yoktur. Sanayi, eğitim ticaret de yoktur. Şehir Çamlıbel'e dönmüştür, zabıta rabita bulunmaz. Okular kapalıdır. Hürriyet geldiği için öğrenciler azad olmuştur sonsuza dek. Türlü adlarla çıkan sayısız gazete vardır. Memlekete ayrılık tohumları ekmektedirler. Hürriyet gelmesiyle her şey eskisinden berbat olmuştur. Çöküşe dolu dizgin gitmektedir. Kavmiyet fikri yüzyıllardır bir arada yaşayan halkları, milletleri birbirine düşürmüştür.

*Sizi bir aile efradı yaratmış yaradan
Kaldırın ayrılık esbabını aradan*

*Siz bu davada iken yoksa ıyazen billah
Ecnebilir olacak sahibi mülkün nagağ
(Safahat, s.178)*

Kimse bu telkinleri anlamaz ölmüş millet hem de sağırdır. Tefrika girmiştir aralarına , çalışan ve güçlü-nündür meydan.

*Girmeden bir millete tefrika düşman giremez
Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez
(Safahat, s.178)*

*Bu da gayetle tabii koşanundur meydan
Yaşamak hakkını kuvvetliye vermiş yaradan
Müslüman fırka belasıyla zebun bir kavmi
Medeni Avrupa üç lokma edip yutmaz mı ?
(Safahat, s.178)*

İdeal İnsan, İdeal Toplum, İdeal İnsanlar, İdeal Millet Arayışının Eleştirileri

Akif, Asım ile ideal bir tip üretir, o buraya kadar saydığı bütün olumsuzlukları kaldıracak her yönden güçlü bir karakterdir. Asım toplumu düzeltmek için seyyar polis gibi davranır. Ancak böyle seyyar zaptiyelikle mesele hallolmaz kötülükler çözümlenmez. Asım'ın yolunun yanlışlığını anlatır.

*Asım bana bak
Yol yakinken geri dön nafle çıkmaz bu sokak
Koşuyorsun be çocuk çarpacak alnın duvara
Dağılır sonra kafan etme çekil bir kenara
Ne demir leblebi meslek bu Ebuzervari
Ömer'in zabita memuru geleydin bari
(Safahat, s. 442)*

Asım 'ın Berlin'e eğitime gönderilmesine karar verilir.

*Hepsinin giderler ya beraberce?
Giderler malum
Hepsinin mesleği sağlam mı ?
Evet müsbet ulum
İnkılabın yolu madem ki bu yoldur yalnız
Nerdesin hey gibi Berlin diyerek yollanınız
(Safahat, s.443)*

İdeal insan için azm ve gayreti över. Ümitsizliği yerer, emel ve araştırmayı yüceltir.

*Bir gaye-i maksuda şitabeyleyen adem
Tutmuşsa bidayette eğer azmini muhkem ,
Er geç bulacak say ile dilhahını elbet
Zira bu şunun-zar-ı tecellide hakikat
Tevfik taharriye taharri ona aşık
Azmin de emel lazımdır, gayr-i müfark
Olsun da emel azm-i taharriye mukarin ;
Tevfik zuhur eylesin sonra... Ne mümkün!
Bazen iki üç haybet olur rehzen-i ümmid
İnsan o zaman etmelidir azmini teşdid
Yes'in sonu yoktur ona bir kere düşersen
Hüsrana düşersen çıkamazsın ebediyen
Mahkum olarak yese şu biçare peder de
Evladını şayed o karanlık gecelerde*

Asım da Köse İmam , Akif 'in babasının talebesidir. Akif'i eleştirir.İlimde en ideal insan olan babasına benzemesini ister

*Çalışıp benzesene
İlme vakfettiği dirsek babanın elli sene
(Safahat, s.367)*

Ama nesil bu ideallerden mahrumdur.Akif kendini bir prototip olarak alır, oradan nesli eleştirir.

Buradaki dialoglar Akif'in kendini eleştirisidir.

*Hani kırk altı yılın eldeki mahsülünden ?
Hangi fenlerde teali edebildin evlat?
Hangi sanatta rüsumun göze çarpar ? Anlat
Ulemadan mı sayıldın, fukahadan mı ?*

Hayır

*Ya siyasi mi nesen ? Kendine bir meslek ayır
Şairim
Olmaz olaydın, O ne yüzler karası;
Bence dünyadaki işsizlerin en maskarası
(Safahat, s.368)*

Akif meyhane ve mahalle kahvesinin bir milletin azmine ve çalışma isteğine vurduğu darbeyi eleştirir. Kahve bir sinsi canidir, gündüzün bile yol vermeyen haramidir. Haramiler geceleyin yol keserken, kahveler gündüzün de insanların azminin ve çalışmasının önüne dikilir ona yol vermezler. İnsan denen yolcunun kıyarlar bütün gününe . Oraya düşenleri ta kalbinden vurur. Ona göre mahalle kahvesi kapanmalıdır, o şarkın bakılmayan yarasıdır. Koca bir millet o kahveleri açık tutar, hayatımızda gedikli bir gediktir kahveler. Milletın ruhunun gayretini emmektedir, frengiden daha büyük bir illettir. Millet buralarda ölmeden gömülür. Önce idraki öldürür ,sonra da bir şey kalmaz geriye. Kış uykusuna benzer bu kahveler. Akif daha sonra atalarımızın hayatını anlatarak mukayese ile yine kahveleri eleştirir. Ataların bıraktığı bütün mimari eserler, bakımsızdır. Eski neslin şehametini yeni neslin tembelliği almıştır.

*O kahraman babalardan doğan bu nesl-i cebin
Ne girudar-ı maişet bilir , ne kedd-i yemin
Azab içinde kalır sayı görse rüyada
Niçin yorulmalı zaten ölümlü dünyada
Vücut emanet-i hak , doğru hem de cennetlik
Bu kahveler gibi cennet de Müslümana gedik*

Kahvenin aile hayatına vurduğu darbeyi anlatır. Aile saadetini insanı imrendiren bir incelikle anlatır. Bunlardan sonra bir kahveyi anlatır. Zola'ya Flaubert'e taş çıkartan tasvirlerle , bizim bütün romancılarımızı kısındırarak bir samimiyetle , realite hissiyle. Kahveyi o kadar canlı bir şekilde anlatır ki orada günlerce oturmuş olması gerekir şairin. Hikayenin , tembel , damarında kanı donmuş, gayretsiz, sünepe kahramanlarından sonra iki kırlangıcı konuşturarak onları eleştirir.

*Tavanın pervazı altındaki toprak yuvadan
Bakıyor bunlara yan yan iki çift ince nazar
Ya sizin bir yuvanız yok mu ? diyor anlaşılan
Dişi erkek, çalışan yavrulu kırlangıçlar
(Safahat, s.125)*

Para ve hamiyet konusunu gündeme getirir.O da uzaktan da olsa ideal aydının ve insanın özelliğidir. Seyfi Baba'yı ziyaret ettiğinde hem yaşlı , hem sefalet ve hastalık içindeki ihtiyarı giderken memnun etmek ister. Fakat kesesinde para yoktur.

*Ortalık açmış uyandım . Dedim artık gideyim
Önce amma şu fakir ademi memnun edeyim
Bir de baktım ki tek onluk bile yokmuş kesede
Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş sade
O zaman koptu içimden şu tahassür ebedi;
Ya hamiyetsiz olaydım, ya param olsa idi!
(Safahat, s.71)*

İdeal insan anlayışımızın sıradanlığını eleştirir.
*Haberdar olmamışsın kendi zatından da hala sen
Muhakkar bir vücudum dersin ey insan fakat bilsen
Senin mahiyetin hatta meleklerden de ulvidir;
Avalim sende pünhandır cihanlar sende matvidir
(Safahat, s.72)*

Hasbıhal şiiirinde işini sürekli erteleyen müsevvipleri eleştirir, çok ciddi bir yaraya parmak basar. İşi yarına erteleme hastalığının toplumları nasıl tenbellik bataklığına ittiğini söyler.

*Bu günlük iş bugün lazım yapılmak yoksa ferdaya
Bırakmışsan o ferdalar olur peyveste ukbaya
Benim on beş yıl evvelden kalan işler durur hala
Yarın bir başlayıp yapsam demiştim, bak demin hatta
Müsevvipler için dünyada mahvolmak tabiidir
Bu bir kanun-u fitrattır ki yol tevili katidir
Sakin ey nur- u didem geçmesin beyhude eyyamın
Çalış halin müsaitken , bilinmez çünkü encamın*
(Safahat, s.146)

Hakikati araştırma meylinin insanın mayasında olduğunu anlatır ve bütün gelişmelerin bu sayede olduğunu söyler.

*Cibilidir taharri-i hakikat hırsı ademde
Onun mahsülüdür meşhud olan asar alemde
Atalet fitratın ahkâmına madem ki isyandır*
(Safahat, s.146)

Hindistan'da iken İstanbul'da Anayasa ilan edilmiştir. Buna sevinir:

"Ağladım sonra çocuklar gibi hüngür hüngür... Azıcık ruhuma asabıma geldikte sükun"
(Safahat s 173)

Akif ,Yakup Kadri'nin Ankara romanındaki gibi ütopyasını rüya ile anlatır.

*Bu ne müdhiş azamettir o ne müdhiş darat
Sayısız mektep açılmış, kadın erkek okuyor
Gece gündüz basıyor millete nafi asar
Adeta matbaalar bir uyumaz hizmetkar*
(Safahat, s.174)

Akif , ümidini kaybetmiş insanı diriltmek için eleştirir. Geleceği karanlık görüp azmi bırakan insanı alçak bir ölüme benzetir. İmanlı bir insanı böyle bir ölümlle gebermeye layık görmez. O tenbel insanı dipdiri meyyite, canlı ölüye benzetir. Sadece davranmak yetecektir bu insana . His yok, hareket yok taş kesilmiş bir insandır bu . Hayret edilecek özelliklerdir bunlar. Kurtulma azmini yitirmiştir, kurtulmak için sebepler varken onlara müracaat etmeyip, ümitsizliğe yapışmıştır. Böyle bir insanın sağında ve solunda ışık yoksa, onu yaratmalıdır. Elleri boğründe şaşkın bir adamdır. Azmini ve sebatını kaybetmiştir. Ümitsizlik öyle bir bataktır ki oraya düşünce insan boğulur, ümid ise kendisine sınıksız sarılsın yükseltir. Yaşayanlar azmi ve ümidi ile yaşarlar. Ümitsizlik korkulu bir canidir , yüzü gülmez. Şirk ile yeis lanetli ve çirkin yanlışlardır. Böyle bir insan yatarak Allah'ın hükmünü bekler,o da belli bir şeydir. Bu insan çalışmalı azmi, bırakmamalıdır, kendi yansa da evladını yakmamalıdır. Vatan tehlikede veya batıyorsa birisi ona yapışarak kurtarmalıdır. Sahipsiz olan memleketin batması haktır, sen sahib olursan batmayacaktır. Feryadı bırakmalı, kendine gelmeli çünkü zaman dardır. Telafi edilecek zarar çoktur. Azmi engelleyen zincirleri kırmalıdır. Sebattan vazgeçmemeli, yılmamalı, ölmüş millet ümitsizliğe kapılmamalıdır (Safahat, s. 210). Aynı konuda 1919'da yazdığı bir şiiiri Yeis Yok'tur. Akif bütün eseri

boyunca ümitsizliği yıkmaya , yerine gaye, azim, ümit, şevk, coşku 'yu koymaya çabalar. Tevhid ile ümitsizliğin birleşmeyeceğini söyler, ancak bir sine ümitsiz yaşar o da mühliddir. Yani dinden çıkmıştır.

*Batmazdı bu devlet batacaktır demiyeydik
Batmazdı hayıt batmadı hem batmayacaktır;
Tek sen uluyan yesi gebert azmi uyandır
Kafi ona can vermeye bir nefha-i iman*
(Safahat, s.466)

*Milleti uyanmaya teşvik eder.
Ey cemaat uyanın yoksa hemen gün batacak
Uyanın korkuyorum leyl-i nedamet çatacak*
(Safahat, s.179)

Göçebe bir millet bu devleti kurmuştur, kuranlar kalkıp bizi bu halimizle görse ne der. Sadece ağlamakla bir şey olmaz, göz yaşı ile kimse dirilmez, ama terlemek bir milleti diriltir.

Göz yaşından ne çıkar neye ter dökmediniz
(Safahat, s.46)

Akif bunu anlatmak için islamın doğduğu dönemleri bir vaka olarak alır ve tahlil eder.

İslamın ilk döneminde dağdan getirip yonttuğu taşa tapan, milleti otuz senede otuz bin senelik bir değişimle farklılaştıran mantık nedir. Böyle bedevi bir kavmin içinden nasıl bu medeniyet çıkmıştır? Sıddık'daki Haydar'daki derin irfan nasıl ortaya çıkmış, Ömer vahşetten insanlığın kârı olmayan bir adalete nasıl çıkmış? Eğer din ilerlemeye engel olsaydı bunlar olur muydu? Aydınlar hem korkak hem de ahmaktır. Onlara göre Avrupa dinsizdir. Öyle zannederler. O şarkta sadece Japonları ilerlemiş görür.

Akif yeni nesillerin ilerlemesini engelleyen eski nesli eleştirir ve onların yolundan çekilmelerini söyler.

Siz ey heyakil-i bi ruhu devr-i mazinin
Dikilmeyin yoluna karban-ı atinin
Nedir tarıkını kesmekte böyle istical
Durun ilerlesin Allah için şu istikbal
(Safahat, s.144)

Karıştırcılığı, nifakı lanetler. Toplumu bölümlere ayırır ve eleştirir. Birinci kısım avamdır. Tatlı bir uykudadır:

Bugünkü nasibini yerleştiren kursağına
Yarın nedir onu bilmez yatar dönüp sağına
Yıkılsa arş-ı hükümet tıksa kabre vatan
Vazifesinde değil, çünkü hepsi Allah'dan
Ne hükmü varki esasen yalancı dünyanın
Ölürse yan gelecek cennetinde Mevla'nın
(Safahat, s.286)

İkinci kısım ümitsiz olan kısımdır, onlara ümitsiz olmanın dinde yeri olmadığını anlatır. Üçüncü kesim ise sefih olan nesildir. Utanmak ve üzülme nedir bilmez. Cebince üç kuruş olsa gidip Tokatlıyan'da kurum sarar. Dolandıcılıkla karnavala da gider. Mukaddesatla eğlenir. Kuran bir köhne kitaptır ona göre. Ahlâksızlığına maziden örneklere yeltenir. Avrupalının kötü yanlarını kapışır bunlar. İlim, edebiyat, sanayi ve estetiğine bakmazlar. Avrupa'ya gidenler onları değil onların günahlarını ülkemize taşır. Dördüncü kesim varlıklı sefihlerdir. Boş yere para harcamakla ömürleri geçer. Tiyatro sever bu adama Akif, ülkenin o günkü halini anlatan sahneler anlatarak onun tiyatrosever mantığını harekete geçirmek ister. İşgal edilmiş Edirne bir sahnedir. Diğer sahnede Balkanlarda karşılaştığımız felaketlerdir. Bizim varlıklı sefihi bunlar ilgilendirmez o hayatına devam eder.

Akif her yanı binlerce mazlumun kanı ile sulanarak terk edilen büyük memleketlerin yüreğinde bıraktığı acısını bir türlü dindiremez. Allah ile konuşarak ılımlı bir şekilde ondan yardım ve zafer ister. İnsanlık bir sürü mabuda taparken hakiki mabuda tapan ve mabedlerine onu getiren insanlar, gördükleri feccatin bitmesini isterler. Bu yüzden Akif olanları Allah'a anlatır ve zafer ister.

Gökten ona yüksel diyen ecdad-ı şehidi
Artık o da yükseldi fakat yerde ümidi
Bir böyle şehidin ki mükafatı zaferdir
Vermezsen ilahi dökülen hunu hederdir
(Safahat, s.384)

Uyan şiiri de yine azmi, isteği, şecaati kaybolmuş olan o günün insanını uyandırmaya çabalar. Koca şark ona ebedi meskenet olarak görünür, onu kımıldamaya çağırır. Yoksa Batının elinden görülmemiş melanetler görecektir (Safahat, s.302).

Ölmüş olan ahlâkı diriltmek ister. Allah korkusu ahlâkın ilk nedenidir. Onun olmadığı yerde hayat hayvanıdır. Kalbinde Allah'tan korkma hissi yoksa, ne olsa boşunadır. Ahlâk iflas edince ne millet kalır ne de istiklal, milli ahlâk, milli ruhtur. Allah korkusu olan millet, bütün kavimlere sultan olur. Onan habersiz olanlar ise çingeneler kadar zillet çeker. Bütün ulvi hisler ancak ciddi bir Allah inancı ile yaşar.

Dünyanın fani olduğunu söyleyerek çalışmayan insanlara konuyu tahlil eder. Dünyanın bir rüya ve geçici, muvakkat olduğu, ahirette anlaşılacak müdhiş bir hakikattir, bunu anlamakta geç kalmamak gerektiğini.

Azim, çalışma ve gayret insana burada lazımdır, öte de bunlarla elde edilecektir. Yine ahlâka döner, kendi ahlâkıyla bir millet ölür, yahut yaşar. Müslümanlık pak siretten ibaretken yazık, öyle saplandık ki ahlâksızlığa hala çıkamadık. Zülme tapan, adaleti tepen, hakka hiç aldırmanın bir ahlâk ile yaşamaktadır insanlar. Sözünde durmamak, yalandan korkmamak, güçlünün meddahu olmak, acizi söyletmemek, enseden aslan kesilmek, cepheden yaltak kedi olmak bu ahlakın özellikleridir. Bu ahlâkla millet çok yaşamaz.

Akif mevcut insanın çok yönlü yıkık ve çökük, iflas etmiş olduğunu görür onu kurtarmaya diriltmeye çabalar. Bu yüzden Safahat'ın birçok yerinde şehamet ve gayret aşılama gayret eder. Tembellik ve meskeneti Müslümana yakıştırmaz.

Hüsam Efendi Hoca şiiri idealsiz din adamı bolluğunda bir akli başında hocayı anlatır. Akif eserlerinde ideal din adamı portresi çizer, bunlardan biri Köse İmam, diğeri Hüsam Efendi Hoca'dır. Sonuncusu, Said Paşa İmamı, Safahat'taki ideal din adamlarından biridir. Sultan Hanım'ın Mevlid'ini okumakla görevlidir, ama bir yaşlı kadın karşısına çıkar kızının Mevlid'ini okumasını ister, o da onu kıramaz. Geç vakit saraya gider, Hanım Sultan'ın kırgınlığına meydan vermeden neden geç kaldığını anlatır ve onu da meşrebine ikna eder.

*Hoca der Valide Sultan beni ağlatma yeter
Yeniden mevlid okursun bize dava da biter
(Safahat, s.508)*

Millet kurtulmaya azmetmelidir, azmini yitirmemelidir. Kendine gelmelidir. Gayretsiz insanı bir avare katreye benzetir, azmi şaşkınlıktan kurtulmalıdır. Gökler yerler uyanıktan uyumak maskaralıktır. Cehalet islahın başına çökmüş bir kapkara kabustur. Millet uyanmalıdır, cehaletine kurban gitmektedir. "Allahtan utanmak da yine ilim iledir" der Akif, ama millet bunu fark edecek durumda değildir (Safahat, s. 218).

Milletin mazisindeki harikalıkları anlatır ve uyandırmaya çalışır.
*Bir zamanlar biz de millet hem nasıl milletmişiz
Gelmişiz dünyaya milliyet nedir öğretmişiz!
(Safahat, s.224)*

Millet utanmak hissini kaybetmiştir, o hissi ister Allah'tan Akif. Utanmaz ve yüz­süz milleti uyandırmaya çabalar. Bir külâh kapmak için katlandığı adiliklerden kaçmasını söyler. Ciddiyet ve sebat hissini kazansaydı millet bu durumdan kurtulacaktı. Aileyi geleneklerinden soymak milleti kurtarmaz, mülkü kurban etmek için dini feda etmeyi lanetler. Milletin böyle yanlış fikirlere düşmemesi gerektiğini belirtir. Böyle insanları

*Şarka bakmaz garbı bilmez görgüden yok vayesi
Bir kızarmaz yüz yaşarmaz göz bütün sermayesi
(Safahat, s.226)*

Alemin baharda dirilişini seyrederek, milletin de bunu göreberek dirilmesini söyler. Dirilmek için çabayı Allah'tan ister

*Nevbaharın ruhu etsin bir de bizlerden zuhur
Yoksa artık Sur u israfıl'e kalmıştır nişur.
(Safahat, s.230)*

Türk ve İslam Dünyası Eleştirileri

Süleymaniye Kürsüsü, baştan sona eleştiriler yumağıdır. Bir vaazın dilinden ve gözlemlerinden o günün Müslüman toplumlarını eleştirir, Akif. Seyyah gözlemci "Müslüman yurdunu baştan başa kaç devrim var" der. O insanları ancak gayelerin ayakta tutacağına inanır. "Can cihan hepsi de boş, gayededir varsa hayat" (Safahat, s.162). Bir zamanlar seyyah İstanbul'a gelmiştir ama gördüklerinden milletin geleceği konusunda ümitsizliğe düşmüştür.

O günün Rusya'sındaki zülmü anlatır. Zülümle insanların hürriyet fikirlerinin bastırılmayacağını söyleyerek Namık Kemal ile birleşir.

*Sarıyorlar ki kafa kesmekle beyin ezmekle
Fıkr-i hürriyet ölür. Hey gidi şaşkın hezele
Daha kuvvetleniyor kanla sulanmış toprak:
Ekilen gövdelerin hepsi yarın fıskıracak!
Hangi masumun olur hunu bu dünyada heder?
Yoksa Kanun-ı ilahiye de yırtar mı beşer.
(Safahat, s.164)*

Türkistan'da gördüklerinden de yüreği kan ağlamıştır. Buhara zilletin koynuna girmiş uyumaktadır. İbni Sina'nın toprağından yeni bir çocuk yoktur. Cehalet ve nifak çokcadır. Fuhuş da ziyadedir. Hocalar her yeniliğe karşı çıkar, her yeniliği bidat olarak yorumlar. Ne Allahahtan sıkılırlar, ne de Peygamberden. Beyinsiz hocadılar. Buhara'daki okullarda okunan on para etmez fenlerdir, geri kalmıştır. Ne dünyada ne de ötede hükmü olmayan şeylerdir. Şair ve edip çoktur, kimi görsen şairdir. Ancak şiirin konusu ya oğlandır, ya da karı. Arzuların üstüne çıkamamıştır fikirleri. Tasavvuf da bir başka derttir. Hafız'ın Divan'ı fetva kitabıdır. Gönül kırma da ne istersen yap. Ediplerinde biraz gayret vardır. Çin'i, Japonya'yı, Hindistan'ı gezmiş çok yönlü eleştirmiştir.

İslam dünyasının ve Türk dünyasının jandarmalığını ve sahipliğini yapan Osmanlı'nın yıkılmaya yüz tutması ile gerek Osmanlı'da gerek Türk ve İslam dünyasındaki olumsuzluklar Akif'i çok ciddi rahatsız eder. Elemlere dayanamaz olur.

*Gitme ey yolcu beraber oturup ağlaşalım
Elemim bir yüreğin karı değil paylaşalım
Ne yapıp yesimi kahreliyeyim bilmem ki
Öyle dehşetli muhitimde dönen matem ki*

...

*Ah karşımda vatan namına yatan bir kabristan
Yatıyor şimdi nasıl yerlere geçmez insan
(Safahat, s.198)*

Gördükleri ile Avrupalı olma arasında bağlantı kuramaz ve onların yüzüne tükürür. Hem Şarkın kayıtsızlığına tükürür hem de Garbın yüzüne . Bizimkilere biraz ar gelir diye tükürür, onlara ise bütün melanetleri gereği. Sonunda asrın yüzüne de tükürür. Avrupalı olmayı kurtuluş çaresi gösteren aptalın da yüzüne tükürür.

Osmanlı'nın Avrupa'daki yerlerini kaybetmesi de onu can evinden vurur. Arnavutluk ki onun baba memleketidir. Dedesinin sürdürdüğü topraklar gitmiştir, mescidi ahıra dönmüştür. Yıldırım 'un Murat'ın Kosova'nın, Meşhed'in maruz kaldığı olumsuzluklara kahrolur. Milletlere meydan okuyan soylu millet artık yoktur. Osmanlıyı çökerten kavmiyet fikrini telin eder.

*Hani milliyetin İslam idi bu kavmiyet ne
Sarılıp sınıksız dursaydın a milliyetine
Arnavutluk ne demek var mı şeriatta yeri
Küfr olur başka değil kavmini sürmek ileri
Arab'ın Türk'e Laz'ın Çerkez'e yahut Kürd'e
Acem'in Çinliye rüchani mi varmış nerde ?
Müslümanlıkta anasır mı olurmuş ne gezer ?
Fikr-i kavmiyeti telin ediyor Peygamber
(Safahat, s.205)*

Şark şiiri doğu dünyasının bitmez tükenmez eleştirisidir. Akif 'i en çok üzen Şark'ın bu perişanlığıdır.

*Harap iller serilmiş hanümanlar, başsız ümmetler
Yıkılmış köprüler, çökmüş kanallar, yolcusuz yollar
Bükülmüş beller, incelmüş boyunlar, kaynamaz kanlar
Düşünmez başlar, aldırılmaz yürekler, paslı vicdanlar
Tegallübler, esaretler, tahakkümler , mezelletler
Rüyalar, türlü iğrenç iptilalar, türlü illetler
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar, yanmış ormanlar
Ekinsiz tarlalar, ot basmış evler, küflü harmanlar
Cemaatsiz imamlar, kirli yüzler, secdesiz başlar
Gaza namıyla dindaş öldüren biçare dindarlar
İpissiz aşçıyanlar, kimsesiz köyler, çökük damlar
Emek mahrumu günler, fikri ferda bilmez akşamlar ...
(Safahat, s. 207)*

Mütarake yıllarında yazılmış bu şiir Yakup Kadri'nin Sodom ve Gomore'sinden daha etkileyici bir romandır. Alınlar Terlemeli şiiri de aynı yolda bir şiirdir, eleştiriler orda da devam eder. Umar mıydın ? şiirinin girişinde Kuzey Müslümanlarından Ataulah Bahaaddin'in cümleleri vardır, bu satırlar şaire ilham etmiştir. "Odama girdim, kapıyı kapadım ağlamağa başladım, o gün akşama kadar İslam 'ın garipliğine , Müslümanla-

rın inhitatına ağladım, ağladım” (Safahat, s.455). 1918 yılında koca Osmanlı işgal edilmiş, etrafında bir zamanlar yönettiği ülkeler ondan daha beter durumdadır. Mütefekkirler ikiye ayrılır, o sırada aşk, sevda şiiri yazarak bilerek her şeyden habersiz olan insanlar, diğeri de Akif gibi ağlayan, üzülen, kendine kahreden guruptur. Akif bütün bu olumsuzlukların nedeni yine çalışmamayı görür.

*Alınlar terlesin derhal iner mevud olan rahmet
Nasıl hasir kalır tevfiği hak ettim diyen millet*
(Safahat, s.455)

Akif bir kurtarıcı el ister, şarkı durumundan çıkaracak bir el
*İlahi bir müeyyed bir kerim el yok mu tutsun da
Çıkarсын Şark'ı zulmetten götürsün fecr-i maksuda*
(Safahat, s.456)

Canan Yurdu şiirinde rahmet inmeyen ve çöle dönmüş toplumu, vatanının halini garipser.

*Ey lane-i tarumar söyle
Canan sana artık inmiyor mu ?
Ey matem-i payidar söyle
Sahadaki nevha dinmiyor mu ?*
(Safahat, s.107)

Sonuç Yerine

Süleyman Nazif’e yazdığı şiirde şairin büyüklüğünü ve yaptıklarını anlatır. Ama ümitsizliğe düşmesini istemez ve onu ikaz eder. Bülbül şiirinde memleketin içinde bulunduğu durumu bir bülbül ile girdiği dialogla anlatır. Bülbülün değil, ülkeyi bu duruma getiren şairin matem hakkıdır. Mazinin bütün mefahirini bugün inkar edip zillete düşen insanların hakkıdır, üzüntü ve matem. Leyla şiiri de hüzn ve kederin hakim olduğu bir şiirdir. Firavun ile Yüz Yüze isimli şiirde tarihe, kadim tarihe gider ve Firavun’un yaptığı melanetleri onun yüzüne vurur ve eleştirir. Freud’un Musa Heykeli karşısındaki duruşuna benzer onun anlattığı. Vahdet şiirinde Yermük Harbi’ndeki bir olayı anlatarak Müslümanlar arasındaki menfaat kavgasını eleştirir.

*Şark'ın mefahir dolu mazi-i kemali
Yarab ne onulmaz yaradır şimdiki hali
Şirazesi kopmuş gibi manzume-i iman
Yaprakları yırtık sürünür manzume-i iman*
(Safahat, s. 487)

Leyla şiirinde Allah’a bütün musibetlerin sardığı ülkesinde sarılır, onunla ancak tatmin olacağını söyler. Hicran şiiri de aynı mantıkla yazılmıştır.

Sanatkar şiirinde Şerif Muhittin ile Akif’in ülkenin perişanlığı karşısında aynı hislerini paylaştığını görürüz. İstiklal Marşı’nda bir prototip olarak, idealize edilmiş bir insan olarak milletin mazisini, hürriyete aşkını, hürriyetinin hiçbir zaman elinden alınamayacağını anlatır. Hilal ile konuşur, bülbül ile konuştuğu gibi, onu eleştirir ve sonunda hakka tapan milletin istiklal hakkı olduğunu söyler. Ve hakka tapmaktan uzaklaşırsa istiklali de ondan uzaklaşır demek ister.

Bütün Safahat eleştiriler mecmuasıdır. Çok yönlü bir eleştirmendir Akif. O geçiş döneminin, İmparatorluğun yıkılması ile Cumhuriyetin kuruluşu arasındaki bütün olumsuzlukları yaşamış, onlara dayanmış, yeni Türkiye’nin kuruluşunda büyük rol sahibi olmuş büyük kelimesinin ifade etmede yeterli olmadığı bir harika karakterdir. Onun eleştirileri çok yönlülük arzeder. Yıkılış döneminin gayretsiz ve dini yanlış anlayan insanını eleştirerek canlandırmak ister. Azmini, idealini, gayretini, şecaatini imanını, tevekkülünü, yenilemek için kavramları yeniden yorumlar. Toplumu canlandırmak ister. Onun milliyet anlayışı insanı ayakta tutan melekeleri canlandırmak üzerine kurulmuştur. Keyfi ve arzulara dayanan dini yaşayışı eleştirir, Müslüman ile Müslümanlığı ayırır. Batının gelişmişliğini kabul eder, bizde olması gerekenleri onlarda görür. Asım’ı Almanya’ya göndermesi onların ilerlediğini kabul eder. Aydınlarımızı, mütefekkirlerimizi, edebiyat ve sanat anlayışımızı eleştirir.

En önemlisi çalışmayı bütün Safahat boyunca insan için Müslüman için en önemli faaliyet olarak görür ve çalışmaya insanları örgütler. Bazen bir tarih felsefesi uzmanı gibi tarihi güne taşır, günümüz ile arasındaki farkı vurgular ve insanları ikaz eder. Bazen dini olaylardan hareketle günü eleştirir. Örneklemelemlerle yanlışları işaret eder. Gözlemleri çok kuvvetlidir, geri kalışımızın vesikaları onun gözlemleridir. Geri kalmışlığı, çürü-

müşlüğü, aymazlığı, hayasızlığı, gayretsizliği en ideal tablolarla tesbit etmiştir. Safahat bir romandır. Hiçbir romanda olmadığı kadar sahneler taşır, üzerinde çok konuşulmuş ama çoğu bir gecelik yazılarla ortaya konmuş bir eserdir. Akif 'in belli noktaları gündemde tutulmuş , Asıl Akif onun tefekkür dünyası, kelimciliği, yorumculuğu , Uluhiyyet yorumculuğu, felsefesi , ilimle din ve kainat arasında kurduğu ciddi yorumlar yoktur hala. Bunlar Safahat'ın satır aralarında saklıdır. Özellikle Fatih Kürsüsü'ndeki kainat ve kozmik yorumu aşılmamış irtifalardır.

Akif, sistematik bir eleştirmendir. Onun eleştirileri matematik düzen içinde değil, dehalara mahsus bir dağılımla Safahat'ın her yanına serpilmiştir. Akif bir sistem üzerine oturduğu bakış açısı ile daha çok yorumlara açıktır. Safahat'ın çok yönlü tenkid anlayışı bir iki kitaba konu olacak kadar geniş ve etraflıdır, o kadar da derindir. Çünkü Akif ileri düzeyde bir fikir adamı , dava adamı,ideal adamı, ve kudsi bir dehadır.

Akif çok yönlü bir eleştirmendir.Yaşadığı dönemin gereği hep kötüyü eleştirir. İyiyi daha iyi olması için eleştirmez. Daha iyiyi çok daha iyi olması için eleştiren bir dönemimiz yok bizim. Bugün kısmen de olsa iyinin daha iyiye doğru gitmesi için yapılan toplumsal eleştiriler vardır. Bu bizim bugün iyiye doğru gittiğimizi göstermektedir.Kötüyü düzeltmek için değil teşhir etmek, onunla birilerini arkadan vurmak türünde bir eleştiri anlayışı yoktur Akif'in . O hakperestane kötü şeylerin iyiye dönüşmesi için konuşur.Şansız bir dönemde yaşadığı için yüzyılın ihmalden doğan bütün aksaklıkları görmüş ve yüreğinden vurulmuştur. Bu yüzden sürekli eleştirir, büyük bir heyecan ve helecan içinde eleştiriler yapar, bedbinleşir, ümidi zayıflar ama milleti için ümid adam rolünü terk etmez.

O Batı'yı yanlış anladığımızı sadece onun lüksüne ve sefahatine tutulduğumuzu anlatır. O genç yaşta Fransızca öğrenmiş, Hugo' Dude hata Zola'yı Fransızca asıllarından okumuştur. Onun şiirinde Fransız şiiri doğu dünyasının özellikle Sadi 'in tesiri vardır.

Son üç yüz yıldır eksikimiz hem en büyük eksikimiz çalışmaktır. Akif, çalışmak ile ilgili bir ayeti çok yönlü çok anlamlı felsefi, dini, kelami, ilmi bir perspektiften izah eder. Bütün müfessirin Akif'in bu yorumu karşısında parmağını ısırıştır.

Kaynakça

- Cebeci, Oğuz. Psikanalitik Edebiyat kuramı, İthaki, 2002.
Cevzci, Ahmet. Felsefe Lügati , İstanbul, 2006.
Craib, Lan. Psikanaliz Nedir? Say, İstanbul, 2004.
Ersoy, Mehmet Akif. Safahat, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2008.
Freud, Sigmund, Sanat ve Sanatçılar Üzerine Denemeler, YKY, İstanbul, 1994.
Holland, Shakespeare ve Psikanaliz, İthaki, İstanbul, 2007.
John Belamy Forster. Marks'ın Ekolojisi, İstanbul, 1998.
Kohut, Heinz. Kendiliğin Yeniden Yapılanması, Metis, İstanbul, 1998.
Mendel, Gerard,Babaya İsyen, Cem, 2000.
Philips, Adam. Edebiyat ve Psikanaliz. Metis, 2007.
Ryckrofs, Charles, Psikanaliz Sözlüğü. Ara,1989.
Şipal, Kamuran. Freud Sanat ve Sanatçılar Üzerine , YKY, İst. 1995.

- Tansel, Fevziye Abdullah. Mehmet Akif Ersoy, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1973.
Uç, Himmet. Mehmet Akif ve Hikâye Sanatı, Ankara, 2000.
Weber, Alfred. Felsefe Tarihi, İstanbul, 1998.

MEHMET AKİF ERSOY'UN KÜFE ŞİİRİNDE YOKSULLUK İMGESİNİN BETİMLENMESİ

Hülya YAZICI OKUYAN

İnsan ve toplum yaşayışından ayrı düşünülemez olan edebiyat, insan yaşamındaki deneyimlerin yazınsal metinler yoluyla paylaşımıdır. Bu paylaşım, edebiyatın eğitim işleviyle yakından ilgilidir. Okurun yaşamını, yalnız kendi çevresinin olanaklarıyla sınırlı halden kurtarmak, okura başka yaşamlara katılma, başka dünyalara girme olanağı veren edebiyat eğitimiyle gerçekleştirilebilir.

Edebiyatın belirtilen işlevlerini yerine getirebilmesi için öncelikle yazınsal nitelikli metinlerin okur tarafından doğru algılanması gerekir. Yazınsal metinlerin dil yapıları, oldukça kapsamlı yorumlamalara dayanabilir. Onları anlamak için çağrışımlar, yorumlama ve çeşitli anlambilimsel etkinliklerde bulunmak gereği ortaya çıkar. Bu sayede metinde yer alan izlek, imge ve kavramlar daha açık ve nesnel bir tutumla tanımlanabilir.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, sanat anlayışını ve tutumunu toplum için sanat ilkesiyle oluşturmuş olan Mehmet Akif Ersoy'un "Küfe" adlı şiirinde yoksulluk imgesinin betimlenmesidir.

Yöntem ve Sınırlılıkla

Bu çalışma, kurgusal/üretilmiş bir yapı üzerinde tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Var olan bir durumu, var olduğu haliyle betimlemeyi amaçlayan bu yaklaşımda, ilişkisel türden bir tarama yapılarak şiirin dilsel bütünlüğü içinde yer alan sözcükler, öğeler yoksulluk imgesinin betimlenmesi amacıyla incelenmiştir.

Çalışma Mehmet Akif Ersoy'un "Küfe" şiirinde yoksulluk imgesinin betimlenmesi ile sınırlıdır.

Giriş

Toplumbilimsel olarak betimlendiğinde edebiyat, bir dil topluluğunun dil kullanma biçimi ve dizgesidir. Bu betimlemenin de yansıttığı gibi dil toplumsal bir etkinliktir ve edebiyatın aracı da dildir (Özünü,1997:10). Özdemir (1999: 15)'e göre de edebiyat, duygu ve düşüncelerin, insan ve toplum yaşantısının, etkili, güzel, çarpıcı bir biçimde anlatılmasını amaçlayan sanat dalıdır. Edebiyatın en belirleyici niteliği, yaşanılanı ya da düşleneni yansıtmasıdır. Edebiyatın bir dil sanatı olduğu düşünüldüğünde, bu yansıtmının estetik bir değer kazanması, onu yansıtan sanatçının dili kullanma gücüne ve yeteneğine bağlıdır.

Edebiyatın en önemli amacı, insanı dile getirmektir. Bununla beraber, çeşitli dönem ve akımlarda edebiyata bazı görevler yüklenmiştir. Örneğin, belli dünya görüşlerinin tanıtılıp benimsetilmesi ya da toplum gerçeklerinin yansıtılıp gözler önüne serilmesi için edebiyatı etkili bir araç sayanlar olmuştur. Bazı dönem ve ekollerde ise edebiyatın kendisi dışında bir amacı olabileceği görüşü reddedilmiştir. Ancak, şu unutulmamalıdır ki edebiyatı bir amaç için araç etme anlayışının egemen olduğu akımlarda bile "güzellik" edebiyatın önemli bir koşulu olmuştur.

Mehmet Akif Ersoy sanat anlayışını toplumsal bakış açısıyla oluşturmuş gerçekçi bir şairdir. Ernst Fischer “Sanatın Gerekliliği” adlı eserinde “ sanatçı olabilmek için yaşantıyı yakalayıp tutmak, onu belleğe ve belleği de anlatıma dönüştürmek gerektiğini” belirtir. Akif bu gerçekçi tutumla, yaşadığı döneme tanıklık etmiş, tanıklığını yazmış olduğu eserlerle belgelemiş ve toplumsal belleğimizin oluşmasında önemli katkılar sağlamış olan bir şairimizdir.

Konuşma dilini şiir dili olarak kullanan ve şiiri düzyazıya yaklaştırmış olan şairin manzum öyküleri arasında yer alan “Küfe”, Safahat’ın ilk bölümünde yer alır. Yoksulluk imgesi şiirin en belirgin özelliğidir. Boynu-kara (2003)’ya göre edebiyat tarihi içerisinde yoksulluk, belki de aşktan sonra en önemli kaynak, bitmez tükenmez bir malzeme olmuştur edebiyat için. Şiirde, tiyatrodan, masalda, romanda bütün edebi türlerde tartışılmaz bir yere sahiptir. Toplumsal eleştiri temelli yapıtlardan, konusu aşk, kahramanlık, fedakarlık olanlara değin sayısız çalışmanın merkezinde, başında ya da sonunda yoksulluk vardır. Yoksulluğun acısına, neden olduğu sorunlara, umutsuzluğa adanmış olanların yanında zaman zaman dramatik etkinliği artırmada ikinci derecede bir öge olarak da kullanılmıştır.

Mehmet Akif Ersoy da “Küfe” adlı manzum öyküsünde yoksulluğu toplumsal bir olgu olarak ele alır ve işler. Belirgin bir imge olarak yoksulluk öykünün bütün dokusuna ve dil örüntüsüne yansımıştır.

Uzamsal Bir Öge Olarak Yoksulluk:

Anlatının üzerine kurulduğu olayın başat ögesi durumunda olan yoksulluk , öykünün daha ilk bölümünde kendini sözcüklerinde hissettirir. Her zamanki alışkanlığıyla o sabah da evden erkenden çıkan şair yaşadığı çevreyi bize tanıtmaya başlar:

*“Bizim mahallede de İstanbul’un kenarı demek,
Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek!
Adım başında derin bir buhayre dalgalanır,
Sular karardı mı artık gelen gelir dayanır!
Bir elde olmalı kandil, bir elde iskandil,
Selâmetin yolu insan için bu, başka değil!
Elimde bir koca değnek, onunla yoklayarak,
Önüm adaysa basıp, yok denizse atlayarak,
- Ayakta durmaya elbirliğiyle gayret eden,
Lisân-ı hâl (görünüşte) ile ammâ rükûa niyyet eden –
O sâlhürde (eski, yıllar görmüş), harab evlerin saçaklarına,
.....”*

Akif’in anlatıcısı olduğu öykünün giriş kısmını oluşturan bu bölümdeki söz ögeleri yoksulluğun uzamsal yansımalarıdır. Öykü Fatih’te geçer. Şair yabancı olmadığı bu çevreyi, gözlemci bir gerçeklikle betimler. Gözümüzün önünde, hiçbir şeyden destek almadan yürünemeyecek sokakları ile İstanbul’un kenarında kalmış bir mahalle olarak Fatih canlanır. Şair, yolda su dolu çukurlardan yürümeye yer bulamadığı için eski ve bakımsız - namaz kılarken rükûa doğru eğilen insana benzettiği- evlerin saçaklarına sığınarak yürümeye çalışır. Tıpkı bir karikatürist gözüyle yapmış olduğu betimleme gülmece öğelerinin yanında toplumsal bir eleştiri de içerir. Bununla beraber usta bir gözlemci gözüyle yapmış olduğu çevre betimlemeleri anlattığı olayın arka planında bir hayatın varlığını gösteren bir işlev de üstlenir.

Ana Anlatının Kaynağı Olarak Yoksulluk

Manzum öyküde anlatılan asıl olay, on üç yaşlarında bir çocuğun - Hasan’ın- öyküsüdür. Hasan, hamal olan babasının ölümüyle kardeşinin ve annesinin bakımını üstlenmek zorunda kalır. Artık ondan beklenen babadan kalma küfeyle baba mesleğini devam ettirmesi, ailesini geçindirmesidir. Böyle bir sorumluluğun altına çok genç yaşta –üstelik hamal olarak- girmek Hasan’da isyan duygusu uyandırır. Akif, “ayıp” olanın “çalışmak” değil, “el ayak tutarken dilencilik” olduğunu belirtir, Hasan’a çalışmanın erdemini telkin eder:

*“Kuzum, ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak?
Ayıp: dilencilik, işlerken el yürürken ayak!”*

Bu bölümde yoksulluk, anlatılan olayın çıkış noktasını oluşturur. Akif, Hasan’ın ve annesinin içinde bulunduğu koşullar karşısındaki çaresizliğini kullandığı söz öğelerinin çağrışımsal anlamları aracılığıyla okura yansıtılır.

Engelleyici Bir Eyleyen Olarak Yoksulluk

Akif, yoksulluğu Küfe’de engelleyici bir eyleyen olarak da kullanır. Yoksulluk, Hasan’ın geleceğine yönelik kurmuş olduğu hayallerin karşısına engelleyici bir eyleyen olarak çıkar. Şairin çalışmasını telkin ettiği sözleri onaylayan annesine yönelik söylemiş olduğu sözler Hasan’ın yaşam karşısındaki hayal kırıklığını dile getirir:

“ – Unuttun öyle mi? Bayramda komşunun gelini:
‘ Hasan, dayım yatı mekteplerinde zâbittir;
Senin de zihnin açık...Söylemiş olaydık bir...
Koyardı mektebe...Dur söyleyim’ demişti hani?
Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni!”

İçinde bulunduğu koşullardan okuyarak, zâbit olarak kurtulmak isteyen Hasan’ın, babasının ölümüyle çalışmaktan başka bir çıkış noktası kalmamıştır. Başlangıçta babasının ölümünden sorumlu tuttuğu küfeye karşı savurduğu tekme aynı zamanda geleceğinin üzerinde bir engel olarak gördüğü yoksulluğa da indirmiştir.

Yoksulluğun Öykü Kişilerinin Görünümüne Yansımaları

Küfe’de Hasan birinci derecede kişi olarak derinliğine işlenmiştir. Şair betimsel gerçekliğe göre Hasan’ın portresini çıkarır. Bu betimlemede yoksulluk Hasan’ın görünümünde somutlanır. Bir gün kızını Fatih’e gezmeye götüren şair orada Hasan’la karşılaşır. Hasan’ın görünümü onun içinde bulunduğu koşulları okura taşır.

“Döünce arkama, baktım: beş on adım geriden,
Belinde enlice bir şal, başında âbânî,
Bir orta boylu, güler yüzlü pîr-i nûrânî;
Yanında koskocaman bir küfeyle bir çocuk,
Yavaş yavaş geliyorlar. Fakat tesadîfe bak:
Çocuk, benim o sabah gördüğüm zavallı yetîm...
Şu var ki yavrucağın hâli eskisinden elîm:
Cılız bacaklarının dizden altı çırpıplak...
Bir ince mintanın altında titriyor, donacak!
Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer?,
Düğümlü, alınının üstünde sâde bir çember,
Nefes değil o soluklar, kesik kesik feryad;
Nazar değil o bakışlar, dümî-i itimdâd (yardım dileyen göz yaşları)
Bu bir ayaklı sefâlet ki yalnayak, baş açık,
On üç yaşında buruşmuş cebîn-i sâfi (temiz alnı), yazık!

Hasan’ın görünümünden çok etkilenen şair, son dizelerde gözlemine duygularını da yansıtır. Taşdığı yükün altında nefes nefese kalan çocuğun aslında feryad ettiğini, yardım dileyen bakışlarla baktığını söyler. “Bu bir ayaklı sefâlet ki yalnayak, baş açık” dizesi Hasan’ın içinde bulunduğu koşulları tüm açıklığıyla yansıtır.

Manzum öykünün belki de en dramatik bölümü sonuç kısmıdır. Şair, öykünün okur üzerindeki etkisini artırmak için yoksulluğu zıt anlamıyla beraber yansıtır; Hasan’ı mekteb-i rüşdiyyeden taburla çıkan öğrencilerle karşılaştırır. Şair’e göre çok hazin bir sahnedir bu. Çocuklar gençlik cıvıltılarında birer nur yuvasına benzeyen evlerine koşarken, Hasan yoksulluğa mahkûm olarak omuzlarındaki ağır yükü ile ebed çekecektir.

Sonuç

Toplumsal bir olgu olan yoksulluk Akif’in “Küfe” şiirinde belirgin bir imge olarak karşımıza çıkar. Öykünün sözvarlığı özellikle yoksulluğun fiziksel yansımalarını gösteren söz değerlerinden oluşmuştur. Yoksulluk imgesi manzum öyküde - öyküye de adını veren - “küfe” sözcüğünde somutlanır. Şairin manzum öykünün başında yapmış olduğu çevre betimlemesi aslında Hasan’ın yaşam koşullarını paylaşan pek çok kişinin varlığını da arka planda bize yansıtır. Akif, Hasan’ın öyküsüyle dönemin önemli bir özelliğine tanıklık eder ve bunu bizimle paylaşır. Bununla beraber olay örgüsü içinde yoksulluğa belirgin işlevler yüklenmiştir: Yoksulluk ana anlatıya kaynaklık ederken aynı zamanda öykü kişinin isteklerine ulaşmasını engelleyen bir eyleyen olarak da işlenir.

Kaynakça

- Boynukara , H. (2003). “Üç Kültür, Üç Yazar, Üç Yoksulluk Anlayışı”.Edebiyatın Bitmeyen Malzemesi Yoksulluk, Yoksulluk Sempozyumu, 29 Mayıs-1 Haziran2003,İstanbul.
- Fischer, E. (1985). Sanatın Gerekliliği. Ankara: Kuzey Yayınları.
- Ersoy, M.A. (1990). Safahat. İstanbul:Huzur Yayınevi.
- Özünü, Ü. (1997). Edebiyatın Dil Kullanımları. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Özdemir,E.(1999).Türk ve Dünya Edebiyatında Dönemler Yönelimler. Bilgi Yayınevi.

NURETTİN TOPÇU’NUN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA MEHMET AKİF ERSOY

Hüseyin KARAMAN*

Giriş

Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936) ile Nurettin Topçu (1909-1975), milletimizin Cumhuriyet döneminde yetiştirmiş olduğu en önemli fikir ve düşünce adamlarındandır. Bu iki düşünür arasında doğum tarihleri itibarıyla 36 yıl fark vardır. Bu bir nesil etmektedir. Nurettin Topçu 1928 yılında gittiği Avrupa’dan doktora öğrenimini tamamlamış olarak 1934 yılında yurda dönmüştür. Bundan iki yıl gibi kısa bir süre sonra da Mehmet Akif Ersoy vefat etmiştir(1936).¹

Topçu Mehmet Âkif’i ilkokul yıllarında bir Âkif hayranı olan Türkçe öğretmeni Nafız Bey vasıtasıyla tanımış ve aradığı ideal şahsiyetin özelliklerinin çoğunu onda bulmuştur. Öğretmeninin tavsiyesi ve etkisiyle henüz daha çocukken Âkif’in şiirlerini ezberlemiştir. İlkokul döneminde başlayan bu ilişki giderek bir hayranlığa dönüşmüş ve sonuçta Âkif Topçu’nun önem verdiği birkaç kişiden biri haline gelmiştir.

Nurettin Topçu, çocukluğundan itibaren önem verdiği, yaşayışı ve düşüncelerinden etkilendiği Mehmet Âkif’le ilgili olarak, *Hareket, Yeni İstiklal, Sebülirreşad ve Hilâl* gibi dergilerde yazılar yazmış, çeşitli vesilelerle konferanslar vermiştir.

Topçu bu yazı ve konuşmalarında Âkif’in şahsiyetini, sanatını, idealizmini hürriyet ve isyan anlayışı ile *Safahat* isimli eserinin felsefesini ele almıştır. Dolayısıyla *Nurettin Topçu’nun Düşünce Dünyasında Mehmet Akif Ersoy* ismini taşıyan bu bildiride Âkif, söz konusu konular çerçevesinde ele alınıp incelenecektir.

I. Şahsiyeti

Nurettin Topçu’ya göre Mehmet Âkif, üstün ahlâki özelliklere sahip bir kişidir. Onun ilk rol modellerden biri ve “büyük adam”ıdır. “Büyük adam”, istikamet üzere hayat yaşayan kişidir. O, su gibi içine girdiği kabın şeklini almak yerine içine girdiği yeni çevreyi kendisine uyduran eseriyle hayatını birleştiren lider insandır.²

Âkif’in bir başka özelliği de münzevi olmasıdır, kalabalığın içinde yalnız yaşamasıdır. Âkif için şehirlerin insan yığını hoşça seyredilen manzaradan başka bir şey değildir. Âkif ve onun gibi büyük adamlar iç hayatlarında yalnızdırlar. Âkif’in inzivası, bilinenin aksine, halkın içinde idi. Dolayısıyla da halkın içinde mütevazı olarak yaşamıştır, kibirlenmemiştir ve yüksek mevkilere çıkma yönünde herhangi bir hırs da göstermemiştir. Hepsinden öte, asrın nerede ise tamamen kaybetmiş olduğu büyük insan karakterini yaşatmaya çalışmıştır.

Topçu, Âkif gibi “büyük adam”ların üçüncü özelliğinin devlet ve ikbâl mevkilerinden uzak durmak olduğunu belirtmektedir. “Büyük adam”ların ruhlarına yakışan yer, büyüklük sandalyeleri değil, isyan ve mücadelenin saflarıdır.³

1 Dergâh Yayınları, “Nurettin Topçu’nun Kısa Bir Hayat Hikâyesi”, Nurettin Topçu’ya Armağan, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s. 12; Mustafa Kutlu, “Nurettin Topçu İçin Bir Biyografi Denemesi”, Hareket Dergisi, (Ocak-Şubat-Mart 1972), sy. 112, s. 113.

2 Nurettin Topçu, Mehmet Âkif, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998 s. 15.

3 Topçu, Mehmet Âkif, s. 15, 16, 17; Mehmet Doğan, “Nurettin Topçu ve Mehmed Âkif”, Hece, y. 10, sy. 109 (Ocak 2006), s. 216-217.

Topçu'nun Mehmet Âkif'te bulduğu şey, ahlâkın metafizik karakteri, tasavvuftan kaynağını alan zarif, özlü, hakiki bir Müslümanlık ve Topçu'nun Anadoluca sosyalizminin ahlâki kaynağını oluşturan merhamet, sorumluluk ve hareket ilkelerini içeren bir yaşayış, ahlâki ideallerin yaşayan bir örneğidir.

Topçu Âkif'i zulüm ve gösterişe tahammülsüz bir iman ve isyan abidesi, bir kurtarıcı olarak görmektedir. Onun şahsiyeti ile Hz. Ömer (ra)'in şahsiyeti arasında ilişki kurmaktadır: “*Bizi bu dünyada iken büyük mahkemenin huzuruna yükselten bir mürsittir, büyük kurtarıcımızdır. Hattab'ın oğlu Ömer'in XX. Asırda yaşayan müridi, onun gibi haşin mizaçlı, sert yürüyürlü, zulme tahammülsüz, riya karşısında şiddet taşıyan bir iman ve isyan heykelidir.*”⁴

Nurettin Topçu vefat ettiğinde masasının üzerinde iki kişinin resmi bulunuyordu. Bunlardan birisi aile dostları olan ve çocukluk yıllarından itibaren tanıdığı, hayranlık duyduğu, hatta kızıyla evlendiği Birinci Meclis'teki İkinci Grup'un kanaat önderlerinden Hüseyin Avni Ulaş'tır. Diğeri ise, ilk olarak ilkokul yıllarında Türkçe öğretmeni vasıtasıyla tanıdığı, düşüncelerinden ve yaşayışından etkilendiği Mehmet Âkif Ersoy'dur. Bu durum Mehmet Âkif'in onun için ne derece önemli bir kişi olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Nurettin Topçu'nun, peygamberler istisna edilirse, en çok övdüğü, yücelttiği kişi Mehmet Âkif'tir. Topçu'nun iki kitabı iki şahsiyetin ismini taşımaktadır. Bunlardan birisi Mevlâna, diğeri de Mehmet Âkif'tir. Mevlâna ile ilgili kitap *Mevlâna ve Tasavvuf* ismini taşıırken, *Mehmet Âkif* kitabında Âkif'in isminden başka bir kelime yer almamaktadır.

Topçu'nun Âkif'e bu derece önem vermesinde; Âkif'in Anadolu topraklarında yetişmiş bir düşünür olmasının; Anadolu'nun en yığın, yenilmiş ve umutsuz dönemlerinde yaşamış ve bu süreçten çıkış yolu olarak İslâm'ı göstermesinin; Anadolu insanının kısırılmışlık ve yenilmişlik duygusu yaşadığı bir dönemde bir kenara çekilmeyerek kurtuluş mücadelesinde aktif rol oynamasının, halka umut, manevi güç ve direnç aşılmasının çok önemli bir rol oynadığı kanaatindeyim.⁵

Bu noktada şunu ifade etmeliyim ki, çağdaş olmalarına ve Mehmet Akif'in Nurettin Topçu'nun kişiliğine ve düşüncelerine çok fazla önem verdiği kişilerden birisi olmasına, hatta halef selef oldukları bile söylenmesine rağmen bu iki fikir ve düşünce insanı, Topçu'nun, Mehmet Akif'in hastalığında yapmış olduğu ziyaretin dışında, hiç görüşüp konuşmamışlardır.⁶

II. Milliyetçiliği

Nurettin Topçu'ya göre Mehmet Âkif milliyetçidir. Âkif'in milliyetçiliği iki unsurun birleşmesinden meydana gelmektedir. Bu unsurların birincisi, Âkif'in ruh yapısına tamamen yerleşmiş olan tarih ve ecdad duygusudur. Âkif'in milliyetçiliğinin şiddet ve hareket kazanması neticesinde bir isyan haline gelmesi gitgide kendisini tatmin etmez olan ahlâki yapının tamir edilmesi ve kurtarılması zarureti ortaya çıkarmıştır. İşte bu da onun milliyetçiliğinin ikinci unsuru olmaktadır.⁷

Topçu'ya göre Âkif'in “Asım”⁸ isimli romanı milliyetçiliğimizin şiirle dile gelmiş muhteşem bir romanıdır. Âkif bu eserinde dini irade ile milli iradeyi birleştirmiştir. Bazılarının zannettiği gibi Âkif, dini milliyetin veya milliyeti dinin karşısına koymamıştır. Aksine milliyetçi olanın dine karşı olmayan, Müslüman'ın da milliyetçiliği tanımayan kişi olmadığını, ikisinin birbirini reddetmediğini ve birbirine karşı olmadığını göstermiştir. Millet anlayışında milleti oluşturan manevi unsurlara, özellikle de dine büyük önem vermiştir. Âkif, yapmış olduğu bu sentezle, hem Türkün Müslümanlıktan, milliyetçiliğimizin de İslâm'dan ayrılmayacağını ortaya koymuş, hem de milliyetçi denince dine yabancı veya karşı olan kişi, Müslüman deyince de milliyetçiliği tanımayan veya benimsemeyen kişi akla gelmektedir şeklindeki anlayışı yıkmıştır. Âkif'in “Asım”da yapmış olduğu din ve millet sentezinin ulaştığı olduğu bu seviye milliyetçilik davasına gerçek şuuru ve kimliğini kazandırmıştır. Dolayısıyla da Âkif'in milliyetçiliğini dindarlığından, dindarlığını da milliyetçiliğinden ayırmak mümkün değildir.⁹

Topçu'ya göre Âkif, dinin, tarihin, vatanın, ahlâkın ve örflerin hiçbirini feda etmeyen tam bir milliyetçi ve muhafazakârdır.¹⁰

Nurettin Topçu, Mehmet Âkif'in milliyetçi ve muhafazakâr olduğunu bu şekilde ortaya koyduktan sonra, bu konuda Âkif'e yöneltilen birtakım eleştirileri ele alıp cevaplandırmaktadır: “*Evet, o milliyetçi olduğunu hiçbir zaman iddia etmedi. Fakat hangi milliyetçimiz bu “millet”e onun kadar hizmet etti? ... San'atındaki*

4 Topçu, Mehmet Âkif, s. 14.

5 Krş. Necip Tosun, “Nurettin Topçu ve Sezai Karakoç'ta Mevlâna, Yunus Emre, Mehmet Âkif Algısı ve Karşılaştırması”, Hece, y. 10, sy. 109 (Ocak 2006), s. 202-203.

6 Doğan, “Nurettin Topçu ve Mehmed Âkif”, s. 219.

7 Topçu, Mehmet Âkif, 38.

8 Mehmet Âkif, Safahat, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 293-372.

9 Topçu, Mehmet Âkif, s. 40, 41, 52.

10 Topçu Mehmet Akif, s.42-43

milli kuvveti anlatmak yine başlı başına bir tetkik mevzuu olmalıdır... Âkif'e Müslüman olduğundan, hamiyet ve samimiyet adamı olduğundan softa diyen ve içimizde yaşayan, neslimizin terbiyesiyle uğraşan bir çok bize yabancı ruhlar vardır. Bunlar, çoğu da Türkçü oldukları halde, Türk Anadolu halkının hislerine, imanlarına düşman, dehşetle ürktükleri faziletle hamiyetten müteneffir, bizim sevgimize garazkâr insanlardır."¹¹

III. Sanat Anlayışı

Nurettin Topçu'ya göre, Mimar Sinan, Yunus Emre, Mevlâna ve Fuzûli gibi Mehmet Âkif de sonsuzluğun yolcusu olan sanatârlardandır. Âkif'in sanatı ne şeklin, ne rengin, ne de plastik duyuların sanatıdır. Bu sanat, billûr ışıklarla dolu bir dünyadan sonsuzluğa yükselen lahûti bir ses gibidir. Onun sanatında dış âlemden kendi ruhuna, oradan da Allah'tan başka bir şey olmayan sonsuzluğa götüren yolculuğun izleri vardır. Topçu, *Safahat*'tan hareketle bu izleri ortaya koymaktadır.¹²

Âkif'in sanatının zirvesinde aşk vardır. Âkif, *Safahat*'ta anlattığı Necid çöllerinde aşk humması ile kendini helâk ettikten sonra Hz. Peygamber'in türbesine serilerek can veren Sudanlı Müslüman gibi, Peygamber'in mürşitliği ile ulûhiyetin huzuruna yükselmek istemektedir.¹³

Nurettin Topçu, Mimar Sinan'ın sanatındaki çıraklık, kalfalık ve ustalık devreleri ve onları temsil eden eserler ile Âkif'in sanatı arasında ilişki kurmaktadır. Sinan'ın sanatındaki üç devre Âkif'in yedi kitaptan oluşan *Safahat*'ında bulunmaktadır: Âkif'in çıraklık devri *Safahat*'ın birinci ve ikinci kitabını; olgunlaşma veya kalfalık devri *Safahat*'ın üçüncü, dördüncü ve beşinci kitaplarını; ustalık devri veya dehasının zirvesi de *Safahat*'ın altıncı ve yedinci kitaplarını meydana getirmiştir.¹⁴

Topçu, Hasan Basri Çantay'ın *Âkifname* isimli eserine yazmış olduğu "Takdim" yazısında Mehmet Âkif'in sanat tarihimizdeki yerini şu şekilde ifade etmektedir: "*Edebiyat ve sanat tarihimizde Âkif'in yeri, derinlikte Yunusların ayakucunda ise azametle parlaklıkta Fuzûlilerle Sinanların başucundadır. Âkif, yalnız yirminci asrın Müslüman-Türk şairi değil, dokuz yüz yıllık tarihimizin en yükseklerde duran terennümcüsüdür. O koca bir tarihin türbedarıdır. San'atta fertten Allah'a, ferdi sevdalardan ilahi aşka, birlerden bütün sevdasına doğru basamaklanan, bu cüz'ilerden külliye gidiş devasında, Mevlânalarla Yunusların yürüttükleri kervanın önünde yarışan atletler, taştan yapılmış Koca Sinan ise, söz sanatında Fuzûli ile Âkif değil midir? Dini san'at denen zirve edebiyatının kapısı yirminci asırda Âkif'in eliyle açıldı. Bu kapıdan girmek kolay değil; çünkü pek yüksek. Ona tırmanmak için büyük ruh kuvveti lazım... Âkif'i konuda, kaftiyede, tasavvurların dar çemberi içinde tanımaya çalışmak beyhudedir.*"¹⁵

IV. İsyân Anlayışı

Topçu'ya göre ahlâk ideali, kendisine sahip olan fertte bütün bir irade haline gelince isyan olmaktadır. Ahlâkın evrensel ilkelerine uymak ve vicdana uygun görülen bir yolu takip etmek suretiyle ahlâkın gayesine ulaşamaz. Çünkü vicdan, kendi hakikatine aykırı olan durumlara ve haksızlıklara isyan etmediği zaman tatmin olmamaktadır. Dolayısıyla da insanın kendi dışındaki mücadelelerinin en güzeli haksızlığa karşı yapmış olduğu başkaldırıdır. Âkif bu durumu "*Hakkı bir zalime ihtar, o ne şahane cihad!*"¹⁶ diyerek güzel bir şekilde ifade etmiştir. Âkif, mücadeleci bir karaktere ve isyanla dolu bir ruh yapısına sahiptir. Bu özelliğini *Safahat*'ın değişik yerlerinde dile getirmiştir.¹⁷ Âkif'teki bu isyan duygusunun veya iradesinin kaynağı kâinatın her zeresindeki sefaletten ve bütün varlıklardan bizi sorumlu tutan ilahi merhamet duygusudur. Bu merhamet, bizzat varlığın var oluşundaki sefaletin ruhumuzdaki ilahi iradeye yalvarışıdır. İsyânın çekirdeğidir. İsyân hareketi bu şekildeki bir merhamet duygusundan ortaya çıkacak ve beslenecektir. Böyle bir kaynaktan ortaya çıkan isyan hareketi anarşi ve ihtilal değildir.¹⁸

Nurettin Topçu'ya göre, Âkif'in ilahi merhamet duygusundan kaynaklanan isyan anlayışı, Stirner (1806-1856)'in anarşizmi, Rousseau (1712-1776)'nun ferdiyetçiliği ve Schopenhauer (1788-1860)'in kötümser iradeciliği¹⁹ gibi isyan anlayışlarından tamamen farklıdır ve onlara zıt mahiyette bir harekettir.

Âkif'in ümit ve imandan beslenmekte olan isyanı, ilahi varlıkla birleşmeye çalışmaktadır. Allah'ın bizdeki hareketi diye isimlendirebileceğimiz bu isyan anlayışında hüsrân, menfaat, kin ve kibre yer yoktur. Onda

11 Nurettin Topçu, "Mehmet Akif", Hareket, sy. 9 (Şubat 1943), s. 272, 273, 274.

12 Topçu, *Mehmet Akif*, s. 23-24, 25, 37.

13 Topçu, *Mehmet Akif*, s. 12.

14 Topçu, *Mehmet Akif*, s. 25-26.

15 Topçu, "Âkifname'ye Dair", *Mehmet Akif* (içinde), s. 94.

16 Âkif, "Asım", *Safahat*, s. 350.

17 Âkif, "Asım", *Safahat*, s. 332.

18 Topçu, *Mehmet Akif*, s. 82.

19 Nurettin Topçu, *İsyân Ahlâkı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 174-194; amlf., *Mehmet Akif*, s. 83; Hüseyin Karaman, *Nurettin Topçu'da Ahlâk Felsefesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s. 115-119.

hem bir anarşist, hem de bir uysal bulunmaktadır. İsyandaki anarşizm, insanda evrensel bir sorumluluk haline gelen merhamet ile mutlak varlıktan medet uman imanın sesinden başka bir şey değildir. İsyandaki uysal ise, bizdeki çeşitli esaretlerden sıyrılarak mesuliyet şeklinde gözüken ilahi iradeye sükûn ile teslim olan benliğin sevimli simasında yer almaktadır. Âkif’i “Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırım”²⁰ dedirten bu şekildeki bir isyan anlayışıdır. Âkif burada, vicdanının Allah’a iştirak eden sesiyle konuşmaktadır. Dolayısıyla da onun bu ifadesi, mantığı, menfaati, sosyo-kültürel çevreyi, hatta aşkı çiğneyip kendi içindeki derinliğin sesine uyma çalgınlığının bir sonucu olmaktadır.²¹

Safahat’ta isyanın şiiri çoktur. Âkif, özellikle Kur’an ayetlerinden etkilendiği şiirlerinde isyanını zalimlere, duygusuzlara, kadere, zillete ve milletin yuvarlandığı her sahaya çevirmiştir. Hatta onun Allah’a: *Mazlumun nedir ezmede, ezdirmeye mana? Zalimleri adlin, hani öldürmedi hâlâ!*²² Şeklindeki hitabında bile isyan vardır:

Topçu’ya göre isyan, Âkif’in eserinin her tarafına yerleşmiştir. Öyle ki şiirinin tabii bestesi haline gelmiştir. Uzayıp giden hoşsohbet nazımının normal ritmi üzerine çıktığında Âkif’i isyan halinde buluyoruz.²³

Sonuç

Nurettin Topçu Mehmet Âkif’i, faal yazarlık ve mücadele dönemindeki faaliyetleriyle değil, çocukluk döneminden itibaren eserlerini okuyarak, mücadelesini ve kişiliğini araştırarak tanımış ve benimsemiştir. Onun gözünde Âkif, eseriyle hayatını birleştiren, zulüm ve gösterişe tahammülsüz bir iman ve isyan abidesi, fazilet ve hamiyet kahramanı, “büyük adam”dır.

Topçu, Âkif’in İslamcı görüşünü temellendirirken milliyetçiliğini ön plana çıkarmıştır. Âkif, millet anlayışında ırk gibi maddi bir unsura değil de milleti kuran manevi ve ahlâki unsura önem vermiş, dini milliyetin karşısına koymamış, din ile millet arasında sentez yapmış, milliyetçiliği ahlâk ve fazilet davasının eşdeğeri haline getirmiş “ahlâkçı milliyetçi”dir.

Mehmet Âkif, Stirner, Rousseau ve Schopenhauer’ın isyan anlayışlarından farklı bir isyan anlayışına sahiptir. Merhamet duygusu ile mesuliyet iradesinden doğan, imandan beslenen bu isyan anlayışı ilahi varlığa ulaşmak ve O’nunla birleşmek amacındadır. Nurettin Topçu’nun “Allah’ın insanda hareketi/isyanı” olarak isimlendirdiği bu isyan anlayışı en iyi ifadesini Hallâc-ı Mansur’un Allah’tan başka hakikat olmadığını vurgulamak için söylediği “Ene’l-Hakk” (Ben hakikat’im) sözünde bulmuştur. Bu aynı zamanda Topçu’nun da benimsemiş olduğu bir isyan anlayışıdır.

Kaynakça

ÂKİF, Mehmet. *Safahat*, Haz. M. Ertuğrul Düzağ, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

DERGAY YAYINLARI. “Nurettin Topçu’nun Kısa Bir Hayat Hikâyesi”, *Nurettin Topçu’ya Armağan*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992.

DOĞAN, Mehmet. “Nurettin Topçu ve Mehmed Âkif”, *Hece*, y. 10, sy. 109 (Ocak 2006).

KARAMAN, Hüseyin. *Nurettin Topçu’da Ahlâk Felsefesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.

KUTLU, Mustafa. “Nurettin Topçu İçin Bir Biyografi Denemesi”, *Hareket Dergisi*, (Ocak-Şubat-Mart 1972), sy. 112.

TOPÇU, Nurettin. *İradenin Davası*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.

_____. *İsyan Ahlâkı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.

_____. *Kültür ve Medeniyet*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.

_____. *Mehmet Âkif*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.

_____. “Mehmet Akif”, *Hareket*, sy. 9 (Şubat 1943).

TOSUN, Necip. “Nurettin Topçu ve Sezai Karakoç’ta Mevlâna, Yunus Emre, Mehmet Âkif Algısı ve Karşılaştırması”, *Hece*, y. 10, sy. 109 (Ocak 2006).

20 Mehmet Âkif, “Asım”, *Safahat*, s. 332.

21 Topçu, *İsyan Ahlâkı*, s. 197-202; amlf., *Kültür ve Medeniyet*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 132; amlf., *İradenin Davası*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 73-74; amlf., *Mehmet Âkif*, s. 84; Karaman, *Nurettin Topçu’da Ahlâk Felsefesi*, s. 120-121.

22 Âkif, “Hakkın Sesleri”, *Safahat*, s. 178.

23 Topçu, *Mehmet Âkif*, s. 87.

FİKRET-ÂKİF” MESELESİNE NESNEL BİR BAKIŞ

Hüseyin TUNCER*

Uzun yıllardır Türk Edebiyatında, “Fikret-Âkif” tartışması, bir zihniyet meselesine dönüştürülmüştür. Bundan medet umanlar, akla ve gerçeğe dayanmaz, duygusal değerlendirmelerle taraftar kazanmaya çalışırlar.

Ülkesini seven, çağdaş uygarlığa erişmeyi arzulayan Tevfik Fikret dürüstlüğüyle tanınan örnek bir insandır. Batı’ya ve medeniyete açık bir şairdir. Bu ülkelerini, oğlu Halûk’un şahsında Türk gençliğinin gerçekleştirmesini ister.

Mehmet Âkif de vatanını seven, İslâmcı bir şairdir. O da batıcıdır ve medeniyete düşman değildir; aydın bir insandır. İslâm’ın ilerlemeye ve kalkınmaya engel olmadığına inanır. O, İslâm ruhunu canlandırmak ister; İslâm idealini anlatır; İslâm’ın nasıl anlaşılması gerektiğini göstermeye çalışır. Bu anlayışla yaşanan sosyal hayatı şiire taşır. Safahât’ın altıncı kitabı olan “Âsım” da arzuladığı Âsım’ın neslini anlatır.

Böylece toplumun refahı ve huzuru için düşünülen tipler, Fikret’te “Halûk”, Âkif’de “Âsım” sembolüyle karşımıza çıkarlar. Fikret’in “Halûk’un Defteri” (1327/1911) ile Âkif’in “Âsım” (1924)’ı dikkatle okunmalıdır; kulaktan dolma sözlerle onları değerlendirmek bilimsel düşünceyle bağdaşmaz. Tevfik Fikret, Halûk’un şahsında bütün vatan çocuklarına seslenir. Mehmet Âkif “Âsım”da, Âsım’ın neslini, geleceğin nesli olarak görmek istediğini belirtir.

Halûk’un Amerika’da bir papaz olduğu; Âkif’in oğlu Emin’in babasına lâıyk bir evlât olmadığı öne sürülmektedir. Öne sürüldüğü gibi Emin, Âsım değildir. Âsım, Âkif’in ideal tipidir. Âsım, Mehmet Âkif’in babası Tahir Efendi’nin öğrencisi Köse İmam’ın oğludur.

“Fikret-Âkif” tartışması “Tarih-i Kadîm” ve “Tarih-i Kadîm’e Zeyl” şiirleri üzerine gelişir.

Tevfik Fikret 1902-1905 yılları arasında sosyal çevresine ve mensup olduğu topluma karşı içinde bulunduğu ruh hâlini sergiler. “Tarih-i Kadîm” ile mâziyi silmeye çalışır, karşısında Mehmet Âkif’i bulur. Edebiyatımızda Fikret -Âkif tartışması böylece başlar. Mehmet Âkif, peygambere sövdüğü gerekçesiyle Tevfik Fikret’e tepki gösterir. Onu “Zangoçluk”la suçlar. Fikret “Tarih-i Kadîm’e Zeyl” şiiriyle Âkif’i “Molla Sırât” nitelmesiyle karşısına alır. Mehmet Âkif, Sebilür-reşâd’da Tevfik Fikret’e cevap verir. Bu tartışmanın yankıları büyük olur.

Her iki tarafça dile getirilen radikal söylemler, aradan bir asır geçmiş olmasına karşın, zaman zaman gerginliği artırmaktadır. Vaktiyle yapılmış ve kapanmış bir tartışmayı gündemde tutmanın yararından çok, zararı olduğu bir gerçektir. Bu tebliğimizde, “Fikret-Âkif” tartışmasına neden olan “Halûk-Âsım” meselesine, “Tarih-i Kadîm” şiirinin yayımlanması üzerine gelişen olaylara objektif bir gözle bakmaya özen göstereceğiz. Yaşanılan devrin kişiler üzerindeki etkisini görmezden gelemeziz. Yazılan yazıların ve söylenen sözlerin hangi ortam ve şartlardan kaynaklandığını bilmek ve üzerinde düşünmek gerekir. Meseleye akılcı ve nesnel biçimde yaklaşıncı, sağlıklı bir sonuca ulaşılacağı kamsındadır.

Hüseyin Cahit (Yalçın)'in 1901'de Servet-i Fünun'da Fransız İhtilâli'ni öven ve Fransızcadan çevirdiği "Edebiyat ve Hukuk"¹ adlı çeviri yazısının yayımlanması üzerine dergi kapatılır. Bu yüzden Fikret, üzgün ve kızgındır, Aşiyân'daki evine çekilmiştir. Onun Tarih-i Kadîm'i bu dönemde yazdığı, karamsar ve isyankâr olduğu görülür.

Ruşen Eşref (Ünaydın)'in anlattığına göre, Fikret, "Hitâb" adıyla da anılan Tarih-i Kadîm'i yağmurlu bir kurban bayramı gecesi yazmış. " Arife günü refikası, Halûk ve kendisi İstinye'ye doğru bir sandal gezintisi yapmışlar. Onların çıktığı istikametten inen bir sandalın içinde iki kurbanlık koyun gidiyormuş. Fikret bunları görünce irticalen:

*"Din şehîd ister, âsman kurban;
Her zaman, her tarafta kan, kan, kan!.."*

demiş. İşte Hitabı yazdırmaya bu sebep olmuş."² Altındaki tarihe göre³ 1905 yılında yazılan Tarih-i Kadîm, beş yıl sonra Fikret'ten habersiz yayımlanır. Yayımlayan kişinin Rıza Tevfik (Bölükbaşı) olduğu – bütün kaynaklarda- belirtilir. Tarih-i Kadîm 1910 yılında önce imzasız ve tarihsiz olarak 16 sayfa hâlinde yayımlanır, basıldığı matbaa da belli değildir, "Tarih-i Kadim, Doksanbeşe Doğru" Hasan Âli (Yücel) tarafından yayımlanır.⁴

Tevfik Fikret bu şiirinin yayımlanmış olmasından son derece müteessirdir⁵

Tarih-i Kadîm 212 dizeden oluşan bir metindir. Fikret, bu uzun manzumede; mâziyi silmeye çalışır, millî ve dinî mukaddesatı inkâr eder. Şiirin bir yerinde:

*"Yırtılır, ey kitab-ı köhne, yarın
Medfen-i fikr olan sahifaların"*

der. (Ey köhne kitap, yarın düşüncelerin mezarı olan sayfaların yırtılacaktır).⁶

Bunun üzerine Mehmet Âkif , peygambere sövdüğü gerekçesiyle Fikret'e tepki gösterir; Safahat'ın ikinci kitabı olan Süleymaniye Kürsüsünde:⁷

*"Serseri: hiç birinin mesleği yok, meşrebi yok;
Feylesof hepsi, fakat pek çoğunun mektebi yok!
Şimdi Allah'a söver... Sonra biraz bol para ver:
Hiç utanmaz, Protestan'lara zangoçluk eder!"*

der;⁸ üstü kapalı olarak Fikret'in Robert Kolej'deki öğretmenliğini eleştirir; onu Protestanlara zangoçluk etmekle suçlar.

Tevfik Fikret de 14 Kasım 1914'te "Tarih-i Kadîm'e Zeyl" i yazar; Mehmet Âkif'i "Molla Sırât" olarak niteler. " Bu Sırât-ı Mustakim dergisi ile ilgisinden ötürü olduğu gibi, halk muhayyilesinde yer alan ' Sırât Köprüsü' ne atfen bir adlandırmadır."⁹

Bu şiir, "Zangoç", "Bir Cevab", "Molla Sırât" adlarıyla da anılmıştır. Fikret, seksen dizeden oluşan Tarih-i Kadîm'e Zeyl şiirinde, din konusundaki düşüncelerini ortaya koyar. Dinsel inançlarındaki gelişmenin bir tarihçesini yapar; bütün dinlerin bir kuruntu ve korkudan doğduğunu anlatır; cennet ve cehennemi önemsemediğini, tanrı, peygamber ve kul tanımadığını , yalnız varlığa ve doğaya inandığını belirtir.¹⁰

Tarih-i Kadîm'e Zeyl'in altına "Bir Cevab" yazılmış, Âkif'in Fikret'i suçladığı iki dizeye yer verildikten sonra, şiir şu dizelerle başlamıştır:

*"Ben ki üç beş pulu tercihinden
Protestanlara zangoçluk eden
Şairim. Ziver-i Kürsi-i yakın,
Şair-i müctehid-i din-i mübin
Hazret-i Molla Sırât'a, edebî
İhtiramatımı takdim ile bî-*

1 16 Ekim 1901, nr.553, s.104-107

2 Ruşen Eşref, Tevfik Fikret/Hayatına Dair Hâtıralar, İst., 1919, s.97-98

3 15 Nisan 1321/28 Nisan 1905

4 1928, 21s.

5 Hasan Basri Çantay, Âkifnâme (Mehmed Âkif), İstanbul, 1966, s. 249.

6 Cevdet Kudret, Tevfik Fikret, Son Şiirler, Varlık Yayınları, İst., 1968, s.26.

7 Sebülür-reşad, 9.8.1328/ 22.8.1912

8 Safahat, " Süleymaniye Kürsüsünde", Ömer Rıza Doğrul, İst., 1989, s. 184

9 Dr. Mehmet Doğan, Camideki Şair Mehmet Akif, İz Yayıncılık, İst., 2006, s.156

10 Cevdet Kudret, a.g.e, s.44

*Bi-tereddüd diyorum: Zangoçluk
Lütf-i tavsîfine şayan olduk;
Lâkin aldanma sakın, üstâdım,
Ben de bir parça muvahhid- zâdım.”¹¹*

...
(Ben ki üç beş kuruşu yeğleyerek
Protestanlara zangoçluk eden
Şairim. Kesin bilgi kürsüsünün süsü,
Meydanda olan dinin/ İslâmlığın yorumcu şairi
Molla Strât hazretlerine edebî
Saygılarımı sunarak
Tereddütsüz diyorum: Zangoçluk
Şfatının lütfedilmesine layık olduk;
Lâkin aldanma sakın, üstadım,
Ben de bir parça Tanrı birliğine inananlardanım.)

Fikret, bu şiirini 1330/ 1914 tarihinde yazmıştır.¹² Şiir, İctihâd dergisinde Zangoç adıyla yayımlanmıştır.¹³ Mehmet Âkif, dört yıl aradan sonra;

*Fakat bu, ırzımı dellâla vermiş, alçaklar
Muhiti levse henüz bulmayınca âmâde;
Diyasetin edebî şekli söylemiyor sâde...
Bir öyle felsefe lâzım ki: susturup halkı,
Birer birer kırıversin kuyud-i ahlâkı,
Mukaddesatını millet bırakmıyor hâlâ;
Fezayı köhne bir “Allah”tır etmiş istilâ!
O indirmelidir Arş-ı Kibriyâ’sından,
Ki biz de kurtulalım şunların rüyâsından!
(...)*

dizeleriyle başlayıp devam eden 98 dizelik şiirine Sebilür-reşad dergisinde yayımlanmıştır.¹⁴ Âkif, Safahat’ın beşinci kitabı olan Hâtıralar’ın eski harfle üç baskısına bu şiirini almamıştır. Daha sonra “Berlin Hatıraları”nda noksan bulunan 98 mısra Safahat’a konulmuştur.

Fikret ile Âkif arasında gelişen tartışma, yukarıdaki çizgiyi izler. Her iki şairin de bu tartışmadan pişmanlık duyuşları, şiirlerini kitaplarını almayışlarından ve bazı açıklamalarından açıkça anlaşılmaktadır.

“Her iki şairde, bu manzumelerinin hissi olduğunu bir tehevür (öfkelenme) anında yazdıklarını düşünmüşler ve unutulmasını tercih etmişlerdir.”¹⁵

Edebiyatımızın önemli şahsiyetlerinden Eşref Edib, Hasan Basri, Âkif’in Fikret’i sevdiğini ve onun şiiri-ne değer verdiğini belirtirler.¹⁶

Mithat Cemal (Kuntay); “Âkif, Fikret aleyhine yazdığı şeyleri de yeniden bastırırken ‘Safahat’tan çıkardı. Bu kavganın sanırım ki tek güzel tarafı budur.”¹⁷ der.

Yusuf Ziya (Ortaç)’da, bu konuda benzer şeyleri söyler.”Mehmet Âkif’le kavgasından bahsetmeyeceğim. İkisinin de ruhu acı duyar. Âkif, bu acıyı sağlığında bile duymuştur; Yazdığı uzun hicviyesini Safahat’ın ikinci baskısına koymadı. Onun bu güzel pişmanlığına biz de saygı göstermeliyiz.”¹⁸ Sabiha Sertel’e göre, “Fikret’le Akif kavgasının dayandığı içerik; Fikret’in bu felsefî görüşüyle, Akif’in mistik ve metafizik görüşü arasındaki kavgadır.”¹⁹ Sertel bu düşüncelerini daha da ileri boyutlara taşır, Fikret’in “tarih sayfalarını dolduran savaşılar, cihangirlere, halk yığınlarını köleliğe sürükleyen zorbalara, saltanata, halkı din afyonuyla uyutan gericilere, toplumsal bir manifesto içeriğinde olan Tarih-i Kadim’i yayımlamak cesaretini” gösterdiğini belirtir.²⁰

11 Cevdet Kudret; Tefvik Fikret, Son Şiirler, Varlık Yayınları, İst., 1968, s.46

12 1.11.1330/ 14.11.1914

13 nr.170, Teşrin-i evvel, Octobre/Ekim 1924, s.3434

14 25 Ağustos 1334/ 1918, nr.367

15 M. Orhan Okay, “Tarih-i Kadim Münakaşaları Dışında Tefvik Fikret ve Mehmet Akif”, Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, M.Ü. Yayınları, İst., 1986, s.69

16 O. Okay, a.g.y., s.68

17 Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ank., 1986, s.100.

18 Portreler, “Tefvik Fikret”, Akbaba Yayınları, İst., 1963, s.20

19 Sabiha Sertel, İlericilik Gericilik Kavgasında Tefvik Fikret”, Çağdaş Yayınları, İst, 1996, s.65.

20 Sertel, a.g.e, s.66.

Bu tartışmada taraf olan Sertel, “Tevfik Fikret aleyhtarlığı, Mehmet Akif savunuculuğu adeta bir ideolojinin merkezi oldu.”²¹ der. Diğer taraftan bu mücadelenin kişisel bir kavga olmadığını belirtir. Aynı şekilde taraf olan D. Mehmet Doğan da bu kavganın kişisel olmadığını ve bir zihniyet meselesi olduğunu vurgular.

Fikret-Akif tartışması, Fikret’in ölümünden 24-25 yıl sonra tekrar gündeme getirilir. Türk gençleri Fikretçiler ve Âkifçiler diye iki gruba ayrılırlar. Bu ayrılışı körükleyen nedenler arasında; Fikret’in Tarih- Kadim, Tarih-i Kadim’e Zeyl şiirlerinin bilinçli bir şekilde bastırılması, 1940’lı yıllarda edebiyat ders kitaplarına metin olarak konulması da gösterilebilir.

Ne Fikret’ i karalamanın Âkif’i dirilteceği, ne de Âkif’ i karalamanın Fikret’i dirilteceği düşünülmemelidir. Fikret-Âkif kavgasını gündemde tutmanın kimseye bir yararı olmayacağı açıktır. Çünkü, her ikisi de Türk edebiyatının malıdır. Fikret’in Tarih-i Kadim şiirinde duygu ve düşüncelerini ortaya koyması ne kadar normal ise, Âkif’in de bu şiir karşısında fikirlerini söylemesi o kadar doğaldır. Biraz da “etki-tepki” şeklinde yorumlanmalıdır.

Fikret-Akif tartışmasının bir başka boyutu da Halûk ve Âsım meselesidir. Halûk, Fikret’in oğludur. 14 Haziran 1895’ te dünyaya gelmiş, 1965’te Florida eyaletine bağlı Orlando kentinde ölmüştür. Halûk, Fikret’in geleceğe yönelik bir umududur; çağdaşlığa açılan yolda yürüyecek, ülkemizin kalkınması için bir ışık olacak ve yılmadan çalışacaktır.

Halûk, ilköğrenimini, Mrs. Green’in Bebek’te ki Community School’ unda (Cemaat Okulu’nda) yapar. 1906’ da Robert Kolej’ e devam eder. 1909’ da İskoçya’nın Glasgow kentinde teknik öğrenim görür ve Türkiye’ ye gelir. 1913’te yüksek öğrenimini yapmak üzere Amerika’ya gider ve bir daha Türkiye’ ye dönmez. 1916’da Michigan Üniversitesi’ni bitirir, makine mühendisi olur, Amerikalı Ethel Gill ile evlenir. Presbiteryan kilisesinde papazlık yapar. Amerika’ya yerleşir ve orda ölür. Böylece, Fikret’in büyük ümitlerle tahsil için yurtdışına gönderdiği oğlu Halûk idealindeki gençliği temsil edememiş ve Fikret’i üzümüştür. Bu konuda Fikret’i sorumlu tutanlar olmuştur. Halûk’un ilköğreniminden yüksek öğrenimine kadar Hıristiyan inancıyla yetişmesinin bunda payı olduğu öne sürülmüştür. Hatta Halûk’un baba şefkati görmediği de belirtilmektedir. Kısaca oğlunun papaz ve rahip oluşundan ötürü, Fikret eleştirilmiştir. Bu durumu, Fikret’in erken ölüşüne sebep gösterenler de vardır.

Mehmet Âkif’in oğlu üzerinde de tartışmalar olmuştur. Emin, hayatının bir döneminde babasının yanında bulunmasına rağmen, sağlıklı ve huzurlu bir hayat yaşamamıştır; ölümü, alkol ve esrardan olmuştur. Her iki babanın da çocuğu olumsuz bir tablo ortaya koymuştur. Son yıllarda Mehmet Âkif’in torunu Aydemir Güler’in TKP Genel Başkanı olduğu yazıldı.²²

Âkif’in örnek gösterdiği oğlu Emin değil, Âsım’dır. Âsım, Mehmet Âkif’in babası Tahir Efendi’nin öğrencisi Köse İmam’ın öğrencisidir. Köse İmam, Ali Şevki Efendi Hoca’dır.²³ Âkif, Âsım’ı ideal bir tip olarak sunmuştur; maneviyatı sağlam, ahlâklı ve merhametlidir.

M. Kaplan’ a göre, “Âkif’in, Âsım’ın neslinden kastı, Atatürk’ün neslidir”²⁴

Nurettin Topçu, Âsım’ ı Âkif’in gençliği ve Müslüman Türk gençliğinin ideal tipi olarak görür.²⁵

Mehmet Âkif’in ideal tipi olan Âsım, olumlu bir görünüş sergiler. Buna rağmen, Halûk’tan dolayı Fikret’i karalamanın doğru olmadığı da dikkate alınmalıdır.

Bu tartışmaların dışında Fikret ile Âkif’in sosyal meseleler ve dinî konular üzerine yaşadıklarında ortak yanları açıkça görülür. Örneğin, Âkif’in;

Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz;

Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!

dizeleriyle, Fikret’in;

Hak bellediğin bir yolda yalnız gideceksin

dizesi arasında bir paralellik vardır. Özellikle Fikret’in Millet Şarkısı’nın her bölümünde tekrarlanan 5.-6. dizeleri;

Millet yoludur, Hak yoludur tuttuğumuz yol;

Ey Hak, yaşa, ey sevgili millet, yaşa...var ol!

Ortak duygu ve düşünceleri ortaya koyması bakımından çok anlamlıdır. Bu tür benzerlikleri yazmış oldukları şiirlerin başlıklarıyla/adlarıyla da vurgulayabiliriz: “Fikret ‘Sabah Ezanında’ şiirini yazar. Buna karşılık, Âkif’in ‘Ezan’ şiiri vardır. Fikret’in ‘Köyün Mezarlığı’nda’ şiirine mukabil, Âkif’in ‘Mezarlık’ adını taşır. Fikret’in ‘İnanmak İhtiyacı’ Âkif’te ‘Tevhid’ olur. Âkif’in ‘Fatih Camii’ şiirinde bir tablo, Şermin’de

21 Sertel, a.g.e, s.78

22 Milliyet, 20.09.04.

23 Emin Erişirgil, İslamcı Bir Şairin Romanı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ank.,1986,s.91.

24 “Atatürk Milliyetçiliği Açısından Mehmet Akif Ersoy”, Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, M. Ü. Yayınları, İst. ,1986, s. 4.

25 Mehmet Akif, Hareket Yayınları, İst. , 1970, s. 55.

‘Ezan’ olarak çıkar. ‘Hasta Çocuk’ ile ‘Hasta’, ‘Halûk’un Bayramı’ ile ‘Bayram’, aynı hadiseye iki ayrı şairin bakışının tezahürleridir. Fikret, genç yaşta ölen kız kardeşine ‘Hemşirem İçin’i yazar, Âkif ‘Selma’yı. Nihayet ‘Âsım’la ‘Halûk’un Vedâ ı’ yeni Türk nesillerine gösterilen yolun, felsefeleri farklı da olsa iki şairdeki ifadelerin aksettirir.”²⁶

Bize göre, edebiyat dünyası dikkatlerini bu noktada yoğunlaştırmalı, bu iki değerli şairin edebiyatımıza katkılarını değerlendirmelidir. Mehmet Fuad Köprülü’ den D. Mehmet Doğan’a, Kenan Akyüz’ den Orhan Karaveli’ye kadar çok sayıda yazar ve eleştirmenler, bu tartışma konusunda gerekenleri söylemişlerdir. Bundan böyle, Türk edebiyatının malı olan Fikret ve Âkif, topluma yol gösteren eserleriyle ele alınıp incelenmeli, gelecek kuşağa onları sanatçı kimlikleriyle tanıtmalıdır.

Artık, Halûk’tan dolayı Fikret’i suçlamaktan uzak durmalıyız. Emin’den dolayı Âkif’i karalamaktan vazgeçmeliyiz. Geçmişte yaşananları orada bırakmalıyız. Geleceğe bakmalıyız. Bunalımlı bir anda yazılan metni, tek ve vazgeçilmez bir parça olarak görmekten kurtulmalıyız. Ferda, Millet Şarkısı, Promete gibi değerli metinlerle Fikret’i Türk gençliğine tanıtmalıyız. Berlin Hatıraları’nda ki 98 dizeyi bir kenara bırakıp, Seyfi Baba, Leyla, Bülbül gibi metinlerle Âkif’i kucaklamalıyız.

Kişilikleriyle, dürüstlükleriyle, düşünceleriyle birer karakter olan iki değerli şairimize lâyük olmaya çalışmalıyız. Vatanını, milletini seven Fikret ve Âkif’i Rübâb-ı Şikeste ve Safahat’larıyla gelecek nesillere emanet etmeliyiz. Bu anlayışla edebiyat ve sanat hayatımız kadar, sosyal hayatımızın da huzur bulacağından kuşkuğumuz olamamalıdır.

26 M. Orhan Okay, “Tarih-i Kadim Münakaşaları Dışında Tefvik Fikret ve Mehmet Akif”, Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, M. Ü. Yayınları, İst., 1986, s. 72)

MEHMET AKİF'İN ŞARKI FORMUNDA BESTELENMİŞ ŞİİRLERİNDE MAKAM VE USÛL ÖZELLİKLERİ

H. Seval KÖSE*
Beste ESEN**

Türk İstiklal Marşı Şairi Mehmet Akif Ersoy, aynı zamanda Klasik Türk Müziği bestecilerince bestelenmiş şiirlerin de sahibidir. Bu yapıtlar, form, makam ve usûl özellikleri bakımından farklı nitelikler taşımaktadırlar.

Bu çalışmada, Mehmet Akif' in şarkı formunda bestelenmiş yapıtları incelenecektir. TRT repertuarında yer alan yapıtlar arasından ulaşılabilen örnekler üzerinde, makam ve usûl özelliklerinin irdelenmesi yoluyla yürütülen çalışma, Mehmet Akif Ersoy' un şarkı formunda bestelenmiş şiirlerindeki makam ve usûl özelliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Mehmet Akif Ersoy, Bestelenmiş şiirler, Şarkı Formu, Makam ve Usûl özellikleri.

Giriş

Mehmet Akif Ersoy (20 Aralık 1873 / 27 Aralık 1936) Türk Şairi ve düşünürü olmasının yanı sıra, Türkiye Cumhuriyeti İstiklal Marşı' nın şairidir. Ulusal marşımız dışında, farklı form ve türlerde bestelenmiş çeşitli şiirleri bulunmaktadır.

Tanrıkorur; Türk müziğinin genel karakterini ortaya koyan özelliklerden bahsederken, Türk müziğinin ağırlıklı olarak “söz musikisi” odağında yer aldığını belirtmektedir. Sözü Türk müziğindeki anlamı ise bir tür “ölçülü - kalıplı söz” olan şiirdir. Klasik Türk şiiri denildiği zaman da bunu aruz vezninin dışında düşünmek zordur (Tanrıkorur, 2005, s: 87).

Kuntay'a göre (Düzdağ, 2002, 196); “Mehmet Akif, aruzun Mimar Sinanı'dır. Aruz, mimarı olarak Akif tektir. Aruzla yüz katlı binalar kurar. Ve nazmı yalnız onun şahsına mahsus bir musiki aleti idi” .

Mehmet Akif'in yaşadığı dönem, Türk müziği bakımından incelendiğinde Neo Klasik dönem sonu, Romantik dönem olarak adlandırılan ve Hacı Arif Bey' den, Hüseyin Sadettin Arel' e kadar yaklaşık yarım yüzyılı kapsayan tarihe rastlamaktadır. Neo klasik dönem itibarıyla küçük formlarda eserler verilmiştir. Romantik dönemde de, besteciler klasik kurallardan yavaş, yavaş ayrılarak büyük formlar yerine, küçük formda ve özellikle şarkı formunda eserler vermişlerdir. Bu dönem bestecilerine bakıldığında; Hacı Arif Bey, Şevki Bey, Nikolas Ağa, Tamburi Ali Efendi, Hacı Faik Bey, Saadettin Kaynak, Münir Nurettin Selçuk, Yesari Asım Arsoy, Selahattin Pınar' ın önde gelen besteciler arasında olduğu görülmektedir.

Müzikal açıdan şarkı, Özkan' a göre (Özkan, 2000, s: 563.) “4,5,6,8 mısralı kıt'aların bestelenmesinden meydana gelmiş bir formdur. Terennümsüzdür. Ekseriyetle 10 zamanlıya kadar küçük usûllerle ve nadiren de bazı büyük usûllerle ölçülmüşlerdir. Beste, Ağır ve Yürük Semailerden üslup ve gidiş bakımından çok farklıdır. Şarkıların üslubu büyük formdaki eserlere göre hafiftir. Şarkılar pek çok şekillerde kullanılmışlarsa da yapı bakımından en çok aşağıdaki kurulum yaygındır.

* Doç. Dr., MAKÜ Eğit. Fak. Öğrt. Üyesi
** Okutman, MAKÜ Eğit. Fak., Müzik Eğit. ABD

1. mısra A (Zemin)
2. mısra B (Nakarat)
3. mısra C (Meyan)
4. mısra B (Nakarat)". Formun genel görüntüsü formül olarak. A+B+C+B biçiminde belirtilebilir.

Bu formüle göre bestelenmiş bir şarkının ilk mısrasına Zemin denir. Zeminde, eserin bestelendiği makam ne ise o makamın özellikleri gösterilir. İkinci mısra olan Nakaratta, ezgi güçlü perdesinden başlayarak durak perdesine doğru bir seyir izler ve durak perdesinde tam karar vermektedir. Üçüncü mısranın bestesi olan Meyanda ise makamın genişleme özellikleri gösterilir. Dördüncü mısradaki yer alan farklı söz, ezgisel yapı olarak ikinci mısranın melodik yapısıyla tekrar edilir. Şarkının en başında veya en sonunda bir aranağme bulunur. Dört mısralı form, en yaygın kullanılan şarkı formudur. Zemin, Nakarat, Meyan, Nakarat kurgusu şiirin mısra sayısı ile ilgili olarak bazen nakaratın, bazen meyanın tekrarlanmasıyla 5, 6, 8 mısralı biçimler de oluşturulabilir.

"Geleneksel müziğe ait tarihsel kaynaklara bakıldığında, bestecilerin eserlerinin daima usûl, makam ve türlerine göre adlandırıldığı görülür: İtr'nin Nim Sakil usûlünde Neva Kâr'ı gibi. Dolayısıyla usûl ve makam, bir eserin nitelendirilmesinde ayırt edici unsurlar olarak, büyük gelenek içinde daima önem taşımıştır. Gelenekteki uygulamaları bakımından ele alındığında usûl; zamanı, zamanın bölünüşünü ve dolayısıyla ritmik yapıyı düzenleyen bir kavram olarak kullanılmaktadır" (Öztürk, 2006, s: 159).

Fonton ise usûlün eserin iskeletini oluşturan bir parçası olduğunu şöyle ifade etmektedir. "Şarklılar bir eseri besteleyecekleri zaman önce esere en uygun usûlü seçerler ve onu tasarladıkları eserin dayanağı olarak görürler. Bu usûl adeta eserin döküleceği kalıptır. Öyle ki, eser ortaya çıktığında usûl ve melodi, birbirleri için yaratılmış ve bir bütünü ayırmaz parçaları olacaklardır" (Behar, 2005, s: 161). Konumuz olan şarkı formu örnekleri incelendiğinde formun özellikleri sebebiyle küçük usûllerin kullanıldığı görülmektedir. Bu usûller 2 zamanlıdan başlayarak 15 zamanlıya da kapsayan ritmik kalıplardır ki iki ya da daha fazla usûlün birleşiminden meydana gelmektedir.

Türk müziğini oluşturan öğelerden biri de ezgidir. Türk müziğinde ezgiler gelişi güzel değil de bir takım musiki kuralları dâhilinde gerçekleşmektedir. Bu kurallar belli yapıları yani makamları meydana getirmektedir. Tanrıkorur makam kavramını şöyle açıklamaktadır; "Makam belli aralık düzenlerine göre teşkil edilmiş olan müzik dizilerinin, keyfi değil, kalıplaşmış ezgi dolaşım (seyir) tiplerine göre kullanılmasından doğan kurallar bütünüdür" (Tanrıkorur, 2005, s: 139); Konumuz gereği, şarkı formundaki eserlerin makamları incelendiğinde hemen hemen her makamda bestelenmiş eserlere ulaşılabilmektedir. Bu makamların kullanımında, dönemin özellikleri ve bestekârın tercihleri etkili olmaktadır.

Bu araştırmada şarkı formunda bestelenmiş şiirleri incelenen Mehmet Akif, Türk müziği açısından da önemli bir dönemde yaşamıştır. Türk Müziğinin yükseldiği bu süreçte birçok şair gibi, Akif'in de musikiden etkilendiği gözlenmektedir. Şöyle ki; "Mithat Cemal Kuntay hatıralarında Akif'in 1897 yılında yıl boyunca samimi dostlukları olan Neyzen Tevfik'ten meşk ettiğini yazıyor. Ney konusundaki merakı ve ısrarı hiç bitmemiş, Neyzen Tevfik'in taşındığı yerlere gitmekten de çekinmemiştir. Musiki camiasında bu ilgi ve alakası ona Neyzen Tevfik, Tamburi Aziz Bursalı Hafız Emin, Hafız Kemal, Hafız Sami, Ali Rıfat Çağatay Bey, Şerif Muhittin Targan gibi dostlar kazanmıştır" (Büyüker; 2007, s: 1). Aynı zamanda dönemin önemli bestekâr ve yorumcuları arasında yer alan bu kişiler Akif'in tanınmış şiirlerini besteleyerek Türk müziğine kazandırmışlardır.

Mehmet Akif'in bestelenmiş şiirleri arasında, şarkı dışında başka formlara da rastlanılmaktadır. Cami ve Tekke musikisi türleri arasında yer alan ilahi ve mersiye ile bunların dışında marş formu bunlar arasında bulunmaktadır. Marş formunda bestelenen şiirleri arasında öncelikle Türkiye Cumhuriyeti İstiklal Marşı bulunmaktadır.

Bilindiği gibi 12 Mart 1921 tarihli TBMM toplantısında Milli Marş olarak Mehmet Akif Ersoy'un Kahraman Ordumuza ithafıyla sunmuş olduğu İstiklal Marşı başlıklı şiiri, Milli Marş olarak kabul edilmiştir. Marşın bestelenmesi sürecinde 24 esere ulaşılmıştır. Bestekârlar arasında Ali Rıfat Çağatay, Ahmet Yekta Madran, Rauf Yekta Bey, Mehmet Zati Arca, Kazım Uz, İsmail Zühtü, Mustafa Sunar, Saadettin Kaynak, Griftan Asım Bey, Hüseyin Saadettin Arel, Muallim İsmail Hakkı Bey, Abdülkadir Töre, Lemi Atlı, Mehmet Suphi Ezgi, Osman Zeki Üngör yer almaktadır. 1930 yılına kadar Ali Rıfat Çağatay'ın bestesi İstiklal Marşı olarak seslendirilmiştir. Aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığının genelgesiyle, Osman Zeki Üngör'ün 1922 yılında hazırlamış olduğu ve bu gün söylenen bestesinin resmi marş olarak kabul edildiği görülmektedir.

Mehmet Akif' in Marş formunda bestelenmiş diğer şiirleri arasında; Rast Marş (Ey Milletimin lahzında halk ettiği ordu - Saadettin Kaynak - Usûl: Sofyan), Nihavend Marş (Ordunun Duası - Ali Rıfat Çağatay - Usûl: Sofyan), Rast Marş (Cenk Marşı- Yurdunu Allah'a bırak çık yola - Mustafa Cahit Atasoy – Usûl: Bileşik Sofyan).

Mehmet Akif'in, dini musiki olarak adlandırılan Tekke ve Cami Musikisi örnekleri arasında ilahi ve meriye formlarında bestelenmiş şiirleri de bulunmaktadır. Saadetin Kaynak'ın segâh makamında bestelediği "Çanakkale Şehitleri Mersiyesi", Çinuçen Tanrıkorur'un Acem Makamında bestelediği "Bayram Niyazı", Zeki Altun'un Hüseyini Buselik ilahisi, Ali Kemal Belviranlı'nın Rast makamında bestelediği ilahi bunlara örnek olarak sayılabilir.

Bulgular Ve Yorum

Bu bölümde, araştırma konusunun odağında yer alan Mehmet Akif Ersoy'un şarkı formundaki yapıtları, makam ve usûl özellikleri bakımından irdelenmektedir.

ŞARKI 1: Ezelden Aşınanım ben, ezelden hem- zebahımsın
Beraber ahde bağlandık, ne olsan yar-ı canımsın
Ne olsam zerrenim, kalbimde hala çarpar esrarın
Gel ey canan, gel ey canan, kalmasın feryada didarın

Safahat'ın yedinci kitabı Gölgeler'de yer alan "Gece" adlı şiirin bazı mısralarının bestesidir. Türk Müziği repertuarında Mehmet Akif'in en fazla seslendirilen şarkılarından biridir.

Besteci: Şerif İÇLİ (1889-1956)

Usûlü: Aksak usûlü. 9/8 lik mertebesi kullanılmıştır.

DÜM (2) TE KA(2)

DÜM(2) TEK(2) TEK

Makamı: Hüseyini

Hüseyini makamı la-dügâh perdesinde karar veren basit makamlardandır.

Durağı: La-dügâh perdesi

Seyri: İnici çıkıcıdır.

Dizisi: Yerinde Hüseyini 5'lisi+ Hüseyinide Uşşak 4'lüsü

Yerinde Hüseyini 5'lisi+ Hüseyinide Kürdi 4'lüsü

Aranagme: Bulunmamaktadır.

Zemin: Hüseyini Makamının özelliği olan la-miatlaması ile ilk müzik cümlesine başlanmış, mi-hüseyini perdesi gösterilmiş, ikinci ölçüde mi-hüseyini perdesinin ardından fadiyez-evç perdesi atılarak üçüncü ölçüde la-dügâh perdesinde asmak karar verip, altıncı ölçüde isetekrar mi-hüseyini perdesi gösterilmiştir. Mi-hüseyinide çeşnisiz kalmıştır.

E zel den a şî na nım ben

E zel den hem ze ba nım

sın (SAZ.....) sın (SAZ.....)

Nakarat: Bu bölümünde ise ilk ölçüde mi-hüseyinide tekrar fa-acem aşırın perdesini kullanarak ikinci ölçüde la-dügâh perdesine uşşak çeşnili düşerek, üçüncü ölçüde uşşak dörtlüsünde karışık gezinir. Dördüncü ölçüde la-dügâh perdesinde uşşaklı asma kalış yapmıştır. 1. dolapta yine mi-hüseyini perdesinde çeşnisiz kalınmış, 2. dolapta ise meyana hazırlık olarak muhayyer perdesi gösterilmiştir.

7
Be ra ber ah de bağ lan dık
Gel ey ca nan gel ey can dık kal

9
Ne ol sa ya ri ca nım
ma sın fer da ya di da

11
1 2
sın (SAZ.....) sın (SAZ.....)
rın rın

Meyan: Meyanda makamın genişlemesi olan simetrik genişleme gösterilmiş ilk ölçüde muhayyer perdesi vurgulanarak ikinci ölçüde hüseyinde uşşaklı kalınmıştır. Üçüncü ölçüde tekrar fa bekar acem aşiran perdesi alınarak la-dügâhta kalınmış dördüncü ölçüde ise hüseyini perdesi gösterilerek meyana muhayyer perdesi vurgulanarak 1. dolapla dönüş yapılmıştır. İkinci dolapta ise hüseyinde kalınarak nakarata tekrar dönülmüştür.

13
Ne ol san zer re nim kal bim

15
de ha la çar par es ra

17
1 2
rın (SAZ.....) rın (SAZ.....) rın 3 (SAZ.....)

Eserin genelini incelediğimizde daha çok durak-güçlü yani la-dügâh mi-hüseyini perdesi atlamaları ağırlıktadır. Makamın karakteristiğine uygun olan bu atlamalar eserin tümünde dikkat çekmiştir.

ŞARKI 2: Ne irfandır veren ahlaka ulviyet, ne vicdandır
Fazîleti hissi insanlardan Allah korkusundandır
Yüreklerden çekilmiş, farzedilsin havfi Yezdânın
Ne irfanı kalır te'siri, kat'iiyen, ne vicdan.

Besteci: Rüştü ERİÇ (1934-2007)

Usûlü: Düyek usûlünde 8/8'lik mertebededir.

DÜM TEK(2) TEK

DÜM(2) TEK(2)

Makamı: Neveser.

Sol-rast perdesinde karar veren bileşik makamlardandır.

Durağı: Sol-rast perdesidir.

Seyri: İnci çıkıcı bazen de çıkıcı olarak kullanılmıştır.

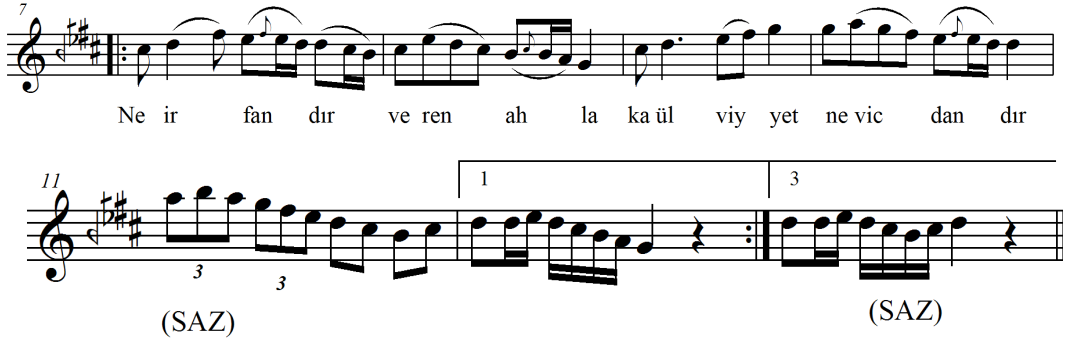
Dizisi: Yerinde Nikriz 5'lisi+ Nevada Hicaz 4'lüsü

Aranagme: Do diyez-nim hicaz perdesinde başlayıp ikinci ölçüde sol-rastta nikriz çeşnili karar vermiştir. 3. ölçüde do natürel-çargah perdesini alıp seyrederek 5. ölçüde kürdili kalıp, 6. ölçüde sol-rast perdesinde buselik çeşnili kalmıştır.

Aranagme

Zemin: Zemine güçlü neva perdesi üzerinden başlamış ikinci ölçüde rastta hicazlı kalış yapmıştır. 3. ölçüde do diyez -nim hicaz perdesinden başlamış 4. ölçüde güçlü re neva perdesinde hicazlı kalmıştır. 5. ölçüde la-muhayyer perdesinden inişle 6. ölçüye, yani 1. dolaba sol-rasta nikrizli düşülmüştür. 2. dolapta ise re-neva perdesi gösterilmiştir.

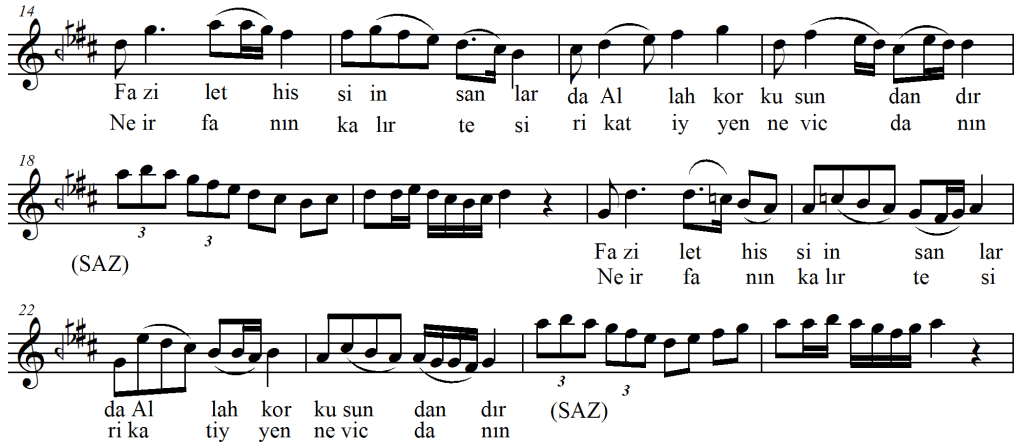

Ne ir fan dır ve ren ah la ka ül viy yet ne vic dan dır

(SAZ)

(SAZ)

Nakarat: ilk ölçüye güçlü neva perdesi üzerinden girmiş fa-diyez evç perdesi gösterilmiş, ikinci ölçüde si-dik kürdi perdesinde çeşniz kalmıştır, üçüncü ölçüde re- neva perdesi tekrar gösterilerek dördüncü ölçüde nevada hicazlı kalmıştır. 5. ve 6. ölçüde tekrar güçlü perdesi vurgulanmıştır. 7. ölçüde ise do natürel-çargah kullanılarak 8. ölçüde sol-rastta buselik gösterilmiştir. 9. ölçü de aynı şekilde seyredip 10. ölçüde sol-rasta buselikli düşülmüştür. Burada Nihavend makamının bir kısmının gösterildiği, küçük bir geçki görülmektedir. 11. ve 12. ölçüler ise la-muhayyer perdesi vurgulanarak meyana hazırlık yapılmıştır.

Fa zi let his si in san lar da Al lah kor ku sun dan dır
Ne ir fa nın ka lır te si ri kat iy yen ne vic da nın

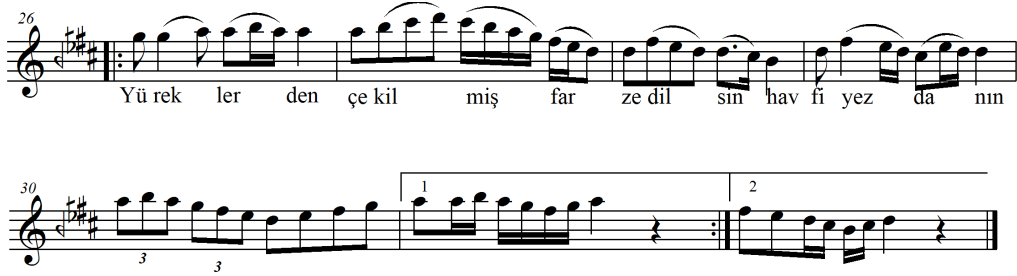
(SAZ)

Fa zi let his si in san lar
Ne ir fa nın ka lır te si

da Al lah kor ku sun dan dır (SAZ)
ri ka tiy yen ne vic da nın

Meyan: Makamın genişlemesi, durağın hem tiz hem alt bölümüne simetrik olarak göçürülmektedir. Eserde tiz bölgedeki genişleme kullanılmıştır. Meyanın ilk ölçüsünde la- muhayyer perdesinde kalınmış, 2. ölçüsünde güçlü re-neva perdesine hicazlı inilerek kalınmıştır. 3. ölçüde yine hicazlı seyrederek si-dik kürdi perdesinde kalınmış, 4. ölçüde ise tekrar güçlü gösterilerek 5. ölçüde, 6. ölçüye yani 1. dolaba geçiş için la-muhayyer perdesi gösterilmiştir. 7. ölçü, yani ikinci dolapta ise yine güçlü re-neva perdesine hicazlı inilmiştir.

ŞARKI 3: Bütün eşyâ Hüdâ'yı zikreden bir sırr-ı hikmettir.
Kemânın, bigüman, Allahü Ekber'den ibarettir.
Hûlusumla seni Tes'îd edersem çok mudur Sâdî
Tecelli Eyleyen kudret elinde hâlalettir.

Besteci: Rüştü ERİÇ (1934-2007)

Usûlü: Aksak usûlü. 9/8 lik mertebesi kullanılmıştır.

DÜM (2) TE KA(2)

DÜM(2) TEK(2) TEK

Makamı: Sûznâk makamındadır.

Rast perdesinde karar veren birleşik makamlardandır.

Makamı: Neveser.

Sol-rast perdesinde karar veren bileşik makamlardandır.

Durağı: Sol-rast perdesidir.

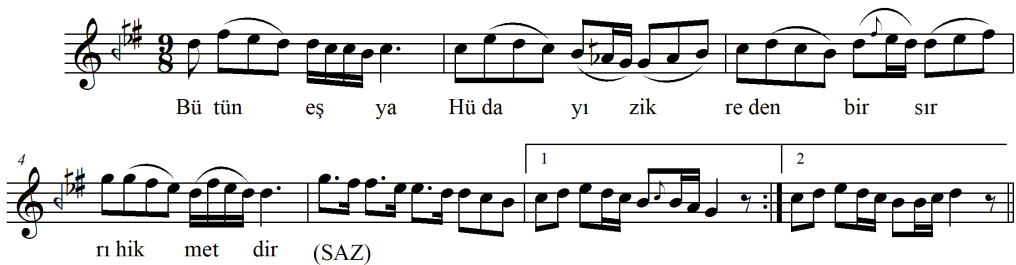
Seyri: İnici çıkıcıdır.

Dizisi: Yerinde Rast 5'lisi+ Nevada Hicaz 4'lüsü

Aranagme: İlk ölçü güçlü re-neva perdesinden başlamaktadır. 2. ölçüde si-dik kürdi perdesinde kalınarak, 3. ölçüye mi natürel-hüseyni perdesi kullanılmış, 4. ölçüde ise sol-rast perdesine rastlı düşülmüştür.

Zemin: Eserin ilk ölçüsü güçlü üzerinden başlamış, ikinci ölçüde kürdi perdesi gösterilmiş fakat herhangi bir kalış yapılmamıştır. 3. ölçüde ise do natürel kullanılarak re-nevadaki hicaz çeşnisi gösterilmiş 4. ölçüde ise re-nevada hicazlı kalınmıştır. 5. ölçüde sol-gerdaniye perdesinden sol-rast perdesine inici seyir ile 5. ölçü yani 1. dolaba rastta, rast çeşnili kalınmıştır. İkinci dolapta ise tekrar re-neva güçlü perdesi gösterilmiştir.

Nakarat: İlk ölçüde güçlü perdesinde girilerek, re-nevada hicaz 4'lüsü gösterilmiştir. 2. ve 3. ölçüde orta ve tiz bölgede karışık seyirle 4. ölçüde tekrar re-nevada hicaz çeşnili kalınmıştır. 5. ve 6. ölçülerdeki saz payında, tekrar tiz durak üzerinden inici bir seyirle, güçlü perdesinde yarım karar verilmiştir. 7. ölçüde tekrar re-neva üzerinden bir başlangıçla 8. ölçüde mi natürel-hüseyini perdesi kullanılmış, 8. ölçüde la diyez-kürdi perdesi olarak si-segâh perdesinde yarım karar yapılmıştır. 9. ölçüde ise sol-rastta rastlı kalınp 10. ölçüde ise tekrar saz payında sol-gerdaniye perdesinden inilerek, fa natürel alınmış, mi bemol-nim hisar perdesi kullanılarak re-nevada kürdili kalınmıştır.

8
Ke ma nın bi gü man Al la hü ek ber den i ba ret dir
Te cel li ey le yen kud ret e lin de baş ka ha let dir

12
(SAZ) Ke ma nın bi gü man Al la
Te cel li ey le yen kud ret

16
hü ek ber den i ba ret dir (SAZ)
e lin de baş ka ha let dir

Meyan: Bu eserin meyan bölümünde başka bir makama geçki bulunmaktadır. Meyana ilk ölçü do diyez-nim hicaz perdesiyle girilmiş, 2. ölçüde ise sol-rast'a nikrizli inilmiştir. Bu nikriz makamına yapılmış ufak bir geçkidir. 3. ölçüde ise do-diyez nim hicaz perdesi alınarak re-nevadaki hicaz dördlüsü gösterilerek nevada hicazlı kalınmıştır. 4. ölçüde nakaratın saz paylarında olduğu gibi sol-gerdaniye perdesinden başlayıp inilerek, re-nevada buseliğin bir kısmı gösterilmiş, 5. ve 6. ölçülerde sol-rastta buselik gösterilmiş fakat herhangi bir kalış yapılmamıştır. 7. ve 8. ölçülerde ise tekrar re-nevadaki hicaz dördlüsüne dönmüş, nakarata geçen saz payına yine sol-gerdaniye perdesinden inilerek geçilmiştir.

20
Hu lu sum la se ni tes i deder sem çok mudur sa di

24
(SAZ) Hu lu sum la se ni tes i

28
de der sem çok mudur sa di

Nakarat: Nakaratin 1. 2. 3. 4. 5. Ölçülerde si-segâhta eksik segâhlı kalışlar gösterilerek dizide karışık gezinilir. 6. 7. 8. 9. ölçülerde dizide karışık seyredilir.

19 U za nır ken ge ce meh ta bı ge tir

22 sem ya nı na (SAZ) U za nır ken

25 Ge ce meh ta bı ge tir sem ya nı na (SAZ)

Nakaratin meyandan sonraki ikinci tekrarında, ezgi aynı fakat sözler farklı bir şekilde kullanılmıştır. Ezgilerde küçük farklılıklar olmasına karşın, kalışlar aynıdır.

39 Nakarat 2 Yine bir şey yapabil dim diye mem ha tı ra na (SAZ)

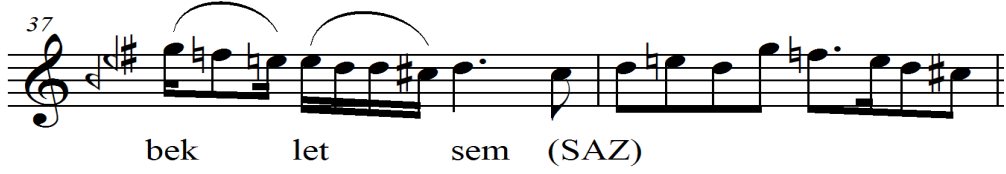
44 Yine bir şey yapa bil dim di ye mem ha tı ra na

Meyan: 1. 2. ölçülerde fa-diyez evç perdesinde segâhlı kalış yapılarak 3. 4. ölçülerde si-segâhta ferahnaklı kalınmıştır. 5. 6. ölçülerde fa-diyez evç perdesinde segâhlı kalış gösterilmiştir. 7. ölçüde fa natürel ve mi natürel perdeleri alınarak 8. ve 9. ölçülerde do-diyez nim hicaz perdesi alınarak re-nevada buselikli kalınmıştır.

29 Tür be da rın gi bi ta haş re ka dar bek let sem (SAZ)

33 Tür be da rın gi bi ta haş re ka dar

Sonuç ve Tartışma

Mehmet Akif Ersoy' un şarkı formunda bestelenmiş şiirleri, forma ilişkin tüm özellikleri taşımaktadır. Ulaşılabilen eserlerin hepsi küçük usûller üzerine oturtulmuştur. Makam olarak ise, şarkı formunda yaygın olarak kullanılan basit makamların dışında bileşik makamlarda bestelenmiş oldukları görülmüştür.

Mehmet Akif' in şiir dili ve aruz kullanmadaki ustalığının, şiirlerindeki bestelenmeye elverişli zengin ezgi ve usûl özelliklerinin de en önemli hazırlayıcısı olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle şiirleri, yaşadığı dönem bestecilerinin yanı sıra, son dönem bestecileri tarafından da ilgi görmüştür. Bu çalışmada incelenmiş olan eserler de, son dönem bestecilerine ait olması bakımından örnek teşkil etmektedir.

Geleneksel müziklerimiz için çok önemli bir belgelik olarak TRT kurumunda yapılan araştırmada, Akif' in "Gece" adlı şiirinin bir bölümünden Şerif İçli tarafından Hüseyini makamında ve aksak usûlde bestelenmiş olan "Ezelden Aşınanım Ben" adıyla tanınan şarkının kayıtlarına ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, ritm ve ezgi zenginliği nedeniyle Mehmet Akif Ersoy' un şiirleri, Türk Müziği için, dün olduğu gibi bugün de değerli bir kaynak olarak önemini korumaktadır.

Kaynakça

- Tanrıkorur, Çinuçen., 2005, Osmanlı Dönemi Türk müziği, Dergah Yayınları, Ankara.
Düzdağ, Ertuğrul., 2002, Mehmet Âkif Ersoy, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
<http://kamilbuyuker.wordpress.com/2008/05/18> (17.10.2008)
Özkan, İsmail Hakkı., 2000, Türk müziği Nazariyatı ve Usûller, Ötüken Yayınları, İstanbul.
Öztürk, Okan, Murat., 2006, Pan'a Armağan, Pan yayıncılık, İstanbul
Behar, Cem., 2005, Musikiden müziğe, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

MEHMET AKİF ERSOY'UN MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA ÇANKIRI'YA GELİŞİ VE ÇANKIRI VAAZİ

İbrahim AKYOL*

Giriş

Birinci Cihan Harbinden sonra Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile birlikte son Müslüman Türk Devletinin parçalanması hedeflenmiş ve Sevr antlaşması zorla imzalatılarak Anadolu'da işgal edilmek istenmiştir. Bu durumu kabul etmeyip isyan eden şairlerimizin başında gelen Mehmet Akif, halkı aydınlatmak ve Milli Mücadele konusunda bilinçlendirmek için ilk önce Balıkesir Zağnos Paşa camiinde 23 Ocak 1920 Cuma günü bir vaaz vermiştir.¹ Bu vaazını yayımladığı Sebilürreşad dergisinde de yayımlamış, bundan dolayı dergisi işgal kuvvetleri tarafından devamlı sansüre uğramış ve kendisi de takip altına alınmıştır. İstanbul'da hizmet imkânı bulamayan Mehmet Akif, itibarlı ve yüksek maaşlı işini ve ailesini bırakarak 10 Nisan 1920 tarihinde Milli Mücadeleye katılmak üzere gizlice Ankara'ya doğru yola çıkmış, Büyük Millet Meclisinin açılışının ertesi günü 24 Nisan 1920'de Ankara'ya ulaşmıştır. Ankara'da hemen faaliyete geçerek 28 Nisan tarihli "Hâkimiyet-i Milliye" gazetesinde haber verildiği gibi, 30 Nisan Cuma günü Hacı Bayram Camiinde kürsiye çıkarak halka hitap etmiş, İstiklal Savaşı'na da Burdur mebusu olarak katılmıştır.²

Mehmet Akif'in, İstiklal Savaşı yıllarındaki hizmetleri arasında Kastamonu ve civarında yaptığı faaliyetlerin ayrı bir yeri vardır. İstanbul'dan Anadolu'ya gemiyle gönderilen silahların ilk durak yeri İnebolu limanıdır. İnebolu limanından alınan silahlar, kağnılarla, at arabalarıyla, atların ve eşeklerin sırtında Kastamonu'ya gelir, oradan Ilgaz dağları aşılıp binbir güçlükle Çankırı'ya ulaşırdı. Çankırı'da büyük kışlada toplanan bu cephaneler, Çankırlıların tarafından aynı vasıtalarla Kalecik üzerinden Ankara'ya ulaştırılırdı. Silah sevkiyatının yapıldığı bu yol tarihe "İstiklal Yolu" olarak geçmiştir.³ "İnebolu, Kastamonu ve Çankırı yolunun İstiklal savaşındaki önemi düşünülürse Akif'in bu bölgedeki halk üzerinde bilhassa durmasının sebebi anlaşılır. Bu yolun kapanması halinde Ankara'ya ikmal yapılması imkânsız olurdu."⁴

Mehmet Akif 4 Ekim 1920'de TBMM'ne başvurarak Kastamonu'ya gitmek için izin istemiştir. Meclis zabıtlarından ise Akif'in "Propaganda" için Kastamonu'ya gönderildiği yazılıdır. Konu ile ilgili Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü'nün yazısı şöyledir:

"B.M.M. Riyaset-i Celilesine,

Burdur Mebusu Mehmet Akif Bey'in berâ-yı irşad Kastamonu havalisine izam edilmesi mücih-i fevaid görülmüş, mumaileyh müfteh-i azimet bulunmuş olduğundan kendisine me'zûniyet i'tasiyle keyfiyetin heyet-i idareye tebliği istirham olunur, efendim.

4 Teşrini evvel 1336, Matbuat ve İstihbarat Müdür-i Umûmîsi Galip Bahtiyar"

1 Mehmet Doğan, Camideki Şair Mehmet Akif, İstanbul-2006, s.39

2 M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmet Akif Ersoy Hayatı ve Eserleri" Bilimin ve Akılın Aydınlığında Eğitim dergisi, Mart-2006, s.11

3 Geniş bilgi için bakınız: Mustafa Yeşilay, Milli Mücadele Yıllarında Çankırı, Gazi Üniv. Sos. Bil. Ens. Basılmamış doktora tezi, Ankara-2000, 229 s.

4 M. Akif Ersoy, Safahat, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul-1988, s. LVIII

* Çankırı Belediyesi, Dr. Rıfki Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Yönetim Kurulu Üyesi, Çankırı Anadolu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

Meclis Başkanı, 7 Ekim 1920'de Akif'i 1,5 ay izinli saydıklarını bildirerek divanın bu kararını onaylamış, Meclis kabul etmiştir.⁵

Mehmet Akif, yanında Çankırı (Kengırı) mebusu Hacı Tevfik Bey⁶, Binbaşı Halim Bey ile Kastamonu'ya doğru yola çıkmıştır. Kafileyi Kalecik ilçesi yakınlarında Çankırı Kafkas topçu alayı kumandanı Yahya Bey karşılamıştır.⁷ Yahya Bey mücadele azmiyle dolu heyecanlı bir kumandandır. Mehmet Akif ve yanındakiler Yahya Bey'in delaletiyle yol üzerinde bulunan köylere uğrayarak, onları vaazları ile irşat edip, Milli Mücadeleye katılmaya davet ettiler. Çankırı'da Kafkas Topçu Alayının oluşu ve Çankırı'nın Kuvâ-yı Milliye ruhu ile çalkalanması Mehmet Akif'i çok memnun etmiştir.

Mehmet Akif'in Çankırı'da bulunduğu günlerde şehirdeki en aktif sivil toplum örgütlerinden birisi de Çankırı Müdafaa-ı Hukuk Teşkilatıdır. Çankırı Müdafaa-ı Hukuk cemiyetinin reisi Balcızade Müftü Ata Efendi,⁸ azalar ise; encümen-i liva azasından Şeyhzâde Hilmi Efendi⁹, meclis-i idare azalarından Hacı Şükrü Efendi, Dumluzade İsmail Efendi, Fevzizade Abdullah Efendi, Belediye reisi Cemal Efendi ve Saraçzade Hasan Efendi'dir.¹⁰ Daha sonra kurulan Çankırı Gençler Mahfeli, (Kuruluşu: 12 Temmuz 1920) Milli Mücadele boyunca Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetine yardımcı olmuştur.¹¹ Mehmet Akif'in, bu cemiyetlerle yaptığı çalışmalarından dolayı ile yakından ilgilendiğini söylemek mümkündür.

Milli şairimiz Mehmet Akif, 15 Ekim 1920 Cuma günü Çankırı'nın en büyük camisi olan ve halk arasında Büyük cami olarak bilinen, Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı Ulu camiinde bir vaaz vermiştir. Mehmet Akif, ibadetten önce hürriyetin geldiğini ve hürriyet olmadan yapılan ibadetlerin kabul olmayacağını, kâfirin işgali altında olan halifenin de esir olduğu dolayısıyla gerçek halife olamayacağını, Yunanlılara ve kâfirlere karşı cihad bayrağını açan Mustafa Kemal etrafında toplanmak gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Mehmet Akif vaazında şunları söylemiştir:¹²

"Muhterem Müslümanlar, Aziz Çankırılılar, Allah'a hamd u senalar olsun. Aylardan beri Cuma namazını kılmak fırsatını Çankırı'da buldum. İstanbul ve civarında kılamadım. Çünkü o yörelerde kâfirlerin bayrağı dalgalanıyordu. O bayrağın altında kâfirin kölesi idik. Rabbü'l-âlemin müslümanlara köleliği haram kılmıştır. Kölenin [Cuma] namazı kabul değildir. Hürriyetinizi kazanacak sonra cumaya koşacaksınız. Kâfirin bayrağı altında halifelik de kuru bir sözden ibarettir. Halifelik İslam bayrağı altında olur. Yoksa halife de bir köledir. Allah'ın reddettiği bir haleftir. Öyleyse müslüman için evvela hürriyet sonra ibadet.

*Aziz Çankırılılar, kâfirlerin köleliğini kabul etmeyip hürriyet için cihad açan Mustafa Kemal Paşa etrafında toplanınız ve ülkemizi yakıp yıkan hamile kadınların karınlarını deşen hiçbir günahı olmayan çocuklarımızı süngüleyip havada dolaştıran kız ve kadınlarımızın namuslarına tecavüz eden Yunan ordusunu ve onları destekleyen kâfirleri kovmadıkça ve eli kolu bağlı yörelerimizde İslam'ın bayrağını dalgalandırmadıkça sizlerin de ameli noksan [kalır] ibadeti makbul olamaz. Köleliği kaldıran ona cihad açan Kuvva-yı Milliye ordusuna katılınız. Cennetin kapısı daima şehitlere ve gazilere açıktır. Her iki cihanda da Allah'ın makbul kulları şehitler ve gazilerdir."*¹³

Hatırat şöyle devam ediyor: [Mehmet Akif'in] Sözü hıçkırıklarla boğazına tıkanarak gözyaşları ile duasını yapmıştır. Mehmet Akif Bey söylemiş Çankırılılar ağlamış, ağlamak neye yarar namazdan çıkan evine koşmuş, hazırlığını yapıp [askerlik] şubesine koşmuş, gönüllü erlerle şube önu dolup taşmıştır.¹⁴

- 5 Osman Akandere, "Milli Mücadelede Mehmet Akif Beyin Faaliyetleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Kasım 2002, s.18
- 6 1871' Çankırı'da doğdu. Rüşdiye ve medrese eğitimi görmüştür. Sinop müftülüğü sırasında siyasi nedenlerle önce çankırı'ya sonra Fizan'a sürülmüştür. Çankırı'da müderrislik, vaizlik ve müftülük yapmıştır. 1909'da Çankırı mebusu seçilerek Osmanlı Meclis-i mebusanında I,II ve IV. Dönemlerde Çankırı mebusu olarak görev yapmıştır. Büyük Millet Meclisinde I. Dönem Çankırı milletvekili olmuştur. Çeşitli komisyonlarda görev almış, Konya İstiklal Mahkemesi üyeliği yapmıştır. Çankırı vaizliğinden 1932'de emekli olmuştur. 29 Şubat 1944'de Çankırı'da vefat etmiştir. Çankırı İl Yıllığı, Haz: Ömer Türkoğlu, Çankırı-1999, Hakkı Duran, www.cansaati.org
- 7 Mustafa Durlanık'ın Hatıratı, Çankırı Belediyesi, Dr. Rıfki Kamil Urgan Çankırı Araştırmaları Merkezi, s.17 Bu hatırat, Çankırı mebusu Hacı Tevfik Efendi'nin anlattıklarından oğlu emekli öğretmen Mustafa Durlanık'ın kaydettiklerinden oluşmaktadır. Bu hatıratı ortaya çıkaran ve yararlanmamızı sağlayan Çankırı Araştırmaları Merkezi müdürü Yüksel Aslan'a teşekkür ederim.
- 8 Çankırı Müftüsü Ata efendi ve Çerkeş müftüsü Mustafa Sabri efendi, İstanbul hükümetinin yayımlanmış olduğu fetvaya karşılık Ankara'nın yayımladığı fetvayı imzalayarak Milli mücadelenin yanında yer aldıklarını göstermişlerdir. Mustafa Yeşilay, a.g.t., s.36
- 9 Şeyhzâde Hilmi Efendi, Milli Mücadele yıllarında Ankara'da kendisine irşat vazifesi verilen Nakşibendî Şeyhi Astarlızade Hilmi Efendi'dir.(1876-1962) Hilmi Efendi'nin, Mehmet Akif ile mektuplaştıkları bilinmektedir. Mustafa Aşkar, Çankırlı Astarlızade Mehmet Hilmi Efendi, İstanbul-2005, s.65 Hilmi Efendinin torunu Hilmi Astarlı, dedesinin kütüphanesinde Mehmet Akif'in iki mektubunu küçükken gördüğünü ancak sonraki yıllarda bu mektupların kaybolduğunu belirtmiştir.
- 10 Mustafa Yeşilay, a.g.t., s.35
- 11 Mustafa Yeşilay, a. g. t., s.39
- 12 Vaaz, özet halinde olup Hacı Tevfik Efendi'nin anlattıkları ile sınırlıdır. Metinde kısmen tamir yapılmıştır.
- 13 Hatırat, s.18
- 14 Hatırat,s.19 Hatıratın bundan sonraki kısımlarında Çankırı'dan toplanan gönüllüler ile birlikte Kafkas topçu birliğinin Ankara'ya gidişleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

Mehmet Akif 'in Çankırı'dan Kastamonu'ya hangi gün hareket ettiğini bilmiyoruz. Ancak yanındakilerle beraber, yol üzerinde bulunan yerleşim yerlerindeki halka Milli Mücadele'yi anlatarak yoluna devam ettiğini biliyoruz. Mehmet Akif, 19 Ekim 1920 tarihinde yaylı bir araba ile Kastamonu'ya ulaşmış ve o günlerde Kastamonu'da yayımlanan Açıksöz gazetesi 21 Ekim 1920 tarihli nüshasında Mehmet Akif'in Kastamonu'ya gelişini okuyucularına duyurmuştur.¹⁵

Mehmet Akif Ersoy'un Çankırı ziyareti ve Çankırı'da yapmış olduğu konuşma, modern Türk edebiyatında da işlenmiştir. Milli Mücadele yıllarında "İstiklal Yolu"nun işlevi modern bir destan tarzında anlatılmıştır. Şair Vadi Çiçekli'nin yazdığı "Kağnılar Giderdi İstiklal Yolunda" adlı epik eser VII bölümden oluşur. Vadi Çiçekli eserinde Mehmet Akif Ersoy'un Çankırı ziyareti ve konuşmasını şöyle anlatır:

-yahya yüzbaşı bu kızgın hallerinde:
"aydınlatacak din adamları lazım"
der, kumandanlarına danıştı
hangi gündü kestiremiyorum
talih yüzbaşı yahya'ya güldü
"mehmet akif gelecek" dediler...
meğer Ankara ve yozgat'da
köyleri kasabalı dolaşır
halkı cihada davet edermiş
aralarında çankırı mebusu
hacı tevfik efendi de varmış
(kültür müdürü yüksel aslan'ın
araştırma merkezine kazandırdığı
"mustafa durlanık'ın hatıraları"
anlatılanları gün ışığına çıkarmıştı)
-hacı tevfik efendi'nin hikayesi uzun
selanik civarında vaizlik yaparken
ittihat terakki cemiyetine katılmış
atatürk'le olan arkadaşlığı
o yıllarda başlamış...
yahya yüzbaşı duyunca
kalecik önlerine çıkıp karşılaşmıştı
hep birlikte köylere uğrayarak
köylüyü aydınlatıp uyarmışlar
sonra çankırı'ya da geldiler
muhafız sustu
biraz soluklanması gerekiyordu:
-cuma günü büyük cami dolmuş
ahali dışarıda saf bile tutmuştu
mehmet akif öyle bir konuştu ki
kendi de duygulandı
hıçkırıkları boğazına tıkanı
göz yaşına batarak duasını yaptı:
"müslüman için evvela hürriyet
sonra ibadet... aziz çankırılılar
kafirlerin köleliğini kabul etmeyen
hürriyet için cihat açan
mustafa kemal paşa'nın
etrafında toplanın"
dedi...
daha ne desin emmi?¹⁶

15 Osman Akandere, a.g.m., s.18

16 Vadi Çiçekli, Kağnılar Giderdi İstiklal Yolunda, Ankara-2008, s.201-202

Sonuç

Milli Mücadele yıllarında Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy, Anadolu'nun birçok şehrinde irşat faaliyette bulunmuştur. Bu faaliyet çerçevesinde Kastamonu ve civarının ayrı bir yeri vardır. İstanbul'dan kaçırılan cephaneler, İnebolu'ya kadar deniz yoluyla oradan kağınılarla ve at arabalarıyla Kastamonu-Ilgaz-Çankırı ve Kalecik üzerinden Ankara'ya ulaşmıştır. "İstiklal Yolu" denilen bu yolun kapanmaması büyük önem arz ediyordu. Kastamonu'ya giderken Çankırı'ya da uğrayan Mehmet Akif Ersoy, 15 Ekim 1920'de Çankırı'da Cuma vaazında konuşmuş, halka ibadetten önce hürriyetin geldiğini, halifenin dahi hürriyetsiz gerçek halife olamayacağını ve Mustafa Kemal Paşa'nın cihad bayrağı altında toplanılması gerektiğini anlatmıştır. Mehmet Akif Ersoy'un bu vaazı modern Türk edebiyatında destan tarzında işlenmiştir.

Kaynakça

Akandere, Osman, "Milli Mücadelede Mehmet Akif Beyin Faaliyetleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Kasım 2002

Aşkar, Mustafa, Çankırlı Astarlızade Mehmet Hilmi Efendi, İstanbul-2005

Çiçekli, Vadi, Kağınılar Giderdi İstiklal Yolunda, Ankara-2008

Doğan, Mehmet, Camideki Şair Mehmet Akif, İstanbul-2006

Duran, Hakkı, www.cansaati.org_6. Düzdağ, M. Ertuğrul, "Mehmet Akif Ersoy Hayatı ve Eserleri" Bilimin ve Aklın Aydınlığında Eğitim dergisi, Mart-2006

Ersoy, M. Akif, Safahat, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul-1988

Mustafa Durlanık'ın Hatıratı, Çankırı Belediyesi, Dr. Rıfkı Kamil Urgan Çankırı Araştırmaları Merkezi, Türkoğlu, Ömer, Çankırı İl Yıllığı, Çankırı-1999

Yeşilay, Mustafa, Milli Mücadele Yıllarında Çankırı, Gazi Üniv. Sos. Bil. Ens. Basılmamış doktora tezi, Ankara-2000

BULGARİSTAN'DA ÖZEL TÜRK OKULLARINDA MEHMET AKİF ERSOY

İsmail CAMBAZOV*

Bulgaristan'da benim neslim (XX. Asrın 1930'lu yıllarında ilkokula başlayan nesil) Türk edebiyatı deyince baştan Mehmet Akif'i hatırlar. Daha geçen asrın başlarında Türk edebiyatından mahrum edilen bizler bu büyük yazarı her şeyden önce İstiklal Marşı ile tanıdık. Hocamız İstiklal Marşı'nı bizim okulun marşı yapmıştı. Her sabah derse:

*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak;
O benim milletimin yıldızıdır parlayacak;
O benimdir, O benim milletimindir ancak"
İle başlıyor, evlerimize dağılmazdan önce hep bir ağızdan:
Ben ezelden beri hür yaşadım, hür yaşarım;
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim: bendimi çiğner aşarım;
Yırtarım dağları enginlere sığmam taşarım"*

diye heyecanla bağırıyorduk. Bu mısraların çocuk kalbinde yarattığı ürpertiye, coşkuyu, böyle bir cesur, kahraman milletin evladı olmaktan duyduğum gururu hâlâ hatırlarım.

İlk mektep çocuklarının 1 ve 2 sınıflarda pek İstiklal Marşı'ndan, Okul Marşı'ndan haberi olmaz. Bu yüzden küçük beyinlerimiz İstiklâl Marşı'nı kutsal bir şey olarak algılıyor, onu İslam'ın Amentüsü, Kur'an-ı Kerim'in Fatıhası gibi bir şey kabul ediyor, dağda bayırda hayvanlar arkasında koşarken de dilimizden düşürmüyorduk. Besteden, güfteden haberi olmayan biz küçükler, İstiklal Marşı'nı bir şarkı gibi söylüyorduk ve herkesin de makamı başka başka idi.

İstiklal Marşı'nın ne demek olduğunu biz ikinci sınıfta anladık. 1937 yılında bir sabah okula toplandık, ancak hoca gelmedi. Kış günü kapı önünde donuyoruz. En nihayet okul Encümeni başkanı çıktı geldi:

-Çocuklar, Veli hoca hastalanmış, siz şimdi dağılın, hoca iyileşince biz sizi toplayacağız, dedi.

Biz evlerimize dağılacakımız yerde toptan, hastalanan hocamızı ziyarete gittik. Bizleri karşılayan gözü yaşlı annesi:

-Evlâtlarım hocanız hasta değil, akşam iki polis geldi, aldı götürdü, dedi.

Şaşıktık kaldık. O yıl artık okul açılmadı. Hocanın öğrencilere İstiklâl Marşı öğretip söylediği için ehliyetinin elinden alındığını işittik.

Meğer İstiklal Marşı söylemek ve söyletmek Türk milliyetçiliği imiş. Bulgaristan'daki Türk Müslüman çocukları ise Bulgar vatanseveri olarak yetiştirilmeli imişler. Demek bizim bu kadar sevdiğimiz, coşku ile candan söylediğimiz İstiklal Marşı zararlı bir şey imiş. 1930'lu yıllarda Türk okullarında İstiklal Marşı söylenmesi Bakanlık emri ile yasak edilmiş. Bu yasağı kabul etmeyip de Marşı çocuklara öğretip söyleten hocalar ise şid-

detle cezalandırılmışlar. Ehliyetleri alınmış, birçokları sürülmüş zindanlara atılmış. Sadece hocalar değil, milli duygusu uyanık olan İstiklal Marşı'nı bilinçle kıvançla söyleyen birçok Türk genci de polis karakollarında işkence tezgâhlarına yatırılmış, köylerinden, kasabalarından başka yerlere sürgün edilmişler.

Ancak bu sıkı önlemlere rağmen derin milli duyguya sahip olan Bulgaristan Türk Müslüman aydınları bütün tehlikeleri göze alarak Mehmet Akif'i müfredat programlarında korumayı başarmışlar. Bunu o karanlık yıllarda özel Türk okulları için çıkarılan kıraat kitaplarını incelediğimizde görüyoruz. Örneğin XX. Asrın ortalarında Bulgaristan'ın seçkin eğitimcilerinden okul kitapları yazarları Süleyman Sırrı ile Yusuf Ziyaeddin (Şeyh Efendi) tarafından Türk Rüştüleri için yazılıp 1925 yılında bastırılan Yeni Kıraat (Rüştiye 2. Sınıf için) kitabına Mehmet Akif'ten Çanakkale Harbi alınmıştır:

*Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz
Düşer mi tek taşı sandın harim-i namusun
Meğer ki harbe giden son nefer şehid olsun
Değil mi ortada bir sine çarpıyor, yılmaz
Cihan yıkılsa, emin ol bu cephe sarsılmaz*

mısralarını biz coşkuyla bir kıvanç, ümit, kesin zafere inanç ile tekrarlayıp duruyorduk. Üçüncü sınıfın kitabına ise “Durmayalım” manzumesi konmuştur. 1940'lı yıllarda özel Türk Rüştülerinde benim neslim, heyecan, coşku, mana dolu her iki şiiri de ezbere bilirdi. Zaten hocalarımız bu şiirleri öğrencilere ezberletirlerdi. Onları sınavlarda ezbere okuyamayan talebe zayıf not alırdı. Hem de “Yeni Kıraat”a bu uzun şiirin üç mısraı alındığı halde hoca bizden bütün şiiri ezbere isterdi. Bir de edebi tahlilini yaptırırdı. Derin mana yüklü bu şiir bizleri o kadar sarmıştı ki, derslerine dikkat etmeyen arkadaşlara hemen şunu hatırlatırdık:

*“Vak'a hiç bir şey değildir; haklısın, lâkin düşün
Başka bir düstür-i himmet var mı, insaf et bugün?
Varmak istersen – diyor Sa'di-eğer bir maksada,
Tuttuğun yollar tükenmekten muarrâ olsa da,
Şedd-i rahl et, durmayıp git, yolda kalmaktan sakın!
Merd-i âhib-azım için neymiş uzak, neymiş yakın?
Hangi muşkildir ki, himmet olsun, âsân olmasın?
Hangi dehşettirki insandan hirâsan olmasın?”*

Benim Mehmet Akif ile daha yakından tanışmam Medreset'ün Nüvvab da talebeliğim yıllarında olmuştur. Medrese de edebiyat hocamız Camiul Ezher mezunu, Mehmet Akif hayramı Osman Keskioglu, Süleyman Sırrı, Hafız Nazif ile birlikte hazırlayıp 1942 yılında çıkardıkları Medreset'ün Nüvvab'ın 2. sınıfı için Okuma Kitabına Mehmet Akif'ten Firavun'la Yüzyüze, Secde menzumenelerini koymuştu. Ancak hocamız Türk edebiyatının Mehmet Akif kısmında sadece bu iki şiiri tahlil ettirip ezberletmekle yetinmez, okul kütüphanesinde bulunan Safahat'ı bütünüyle okumamızı, Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşat dergilerini sırasıyla takip etmemizi isterdi. Onun ısrarı üzere biz Seyfi Baba'yı, Küfe'yi Necid Çöllerinden Medine'yeyi, hele de Asım'ı hemen ezbere biliyorduk.

II. Dünya Savaşı yılları öncesi dönemde Bulgaristan Türk Müslüman aydınları Mehmet Akif'i 1930-lu yıllarda çıkarılmaya başlanan İntibah, Açık Söz, Medeniyet gibi İslami gazetelerin yardımı ile de tanıdılar sevdiler. Bu gazeteler ozamanın kısıtlı imkânlarına rağmen büyük şairin şiirlerini popülârise etmeye devam ettiler. Seyfi Baba'dan, Necid Çöllerinden ayrı ayrı kısımlar bastılar. “Medeniyet” gazetesi “Necid Çöllerinden...”i tam metin halinde verdi. Benim yaşdaşlarım Ağustos sıcaklarında hâlâ büyük şairin okadar canlı, inandırıcı verdiği hararet tablosunu hatırlarlar:

*Nâr-ı beyzâ mı nedir, öğle zamanında güneş?
Tepesinden döküyor beynine afakın ateş!
Yıldırım yağmuru şeklinde inen hüzmesine,
Siper olmuş yanıyor çöldeki çıplak sine!*

Zamanımızda Bulgaristan'da Mehmet Akif

Bulgaristan'da 45 yıl süren sözüm ona sosyalizm döneminde Mehmet Akif son derece mürteci, dinci Türk yazarı ilân edilerek okul kitaplarından atıldı. Zamanın Türkçe çıkarılan gazeteleri de Mehmet Akif adını ağızlarına almayı cesaret edemiyorlardı. Bu dönemin ilk yıllarında var olan devletleştirilmiş Türk okullarında Türk edebiyatını Nazım Hikmet, Sebahattin Ali, Yaşar Kemal ve daha bir kaç “ilerici yazar” temsil ediyordu.

Mehmet Akif bu dönemde sadece Sofya Üniversitesinde Türk Filoloji Fakültesinde okutuluyordu. O da Türk kaynaklarından değil de, Çekistan'ın Prag şehrindeki Karlovi Üniversitesinde Doç. Dr. Yozef Blaskoviç'in "Yeni Türkiye Edebiyatın Tarihi" kitabının Bulgarcaya tercümesinden. "Nauka i İzkustvo" – Bilim ve Sanat adındaki Devlet yayınevi tarafından 1956 tarihinde çıkarılmış olan bu ders kitabının 131. sayfasında koca Mehmet Akif'e kırk satır ayrılmış. Çek doçentine göre Mehmet Akif "Türk edebiyat geçmişinin temsilcisidir. Olağanüstü yeteneğe sahip bir ozan olmasına rağmen dindar bir muhafazakârdır, panislâmistir".

10 Kasım 1989 tarihinde Bulgaristan'da "En demokratik, en insancıl siyasi düzen olan Sosyalizm" alaşağı edildi ve gerçek demokrasinin kuruculuğuna başlandı. Tüm ulusal ve dini azınlıklara Bulgarlarla eşit haklar tanındı ve hem de verildi. Ancak eğitim, kültür alanında kimbilir ne büyük bir değişiklik yapılmadı. Tek eğitim sistemi perdesi altında Türk okulları açılmasına müsaade edilmedi. Yalnız Türk çocuklarının kalabalık olduğu okullarda 2. Sınıftan itibaren Türkçenin seçmeli ders olarak haftada 4 saat okutulmasına müsaade edildi. Fakat hemen ebeveynlere, çocuklara Ana dillerin okumaktan vazgeçmeleri için baskı yapılmaya başlandı. Bu baskı neticesi 1990'lı yıllarda 90 000-den fazla Türk çocuğu Ana dilini öğrenmeye başlamışken bugün sayıları 20 000'lere düştü. Onlar da Türkçeyi sadece dil olarak okuyor, Türk edebiyatı yok. Türk edebiyatı yalnız Bulgar Üniversitelerinin Türk Filoloji Fakülteler, nde (Sofya'da ve Şumnu'da) okutuluyor.

Bu Fakültelerde de Türk edebiyatı hocalığı yapan Bulgar uzmanlarının Mehmet Akif'i üniversitelilere nasil tanıttıklarını tahmin edebilirsiniz. Bu "ilerici aydınlar" için Mehmet Akif gerici, mülteci değilse, en azından muhafazakârdır, tutucudur, dincidir.

Türk Filolojileri dışında Mehmet Akif Bulgaristan'da mevcut olan 3 İmam Hatip Lisesinde, Yüksek İslâm Enstitüsünün Türk Edebiyatı derslerinde okutulmaktadır. Ancak Mehmet Akif'in edebi şahsiyetinin tahliline dair herhangi bir kaynak, ders kitabı olmadığı için öğrenciler bu ender edebi yeteneğin büyüklüğünü kavramakta güçlük çekmektedirler. Bakıyorum bazı okul kitaplarında, ayrı ayrı aydınların elinde "Zaman" gazetesinin geçen asrın sonlarında (yayın tarihi yok) çıkardığı iki ciltlik Safahat'ı görüyorum. Bazı yerlerde Diyanet İşleri Başkanlığının 1992 yılında çıkardığı tek ciltlik Safahat'ta var. Bunlar pek tabii kaynak olarak çok önemli kitaplar. Ancak kaç kitaplıkta, kaç kişi de var. Bunun için Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinin teşkilâtli suretle Bulgaristan'a hiç olmazsa okul kütüphanelerine "Safahat", bu değerli eserin edebi tahlilini yapan kitapları göndermesi çok faydalı olacağı kanaatindeyim.

Kaynakça

- Mehmet Akif Ersoy – Safahat. İki cilt. "Zaman" Gazetesi Yayınları (tarihsiz)
Mehmet Akif Ersoy – Safahat, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992
Ahmet Kabaklı – Sohbetler II., Türkiye Edebiyat Vakfı Yayınları İstanbul, 1992.
Mahmud Toptaş – Akifin Diliyle Açıklamalı İstiklal Marşı, Çantaş Yayınları, İstanbul, 1999.
Osman Keskiöğlü – Bulgaristan'da Türkler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985
Süleyman Sırrı, Yusuf Ziyaeddin - Ruşdiye II. sınıfı için Yeni Kıraat, Şumnu 1925.
Süleyman Sırrı, Yusuf Ziyaeddin – Ruşdiye III. sınıfı için Yeni Kıraat, Şumnu 1925
Süleyman Sırrı, Hafız Nazif ve Osman Seyfullauh, Nüvvab mektebinin II. sınıfı için Okuma Kitabı, Şumnu – 1942.
Dr. Josef Blaskovics, Dejini nove Tureckê literatury, Praze, 1953

MEHMET AKİF'İN ŞİİR KAYNAKLARINDAN BİRİ OLARAK KUR'ÂN-I KERÎM

İsmail ÇETİŞLİ*

Giriş

Sanatın asıl kaynağı, hiç şüphesiz, onun bilfiil faili durumunda olan sanatkâr; daha açık bir ifadeyle sanatkârın ruhu, gönlü ve zihninden oluşan bütün bir benliğidir. Bu tartışılmaz gerçeği unutmamak kaydıyla, sanatkârın eserini var etme öncesi ve var etme esnasında çeşitli kaynaklardan veya etkenlerden bilinçli veya bilinçsiz biçimde etkilendiği/etkilenebileceği, beslendiği/beslenebileceği, faydalandığı/faydalanabileceği de bir gerçektir. Bu konuda önemli olan etkilenmenin, beslenmenin veya faydalanmanın sebebi, mahiyeti, boyutları ve sonuçlarıdır.

Sanatkârın etkilendiği, beslendiği veya faydalandığı kaynakların tespit ve tasviri, öncelikle sanat eserinin çözümlenmesi ve değerlendirilmesinde son derece önemli bir gerekliliktir. Çünkü kaynakları bilinmeyen veya bilinmeyen bir eser üzerinde yapılacak olan çözümleme ve değerlendirme çalışmalarında birtakım eksiklik, yanlışlık ve hatalar kaçınılmaz olabilecektir. Bu sebeple sanatkârın etkilendiği, beslendiği veya faydalandığı kaynakların tespit ve tasviri, eserin daha iyi ve daha doğru çözümlenmesinde önümüze geniş kapılar açabilecektir. Böyle bir tespit bir başka önemli sonucu, üzerinde çalışılan eser ve sanatkârın mensubu bulunduğu milletin sanat, edebiyat, düşünce ve kültür kaynaklarını ortaya koyacak olmasıdır. Nitekim giderek önem kazanan “karşılaştırmalı edebiyat” sahasındaki çalışmalar ve postmodernizm ile birlikte söz konusu olmaya başlayan “metinlerarasılık” problemi, edebî eserin kaynakları konusunu daha da aktüel hâle getirmiştir.

Biz bu bildiriye yukarıdaki düşüncelerden hareketle Mehmet Âkif Ersoy'un *Safahat*'ta toplanan şiirlerinin kaynakları üzerinde durmak istiyoruz. Âkif'in şiirlerinin hayat bulmasında şu veya bu ölçüde tesiri olmuş, ilham vermiş veya belirleyici rol oynamış üç temel kaynak söz konusudur. Bunlar:

1- Şairin hayatı müddetince bizzat yaşadıkları.

2- Şairin hayatı müddetince -en yakın çevreden (ev, mahalle, mektep, daire, şehir, memleket) en uzak çevreye (seyahatleri sebebiyle Mısır, Medine, Necid Çölleri, Berlin) kadar- **gördükleri veya gözlemledikleri.**

3- Şairin hayatı müddetince her seviyedeki eğitim/öğretim ve okuma yoluyla kazandıkları.

Burada hemen belirtelim ki, sıralanan kaynakların birbirinden bütünüyle bağımsız olduğu söylenemez elbette. Çünkü bizzat yaşadıklarımızla gözlemlerimiz veya okuduklarımızla yaşadıklarımız çoğu zaman iç içe geçmiş hâlde olabilir. Ayrıca söz konusu üç kaynağın kendi içinde birçok alt dala ayrılabilirdi/ayrılabilceğini de unutmamak gerekir. Burada sadece üçüncü ana kaynağın; yani Mehmet Âkif'in hayatı müddetince her seviyedeki eğitim/öğretim ve okuma yoluyla kendisine şu veya bu kazanımları sağlamış olan ana kaynağın alt dallarını vermekle yetineceğiz. Bunlar:

a- Türk edebiyatı,

b- İran edebiyatı,

c- Arap edebiyatı,

* Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

- d- Batı edebiyatı,
- e- Türk tarihi,
- f- İslâm tarihi,
- g- İslâm dininin temel kaynakları'dır.

Yukarıda sıralanan kaynaklardan Âkif'in ne seviyede etkilendiği, beslendiği veya faydalandığının detaylı bir inceleme ve değerlendirilmeye tabi tutulması, bu bildirinin sınırlarını aşacaktır. Bu sebeple bildirimizi sadece Kur'an-ı Kerim'in Âkif'in şiirlerine ne derece, nasıl ve niçin kaynaklık ettiği; bunun şiirlerinin anlam dünyasına ne/neler kazandırdığı konusu ile sınırlandıracağız.

Konunun detaylarına girmeden önce bir parça şairin hayatına bakıp onun Kur'an ile olan ilişkisini hatırlamanın faydalı olacağını düşünüyoruz. Bilindiği gibi Mehmet Âkif, Fatih Camii müderrislerinden Mehmet Tahir Efendi ile aslen Buharalı olan Emine Şerife Hanım'ın çocuğudur. 1873'te İstanbul'un Fatih semtinin Sarıgözel Mahallesi'nde dünyaya gelen Âkif, dindar ve muhafazakâr bir aile ve mahalle ortamında büyümüştür.¹ Eğitim hayatına daha dört yaşında iken Mahalle Mektebi'nde başlayan şair, ilköğrenimini Emir Buharî İbtidâisi'nde (1879-1882); orta öğrenimini ise Fatih Merkez Rüştiyesi (1882-1885) ve Mülkiye İdâdisi'nde görmüştür (1886-1888). Bu arada resmî eğitiminin yanı sıra -başta babası olmak üzere- özel hocalardan Kur'an-ı Kerim, Arapça ve Farsça dersleri almıştır. Yüksek tahsil için Mekteb-i Mülkiye'yi seçtiyse de daha birinci sınıfta iken babasının ölümü (1888), ardından da evlerinin yanması (1889) üzerine Halkalı'daki Baytar Mektebi'ne geçmek zorunda kalmıştır. Âkif, çocukluk yıllarında başladığı Kur'an'ı ezberleme işini, yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra altı ay gibi kısa bir zamanda tamamlamış ve hâfız olmuştur.² Yukarıdaki bilgiler bize Mehmet Âkif'in Kur'an-ı Kerim ile olan yakın ilişkisinin daha çocukluk yıllarında evinde başladığı ve ilerleyen yıllarda da ev, okul, özel ders üçgeninde giderek güçlenen bir bağla devam ettiğini gösterir.

Mehmet Âkif'in Kur'an-ı Kerim ile olan ilişkisini güçlendiren bir başka önemli etken, güçlü Arapça bilgisidir. Yine çocukluk yıllarında babasından aldığı derslerle başlayan onun Arap lisanıyla ilgili eğitimi veya birikimi, zaman içinde Arap edebiyatına dair -başta *Muallâkât-ı Seb'a* olmak üzere- ders verecek ve birçok eser tercüme edecek kadar güçlenmiştir.

Bu konuda zikredilmesi gereken son etken, Âkif'in Kur'an ve Arapçanın dışındaki İslâmî bilimlerin çeşitli saharındaki (Tefsir, Hadis, Akâit, Kelam vb.) bilgi birikimidir.

Mehmet Âkif'in Kur'an-ı Kerim, Arapça ve İslâmî bilimler saharındaki söz konusu bilgi ve birikimi, gerek Balkan Harbi, Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele yıllarında cami kürsüleri veya minberlerinde hutbe okuma ve vaaz verme (Balıkesir, Kastamonu, Eskişehir, Burdur, Afyon, Antalya ve Konya'da) şeklinde gerek Dârü'l-Hikmet-i İslâmiye başkâtipliği (1914-1920) ve Tetkikât ve Telifât-ı İslâmiye Heyeti üyeliği (1922) görevlerinde gerekse çeşitli dergilerdeki yazıları ve tercümelerinde³ çok daha somut biçimde karşımıza çıkar.

Mehmet Âkif'in Kur'an-ı Kerim ile olan ilişkisinin derecesini gösteren en somut ve en uç delil, Cumhuriyet'in ilânından sonra Kuran-ı Kerim'in tefsiri ve tercümesine duyulan ihtiyaç üzerine TBMM'nin Diyanet İşleri Başkanlığı görevlendirmesi (1925); Başkanlığın da Kur'an-ı Kerim'in tercümesi işini resmî bir protokolle Âkif'e vermiş olmasıdır.⁴ *İstiklâl Marşı*'nda olduğu gibi, uzun tereddütlerden sonra ve -başta Ahmet Hamdi Aksekili olmak üzere- yakın dostlarının ısrarı üzerine bu görevi üstlenen Mehmet Âkif, Mısır'da bulunduğu dönemde zamanının büyük bir kısmını (1926-1932) bu işe ayırmıştır. Ancak tamamlanan Kur'an tercümesi, şairin çeşitli endişelere dayanan vasiyeti gereği, vefatından sonra yakılmıştır.⁵

- 1 Mehmet Âkif vefatından az önce Nevzat Ayas'a verdiği mülâkatta dinî eğitimi ve ailesi hakkında şunları söyler: "İlk dinî terbiyemi veren, ev ve mahalle, iptidâî, rüşdî tahsilde aldığım telkinler olmuştur. Bilhassa evin bu husustaki tesiri büyüktür. Annem çok âbid, zâhid bir hanımdı. Babam da öyle. Her ikisinin de dinî salâbetleri vardı. İbadetin vecdini, yakîni heyecanını tatmışlardı. Pederim, Hacı Feyzullah Efendi merhumun müridlerindendi. Nakşî şeyhlerinden olan Feyzullah Efendi o zaman hayatta idi. Annemin tarikate intisabı yok. Babam bana tasavvuf telkininde bulunmamıştır." (M.Ertuğrul Düzdağ, **Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar 1**, MÜ İlahiyat Fak Yay. İst., 1989, s.28)
- 2 "Tahsil-i âlîyi bitirdikten sonra hâfız oldum. Fakat ondan evvel Kur'an'ı okuya okuya gayet pişkin bir hâle getirdiğim için zaten hıfz ile aramda uzun bir mesafe yoktu. Az bir müddet içinde Kur'an'ı ezberleyiverdim." (M.Ertuğrul Düzdağ, **Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar 1**, s.30.)
- 3 Mehmet Âkif'in tercümeleri: **Müslüman Kadını** (1909), **Hanoto'nun Hücumuna Karşı Şeyh Muhammed Abduh'un Müdafası** (1915), **İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler** (1923), **Anglikan Kilisesine Cevap** (1924), **İslâmlaşmak** (1919), **İslâm'da Teşkilât-ı Siyasiye** (1922).
- 4 Adı geçen projede Kur'an-ı Kerim'in tefsiri Elmalılı Hamdi Efendi'ye, Sahih-i Buharî'nin çevirisi ise Ahmed Naim Bey'e verilmiştir.
- 5 Mehmet Âkif, tamamladığı tercüme çalışmalarını, hastalanıp Türkiye'ye gelirken yakın dostu Yozgatlı Mehmet İhsan Efendi'ye (İKÖ Genel Sekreteri Ekmelettin İhsanoğlu'nun babası) teslim eder. Bu sırada ona şu vasiyette bulunur: "Ben şifa bulur, sağ salım geriye dönersem gelir senden alırım. Eğer bir emr-i Hak vaki olur da ölürsem, sakın kimseye verme, imha et!" (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Emin Erişirgil, **İslâmcı Bir Şairin Romanı**, Tİ Yay., Ank.1986, s.382-394; Dücane Cündioğlu, **Bir Kur'an Şairi Mehmet Âkif ve Kur'an Meâli**, Etkileşim Yay., İstanbul, 2007)

Mehmet Âkif'in Kur'an tercümesine dair bugün elimizde, farklı tarihlerde kaleme alınmış ve önemli bir kısmı çeşitli dergilerde (Sırât-ı Müstakîm, Sebilürreşad) yayımlanmış bazı mensur metinler⁶, çeşitli yerlerde okunmuş hutbeler, vaazlar ve aşağıda ayrıntılı biçimde üzerinde duracağımız *Safahat*'taki manzumeler mevcuttur. Söz konusu metinlerde tercümesi verilen ayet sayısı -tekrarlarla birlikte- 500'ü bulmaktadır.⁷

Sonuç itibariyle Mehmet Âkif'in şiirlerinde Kur'an'ın birinci sırada bir kaynak oluşu, şairin hayatında Kur'an ile olan yakın ilişkisi ve bu ilişkinin tabîî sonucu olan inançları, düşünceleri ve dünya görüşü ile yakından alakalıdır. Bilindiği gibi Âkif, kelimenin hakikî manasıyla Müslüman, mümin ve mütedeyyin bir insandır. Üstelik o iman ve inançlarını, pek çok Müslüman insan gibi, sadece kendi iç dünyası veya bireysel hayatı ile sınırlamamış; çok somut ve işlenmiş bir dünya görüşü, hayat tarzı; hatta toplumsal projeye dönüştürmeye çalışmıştır. Söz konusu toplumsal projenin adı da "İslâmcılık"tır. Mehmet Âkif, Osmanlı-Türk toplumunun uzun süren çöküş ve çözülüş süreci esnasında Kur'an-ı Kerîm'i, imanı ve inançları kadar, dünya görüşü ve toplumsal projesinin de merkezine yerleştirmiştir.

*Lâfzı muhkem yalınız, anlaşılan, Kur'an'ın:
Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz ma'nânın:
Ya açar Nazm-ı Celîl'in, bakarız yaprağına;
Yâhud üfler geçeriz bir ölüünün toprağına;
İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!(s.144)*

Safahat'ı dikkatli bir biçimde gözden geçirdiğimizde görürüz ki, Mehmet Âkif'in manzumelerinin temel kaynakların başında Kur'an-ı Kerîm yer alır. Bir başka ifadeyle Âkif'in her türlü sosyal eleştiri ve tekliflerinin özü Kur'an'a dayanır; sınırlarını Kur'an belirler. Hatırlayalım ki, onun yayımlanan ilk şiiri "*Kur'an'a Hitap*" adını taşır. 1895'de Mektep mecmuasında (2 Mart 1311, C.II, S.26) yayımlanan ve

*Ey nüsha-i câmi, ehl-i dînin!
Ey nâsîh-i şânı, münkirînin!
Ey meş'al-i hikmet-i İlâhî!
Ey mecma-i feyz-i bâtenâhî!⁸*

mısralarıyla başlayan bu uzun manzume, Kur'an'ın niteliklerine dair övgülerle devam eder.

Asıl konumuza dönersek, Kur'an-Kerîm'in *Safahat*'a kaynaklık etmesi, manzumelerde dört farklı biçimde veya dört farklı seviyede gerçekleşir. Bunlar:

- A- Doğrudan Doğruya Kur'an-ı Kerîm/Ayet/Ayetlerden İlham Alınarak Kaleme Alınan Manzumeler
- B- Kur'an-ı Kerîm/Ayet/Ayetlerden Yapılan İktibaslara Dayanan Manzumeler
- C- Dolaylı Olarak veya Mealen Kur'an-ı Kerîm/Ayet/Ayetlere Dayanan Manzumeler
- D- Kur'an-ı Kerîm, Sûre veya Ayet İsimlerinin Yer Aldığı Manzumeler

A- Doğrudan Doğruya Kur'an-ı Kerîm/Ayet/Ayetlerden İlham Alınarak Kaleme Alınan Manzumeler

Kur'an-ı Kerîm'in Mehmet Âkif'in şiirlerinde ne derece önemli bir kaynak olduğunun en somut delili, doğrudan doğruya Kur'an-ı Kerîm/ayet/ayetlerden ilham alınarak kaleme alınan manzumelerdir. Bir başka ifadeyle -kıt'alar dâhil- toplam 108 manzumeden oluşan *Safahat*'taki on beş-on altı manzume tamamen Kur'an'dan hareketle kaleme alınmış; yedi kitaptan oluşan *Safahat*'ın Hakk'ın Sesleri kitabı da adını bu kaynaktan almıştır. Bunlar; *Safahat*'ın üçüncü kitabını teşkil eden Hakk'ın Sesleri'ndeki toplam on şiirden sekizi; beşinci kitabını teşkil eden Hâtıralar'daki toplam on şiirden dördü; yedinci kitabı teşkil eden Gölgeler'deki toplam kırk bir şiirden üçüdür. Bunlara vaizin konuşmasına bir ayet ile başladığı Fatih Kürsüsü'nde isimli uzun manzumeyi de ilâve edebiliriz.

6 Mehmet Âkif 1912'den itibaren başta Sebilürreşad dergisinde olmak üzere bir hayli mensur tefsirler kaleme alır. Bununla ilgili olarak bkz. Mehmet Âkif Ersoy, **Kur'an'dan Ayetler ve Nesirler**, (Hzl. Ömer Rıza Doğrul) 1944; Mehmet Âkif Ersoy, **Kur'an-ı Kerîm'den Ayetler, Mev'izeler**, (Hzl. Suat Zühtü Özalp), 1968; Ertuğrul Düzdağ, **Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar**, İstanbul, 1987; **Mehmet Âkif'in Kur'an-ı Kerîm'i Tefsiri-Mevıza ve Hutbeleri**, (Hzl. Abdülkerim-Nuran Abdülkadiroğlu), DİB Yay. Ankara, 1991; İsmail Hakkı Şengüler, **Açıklamalı Mehmet Âkif Külliyyatı**, C.9, İstanbul 1992.

7 Dücane Cündioğlu, **Bir Kur'an Şairi Mehmet Âkif ve Kur'an Meâli**, Etkileşim Yay., İstanbul, 2007, s.179.

8 Mehmet Âkif Ersoy, **Safahat**, İnkılâp ve Aka Yay., İst., 1981, s.529.

Meselâ *Hakk'ın Sesleri*'ndeki isimsiz 4. manzumede Âkif, Hz. Yusuf kıssasını anlatan Yusuf Sûresi'ndeki "**Oğullarım! Yusuf'la kardeşini araştırınız; hem sakın Allah'ın inâyetinden ümidinizi kesmeyiniz. Zira kâfirlerden başkası Allah'ın inâyetinden ümidini kesmez.**" mealindeki 87. ayeti esas alarak azim ve ümitsizlik konusunu işler. Ayetteki Allah'ın yardımından ümidi kesmemek hükmünden yola çıkan Âkif, Balkan Harbi yıllarında Osmanlı-Türk toplumunu içine düştüğü ümitsizlik ve karamsarlık girdabından kurtarıp azme, ümide, gayrete, çalışmaya ve mücadeleye sevk etmeye çalışır. Ona göre geleceği karanlık görerek ye'se düşmek ve mücadeleden vazgeçmek "alçak bir ölüm"dür. Allah'a inanan bir kimse böyle bir hâle veya böyle bir ölüme razı olamaz. Çünkü Allah'ın inâyetinden ümidini kesip ye'se düşmek, apaçık "şirk"tir; bunu da ancak "kâfirler" yapabilir.

*Âfîyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, emînim budur ancak.
Dünyâda inanmam, hani, görsem de gözümlle:
Îmânı olan kimse gebermez bu ölümlle. (s.175)⁹*

*.....
Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır. (s.176)*

Aynı konu, Birinci Dünya Savaşı yıllarında *Gölgeler*'deki "*Ye'is Yok*" ve "*Azimden Sonra Tevekkül*" başlıklı manzumelerde, bu defa başka ayetlerden hareketle tekrar işlenir. "*Ye'is Yok*" isimli manzumenin hareket noktası, Hicr Sûresi'ndeki "**Dalâlete düşmüşlerden başka kim Tanrısı'nın rahmetinden ümidini keser?**" mealindeki 56. ayettir. Ümidini, azmini, mücadele gücünü yitiren bir birey veya toplumun yüz yüze kalacağı karanlığı tasvir ederek şiirine giriş yapan Âkif, "ye's" ile "tevhid" in bir arada olamayacağını; dolayısıyla bu hâlin "mülhidlik" (dinsizlik, sapıklık) olduğunu belirtir.

*Ey, Hakk'a taparken şaşırın, kalb-i muvahhid!
Bir şîne emelsiz yaşar ancak, o da: Mülhid.
Birleşmesi kâbil mi ya tevhîd ile ye'sin
Hâşâ! Bunun imkânı yok, elbette bilirsin. (s.390)*

Beşikten itibaren bütünüyle ümitsizlik aşılan bir gençlik ve toplumla karşı karşıya kalan Mehmet Âkif, metnin sonunda sözünü şu mısralarla bağlar:

*Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol. (s.390)*

Âl-i İmran Sûresi'nin "**Bir kere de azmettin mi, artık Allah'a dayan...**" mealindeki 159. ayetini hareket noktası alan "*Azimden Sonra Tevekkül*" başlıklı manzume, adı geçen ayetin hükmünü "köhne telakki" ve "masal" olarak niteleyen kişi ile Âkif'in diyalogu üzerine kurulmuştur. Söz konusu anlayış karşısında öfkelenen Âkif, manzumede daha çok yanlış tevekkül anlayışını eleştirir.

*"Allah'a dayandım!" diye sen çıkma yataktan...
Ma'nâ-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!
Ecdâdını, zannetme, asırlarca uyurdu;
Nerden bulacaktın o zaman elindeki yurdu?
Üç kıt'ada, yer yer, kanayan izleri şâhid:
Dinlenmedi bir gün o büyük nesl-i mücâhid.
Âlemde "tevekkül" demek olsaydı "atâlet",
Mîrâs-ı diyânetle yaşar mıydı bu millet? (s.392)*

Görülüyor ki bu manzumelerde Mehmet Âkif'in ilham kaynağı; bir başka ifadeyle toplumsal eleştirilerin-deki dayanağı doğrudan doğruya Kur'an-ı Kerim'dir. Burada şu husus tartışılabilir: Acaba Âkif, Kur'an'dan hareket ederek mi toplum ve hayata yöneliyor, yoksa toplum ve hayat mı onu Kur'an'a yönlendiriyor? Kanaatimiz, öncelikle söz konusu iki etkenin birbirlerini davet ettiği istikâmetindedir. Bununla birlikte, içinde yaşanan hayat ve topluma ait problemlerin şairi Kur'an'a yönelmede daha ağırlık taşıdığını belirtmek isteriz. Çünkü toplumcu ve idealist bir şair olan Âkif'in amacı, dini hayattan soyutlayan klâsik bir din adamı gibi sadece ayetin anlamı konusunda inananları aydınlatmak veya pek çok toplumcu şairin yaptığı gibi sadece problemleri tespit ve tasvir etmek değildir. Âkif'in biricik amacı, fert ve toplumun hayatının olmazsa olmazı

⁹ Bildirideki bütün alıntılarda Safahat'ın şu baskısı esas alınmıştır: Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, (Hzl. Ertuğrul Düzdağ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987.

olarak gördüğü dinin vazettiği hükümleri ve değerleri, bunlardan uzaklaştığı için çürümeye başlayan fert ve toplum hayatına hâkim kılmaktır.

*Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım. (s.375)*

B- Kur'ân-ı Kerîm/Ayetlerden Yapılan İktibaslara Dayanan Manzumeler

Mehmet Âkif, çeşitli manzumelerinde şu veya bu konudan bahsederken sık sık Kur'ân-ı Kerîm/ayetlerden iktibaslara yer verir. Bu manzumelerde de Kur'ân'ın kaynak olarak kullanıldığı, açık ve tereddüte yer bırakmayacak biçimde kesindir. Söz konusu manzumelerden bazılarının birinci grup manzumelerden farkı, ayetlerin manzumenin anlam çerçevesini bütünüyle belirlememiş olmasıdır.

Meselâ “*Bugünün işini yarına bırakanlar, helâk olur.*” hadisinin bir kısmının da iktibas edildiği “*Hasbihâl*” isimli manzumede asıl konu, insanın içinde yaşadığı zamanın kıymetini bilmesi, işini zamanında yapması ve bu bilinçle hayatını tanzim etmesidir. Ancak söz, bazılarının “İnsan ömrü irfan/ilmin tamamını öğrenmeye yetmez.” hükmüne sığınarak bundan vazgeçmeye ve tembelliğe sığınmaya kalkışmaları karşısında Âkif, “**Bilenlerle bilmeyenler bir değil**” mealindeki Zümer Sûresi’ndeki 9. ayeti şiirine yerleştirir.

*Evet , ma'lûm olanlar olmayan şeylerle bir nisbet
Edilmiş olsa, gâyet az çıkar evvelkiler elbet;
Fakat câhille âlim büsbütün nisbet kabûl etmez.
O bir kördür, bu lâkin doğru yoldan hiç udûl etmez:
Diyor Kur'ân: ‘Bilenlerle bilmeyenler bir değil...’ (s.121)*

Bir başka örnek ise, başta çalışmak ve tembellikten kurtulmak olmak üzere Müslümanları ilgilendiren çeşitli konuların uzun uzadıya işlendiği “*Fatih Kürsüsünde*” söz bir ara Müslümanların birlik ve beraberlikleri; bunu ortadan kaldırıp çeşitli yıkımlara sebep olabilecek olan “nifak” konusuna gelince Âkif, Enfal Sûresi’nin 25. ayetini alıntılıy verir.

*Diyor Kitâb-ı İlâhî: “O fitneden korunun,
Ki sâde sizdeki erbâb-ı zulmü istîlâ
Eder de, suçsuz olan kurtulur değil aslâ!..”
Hesâb edin ne kadar bîgünahın aktı kanı...
Beş on vatansız için nâra yakmayın vatani!
Hudâ rızası için kaldırın nifâkı... Günah! (s.231)*

Bununla birlikte bazı manzumelerdeki iktibaslar, manzumenin bütününde ele alınan konu ile birebir örtüşür. Böylece bu manzumeler Kur'ân'ın kaynaklığı hususunda, birinci gruptakilere bir hayli yaklaşmış olur. Bunların tek farkı, ayetin manzumenin başına değil de bütünü içinde bir yerlere yerleştirilmiş veya bütün içinde eritilmiş olmasıdır.

Mesela “*Durmayalım*” başlıklı manzumede çalışmak, gayret etmek, tembellikten uzak durmak konuları anlatılırken önce Sâdî’den konuyla ilgili bir hikâye nakledilir. Daha sonra bu hikâyeden hız alan şair, kendi görüşlerini anlatmaya başlar. Âkif’e göre, bütün insanlığın, yeryüzü ve gökyüzündeki bütün varlıkların hiç durmadan çalıştığı bir dünyada bizim yolda durmaya kalkışmamız ya intihar etmek ya da bir melek gökten “refref” (döşek, yastık, kuş tüyü) indirsin demektir. Bu esnada Âkif, “**İnsanın sa’yinden (amel/çalışma) başkası kendisinin değil.**” mealindeki Necm Sûresi 39. ayetin Arapça iktibasına yer vererek sözünü hem bir kaynağa bağlamış hem de güçlendirmiş olur.

*“Leyse li'l-insâni illâ mâ seâ” derken Hudâ;
Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha?
Davran artık kârbânın arakasından durma, koş!
Mahv olursun bir dakîkan geçse hattâ böyle boş. (s.23)*

C- Dolaylı Olarak veya Mealen Kur'ân-ı Kerîm/Ayet/Ayetlerden Hareketle Kaleme Alınan Manzumeler

Mehmet Âkif’in manzumelerinde Kur'ân-ı Kerîm’i kaynak olarak kullanımının üçüncü tarzı, Kur'ân’ın -birinci ve ikinci grup manzumelerde olduğu gibi- açıkça ve doğrudan doğruya değil de mealen/anlam olarak kullanılmasıdır. Elbette okuyucunun bunu fark etmesi ve anlaması, daha zor veya Kur'ân bilgisi ile doğru orantılıdır.

Bu tarza güzel örneklerden birisi Birinci Safahat’taki “*Azim*” şiiridir. Manzume aslında Sâdî’den alınan

bir hikâyeye dayanmaktadır. Hikâyeye göre, beş on katile sahrada yolculuk ederlerken bir adam oğlunu kaybeder. Diğerlerinin ümitsizliğine rağmen baba ümidini kaybetmeden ve büyük bir azimle oğlunu aramaya başlar ve sonunda evladına kavuşur.

Şiirin ikinci kısmında bu somut hikâyeden yola çıkan Âkif, azmin ve ümidin insan hayatındaki önemini; bunun zıttı olan tembellik ve ümitsizliğin doğuracağı kötü sonuçları dile getirir.

İm'an ile baksak oluyor işte nümâyan,
Sa'dî bize göstermede bir meslek-i irfan:
Bir gâye-i maksuda şitâb eyleyen âdem,
Tutmuşsa bidâyette eğer azmini muhkem,
Er geç bulacak sa'y ile dil-hâhını elbet.
Zîrâ bu şunun-zâr-ı tecellîde, hakâkat,
Tevfik, taharîye; taharrî ona âşik;
Azmin de emel lâzımdır, gayr-i müfâarık.(s.53-54)

Yukarıdaki birinci bölümde doğrudan doğruya Kur'ân-ı Kerîm'den hareketle kaleme alınan üç örnek manzumede de konunun aynı; yani ümit, azim ve mücadelenin ehemmiyeti; ümitsizlik ve yanlış tevekkülün doğurabileceği olumsuzluklar olduğu hatırlanacak olursa, "Azim" şiirinin mealen aynı ayetlere veya Kur'ân'a dayandığı kolayca anlaşılacaktır.

Bir başka örnek "İnsan" isimli manzumedir. Hz. Ali'nin bir beytinin epigraf olarak kullanıldığı ve bir hadisin iktibas edildiği manzume, bir bütün olarak okunup değerlendirildiğinde İsrâ Sûresi'nin "Şanım hakkı için biz ben-i Âdemi tekrim ettik; karada ve denizde binitlere yükledik ve hoş nimetler ihsan edip besledik; yarattıklarımızdan çoğunun üzerine geçirdik." mealindeki 70. ayeti çerçevesinde kaleme alındığı görülür.

Haberdâr olmamışsın kendi zâtından da hâlâ sen,
"Muhakkar bir vücûdum!" dersin ey insan, fakat bilsen...
Senin mâhiyetin hattâ meleklerden de ulvîdir:
Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir:
Zeminlerden, semâlardan taşarken feyz-i Rabbânî,
Olur kalbin tecellî-zâr-ı nûrâ-nûr-i Yezdânî.
Musaggar cirmin amma gaye-i sun'-i İlâhîsin;
Bu haysiyetle pâyanın bulunmaz, bîtenâhîsin!
Edîb-i kudretin beytü'l-kassîd-i şî'ri olmuşsun;
Hakîm-i fitratin bir anlaşılmaz sırrı olmuşsun. (s.59)

Yukarıdaki mısralarla başlayan manzume, insanın sahip olduğu, ama farkında olmadığı, değerlerin uzun uzun övgüsüyle devam eder. Sonunda da insanın bütün tavır ve fiillerini belirtilen ayette vurgulanan çerçevede şekillendirmesi istenir.

Öte yandan tasavvufî duyuşun lirik bir şiiri olan "Gece'de ise, Â'raf sûresi 72. ayetteki insanoğluna "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusunun yöneltildiği "Bezm-i elest"e apaçık telmih vardır.

Senin mecnûnunum, bir sensin ancak taptığım Leylâ;
Ezelden sunduğun şehîlâ-nigâhının mestiyim hâlâ!
Gel ey sâkî-i bâkî, gel, Elest'in yâdı şâd olsun:
Yarım peymâne sun, bir cur'a sun, tek aynı meyden sun! (s.412)

D- Kur'ân-ı Kerîm, Sûre veya Ayet İsimlerinin Yer Aldığı Manzumeler

Mehmet Âkif'in şiirlerinde Kur'ân-ı Kerîm'i nasıl kaynak olarak kullandığının bir başka örneği, sık sık Kur'ân-ı Kerîm, sûre ve ayet isimleri/kelimelelerini kullanmasıdır. Söz konusu kullanımların büyük bir kısmı, yukarıdakilerde olduğu gibi, okuyucuyu Kur'ân'a ve onun hükümlerine yöneltme amacını taşımaktadır.

Yukarıda somut örnekler çerçevesinde izah etmeye çalıştığımız doğrudan doğruya ayet/ayetlerden hareketle kaleme alınan manzumeler; ayet iktibaslarına dayanan veya yer verilen manzumeler; herhangi bir iktibasa yer verilmemek veya açıkça belirtilmemekle beraber anlam olarak ayet veya ayetlerden yola çıkılarak kaleme alınan manzumeler ve sık sık Kur'ân, sûre, ayet isimleri/kelimelelerini ihtiva eden manzumeler bir arada düşünüldüğünde Mehmet Âkif'in şiirlerinde Kur'ân-ı Kerîm'in ne derece kaynaklık ettiği açıkça görülür. Bunlara İslâm dini veya Kur'ân ile ilgili kavramlar (şeriat, kanun-ı ilâhî, peygamber, nebi, hadis, ahiret, cami, namaz, şehit vb.), konular (kader, ölüm, ye's, tevekkül, çalışma, ilim, tefrika, boşanma, içki, ilahî aşk vb.) ve kıssalar

(Hz. Yusuf, Koca Karı ile Ömer, Dirvas, Firavun vb.) ilâve edildiğinde, onun şiirlerinde Kur'ân'ın yeri ve önemi bir kat daha artar. Bütün bunlar bize, Mehmet Âkif'in şiirlerinde Kur'ân-ı Kerîm'in ve onun üzerine temelendirilen İslâm dininin temel kaynak olduğu gerçeğini, herhangi bir şüpheye yer bırakmayacak biçimde vermiş olur. Unutmayalım ki, “*Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhâmı/Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.*” (s.349) mısraları, Mehmet Âkif'in kendi kaleminden çıkmış dünya görüşünün çok açık özü ve özetidir.

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ FİKİR HAREKETLERİ İÇİNDE MEHMET ÂKİF

İsmail PARLATIR*

Mehmet Âkif'in biyografisi gözden geçirilirse, onun edebiyat dünyasında adını 1908 yılından sonra dururmaya başladığını görürüz. Yani "İkinci Meşrutiyet" in ilân edilmesi günleri onun şiirinde önemli bir değişimin ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir de buna *Sırat-ı Müstakim* adlı gazetenin çıkarılmaya başlanması eklenir. Mehmet Âkif'in o tarihteki fikir ve sanat dünyasındaki ivme açıkça kendini göstermektedir.

Önce Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" (*Türk gazetesi*, 1901) adlı makalesinde, sonra Ziya Gökalp'in *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (İstanbul 1917) adlı kitabında tasnif ettiği o dönemin fikir hareketlerini hem basın, hem siyaset, hem fikir, hem de edebiyat dünyasında izleyebiliyoruz.

Yukarıda adını andığımız bu iki önemli eserde söz konusu olan fikir hareketleri şunlardır:

1. Osmanlıcılık
2. Türkçülük
3. Garpcılık
4. İslamcılık

1. Osmanlıcılık

Osmanlıcılık fikri Osmanlı devletinin yapısından gelen bir düşünce hareketidir. Bunun sistematik bir düşünce hareketi biçimine dönüşmesi XIX. yüzyılın ikinci yarısında Namık Kemal, Ziya Paşa, Deli Hikmet, Ebuzziya Tevfik, Recaî-zade Celâl gibi gençlerin öncülüğünde oluşturulmuş Jön Türkler ile başlar ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulması ile ideolojik bir nitelik kazanır.

Temelinde Osmanlı devletinin bünyesinde var olan farklı unsurların birleşmesi ve ortak bir siyasî güç olarak yeniden canlanması ve güçlenmesi ilkesine dayanmaktadır. Bu fikirler ise ağırlıklı olarak *Şurâ-yı Ümmet* gazetesinde yayımlanmıştır.

2. Türkçülük

Osmanlı toprakları bünyesindeki Türkleri hem ırk hem de din bağları ile birbirine sıkı bir şekilde bağlamayı ilke edinen Türkçülük fikri, Tanzimat'tan sonra kendini göstermeye başlar.

Ziya Gökalp'in *Türkçülüğün Esaslarında* Türkçülüğün tarihini verirken Türkçülüğün ilk babaları olarak gösterdiği A. Vefik Paşa ile Süleyman Paşa'dır. Ahmet Vefik Paşa 1876'da yayınladığı *Lehçe-i Osmanî* adlı sözlüğü ile Türkçe'nin ve Türklük ruhunun uyanmasında ilk örneklerini veriyordu. Süleyman Paşa ise 1876'da yayınladığı *İlm-i sarf-ı Türkî* adlı gramer kitabı, onun Türk diline verdiği değeri gösterir. Ayrıca, Recaî-zade M. Ekrem'in *Ta'lim-i Edebiyat'ın* yayınlanması üzerine ona gönderdiği mektupta Türkçe konusunda şunları söylüyor:

"Bana kalırsa söylediğimiz lisan Türkçedir. Osmanlıca tabiri sahîh değildir. Osmanlı, sıfat-ı tâbi'iyeti bildirir bir ifâdedir. . . . Bu lisâna efrâd-ı ümmet Türkçe diyor, Avrupa, Asya, Amerika, Avustralya kıta'âtındaki

milyonlarca millet de Türkçe diyor. Öyle ise lisânımız Türkçe imiş. Hattâ bir ecnebiye Türkçe bilir misin? diye sorarız. Osmanlıca bilir misin? demeyiz.”

Şipka kahramanı olarak da bilinen Süleyman Paşa'nın, Türk tarihi bilincinin uyanmasında da emeği büyüktür. Askerî okullarda okutulmak üzere 1874'te yazdığı *Tarih-i Âlem* adlı kitabının “Medhal”inde o, şöyle diyordu :

“Avrupa’da yazılan bütün tarih kitapları ya dinîmize yahud milletimize (Türklüğümüze) âid iftiralarla doludur. Bu kitaplardan hiç birisi tercüme edilip mekteplerimizde okutturulamaz. Bu sebebe binaen mekteplerimizde okunacak tarih kitabının te’lifini ben üzerime aldım.”

Bu sözler Süleyman Paşa'nın Türk tarihine verdiği önemi açıkça gösterir.

Bu dönemde Türkçülük fikrinin uyanmasında ilk adımı atan şahsiyet Ali Suavî'dir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde “Suavî'nin sağlam bir tarih bilgisi olmadığı aşikârdır. Bununla beraber millî tarih bakımından bir yol açıcı olmuştur. Türkçülük hareketinin hiç olmazsa bir tarafı onundur.” diyerek açıkça belirttiği üzere Suavî, zaman zaman Türk tarihi ile ilgilenir. Nitekim, onun *Ulûm* gazetesinin 2. sayısı (1 Rebiül-âhir 1286/11 Temmuz 1869)'nda çıkan “Türk” adlı makalesi burada anılmaya değer.

Tanzimat döneminde gerek makaleleri gerek ortaya koyduğu sözlüğü ile Türk dili üzerinde hassasiyetle çalışan bir şahsiyet de Şemsettin Sami'dir. Önce onun *Kâmus-ı Türkî* (1901)'si üzerinde durmak gerekir. Eserin daha adından başlayarak bir hükme varmak mümkündür. O zamana kadar hazırlanan sözlüklere “Kâmus-ı Osmanî” adı verilirken ilk defa Ş. Sami, “Türkî” söztünü kullanıyor. Ayrıca eserin bir büyük özelliği de Türkçe kelimeleri bünyesine almasıdır.

XX. yüzyılın başında Necib Âsım'ın çalışmaları ile Mehmet Emin'in şiirleri yeni bir cereyanı müjdeliyordu. Bu “Türkçülük” idi. Ahmet Cevdet Bey'in “İkdam” gazetesini Türkçülerin emrine vermesi ile de bu hareket yayılmakta gecikmedi. Bunlara, İstanbul dışında yetişen Türkçüler de katıldı. Özellikle Mısır'da 1900'de çıkmaya başlayan “Türk” gazetesi, Türkçü gençlerin yazılarını yayımlamaya başladı. Bunların başında Ağaoğlu Ahmet, Hüseyin-zade Ali Bey, Akçuraoğlu Yusuf geliyordu.

İkinci Meşrutiyetle birlikte Türkçülük hareketlerinin hız kazanması ile bir takım dernekler de oluşmaya başlar.

Bunlardan ilki 25 Aralık 1908'de kurulan Türk Derneği'dir. Onu Türk Yurdu izler. Mehmet Emin, Ahmet Hikmet, Ağaoğlu Ahmet, Hüseyin-zâde Ali, Akçuraoğlu Yusuf'un 8 Ağustos 1911'de kurduğu bu dernek, yayın organı olarak 24 Ekim 1911'de *Türk Yurdu*'nu çıkarmaya başlar. Türkçülük fikrinin yoğun olarak işlendiği süreli yayın ise *Genç Kalemler* dergisidir. *Genç Kalemler*, Ömer Seyfettin, Ali Canib ve Ziya Gökalp'in gayretleriyle Selanik'te edebiyat dünyamıza katılırken, buraya kadar kısaca ana hatlarını çizdiğimiz Türkçülük hareketlerinden şüphesiz etkilenmiştir. Özellikle 1900 sonrası faaliyetlere bu gençler, bizzat tanık olmuşlardır. Onların millî bir edebiyat yaratma yolunda bu hareketlerden beslendiklerini gözden uzak tutmamak gerekir.

3. Garpcılık

Siyasî platformda Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin 1725 yılında Viyana ve Paris sefiri olarak geniş sayıdaki maiyeti ile Avrupa'ya gitmesine kadar uzanan bir geçmişi olan Batılılaşma hareketi ve fikri, XIX. yüzyılda yaygınlaşmış; askerî alanda olduğu kadar eğitimde de Batı kültür ve medeniyetine yönelme özellikle devlet katında rağbet görmüştü. Yüzyılın ortalarına doğru Sadık Rıfat Paşa ile Mustafa Sami Efendi'nin Avrupa'ya bakış tarzları kaleme aldıkları Avrupa hayatını anlatan eserleri ile aydınlar arasında beğenilerek okunur. Üstelik İkinci Mahmut devrinde Saray'da bir Batı modası esmeye bile başlar. Devlet katında Batı modeli resmî daireler oluşturulur. Avrupalı yaşayış tarzı saraydan konağa ve köşke doğru kayar. Oradan da halk arasında moda olarak yaygınlaşır.

Batıcılık fikri edebiyat dünyamızda basın hayatının oluşumu ile hızla gelişir ve yaygınlaşır. Başta Şinasi'nin ilk özel gazetesi ile başlayan bu bakış açısı, gazete etrafında yetişen gençler ile yeni boyutlar kazanır. Batıda eğitim gören veya İstanbul'da Batılı eğitim sistemiyle yetişen gençler arasında siyaset, edebiyat ve sanat alanındaki fikirler yaygınlaşmaya başlar. Yüzyılın sonunda *Servet-i Fünûn* edebî hareketi bunun en belirgin örneğidir.

İkinci Meşrutiyetle beraber başta Tefik Fikret, Hüseyin Cahit, Ahmet Cevdet gibi yazar ve fikir adamları *Tanin* gazetesi ile bu görüşleri savunurken bir yandan da kaleme aldıkları eserlerinde bu fikirleri işlemekten geri kalmazlar.

4. İslâmcılık

İslâmcılık, aslında Osmanlı devletinin kurulup felsefesinde var olan bir değerdir. Üstelik yüzyıllar boyu bu ruh ile yaşayan ve gelişen Osmanlı devleti, yönetim biçimi ve idaresini de bu değerler manzumesi olan “şeriat” düzeni üzerine oturtmuş ve “hilafet” ile bu düzeni taçlandırmıştı. Yani, İslâmcılık fikri Osmanlı'nın kuruluşundan beri süregelmekteydi, hayatiyetini sürdürmekteydi.

Ancak onun bir ideoloji olarak gündeme gelmesi, daha doğrusu farklı fikir akımlarının karşısına bir ideoloji olarak sunulması XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra olur. Hatta Osmanlı aydınları arasında farklı yorumlara bile tabi tutulmuş ve tartışılmıştır. Söz gelişi başta Âli ve Fuat paşalar olmak üzere pek çok aydın Osmanlılık fikrinin ve siyasetinin zayıflamaya yüz tuttuğu dönemlerde, İslâmcılığı, “Bütün Müslümanları Osmanlı devleti ve idaresi altında siyasî bakımdan birleştirmek” biçiminde değerlendirir ve savunurken başta Celâl Nuri olmak üzere bazı aydınlar ise İslâmiyetin bir siyaset ve hükümet gayesi gütmeyeceğini ve manevî bir birliğin ifadesi olduğunu savunmuşlardır. Yusuf Akçura ise *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı kitabında İslâmiyeti “siyasî bir birlik” olarak nitelemiş Genç Osmanlılar ile birlikte bu fikrin yükselmeye başladığını söylemiştir.

İkinci Meşrutiyet yıllarına gelindiğinde Türk fikir hayatında, basın çevresinde ve edebiyat dünyasında bu dört önemli fikrî yapının veya ideolojinin ağır bastığını görmekteyiz. Bunlardan Osmanlıcılık XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra cazibesini kaybetmiş; özellikle de Osmanlı devletinden bazı unsurların ve milletlerin kopması bu ideolojiyi iyiden iyiye zayıflatmıştı. Bu durum karşısında geriye üç önemli fikir hareketi kalıyordu: **Türkçülük, Garpcılık ve İslâmcılık**. Ancak şunu özellikle vurgulamakta yarar var. Her bir fikir hareketi, ayrı ayrı da olsa temelde veya varmak istedikleri hedefte birliktelik gösterdikleri ya da aynı gaye de mücadele ettiklerini söyleyebiliriz. O gaye de şu idi: **Son yüzyıldan beri gerilemeye yüz tutmuş Osmanlı devletinin ve hal-kın yeniden güç bulması ve yükselmesi için elbirliği ve güç birliği yapılması yolunda mücadele etmek.**

Bu gerçeği gören devlet ve fikir adamları, aydınlar ve gençler, bu yolda kendi tezlerini ve ideolojilerini savunmuşlar; bu doğrultuda eserler vermişlerdir.

Şimdi, “İkinci Meşrutiyet döneminin bu zengin fikir hayatı içinde Mehmet Âkif’in konumu, yeri ve durumu nedir?” sorusuna ve konusuna gelmek istiyorum.

Türkçülük, Garpcılık ve İslâmcılık çizgisinde Mehmet Âkif, şüphesiz İslâmcılık fikri çerçevesinde yerini almıştı. Ancak, Âkif’in İslâmcılık anlayışı, körü körüne bir İslâm inancı değil, bu devlete ve halka yeni bir ruh ve kimlik kazandıracak; gerçek manada İslâm’ı yaşatacak bir yeni düzen etrafında yoğunlaşıyordu.

Doğrudan doğruya Kur’an’dan alıp ilhamı

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm’ı

deyişi, onun bu konudaki felsefesini oluşturuyor. “İslâm”ı asrın idrakine göre anlamlı ve anlatmalıyız. Bunun için ilim, irfan, terbiye, çalışma, didinme esas olacak; bunları da güzel ahlâk ile yaşatmak bu inancın temelini oluşturacaktır.

Âkif yaşadığı devrin gerçeklerine yüz çevirmiş bir fikir adamı değildir. O, akılcıdır, inceleyicidir, objektiftir. Batının insanlık için yararlı olan medeniyetini yerinde gördükten sonra samimi bir üslûpla,

Alınız ilmini Garb’ın, alınız san’atini

Veriniz hem de mesâ’inize son sür’atini

Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlar siz

Çünkü milliyeti yok san’atin, ilmin.

diyecek ve

Sâde Garb’ın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz

O çocuklarla beraber, gece gündüz didinin!

Fen diyarında sızan nâ-mütenâhî pınarı,

Hem için, hem getirin yurda o nâfi suları.

derken de Tevfik Fikret’in oğlu Haluk için yazdığı “Haluk’un Vedâ’ı” adlı şiirindeki öğütleri hatırlatır nitelikte bir Batı medeniyeti gerçeğini vurgular.

Öte yanda Âkif “kavmiyyet” fikrine de karşıdır.

Ayrılık fikri nasıl girdi sizin beyninize?

Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?

Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı

Aynı milliyetin altında tutan İslâm’ı

Temelinden yıkacak zelzele, kavmiyyettir.

Bunu bir lahza unutmak ebedî haybettir...

Arnavutlukla, Araplukla bu millet yürümez...

*Son siyasetse bu! Hiç böyle siyaset yürümez!
demesi, Osmanlı devletinin parçalanmaya yüz tutmuş aczi karşısındaki sızlanmadır. Ayrıca,
“Turan ili” namıyla bir efsâne edindik;
“Efsane, fakat gaye!” deyip az mı didindik?
Kaç yurda veda etmedik artık bu uğurda?
Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda!*

sözleri Türkçülük ideali peşinde koşanlara bir göndermedir. Âkif haklıdır. Nitekim “Turan” ülküsünün artık gerçekleşmeyeceği gerçeğini, onu savunanların başında gelen Ziya Gökalp *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde açıkça dile getirmiştir.

Kıscacası İkinci Meşrutiyet dönemi fikir hareketleri içinde Mehmet Âkif, akîdesi sağlam, İslam’ı bu dinin saygın ve güzel ahlâkı ile anlayan ve anlatmaya çalışan, dini alet edip halkı avutan ve “tevekkül” diye uyuşukluğa iten zihniyete şiddetle karşı çıkan ve “medeniyet” kisvesi altında Türklüğü ezmeğe çalışan Batı emperyalist güçlerine karşı cepheden cepheye koşarak Türk askerine manevî güç aşılayan ve de Millî Mücadeleye katılan,

*Sahipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır.*

diyebilen gerçek bir vatanseverdir.

Son olarak genç bilim adamlarına ve araştırmacılara şu önerimi dile getirmek isterim. Âkif’i okurken ve değerlendirirken dinî kabullerden sıyrılarak ona bir sosyal bilimci ve kültür tarihçisi gözüyle bakmak en sağlıklı yol olacaktır. O zaman Mehmet Âkif’i hem edebiyat tarihimizde hem de kültür tarihimizde gerçek yerine oturtmuş oluruz.

Kaynakça

- AKCURA, YUSUF, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yayınları. VII. Dizi, No. 73, Ankara 1976.
- AKYÜZ, KENAN, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, “Türkoloji” Dergisi, C. II, s. 1. Ankara 1969.
- ALANGU, TAHİR, *Ömer Seyfettin, Ülkücü bir Yazarın Romanı*, May Matbaası. İstanbul 1968.
- ALİ CANIB, *Ömer Seyfeddin (1884-1920), Hayatı, Karakteri, Edebiyatı, İdeali ve Eserlerinden Numuneler*, Remzi Kitabeyi, İstanbul 1947.
- BANARLI, N. SAMİ, *Türkiye’de Millî Edebiyat Cereyanları*, “Aylık Ansiklopedi”, İstanbul 1946, s. 1163-1172.
- DILMEN, İ. NECMİ, *Türkçe Şiirler Cereyanına bir Bakış ve 1905 Edebî Hareketi*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi “Yıllık Araştırma Dergisi”, Ankara 1940-1941, s. 49-71.
- GÖKALP, ZIYA, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, İstanbul: 1917.
- _____, *Türkçülüğün Esasları*, yay: Mehmet Kaplan, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
- KÖPKÜLÜ, FUAT, *Millî Edebiyat Cereyanının ilk Mübessirleri ve Divan-ı Türkî-i Basit*, İstanbul 1928.
- _____, *Bugünkü Edebiyat*, İktbal Kütüphanesi. İstanbul 1924.
- _____, *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Seri VII. Sayı. 47., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1966.
- LEVEND, A. SIRRI, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları : 347, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1972.
- _____, *Türkçülük ve Millî Edebiyat*, “Türk Dili Araştırmaları Yıllığı — Belleten —” Ankara 1961, s. 147-206.
- ORKUN, H. NAMIK, *Türkçülüğün Tarihi*, Kömen Yayınları, Ankara 1977.
- PARLATIR, ISMAIL, *Ömer Seyfeddin*, “Türk Ansiklopedisi”, C. XVI, Fas. 205, s. 261-266.
- RAĞİP, HULUSİ, *Tanzimat’tan Beri Yazı Dilimi: Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 859-931.
- TANPINAR, A. HAMDİ, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Üçler Basımevi, İstanbul 1956.
- TIMURTAŞ, F. KADRI, *Türkçecilik Cereyanının Tarihi*, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 45, Ankara 1976, s. 328-339.

ULUS DEVLET ANLAYIŞI VE AVRUPA BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE MEHMET AKİF VE İSTİKLAL MARŞI

İsmail TAŞ*

Mehmet Akif ve İstiklal Marşını, Ulus devlet anlayışı ve Avrupa Birliği çerçevesinde değerlendirebilmek için onun düşüncelerinin temel unsurlarından bahsetmemiz gerekmektedir. Bu nedenle şu hususa öncelikli olarak dikkat çekmemiz gerekiyor: Akif bir Osmanlı şairi ve mütefekkiridir. O, Osmanlı Devletinin tükendiği, kan kaybettiği hem düşmanları hem de kendi tebaası tarafından yıkılması mukadder olarak görüldüğü talih-siz bir dönemde doğmuş ve yaşamıştır. Bu nedenle bu dönemde yaşayan düşünürlerden sistemli düşünceler beklemek doğru değildir. Hatta bu dönem düşünürlerinde bir takım tenakuzların bulunması oldukça doğal kabul edilmelidir. Bu bağlamda Akif açısından İslamcılık ve Garpcılık daha baskın, Milliyetçilik/ulusçuluk ya da Türkçülük daha ikincil bir durumda, belki de neticeler bakımından ele alınmalıdır. Özellikle belirtmek gerekmektedir ki, Tanzimat'tan itibaren olumlu ya da olumsuz Türk Düşüncesi her alanda Batı Düşüncesinin tesiri altında kalmış görünmektedir. Hatta Tanzimat bir anlamda değişimin resmi bir ifadesidir ve her ne kadar İslamiliği dışlamasa da, beslendiği kaynak ve model alma bakımından her alanda batı tipi bir nizama kavuşma çabasıdır. Zaten kelime itibarıyla da daha önce siyasal noktada batılılaşmayı temsil eden "Nizam-ı cedid" deki *nizam* kelimesinden de esinlendiği düşünülmektedir.¹ Bu anlamda Akif'in de Batı düşüncesinin tesirinde kaldığını belirtmek gerekiyor.

Gökalp'in tespitiyle, Tanzimat önderleri Avrupa ile girmiş oldukları ilişkilerde seçici davranmamışlar, felsefi ve bilimsel temellere dayanmak yerine taklitçilikle yetinmişlerdir. Reformlarında üretime yönelik ve köktenci adımlar atamamışlar, daha ziyade yüzeysel ve tüketime yönelik alanlarla sınırlı kalmışlardır.² Gökalp'in yapmış olduğu bu tespit daha sonraki dönemlerde de güncelliğini muhafaza edecektir.

Buna mukabil, ikinci Meşrutiyetten sonra hızlanan fikir cereyanlarının ortak vasfı, toplumsal realitelerle uygunluk gösteremeyişidir. Bu olgu iktisadi, siyasi, içtimaî ve felsefi doktrinlerin hepsi için geçerlidir. Turancılığın ütopyik yanı, İslamcılığın siyasi yetersizlikleri, Batıcılığın taklitçiliği, maarife münhasır ıslahatın içtimaî ve siyasî bünyeye hitap etmemesi bunun örnekleri olarak gösterilmektedir. Akif'in fikirlerinde de söz konusu uyumsuzluklardan bahsetmek mümkündür. Örneğin yirminci yüzyılın milliyet çağı olarak nitelenmesi, dinin birleştirici rolünün yerini yavaş yavaş bilim, teknik ve iktisadın almaya başlaması gibi olgular, toplumsal determinizm gereği iken,³ Akif'in *Çanakkale Şehitlerine* adlı şiiri ve özellikle *İstiklal Marşı*'nda söz konusu ettiği "millet" düşüncesi üzerine çeşitli spekülatif tespitler yapmak mümkün görünse de, İttihadi İslam onun belki ötelenmiş bir beklentisi olarak kalmıştır diyebiliriz. Çünkü Tanzimat'tan itibaren sadece iktisadi faaliyet ile iktifa eden Museviliği dışta bırakırsak, geri kalan Hıristiyan ve Müslüman unsurlar kendi aralarında olsun vahdet arz etmekten gittikçe uzaklaşmış ve aynı din içindeki mezhep anlayışları arasındaki ihtilaflar derinlik kazanmıştır. Buna mukabil 19. asrın sonlarına yaklaştıkça Müslüman halkların da vahdeti bozulmuştur. İbadet

1 Bkz. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Tanzimatta İçtimaî hayat*, Tanzimat, MEBY. İstanbul 1999, C.2, ss. (619–659), S. 622.

2 Bkz. Uriel Heyd, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, çev. Kadir Günay, KBY. 1979, S. 88–89.

3 Bkz. Hikmet Celkan, *İttihad-ı İslam ve Akif*, Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üni. Y. 1986, ss.(167–175), S. 173.

şekillerine, cami ve minaresine bile tesir eden bu farklılaşmayı tetikleyen bir diğer etkenin de, dinin artık bu çağda bağlayıcı rolü görememesi ve kavmiyetçilik şuurunu yenememesi olarak değerlendirilmektedir.⁴ Netice itibarıyla Turancılık da İslamcılık da Osmanlı Devletinin düşmüş olduğu reel gerçekleri tam olarak takdir edemeyen, takdir etseler de imparatorluk kültürü içinde yetişmeleri nedeniyle zihinsel şartlanmışlıkla bunu kabul edemeyen, bu nedenle de, devletin hala mucizevî bir şekilde büyüyebilme olasılığını düşünen münevverlerin yarattığı *muhayyel* düşünceleridir.

Kaplan'ın tespitiyle, Akif'in bu yanılığını şairliğine havale etmek ne kadar isabetlidir, ayrıca tartışmak gerekir. Diğer bir ifade ile şair olamayan düşünürlerde hangi farklı düşüncelerin üretildiğini sormak da bu problemin tekmlil edici bir uzantısıdır.⁵

Akif'in İslam'dan vazgeçmemekle birlikte, Almanlardan⁶ ve Japonlardan⁷ hayranlıkla bahsetmesi, onun çelişmesine dikkat çekmek bakımından oldukça önemlidir. Dahası, İslam'ın terk edilmemesi gereken, daha doğrusu, tekrar kazanılması gereken ruhu olarak zikredilen, ahlak, erdem, çalışmak vb. niteliklerin bu toplumlarda elde edilmiş olarak resmedilmesi, Akif'in hiç kastetmemesine rağmen, İslamcılığı bakımından bir çelişki ve hatta hem siyasal hem de epistemolojik olarak İslamcılığın iflası olarak değerlendirilebilir. En azından bu tür düşünceler onun İslamcılığını şekillendiren batıcı paradigmalara olarak görülmelidir. Çünkü Batının yukarıdaki şekliyle hayranlık verici tasviri, İslam inancı, kültürü ve medeniyetine bağlı kalmadan da insanların beklentilerine cevap verebilecek dünyaların üretilebileceğini en azından epistemolojik temelde kabul etmek anlamına gelmektedir. Her ne kadar Akif, Batı medeniyetinin mükemmel olmadığını, özellikle de, manevi ve erdem bakımından eksik olduğunu ifade ederek eleştirmişse de, yukarıda görüldüğü gibi, bu, batının tamamını kapsamamaktadır.

Akif'in düşüncesinde sentezin bir tarafını oluşturan Doğu'dan kasıt sadece İslam'dır. Doğrusu bu din de onun zihninde Müslümanların yaşamış olduğu aktüel bir din değildir. Hatta o, din-i İslam'ı her ne kadar hurafelerden uzak, gelenekten soyutlanmış asrısaadetteki İslam ise de, asrısaadetteki o yalın dini okuma ve pratiğe çıkarma formatı, Batı düşüncesi ve üretiminin tesiri altındadır.

Bu durum, Akif'in de etkilendiği⁸ Cemaleddin Afgâni ve Muhammed Abduh gibi diğer düşünürler için de söz konusudur. Hem Akif hem de söz konusu düşünürler için İslam dünyasının geri kalmasının en önemli nedeni, ahlaki yozlaşma ve yanlış din anlayışlarıdır.⁹ Nitekim *Süleymaniye Kürsüsü*'nde meşrutiyetin ilanıyla birlikte idealize ettiği toplum, tam anlamıyla batılı kalıplara göre tasavvur edilmiştir. Burada *kadın-erkek okumak, fabrikalar, matbaalar, şirketler, istihdam* (iş bulmak) vb. olgular batı tarzı kalkınmışlık ve üretim tarzının ortaya koymuş olduğu fakat İslam dünyası için henüz arzulan ve muhayyel bir toplum fotoğrafıdır.¹⁰

Mehmet Akif'in düşüncesinde Tanzimat'tan sonra yetişen birçok aydında olduğu gibi, Doğu ve Batı medeniyetinin müşterek tesirlerini görürüz. Tanzimat'tan sonra yetişen aydınlarda bu kültürlerden birinci yahut diğerini daha fazla tanımış olma, onların şahsiyetlerini belirlemiştir. Akif'in yetişmesinde ve şahsiyetinin oluşmasında bu iki kültürün hemen hemen birbirine denk payları vardır. Doğu ve Batı medeniyetini yakından tanıma fırsatını bulan Akif, Tanzimat'tan sonra aynı ikilik içinde yetişen birçok aydın gibi bu iki medeniyetten senteze ulaşmak fikrini benimser.¹¹

4 Bkz. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Tanzimatta İçtimâî hayat*, Tanzimat, MEBY., İstanbul 1999, C.2, ss.(619-659), S. 632.

5 Krş. Mehmet Kaplan, *Atatürk Milliyetçiliği Açısından Mehmet Akif Ersoy*, Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üni. Y. 1986, ss.(1-10), S. 3.

6 Hatta Almanlar hakkında Akif, Batı medeniyeti hakkında eleştirdiği "maneviyat eksikliği"ni de göz ardı etmiş benzetmektedir. *Berlin Hatıraları*'nda tasvir etmiş olduğu medeniyet madde ve mananın birbirini bütünlediği bir medeniyet olarak kendini göstermektedir: ...*Deyip sarılmada aslâ tereddüd etmediniz. Nasılsa mektebiniz tıpkı öyle ma'bediniz. Ne çan sadâsı boğar san'atin terânesini, Ne susturur medeniyet bu âhîret sesini...* Bkz. *Safahat, Berlin Hatıraları*, Hz. E. Düzdağ, S. 316-317.

7 ...*Sorunuz, şimdi, Japonlar da nasıl millettir? Onu tasvîre zafer yâb olamam, hayrettir. Şu kadar söyleyeyim: Dîn-i mübînin orada, Rûh-i feyyâzı yayılmış, yalnız şekli Buda. Siz gidin, safvet-i İslâm'ı Japonlarda görün! O küçük boylu, büyük milletin efrâdı bugün, Müslümanlıktaki erkânı styânette ferîd; Müslüman demek için eksiği ancak tevhd...* Bkz. *Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde*, Hz. E. Düzdağ, S. 159.

8 Mümtaz'er Türköne; *Cemaleddin Afgani*, Diyanet Vakfı Y., Ankara 1994, S. 117.

9 Krş. Albert Haurani, *Çağdaş Arap Düşüncesi*, çev. Latif Boyacı, İnsan Y. İstanbul 2000, S. 129-143, 154; Macit Fahri, *İslam Felsefesi Tarihi*, çev. Kasım Turhan, İklim Y. 1992, S. 301-311.

10 *Sayırsız mektep açılmış: Kadın, erkek okuyor; İşliyor fabrikalar, yerli kumaşlar dokuyor. Gece gündüz basıyor millete nâfi' âsâr; Âdetâ matba'alar bir uyumaz hizmetkâr. Mülkü baştan başa imâr edecek şirketler: Halkın irşâdına hâdim yeni cem'iyetler, Durmayıp iş buluyor, gösteriyor, uğraşılıyor; Gemiler sâhile boydan boya servet taşıyor...*(bkz. M. Akif Ersoy, *Safahat*, hazırlayan, M. Ertuğrul Düzdağ, Çağrı Y.,2008, S. 164.)

11 Rıza Filizok, *Mehmet Akif'in Batı Medeniyetine Bakış Tarzı*, Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üniversitesi. Y. 1986, ss.(53-56)

Akif'in düşüncesindeki söz konusu sentezi tespit edebilmek için, hem Batılılar hem de Doğular için ifade edilen bir takım karakteristik özelliklerden hareket etmek gerekmektedir. Bunlar aynı zamanda Akif'e göre *Doğuların* ve *Batılıların* mevcut durumunu tasvir anlamına gelmektedir. Elbette bu konuda *Doğular*dan kastın çoğunlukla Müslümanlar olduğunu ifade etmekte yarar görüyoruz. Akif'in Doğu-Batı düşüncesini doğru bir şekilde anlamak için bunlara değinmekte fayda vardır.

Mehmet Akif'te Batının karakteristik özellikleri

Batılılar taassup içindedir: Akif *Berlin Hatırası*'nda her ne kadar Almanları şarka merhametle nazar eden ilk millet olarak nitelemesine rağmen, *Kastamonu Vaazı*'nda onların da Müslümanlara karşı büyük bir taassup içinde olduklarını ifade etmektedir. Akif'in gerçekte Berlin'e görevlendirilme sebeplerinden belki de en önemlisi, hem Müslüman esirleri bilgilendirmek hem de Almanları Müslümanlar hakkında bilgilendirmektir. Çünkü Almanlar devletin, Osmanlı devletiyle ittifak yapmasını oldukça yadırgamışlardır. Onlardaki Müslümanlık algısı da oldukça gayri insanidir.

Akif'te Batı imajı ile Hıristiyanlık çoğunlukla aynı anlama gelmektedir:

"Ey cemaat, yeter artık Allah için olsun uyanın,
Sesi pek müthiş öter sonra kulaklarda çanın" (Safahat II)
"Çan sesleri boşsun da, gömülsün mü sükuta?
Sönsün de, İlâhi, şu meş'al-i vahdet,
Teslîs ile çöksün mü bütîn âleme zulmet?"¹²

Batı bilimsel anlamda uyulması gereken bir modeldir: Akif *Kastamonu Vaazı*'nda batı ilmi ve sanatı olmadan milleti yaşatmanın imkânı olmadığını, Avrupalıların alabildiğine terakki ettiğini, dolayısıyla vatanın savunması için onlardaki bu gelişmelerin elde edilmesinin zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Benzer düşünceleri, *Safahat*'ta da tekrar etmektedir.¹³ Bu tavır yukarıda ifade etmiş olduğumuz Afgâni ve Abduh için de geçerlidir. Dahası batıda gelişen fen ve modern ilimler karşısındaki bu tavrın, bütün İslam dünyasında yetişen düşünürler için aynı olduğunu ifade edebiliriz.

Akif, Batı ile ittifak edilebileceğini kabul eder: Akif yine *Kastamonu Vaazı*'nda Avrupalıların iç yüzünü unutmamak kaydıyla onlarla birleşebileceğimizi, menfaatimiz gerektirirse onlarla pazarlıklı bir şekilde ittifak yapabileceğimizi belirtmektedir.¹⁴

Batı Medeniyeti Maddiyattaki terakisini manevi alanda kesinlikle gösterememiştir: Hatta Akif'e göre Batı manevi alanı bilinçli terk etmiştir.¹⁵ Burada yukarıda ifade etmiş olduğumuz, Akif'in *Berlin Hatıraları*'nı hatırlamakta fayda vardır. Almanların sahip olduğu medeniyette övgüye layık olan tarafın madde ve mananın bir birbirini tamamlamasıydı. O halde Akif'te Batı kavramını çok ciddi sorgulamak gerekmektedir. Akif'te Almanlar Batılı olarak kabul edilmemekte midir? Yoksa Almanların Osmanlıların müttefiki olması onları Batılı olmaktan çıkarmış mıydı? Herhalde öyle olmalı ki, Akif, daha sonra *Kastamonu vaazı*'nda bir kısım Almanların Müslümanlara karşı sergilemiş olduğu tavrı Batılıların taassubuna delil olarak kullanmıştır.

Avrupalılar, birkaç asrı kuşatacak şekilde planlı ve programlı çalışırlar: Batıların başarılı olmalarının arkasında süreklilik, hesap, plan ve program yatmaktadır. Akif *Kastamonu Vaazı*'nda bunu şu şekilde dile getirmektedir: *Avrupalılar yalnız bugünü, bugünkü hadiseleri seyretmekle kalmazlar. Onlar yarını, gelecek seneyi, hatta gelecek asrı, hatta birkaç asır sonrasını tahmin etmek, hesap etmek isterler. Heriflerin siyaseti müthiştir. İşte o müthiş siyaset sayesinde kendileri ne oldular, bizi ne hale getirdiler, görüyorsunuz.*¹⁶

Mehmet Akif'te Doğunun Karakteristik Özellikleri

İslam Dünyası geri kalmıştır: Diğer bütün İslam düşünürlerinde de olduğu gibi İslam dünyasının her bakımdan geri kalmış olduğu Akife göre de muhakkaktır. Kısaca İslam dünyası medreseleri, âlimleri ve hiçbir geçerliliği olmayan fenleriyle tartışmasız her alanda geri kalmıştır.¹⁷

...Biz Müslümanlar tıpkı henüz doğrulamayan, yürüyemeyen sabiler gibi yerlerde emekler dururken, bir de gözümüzü açtık, gördük ki, etrafımızdaki milletler göklerde uçuyorlar. Gelip çöldeki masumların tepesine ateş yağıdırıyorlar. Biz Bandırma'dan İstanbul'a adamakıllı bir vapur işletemezken herifler bahr-i muhit al

12 M. Akif, *Safahat, Hakkın Sesleri*, Hz. M. E. Düzdağ, S. 197.

13 Bkz., M Akif, *Safahat*, (Süleymaniye Kürsüsünde) Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Çağrı Y. 2008, S. 178; Ahmet Kabaklı, *Mehmed Akif*, Türk Edebiyatı Vakfı Y.1999, S. 109.

14 Bkz. Ahmet Kabaklı, age. S. 109.

15 Bkz. Ahmet Kabaklı, age., S. 122.

16 Bkz. Ahmet Kabaklı, age. S. 119.

17 M. Akif, *Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde*, S. 158; *Asım*, S. 372, 378.

tından geçiyorlar. New York'tan dalyorlar Hamburg'dan çıkıyorlar. Biz ise hala yeryüzünde yürütmeyi temin edemedik.¹⁸

Bu manada Akif, halk arasındaki yozlaşmayı ve geri kalmışlığı *Mahalle Kahvesi'*ndeki tasvirleriyle adeta somutlaştırmıştır.¹⁹

İslam dünyası ümitsizdir: M Akif Müslümanların bugünkü olumsuz durumlarını bir takım nedenlere bağlamaktadır. Ona göre olumsuzluğun temeli ümitsizliktir. Özellikle Müslümanların Batı karşısındaki mutlak mağlubiyet hissi ve bunun neticesi olarak gelişen kompleks davranışlar, Batıyı nesnel değerlendirebilme çizgisinden uzaklaştırmıştır. Bu dönemde Avrupa'nın terakkisine vurgu yapmaktan başka bir şey yapılmamıştır. Dahası yüz binler, devletin yıkılacağını seslendiriyordu. Bu nakarat büyüklerden küçüklere kalan yegâne ümitsizlik mirasıdır. Buna mukabil, Akif'in ifadesiyle yapılması gereken, terakki bakımından Avrupa'nın oldukça ilerde olduğu ve Avrupa'yı yakalamak için çaba ve çalışmaya ihtiyaç olduğunu tespit etmektir.²⁰ Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, batının gelişmişliği karşısında Akif de çok ciddi bir çaresizlik içerisinde görünmektedir. Ona göre "Avrupa medeniyeti bir medeniyet-i fâdıla, bir medeniyet-i hakikiye-i insaniye değil. Fakat ne yapılı? Önüne durulamaz. Makine kesilmiş herifler: uğraşıyorlar, çabalyorlar, maddi nâmütenahi terakkiyata mazhar oluyorlar"²¹

İslam dünyası bilimsel, dini ve ahlaki bakımdan cahildir: Akif, İslam Müslümanlara iyi bir hayat vaat ederken neden vermedi sorusunu "cehaletimiz yüzünden" diye cevaplandırır. Çünkü ona göre Müslümanların hepsi cahil. Arabı cahil, Türkü cahil, Kürdü cahil, Arnavudu cahil... Hepsi cahil. Kısaca Akif'in vaazlarındaki genel tema çalışmak ve maariftir. Ona göre din de dünya da maarifle kaimdir.²² Akif'e göre daha acı olan ise Müslümanlarla ilgili bir takım bilgileri elde etmek için bile Batıların eserlerine müracaat etmek zorunda olmamızdır.²³ Akif, İslam dünyasının bu durumunu *Süleymaniye Kürsüsü'*nde çok çarpıcı bir şekilde ifade etmiştir.²⁴ Hatta bir takım uydurmalar ve yanlış tevekkül anlayışıyla Müslümanların elinde din bile Akif'in kendi ifadesince "maskara"ya dönüştürülmüştür.

İslam dünyası gelişmek için büyük kafalara sahip değildir: Akif, ikinci meşrutiyetin ilanının bir hakikati ortaya çıkardığını ifade etmektedir. O da şudur: meşrutiyetten önce hürriyetin olmadığı bahane ediliyordu. Meşrutiyetin ilanından sonra Osmanlı *aydınları* tarafından bunun da bilinmediğinin ortaya çıktığını ifade eder. Akif, Meşrutiyetin getirmiş olduğu mükellefiyetlerin birikimsizliği ortaya çıkardığını kabul eder ve bunu şu şekilde ifade eder: *Meşrutiyet bize gayet acı bir hakikat öğretti ki, o da vatanımızda her manasıyla büyük adamın yok denecek kadar ender bulunmasıdır. Evvelce "at var meydan yok" diye kendimizi aldatıyorduk.*²⁵

İslam dünyası Batıya karşı sıhhatli bir bakış açısına sahip değildir: Ona göre Batıya karşı ki tür yanlış tavır sergilenmektedir. Bunlardan birincisi, *mütefekkir* geçinenlerin tavrıdır ki, içtimaî, edebî hâsılı her meselede sağa sola sapmadan terakkinin önündeki dinî kayıtları da kaldırarak tam bir teslimiyetle Batının taklididir. İkincisi de, Akif tarafından avamın hissi olarak nitelenen bir tavrıdır ki, yukarıdaki sözde mütefekkirlerin ser

18 Bkz. M. Akif, *Dördüncü Mev'ıza*, Sebilürreşad, C. 18, S.183-186 (Külliyat 9, ss.239-256)

19 Bkz. M. Akif, *Safahat, Birinci Kitap*, Hz. M. E. Düzdağ, ss. 103-112.

20 Bkz. M. Akif, *Dördüncü Mev'ıza*, (Zağanos Paşa Camii) Sebilürreşad 12 Şubat 1336-21 Cemaziyel Evvel 1338, C. 18, S.183-186 (Külliyat 9, ss. 239-256)

21 M. Akif, *Birinci Mev'ıza*, Sebilürreşad, 24 Kanunisani 1328-29 safer 1331, C. 9-2, aded 231-49, S. 389-395 (M. Akif Külliyyatı 9, ss. 195-221)

22 M. Akif, *Üçüncü Mev'ıza*, Süleymaniye Kürsüsünde, Sebilürreşad 7 Şubat 1328-14 Rebiül Evvel 1331, C. 9-2, aded 232-50, S. (405-408) M. Akif Külliyyatı 9, ss. (223-237).

23 M. Akif, *Birinci Mev'ıza*, Sebilürreşad, 24 Kanunisani 1328-29 safer 1331, C. 9-2, aded 231-49, S. 389-395 (M. Akif Külliyyatı 9, ss. 195-221)

24 *O Buhârâ, o mübâre o muazzam toprak; Zilletin koyununa girmiş uyuyor müstağrak! İbn-i Sînâ'ları yüzlerce doğurmuş iklim, Tek çocuk vermiyor âğuşuna ilmin, ne akîm! O rasad-hâne-i dünyâ, o Semerkand bile; Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzîsiyle: Ay tutulmuş, "Kovalım şeytanı kalkın!" diyerek, Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek! Bu havâlide cehâlet ne kadar çoksa, nişân, Daha salgın, daha dehşetli... Umûmen ahlâk ... Çin'de, Mançurya'da din bir görenek, başka değil. Müslüman unsuru gâyet geri, gâyet câhil. Acabâ meyl-i teâlî ne demek onlarca? "Böyle gördük dedemizden!" sesi milyonlarca, Kafadan aynı tehevürle, bakarsın, çıkıyor! Arş-î âmâlî bu ses tâ temelinden yıktıyor. Görenek hem yalnız Çin'de mi salgın; nerde! Hep musâb âlem-i İslâm o devâsîz derde. Getirin Mağrib-i Aksâ'daki bir müslümanı; Bir de Çin sürunun altında uzanmış yatını; Dinleyn her birinin rûhunu: Mutlak gelecek, "Böyle gördük dedemizden!" sesi titrek, titrek! "Böyle gördük dedemizden!" sözü dînen merdûd; Acabâ sâha-i tatbîki neden nâ-mahdûd? Çünkü biz bilmiyoruz dîni. Evet, bilseydik, Çâre yok gösteremezdik bu kadar sersemlik. "Böyle gördük dedemizden!" diye izmihlâli Boylayan bir sürü milletlerin olsun hâli, İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de! Yoksa, bir maksad aranmaz mı bu âyetlerde? Lâfzî muhkem yalnız, anlaşılın, Kur'an'ın: Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz ma'nânın: Ya açar Nazm-ı Celîl'in, bakarsız yaprağına; Yahud tîfler geçeriz bir ölünün toprağına. İnnemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin, Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için! Bu havâlidekiler pek yaya kalmış dince; Öyle Kur'an okuyorlar ki: Sanırsın Çince (Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, Hz. M. E. Düzdağ, S. 156-158.)*

25 M. Akif, *Eski Hatıralar*, Sırât-ı Müstakim, C. 4, aded 85, S. 114-116, (Mehmed Akif Külliyyatı 5, Hz. İ. H. Şengüler, Hikmet neşr., İst. 1990, ss. 19-26)

gilemiş oldukları tavrın tam aksini sergilemişlerdir. Akif'e göre bunlar, yenilik adına "vahy" gelse "görenek" ölçüsüyle karşı çıkanlar olup, bilâistisna Batının bütün fikir ve kazanımlarına kapılarını kapatan kimselerdir.²⁶

Mehmet Akif'te Doğu ve Batı Sentezi

İslam medeniyeti ile Batı medeniyeti arasındaki felsefi, bilimsel ve siyasal ilişkiler yeni değildir. İslam medeniyeti ve Batı medeniyeti arasında tarihsel olarak kadim ilişkiler söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında İslam ve Batı medeniyeti diyalektik oluşturan iki taraftır. En azından bu 8 ve 10. yüzyıllarda Batıdan Doğuya, 13. ve 14. yüzyıllarda da Doğudan Batıya doğru tevarüs edilen felsefe ve bilimsel faaliyetler bakımından böyledir. Diğer bir ifade ile İslam medeniyeti ve Batı medeniyeti her bakımdan birbirine yabancı olmayan hatta birbirini besleyen iki medeniyettir.

Durum İslam medeniyetinin bir parçası olan Osmanlılar sürecinde de aynı şekilde devam etmiştir. Özellikle Osmanlıların son dönemlerinde Batı medeniyetindeki terakkinin kendini bilfiil hissettirmesi, Batı medeniyetine karşı sergilenen tavrın tekrar gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Bu bakımdan Osmanlıların son dönemlerinde söz konusu iki medeniyetin sentezi üzerine fikir beyan eden düşünürler olagelmıştır. Şinasi bu fikri "Asya'nın akl-ı pıranesi ile Avrupa'nın bıkır-i fikrini mezmetmek" sözüyle düsturlaştırmıştır. Aynı fikir Sadullah Paşa ve Ahmed Midhat Efendi gibi aydınlar tarafından Tanzimat'tan sonra müdafaa edilmişti.²⁷

Akif'le aynı nesilden olan Z. Gökalp bütün düşünce sistemini Doğu-Batı sentezi fikri üzerine kurar ve onu sosyal bir program haline getirir. Daha sonra Halide Edip, Akif ve Gökalp'ın tesirinde kalarak eserlerinde aynı fikri savunur.²⁸

Mehmet Akif'in fikir ve duygu hayatının odağında din vardır. Ancak Akif'in duygu ve düşüncesiyle bağlı olduğu İslamlık, aktüel olarak İslam ülkelerinde yaşanmakta olan "Müslüman hayatı" değildir. Akif, Muhammed Abduh gibi İslamiyet'in esasını Kuran'da ve İslamiyet'in yayılış dönemindeki ruhta bulur. Bunun sonucu olarak da çeşitli nedenlerle hurafelerle karışmış doğuya has müesseselerin çoğunu reddeder. Dolayısıyla ona göre "dinin esaslarını tetkik etmek, sonra, dini doğrudan doğruya peygamberden telakki eden eslafın hareketini nazarıtibara almak" sağlıklı bir dinin temel şartı olarak görünmektedir.

Akif'in Doğu medeniyeti içinde bütünüyle benimsediği tek müessese, ortaya çıktığı zamandaki şekliyle olmak üzere İslamlıktır. Harabeye benzettiği İslam dünyasında bulunduğu cevher odur. Akif, Doğu medeniyetinde olduğu gibi, Batı medeniyeti karşısında da "seçici" bir tavır alır.²⁹ O Batının üstünlüğünü kabul eder. Ancak bu üstünlük mutlak bir üstünlük değildir; ilmin, tekniğin ve çalışmanın sağladığı bir üstünlüktür. Batıdan alınacak temel unsurlar da işte bunlardır. Diğer taraftan Batı kendi çöküşünü de hazırlayacak unsurlar taşıyan bir medeniyete sahiptir. Dolayısıyla Akif Batı medeniyetini eksik ve kemale ermemiş bir medeniyet olarak görmektedir.³⁰

Akif'e göre Doğu medeniyeti özünü ve gerçek değerini kaybetmiş bir medeniyet, Batı medeniyeti henüz mükemmeliyete ulaşmamış bir medeniyettir. Bundan dolayı İslam Ülkeleri İslamiyet'in gerçek değerleri ile Batı medeniyetinin ilim ve tekniğini birleştirmelidir. Osmanlılar ve diğer İslam ülkeleri bu senteze ulaşabilirlerse çağdaş orijinal bir medeniyet yaratabilirler.³¹

Akif, Osmanlı devletinin Batıyla girmiş olduğu çapraşık ilişkiyi kendisinde de hissettirmektedir. Devletin bir taraftan batılılaşmaya çalışması, diğer taraftan onlarla savaşması aslında bir tezat gibi görünmektedir. İşte bu durum Akif'in Batı karşısındaki tavrına da yansımıştır. Akif bir taraftan Batı medeniyetini yüceltmiş, diğer taraftan onun sömürgeci tavrını şiddetle tenkit etmiştir.³²

26 Bkz. M. Akif, *Safahat*, Süleymaniye Kürsüsünde, Hz. M. E. Düzdağ, S. 172-173.

27 Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Ankara 1975, S. 425.

28 İnci Enginün, *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İst. 1978, S. 12-13.

29 M. Akif'in Japon çağdaşlaşması üzerine yaptığı tespit hem de bugünkü çağdaş araştırmacılar tarafından da yapılan bir tespittir. Bkz., *Sâmizâde Süreyya, Büyük Japonya, hazırlayan Ali Ergun Çınar, Kitabevi Y. İstanbul 2001, S. 51-59.*; *Bozkurt Güvenç'in tespitine göre, XVI. yüzyılın ilk yarısında Japonya ilk önce Hıristiyan batının rotasını şaşırılmış gemicileriyle daha sonra da Cizvit misyonerleriyle karşılaştı. Başlangıçta saygı, hatta hayranlık duyular Hıristiyanlığa. Fakat dinin hızlı yayılışını, Hıristiyanlaşmaların dışa bağımlı duruma geldiğini görünce batıya kesin bir "dur" demek zorunda kaldı. Bu nedenle dış dünyaya kapandı. Burada bir Japon duyarlılığından bahsetmek gerekmektedir. Japonlar Hıristiyanlaşarak sömürgeleşeceklerini gördüklerinden dolayı bu kapıyı hızla kapamışlardır. Aslında Japonya (1600-1850) yılları arasındaki iki buçuk yüzyıllık Tokugava dönemi boyunca Batıya değil Hıristiyanlaşma yoluyla batılılaşmaya kapalı tutmuştu kapılarını. Oysa batının bilim, sanat ve teknolojisindeki her türlü gelişmeleri yakından izlemeye çalışmış, bu seçici çabasında başarılı da olmuştur. Öyle ki, 1850'ye geldiğinde Japonya endüstrileşen bir ülke değildi ama bilimde, sanatta ve tarımda çağdaş bir ülke idi. Bkz. Bozkurt Güvenç, *Japon Kültürü, Türkiye İş Bankası Y. 1995, S. 368-369.**

30 Rıza Filizok, agm., 56.

31 Rıza Filizok, agm., 57.

32 Bkz. Rıza Filizok, agm., S. 62-65.

Balkan savaşı, Birinci Dünya savaşı ve Kurtuluş savaşı yıllarında eserlerini veren Akif için daima iki Batı söz konusu olmuştur: İlimin ve tekniğin kaynağı olan Batı ve savaştığımız Batı. Akif bunlardan birincisini savunmuş, ikincisini tenkit etmiştir.³³ Akif zalim Batının düşmanı iken özellikle onun bütün şiirlerinde sevilen beğenilen, model olarak sunulan ve Almanya'nın varlığında tecessüm eden bir Batı daha vardır. *Hatıralar* ve *Asım* kitaplarında Almanya Batının ilminin, teknolojisinin, üstün hayat standardının ve disiplinin bir timsali olarak gösterilmiştir.³⁴ Nitekim bu nedendir ki *Asım* ilim tahsil etmek için Berlin'i tercih edecektir.

Akif'e göre fazilet İslam'ın ruhunda, marifet ise Batının ilim ve tekniğinde mevcuttur. Marifet fazilete dayandığı ölçüde cemiyeti refaha götürür. Fazilet de marifete dayandığı ölçüde tesirini daha iyi icra eder. Diğer bir ifade ile Akif İslam'ın ahlakını, Batının bilgisini ideal bir terkip olarak görmektedir. Bu manada Akif, arzu ettiği inkılâpta vazgeçilmez iki unsurdan bahsetmektedir. Bunlardan birincisi marifet, yani batının elde etmiş olduğu fen bilimleri ve bunların kurmuş olduğu maddi dünya. Akif bu manada Batının vazgeçilemez olduğunu kabul eder. İkincisi ise İslam'dır. Akif'in söz konusu ettiği İslam, 19 ve 20 yüzyıl İslam dünyasında gelişen ve bir şekilde geri kalmışlıktan da kurtuluş reçetelerinden birisi olarak görülen dinde öze dönüş akımlarından etkilenmiş görünmektedir. Nitekim onun Cemalettin Afgani ve Muhammed Abdüh'tan etkilendiğini biliyoruz. Bu dönemin temel karakteristiği dini, yanlış din anlayışlarından ayırma girişimidir. Nitekim Akif de *Safahat'ın* farklı yerlerinde genel anlamda Şarkın geri kaldığını özelde de İslam dünyasının sefalet ve hurafelere gömüldüğünü tespit etmektedir. Hatta bu kokuşmuşluğun külli bir şekilde olduğunu ve müesseseler olarak da İslam dünyasının perişan bir vaziyette bulunduğunu ifade etmektedir.

Akif'in Batı eleştirisi ve özellikle de medeniyet eleştirisi dikkatle gözden geçirildiğinde, olumsuz eleştirilerinin esaslı bir eleştiriden ziyade, savaşlar ve işgallerin tesiri altında mağlubiyetlerin bir yansıması olarak görünmekte, buna mukabil, şark ve Müslümanları eleştirisinin daha esaslı ve daha objektif bir eleştiri olduğunu görmekteyiz. Örneğin nerede ise savaşlar ve onun uzantısı dışında bir batı eleştirisi olmadığı gibi, Müslümanlara da geçmişin hatıralarına ya da ölüm kalım mücadelesi ve cihat ruhuyla ortaya konan gayret ve kahramanlıkların dışında neredeyse herhangi bir övgüsü de söz konusu değildir.

O halde Akif'in Doğu ve Batı hakkındaki düşüncelerinden hareketle nasıl bir netice çıkarabiliriz?

Yukarıda ifade ettiğimiz iki kategoriye ne kadar birleştirme şansımız vardır? Akif'in bütün düşüncesi, daha önce değindiğimiz gibi, doğu ve batı eleştirisine dayanmaktadır. Burada sıraladığımız niteliklere baktığımızda Akif'in müspet anlamda iki sağlıklı temel bıraktığı görülecektir. Bunlardan birincisi Müslümanların aşama aşama kendi özünden uzaklaştırdıkları İslam, ikincisi de Batı dünyasının bilimsel anlamda kabul edilmesi ve batı ilminin tez elden edinilmesi. Bu iki ilkeyi Akif, yukarıda ifade etmiş olduğumuz gibi, fazilet ve marifet erdemi olarak adlandırmıştır.

Fazilet ve marifetin birbirini tamamlaması kadar doğal ne olabilir? Hatta fazilet ve marifetin birbirinden bağımsız bir şekilde neş'et etmesi gerçekten mümkün müdür? İşte bizim burada üzerinde durmamız gereken husus fazilet ve marifet erdemlerinin terkinin mümkün olup olmadığını sormaktan öte, neden faziletin İslam'a, marifetin Batılılara bırakıldığını sormaktır. Doğrusu Akif'te bu sorun çok muğlak bir sorundur. Bu hususta bizim anladığımız kadarıyla Akif, İslam'ın özünü bu anlamda tartışmaya açmaz. Ancak Akif, İslam'ı terkipteki vazgeçilmez bir unsur olarak görürken, faziletin de Müslümanlarda olduğunu ifade etmemektedir. Onun düşünce dünyasında dile getirmiş olduğu fazilet, özlemine çekmiş olduğu ve referansını asrısaadete atfettiği İslam'la aynı anlama gelmektedir.³⁵ O zaman Akif'in *Berlin hatıraları*'nda hayran kaldığı, hem maddi ve hem de manevi bütünleşme ile *Süleymaniye Kürsüsü*'nde daha da ileri giderek *Müslümanlar* olarak nitelemiş olduğu Japonlar, marifet ve fazilet bakımından da kendi çağındaki Müslümanlardan üstün görünmektedir. O zaman tekrar şu soruyu yönelmemiz gerekmektedir: Şayet İslam dışında da fazilet elde edilebiliyorsa, Akif'in idealize ettiği Batı Medeniyeti ile İslam'ın fazileti terkinde İslam'ın katkısı ne olacaktır?

Burada şuna işaret etmemiz gerekmektedir ki, Akif, her ne kadar Almanlarda ve Japonlarda faziletten ve bir takım insani değerlerden bahsetmişse de, bu, ideal olan bir fazilet değildir. Onun düşüncesinde gerçek fazilet hurafelerden arınmış İslam'ın kendisidir. Dolayısıyla Akif'in işaret etmiş olduğu fazilet, İslam'ın tekrar sıhhatli bir şekilde edinilmesidir. Demek ki, İslam dünyasının elde etmesi gereken iki kazanım söz konusudur. Bunlardan biri İslam, diğeri de, İslam dünyasının üç yüz seneden beri kaybettiği Batıdan elde edilmesi gereken fen ilimleri ve bunun eklemeleridir. Akif'in burada üç yüz yıllık bilimsel kopuştan bahsetmesini de, Türk Düşünce Tarihi bakımından doğru bir tespit olarak değerlendirmek gerekmektedir.³⁶

Bu noktada değinmemiz gereken diğer bir husus da, her ne kadar İslam dünyası için iç açıcı bir durum söz konusu değilse de, Akif'e göre henüz her şey bitmemiştir. Müslümanların bu husustaki tek avantajı, *kendi*

33 Rıza Filizok, agm., S. 66.

34 Sema Uğurcan, *Akif'in Şiirlerinde Savaş*, Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üni. Y. 1986, ss.(135-166), S.155.

35 Bkz. M. Akif, *Safahat, Hatıralar*, Hz. M. E. Düzdağ, S. 291.

36 Bkz.M. Akif, *Safahat, Asım*, Hz. M. E. Düzdağ, S. 432.

*mahiyet-i ruhiyyeleri'nin*³⁷ henüz tükenmemiş olmasıdır. Ona göre Müslümanların kendilerine dönüp hareket etmesi gereken nokta burasıdır. Ona göre bu millette henüz faziletin kaynağı kurumamıştır. İslam dünyasının düşmüş olduğu durumu Akif, dalları ve gövdesi baltalanmış bir ağaca benzetmektedir. Ona göre çözümün farklı yerlerde aranması beyhudedir. Yapılması gereken tek şey, bu milletin derinliklerine inerek ve deşeyerek onda mevcut olan kökleri yeniden yeşertmektir.³⁸ Ancak bundan sonra atılması gereken adım, Japonların yapmış olduğu gibi taklide düşmeden, faydacı ve seçici olmak kaydıyla, Batı ilmini süratle edinmektir.³⁹ Akif bunu, *Asım*'da, *inkılâbın yolu* olarak ifade etmektedir.⁴⁰ Akif'in her halde "doğrudan doğruya Kuran'dan alıp ilhamı, asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı" ifadelerinden de bunları anlamamız gerekmektedir. Diğer bir ifade ile İslam'ın bu çağda vereceği çok şey vardır ama bunun batı ilmi olmadan ve bu bilimsel semereleri üretecek kafaları yetiştirmeden elde edilmesi en azından bugün için mümkün görünmemektedir.⁴¹ Akif bunun da farkındadır ve bu nedenle, hayalini kurduğu inkılâbın köklü ve sağlam olması için eğitimi gerekli görmektedir.⁴²

Buraya kadar Akif'in çözümlemesi olarak ifade etmiş olduğumuz İslâm ve fen bilimlerinin terkiibini, sonuç itibarıyla iki şekilde değerlendirebiliriz. Bunlardan birincisi: İslam, değerler sistemi olarak devam ettirilmeli ancak insanlığın maddi ihtiyaçlarını karşılamak, onların refah seviyelerini yükseltmek ve yaşam kalitelerini artırmak gibi beklentileri fen bilimlerine bırakmak gerekmektedir. Fakat burada, fen bilimleri ürünlerinin de bir takım değerlerin doğmasına tesir ettiği sorunu gündeme gelmektedir. Bunu da şu şekilde anlayabiliriz: Fen bilimlerinin ürettiği değerler İslâmî değerlerin tamamlayıcısı olarak görülmeli ancak farklı kültürlerde, farklı değerlerle karışan bu neticeler, İslâmî değerlerle test edilmelidir.

Akif, böyle bir neticeye ulaşmış mıdır, bunu kesin olarak ifade etmemiz mümkün değildir. Ancak Akif'in İslam dünyası için bir inkılâp olarak sunduğu reçetenin güncelleştirilmesi böyle bir yorumu mümkün kılmaktadır.

Akif, İstiklal Marşı ve Avrupa Birliği

Buraya kadar anlamaya çalıştığımız Akif'in düşüncelerinde köklü bir değişim olmuş mudur? Bazı araştırmacılar onun düşüncelerinde bir takım değişikliklerin olduğunu ileri sürmektedirler. Ve özellikle bu iddia onun "millet" anlayışındaki düşüncelerinin değiştiği üzerine yoğunlaşmaktadır. Burada sadece bir örnek olması açısından şu metni sunmak istiyoruz: "Çanakkale Şehitlerine" adlı şiiri, Akif'in düşüncesinde ve psikolojisinde esaslı bir değişimi göstermektedir. Akif, *Asım*'dan önceki bütün şiirlerinde hatta yer yer *Asım*'da ümitsizlik içindedir. İslam âleminin hüsrana uğramasından korkmaktadır. Ancak Türk ordusunun Çanakkale'deki zaferi onu tekrar ümitlendirmiştir. Bu zafer Akif'in psikolojisindeki değişmeyi gösterdiği gibi, ideolojisindeki değişikliği de göstermektedir. Akif daha önceki şiirlerinde daima İttihad-ı İslam ideolojisinin savunucusu olmuştur. Ama Birinci Dünya savaşını anlatan kitaplarında, özellikle *Asım*'da İslam âleminin problemleri ve haçlı zihniyetinin tehlikeleri üzerinde durmasına rağmen İttihad-ı İslam'dan bahsetmez. Burada Akif, İslamiyet'i koruma vazifesini tek başına Türklerin üstlendiğini düşünmektedir. Akif'in daha öncekilerde geçmeyen "ırk" kelimesi, "bahtı kara millet" ifadesi de bu eserinde kullanılır. Ancak Akif'in asıl milliyetçi cephesini, İstiklal Harbi sırasında yazdığı şiirlerinde görebiliriz."⁴³

Yukarıdaki metni kısaca değerlendirmek gerekirse Akif'in düşüncelerinin değişmesi üzerine yapılan tespitler çok kuvvetli tespitler olarak görünmemektedir. Akif'in Türk ırkını da "millet" terkiibinin alt unsurlarından, yani milleti meydana getiren kavimlerinden birisi olarak gördüğünü, kavmiyetçiliğin ise, milletin birlik ve beraberliği için bir felaket olduğunu düşündüğünü biliyoruz. İslam dünyasının büyük bir çoğunluğunun işgal edilmesine rağmen Akif, ne "Çanakkale şehitlerine" adlı şiirinde ne de bunu özellikle hissettirmesi gereken "İstiklal Marşı"nda bugün anladığımız anlamda bir "Türk Milleti"nden bahsetmemektedir. Hele hele söz konusu şiirlerinde "ittihad-ı İslam'dan bahsetmemesi, onun böyle bir anlayışı kesin olarak terk ettiği anlamına gelmez. Bütün Müslümanların derdini kendine dert edinen Akif'in, düşüncesini belirli bir halkla sınırlandırması çok mümkün görünmemektedir. Ancak bu M. Akif'in düşüncesinin gerçekleşmesi için son ümidinin Türklerle birlikte tekrar canlanmadığı anlamına da gelmez. Dolayısıyla ittihadı İslam düşüncesinin Akif'te devam ettiğini fakat belki fiili durumlar nedeniyle ötelendiği neticesini çıkarmamız daha muhtemel görünmektedir.

37 Bkz. M. Akif, *Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde*; Hz. M. E. Düздаğ, S. 178-179.

38 Bkz. M. Akif, *Safahat, Asım*, Hz. M. E. Düздаğ, S. 431.

39 Akif, Japonların çağdaşlaşmasını şu şekilde dile getirir:

Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle... O da sahiplerinin lâhik izniyle. Dikilip sahile binlerce basiret, im'ân, ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan, Garbın eşyası eğer kıymeti hâizse yürür; moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür. (*Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde*, Hz. M. E. Düздаğ, S. 160.)

40 M. Akif, *Safahat, Asım*, S. 433.

41 Bkz. M. Akif, *Safahat, Asım*, S. 402.

42 Bkz. M. Akif, *Safahat, Asım*, S. 429.

43 Sema Uğurcan, *Akif'in Şiirlerinde Savaş*, age., S.154.

Burada, bizce, üzerinde durulması gereken önemli husus, İstiklal Marşının şairi olan Akif'in, İstiklal Marşındaki düşüncesiyle, bu marşın kullanımını arasında bir uyumun olup olmadığını sorgulamaktır. Bundan dolayı İstiklal Marşının yazılması ve kullanılması sürecini biraz gözden geçirmek gerekmektedir. Ancak burada şu ayrıma da dikkat çekmek gerekmektedir. İstiklal Marşı bir şiir olarak bütün düşüncesiyle birlikte Akif'e ait olsa da, Marş olarak bir ülkeyi temsil etmektedir. Bu nedenle İstiklal Marşının temsili anlamını da dikkatlerden kaçırmamak gerekmektedir. Nitekim bu anlamda İstiklal Marşının anayasal olarak koruma altına alındığını ve değiştirilmesinin teklifinin bile yasak kabul edildiğini biliyoruz. Ancak bazı durumlarda İstiklal Marşının muhtevasının da milli anlamda tekrar gündeme gelebileceğini önümüzde duran siyasal süreçler gösterecektir. Bu nedenle aşağıda bu soruna da dikkat çekmek istiyoruz.

İstiklal Marşı, zamanın Genel Kurmay Başkanı Albay İsmet İnönü'nün talebi üzerine, 1920'li yılların sonunda, milli heyecanı korumak, milli azim ve imanı manen beslemek amacıyla, Marseyyez (Marseillaise) tarzında yazılmıştır. Malum bir takım süreçlerden sonra 12 Mart 1921'de mecliste yapılan oylama ile kabul edilir.⁴⁴ Burada marşın talep edilmesinin sadece milli heyecanı ve azim ve imanı beslemesi ihtiyacını gidermesi amacıyla sınırlandırılması oldukça sorunludur. Bizce İstiklal Marşının ihtiyaç hissedilmesini Anadolu'da gelişen siyasal olaylarla değerlendirmek daha doğru olur. Osmanlı devletinin I. Dünya savaşından mağlup çıkması sonucu, Anadolu'da başlatılan kurtuluş mücadelesi, gelişen olaylarla birlikte giderek siyasallaşmış ve kurumsallaşmıştır. Bunun en önemli belgesi de Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk* adlı eseridir. Bilindiği gibi hiçbir devlet ve millet tarih sahnesine birden çıkmaz. Bunun bir takım şartları ve safhaları vardır. İşte İstiklal Marşı da, İstanbul hükümetine rağmen, 23 Nisan 1920'de kurulan TBMM'nin devletleşmeye doğru attığı adımlardan biri olup, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne giden sembolik siyasal bir evredir.

Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti, çok kısa zamanda Osmanlılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi farklı projelerin reçete olarak denendiği fakat yıkılmasına mani olunamayan bir imparatorluğun bakiyesi üzerine kurulmuştur. Yukarıdaki projelerden ilk ikisi önce Osmanlılık daha sonra İslamcılık olmak üzere Osmanlı devleti yıkılmadan önce çözüm olarak daha öncelikli olarak denenmiştir. Batıcılık ve Türkçülük ise Osmanlı devletinin siyasal yapısı ve tebaası henüz uygun olmadığından dolayı tam olarak kuvvet kazanamamıştır ancak teorik olarak son dönemlerde seslendirilmiştir. Bu bağlamda şuna işaret etmemiz gerekir ki, yukarıda söz konusu edilen projeler, Osmanlı Devleti içindeki farklı ulusların kopuşlarıyla devreye giren projeler olarak gündeme gelmiştir. Dolayısıyla yeni kurulan devletin elinde Türkçülük ve Batıcılık doğal olarak daha önceki süreçlerin siyasal bir determinasyonu olarak gündemde kalmıştır.

Özellikle Fransa Milli Marşının örnek olarak seçilmesi, ilerde ilan edilecek devletin batıcı ulus devlet temelinde inşa edileceğinin bir ipucu gibi görünmektedir. Bir de 18. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan ulus devletlerde, milli marşların uluslar arası seremonilerde bir gelenek olarak kullanılmaya başladığını dikkate alırsak, durum biraz daha anlam kazanacaktır.

Söyleminde millet, vatan, yurt, ümmet, bayrak, hilal, Mehmetçik, şehit, ezan vs. temalarına oldukça ağırlık veren Akif, İstiklal marşında "Türk" ismini kullanmamıştır. Çünkü Akif'in zihnindeki "Türk" kavramı, bugün anayasada mevcut olan, "Türkiye'de yaşayan herkes Türk'tür" şeklinde bir üst kimlik değildir. Yukarıda söz konusu edilen unsurlar daha çok bir milletin ortak değerleri olarak zikredilmiştir. Dolayısıyla Akif, 1921'li yıllarda yazmış olduğu marşta daha kuşatıcı bir bakış açısını gözetmiştir.

Ancak Akif, İstiklal Marşı'nda "*Ben ezelden beridir hür yaşadım hür yaşarım*" derken daha evrensel bir istiklali ifade etmesine rağmen, "*Garbın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar; Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var, Ulusun korkma nasıl böyle bir imanı boğar, "Medeniyet" dediğin tek dişi kalmış canavar.*" ifadelerinde aynı kuşatıcı bakış söz konusu edilmemiştir.

Kısaca bu ifadeler İstiklal Marşını sadece kurtuluş savaşı ile sınırlı hale getirmişe benzemekte, dolayısıyla da istiklalin sadece Batı'ya karşı kazanılmış olduğunu düşündürmektedir. Bu da, her ne kadar kurucu kadroları hazır, meclisi açılmış, bayrağı belli, meydanlarda işgalci güçlere karşı inanılmaz destanlar yazan ordusu mevcut ve hatta ulusal düzeyde görüşmelerde temsil edilen yeni kurulmakta olan "ulus devlet" in şeklen dayanaklarından bir tanesi olarak kabul edilmişse de, henüz zafer kesinleşmediğinden ve cumhuriyet ilan edilmediğinden dolayı Batı'ya en büyük düşman olarak işaret edilmiş olması muhtemeldir. Bu durum, birçok devletin marşından İstiklal Marşı'nın ayırıcı bir özelliği olarak görünmektedir. Araştırabildiğimiz kadarıyla çoğu ulusal marşlarda bu şekilde istiklalin kazanıldığı düşmanın adı bizdeki olduğu şekliyle açık bir şekilde ifade edilmemiştir.

Kısaca temsili anlam olarak İstiklal marşı ulus devlet anlayışının bir gereği olarak yazdırılmış ve ulus devletin temsili dayanaklarından bir tanesi olarak görünüyor. Bu, İstiklal marşının siyasal bir fonksiyon yerine getirdiği anlamına gelir ve bir ulusun her bakımdan bağımsızlığı anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile yak-

44 Bkz. İsa Koca Kaplan, *İstiklal Marşımız ve Mehmed Akif Ersoy*, Edebiyat Vakfı Y. İstanbul 2002, S. 15-17; *Mehmet Akif Ersoy Külliyyatı 10*, S. 194.

laşık olarak 19. ve 20. yüzyıllardaki devletlerde, bayrakla birlikte İstiklal marşı bir devletin sembolik varlığı anlamına gelmektedir.

Bugün ise, ulus devlet anlayışlarından bir takım ödünler verildiğini ve devlet aygıtında bir takım muhteva değişikliklerinin vaki olduğuna şahit olmaktayız. Bu durum özellikle ülkemiz açısından fiili bir anlam kazanmaktadır. Bugün Avrupa devletlerinin yeni bir siyasal organizasyonla Avrupa Birliği adı altında bütünleştiğini görmekteyiz. Bu oluşumun nerdeyse fiziki ve temsili unsurlarının tamamlandığına da şahit olmaktayız. Ekonomik birlikle birlikte, bayrak, marş ve güvenlik birimlerinin de oluşturulması Avrupa Birliğinin artık yekpare bir devlet olarak tarih sahnesine çıktığı anlamına gelmektedir.

Ülkemiz açısından da bu durum oldukça önemli bir siyasal gelişme olarak karşımızda durmakta ve yukarıda ele almış olduğumuz Batılılaşma serüvenimizin en ciddi bir safhası olarak güncelliğini korumaktadır. Günümüzdeki siyasal gelişmeler göstermektedir ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal tavrı, Batı ile bütünleşmek ve Avrupa Birliğinin bir üyesi olarak varlığını devam ettirmek olarak görünmektedir. Bu anlamda her bir terkipte terkiibi oluşturan unsurlarda bir takım değişimleri beklemek doğaldır ve bu değişimleri de gözlemekteyiz. Bizim burada konumuzla ilgili olarak soruşturmak istediğimiz ya da tecessüs edeceğimiz konu, İstiklal Marşının gelecekteki alacağı vaziyettir. Avrupa Birliği ile bütünleşme serüveninde doğrusu hangi gündemlerle karşılaşacağımızı şimdiden kestirmek oldukça zor görünmektedir. Sorumuz açık olarak şudur: Uluslar arası anlamda ne dostluklar ne de düşmanlıklar ebedi değildir. Dün düşmanımız olan Batı ile dostluk ilişkileri kurmaktayız ve hatta daha da önemlisi siyasal bir birlikteliğe doğru yol almaktayız. Önümüzdeki yıllarda Avrupa Birliği'ne girmemiz gerçekleştiğinde, İstiklal Marşımızın muhtevasında geçen içeriğinin uyumu söz konusu edilirse, nasıl bir tavır sergilememiz gerekmektedir? Yukarıda işaret etmiş olduğumuz gibi, İstiklal Marşının içerisinde geçen, örneğin, "Ulusun Korkma nasıl böyle bir imanı boğar, Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar" ifadelerinde olduğu gibi, "Batı" açık bir şekilde aşağılanmakta ve açık bir düşman olarak gösterilmektedir. Bu ve benzeri ifadelerin değiştirilmesi ya da yumuşatılması Avrupa Birliği tarafından istenirse, bu isteğe olumlu bir cevap verilecek midir? Yani ulus devletten vazgeçildiği gerekçesiyle İstiklal marşının sembolik değerinde, değişik algılamalar mı üretilecektir? Bizim gibi İstiklal marşına oldukça anlam yükleyen bir millet ve devlet bunu iyimserlikle karşılar mı? Şayet bu istek olumlu karşılanırsa, anayasanın değiştirilmesi teklif bile edilemeyen maddeleri nasıl göz ardı edilebilecek? Yoksa sadece bu ve benzer ifadelerden dolayı Ülkenin siyasal rotası ve istikameti tekrar gözden mi geçirilecektir? Bu sorular oldukça farazi sorular gibi görünmekte fakat devletlerin ve milletlerin sembolik değerlerinin en sert unsurlar olduğunu da gözden kaçırmamak gerekmektedir. Basit bir sorun gibi görünse de, kanaatimiz odur ki, gelecek günlerin en önemli tartışma konularından birisi, İstiklal Marşının hem Türk halkı hem de Batılı halklar açısından hem dini hem de milli nitelikli oldukça sert unsurları bünyesinde barındırmasının ciddi uyuşmazlıklar doğuracağıdır.

MEHMET AKİF VE TIP ETİĞİ

İsmail YAKIT*

Mehmet Akif'in Kısa Biyografisi

1290 H./ 1873 M. yılında doğan Mehmet Akif, Fatih Dersiamlarından İpekli Tahir Efendi'nin oğludur. İlk ve Orta öğrenimini Fatih Rüşdiyesi ile Mekteb-i Mülkiye İdadisi'nde tamamladıktan sonra, dört yıllık Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebine girer ve Baytarlık bölümünden mezun olur(1893). Ziraat Nezareti, Umur-i Baytariye Müdür Yardımcılığı yapar. Görevi gereği, Rumeli Arnavutluk, Anadolu, Arabistan'da dolaşır. Eşref Edip'le birlikte *Sırat-ı Müstakim*, *Sebilü'r-Reşat* dergilerini çıkarır. Harbiye Nezareti adına Almanya'ya gönderilir. Arapça, Farsça ve Fransızca'yı çok iyi bilen Akif, Darülfünun Edebiyat-ı Umumiye Müderrisliği yapar. Milli Mücadele yıllarında etkili vaazlar verir. Sevr antlaşmasını şiddetle tenkit eden ve Milli Mücadeleyi gerekli gören Kastamonu vaazı, çoğaltılarak bütün cephedeki askerlere yollanır. Kuva-yı Milliye'den yana davranışlarından dolayı Şeyhülislamlığa bağlı Darül-Hikmeti'l-İslamiye'deki görevinden uzaklaştırılır. Birinci Meclis'te Burdur Milletvekilliği yapar(1920-1923). Daha sonra Mısırlı Prens Abbas Halim Paşa'nın davetiyle Mısır'a gider, Hilvan'a yerleşir.

1926'da Mısır'da Edebiyat Fakültesi'nde Türkçe Profesörlüğü yapar. Mısır'da iken, siroza yakalanır. Hastalığının ehemmiyetini birdenbire anlayamaz ve hava tebdiliyle geçeceğini zannederek Lübnan'a gider. 1936 da Antakya'ya gelir, fakat tekrar Mısır'a döner. Mısır'dan da Türkiye'ye bir deri bir kemik halinde döner. Kendisi: "*Canlı bir cenazeden farksızım*" der. İstanbul'da gayet ciddi bir tedavi görür. Hastaneye yatar ama hastalığı geçmez. 26 Aralık 1936 Pazar günü akşamı vefat eder. Ertesi gün Edirnekapı Şehitliğine defnedilir. İstiklal Marşımızın şairi olan Akif, bütün şiirlerini, *Safahat* adını verdiği bir kitapta toplamıştır.

Mehmet Akif'in Tıp Anlayışı

Bugüne kadar Akif'in genellikle şairliği, edebî sanatı ve şiirlerinde ele aldığı konular ve insan tiplmesi vb. ile ilgili hususlar konu edinilmiş ancak onun tıp ahlâkı hakkındaki görüşlerine pek bakılmamıştır.

Mehmet Akif'in tıp ve tıp etiği hakkındaki görüş ve düşüncelerinin oluşumunda, içinde yaşadığı toplumun geçirdiği zor günler ile kendi meslek hayatının çok etkisi olduğu açıktır. Baytar mektebini bitiren ve bir süre baytarlık yapan Akif, Osmanlı'nın son ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki salgın hastalıkları ve savaşın getirdiği zor ve çetin şartlardaki yaralıların tedavisinin yanı sıra halkın cehaletiyle ortaya çıkan hurafeler karşısında, hekimliğin önemini ve hekimlik ahlâkını eserlerinde konu etmeden geçemez. Bu açıdan o, Osmanlı Türk insanının genel yapısını araştıran ve onların duçar olduğu felaketleri inceleyen gerçek bir gözlemcidir. Bu itibarla, burada önce Akif'in tıp anlayışını ortaya koyduktan sonra, onun tıp etiği hakkındaki görüşlerini ele almak istiyoruz.

a- Hastalık Ancak Tıbbî Tedbirlerle Yok Edilebilir: Bu konuda Akif, *Sırat-ı Müstakim*'de yazdığı bir yazıda, kendisine ulaşan bir mektubun içeriğinden bahs ederek konuya girer. İstanbul'da baş gösteren kolera salgınına karşı yapılması gerekenleri tavsiye eden cahil bir vatandaşın teklifini konu edinir. O kişi mektubunda, "bir zamanlar, bir yerde kolera ve veba gibi salgın hastalıklar baş gösterdiğinde halk para ile hafızlar tutup, hastalığın ortaya çıktığı yerin etrafında döndürüldü. İstanbul ve civarında koleradan epeyce telefata olduğu halde

* Prof. Dr., SDÜ İlahiyat Fakültesi/İSPARTA www.ismailyakit.com, yakit@sdu.edu.tr

niçin böyle bir teşebbüste bulunmak kimsenin aklına gelmiyor. *Sırat-ı Müstakim* mecmuası aracılığıyla hükümet niçin böyle eski fakat dindârane bir tavsiyede bulunulmuyor. Halbuki çok büyük sevap işlemiş olurlar” demektedir. (*Sırat-ı Müstakim*, 4. Teşrin-i Sani (=Kasım), 1326, 15 Zilkade, 1328, C. 5, Aded, 115, s. 178-179, Bkz. *Mehmet Akif’in Makaleleri*, Haz. A. Abülkadiroğlu, Kültür Bakanlığı yay., 796, Ankara, 1990, s.101)

Mehmet Akif, mektupta kendisine tavsiye edilen bu usulün bir zamanlar uygulandığını ama bunun dindârane bir yol olmadığını belirtir. Akif’e göre hükümet, yerini sağlamlaştırmak için böyle bir usule de başvurabilir, fakat onlar da bilirler ki, sıhhi tedbirlerle bu işin öntü alınabilecektir.

Akif’e göre, padişahın bir zamanlar Yıldız Sarayı’nda salgın hastalığı önlemek için okuttuğu Sahih-i Buharî hatimleri, hastalığı önlemek için değil, safdilli halkın dinî hissiyatını okşayarak dalkavuk padişaha daha kuvvetle bağlanmalarını sağlamak içindi. Yoksa Rusya sınırındaki koleranın gölgesinden ürkerek sarayında her türlü sıhhi korunma tedbirlerini aldurtan, diğer taraftan pek çok dinî kitabı yaktıran bir padişahın, hadis kitaplarına ve salat ve selamlara ehemmiyet vermeyeceğini azıcık düşünenler, kolayca kestirebilirler demektedir.

Akif’e göre, ister münferit olsun, isterse salgın olsun, ne kadar hastalık varsa hepsinin izalesi de tıbbın tavsiye edeceği korunma yollarından ve şifai tedbirlerden başka yapılacak hiç bir şey yoktur. Bu, basit bir köylünün bile yakından bilmesi gereken bir husustur.

b-Tıp İslam’da En Saygın Bilimlerden Biridir: Akif’e göre İslam, tababete yani tıba çok büyük önem vermiş bir dindir. Birkaç riyakârın ortaya çıkıp da İslam adına ahkam keserek bu hakikate karşı çıkmasına göz yumulamaz. Akif, Hz. Peygamber’in: “*Hiçbir hastalık yoktur ki, devası da verilmemiş olsun. O halde devayı aramalısınız*” buyurduğunu, tıp ilmini, din ilmi kadar takdir ettiğini belirttikten sonra, devanın dua kitaplarında aranması lazım geleceğine dair en ufak bir işaret dahi bulunmadığını kaydeder. (a.y.s.102)

Akif’e göre tıp ilmi, İslam’da o derece önemli bir ilimdir ki, kesin olarak haram olan içki, hâzık yani uzman bir tabibin sözü ile hastaya helal olur. Hatta tıp sanatı, sıradan bir sanat değil, İslam’da farz-ı kifaye olan bir sanattır. Yani toplumda mutlaka birilerinin tıbbî öğrenmesi zorunludur. Dinde bu kadar önemli olan bir sanatın mensupları bulunan tabiplerin görevine, din nasıl olur da müdahale eder?(s.102)

Akif’e göre, büyük İslam âlimlerinin özgeçmişleri okunduğunda hemen hemen hepsinin tıpla ilgilendiği görülecektir. O, sadece İbn Sina ve Ebu Bekir Razi gibi İslam filozoflarının değil, pek çok İslam büyüğünün, aklın ve naklin bu sanata verdiği saygın mevkii takdir ederek çalıştıklarını ve içinde yaşadıkları asra göre fevkalade yararlıklar gösterdiklerini söyler. (s. 103)

Akif, bir zamanlar medreselerin tedrisatında tıp tahsilinin herkes için mecburi kılındığını söyler. Bütün bunları belirtmesindeki gayenin, okumakla, üflemeyle hastalık tedavisine kalkışmanın dindarlık olmadığını ve dinimize böyle bir şey yakıştırmanın asla kabul edilemez olduğunu söyler (s. 103). Ona göre Kur’an hastalara, ölümlere okumak için nazil olmamıştır. Kur’an’daki şifa, cahillerin anladığı gibi değildir. Akif burada Hz. Ali’den bir örnek verir: Buna göre, bedevinin biri uyuz hastalığına tutulmuş develeri için Hz. Ali’den dua istemiş, o da uyuza karşı en etkili duaların bile katran kadar etkili olamayacağını söylemiştir. (s.103).

Akif’e göre, uzman tabipler, koleraya karşı en faydalı şahsi tedbir, yiyeceklere, içeceklerle ve perhize dikkat edilmesinden ibarettir diye bağırıp dururlarken, çoğumuzun hâlâ Allah’a tevekkül edip pisboğazlıktan geri kalmaması anlaşılır bir şey olmadığı gibi, gerçek tevekkül hiç değildir (s.103).

Akif, hekimin önemine *Safahat*’ın da yeri geldikçe dikkat çeker. Ona göre toplumda iki kişi çok önemlidir: İmam ve doktor. Evlere her zaman rahatlıkla davet edilen bu ikilidir. Hastalık ve ölümlerde hep bunlar çağırılır.

Bunu şöyle dile getirir.

-Bana sor memleketin hâlini ben söyleyeyim:

Bir imam çünkü, bilir evleri... Hâ bir de hekim.

(Safahat, İnkılap ve Aka yay., İstanbul, 1966, s.130)

Mehmet Akif’in Tıp Etiğine İlişkin Düşünceleri

Mehmet Akif, tıp etiğini sadece hekimleri ilgilendiren ahlâki kurallar olarak telakki etmez. Ona göre ahlâk toplumsal bir olgudur ve hekim kadar, hasta ve hasta bakıcı ile toplumu da ilgilendiren bir husustur. Dolayısıyla şiiirleştirerek anlattığı etiğe ilişkin mısralarını biz burada, hekim, hasta ve toplum açısından ele alacağız.

Hekim Açısından Tıp Etiği

Akif’e göre, hekim bilgili olmalı, hatta uzman olmalı. Cahil bir hekim hastayı helak edeceği gibi, hasta yakınlarını da telafisi gayr-i kâbil bir üzüntüye gark eder. Akif, adı iyiye çıkmış beceriksiz, kötü doktorlara söylemediğini bırakmaz. Nitekim Kızkardeşinin kızı dört yaşında ölen Selma’nın durumunu anlatırken bu hususa yer verir.

...
"Filan hekim, dediler. Geldi, baktı, anlamadı
"Hayır, filan daha bir anlayışlıdır" dediler;
Meğer yalan yere çıkmış o sersemin de adı!
(Safahat, s. 56)

Akif'e göre hekimin, hastalığı doğru teşhis etmesi de tek başına yeterli değildir. Hastalığı anlasa da tedavide kullanılacak ilaçların mevcudiyeti ve hastanın hâli de buna etkindir. Nitekim aynı şiirin devamında:

"Bırak ki anlasalar var mı çare? Ne gezer!
Hekim ilaçları oğlum, bütün tesellidir.
İlaç yeyip iyi olmak, o bir tecellidir.
Kesildi kardeşin artık yemekten, içmekten;
Lakırdı dinlemiyor, kendini helak ediyor."
(Safahat, 56-57)

Akif, hekim-hasta ilişkilerine de şiirlerinde yeterince yer ayırır. Ona göre hekimin hastaya iyi muamele etmesi, ona sıcak ve candan davranması hatta hastaya ilaçları bile sevecen bir üslup içerisinde vermesi gerekmektedir. Bu hususu Halkalı Ziraat Mektebi'nde geçen bir olayı anlatırken, uygun bir ifade tarzıyla ele alır.

"Bakmasak hastayı nevmîd (=ümitsiz) ederiz belki!" diye ;
Çocuğun göğsüne yaklaştı biraz dinlemeye:
-Öksür oğlum.. Nefes al.. Alma nefes... Oldu, giyin;
Bakayım nabzına.. A'lâ... sana yavrumsu kodein
Bakayım, öksürüyorsun, o, keser, pek iyidir...
Arsenik hapları al, söylerim eczacı verir."
(Safahat, 12)

Akif'e göre doktor, hastanın vahim durumunu yüzüne söylememelidir. Onun refakatçisine uygun bir dille söylemelidir. Nitekim Halkalı Ziraat Mektebi'ndeki çocuğun durumunu refakatçisine söylediği gibi.

-Nasıl ettin doktor?
-Edecek yok, çocuk artık yola girmiş, gidiyor!
Sol taraftan rienin zirvesi(=akciğerin ucu) tekmiş çürümüş
Hastalık seyr-i tabîsini almış yürümüş."
(Safahat,12)

-Sözünüz doğru Müdür Bey; ne yapıp yapmalı, tek
Bu çocuk gitmelidir. Çünkü, eminim, pek pek,
Daha bir hafta yaşar, sonra sirayet de olur;
Böyle bir hastayı gönderse de mektep ma'zur"
(Safahat, 13)

Hasta ve Refakatçileri Açısından Tıp Etiği

Akif, yine verem hastalığına yakalanmış Halkalı Ziraat Mektebi'ndeki çocuğun halini tarif ederken, bir şair olarak tasvir gücünü ortaya koyar.

Bir uzun boylu çocuk... Lakin o bir levha idi...
Öyle bir levha-i rikkat ki unutmam ebedi:
Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri;
Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri.
O şakaklar geçerek cepheyi yandan sıkılmış;
Fırlamış alını, damarlar da beraber çıkmış!
Bet beniz kül gibi olmuş uçarak nur-i şebab(=gençlik nuru)
O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bîtâb!(=bitkin, yorgun)
O dudaklar morarıp kavlamış artık derisi;
Uzamış saç gibi kirpiklerinin her birisi!
Kafa bir yük kesilip boynuna, çökmüş bağı;
İki değnek gibi yükselmiş omuzlar yukarı."
(Safahat, 12)

Akif'e göre, hasta refakatçisi durumunda olan kişi, doktorun hasta hakkındaki sözlerini hastaya münasip bir dille anlatmalı, hatta bazı konularda onun fikrine başvuruymuş gibi yapmalıdır. Nitekim yukarıda geçen olayda, hastalığı bulaşıcı olan bir çocuğun okulundan uzaklaştırılması için doktorun yapmış olduğu tavsiyeyi, refakatçisinin "tebdil-i hava"nın kendisine iyi geleceği şeklinde hasta çocuğu iknaya çalışılmasını konu edinir. Şu mısralarda doktor hastayı ikna ve hasta refakatçi ilişkisi konusunda hasta sahibini yönlendiriyor.

-Bir mubassır(=bakıcı, nezaretçi) çağırın.

-Buyurun efendim

Bana bak;

Hastanın gitmesi her halde muvafık olacak.

"Sana tebdil-i hava tavsiye etmiş doktor.

Gezmiş olsan açılırsın..." diye bir fikrini sor.

"İstemem" der o, fakat dinleme, iknaa çalış;

Kim bilir, belki de biçare çocuk anlamamış.

(Safahat,13)

Hastanın da uyması gereken tavsiyeler bulunduğunu kabul eden Akif, hasta psikolojisini, yalnızlık ve itilmişlik hissini bazı kabulleri engellediğinin farkındadır. Nitekim yukarıdaki şiirin devamında:

-Şimdi tebdil-i hava var mı benim istediğim

Bırakın halime artık beni, rahat öleyim!

Üç buçuk yıl bana katlandı bu mektep, üç gün

Daha katlansa kıyamet mi kopar? Hem ne için

Beni yıllarca barındırmış olan bu yerden,

"Öleceksin!" diye koğmak? Bu koğulmaktır. Ben,

Kimse bir çocuğum, nerde gider yer bulurum?

Etmeyin, sonra sokaklarda perişan olurum!

Anam ölmüş, babamın bilmiyorum hiç yüzünü;

Kardeşim var, o da lakin bana dikmiş gözünü

(Safahat, 13)

Sonunda verimli olan bu çocuk bir şekilde gönderilir. Böylece okulda salgın bir hastalığa karşı önlem alınır. Bu olayda doktorun, refakatçinin, okul idaresinin ve hastanın her birine düşen etik görevler, Akif tarafından şiirin verdiği teshir edici bir üslupla anlatılır.

Toplum ve Sorumlular Açısından Tıp Etiği

Akif, topluma da bazı etik sorumluluklar yükler. Hasta ziyaretlerinin, gerek hastanın morali, gerekse ihtiyaçlarının giderilmesi hususunda toplum ve toplumun fertlerine görevler düştüğü kanısındadır. Nitekim "Seyfi Baba" şiirinde bizzat kendisi hastalanan Seyfi Baba'yı ziyaretini anlatır:

Geçen akşam eve geldim. Dediler:

-Seyfi Baba

Hastalanmış yatıyormuş.

-Nesi varmış acaba?

-Bilemeyiz, oğlu haber verdi geçerken bu sabah.

-Keşke ben evde olaydım... Esef ettim vah vah!

Bir fener yok mu, verin... Nerde sopam? Kız, çabuk ol!

Gecikirsem kalırım beklemeyin... Zira yol

Hem uzun, hem de bataktır...

-Daha âlâ kalınız

Teyzeniz geldi, bu akşam, değiliz biz yalnız."

(Safahat, 68)

Toplumun hastalık ve hastalara karşı son derece duyarlı olması Akif'in en önem verdiği hususlardan biridir. Nitekim harb-i umumi yıllarındaki sefaleti anlatırken bunun önemini vurgular:

Yatırın âlemi çavdar karışık mezbeleye;

Ne bu? Ekmek! Diye dünyâyı verin velveleye

*Hastalık, kehle(=bit), sefâlet saradursun, kol, kol,
Sâde siz seyre dalın! Har-i umumi bu, ayol!*
(Safahat, 405)

Bir başka yerde de aynı temayı işler:

*Hangi vîraneyi eşsen kopuyor bin çığlık
Hasta binlerle, bakan yok, diriler çırcıplak;
Bir taraftan bu fecâyî'(=musibetler, belâlar) kemirirken yurdu
Bir taraftan da elin bir sürü doymaz kurdu*
(Safahat, 432-433)

Akif'e göre, toplumun uyması gereken bir diğer ahlâki husus da, hurafelere dayalı yöntemlerle hastalık tedavisinin terk edilmesidir. Bunu birçok yerde çeşitli vesilelerle söyler:

*Hurafeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar,
Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağlar.
Numûne işte biziz... Görmek isteyen görsün!
Bakın da hâline ibret alın şu memleketin
Nasıldın ey koca millet? Ne oldu âkibetin*
(Safahat, 265)

Akif'e göre, Toplum, bilinçlenmelidir. Gerekli tedbirleri almalı ve her şeyin faturasını Tanrı'ya kesmelidir.

*Tâbib-i âile, eczâcı... Hepsi hâsılı o,
Ya sen nesen? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!*
(Safahat, 268)

Akif, toplumu yöneten sorumluların, hükümetlerin sağlık politikasını eleştirir ve toplumun sağlığı konusunda yapılması gereken her şeyi yapmalarını ister. Sağlığı çöken bir toplum ona göre her şeyini yitirir. Sağlık, ona göre devletin gücüdür. Hastalıklı bünye ile devletin güçsüzlüğünü anlatmaya çalışır. Nitekim Kartal'da seyrettiği bir köy düğününü tasvir ederken, orada aslında anlatmak istediği şey, devletin halidir.

*Sıtmadan boynu bükülmüş de o dimdik Türk'ün,
Düşünüp durmada öksüz gibi küskün, küskün
Gövde teşrihlere dönmüş, o bacaklar değnek;
Daha yaş yirmi iken eller, ayaklar titrek*
(Safahat, 380-381)

Devlet, her şeyden evvel, hekim ve ilaç yokluğunu gidermelidir. Bunun için gerekli sanayiler kurulmalı, gerekli okullar açılmalıdır. Bu konuda Akif hükümetleri eleştirmeden edemez:

*Hasta meydanda, tedâviye de cidden muhtaç;
Yalnız görmeliyim nerde hekim? Nerde ilâç?*
(Safahat, 390)

*İşimiz düştü mü tersâneye, yahut denize,
Mutlaka, âdetimizdir,koşarız İngiliz'e
Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir...*
(Safahat,393)

Ekonomik açıdan dışa bağımlı, bayındırlık ve iskân politikaları zayıf hükümetler ile tembel belediyelere sahip halk, açlık ve sefalet içerisinde kalır ve salgın hastalıklardan kendini kurtaramaz. Nitekim şu mısralarda anlatmak istediği budur:

*Dilencilikle yaşar derbeder hükümetler;
Esâretiyle mübâhi zavallı milletler;
Harâbeler, çamur evler, çamurdan insanlar;
Ekilmemiş, koca yerler, biçilmiş ormanlar;
Durur sular, dere olmuş helâ-yı câriiler;
Isıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sâriler,*
(Safahat, 265)

Salgın hastalıklar için, karantinanın zorunlu olduğuna vurgu yapan Akif, bunun da toplumu yönetenlerin, bilhassa hükümetlerin bir görevi olduğu söyler. Bu konuda Hz. Ömer örneğini verir. Bilindiği üzere Hz. Ömer, ordusuyla Şam'a giderken "Surg" köyüne geldiğinde, köyde veba salgını olduğunu öğrenir. Hemen köyün karantinaya alınmasını ister. Köye girip, çıkmayı yasaklar. Hz. Ömer'in bu emrine karşı çıkan bazı komutanlar: "Ya Ömer Allah'ın kaderinden mi kaçyorsun? Kaderde vebadan ölmek varsa vebadan ölinür" derler. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Allah'ın bir kaderinden öbür kaderine kaçıyorum" demiştir. Hz. Ömer burada kader meselesine çok güzel bir açıklık getirmiş. Vebadan ölmek de bir kaderdir, vebaya karşı tedbir alıp kurtulmak da bir kaderdir. Ben bunlardan ikinciye tercih ediyorum demek istemiştir. Bu hususu dile getiren Akif, salgın hastalıklara karşı alınacak tedbirlerin bir diğer ifadeyle koruyucu hekimliğin ve karantinanın da insanın tercih etmesi gereken yol olmasına vurgu yapar ve şu mısralarla bu olayı anlatır:

*Tarîk-i Şâm'ı tutup doğru "Surg"a indi Ömer,
Ebu Ubeyde hemen koştı almastıyla haber.
Halife, Hazret-i Serdâr'a: "Neredir ordu?
Ne yaptınız? Yapacak şey nedir? Deyip sordu.
Ebu Ubeyde: "Vebâ var!" deyince, asker de;
Tevâbiyle (=emrindkilerle beraber) Ömer durdu, kalkacak yerde
(Safahat, 270)*

Sonuç

Görüldüğü gibi, İstiklal Marşımızın şairi Mehmet Akif, veterinerlik tahsil etmiş ve bu meslekte bir müddet çalışmıştır. Dolayısıyla tıpla çok yakından ilgilenmiştir. O, tıp ve tıp etiği konusunda gerek *Safahat*'ında ve gerekse "*Sırat-ı Müstakim*" ve "*Sebilü'r-Reşat*" gibi o zamanın çok okunan dergilerinde yazdığı yazılarda, günümüz için de tıbbî deontoloji açısından önemli sayılabilecek bazı tespitler yapmıştır.

Akif, şiirlerinde ve nesirlerinde belirttiği kadarıyla, hastalık, hasta ve hasta yakınları ile hekim arasında gerekli koordinenin sağlanmasını savunur. Ayrıca o, hastalıkların birer kader olgusu gibi görülüp, tedaviden vazgeçilmesini en büyük cehalet olarak telakki etmektedir. Ona göre hastanın moralinin yüksek tutulması, hekimin bilgisinin yeterli olması, tedavi için elden gelen bütün gayretin gösterilmesi müspet bir netice için vazgeçilmez unsurlardır. Bu konuda hekim, hastalar ve hasta refakatçileri başta olmak üzere topluma, ve hükümetlere büyük görevler düşmektedir. Onun etik anlayışı sadece bir mesleğe bağlı kalmayıp, bulunduğu konuma ve icra ettiği göreve göre toplumun bütün fertlerini içine alır.

MEHMET AKİF ERSOY'DA SPOR SEVGİSİ VE GENÇLİK İDEALİ

Kadir PEPE*

Giriş

Mehmet Akif Ersoy 1873 yılında İstanbul'da, sade ve geleneksel bir hayatın yaşandığı Fatih'in Sarıgözel semtinde dünyaya gelip, 27 Aralık 1936'da yine İstanbul'da hayata gözlerini yummuştur. Mehmet Akif 63 yıl yaşamıştır.

Mehmet Akif'in dünyaya gelip yaşadığı dönem Avrupa Ülkelerinin Osmanlı devletinin hasta adam ilan ettiği ve hızla bir çöküş dönemine girdiği, tüm toplumda çözülme, umutsuzluk, panik yarattığı, buna rağmen hemen hemen herkesin bir şeyler yapmaya çalıştığı, ancak tüm çabalara rağmen Osmanlı imparatorluğun dağılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulduğu bir dönemdir.

Bu süreçteki, büyük acıların, ümit ve ideallerin, büyük mücadelelerin, çöküş ve çalkantıların, dağılıp ve yıkılışların bir görüntüsünü Mehmet Akif, Safahat adlı kitabında yazmıştır. Safahat, bir şiir kitabı, bir edebi metin olmaktan daha çok fikri bir eserdir. Onda milletimizin tarihi, yükseliş ve düşüşü, bunun sebepleri, fert ve cemiyet olarak tahlili; zekâsı, nüktesi, edebiyatı, şehri, sokağı, evi, ailesi, acıları ve sevinçleri vardır. Yedi bölümden oluşan Safahat'ın altıncı bölümünün başlığı "Asım"dır. Asım Mehmet Akif'in "gençlik ideali"nin adıdır. Türk gençliğini, "Asımın nesli" olarak nitelediğini ve o gençliğin resmini ayrıntılı biçimde çizip yazdığını görüyoruz(4).

Asım 2 500 dizelik tek parçadan meydana gelmektedir. Savaş vurguncuları, köylülerin durumu, geçmişe bakış anlayışı, eğitim-öğretim, medrese, ırkçılık, batıcılık, gençlik gibi birçok konu üzerinde durmakla birlikte, Akif'in gerçek yönünü ortaya koymaktadır. Asım, Hoca zade (Akif) ile Köse İmam arasında karşılıklı konuşmalar biçiminde kaleme alınmıştır(3).

Osmanlı devletinin çöküşü ve Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kuruluşu döneminde tüm zorluklarla mücadele eden ve geçiş döneminde yaşayan, Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşunda aktif bir rol alan, milli marşımızın seçiminde para ödülü kabul etmeyen ve yazdığı şiirin Türk toplumunun çektiği sıkıntıları ve duygularını en iyi şekilde yansıttığı için milli marşımız olarak seçilen, seçilince de tüm millete mal eden bir şahsiyeti her yönüyle toplumumuza tanıtmamız gerektiği kanaatindeyim.

Bu gereklilikten yola çıkarak bu araştırmada, Mehmet Akif Ersoy'un Spor Sevgisi ve Gençlik ideali ortaya konmaya çalışılmıştır.

Materyal ve Metod

Araştırma literatür tarama modelinde olup veriler yazılı kaynaklardan elde edilmiştir.

Araştırmada; Mehmet Akif Ersoy'un Spor sevgisi, idealindeki Türk gençliğini, beden yapısı, ruh yapısı, tahsil ve terbiye, ilim, çalışkanlık, ümit ve azim, dindarlık, ahlak ve vatan sevgisi başlıklarında ele alınmıştır.

Spor Sevgisi

Mehmet Akif Ersoy ele avuca sığmayan, çalışkan ama haşarı, okuldan döner dönmez sokağa fırlayan, ağaçlara tırmanan kabına sığmayan bir çocuktur. Gençliği de çocukluğu gibi taşkın ele avuca sığmaz, güçlü, sağlıklı ve enerjik, kispet giyip pehlivanlarla güreşen, boğazdan karşıya yüzen, taş ve gülle atan, ata binen ve uzun yürüyüşlere çıkan bir gençliktir(1).

Yapmış olduğu bu sporların arasında onun en çok ilgilendiği, şüphesiz “pehlivanlıktır. Ona pehlivanlığı mahallelerinde oturan Kıyıcı Osman Pehlivan sevdirmiştir.

Kıyıcı Osman Pehlivan, Mehmet Akif’in ölümüne kadar görüşmelerini devam ettirdiği yakın dostlarından biridir. Mehmet Akif öldükten sonra Mithat Cemal Kuntay, Kıyıcı Osman Pehlivan’ı ziyarete gider ve Akif üzerine konuşmuşlardır. Osman Pehlivan Mehmet Akif hakkında şunları söylemektedir.

Akif Efendi’yi çocukluğundan beri tanırım. Ben ondan bir-iki yaş daha büyüğüm. O, yaşça mahallemizin en küçüğü sayılır. Fakat mahalle çocukları arasında üstünlüğü vardı. Her şeyde onun sözü geçerdi. Beni çok severdi. Bir gün bana dedi ki: “Osman, ben iyi yapılı ve kuvvetliyim. Acaba seninle güreşemez miyim? Sen, gel bana pehlivanlığı öğret, ben de sana okuma öğreteyim. Öyle yaptık. O, pehlivanlığı öğrendi; fakat ben okuyamadım”.

Mehmet Akif, mahallelerde, okulda, hatta yakın çevredeki köy ve kasabalarda güreş müsabakalarına katılmıştır. Mehmet Akif, pehlivanlığa sadece bir spor değil, “bünyenin sağlığı” olarak bakmıştır. Ona göre pehlivanlar “içki bilmez” ve “fuhuş tanımaz” temiz insanlardır. Gençliğinde onu zararlı alışkanlıklara kapılmaktan sporculuğu ve dindarlığı kurtarmıştır(2).

Mehmet Akif’in yaptığı sporların yanında, güreş sporuna ayrı bir ilgi ve sevgi duyduğunu görüyoruz.

Bunu Safahatın altıncı kitabı olan Asım’da açıkça görüyoruz. Bunlardan bazıları şöyledir:

*Sorma, Kartal da idim bende bu çarşamba günü
Dediler “kurna’ da dünden beri var köy düğünü
Hoşlanırsan hadi olmaz mı? Pekâlâ gideriz
Hem biraz kır görürüz, hem de güreş seyrederiz
Neyse değnekçi gelip meydan açılın savulun
Der demez başladı kalbi yırtık davulun
Güm, güm ötmek ne gezer, tık nefes olmuş kasnak
Göğsü tokmak gibi künt, künt vuruyor hışlayarak
Zurna humhumu nedir söylemiyor bir türlü
Üfleyen çingenenin rengi mezar, kendi ölü
Pehlivanlar hani? Derken söküvermez mi, hocam
Birbirinden daha biçare sekiz çıplak adam
Ah o soygunluğu rüyada gören korkardı
Çünkü gömlek gibi etten de soyunmuşlardı
Bir delik torbaya girmiş kimi, kispet yerine
Çekivermiş kimi bir lime çuval dizlerine
Kiminin giydiği çakşır, kiminin bez şalvar
Kiminin uçkunu boynundan asılma donu var
Acaba yağ sürünürler mi desem yağ nerede
Bereket versin onun madeni varmış derede
Sağ omuzlarında birer başları kertikli ağaç
Kadın erkek suyu aktarmada bakraç bakraç
Sonra nerdense gelip yağlanınız haydi sesi
Çöktü meydanda duran kaplara artık hepsi
Palaz ördek gibi bandıkça avuçlar bandı
Meşin ıslar gibi kavruk deriler ıslandı
Bu merasimde bitip başlayacak dendi güreş
Çarpınıp çarpınarak çıktı nihayet iki eş
Daha ilk elde boşansın mı alınlarından ter
O göğüsler sana ötsün mü körükten de beter
Baktım altından o bir çifte perişan bağrın
Soluğanlar gibi kalkıp iniyor çifte karın
Sonradan dizlere bir titremedir çökmüştü
Hele çok sürmeyecek dördü de cansız düştü*

İki biçare serilmiş yatıyorken yerde
Kalkın artık dediler lakin o derman nerde
Güreşin böylesi hiç görmediğim bir şeydi
Orta, baş, hepsi de bunlar gibi avareydi

Güreşin gümler o esnada mehib incesazı
Oturur beşli davullar yere şişman şişman
Perde göstermeye başlar kabaladan o zaman
Öyle inler ki zemin kalb-i feza küt, küt atar
Zurnanın tizleri dersin yedi iklimi tutar
Şimdi, hayvanlı, yayan, kız, kadın, oğlan erkek
Kuşatır ip çekilen meydanı yüzlerce öbek
Bir taraftan da iner na-mütenahi araba
İner amma o kadar süslü ki dersin, acaba
Şu beyaz tenteler altında birer haclemi var
Çekilir derken ödülleri; sekiz on seçme davar
İki baş manda, birer tay, dana, top top dokuma
Hele peşkir gibi peşkeşleri artık sorma
Yağ kazanlarda durur tartısı yok, ölçüsü hiç
Hani ister sürün ister dökün, istersen iç
Bunların hepsi biter, bir heyecandır belirir
Ne temaşadır o, titrer durur insan tir tir
Bir birinden daha mevzun iki üç çift endam
Atlıp sahne şahin gibi etmez mi hıram
Ses soluk çıkmaz olur, herkesi ürperme alır
O geniş yerde nefeslerle beraber daralır
Çünkü meydanda değil, seyre bakanlarda bile
Asım'ın dengi hey akil seçilir yüzlerle
Şimdi, sağ kolda, gümüş kaplı birer bazı-bend
Boynu muskayla donanmış, o yarım deste levent
Önce peşrev yaparak tutuşmazlar mı
Güreş artık kızışır, hasmını tartar hasmı
Uzanır şimdi göğüsler kavurur şimdi yine
Dalga çarpar gibi çarpar gerilip birbirine
Kimi tek çapraza girmiş, mütemadi sürüyor
Kimi şirazeyi tartıp alıvermiş yürüyor
Kimi sarmala çevirsem diye sardıkça sarar
Kimi kılıcık düşünür, atmak için fırsat arar
Adaleli gövdeler altına o biçare çayır
Serilir toprağa, hem bir daha kakar mı?
Hayır, bu el enseyle düşürmüşse hemen çullanıyor
O da kurtulmak için türlü oyun kullanıyor
Kimi almış paça kasnak, o açar hasmı döner
Kimi kündeyle giderken topuk ellerde yener
Kimi cüretli olur çifte dalar, hem de kapar
Kimi baskın çıkar kazkanadından çarpar
Seyreden halkı da bir gör; O ne candan hizmet
O ne rikkatli adamlar, o ne masum ümmet
Yarılan başları çevreyle boğanlar mı dedin
Göz silenler mi dedin, incik oğanlar mı dedin
Yağ süren başka, saran başka, çözenler başka
Su veren başka, güğümlerle gezenler başka
Şan şeref duygusu millette nasıl yükseksin
Merhamet hissi de öyleydi, değimli köse?

*Hiç unutmam büyücek bir zafer olmuş da nasip
Asker etmişti güreşlerle tertip
Hadi Asım dedik, Olmaz dedi, biz dinlemedik
Bularak birde kalın pırpıta benzer dizlik
Yaralıymış demedik üç kişi tuttuk soyduk
Çıktı meydan da gezen hasmına biçare çocuk
Vakta hamsıda gürbüz delikanlıydı ama
Asımın savleti kuvvet mi sorar hiç adama
Silkiyor dut gibi biçareyi sağdan soldan
Ne o, çapraz mı? Hemen gir ki senindir meydan
Ay, herif sıyrılıyor, hem de kolaylıkla bakın
Aman asım bu güreş olmasın uydurma sakın
Hele anlat şu işin neyse hakiki rengi
Yenemezmiş onu Bir kere değilmiş dengi
Birde biçare adam mute' azım şeymiş
Kahrolurmuş kederinden tutarak yenseymiş
Sonra, layık mı imiş yerlere sermek şimdi
Böyle düşmanla bütün gün dövüşen bir yiğidi(1).*

Bütün bu dizeler ancak güreşi seven ve iyi bilen bir kişi tarafından yazılabilir. Bu da Mehmet Akif Ersoy'un yaptığı sporların yanında Güreşe ayrı bir ilgi ve sevgi duyduğunu göstermektedir.

Gençlik İdeali

Mehmet Akif Türk gençliğini "Asımın nesli" olarak nitelemiş ve o gençliğin resmini ayrıntılı biçimde çizmiştir. Mehmet Akif'in, Türk gençliğinde görmek istediği vasıfları şöyle sıralamıştır.

1. Beden yapısı 2.Ruh yapısı 3.Tahsil ve terbiye 4. İlim 5.Çalışkanlık 6. Ümit ve azim 7. Dindarlık 8. Ahlak 9. Vatan sevgisi

1.Beden Yapısı

Genç, sağlam ve gürbüz olmalı, güreş, yüzme, atıcılık, binicilik gibi sporları yapabilmelidir. Mehmet Akif'in kendisinde bu sporları bizzat yaparak Türk gençliğine örnek olmaya çalıştığını söyleyebiliriz.

2.Ruh Yapısı

Genç, imanlı, gayretli, mütevekkil olmalı; tembellik, hazıra konmak, hırs ve kıskançlıktan uzak durmalıdır. "Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol" sözleriyle Türk gençliğine yol göstermiştir.

3.Tahsil ve terbiyesi (Eğitim ve öğretimi)

Mehmet Akif gençlerin, bilgi ve ahlak sahibi olmalarının, ancak tahsil ve terbiye ile mümkün olacağını bildiği için; Türk gençlerine "Hadi tahsilini ikmale tez elden, hadi sen! Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım, Marifet bir de fazilet, İki kudret lâzım." Diye seslenir. Akif'e göre, bilgisiz ahlak, miskinlik ve zayıflığa; ahlaksız bilgi ise, milletlerin ruhunun zehirlenmesine sebep olur.

4.İlim

Mehmet Akif gençlerimizin ilim tahsil etmelerini, ilmi gelişmeleri takip etmelerini ve önem vermelerini istemektedir.Gençlere; Hepsi beş on maskara ferdin hüneri, bu cihetten, hani hiç yılmasın oğlum gözünüz, sade garbın yalınız ilmine dönsün yüzünüz, o çocuklarla beraber gece gündüz didinin, giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin, fen diyarında sızan namütenahi pınarı, hem için hem getirin yurda o nafi suları, aynı men baları ihya için artık burada, kafanız işlesin oğlum kanal olsun arada diyerek seslenmiştir (1).

5.Çalışkanlık

Mehmet Akif Türk gençliğinin çalışmasını istemektedir ve gençlere "Sakın ey nûr-i dîdem, geçmesin beyhude eyyâmın; Çalış, hâlin müsaitken, bilinmez çünkü encâmın." Çünkü: "Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmeğin parası, dostunun yüz karası, düşmanının maskarası olacaktır" diye seslenmekte ve tavsiyede bulunmaktadır.

6.Ümit ve Azim

Türk gençliğinin ümitsizliğe düşmeyip azmi elden bırakmalarını istemektedir. Ve gençliğe ümitsizliğe düşmenin, azmi bırakmanın doğuracağı tehlikeleri şöyle haykırır, “Atiyi karanlık görerek azmi bırakmak, alçak bir ölüm varsa eminim budur ancak! Karşında ziya yoksa sağından, ya solundan tek bir ışık olsun buluver, kalma yolundan, âlem de ziya kalmasa, halk etmelisin, halk! Ey elleri böğründe yatan şaşkın adam, kalk!

7.Dindarlık

Mehmet Akif’e göre Türk gençleri dindar olmalıdır; ancak bu konuda ona iyi örnekler gerekmektedir. Cehaletimiz yüzünden dini tanınmayacak bir kılığa soktuğumuzu gören Mehmet Akif, şöyle seslenmektedir.”Müslümanlık nerde, bizden geçmiş insanlık bile!”Gençler, Müslümanlığı “uhrevi” bir din, Kur’ anı da ölümlere okunan bir kitap zannedenlere aldanmamalıdır” demektedir.”Ölümler dini değil, sen de bilirsin ki bu din, diri doğmuş, duracak dipdiri, durdukça zemin!

8.Ahlâk

Mehmet Akif gençlerin mert ve gerçekçi olmasını, hak ve adalet konularında duyarlı, şahsi menfaat peşinde koşmayan, doğru bildiğini, ne pahasına olursa olsun söyleyen, haksızlık karşısında susmayan bir ruh yapısına sahip olmasını istemektedir. Ve gençlere şöyle seslenmektedir “Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem; gelenin keyfi için, geçmişe kalkıp sövemem” demektedir.

9.Vatan sevgisi

Akif için vatan, dünyalar karşılığında bile verilmeyecek bir “cennettir”. Milleti vatanından ayırmak isteyenler, cehennemle’ de gelseler, gençlik onu göğsünde söndürmelidir. Türk gençliğine şöyle seslenmektedir.

Verme, dünyaları da alsan, bu cennet vatanı, sahipsiz olan memleketin batması haktır, sen sahip olursan, bu vatan batmayacaktır, nasıl tahammül eder hür olan, esaretine, kör olsun ağlamayan, ey vatan felâketine, cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz; bu yol ki hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz (4).

Sonuç

Elde edilen bilgiler sonucunda; Mehmet Akif Ersoy’un koşma, güreş, gülle atma, taş atma, yüzme, ata binme sporlarıyla uğraştığını, ancak güreş sporuna karşı ayrı bir ilgisinin ve sevgisinin olduğunu

İdealindeki Türk gençliğini de, sağlıklı olmak için sporla uğraşan, vatan sevgisini ve bağımsızlıklarını her şeyin üzerinde tutan, ahlak, eğitim ve öğretime önem veren, ümitsizliğe kapılmayıp azimli ve çalışkan olan, dindar olup, ancak Müslümanlığı uhrevi bir din ve kur’anda ölümlere okunan bir din olarak algılamayan, her türlü tefrikadan arınmış, ayrı gayrı düşünmeyen, tek yürek olan, taklitçiliğe özenmeyen, bir gençliğin olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul; Safahat, Mehmet Akif Ersoy, İnkılâp Kitapevi, Yayın Sanayi ve Ticaret, Aş, 34 Baskı, İstanbul,2003,s.5,336–338,342–344,391.392,404.

KARAKOÇ, Sezai; Mehmet Akif, 4. Baskı, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1979, s. 13,14.

ANONİM, Erişim;http://www.silgitsin.com /mehmet-akif-ersoy-hayati-mehmet-akif-ersoy biyografisi-mehmet-akif-ersoy-eserleri/23-01-2008

Erişim, http://www.aruz.com/m_akif/ustamakifideali.html, MEHMED AKİF “Sanatı ve Düşünceleri” (M. Ertuğrul DÜZDAĞ), Hazırlayan; Yunus ÖZEL, 23-01-2008

MEHMET AKİF’TE DOĞU-BATI DÜŞÜNÇESİ

Kadir ŞEKER*

Giriş

Osmanlı Devleti XVII. Yüzyıldan itibaren, idari, mali ve askeri alandaki aksamalar nedeniyle batı karşısında gerilemeye başlamıştır. Her alanda görülen bu gerileme zamanla devlet adamlarınca fark edilerek düzeltilmek istenmiş, fakat yapılan ıslahatlar genellikle askeri alanla sınırlı kalmıştır. Askeri ıslahatların yeterince çözüm olmadığını anlaşılmasıyla da zihinsel ve kültürel ıslahatlar gündeme gelmiştir. Bu arayışlar ve tartışmalar ışığında XIX. Yüzyılın ikinci çeyreği Osmanlı Devleti ve toplumu için yeni gelişmelere sahne olmuştur. Bu gelişmelerin başlangıcı 3 Kasım 1839’da Gülhane Köşkü önünde okunarak yürürlüğe girmiş olan Tanzimat Fermanıdır¹. Fermanı’nın ilan edilmesi ve uygulanmaya başlaması Türk Tarihinde “*Batılılaşma*” hareketinin de miladı olarak kabul edilmiştir.

Tanzimatla beraber Osmanlı toplumunun Avrupa’yı daha yakından tanıma süreci başlamıştır. Çeşitli sebeplerle Avrupa’ya giden aydınlar, eğitim amacıyla gönderilen öğrenciler, Avrupa kültür unsurları ile temasa geçmişlerdir². Batının etkisi pek çok toplumda olduğu gibi, Türk toplumunda da geleneksel yapıyı etkilemiş, sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel alanda değişimler yaşanmıştır. Bu arada batı etkisi, toplumun tamamına eşit oranda yansımamış, Batı kültür ve değerleri ile tanışan aydınlar ile geleneksel değerleri muhafaza eden kitleler arasında görüş ayrılıkları başlamıştır. Bu yönü ile Tanzimat, Türk toplumunda başlayan kültürel, sosyal ve ekonomik çatışmaların da nedeni haline gelmiştir³.

Tanzimat döneminin en önemli tartışması medeniyet ve kültür kavramları çerçevesinde doğu-batı kavramları üzerinde olmuş, pek çok Türk aydını için Avrupa medeniyeti bir ideal haline gelmiştir. Mesela Namık Kemal Batı Medeniyetini “*gönül çelen nazlı uygarlık*” olarak nitelendirmiş, Abdullah Cevdet ve kendisi gibi düşünen aydınlar da tam anlamı ile batı medeniyetine teslim olunmasını, çünkü Avrupa Medeniyeti dışında ikinci bir medeniyetin bulunmadığını ilan etmişlerdir⁴. Fakat böyle düşünenlere rağmen o dönem oluşumlarından olan Genç Osmanlılar “*Avrupa’nın bilimini alacağız, fakat değerler sistemini reddedeceğiz*” diyerek batılılaşmaya farklı yaklaşım sergilemişlerdir⁵. Yine o dönem gazetecilerinden olan Sait Bey de yazdığı şiirde;

- 1 Tanzimat’ın ilan edilmesinden sonra meydana gelen kültürel,ekonomik ve siyasi değişimler için bkz., Milli Eğitim Bakanlığı, *Tanzimat I ve II*, İstanbul 1999. Ayrıca bkz., Zafer Gölen, “Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri ve Tanzimat”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 118, Şubat 1999, s.97-114.
- 2 Avrupa’ya gönderilen öğrenciler konusunda bkz., Adnan Şişman, *Tanzimat Döneminde Fransa’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri(1839-1876)*, Ankara 2004.
- 3 Nazmi Avcı, *Türkiye’de Modernleşme Açısından Din Kültür Siyaset (1839–1960)*, İstanbul 2000, s. 186.
- 4 Attila İlhan bu kesimi “*Komprador Burjuva*” olarak niteler. Sanayileşmiş ülkelerin, az gelişmiş ülkeleri sömürmek gayesi ile, yerli ahaliden bir kısmını büyük paralarla temsilci seçiyorlardı. Yabancı sermaye adına halkla onlar temas ediyorlardı. Böylece gelişmiş ülkeler herhangi bir tepki olmaksızın kendi çıkarlarını korumuş oluyorlardı.. bunlar ürünü ucuz alıp, mamül maddeyi pahalıya satıyorlardı. Böylece yabancı sermaye, kendine göbekten bağlı ve çıkarlarını en iyi şekilde koruyacak uşaklar edinmiş oluyordu. İşte İlhan’ın komprador burjuvazi olarak nitelendirildiği sistem bu şekilde doğmuştur. Geniş bilgi için bkz., Attila İlhan, *Hangi Atatürk*, Ankara 1998, s. 59-60. Ayrıca İlhan Türkiye’de solculuğun daha işin başında komprador alafrangalığı olarak ortaya çıktığını, böylece aydınların halka yabancılaştığını belirtir. Bkz., Attila İlhan, *Ulusal Kültür Savaşı*, Ankara 1998, s.74.
- 5 Halil İnalcık, “Tanzimatın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler” *Bellekten*, C.XXVII, Ankara 1964,s.429. Genç Osmanlılar konusunda bkz., Seçil Deren, “Kültürel Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, C.III, İstanbul 2002, s. 384

* Yrd. Doç. Dr., MAKÜ, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, Öğretim Üyesi

“Arapça isteyen Urkan’a gitsin
Acemce isteyen İran’a gitsin
Frengiler Frengistan’a gitsin
Ki biz Türküz, bize Türki gerektir”

diyerek Batılılaşmada Genç Osmanlılara olan desteğini ifade etmiştir⁶.

Bütün bu tartışmalar içinde Tanzimat dönemi aydın ve yöneticileri çoğu zaman Avrupa’nın şekilci taraflarını taklit etmiş, onun felsefi ve bilimsel temellerine inememişlerdir. Reformlar yeterince kökten olmamış, Batının temel düşünce yapısı olan üretim teknikleri benimsenememiştir⁷. Bir yönüyle Tanzimat dönemi büyük ölçüde Doğu ile Batının yan yana fakat rekabet içinde olma sürecini başlatmıştır. Bu durum hem aydınlar arasında hem de toplumda ikiliğe yol açmış, birbirine muhalif iki kültür dairesi gelişmiştir. Niyazi Berkes o dönem aydınının yanlıgılarını anlatırken;“...Tanzimatın eğitim yazıları fen ve sanayi kelimeleri ile doludur. Avrupa’ya gönderilen ilk öğrenciler fen öğrenimine gönderildiler. Fakat bunlar geldikten sonra edindikleri fenlerden bir sanayi doğmadı”⁸ diyerek eleştiri getirecek ve kültürel değişimin etkilerinden söz edecektir.

Tanzimat sürecinin başlattığı batılılaşma tartışmaları kendinden sonraki I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde de sürmüştür. Gerçi Batılılaşmaya tepki olarak İslamcılık, Osmanlıcılık ve Turancılık gibi fikir akımları ortaya çıkmış ve belli bir süre devletin ideolojisi olarak sürdürülmüşse de Batılılaşma tartışmalarını bitirmemiştir. Hatta I. Meşrutiyet döneminde Devletin Resmi söylemi olan İttihad-ı İslam fikri benimsenmiş olsa dahi “batılılaşma” fikrinin sonraki dönemlerde alt yapısını oluşturacak batılı tarz okulların açılmasına aynı dönemde hız verilmiştir⁹. Aydınlar batılılaşma, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük konularını tartışırken çare üretmekten ziyade polemik yaratan konu ve yazılarla köşelerini süslemişler radikal değişimden bahsedilmiş, fakat bu değişimler bir türlü ortaya çıkmamıştır¹⁰.

II. Meşrutiyet döneminin devlet politikası ise Turancılık olmuştur. Osmanlıcılık, İslamcılık ve kısmen Batılılaşmanın Osmanlı devletini meydana getiren unsurlar arasında birleştirici olmaması Turancılık fikrinin uygulamaya koyulmasına neden olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde pozitivist görüş de bütün ağırlığıyla kendini hissettirmeye başlamıştır. Bu düşünceye göre çağdaş uygarlık idealinin asli ögesi bilim ve teknolojidir. Böylece Tanzimatla ortaya çıkan ve İslam hayat nizamı çerçevesinden çıkmaksızın topluma ışık tutmaya ve toplumu değiştirmeye çalışan bazı aydınların görüşlerinin yerini almıştır. Bu görüşle birlikte aydınlar ve halk arasındaki görüş ayrılığı bitmemiştir. Bir tarafta toplumun temel değerlerini köhnemiş bulan materyalist anlayış, diğer yanda İslamiyet’i ideoloji haline getiren İslamcı aydın tipi ortaya çıkmıştır¹¹.

Diğer yandan II. Meşrutiyet döneminde Tanzimatın taklitçiliğinden uzak milli edebiyatın temelleri atılmış, Ziya Paşa, Namık Kemal, Şemsettin Sami gibi aydınlar dil ve edebiyatta yenileşme hareketine öncülük etmiştir. Bu dönemin önemli aydınlarından olan Z.Gökalp ise özellikle sosyolojik tespitleri ile Cumhuriyet dönemi yeniliklerine ışık tutmuştur. Fakat bu dönemde yoğun siyasi olayların yaşanması, aydında meydana gelen

6 Davit Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Cev., Zeki Doğan, İstanbul 1998, s. 85.

7 U. Heyd, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Cev., Kadir Günay, Ankara 2002, s. 69.

8 Berkes, *Batıcılık II*, s. 43-45.

9 1886 yılında yapılan düzenleme ile milli varlığa zararlı yabancı okulların denetlenebilmeleri sağlanmıştır. Kodaman, bu gelişmenin eğitimde millileşme arzusunun doğuşu olarak yorumlamaktadır. Ona göre; yabancı okullar milli kültüre darbe vuran kurumlardır. Aynı zamanda bu okullar emperyalizmin somut ifadesidir; Milli kültürü parçalayan ve kökünü kurutan kurumlardır. Kültür emperyalizmi demektir. II. Abdülhamit Devrinde bu okulların zararlarının görülerek kontrol altına alınmak istendiğini vurgulamaktadır. II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi hakkında detaylı bilgi için bkz., Kodaman, *Eğitim Sistemi*, s. 34, 156.

10 Abdullah Cevdet ve Prens Sabahattin yönetim anlamında biraz kafa yormuşlardı. Onlarda bu devrimin temelleri üzerinde durmadılar. Hatta A. Cevdet ve ekibi; “Bu toplumu biz düzeltemeyiz. En iyisi müstemlekecilikte şöhret kazanmış İngiliz veya Fransız valilerinden birini seçip ona havale edelim” diyerek düşünce dünyalarının arka planını ortaya koymuşlardır. Niyazi Berkes, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler I*, İstanbul 1997, s. 94. (Bu eser bundan sonra *Batıcılık I* olarak gösterilecektir.) Ayrıca Tanzimatın uygulanmasında yaşanan sıkıntılar ve yönetimin halktan kopuk hareketleri bazı aydınların tepkisini çekmiş ve yeni oluşumlar başlatmışlardır. Tanzimat döneminin en önemli oluşumu Yeni Osmanlılardır. Namık Kemal ve Ziya Paşa’nın liderliğini yaptığı bu gruba Ali Paşa çok şiddetli tepki göstererek yurt dışına kaçmalarına neden olmuştur. Namık Kemal ve Ziya Paşa Avrupa’da çıkardıkları gazetelerde Tanzimatı, Ali ve Reşit Paşaları tenkit edeceklerdir. Mesela Namık Kemal, Tanzimatla ilgi olarak “*Reşit Paşa’nın çirakları yalan yanlış Tanzimatı birtakım islahat namıyla Avrupa’ya taziyek etmekten başka bir şey düşünmediler*” der. Ziya Paşa’da “*Tanzimat teessüs eder etmez nice bi çehreler kendi vazii kanun ve müceddidi devlet olarak iktidarda gördüler. Her kimin eline biraz kuvvet ve iktidar geçtiyse hemen yeni nizam vazına kalkıştı...cezalar yalnız memurlara tatbik dildi vüzera ve vükeladan ceza gören olmadı...*” diyerek Tanzimat ve uygulayıcılarını eleştireceklerdir. Bu konuda bkz., Gürkan, *a. g. e.*, s. 335.

11 bkz. Özakpınar, *İslam Medeniyeti*, s. 19, 23. Z. Gökalp böyle bir atmosferde ileri sürdüğü fikirlerle Tanzimatta başlayan, Meşrutiyetle devam eden hatta kemikleşen aydın-halk, aydın-aydın çatışmasında her iki tarafa sunduğu görüşlerle bu ikiliği ortadan kaldırma çalışmıştır. Aynı zamanda Gökalp vatan tarifini de şiiirinde şöyle ifade etmiştir; *Vatan ne Türkiye’dir Türkler için ne Türkistan Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir Turan*” Bu konuda bkz. Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Ankara 1976, s. 79.

aşağılık hissi ve batı hayranlığı, her sahada yetişmiş elaman sıkıntısı gibi nedenlerle uygulamalardan yeterince verim alınamamıştır. Buna rağmen ilk defa Türkçülüğün bir programı yapılarak iktisat, edebiyat, tarih, folklor gibi her konuda milliliğin esas teşkil edilmesi istenmiştir¹².

Türkçülük ve milliyetçilik duygularının zirveye çıktığı dönemse milli mücadele yılları olmuş, pek çok hatip bu yüce davaya destek olmak için mitinglerde konuşurken bu duygu ve ideoloji üzerinde durmuştur. Mesela Rıza Nur; “*Diyorlar ki Türkler medeniyetsizdir. Bu yalandır.*”, Hamdullah Suphi “*Anadolu'nun İstanbul'un Türk birliği parçalanamaz*” Halide Edip Sultanahmet ve Fatih Mitinglerinde “*Müslümanlar! Türkler! Türk ve Müslüman bu gün en kara gününü yaşıyor.*” şeklinde hitap ederek milli ve manevi hisleri zirveye çıkarmışlardır. Yine Milli Mücadele ortalarında İshak Refet imzalı bir şiirde;

“*Ne mutlu bana ki Türk yaratıldım
Gönlümün en yüksek gururudur bu,
Ne esir edildim ne de satıldım*”

Türk benliği Türklük şuurudur bu”¹³ diyerek Türkleşme ve bir millet oluşturma bilinci aşılana çalışılmıştır.

Tanzimatla başlayan doğu-batı tartışması ve kültürel değişim, pek çok aydının farklı fikirlerle ortaya çıkmasını sağlamıştır. M. Akif'in yetiştiği dönemi de kapsayan süreçte, kimi aydınlar her şeyimiz ile batılılaşmayı savunurken, kimi aydınlarda teknolojik batılılaşmayı ama kültürel olarak doğulu kalmayı savunmuşlardır. Gerçekten 1840–1920 arası dönem Türk aydınının ve toplumunun sürekli arayış içinde olduğu dönemi ifade etmektedir.

1. Mehmet Akif'in Çocukluğu ve Yetiştigi Muhit

Akif, bütün bu tartışmaların olanca hızıyla yaşadığı bir dönemde 1873 yılında İstanbul'un Fatih semtine bağlı Sarıgözel mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası Fatih dersiamlarından İpek Hoca diye tanınmış olan Mehmet Tahir Efendidir. Annesi Emine Şerife Hanım Buhara'dan Anadolu'ya gelerek yerleşmiş bir ailenin kızıdır. Tokatta doğmuş Şirvanlı Derviş Efendi ile evlenmiş daha sonra kocasıyla birlikte İstanbul'a gelmiştir. Burada önce iki oğlunu daha sonrada kocasını kaybetmiştir. Böylece Akif'in babasıyla evlenmiş ve bu evlilikten Akif dünyaya gelmiştir. Onun hem annesi hem de babası geleneksel kurallarla yetişmiş muhafazakâr bir kimliğe sahiptir¹⁴.

Şair dört yaşında ilköğretime başlamış ve aynı zamanda babasından Arapça dersleri almıştır. Sonra Mülkiyenin idadi kısmına girmiş, babasının ölümünden sonra da 1889'da baytar okuluna gitmek zorunda kalmıştır¹⁵. Baytarlık mektebini birincilikle bitirmesine karşın bu meslekten asla haz almamıştır. Öğrencilik dönemine devam ederken aynı zamanda hafız olmuştur. İlk şiire 28 Aralık 1893 yılında “gazel” in Hazine-i Fünun'da neşredilmesiyle başlamıştır. Fakat onun tam anlamıyla şiir yazmaya başlaması 1908'li yıllara tekabül etmektedir. Bu arada Arapça Farsça ve Fransızca öğrenmiş ve şiirlerini yazarken Ziya Paşa, Namık Kemal, Abdülhak Hamit gibi yerli şairlerle, Viktor Hugo, Lamartine, ve Emile Zola gibi Fransız yazarlardan etkilenmiştir. Şiirlerinin ahlaki boyutunu ise İran'ın büyük şairi olan Şirazlı Sadi'nin etkisinde devam ettirmiştir.

Bütün edebi şahsiyetler yaşadığı dönemin şartlarını ve toplumsal sorunlarını eserlerine yansıtırlar. Akif de eserlerinde dönemin şartlarını ve toplumsal sorunlarını en iyi yansıtanlardandır. Yani, biz onun eserleri ile dönemin nabzını elimizde tutabiliriz. Mehmet Akif, Osmanlı Devleti'nin suratla çöküşe geçtiği, hemen her cepheden taarruza uğradığı ve vatan parçalarının kaybedildiği, bin yıllık mukaddes toprakların işgal edildiği bir dönemde yaşamıştır¹⁶.

2.Mehmet Akif'in Düşüncesine Etki Eden Faktörler

Mehmet Akif, Müslüman bir toplumun Müslüman bir aile içinde İslami değerlere yürekten bağlı birisi olarak yetişmiştir. Bu durum ilerde İslamcılar arasında yer almasına ve bu akımın en güçlü temsilcisi olmasına neden olmuştur. Eşref Edip'le çıkardıkları Sırat-ı Müstakim dergisi İslami akımın yayın organı durumundadır. Ayrıca dergide Ahmet Naim, Manastırlı İsmail Hakkı, Musa Kazım, Tahir-ül Mevlevi gibi başka İslamcı aydınlar da bulunmaktaydı. Akif ve arkadaşları bütün dikkatlerini Osmanlı İmparatorluğu'nu geri bıraktıran ve

12 Ülkücülerin, İslamcılarının ve garpcıların mutlaka birbirinden etkilendikleri, hiç birinin tam anlamı ile bağımsız yenilikler içermediği göz önünde bulundurulmalıdır. Hatta Süleyman Nazif, Ahmet Ağaoğlu'na 1913'te yazdığı mektupta aynen şöyle hitap eder; “...Bugün bir kerimem olsa putperest kalmış bir Türk'e,hatta bir Şii'ye tecviz edemem.fakat bir Arap,bir Kürt,bir Çerkes, bir Laz...benim mabkul bir damadım olabilir..” olayın detayı ve Programları için bkz., Peyami Safa, *Bakışlar*, s. 54-70.

13 Safa, *Bakışlar*, s. 87.

14 H. Mazioğlu, “ Mehmet Akif Ersoy”, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy'u Anma Kitabı*, Ankara 1986, s.7-8

15 Mehmet Akif Ersoy, “Mehmet Akif Ersoy kronolojisi”, *Safahat*, C.I, İstanbul 1995, s.3.

16 Kâzım Yetiş, *Mehmet Akif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, S.65, Ankara 1992, s. 71.

Batı'yı üstün hale getiren sebepler üzerine yönelmişlerdir. Yaptıkları araştırmalar ve fikir alışverişi sonucunda Osmanlı İmparatorluğundaki gerileme nedenin kaynağı Kur-an'dan ve İslam'dan uzaklaşmak, kurtuluşumuzun çaresi ise İslam'a ve Kur-an'a yeniden dönmek şeklinde açıklamışlardır.¹⁷

Akif ve diğer İslamcı aydınlar, bu düşünce çerçevesinde öncelikle toplumsal sorunların tespitine yöneldiler. Bu çalışmaların sonucunda Batılılaşmayı savunanlara cevap olarak İslam'ın ilerlemeye mani olmadığını fikirlerini temellendirmişlerdir. İslam'ın son devleti Osmanlı İmparatorluğu için Türkçülük, Arapçılık, Arnavutçuluk gibi milliyetçi fikirlerin bir tehdiye dönüşmemesi için fırkacılığa ve kavmiyetçiliğe de karşı çıktılar.

Akif'e göre; Osmanlı son dönemi içinde halk geleneklere, bidatlere boğulmuş, insanlara fert ve topluluk olarak hiçbir dinamizm kazandırmayan bir dindarlık anlayışı oluşmuştur. Bu nedenle o devirde ki bazı aydınlar, geri kalmışlığımızın sebebini dinde göreyerek onu terk etmekten yanaydılar. Kimileri ise, İslâm'ın esaslarında bir takım değişikliklerle İslam'da reform yapma ve bu şekilde çağa uydurmaktan söz etmeye başlamışlardır.

Akif, bu anlayışların hepsinin karşısında durarak, İslam'da çalışmak, ilerlemek, insanlar arası saygı, sevgi, kadın eğitimi gibi sosyal hayatın esasını teşkil eden ilkelerinin olduğunu savunmuştur. Bunları Müslümanlara hatırlatmaya ve öğretmeye çalışmıştır. ¹⁸ “O, diğer konularda olduğu gibi bu konuda da kendine özgü bir anlayışla şöyle seslenmiştir;

*Eğer çiğnememek isterse seylab-ı eyyama
Rücu etsinler artık Müslümanlar Sadr-ı İslâma*

“Sadr-ı İslâma dönmek” yani İslamiyet’i temel ve asli özellikleri ile yeniden ortaya koyarak, ilham alarak bugüne seslenmek, hakikatin üzerinde dine bulaştırılmış bidat ve hurafeleri temizlemektir. Üstelik bunları reform, değiştirme gibi hareketlere ihtiyaç duymadan yapmaktır. Akif, bu düşüncesi ile diğerlerine benzemeyen bir tezi gündeme getirmiştir. Dolayısıyla bu görüş, din konusunda tavır sergileyen hiç kimsenin ve topluluğun fikriyle örtüşmüyordu. Ayrıca, Akif’in medreseleri ve devrin din âlimi olarak geçinenleri eleştirmesi, yedi yüz yıl önce yazılmış eserlerin bugünün ihtiyacına cevap veremeyeceği şeklindeki görüşleri de eklenince onu “reformist”likle, hatta “Zındıklık” la suçlayan kimi aydınlarda olmuştur. Akif, modern İslamcılar arasında yer almaktadır. Gücünün Kur-an’dan, fikirlerini ise Cemaleddin Afgani ile Muhammed Abduh’tan almıştır. Akif’in bu tutum ve davranışından dolayı, Afgani ve Abduh’un Türkiye temsilcisi sayılmaya başlanmıştır. Fakat Onun söylediği İslamın kaynağından doğru bir şekilde öğrenilmesi ve öğrenilenin de süratle hayata geçirilmesinin sağlanmasından başka bir şey değildi. Yani söylemin uygulamada hayat bulmasıydı. İslam, genelde Osmanlı Müslüman toplumunun öz düşüncesi idi. Diğer fikir akımları olan, Türkçülük ve Batıcılık gibi menşei Batılı bir fikir değildi. Akif’e göre; Osmanlı devletinin gerilemesi ve Osmanlı toplumunun çağa ayak uyduramamasının nedeni hem halkın hem de aydınların dini doğru anlatacak kaynaklardan kopmalarıyla ortaya çıkmıştı. Akif, işte tam bu noktada İslam’ı asli şekliyle yeniden gündeme getirmek için çalıştı. Ona göre Müslümanların çoğu İslam’ın aslından uzaklaşmışlardır. Hakikatin tamamı hurafelerle örülmüştü. Bundan da kurtulmanın yolu “Kur’an İslam”ına yani asıl kaynağına dönmektir.

“Doğrudan doğruya Kuran’dan alıp ilhamı

Asrin idrakine söyletmeliyiz İslam’ı” derken de bu gerçeği dillendirmeye çalışmıştır. Fakat onun bu söylemleri bazı kesimlerce dinde reform yapma isteği olarak anlaşılmıştır. Oysa Akif’in amacı, yaşadığı dönemi yani “Modern Çağ”ı anlamak ve ona göre bir duruş sergilemektir:

“Geçti mażi denen o devr-i melâl

Haydi, fethet, senindir istikbal” demesi bu yüzdendir. Akif, İslam’ı modern çağa uydurmak için uğraşmış, çağın özelliklerini İslam’ın dili ile cevaplandırmaya çalışmıştır¹⁹.

Mehmet Akif’in doğup büyüdüğü dönem II. Abdülhamit’in taht ta olduğu dönemdir ve bu dönemin önemli devlet politikası İslamcılık olmuştur. Diğer yandan Şairin yetiştiği muhit Peyami Safa’nın romanlarına da konu olan ve muhafazakâr yapısıyla ön plana çıkmış olan Fatih semtidir. Şairin ailesi ve kendisine vermiş olduğu terbiye de buna eklenince Akif’in İslamcı bir yazar ve şair olarak ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur

17 www.ayvakti.net/default.asp?islem=goster&sira=102

18 Yahya Akyüz, *Mehmet Akif’in Eğitim Görüşleri ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri*, S. 99, Ankara, 1986, s. 67.

19 www.ayvakti.net/default.asp=goster&Mustafa Özçelik

3.Mehmet Akif'in Batı'ya Bakışı

Coğrafi keşifler, Rönesans, Reform en nihayet İngiltere'de başlayarak bütün bir Avrupa'ya yayılan sanayi inkılâbının sonucunda gelişen Batı ve Batı medeniyeti, Osmanlı devleti karşısında kesin bir üstünlük sağlamıştı. Osmanlı devletinin bunu anlaması fazla uzun sürmemişse de yapılan yenileşme hareketleri uzun bir dönem askeri alanla sınırlı kalmıştır. Bu durum İslam medeniyetinin temsilcisi olarak görülen Osmanlı devletini gerileme dönemine girmesinden kurtaramamıştır. Tanzimat'a kadar bu durum böyle devam etmiştir. Tanzimat ile birlikte Batının üstünlüğü en büyük otorite olan devlet tarafından geniş kitlelere duyurulmuştur. Bu durum halk kitlelerinde memnuniyet yaratmamış, bilakis Tanzimat'a ve onun uygulayıcılarına, karşı söylemlerin gelişmesine neden olmuştur. Fakat aydınlar da durum farklı gelişme göstermiş, aydınların çoğu bu noktada uzlaşma sağlayamamıştır. Her alanda kendini gösteren ve kabul ettiren Batı, Tanzimat'tan itibaren nesillerin, grupların ve ekollerin hatta şahısların Batı'yı anlatıp kabul etmesi farklılık göstermiştir. Batıyı anlama konusu aydınlar arasında kutuplaşma konusu haline gelmiştir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi bir kısım aydın batıyı "gönül çelen nazlı uygarlık olarak nitelendirirken A. Hamdi Tanpınar gibi aydınlara göre de, "bu dönemde ki batılılaşma el yordamı ile olmuş ve Batı'dan neyi ne şartla ve nasıl alınacağı tam hesap edilmemiştir." Bu ikilem karşısında kalan Günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nin de ilim ve fikir adamlarından Prof. Dr. Mümtaz Turhan "Batılılaşmanın Neresindeyiz" sorusunu sormak zorunda kalmıştır. Bu nedenle Tanzimat'tan sonra yetişen aydınlarımızın yaptığı tespitler günümüze de ışık tutacaktır. Akif'in şahsiyetine ve özellikle muhteviyatı dolayısı ile şiirlerine olan husumet yüzünden, bazı kesimlerce Akif, Batı ve medeniyet düşmanı olarak gösterilmek istenmiştir. Ancak onun yaşadığı devirdeki Batı'ya bakışı ile daha sonra ki aydınların Batı'yı anlama ve yorumlamaları farklılık göstermiştir²⁰.

Mehmet Akif, Safahatının ikinci kitabı Süleymaniye Kürsüsü'nde vaize batı ve batı medeniyetinin değerlendirmesini yaptırır. Bu söylemlerin önemi camide ve halka söylemiş olmasıdır. Çünkü batılılaşma hareketleri şimdiki kadar halka dayandırılmamıştır. İşte bu nokta da Akif'in tavrı önem kazanmaktadır. Şairimiz vaizin ağzından batılılaşmayı halka şu şekilde açıklamıştır;

*Mütefekkir geçinenler ne diyor size de bakın:
Medeniyette tealisi umu men Şark'ın,
Başka yollarda selamet gözeten gafildir.
Bakarak hangi zeminden yürümüş Avrupalı,
Aynı izden sağa yahut sola hiç sapmamalı.
Garb'in efkârını mal etmeli Şark'ın beyni;
Duygular çımalı hep aynı kalıptan; yani,
İçtimai, edebi, hâsılı her meselede,
Garb'taklit etmezsek, ne desek beyhude,
Bir de din kaydını kaldırmalı, zira o bela
Bütün esbab-ı terakkimize engel hala!²¹*

Akif, bu mısralarda, Batı'daki gelişmeleri takip etmeleri ve eğitim almaları için gönderilen gençlerden orda ki pozitif bilimlerdeki gelişmeleri ve yenilikleri getirmelerini talep etmektedir. Akif'e göre Tanzimatla başlayan Avrupa'ya öğrenci gönderme sürecinde bu gençlerin birçoğu tahsil yaparken şahsiyetlerini, kültürlerini kaybederek dönmüşlerdir. Bunların bazıları Avrupa medeniyetine ulaşabilmek için İslam Dinini ve Türklüğü bırakmak gerektiğine inanmaktadırlar. Şiirinde bu düşünce daha sonra ki batılılaşma fikrini de ifade etmektedir.

Halkın düşüncesine ters olan bu durum Akif tarafından, aydın ile halk arasındaki kopukluğu ve birbirinden nefret edişini dile getirir. Aydınlar halkı kendi yollarından gitmediği için hakir görürler ve onlardan nefret ederler. Halk ise yeni tip insanı kabul etmez ve yenilik namına gelen her şeye karşı çıkar, bütün bu felaketlerin de fen okumadan kaynaklandığına inanmaya başlamışlardır. Batılılaşma hareketlerine tepkilerin başlaması önemli bir izahtır. İşte Akif millette ilmin olmayışını aydınların yanlış anlayışına bağlar.²² Buradan hareketle Akif, Batı'nın bu şekilde anlaşılmasına karşıdır:

20 Kâzım Yetiş, a.g.e., s.77

21 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, İstanbul 1966, s. 181

22 Kâzım Yetiş, a.g.e., s.80

*Hele ilâni zamanın da şu mel'ûn harbin
Bize efkâr-ı umûmiyyesi lâzım Garb'ın;
O da Allahu bırakmakla olur" herzesini
Halka iman gibi telkin ile dinin sesini
Susturan aptalın idrakine bol bol tükürün!²³*

Akif, hiçbir milletin taklidinin yapılamayacağını ifade eder ve buna karşı çıkar. Çünkü herhangi bir milletin taklidi, taklit eden milleti çöküşü götüreceğinden emindir. Nitekim her milletin kültürü farklıdır. Ayrıca Batı bütünü ile dinsiz değildir. Akif, taklitle yapılan yeniliklerin çözüm sağlamayacağını da şöyle ifade eder;

*Ne yapsa Avrupa, bizlerce asl olan hareket:
O halde biz dahi yaptık(!)"deyip hemen taklit,
Bu tür bir yenilikten ne hayredersin ümit?²⁴*

Tanzimat'tan sonra ki devlet yöneticileri Avrupa devletlerine yakın olma ihtiyacı hissetmişlerdir ve onlardan yardım beklemişlerdir. Akif bu durumu eleştirmektedir. Çünkü bir zamanlar Avrupa krallarına emirler veren devlet yöneticileri, bu devirde yardım dilenmeye başlamışlardır. Hâlbuki yardımı beklenen Avrupa devletlerinin niyeti başkadır.

*Şimale doğru gidersin: Soğuk bir istikbal,
Cenuba niyet edersin: Açık bir istikbal!
"Aman Grey" 78 bize senden olursa medet...
Kuzum Puankere! 79 Bittik... İnanet et, kerem et!"
Dedikçe sen, dediler karşıdan: "İnanet ola!"
Dilencilikle siyaset döner mi, hey budala?
Siyasetin kanı servet; hayatı satvettir;
Zebun-kuş Avrupa bir hak tanır ki: Kuvvettir.
Donanma, ordu yürürken muzafferin ileri,
Üzengi öpmeğe hasretti Garp'ın elçileri!
O ihtişamı niçin elinden bıraktın da,
Bu gün yatıp duruyordun ayaklar altında.*

Akif, meselelere yukarıda getirmiş olduğu çözüm önerileriyle pek çoklarına göre realist bir şairdir. Çünkü O, milli benliği koruyarak ta Avrupa medeniyetinin yakalanabileceğini savunmuştur. Fakat memlekette açılan batılı tarzda okullarda da gerekli milli kültür ve ahlaki değerler verilmemektedir. Bu itibarla Akif, Tanzimat'tan sonra açılan Mülkiye, Tıbbiye, Bahriye ve Ziraat gibi eğitim kurumlarında ne tip insan yetiştirildiğini merak etmektedir. Çünkü o dönemde devlet her konuda Batı'ya bağımlı durumdadır. Akif bu durumu mısralarında şöyle izah eder;

*Çok güzel, hiç biri hakkında sözüm yok, yalnız,
Ne yetiştirildi ki şunlar acaba? Anlatınız!
İşimiz düştü mü tersaneye yahut denize,
Mutlaka âdetimizdir, koşarız İngiliz'e
Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
Hekimin hazıkı bilmem nereden celbe edebilir.
Mesela bütçe hesabını yoktur çıkarana...
Hadi maliyeye gelsin bakalım Mösyö Loran
Hani tezgâhlarımız nerede? Sanayi nerede?
Ya Brüksel'de, ya Berlin'de, ya Mançester'de!²⁵*

Akif, bütün bu alanlarda Batı'nın yanlış algılandığını belirtir. Bütün bu alanlarda batı taklidi yapıldığı için başarısız olunduğundan dem vurmaktadır. Ayrıca, birçok alanda yapılan batılılaşma tartışmaları Türk kültürünün en önemli kurumu olan Türk aile yapısına kadar uzanmıştır. Türk ailesinde açılan bu yaralar romanlarına konu olan mürebbiye tipleri Akif'in dikkatini çekmiştir. Akif bu konuda şu olayı anlatır; "Bir gün Beykoz'da giderken vapurun kamarasına küçük çocuklar gelmiş, bunlar Fransızca konuşmaktadır. Şairimiz bunları Fransız zanner. Mürebbiyeleri çocuklara Türkçe isim seslendiğinde onların Türk olduğunu anlar." Burada Akif

23 *Safahat*, s. 119

24 *A.g.e.*, s. 240, 244, 245

25 *a.g.e.*, s. 393

yanlış anlaşılmalıdır. O kesinlikle batı düşmanı değildir. Sadece milli kültürün muhafaza edilmeksizin batılılaşma karşıtıdır. Çünkü o, batılılaşmayla ilgili her yazısında batılılaşmanın toplumumuzda yanlış algılandığını belirtmiştir. Ayrıca, Akif'in Batı'dan neyin nasıl alınması gerektiği konusunda açık fikirleri vardır. Mehmet Akif'in Batı ve Batı medeniyeti karşıtlığı içinde değildir; ancak onların sömürgeci siyasetleri ile insani dünyaları, gelişmişlik düzeyleri arasındaki derin çelişkiyi de bilmektedir. Akif medeniyet diye yutturulmak istenen yaşam tarzına ve bu tarzın toplumda yaygınlaştırılmak istenmesine ve milli bünyemizi kemiren, yok eden zararlı şeylere karşıdır. Elbette sömürgeci siyaseti eleştirirken, diğer dünyaya karşı son derece yakın kanaatlere sahiptir. Akif'in kabul edemediği Avrupa'dan ilim, edebiyat, sanayi namına alınması gerekenlerin getirilmemiş olmasıdır²⁶.

Akif kültürel batılılaşma karşıtıdır. Batı her şeyi ile de doğru değildir. Hatta Batı kültüründe İslam ahlak ve kültürüyle uzlaşmayan öğeler de çoğunluktadır. İşte kültürel Batılılaşma taraftarı olan aydınlara şu mısralarla serzenişte bulunur;

*Fransız'ın nesi var? Fuhşu, birde ilhadı;
Kapıztı bunları yirminci asrın evladı!
a Almanın nesi var? Zevki okşayan birası
Unuttu ayrıntı ma'tuha döndü kahrolası'
Heriflerin, hani dünya kadar bedayii var;
Ulumu var, edebiyatı var, sanayi var.
Giden bir avuç olsun getirse memleketi
Döner muhitimiz elbet muhit-i marifet*

4.Mehmet Akif'in Doğuya Bakışı

Osmanlı devletinin ve İslam Âleminin Batı'nın teknik gelişmesi ve medeniyetinin karşısında ayakta kalabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için en önemli şartı çalışmaktır. Akif bu konu üzerinde ısrarla durmuş ve bütün İslam Âlemini çalışmaya davet etmiştir. Ona göre çalışmanın şekli olmaz, mühim olan faydalı işlerde çalışıp alın terletmektir. Milletlerin geçmişine saplanıp kalmasını, yolundaki engelleri kaldırmamasını geriliğin en büyük nedeni olarak görmektedir. Bu bağlamda Akif, Doğu'nun geri kalmışlığını geçmişe saplanıp kalmasına bağlamaktadır. Batı ise ileriye düşünerek çalışmış ve süratle ileriye gitmiştir²⁷. Akif, çalışma konusuna özel bir önem verir ve ahlak değerlerinden en önemlisi olarak gördüğü çalışmak ve çalışkanlık üzerinde ısrarla durur. Ayrıca tevekkülü yanlış yorumlayarak Allah arkasına sığınılmasa karşı çıkarak tembelleri uyarır²⁸.

Akif'e göre Doğunun en büyük problemi tembelliğidir. Çalışmamayı, tembelliği milli bir felaket olarak görmektedir. Dinde, devlette, millette bizden çalışmayı beklemektedir. Bu düşünceler çerçevesinde Akif, teknikte ve bilimde Batı medeniyetine mutlak surette ülkemizin yetişmesi gerektiğini belirtir. Bu güzergâhta önümüzdeki örnek batıdır. Neler yapmamız gerektiği konusunu da Batı ile Müslümanları mukayese ederek şöyle ortaya koyar; “Çünkü medeniyetin bu kısımlarında onlara (Batılılara) yetişemezsek yaşamamıza, bize, Allah'ın emaneti olan İslam Dinini yaşatmamıza imkân yoktur. Biz Müslümanlar, gevşekliğe, eğlenceye, ah-laksızlığa döküldük. Avrupalılar ise gözlerini açtılar, alabildiğine terakki ettiler. Görüyoruz ki, denizlerin dibinde gemi yüzdürüyorlar. Göklerde ordular dolaştırıyorlar...(Onların) neleri varsa hepsini elde etmek için çalışmak Müslüman fertlerin her birine farzı ayındır.”²⁹ Akif'in bu çerçevede Müslümanlara yaptığı eleştirisini de şu şiirleriyle örneklendirelim;

*Çalış dedikçe, şeriat çalışmadın, durdun;
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun.
Sonunda bir de “tevekkül” sokuşturup oraya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya.³⁰*

Akif, Batı'nın planlı programlı bir hayat tarzı olduğuna işaret ederek, Müslümanların da bu şekilde bir hayat tarzını benimsemesini talep etmektedir. Akif, Batı'nın bu niteliğini özelliğini bir vaazında şu şekilde açıklamıştır: “Yanıyorsunuz. İş öyle değil. Avrupalılar yalnız bu günü değil, bugünkü hadiseleri seyretmekle kalmazlar. Onlar yarını, gelecek seneyi, hatta gelecek asrı, hatta birkaç asır sonunu tahmin etmek, hesap etmek isterler...”³¹ Akif'e göre; Doğudaki gerilemenin nedenlerinde biride insanların aralarındaki birliği bozacak

26 Kâzım Yetiş, *a.g.e.*, s. 84.85.86

27 *A.g.e.*, s. 103, 104, 105.

28 Cahit Kavcar, “Mehmet Akif'in şiirlerinde Eğitim Değerleri”, *Mehmet Akif'i Anma Kitabı*, S.99, Ankara 1986, s.130

29 Mustafa Eski, *Milli Mücadelede Mehmet Akif Kastamonu'da*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1983, s. 6

30 Mehmet Akif Ersoy, “*Fatih Kürsüsü*”, *Safahat*, İstanbul 1997, s.433

31 Mustafa Eski, *a.g.e.*, s. 10-11.

şekilde milliyetçilik fikrini benimsemeleridir. Bu konu hakkındaki düşüncesini de bir vaazında şu şekilde açıklar:

“Ey cemaati müslimin! Milletler topla, tüfekte, zırlı ordularla, tayyarelere yıkılmıyor, yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki bağlar çözülerek herkes kendi başının derdine, kendi menfaatini temin etmek sevdasına düştüğü zaman yıkılır. Müslümanlık bağı ırkı, iklimi, lisanı, adetleri, ahlaki büsbütün başka olan birçok kavimleri birbirine sımsıkı bağlamıştı. Boşnak İslavlığını, Arnavut Latinliğini, Pomak Bulgarlığını... Kısacası her kavim kendi kavmiyetini bir tarafa atarak Müslüman halifesinin etrafında toplanmış, Kelimetullah'ı yükseltmek için canını, kanını, bütün varını güle güle, koşa koşa feda etmişti. Fakat sonradan aramıza Avrupalılar tarafından türlü şekiller altında ekilen fitne, tefrika, fesat tohumları, bizim haberimiz bile olmadan filizlenmeye, dallanmaya, budaklanmaya başladı...”³²

Akif, Doğu medeniyetine hayrandır, fakat yaşadığı dönemde Doğu medeniyeti en kötü günlerini yaşamaktadır. Doğu medeniyeti Batı medeniyetine göre çok geridedir. Bundan dolayı batıl inanışlar, bilgisizlik, tembellik, kendine güvensizlik gibi konular üzerinde ısrarla durmuştur. Akif Doğu dünyasının maddi ve manevi kalkınmasını şu iki temele bağlar: İslam dini ve Çağdaş Batı medeniyeti. Manevi kalkınmanın İslam dini ile maddi kalkınmanın ise Batı medeniyetini benimsemekle olacağını savunmuştur. Bu bağlamda din ilerlemeye mani değildir. Ayrıca milletlerin geri kalmışlığını bilgisizlikten kaynaklandığını vurgulayarak eğitim davasına yürekten inanmıştır.³³ Akif, Doğuyu uyuşukluk içersinde görüyor, Batıyı ise ilerlemiş halde buluyor ve Doğuya şu şekilde sesleniyor.

*Ey koca şark, ey ebedi meskenet!
Sende kumuldama bir niyet et!
Korkuyorum Garbın elinden yarın,
Kalmayacak çekmediğin mel'anet!*³⁴

Akif, ülkeyi kurtaracak neslin Asım'ın nesli olduğunu söylemektedir. Bu neslin özelliklerine ilişkin tespitleri ilgi çekicidir. Bu konu hakkında Kadir Timurtaş'ın ifadesinde şunlar yer alır: “Asım, vücudu gibi imanı da kuvvetli, hassas, irfan sahibi, ahlaklı, müspet ilimler okumuş bir gençtir. Milleti yükselmesi için gereken iki kudret bilgi ve fazilettir. Biz faziletten uzak düştüğümüz gibi son üç asrın bilgisinden de habersiz bulunuyoruz. Fakat fazilet devirleri gerçekten parlak bir büyük bir milletin çocuklarıyız. Asım'ın nesli Avrupa'da tahsil görecektir, oranın kaynaklarından en geniş şekilde faydalanacak, bunları yurda taşıyarak üç yüz senelik ilim kaybını kapatacak. Böylece, faziletimiz bilgiyle beslenince, en ileri bir millet haline geleceğiz.”³⁵ Görüldü gibi Akif memleketin ve Müslümanların içinde buldukları durumdan kurtulabilmeleri için çalışmayı birinci şartı olarak kabul etmektedir. Bu çalışma, asrın içinde bulunduğu durumda göz önünde bulundurularak; güçlü, madden ve manen kuvvetli olmayı sağlamalıdır.³⁶

Sonuç

Mehmet Akif'in doğu-Batı anlayışını özetlemek gerekirse Akif, İslam toplumunun içinde, dinine bağlı, İslam birliği ve Türk milliyetçiliği ilkelerini benimsemiş, sanatın toplum için olduğu görüşünü kabul etmiş şairlerimizdendir. Akif, sadece yaşadığı dönemin sorunlarına değil, geleceğe de ışık tutmaya çalışmıştır. İslam ilkeleri ile milliyetçiliği birleştirerek İslam âlemini, batı uygarlığı düzeyine çıkarmak için çaba göstermiştir. 20. yüzyılı “Bilim Çağı” olarak nitelendirmiş ve bu çağa ayak uydurulması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Boş inançlara şiddetle karşı çıkmış ve toplumu çağdaş uygarlık peşinde gitmesi için sürekli teşvik etmiştir. Bir bakıma uzlaşmacı bir kimliğe sahiptir. Bu kapsamda doğu-batı kavramlarını da uzlaştırmaya çalışmış, doğu ve gelenek olmaksızın batılılaşamayacağını altını çizirken, bilim ve teknoloji olmaksızın da doğulu kalınmayacağını ve geleneksel değerlerin muhafaza edilemeyeceğinin altını çizmiştir. Genç neslin, Batı'nın bilim ve tekniği ile yetişmesini her defasında ısrarla vurgulamış, yeni gelen ve her şeyiyle mükemmel nesli Asımın nesli olarak ifade etmiştir. Kendini etkileyen şair ve yazarlar olduğu gibi kendinden sonraki yazar ve şairleri etkilemiştir. Onun söylemlerini daha sonraki dönemlerde Peyami Safa ve Necip Fazıl gibi şair ve yazarlar devam ettirmişlerdir. Gerçekten o talihsiz bir dönemde yaşamış, fakat yaşananlar kendisine muhteşem şiirler yazdırmıştır.

32 A.g.e., s. 17-18

33 Cahit Kavcar, a.g.m., s.132, 133, 135

34 M.Akif Ersoy, “Uyan”, Safahat, hazırlayanlar; Ö. Faruk Huyugüzel, Rıza Bağcı, Fazıl Gökçek, İstanbul 1996, s. 582.

35 Kadri Timurtaş, Mehmet Akif Ersoy'a Armağan, Konya 1986, s. 11

36 Kâzım Yetiş, a.g.e., s.117

SAFAHAT'TA GİYİM KUŞAMLA İLGİLİ TESPİTLER

Kadriye TÜRKAN*

Mehmet Akif, 'İstiklâl Marşı'nın yazarı, son derece önemli bir fikir adamı ve vatan şairidir. Türk edebiyatının ve düşünce tarihinin seçkin şahsiyetlerinden biri olarak; gerek şiirlerinde, gerek manzum hikâyelerinde yaşadığı devrin siyasî, sosyal ve kültürel meselelerini büyük bir başarı ile işlemiştir. Ona göre edebiyat ve dolayısıyla şiir, öncelikle bugünü aydınlatmalı, insanın geleceğine ve sosyal hayata hizmet etmelidir. Onun için sosyal fayda, birinci planda yer alır. Bu noktadan hareketle şiirlerinde ve hikâyelerinde önce toplumdaki sosyal bozuklukları, ahlâk zafiyetlerini tespit ederek, sonrasında onlarla mücadeleyi kendine görev edinir. Memleketin içinde bulunduğu durumdan kendine de pay çıkarır, mevcut durumun sorumluları arasında sanat ve sanatçıların olduğunu da açık yüreklilikle dile getirir. Akif'e göre şiir; hayata, insana hizmet ederken, ilim ve iman ile de aydınlanmalıdır. B. Ayvazoğlu'nun deyimiyile Akif'in "hızla toplum meselelerine açılan ve lafi hiç dolaştırmadan söyleyeceğini söyleyen bir şiiri" (2006: 1) vardır.

Bildiride, Akif'in 1911-1933 yılları arasında yayımlanan şiirleri ve manzum hikâyelerinin toplandığı, yedi küçük kitaptan oluşan ve Mehmet Kaplan'ın "manzum roman"¹ dediği Safahat, giyim kuşamla ilgili taşıdığı özellikler açısından değerlendirilecektir.

Giyim ya da giysi, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlük*'te; "giymek işi. Giyme biçimi. Giyilen şeylerin tümü, giysi, giyecek" (1988: 553), *Derleme Sözlüğü*'nde "elbise, çamaşır vb. giyilecek şey" (1993: 2017) olarak yer alırken; W. Enninger ise giysiyi "insan vücuduna giyilen parçaların bütününden oluşan takım" (1998: 92) olarak tanımlar.

Giysi, yiyecek ve barınakla birlikte, insanın varlığını sürdürdürebilmesinin üç temel ögesinden birini temsil eder. (Korkmaz 1994: 54). Başlangıçta vücut ısısını düzenlemek ve onu çevresel etmenlerden korumak için, sonrasında ise tabunun gereği olarak kullanılan giysiler; zaman içerisinde insanoğlunun yaşamında büyük yer tutan, zengin içeriği ile önemli kültürel bir olgu haline gelmişlerdir.

Giyim sinyalleri, görsel olarak aktarılan bundan dolayı da, insanların birbirini gördüğü andan itibaren devreye giren uyarılardır. Bu sinyaller, ses gibi hemen etkinliklerini yitirmedikleri için yeni sinyallerin üretilmesine de zemin hazırlarlar. Bu nedenle giyim, etkileşim süresince sabit duran mesajları kodlamaya uygundur.

Toplumun koyduğu normlar da kişileri, giysi seçimlerinde yönlendirir. Yaşın, cinsiyetin, evli ya da bekâr oluşun, mesleğin, aşiret gibi faktörlerin, gelenek ya da törenin giyim konusunda yönlendirme gücü tartışılmaz. Giyim yoluyla belli bir grubun üyesi oluş net olarak vurgulanır, bu yolla aidiyet duygusu ifade edilir.

Giysi, en önemlisi de giyen kişinin sosyal kimliğini, hangi inanç, değer ya da sosyal statüye sahip olduğunu gösterdiği gibi, karakter özellikleri hakkında da bilgi verir. Karşıdaki ile kurulacak ilişkinin ve davranış şeklinin belirlenmesinde etkin rol oynar.

Mehmet Akif de görsel bir kod olarak giysiden, şiirlerinde sıkça yararlanır. Giysiler, onun şiirinde genellikle sefaleti, din istismarını, sosyal sınıfı tanımlamak için kullanılırken, Akif'in dizeleri arasında bir güreş giysisi ya da hamam hali ile de rahatlıkla karşılaşabiliriz. Mehmet Akif, bu yolla Osmanlı'nın kıyafet çeşitliliğinin

1 Kaplan, Mehmet (1985), *Şiir Tahlilleri I "Tanzimattan Cumhuriyete"*, İstanbul, s. 174.

imparatorlukta ne tür kıyafetler giyildiğinin de tam bir resmini çizer. Zira Anadolu'da Şapka İnkılâbı'ndan önce Selçuklu ve Osmanlı² dönemlerinde erkek ve kadın giyimi için resmi düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Safahat'ta adı geçen giysileri;

Başa giyilenler; (erkek) abanî³ (1974: 26, 505), arâkiyye⁴ (1974: 505), çember⁵ (1974: 26), fes⁶ (1974: 8, 11, 26, 40, 124, 125, 222, 337, 372, 505), kalpak⁷ (1974: 222), kavuk⁸ (1974: 421), külâh⁹ (1974: 124, 222, 225, 337), sarık¹⁰ (1974: 8, 203, 222, 241, 385, 505), takke¹¹ (1974: 40, 225), **(kadın)** başörtüsü (1974: 136), bürümcek (1974: 505), hotoz¹² (1974: 505), yaşmak¹³ (1974: 505), yazma¹⁴ (1974: 505).

Başa giyilenler veya giyim kültüründe aksesuarlar grubu içerisinde değerlendirilen başlıklar, Safahat'ta çeşitlilik arz etmekte ve diğer giysi parçalarına göre önemli yer işgal etmektedir. Akif, özellikle Osmanlı'da "ilmiye kıyafeti" olarak geçen "sarık, cüppe ve şalvar"dan (Özdemir 2001: 104) 'sarık' ile hocaları, molları kastetmektedir. Buna paralel olarak; ilmiye sınıfının fes üzerine "ilmiye sarığı" denilen özel bir sarık sardığı bilinmektedir. Ayrıca tarikat mensupları da sarık sararlar¹⁵.

'İki Arkadaş Fatih Yolunda'

Sarıklı milletidir milletin başında belâ...

-Fakat, umûmunu birden batırmak iş değil a! (1974: 241).

Dizeleriyle bu doğrultuda Akif; dinde cehaletin, yobazlığın, tembelliğin, batılın yeri olmadığına işaret eder.

Mehmet Akif'in manzumelerinde en çok geçen, devrin yaygın başlık tercihi ise Fes'tir. 1829'da II. Mahmut'un çıkardığı "Fes Nizamnamesi" ile kavuk kaldırılarak, ordu mensuplarına fes giyme mecburiyeti getirilir. Fes, kısa sürede Müslüman olmayan tebaa da dâhil toplumun bütün kesimlerince kullanılmaya başlanır. Fes kullanımının Müslümanlar arasında yaygınlaşması, onun aynı zamanda Osmanlı kimliği ile bütünleşmesine sebep olur. Feslerin gerek renkleri ve gerekse şekilleri giyilen kesime göre farklılıklar arz eder¹⁶. Akif'in sekiz yaşlarında kardeşi ile birlikte, babasıyla gittiği Fatih Cami'sindeki hallerini gözlerinin önünden geçirirken; "Yeşil sarıklı"¹⁷ bir oğlan ki, başta püskül yok, İmâmesinde fesin bağlı sade bir boncuk!" şeklinde anlattığı sahne E. Özbilgen'in "Çocukların feslerine nazar takıları, muska ve ziynet takılırdı." (1999: 108) ifadesi ile birebir örtüşür:

'Fatih Camii'

Beyaz sarıklı, temiz yaşça elli beş ancak;

Vücudu zinde, fakat saç sakal ziyadece ak;

Mehîb yüzlü bir âdem: Kılar edeble namaz;

Yanında bir küçücük kızcağızla pek yaramaz

Yeşil sarıklı bir oğlan ki, başta püskül yok,

İmâmesinde fesin bağlı sade bir boncuk!

Sarık hemen bozulur, sonra şöyle bir dolanur;

Biraz geçer, yine râyet misâli dalgalanır! (1974: 8).

- 2 Sevin, Nurettin (1990), Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış, Ankara, s. 114-117. Osmanlı'da giysi ile ilgili düzenlemeler, sadece kadın ve erkek giyimi ile sınırlı değildir. Ayrıca zimmilerin giyimleri konusunda da İslâm hukukuna uygun olarak bazı kısıtlamalar getirildiği bilinmektedir. Bkz. (Çiçek 1998).
- 3 İpekten, sarımtırak dallı nakışlarla işlenmiş, bir tür beyaz kumaş. Bu kumaştan yapılmış: Abanî sarık.
- 4 Dervişlerin giydikleri, tiftikten yapılmış ince külâh.
- 5 Büyük yazma yemeni.
- 6 Şapka yerine kullanılan, kırmızı, kalın çuhadan yapılmış, tepesinde püskülü olan, silindirik biçiminde başlık.
- 7 Kesik koni biçiminde deri, kürk veya kumaştan yapılmış başlık.
- 8 Sarık sarılan başlık.
- 9 Erkeklerin giydiği genellikle keçeden, ucu sivri veya yüksek başlık.
- 10 Kavuk, fes gibi bazı başlıkların üzerine sarılan tülbent, abanî veya şala verilen ad.
- 11 İnce kumaştan ve çoğunlukla yarım yuvar biçiminde başlık.
- 12 Kadınların süs için saçlarının üstüne taktıkları, çeşitli renk ve biçimde yapılmış küçük başlık.
- 13 Kadınların ferace ile birlikte kullandıkları, gözleri açıkta bırakan, ince yüz örtüsü.
- 14 Boşça, yemeni, baş örtüsü vb. gibi şeyleri yapmakta kullanılan üstüne boya ve fırça ile veya tahta kalıplarla desen yapılmış bez ve bu bezden yapılmış baş örtüsü.
- 15 Özbilgen, Erol (1999), "Fes", Osmanlı Ansiklopedisi 'Tarih-Medeniyet- Kültür', İstanbul, s. 108.
- 16 Bkz. a. g. m. s. 108.
- 17 Kemal Çiçek'in, R. Jennings'den aktardığı "Elbette Müslümanlar için de bazı renk kısıtlamaları vardı; yeşil sarık ve kürkü Peygamber soyundan gelen Seyid'ler hariç, başkaları asla giyemezdi" ifadesi dikkat çekicidir. (Çiçek 1998: 143). Yeşil sarık sarmak, Osmanlı toplumunda yalnızca Seyid'lere mahsus bir imtiyaz olup, bu bağlamda Akif'in sekiz yaşlarında fesinin üzerine sarılan sarığın yeşil renkte olduğunu ifade etmesi, açıklamaya muhtaçtır.

Fes, sadece erkek başlığı değildir. Anadolu ve Rumeli’de kadınlar da altın, gümüş paralar veya inciler dizili fesler giyerler.

Bedene giyilenler; aba¹⁸ (1974: 40, 70, 77, 413, 504), cüppe¹⁹ (1974: 421), dizlik²⁰ (1974: 431), gömlek²¹ (1974: 115, 335, 337, 385), hırka²² (1974: 40, 168, 170, 287; 1987: 421), mintan²³ (1974: 26), potur²⁴ (1974: 385), salta²⁵ (1974: 40), şal²⁶ (1974: 26, 385), uçkur²⁷ (1974: 330, 375), yakalık²⁸ (1974: 372).

Safahat’ta mintandan-abaya, cüppeden-potura birçok giysi parçasının adı geçer: ‘*Seyfi Baba*’da;

*O perişanlığı derpîş edemez çünkü hayâl!
Çekerek dizlerinin üstüne bir eski aba,
Sürünüp mangala yaklaştı bizim Seyfi Baba. (1974: 70).*

‘*Kör Neyzen*’de;

*Görür şedâid-i eyyâma karşı dâşunda,
Siper vazîfesini lîme lîme bir abacık.
Fakat o sût-re-i bîtâbı her hurûşunda,
Açar da dest-i inâdıyle rüzigâr; artık,
Körün sakındığı üryan vücudu meydana
Çıkar, göğüs gerer emvâc-ı berf ü bârâna! (1974: 77).*

ya da ‘*Mahalle Kahvesi*’nde;

*Evet, dilenci sanır seyr eden kıyâfetini;
Fakat bir onluğa âgûş açan sefâletini, (1974: 118).*

Adı geçen giysilerin lime lime oluşları, eskilikleri vb. özellikleri ile metne yerleştirilmesi, genel manada yoksulluğu, en can alıcı şekliyle ortaya koymak içindir. Akif’in gerçekçiliği, başka türlüsüne müsaade etmez. Giysi, burada bizzat insanların yoksulluğunu, çaresizliğini dile getirmek adına araç olarak iş görür. Yoksulluğun, giysiler üzerinden betimlenerek, en yoğun işlendiği manzumelerden birisi de ‘*Küfe*’dir. Küfe’de baba mesleği hamallığa isyan etmekle birlikte başka çaresi olmayan yetimin ‘ince bir mintan ve ancak dizini örten bir pantolondan ibaret olan giysisi ve içinde bulunduğu sefalet ‘yalnayak- çırpıplak’ kelimeleri ile doruğa çıkar. Küfe ile yanında yürüdüğü “pir-i nurani” diye tanımlanan kişi ise “Belinde enlice bir şal, başında âbânî, ve yüzünde taşıdığı gülümseme dolayısıyla, yetimle tam bir tezat oluşturur:

*Döniünce arkama, baktım: Beş on adım geriden,
Belinde enlice bir şal, başında âbânî,
Bir orta boylu, güler yüzlü pîr-i nurânî;
Yanında kocaman bir küfeyle bir çocuk,
Yavaş yavaş geliyorlar. Fakat tesadüfe bak:
Çocuk, benim o sabah gördüğüm zavallı yetîm
Şu var ki, yavrucağın hali eskisinden elîm:
Ciltz bacaklarının dizden altı çırpıplak...
Bir ince mintanın altında titriyor, donacak!
Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer!
Düğümlü, alının üstünde sade bir çember.
Nefes değil o soluklar, kesik kesik feryad;
Nazar değil o bakışlar, dümû-i istimdâd
Bu bir ayaklı sefâlet ki yalnayak, baş açık;
On üç yaşında buruşmuş cebîn-i sâfi, yazık! (1974: 26).*

18 Yünden, dövülerek yapılan kalın ve kaba kumaş. Bu kumaştan yapılmış yakasız ve uzun üstlük.

19 Hukukçuların, üniversitelerde belli bir aşamaya ulaşmış olan bilim adamlarının, din adamlarının elbise üstüne giydikleri uzun, yenleri geniş, düğmesiz giysi.

20 Dize, korumak amacıyla geçirilen şey. Dize kadar uzanan konçlu çorap. İç donu. Şalvar.

21 Vücudun üst kısmına giyilen ince, kollu ve yakalı giysi.

22 Önden açık, kollu, genellikle yünden üst giysisi.

23 Yakasız, uzun kollu erkek gömleği.

24 Arka tarafında kırmaları çok, bacakları dar bir tür pantolon.

25 Yakasız, iliksiz, kolları bolca bir tür kısa ceket.

26 Genellikle Hindistan’da dokunan, özel motifleri olan değerli bir yün kumaş.

27 Şalvar ve iç donunu bele bağlamak veya torba, kese ağzını büzmek için bunlara geçirilen bağ.

28 Erkek gömleklerinin üzerine takılan eğreti yaka.

Akif'in 'aba ve hırka' kelimelerini sıkça kullanması, kendisinin de maddi açıdan varlıklı olmadığı, bununla birlikte İstiklal Marşı için konulan ödülü kabul etmeyerek; bağışladığı ve mebus seçildiğinde Ankara'ya ödünç bir palto ile gittiği düşünülürse, rahatlıkla anlaşılabilir. Çünkü Akif'in yaşadığı yıllarda bir paltoya sahip olmak son derece zor bir şey olup, aynı zamanda zenginlik göstergesi sayılmaktadır:

'Çin ve Mançurya'da;

*Yalınız, hepsi de hürmetle anar nâmınızı.
Hiç unutmam, sarılıp hırkama bir Çinli kızı,
Ne diyor anlamadım, söyledi birçok şeyler;* (1974: 170).

*Abam arkamda değil, sonra ne yorgan, ne döşek,
Titredim beş gece, dört gün...* (1974: 413).

Ayağa giyilenler; çarık²⁹ (1974: 295, 395), çizme³⁰ (1974: 204), fotin³¹ (1974: 250), kundura³² (1974: 26), lastik³³ (1974: 70), mest³⁴ (1974: 250).

M. Akif yoksulluğun işareti olan 'yalnayak' kelimesine ile paralel olarak ayağa giyilen altı farklı ayakkabıyı, Sahafat'ta, çarık hariç birer kez kullanır:

'Seyfi Baba'

*...Girerim ben diyerek kendimi attım içeri,
Ayağımdan çıkarıp lastiği geçtim ileri.* (1974: 70).
'İki Arkadaş Fatih Yolunda'
*-Senin uzun süreceksin, anladım ki, abdestin;
Fotin çıkarması, bilmem ne... Çünkü yok mestin.
Bırak da ben gideyim, sonradan gelirsin sen...
Gecikme ha!* (1974: 250).

Aksesuarlar; asa³⁵ (1974: 395), ferik³⁶ nişanı (1974: 89), kamçı³⁷ (1974: 89), tesbih (1974: 421).

Sahafat'ta, Müslüman, "Müslüman, elde *asâ*, belde divit, başta *sarık*; sonra, sırtında, yedek, şaplı beş on deste *çarık*; şeklinde dinsel nitelik taşıyan ve güç sembolü bir aksesuar olarak 'asa' ile anılır. 'İstibdad' adını taşıyan şiirde;

*Paşam dedikleri a'cûbe işte aynıyle!
Belinde seyfi-i "sadâkat", elinde bir kamçı,
Ferik nişanları altında gördüğüm umacı,
Ziyâ-yı bedr-i münîrin içinde, yâ Rabbî,* (1974: 89).

Şair, bir rütbe göstergesi olarak, 'ferik nişanı' ile general rütbesindeki askeri kamçısıyla birlikte bir umacı'ya benzetir. Tesbih ise sofî aksesuarı olarak gösterilmiştir:

*Sofusun farz edelim, şimdi de boy boy tesbih...
Dalkavuklar bütün insan kesilir, lâ-tesbih!* (1974: 421).

Güreş giysisi; çakşır³⁸, don³⁹, kispet⁴⁰, şalvar⁴¹, (1974: 381), bâzû-bend⁴², muska⁴³ (1974: 386).

29 Tabaklanmamış sığır derisinden yapılan ve deliklerine geçirilen şeritle sıkıca bağlanan ayak giyeceği.

30 Koncu diz kapaklarına kadar çıkan bir çeşit ayakkabı.

31 Koncu ayak bileğini örtecek kadar uzun olan, bağcıklı veya yan tarafı lastikli ayakkabı.

32 Kaba işlenmiş, bağırsız, konçsuz ayakkabı.

33 Kauçuktan yapılmış (şey): Lastik çizme.

34 Üzerine ayakkabı giyilen kısa konçlu, hafif ve yumuşak bir tür ayakkabı.

35 Bazı ülkelerde, hükümdarların, mareşallerin, din adamlarının güç sembolü olarak, törenlerde taşıdıkları bir tür ağaç veya metalden değnek.

36 Tümgeneral veya korgeneral.

37 Bir ucuna ip, deri vb. bağlı vurma aracı.

38 Bir çeşit erkek şalvarı.

39 Vücutun belden aşağısına giyilen uzun veya kısa iç giysisi.

40 Yağlı güreşte pehlivanların giydikleri, belden baldıra kadar uzanan, dar paçalı meşin pantolon.

41 Genellikle ağı çok bol olan, bele bir uçurla bağlanan geniş üst donu.

42 Belli bir amaçla kola geçirilen enli kuşak, kolçak.

43 İçinde dinî ve büyüleyici bir gücün saklı olduğu sanılan, taşıyanı, takanı veya sahip olanı zararlı etkilerden koruyup iyilik getirdiğine inanılan bir nesne veya yazılı kağıt.

Başta güreş olmak üzere, yüzme, at binme vb. sporun pek çok dalıyla ilgilenen Mehmet Akif; mahallelerinde bulunan Kıyıcı Osman Pehlivan'dan güreş dersi almış ve hatta güreş müsabakalarına katılacak kadar bu ata sporu ile ilgilenmiş olduğu için olsa gerek, Safahat'ın *Altıncı Kitabı 'Asım'* da güreşe, güreş sahnelerine ve dolayısıyla güreş giysilerine yer verir:

*Birbirinden daha biçâre sekiz çıplak adam?
Âh soygunluğu rü'yâda gören korkardı:
Çünkü gömlek gibi etten de soyunmuşlardı!
Bir delik torbaya girmiş kimi, kispet yerine;
Çekivermiş kimi, bir lime çuval dizlerine.
Kiminin, giydiği çakştır, kiminin bez şalvar;
Kiminin, uçkuru boynundan asılmış, donu var. (1974: 381).*

*Hiç unutmam, büyücek bir zafer olmuş da nasip,
Asker etmişti güreşlerle yarışlar tertip.
"Hadi Âsım!" dedik, "olmaz" dedi, biz dinlemedik;
Bularak bir de kalın, pırpıta benzer dizlik,
Yaralıtıymış demedik, üç kişi tuttuk soyduk; (1974: 430-431).*

Pazubend ve muska, 'Asım'da güreş ve dolayısıyla güreşçiyi tanımlarken bahsedilen iki unsurdur. Pazu-bend, bir çeşit "kol muskası" olarak geçen bir nesne, bir tür bileziktir. İnsanların koluna takılan bu nesnenin içerisinde kut'u barındırdığına inanılır. Zira insanlarda üç çeşit kut⁴⁴ vardır ve bunlardan herhangi biri çalındığında insan ölmez, ancak hastalanır ve kendinden geçer. Muska ise içinden dini ve sihri bir güç olduğu sanılan, takanı kötülüklerden koruduğuna inanılan bir başka nesnedir. Buradan hareketle 'pazubend ve muska'nın leventlerin boynunu ve kolunu, güreş sırasında onları her türlü kötülükten korusun diye süslediği açıktır:

*Âsım'ın dengi heyâkil, seçilir yüzlerle.
Şimdi, sağ kolda, gümüş kaplı birer bâzû-bend,
Boynu muskayla donanmış, o yarım deste levend,
Önce peşrev yaparak, sonra tutuşmazlar mı,
Güreş artık kızışır, hasmını tartar hasmı. (1974: 386).*

Hamam giysisi; nalın⁴⁵, peştamal⁴⁶ (1974: 399).

*-Dur canım! Ben kızarım böyle vakitsiz şakaya...
Sözü tekmil edeyim...*

-Sonra bitir, dinle biraz:

*Bir yutar, beş yutar, afyonkeşi afyon tutmaz;
Der ki: toprak mı, ne zıkkım bu? Varıp anlamalı.
Açılır kurna başından, sıyrır peştemalı,
Nalının sırtına atlar; sürerek doğru gider, (1974: 399).*

Akif, 'Asım'da bir şakayı naklederken nalın ve peştamal ile bir hamam sahnesine yer verir.

Mehmet Akif, şiirlerinde ve manzum hikâyelerinde, halkın içinde bulunduğu yoksulluğu, sefaleti vurgulamak için 'çıplak, çırılçıplak, üryan-esbab, giysi, giyecek, kıyafet' gibi kelimeleri, yani tezadı da devreye sokar. Ayrıca onun çıplak-üryan, giysi-kıyafet gibi eş anlamlı kelimeleri yan yana kullanışı bir başka önemli özelliğinin göstergesidir. Zira o muhataplarının seviyesini dikkate alarak; Medrese, Tekke, Tanzimat, Servet-i Fünun ve de sokak Türkçesi olmak üzere şiirlerinde birden çok Türkçe kullanır.

'Geçinme Belası'

*..Durmaz boğuşur bunca mühacimlere rağmen,
Düşmez, o mesai denilen seyfi elinden.
Çıplaktır o, ister ki soğuklarda ısınsın;
Bir dam çatarak her gece altında barınsın.
İster yiyecek şey, giyecek şey, yakacak şey... (1974: 35).*

44 Mana, saadet, talih, hakimiyet, karizma, devlet, bereket, Tanrısal gücün desteği vb.

45 Hamam gibi tabanı ıslak olan yerlerde kullanılan, üstü tasmalı, tabanı yüksek, ağaçtan bir çeşit takunya.

46 Hamamda örtünmek ve kurulanmak için kullanılan ince dokuma.

'Dirvas'

Nan-pâreye can verir bugün, can!
Çıplakları giydiren de üryan,
Gömlüksizdir zükûr ü nisvan!
Açlık ecelin zahîri oldu: (1974: 115).

Akif'in, özellikle 'meyhane-kahve' gibi sevmediği, tasvip etmediği yerleri ve insanları, sadece giysiden ibaret varlıklar olarak görme ve gösterme özelliği dikkat çekicidir:

'Meyhane'

Sönük sönük yantıyor rafta isli bir lamba...
Önünde bir küme: **fes, takke, hırka, salta, aba**
Kimıldanıp duruyorken, sefil bir sohbet, (1974: 40).

'Mahalle Kahvesi'

Ayak teriyle cilâlanma tahta peykelere,
Külâhlı, fesli dizilmiş yığın yığın çehre:
Nasîb-i fikr ü zekâdan birinde yok gölge; (1974: 124).

Sofusun farz edelim, şimdi de boy boy **tesbih...**
Dalkavuklar bütün insan kesilir, lâ-teşbîh!
Taylâsan, **cüppe, kavuk, hırka, hep esbâb-ı riyâ,**
Dış yüzünden Ömer'in devri, muhîtin gûyâ. (1974: 421).

Mehmet Akif, 'Hatıralar ve Asım'da, 'giyinmek öğrenmek, dekolte giymek' şeklindeki ifadelerle giyimi, bu kez sosyal konuların aktarılmasında kullanılan bir araç olmaktan çıkarır, giyim- kuşamla ilgili modayı da içine alan daha zengin bir tablo çizer:

"Karım **dekolte** çıkarmış gelenlerin yanına...
"Peki, nedir dokunan bunda komşunun kanına? (1987: 416).

Zekâsı incelemek, azmi artacak duracak;
Giyinmek öğrenecek bir zamân olup, belki...
Giyinmek iş mi desin! Onda sökre'ler var ki!...
"Bu incelikleri idrâke yükselince şebâb, (1987: 417).

Akif, giyim-kuşama, kıyafete önem vermez ama temizliğe son derece dikkat eder. Özellikle cinsiyete göre giyinilmesi gerektiğini düşünür; manikür vesaire yaptırın, aşağıdaki dizlerde olduğu gibi kılık-kıyafet ve saç-sakal tuvaletini anormal bulduğu erkekleri tasvip etmez:

-Ne aman dinledi, gittikçe, hovardam, ne zaman,
Saç, sakal tuttu, ne hikmetse, acayip bir renk;
Kalafatlandı bıyıklar, iki batman, bir denk!
Çehre allıklı sabunlarla mücellâ her gün;
Fes yıkık, kelle çıkık, kaş yulışık, göz süzgülün;
İğne, boncuk, **yakalık**, tasma, yular... Hepsi tamam;
Koçyiğit sanki bunak!
-Sen de mi şâirdin İmam?
-Kuşkulandım paşadan, gizlice gittim hanıma;
Zevcinin tavrı acayıpleşiyor zannederim,
Sen ne dersin buna bilmem, bana sor, bak ne derim;
İşçiniz, sofracınız var mı? (1974: 372).

Akif, Safahat'da 'kadın kıyafeti, erkek kıyafeti, zebâni kıyafeti' gibi ifadelerle yani mecaz yoluyla, adı geçen varlığın ya da cinsin suretine bürünmeyi kast ederken, aynı zamanda büründüğü suretin özelliklerini taşımayanları bu yolla hicvetmektedir:

'Selma'

Başında annesi matem tecessüm etmiş de
Kadın kıyâfeti almış gibi durur mebhût; (1974: 58).

'İstibdad'

Paşam dedikleri a'cûbe işte aynıyle!
Belinde seyfi-i "sadâkat", elinde bir **kamçı**,

*Ferik nişanları altında gördüğüm umacı,
Ziyâ-yı bedr-i münîrin içinde, yâ Rabbî,*

Ya sen, zebâni kıyâfeti, gulyâbâni paşa! (1974: 89).

*Mahallemizde de çıt yok, ne oldu komşulara?
Susup da kurtulacak sanki hepsi aklısra.
Ayol, yarın da sizin hânümânınız sönecek...
Ne var sıçan gibi evlerde şimdiden sinecek?
Yazık sizin gibi **erkeklerin kıyâfetine...** (1974: 90).*

‘Bir Arıza’da olduğu üzere kılık ile yenilik adına kendisi olmayan ve kılıktan kılığa giren insanlarla ince ince alay eder:

*Hala ne sakaldan geçebilmiş, ne bıyıktan;
Âsârı da memnun görünür **köhne kılıktan.** (1974: 498).*

‘Takke düştü kel götündü’ gibi çok bilinen bir deymi ise, kötülük ve eksiklikleri gizleyen ortadan kalkmasıyla; bütün kötülük ve çirkinliklerin açığa çıktığını vurgulamak üzere ve giysi üzerinden nadir olarak yer verdiği mecazlı bir söyleyişle anlatır:

*Düştü **takken**, çıktı cascavlak o kel mâhiyyetin!
Bir külâh kapmaksâ şayet bunca hırsın gâyesi, (1974: 225).*

Sonuç

Mehmet Akif, Safahat’ta özellikle manzum hikâyelerinde yoksulluğu, sefaleti kişiler üzerinden betimlerken giyse olgusunu sıkça yer verir. Kullandığı giysiler, aynı zamanda Osmanlı’nın giyim kuşam kültürünü yansıtmaları bakımından da dikkat çekicidir. Giysi, onun şiirinde bazen bir dilenci, din adamı, pehlivan, hovarda, paşa ya da kendi üzerinden gösterilir. Giysilerin renklerinden belki de onları, yokluğu tüm açıklığı ile göstermek için kullandığından hemen hiç bahsetmez, şiir ve manzumelerde daha çok erkek giysileri öne çıkar. Kendisi de güreşçi olduğu için, güreş giysilerine de yer verir. Giyinmek- çıplaklık tezadını, her açıdan gözlemlediği sefaleti daha çarpıcı bir şekilde anlatmak için kullanırken, kılıktan kılığa giren insanları hicveder. Kısacası, ‘manzum romanı’nda yer verdiği giyim kültürü ile ilgili hemen her şey, Akif’in çevresinde gördüğü ve göstermek istediği gerçeği yansıtmak üzere kullanılmış birer araçtır.

Kaynakça

Aslan Celal (2006), “Beşir Ayvazoğlu ile Mehmet Akif’in Şiiri ve Sanatı Hakkında”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, S. 73, s. 1-7.

Çiçek, Kemal (1998), “Osmanlılar ve Zimmiler: Papa Pavlos’un İslâm’a Hakareti ya da Renklere İsyanı”, Kıbrıs’tan Kafkasya’ya Osmanlı Dünyasında Siyaset Adalet ve Raiyyet, Trabzon: Derya Kitabevi.

Eninger, Werner (1998), “Giyim”, (Çev. Nebi Özdemir), Milli Folklor, S. 39, s. 92-96.

Ersoy, Mehmet Akif (1974), Safahat (Haz: Ömer Rıza Doğrul), İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

Ersoy, Mehmet Akif (1987), Safahat (Haz: Nebil Fazıl Alsan), İstanbul: Akpınar Yayınevi.

Kaplan, Mehmet (1985), Şiir Tahlilleri I “Tanzimattan Cumhuriyete”, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Korkmaz, Alemdar- İrfan Erdoğan (1994), Popüler Kültür ve İletişim, Ankara, Ümit Yayıncılık.

Özbilgen, Erol (1999), “Fes”, Osmanlı Ansiklopedisi Tarih-Medeniyet-Kültür, İstanbul: İz Yayıncılık.

Özdemir, Hüseyin (2001), Osmanlı Devletinde Bürokrasi, İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri.

Sevin, Nurettin (1990), Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Türkçe Sözlük (1988), “Giyim Maddesi”, s. 553, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü VI. C.(1993), “Giysi Maddesi”, s. 2017, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

MEHMET ÂKİF’TE BÜLBÜL İMGESİ

Kamile ÇETİN*

İmge (hayal, hülya, imaj, fiksiyon); zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş; duyu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri; duyuyla alınan bir uyaran söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesne ve olaylardır.¹ İmge, belli bir zamanla, belli bir nesneyle sınırlı olmayan zihinsel bir tasarımdır. İmgede nesnenin orada olması gerekmediği gibi, imge; hiçbir zaman var olmamış, olmayacak bir nesnenin bilinci de olabilir. İmge edebiyatta, anlatılmak istenenin daha canlı, daha duyulur biçimde anlatmak için onunla başka şeyler arasında bağlantı kurarak tasarlanan yeni biçimdir.² İmge, insanın gözlemlediği nesne, olay ve nitelikleri, kendi zihninin süzgecinden geçirerek oluşturduğu, şairin de aynı eğilimle şiirine aktardığı tasarımlardır. Bu yönüyle de imgeler, kişiye özgü izlenimler olarak dikkati çekmektedir.³

Bir şiiri şiir yapan ve onun özünü oluşturan unsurlardan biri de imgedir. İmge, sanatçının çeşitli duyularıyla algıladığı özel, özgün bir görüntünün dille aktarılışdır. Bir betimleme değil, öznel bir yorumlama sayılabilir. Kimi zaman şiirin tümünün ya da bir bölümünün ağırlığını şairin yakaladığı bir imge oluşturur. Bu değişik, yeni imge, başarılı bir anlatımla da verildiği takdirde, şiire etkileycilik ve güç kazandırır.⁴ Bir şiir, konusu ve teması açısından bir sınıfa sokulmadan, söyleyiş (discourse) bakımından incelendiğinde, şiirin merkezî yapısını oluşturan dört öğeden birinin de imge (imaj) olduğu görülür. Diğerleri, istiare, sembol ve mittir.⁵ Şairler, dış âleme ait unsurları, duyu ve düşüncelerini anlatmak için daima hayale (imge) başvururlar.⁶ Şairin hayali, hayal unsurlarını kullanmada gösterdiği özgünlük, onun şahsî üslûbunu oluşturan temel öğelerden biridir. Şair, zengin, güçlü ve çok yönlü hayalde canlandırma, yani imgeleme yeteneği sayesinde, dış dünyadaki varlıkları ve olayları daha farklı bir ifadeyle gösterebilir; bir başka ifadeyle imgeleştirebilir. Bunu yaparken kendi duyu ve düşüncelerini de katarak, teşbih, istiare, mecaz vb. yollara da başvurur. Pek çok malzemenin uyumlu bir şekilde birleşiminden meydana gelen karmaşık (kompleks) bir estetik yapı olan şiirde imge, çok özel bir yere sahiptir. Duygu ve düşüncelerin hayallerle süslenmesi, şiiriyeti meydana getiren özelliklerden biridir.⁷ İmge, diğer edebî türlerde olduğu gibi, başarılı bir anlatımla verildiği takdirde, şiire de etkileycilik ve güç kazandırır.⁸ Şairane kurgu ve tasvirlerde imge oldukça önemlidir. Ancak imge ve imajın ne olduğu hususunda farklı görüşler söz konusudur. Bazıları imgeyi, insanın hislerine hitap eden ve gerçek hayatta bir karşılığı olan nesnelere de kapsayacak şekilde nitelendirir. Yaygın tanıma göre ise imge, insan zihninin, tabiattan veya hayattan aldığı malzemeyle özgün bir şekilde meydana getirdiği, insanın duyularına hitap eden bir mana veya

1 Orhan Hançerlioğlu, *Türk Dili Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 275.

2 Atilla Özkırımlı, “İmge”, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cem Yay., c. 3, Beşinci Baskı, İstanbul, s. 680-681.

3 Doğan Aksan, “İmge”, *Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 30.

4 Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Yay., Ankara, 1995, s. 29-42.

5 René Wellek-Austin Warren, *Edebiyat Teorisi*, (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 1993, s. 160.

6 TDEA, “İmge”, Dergâh Yay., c. 4, İstanbul, 1981, s. 167.

7 Hulusi Geçgel, “Mustafa Necati Kararar’ın Şiirinde İmge Dünyası”, *Türk Dili*, S. 646, Ekim 2005, http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/gecgel_imge_pdf (19.11.2008).

8 Ramazan Gülemdam, “Modern Türk Şiirinde Benzetme Unsuru Olarak Veya Taşıdığı İmge Yüklü Açısından Meyve”, *Yasak Meyve*, Temmuz/Ağustos 2004, Yıl 2, S. 9, s. 55.

terkiptir. Klâsik Türk şiirinde istiare ve teşbihler, imgenin en önemli örnekleridir. Zira istiare ve teşbihler, anlamı somutlaştırmakta ve görselleştirmektedir. Yine de imge, yalnız göze değil, diğer duyulara da hitap eder.⁹

Bülbül ve Edebiyatta Bülbül

Mecazi manası ile “sesi çok güzel kimse” karşılığında kullanılan bülbül, karatavukgillerden sesinin güzelliğiyle tanınan ötücü kuş olup Latince ismi, *Luscinia megarhynchos*’tur.¹⁰ Dünyanın en beğenilen ve güzel sesleriyle ünlü olan karatavukgillerin, sesleriyle ün yapmış pek çok üyesi vardır. Hatta Batı’da “şarkıcı” sözü yerine “karatavuk” ifadesinin kullanılması söz konusudur. Güzel sesli ardıç, münzevi, orman karatavuğu gibi türlerin dışında bülbül de bu familyanın güzel sesli kuşlarından biridir.¹¹ Yere yakın yuva yapan bir kuş olan bülbülün ötüşü çok berrak ve ahenklidir. Gece ve gündüz “dem çekme” olarak ifade edilen uzun süre ötebilme özelliğiyle dikkati çeker. Kuzey Afrika ve Batı Avrupa’dan Türkistan’a kadar her yerde rastlanır. Özellikle Asya’da pek çok türü vardır. Gerdanlı bülbül ve mavi-gerdan bunlar arasındadır.¹² Böcek, solucan ve böğürtlen gibi meyvelerle beslenen bülbül, öterken genellikle çalılardan arkasına gizlendiği ve ürkek bir kuş olduğu için kolay kolay görünmez.¹³

Çeşitli Türk lehçelerinde, bülbül kelimesi için, *handugas*, *bilbil* (Başkurt Türkçesi), *bulbul*, *sandugaç* (Kazak Türkçesi); *bulbul* (Kırgız Türkçesi ve Özbek Türkçesi), *sandugaç*, *bilbil* (Tatar Türkçesi), *bilbil* (Türmen Türkçesi) gibi sözcükler kullanılmaktadır.¹⁴ Bununla birlikte esasen Farsça asıllı bir sözcük olup sonradan Arapça’ya ve Türkçe’ye giren bülbül sözcüğü, Türkçe karşılığı olan sandavaçı dahi unutturmuştur.¹⁵ Dilimizde bülbül kelimesiyle oluşturulmuş pek çok birleşik kelime ve fiil vardır.¹⁶ Ayrıca “bülbül gibi altın kafeste besledim”; “bülbül gibi söyler/şakıyor”; “bülbül ile karıncanın yoldaşlığı, softa ile dervişin arkadaşlığı”; “bülbül sustu soldu gül, şimdiden sonra ister ağla, ister gül”; “bülbüle altın kafes zindandır”; “bülbülü altın kafese koymuşlar ah vatanım demiş”; “bülbülün çektiği dili belasıdır”; “bülbülün yerini karga tutmuş” gibi pek çok atasözü ve deyim de vardır.¹⁷

Bülbül, bilhassa Fars ve Türk edebiyatları olmak üzere, doğu edebiyatlarında önemli bir yere sahiptir. Anadolu sahasında ilk defa, XIV. asırda Yunus’un şiirlerinde görülür. İleriki yüzyıllarda, pek çok halk şairi, şiirlerinde bülbül motifine yer vermişlerdir. Klâsik Türk edebiyatında ise, bu motif, hemen her şair tarafından, sıklıkla ve bir mazmun olarak kullanılmıştır. Söz konusu edebiyatın anlayışına göre bülbül, kendisine naz ve cefa eden gülün (sevgili) âşığıdır; sürekli ona olan aşkını terennüm eder. Mutasavvıf ya da tasavvufa meyilli şairlerin dilinde ise, dünya veya ten kafesi içinde, uzak kaldığı ezelfi gül bahçesinin özlemiyle feryat eden ve ilahî aşkla yanan can veya ruhun simgesidir. O hâlde Klâsik Türk edebiyatında/şiirinde bülbül, tabiata ait bir varlık, şairin timsali ya da tasavvufî bir alegori durumundadır.¹⁸ Bu edebiyatta “bülbül” kelimesinin yanında, “andelîb, hezâr, hezâr-destân (bin türlü hikâye söyleyen), hoş-âvâz, hoş-beyân, hoş-hân (güzel okuyan), hoş-nağme, hoş-zebân, zend-hân (güzel sesli kuş), zendbâf/zendvâf/zendlâf (bülbül), ter-nağme, şîrîn-güftâr, medh-hân, nây-ı hazîn, mürğ-i çemen, mürğ-i hoş-hân, mürğ-i seher” vb. sözcük ve terkipler de kullanılmıştır. Feryat, figan, şîven, âh ü zâr, nevâ, nâle, savt, nağme, okumak ve gulgule kelimeleri ise bülbülün ötüşünü niteler. Güle âşık olduğu kabul edilen bülbül, “şeydâ (çılgın), zâr (ağlayıp inleyen) gibi sıfatlarla tavsif edilmiştir. “Bülbül-i bustân-ı mezâk” kinayeli olarak Hz. Peygamber’i, “bülbül-i hezâr-dâstân” Sa’dî-i Şîrâzî ile kemal ehlini karşılar.¹⁹ Yuvasını gülşende veya çemende kuran, dünyaya vermeyen, yanık sesiyle tanınan ve kül renginde bir kuş olan bülbül, Klâsik Türk edebiyatında en sık sözü edilen kuşlardan biridir.²⁰ Şairler, nerede bir gül görseler, mevsimin ne olduğuna bakmaksızın, hemen bir bülbül tahayyül etmişlerdir.²¹ Bu sebeple denilebilir ki, Klâsik Türk şiirini bülbülden ayrı düşünmek mümkün değildir.²² Bilhassa XVII. yüzyıldan sonra sayıları

9 Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Dergâh Yay., İstanbul, 2007, s. 342.

10 *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara, 1998, c. I, s. 366.

11 *Bateş Hayvanlar Ansiklopedisi Kuşlar*, “Karatavuklar Ötücü Kuşlar ve Karatavukgiller”, s. 249.

12 *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, “Bülbül”, Meydan Yayınevi, c. II, İstanbul, 1980, s. 675.

13 *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, “Bülbül”, Ana Yayıncılık, c. V, İstanbul, 2004, s. 209.

14 <http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx> (19.11.2008).

15 L. Sami Akalın, *Türk Folklorunda Kuşlar*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993, s. 15.

16 Bülbülçanağı (çok ufak kâse), bülbülkonağı (bir tür hamur tatlısı), bülbülyuvası (daire biçiminde, ortası çukur ve bu çukur yere piştikten sonra dövülmüş Antepfıstığı konulan bir tür hamur tatlısı); bülbülleşmek (bülbül gibi ötmek veya şakımak) örnek olarak verilebilir; *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, s. 367; çeşm-i bülbül (renkli ve tahrirli şişe), Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., 5. Baskı, İstanbul, 1995, s. 301.

17 *Türk Atasözleri ve Deyimleri I*, M.E.B. Yay., İstanbul, 1997, s. 71.

18 Mehmet Kaplan, “Bülbül”, *İA*, M.E.B. Yay., c. II, İstanbul, 1979, s. 832-833.

19 Cemal Kurnaz, “Bülbül”, *DİA*, TDV Yay., c. 6, İstanbul, 1992, s. 485-486.

20 *TDEA*, “Bülbül”, Dergâh Yay., c. I, İstanbul, 1977, s. 480; Bülbülün hem Klâsik Türk şiirde, hem de Yeni Türk şiirindeki bir kısım örnekleri için bkz. Hasan Aktaş, *Türk Şiirinde Kuşlar*, Yort Savul Yay., s. 7-10.

21 Ahmer Talât Onay, “Bülbül”, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yay., Ankara, 2000, s. 130.

22 İskender Pala, “Bülbül”, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay., İstanbul, 1998, s. 75.

hızla artan bülbül redifli pek çok şiir kaleme alınmıştır.²³ Klâsik Türk edebiyatında gazel, kaside gibi şiirlerin dışında, bülbül motifine başka eserlerde de yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye ait olduğu sanılan Bülbül-nâme adlı küçük eser, Anadolu sahasında yazılan gül-bülbül konulu ilk yapıttır. Bu eserden sonra yazarı belli olmayan Hikâye-i Bülbül-nâme ile Rifâ'î adlı şairin yazdığı Bülbül-nâme adlı mesneviler kaleme alınmıştır. XVI. yüzyılda Münîrî'nin Gülşen-i Ebrâr, Ma'den-i Esrâr mesnevisi ile Şemseddin-i Sivâsî'nin Gülşen-Âbâd'ı gibi pek çok eserin yanında Vâhidî, Fazlî ve İznikli Bekâyî Gül ü Bülbül başlıklı birer eser kaleme almışlardır. XVII. asırda Ömer Fu'âdî Efendi'nin Bülbülüyye; XVIII. yüzyılda Manisalı Birrî Mehmed Efendi'nin Bülbül-nâme, Hayâtî'nin Bülbülüyye veya Bülbül-nâme adlı eserleri dikkati çeker. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise, İlmî Bülbülüyye, Abdurrahîm Uhzîmenî'nin Gül ü Bülbül, Âgâh Paşa Bülbül-nâme, Avnî Bülbül-nâme adlı eserleri kaleme almışlardır.²⁴

Safahat'ta Bülbül

Safahat'ta "bülbül" ilk olarak "Hasbihâl"²⁵ başlıklı şiirde karşımıza çıkmaktadır. Hasbihâl", "Bülbül" şiirinin ilk göz ağrısı, alt metni, girizgâhı, metiniçi yorumudur. Bu şiirin ilk mısraında "bülbül-i ter-zebân-ı irfân" olarak tavsif edilen, "derd-âşinâ" bir bülbül motifi söz konusudur. O hâlde Âkif'in bu şiirde bahsettiği bülbül, sıradan bir kuş olmaktan çok farklı bambaşka bir varlık hükmündedir. Hasbihâl'de bir anlamda terennüm eden Âkif'tir. Bir açıdan "Bülbül", "Hasbihâl"ın nağme hâlinde gözükmesi ya da "Hasbihâl", "Bülbül"ün sözel görünümünden başka bir şey değildir. Âkif, bu şiirinde âdeta tabiatın bir beden ikizi çıkartmış ve bülbülü soyut beden olarak konuşturmuştur. Söz konusu bülbülün karakteristik özelliği, 'irfan sahibi' olmasıdır.²⁶

"Ey bülbül-i ter-zebân-i irfân"

Hasbihâl'de bülbülle kozmik bir söyleşi içine giren Âkif, onunla dertleşmekte, halleşmekte, bülbülün sesini kendisine yoldaş olarak görüp onunla fezalara uçmaktadır:²⁷

*"Hem safvet-i rûh olan âvâz
Oldukça harîm-i cânda dem-sâz,
Pâmâlim olur bütûn avâlim;
Lâhuta kadar çıkar hayâlim.
Eşvakıma dar gelir de eb'âd.
Eyler fikrim fezâlar icad!"*

Âkif'in dizelerindeki bülbül, lügatlerde adı geçen ve bilinen küçük kuş değil, bildik âlemin dışında kanat açan bir kuş özelliği göstermektedir. Âkif'in bahsettiği bülbül, şairin hem köklü kaynaklardan çıkardığı bir sima, hem bir işaret/sembol, hem de "itibârî" (kurgusal ve itibar edilen anlamlarını düşünmek gerekir) bir kuştur; anka-meşrep bir ruh bülbülüdür:²⁸

*"Ey nur-u mübîni Kibriyânın,
Sinem olamaz mı âsümanın?
Gökler mi bütûn karargâhın?
Hiç yerlere uğramaz mı râhın?
Ey tâir-i nâz-ı sidre-pervâz,
Kalbimde olaydın âşiyân-sâz;
Bir başka terane gûş ederdin;
Yâdımda duran neşaidinden
Daim cezebat içindeyim ben.
Verdikçe deruna vecd u âhenk,*

23 Bu tarz şiir örnekleri için bkz. Hasan Kavruk, *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı Tenkitli Metin*, M.E.B. Yay., Ankara, 2001, G. 230; Haluk İpekten, *Nâ'îlî Divânı*, Akçağ Yay., Ankara, 1990, G. 228; Ahmet Mermer, *Mezâkî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkidli Metni*, AKM Yay., Ankara, G. 264, G. 276, G. 277; Mehmet Arslan, *Şeref Hanım Divânı*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2002, G. 113, G. 115; vb. Klâsik Türk edebiyatında gazel ve kasidelerde bülbül motifinin ele alınışı hakkında geniş bilgi için bkz. Kübra Eskigün, "Diğer Kuşlar", *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar*, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Lütfi Alıcı), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, Ağustos-2006, s. 50-63.

24 Klâsik Türk edebiyatında yazılan gül-bülbül konulu eserler hakkında geniş bilgi için bkz. Gencay Zavotçu, "Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., c. 5, Ankara, 2002, s. 896-902.

25 Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, İnkılâp ve Aka, (Eseri tertip eden: Ömer Rıza Doğrul), İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti., Sekizinci Basım, İstanbul, 1966, s. 53-55.

26 Hasan Akay, "Modern Türk Şiirinde Derdaşlık Sorunsalı": "Bülbül"le Poetik 'Hasbihâl'ler, *Merdivenşür/Bahar 2008* (Nisan 2008), S. 15, s. 99.

27 Akay, *a.g.m.*, s. 99.

28 Akay, *a.g.m.*, s. 100.

*Dünya nazarımda tenk olur tenk!”
Böyle sıra dışı bir bülbülün nağmeleri de sıra dışı olacaktır:29
“Azâdesi büsbütün kuyûdun
Bir şi’r-i semâ-zemîn sürûdun!
Bir şi’r-i revân ki: cûy-ı cârî
Feyziyle bahar-ı ömre sârî.”*

Bu seviyeye yükselen bülbül nağmesi (söz-nağmesi yani şiir) ancak özel bir derinliğe sahip olan akıllar ve özel bir kavrayış sahibi olan kalpler içindir. Kur’ân gibi ancak râsîhîn ‘en derinler’ içindir:³⁰

*“Bir nağme ki: ruhtur, ledündür;
Kur’ân gibi râsîhîn içündür.”*

Bülbül şahsiyetindeki Âkif’in konuştuğu kürsü, her çiğerin teneffüs edebileceği bir yer değildir. Çünkü şair, gerçekten idrakin çitasını yükseltmiştir; bu nokta, “resûl”ün kavrayışına yakın bir yerdir:³¹

*“Bir nâle ki: şevk-sûz-i idrâk
Havlinde nidâ-yi “mâ-arafnâk!”*

Şiirin devam eden kısmında Âkif, sahnedeki çekilip bülbülü öne çıkartmıştır. Mürsel mecaz vasıtasıyla, evrensel iletişim modelini ima ederek kendi yerine bülbülü göstermektedir:

*“Ey şâir-i râzdân-i mülhem,
Ben râzına olmasam da mahrem,
Hayran-ı kemalinim... Beyanın
Gûyâ ki hitabıdır Hudânın!”*

Mükemmel şairler, sözü nağme kılmak istemişlerdir. Bu noktada söz oyunları ve söz çok gerilerde kalır. Fakat sözün ötesine geçebilenler istisnadır. Âkif’in kemâline hayran olduğu bülbül, böyle bir şairdir. Âkif, bülbülü Allah’ın hitabına muhatap ve sırlarına aşına kılar. ‘Bülbül’, bu derddaşın veya hâldaşın tabiatta/âfâkta görünen somut modelidir.³² ‘Hasbihâl’, ‘Bülbül’ öncesi sözel bir hazırlık; ‘Bülbül’ün ilk temrinlerinin tanzimi (şiirleştirilme aşaması) olması açısından da önemlidir. ‘Hasbihâl’ ‘Bülbül’e geçiş için bir ‘araf’tır.³³

“Selma” şiirinde ise, ölüm döşeğinde yatan hasta çocuk “bülbül” olarak tavsif edilmiştir. Şiirden çocuğun hasta olmadan evvel bülbül gibi söylediği, şakıdığı; ancak hastalık yüzünden bu özelliğini kaybettiği anlaşıl-maktadır:

*Sabahleyin dili, baktım, biraz ağırlaşıyor...
Melil melil bakıyor şimdi bülbül evlâdım!³⁴*

“Merhum İbrahim Bey” başlıklı şiirde bülbülün uhrevî bir sedasının bulunduğu ifade edilmiştir:

*“Sumâh-ı canuma bin uhrevî sadâ geliyor
Neşideler okuyorken gusûn-i terde hezar.”³⁵*

Şiiri “Henüz on dokuz, yirmi, yaşlarında iken bu elhan-ı zulmete vedâ ederek, âdem-i nûrânûr-u dîdara yükselen yâr-ı canım Hilmi hakkında” yazdığını ifade ettiği “Bir Mersiye” şiirinde Âkif, Hilmi’nin genç yaşta ölmesi sebebiyle onu açılmadan solup kuruyan “gonca-izâr” (gonca yanaklı) olarak nitelendirir. Gonca yanaklı muhatabın kaybının ardından teessüre kapılan bülbül, güzel ve içli sesiyle Yâsin suresini terennüm etmektedir. Görüldüğü üzere şiirde bilhassa ölümlerin arkasından Yasin okunması âdetine göndermede bulunulmuştur:

*“Açılmadan kuruyan gonca-i ızarı için
Seherde nevha-i bülbül terâne-i Yâsîn!”³⁶*

29 Akay, *a.g.m.*, s. 100.

30 Akay, *a.g.m.*, s. 100-101.

31 Akay, *a.g.m.*, s. 101.

32 Akay, *a.g.m.*, s. 102.

33 Akay, *a.g.m.*, s. 103.

34 Safahat, “Selma”, s. 57.

35 Safahat, “Merhum İbrahim Bey”, s. 60.

36 Safahat, “Bir Mersiye”, s. 110.

“Gül, Bülbül”, başlıklı kıtada, fark eden gözler, basiret sahipleri için goncanın kat kat olmuş taç yaprakları ümmü’l-kitâb, yani Fatiha suresi, bülbülün de, minberde hutbe okuyan bir hatip olarak tahayyül edildiği görülmektedir:

*“Konduğu yer gusn-u ter mimberidir bülbülün,
Zemzeme addettiğin hutbesi, fasl-ul-hitab.
Reng-i hakikat nedir, fark eden ebsar için,
Goncede matvi duran her varak ümm-ül-kitab.”*³⁷

Âsım’da ise yapılan bir edebî sohbet esnasında, Şark (Doğu) dünyasında üç bin yıldan bu yana ortaya konulan edebî eserlerin zayıflığından, kifayetsizliğinden söz edilmekte ve muazzam, yaman bir dahi şairin beklendiği ifade edilmektedir. Bu şiirde bir saz şairinin büyük şair iddiasıyla ortaya atıldığı, fakat anlaşılmadığı, kabul edilmediği için gayzından, kahrından susmak zorunda kaldığı söylenmektedir. Şairin susmak zorunda kalışı “dut yemiş bülbüle dönmek” deyiminden istifade edilerek ortaya konulmuştur:

*“O muazzam, o yaman şair-i dâhiyi zaman,
Çıkarıp vermemiş âğuşuna yurdun el’an,
Rûh’u millîmizi tatmin edemezmiş bir edîb,
Gelmeden sahne-i eyyâma o dâhi-i mehîb.
Geceler hâmile, mâdem, çocuk er geç doğacak.
Ama sen şimdi işin girdiği son safhaya bak:
Hangi saz şairi, bilmem, bunu almış da haber;
“Neciyim ben?” diye, günlerce tepinmiş ter ter!
Sonra durmuşsa da, hâlâ, dediler gayzı yaman;
Dut yemiş bülbüle dönmüş, giderek kahrından.”*³⁸

“Bir Kıt’a” başlıklı şiirde, memleketin içinde bulunduğu kötü durumu hazan mevsimi olarak nitelendiren şair, böyle bir zamanda kendini viranelerde yas tutan baykuşlara teşbih etmiştir. Hâlbuki cennet gibi bu yurdun daha önceki gül devrini, yani huzurun, refahın ve mutluluğun olduğu zamanını idrak edebilse idi bu defa söz konusu güzellikleri terennüm eden bir bülbül olacağını söylemektedir. Belki de şair, şiirindeki bedbin ruh hâlini bir anlamda ülkenin içinde bulunduğu felaket yıllarına bağlamaktadır:

*“Viranelerin yaşçısı baykuşlara döndüm,
Gördüm de hazanında bu cennet gibi yurdu!
Gül devrini bilseydim onun, bülbül olurdu;
Yâ Rab, beni evvel getireydin ne olurdu?...”*³⁹

Safahat’ta bülbül baştanbaşa bir manzumeye de konu olmuştur. Buna göre Mehmet Âkif, topraklarımızın Yunan istilasını altında bulunduğu ve bilhassa Bursa’ya dair elim haberler geldiği, durumun doğruluğunu araştırmanın ise mümkün olmadığı bir zamanda Bülbül şiirini kaleme almıştır.⁴⁰ Âkif’in canlı tabiat varlığıyla hasbihâl ettiği ‘Bülbül’, ‘Hasbihâl’in en bereketli uçlarından bir sonuçtur. Öyle ki, ‘Hasbihâl’in asıl metnidir.⁴¹ Aynı zamanda “Bülbül” şiirinde, dinî-içtimaî bir hassasiyet söz konusudur.⁴²

Oldukça mustarip bir ruh hâli içinde bulunan şair, bu hâlden kurtulmak amacıyla tabiata çıkmıştır. Bir süre sonra da akşam olup ortalık kararmış; tabiata derin bir sessizlik çökmüştür:

*“Bütün dünyaya küskündüm, dün akşam pek bunalmıştım.
Nihayet, bir zaman kırlarda gezmiş, köyde kalmıştım.*

*Şehirden kaçmak isterken sular zaten kararmıştı,
Pek ıssız bir karanlık sonradan vâdiyi sarmıştı,*

*Işık yok, yolcu yok, ses yok, bütün hilkat kesilmiş lâl...
Bu istiğrakı tek bir nefha olsun etmiyor ihlâl.*

37 Safahat, “Gül, Bülbül”, s. 134.

38 Safahat, “Altıncı Kitap Âsım”, s. 439.

39 Safahat, “Bir Kıt’a”, s. 530.

40 Safahat, “Bülbül”, s. 473-475.

41 Akay, a.g.m., s. 103.

42 Kaplan, a.g.m., s. 833.

*Muhitin hâli “insaniyet”in timsâlidir, sandım;
Dönüp maziye tırmadım, ne hicranlar, neler andım!”*

Şairin aklından maziye ait pek çok hatıra geçtiği sırada, karanlık içinden bülbül bir feryat hâlinde terennüme başlamıştır. Böylece az evvel derin bir sessizlik içinde bulunan tabiat coşmuş; vadide bülbülün inleme hâlindeki sesi yankılanmıştır. Şair, ağaçları, taşları ürperten bülbülün bu yakıcı nağmelerini mahşer gününde çalınacak olan Sûr’a benzetmiştir:

*“Taşarken haşrolup beynimden artık bin müsel sel yâd,
Zalâmın sînesinden fıskıran memdûd bir feryad.
O müstağrak, o durgun vecdi nâgâh öyle coşturdu;
Ki vâdiden bütün, yer yer, eninler çağlayıp durdu.
Ne muhrik nağmeler, ya Rab, ne mevc-â-mevc demlerdi;
Ağaçlar, taşlar, ürpermişti, gûya Sûr-u Mahşerdi!”*

Bu andan itibaren şair, feryat figanla nağmeler teganni eden bülbülle hasbihale başlamıştır. Eşi, yuvası olduğu ve üstelik o kadar zaman hasretle beklediği bahar geldiği hâlde, kıyametler koparak öten bülbülün bu dertli hâlinin sebebini anlamak mümkün görünmemektedir:

*“-Eşin var, âşiyânın var, baharın var, k, beklerdin;
Kıyametler koparmak neydi, ey bülbül, nedir derdin?”*

Bülbülün yüksek ağaçlarda bulunan yuvasına kolay kolay düşmanları ulaşamaz. Âkif, bu durumu bülbülün zümrüt tahta konup semavî bir saltanat kurması olarak tasavvur etmiştir:

*“O zümriüd tahta kondun, bir semavî saltanat kurdun;
Cihanın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun.”*

Şair, bülbülü Klâsik şiirdeki anlayışın zıttı bir görünümde yurdu, gönlü, dünyası şen bir vaziyette yemyeşil bir vadide ya da içinde pek çok gülün bulunduğu kıpkızıl bir gül bahçesinde dolaşan bir kuş olarak tasvir etmiştir. Üstelik bülbülün pervasız ruhu eğer sonbahardan uzak bir yer isterse, uçarak başka ufuklara gidebilir. Uzak noktalara kanatlandığında bülbül, herhangi bir kayda, bağa sığmaz. Onun bu özgür hayatı, hür olanların bu dünyadaki en muhayyel gayesidir:

*“Bugün bir yemyeşil vâdi, yarın bir kıpkızıl gülşen,
Gezersin, hanumânın şen, için şen, kâinatın şen.
Hazansız bir zemin isterse, şayet rûh-u ser-bâzın,
Ufuklar, bu’ d-u mutlaklar bütün mahkûm-u pervâzın.
Değil bir kayda, sığmazsın –kanatlandın mı- eb’âda;*

Hayatın en muhayyel gayedir ahrara dünyada.”

Bütün bunlara rağmen şair, bülbülün günlerinin matemlerle geçmesinin ve bir damlacık (küçücük) göğsünde bir okyanusun coşup çağlamasının sebebini sorgulamaktadır. Bülbülün içli sesi, gelenekte olduğu gibi, Âkif’te de feryat figanla matem tutan bir kuş olarak tahayyülüne sebep olmuştur:

“Neden öyleyse matemlerle eyyamın perişandır?”

Niçin bir damlacık göğsünde bir umman huruşandır?”

Görüldüğü üzere Âkif, şiirin bu kısmına kadar önce sessizliğin hâkim olduğu bir tabiat manzarasını, sonra da bu manzaradaki sessizliği yırtan bülbülün sesini ve ona ait birtakım özellikleri tasvir etmiştir. Bu andan itibaren ise şair, asıl gayesine, yani bülbül şiirini kaleme alış amacına yönelik söyleyişlerde bulunmaktadır. ‘Bülbül’ün kaleme alındığı yıllar memleketin işgal altında bulunduğu senelerdir. Daha önce de belirtildiği üzere Âkif, Bülbül’ü Bursa’nın işgalinin haber alındığı bir zamanda kaleme almıştır. Bu sebeple matem bülbülün değil, asırlardır ufukları aydınlık nedir bilmeyen vatanda yaşayan şairin, daha doğrusu onun dilinde topyekûn bir milletin hakkıdır:

*“Hayır, matem senin hakkın değil... Matem benim hakkım:
Asırlar var ki, aydınlık nedir, hiç bilmez âfâkım!”*

Devam eden mısralarda şair neden matem kendi hakkı olduğunu, memleketin içinde bulunduğu perişan durumu gözler önüne sermektedir. Şairin teselliden nasibi yoktur. Çünkü mevsim bahar olmasına rağmen işgal altındaki memleketle sonbahar havası, hüznü hâkimdir. Öz yurdunda şair kendisini evsiz barsız bir serseri ola-

rak takdim eder. Daha da acı olani ise Doğu'nun vefasız, kansız evladı, baştanbaşa ecdadın toprağını Batı'ya çiğnetmiş; sonra da terk etmiştir. Selahattin Eyyubiler'in, Fatihler'in yurduna karmaşa hâkim olmuştur. Ezan susup fezadan Mevla'nın anılması silinmiş; ezan yerine çan sesi duyulmaya başlamıştır. Büyük başarılar elde eden bir milletin bütün mazisi âdeta bir serap hükmünü almıştır. Eskiye ait bütün kudretler, kuvvetler toprak olmuş, yok olmuştur:

*“Teselliden nasibim yok, hazan ağlar baharımda:
Bugün bir hânûmânsız serserîyim öz diyârımda!*

*Ne husrandır ki: Şark'ın ben vefasız, kansız evlâdı,
Serâpâ Garb'a çiğnettim de çıktım hâk-i ecdadı!*

*Hayalinden geçerken şimdi, fikrim herc ü merc oldu,
Salâhaddin'i Eyyubi'lerin Fâtih'lerin yurdu.*

*Ne zillettir ki: nâkus inlesin beyninde Osman'ın;
Ezan sussun, fezalardan silinsin yâdı Mevlâ'nın!*

*Ne hicrandır ki: en şevketli bir mazi serâb olsun;
O kudretler, o satvetler harabolsun, türab olsun!”*

Yıldırım Bayezit Han'ın mabedinden sadece çökük bir kubbe kalmış; Orhan Bey'in muazzam kabri fenalıklarla, kötülüklerle çiğnenmiştir. Dinin vahdet yeri taş taş devrilmiş; yurtsuz, sığınaksız kalan milyonlarca dindaş ise perişan bir hâlde yerlerde sürünmektedir:

*“Çökük bir kubbe kalsın mabedinden Yıldırım Hân'ın
Şenaatlerle çiğnensin muazzam kabri Orhan'ın!*

*Ne haybettir ki: vahdet-gâhı dinin devrilip, taş taş,
Sürünsün şimdi milyonlarca me'vasız kalan dindaş,”*

Memleketin durumu böyle iken yıkılmış evlerin, ocakların yerde işkenceyle kıvrınması; serilmiş binlerce, yüz binlerce gövdelerin doğranması kaçınılmazdır:

*“Yıkılmış hânûmânlar yerde işkenceyle kıvransın;
Serilmiş gövdeler, binlerce, yüzbinlerce doğransın!”*

Sonrasında da İslâm'ın kutsal mekânında namahremler, yabancılar dolaşacaktır. Bu sebeple bir kez daha bülbüle seslenen şair, ondan susmasını ister. Çünkü ülkenin ve ülke insanının bu kadar kötü bir hâlde bulunduğu bir zamanda matem bülbülün değil, şairin hakkıdır:

*“Dolaşsın, sonra, İslâm'ın harem-gâhında nâ-mahrem...
Benim hakkım, sus ey bülbül senin hakkın değil mâtem”*

Sonuç

Bülbül, başta Fars ve Türk edebiyatı olmak üzere Doğu edebiyatlarında en çok yer alan motiflerden biridir. Bu bağlamda Klâsik Türk edebiyatında/şiiirinde de sıklıkla söz konusu edilen kuşlardan olup gül ile olan aşk macerasıyla pek çok edebî sanat, hayal ve tasavvura malzeme olmuştur.

Bülbül, Mehmet Âkif'in Safahat'ında da yer almaktadır. İlk olarak Hasbihâl başlıklı şiiirde karşımıza çıkar. Bu şiiirde, tabiatta rastlanılan sıradan bir kuş olmayıp “bülbül-i ter-zebân-ı irfân” olarak tavsif edilen irfan sahibi' bir bülbül motifi söz konusudur. Buna göre bülbül, geleneğe ait bir varlık, bir işaret/sembol olmasının yanında aynı zamanda da “itibârî” bir kuş durumundadır.

“Selma” şiiirinde ise, ölüm döşeğinde yatan hasta çocuk ile “bülbül” arasında bir münasebet kurulmuş; çocuğun hasta olmadan önce bülbül gibi şakır iken şimdi mahzun ve sessiz bir şekilde bulunduğu ifade edilmiştir.

“Merhum İbrahim Bey” başlıklı şiiirde güzel sesi ile karşımıza çıkan bülbülün uhrevî bir sedasının bulunduğu söylenmektedir.

“Bir Mersiye” başlıklı şiiirde bülbül, ölenin ardından üzüntüyle Yâsin suresi okumaktadır.

“Gül, Bülbül” başlıklı kıt'ada gonca, kat kat olmuş yapraklarıyla ümmü'l-kitâba (Fatiha suresi) teşbih

edilmiş; bülbül de, minberde hutbe okuyan bir hatip olarak tahayyül edilmiştir.

“Âsım” şiirinde bülbül motifi, dut yemiş bülbüle dönmek deyiminde yer almaktadır.

“Bir Kıt’a” şiirinde tilkenin ve şairin içinde bulunduğu kötü hâl, baykuş-virane ve bülbül-gül münasebeti ile izah edilmektedir.

“Bülbül” başlıklı şiirde ise Âkif, bülbülle bir hasbihale girişmiş; şiirin başından sonuna kadar âdeta onunla karşılıklı sohbet etmiş, dertleşmiştir.

Sonuç olarak Âkif, tabiatın aldığı bülbül motifini, değişik tasavvur, tahayyül ve edebî sanatlarla şiire konu edinmiştir. Bülbül, güzel ve içli sesi, yaşadığı mekânı, yuvası gibi özellikleri ile ele alınmıştır. Klâsik şiirde görülen ve gülün maşuk, bülbülün de âşık olarak tahayyül edilmesine Âkif’te rastlanmamakta; birkaç yerde gonca ve gül ile bir arada zikredilmektedir.

Kaynakça

- Akalın, L. Sami, *Türk Folklorunda Kuşlar*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993.
- Akay, Hasan, “Modern Türk Şiirinde Derddaşlık Sorunsalı”: “Bülbül”le Poetik ‘Hasbihâl’ler, *Merdiven-şiir/Bahar 2008 (Nisan 2008)*, S. 15, s. 93-113.
- Aksan, Doğan, *Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.
- Aksan, Doğan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Yay., Ankara, 1995.
- Aktaş, Hasan, *Türk Şiirinde Kuşlar*, Yort Savul Yay..
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, “Bülbül”, Ana Yayıncılık, c. V, İstanbul, 2004, s. 209.
- Arslan, Mehmet, *Şeref Hanım Divanı*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2002.
- Bateş Hayvanlar Ansiklopedisi Kuşlar*, “Karatavuklar Ötücü Kuşlar ve Karatavukgiller”, s. 249-253.
- Coşkun, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Dergâh Yay., İstanbul, 2007.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, İnkılâp ve Aka, (Eseri tertip eden: Ömer Rıza Doğrul), İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti., Sekizinci Basım, İstanbul, 1966.
- Esrigün, Kübra, *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar*, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Lütfi Alıcı), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, Ağustos-2006.
- Geçgel, Hulusi, “Mustafa Necati Kararar’ın Şiirinde İmge Dünyası”, *Türk Dili*, S. 646, Ekim 2005, http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/gecgel_imge_pdf (19.11.2008).(19.11.2008).
- Gülendam, Ramazan, “Modern Türk Şiirinde Benzetme Unsuru Olarak Veya Taşıdığı İmge Yüku Açısından Meyve”, *Yasak Meyve*, Temmuz/Ağustos 2004, Yıl 2, S. 9, s. 54-65.
- Hancıoğlu, Orhan, *Türk Dili Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.
- İpekten, Haluk, *Nâ’îlî Divanı*, Akçağ Yay., Ankara, 1990.
- Kaplan, Mehmet, “Bülbül”, *İA*, M.E.B. Yay., c. II, İstanbul, 1979, s. 832-834.
- Kavruk, Hasan, *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı Tenkitli Metin*, M.E.B. Yay., Ankara, 2001.
- Kurnaz, Cemal, “Bülbül”, *DİA*, TDV Yay., c. 6, İstanbul, 1992, s. 485-486.
- Mermer, Ahmet, *Mezâkî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı’nın Tenkidli Metni*, AKM Yay., Ankara
- Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, “Bülbül”, Meydan Yayınevi, c. II, İstanbul, 1980, s. 675-676.
- Onay, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yay., Ankara, 2000.
- Özkırımlı, Atilla, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cem Yay., c. 3, Beşinci Baskı, İstanbul, s. 680-681.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay., İstanbul, 1998
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., 5. Baskı, İstanbul, 1995.
- Türk Atasözleri ve Deyimleri I, M.E.B. Yay., İstanbul, 1997.
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, TDK Yay., c. I, Ankara, 1998.
- TDEA, “Bülbül”, *Dergâh Yay.*, c. I, İstanbul, 1977, s. 480
- TDEA, “İmge”, *Dergâh Yay.*, c. 4, İstanbul, 1981, s. 167-?.
- Wellek, Réne-Warren, Austin, *Edebiyat Teorisi*, (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 1993.
- Zavotçu, Gencay, “Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., c. 5, Ankara, 2002, s. 896-902.

İnternet Kaynakları

<http://www.tdk.org.tr/lekceler/Default.aspx> (19.11.2008).

MEHMET AKİF’TE SESLENME SÖYLEMİ ve ÜNLEMLER

Kamuran Semra EREN*

Giriş

Yazarın niyeti; düşünceleri duyguları yaşantısı ve kültürel sanatsal donanımdır. Bütün bunları sestem sözcüğe sözcükten cümleye giden dizgelerin kullanımı açığa çıkarır ; bu da yetmez yansıttığı sesin şiddeti, rengi, sözcüğün duruşu , cümledeki dizilişi, cümlenin bağlam oluşturması her şey... Okurun niyeti ise yine kendi yaşam değişkenleri içindeki algı düzeyidir. Metnin genel okur kitlesinde ortak algılar oluşturmasının yanında biri birinden ayrı kısmi ortaklıkları da oluşturur. Hiç kuşkusuz bu ortaklıkları ortaklar arası çatışmaları yaratan yüzeye çıkaran söyleyen çözümleyen birleştiren ise dil kavram ilişkisini kuran **sözcük**lerdir.

Sözcük türlerinden olan **ünlemler** duyuşsal algıyla düşünceler oluştururlar. Ünlemlerin duyuşsal algıyı düşünceye dönüştürmesinde yazarın dil dünyası yine yazarın duyuşsal niyetlerini ortaya koymada önemlidir. Elbetteki yazar ya da okur niyetlerini ortaya çıkarmanın bir çok yolu yöntemi vardır. Ünlemler her iki açıdan da niyetleri ortaya çıkarmada daha teknik bir kavramla dil bilimsel yolla çözümlemeye sesletim ve seslenme söylemini anlamlandırmada önemlidir. Çünkü ünlemler bu sesletimi sağlayan ses söz ya da söz öbekleridir.

Ünlemler ve seslenme (hitap) üzerinde de bazı anımsatmalar yapılmasının konunun doğru kavranması için anahtar kavramların tanımlanmasının yararlı olacağı düşünülmüştür.

Genellikle, belli durumlar karşısında gösterilen anlık tepkiler; “şaşıрма, korkma, uyarı, sevinme, üzülmeye, istemeye istemeye kabul etme, bıkkınlık, rahatlama, isteklendirme, aşırı beğenme, aşırı beğenmeme, onaylama, sesleniş, ayıplama, alay, küçümseme, özlem, anımsama, acıma, yakınma ”v.b. duygular ünlem kullanarak dile getirilebilir.

Tahsin Banguoğlu, başlı başına bir kelime türü olarak aldığı ünlemi, bir duyuşu, bir dileği canlı bir şekilde ve bazen tek başına anlatmaya ve bir kimseye seslenmeye yarayan kelimeler olarak tanımlar (1990).

M.Kaya Bilgegil, çeşitli duygu ve arzularla zapt olunamayan heyecanları yüklenen, bazen örneği tabiatta bulunan ve anlatım kabiliyeti bir cümleinkine denk olabilen insan ses, çığlık ve sözleri şeklinde tanımlıyor ünlemi(1984).

Gramer Terimleri Sözlüğü’nde Zeynep Korkmaz; konuşanın korku, sevinç, acıma, şaşkınlık gibi her türlü duygu ve heyecanını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya, seslenmeye, çağırmaya yarayan kelime veya kelimeler olarak ünlemi tanımlamaktadır (1992).

Kononov ise ünlemi duyguları anlatmağa yarayan kelimeler şeklinde tanımlamıştır[13].

Türkçe Sözlük’te ünlemin tanımı, türlü duyguları anlatan veya bir doğa sesini yansıtan kelime şeklindedir[14].

Tahir Nejat Gencan ünlemi, coşkunun söze dönüşmesiyle, yani bir coşkunun etkisiyle içten kopup gelen; sevinç, korku, üzüntü, acı, şaşma... duygularını canlı canlı anlatmaya yarayan kelimeler olarak tanımlamıştır (1979).

İçinde herhangi bir ünlem bulunmamasına rağmen kalıplaşmış anlatımların, soru cümlelerinin, eksiltili cümlelerin ünlem cümlesi olarak kullanılması durumunda bu cümlede ünlem olabilen kelime aranacak mıdır ? Yoksa cümlenin tümü mü ünlem kabul edilecektir ? Bu durumda ünlem olabilen kelimelerden ayrı olarak ünlem olabilen cümleler başlığı altında cümleleri sınıflandırmak mümkün müdür ? vb sorular ünlemlerin betimlenmesiyle ilgilidir ki ; araştırmanın dışında olduğu için araştırılmayacaktır.

Çalışmada Mehmet Akif Ersoy'un kullandığı ünlemleri daha doğru görebilmek ve çözümleyebilmek için ünlem türlerinden bir dizi örnek verilmesi gerekli görülmüştür:

Ses halinde olan ünlemler : Ses halinde olan ünlemlerin başlıcaları şunlardır : A!(aaa!), e!(ee!), O! (Ooo!), Of!(Off..!), Uf!, Ah!, Ha!, Hay!, Tu!, Tü!, Eh!, Ay!, Ya!, Oh!, Tüh!, Üf!...

Örnek : O! Nereye böyle? (şaşma, şakınlık)

Ooo! Hoş geldin Ayşeciğim. (Beklenmezlikle birlikte sevinme)

Vah zavallı adam!... (Acıma)

Haa...! Unutmuşum yahu! (Hatırlama)

Ah, şu insanlık! (Kızma, hoş görmeyiş)

Eh, hayırlısı neyse o olsun! (Kabullenme)

Eee..., Fazla uzun ettin! (Bıkkınlık)

Sözcük halinde olan ünlemler : Aman!, Aman tanrım!, Eyvah!, Haydi!, Bravo!, Yazık!, Sakın!, Yaş!, Allah!, Yarabbi!, Hoppala!, Hop!, Yuh!... Örnek : Eyvah, cüzdanım yok! (şaşkınlık, korku)

Aman, bırak gitsin! (Bıkkınlık, usanç)

Bravo! Bravo! Büyük başarı. (Takdir etme, övme)

Hoppala, bir de bu çıktı. (Beklenmezlik)

Sakın o odanın kapısını açmayın! (Uyarı)

Yazık pek de gençmiş! (Üzüntü)

Tanrım, bana yardım et! (Yakarış)

Türkçe'nin anlatım olanaklarındaki zenginliği gözlemleyebildiğimiz yapılardan biri de hitaplar yani seslenmelerdir. Seslenmeler anlatının akışı hakkında fikir veren; çağırma, iltifat ve hakaret olgularını bünyesinde barındıran önemli dil birimleridir. Yazılı ve sözlü anlatımda seslenmelerin önemli bir yeri vardır. Öyle ki yer aldıkları anlatılarda konuşmacının dinleyiciye yönelik bakış açısını yansıtabilen dil birimleridir. Dinleyenin algı dünyasına doğrudan canlandırma yaşantıları sunar. Seslenmeyi sağlayan dil unsurları aynı zamanda toplumların değer yargılarına ışık tutan ipuçlarıdır. Dil aracılığıyla ortaya çıkan seslenme söylemini oluşturan birikimin alt yapısını ise toplumun bireye yüklediği kültür değerleri ve bireyin bu değerleri algılama gücü oluşturur.

Akif'i Söylemiyle Çözümlemek

Umberto Eco bir tartışmasında şöyle der: **“Ben metinlerin hakları ile yorumcuların hakları arasında-ki diyalektiği inceliyordum.Son 20 yıldır yorumcuların haklarının aşırı öne çıkarıldığı kanısındayım”**. Eco'nun bu düşüncesi “ Türk edebiyatı tarihi içinde belli yerlere oturmuş metinlerin hakları ile yorumcuların yani okuyucuların hakları arasındaki diyalektik incelendiğinde yorumcu haklarının aşırı öne çıktığı görülür” biçiminde daha sınırlı bir örnekle irdelenebilir.

Mehmet Akif , yaşantısı ve dava adamı oluşu nedeniyle yazdıklarının değerlendirilmesi metin dilbilimsel bir söylem çözümlemesinden uzak okurun algısında Akif'i tarih içinde bilebildiği yaşam öyküsü odaklı yorum ya da aşırı yorumların yerleşmişliği gözlenebilen bir gerçekliktir.

Eleştirel okumanın tek yanlı bir okuma biçimi olmadığı aslında 20. yüzyılın ilk yarısında tartışılmış önemsenmiş kuramlarla betimlenmiştir. Türk Edebiyatı Tarih sayfalarında yer almış metinlerin dilbilimsel çözümlemeler yapılması gereği Türkçenin anlatım olanaklarının varsıllığını ortaya koymasından önemlidir.

Türk Edebiyat tarihinde önemli bir sayfa olan Mehmet Akif 'e ait metinler , metin dilbilimsel çözümleme ve dil kullanım olanaklarının ortaya koyma amaçlı seslenme sözcükleri ile ünlemlerin kullanılması boyutlu incelenmiştir. İncelemede örnek metin olarak dramatik türdeki manzum öykülü şiirlere ait bölümler seçilmiştir. Yapılacak çözümlemelerin Akif'e ait dil yapısı , anlam dünyası dolayısıyla söylem biçimini farklı bir bakışla açığa çıkarması açısından önemli olacağı düşünülmüştür.

Eco'nun cümlelerindeki **metnin niyeti** dil öğeleri **yorumcunun niyeti** de söylemi anlamlandırması olarak düşünüldüğünde Akif' için yapılan olumlu olumsuz takıntılı yorumlardan uzak metin şair okur üçlüsünün gerçekliği tarafsız biçimde sergilenmiş olacaktır. Aslında Eco yukarıdaki alıntıda anlatıcının niyetini

doğrudan metnin niyeti olarak görmüştür. Oysa yazarın toplumsal bir birey olarak yaşantıya dönük niyeti ile anlatıcı ya ni yazarlık niyeti mutlak bir örtüşme göstermek zorunda değildir. Hatta yaşamı ve yazarlık anlayışı birebir görünen yazar ve şairlerin metin içinde kurgunun da niyeti vardır. İkisi aynı gibi dursa da metnin niyeti yazardan çıkmış dile dökülmüş bir niyettir ki sesletim söyleyiş sözcükler ve cümleler bu niyetin göstergeleridir. Yorumcu ise kişiyi yazar yapan metindeki kurgu niyetini yani alış verişteki kurgu iletisini yok sayarak yalnızca göndericinin kimliğini okuyan “kötü” niyetli biri olup çıkar.

Konuyla ilgili ilişkilendirebileceğimiz bir bakış açısı da Salah Birsel’ e aittir: “Şair yeni beğenisi olan adamdır” derken şairin vardığı yerleri göreceklelerin ise okurların olacağını vurgular. Şiiri ele geçirmek isteyen her okuyucu ona bir değil bir çok yoldan sokulur. Biz de ses ve sözcüklerin başka bir söylem biçemi olan seslenme hitabet ve ünlemlerle yaklaşmak istedik. Dolayısıyla çalışmanın anahtar kavramları Akif’in seslenme söylemi ve ünlemlerdir.

Salah Birsel’in doğrulayacak dizeleri Akif’te de bulmak mümkün. Akif düşünsel yargılarını söylemsel beğenisiyle Safahatta kullanmıştır. Özellikle Safahat’ın ilk dizeleri Salah Birsel’i kanıtlayan isteği dile getirmektedir

**“Dili yok kalbimin ondan ne kadar bizarım
Oku , şayet sana bir hisli yürek lazımsa
Oku , zira onu yazdım iki sözü yazdımsa”**

Necati Cumalı, “ Şiiri sesli hatta yüksek sesle okuyun” der. Yüksek sesle okunduğunda şiire giren girmeyen sözcükleri dolayısıyla anlamı da buluruz. O halde şiirin bir tanımı da şiir ses ve söz işçiliğidir. Çalışma için alıntılanan yazar ve şair görüşleri , çözümleme işlemlerinde özne oluşlarına göre uzlaşır, çatışır ya da farklı yerlerde kendilerine özgü biçimde özerk duruşta kalır. Sesli okumanın sahne dili vardır Seslenişte duyguların arayışına şairin kullandığı sözcüklerden yola çıkarak ararsınız.

Manzum öykü biçim ve biçiminin en canlı doğal ve sahne dilli anlatımdaki gücü ünlemleri çok ve doğru kullanarak sağladığı düşünülebilir. Çünkü Mehmet Akif şiirlerinde bazen öğreticilik, aynı oranda da yaşantılar yani drama görülmektedir. Hatta epik söylemden daha öndedir denilebilir. Düşünsel derinliğin verildiği metafizik söylemin öğreticiliğinde bile seslenme kendini gösterirken, dramatik şiire örnek olan manzum öykülerde duygular baskın bir kullanımla ünlemlerle örülmüştür. Bir başka biçimde Akif, **ünleme** yani **nida** söz sanatına şiirinde çok yer vermiştir. Sözüün duyuşsal etkisini küçümsemeyecek biçimde ünlemlerle sağlamaya çalışmıştır demek yanlış olmayacaktır. Toplumsal gerçeği her şeye karşın söylemeyi ilke haline getirmişliği herkesin benimsediği bir yargıdır. Ancak bu gerçekliği söyleme dökmede kendi içsesini – neyi niçin nasıl anlattığının yüzeye yansımayan yanını- ünlemler aracılığı ile yansıtmıştır. Böylece ahlaki uyarılarının ve öğretisinin dinleyende ya da okurunda kabul görmesi Akif’in hedef kitlesinin yaşantılarını çok iyi gözlemlemiş bir şair olduğunu bildiği gibi **kutsal kitapların** söyleminde yer alan “nida” sanatlı anlatımın insanlar üstünde gücünü de çok iyi bildiğini göstermektedir.

Akif’in ..” Üç buçuk nazma gömülmüş ömr-i heder” dediği safahat’ı oluşturan yedi ayrı kitabın toplam otuz beş şiiri manzum hikaye biçimindedir. Türk şiiri seçkileri hazırlayanlar en çok bu şiirleri önemsemişlerdir (Evliyagil ,2002). Yine ünlemlerin bolca kullanıldığı seslenme , ikili üçlü konuşmaların sahne diline dönüşen söylemi en çok bu otuz beş şiir içinde görülmektedir..

Yedi kitabın her biri en başında mutlak birine ithaf edilmiştir. Edebiyat tarihinde ithaf eserin önüne geçmez elbette ancak yazarın & şairin içsesini okuruyla paylaşmasını gösteren önemli ip ucudur. Otuz beş şiirin dışında kalan şiirler de dikkatle okunup incelendiğinde ara ara manzum öykü söylemli bölümcüklerin varlığı gözden kaçmaz.

I. Kitap “ Evladım Mehmet Ali’ye yadigar-ı vedadımdır” diye başlar . yazıldığı 1911 yılını tarihi dönem açısından da bilmek söylemin çözümlenmesine zaman boyutunu da katacaktır.

Bilinen ve ders kitaplarına giren tanınmış şiirler I. kitaptadır. Küfe ,Durmayalım,Hasır, Meyhane , Mezarlık, Bayram, Hasbıhal, Selma, Merhum İbrahim Bey, Azim, Seyfi Baba, İnsan Kör Neyzen, Acem Şahı, İstipdad, Mahalle Kahvesi vb. 1911 yılında yazılan bu şiirlerin ünlemleri dönemin tüm duygularını canlı kılan öğelerdir. Şu konuşmalar dikkat edilirse bulunulan mekanın sosyopsikolojik gerçeğini sergiler.

- Nedir elindeki yahu!/? - Ceride! -At şu pisi! -Neden?
- Yalan yazıyor , oğlum onların hepsi. - Ya doğru yazsa? Asarlar...
- Bırak boşboğazlık etme Hacı !
-Hasan bizim yeni damat ne oldu anlamadık, görünmüyor? - Karı koyvermiyor: Herif kılıbık...
gibi konuşmalar Akif kendini kahvede istenmeyen kişilerden olduğunu anlatmaktan çekinmiyor. Ona rağmen

kahvedekilere de rahat vermeyen huysuz ama kafalarda sorular açmaya çalışan inatçı bir “boşboğaz”dır (Mahalle Kahvesi s.: 25)

II. Kitap: 1912 balkan savaşları döneminde basılmış Süleymaniye Kürsüsünden

Kürsü kavramı baştan sona seslenme eylemini düşündürür. Kürsüden seslenişi okunduğunda Akif’in toplumsal bir kürsü adamı olduğunu da belgeler. İlk bölüm Kardeşim Fatih Hocaya diye başlar. Köprüden Geçiş, Çin, Mançurya, Hindistan, İstanbul’a dönüş, Terakki vb. başlıklarda şiirlerde düşünsel irdelemenin yanı sıra zamanın yaşantıları yine dramatik bir sahne söylemiyle betimlenmiştir.

Toplam 7 kitap olan Safahat’ın her bölümünde trajedi komik saptamalar eleştiriler ünlemlerin çokça yer aldığı duygu yoğunluk sesli gözlemlerle yansıtılmıştır (s.241-245).

Son bölüm Asım’da uyandırma gösterme, farkına vardırma, duyumsatma, canlandırmanın yanı sıra ayağa kaldırma söylem biçimiyle insanları görev sorumluluklarını hatırlatmayı ve çıkışın ne olduğunu da öğretmeyi seçmiştir:

“... ”

Beni dinler misin Evlat? Yine kabilsen çalış: / Çünkü bir tecrübe etsen senin aklın da yatar,

Bize insan hekiminde daha lazım baytar / - Hele bir çek bakalım!

- Sen de bizimkinden çek, / - hani çay gelmedi yahu

- Ay , unuttuk gerçek , - Buyurun vb... - vah, vah, - Be adam (s.366-444) gibi günlük konuşma dilindeki ünlemlerle kişiler arasındaki çatışmalar ve bu çatışma Akif’in kendine ait yol göstericiliği kısaca olarak verilir ki bu bölümün herkesçe bilinen dizesi buna en güzel örnektir:

“Asım’ın nesli diyordum ya nesilmiş gerçek / İşte çiğnetmedi yurdunu çiğnetmeyecek”

Sonuç

Akif ünlemleri bir çok şaire göre çok zengin kullanmıştır. O metni bir sahne olarak görmüş yaşantılarına ait tüm farklı insan tiplerinin ses renklerini ünlemler aracılığı ile yansıtmıştır. Hitabetteki uyarıcı ders verici seslenme söylemi yalnızca kürsülerde değil ikili iletişimde de etkileyici olduğunu belgelemektedir. Ancak bu tarz söylem sözün çok yönlü anlam dünyasındaki estetik kaygıları gütmeyeceğinin de göstergesidir.

Ayrıca , bir ulusun bağımsızlık savaşında yerini almış ve savaşın bildirge anlamına gelen marşının sözünü yazmış bir şairin hala büyüklüğünü kanıtlamaya çalışmak bilimsel araştırmaların konusu olmasa gerek. Tarihi söylem içinde yer almış şair ve yazarların neyi nasıl ve niçin söylediği tümel olarak görülmeli sanatsal söyleminin çözümlemeleri bu bütünlük içinde yansıtılmalıdır. Akif bugüne kadar hep ne söylediği ile tartışılmaya çalışılmıştır. Yalnızca yüzey dildeki ne söylediği ile ilgilenildiği için dönemin siyasal saplantıları içinde kalınmış çalışma diye sunulanlar da bu açıdan hep biri öbürünün yinelenmesi olmaktan öteye gidememiştir.

Dilbilime dayalı çözümlemelerden uzak bırakılan şairler geleceğe anlatılması bağlamında eksik sunulmuş olurlar. Ya da merak edilişlerinde okunurluklarında eksiklik yaratılmış olur.

Türkçenin tüm söylem biçimleri ışığında karşılaştırmalı olarak çözümlenmeye anlatılmaya çalışılan yazar ve şairlerin yanına kalmasındaki sürerlilik daha kolay sağlanabilir.

Mehmet Akif yalnızca çağının ideolojik çatışmaları içinde taraflı olarak değerlendirilip yorumlanmıştır. Sanat ve edebiyatın geleneksel anlayışı ile yapılan betimlemeler. Yeterli değildir. O’nun Türkçe’den aldığı ve yine Türkçeye verdiği gücü de görmek için yapılan seslenme – ünlemler sınırlamasındaki inceleme daha başka dil çözümlemelerinin de yapılması gerekliliği sonucuna varmıştır.

Kaynakça

Prof.Dr.Aksan, Doğan (1987) Her Yönüyle Dil 1, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, ss.96-97

Birsel, Salah (2001) , Şiirin İlkeleri , Adam Yayınevi

Eco, Umberto (1997), Yorum Aşırı Yorum Can yayınları

Ersoy, Mehmet Akif, (1983), Safahat , Ömer Rıza Doğrul düzenlemesiyle,17. Baskı,

. İnkılap Yayınevi İstanbul

Prof.Dr. Kayalı, Kurtuluş (2007), T.C. Kültür Bakanlığı Akif’ten Asıma, s.121

Prof.Dr. Kocaman ,Ahmet (1999) Söylem üzerine

Tahir Nejat Gencan, Dilbilgisi, 4. baskı, TDK yayını, Ankara, 1979, s.479

Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, 3. basılış, TDK yayını, Ankara, 1990, s.396

Türkçe Sözlük, yeni baskı, TDK yayını, C.II, Ankara, 1988, s.1535

MEHMET AKİF ERSOY VE AZERBAYCAN ŞAİRLERİ

Lutfiye ASGERZADE*

Bildiğimiz gibi Türkiye ile Azerbaycan arasındaki edebi-medeni alakalar daha XIX. asırda mevcut idi. Hala, XIX. asrın sonlarında Mirza Fetali Axundzade yazı meselesi ile alakalı olarak İstanbul'a sefer etmişti. Buradaki aydınlarla iletişim kurmuştu. Büyük mütefekkirten sonra İstanbul'da çıkan gazete ve dergileri Azerbaycan'da alıp okuyor, aydınlanıyor, aydınlar Avrupa muhitine yakın olan İstanbul hayatına ilgi duymaya başlıyorlardı. Bu asrın sonlarında milyoner Hacı Zeynelabidin Tahiyev'in maddi desteğiyle, Ahmet Bey Ağaoğlu'nun editörlüğü ile Bakü'de neşr olunan Kaspi gazetesinde Türkiye hayatına ait hayli materyal veriliyordu. XX. asrın ilk gazetesi olan Şerqi-Rus'da Osmanlı, İstanbul mevzuları hususi yer tutardı. Aynı zamanda ileri düşünceli aydınlar evlatlarını İstanbul'a tahsil almaya gönderirlerdi. Bu amiller Azerbaycan ve Türkiye arasında sanki kültürel köprü yaratmışlardı. Bu ziyalılar sayesinde Azerbaycan'ın fikir ve sanat hayatında Türkiye'nin izleri görünmeye başladı. Bu sahada özellikle Alibey Hüseyinzade, Ahmet Ağaoğlu, Mehmetağa Şahtahlı gibi Azerbaycan aydınları büyük katkı sağlamışlardı. Öte yandan XX. yüzyıl başlarında Azerbaycan edebiyatında dikkate değer yer tutmaya başlayan romantizm edebi akımı da çoğunlukla Avrupa'dan Türkiye yoluyla gelmiştir. Edebiyatımızda milli romantik şiirin temsilcileri olan Hüseyin Cavid, Muhammet Hadi, Ahmet Cevat gibi yazarlar da Rıza Tevfik, Abdülhak Hamit, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Rezaizade Ekrem ve özellikle Mehmet Akif Ersoy gibi Osmanlı şair ve yazarlarının etkisi altında bulunmuşlardı.

Kudretli Azerbaycan şair ve dramaturgu Hüseyin Cavit 1906–1909 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesinde okumuş, Mehmet Akif'in öğrencisi olmuş, ondan etkilenmiş, hatta Akif'in başyazarı olduğu "Sırat-ı Müstakim" dergisinde üç şiir yayımlatmıştır. Bu rasgele değildir. Çünkü "Sırat-ı Müstakim" II. Meşrutiyet yıllarında İslam dünyasının her köşesinden gelen mektuplara yer vererek yaşanan sıkıntıları dile getirmede mühim rol oynamıştır.

Bilindiği gibi İslamcılık fikri, ideolojisi II. Meşrutiyetten itibaren daha hızla bazı yayın organları vasıtasıyla geniş kitlelere yayılmak istenmiştir. Bu ideoloji daima "Sırat-ı Müstakim" mecmuasıyla birlikte anılır olmuştur.

İstanbul Üniversitesi'nde Mehmet Akif'ten ders alan Azerbaycan'ın filozof şairi edebiyata Kur'an ve turan düşüncesiyle kadem basan Hüseyin Cavit vatana döndükten sonra da Türkiye'de öğrendiklerine, özellikle "Sanat sanat içindir" nazariyesine sadık kalmıştır. Bu nedenle "Peygamber", "Şeyh Sanan", "Hayyam", "Afet" gibi faciaların yazarı olan Hüseyin Cavit Sovyetler Birliği döneminde takip ve baskılara maruz kalarak repress edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin ideoloji yöneticileri ondan pamuk tarlalarının, petrol kuyularını vasfetmesini ondan talep ederken büyük Cavit ısrarla yazdı:

*Men fakat hüsnü-huda şairiyem
Yere enmem de sema şairiyem*

Mehmet Akif gibi Hüseyin Cavid de islama gönül vermiş, imanlı, erdemli bir insan, "Bütün Müslümanlar ancak kardeşirler." deyişine bağlı bir sanatkar olmuştur. Ondaki iman gücü sosyal hayattaki bütün zorlukların üstesinden gelecek bir hazinedir. "Avrupa'da her şey gördüm, imandan başka" diyen Mehmet Akif imanı bir cevhere benzetiyordu:

*İmandı o cevher ki, ilahi ne büyüktür,
İmansız olan pashı yürek sinede yüküdür!*

Medeniyetin beşiğini İslam dünyası sayan, İslam medeniyetine ve prensiplerine bağlı kalmakla yükselmenin mümkünlüğüne inanan Mehmet Akif milli ahlakı, milli ruh telakki eder, onun iflasını en büyük ölüm sanırdı. O, Müslümanların mutluluk içinde yaşamalarını ve gelişmelerini isteyen bir ruhun insanıdır. Onun bu isteğinde aile ocağından yurt safhına, oradan da bütün İslam âlemine açılan huzur, rahat ve neşe özleyişi vardır. Savaş, bunalım ve yokluk yıllarının yoksul insanları Türk edebiyatında gerçek yüzleri ve sorunlarıyla ilk kez onun şiirlerinde ele alınır. Hüseyin Cavid'in de şiirlerindeki kahramanlarının çoğunluğu hayatın ve muhitin darbeleri altında ezilmiş, kederli, elemli insanlardır. Mesela O'nun "Küçük Serseri" eserinin kahramanı hayatın ağır girdabında çabalayan, hiçbir dayanağı olmayan bir çocuktur.

*Zulmü fısķın, cinayetin yolunu,
Sedd için hapishaneler yapılır
Şimdi masum içen, sefalet onu
Mücrim elan eder, yarın asılır*

Hüseyin Cavid de Mehmet Akif Ersoy gibi milli ruh sahibi idi. Vatanını, halkını, milletini seven bir fazilet sahibi idi. O hem de Türk ellerine, Türkiye'ye bütün kalbiyle bağlı bir insan idi. Cavid yaratıcılığında Türkiye, Türkiye mevzusu her zaman baş mevzu olarak kalmıştır. O'nun "Türk Esirlerine" adlı şiiri bu bakımdan önemlidir. Şiirde Cavid I. Dünya Savaşı zamanı Ruslar tarafından esir götürülerek Hazar Denizi'ndeki Nargin Adaları'na sürgün edilmiş Türk esirlerinin haline ağlamış, onların ağır vaziyeti şairin kalbini derinden yaralamıştır. Nargin Adası'nı "Yılanlar Yatağı" olarak adlandırmıştır.

*İşte, kinli bir mezarlık ki, her gün,
Yığın yığın insan udar da doymaz
Sağlam vücutlar bile düşkün, ölgün,
Ümitsiz bir heykelden fark olunmaz,
Üryanlık, hastalık, açlık bir yana
Susuzluktan hep kurumuş dilleri*

Türk esirlerinin ağır haline acıyan şair defalarca onlarla görüşmüş, hatta onlara ders kitabı bile hazırlamıştır.

Diğer bir taraftan Mehmet Akif Ersoy İslâma gönül vermiş imanlı bir insan, O, bir şark medeniyeti hayranı idi. O'na göre Avrupa medeniyetine hayranlık şark medeniyetini bilmemekten ileri gelir. O, bu yüzden dikkati İslam medeniyetine yöneltmeye çalışmaktaydı. Mehmet Akif modernist İslamcılar arasında yer alırken, bütün gücünü Kuran-ı Kerim'den, fikirlerini ise Cemaleddin Efgani ve Muhammed Abduh'dan almıştır. Bu birikimler Akif'e düşünce platformunda mücadele vermek imkânı sağlamıştır. Mehmet Akif gibi Şark medeniyetini, Şark felsefesini derinden bilen Hüseyin Cavid'in yaratıcılığına göz attığımızda İslam peygamberinin, şark fatihinin, şark şairinin, şark hükümdarının ve Şark âleminin doğru-dürüst bir şekilde anlatıldığını görüyoruz. Mehmet Akif ile Hüseyin Cavid'i birbirine bağlayan meselelerden biri de Hak, hakikat ve iman meselesidir. Hüseyin Cavid de Mehmet Akif Ersoy gibi sanat idealleri uğruna mücadele vermiş, ne zamanın ne bir kimsenin karşısında mağrur başını eğmemiştir. Daima inancına ve sanatına sadık kalmıştır. Var olduğu sürece Cavid turan düşüncesiyle yaşamış ve yaratmıştır.

Mehmet Akif ile Cavid arasındaki bu benzerliklere rağmen ayrıldıkları noktalar da vardır. Cavid her zaman "Sanat sanat içindir." Düşüncesini desteklerken Mehmet Akif "Sanat sanat içindir." deyişine her zaman karşı çıkmıştır. Ona göre şiir, "Libas hizmetini, gıda vazifesini görmelidir. Gerçeği her an ve bütün çıplaklığıyla yakalamalıdır." Bu anlamada şiir toplumun isteklerini karşılamalıdır.

Mehmet Akif Ersoy bir istiklal şairidir. Kanımızca Mehmet Akif Ersoy'un "Safahat"ı olmasaydı bile tek bir "İstiklal Marşı" yeterliydi ki, şairin ismi Türk Dünyası tarihine yazılsın. Şair Türk milletine cesaret ve tahammül aşılacak için ve onda bulunan duyguları harekete geçirmek için şiirine "Korkma!" sözüyle başlıyor:

*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak;
O benim milletimin yıldızıdır parlayacak
O benimdir o benim milletimindir ancak*

*Çatma kurban olayım çehreni ey nazlı hilal
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celal
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helal...
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklal!*

Bayrak bir milletin bir milletin geleceğinin ve bağımsızlığının sembolüdür. Bayrağın sönməsi Türk milletinin istiklalini kaybetmesidir. Bayrak milletin yıldızıdır. Bayrağın kaderi ile milletin kaderi birbirine bağlıdır. Türkler bağımsızlıkları ve bayrakları uğruna her zaman kanlarını dökmüşlerdir. Bayraktan, bayrak sevgisinden söz açmışken bildirmek isterim ki, Mehmet Akif'in Azerbaycan edebiyatı ile irtibatı tek Hüseyin Cavid ile bitmiyor. Azerbaycan edebiyatının sevilen incilerinden, Ahmet Cevat yaratıcılığında da Mehmet Akif Ersoy'un derin etkisi görülmektedir. Mehmet Akif'in bayrak ve yurt sevgisi ile Ahmet Cevat'ın "Çırpınırdı Karadeniz" şiirinde fikirleri uyuşur.

*Çırpınırdı Karadeniz, bakıp Türk'ün bayrağına,
Ah değerdim, hiç ölmezdim. Düşebilseydim ayağına.*

Bununla birlikte Mehmet Akif'in "Safahat"ında olduğu gibi "İstanbul" şiirinde Ahmet Cevat yalnız Türkiye'nin değil, bütün Türklüğün başkenti olarak gördüğü İstanbul'a ve Türklüğün kırılan umutlarına gözyaşı döker. Cevat'ın bu ağlaması, gözyaşı dökmesi samimiyet dolu bir ağlamadır. Çünkü bütün Dünya Türklüğünün umudu Türkiye'dir. Başkentin işgali de bütün Türk dünyasında büyük bir ümitsizlik uyandırmıştır. Şairin eserlerinde Bakü'yü kurtarmak için gelen Türk ordusundan ordumuz diye söz etmesi, İngilizlere Çanakkale'de ders verdik diye övünmesi de bu sebeptendir (İ.M.Yıldırım. Selam Türkün Bayrağına. İzmir. 1992, s. 37).

Şair 1918 yılında İngilizlerin Bakü'den kovulmasından söz ederken Akif gibi Çanakkale zaferini hatırlıyor, düşmanlar için bu zaferin ağı olduğunu dile getiriyor:

*Damağında Çanakkale ağısı
Senmisen Türk ellerinin yağısı?
İslam dünyasını ölüm çalğısı
Ölüm niyetiyle yakan ingilis!*

Şair Çanakkale savaşını uzaktan uzağa seyr etmesine rağmen, Ermeni çetelerinin 1918 yılının Mart ayında Müslümanların kutsal Nevruz bayramı günlerinde Bakü'de hiç bir suçlu olmayan otuz binden fazla sivilin, Türk Müslümanın katledilmesini de unutmuyor, "Şehitlere" ve "Herbzadelere" isimli şiirlerinde bu faciaları tasvir ediyor.

Tarihten bellidir ki, Ermeni vahşiliklerinden hemen sonra İngilizler Bakü'de yerli Türklere divan tutmuştur. İngilizlerin yaptığı bu zulümleri şair şiirinde bu şekilde dile getiriyor:

*Didilmiş bedenler, yolunmuş saçlar...
Dağılmış yuvalar görmek istesen
Kardan kefen geymiş yoksullar, açlar
O ellerde ne var bilmek istesen
Sene bir kamaçça her şeyi söyler
Men bir kamaçayam tellerim inler*

Mehmet Akif Ersoy'un şiirinin vurgunu olan ünlü şairlerinden biri de XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının üstadı Muhammed Hüseyin Şehriyar'dır. O Güney Azerbaycan'da yaşayan bir Türk olmasına rağmen bu yüzyılda Fars ve Türk şiirinin en büyük temsilcisi olmuştur. Şair her zaman Türk edebiyatına saygı göstermiş, bu edebiyattan faydalanmıştır. Şehriyar bu edebiyatta en çok Mehmet Akif şiirine büyük ilgi duymuş ve onu defalarca övmüştür. Mesela şairin en büyük hayali Güney Azerbaycan'a gelmek, buradakilerle görüşmek olsa da O'nun bu hayali hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Şair hem de çoğu zaman bir istekle yaşamış, Türk dünyasını görmek, onlarla ilişki kurmak arzusunda olmuştur. Şair hatta hayalen "Nazlı Hilal Ülkesi'ne" adlı şiirinde Türkiye'ye seyahat eder gibi olmuştur. Çünkü Şehriyar da bir İstiklal Marşı hayranı idi.

*Biz de islama gayıtdıg da, gelin elbir olag
Türklerin her iki dünyası gayıtsın yerine*

Veya

*Deyirem Akif ile gah cumalım
Üfüğün cilveyi-maviyyetine
Şair İstiklal marşının hayranıdır:
Gelmişem nazlı hilal ülkesine
Fikretin ince hayal ülkesine
Akifin marşı yaşardıp gözümü
Baxıram Yehya Kemal ülkesine*

Belli olduğu gibi Sovyet döneminde Türk edebiyatını okumak bile yasak edilmişti. Bu nedenle bu dönemde edebiyatımızda Mehmet Akif etkisi bulunsa bile onun adına rastlayamıyoruz. Bağımsızlık döneminde Bahtiyar Vahapzade ve Halil Rza Ulutürk gibi ünlü şairlerin şiirlerin de Akif'in adı saygı ile anılmaktadır.

Sayın dinleyiciler; hem Azerbaycan hem Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet başkanlarının sık sık dile getirdiği bir deyim vardır: "Biz bir millet iki devletiz." Tabi ki bu böyledir. Böyle olduğu halde bizim edebiyatımız medeniyetimiz de bir kökten gelmez ve bu her zaman da böyle olarak kalacaktır. Ben de bir Türk olarak inanmakta ve övünmekteyim ki, Türk milleti daima Allah'a inandığı ve taptığı için özgürlük onun hakkıdır. Çünkü tanrı ilahi adaletin yeryüzünde hâkim kulma görevini Türk milletine bahş etmiştir. Türklüğün milli istiklal şairi ne güzel demiş:

*Bir zamanlar biz de millet, hem de nasıl milletmişiz.
Gelmişiz dünyaya milliyet nedir öğretmişiz!
Kapkaranlıkken bütün afakı insaniyetin
Nur olup fışkırmışız ta sinesinden zulmetin*

MEHMET AKİF’TE KADER VE İRADE İKİLEMİ

Lütfü CENGİZ*

Giriş

Kader meselesi, her devirde bütün İslâm düşünürlerini en fazla meşgul eden itikâdî ve fikrî problemlerden biri olmuştur. Şunu da belirtmekte yarar var ki; kader problemi İslâm Dini ile birlikte ortaya çıkmış bir mesele değildir.¹ İnsanın yeryüzüne ayak basmasıyla birlikte, tâ ilk çağlardan günümüze kadar pek çok filozof ve ilim adamı bu konu üzerinde fikir yürütmüştür. Bu konu, her devirde insan zihnini meşgul eden en karmaşık bir problem olmuştur. Böyle olmasına rağmen, yine de insan aklının kabullenebileceği bir çözüme ulaşılamamıştır.² Hatta bu noktada, bazı anlaşılması güç ve çelişik sonuçlara ulaşanlar da olmuştur. Örneğin Jean Paul Sartre (v. 1905-1980) gibi bazı filozoflar, insan hürriyetini, Allah’ın varlığını inkârla temellendirmeye çalışmışlar,³ problemin çözümünde O’nun yokluğunu hareket noktası kabul etmişlerdir. Ancak insana tam ve sınırsız bir hürriyet tanıyan bu düşünce de çelişkiden kurtulamamıştır.

Bu problem, bir yandan mutlak ilim, mutlak irade ve mutlak kudret sahibi, her şeyin yaratıcısı olan Allah’ın hakimiyetini, diğer yandan ise, âlemde bir şeyler yapmakla görevli olan ve bu görevi de kendisine zaman zaman peygamberler vasıtasıyla bildirilen insanın hürriyetini direkt olarak ilgilendirmektedir.⁴ Kader konusunda bu zamana kadar yapılan tartışmalar, işte bu iki tarafın rollerini belirlemede düğümlenmektedir.⁵ Acaba Allah ile insanın, fiiller konusundaki rolleri nasıl gerçekleşmektedir? Ortaya çıkan fiiller, Allah’a mı, yoksa insana mı aittir? Eğer Allah’a ait ise, insanın sorumluluğu nasıl izah edilebilir? Allah’a ait değil de, insana ait ise, bu kez Allah’ın mutlak hakimiyeti nasıl temellendirilecektir? İşte bu tür sorular, kader probleminin temelini teşkil etmektedir.

İslâm Düşünce Tarihinde bir grup, insanın teklife muhatap olduğu gerçeğinden hareketle insanın hürriyetini esas almış, fiillerin insana ait olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşü ortaya atıp savunan kesim kaderi inkar etmeleri sebebiyle, önceleri, “Kaderiyye” olarak anılmış, daha sonra “Mutezile” adını almıştır. Diğer bir grup da her şeyin yaratıcısı olan Allah’ın hakimiyetini temel kabul ederek, fiillerin Allah’a ait olduğunu belirtmiştir. Düşünce sistemleri içerisinde insanın ortaya koyduğu fiillerde rolünün olmadığını, onun, fiilleri karşısındaki sıfatının “iradesizlik” (cebr) olduğunu tesbit eden bu kesim, “Cebriye” olarak isimlendirilmiştir. Bu grupların ifrat ve tefrit noktalarında olduğunu düşünen üçüncü bir grup ise (Ehl-i Sünnet); Allah’ın her şeyin yaratıcısı olduğunu, ancak insanın da fiillerini kesbederek kendine mâl ettiğini ileri sürmüş, böylece orta bir yol bulmaya çalışmıştır.⁶ Ancak buna rağmen insan hürriyetinin nereye kadar geçerli olduğu veya fiillerinde mecbur ise ne dereceye kadar mecbur olduğu gibi sorular tam olarak açıklık kazanamamıştır.

1 Semih Dağım, Felsefetü'l-Kudur fi'l-Fikri'l-Mu'tezile, s. 79, Beyrut, 1992.

2 Gölcük, Şerafettin, İslâm Akâidi, s. 168, Konya, 1992; Öner, Necâti, İnsan Hürriyeti, s.12, Ankara, 1995; Aydın, Mehmet, Din Felsefesi, s. 155, İstanbul, 1992; Yazıcıoğlu, M. Sait, Mâtürîdî Kelâmında İnsan Hürriyeti Meselesi, AÜİFD., c. 30, s. 155, Ankara, 1988; Akbulut, Ahmet, Allah’ın Takdiri- Kulun Tedbiri, AÜİFD., c. 33, s. 129, Ankara, 1992.

3 Öner, a.g.e., s. 44; Yazıcıoğlu, a.g.m., c. 30, s. 168.

4 Keskin, Halife, İslâm Düşüncesinde Kader ve Kazâ, s. 7, İstanbul, 1997.

5 Yazıcıoğlu, a.g.m., c. 30, s. 157; Akbulut, a.g.m., c. 33, s. 140.

6 Toprak Süleyman, Neseî'nin Tabsiratü'l – Edillesinde Kaza ve Kader, SÜİFD, sa. I, ss. 133-134, Konya, 1985; Keskin, a.g.e., s. 7.

Kader ve İrade

Kader kavramı, Allah'ın nesne ve olayları, insanların başına gelen çeşitli musibet ve belaları, bu arada özellikle sorumluluk doğuran beşerî fiilleri ezelde planlayıp zamanı gelince muayyen koşullar altında yaratması ve var etmesi anlamında kullanılır. Kavram, hem ilahî fiilleri, hem tabîî hadiseleri, hem de insanı ilgilendiren fiilleri kapsayıcı niteliğe sahiptir.⁷ Mutezile dahil bütün kelamcılar, doğal alemdeki olaylarla insanın başına gelen musibetlerin, sıkıntılarının ve hastalıklarının ezelde belirlendiğini ifade etmişlerdir.⁸ Bu bakımdan daha önce de ifade ettiğimiz gibi, meselenin karmaşıklığı, ilahi fiillerin iradî insan fiilleri üzerindeki tasarrufu noktasında düğümlenmektedir. İnsan hürriyeti, kaza-kader, insan fiilleri, cebr ve kader, cebr ve ihtiyar, cüz'î irâde, irade hürriyeti gibi başlıklar altında incelenen bu meseleyi, biz de kader ve irade ikilemi olarak ele alacağız. Kader kavramından, her şeyin bir kadere bağlı olduğu, insanın, Allah'ın ezeli bilgi, irade ve kudretiyle mukadder kıldığı bir hayatı ve âkıbeti yaşamak zorunda olduğu, daha açık bir ifadeyle, insanın her türlü hareketlerinde mecbur olduğunu, hiçbir irade ve ihtiyara sahip bulunmadığını kastederken,⁹ irade kavramından da, insanın her türlü hareketlerinde hür olduğu, bu hareketleri yapmak için müstakil bir iradeye sahip olduğu,¹⁰ dolayısıyla fiillerini hür bir iradeyle kesbeden insanın, yaptıklarından sorumlu olduğunu ifade etmiş olacağız. Söz konusu ettiğimiz bu kavramlar, Mehmet Akif'in zihin dünyasında ne anlama geliyor? O, fikirlerini daha ziyade hangi noktada konumlandırıyor? O, bu kavramlarla ilgili bir ikilem yaşamakta mıdır? Bu tebliğde bu ve buna benzer soruları cevaplandırmaya çalışacağız.

Mehmet Akif'te Kader ve İrade İkilemi

Bilindiği gibi Mehmet Akif (1878- 1936), oldukça sancılı ve sıkıntılı dönemlerden geçmiştir. Akif, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemleri ve Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında yaşamış, aynı zamanda bir sistem olarak Batı felsefesi ve bu felsefenin yeşerdiği ortam olan Batı dünyasının da bütün görkemiyle kendisini hissettirdiği yıllara şahit olmuştur. İşte böyle bir ortamda, Mehmet Akif'in zihin dünyasında bir takım çalkantıların ve fırtınaların olması gayet makuldür. Bu da şiirlerinde ve yazmış olduğu diğer eserlerde hissedilmektedir. Akif, insanların ahlakî ve fikrî seviyelerini geliştirerek toplumun ayağa kalkmasını sağlamak gayesiyle, insanların dinî düşüncelerini dile getirmiş ve eleştirmiştir. Bu bağlamda insanların davranışlarına yön veren kader ve irade anlayışlarını da eleştirmiştir.

Mehmet Akif'in eserleri ve ona dair yazılanlar değerlendirildiğinde, o, zaman zaman bir ezeli plan anlamındaki kadere vurgu yapmış, zaman zaman da insan iradesini ön plana çıkaran sözler sarf etmiş, eylemlerde bulunmuştur. Örneğin,

*Bir sahne ki her perdesi tertîb-i meşîyyet;
Eşhâsı da bâzîçe-i âvâre-i kudret!
Cânîleri, katilleri meydâna süren sen;
Cânîdeki, katildeki cür'et yine senden!
Sensin yaratan, başka değil zulmeti, nûru;
Sensin veren ilhâm ile takvâyı, fücûru!
Zâlimde teaddîye olan meyl nedendir?
Mazlûm niçin olmada ondand müteneffir?
Âkil nereden gördü bu ciddî harekâtı?
Câhil neden öğrenmedi âdâb-ı hayâtı?
Bir fâilin icbârı bütün gördüğüm âsâr!
Cebrî değilim... Olsam İlâhî ne suçum var?¹¹*

derken o, her şeyin Allah'ın dilemesiyle gerçekleştiğini, nuru yaratan, bunun karşısında zulmeti yaratan, iyiliği de kötülüğü de insana ilham edenin Allah olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Bütün hadiselerin, meydana gelen olayların bir failin zorlamasıyla gerçekleştiğini ifade etmekte, böyle bir durum karşısında acizliğinin farkına varınca, cebrî olarak suçlanmaktan korkmadığını açıkça ilan etmektedir. “Sensin bütün ef'alde fa'âl-i hakikî”¹² diyerek, gerçek failin de Allah olduğunu belirtmektedir.

7 Kazanç, Fethi Kerim, İslam Kelamında İnsan Fiilleri Bağlamında Kader Anlayışı, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VII, sa. 4, s. 126, 2007.

8 Kazanç, a.g.m., s. 197.

9 Cârullah, Zühdi Hasan, el-Mu'tezile, s. 95, Beyrut, 1995; Koçyiğit, Talat, Hadisçilerle Kelâmîcılar Arasındaki Münakaşalar, s. 54, Ankara, 1989; Turhan, Kasım, Bir Ahlâk Problemi Olarak Kelâm ve Felsefe Açısından İnsan Fiilleri, s. 29, İstanbul, 1996.

10 Cârullah, a.g.e., s. 95; Topaloğlu, Bekir, Kelâm'a Giriş, s. 291, İstanbul, 1981; Yeprem, M. Saim, İrade Hürriyeti ve İmam-ı Mâturidî, s. 319, İstanbul, 1984; Koçyiğit, a.g.e., s. 53.

11 Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, Neşre Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, s. 17, İstanbul, 2006.

12 Mehmet Akif, Safahat, s. 483.

*İlâhî, emrinin âvâre bir mahkûmudur âlem;
Meşîyyet sende, herşey sende... Hiçbir şey değil âdem!
Fakat, hâlâ vücûd isbât eder, kendince, hey sersem!
Bugün, üç beş karış toprakta varlıktan vururken dem;
Yarın toprak kesilmiş varlığından fıskırır mâtem!*

*İlâhî, "Mâlike'l-mülk'üm" diyorsun... Doğru, âmennâ.
Hakîkî bir tasarruf var mıdır insân için? Aslâ!
Eğer almışsa bir millet, edip bir mülkü istîlâ;
Eğer vermişse bir millet bütün bir mülkü bî pervâ;
Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünyâ.*

*İlâhî, en asîl akvâmı alçaltırsın istersen;
Dilersen en zelîl eşhâsa izzetler verirsin sen!
Bu haybetler, bu hüsrânlar bütün senden, bütün senden!¹³*

Bu mısralarda da Akif aynı düşünceyi vurgulamaktadır. Ona göre, gerçek tasarruf sahibi Allah'tır. Yeryüzünde ne kadar olay cereyan etmişse hepsini yapan, eğer bir millet bir memleketi ele geçirmiş, diğeri de vermişse bütün bu alış- verişlerin gerçek faili Allah'tır. Kulu üzerinde, yaratıcı olarak Allah'tan başkası söz sahibi değildir. Dolayısıyla her şey Allah'ın dilemesi ile olur. Meselenin bu şekilde telakkisi, hiç şüphesiz Akif'le başlayan yeni bir düşünce değildir. On dokuzuncu asrın ikinci yarısına doğru, eski ile yeni, Doğu ile Batı arasında bulunan ilk Tanzimatçılardan itibaren, müfrit bir karamsarlığa tutulan bedbinler kafilesi buna benzer duyguyu yahut metafizik denemeyi nefislerinde yaşamışlardır.¹⁴

*Mü'minlere imdâda yetiş merhametinle,
Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle:*

*Sensin bu şebistâna süren onları elbet,
Senden doğacak doğsa da bir fecr-i hidâyet.
Mülhid de senin, kalb-i muvahhid de senindir;
İlhâd ile tevhîd nedir? Menşei hep bir.
Öyleyse nedendir bu tefâvüt ara yerde?
Esbâb-ı tehâlîf nedir efkâr-ı beşerde?¹⁵*

Görüldüğü gibi Akif, Allah'ın hidayetinin ve merhametinin ne kadar geniş olduğunu ifade ederken, aynı zamanda insanlar arasındaki inanç farklılıklarına, zıtlasmalara da bir anlam verememekte, işte bunun bir kader olduğu gerçeğini dile getirmektedir. Bir başka şiirde Akif,

*Dedim: Nedir bu senin yaptığın, düşünsene bir
Bırak şu hastayı artık biraz da kendisine.
Ne çâre, hükm-i kader âkîbet zuhûra gelir,
Cenâze şekline girmekte böyle fâide ne?
Senin bu yaptığın Allah'a karşı isyandır;
Asıl felâkete sabreleyenler insandır...¹⁶*

diyerek ecelin Allah'tan geldiğini hatırlatmakta, insanın böyle bir hadisede dahlinin olamayacağını, yapılması gerekenin Allah'a teslim olmak ve sabretmek olduğunu, aksini yapmanın Allah'a karşı bir isyan olduğunu, gerçek manada kulluğun, insanlığın bunu gerektirdiğini vurgulamaktadır.

*Rûh-i İslâm'ı şedâid sıkıyor, öldürecek.
Zulmü te'dîb ise maksûd-i mehîbin, gerçek,
Nâra yansın mı berâber bu kadar mazlûmîn?
Bî-günâhız çoğumuz... Yakma İlâhî!
-Âmin!
Müslüman mülkünü her yerde felaket vurdu...*

13 Mehmet Akif, Safahat, ss. 175- 176.

14 Okay, Orhan, Mehmet Akif (Bir Karakter Heykelinin Anatomisi), s. 89, Ankara, 1989.

15 Mehmet Akif, Safahat, s. 19.

16 Mehmet Akif, Safahat, s. 51.

*Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu!
Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek şer'-i mübin;
Hak-sar eyleme ya Rab, onu olsun...
-Amin!¹⁷*

Allah'ın gerçek fail, kâdir, âlim, mürid, hidayet veren, dalalette bırakan olduğuna olan inanç, insanda bir şuur olarak gerçekleştiğinde, insanın yapması gereken, tam anlamıyla O'na yönelmek, dua etmek, her şeyi O'ndan istemektir. Çünkü hakiki tasarruf sahibi O'dur. O'na dayanıp tevekkül etmek kullara düşen bir vazife olmaktadır. Akif de Allah'ın her şeye kâdir olduğuna yürekte inanmakta ve talebini, duasını sadece O'na yapmaktadır.

Mehmet Akif, bir okurunun kolera- veba gibi hastalıklara karşı, eskiden para ile hafızlar tutulup okutulması usulünü hatırlatıp, bu dindârâne usulün tekrar ihya edilmesi gerektiğine dair tavsiyesine cevap mahiyetinde yazmış olduğu yazıda, böyle bir usulün hiç de dindârâne olmadığını, okuma ve üflemenin saptırıldığını, yapılması gerekenin sağlıkla ilgili tedbir ve düzenlemelerde bulunmak, dolayısıyla tıp ilminin gereklerini yerine getirmek olduğunu belirtir. Bazı yöneticilerin bunları yapmayı, kendi saraylarında en sıkı sağlık tedbirlerini almalarına rağmen, bu tür usullerin tatbik edilmesine izin vermelerinin, insanların dinî hassasiyetlerini sömürmekten başka bir anlama gelmeyeceğini vurgularken,¹⁸ onun, insanın kendi fiillerindeki rolünü öne çıkardığını görüyoruz.

Mehmet Akif'in en çok sevdiği kelimeler; çalışma, gayret, azim ve ümittir. Sevmediği kavramlar ise; tembellik, azimsizlik ve karamsarlıktır.¹⁹ Mehmet Akif'in yakınları, onun çok çalışkan olduğunu, emek verilmeden kazanılan şeyi haram saydığını ifade ederler.²⁰

Akif, Allah'ın Yakup (as) ın dilinden buyurmuş olduğu "oğullarım, gidiniz Yusuf ile kardeşini araştırınız, hem sakın Allah'ın inayetinden ümidinizi kesmeyiniz"²¹ ayetinden hareketle, müslümanların evvela gitmek, aramak, araştırmakla, sonra da ye'se düşmemekle memur olduğunu, Allah'tan ümit kesmenin haram ve küfür olduğunu, esas olanın çalışmak olduğunu ifade etmektedir.²² Bu konuyla ilgili olarak ayrıca Safahat'ta,

*Âfîyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak.
Dünyâda inanmam, hani, görsem de gözümle:
Îmânı olan kimse gebermez bu ölümle.
Ey dipdiri meyyit! "İki el bir baş içindir"
Davransana... Eller de senin, baş da senindir!
His yok, hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?
Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin.
Kurtulmaya azmin, niye bilmem ki, süreksiz?
Kendin mi senin, yoksa, ümîdin mi yüreksiz?
Âfîyi karanlık görüvermekle apıştın?
Esbâbı elinden atarak ye'se yapıştın!
Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan,
Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.
Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!
Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!²³ diyerek ayetin manzum tefsirini yapmıştır.*

Aynı meseleyi bir başka şiirinde de şöyle dile getirmektedir:

*Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!
Bunların hakkında bilmem bir bahânen var mı? Dur!
Mâsivâ birşey midir, boş durmuyor Hâlik bile:
Bak tecellî eyliyor bin şe'n-i gûnâgûn ile.
Ey, bütün dünya ve mâfihâ ayaktayken; yatan!*

17 Mehmet Akif, Safahat, ss. 171- 172.

18 Bkz. Mehmet Akif, Koleraya Dair, (Mehmet Akif Külliyyatı İçinde), haz. İsmail Hakkı Şengüler, c. 5, ss. 159- 163, İstanbul, 1990.

19 Kabaklı, Ahmet, Türk Edebiyatı, c. 3, s. 385, İstanbul, 1994.

20 Kabaklı, a.g.e., c. 3, s. 383.

21 Yusuf Suresi, 12/87.

22 Mehmet Akif, Zulmetten Nura (Tenkid ve Takriz), Mehmet Akif Külliyyatı İçinde, haz. İsmail Hakkı Şengüler, c. 5, s. 274- 275, İstanbul, İstanbul, 1990.

23 Mehmet Akif, Safahat, ss. 185- 186.

*Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah'tan utan.*²⁴

Bütün bu satırlarda vurgulanan asıl nokta, insanın çalışması, kendinden beklenenleri yerine getirmesidir. Çünkü Allah'ın yaratmış olduğu her şey, bir plan çerçevesinde durmadan çalışmakta, hatta bu kâinatı ve mahlukâtı yaratan varlık bile, kendisinin her an bir işi olduğunu²⁵ ifade etmektedir. Dolayısıyla herkes çalışırken, insanoğlunun acizlik ve tembellik yaparak çalışmaması kabul edilecek bir davranış değil, aksine utanılacak bir durumdur. Akif'in çalışmayan, tembel tembel kahvede vakit geçirenlere karşı müstakil olarak yazılmış "mahalle kahvesi" adlı uzun bir şiiri daha vardır²⁶ ki, orada da bu durumdaki insanlar eleştirilmektedir.

Mehmet Akif'in en çok kızdığı kesim ise, çalışmadığı halde, çalışmamasından kaynaklanan kayıplar ortaya çıktığında, bu durumu kadere havale eden kesimdir.

*"Kadermiş!" Öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru:
Belânı istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu!
Taleb nasılsa, tabî'î, nefîce öyle çıkar,
Meşîyyetin sana zulmetmek ihtimâli mi var?*²⁷

*Demek ki: Her şeyin Allah... Yanaşman, ırgadın O;
Çoluk çocuk O'na âid: Lalan, bacın, dadın O;
Vekîl-i harcın O; kâhyan, müdir-i veznen O;
Alış seninse de, mes'ûl olan verişten O;
Denizde cenk olacaktı... Gemin O, kaptanın O;
Ya ordu lâzım imiş... Askerin, kumandanın O;
Köyün yasağcısı; şehrin de baş muhassılı O;
Tabîb-i âile, eczâcı... Hepsi hâsılı O.*

*Ya sen nesen? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!
Biraz da saygı gerektir... Ne saygısızlık bu!*²⁸

Şiirde anlatılan bu durum, tam da Hz. Ömer ile hırsızın hikayesine denk düşmektedir. Bilindiği gibi, Hz. Ömer'in huzuruna bir hırsız getirilir. Hz. Ömer, ona: "Niçin hırsızlık yaptın?" diye sorar. Hırsız da: "Allah böyle takdir ettiği için yaptım, diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Ömer, hırsıza cezasını verir. Ancak hırsızlık cezasının dışında adamı kamçılattırır. Fazla cezanın sebebi kendisine sorulunca, Hz. Ömer: "Elinin kesilmesi hırsızlık yapmasının, kamçılanması ise Allah'a yalan isnad etmesinin cezasıdır"²⁹ karşılığını verir. Akif'in şiirinde ifade ettiği gibi:

*Bilmez de hafîâtını haml-i kader eyler.*³⁰

Mehmet Akif, insan hürriyetine pek büyük ehemmiyet atfetmektedir. Ona göre, bu özelliği, seçme hürriyetini insana Allah vermiştir. Allah ile kul arasında geçerli olan yükümlülük, sorumluluk, müeyyide dengesidir. Allah insana teklifte bulunmuş, yükümlü tutmuş, bundan dolayı insan sorumlu olmuştur. Herhangi bir şekilde bu sorumluluğunu yerine getirmeyen insan, Allah tarafından bir müeyyide ile karşılaşacaktır. Akif'e göre insan, özgür bir varlık olup, diğer canlılardan tamamıyla farklıdır. Bu çerçevede düşündüğümüz takdirde, belki Mehmet Akif'in II. Abdülhamid'e karşı olan olumsuz tavrını³¹ anlama imkanına sahip olabiliriz. Belki de problem, Akif'in kader anlayışı ile ilgilidir. Düşünce ve ideal itibarıyla aynı değerleri paylaştığı (ittihad-ı İslam) bir şahsın politikalarından rahatsız olması, onun, ne şekilde olursa olsun insan iradesine yapılan baskının karşısında olması ile insan hürriyetine verdiği değer ile izah edilebilir.

24 Mehmet Akif, Safahat, s. 26.

25 Rahman Suresi, 55/29.

26 Mehmet Akif, Safahat, s. 101.

27 Mehmet Akif, Safahat, s. 229.

28 Mehmet Akif, Safahat, 230.

29 İbn Murtazâ, Ahmed b. Yahya, Kitâb Tabakâti'l-Mu'tezile, Tahkik, Susanna Dırwald Wilzer, s. 11, Beyrut, trs.

30 Mehmet Akif, Safahat, s. 485.

31 Bkz. Özdenören, Rasim, Müslüman Bir Düşünür Olarak Mehmet Akif'in Çelişkileri, Hece Dergisi, sa. 133, s. 77, Ankara, 2008; Uludağ, Süleyman, Selefîlik- Sufîlik ve Akif, Hece Dergisi, sa. 133, s. 142, Ankara, 2008; Ayrıca bkz. Mehmet Akif, Safahat, İstibdad şiiri, s. 73.

Sonuç

Baştan itibaren vermiş olduğumuz örnekler, Mehmet Akif'in zihin dünyasında, belki de yaşadıkları ile ilgili olarak, hayatta çekmiş olduğu eziyetler, sıkıntılar, ya da sevinçler değerlendirildiğinde, zaman zaman kadere, Allah'ın iradesine, zaman zaman da insanın irade hürriyetine vurgu söz konusudur. Akif de bu durumun farkındadır ve kader konusunun nasıl anlaşılması gerektiğini şöyle ortaya koymaktadır:

“Kader” senin dediğin yolda şer’a bühtandır.
Tevekkülün, hele, hüsrân içinde hüsrândır.
Kader ferâiz-i îmâna dahil... Âmennâ...
Fakat yok onda senin sapmış olduğun ma’nâ.
Kader: Şerâiti mevcûd olup da meydanda,
Zuhûra gelmesidir mümkünâtın a’yânda.
Niçin, nasıl geliyornuş... O büsbütün meçhûl;
Biz ihtiyârımızın sûretindeniz mes’ûl.
Kader nedir, sana düşmez o sırrı istiknâh;
Senin vazîfen itâ’at ne emrederse İlâh.
O, sokmak istediğin şekle girmesiyle kader;
Bütün evâmiri şer’in olur bir anda heder!³²

Akif'in kader meselesini bu şekilde bütün yönleriyle ortaya koyduğu görüşlerine ben başka eserlerinde rastlamadım. O, kader konusundan bahsederken, hep şu şekilde bir usul belirlemiştir: Şiirlerinde ve yazılarında kader ve irade konusuna değinirken, daha ziyade insanın iradesine ve özgürlüğüne vurgu yapmıştır. Ancak uluhiyet meselelerinden, özellikle Allah'ın iradesinden bahsettiği yerlerde ise bu vurgu önemli ölçüde azalmaktadır. Dolayısıyla onun düşüncesinde kader ve irade arasında bir ikilem ve gerilim söz konusudur.

Kaynakça

- Akbulut, Ahmet, *Allah'ın Takdiri- Kulun Tedbiri*, AÜİFD., c. 33, Ankara, 1992.
Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, İstanbul, 1992.
Cârullah, Zühdi Hasan, *el-Mu'tezile*, Beyrut, 1995.
Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Neşre Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, 2006.
Ersoy, Mehmet Akif, *Zulmetten Nura (Tenkid ve Takriz)*, Mehmet Akif Külliyyatı İçinde, haz. İsmail Hakkı Şengüler, c. 5, İstanbul, İstanbul, 1990.
Ersoy, Mehmet Akif, *Koleraya Dair*, (Mehmet Akif Külliyyatı İçinde), Haz. İsmail Hakkı Şengüler, c. 5, İstanbul, 1990.
Gölcük, Şerafettin, *İslâm Akâidi*, Konya, 1992.
İbn Murtazâ, Ahmed b. Yahya, *Kitâb Tabakâti'l-Mu'tezile*, Tahkik, Susanna Dıwald Wilzer, Beyrut, trs.
Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, c. 3, İstanbul, 1994.
Kazanç, Fethi Kerim, *İslam Kelamında İnsan Fiilleri Bağlamında Kader Anlayışı*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VII, sa. 4, 2007.
Keskin, Halife, *İslâm Düşüncesinde Kader ve Kazâ*, İstanbul, 1997.
Koçyiğit, Talat, *Hadisçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar*, Ankara, 1989.
Okay, Orhan, *Mehmet Akif (Bir Karakter Heykelinin Anatomisi)*, Ankara, 1989.
Öner, Necâti, *İnsan Hürriyeti*, Ankara, 1995.
Özdenören, Rasim, *Müslüman Bir Düşünür Olarak Mehmet Akif'in Çelişkileri*, Hece Dergisi, sa. 133, Ankara, 2008.
Semih Dağım, *Felsefetü'l-Kudur fi'l-Fikri'l-Mu'tezile*, Beyrut, 1992.
Topaloğlu, Bekir, *Kelâm'a Giriş*, İstanbul, 1981.
Toprak Süleyman, *Nesefi'nin Tabsiratü'l – Edillesinde Kaza ve Kader*, SÜİFD, sa. I, Konya, 1985.
Turhan, Kasım, *Bir Ahlâk Problemi Olarak Kelâm ve Felsefe Açısından İnsan Fiilleri*, İstanbul, 1996.
Yazıcıoğlu, M. Sait, *Mâturidî Kelâmında İnsan Hürriyeti Meselesi*, AÜİFD., c. 30, Ankara, 1988.
Yeprem, M. Saim, *İrade Hürriyeti ve İmam-ı Mâturidî*, İstanbul, 1984.
Uludağ, Süleyman, *Selefilik- Sufilik ve Akif*, Hece Dergisi, sa. 133, Ankara, 2008.

32 Mehmet Akif, Safahat, s. 231.